39—16

2001
LELT.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

FELELŐS SZERKESZTŐ

SEBESTYÉN GYULA.

XIX. ÉVFOLYAM.

1885—86.

BUDAPEST, 1886.

AZ EGYESÜLET TULAJDONA.

HORNYÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.

ORSZÁGOS

KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI

KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 1. szám. Szeptember hó. 1885—86.

Az orsz. középiskolai tanáregyesület 1885. július 6., 7. és 8-án Budapesten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

Első nap julius 6.

Jelen volt mintegy 170 tag.

Berecz Antal elnök az országos középiskolai tanáregyesület XIX-ik nagygyűlését a tagok éljenzése közben a következő szavakkal nyitotta meg:

„Tisztelt tagtársak! Az országos kiállítás zászlóinak vidám lobogása, maga a kiállítás, mely a magyar ipar terményeit oly gazdagon és fényesen mutatja be, a vidéki és külföldi vendégek sürgése s forgása, ünnepélyek s kongresszusok, melyek ma napirenden vannak, mind oly szemetkáprázató jelenségek, melyek közepette bajainkat ha nem is felejtjük el, de az orvoslásuk felett való nyugodt tanácskozásra perczeket alig találunk!

S ha mégis a helyett, hogy az árnyas ligetben elhelyezett pompás pavillonokban tanulmányozó sétát tennénk, komoly tanácskozásra ide, az oktatás és nevelésnek szentelt falak közé visszavonulunk: jele ez annak, hogy az általunk művelt téren sok oly fontos kérdéssel állunk szemben, melyekre az érdemleges feleletet megadni elodázhatatlan kötelességünk.

Mert bár tagadhatatlan, hogy a középiskolai törvény hatása mellett úgy a közoktatási kormány, valamint a felekezeti hatóságok részéről a lefolyt évben több oly fontos intézkedés történt, melyek a középiskolák fejlődésére kétségtelenül üdvös befolyással lesznek; hogy magában egyesületünk kebelében is különösen a tanári körök szervezése folytán, jelentékenyen élénkült az érdeklődés a középiskolákat közösen érintő kérdések megvitatása iránt, minek az iskolára is bizonyára üdvös visszahatása leend; s hogy továbbá sikerülvén a fővárosban a tanári társalgókört megalakítani, biztosra

vehetjük, hogy ebben úgy a fővárosi, valamint a vidéki középiskolai tanárok ügye oly középpontot nyert, melyben nemcsak a kartársak személyes megismerkedése fog könnyen megtörténni, mire, ha erőinket egyesíteni akarjuk, okvetetlenül szükség van; hanem melyben eszmék fognak megpendíttetni, tervek fognak készülni s kiviteli módozatok fognak megállapíttatni arra nézve, hogy állásunknak miképen szerezzünk megfelelő tekintélyt s hogy mi módon eszközöljük ki jogos és méltányos óhajaink teljesülését: mégis konstatálnom kell, hogy számos, minket és ügyünket igen közelről érdeklő feladattal állunk szemben, melyeknek megoldására eddigelé vagy épen semmi sem, vagy csak igen kevés történt.

A tanításra vonatkozólag legfontosab feladatnak tartom a középiskolai tanárok képzésének ügyét. A középiskolai tanárt nemcsak jó tanítóvá, de jó nevelővé is kell képeznünk. Tündökölnie kell annak nemcsak a tudományokban, de a jó erkölcsökben s a társadalmi műveltségben is! Szóval, miután a középiskolában nemcsak tanítani, de nevelni is kell, s miután ma is igaz, hogy „verba movent, exempla trahunt", leendő tanárainkat is nemcsak tanítanunk, hanem nevelnünk is kell, hogy egykoron műveltség dolgában is mintaképei lehessenek tanítványaiknak! Nem helyeslem ugyan az ezen ügyre vonatkozólag megjelent újságczikkek jajveszékléseit, mert egyes esetekből nem következtethetünk az egészre, de másrészt erős meggyőződésem, hogy a középiskolai neveléstanítás körül fölmerülő bajok egyedüli gyógyszere az, hogy „neveljünk tanárokat!"

Nincsen eldöntve még a túlherhelés kérdése sem; előttünk áll egy másik fontos kérdés is, a középiskolái oktatás sikerességének akadályairól, nemkülönben a műszavak kérdése stb.

A szolgálati szabályzat, a tanári fizetés és a korpótlékoknak törvény által való megállapítása s különösen a lakásbéreknek a helyi viszonyoknak megfelelő rendezése, mind oly égető kérdések, a melyekkel való komoly foglalkozást elodázni immár alig lehet.

Midőn legközelebbi munkásságunk főbb tételeire egyszerű szavakban oda mutattam, egyszersmind lelkem mélyéből óhajtom, hogy legyen erőnk és kitartásunk a ránk váró munkához! Hivatásunk s törekvéseink közössége tartsa össze szíveinket s egyesítse erőinket, hogy megkezdendő tanácskozásainkból az általunk képviselt ügyre minél nagyobb haszon háromoljék.

Üdvözlöm a t. egyesületi tagokat s a megjelent iskolaképviselőket s egyesületünk XIX-ik rendes közgyűlését ezennel megnyitom."

A megnyitót követő lelkes éljenzés után az elnök üdvözli dr. Klamarik János min. osztálytanácsost, ő nagyméltósága dr. Trefort Ágoston vall. és közoktásügyi miniszter képviselőjét.

Dr. Klamarik János: A miniszter úr üdvözletét küldi az egyesületnek; értesülve van, hogy az egyesület komolyan dolgozik és ez által érdemessé tette magát bizalmára. A középiskolai oktatásügy reformjának még csak kezdetén vagyunk; az iskolák nagy része a méltányos követelményeknek sem felel meg; ennek oka a multban keresendő. Sok éven keresztül a magyar nem rendelkezett saját iskoláival; azok idegen kezekben voltak. Midőn végre önrendelkezési jogunkat visszanyertük, 15 évi nehéz munkába került, míg végre a középiskolai törvény megalkotható volt. Most meg van az alap, a melyen építhetünk; de ez tetemes munkával jár. Hozza meg minden egyes tanár a maga részéről az áldozatot és ekkor a magasztos czél könnyen lesz elérhető. A miniszter úr számít az orsz. középiskolai tanáregyesület tevékeny közreműködésére és óhajtja, hogy az egyesület munkásságát ez alkalommal is siker kísérje!

Dr. Klamarik J.-nak ezen éljenzéssel fogadott beszéde után az elnök a vidéki intézetek küldötteit üdvözli. A fiumei főgymnasiumot dr. Erődi Béla igazgató, a hódmezővásárhelyi ref. főgymnasiumot Futó Mihály igazgató, Halmi János, Kiss Gusztáv és Oláh Imre tanárok, a m.-szigeti fels. leányiskolát Gerevich Emil és Tompa Árpád, a dévai reáliskolát dr. Darvai Móricz, a brassói kath. főgymnasiumot Göllner Károly és Lestyán József tanárok, a nagybányai főgymnasiumot Benő Berard tanár, végre a vágujhelyi reáliskolát dr. Mahler Miksa igazgató, Perényi Vilmos, Endrei Árpád és Gáspár Károly tanárok képviselték.

Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésével dr. Sonnenfeld Zsigmondot és Tiber Ágostont bízza meg.

A körök ügyrendjének átvizsgálására, az elnök dr. Roth Samut és Horváth Józsefet szólítja fel.

A főtitkár felolvassa a következő jelentést:

Tisztelt közgyülés!

A lefolyt év egyesületünk életében új korszak kezdete. A mult közgyülésen elfogadott alapszabályaink 1884. okt. 27-én hagyattak jóvá; hozzáfoghattunk tehát azonnal a körök megalakításá-

hoz. A választmány a budapesti kör megalakítása végett egy nagyobb bizottságot küldött ki; a főtitkárt pedig megbízta, hogy a vidéki körök megalakítása végett a felszólításokat küldje szét. Az eredmény teljesen kielégítő volt. A felhivások szétküldése után sűrűen követték egymást az értesítések, a melyek mindig új meg új körök alakulásáról tudósítottak. A mult közgyülésen bejelentett körök közül meg alakultak a budapesti (elnök: *Bartal A.*, jegyző: *Kiss E. J.*), a csurgói (eln: *Vida K.*, jegyző: *Kulcsár E.*), az eperjesi (elnök: *Ágoston K.*, jegyző: *TragorJ.*), a fiumei (elnök: *Dr. Erődi B.*, jegyző: *Gribovszky J.*), a kecskeméti (elnök: *Szabó F.*), a m.-szigeti (elnök: *Marikovszky M.*, jegyző: *Sáfrány P.*), a nagykállói (elnök: *Schurina J.*, jegyző: *Németh J.*), a pozsonyi (elnök: *Wiedermann K.*, alelnök: *Malmosi K.*, jegyző: *Markusovszky L.*), a selmeczbányai (elnök: *Müllner P.*, jegyző: *Rombauer E.*), a szabadkai (elnök: *Balázs J.*, jegyző: *Toncs G.*), a szepesi (elnök: *Kupetz L.*, jegyző: *Danilovics J.*), a trsztenai (elnök: *Hruschka L.*, jegyző: *Kovalik J.*), az újvidéki: (elnök: *Frankl J.*, jegyző: *Krecsarevics M.*), az ungvári (elnök: *Szieber E.*, jegyző: *Medgyesi L.*) és a zombori (elnök: *Radich Gy.*, jegyző: *Városy T.*). A bejelentett körök közül az aradi, a szatmári, a szegedi és a szombathelyi nem kivántak jogukkal élni. Megalakult tehát összesen 15 kör.

Ámbár egyesületi évünk első szaka eltelt a nélkül, hogy valamit tehettünk volna, ámbár a kezdet nehézségeivel kellett küzdenünk: a vidéki körök kebelében élénk tevékenység fejlődött ki. Ezen tevékenység első sorban a mult közgyülésen kitűzött programmtételeknek és egyes körök indítványainak tárgyalásában nyilatkozott. A közgyülés kitűzte első kérdést: „A középiskolai oktatás sikerességének akadályai és azok elhárításának módja“ a kecskeméti, az ungvári, a trsztenai, a nagykállói, a csurgói, a selmeczbányai, a pozsonyi, az újvidéki, a fiumei és a budapesti körök tárgyalták. A kecskeméti körben a kérdést Hanusz J. és Pintér K. adta elő. A kör leginkább a társadalomban, illetőleg a szülők és gazdák hanyagságában vagy a nevelés iránti fogékonytalanságában találja a baj okát, a melyet a gazdákat és szülőket kötelező szabályzat létesítésével kiván megszüntetni. Az ungvári kör a kérdést csak a tankönyvek szempontjából vizsgálta és Pogány Gy. véleményét elfogadva, azt találta, hogy a sikerességnek egyik akadályát a rosszul szerkesztett tankönyvek is képezik. A trsztenai kör azt hiszi, hogy a tanulók csekély előkészültséggel lépnek a középiskolába. A

nagykállói (előadó: Schurina J.) szintén a társadalmat és a csekély előkészültséget okozza. A csurgói kör (előadó: Kulcsár E.) véleménye szerint a „tantárgyak elaprózása“ és „az órarendi helytelen elosztás“ a baj egyik főoka; szorosabb csoportosítást és helyesebb órabeosztást ajánl. A pozsonyi körben Michaelis V. foglalkozott a kérdéssel. A kör a baj forrását a tanulók csekély előkészültségében, az osztályozásnál követett enyheségben; az oktatás deczentralizációjában és egyes intézetek hiányos felszerelésében látja. Az újvidéki körben az előadó Frankl J. volt. A kör szintén a középiskolába fellépő tanulók csekély előkészültségében, továbbá a merev szakrendszerben, a tankönyvek hibáiban, a szemléltető eszközök hiányában, illetőleg gyér használatában látja; orvosló szerül kiválóan a tanárképzés reformját ajánlja. A budapesti kör nézetét, a hol Névy L. adta elő a tárgyat, a t. tagtársak a Közlönyből eléggé ismerik. Végre a selmeczbányai körben az előadó Rombauer Emil volt; ő, itt e helyen, holnap maga fogja nézeteit elmondani és saját véleményének leghivatottabb módon fog kifejezést adni. Ebből kitetszőleg a kérdést a körök meglehetős nagy számban tárgyalták és a budapesti választmány ezért látta szükségesnek azt a közgyülés napirendjére kitűzni.

A második programmtétel „Melyek legyenek az iskolai fegyelem fenntartásának eszközei?“ a kecskeméti, az ungvári, a szabadkai, a m.-szigeti, a trsztenai, a nagykállói, a csurgói, a selmeczbányai, a fiumei és az újvidéki kört foglalkoztatta. A trsztenai, selmeczbányai, nagykállói, kecskeméti, m.-szigeti és a fiumei körök ide vonatkozó határozatait a Közlönyből ismerjük. A szabadkai kör határozatainak részletezését és egybefoglalását a rendelkezésére álló idő rövidsége miatt a jövő évre halasztotta. A csurgói kör, hol Mátray Gyula értekezett a kérdésről, a kellő szívnevelést tartja a legjobb fegyelem fenntartó eszköznek. Az újvidéki kör Horváth József értekezése alapján döntött ez ügyben. Horváth a humánus eszközök barátja; a tanár komoly, következetes, igazságszerető és nyájas bánásmódja legyen a legfőbb fegyelmi eszköz; ha azonban ez nem használna, az újvidéki kör előadója nem riad vissza a testi büntetések használatától sem legalább a kisebb fiúknál; a testi büntetés szükségességét azzal okolja meg, hogy sokan otthon, a szülői háznál is csak a testi büntetés segítségével tarthatók rendben. Horváth tagtársunk azonban mindig az igazgató tudomásával kívánja a testi fenyítéket alkalmaztatni. A kérdés tulajdonképi nehézsége abban

áll, hogy végső esetben mi az ajánlatosabb, a tanulónak az iskolából való eltávolítása, vagy a testi fenyíték alkalmazása. A körök véleményei nagyon megoszolnak; aligha csalódom azonban azon véleményemben, hogy a többség a testi büntetésnek korlátolt alkalmazását sem tartja kívánatosnak.

A 3. programmtétel: „A magyar grammatikai oktatásnak sikerességét előmozdító eszközök" már kevesebb feldolgozóra talált. A kecskeméti körben Pintér Kálmán, az ungvári körben Medgyesi és Sirokai, a szepesi körben dr. Szántó Károly, az újvidéki körben pedig Patek Béla szerepeltek mint előadók. A kecskeméti s a fiumei körnek ide vonatkozó határozatai a Közlönyben olvashatók; az ungvári, a szepesi és az újvidéki körök a tárgyalásokat még nem fejezték be és a jövő évre halasztották. Nagyon kívánatos tehát, hogy a t. közgyülés e kérdést még a napirendről ne vegye le.

A 4. programmtételt, „A klasszikus nyelvek grammatikai oktatásának sikerességét előmozdító eszközök"-et az ungvári körben Sirokai és Medgyesi, a szepesi körben Roth Márton, a pozsonyi körben Markusovszky Sámuel, az újvidéki körben Moser József, a budapesti körben Pirchala Imre és a selmeczbányai körben Blanár Ödön dolgozta fel. A Közlönyben e dolgozatok, valamint a fiumei kör véleménye nagyobbára közöltettek; kivéve a szepesi és az újvidéki körök véleményeit. A szepesi kör a kérdés egyik kiválóan fontos részére, a latin declinatio és conjugatio tanítására vonatkozólag a következőket határozta: 1. A tanítás mondattani alapon történjék. 2. Eleinte nagyon lassan haladjunk és csak akkor menjünk tovább, ha a tanulók túlnyomó többsége az előzőket tudja. 3. A begyakorlás eszközei a paradigmáknak a tanulók által való összeállítása, fali táblák használata és folytonos ismétlés. 4. A declinatio kiegészítendő a genus-szabályok betanultatásával. 5. A conjugatiónál különös súlyt kell fektetni az egyes alakoknak a tőből való származtatására. Az újvidéki kör előadója Moser József a következőket mondja: Összefüggő olvasmány alapján tanítsunk nyelvtant; a hol csak lehet, hivatkozzunk anyanyelvünkre, az otthoni foglalkozás a minimumra reducálandó; a név- és igeragozásban kövessük a tőelméletet; a szótanulás csoportok szerint történjék; az emlékező tehetség korlátok közt gyakoroltassék, az irásbeli dolgozatok útját kellőleg egyengessük, szakaszonként és évenként ismételjünk.

Az 5. programmtételre: Czélszerű-e a mondattani alapon való

nyelvtanítás az alsó osztályokban? az ungvári kör Csomár István javaslatára, a trsztenai kör Kovalik János ajánlatára, a csurgói kör Horváth József előadása alapján, a fiumei kör Kőrössy Sándor értekezése, végre az újvidéki Parcsetich Vincze beadott véleménye szerint „igen"-nel feleltek. Érdekes lett volna, ha valamennyi kör foglalkozott volna e kérdéssel, a túlnyomó „igen" bizonyára nagyban hozzájárult volna a kérdés megoldásához.

A 6. programmtétel: Hogyan tanítandó a határozók tana a magyar nyelvtanban? csak az ungvári, a fiumei és a trsztenai kört foglalkoztatta. Az elsőben Csomár István, az utóbbiban Podhradszky Mihály volt az előadó. Az ungvári kör a következő határozatot fogadta el: „a határozók a II. osztályban külön is taníttassanak, de óhajtandó, hogy tárgyalásuk ne az eddigi túlságba menő részletességgel történjék."

A 7. kérdést: Milyen nyelvtani terminusok ajánlhatók a nyelvtanításnál és mi módon lehetne ezen terminusok egyöntetűségét elérni? a budapesti, a fiumei és a trsztenai körök tárgyalták E kérdést egyébként egyelőre megoldotta a nmgú vallás- és közoktatásügyi miniszterium, midőn egy műszótár elkészítésére egyesületünk választmányát szólította fel.

A túlterhelés kérdése a trsztenai, a nagykállói, a selmeczbányai, a fiumei és a pozsonyi körök munkaprogrammjának anyagát képezte.

Végre a Kuncz Elek kitűzte kérdés: Inkább csak tanítsunk-e vagy neveljünk? — a trsztenai, a csurgói és a m.-szigeti körben képezte megbeszélés tárgyát. E kérdések azonban oly kevés kör által tárgyaltattak, hogy azoknak jobb előkészítését a jövő évtől kell várnunk.

Tárgyalták továbbá a körök azon kérdéseket, a melyeket a trsztenai, a selmeczbányai és a nagykállói kör megkeresésére a választmány a többi körökkel közölt. A különböző idevágó véleményeket holnapután lesz szerencsém közölni, a mikor a körök indítványai kerülnek a napirendre. Egyelőre csak annyit említek meg, hogy a beküldött indítványok a legtöbb kört foglalkoztatták és oly beható tárgyalások anyagát képezték, hogy azok felett a t. közgyülés véglegesen dönthet.

Ebben állott, uraim, röviden körvonalozva azon tevékenység, a melyet a körök a mult évi közgyülés kiszabta munkaprogramm és az évközben felmerült indítványok dolgában kifejtettek. Azonban

nem egyedül erre szorítkoztak a körök; egyesek didaktikai szempontból fontos munkákat ismertettek, mások methodikai szempontból gondosan feldolgozott iskolai előadásokat terjesztettek elő, ismét mások — hogy úgy mondjam — belügyeikkel, házi dolgaikkal foglalkoztak. Kiválóan jótékony működést fejtettek ki azon körök, a melyek vagy több iskola tanárait hozták egymáshoz közelebb, vagy működésökbe a társadalmat is bevonták. A körök már ezen rövid idő alatt is olyan faktoroknak bizonyúltak, a melyek a különböző felekezetű és fajtájú iskolák tanárait maguk köré gyűjthetik, az egymás ellen fennforgó hibás véleményeket eloszlathatják, az egyesek merev elszigeteltségét megszüntethetik, szóval lassan-lassan létrehozhatják az esprit de corps-t, a mi a professzoroknál oly nagy hiány és a minek kifejlődése után a tanárok a társadalomnak sokkal nagyobb számot tevő osztályává válhatnak, mint a minők eddig voltak. Még egy dolgot szeretnék ajánlani a köröknek a jövőre, a mi azt hiszem, szintén a professzori állás erkölcsi súlyának emelésére szolgálna. Ez az, a mit a fiumei kör már a mult évben is megtett: a népszerű felolvasások megtartását. Fiumei tagtársaink 18 felolvasó estét rendeztek; e felolvasásokon több ízben a fiumei kormányzó, Zichy Ágost gróf is megjelent. Általánosan hangoztatjuk a panaszt, hogy a tanári állást a nagy közönség nem becsüli eléggé. Azt hiszem, nem nagyon csalatkozom, ha ennek csekély okát magunkban is keresem. A középiskolai tanárok nagy része rendkívül elzárkozott. A népszerű felolvasások volnának azon eszköz, a melynek segítségével a tanár magát a nagy közönséggel legjobban megismertetné s a mely által a nagy közönség előtt tekintélyét, morális súlyát legjobban emelhetné. Kezdetben, hiszem, nagy nehézségekkel, talán erős közönnyel is fognának találkozni; de a jég megtörhető, legalább ezt mutatja a fiumei tagtársak példája, ezt mutatja dr. Lucz Ignácz tagtársunk példája, kinek ilyen felolvasásait — bár beléptidíj mellett is — nagy közönség látogatja, miként ez előadásából befolyt és a segélyző alapnak beküldött pénzösszeg bizonyítja. Összefoglalva mindazt, a mit a körök tevékenységéről elmondottam, konstatálhatjuk, hogy a siker teljesen kielégítő. Most csak a buzgalom ne lankadjon! Eddigi működésünk ne bizonyúljon a magyarnál oly gyakran feltalálható szalmatűznek, — és azon szép remények, a melyeket a körök munkásságához kötöttünk, meg fognak valósulni és az, a mit je-

lentésem kezdetén említettem, igaz lesz: a lefolyt évben egyesületi életünk új korszaka kezdődött.

És most áttérek a választmány lefolyt évi működésének vázolására.

A választmány, hogy a körök megalakítását mielőbb lehetővé tegye, még a nagy szünet alatt tartott egy ülést, a melyben a hitelesített közgyülési jegyzőkönyv alapján az új alapszabályokat átvizsgálta és a miniszteriumhoz való felterjesztését elrendelte; azonkívül ezen ülésen megválasztotta a segélyző és az ifjúsági iratokat szerkesztő bizottságot, hogy ezen bizottságok az iskolai év megnyílta után működésöket azonnal megkezdhessék. Az iskolai év kezdetén azonnal egyik legfontosabb munkánk teljesítéséhez fogtunk, megválasztottuk a szerkesztőt; a Közlöny lefolyt évi folyama elég bizonyság arra, hogy a választmány választása oly férfiúra esett, a ki a beléje helyezett bizalomnak teljesen meg tudott felelni.

A szerkesztőválasztás után a körök megalakítása foglalkoztatta a választmányt. A körök működéséről szóló jelentésem eléggé igazolja, hogy fáradságunkban a vidéki tagtársak részéről a leghathatósabb támogatásban részesültünk; mert csak így jöhetett létre azon eredmény, melyet elértünk.

Foglalkozott a választmány továbbá az ifjúsági iratok ügyével; e tárgyban azonban legyőzhetetlen nehézségek merültek fel; a bizottság által felkért szerzők munkájok elkészítésére oly sok időt kivántak fordítani, hogy a jelen évben újabb füzetek kiadásáról le kellett mondanunk. A jövő évben azonban bizton remélem, hogy sikerülni fog minden nehézség leküzdése és a szép reményekre jogosító vállalat ismét megindulhat.

Szép eredményt sikerült azonban kivívnia a segélyző bizottságnak; a részletesebb jelentést a segélyző bizottságnak ellenőre fogja a t. választmánynak előterjeszteni. Részemről csak annyit említek meg, hogy míg a múlt évben a vagyon 3211 frt 12 krt tett; ez évben több mint 2000 frttal gyarapodott. A gyarapodást a következő nagyobb adományok okozták. Első helyen áll ő Excellenciája dr. Trefort Ágoston, a ki a középiskolai tanárvilág szükségletei iránt lelkében élő fogékonyságának fényes tanujelét adta, midőn segélyző alapunk javára 500 frtot engedélyezett. Meg kell emlékeznem e helyen igen tisztelt elnökünkről is, mert nagy részben az ő fáradozásainak köszönhetjük e szép siker kivívását. Nagy összeggel járult a segélyző alap gyarapításához a budapesti középiskolák

ifj. dalköreinek hangversenye is. E tekintetben az ifj. dalkörök vezetőit: Bermüller Ferenczet, Müller Józsefet, Graboviecky Leót, Tiber Ágostont, dr. Weber Rudolfot, Tankó Jánost és kiválóan Harrach Józsefet, a ki a hangverseny karnagya volt, illeti az érdem. Harrach József tagtársunknak sikerült finom zenei érzésével, lankadatlan fáradozásával és határtalan türelmével olyan hangversenyt rendezni, a mely nemcsak tekintélyes anyagi hasznot hozott a segélyző alapnak, hanem minden várakozáson felül a hallgatóságnak is a legnagyobb élvezetet szerezte, úgy, hogy róla hivatott zenészek és műértők is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak. Nagyobb adományokkal szaporították még a segélyző alapot a gör. kel. szerb egyház hazafias metropolitája, Angelics Germán ő Excellenciája, dr. Kuncz Adolf, a csornai premontrei rend prépostja, egyesületünk e régi, őszinte jóakarója, Szabó Ignácz, mindnyájunk jóbarátja, Mayer József, fáradhatatlan pénztárnokunk, az első magyar általános biztosító társulat és a magyar orsz. központi takarékpénztár stb.

Foglalkozott a választmány a tanári társalgó kör ügyeivel is. A budapesti tagok egy része az itteni tanároknak oly találkozó helyet kivánt alkotni, a melyben a nagyobb és értékesebb folyóiratokat megtalálhassák és maguknak a napi fárasztó munka után egy kis szórakozást is szerezhessenek. Az egyesület választmánya, mely az összetartást a tanárok közt minden erejéből előmozdítani kivánja, a mely a társalgó kör megalkotásában egy szellemi középpont létrejöttét is látja — az eszmét erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. Igy meg is alakult a tanári társalgó kör. A választmánynak azonban a társalgó kör támogatásával másik czélja is volt; minden egyesületnek meg van a maga otthona; egyedül ezer tagot számláló egyesületünknek nincs; ezen bajon okvetetlenül segítenünk kellett. A választmány eddig mindig és mindenütt csak vendég volt; a titkári hivatal folytonosan vándorolt; oly módról kellett tehát gondoskodni, a mely ez anomaliát megszüntesse. A tanári társalgó kör helyiségei ezentúl a választmánynak ülései megtartása végett nyitva lesznek és a titkár megkapja benne állandó hivatalos helyiségét. Természetesen ez némi anyagi áldozattal fog járni, a melyet a költségelőirányzat beterjesztésénél t. pénztárnokunk részletesebben elő fog terjeszteni. A t. közgyülés, midőn szép czélok eléréséről szó volt, soha sem riadt vissza némi anyagi áldozatoktól; erős meggyőződésem, hogy ez évben sem fog elődei mögött maradni.

A választmány ez évben többször részesült a nmsgú vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről megtisztelő megbizásban. Felszólíttattunk, hogy véleményt mondjunk az év végén betöltendő statisztikai ívekről, hogy véleményt mondjunk a fölött, vajjon a Pallas irodalmi és nyomda-részvénytársulat kiadványai a középiskoláknak vételre ajánlhatók-e? és végre felhívattunk egy műszótár összeállítására. Az első két ügyet a választmány lehető rövid idő alatt elintézte és a műszótár ügyével is foglalkozott. Kiküldött egy öt tagú előkészítő bizottságot, a melynek javaslata értelmében megválasztotta az egyes szakok munkatársait és a szótár szerkesztőjét, továbbá elhatározta, hogy a kész szótár részenként a köröknek is megküldessék véleményadás végett.

Foglalkozott a választmány az állami tisztviselők nyugdíját szabályozó törvényjavaslattal is. Ajánlott módosításaink ugyan mind nem fogadtattak el; annyit azonban sikerült elérnünk, hogy a tanároknak helyettes minőségben töltött éve pensiojukba be fog számíttatni.

Végre sok munkát adott a választmánynak az is, hogy most, midőn az általános kiállítás miatt Budapesten a lakások annyira megdrágultak, a közgyülésre utazó tagjainknak olcsóbb szállásokat rendezhessünk be. A nmgú miniszteriumnak, különösen tiszteletbeli tagunknak, dr. Klamarik János osztálytanácsos urnak, igen t. elnökünknek, alelnökünknek, Köpesdy S. igazgató úrnak és Zirzen Janka ő nagyságának köszönhetjük, hogy tervünk sikerült és a tagoknak olcsó és kényelmes szállásokkal szolgálhattunk.

Az egyesületünk iránt növekvő bizalomról fényes bizonyságot tesz a tagok számának rohamos növekedése. Ez évben több mint 160 új tag lépett az egyesületbe; el kell e tekintetben a körök jótékony hatását ismernünk, a melyek a maguk körében mindent megtettek, hogy új tagokat gyűjtsenek. Az előbb említett számadat mutatja, hogy nem eredménytelenül.

Végre szomorú és nehéz kötelességet is kell teljesítenem, meg kell emlékeznem kedves halottainkról; sokszor szenvedett már az egyesület a halál által súlyos veszteséget, de ritkán oly nehezeket, mint az idén. Az egyesületnek egykori elnöke, dr. Say Móricz és egykori szerkesztője, Malmosi Károly húnyt el ez évben. Dr. Say Móricz felett t. alelnökünk még ma fog emlékbeszédet tartani. Malmosi Károlyt néhány nap előtt váratlanúl ragadta ki közülünk a halál. Az élete virágában elhúnyt férfiú Alsó-Lövőn, 1848-ban szü-

letett; középiskolai tanulmányait Pécsett, egyetemi tanulmányait pedig Budapesten végezte. Tanárkodását a II. ker. főgymnasiumban mint helyettes-tanár kezdte meg, egy évet Aradon töltött; ennek befejeztével ismét a II. ker. gymnasiumhoz tért vissza; de egy év múlva már a gyakorló iskolához nevezték ki, hol is a mult évig maradt. Ekkor a miniszter úr bizalma őt a pozsonyi főgymnasium igazgatói állására emelte. Itt egy évet sem fejezhetett be. A kérlelhetetlen halál elragadta őt működése teréről. Malmosi egyesületünknek több éven át választmányi tagja vott; 1883/4-ik iskolai évre szerkesztővé választatott. E nehéz állásra nehéz körülmények között jutott; egyesületünkben még a nyugalom nem állott helyre; de kényes állásában finom tapintatával mindenkit meg tudott nyerni és működésével a béke helyreállítását nagyban előmozdította. Elhúnyta közrészvétet keltett. Számosan voltunk temetésén, láttuk a fájdalmat közeli és távoli ismerősei arczán, hallottuk a megható beszédeket, a melyeket sírjánál pozsonyi és budapesti kollégái elmondottak és önkénytelenül a fájdalom könnye csillant meg szemünkben. Egyesületünk is lerótta a kegyelet adóját, midőn ravatalára koszorút tett. A megboldogult szigorú, kötelességérző és paedagogiai ügyességgel bíró tanár, kedves kollega és jó barát volt. Áldott legyen emléke!

Elvesztettük még tagtársaink közül: Kruesz Chrysostom tiszt. tagot, Lewin Jakabot, a budapesti kereskedelmi akadémia igazgatóját, dr. Bellaágh József budapesti ügyvédet, Madarász Gusztáv nagykállói reáliskolai tanárt, Klimkovics Béla kassai reáliskolai tanárt, Kiss János csurgói képzőintézeti tanárt, Otrokocsi Végh Dániel eperjesi főgymnasiumi tanárt, Petrovics György titeli polgári iskolai igazgatót, Borsody Miklós lőcsei főgymnasiumi tanárt és Lenténvi Márk zirczi áldozárt. Béke poraikra!

Ezekben elmondottam, t. közgyülés, hogy mit tettünk ez évben. Fáradozásainktól a siker nem maradt el és ha buzgalmunk nem lankad, a szépen virágzó egyesület évről évre erősbödni fog kedves hazánk és az országos középiskolai tanügy javára és felvirágoztatására!

Tudomásul szolgál.

A pénztárnok a következőkben tesz jelentést:

Tisztelt közgyülés!

A lefolyt egyesületi évben volt az összes bevétel 4352 frt, az összes kiadás 3802 frt 26 kr., ezen évet tehát 549 frt 74 kr. pénztári maradékkal zárjuk be, előirányozva volt 260 frt 49 kr.

A rendes tagok száma ezen évben igen örvendetesen gyarapodott, mint ez a következőkből kitünik:

	Tiszteletbeli	Alapító	Rendes
	t a g		
Az $188^{3}/_{4}$-ik év végén . . .	20	6	866
Az $188^{4}/_{5}$-ik évben lett. . . .	2	—	171
összesen . . .	22	6	1037
Ezek közül meghalt.	1	—	12
„ „ kilépett	—	—	30
„ „ kitörültetett . . .	—	—	1
Maradt az $188^{4}/_{5}$-ki év végén .	21	6	994

A 994 tag közül idei tagdíjat csak 801 (azaz 80·5%) fizetett, tagdíj hátralékokból befolyt 420 frt az előirányzott 500 frt helyett. A tagdíjak befizetése egyáltalában a lefolyt évben nem történt azon kedvező arányban, mint az előbbi években, mutatja ezt azon körülmény, hogy daczára annak, hogy a tagok száma tényleg 128-al gyarapodott, tagdíjak és előfizetések fejében az idén befolyt 4099 frt 40 kr., tavaly pedig 3974 frt 71 kr., a különbség tehát csak 124 frt 69 kr; az előfizetők száma 127-ről 119-re apadt. Kérjük ezen alkalommal mindazon tagokat, kik tagdíjaikkal még hátralékban vannak, hogy tartozásukat mielőbb róják le, mert csak akkor — ha ez pontosan megtörténik — fog egyesületünk anyagilag is gyarapodni.

Az egyesület az idén is a beváltatlanul visszakerült postamegbizások által megkárosodott; nagyon kivánatos volna, ha a tagok ezentúl a közlöny boritéklapján jókor közzétett felszólítást és mindegyik tagnak még külön küldött irásbeli figyelmeztetést tekintetbe véve, a pénztárnokot mindenkor pontosan értesitenék arról, hogy az számukra postamegbizást ne küldjön. Az idén 197 drb elküldött postamegbizásból 63 drb került vissza beváltatlanul! Miután a tagdíjak nem folytak be olyan rendesen, mint máskor, a tagdíjhátralékok összege nagyon emelkedett, még pedig a múlt évben kimutatott 1466 frtról 2000 frtra; ha ezen állapot nem javul, akkor az

új választmány nemsokára azon kellemetlen helyzetbe fog jönni, hogy gondoskodnia kell a hátralékok szigorú behajtásáról.

Az $188^4/_5$-ki Közlöny az előirányzott 2645 frt helyett 2809.99 frtba került, mi abban találja magyarázatát, hogy az 45 íves és VI. füzetétől kezdve 1300 példányban nyomatott; költség kimélés miatt elmaradt az utolsó füzetből a tagok „Névsor"-ának közlése. A részletes számadásból kitetszőleg a többi tételeknél nem mutatkozik jelentékeny eltérés az előirányzat illető tételeitől.

Végre nem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy a tagok lakóhelyök változtatása esetében azt gyakran jókor nem jelentik be, vagy egyáltalában arról nem is értesítenek és akárhányszor megtörtént, hogy arról csak véletlenül értesültem. Hogy ilyen körülmények között a Közlönynek p o n t o s expediálásáról szó sem lehet, az világos és az is, hogy mennyire indokolatlan azon kifogás, ha valaki azért nem fizet tagdíjat, mert Közlönyt nem kapott. Ezen bajon csakis úgy segíthetni, ha minden tag lakóhely változtatását a pénztárnoknál pontosan bejelenti.

Köszönetet mondok mindazon t. cz. Tagoknak, kik a lefolyt egyesületi évben is a tagdíjak behajtása körül fáradoztak; tisztelettel kérem, sziveskedjenek ezentúl is a pénztárnokot becses közreműködésökkel támogatni.

Az alapszabályok értelmében bemutatom a mult közgyülés által kiküldött számvizsgáló bizottság által megvizsgált $188^4/_5$-ki számadást:

Az országos középiskolai tanáregyesület bevételeinek és kiadásainak részletes kimutatása az 1884/5-ki évről.

	Bevételek:	frt	kr.
1	Az $188^{3}/_{4}$-ki pénztári maradékból	97	49
2	Bartal Antal alapító tag úrtól alapítványának kamatja	10	—
3	Tagdíjak és előfizetések	4099	40
4	Hirdetésekért	31	—
5	Megtérített postaköltség	28	37
6	Kamatok az alapítványok, az értékpapirok és a takarékpénztári betétek után	84	54
7	Eladott Közlönyért	1	20
	Összesen	4352	—

	Kiadások:		frt	kr.
1	Az $188^{4}/_{5}$-ki Közlöny költségei:			
	Nyomdaköltség	frt 1507.01		
	Irói díjak	„ 572.38		
	Szerkesztőnek	„ 550.—		
	Ujságbélyeg és expeditio	„ 180.60	2809	99
2	Az $188^{3}/_{4}$-ki közgyülés költségei		59	—
3	Egyéb nyomdaköltség		112	32
4	Postaköltség		57	78
5	A főtitkárnak tiszteletdíja		200	—
6	A titkárnak tiszteletdíja		50	—
7	Főtitkári kiadások	frt 61.64		
	Titkári kiadások	„ 6.34		
	Pénztárnoki kiadások	„ 15.19	83	17
8	Könyvkereskedőnek		55	80
9	A szolgák díjazása		30	—
10	Vegyes kiadások		13	68
11	A pénztárnoknak tiszteletdíja 4131.60 frttól 8 %		330	52
12	Pénztári maradék az $188^{5}/_{6}$-ki évre		549	74
	Összesen		4352	—

Budapest, 1885. július 3-án.

Mayer József
egyes. pénztárnok.

A számadásokat megvizsgálván egyes tételeit az eredeti okmányokkal egybevetvén teljesen helyeseknek találtuk.

Az 1884-ik évi július hóban tartott közgyülés által kiküldött számvizsgáló bizottság nevében:

Budapest, 1885. julius hó 5-én.

Ereky Alfonz. **Dr. Fischer Lajos.** **Rombauer Emil.**

Dr. Sonnenfeld Zsigmond.

Az egyesületnek vagyona az 188$^4/_5$-ki év végén:

		frt	kr.
1	Papi Balogh Péter alapítványa	100	—
2	Szab. kir. Pest városának alapítványa	100	—
3	A magyar nevelési társaság alapítványa	100	—
4	Dr. Haynald Lajos bibornok érsek alapítványa	100	—
5	Ipolyi Arnold püspök ur alapítványa	100	—
6	Néhai Görög Imre ur alapítványa (12078 sor 10 sz. vasuti kölcsön kötvény)	148	50
7	Tartalékalap:		
	a) 500 frtos 5$^1/_2$ % záloglevél à 102.75 frt 513.75		
	b) a takarékpénztárban elhelyezett „ 500.—	1013	75
8	Butorok	75	—
9	Pénztári maradék	549	74
10	A segélyző alapnak vagyona	5260	05
	Összesen	7547	04

Budapest, 1885. július 3-án.

Mayer József
pénztárnok.

XXIV. kimutatás a tanárgyesületi segélyző alapról.

	frt	kr.
A XXIII. kimutatás szerint	159	61
Segélyezésre fordíttatott	25	—
Marad új számlára	134	61

A segélyző alapnak vagyona:

		frt	kr.
1	4$^1/_2$ % záloglevelekben	3000	—
2	2 drb tiszavidéki sorsjegy à 119 frt 75 kr.	239	50
3	A „Tanári társalgó körnek“ tartozása	1700	—
4	Készpénzben:		
	a) az egyesületi pénztárban 134 frt 61 kr.		
	b) a Földhitelintézetnek követelése 11 „ 06 „	123	55
5	Magánkötelezvényekben	197	—
	Összesen	5260	05

Budapest, 1885. július 3-án.

Mayer József
pénztárnok.

A magyar Földhitelintézet folyó számlája.

				Tartozik		Követel	
				frt	kr.	frt	kr.
1884	június	30	Tőke egyenleg	25	24	—	—
„	„	30	Felszámított költség	—	—	—	51
„	„	30	Kamat	2	32	—	—
„	október	6	Szelvények után járó kamatok	71	50	—	20
„	deczember	31	Kamat	1	09	—	—
1885	február	5	Felszámított költség	—	—	—	51
„	„	16	100 frt 4½ %-os záloglevél . .	—	—	98	44
„	április	8	Szelvények után járó kamatok	85	—	—	20
„	„	8	100 frt 4½ %-os záloglevél . .	—	—	96	35
„	július	3	Egyenleg új számlára	11	06	—	—
			Összesen	196	21	196	21
„	július	3	Egyenleg az előbbi számlából	—	—	11	06

A segélyző-alap bevételei és kiadásai az 188⁴/₅-ki évben.

	Bevétel		Kiadás	
	frt	kr.	frt	kr.
Az 188³/₄-ki évről maradt az egyesül. pénztárban	233	88		
Az egyesül. 188³/₄-ik évi pénztári maradékából	100	—		
Az „Ifjusági iratok“ tiszta jövedelméből	300	—		
A vallás- és közokt. miniszterium alapítványa	500	—		
Angyelics German, szerb patriarcha urnak alap.	100	—		
Dr. Kunc Adolf, csomai prépost urnak alapítv.	100	—		
Mayer József, kir. igazgató urnak alapítványa	100	—		
Dr. Lucz Ignácz tanár urtól Kassán	50	—		
Az első magyar ált. biztosító társulattól	100	—		
A magyar országos központi takarékpénztártól	50	—		
A kisbirtokosok földhitelintézetétől	25	—		
Az ujvidéki takarékpénztártól	5	—		
Bartal Antal alapító tag urtól 188⁴/₅-re	24	—		
A f. é. ápr. 17-én tartott hangversenynek tiszta jövedelme	473	57		
Évi járulékokban befolyt	59	—		
Más adakozóktól befolyt	6	—		
Thewrewk E. és Stettner Gy. műveinek eladásából	3	05		
Kamat	17	80		
Kölcsöntörlesztésre befolyt	25	—		
Átvitel . . .	2272	30		

	Bevétel		Kiadás	
	frt	kr.	frt	kr.
Áthozat . . .	2272	30		
A Földhitelintézettől eladott 800 frt $4^1/_2$ %-os záloglevelekben	766	90		
1000 frt $4^1/_2$ %-os záloglevélnek ára	—	—	975	87
100 frt $4^1/_2$ %-os záloglevél letétbe	—	—	100	—
A „Tanári Társalgó Kör"-nek	—	—	1700	—
Segélyezésekre fordíttatott	—	—	125	—
Postaköltség és bélyegre	—	—	3	72
Marad új számlára	—	—	134	61
Összesen . . .	3039	20	3039	20

Budapest, 1885. július 3-án.

Tiber Ágost bizotts. ellenör. Köpesdy Sándor bizotts. elnök. Mayer József egyes pénztárnok.

A számadásokat megvizsgálván egyes tételeit az eredeti okmányokkal egybevetvén teljesen helyeseknek találtuk. Az 1884-ik évi július hóban tartott közgyülés által kiküldött számvizsgáló bizottság nevében:

Budapest, 1885· július hó 5-én.

Ereky Alfonz. Dr. Fischer Lajos. Rombauer Emil.

Tudomásul szolgál.

A főtitkár felolvassa a kiküldött számvizsgáló bizottság alanti jelentését:

Jelentés.

Alulirottak az orsz. középiskolai tanáregyesület pénztárát, úgy szintén a segélyalap pénztárát, a tanáregyesület irattárát és az ügykezelést megvizsgálván azt egészen rendben levőnek találtuk.

Az 1884. évi közgyülés által kiküldött számvizsgáló bizottság nevében:

Budapesten, 1885. évi július hó 5-ikén.

Ereky Alfonz. Dr. Fischer Lajos. Rombauer Emil. Dr. Sonnenfeld Zsigmond.

Ezen jelentés alapján a pénztárnoknak a felmentvény megadatik és neki a közgyűlés köszönetet mond. A jövő évi számvizsgálattal megbizatnak: dr. Ereky Alfonz, dr. Erődy Béla, dr. Fischer Lajos, Rombauer Emil, dr. Sonnenfeld Zsigmond és Váró Ferencz.

Az 549.74 frt pénztári maradék iránt a közgyűlés következőképen intézkedik:

300 frt a tartalék-alapnak, 50 frt a segélyző alapnak, 100 frt a budapesti tanári társalgó körnek adassék, 99.74 frt pedig új számlára irassék.

A pénztárnok beterjeszti a jövő évi költségelőirányzatot:

Az országos középiskolai tanáregyesület $188^{5}/_{6}$-ik évi költségvetési előirányzata.

		Bevétel		Kiadás	
		frt	kr.	frt	kr.
1	Az $188^{4}/_{5}$-ki pénztári maradékból frt 549.74	99	74		
2	994 tagdíj à 4 frt = 3976 frt, a melyből befoly 80%	3180	—		
3	119 előfizető	476	—		
4	Kamatok s az alapítványok jövedelmei s egyéb bevételek	130	—		
5	A közel 2000 frt tagdíj hátralékból csak befolyt	500	—		
6	Az $188^{5}/_{6}$-ki Közlöny költsége 1300 péld.:				
	Nyomdaköltség 40 ív à 29 frt . . frt 1160.—				
	Boriték és fűzés . . . . . „ 170.—				
	Irói díjak . . . . . „ 800.—				
	Szerkesztőnek . . . . . „ 400.—				
	Expediálás . . . . . „ 190.—			2720	—
7	A főtitkárnak tiszteletdíja			200	—
8	A titkárnak tiszteletdíja			50	—
9	A tanári társalgó körnek			400	—
10	Szaklapokra és könyvekre			100	—
11	Ügyviteli kiadások			100	—
12	Előre nem látott kiadások			250	—
13	A pénztárnoknak jutaléka kerekszámban			310	—
14	A szolgák díjazása			40	—
		4385	74	4170	—
	Valószinü maradék			215	74
	Összesen	4385	74	4385	74

Budapest, 1885. július 6.

A választmány megbizásából:

Mayer József
egyes. pénztárnok.

A közgyűlés az előirányzatot jóváhagyja. Egyszersmind elhatározza Avéd Jákó indítványára, hogy az egyesület az erdélyi kultur-egyesület alapító tagjává legyen és az alapító tagsági díjat, 100 frtot, a befolyó jövedelmekhez képest vagy a jövő évben egyszerre, vagy 5 egymásutáni évben fizesse ki.

A segélyző bizottság ellenőre bemutatja a segélyző alapnak ez évi bevételeiről és kiadásairól szóló kimutatást:

Hofer Károly emlékbeszédet olvasott fel néhai dr. Say Móricz felett.*

A barátság meleg érzetétől áthatott és mély meghatottsággal elmondott emlékbeszédért a közgyűlés a felolvasónak köszönetet mondott.

Második nap. Julius 7.

Berecz Antal elnök az ülést megnyitván *Rombauer Emil* felolvassa értekezését: „a középiskolai oktatás sikerességének akadályairól s azok elhárításának módjáról."

Tisztelt közgyülés!

Midőn az egyesület választmányának megtisztelő felszólítása folytán az előadó helyét foglalom el, hogy egy fontos, mondhatnám egész középiskolai tanügyünket felölelő kérdésről e tekintélyes gyülekezet előtt értekezzem, komoly aggodalom tölt el az iránt, ha vajjon képes vagyok-e e kitüntető megbizatásnak csak némikép is megfelelni.

Az 1884-iki közgyülés, a körök mult évi munkaprogrammjába többi között a következő tétel megvitatását is felvette volt: *A középiskolai tanítás sikerességének akadályairól s azok elhárításának módjairól.* E kérdésre vonatkozó nézeteimet, meggyőződésemet lesz szerencsém a következőkben kifejteni s midőn e czélra becses figyelmöket kérem, egyúttal elnézésökért is esedezem, ha végül azt fognák találni, hogy csekély ismeretem s rövid idei tapasztalatom nem elegendő arra, hogy ily nagy, ily tágkörü kérdéssel, egy az idő által is szükre szabott értekezésben megbirkózzam.

* * *

Középiskoláink ellen oly sok felől s annyi panasz hangzik, hogy az ember ezek után indulva, valóban hajlandó volna azt hinni hogy iskolánk ma absolute rossz, és a sok vádnak és panasznak tényleg az lett eredménye, hogy meglehetősen elterjedt a nézet, hogy középiskolánk czéljának nem felel meg, hivatását nem teljesíti, hogy a középiskolai tanítás sikertelen.

A közvélemény ez itélete lesujtó volna, ha egy pillantás a paedagogia történetére nem győzne meg bennünket arról, hogy ez

* Az emlékbeszéd közlönyünk egyik közelebbi számában fog megjelenni.

mindig így volt, hogy soha nem létezett oly korszak, mely tanügyi intézményeivel meg lett volna elégedve, s ha ebből nem merítenők azon meggyőződést, hogy ily kor teljesen lehetetlen, és a mint nem létezett eddig, úgy nem fog bekövetkezni ezután sem.

A míg az ember fáradozik és küszködik, hogy ujat alkosson, ha elkészült, keresi új alkotásának hibáit, hogy ezeken javítson, ha sok benne a hiba, teljesen lerontja a mit teremtett s ujon kezdi, ha csekély a hiba, addig toldozgat foltozgat művén míg annak egységét el nem rontja s ismét ujon kell kezdenie, és így tart ez mindörökké.

És jól van, hogy így van.

Ha egykor egy oly kor következnék be, a midőn, ha csak rövid időre is azon nézet válnék uralkodóvá, „iskolánk tökéletes, ilyen maradjon," úgy ez az én nézetem szerint a tanügy továbbfejlődésének vége, a hanyatlás kezdete volna.

Két évtized óta közoktatásügyünk óriási mértékben fejlődött, s hasztalan keresnénk hazánk művelődéstörténelmében egy másik korszakot, melyben e téren csak megközelítőleg is ugyanennyi történt volna, s ha mindamellett korunk nincs megelégedve a közoktatásügyi intézmények jelen állapotával, ha a tanári renden belül is aránylag csekély azok száma, kik a meglevő viszonyokkal, az elért eredményekkel megelégedettek, ha maga a középiskolai tanáregyesület a siker akadályait kutatja, s így közvetve bár a maga részéről is sikertelennek mondja működésünket, úgy mindez nézetem szerint csak annak bizonyítéka, hogy haladunk, hogy távol vagyunk az önelégedettségtől, de túl vagyunk ama soká uralkodott s gyakran hangoztatott elven is, jó volt az így eddig, jó lesz ez így ezután is.

Ezeket tartottam szükségesnek álláspontom jelzésére előrebocsátani, nehogy az utóbb elmondandókból arra következtessen talán valaki, hogy csupán iskoláink gyöngéit látom, de azok előnyeit nem, mert jelen értekezésem tárgyánál fogva, inkább amazokkal fogok foglalkozni, mint ezekkel.

* * *

Középiskolai oktatásügyünk ellen sok a panasz, s a panaszok a legkülönbözőbbek. Nem lehet czélom itt mind felsorolni, csak nehányat, melyek ép napirenden vannak, akarok felemlíteni. A középiskolát majd a növendék túlterhelésével vádolják, majd keveslik az iskolából kikerülő növendékek ismereteit, itt a nevelés rovására csak tanítanak, amott a testi nevelés kárára gyakorolják csupán a szellemet, mások a vallásos kedély, ismét mások a gyakorlati ismereteknek kellő méltatásban való részesítése miatt emelnek vádat a középiskola ellen. Tanférfiak és hatóságok elismerésre méltó buzgósággal fáradoznak, hogy e bajok lokális tüneteit orvosolják. — A legtöbb esetben azonban ez orvoslás csak szimptomatikus, azaz a bajnak csak egy tünetét szünteti meg s gyakran ez orvoslás maga

új bajnak lesz kútforrásává. Ha a túlterhelés ellen hangoztatott panaszokat azzal akarnók megszüntetni, hogy némely tárgyat kiszorítunk a tantervből, mást kisebb óraszámba szorítunk, úgy rövid időn ismét azon panaszt hallanók, hogy a tanulók ismeretei hézagosak, hogy ezen vagy amazon tárgyból keveset tudnak.

Hány nagy örömmel üdvözölt reform bizonyult utólag ily természetünek.

Ha a bajok végokát kutatjuk, azt találjuk, hogy valahány fél részéről hallunk is vádat az iskola ellen, egy és ugyanazon baj okát az illető fél mindig más-más tényezőkben fogja keresni. Hogy középiskolánk nem felel meg teljesen hivatásának, hogy a műveltség, melyet közvetít, egyoldalu, fölszínes és a tudományos pályán való sikeres haladást nem készíti elő elegendőképen, azt mindenfelől hangoztatják, de ha a baj tulajdonképeni okát kérdenők egy családapától, az iskolaügyek egy intézőjétől s egy tanártól, úgy nagyon különböző választ nyernénk.

Emberi gyarlóságunk egyik jelensége, kogy minden létező baj okát első sorban másokban szoktuk keresni, s csak nagy nehezen vagyunk meggyőzhetők arról, hogy talán önmagunk vagyunk részben, vagy talán egészen, annak okozói, és e jelenséggel találkozunk itt is.

A szülők, a család, kik az iskolával szemben a társadalom képviselői, az iskola szervezetét kárhoztatják, főként a klasszikus nyelveknek szánt nagy tér ellen szoktak kikelni, s nem egy tanár van, ki ilynemű előtte hangoztatott kifakadásokra helyeslőleg bólint. A tanár háta mögött, ha szüle szülővel beszél, akkor a korholásból kijut a tanárnak is, a ki annyi idő alatt sem viszi valamire a fiút, tanítja tanítja, de semmire meg nem tanítja. Igy szól a társadalom.

Az urak, kik odafön a zöld asztalnál az iskola szervezetét alakítják, változtatják és folytonosan javítják, szintén kénytelenek belátni, hogy minden javítás daczára a fogyatkozás még nagyon sok, hogy az annyira tökéletesbített szervezet mellett is még nagyon selejtes tanulóság kerül ki a középiskolából. Ők e tény végokát a beteges társadalmi viszonyokban és a középiskolai tanárokban keresik, s távol vannak attól, hogy megengedjék, hogy ezen, a végletekig javított tanterv, tanmódszer és rendszerben is lehessen a siker elégtelenségének némi oka.

S ilyenek vagyunk mi tanárok magunk is; sok baját, hibáját ösmerjük be az iskolának, de ha tőlünk e baj végokát kérdenék, úgy mi is részben a társadalmat s családot, részben az iskola hiányos vagy épen hibás szervezetét, a tanterv s tanrendszer czélszerűtlen voltát okolnók. Hogy a tanárokban van hiba, azt ugyan szintén megengednők egyes esetekben, de nem általánosságban és semmi esetre a magunk személyét illetőleg.

Szóval a létező tagadhatatlan baj okát az érdekelt tényezők

egyike a másikra akarja tolni, maga egy sem akar benne részes lenni. Az igazság keresi a középutat, a vádlók mindegyike igaztalan, de vádjában van igaz is, s ha középiskolai oktatásunk sikerességének akadályait, azok végokait kutatjuk, úgy meggyőződésem szerint, igenis jogosan vádolhatjuk iskoláink szervezetét, de önhibáinkat is be kell ismernünk, meg kell engednünk, hogy magunk is okozói vagyunk, ha a középiskolai oktatással nem érjük el azon czélt, melyet elérni feladatunk volna.

Minden tanügyi baj végokát ezen három tényező egyikére vagy másikára, lehet és kell visszavezetnünk, ezekben fogjuk megtalálhatni középiskolaügyünk egészséges fejlődésének és a tanítás sikerességének akadályait. Az e helyen felsorolható akadályok száma végtelen nagy, s midőn a következőkben kifejtem, mennyiben tartom e tekintetben részesnek a társadalmat, mennyiben iskoláink jelen szervezetét s végül önmagunkat a tanárokat, igen jól tudom, hogy csak csekély részét sorolom fel a tényleges akadályoknak, azokat melyeket a legfontosabbaknak tartok.

I.

Egy, a társadalom ellen gyakran hangoztatott panasz, hogy az követeléseiben az iskolával szemben túlzott. Az iskolától várja majdnem kizárólag az ifjúság tanítását s nevelését s a maga részéről nemcsak hogy nem támogatja az iskolát ebbeli fáradozásában, de sok tekintetben akadályozza, a mennyiben gyakran az iskolával ellentétes irányban működik s azzal szemben a növendéknek fogja pártját.

A társadalom és család összeműködésének nehéz problemájával, annak nehézségeivel bizonyára mindegyikünknek volt már alkalma foglalkozni, s azt hiszem, ép e tapasztalatok folytán kevesen vannak, kik a fentebbi vád jogosságát kétségbe vonnák. Legyen szabad erre nézve egyet mást a magam tapasztalataiból elmondanom.

Nehány év óta egy vidéki középiskolánál működve, melynek tanulói közül $^1/_5$-rész helybenlakó $^4/_5$-rész idegen, azt kellett tapasztalnom, hogy amaz $^1/_5$, a szüleiknél lakó, családi felügyelet és őrizet alatt álló növendékek, majdnem kivétel nélkül a gyönge vagy a rossz tanulók osztályába tartoznak, és a tanulóság java majdnem kizárólag az idegenek sorából kerül ki, kik magukra vannak hagyatva s nélkülözik a családnak üdvös, de a mellett annak káros behatását is.

Nem tudom ugyane tényt másútt is tapasztalták-e, meg akarom engedni azt is, hogy részben talán más tényezőkre is volna visszavezethető, de hogy kútforrását nagyrészt az általam jelzett okokban szabad keresnünk, azt számos példával tudnám igazolni.

A családnak egyik legveszedelmesebb behatását a növendékre abban látom, hogy a középiskola ideális törekvéseivel szemben mindég az utilitáritás elvét hangoztatja. Mi haszna van fiamnak ennek

tanulásából, kérdi a szülé s mert nem akarja, vagy nem képes belátni, hogy nem minden mag termi meg rögtön és közvetlenül gyümölcsét, de ép a legjobbnak évekre van szüksége a míg odáig eljut, hogy gyümölcsözzék, ezért elitéli az iskolát, megingatja fiának abban való bizodalmát, az is felveti a kérdést hogy mire való, mi hasznot hoz nekem ez vagy amaz; utilitarista lesz és rossz tanuló.

Azt hiszem iskolai munkánk sikerességének egy lényeges akadálya ez, a melyre itt utaltam, s egy akadály, melyet fájdalom nem lehet rendeletileg megsemmisíteni.

Nézetem szerint, sok üdvös eredmény volna e bajjal szemben elérhető internátusok felállítása által. Én itt a tanárok családjaival összeköttetésben levő, de az iskola felügyelete alatt álló internátusokra gondolok, a milyenek csekély költséggel fel volnának állíthatók, sőt vidéki városainkban nagyrészt fenn is állnak, az iskola felügyelete nélkül. Ha ily intézetek az iskola részéről volnának szervezve, akkor egyes esetben a szülők kötelezhetők volnának, hogy fegyelmezetlen, esetleg hanyag fiokat teljesen az iskolára bizzák, illetőleg az ily tanulónak az iskolába való fölvétele ettől volna függővé tehető.

Hogy ezen módon a létező bajon alaposan lehessen segíteni, azt távolról sem hiszem, de meggyőződésem, hogy nem egy esetben jó gyümölcsöt teremne.

És más mód nincsen-e, a családnak ezen káros, a tanítás sikerét veszélyeztető befolyását megszüntetni?

Goethe egy mondása jut eszembe, ki azt állítja egyik aphorismájában, hogy a nevelés igen könnyű dolog volna, ha csak magunk volnánk igazán neveltek.

A mai iskolának volna hivatása a jövő nemzedéket olyannak nevelni, hogy az más állást foglaljon el vele szemben s támogassa őt a nevelés nehéz munkájában, de ez nehéz és hosszú út s nagy kérdés, mi, a mai tanári nemzedék, vagyunk-e már annyira neveltek, hogy ily irányban sikeresen tudjunk nevelni.

A társadalomnak egy másik hibája, illetőleg egy másik panaszunk ellene, hogy általában téves felfogással bír a középiskola hivatásáról, s arra bízza boldog s boldogtalannak, hivatott s nem hivatottnak nevelését és tanítását. Ez által túlterheli az iskolát növendékekkel, kiknek alig fele lévén a középiskolába való, természetszerűen akadályoztatják haladásukban a hivatottakat is s így ezekkel sem érhető el azon végcél, mely elérendő és különben bizonyára elérhető is volna.

Az iskolának oda sem való növendékekkel való túlterhelését amaz előbbinél sokkal komolyabb bajnak tartom, azt hiszem, hogy itt egy valóságos sociális betegség jelenségeivel van dolgunk.

Társadalmunk manapság rendkívül túlbecsüli az úgynevezett tudományos pályát, s többre tartja, illetőleg a társadalom rangfokozatában magasabban állónak qualifikálja azt, ki a középszerűsé-

get soha meg nem haladva, végig futotta a középiskolát, többre becsüli ezt mondom annál, ki mint kézműves, kereskedő vagy iparos, életrevalóságának, ügyességének, sőt genialitásának bármily jelét adja is. Rendkívül nagyra tartjuk mai napság, ki hány iskolát végzett, s e szerint becsüljük meg az ember értékét, nem pedig a szerint, hogy ki miként tölti be hatáskörét, hivatását. Minden szülе szeretné fiát úrnak nevelni, de úr mainap csak az lehet már, ki végig ment egy középiskolán s azután pár évig valamely főiskolán volt bejegyezve, hallgatónak, ha ez időt nem töltötte is a főiskolán. Az úgynevezett tudós pályák ezen túlbecsülésének vagy mondjuk ezen, mindinkább terjedő úrhatnámságnak nemzetgazdasági tekintetben máris kezdjük érezni káros voltát.

Kis iparos, földmíves, kereskedő osztályunk sem számban sem mívelődésben eléggé nem gyarapszik, mert ha megvagyonosodik, mi minden gyarapodás alapföltétele, úgy az uralkodó társadalmi előítéletek nyomása következtében, fiát nem a maga életpályájára neveli többé, nem a maga járta úton akarja továbbra, többre vinni, de tudóst nevel belőle, illetőleg akar belőle nevelni; s a míg ez okból eme téren a haladás s emelkedés alig érezhető, addig ijesztő mérveket öltött azok száma, kik a tudós pályára lépnek, kik a legnagyobb nélkülözéssel, a legnagyobb lemondással küzdik végig az évek egy egész sorát, hogy apáik foglalkozását elhagyva, ezen rögös úton, melynek végczélja nem egy ideál, hanem csupán egy hiú ábránd, keressenek boldogulást. De a legtöbbje nem is éri el a végczélt, szárnyaszegetten, testben s lélekben megtörve dől ki útközben a sok versenytárs sorából, hogy önmagával s a társadalommal meghasonulva, mint díjnok, vagy írnok, szaporítsa az anyagi és szellemi proletárok szerencsétlen osztályát.

Azt hiszem, hogy a középiskolai tanulóság számának jelentékeny csökkenése úgy az ország, mint sok ezer egyesnek érdekében kivánatos volna s a középiskolai tanítás sikerét rendkívüli módon előmozdítaná.

Hogy ezen czélt némiképen megközelítsük, kivánatos volna a középiskolából kizárni eleve is mindazokat, kiknek nem szándékuk a tudós pályára lépni, s azért ki kéne mondani, hogy a középiskola semmi másra nem képesít, mint a főiskolába való beléphetésre. De úgy látszik, ép az ellenkező irányban haladunk, nem csupán az érettségi vizsgálat, de az új ipartörvény szerint a negyedik és hatodik osztály bizonyítványa is qualifikálnak, a mi a középiskolák népesedését jövőben valószinüleg még fokozni fogja.

Hogy ezen, a középiskola működésének sikerét gátló társadalmi bajon segítsünk, arra nézve a legbíztosabb s legalaposabb, de nagyon hosszadalmas út az volna, hogy a társadalmat tévedéséről meggyőzzük s legalább a jövendő nemzedéket arra tanítsuk, hogy nem az ember tanulmányai és ismeretei tesznek valakit a tár-

sadalom kiváló tagjává, de az, hogy hivatásának, legyen az bármi is, miképen felel meg.

De arra is kell figyelmeztetnünk növendékeinket, hogy ez emberi hivatásukat csekélyebb áldozatok árán teljesíthetik, a maguk anyagi jólétét korábban és jobban biztosíthatják s a hazának, az emberi társadalomnak hasznosabb tagjaivá válhatnak, bármely más pályát választva, mint épen a tudós pályát.

De ha a baj növekedésének és folytonos tovaterjedésének igazán határt akarnánk szabni, nem volna szabad visszariadni kevésbé liberális eszközök használatától sem. Nézetem szerint a középiskolák látogatásának költségeit emelne kéne részint a tanpénz fölemelése, részint a tápintézeteknek és conviktusoknak, melyekbe minden tanuló, úgy a jó mint a rossz, tehetséges és tehetségtelen, igen olcsó díjért felvétetik, korlátozása által. E helyett, hogy a valóban kiváló és szegény fiú előtt ne zárassék el a tudományos pálya, minden iskolánál bizonyos számu oly nagyobb ösztöndíj volna szervezendő, mely valóban kitünő és szegény tanulónak tenné lehetővé az iskola látogatását, esetleg ily tanulók számára az elébb ajánlottam internatusokban volna nehány szabadhely szervezendő. Egy rokon tárgyú értekezésben, melyet évekkel ezelőtt olvastam egy napi lapban, a tudós pályára qualifikáló személyes tulajdonságok következőkép voltak összefoglalva: tehetség, szorgalom és vagyon, e három közül legalább kettőt kell bírnia annak, a ki a tudós pályák bármelyikén boldogulni akar. Az állitás első pillanatra tán kissé frivolisnak látszhatik, de ha jól megfontoljuk, be kell látnunk, hogy sok benne az igazság. Nekünk tanároknak, mint növendékeink nevelőinek, némiképen jövendőbeli jólétükről is kell gondoskodnunk s ha látjuk, hogy oly irány felé törnek, mely azzal ellenkezik, úgy törekednünk kell őket ez iránytól visszatartóztatni, s az iskolába s tudós pályára nem valókat onnan ki kell zárni.

Ez ma, mióta az évi vizsgák megszüntek, a tanárnak igen nehézzé van téve. Sokkal nagyobb a felelősség, sokkal nagyobb a kellemetlenség, melyet egy rossz tanulónak át nem helyezése okoz, mint annak áthelyezése, s a tanár ezért egyedül viseli most a felelősséget, a míg előbb megoszthatta a vizsgáló bizottsággal.

Azt tartom, meglehetős sok azon tanulók száma, kik áthelyeztetésüket a tanár könyörületének köszönik. Hiába, emberek vagyunk, azoknak is kell lennünk s a legkövetkezetesebb igazságosság mellett sem lehetünk érzéketlenek.

Nézetem szerint czélszerű volna legalább három-három évenként, tehát a 3-ik és a 6-ik osztály befejeztekor áthelyező vizsgálatokat tartatni, melyeknél a vizsgáló bizottság megállapítja: a vizsgázó bír-e azon ismeretekkel, melyek nélkülözhetetlenek, hogy további tanulmányaiban sikeresen haladhasson. Minden tanuló, ki e vizsgálatot kétszer elégtelen sikerrel kisérlette meg, a középiskoláról végkép el volna utasitandó. — Ha az iskola ilykép tanulóinak selejt-

jétől megszabadíttatnék, egy-egy osztályban kevesebb s jobb minőségü tanuló volna mint eddig, ha egyúttal a törvény által egy osztály tanulósága számára nagyon túlzott bőkezüséggel 60-ban megállapított maximum, leszállíttatnék legalább 40-re: akkor a tanításnál az eddiginél jóval nagyobb siker is volna elérhető.

Még egy vádat hallottam ismételten különösen tanárok részéről a társadalom ellen hangoztatni, ugyanis, hogy a társadalom a maga körében nem adja meg a középiskolai tanárnak azon helyet, mely őt hivatásánál fogva megilleti s mely sikeres munkásságának szintén egyik alapfeltétele.

E kérdésben a magam részéről nem csatlakozhatom a társadalom vádlóihoz, s bár megengedem, hogy a tanár nem foglalja el mindig a társadalomban az őt megillető helyet, én e miatt nem a társadalmat, de magukat az illető tanárokat vádolnám. Azt hiszem, ha a dolog így van, úgy annak mi magunk vagyunk okai. Csupán azzal, hogy valaki tanár, még nem szerzett oly érdemet, hogy a társadalom kiváló tiszteletére számolhasson, ezen kiváló tiszteletet személyisége és hatáskörén belül való buzgó működése által kell kiküzdenie, s ebbeli sikeres működésétől nem fogja a társadalom elismerését megtagadni, a mint hogy nem tagadta meg soha eddig sem.

S még egy szót. A társadalom rendesen úgy fog itélni felettünk, a mint mi itélünk egymás fölött. Egy oly tanári kar, melynek tagjait valódi collegialitás s egymás iránt való barátság és tisztelet köti össze, az kifelé is sokkal nagyobb tiszteletet fog kelteni, mint olyan, melynek kebelén belül egyenetlenség, talán irigység s aprólékos féltékenykedés uralkodik, de ha egy tanári kar ily hibák által esetleg aláássa tekintélyét a társadalomban, ez úgy hiszem, nem a társadalom hibája. Remélhető, hogy az országszerte alakuló tanári körök ez irányban is üdvös hatást fognak kifejteni, hogy közvetve és közvetlenül, ha nem is becsületbiróságok felállítása által, közre fognak működni a tanári rend tiszteletének, becsületének gyarapítására.

Hogy a vádak, melyeket a társadalom, mint a középiskolai tanítás sikerét gátló egyik tényező ellen felhoztam, nem vonatkozhatnak s nem illenek a társadalom minden egyes tagjára, hogy az örvendetes kivételek száma talán meglehetős nagy is, s talán nagyobb a fővárosban mint nálunk a vidéken, azt tudom, de nagyjában úgy hiszem, mégis jogosak maradnak az általam felhozottak.

II.

A középtanodai oktatás nagyobb sikerének egyik akadályát mint fentebb kifejtettem, oly okokra vélem visszavezethetni, melyek középiskolaügyünk szervezetében rejlenek.

Az 1883-iki XXX-ik törvényczikk intézkedései olyanok, hogy minden valószinüség szerint az iskolák szervezetében ez ideig fenállott különféleséget nagyrészt el fogják tüntetni s összes középis-

koláink lassan bár, de folytonosan közeledni fognak az állami kormányzat alatt álló iskolák szervezetéhez, és tanterv, tanrend és kormányzat tekintetében is nehány év vagy évtized után, ha nem is teljes egyformaság, de igen nagy hasonlatosság fog uralkodni. Nem volna nehéz dolog e feltevésem jogosultságát igazolni, de nem teszem csupán azért, mert azt hiszem, hogy amúgy is mindannyian e nézetben vagyunk, és ez felment engem attól, hogy ez alkalommal a nem állami kormányzat alatt álló, oly különböző szervezetü iskolákra s az ezen szervezetben vagy szervezetlenségben rejlő, kétségtelenül jelentékeny s nagyszámu akadályokra is kiterjesszem figyelmemet; mindez rövid időn meg fog változni s így csupán azon szervezetről szólok, mely felé ez iskolák akarva vagy nem akarva mind törekszenek, s mely az állam közvetlen felügyelete alatt álló intézetekben már ma is érvényben van.

Legyen azonban szabad mielőtt erről különösen szólnék, azon vádat érintenem, melyet a társadalom egy nagy része mindenféle szervezetü középiskolánk, nevezetesen minden gymnasium ellen hangoztat, panaszkodva, hogy annyi fölösleges dologra akarjuk a fiúkat tanítani, mire az életben semmi szükségük, minek nem veszik semmi hasznát.

A vád a középiskola hivatásának félreértésén alapszik, a középiskolának nem lévén hivatása növendékeit gyakorlati ismeretekkel gazdagítani, de egy, hosszú tapasztalás által arra legalkalmasabbnak bizonyult tananyag fonalán nevelni.

Némi jogosultságot ama vád csak azáltal nyer, hogy iskoláink ma tényleg inkább azt czélozzák, hogy a tanulókat bizonyos normálisnak elfogadott ismeretekkel lássák el, hogy első sorban tanítsanak s a nevelést majdnem teljesen elhanyagolják. Ebben látom okát, hogy a társadalom nagy része annyira idegenkedik különösen a klasszikus nyelvek, a nevelés ezen hathatós tényezőinek taníttatásától. Nagyon ritkán lát megérni gyümölcsöt e mezőn, mely pedig annyi időn át, oly sok fáradsággal müveltetett; a termés pedig elmaradt, mert szántjuk s boronáljuk ugyan a földet, de nem vetettük belé a magot s csak a mi úgy véletlenül hullott a nagy gonddal szántott grammatikai barázdába, az terem gyümölcsöt. Luther a görög s latin nyelv taníttatásának fontosságát hangoztatván, a nyelveket ama kosarakkal hasonlítja össze, melyekből a megváltó ezreket táplált s még ezrek táplálására elegendő morzsa maradt hátra; s mi az ifjuságot a kosarakkal akarjuk jól lakatni, a morzsához soha nem juttatva őket!

Az érettségi vizsgálati utasítások előírják, hogy a latin vizsgán egy, az iskolában nem olvasott klasszikusnak fordítását kérjük a növendéktől. Alig kétséges, hogy a növendék azt az iskolán kívül sem olvasta, ismeretlen előtte a fordítandó mű tartalma, annak tárgyi vonatkozásai, s így a legjobb esetben is csak szókat, formákat fordít, csak latin nyelvi ismereteit kutatjuk, de hogy ez ismereteit

értékesítette-e tanulmányaiban, hogy igazán megértette-e az olvasott klasszikusokat, azt nem kívánja a vizsgálat kideríteni, pedig talán ez volna a fődolog.

A mit itt a nyelvekre vonatkozólag mondottam, ugyanaz kisebb-nagyobb megszorítással áll a többi tárgyakra nézve is, mindenütt a tárgy alaki részének elsajátítására fektetünk nagyobb súlyt, mint tartalma értékesítésére, fontosabbnak tartjuk azt, hogy *mit* tanítunk, annál, *miként* használjuk fel a tananyagban rejlő értelem s jellemképző anyagot növendékünk nevelésére.

Én ezen bajnak egyik kútforrását a tanárképzés mostani módjában látom, melynél a paedagogiai rész a szaktudományok rovására nagyon el van hanyagolva s azt hiszem, hogy a mindinkább érvényesülő bürokratikus centralisatió, melylyel az állami közvetlen felügyelet alatt álló intézetek már ma is kormányoztatnak, s mely lidércz szárnyait mindig inkább s inkább fogja kiterjeszteni a többi s összes középiskolánk fölé, e bajt még fokozni fogja.

Legyen szabad e két dologról kissé részletesebben szólanom. A részletes tanterv s a tantervhez kiadott utasítások pontosan meghatározzák hogy minden tanár mikor, mit és hogyan tanítson, a Kárpátoktól egész az Adriáig.

Az utasítások tagadhatatlanul igen sok paedagogiai s didaktikai jó tanácsot tartalmaznak, mégis megjelenésöket miniszteri utasítások alakjában, több irányban károsnak is tartom. A tanár dolgát mindenesetre nagyon megkönnyítették, sok munkát, melyet eddig magának kellett végeznie, elvégeztek helyette, ki van tűzve minden tárgyból mit tárgyaljon, mire fektessen fősúlyt, az anyagot miképen oszsza be. Sok visszás állapotnak vethettek s vetettek is bizonyára véget, sőt megengedem, hogy még jövőben is sok a teendőjök, de azt hiszem, hogy a haladás, melyet ez úton elértünk, a tanárok önállóságának, eredetiségének rovására történt s csökkenti a tanárok felelősségi érzetét; hisz nem a maguk eszméinek megvalósításán, de más utasításainak gyakorlati keresztülvitelén fáradoznak.

A tanár is megszokja, hogy kötelessége hivatalnok módjára utasításokat pontosan teljesíteni, lesz belőle munkáját sablónszerűen végző napszámos; a mire nézve az utasítások nem intézkednek, ahoz semmi köze, ő kötelességét teljesítette, végezve ott kitüzött feladatát úgy, a mint tehetsége megengedte. Tudom, hogy az utasítások nem ezt akarták s nem is akarnak minden esetben kötelező zsinórmérték lenni, de oly könnyű reájok hivatkozni s ez által könnyíteni a munkát s lerázni a felelősség egy részét. Igy az utasítások az individualitás érvényesülését akadályoznák nem csak a rossz és középszerű, de a kitünő tanárban is, s habár megengedem, hogy jóval előbbre vitték középiskolaügyünket, mégis attól tartok, hogy sok tekintetben a továbbfejlődésnek, a haladásnak akadályaivá is lesznek. Az individuális önállóság és szabadság egyik alapfeltétele a felelősségnek s igy nélkülözhetlen kelléke nem csu-

pán a tanárnak, de az iskolának is, s ezen individuális önállóság felett ma nem rendelkezik sem a tanár, sem az iskola. Az iskola igazgatója csupán rendeletek végrehajtója, igtatója és esetenként másolója, mert egy ily nagy centralisált szervezet természetesen nem lehet meg nagy bürokratikus aparatus nélkül. Ily körülmények között alig ér rá nagyszámú tanítványait megismerhetni, a tanítás folyamatát vezetni s összetartani, s mindezek az iskola nevelői működésének nélkülözhetlen tényezői.

S a míg az igazgató ilyképen csak végrehajtó közege egy nagy központi gépezetnek, e viszony meghatározza a tanároknak hozzá való viszonyát is, ő a hivatalfőnök, ezek az alantasok s mennél kevesebb bennök az önállóság, az egyéni meggyőződés, annál jobb, mert annál simábban jár majd az óramű.

A középiskoláknak az önállóságot nélkülöző ezen szervezete, a szigorú centralisatió s a legapróbb részletekig kiterjedő ellenőrzés azon benyomást teszi, mintha a kormányzat azon feltevésből indulna ki, hogy a középiskolai tanárok általánosságban a középszerűség fokán is alul vannak, hogy hivatásuknak nem képesek felsőbb támogatás nélkül eleget tenni, s folytonos ellenőrzés nélkül, még ha képesek volnának is, nem akarnák tenni.

Ez a korlátolt eszü alattvaló elmélete, de az ezen theoria alapján tett intézkedések soha sem bizonyultak üdvöseknek; nem az aktiónak, nem a haladásnak, de a reaktiónak elve ez. Ez elvnek szülöttje volt a bécsi hadi tanács, mely a seregek mozdulatait, a csaták menetét Bécsből, futárok által akarta kormányozni, az intézmény Ausztria seregeinek megveretését eredményezte még akkor is, a midőn ezen haditanács elnöke Savoyai Jenő vagy Károly főherceg volt, de győztek ugyanazon seregek, midőn kitünő vezérek vették át a vezényletet azon kikötéssel, hogy a haditanácsnak ne legyen semmi beleszólása a sereg vezényletébe, majd utólag megfelelnek azért, a mit tettek.

Azt hiszem, a hasonlat a sereg s az iskola között itt nem erőltetett. Magyarország középiskoláit a központi zöld asztal mellől rendeletekkel ép oly kevéssé lehet fényesebb sikerekre vezérelni, mint seregeinket győzelemre; a fődolog a jó, de a mellett szabad vezető, ki saját legjobb meggyőződése szerint, de saját maga felelősségére is vezeti az intézetet, melynek élén áll, a mi legkevésbé sem zár ki bizonyos egyöntetüséget a tanterv s tanrendszerben.

Nagy reformok alulról fölfelé törnek s nem megfordítva, de arra szükséges, hogy ott alul bizonyos szabadság uralkodjék, csak szabad ember nevelhet szabadokat, de a tanári szabadság s függetlenség, és ezzel a felelősség is nagyon korlátozva van a mai szervezet mellett, melynél az iskola maga nélkülöz majdnem minden szabadságot. Csak sokszorta szabadabb szervezetű iskola mellett alkalmazkodhatik majd a tanár tanulóinak nem csak egyedenként de vidékenként is, különböző tehetségeihez, előismereteihez; s ez min-

den nevelésnek, de minden okszerű tanításnak is egyik alapfeltétele.

Hogy a középiskola nem felel meg nevelői tisztének, annak okát a fentebbieken kívül, mint már említettem, a tanárképzés mai módjában látom, mely a fősúlyt két szaktárgynak elsajátítására fordítja s e mellett nagyon elhanyagolja a tanári pályára való előkészítést. Nem akarok e kérdésről, melyről utánam egy nálamnál illetékesebb férfiú fog értekezni, kiterjeszkedni, csak röviden jelezni akarom álláspontomat. Azt hiszem, hogy az iskola paedagogiai érdeke megkívánja, hogy a tanárok több mint két tárgyból legyenek képesítve, hogy az eddigi különféle szakcsoport kevesebb által volna helyettesíthető s helyettesítendő.

Mielőtt azonban elhagynám a tanárképesítés kérdését, legyen szabad ezzel kapcsolatban egy más kérdést érintenem.

A középiskolának s különösen a középiskolai tanároknak legszigorúbb vádlói és birái egy személyben a főiskolai tanárok. Melyikünk ne hallott volna már az ő szájukból panaszt, hogy mily hiányosan előkészített tanulóságot küldünk fel a főiskolába! Nagyságos kollegáink bennünket ütve, egészen megfeledkeznek arról, hogy a középiskolai tanárok ma nagyrészt már az ő neveltjeik, s hogy azt tanítják, a mit tőlük tanultak, s úgy tanítanak, a mint tőlük tanulták. Nagyon kívánatos volna, ha a tanárjelölt az egyetemen szaktanáraitól azt is megtanulhatná, miként kell a középiskolán tárgyát előadni, mert hisz a tárgyat magát könyvből is elsajátíthatja, ha nem is a főiskolai tanár urak meg nem irott könyveiből. Én a középiskola sikeres fejlődésének egyik akadályát a főiskolákban is látom, melyek sem didaktikai, sem paedagogiai, sem philosophiai tekintetben a jelöltnek elegendő anyagot nem nyujtanak.

Értekezésemnek e részében legyen még szabad egy fontos kérdést érintenem: a tankönyvek kérdését, melyben fájdalom oktatásunk sikerességének szintén egy lényeges akadályát kell keresnünk. Közepiskolai tankönyveink általában véve nem felelnek meg a jogos igényeknek; a kevés kivétel csak az itélet helyességét igazolja.

Úgynevezett tankönyveink inkább magánhasználatra írt kézikönyvek, s gyakran valóban kételyünk lehet a fölött is, ha valjon a tanítvány vagy a tanárok számára írt kézi könyvvel van-e dolgunk. Nézetem szerint egy jó tankönyv főkövetelménye rövidség, szabatosság s világosság a kifejezésekben s a nyelvben. De a tankönyv nem nélkülözheti, s ne is akarja nélkülözni a tanár magyarázatát; a mely tankönyv ezt czélozza, az már rossz tankönyv.

Talán erőltetettnek látszik, hogy a tankönyvirodalom elleni panaszokat e helyen hozom fel és nem ott, hol a tanárokról, a tankönyvszerzőkről kellend szólanom. Azt hiszem azonban, hogy tankönyvirodalmunk jelen beteges állapotának végoka az, hogy a szerzőknek nem volt érkezésük jó tankönyvet írni, s ennek okát ama

egymást rohamosan követett, forradalomszerű változásokban látom, melyek az utolsó évtized alatt középiskoláink tantervében, tanrendszerében történtek.

Mindezen változások, reformok felülről lefelé történtek; igaz, gyakran megfeleltek az általános kívánalomnak, de nem egy esetben oly ujítások is hozattak be, melyeknek szükségét, de talán czélszerű voltát sem látták be a priori az iskolák; de mert jött a rendelet, megvalósították.

Tankönyv nelkül nem lévén szabad tanítani, a változott viszonyok számára hamarosan új tankönyvet kellett teremteni, hisz mainap tankönyveink hasznavehetőségének legfőbb kriteriuma, rá van-e nyomva a bélyeg, hogy e tankönyv a *legujabb* tanterv és az utasítások követelményeinek megfelel.

Ezzel persze nem fér meg a „nonumque prematur in annum“ a mi egy jó tankönyvnél fontosabb mint bármi más könyvnél, mert röviden írni, sokat mondani s e mellett mégis világosan és érthetően beszélni, nehéz dolog.

De még egy baj jár ezzel, a mi azonban tényleg már a következő fejezetbe tartoznék. Igy sokszorta fáradságosabb írásmód mellett az ívszám mindinkább kisebb lesz, és ezzel a honorárium is, pedig tankönyveink nagy részénél az üzletkérdés a legfontosabb, sok esetben az egyetlen kérdés.

Nem kételkedem, hogy a mint jelen tanügyi viszonyaink kissé consolidálódtak, tankönyvirodalmunk is egészségesebb lendületet fog venni, sőt talán már vett is ez irányban. Azt tartom azonban, hogy e fontos kérdés megoldására a várakozásnál többet is lehetne tenni.

Első sorban fontosnak tartanám, hogy a közoktatási tanács tankönyvbirálatai közzététessenek. E birálatok ne legyenek csupán azon egy ember számára írva, ki egy tankönyvet jól vagy rosszul megírt, de szolgáljanak egyúttal figyelmeztetésül azok számára is, kik a jövőben könyvet akarnak írni.

A ki munkájával a nyilvánosság elé lép, az a nyilvánosság előtt meghallgatja az itéletet is. Ily módon gyorsabban volnának tisztázhatók a szempontok, melyeknek egy jó tankönyv megírásánál irányadóknak kell lenniök; ily módon könnyű szerrel elejét lehetne venni mindazon vádaknak, melyeket a tanács könyvbirálatai ellen, talán alaptalanul, de már ismételten hangoztattak.

Kettős érdek kivánná tehát e birálatok rendes közzétételét oly alakban, mely e közleményeket a tárgy iránt érdeklődő szakemberek számára könnyen hozzáférhetőkké tenné.

A tankönyvirodalom szinvonalának emelésére a közoktatási tanács birálatainak közzétételén kívül még igen üdvösnek tartanám, ha évente a valóban jó, minden jogos igénynek megfelelő tankönyvek jutalomban részesülnének a kormány részéről, mely jutalom, nem lévén tekintettel az ívszámra, a szerzőket rövidebb könyvek

írására serkentené, mert a kitüntetés jelentősége által sokszorosan kiegyenlítené azt, a mit a szerző veszít azáltal, hogy a kiadó az ivek kisebb száma után honorálta. Ennyit tankönyvirodalmunkról s azon módokról melyekkel szerény nézetem szerint iskoláink kormányzata hozzájárulhatna az e téren való sok baj orvoslásához. Ezzel befejezem, a mit e helyen az iskola szervezetéről s kormányzatáról el akartam mondani. Lehet hogy sokban, lehet hogy mindenben tévedtem, hisz nagyrészt nem is a magam tapasztalatából beszéltem, de elmondtam azt, mit sok éven át panasz vagy vádként hallottam itt is amott is, törekedtem szólni a görög tragoedia korusának módjára, melynek bár magának nincs közvetlenül része a lefolyó cselekményben, érdeklődik minden iránt a mi az élet nagy szinpadán történik, s csak azt kivánnám, hogy midőn az elmondottakban a magam legőszintébb meggyőződését törekedtem kifejezni, ezzel tényleg eltaláltam legyen a közvélemény nézeteit is.

III.

A tanítás sikerét akadályozó harmadik tényezőnek önmagunkat, a tanári rendet tartom.

Már az eddigiekben is elmondtam egyet mást, mi részben a tanárok ellen is képezett vádat, de ezen bajok végokát nézetem szerint inkább a rendszerben, mint a tanári rendben kellett keresnünk. Tisztelt kartársaim meg fogják engedni, hogy most, midőn önmagunkat vádolom, tegyem azt ép oly leplezetlenül, sőt még szigorúbban, mint az eddigiekben, hiszen csak azáltal nyerünk jogot, másokat vádolni, ha a magunk hibáit is látjuk és megrójvjuk.

Hogy hibás mindegyikünk, ahhoz nem fér kétség, hiszen különben nem volnánk emberek, s bizonyára mint tanár is mindegyikünk okot szolgáltat jogos kifogásra, panaszra. De nem lehet szándékom e helyen a tanárok individualis hibáiról beszélni, hisz ezek annyifélék a hány tanár van, ezek ellen minden egyesnek magának kell küzdenie, megfigyelve, a mennyire teheti önmagát, s megfogadva az őt figyelmeztetők jóakaró tanácsát.

Ezen emberi gyarlóságunk okozta hibák is akadályai a tanítás nagyobb sikerének, de oly akadályok, melyek elkerülhetetlenek lévén, a számításba bevonandók.

Vannak azonban oly hibáink is és nem is csekély számmal, melyekben sokan osztozunk, a melyek annyira elterjedtek, oly általánosak, hogy nem is igen vagyunk hajlandók azokat hibául beismerni.

Tagadhatatlan, hogy nem teljesen alaptalan a vád, melyet ép a legutóbbi napokban egy tekintélyes napilap emelt ellenünk, hogy nagy részünk társadalmi általános műveltsége nem elegendő, de talán e vád is nagyrészt a tanárképzés mai hiányos módjára s így a rendszerre vezetendő vissza.

Egy másik, nézetem szerint szintén legalább részben, képeztetésünk módjára visszavezetendő baj, a nagy előszeretet, melylyel

mindegyikünk szak'árgya iránt viseltetik, melyet mindegyikünk az egyedül üdvözitő legfontosabb tárgynak hirdet, a tananyag kerek egységének rovására is.

S nem jogosulatlan, talán ugyanazon fentemlített napilapnak azon vádja sem, hogy sok tanárnál az általános társadalmi müveltség mellett hiányzik saját tárgyának alapos, tudományos ismerete is. De tán ezt is mult idők hibáira, bűneire lehetne visszavezetni, vannak azonban más hibáink is, melyek ilykép nem magyarázhatók, nem menthetők.

Ilyennek tartom, hogy mi tanárok az osztályt tekintjük tanítandó egységnek s alig vagyunk tekintettel az osztályt alkotó s általunk nevelendő különböző individuumokra, hogy teljesen alárendeljük az egyest a társadalomnak.

Nem egyéb ez is mint a nevelés elhanyagolása, melyről már fentebb szólottam volt; ha itt ismét előhozom más alakban, teszem azért, mert ki akarom fejezni, hogy a nevelés elhanyagolásáért nem csupán a rendszer, de nagyrészt mi tanárok is felelősek, vagyunk mert a mai viszonyok között is sokkal több történhetnék e téren, mint a mennyiben történik.

Humboldt Sándor a német középiskoláról szólva, mely nekünk még igen sok tekintetben utánzandó mintaképül szolgálhat, oda nyilatkozott, hogy magára nézve nagy szerencsének tartja, hogy nem került ily középiskolába, mert különben soha sem válhatott volna belőle Humboldt Sándor. S e lesujtó ítélet bizonyára ép oly jogosan ráillik a mi középiskoláinkra is, melyek a mai rendszer, a tanárok mai eljárása mellett csakugyan mindent nivellálnak, arra törekedve, hogy a legjobb, talán genienek született növendék s a legrosszabb között, lehetőleg csekély legyen a külömbség, nem lévén tekintettel arra, hogy a czél, melyet amazzal kell és el lehet érnie, egészen más mint emennél.

Azáltal, hogy minden tanítványunktól minden tárgyban ugyanazt kivánjuk, megakadályozzuk, hogy egy vagy más tárgyat, melynek művelésére talán kiválóan képesítve van, a többinél tényleg nagyobb figyelemben részesítsen; ha iskolai kötelességeinek minden tekintetben eleget akar tenni, erre nem is igen marad ideje.

A baj ellen az iskolán belül alig tehetünk sokat, de igenis egyensúlyozhatja a tanár, ha tanítványait, azok hajlamait és tehetségeit törekszik az iskolán kívül is megfigyelni, ha azokkal érintkezik az iskola falain kívül is. Akkor gyakran fog azon helyzetbe jutni, hogy egy vagy más tanítványáról az iskolán belül alkotott véleményét meg kell másítania, fel fogja ösmerni, hogy az iskolában talán nagyon középszerű tehetségü tanuló ezen vagy amazon irányban kiváló, s csak ez által jut majd azon helyzetbe, hogy tanítványát ezen irányban való tovább munkálkodásra serkenthesse, melyre tehetségei utalják, s mely téren a társadalomnak leghasznosabb, talán kiváló tagjává válhatik.

Megengedem, hogy ily irányu működés itt a fővárosban majdnem lehetetlen, de nem úgy a kisebb vidéki városokban, fájdalom, e tekintetben ott is alig történik valami, a mennyire ugyan magamnak volt alkalmam tapasztalni. — A tanár csupán az iskola falain belül egész kötelességét, melyet mint tanárnak végeznie kell, nem teljesítheti, van teendője azon kívül is, s e teendője ép oly fontos, de talán fontosabb mint amaz.

Egy másik baj, hogy a tanárok között akad, habár hála Istennek ritkán, olyan is, ki állását csupán az anyagi érdek szempontjából tekinti, s hivatását csupán hivatalnak nézi.

Sokszorta gyakrabban beszélünk egymás között a tanári állással összefüggő sanyarú viszonyokról, mint hivatásunk magasztosságáról, mely a legszebb, legnemesebb, melyet választhatunk, mely bármely más hivatásnál több alkalmat szolgáltat, hogy hazafiságunkat bebizonyíthassuk, s értékesíthessük.

Legkevésbbé sem akarom ezzel a tanári állás anyagi oldalát kicsinyleni, vagy védelmére kelni a felekezeteknek vagy az államnak, ha ezek egyes tanáraikat valósággal nyomorogni hagyják; ha a tanár megteszi kötelességét, úgy ezért méltányos jutalomban is részesüljön, s ha ebben nem részesül, úgy csak természetes, hogy ügybuzgósága idővel csökken, hogy közönyös lesz a pálya iránt, mely őt csak nélkülözésekkel jutalmazza. De vannak egészen jól, sőt gazdagon fizetett tanárok is, kik összes tanári kötelességüket az előadások megtartása által teljesen megoldottnak tekintik, kik a tanári állást olyan hivatalnak tartják, melynél a hivatalos órák száma csak három, melyek letelte után a pihenés következik, s még ezt az állást is terhesnek találják s sokalják munkájokat.

Ezen, valamint az elébb felhozott eseteket arra lehet nézetem szerint visszavezetni, hogy a tanárok egy részénél hiányzik az ifjúság iránti szeretet.

Az ifjúságot inkább eszköznek tekintik, mely számukra a kényelmes megélhetést biztosítja, vagy más esetben eszköznek, melyen a maguk ismereteit gyakorolhatják, melyen kitüntethetik magukat, mely elismerést szerez nekik, ha sokra tanítják, s ily módon hiúságuknak kielégítésében segíti. Vannak tanárok, kiket működésükben ily önző tényezők vezérlenek, ezek szabják meg tanítványaikhoz való viszonyukat, s hiányzik a szeretet, mely egyedül volna képes működésünket minden tekintetben áldásossá, termékenyné tenni.

Bizonyára más hibánkat is fel lehetne még sorolni, de azt hiszem, az általam elmondottak a legfontosabbak azok közül, a melyekért a felelősség, ha nem is kizárólag, de főként bennünket illet. Mentségünkre talán lehetne egyet mást felhozni, első sorban azt, hogy magunknak is csak elvétve jutott a szerencse tanáraink által más bánásmódban részesíttetni, mi is csak a kathedráról s csak a kathedrán ismertük őket. Pedig annak nem okvetlenül kell ám így lennie, s nem is mindenütt van így. Nem csak a középiskolán, de

a főiskolán is van a tanárnak még nevelői tiszte, s kivált annak, kinek hivatása tanárokat nevelni.

Ismerek külföldi egyetemet, hol a kivételek közé tartozik azon tanár, a ki nem keresi az alkalmat, hogy tanítványaival egyenként személyesen érintkezzék, tudomást szerezzen személyes viszonyaikról, törekvéseikről, hogy segíthesse és támogassa őket, ha nem is anyagilag, legalább erkölcsileg.

Vannak nekünk is ily tanáraink s hálásan emlékezik meg róluk mindegyikünk, ki a szerencsében részesülhetett, hogy növendékük volt, hogy velük érintkezhetett, s a mag, melyet ők elvetnek, bizonyára dúsan fog gyümölcsözni. De az ily tanárok nálunk még a kivételek közé tartoznak s aligha jutott mindegyikünknek a szerencse ily példa által buzdíttatni, ugyanoly szeretet gyakorlására serkentetni, mint a mily szeretettel mi az ő részükről találkoztunk. Pedig Pestalozzi paedagogiájának e tényleges gyakorlása hathatósabb s értékesebb, mint a legjobb előadás.

Ezzel tárgyam végére értem volna, illetőleg végére annak, mit e gazdag kérdésben elmondandó voltam.

Az iskola, az emberi társadalom ezen kiváló alkotása, magán viseli az ember bélyegét, a tökéletlenséget, de a folytonos tökéletesbülés képességét is. Ha visszatekintünk a közelmúltra, úgy nagy haladást látunk, de ennél még sokszorta több a tennivaló a közel jövőben. Hogy ezen meggyőződés mindinkább terjed, mind általánosabbá lesz, az legjobb biztosítéka annak, hogy a haladás a jövőben nem is fog elmaradni.

De e haladás nem egy tényezőtől függ, mindenki, ki akár közvetlenül akár közvetve érintkezik az iskolával, közreműködhetik s tartozik is közreműködni az iskola felvirágoztatásán, s ha nem teszi, úgy akadálya a tanítás sikerességének. Az iskolaszervezete lehet bármi tökéletes, a kormányzat bármi jó, eredménytelen lesz, ha a kellő támogatásban a társadalom részéről nem részesül, ha a tanárok nem végezik pontosan kötelességüket, de viszont ezen két tényező bármelyike is hasztalan végzi bármily lelkiismeretesen is kötelességét, ha a többi nem támogatja. Csak ha vállvetve, egyesült erővel fog közreműködni a társadalom, az iskola kormánya s a tanári rend az iskolaügy emelésén, ha mindenki a maga hibáit kutatva s a másik fél jogos panaszát méltányolva az iskolaügy emelésén fáradozik, lesz elérhető némikép azon eszmény, melyet iskoláink kívánatos állapotáról alkottunk, a melytől azonban ma még igen távol állunk, szóval mindegyikünknek van mit tennie, hogy iskolánk s hazánk javára a tanítás eddigi *sikerét* még fokozzuk.

* * *

Csak kötelességemet teljesítem, ha végül köszönetet mondok azon türelemért, melylyel talán kelleténél hosszabbra terjedt értekedésemet meghallgatták. Legyen szabad azzal végeznem, a mivel kezzettem, hogy elnézésüket kérjem, ha az, a mit előadtam,

nem felelt meg várakozásuknak, vagy ha nézeteim kifejezésére nem használtam volna mindig az illő korrect kifejezést. Talán azt is találták, hogy kevésbbé lényegesről kelleténél tovább beszéltem, vagy épen nem beszéltem; hogy lényeges dolog fölött elsiettem. — Sok kérdésben bizonyára tévedtem is, s mind e lehetőséget nem restellem beismerni, azt hiszem, mentségemül szolgál maga a tárgy, mely fölött csak az uralkodhatnék teljesen, ki egy egész életet a tanügy szolgálatában tölthetett oly kedvező körülmények között, hogy azt minden oldalról megfigyelhette, de nem én, ki tanügyi működésemnek még csak jóformán kezdetén állok. De talán nem is az volt itt feladatom, hogy megingathatatlan igazságokat hirdessek, de hogy értekezésem által alkalmat szolgáltassak a tárgyánál fogva fontos kérdés megvitatására, ha ez sikerült, bizonyuljon bár állításaim nagy része tévesnek is, úgy meg vagyok elégedve az elért eredménynyel, mert legalább közvetve én is közreműködhettem, midőn másoknak alkalmat szolgáltattam, hogy engem czáfolva, megvilágítsanak nehány tanügyünkre nézve nagy jelentőségü kérdést.

*

Dr. Simon József (Zomborból) elismeri, hogy az előadó szépen beszélt, de nézete szerint nem világította meg teljesen azon alapot, a melyben a középiskolai oktatás sikertelensége gyökerezik, mert ha mindenkit okolunk a hibáért, a tényeket nem világíthatjuk meg kellőképen. Szerinte a sikertelenség oka az iskolákban követett módszer és azon disharmonia, a mely az iskola és társadalom közt van. Az iskolában dívó filozofiai rendszer nem veszi figyelembe a társadalomnak, nem a tudományoknak fejlődését; ezért nem is vezethet czélhoz. Az iskolában tanítunk, de úgy, hogy tanítványaink meg nem érthetnek; azért őket „henye képtelenségre“ kényszerítjük. Szóló e tárgyról terjedelmesebb értekezést dolgozott ki és azt az egyesületnek felajánlja.

Felsmann József (Budapestről): Vannak dolgok és ilyen a szóban levő, melyeket nem lehet elég gyakran ismételni és a melyek valahányszor tetszetős formában adatnak elő, mindig lekötik a figyelmet; a felolvasó is érdekesen szólott a tárgyról. Egy némely dologban azonban kénytelen a felolvasónak ellentmondani. A felolvasó szerint a szüleiknél lakó tanulók nagyobbrésze hanyag és rossz; míg azok, a kik a szülei háztól elkerülnek, az iskola követelményeinek jobban megfelelnek; a felolvasó ezen baj orvoslása végett az internatusokat ajánlja. Szóló nem hiszi, hogy a szülők gyermekeiket, ha úgy is az iskola székhelyén laknak, elküldenék internatusba; azoknak pedig, a kik nem laknak az iskola szék-

helyén, mivel a felolvasó szerint is jobban tanulnak, nem igen van szükségök ilyen bennlakással egybekötött intézetekre. Különben is szóló az internatusnak nem feltétlen barátja, mivel azok néha többet rontanak, mint javítanak; az internatusok haszna, a bennök uralkodó szellemtől függ. Hivatkozik e tekintetben saját, a helybeli javító házban szerzett tapasztalataira. Az internatusok felállítását tehát csak feltételesen tartja üdvösnek. A felolvasó egyéb nézeteit magáévá teszi.

Léderer Abrahám (Budapestről) czélszerűnek tartaná, ha a vita tárgyát csak az értekezés tételei képeznék; ezen intézkedés a vitatkozás üdvös eredményét nagyon előmozdítaná. Szóló az oktatás sikerességének akadályai közé sorolja a szabadság és egyenlőség hamis felfogását is. Az ifjúságot a középiskolában az önnevelésre is képesíteni kellene; ezért szóló indítványozza: adasson ki a középiskolai tanáregyesület egy oly kis művet, a mely az önnevelésről szól; ezt juttassa az egyesület a tanuló ifjúság kezei közé, hogy az tudja, miképen kell testét minden bajtól megóvnia és mit kell egészsége fenntartására megtennie. Végre felhívja szóló a közgyűlés figyelmét a felolvasó azon nézetére, a mely szerint a középiskolát csak oly tanuló látogathatná, a ki az egyetemre megy. Szóló ezt nem helyeselheti, mert a 12—13 éves gyermekben még nehéz a tehetséget felismerni; különben is a középiskolának feladata nem csak tudósokat és művészeket képezni, hanem oly művelt polgárokat is, kik a szép, az igaz és a jó iránt lelkesülni tudnak.

Benő Berard (Nagybányáról) elismeri, hogy a sikertelenség egyik okát a családban kell keresni, miként a felolvasó kereste; de ezen bajon az internatus egyedül nem segíthetne. A felolvasó felhozta, hogy a szülék különösen a latin és a görög nyelv tanítása ellen képeznek ellenzéket, mert minden szülő utilitarista. Ezen bajon nem internatus, de helyes módszer által segíthetni; meg kell a latin és görög nyelvet a tanítványokkal kedveltetni; erre legalkalmasabb az összehasonlító módszer. Szóló előadja saját módszerét, a melynek segítségével a tanítványokkal a latin és görög nyelv tanulását megkedveltette; különösen ajánlja, hogy a régi klasszikusokat a modernekkel hasonlítsuk össze és így kimutassuk, hogy a régi klasszikusoknak az életben is hasznát vehetjük. Végre ajánlja, hogy a gymnasiumba csak oly tanulók vétessenek fel, a kikben szorgalom van; a tandíj további felemelésének ellene mond.

Dr. Szivák Iván (Pancsováról) a baj egyik forrását a taná-

rokban is keresi; a professzorok nem mindegyike bír a kellő elméleti paedagogiai képzettséggel, a minek megszerzése egyébként nálunk nem csekély nehézséggel jár, mivel a kellő kézikönyvek hiányzanak; a bajt a kormány alkalmas munkák lefordíttatása által orvosolhatná. Szóló egy másik bajt abban lát, hogy a tanárnak a társadalomban nincs elég tekintélye; a tanár társadalmi állása nem felel meg a birtokában levő szellemi tőkének. A klasszikus nyelvek tanításának varázserejét a maga részéről nem ismeri el; ez ügyben vigasztalódik azzal, hogy az ez ügyben folyó harcz nem mi nálunk fog eldőlni; a németeknél ez már régen foly. Ha a németek a klasszikus nyelveket elejtik, mi, a kik őket mindenben követjük, szintén el fogjuk ejteni.

Rombauer Emil: Dr. Simon és Felsmann ellenében félremagyarázott szavainak helyreigazítása végett tesz megjegyzést. Az internatust nem minden, csak kivételes esetekben kívánja életbe léptetni. Még egyszer megköszöni a közgyűlés figyelmét, melyben őt részesítette.

A közgyűlés előadónak köszönetet mond s az idő előrehaladta miatt dr. Darvai előadását: „Mit várjon az iskola a családtól", a harmadik napra halasztotta.

Harmadik nap. Julius 8.

Berecz Antal elnök az ülés megnyitása után köszönetet mondott a közlekedő vállalatoknak, a tagoknak adott utazási kedvezményekért; Zirzen Janka igazgatónő ő nagyságának, Hofer Károly V. ker. reáliskolai és Köpesdy Sándor VII. ker. gymn. igazgatóknak a tagok olcsó elszállásolásának lehetővé tételéért, Than Károlynak, mert a vegytani intézetet a II. szakosztály részére átengedte; az általános kiállítási orsz. bizottságnak olcsóbb belépti jegyek engedélyezéséért és végre mindazoknak, a kik a segélyző alap gyarapításához hozzájárultak.

Ezután felolvassa a tiszántúli ref. tanáregyesület távíratát, a melyben az országos egyesületnek üdvözletét küldi.

A közgyűlés az üdvözletet köszönettel tudomásul veszi és megbízza az elnökséget, hogy a testvéregyesületet hasonlóképen üdvözölje.

Dr. Darvai Móricz olvassa értekezését: *Mit várjon a középiskola a családtól?*

Mélyen tisztelt közgyülés!

Nem kezdenék elfogódás és sulyos aggodalom nélkül a fejtegetésem tárgyául választott kérdés taglalásához, ha azon titkos önvád nehezednék lelkemre, hogy feltünési vagy szereplési viszketeg ösztönöz, midőn a felolvasó asztalnál foglalok helyet. Ily inditó ok mellett nagyon rosz számításnak bizonyulna, hogy fellépésemre épen a jelen helyet és alkalmat szemeltem ki. Tisztelt kartársaim évenkint megujuló közgyülésében természetesen mindig feltalálható a paedagogiai szaktudomány alaposssága, a tanpályán szerzett tapasztalatok sokoldalusága, az ismeretek bősége; és előre láthattam, hogy ezuttal, midőn az országos kiállitás megtekintése czéljából az összesereglettek száma a rendesnél jóval nagyobb, a szokottnál is tetemesebb mértékben képviselve lesz mindaz, a mi valakit egy paedagogiai alapkérdéshez való hozzászólásra, ily kérdés megvilágositására képesithet. Tudhatom előre, hogy itt és most az én szerény mécsesem csak igen gyönge pislogásunak fog feltünhetni.

Ha kitünni akarnék, sehol sem érném kevésbbé el czélomat mint itt, hol annyian vannak, kik engem elhomályositathatnak és remélem el is fognak homályositani a felolvasásom után várható vitában. Mivel azonban épen nem az én csekély személyemnek előtérbe tolása a czél, mely szemeim előtt lebeg, merem állitani, hogy nagyon is jól számitottam, midőn ez ünnepélyes alkalomra halasztottam annak elmondását, amit az egyesület közlönyének egy czikkében is kifejthettem volna. Óhajtom ugyanis, hogy egy, véleményem szerint elsőrangu fontossággal biró kérdésnek e helyen való felvetése által vitát, szellemi mozgalmat idézzek elő. Gyönge szózatomnál nagyobb hatásu lesz, ha utánnam avatottabbak fogják véleményöket nyilvánithatni. Legnagyobb nyereségnek pedig azt fognám tekinteni, ha egy alapigazsághoz, melyet előadásomban ki akarok domboritani, hozzájárulna helyeslő votumával és sulyt kölcsönözne annak az elfogadás által ezen oly tekintélyes gyülekezet, melynek enunciátiója nem lehet nyomatéktalan, nem maradhat visszhang nélkül. Ép azért, minél többen vannak itt együtt tisztelt kartársaim közül, minél több szakismeret van e körben felhalmozva, annál biztosabban várható, hogy a kérdés, melyet ezennel tárgyalni vagy — helyesebben mondva — megpenditeni óhajtok, széles körben fog érdeklődést kelteni. A magam szerepét tehát igen szerénynek tudom. Olyan vagyok, mint a vizcsepp, mely helyéből kimozdítva és a viztükörbe visszaesve, mindenesetre hullámzást idéz elő; de a hullámgyürük annál tágabb köröket alkotnak, annál imposánsabb rendszerré szélesbülnek, minél terjedtebb és nagyobbszerü medenczében keletkeznek.

Már a tegnapi napon hallottunk egy ép oly sikerült kidolgozásu mint alapjában i g a z értekezést a középiskolai oktatás sikerességének akadályairól. E körülmény részint könnyiti, részint nehezíti az én feladatomat. Én bátor leszek a középiskolai ifjuság

nevelésének főfeltételéről szólani, és a mennyiben a nevelésre történt utalás tegnap is mind az előadó, mind a vitában résztvettek által, ez könnyiti dolgomat, mert elő vannak készitve tisztelt hallgatóim a nevelési fejtegetésekre, de ugyanaz nehézséget is gördit utamba, mert képtelen leszek a tárgy kimeritő taglalásánál némi ismétlésektől óvakodni, miért — valamit előadásom gyengeségeért előre bocsánatot kell kérnem.

I. Csekély személyemben, mint annyi más tanférfiuban az iskolai élet tapasztalatai azon meggyőződést érlelték meg, hogy a középiskolai ifjuság nevelésénél mint minden más nevelésnél, a legégetőbb szükségek egyike a család és az iskola együttműködését biztositani. Önámitás volna feltételezni, tévútra vezetéssel lehetne csak elhitetni, hogy az együttműködés, bár gyönge mértékben, megvan. Sőt tovább megyek és kifejezést adok azon nézetemnek, hogy az egyetértő és vállvetett munkálkodásra hivatott két tényező egyike sem felel teljesen meg feladatának.

Három dolgot említhetek hamarjában, habár van talán több is, mihez minden ember vél hozzászólhatni, miről mindenki tud bíráló nézetet nyilvánitani, ha bár a legkevesebbet képesiti erre a tüzetes előtanulmány. Az első az időjóslás, a második a magas politika, a harmadik az ifjuság nevelése. Hogy ez utóbbihoz mindenki akar érteni, azt még sajnálni sem tudnám, ha legalább nem tapasztalnám, hogy gyakran azok, a kikre a nevelés feladata hárul, minden tervszerü tevékenység alól a legmegátalkodottabb közönyösséggel kivonják magukat. Mit szóljunk, ha látjuk, hogy sok esetben szülők és tanárok tartózkodnak a nevelésben való munkás részvételtől?

Nevelik-e a mi ifjuságunkat és főleg a középiskolait? A mennyiben tulajdonkép az egész élet egy nagy nevelési folyamat, a mennyiben nevelő befolyásu a környezet, a társaság, az életviszonyok alakulása, és eltart hatása, mig fáradt szemeinket végkép be nem zárjuk: ennyiben bizonyára középiskolai ifjaink is nevelődnek: De ha nevelés alatt értjük felnőttek tudatos behatását kiskoruakra ezeknek tökéletesedése czéljából, ha különbséget teszünk az önkénytelen *nevelődés* és a czélhoz szabott, téhát paedagogiai *nevelés* között, nem vélek túlozni és azt hiszem ellenmondásra sem találok, ha első tételemet igy allitom fel:

Középiskolánk növendékei nem részesülnek a paedagogia követelményeinek megfelelő neveltetésben.

Midőn két részről várhatja az ifju, hogy a paedagogia követelményeinek megfelelően neveljék, t. i. a családtól és az iskolától, a valóságban legtöbbször azon kellemetlen helyzetbe kerül, hogy két szék között a földön találja magát.

Ha vádat emelek, kötelességem azt kellően megokolni. Vessünk egy pillantást először a mi világunkra, a tanárokéra. Nagy tapintatlanság és vigyázatlanság volna részemről, ha nem ugyan

valamennyi, de sok kartársaimról ócsárlólag nyilatkoznám minden igazi kényszerítő ok nélkül. Midőn azonban sulyos szemrehányással készülök illetni a nagy közönség egy tetemes részét, megkivánja az osztó igazság, de még inkább a teljesség logicai kényszerüsége, hogy a tanárok fogyatkozásait is megvilágositsam, habár, az tegnap is már, inkább csak mellékesen ugyan, de meglehetős intensitással megtörtént. Ha szivünkre tett kézzel kell vallomást tennünk, elhallgatjuk-e hogy igen sokan közülünk igen sokszor hajlandók nevelői hivatásukat félreismerni, még pedig különböző okokból. Vannak kartársaim között először is valóban kiváló egyének, az önálló buvárkodás terén számot tevő tudósok, az irodalom mezején jeleskedő szerzők vagy a közügyek iránt érdeklődő, politikai és községi ügyekben szerepelni akaró és tudó practicus fők. Ami a nevelés érdekében sokszor igazi calamitás, ha a joggal *élite*-férfiaknak mondható kartársak nem tartják tudományukhoz, tehetségükhöz méltó dolognak gyermekneveléssel bibelődni, mert úgy érzik, hogy ők *nagyobbra* képesek.

Mondanom sem kell, hogy a nevelés látszólag aprólékos gondjainak megvetése a mily hátrányos, oly alap nélküli. Van ugyan sok foglalkozás, mely nagyobb elismerést, anyagi hasznot és dicsőséget szerez, de egy sincs, mely nemesebb és szebb, mint az a kevesektől érdeme szerint becsült munka, melynek árán elérhetni azt, hogy a serdülő ifjuban kifejlődjenek az értelem, tudás és jellem csirái. És nemcsak szép feladat, ha gondos kézzel ápoljuk a teremtés legszebb virágát, a fejledező értelmet, annyi nehézséggel is járó problema az, hogy sikeres megoldása bármely jeles esztehetségü ember ambitiójának méltó tárgyát képezheti. Ha valaki igazán éliteférfiu és nem átalja, hogy a nevelés felett gondolkodjék, okvetetlenül érdemesnek kell találnia, hogy annak az ő fényes tehetségei egész teljét szentelje; de ha erre egyátalában nincs kedve vagy önfeláldozási hajlama, legjobb, hogy egészen hátat fordítson a közmondás szerint az istenektől gyülöltek számára való mesterségnek; hisz tehetségei ugyis más fényesebb pálya megfutására képesitik.

Nem éliteférfiakból áll, de a nevelés iránt szintén vétkes közönyt tanusit azon sokkal több tanártársamat magában foglaló osztály, melyben az ok nélküli tudákosság találja képviselőit. Szaktanulmányokat folytatunk, azokba beleszeretünk és tán inyünk szerintibb, időnket és gondjainkat választott tudományunkban való képzettségünk gyarapításának, mintsem a nevelés elvei fárasztó alkalmazásának és keresztülvitelének szentelni. Azt hiszem, hogy e jelenség főleg fiatal professoroknál mutatkozik, kiknél a fejlődési stadium, melyből idővel remélhetőleg kibontakoznak, mikor átlátják, hogy tudósok a szó valódi értelmében nem lesznek soha, de a tanügy szerény és mégis buzgó munkásaivá egy kis jóakarattal igenis válhatnak.

Ha azt mondom, hogy vannak tanárok, kik merő renyheségből, nem törődésből megelégszenek az immel-ámmal való tanítgatással és nem törik magukat a sokkal fárasztóbb nevelés után, egyszerüen azt constatálom, hogy a tanári osztály nem bir minden más osztálynál hiába keresendő kiváltsággal, nem lehet teljesen ment a salaktól. Reménylem és hiszem, hogy a kivetni való elemek gyéren fordulnak elő közöttünk. Ellenben bizonyára fölösen előfordulnak, kik tudatlanságból követik el azt a vétket, hogy inkább tanítanak, mint nevelnek, mert — mint tegnap az előadó ur és egy fiatal kartársunk eléggé hangsulyozták — a paedagogia tanítása ezelőtt oly hiányosan történt akkor még egyetlen-egyetemünkön, hogy a tanárjelöltek paedagogiai ismeretek nélkül jelentkeztek tanári vizsgálatra, és főleg a régibb gárda soraiban lesznek találhatók, kik komolyan azt hiszik, hogy ők *tanárok*, nem *nevelők*, a nevelés nem az ő feladatuk, hanem a szülőké. Szintén paedagogiai tudatlanságra kell visszavezetnünk azok okoskodását, kik képesek ugyan átlátni, hogy a nevelés is egyik feladata a középiskolának, de nem képzelhetik el, hogy mikép lehessen e feladatot az adott iskolázási rendszer mellett, midőn oly keveset érintkezünk a tanulókkal, meg is valósítani, és kik ezt még megkisérleni sem akarják, hogy ne kelljen a vélt lehetetlenséggel megküzdeniök.

Midőn e genusnak, a nevelői feladatát rosszúl teljesítő tanár annyi speciesével találkozunk, kevés reményem lehet, és azok után, miket e tárgyra vonatkozólag tegnap hallhattunk, nem is várom többé, hogy valaki csak vállalkozzék is tévesnek bizonyítani egy szomorú állítást, melyet én tartózkodnám először tenni, ha ebben már tegnap meg nem előztek volna. Én is kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a magyar tanárok többsége, legalább ez idő szerint még nem áll *nevelői hivatásának magaslatán*, e hivatásnak eleget tenni *nem tud, vagy nem akar*.

De ezerszer nagyobb baj, mélyen tisztelt közgyülés, hogy az én nézetem és tapasztalatom szerint, (mely különben megegyezik a tegnap hangoztatott panaszokkal) hogy a nevelésnél közreműködő második és mondjuk ki mindjárt — fontosabb tényező nem felel meg rendeltetésének. Hangoztatta ezt azon tisztelt tagtársunk is, kinek feladata volt az oktatás sikerességének akadályairól értekezni; nekem bővebben kell e kérdéssel foglalkoznom.

II. Nem leszek oly igazságtalan, hogy ugyanegy kárhoztató itélettel sujtsam az összes családokat. Elismerem mindenekelőtt, hogy vannak tiszteletreméltó kivételek; akadnak, habár ritkán, ép oly gondos, mint értelmes szülők, kik nevelő befolyásuk által az iskola munkáját előkészítik és kiegészítik. A szülők azon tulnyomólag nagyobb részénél is, hol ez áldásos tevékenység hiányzik, bizonyos categoriákat kell megkülönböztetni, melyek nem esnek egyaránt megrovás alá. Inkább sajnálni mint elitélni valók a szegény sorsuak, kiknek az életfentartás szakadatlan gondja, vagy a

szerencsésebb anyagi helyzetüek, kiknek valamely teljesen absorbeáló foglalkozás ezer ügye-baja nem enged időt arra, hogy a legjobb akarat mellett is szülei kötelességöket teljesítsék. Ugyszintén menthetők némileg azon ez idő szerint igen nagy számmal található szülők, kik a paedagogiai müveltség hiányából *képtelenek* az iskolával osztozni a nevelés munkájában. Sajnálni lehet azokat, kik egyszerűen azon balhiedelem által vezéreltetnek, hogy szakember legjobban végezheti a nevelést és kik bona fide, a nevelés érdekében másokra bizzák gyermekeiket. Végre kétségtetenül találhatók könnyelmü kényelemszerető apák is, kik a szülei minőségökből kifolyó terhes hivatásnak nem is igyekeznek megfelelni. — Bár a felállított categoriák különbözőkép esnek beszámítás alá, az eredmény egy, nagyban és egészben a család nem gyámolítja az iskolát, a legtöbb szülő eleget vélt tenni kötelességének, ha iskoláztatja gyermekeit. Az uralkodó felfogás ez: A gyermek iskolába jár, az iskola nemcsak tanító, hanem nevelő intézet is. Gyermekeink jó kézben vannak, nevelésökről gondoskodik a paedagogiához értő tanári kar. — Az apa passiv szerepet játszik, és nyugodtan várja az isten áldását, tétlen resignatióval viseli a kedvezőtlen eredményt.

A mult évi tanáregyesületi közgyülésen Kuncz igazgató ur értekezve arról, hogy a közepiskolában nevelni és nemcsak tanítani kell, érintette a szülők csekély gyámolitását is. „Ma, ugyszólt, a gyermekeiket középiskolákba járató apák és azoknak helyettesei azok, kiknek rendszerint legtöbb dolgot ad az élet, ugy hogy kenyérkereseti gondjaik miatt alig marad idejük családjuk beléletének kormányzására". „És ha marad is, folytatá Kuncz ur, kit itt nemes heve kissé tulragadott, „már csak azért sem lehet abban valami nagy haszon, mivel egyrészről akár a vallási, akár a társadalmi ideálról, melyre kell pedig nevelni a középiskolai növendéket, sejtelmük vagy alig van vagy épen nincs, másrészről az élet küzdelmeiben elkérgesedett keblük a serdülő ifjak érzelmeinek megnemesítéséhez s erkölcsi irányuk megszilárditásához annyira szükséges éltető meleggel sem bir többé és inkább eltaszítani, mint vonzani tud csak; . . . a nálunk még csak bölcsőjében levő és részben jelenleg sem helyes irányu nőnevelés az anyák értelmét még oda nem emelhette, hogy a mik lennének különben érzelmeik szerint, azokul tekintethessenek értelmük szerint is, tudniillik a család gondos és vezető őrangyalaiul".

Idéztem e sorokat, mert illustrálják, mennyire elkeseritett családi nevelésünk állapota egy gondolkodó paedagogust. De sietek kijelenteni, hogy a Kuncz ur által kifejezett szigoru nézetben nem osztozom teljesen. A mi az anyákra vonatkozó itéletét illeti, mely egyszerűbben kifejezve, igy formulázható, hogy az anyák a kellő müveltség hiánya miatt nem teljesíthetik nevelő szerepöket, ez részben mindenesetre igaz, de nem szabad felejteni, hogy az anya a szív intentiója által pótolhatja az értelem hiányát. És rosszul is-

meri a nőt, még rosszabbul az anyát, ki csak egy pillanatig kételhedhetik abban, hogy egy szerető anyai szív gondossága nagyobb nevelő hatással bir, mint a legiskolázottabb értelem. A mi az apákat illeti, nem vélem átalánosan kimondhatónak, hogy nekik akár a vallási akár a társadalmi ideálról alig van sejtelmök. Ily elvetőleg itélni műveltebb osztályaink felett nem szabad és nincsen ok. Sőt inkább azt hiszem, hogy a művelt ember igen is bir fogalommal a vallási és társadalmi ideálról, és hanem igyekszik arra nevelni gyermekét, a hiba legtöbbször vagy külső akadályokban, vagy hiányzó paedagogiai képességben, vagy vétkes közönyben rejlik.

Az imént tett distinctió nagyon sarkalatos, mert Kuncz urat pessimista felfogása, melyet maga igy fejezett ki, „a család a nevelés munkájában még ha akarná sem osztozkodhatnék egyenlő mértékben az iskolával", azon kétségkivül eredeti, de annál kevésbé helyes conclusióra vezeti, hogy „a középiskolai növendékeknek vallásosan erkölcsi irányzását és fegyelmezését lehetőleg az iskolába kell áthelyezni a családból", mig az én szerény nézetem szerint a bajt, melynek létezésére nézve egyetértek Kuncz urral, egészen más uton, épen a család segitségével kell orvosolni.

Igen is, tisztelt közgyülés, a középiskolai ifjuság nevelése kórállapotot tüntet fel és a bajnak két okával ismerkedtünk meg. Megfelelőleg a gyógyitás, a javulás is két uton eszközlendő. Magától érthető és elengedhetetlen feltétel, hogy a tanárok lehetőleg tökéletes paedagogiai képzettséggel birjanak, hivatásuk fontosságától teljes mértékben legyenek áthatva és minden erővel törekedjenek e hivatásnak megfelelni. A kérdés ez oldalával azonban jelen értekezésemben nem foglalkozom, és ez nem is szükséges, mert e tekintetben a remedium igen kézzel fogható és az iskolaügyet intéző „hatalmasok" kezében van: ne alkalmazzanak olyan tanárt, kit nem minősit képzettsége paedagogiai tekintetben is azzá, és ne türjék őt hivatalában, ha teendőit hanyagul és lelkiismeretlenül teljesiti, névszerint, ha nem tudja a tanitással a nevelés művészetét egyesiteni.

Hogy e két dolog egyesitése mikép történik, az megint nem tartozik jelen fejtegetésem körébe; csak azt kivánom emliteni, mert arra az iskola és család együttmüködése lehetőségének kimutatása végett sulyt kell fektetnem, hogy a tanitásnak nincs egy momentuma sem, melyet ügyes paedagogus ne tudjon a nevelés érdekében értékesiteni, és hogy ennélfogva az iskolai tanitás, más szóval a tanár és növendékeinek csupán az oktatási órákban való érintkezése elegendő arra, hogy a tanár egyszersmind nevelő hivatását gyakorolja.

Kétségtelen azonban, hogy akkor a család közreműködéséről lemondani nem lehet. És épen azért tanárjaink niveaujának bármely magasra emelése hiába való, ha nem találunk módot, a családra reformálólag hatni s a családot a nevelés munkájának megnyerni.

III. Vannak, főleg a nagy közönség közt, kik a család nevelési szerepének elengedhetetlen szükségéről nincsenek nagyon meggyőződve. Sőt nemcsak laicus kész belenyugodni abba, hogy a nevelés teljesen szakértőkre bizassék, hanem vállalkozó paedagogusokat is ismerünk, kik a családot nélkülözni és helyettesíthetni vélik. Ezzel szemben nem lehet eléggé hangsúlyoznunk: *Az iskola magában nincsen arra hivatva, hogy a nevelés munkáját végezze.* Sajnos, hogy ezen önként érthető igazság még nincsen eléggé elismerve. A nevelés történetében és a közoktatási állapotokban egyaránt találhatók jelenségek, melyekből kitünik, mennyire ignorálták és ignorálják sok helyt a paedagogia egy alapigazságát, melyet bátor vagyok is formulázni: *Nem fogadható el oly nevelési rendszer, mely a család közreműködéséről lemond.*

Szükségesnek tartom, hogy rövid birálatába bocsátkozzam azon rendszereknek, melyek a család nélkülözésével viszik keresztül a középiskolai ifjuság nevelését.

A dór államok intézménye, mely *Platót* phantasiáiban is kisért és mely tulajdonkép communista theoria, elvenni a gyermeket a szülőktől és azok nevelését az államra bizni, a józan paedagogiai elvek szempontjából tiszta absurdum. És mégis szinte ez absurdum megvalósítása látható a franczia *internatusnál.* Örvendek, hogy erről már tegnap egészen oly értelemben nyilatkoztak többen, mint érdemli, és igy nem kell sok szót vesztegetnem ez intézményre, melyet a legfelvilágosodottabb franczia paedagogusok is egyetértelműleg elitélnek, melyet *Hippeau,* az empire leggyászosabb művei egyikének tart, mely — mint ő is megjegyzi — a nemes és derék franczia nemzet közép és magasabb osztályait azon szinben tünteti fel, mintha a családi életet nem kedvelnék és a gyermeknevelést, mint alkalmatlan terhet, vállaikról le akarnák rázni.

A franczia lycéeben uralkodó katonai szigor csak arra való, hogy a bizalom, szeretet és engedelmesség csiráit kioltsa; a szorosan szabályozott életmód ott türhetetlen rabszolgaság és elszoktat a szabad cselekvéstől; a maitre répétiteur folytonos sarkalása lehetetlenné teszi az önmunkásság kifejlődését; hanem egészen lábra kap a pajtáskodás makranczos és aljas szelleme és a tanulók jelszava: mon maitre est mon ennemi. Az egész oly rendszer, melynek megszünte tése a franczia oktatási reform sarkalatos követelménye. Nem pótolja a család nevelői hatását, hanem csak annál kivánatosabbnak tünteti fel a család befolyásának helyreállítását.

Jobbak a Németországban fennálló *alumnatusok* (Fürstenschulen, Joachimsthal'sches Gymn. bei Berlin stb.) Ezekben több tekintet van a józan paedagogia elveire, mint a franczia lycéekben, de a család befolyása itt sincs kipótolva, mert egyátalában ki nem pótolható.

Az alumnatus nem is a mai korba való intézmény; középkor maradványa, nem más, mint módosult zárdai iskola. Keletkezésé-

nél nemcsak az a szükség volt irányadó, hogy az ifjuság az otthon nem nyujtható oktatásban részesüljön, hanem a kor szelleme is, mely a világtól való elvonulásban és vallásosságban culminált; irányadó volt főleg a latin nyelv fontossága, mely nyelvet legjobban lehetett elsajátítani oly helyen, hol csak latinul volt szabad beszélni.

A sok tanulónak együttlakása, közös munka, étkezés, üdülés és séta, a tanító folytonos jelenléte lehet némely esetben és némely tanulóra nézve üdvös, de átalában az alumneum növendékétől el van vonva valami, a mi nélkülözhetetlen, a családi nevelés. A kik ott nyerik neveltetésüket, azokban a gyöngédség hiányzik, melyet az anyai befolyás szülhet csak. Oly intézet, hol szigoru szabály pótolja a szeretetteljes gondot, hol inkább külső törvényesség, mint belső erkölcsiség fejlődik, hol a szigor reactiót szül, ravaszságot és cselt, soknak és különösen a nemesebb természeteknek semmikép nem való és soha nem nyujt *kárpótlást* e hiányokért azáltal, hogy tudományos képzésre talán több előnyt nyujt, mint más iskolák. Való igaz, hogy az alumneusoknak alkalmuk van a tudományokba jobban bemélyedni, de ép azért az alumnatus legfeljebb seminariumoknál ajánlható szakemberek képzésére, nem pedig mint átalános középiskolai rendszer, mert semmikép nem vetekedhetik a mi középiskolánkkal, ha ezt a családi nevelés kellően támogatja.

Egészen sajátságos és első pillantásra megvesztegető az angol rendszer. Winchester, Eton, Rugby, Harrow, Christs Hospital stb. szintén alumnatusok s ennyiben áll rólok az, a mit a németekről mondottam; de Eton és Harrowban kifejlődött a *tutorial system*. Minden tanulónak van tutora, azaz tanár felügyelete alatt áll, mert tutor csak master lehet, ki tart átlag harmincz kosztost és azokkal szemben egészen atyai szerepet játszik, tanulmányaikra felügyel, velök imádkozik és étkezik, folytonos érintkezésben van velök, szüleiket tudósítja, a mennyire lehet helyettesíti. E rendszerrel egy sorba helyezem az igazán *jó*, nem speculatióból, pénzvágyból vezetett magánintézeti nevelést és azt mondom, hogy egyes esetekben ez is, az is készséggel elfogadható, de csak mint kivétel engedhető meg, ha a családi nevelés, a szülők halála vagy távolléte miatt, nem lehetséges. Angolországban is a magasabb rendek jobban gondoskodnának gyermekeikről, ha azokra otthon felügyelnének, mint midőn Etonba küldik őket.

Alumnatus, magánintézet, tutorial-system jó lehet mint hézagpótló, megengedhető szükségből, ha nem lehetséges a tanulókat otthon tartani. Kényszerítő ok nélkül ne hanyagolja el a szülő nevelői tisztét. Megboszulja magát e divat a nemzeten, ha lábra kap. *Sarkalatos hiba* a szülőket a nevelés terhei alól felmenteni. Az ő szerepöket betöltő nyilvános vagy magánintézet, ha bármily tökéletesen van szervezve, csak surrogatum, csak akkor van helyén,

ha a család befolyása elháríthatatlan akadályok miatt nem érvényesülhet.

IV. Szerencsétlen és sajnálni való a gyermek, ha a körülmények megfosztják a legtermészetesebb és legjobb nevelőktől, az apától és anyától. Mindkét szülőnek meg van a maga fontos szerepe, melyet be kell tölteniök a nevelés teljes befejeztéig, tehát a középiskolai növendékkel szemben is. Bár mindketten a törvény és kötelességre szoktatják gyermeküket, az egyik a tekintély, a másik a szeretet által gyakorolja a hatást s éri el az eredményt. E kettős befolyással nem ér fel, azt nem pótolja semmi, ha kellőn járnak el a szülők nevelői tisztjükben. Mert nevelnek főleg élő példájok által. A tanár az iskolában moralisálhat szavakkal, otthon a családban válik a gyermek vérévé az erkölcs. A szülők mindennapi önfeláldozásuk által nagyobb tiszteletet gerjesztenek, mint a tanár a büntetésekkel és az iskolai tekintélylyel. És nem lesz-e az a tanár a legtökéletesebb, a ki leginkább hasonlit az apához? A ki családban nem tanulja meg, hogy a felette állókat tisztelje, az nem tudja meg sehol. A jellem képzése a család feladata. Itt tanulja meg a gyermek türni mások hibáit, mert magának is vannak hibái; itt van a becsületesség, udvariasság melegháza. Tisztelve az atyát, szeretve az anyát, elismerve idősebb testvére fölényét, szivesen segítve az ifjabbon, legtermészetesebben és legjobban sajátítja el a gyermek azt, a mi emberi lényének nemes alapvonása. Mily boldog volna, ha a házi neveléssel beérhetné. De nemcsak az ismeretek szerzésének szüksége utalják az iskolára, a tisztán házi nevelésnek nagy hátrányai vannak, ott nem szokhatni a fegyelemhez, nincs verseny, és nem tanulhatni mást, mint engedelmeskedni és parancsolni, de nem egyszersmind egyenlőkkel bánni és élni. Erre csak nyilvános iskola nyujthat módot. És egy van még, mit az iskolában jobban tanulhat az ifju, a *hazafiságot*. Iskola és család tehát természetszerüleg osztozkodnak a nevelésben. Mindkettő szükséges, de az iskolai nevelésnél fontosabb a házi, mert otthon kell, hogy töltse a gyermek ideje nagyobb részét. Kiismerni a gyermek hivatását, szoktatni őt a jó olvasmányra, megismertetni a világgal, korral, emberekkel, a család feladata. Feladata különösen a bevezetés a társadalmi életbe. Az iskola is egy kis világ, de a mely nem hasonlit a valódihoz. Főjellemvonása a camaraderie és erőszak. Tisztán iskolai élet internatusban, magánintézetben, nem készithet elő a valódi életre, álfogalmakat ébreszt az ifjuban. A család befolyása a legrosszabb nevelési rendszert jóvá teheti, és nincs oly kitünő nevelés, mely a családot nélkülözhetné.

Bocsánatot kérek ezen elkoptatott, mindenki által ismert igazságok elmondásáért, de ezekből foly ki themám, hogy mit várjon az iskola a családtól? És felesleges-e ezen elveket unalomig hangoztatni? El vannak-e eléggé ismerve az életben? Igyekszenek-e a szülők azokhoz alkalmazkodni? Én nem tartom szükségtelennek

ujra és ujra hangsulyozni, hogy a nevelésben a legtöbbet a családtól kell várni, még a vallás-erkölcsi irányzást illetőleg is.

Kuncz igazgató ur, kinek átgondolt tavalyi értekezéséből már idéztem egy helyet, reflectált a valláserkölcsi nevelésre és azt állította, „középiskolai nevelésünk jelen kinövéseinek és részleges sikertelenségének fő oka, hogy középiskoláinkban a vallásosság ápolására nem helyezünk kellő sulyt".

Ezen igen kényes kérdés elől nem szándékom kitérni, mert remélem, hogy teljes objectivitással és higgadtsággal fogok hozzászólhatni.

A tudományos buvárlatok és a tudományos világnézet kétségkivül nagyon megingatják a vallásosságot, de nem ássák azt okvetetlen alá. Bár Laplace Istenről azt mondta, hogy nincs szükség e hypothesisre, könnyü igen kiváló természettudósokra hivatkoznom, kik a tudomány magaslatán álltak és tisztán megőrizték szinte gyermeteg hitőket. Senki sem találhatja abban az illetők gyöngeségét, vagy logicai hibáját. Gondoljuk csak el, mily végtelen kevés az, a mi a modern világnézet quintessentiája. A tudományok óriási haladása daczára *de rerum natura* nem sokkal többet tudunk, mint az, ki e czimen tankölteményt irt. Összes természettudományunk egy feltevésen, az atomok theoriáján nyugszik, mint Empedocles idejében, és ha a végső erőket kutatjuk, mindenütt az ismeretlennel találjuk szemben magunkat. Midőn ily csekély a positiv tudás, van-e igazolva azok eljárása, kik à tout prix atheisták és csak gunyolódni tudnak, ha vallásról van szó. Lehet-e a legszabadabb gondolkodás mellett is a vallás alaptételeivel szemben más álláspontot elfoglalni, mint a mely *Montaigne* kedvencz kérdésében van kifejezve: Qui sait? Es igy természetes, hogy a hivők nem hajlandók hitöket feláldozni és követelik, hogy a mi a valláson alapszik, attól ez alapot ne vonják el. Az erkölcs és az erkölcsi nevelés vallásos alapon ezer és ezer esztendőkön keresztül ki van próbálva és senki sem tagadhatja, hogy az erkölcsnek *biztosabb* alapot találni nem lehet. Ha egy iskolában igazi vallásos szellem uralkodik, ha a tanári testület minden tagja egy és ugyanazon vallás hive, ha minden egyes tanár képes a vallásos alapra helyezkedni, ha az egész nevelés a vallás szellemét tükrözi vissza; igen jól van, hiszem, hogy a nevelés jó úton indult. De ajánlható-e a vallásos szellem erőltetése? Elvégre tagadhatatlan, hogy az ethicát a philosophiára is lehet alapitani és egy tanintézetben, hol különféle egyének vannak együtt, e tárgyban nézeteltérések lehetségesek, mi az egységes egy módon irányuló nevelést kizárja. Ilyesmi sohasem fordulhat elő a családban. Én tehát nem tartom czélszerünek, hogy az iskolában sokat feszegessék a vallásos álláspontot. Mind a vallásos meggyőződés becsepegtetését, mind a vallás erkölcsi irányitást azon teendők közé sorolom, melyeket első sorban fel kell hozni, ha arra a kérdésre felelünk, hogy mit várjon az iskola a családtól.

Mi a mostani praxis? A műveltebb osztályokban elharapózott a vallási indifferentismus, az apák nem hisznek és azt várják, hogy fiaikba oly elveket ültessenek a tanítók, mikben ők, az apák nem osztoznak. Ez az eljárás nem becsületes, ettől nem várható eredmény. A vallás fenn fogja tartani magát, mert az ember benső szüksége, de áll az iskola nélkül és bukhatnék az iskola daczára. Angliát kivéve, nincsenek vallásosabb emberek, mint Amerikában, és az amerikai commonschoolban a vallástan ki van zárva a tantárgyak közül. Nem mondom, hogy ez nálunk is történjék, de épen a vallás érdekében kivánatosnak tartom, hogy annak ott emeljenek oltárt, a hol minden veszély nélkül cultiválhatják, hol profanus kéz durva érintésétől nem félthető, a család belsejében. Tanulja meg minden családapa, hogy legyen morálja és legyen vallása és tartsa kötelességének azt szülötteivel is közölni.

A tanárnak, ha vallásos, szabadságában áll discret és tapintatos módon a családban vetett alapot megszilárdítani, de itt, mint mindenütt a nőnevelésben, az oroszlánrész legyen a családé. Napoleon egy kérdést vetett fel. Minden nőnevelési rendszerünk rossz, mikellene, hogy a bajon gyökeresen segítsünk? Madame de Campan erre azt válaszolta: Anyák kellenek. Minden középiskolai rendszerünk rossz, lehet hasonlókép mondani, ha nincsenek segítségünkre a szülők; szülők, a kik tudnak nevelni. Nevelni oly értelemben, mint Herbert Spencer mondja: „A nevelés nem egyszerű és könnyű, hanem igen bonyolódott és nehéz dolog, talán a legsúlyosabb feladat, mely a felnőttek vállaira nehezedik. Ha észszerű és a műveltségnek megfelelő rendszert akarsz keresztül vinni, tetemes szellemi megerőltetésre kell elkészülnöd. . . . Midőn gyermekedet neveled, egyúttal a magad magasabb nevelésén kellend dolgoznod!“ És hogy ezt a szülőktől átalában követelhessük, szintén igen szükségesnek kell nyilvánítanunk, hogy „a gyermek nevelésére elő is készítsenek mindenkit. A nevelés methodusainak ismerete átalános szükség férfira és nőre nézve. Azon tárgy, mely minden más tárgyat magában foglal, melyben a nevelésnek culminálni kell, a nevelés elmélete és gyakorlata.“

Nem képzelek sikeres nevelést, ha a szülők nagyjában e szigorú és magas követelményeknek meg nem felelnek. És ha az megtörténik, e mellett eltörpülnek, illetőleg maguktól is bekövetkeznek egyéb dolgok, miket az iskola várhat a családtól, és melyeket a teljesség végett röviden szintén fel kell említenem. Minden jelenlevő kartárs ezeket ép úgy és jobban tudja mint én, de a szülők által annál kevésbbé szoktak figyelembe vétetni. A család tekintse az iskolát természetes szövetségesének, a gyermek második otthonának. Egy paedagogiai tapintattal bíró apa nem fogja ócsárolni a tanárt, kicsinyíteni az iskolát, vagy azt szükséges rossznak nyilvánítani. Ellenkezőleg látni fogja a gyermek, hogy otthon mindent érdekesnek találnak, a mit az iskoláról elbeszél. Az apa óhajtani

fogja, hogy a fiú referáljon az iskolai dolgokról, eszmecserét fognak azokról folytatni. A gyermek csintalan és praevaricál; igazi nevelő szülő nem fogja a kihágásokat elnézni és elősegíteni. Az iskolamulasztások ok nélkül nem fordulhatnak elő, ha a szülők elég felvilágosultak, hogy belássák ezek hátrányát és nem állítanak ki igazoló bizonyítványokat. Ügyelni fognak a családban, hogy a gyermekek otthon el legyenek foglalva, hogy a vacátióban is foglalkozzanak a continuitás kedvéért, hogy feladataikat pontosan kidolgozzák, semmi olyat ne tanuljanak, mi collisióba jöhetne az iskolában végzendőkkel. Helyes munkabeosztás otthon és meg van kerülve a túlterhelés nehéz szirtje. Végre keresni fogják a szülők az érintkezést a tanintézettel és a tanárral. Mindenesetre sokkal rosszabb, ha a szülők kerülik az iskolát, mintha a tanár nem keresi fel a szülőket. Mert az utóbbi nehezebben kivihető. *Érdeklődéssel* legyenek a szülők az iskola iránt, hogy így személyes érintkezés és együttműködés fejlődjék ki tanárok és szülők között.

Nem szaporítom az ilyen mellékes, e főelvből önkényt folyó részleteket, hanem hangsúlyozom, a mit utoljára említettem, a nevelésre hivatott két tényező, iskola és család *együttműködését*. Magától érthető, hogy a tanár, midőn a nevelésben a főszerepet a családra bízza, annak működését kiegészíti, más szóval igyekszik, a mennyire lehet, második apává lenni. Én azon szilárd meggyőződésben vagyok, hogy az internatus, externatus, institut nélkül, a mi nyilvános iskolánkban is lehetséges, a hol felületes felfogás szerint pusztán tanítunk, — mihelyt felhasználjuk az iskolai együttlétnek természetesen kínálkozó és magának a tanításnak nevelő momentumait. Teljesítse meg *mind a két tényező* kötelességét. *A nevelés sikerét az biztosítja legjobban, ha a család vállvetve segíti az iskolát. Ez utóbbi ne akarjon sokat és ne akarjon keveset, ne lépjen a szülők helyébe, se puszta oktatással ne érje be. A tanár tartsa szem előtt a nevelést, de szövetkezzék a szülőkkel. Szorosabb kölcsönviszonyt kell létesíteni a család és iskola között. Kettős feladatunk ennek módját megállapítani és társadalmi úton arra hatni, hogy a közreműködés szüksége a jelenleginél általánosabb elismerést nyerjen.*

Talán nagyon is hosszura nyult előadásom végére értem. Szabadjon még főtételemet, melynek kellő kidomborítása végett bátorkodtam mélyen tisztelt hallgatóimat oly sokáig untatni, azon szükséget, hogy a család és iskola együtt működjenek a nevelésnél, egy kissé talán barok, de úgy hiszem, találó hasonlattal illustrálnom. A hasonlat nem költői, hanem a tudományok köréből van véve. Az elektromos áram leghatalmasabb forrása a dynamogép, mely a dynamicus elven alapszik. Mi ezen elv? Egy electromágnes áramot idéz elő a szárai közt gyorsan forgó inductio tekercsben, ez áram fokozza a mágnes erejét, minek folytán erősödik az áram; ettől újra és még inkább fokozódik a mágneserő, míg a hatás bizonyos maximumát el nem érjük. A dynamicus elv hono-

sodják meg szülők és tanárok együtt működésében! A család bizonyos nevelési tőkével küldi gyermekeit a középiskolába; a tanárok munkálkodása gyarapítva e tőkét, képesítse a szülőket tökéletesíteni a nevelési művet és e tökéletesedés könnyítse és tegye mind sikeresebbé a tanár működését mindaddig, míg e kölcsönhatás elérhetővé teszi a maximumot, a nevelési ideál lehető megközelítését.

Felszólalásom talán nagyon is általánosságokban mozgott. De az iskola és család egységes közreműködésének módját tüzetesen megalapítani nem is lehet egy felolvasás szűk keretében. Bátorkodnám ez eszmét szép feldolgozási anyagul ajánlani köreink figyelmébe. Vajha ez eszme apostolává válnék társadalmi téren minden kartársam, ki hivatásának magasztosságától áthatva, a nevelési mű sikerét szivén hordja; felvilágosítana ott, hol hiányzik az értelem, buzdítana, hol nincs a kellő akarat! Én a tárgy megpendítésével kötelességet véltem teljesíteni. Midőn oly nagy számmal vagyunk együtt, helyén valónak találom, hogy utalás történjék a nevelés ideális czéljaira, mert az ideálra szegzett tekintet, ha nem is ád erőt az emelkedésre. az „excelsior" jelszó megvalósításának elkerülhetetlen előfeltétele.

A közgyűlés az idő előrehaladta miatt és mivel a felolvasó konkret javaslatokat nem tett, nem kíván a kérdés tárgyalásába bocsátkozni és napi rendre tér.

Ezután az elnök kinevezi a szavazatszedő bizottságot, melynek tagjai *Vidovich Bonaventura* elnöklete alatt *dr. Szalkay Gyula*, *Gerevich Emil*, *Miháltz Ödön* s *Ábrai Lajos*, elrendeli a szavazatok beadását és az ülést egy negyed órára felfüggeszti.

A negyed óra elteltével az elnök az ülést újból megnyitja, mire *Pirchala Imre* felolvassa értekezését a tanárképzésről:

Tisztelt közgyűlés!

Banalis igazság, mely bővebb fejtegetésre nem szorult, az, hogy a jó iskolának fő-főtényezője a jó tanító. A legszebb tantervek, az iskolák legfényesebb felszerelése vajmi keveset lendítenek a tanügyön, ha nincs oly tanító-testület, mely azokat sikeresen fel tudja és fel akarja használni: ellenben a tanterv tévedései, a felszerelés fogyatékossága alárendelt és leküzdhető akadályok, ha van tanító-testület, mely kellő szakértelemmel és lelkes odaadással él hivatásának. A mely szellem- és jellembeli képzettség szinvonalán áll valamely ország tanító-testületének túlnyomó része, azt a szinvonalat fogja mutatni az iskola; és a mennyiben a középiskolák a nemzet intelligentiáját, a nemzetnek azon részét, mely minden téren vezérszerepre van hivatva, képezik és nevelik: annyiban a középiskolai tanárok képzettsége mértékét adja a nemzeti intelligentia képzettségének, mely ismét az egész nemzetre ráüti bélyegét.

Azért országos fontosságú kérdés, hogy miképen, mily irányban és mily mértékben képeztetnek a középiskolai tanárok. Es most, mikor végre szerencsésen oda jutottunk, hogy van középiskolai törvényünk, van bizonyos állandósággal igérkező tantervünk, vannak utasításaink és a középiskolák kellő felszereléséről és anyagi ellátásáról a lehetőség szerint gondoskodva, vagy legalább az e téren való haladás biztosítva van, nincs fontosabb kérdés, mint az, vajjon megtörtént-e mindaz, a mi hivatásának magaslatán álló tanártestületet biztosíthat, oly tanártestületet, mely a betübe lelket önt és a nemzetnek gyermekei érdekében hozott áldozatait gyümölcsözteti. E kérdés foglalkoztatja tanügyünknek lankadást nem ismerő vezérét, mint azt pozsonyi választói előtt tartott beszédében is jelezte; e kérdéssel összefüggő dolgokkal foglalkozik tudományos egyetemünk tanácsa és a közoktatási tanács; e kérdést szellőztetik már napilapjaink is. Azért egyesületünk választmánya idején valónak tartotta, hogy közgyülésünk is foglalkozzék e kérdéssel és így alkalom adassék e dologról elmondani nézeteiket, tapasztalataikat és óhajtásaikat azoknak, kik hivatásuknál fogva a meglevő állapotokat, a netalán mutatkozó bajokat és felmerülő szükségleteket legjobban ismerhetik.

A közgyülést előkészítő bizottság megtisztelő bizalmából nekem jutott a feladat, hogy e tárgyról a vitát megindítsam. Nem lehet feladatom, hogy egy rövid előadás keretében e fontos kérdés minden oldalát részletesen fejtegessem. Inkább csak kiindulási pontot akarok szolgáltatni üdvös eszmecserére, mely akár már e gyülésben bizonyos konkrét eredményre vezessen, vagy ha ez nem volna lehetséges, a további vitának legalább kiszabja irányát. Azért lehető rövidséggel elő fogom adni, hogy mi történt nálunk az állam részéről eddig a tanárképzés tekintetében, kutatni fogom, minek köszönik az előrehaladott nagy nemzetek, különösen a németek és franczíák haladottságukat és e szemléből levonva a tanulságot, elő fogom adni, hogy mit tartok én a mi viszonyaink közt a legközelebbi teendőknek.

A tanárképzés dolgában nálunk már eddig is, hála érte tanügyi kormányunknak és azon férfiaknak, kik a kormány intentióit megvalósították, igen sok történt. Alig hogy nemzetünk visszanyerte önrendelkezési jogát, első közoktatási miniszterünk, báró Eötvös József azonnal módokat keresett középiskolai tanárok képzésére. Az első szükséglet kielégítésére külföldi egyetemekre küldött fiatal embereket, hogy ott szakmájukban magukat alaposan kiképezzék. Ez természetesen csak szurrogatum lehetett ideig-óráig, míg módot nem találunk tanárainkat itthon képezni. A miniszter azonnal hozzá is látott e feladat megoldásához és jeles szakférfiaktól támogatva tanárképző intézetet szervezett. Ez az intézet nagyjában a német seminariumi rendszert vette át. A német egyetemeken működő seminariumok feladata az, hogy az egyetemi hallgatókat az önálló tudományos munkálkodásba bevezessék és abban gyakorolják. Pl. a philologiai

seminariumokban elővesznek valamely klassikus művet, annak részeit az egyes tagok közt felosztják, azután beható készülés után a seminariumi gyűlésben a kritika, hermeneutika és exegesis szabályai szerint tárgyalják, a jelenlevők megteszik észrevételeiket és a tanár ajánlására bizonyos tudományos tételeket dolgoznak ki; azokat más tagnak kiadják bírálatra és azután a gyűlésen nyilvános tárgyalás alá veszik. Hasonló munkaprogrammot tűzött ki az 1870-ben a bölcsészeti kartól készített és a miniszteriumtól jóváhagyott szabályzat a tanárképző szakosztályainak.

Terveztetett pedig öt szakosztály, u. m.: 1. ó-klassikai nyelvészeti és irodalmi, 2. történelem-földrajzi, 3. mennyiség és természettani, 4. természetrajzi és 5. nevelés-oktatástani szakosztály. Míg azonban a németországi seminariumok egymással semmiféle kapcsolatban sem állanak, nálunk az öt szakosztály egy igazgató vezetése alá állíttatott és az azokban működő tanárok külön tanári testületet képeztek. Erre nézve Bartal igazgató úr a tanárképző intézet első értesítőjében ezt jegyzi meg: „Bármennyire másolata legyen is a magyar tanárképezde szervezete a külföldieknek, ezen egy intézkedésben csírája van letéve annak, hogy a tanárképzés minél inkább saját hazai viszonyainkhoz alkalmazkodjék.“ Tényleg azonban 1870-ben csak négy szakosztály kezdte meg működését, az ötödiknek, a paedagogiainak fölállítását a bölcsészeti kar akkorra halasztotta, míg oly tanárjelöltek nem fogják azt igénybe venni, kik a képezdének valamelyik szakosztályát már bevégezték. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, a tanárképző igazgatósága azon meggyőződésre jutott, hogy a paedagogiai szakosztályt, ha attól nemzeti nevelésügyünk haladását akarjuk várni, gyakorlatibb módon kell szervezni, mint a német paedagogiai seminariumokat. Ezek magában Németországban nem valami jó hírben állanak. Pusztán a theoriára szorítkozván, a nélkül mégis, hogy annak rendszerint valóban tudományos alapot adnának, ezen seminariumok nagyobbrészt csak olyan általános szószaporításra adnak alkalmat, milyeneket mi, kik a régi rendszer alatt tettünk képesítő vizsgálatot, paedagogiai dolgozat czímén sok fejtörés nélkül, de egyszersmind kevés haszonnal készítettünk. Azért kiváló német padagogusok már régóta sürgetik, hogy a népiskolai seminariumok módjára a középtanodai tanárok gyakorlati kiképeztetésére szintén külön gyakorló iskolákat kell felállítani. A német kormányok mindeddig nem voltak erre hajlandók. De minthogy Németországban az egyéni kezdeményezésnek mindig tág tér nyílt, ilyen intézetek mégis keletkeztek. Jenában Stoy, Lipcsében Ziller magánjellegű ilynemű intézeteket állítottak, melyek a Herbart-féle paedagogia alapján tovább képezve a paedagogiai és didaktikai praxist, nagy és még mindig növekvő hatással voltak a módszerek javítására. Göttingában a paedagogiai seminarium régóta a gymnasiumi igazgató vezetése alatt állván, ezek a gyakorlat emberei szintén gyakorlati irányt adtak e seminariumoknak és

gymnasiumukat használták gyakorló iskolának. Legújabban Halleban, a hires Frankeanumban kitünő új igazgatójának buzgó kezdeményezésére feléledt a Seminarium selectum praeceptorum, mely az egyetemmel bizonyos összefüggésben lévén, tagjainak az elméleti kiképeztetés mellett számos különféle iskoláiban bő alkalmat nyújt, hogy magokat az iskolai praxisba beleéljék. A mi tanárképzőnk igazgatósága is csak ilyen gyakorló iskolával összekötve vélte czélszerűen szervezhetni a paedagogiai szakosztályt. Kormányunk e javaslatot elfogadta és 1872-ben tényleg megnyílt a gyakorló iskola.

Hogy miképen működött ez a gyakorló iskola, azt itt nem szükséges előadnom: működése ismeretes országszerte; sőt mikor tanitóképző intézetről van szó, a legtöbb ember csakis a gyakorló iskolára gondol és tudom, hogy vannak tanárok, kik nem is tudják, hogy a gyakorló iskola csak az öt szakosztály egyikének annexuma. A többi szakosztály nagy csendben működik, úgy hogy az, ki azokban személyesen részt nem vett, könnyebben szerezhet magának authentikus tudomást a lipcsei, vagy az erlangeni, vagy a strassburgi seminariumok működéséről, mint a budapestiekéről. Ellenben a gyakorló iskola országszerte részint meleg barátokat, részint heves ellenfeleket szerzett magának, a mi legjobb bizonyítéka annak, hogy hatása mélyremenő volt. Bármiként itéljünk az általa forgalomba hozott módszerekről, annyit meg kell engednünk, hogy mozgást és életet hozott a tespedő praxisba, eszméltette a tanárokat saját eljárásukra és nem egy általánosan üdvösnek elismert reformot indított meg; tantervünk és utasításaink lépten-nyomon éreztetik a gyakorló iskola hatását. Azért, ha egyes dolgokban még úgy tévedett volna is, a gyakorló iskola a magyar közoktatás történetében örök helyet biztositott magának.

Egy új fontos lépés volt a tanárképzés ügyében az 1882-ben a középiskolai tanárvizsgálatról kiadott szabályzat. A mennyiben ez a tanárjelöltektől négy évi elméleti tanulmányokat és azonkívül egy évi gyakorlatot követel, a szakcsoportokat czélszerűen rendezi és pontosan körvonalozza a követelt ismeretek mértékét, e szabályzat a tanárképzés ügyét jelentékenyen előbbre vitte.

Látjuk tehát, hogy állami önállóságunk aránylag rövid ideje alatt sok és üdvös dolog történt a tanárképzés terén, mi már is megtermi gyümölcseit, de azt hiszem, az általános véleményt fejezem ki, mikor azt mondom, hogy elég még nem történt. Sok panaszt hallunk sokfelől. A tanári pályára készülő fiatal emberek panaszkodnak, hogy az egyetemre feljövén, nem találnak útbaigazítást, hogy mihez fogjanak; a tájékozatlanságukban választott előadások egy részét meg nem értik; nem tudják, magánszorgalmukat mire fordítsák és milyen segédeszközöket használjanak, hogy szaktudományuknak az előadásokban fel nem ölelt részleteit elsajátítsák; a tanári praxisukban majdan szükséges képességek gyakorlására nincs elegendő alkalom; általában, hogy szaktudományuk

egészéről nem nyernek kellő áttekintést. A tanárokkal érintkező közönség részéről azt a panaszt halljuk, hogy némely tanárban nem találja azt a társadalmi műveltséget, melyet gyermeke nevelőjében szeretne feltalálni. A tanárképesítő vizsgálatokon működő biztosok panaszkodnak, hogy a vizsgálatra jelentkezők közül sokan még igen hiányos ismereteket mutatnak és hogy ennélfogva igen enyhe mértéket kell alkalmazniok. Nem akarom tovább részletezni e panaszokat, mert hiszen nincs szükség a recriminatióra annak indokolására, hogy a tanárképzés dolgában még kívánatos, sőt nagy nemzeti érdekeknél fogva igen szükséges a haladás.

Mielőtt azonban e haladás eszközeiről elmondanám véleményemet, nézzük röviden, a mennyiben azt e felolvasás kerete engedi, hogy mily intézkedéseknek, vagy mily körülményeknek köszönik a németek és francziák jeles középiskolai tanáraikat. És pedig tanulságosabbnak vélem azt kutatni, hogy hogyan fejlődtek, milyen munka árán jöttek létre e nemzeteknél a mai kielégítő állapotok, mint egyszerűen a jelen fennálló szervezetet vázolni. Ez az utóbbi mód könnyen tévútra vezet és oly utánzásra ragad, melyben nincs köszönet.

Tudjuk például, hogy a német középtanodai tanárok általában kitünő tudományos kézettséggel bírnak és az iskolában igen szép eredményt érnek el; tudjuk, hogy azok elméleti kiképeztetése az egyetemeken az előadásokon, az úgy nevezett seminariumokban történik. De ha egyszerűen ezen seminariumok külső keretét átveszszük, még korántsem biztosítottuk a hasonló eredményt, ha nálunk nincsenek meg a hasonló előzmények és azon egyéb tényezők, melyek a sikerhez hozzájárulnak.

Németországban nem a seminariumok egymagukban, egyáltaban nem állami intézmények, törvények és rendeletek idézték elő a haladást, hanem egyes kitünő férfiak, kik elsőrangú tudósok és a szó nemes értelmében vett iskolamesterek lévén egy személyben, rendkivüli munkaerővel generatiókra kiható működést fejtettek ki. Engedjék meg, hogy Németország közoktatásának gazdag és változatos képéből néhány vonást mutassak fel, mely, bármily vázlatos legyen is, talán mégis jobban mutatja a dolog lényegét, mint hivatalos szabályzatok és programmok. Az ó-kori nyelvek tanítására szoritkozom, mert arról részletes ismereteim és részben tapasztalataim vannak és mert az oktatás ezen ága a német középiskolában a legnagyobb mértékben dominál. A tanulság különben könnyen levonható minden egyéb tudományra is.

Kezdjük Friedrich August Wolf-fal, a philologiának, mint rendszeres tudománynak megalapítójával és az első philologiai seminarium vezetőjével. Ez, miután rövid ideig az ilfeldi paedagogiumban, azután az osterodei iskolában mint rektor működött és igy a középiskola szükségleteivel megismerkedett, 1782-ben elfoglalta Halleban a philosophia és paedagogia, azután pedig az ékesszólás

tanszékét és főgondját kezdettől fogva mindvégig tanárok kiképzésére fordítá. Ő, ki a tudományban nagyszerű irodalmi tevékenységet fejtett ki, mégis, hogy tanítványait minél teljesebben bevezesse az antik irodalomba és életbe, nyáronként 14, télenként 17 heti órában tartott előadást, melyekben magyarázta Homerost, Hesiodost, Theognist, Pindart, a görög tragikusokat, Aristophanest, Kallimachost, Herodotost, Xenophont, Aeschinest, Demosthenest, Platont, Aristoteles poetikáját, Longinust és Lukianost, továbbá Plautust, Terentiust, Horatiust, Cicerot, Velleius Paterculust, Tacitust, Suetoniust, Plinius historia naturalisának a műtörténetre vonatkozó fejezeteit. Azonkívül előadást tartott az ó-kori történetről és chronologiáról, a görög és római irodalomtörténetről, görög és római régiségekről, a mythologiáról, az ó-kori földrajzból, a latin stilistikáról, sőt a numismatikáról és végre a philologia encyclopaediájáról, melyben először kitűzte ezen tudomány határait, rendezte részeit és megállapította módszereit. Főbb collegiumai számára rövid vezérfonalakat adott ki. E mellett vezette az általa 1787-ben alapított seminariumot és hallgatóival a legélénkebb személyes érintkezésben volt, úgy, hogy azoknak valóban tanítójuk és nevelőjük volt. Képezett is oly számos jeles tanárt, hogy, míg azelőtt a gymnasiumi oktatás egészen theologusok kezében volt, ezentúl már csaknem kizárólag philologiai képzettségű tanárokat alkalmaztak.

Hasonló hatású volt századunk első felében Gottfried Hermann Lipcsében, bár nála a tisztán tudományos foglalkozás mégis túlnyomó. Vele egy időben az ő nagy ellenfele, századunk talán legnagyobb philologusa, August Boekh, Wolfnak tanítványa, 60 évi tanári működése alatt számtalan jeles tanárt nevelt, eleinte rövid ideig Heidelbergben, azután haláláig Berlinben. Ő nagyszerű tudományos munkálkodása mellett nemcsak a philologiai, hanem a gymnasiumi tanárok gyakorlati kiképzésére szolgáló seminariumot (Seminar für gelehrte Schulen) is vezette, a melyben ifjú korában maga Bellermannak, a zum grauen Kloster nevű gymnasium igazgatójának vezetése alatt nyerte kiképeztetését.

Dél-Németországra nézve rendkívüli befolyással volt Thiersch, Hermann tanítványa. Ez a nevezetes férfi Münchenbe, az akkor egyedüli gymnasiumba, majd pedig a lyceumba hivatván, (az egyetem akkor még Landshutban volt), csakhamar nagy nevet szerzett magának mint philologus és archaeologus, a király különös támogatásával ismételt utazásokat tett Franczia-, Angol- és Olaszországba. Majd a hellének szabadságharczába sietett és ott az új királyság szervezésében nevezetes részt vett. Hazájába visszatérve ott is politikai téren nagy működést fejtett ki. A mellett pedig mégis életének főfeladatául gymnasiumi tanárok képzését és a gymnasiumi oktatás szervezését tekintette. Münchenben ő alapította és vezette a phylologiai seminariumot és szép kert közepette fekvő házában naponkint maga köré gyűjtötte tanítványait; a gymnasiumok szer-

vezésébe nemcsak Bajorországban, hanem más német tartományokban is jelentékenyen befolyt, ezen ügyről fontos munkákat adott ki, a gymnasiumi oktatás előbbre vitelére jeles nyelvtanokat írt, szóval annyira lelke volt különösen Bajország oktatásügyének, hogy őt méltán a praeceptor Bavariae díszes nevével tüntették ki.

Hasonló, nem annyi fénynyel, de nem kevesebb áldással járó munkát fejtettek ki Doederlein és Nägelsbach Erlangenban. Mindkettő tudományos munkálkodása mellett jeles paedagogiai és didaktikai munkákat adott ki, kitünően vezette a phylologiai seminariumot és az előbbi egyetemi tanársága mellett mind haláláig megtartotta a gymnasium igazgatását.

Ily férfiúnak ismerjük Bonitzot is, kit közülünk, magyar tanárok közül is többen hálás pietással nevezünk mesterünknek. Ő, Aristoteles és Plato nagy ismerője, a phylologiai tudomány egyik oszlopa, ritka gyakorlatiassággal ismeri a középiskolai oktatás minden csínját-bínját és nemes szívének egész melegével ennek szentelte munkás életét. A Thun-rendszer alatt ő készítette azt a jeles tantervet, mely az absolutismus alatt minálunk is érvényben volt; a bécsi egyetemen előadásain kivül vezette a philologiai seminariumot és annyira igénybe vett idejét nem sajnálta attól, hogy a monarchia különböző részeiből összesereglett, igen különféle előkészültséggel bíró tanítványait napról-napra lakásán fogadja, magánolvasmányaikban és tanulmányaikban útbaigazítást adjon, azokat számon vegye és mindenben tanáccsal és támogatással szolgáljon.

Ezek a példák mutatják, hogy a seminariumok jeles középiskolai tanárokat neveltek olyan férfiak vezetése alatt, kik nemcsak nagy tudósok, hanem egyszersmind tanférfiak, nevelők voltak; kik nagy tudományukat és fényes tehetségöket nem átalották az iskola szolgálatába adni és tudományos munkálkodásuknak gazdag eredményeit az ifjúság nevelésére értékesíteni. Mai nap az ilyen férfiak már Németországban is kihaló félben vannak. A tudomány rohamos haladása, a tudományos szakirodalom óriási terjedelme, mindinkább a merev szakszerűségre, a specialistaságra kényszerítik a tudóst. A ki mai nap egyetemi tanárságra készül, az kezdettől fogva kizárólag tudományával kénytelen foglalkozni, a középiskolával rendszerint minden érintkezés megszűnik, mihelyt abból mint abituriens kilépett. Az ilyen tudós seminariumában tudományának módszerébe vezeti be tanítványait, de a középiskola igényeivel és szükségleteivel nem törődik. Az ő feladata tudományát előbbre vinni és tanítványait a tudományba bevezetni, nem pedig valamely gyakorlati életpályára előkészíteni. Az a nevelő hatás is, melyet az említett, és más ezekhez hasonló férfiak gyakoroltak tanítványaikra már csak a nagyvárosi élet alakulása folytán mindinkább lehetetlenné válik. Németországban, hol a középiskolai oktatásnak oly biztos alapja le van rakva, hol oly hatalmas traditió létezik, ezen állapotoknak bajait még sokáig nem fogják érezni. De mi, kiknek ily

alapot még csak leraknunk, ily traditiót még csak teremtenünk kell, a mai viszonyok közt alig várhatjuk pusztán a seminariumi rendszertől mindazon gyümölcsöket, melyeket az egy már-már letűnő korban Németországban termett. Munkafelosztásra, mely általában napjaink signaturája, lesz itt is szükség. És erre nézve talán Franciaországban találhatunk figyelemreméltó példát.

Míg Németországban a közoktatás haladásának története egyes férfiak nevéhez fűződik, a kiknek initiativájának az állam tág tért enged, és azért még az egyes intézetek is erősen kifejlett individuális jelleggel birnak, addig Franciaországban, a szoros centralisatió és uniformitás hazájában, a közoktatásban is minden a központi hatalomtól indul ki, és az egyes ember, bármilyen kiváló egyéniség legyen az, szívesen alárendeli egyéniségét és buzgóan végrehajtja azt, a mit az egész nemzet nevében annak kormánya tőle kiván.

Azért Franciaországban a közoktatásban is a legnagyobb centralisatiót es egyformaságot találjuk. Nem lehet itt szándékosan a franczia közoktatás szervezetét akár csak röviden is vázolnom, csak a tanárképzés azon pontjait emelem ki, melyeket ránk nézve tanulságosaknak tartok. Tudvalevőleg Franciaországnak nincsenek a mi értelmünkben vett egyetemei, hanem azt egy sereg szakiskola helyettesíti. A tanárjelöltek legnagyobb része a *faculté des lettres* és a *faculté des sciences*-ban nyeri elméleti kiképeztetését, mely intézetek együttvéve körülbelül megfelelnek a mi bölcsészeti facultásunknak, a tanárság éliteje azonban az *école normale supericure*-ből kerül ki. Ezt az intézetet I. Napoleon alapitotta 1808-ban és szervezete fővonásaiban a következő: Az intézet, mint Franciaországban a legtöbb intézet, internatus; élén egy igazgató áll, ki közvetetlenül a miniszteriummal érintkezik; a mostani igazgató Fustel de Coulanges, elődje pedig Nisard volt, két név, mely világszerte ismeretes. Alatta két tanulmányi igazgató áll, egy a humanistikus, egy a realistikus tanulmányok számára. A tanulók a *faculté des lettres* és a *faculté des sciences* előadásait hallgatják, de magában az intézetben úgynevezett *maitres de conferences* vannak alkalmazva. Ezek a fakultások tanárainak előadásaiban maradó hézagokat kitöltik és a tanárjelöltek munkálkodását mindenképen vezetik. Pl. a philologusokkal alaposan átveszik a classicus nyelvek grammatikáját; gyakorolják a tanárjelölteket költői és prózai irók exponálásában és irodalomtörténeti méltatásában, gondot fordítván arra, hogy az irodalom minden korszaka, az ókori élet minden oldala képviselve legyen; átveszik velök különösen azon műveket is, melyekről a fakultás tanárai előadást tartanak; végre vezetik a compositióban való gyakorlatokat. Ezen conference-ok számát, tartamát, tárgyát és módját az igazgató határozza meg. A tanfolyam három évig tart; a második év elteltével a tanárjelölteknek a licencié gradusát kell elnyerniök, különben nem maradhatnak tovább az

intézetben; a ki a harmadik évet is sikerrel elvégezte, az azonnal jelentkezhetik az úgynevezett agregation-ra, azaz egy verseny-vizsgálatra, mely évenkint Párisban tartatik, és melyben a legjobban beválók közül annyit approbálnak, a mennyire épen szükség van, és azokat azonnal alkalmazzák is. A kik nem végezték az école normale-t, hanem csak valamely fakultáson készültek és elnyerték a szükséges tudományos grádusokat, azok csak akkor jelentkezhetnek az agregation-ra, ha három évi szolgálatot valamely állami, vagy négy évi szolgálatot valamely szabad középiskolánál kimutathatnak. Csak az agregation által lehet valaki rendes tanárrá. A kik különben magasabbra törnek, azok az *école pratique des hautes études*-ben, vagy az *école française de Rome* és az *école française d'Athénes*-ben folytathatják tanulmányaikat.

Ezen franczia intézmények közül véleményem szerint az internatus és a maitres de conferences intézménye volna az, mely a mi viszonyainknak a legjobban megfelelne és tanárképzésünk hiányain legjobban segíthetne.

Tudom, hogy az internatus intézménye ellen komoly kifogásokat lehet tenni. Az egyén szabad fejlődését mindenesetre némileg korlátozza; erős nevelő hatással lévén a fiatal emberekre, az intézetben uralkodó szellemmel eltölti növendékeit is és így nincs kizárva az a veszély, hogy, ha az internatusban rossz szellem uralkodik, ez a szellem mélyen behat a benne nevelkedő generatióba. Szóval a rossz internatus nagy rossz. Én, ha középiskoláink abiturienseі az erkölcsi és értelmi érettség azon fokán volnának, mint a német középiskolák abiturienseі; ha fővárosi életünk alakulása nem tenné majdnem lehetetlenné az egyetemi tanárok és tanulók közt azt a bizalmas érintkezést, azt a nevelő hatást, mely Németországnak különösen kisebb egyetemein létezett és némileg még most is létezik: akkor én is a teljes szabadságot elébe tenném az internatusnak. De mindez nincs így. Nyolcz évfolyamú, még sok mindenféle bajjal küzködő középiskoláink nem bocsátják el abiturienseiket a szellemi érettség és az ismeretek oly fokán, hogy akár az erkölcsi, akár az intellectualis nevelést befejezettnek lehetne tekinteni, hogy czélszerű volna őket egyetemi tanulmányaikban egészen magokra hagyni. Különösen tanárjelöltjeinket nem, mert a tanárnál nemcsak ismereteinek mértéke, hanem erkölcsi személyiségének egész habitusa végtelenül fontos. Pedig az erkölcsi nevelésre önként kinálkozó chanceok nálunk nem állanak valami jól. A legtöbb tanárjelölt szegény ember, ki feljövén az egyetemre, a drága fővárosban a megélhetés gondjaival küzd és a legjobb hajlamok mellett sem keresheti fel a legjobb társaságot, hanem sokszor lélekölő és lealázó, úgyszólván szolgai munkával kénytelen mindennapi kenyerét megkeresni. Ez alatt nemcsak tudományos kiképeztetése szenved, melynek nem szentelheti egész idejét, hanem sokszor tanuló korának nyomorúságai közt szerzett oly sajátságokat

visz át az életbe, melyek őt a társaságtól elszigetelik és tekintélyének ártanak. Ha azt akarjuk, hogy tanáraink a társadalomban azon biztossággal és tapintattal lépjenek fel, mely a jó társaságban nevekedett embert jellemzi, akkor nem marad egyéb hátra, mint őket valóban jó társaságban nevelni, és erre nézetem szerint nem áll más eszköz rendelkezésünkre, mint az internatus. Tanügyi kormányunktól bizalommal feltehetjük, hogy ilyen intarnatust egészséges szellemben szervezne, hogy az individualitások fejlődésére szükséges szabadságot nem szorítaná meg nagyobb mértékben, mint az a disciplina és az elérendő czél érdekében elkerülhetetlenül szükséges.

Az ilyen egészséges szellemben vezetett internatusban fejlődhetnék az az iskolai és az a testületi szellem, melynek hiányát sokszor sajnosan tapasztaljuk. Az internatus végre legjobban biztosítaná a kellő tudományos kiképeztetést is. Minhogy az internatus amúgy sem képzelhető másképen, minthogy abban auctoritással biró férfiak a felügyeletet gyakorolják, ezeket oly férfiak sorából lehetne venni, kik tudományos képzettség mellettt a középiskola igényeit is lehetőleg tapasztalatból jól ismerik, úgy hogy képesek legyenek a tanárjelöltek tanulmányainak menetét szabályozni és akár kiváló középiskolai tanárok, akár egyetemi magántanárok segítségével az egyetemi előadások közt maradó tárgyakat betölteni és a tanárjelölteket tudományuk gyakorlati részében gyakorolni. Igy meg volna az a munkafelosztás, melynek szükségességét fentebb említettem. Az egyetem tudós tanárai mellett ott volnának a gyakorlati tanférfiak, és ezeknek együttműködésétől várhatnók, hogy oly középiskolai tanárok nevelkednek, kik tudományukat az ifjúság képzésére és nevelésére sikerrel felhasználhatják.

De, minthogy a részletek vitatása nem lehet e gyűlés feladata, összefoglalom a mondottakat és azt indítványozom, hogy mondja ki a tisztelt közgyűlés a tanárképzésre vonatkozó véleményét a következőkben:

1. A fennálló tanárképző intézet oly módon volna tovább fejlesztendő, hogy a tanárjelöltek számára internatus állíttatik fel, melybe természetesen csak az előrelátható szükség arányában vétetnének fel tanárjelöltek.

2. Az internatusból kikerülő tanárjelölteknek, ha minden vizsgálatukat sikerrel kiállják, bizonyos előnyt kellene biztosítani a más módon képzett tanárjelöltek fölött.

3. A tanárjelöltek szakszerű tudományos képzettségöket, úgy mint eddig, az egyetemen nyerjék. Azonban az internatus élén álló gyakorlati tanférfiak szabályozzák a tanárjelöltek tanulmányainak menetét, vezessék be őket akár kiváló középiskolai tanárok, akár egyetemi magántanárok segítségével a franczia maitres de conferences módjára tudományuk encyclopaedicus áttekintésébe, azaz

töltsék be az egyetemi előadások közt maradó hézagokat és vezessék a jelöltek magántanulmányait és gyakorlatait.

4. A paedagogiában és didaktikában való gyakorlati kiképeztetésüket a tanárjelöltek, úgy mint eddig, a gyakorló iskolában nyerjék.

Ilyen intézet, igaz, új és nem jelentéktelen áldozatot követelne az országtól, de ha biztosítana a nemzetnek oly tanárokat, kik a nemzet intelligentiáját erkölcsi és értelmi tekintetben helyes irányban nevelnék, akkor ez az áldozat megteremné csakhamar gazdag gyümölcseit.

Ha a tisztett közgyűlés ezen tételeket elfogadná, vagy más végleges elhatározásra jutna, azt indítványoznám, hogy véleményét a kellő indokolással a nagyméltóságú miniszteriumnak memorandum alakjában felterjeszsze. Ha pedig ily végleges megállapodásra nem juthatunk, a tisztelt közgyűlés gondoskodjék módról, hogy miképen volna e kérdés tovább tárgyalandó.

A tárgyhoz szólottak:

Dr. Simon József (Zomborból): Az internatusra vonatkozólag egyetért a felolvasóval; a maga részéről azonban szeretné, hogy minden jelentkező felvétessék. Szükségesnek látja, hogy a felállítandó internatusban a helyes módszer, a mely az emberi szellem fejlődésének törvényeit követi, találjon követőkre; továbbá óhajtandó, hogy benne a jó példa által is neveljenek.

Dr. Kármán Mór (Budapestről) szerint a felolvasó a tanárképzésre vonatkozólag eléggé tájékoztatott. Kénytelen azonban megjegyezni, hogy a német seminariumok és az école normale inkább egyetemi tanárokat képeztek; a kik ezen intézetekből középiskolába jutottak, ez állásukat csak átmenetnek tekintették. A maître de conférence is egyetemi intézmény. A franczia kormány azóta jónak látta a középiskolai tanárok képzése végett más intézkedéseket tenni és a faculté des lettres-t tanári nevelő intézetté alakítani. Nézete szerint a fődolog abban áll, hogy az egyetemeken a nagy elméleti előadások mellett olyanok is tartassanak, a melyeknek feladata az illető studium elsajátíttatása; ennél lesz különösen szükséges a közvetlen érintkezés tanár és tanítvány közt. Az esetleg felállítandó internatusba nem vehető fel minden jelölt; fennmarad tehát még mindig annak szüksége, hogy az egyetemek filozofiai fakultásain a tanárjelöltek részére külön előadások tartassanak.

Dr. Darvai Móricz (Dévaról) nem tartja helyesnek azt, a mit a felolvasó mondott, hogy az internatusból kikerült tanárjelöltek a tanárul való alkalmaztatásnál előnyben részesíttessenek.

Miután még dr. Simon József másodszor is hozzá szólott a tárgyhoz és Pirchala Imre dr. Kármán Mór megjegyzéseire néhány észrevételt tett,

a közgyűlés a felolvasásban hangoztatott elveket egyhangúlag magáévá tette és megbízta a jövő évi választmányt, hogy a tanárképzés ügyében a felolvasásnak és a közgyűlésen elmondottak alapján memorandumot készíttessen és azt a vallás- és közoktatási miniszter úrnak felterjeszsze.

Ezután beterjesztettek a választmány indítványai:

Egyhangúlag megválasztattak tiszteletbeli tagoknak: *Lönhardt Ferencz* erd. róm. kath. püspök, *Hanzély János* kir. tanácsos, a közokt. miniszterium számvevőségének igazgatója, *Prónay Dezső b.* a magyarországi ág. ev. egyház világi főfelügyelője, *Szász Domokos* az erd. ref. egyházkerület püspöke és *dr. Szamosy János* kolozsvári egyet. tanár és az ottani tanárképző igazgatója.

Magáévá tette a közgyűlés a trsztenai körnek a *tanárok 3 próbaévére* vonatkozó indítványát és a kecskeméti körnek az *egyesületi könyvtárra* vonatkozó kívánságát.

A n.-kállói kör indítványa következtében a közgyűlés elhatározta, hogy

kéressék fel a magas miniszteriúm, hogy a tapasztaltabb tanárok közül évenként küldjön ki nehányat államköltségen a középisk. tanügy tanulmányozása végett külföldre.

Elfogadta a közgyűlés, hogy a

Rombauer Emil felolvasása alapján a jövő évi választmány a *középisk. oktatás sikerességének akadályairól és azok elhárításának módjairól* memorandumot dolgoztasson ki és azt a felsőbb tanhatóságoknak megküldje.

Utasította továbbá a közgyűlés a jövő évi választmányt, hogy az alapszabályok azon pontjának módosítását készítse elő, a mely a vidéki választmányi tagokról szól; ezen módosításnál szem előtt tartandó, hogy a vidéki választmányi tagok száma legalább a 36-ot érje el.

Utasította továbbá a közgyűlés a jövő évi választmányt,

hogy a magas miniszteriumnál a szolgálati szabályzat megalkotását és életbeléptetését ujból sürgesse, továbbá, hogy tegyen lépéseket a lakáspénznek a helyi viszonyokhoz mért megállapítása végett.

A körök többségének véleménye alapján kimondta a közgyűlés, hogy középiskoláinkban a német nyelv tanításánál az osztrák helyesirás használata a legczélszerűbb, a mi azonban nem zárja ki, hogy a tanulók a porosz helyesirással is meg ne ismertessenek.

A körök többségének véleménye alapján a közgyülés a trsztenai körnek az egyesület kebelében alakítandó becsületbiróságra vonatkozó inditványát, mint fölöslegest és czélra különben sem vezetőt, elvetette. Ugyancsak elvetette a pozsonyi körnek indítványát a „tanszerek lajstromának összeállítására" vonatkozólag, mivel azt a közoktatási tanács már elkészítette, nem fogadta el a szabadkai körnek indítványát a vidéki körök költségeire és a felekezeti és községi tanárok utazási kedvezményeire vonatkozólag, sem az ungvári körnek a 4-ik igazgatói szabad napra és az utazási kedvezményre vonatkozó indítványát.

A körök jövő évi munkaprogrammja kerülvén napirendre, a közgyűlés abba a mult évben elfogadott, de a körök által még le nem tárgyalt kérdéseken kívül, a dr. Riedl Frigyes ajánlotta következő tételt vette fel: „Czélszerű volna-e a közelebbi években Budapesten egy középiskolai oktatásügyi kiállítás rendezése és ha igen, mi volna ezen kiállítás legmegfelelőbb programmja?"

Végre dr. Erődi Béla fiumei főgymn. igazgató meghívására a jövő évi közgyűlés helyéül egyhangú lelkesedéssel Fiume tüzetett ki.

A közgyűlés programmja letárgyaltatván, az elnök megköszöni a beléje helyezett bizalmat, a maga, tiszttársai és a választmány nevében állásáról lemond.

Korelnökké Baksay István, korjegyzővé pedig egyhangúlag Tompa Árpád választatván, Vidovich Bonaventura a választási bizottság elnöke a választás eredményét kihirdeti. Elnökké újból megválasztatott Berecz Antal, alelnökökké megválasztattak Hofer Károly és Köpesdy Sándor. A vidéki választmány tagjai lettek a körök ajánlottai közül Radics György (Zombor), Markusovszky Sámuel (Pozsony), Schlott Gyula (Eperjes), Hanusz István (Kecskemét), Zoltsák János (Ungvár), Haverda Mátyás (Szabadka), Gerevich Emil (M.-Sziget), Csáka Károly (Trsztena), Schurina István (N.-Kálló), Héjjas Pál (Csurgó), Roth Samu dr. (Szepes), Rombauer Emil (Sel-

meczbánya), Frankl István (Ujvidék), dr. Erődi Béla (Fiume) és Ávéd Jákó (Budapest).

A bizottság a budapesti választmány tagjainak összeolvasásával el nem készülvén, a szavazólapok lepecsételtettek és később olvastattak össze. E szerint a budapesti választmány tagjai lettek:

1. Tiber Ágost (101).
2. Heller Ágost (101).
3. Paszlavszky József (98).
4. Dr. Károly Gy. Hugó (98).
5. Dr. Dékány Rafael (97).
6. Deme László (96).
7. Névy László (96).
8. Dr. Riedl Frigyes (96).
9. Dr. Schmidt Ágoston (95).
10. Harrach József (94).
11. Felsmann József (91).
12. Dr. Wagner Alajos (91).
13. Dr. Ferenczy József (89).
14. Szarvas Gábor (72).
15. Volf György (70).
16. Bermüller Ferencz (68).
17. Müller József (67).
18. Sebestyén Gyula (63).
19. Dr. Fialovszky Lajos (62).
20. Dr. Lechner László (62).
21. Dr. Csengery János (59).
22. Suppan Vilmos (57).
23. Dr. Szemák István (52).

Miután Tomor Ferencz és Dr. Cherven Floris 51—51 szavazatot kapott, a bizottság sorshúzás utján döntött s ennek következtében a választmány 24-dik tagja Tomor Ferencz lett.

Ezeken kivül szavazatot kaptak még:

25. Dr. Cherven Floris (51).
26. Dr. Lutter Nándor (49).
27. Dr. Wohlrab Floris (44).
28. Dr. Alexander Bernát (43).
29. Dr. Borbás Vincze (42).
30. Duma György (41).
31. Dr. Deseő Béla (39).
32. Reif Jakab (37).
33. Révy Ferencz (33).
34. Lintner Lajos (28).
35. Köpesdy Sándor (23).
36. Dr. Szalkay Gyula (16).
37. Kis E. János (7).
38. Dr. Hómann Ottó (5).
39. Vámos Dezső (5).
40. Dr. Fröhlich Róbert (4).

és többen egyet—egyet.

Budapest, 1885. július hó 8-án.

Dr. Szalkay Gyula. *Vidovich B.* bizotts. elnök. *Ábrai Lajos*

Hofer Károly elfoglalván az elnöki széket, megköszöni megválasztatását és meleg hangon kéri a közgyűlés tagjait, hogy ha visszatérnek lakóhelyökre, emlékezzenek meg az egyesületről, hordják szivükön annak érdekeit és mozdítsák elő ügyeit; azután a közgyülést befejezettnek nyilvánítja.

Kelt Budapesten 1885. julius 9-én.

A jegyzőkönyv hiteléül:

Dr. Sonnenfeld Zsigmond. *Tiber Ágoston.*

Az I. szakosztály 1885. július 7-én tartott ülése.

Elnökké: Pirchala Imre, *jegyzővé*: Dr. Badics Ferencz választatott.

Jelen voltak: Avéd Jákó, Benő Bernárd, Dr. Dengi János, Dóczi Imre, Dr. Fialovski Lajos, Kohlbauer Ferencz, Müller József, Ney Ferencz, Petrák Jenő, Dr. Schönvitzky Bertalan, Sebestyén Gyula, Dr. Simon J. S., Tiber Ágost, Varga Bálint, Volf György.

Az elnök megnyitván a gyülést, felszólítja Dóczi Imrét előadása megtartására. Erre *Dóczi Imre* felolvassa „*A határozók tana*“ cz. értekezését.

A felolvasás befejezése után *Dengi János* szólal fel; dicséri az értekezést, mely tudományos és valóban philosophiai alapon fejtegeti a tételt, de azt hiszi, hogy a hozzászólás egyszeri hallás után sokkal kevésbbé lehetséges mint óhajtandó volna. Azt ajánlja tehát, hogy mellőzvén a vitát, a szakosztály mondjon az értekezőnek köszönetet, s egyuttal mondja ki, hogy jövőre a szakosztályban inkább methodikai és didaktikai, mint tisztán tudományos értekezések tartassanak; ezek szakközlönybe valók, s megvitatásukra több idő szükséges.

Benő, Kohlbauer, Simon felszólalása után az indítvány elvettetik, vita mindazáltal nem fejlődik, miért is az elnök köszönetet mondván az előadónak, felhívja Dengi Jánost értekezése felolvasására.

Dr. Dengi János „*Érettségi dolgozat a magyar nyelvből*“ czím alatt tart előadást.

Ennek befejezése után *Sebestyén Gyula* szólal fel, mivel — bár névtelenül, de személyesen van érintve a sújtó szavak által. O — úgymond, — a szóban forgó értekezést felsőbb felszólítás alapján írta, s ha nem competens is rá, a legjobb hiszemben írta. Zokon veszi, hogy az értekező olyasmit akar belőle kiolvasni, a mit ő egyáltalában nem mondott; ő csak összefoglalta az érettségi vizsgálatok osztályzatait, s nem vont le belőlük más következtetést, mint a mit a statisztika megenged; s továbbá, ő nem irásbeli dolgozatok felett mond ítéletet, hanem csupán a tételekről szólt; azt pedig, hogy némely intézetben három irodalmi tételt tűznek ki, nem a tanárok, hanem a főigazgatók hibájául rótta fel; s nem is az egész ország tanárságát ítélte el, hanem azt mondta, hogy „hiba van, mert nem lát helyes egyöntetüséget és helyes mértéket“. Ha-

tározottan tagadja tehát mindazt, a mit előadó neki tulajdonít, mert szándékosan vagy tévedésből félreértette vagy félremagyarázta szavait, s azt hiszi, hogy ilyen „minden positiv tartalmat nélkülöző, csupán személyes kritikával foglalkozó értekezés nem is való a szakosztály elé.“

Az *elnök* kínos helyzetnek találja, hogy oly dologról polemizáljunk, a mi nem itt történt, azért kéri a jelenlevőket, hogy a dolog érdeméhez szóljanak.

Simon, *Dóczi* és *Kohlbauer* rövid felszólalása után, melyben a különböző tudománykörből vett tételeket helyeslik, még *Dengi János* kíván szólni. Sebestyénnek azon észrevételére, hogy szavait szándékosan félreértette vagy félremagyarázta, azt feleli, hogy erre semmi oka sem volt; Sebestyén dolgozatából csak azon részeket vette ki, melyek az irásbelire vonatkoznak, s ezeket *idézte*. Sajnálja, hogy Sebestyén annyira subjective ítél a felolvasásról, őt semmiféle érdek nem vezette, de úgy hiszi, hogy az érettségi irásbeliekről szólván, a Sebestyén dolgozatát érintenie kellett, személyes támadást intéznie azonban nem volt szándéka.

Mások nem jelentkezvén szólásra, az elnök befejezi a gyűlést.

Kelt mint fent.

Pirchala Imre elnök. Jegyzette *Dr. Badics Ferencz.*

A határozók logikája.

A szótani kategoriák régi országutjáról letért s a mondatbeli kategoriák szerint rendezett mondattannak, kétségtelenül legsebezhetőbb oldala s az ellentábor nyilainak leggyakoribb czélpontja is a határozók mai elmélete. A határozó mondattagot, úgy amint az ma ki van szélesítve, sokan a leghatározatlanabb mondattagnak s oly bőséges tömlőnek tekintik, melybe az állitmányon kivül ma holnap minden mondattagot bele fogunk szorítani az öreg Brassaival: hadd ússzanak ott kigyó a békával, emlős a madárral s valamennyiök legyen hal, ha kövér.

Nyelvtanitóink jó része — kivált az alsóbb iskolák körében — egyáltalán nincs tisztában a határozók tanával; más részök pedig, ha felfogja is e mondattag fogalmának körét és tartalmát, látva az ingadozást, melylyel nyelvtanaink ugyanazon kifejezést a határozóknak most egyik, majd másik fiókjába sorozzák, s nem tudva Ariadnefonalat adni tanítványa kezébe, mely őt e labyrinthus tekervényei között eligazítsa: boszankodva veti el az iránytű nélkül készült elméletet. Maguk nyelvtudósaink is tünődve teszik fel a kérdést, hogy az ily mondatban: „nem iszom e borból“ a *borból* kifejezést

tárgynak vagy határozónak tartsuk-e, vagy ebben: „sírva fakadt örömében“ az *örömében* szót ok-, állapot-, vagy egyéb határozónak tekintsük-e (l. M. Nyelvőr XII. 68. l. a szerkesztő megjegyzését). S a bizonytalanságnak ily állapotában, természetesen még mindig szilárd talaj van a szótani kategoriák alapján álló nyelvészek lábai alatt, a kik épen a leggyakoribb elv: a könnyű kezelhetőség, a gyors áttekinthetőség és tájékozhatóság szempontjából támadják meg a mondattan újabb rendszerét.

Boldog gyermekkora nyelvtudományunknak, a midőn még jó magam is grammatista voltam! Akkor összesen csak négy határozónk volt: hely-, idő-, mód- és okhatározó s azóta egy pár évtized alatt úgy felszaporodtak, hogy számuk épen meghatványozódott a Szinnyei nyelvtanában. Hanem volt akkor egy általános kategoriánk, a *kiegészítő* fogalma, s a mely határozmányát az igének a föntebbi négy határozó alá nem tudtuk foglalni, dobtuk a *tárgygyal* együtt ezen Herkules-csizmába s neveztük tárgyragos, tulajdonítóragos stb. kiegészítőnek. E kiegészítő fogalmát boncolta fel az újabb nyelvészeti iskola s egy részről a *tárgy*, más részről a metaphorás határozók osztályait alkotta belőle.

Az a kérdés tehát először is, vajjon mind az határozó mondattag-e, a mit ma e czímmel illetünk? Vajjon van-e a nyelv természetében gyökerező alapja ezen elméletnek, vagy pedig csak a nyelvészkedés mestersége hozta létre a határozók tarka seregét? E kérdésre természetesen a szótani kategoriák hívei tagadólag felelnek. Mindnyájunknak élénk emlékezetében van még azon kemény támadás, melyet tavaly Hunfalvy Pál a nyelvtanítás újabb rendszere s ennek keretében a határozók mai felfogása ellen is intézett; azóta szerencsés valék hosszasabban beszélgetni e tárgyról a kiváló nyelvtudóssal, s a mit „Nyelvtudomány és nyelvtanítás“ czímű könyvéből alig lehetett kivenni, tudom, hogy ő csupán az adverbiumokat: *itt, ott, ma, holnap, így, úgy* stb. tekinti határozóknak. E nézetnek meg van a jogosultsága, mert philologiai elven épül; de tudtommal egyetlen mondattanunk sem helyezkedik álláspontjára.

E mondattanok valamennyien tanítják *névragos* és *névutós főnévnek* határozó gyanánt használatát, sőt mindazon névragokat, melyeket ma per eminentiam *határozó-ragoknak* nevezünk, használják is a határozó mondattag kifejezésére; de egészen önkényesen s a nyelv természetének, a nyelvben nyilatkozó gondolkozásmódnak ellenére, bizonyos korlátot emelnek maguk elé ezen névragok határozói használatában. Így határozót látnak e mondatban: „jó *földben* terem a búza“, de nem ebben: „csalatkoztam *reményemben*“; határozóra ismernek ebben: „iszom a *pohárból*“, de nem ebben: „iszom a *borból*“! határozó van szerintök itt: „kimegyek a *kertbe*“, de nincs emitt: „belenyugszom az *ítéletbe*“. És így tovább egész sorát állíthatjuk fel a mondatpároknak: kis király leszesz te az egész *vidéken*: megesett a szíve a *szegényen*; hull a levél a *virágról*: köny-

vet írt a *barátságról*; haza érünk ma *estére*: nem gondolsz a *becsületre*; fáradtan ül a *tölgyfánál*: különb legény az *apjánál*; elért a *városhoz*: kezdj az *aratáshoz*; neki megy a *falnak*: beállt katonának; rút *halállal* halt meg: egy lánynyal szökött meg stb. Mindezen mondatpárokban az első mondatnál határozóról, a másodiknál csak általában kiegészítőről szólnak régibb mondattanaink. S miért? Van-e valami különbség akár logikai, akár nyelvtani tekintetben e két kifejezés között: „kertben: reményben“? Avagy a *ben* rag más természettel bír-e, ha a *kert*, vagy *remény* szóhoz csatoljuk, s nem egyaránt *bennelételt*, *bennemaradást* fejez-e ki mindkét esetben, csakhogy egyszer érzéki, másszor átvitt értelemben? Épen így a többi névragos szópárok: pohárból: borból; kertbe: ítéletbe; vidéken: szegényen; virágról: barátságról; estére: becsületre stb. ugyanazon logikai viszonyokat fejezik ki s a nyelvtani alaknak mindegyiknél ugyanazon értelme s ugyanazon értéke van, mert mindig ugyanazon gondolkozásmód jut benne kifejezésre.

Ezen mondattanok határozókúl tekintik a névragos főneveket mindaddig, míg érzékeink alá eső viszonyokat jelölnek, sőt elfogadják ilyenekül akkor is, ha az idő, ok, mód elvont viszonyainak meghatározására szolgálnak; de több abstraktiót sem engednek meg s mihelyt a nyelv az átvitt értelmű *képes beszéd* terére lép, határozójuk a kiegészítő tengerében vész el.

Tehát csupán a metaphora kérdésén fordul meg, hogy mindazt határozó mondattagnak tekintsük, a mit Simonyi Zsigmond inaugurált nyelvtani irodalmunkban. A metaphorának a nyelvben való szerepéről és végtelen kiterjedéséről ma már legfölebb az iskolás gyermeknek lehet valami újat mondanunk. A ki korunk nyelvészeti vizsgálódásaival csak távolról is ismerős, tudni fogja, hogy a szavak jelentésében és használatában minduntalan metaphorikus átvitt értelemre bukkanunk, még a közélet nyelvében is. Ha a kis patak *csevegését* hallgatjuk, ha a dalos madár előttünk *megszólal*, ha a hadsereg jobb *szárnya* meghátrál, ha barátunkban jobb *kezünket* vesztők el, ha valaki *lelke* a társaságnak, *szemefénye* szüleinek, vagy ha a dolognak sehogysem tudnak *nyitjára* találni: akkor mindig képzelet-alkotta hasonlatokkal, mindig oly kifejezésekkel élünk, melyekben a csevegés, szólás, kéz, szárny, lélek stb. fogalma nem eredeti tulajdonosára, hanem átvitt értelemben másra van ruházva; s a melyekben épen ezért ezen szók jelentését nem is valódi, hanem csak képes értelemben fogjuk fel.

A metaphorának még szélesebb köre van a névragok és névutók alkalmazásánál. A mi határozó ragjaink és névutóink megfelelnek az árja nyelvek praepositióinak. S az összehasonlító nyelvészeti vizsgálódások úgy amazokról, mint emezekről kideritették, hogy eredetileg valamennyien önálló határozók, még pedig többnyire helyhatározók valának. Eredeti vonatkozásukat még mai szerepökben is megtartották, a mennyiben úgy a mi határozó ragjaink, mint az

árja praepositiók alapjelentésökben legnagyobb részt ma is helyi viszonyok meghatározására szolgálnak. De van-e csak egy árja nyelv is, mely ezen praepositiókat pusztán érzékeink alá eső viszonyok jelzésére használná? Nem alkalmazzák-e azokat alapjelentésök megtartása mellett, de képes, átvitt értelemben a legelvontabb viszonyok kifejezésére is? Vegyük csak az aránylag eléggé világos jelentőségű ἀπό és *ab* latin-görög viszonyszókat, s azonnal láthatjuk az illető népek gondolkozásmódjának menetét. E viszonyszók alapjelentése az ἀπὸ τῆς πόλεως ἦλθεν ab urbe venit mondatokban tűnik elénkbe, a mennyiben valamely *helytől való eltávozást* fejeznek ki, miként ez ἄπειμι, ἀποβαίνω, ἀποβάλλω, ἀπολείπω absum, abeo, amoveo, aberro stb. összetett igékből is látható. De mennyi metaphorára bukkanunk, midőn a nép szelleme a nyelvanyaggal gazdálkodva, ilyen kifejezéseket hozott létre: ἀφ' ἵππων μάχεσθαι (lovon, illetőleg lóról harczol) ἀφ' ἑσπέρας, ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας (estétől, ezen naptól fogva), ἄρχεσθαι ἀπό τινος (kezd valamitől), γίγνεσθαι ἀπό τινος (származik valakitől), γίγνεσθαι ἀπ' ἐλπίδων vagy ἀπὸ γνώμης (reménye vagy véleménye ellenére történik, azaz: eltérően attól), ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν (nehányan a sokaságból), ἐκλιπεῖν τὴν χώρην ἀπὸ ὀφίων (a kigyók miatt), κακόν τι λαβεῖν ἀπό τινος (bajt szenved valakitől), ἀπὸ βιοῖο πέφνεν (nyilával ölé meg) stb.; a muro (a kőfalról), ab initio, a prima pueritia, tutus a periculo, homines ab iniuria natura arcere debet, poscere ab aliquo, Caesar interfectus est a Bruto stb. És jutott-e valaha eszébe egy grammatikusnak is, hogy az ἀπό, *ab* viszonyszókat másnak nézze, azoknak jelentését másként magyarázza ezen kifejezések egyikében, mint másikában? A latin-görög nép szelleme akár a hely, akár az idő, ok és más elvont viszonyok jelzésére használta is e szócskákat, mindenütt a cselekvésnek valahonnan kiindulását, eredését, származását határozta meg velök; s még midőn így szólának is: ἀπὸ βιοῖο πέφνεν vagy interfectus est a Bruto — az ő lelkük képzeletében a halál épúgy indul ki a nyiltól és Brutustól, mint mikor magukról azt mondá: ἀπὸ τῆς πόλεως ἦλθον ab urbe veni.

Ép így történik ez a mi névragjaink alkalmazásánál. Mikor a magyar ember így imádkozik: szabadits meg minket a gonosztól — akkor azt a gonoszt, legyen ez szó, cselekedet, személy, vagy bármi, olybá veszi, mint egy veszedelmes *helyet*, melytől menekülni óhajt. És akárhányféle kifejezést alkossunk is nyelvünk szellemében a *től* raggal, mindannyiszor csak ezen névrag eredeti jelentését, mely egyenértékű a latin-görög ἀπό és *ab* jelentésével, alkalmazzuk metaphorikus átvitel útján a különnemű viszonyokra. Becsületes *szüléktől* származik. Kit a kigyó megmart, remeg a *gyíktól* is. Óvakodjál a *hízelgőtől*. Idegenkedik a *munkától*. A másolat különbözik az *eredetitől*. Kegyelmet kér *urától*. Kora *hajnaltól* paripán ül estig. Újra *daltól* hangzik a hegyek vidéke. Arcza kigyúl az *örömtől*. Levelet küld egy *embertől*. Elhatározásom függ egy *körülménytől*.

stb. Az e fajta szólásmódokat mind ugyanazon gondolkozásmód logikája hozta létre, s ha bennök a *től* rag eredeti jelentése néhaněha mélyen van is elrejtve a felszines vizsgálódás előtt, a figyelmes bonczolás mellett mindenikben kitűnik, hogy valamennyiök prototypusa ezen névragnak olynemű használata, miként e mondatban „nem messze esik az alma *fájától*" s ehhez hasonló helyhatározásokban találjuk.

A névragok átvitt értelmű használatának úgyszólván se szeri se száma. Ha azt mondjuk valakiről, hogy *örömében könnyekre* fakadt, épúgy benne képzeljük őt az örömben, mint a halat a vízben, s érzelmeinek fokozódását, midőn könyekre fakad, époly felható törekvésnek tekintjük, mint ha azt mondanók róla, hogy a hegyre megy. És ha még senkinek sem jutott eszébe az ily mondatokban: *fütyül* a szél, az idő már őszre *jár*. A vagyon apáról fiúra *száll*. *Vas* kezével megragadta a gyeplőt. Fölkelt ágyából a rózsa újjú hajnal — a *fütyül, jár, száll* igéket nem valódi állítmányoknak, a *vas* és *rózsa újjú* szavakat nem igazi jelzőknek tekinteni csak azért, mert nem szószerint, hanem átvitt értelemben van használva: akkor számba vehető kifogást a föntebbi névragos határozók ellen sem lehet emelni, sőt a nyelvben nyilatkozó logikai eszjárás egyenesen rávezet, hogy *minden oly kifejezést, melyet határozó raggal vagy névutóval alkotunk — bármily viszonyt jelöl is — valódi határozó mondattagúl kell tekintenünk.*

A határozóknak ezen elméletét Simonyi Zsigmond Magyar nyelvtana hozta be nyelvtani irodalmunkba. Ezen munkának lehet és van is igen sok fogyatkozása, a mint birálói több-kevesebb tárgyilagossággal eléggé kimutatták; azt azonban senki sem tagadhatja meg tőle, hogy először igyekezett iskolai nyelvtanításunkat a nyelvtudomány mai állásával párhuzamba hozni, s mint ilyen, korszakot alkot nyelvtan-irodalmunkban. A határozókra vonatkozó elméletét — eltekintve a nyomain készült nyelvtanoktól — teljesen átvette Bartal-Malmosi latin, Pecz Vilmos görög mondattana és Simonyi-Halász német nyelvtana; úgy hogy e határozó-rendszer ma már általános mondatbeli kategoriává lőn, nemcsak a magyar, hanem összes iskolai nyelvtanításunk körében.

A határozó ily nemű fogalmának terjedelme azonban oly nagy, s annyi különböző viszonyt ölel föl magába, hogy azoknak biztos felfogását s a közöttük való gyors tájékozást csakis az ügyes és áttekinthető osztályozás könnyítheti meg; s ha ily osztályozásra irányadó szempontokat nem tudnak találni, akkor ez egész elmélet föntarthatja magát a nyelvtudományban, de csaknem hasznavehetetlenné válik az iskolára nézve.

Simonyi az összes határozókat négy főosztályba, úgy mint: *hely, állapot, mód* és *időhatározókba* csoportosítja; az első osztályba tartoznak a helyviszonyokat jelölő határozók, a másodikba az előbbieknek képes átvitelei, a harmadikba azok, melyek a legelvontabb

gondolati viszonyokat: a módot, okot és czélt fejezik ki, s végül a negyedikbe az időbeli meghatározások. Aztán a hely- és időhatározók körében észlelhető logikai vonatkozások szerint a hol? mikor? honnan—mikortól? és hova—mikorra? kérdésekre felelő határozókkal párhuzamosan a második és harmadik osztályt ismét 3—3 csoportra bontja, megkülönböztetvén az állapothatározók körében 1. állapothatározót szorosabb értelemben, 2. eredet-, 3. véghatározót, a módhatározók között pedig 1. módhatározót szorosabb értelemben, 2. ok-, 3. czélhatározót. E szerint nála nyolcz fajta, vagy ha ideszámítjuk a véghatározók körében különösebben kiemelt részes határozókat is, összesen kilenczféle határozóra találunk négy kategoria alá sorozva. Ugyanezen határozó-csoportok szerepelnek a föntebb idézett nyelvtanokban is; a rendezésben azonban mutatnak némi eltérést. Így Bartal-Malmosi a kilencz fajta határozót nem négy, hanem három főosztályba sorozza, amennyiben érezvén a Simonyi-féle állapot- és módhatározók osztályának rokonságát, ezeket *körülményhatározók* czímén egyesíti, s ezen osztály keretében aztán a helyhatározók analogiájára a hol? honnan? hová? kérdések szerint párosával veszi fel, 1. a mód- és állapot-, 2. az ok- és eredet-, 3. a czél- és véghatározókat. Pecz Vilmos meg az által igyekszik némi javítást hozni a rendszerbe, hogy a négy osztály csoportjait nem a hol? honnan? hová?, hanem a *honnan? hol? hová?* kérdések rendje szerint tárgyalja; s hogy ezen sorrendnek logikai értéke van, későbbi fejtegetésemben igyekszem kimutatni.

Mielőtt azonban ezen osztályozás értékét méltányolnám, még egy nyelvtani mű határozó-rendszerét kell fölemlítenem. Ez Szinnyei József legközelebb megjelent „Rendszeres magyar nyelvtan"-a. Derék munka, s kétségtelenül haladást mutat nyelvtanirodalmunkban; csak az a kár, hogy épen a mondattan legnehezebb kérdése: a határozók tana egyáltalán nem mondható benne sikerültnek. E határozók első osztályát Szinnyeinél is a helyhatározók régi kategoriája képezi; másodikba sorozza a *képes* helyhatározókat s ezeknek 5 faját külön névvel jelöli, ugy mint: állapot-, eredet-, eredmény-, részes és hasonlítási határozók. E felosztásnál tehát, a mint látszik, Szinnyei már elvetette a hol, honnan, hová? kérdésekre felelő valódi helyhatározók analogiáját, a mely a Simonyi-iskolának valamennyi határozó-osztálynál irányelvét képezi. A harmadik osztályt az idő-, negyediket a módhatározók teszik, s ez utóbbiakhoz csatolja a fok-, mérték- és eszközhatározókat. Ezután minden csoportosítás nélkül, mint megannyi különosztályok, jönnek az ok-, czél-, társ-, szám- és tekintethatározók. Tizenhét fajta határozó kilencz osztályba sorozva! Sőt miután az a két osztály is, t. i. a képes helyhatározók és módhatározók osztálya, mely némi csoportosítást mutat, tulajdonképen csak czímleg létezik, — a mennyiben a határozóknak névragokkal való kifejezésénél, úgy a képes helyhatározót az ő alfajaival, mint a módhatározót is a fok-, mérték-

és eszközhatározókkal mindenütt coordináltan találjuk említve: a Szinnyei tanítványának voltaképen a határozóknak 17 osztályával kell megbirkóznia. Valóban nem tudom, mit csodáljak jobban: ezt a szerfölötti részletezést-e, vagy azt a bátorságot, mely tanítványa elméjét ily kemény próbára képes kitenni. Mert hiszen, nem mondom, meg vannak a nyelvben mind ezen határozói viszonyok, s mindezeket megtaláljuk a Simonyi nyelvtanában is; csakhogy egészen más dolog, ha azt mondom, hogy a módhatározó néha fokhatározást, vagy az állapothatározó olykor összehasonlítást fejez ki, mint ha ezen viszonyokból külön határozónemet alkotunk. A rendszerezésnek, a közös jellemvonások összefoglalásának épen az a fontossága van a tudományban, hogy általa tudásunkat könnyítjük meg. Ha a természet ezerféle apróbb tüneménycsoportját mind külön-külön kellene felfognunk, hamar megtelnék az emberi elme tartalommal, s szerzett ismereteink ép oly gyorsan el is mosódnának. Ellenben az általánosítás, a magasabb csoportok, fajok és nemek alkotása nemcsak ismereteinket vésik jobban lelkünkbe, hanem fölöslegessé teszik még azt is, hogy minden tárgyat különkülön ismerjünk meg. Ezen általánosítást, a közös jellemvonásoknak szélesebb körű összefoglalását mulasztotta el Szinnyei a határozókra nézve.

És most lássuk az imént vázolt Simonyi-féle osztályozást, mennyiben sikerült annak a határozókat áttekinthető csoportokba egyesíteni. Csoportosítani, fajokat alkotni természetesen csak *közös* sajátságok alapján lehet. No, és szeretném látni azt a logikus főt, a ki ezen három mondatnak: *rosszul* ír, megrendül a *csapás miatt*, *vadászatra* megy — határozó tagjai között valami rokonságot tudna fölfedezni. Pedig a Simonyi-iskolánál mindezek a határozóknak egy közös osztályába, az u. n. módhatározók közé tartoznak. Részemről hiába keresem a közös szempontot, a mely alatt az ok, mód és czélhatározók egyesíthetők volnának, s utoljára is csak azon közszólásmódban találom igazolva összefoglalásukat, hogy *okkal-móddal* mindent össze lehet hozni. Simonyi ugyan azt írja a Magyar Nyelvőr 11-ik kötetében, hogy e három határozó „egységét az okságí viszony állapítja meg: az ok és czél nyilván rokonok, az ok és mód közt pedig az eszköz szolgál átmenetül.“ Csakhogy az ily okoskodás vajmi kevés alapot nyújthat a külön fajta határozók összekapcsolására, mert az okságí viszony folytán épúgy összeköthetjük az okhatározót a vég-, mint a czélhatározóval, az eszköz pedig még jobban szolgálhat átmenetül az állapot- és módhatározó között.

De van ennél a Simonyi-féle osztályozásnak sokkal nagyobb fogyatkozása is, még pedig az, hogy vét az osztályozás legegyszerűb logikai alapelve ellen. Osztályokat ugyanis úgy kell alkotnunk, hogy az osztási tagok kizárják egymást, különben oly zavar állhatna elő, hogy az egyik osztály tagjai a másikba tévednének. Simonyinak nemcsak tanítványa fog ezerszer tünődve állani meg,

hogy a koronként előforduló határozókat melyik osztályba sorozza, hanem ő maga is megmondja, hogy a módhatározó pontosabban elemezve sokszor nem egyéb, mint állapothatározó, az állapothatározó megint sokszor okhatározót, néha pedig időhatározót fejez ki, az okhatározót sokszor eredethatározóval, a czélhatározót pedig véghatározó kifejezésekkel jelöljük. Ime, ez már nem rendszere, hanem bábeli zavara a határozóknak. Hogy a legalsóbb rangú csoportok gyakran érintkeznek, sőt kereszteződnek is bármely tudománykörben — hogy válfajok vannak a természetben: mindenki előtt ismeretes dolog; de hogy épen a főosztályok annyira egymásba ágazzanak, mint a Simonyi határozói, hogy az osztályok typusai egyezők legyenek egészen a fölcserélhetésig: erre aligha találunk példát a tudomány világában; vagy ha igen, az ily osztályozás nem könnyíti, hanem összezavarja minden tudásunkat.

Nemde különös volna, ha valaki az állatvilágot oly formán osztályozná, hogy bizonyos állat egyaránt beleillenék úgy a gerinczesek, mint az ízállatok rendjébe. Pedig Simonyi épen ezt teszi, midőn ugyanazon határozókifejezést most egyik, majd másik osztályba sorozza. *Rosszúl*: állapothatározó ebben: rosszúl van, módhatározó ebben: rosszúl ír. Vagy e mondatokban: egész betegségébe' sohasem panaszkodott, együtt kelek fel az énekes madárral: a *betegségébe* és *madárral* szavak úgy állapot, mint időhatározók. Ezekben pedig: szeretetből írja, ég a napmelegtől a kopár szik sarja: a *szeretetből*, *napmelegtől* eredet- és okhatározók egyaránt stb. Ha pedig azt látjuk, hogy a nyelvtanilag és logikailag is legrokonabb kifejezések, mint *vitézül* és *görögül*, *ébren* és *erősen*, *mezőre* és *előbbre*, *futni* és *úszni* stb. mintegy erőszakosan elválasztva, a határozóknak mind megannyi külön osztályába jutnak: bizonyításra sem szorúl azon állításunk, hogy a *határozók főosztályai Simonyi rendszerében sokkal közelebbi rokonságban állanak egymással, mint ugyanezen osztályok alcsoportjai*; úgy hogy ha felfordítanók az egészet s amazokat alcsoportokká, emezeket pedig főosztályokká tennők, sokkal inkább talpra esnék az egész fején álló rendszer.

Es honnan ered e visszásság Simonyi osztályozásában? Onnan, hogy felosztását nem lényeges tulajdonságokra, nem a határozók benső természetére, hanem csak a felszínen ülő érzelmi egyezésre alapította. Sok rendszer megdőlt már ezen a tudomány történetében és sok mesterséges fajt szorítottak ki a természetes fajok az osztályozásban. Igazán csodálkozom, hogy az oly kitünő elmeéllel írt nyelvtannak szerzője meg hagyta magát vesztegetni a felületes különbségek és hasonlóságok látszata által. Alig lehet érteni, hogy az az író, ki maga fejtegette legtöbbször és legalaposabban a névragok alapjelentését és metaphorikus használatát, s a ki bizonyosan belátta, hogy a különböző határozó kifejezéseknek épen ezen névragok adják meg különböző jellemét, nemcsak mellőzte ezen alapot, hanem saját elveinek ellenére is határfalat von ezen ragoknak helyi,

idői, képes és elvont használata között, s így szétdarabolva az együvé tartozókat, osztályozását önmaga buktatá el a logika törvényei előtt.

A ki figyelemmel kisérte a névragok átvitt értelmű használásáról föntebb adott rövid fejtegetésünket, alig fog kételkedn az oly határozó kifejezések benső rokonságán, minők: *szomszédból, fából, szánalomból*, régi *korból*, vagy: *völgyben, ködben, délben*, vagy: *kertbe, könyvbe, ítéletbe*. S habár mindegyik más-más árnyalatát fejezi ki a meghatározott viszonynak, úgy, hogy a rendszeres beosztásnál külön határozó-fajokat is alkothatnánk belőlük; mindazáltal összetartozóságuk annyira szembeötlő, hogy egy kis logikai. gondolkozással aligha soroznánk őket a határozók más-más nemébe. Simonyi pedig épen ezt tevé, s ezáltal nem természetes, csak mesterséges rendszert alkotott. Eljárása meg is boszulta magát azoknál, a kik — mint Bartal-Malmosi és Pecz Vilmos — az ő rendszerét idegen nyelvek tanításánál igyekeztek alkalmazni. Mert hiszen a saját nyelvünkben tán még megvolnánk valahogy a határozóknak felszínes értelemre alapított osztályozásával; de mit csináljon a tanuló az idegen nyelvű mondattal, melynek még jelentését sem tudja? Hogyan állapítsa meg az értelemből, hogy miféle határozóval van dolga, mikor ez az értelem még rajta kívül esik? Vagy ha természetesen a nyelvtani kifejezés után, az esetekből és viszonyszókból akar e tekintetben eligazodni: akkor forgathatja Bartal és Pecz mondattanát s akár izzadtsággyöngyökben ülhet homlokán fáradalmas munkája, míg a hat-hétfelé szaggatott latin ablativus vagy görög genitivus határozói értelméről tájékozást nyer.

A mondattani kategoriákra épített syntaxissal természetesebb úton akarjuk a nyelv szellemébe vezetni tanítványunkat, áttekinthetőbbekké kivánjuk előtte tenni a nyelv sajátságait s az ezekben nyilvánuló gondolkozásmódot, s általában meg akarjuk könnyíteni számára a nyelvtanulást: de bizton mondhatom, hogy a határozóknak ilyetén osztályozása s a lényegileg összetartozó nyelvtünemények szétdarabolása mellett nem hogy eme czélokat elérnők, hanem még jobban megnehezítjük tanítványunknak különben sem könnyű feladatát; úgy hogy részemről teljesen igazat adok Hunfalvynak s tapasztalásból tudom, hogy a régi syntaxisi szabályok a latin-görög casusok használatában a jelenlegi határozó-rendszernél sokkal biztosabb kalauz valának.

Ily körülmények között a Simonyi nyelvtanainak négy éves virágzása után is méltán írhatá a Magyar Nyelvőr tudós szerkesztője, hogy „a határozók kérdése még mindig nem forrta ki magát teljesen; *meghatározás* és *felosztás*, mind a kettő várakozik még a jóltevő kézre, mely tiszta világításba helyezi őket.“ Lehet, hogy e jótevő kéz még sokáig várat magára; de a mondattani kategoriák híveinek addig is szoros kötelességök, tehetségök szerint egyengetni az utat, s lehetőleg elhárítani az akadályokat a nyelvtanításnak

ezen módszere elől. Ez ügyszeretet indított engem is, hogy a határozóknak újabb s logikusabb felosztását kisértsem meg a következőkben.

Újabb felosztásról, de egyáltalán nem újabb dologról szólok. Meg van e felosztás alapja a Simonyi-iskola nyelvtanaiban is, midőn a határozók négy osztályát akként állítják össze táblázatos kimutatásukban, hogy mindenik osztály csoportjai megfeleljenek a helyhatározók honnan, hol, hová? kérdéseinek. Pecz Vilmos, ki logikus gondolkozásának több kiváló jelét adta görög mondattanában, nem is hagyta e tényt megjegyzés nélkül, hanem a határozóknak ezen szerinte u. n. *másodfokú rokonságát* aránylag eléggé részletesen is fejtegeté könyve rövid bevezetésében. „Ha végig tekintünk — úgy mond — a határozók négy főcsoportján, azt látjuk, hogy az egyes főcsoportokba tartozó határozók nemcsak az ugyanazon főcsoportba tartozókkal rokonok (első fokú rokonság), hanem hogy mindenik bizonyos főcsoportba tartozó határozó egyszersmind a többi három főcsoportba tartozók egyikével rokonsági viszonyban áll (másodfokú rokonság)." Ilyen másodfokú rokonságban állanak: 1. a honnan kérdésre felelő helyhatározó, eredet, ok, és a mióta kérdésre felelő időhatározó; 2. a hol kérdésre felelő helyhatározó, állapot, mód, és a mikor kérdésre felelő időhatározó; 3. a hová kérdésre felelő helyhatározó, vég, czél, és a meddig kérdésre felelő időhatározó. Sőt kimondja Pecz azt is, hogy „a nyelv *egy és ugyanazon alakot* bizonyos észszerűséggel és logikai következetességgel *csak másodfokú rokonságban álló határozók kifejezésére használ*, úgy, hogy már magából az alakból is bizton tudhatjuk, hogy a három másodfokú rokonsági csoport melyikébe tartozik az illető alak által kifejezett határozó." És különös, a határozók tárgyalásában még sem követé e helyesen megfigyelt logikai törvényszerűséget, s ez által nemcsak a görög esetek szétdarabolása felett való panaszra adott okot alapos bírójának, Spitkó Lajosnak, hanem alkalmat szolgáltatott neki arra is, hogy először adjon kifejezést azon gondolatnak: mennyire másként állana a dolog, ha a határozókat másodfokú rokonságuk szempontjából a honnan? hol? és hová? csoport szerint tárgyalnók.

De hát igazán csak másodfokú rokonság az, amiről itt szó van? Mi okozza e rokonságot? Ugyanazon határozó rag és névutó alkalmazása, vagy az árja nyelvekben ugyanazon eset és praepositio használata. S mi teszi határozókká az egyes kifejezéseket? Nemde épen azon ragok, melyek eredetileg magukban is határozók valának s alapjelentésüket ma is megtartják, bár mily fogalom nevéhez járulnak. És nem látszik-e különösnek, hogy az ugyanegy raggal képezett határozók, mintegy ugyanazon család tagjai, csak is másodfokú rokonságban állanak egymással azért, mert ez értelmi egyezésnél fogva más család tagjaival hozzák őket elsőfoku rokonságba. Már hiszen én más körben élhetek, más functiokat végez-

hetek, mint a velem egy vérből származott testvérem, de azért — természeti és emberi törvények szerint — mégis csak közelebbi rokonságban állok vele, mint azon kartársammal, kivel érzelemben és hivatásban egyezem. Épen így a *háztól, munkától, hajnaltól*, vagy az *udvarra, haragra, éjszakára* határozó családok tagjai is közelebbi rokonságban vannak egymással, mint a *háztól* és udvarra, *munkától* és *haragra, hajnaltól* és *éjszakára*. Ugyanazért én *legtermészetesebbnek s a nyelv szellemével s legjobban egyezőnek tartanám, ha a határozó ragok és névutók jelentését véve osztási alapúl, kifejezésökre szolgáló nyelvanyagok szerint osztanók fel és csoportosítanók a mondat határozó tagjait.*

Minden cselekvés és állapot kiindul valamiből, folyik valamiképp, s irányúl valamire, miben czélját éri el. *Eredet, folyamat* és *vég:* azon 3 fő momentum, melyre valamennyi határozó vonatkozik. Nagykőrös*ről* a vasút*on* Budapest*re* utazom. Reggel*től* mai *nap* egész est*ig* dolgoztam. A légnyomás*ból* tudományunk mai állás*án* következtetünk az időjárás*ra*. Betegségem *miatt sietve* küldök az orvosért. Ime a határozók alapschemája egy-egy mondatba foglalva, amint a cselekvés 3 mozzanatát: eredetének, folyamatának s végirányának körülményeit meghatározzák. És ha e 4 mondat határozóit sorrend szerint összevetjük egymással — elsőt az elsővel, másodikat a másodikkal, harmadikat a harmadikkal: láthatjuk, hogy bármennyire különböző viszonyokat határoznak is meg a különböző mondatokban, az egyenlő helyen álló határozók a cselekvésnek mind ugyanazon mozzanatára vonatkoznak.

Ha ugyanis a határozó ragok alapjelentését és használatát vizsgáljuk, tapasztalni fogjuk, hogy ezeknek egy csoportja, mint *ből, ről, től* mindig eredetet fejez ki, másik, mint *ben, n, nál, vel, kor* mindig a cselekvés folyamatát vagy nyugvását határozza meg, harmadik, mint *be, ra, hoz, nek, ig* mindig irányulást jelent s a cselekvés végpontját határozza meg. Van ugyan néhány ragunk és névutónk, melyeknek alapjelentése mai használatukban elmosódván, a cselekvés kétféle mozzanatának meghatározására is szolgálnak, mint az *ért* rag, melyet ok és czélhatározó képzésére is használunk; de az ilyenek egyáltalán nem döntik meg azon törvényszerüséget, melyet általában a határozó ragok alkalmazásánál találunk.

Ezek szerint én a határozókat 3 osztályra osztanám. Első osztályba tartoznának azok, melyek a cselekvés eredetét, kiinduló pontját határozzák meg, s a melyeket per eminenciam *eredeti határozóknak* is nevezhetnénk. S ekkor a különféle viszonyokra tekintve, azt mondanám, hogy az eredethatározók meghatározzák a) a helyet, a honnan kiindul a cselekvés, b) az időt, a mettől kezdődik, c) a személyt, tárgyat és elvont fogalmat, a kitől és miből származik, d) az okot, minek folytán előáll valami. E szerint e categoria alá esnek a helyhatározó *honnan* kérdésre, az időhatározó *mióta* kérdésre s az eddig úgy nevezett eredet és okhatározók.

Kifejezésükre szolgálnak a *honnan* kérdésre felelő ragok és névutók, hozzájok véve az ok jelölésére az *ért* ragot és *miatt* névutót, az idő jelölésére az *óta* névutót. Például: Kiszabadult a *börtönből*. *Kutyából* nem lesz szalonna. *Szerelemből* történt a halála. A pogány *korból* kevés emlékünk maradt fel. Elosont a *háztól*. Orizd magadat te a *fülbesugóktól*. Beszéded sem értem a *zokogásodtól*. O kora *hajnaltól* paripán ül estig. E példák úgy szólván kézzelfoghatólag mutatják ez osztályozásból folyó nyereségünket, összefoglalvák mind azok, amik rokonságuknál fogva összetartoznak. Ép oly egységes és áttekinthető képet adnak a magyar névragok használatáról, mint Kühner a görög praepositiokéról, midőn sorba veszi azoknak helyi, idői, oki és képes értelemben vett használatukat. E mellett fölérzékeltetjük tanítványunkkal a névragok szerepét és jelentését is, ugy hogy az ily kifejezésekben: sirva fakadt *örömében*, örülök *boldogságodon*: az „örömében" és „boldogságodon" állapot határozókat nem fogja okhatározóknak tekinteni, még ha a mondat értelme készteti is; miután tudja, hogy a *ben* és *n* rag nem a cselekvés eredetét határozzák meg, hanem nyugvást fejeznek ki.

A határozók második osztályába sorozhatnók azokat, melyek a cselekvés folyamatát határozzák meg, hogy tudni illik hol, mikor, mily állapotban és hogyan történik valami? Én bizony ez osztálynak jelentős nevet ép ugy nem tudok adni, mint Simonyi sem talált összefoglaló kifejezést a határozók két osztályára. A logikai sorrend tekintetéből nevezhetnők talán *folyamat határozóknak*, vagy a helyhatározók *hol*? kérdésre felelő csoportját véve alapúl, mondhatnók *nyugvás-határozóknak*, a mennyiben több, e körben használt ragnak és névutónak olyan jelentése van, hogy ennélfogva a cselekvést mint egy bizonyos ponton állónak, nyugvónak kell képzelnünk. E határozók is jelölnek a) helyet ezen kérdésre: hol? b) időt e kérdésre: mikor? c) állapot határozást, d) mód határozást. Kifejezőik a nyugvást jelentő *ben*, *n* és *nál* ragok, a hol kérdésre felelő névutók, a *kor* időrag és az összes mód határozó ragok. Például: Tarka madár fütyörész az *ágon*. Megosztozunk a *zsákmányon*. *Vigan* élünk majd e *nyáron*. Áll a kislak *pusztán*, *ridegen*. *Lassan* járj. Ne vedd azt *forinton*, mit *garason* vehetsz. — Széles a viz a Duna *árkában*. Bizik jó *csillagában* s *bátorságában*. Csupán ő küzd *egymagában*. Tán itt nyargalt *hajdanában*, hol én nzántok *mostanában*. — Utoljára vagyok együtt *barátimmal*. Viz sem keveredik össze az olajjal. Hadonázik *kézzel*, *lábbal*. Magasabb egy *vállal*. Az *ősszel* elment fecske visszajön *tavasszal*. Szép *halállal* halt meg stb. Így csoportosíthatnánk a határozók ezen körében valamennyi ide tartozó ragot és névutót a szerint, a mint több-kevesebb viszony kifejezésére szolgálnak s akként tiszta képet adhatnánk szabatos használatukról.

Végül a harmadik osztályt képezhetnék azon határozók, me-

lyek a cselekvés irányát, czélját, végpontját határozzák meg, s az eredet határozókkal szemben nevezhetnők őket egyenesen *véghatározóknak*. Itt ismét tekintetbe kell vennünk a) a helyet, a hová a cselekvés irányul, b) az időt, a meddig tart, c) a távolabbi tárgyat, a melyre hat, d) az előttünk lebegő czélt, melyre cselekvésünkkel törekszünk. E szerint ez osztályban is külön csoportosíthatjuk a helyhatározókat hová kérdésre, az időhatározókat meddig, mikorra kérdésre, s az eddig úgy nevezett vég-, részes és czélhatározókat; kifejezhetjük pedig valamennyit a *be, ra, hoz, nek, ig, vá, vé,* irányúlást jelentő ragokkal és a hová kérdésre tartozó névutókkal. Például: Három holló szállt egy *fára*. Figyel az anyja *szavára*. *Haragra* lobban. A nemzet *pártokra* szakadt. Jöttem kegyelmedhez búcsúvevő *szóra*. Ünnep *szombatjára* gyülnek a vitézek. Légy boldog *örökre*. — Zúg az éji bogár neki megy a *falnak*. Állj be, pajtás, *katonának*. Megüzenem rózsám *anyádnak, nékem* adjon téged, ne *másnak*. Hozz nekem rózsákat *koszorúnak* főmre. — *Világgá* ment. Atyafivér *vizzé*, sőt *epe-méreggé*, hogy változik által, ezt látom *örökké*. Sírva mentem a kertek *aljáig*. Lefizettem utolsó *forintig*. Védte magát körme *szakadtáig*. Fáradok *napestig* stb.

Ime a határozók logikai sorrendje főbb vonásokban feltüntetve. És azt hiszem, alig szorúl bizonyításra, hogy ily csoportosítással tisztább világításba helyezzük e tárgyat tanítványunk előtt, a határozók könnyü felfogását, s a közöttük való gyors tájékozodást jobban biztosítjuk, sőt ez egész mondattag szerepe fölött könnyebb áttekintést nyujtunk e rendszerezés által.

A nyelv igen takarékos gazda, kevés eszközzel is sok eredményt ér el. Azzal a nehány határozó raggal mennyi s hányféle viszonyt fejez ki. De tanítványunk feladatát épen az könnyíti meg, hogy csak e ragok jelentésével és functioival kell tisztába jönnie, s azonnal eligazodhatik a mondatbeli kifejezés határozó szerepe fölött. Hogy pedig aztán a fölismert osztályban az illető határozó milyen viszonyt jelöl, e tekintetben gondolkozása csak úgy útba igazítja növendékünket, mint a Simonyi rendszerében; és ha épen összetévesztené is az egyes válfajokat, mint például az okhatározót a szorosabb értelemben vett eredethatározóval, a módhatározót az állapothatározóval vagy a czélhatározót a szorosabban vett véghatározóval: az itt egyáltalán nem oly nagy baj mint Simonyinál, hol a határozók külön osztályba tartoznak, s mondhatni, csak is oly jelentőséggel bir, mint ha valaki tisztában volna ugyan a galambfaj jellegével, de a külső jegyek fejletlensége miatt nem tudná egymástól megkülönböztetni az örvös, gatyás, pávafarkú vagy postagalambot.

E mellett, a nyelvalakok rokonságára épitvén határozó rendszerünket, csoportosításnak útján a nyelv szellemébe is mélyebb pillantást vethet tanítványunk. Látja, hogy a nyelv, ugyanazon alakját miként viszi át az érzéki világról az elvont gondolkodás

terére, s a közös nyelvanyag miként tartja meg alapjelentését még átvitt értelmében is. Ha megismerte például a *ra* névrag alapjelentését: *a felületre rámenést*, a rag használatában nyomon követheti mindenütt a nyelv szellemét, s az „*estére, hónapra*“ kifejezésekben is, az eseménynek egyik időpontról a másikra való menését fogja fölérzékelni. Ha látja a mai nyelvhasználatban a *vá vé* ragnak véghatározói szerepét, könnyebben fel tudja fogni az oly nyelvtörténeti alakoknak is, mint: megyek Pestté, Váraddá — jogosultságát. Tudva, hogy a *nál* rag alapjában *mellette levőséget* fejez ki, nem fog mosolyogni akkor sem, ha azt mondjuk előtte, hogy a középfokú hasonlításnál is, mint például: torony magasabb a *háznál*, azért használja nyelvünk ezen ragot, mert nem hasonlíthatunk két tárgyat a nélkül össze, hogy gondolatban egymás mellett állva ne képzeljük. És így tovább.

Elismerem azonban hogy a határozók ekként rendezésének is vannak nehézségei. Rendszerünk a nyelvalakok használatában nyilvánuló logikai törvényszerüségre volna alapítva. Pedig tudjuk, hogy logika és nyelv nem mindig járnak egy úton; a nyelv sajátságait nem mindig logikus fő, hanem a nép szelleme alakította és fejtette ki. Ime ott vannak az ily kifejezések: *balra* van a házunk. Záporeső *módra* megered a könnye. Egy kicsi *szellőre* talpig összerezzen. Meghasad a szivem *belé*. Ezeket is véghatározóknak tekintsük? Hát bizony az ily szólásmódok oly sajátosságai a nyelvnek, melyek magyarázásra szorúlnak. A felhozottak például kétségtelenül véghatározói kifejezések, bár nem ily értelemben használvák, s amint Simonyi is magyarázza, rövidítés és analogia eredményei (balra tekintve van a házunk. Belé jutva, meghasad a szivem stb.) De hát az ilyeneknek száma elvégre sem oly nagy, hogy miattuk a fölismert logikai rendet háttérbe szorítsuk. A ki nyelvtanítással foglalkozik, jól tudja, hogy ott legkönnyebb a tanító munkája, hol a nyelv a gondolkozás logikai törvényeit követi; a gyermek azon nyelvtüneményt képes legjobban felfogni és emlékezetben tartani, a melyben következetes észjárást tapasztal. És ha — mint kimutatni igyekeztem — nyelvtanításunknak épen egyik legnehezebb kérdésénél kínálkozik számunkra a logikai következetesség könnyítő eszközül: hitem szerint nem volna paedagogus eljárás magunktól eldobni.

Végül még egy fontos körülményre kivánom a figyelmet fölhívni. Ha föntebb a határozóknak Simonyi-féle csoportosítását kiváltképen az idegen nyelvek tanításánál mondottam hasznavehetetennek: nem lehet elhallgatnom, hogy a nyelvalakok jelentésére fektetett osztályozás épen ez oktatási körben tenné a legjobb szolgálatot. A mi határozó osztályainkat a nyelv rendszerint ugyanazon vagy egymással rokon alakokkal fejezi ki, s e szerint e tárgyalási mód nemcsak hogy szét nem darabolná az árja nyelvek casusait, hanem ép oly egységes képet adhatnánk a casusok és prae-

positiók határozó szerepéről, mint akár a szótani kategoriákra épített nyelvtan. sőt jobbat, mert itt a nyelvalak a mondatbeli kategoriák szolgálatában állóan, csoportosításunkkal megvilágítanók az illető népeknek nyelvökben kifejeződő gondolkozás módját is.

A példa legjobban világosít, s vegyük ily például átlátszóság szempontjából a görög nyelvet. E nyelvnek az összes határozói viszonyok kifejezésére 3 esete van, úgymint genitivus, dativus és accusativus. És mit tapasztalunk? Azt, hogy a görög az eredethatározókat rendszerint genitivussal, azokat, melyek a cselekvés folyamatát határozzák meg, hogy tudniillik hol? mikor? hogyan? és mily körülmények között történik valami, rendszerint dativussal, a véghatározókat pedig accusativussal fejezi ki, akár helyi, akár idői vagy más elvont viszonyokra vonatkoznak is. És itt megjegyzem, hogy ezen törvényre nézve részemről nem teszek különbséget a között, vajjon egyik vagy másik határozói viszony puszta esettel, vagy praepositiós esettel van-e kifejezve; mert e praepositiók köztudomás szerint nem egyébre, mint csupán arra valók, hogy a puszta eset által általánosságban megjelölt viszonyt még pontosabban meghatározzák s más fajta határozót nem jelölhetnek, mint a melyet általánosságban a mellettök levő eset is kifejezne. Állításunk igazolására szolgáljanak a következő példák: a) τῆς πόλεως ἀπέχει φίλος μι βλάπτων οὐδὲν ἐχθροῦ διαφέρει μέμνησο τῆς κοινῆς τυχης. τῆς ἐλευθερίας (a szabadság miatt) ὑμας εὐδαιμονίζω. ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας. ἐκ παίδων (gyermekségem óta); b) Ἑλλάδ. v. ἐν Ἑλλάδι (Hellásban) ἐν φόβῳ εἶναι. κακοῖς ὁμιλῶν καὐτὸς ἐκβήσῃ κακός. οἱ Περσαι οὐ κραυγῇ, ἀλλὰ σιγῇ καὶ ἡσυχῇ προσήεσαν. ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ. c) πῶς ἦλθες Ἄργος v. εἰς δόμον. πολεμεῖν ἐπὶ τινα (valaki ellen). λέγειν πρὸς ἡδόνην (valakinek örömére) ἐπὶ θήραν ἰέναι. ἀνὴρ χρηστὸς τὸν τρόπον (jellemére nézve) τρεῖς ἡμέρας (3 napig) τριάκοντα ἔτη (évig). Ime így alakúl a nyelvtani kifejezés a logikai gondolkozás után a görög nyelvben. Nem mondom azonban, hogy e szabály egyáltalán nem tűr meg kivételt; sőt tudom, hogy a hol? csoport körébe eső határozókra igen gyakran használja a görög a genitivust, főként viszonyszóval kapcsolatban, úgyszintén a részes véghatározó esete: a dativus; de ez eltérések koránt sem képeznek akadályt rendszerünk alkalmazásában, sőt alkalmas átmenetül, összekötő kapcsokul szolgálhatnak az egyes határozó csoportok között.

Ha tisztelt kartársaim figyelmét már eddig is eléggé próbára nem tettem volna, ép ily egyszerűen — ha tán nem ily átlátszósággal is — mutathatnám ki a határozók ajánlott osztályozásának a latin vagy más árja nyelv tanításában tapasztalható előnyeit. De azt hiszem, így is sikerült magamat kellően megértetnem; és én nem egyik vagy másik nyelvre kidolgozott határozó rendszert, hanem csakis oly alapelveket akartam előterjeszteni, a melyek minden nyelvre illenek, mig az ember bizonyos szabályszerűséggel s

logikai következetességgel fejezi ki gondolatait. A határozóknak mai csoportosításában háttérbe szorított vagy épen mellőzött logikai rendet kivántam előtérbe állitani. Mi értéke van ennek: itéljék meg azok, a kik szélesebb látókörrel s mélyebb tanulmánynyal birnak a nyelv világában, mint én. Tény az, hogy a határozók kérdése nyelvtanításunk Achilles sarkát képezi, s az ily kérdéssel szemben számításba kell vennünk minden, megfejtésére irányuló törekvést. Részemről megelégszem, ha ez irányban *gondolatot* sikerült ébresztenem. *Dóczy Imre.*

Érettségi dolgozat a magyar nyelvből.

Mélyen tisztelt szakosztály!

Fölösleges önök előtt tárgyam fontosságát hangsúlyoznom. Mindnyájan tudjuk, hogy az érettség súlypontja gymnasiumban és reáliskolában egyaránt a magyar nyelvi dolgozatra esik; mert az érettség föltételeit, melyeket az utasítások 7. §-a körvonaloz, t. i. „a tanulónak alapos nyelvtani ismereteit, helyes gondolkodását és gondolatainak irásban való szabatos kifejezését" föként e dolgozatból ítélhetni meg.

Az utasítások életbelépése óta még csak egy rövid év telt el s a szerencsés véletlen vagy talán az ügy nagy fontossága folytán abban a helyzetben vagyunk, hogy a követelések gyakorlati alkalmazásán kivül, az eredményre vonatkozó *ítéleteket* is ismerünk; tehát az a ritka alkalmunk van, hogy a magunk tapasztalatait a mások ítéleteivel is összevethetjük s elmélkedhetünk a kérdésen: *hogyan lehetne feladatunkat a lehető legsikeresebben megoldani.*

Az érettségi szabályzat értelmében tavaly volt az első egyöntetű vizsgálat *összes* középiskoláinkban. Méltán nevezik ez évet közoktatásunk történetében korszakos fontosságunak. De korszakos fontosságu e mellett azért is, mert most volt alkalmunk nekünk, tanároknak, a szabályzat gyakorlati munkásainak, *először* hallani ítéletet, illetékes forumaink közvetítése útján, munkánk sikeréről. Már itt megvalljuk, hogy ez ítélet sokkal jobban esett volna, mert ránk nézve fontosabb és gyümölcsözőbb; ha nem *csak közvetítés útján*, hanem *csak kultur-politikai szempontból, de egyenesen illetékes forumainktól és didaktikai szempontból* halljuk ez ítéleteket; mert így nem okulkattunk *igazán* s mert így, máskülönben bármily tekintélyes egyének is mondták ki felettünk mélyen lesujtó nézeteiket: e nézeteket *mindenben* nem tarthatjuk irányadóknak.

Két czikk az, mely a tavalyi érettségi vizsgálatok s ezek között a *magyar irásbeli* vizsgálatok eredményéről ítéletet hangoztatott. Ismerjük mindnyájan. Egyik a Nemzet 1884. aug. 29. (esti), aug. 31. (reggeli) és szept. 1. (esti) számaiban jelent meg az autonom felekezeti intézetekben tartott érettségi vizsgálatok eredményéről a kormányképviselők jelentései alapján; másik Közlönyünk 1884. okt.-nov.-i számában s ez szólt az állami vezetés alatt álló gymnasiumok

érettségi vizsgálatainak eredményéről a főigazgatói jelentések alapján. Mindkét czikknek tárgyunkra vonatkozólag az az ítélete, hogy *az érettségi magyar nyelvi dolgozatok a követeléseknek általában nem feleltek meg.*

Lássuk, miért?

Az **autonom felekezeti** iskolák magyar nyelvi dolgozatai általában kárhoztatva vannak. Egy budapesti főgymnasiumnál a legtöbb dolgozatban „*sok betanult adat, de édes-kevés gondolat volt*". Ez mindenesetre hiba, mert az ilyen dolgozat nem lehet más, mint a *betanult* adatok föl nem emésztett visszaadása, miben önállóság éppen nem nyilatkozik. A *betanult adat* fogalmához azonban igen közel áll a *megtanult adat* fogalma s ennek reprodukálása, kellő megemésztés után, nemcsak nem hiba, de egyenes föltétele is az irásbeli tartalmasságának. Mert hisz a *tanuló tanulása* nem egyéb, mint ilyen adatok gyűjtése az egyes tudománykörökben s ismeretei legnagyobb részét ez adatok teszik, mikhez közvetetve, a tanár utasításai folytán jut. A tanuló tanulása éppen azért, mert vezetésre van szorulva, nem lehet teljesen önálló ismeretgyűjtés, miért az *önállóság* fogalma nála meglehetősen szűkkörü s nem az adatok szerzési módjában, mint másnemü tanuló embernél, de a vele közölt adatok felfogásában s új rendezésében nyilvánul. Ennek a themának az anyaga pl.: *A keresztes háborúk okai és eredményei*, olyan, melynek adatait csakis a tanár és tankönyve közléséből ismeri; hát a *tárgyban* nála semmi önállóságról beszélni nem lehet. Lehet azonban a *felfogásban*, a szerzett adatok *új rendezésében*, mert tanulónál az önállóság határát szélesebbre vonni, azaz másnemű önállóságot várni tőle, mint ezt: nem lehet. A *felfogás* nem egyéb, mint az a visszhang, mit a szerzett ismeret az egyéni lélekben kelt; ez a visszhang olyan, a milyen az egyéni természet; ha e visszhangnak az egyén kifejezést ad, e kifejezésben okvetetlenül egyéni természete, lelke hangulata, azaz önállósága jelen meg. A *szerzett anyag új rendezése* nem más, mint az ismert adatok újnemű kombinálása, közöttük oly értelmi összefüggés megállapítása, mely a felfogásnak megfelel; s ez értelmi működés eredménye ítéletben vagy következtetésben: az egyén gondolata. S ha a gondolat így jő létre, bár teljesen önállótlanúl szerzett adatokról is: önálló.

Úgy látszik, éppen ez okokból vannak gyengének tartva egy másik intézet irásbeli dolgozatai, hol a nyelv helyes használata s a betanult adatok ellen nincs kifogás, de igen is van a *világos, rendszeres és érett gondolkodás tekintetében. „A túlnyomó többségnél hiába keresni a felvett anyag megemésztését, a betanult adatok közti összefüggés kellő megfontolását, a helyes felfogást, az iskolában nyert felvilágosítások s magyarázatok átgondolását és önálló értékesítését — tehát éppen egy igazi érettségi dolgozat főkellékeit.*" E fontos nyilatkozatot egy kormányképviselő mondja s azt az okulást meríthetni belőle, hogy tehát az érettségi magyar irásbelinél az

önálló gondolkodásra van a súly fektetve. Csodálatos, hogy annyi jeles intézet annyi jeles tanára közt *senki* sem akadt, ki e tételeket szintén e szempontból adta volna fel, vagy ha e szempontból adta is: hogy nem akadt egyetlen intézet sem, melynek irásbeli dolgozatai *e tekintetben* elismerésre voltak volna méltók! Mert a kormányképviselők jelentései egyhangúlag azt constatálják, hogy az irásbeliek tételei rosszúl voltak megválasztva. Ha ehhez a nyilatkozathoz még azt a körülményt is hozzá gondoljuk, hogy a kormányképviselők ez első föllépése rendkívül enyhe és elnéző volt, akkor a hiba javítása csakugyan kétszeres gondot igényel első sorban az önálló gondolkodás fejlesztésénél.

Számos példával van bizonyítva az az ítélet, hogy az irásbeliek themái „kellő tapintat és körültekintés nélkül" voltak megválasztva. Valóban a legtöbb felhozott példa ilyennek látszik. Ott áll azonban a többi közt ez a példa is: *Tacitus irói jellemzése;* erre a kormányképviselő azt jegyzi meg, hogy inkább tanárjelölteknek való, kik annyit olvastak Livius, Sallustius és Tacitus műveiből, hogy ez irókat összehasonlíthatják, mely összehasonlítás nélkül Tacitus irói jellemzése lehetetlenség. E felfogás egészen megáll *akademikus szempontból,* de — nézetem szerint — középiskolai tanulónál ilyes szempontot senki sem alkalmazhat. Tanulónál Tacitusnak csak olyan jellemzését várhatja a tanár, a milyenre a tanultak alapján képes s bizonyára eszeágában sincs tőle olyas irodalmi essayt követelni, melyet csak gyakorlottabb és képzettebb irótól várhatni s melyre a jeles kormányképviselő e megjegyzésnél gondolhatott. De hátha olvasták a tanulók e műveket vagy hátha ismertetve volt előttük azoknak tartalma?!

Kifogás alá esnek az olyan themák is, melyek az anyagi ismeretnek nagy mennyiségét s az ítélő erő magas fokát tételezik föl, pl. ez: *Az 1848—49. szabadságharcz befolyása a magyar nemzet társadalmi életére és irodalmára.* E themát ugyan részemről nem tartom olyan szörnyű nehéznek, hogy a tanuló — a kormányképviselő megjegyzése szerint — csak „tartalom nélküli felületes szóvirágok halmazát" irhasson róla; ha tanulta a kor történeti és irodalmi eseményeit, ezek mozgató eszméit s ez eszmék diadalát, mi nagyon valószinű, akkor bizony eleget irhat róla s önállóan is.

Általában az autonom felekezeti intézetek magyar irásbelijére adott igen becses észrevételekből azt vehetni ki, hogy a kormányképviselők némelyike a themákat sokkal magasabb szempontból nézte, mint azokat a középiskolai tanulóknál nézni lehet. S ez némileg természetes is. A képviselők majd mind egyetemi tanárok voltak, a kik kiváló képviselői ugyan az egyes tudomány-szakoknak, de éppen foglalkozásuk folytán sokkal magasabb eszme-körben mozognak s igy ítéletük is magasabb szempontu: semmint azokat alsóbb foku igényekhez hamarosan alkalmazhatnák. Innen lehet, hogy a themákat magasabb szempontokból nézvén, sokszor

nehezebbnek is gondolták, mint a középiskolai tanár, a ki azokat feladta. E nyilatkozat nem akar a kétségtelen hibáknak védője lenni, csak kimondása annak a gondolatnak, hogy a kormányképviselők ítéletei is lehetnek relativ értékűek, a miből következik, hogy nem minden intézet irásbelije okvetetlenül olyan rossz, mint a milyennek némely ítélő szemében látszott. Mert az *meggyőződésem*, hogy mi, középiskolai tanárok inkább megítélhetjük, közel helyzetünknél fogva: mire képesek tanítványaink, mire nem? mint egy, az irodalomban egyébiránt kitünő férfiú vagy jeles egyetemi tanár, ki tanítványainkat, azok készültségét, készültsége irányait absolute nem ismeri. Két különböző dolog arról ítélni, a minek gyakorlatában magunk is benne vagyunk és arról, a mit csak elméletből, törvényekből ismerünk vagy ha volt is benne gyakorlatunk, az régen volt. Ezért én óhajtandónak látnám, hogy ha nem is mindig, legalább egy évben, próbaképp: *középiskolai tanárok is küldetnének ki a középiskolai érettségi vizsgálatokhoz kormányképviselőkül*, kik benne lévén annak a praxisában, a miről ítélnek: talán nem mérnének oly magasan s bennünk nemcsak rosszat, de jót is találnának. Hiszen talán másnak is ismerős gondolata, hogy a ki kitünő egyetemi tanár, nem okvetlenül kitünő középiskolai tanár is. Az egyetemi tanár *tudós*, a középiskolai *praedagogus*.

Az állami vezetés alatti iskolákban, mint az illető czikk constatáltnak véli, a magyar nyelvi irásbeliek szintén nem kielégitők, és pedig azért nem, „*mert az irásbeli vizsgálatok szinvonala nemcsak hogy elég magas, hanem túlságosan magas és hibássága sokkal nagyobb mint magassága*“.

A czikkiró e hibásságot *négy* csoportban tünteti fel.

Az *első* csoportba tartoznak a „nagyon is általános themák, melyekre a tanuló sem tapasztalatai, sem tanulmányai alapján, sem ama rövid idő alatt, a mely rendelkezésére áll, nem ad**hat** kielégítő feleletet, s mert ilyet nem ad**hat**, a frásisok léghajóján, a magasság körében kénytelen lebegni.“ A czikkiró saját szavait idéztem annak a bizonyságára, *minő alapon* ítéli el a felhozott tételeket s az azokról irt dolgozatokat, melyeket *nem látott* s melyeket csak *föltevés* alapján ítél el. Úgy gondolja, hogy pl. e tételre: *A természettudományok befolyása a műveltségre* a tanuló kielégítő feleletet nem ad*hat*. De hátha adott? a miről a czikkiró semmit sem tud? Helyes-e ily föltevéssel, az eredmény ismerete nélkül, egy csomó intézet s egy csomó tanár felett kathegorikus rosszaló ítéletet mondani? Tanulunk-e mi az ilyen helytelen, mert alapnélküli ítéletből?

A *második* csoportba azokat sorolja, melyek szakismeretet követelnek már, de igen tág kört ölelnek fel, helyes átgondolásukra kevés az idő *s mint a tapasztalás mutatja*, csak a kézikönyvek általános passzusait ismétlik. Egy egész csoport themát sorol fel itt is a tavalyiakból. Persze, a rossz eredményt itt is csak

képzeli, mert alkalma egyet sem volt elolvasni s így a tapasztalásra hivatkozás csakis saját tapasztalatára vonatkozhatik.

A *harmadik* csoportba azokat sorolja, melyek speciális szakműveltséget követelnek, az érettségi vizsgálatok szinvonalát tetemesen meghaladják és semmibe sem veszik az utasításokat. Ilyen themák pl.: *Az elegia s annak története, Hunyadi Mátyás mint hadvezér, Berzsenyi és Horatius (összehasonlítás)* stb. Hát vajjon az elegiáról s annak történetéről nem irhat-e egy olyan gymnasiumi növendék, ki a görög és római lyrikusokat, Tyrtaeost, Tibullust, Propertiust, Ovidiust s a magyar elegikusokat négy éven át tanulja és olvassa? Monographiát nem, mint Aigner Lajos, de igenis két-három odalra terjedő dolgozatot, melyből meggyőződünk: nem felejtette-e el, a miket a görögben, latinban, magyarban s talán németben is tanult, tudja-e az ismereteit rendbeszedni s felfogása szerint kifejezni még, pedig helyesen? Hát Berzsenyit és Horatiust nem hasonlíthatja-e össze egy gymnasiumi 8 osztályt végzett tanuló, ki a historiában tanulta Augustus és Berzsenyi korát, a magyar irodalomban Berzsenyi költészetét, ismeri Erdélyinek és Gyulainak e kérdésre vonatkozó tanulmányait, a ki a 8-dik osztályban Horatiust fordítja s tanulja?

A *negyedik* csoportba azok jutottak, a melyek hibásan és határozatlanúl voltak fogalmazva s czikkiró szerint megtéveszthették a tanulót a felől, hogy tulajdonképpen mire is feleljen. Itt is egész legio példát hoz fel.

Czikkiró észrevételei közt mindenesetre sok helyes van s a felhozott példák, illetve themák közt, sok helytelen. Mindezt azonban, bármennyire statisztikai alapon áll is, nem tartom elégnek arra, hogy felettünk, az összes állami vezetés alatt levő tanárok felett, valaki kárhoztató ítéletet mondhasson, bármily általánosságban teszi is azt. Miért? Először is azért, mert a statisztikai adatok mindig csak statisztikai adatok maradnak s ha adnak is *valamelyes* általános képet az érettségi irásbeliek eredményéről, az nagyon is ideális kép marad, olyan kép, melynek reális való ritkán felel meg. Az érettségi jegyzőkönyvek, melyek alapján a szóban levő czikk készült, tudvalevőleg csak azt a három tételt közlik, melyet a 6 közül a tank. kir. főigazgató kijelöl. Micsoda ítélet az tehát, bár statisztika is az alapja, mely minden intézetnek csak 3 tételén épül s *ez* alapon mondja, hogy a magyar irásbeli tételek majdnem négy ötödrésze a magyar irodalomtörténetből van véve? Mely *ez* alapon, a dolgozás eredményének *ismerete nélkül*, a gymnasiumi oktatás „beteg képéről szól, melyet a szaktanítás szertelenségei sorvasztanak“? Álomképek ezek, a szaktanítás ellenségének visiói. Hogy lehet az összes gymnasiumok irásbelijének eredményéről ítélni, mikor egyetlen dolgozatot sem olvastunk, nem értem; nem különösen attól a czikkirótól, kinek magának is az a nézete, „hogy középiskolai oktatásunk eredményéről csak az mondhat teljesen

megbízható és kielégítő ítéletet, a ki ezeken a vizsgálatokon történteknek szem- és fültanuja volt." Kérdem végre: adhat-e a *gymnasiumok érettségi irásbeli* vizsgálatairól *érdemleges* ítéletet oly biráló, ki gyakorlatában sincs a tárgynak, melyről ítél?

Mindezt, mélyen tisztelt szakosztály, érintenem kellett akkor, midőn egy ország gymnasiumi tanárainak elitéléséről van szó, nem is megtámadhatatlan alapon s nem is a legkompetensebb részről. Mert ebből lesz nyilvánvalóvá, hogy, ha voltak is helytelenül választott irásbeli tételeink, az nem mindenik olyan helytelen, mint a minőnek az egy vagy más oldalról látszott s a sok helytelen közt bizonyára sok helyes is volt. Bizonyítja ezt a czikkiró statisztikája is, mely szerint tavaly 1222-en állottak irásbeli vizsgálatra, ebből 1003 érett lett, ez az 1003 tehát irásbelijét is kielégítően dolgozta ki, sőt 170 jelesül érett, 301 jól érett: tehát 471, az érettséget tevők mintegy fele, a kielégítőnél is jobban dolgozott, különben nem lett volna jelesen vagy jól érett. Ezt az eredményt egy egész bizottság konstatálta, melynek élén a főigazgatók állottak. S azt csak mindenki megengedi, hogy e bizottságok és e főigazgatók a közvetetlen tapasztalaton ítéltek, s így ítéletük sokkal positivebb, elfogadhatóbb.

Nem akarjuk hibáinkat fedni, de nagyítani sem engedjük s ezért szívesen vetjük össze az objectiv kifogásokat saját tapasztalatainkkal, hogy érettségi vizsgálataink eredményét még sikeresebbé tegyük.

A kifogások különben, miket eddig érintettem, a siker negativ föltételeinek vehetők, mert azt mondják: milyenek ne legyenek az érettségi irásbeliek.

Ebből természetesen következik, hogy milyenek legyenek? Egyik kormányképviselő megjegyzéseiből ezt így körvonalozhatjuk: *Lássák a dolgozatból, hogy a tanuló az anyagot megemésztette, a megtanult adatok közti összefüggést kellően megfontolta, helyesen felfogta, az iskolában nyert adatokat s magyarázatokat átgondolta s önállóan értékesítette.* Az állami vezetés alatti iskolák érettségi vizsgálatairól közölt czikkben is olvasható erre vonatkozó megjegyzés: *„Általános kérdésről szóljon a tétel, de úgy, hogy a tárgy körvonalai el ne mosódjanak; vagy szóljon valami konkrét dologról, de úgy, hogy ennek megvilágítása speciális szakismeretek fölhalmozását ne tegye szükségessé s mind a két esetben egyezzék meg a növendéktől követelt műveltségi fokkal és azzal a szűk korlátok közé fogott idővel, a melyet a vizsgálati szabályok a kérdések megoldására juttatnak."*

Nincs más hátra, mint e követeléseket vizsgálnunk, mert hát birálóinktól jönnek s ha ezeknek megfelelünk, akkor jövőre alkalmasint elismeréssel találkozunk kárhoztatás helyett. A kérdést, nézetem szerint, két részre bonthatni: *mit mutasson a dolgozat?* s hogy azt mutassa: *hogyan fogalmazandó a tétel?*

Mutassa a dolgozat *első sorban*, hogy a tanulónak csakugyan nagy és pedig *alapos ismerete van* bizonyos tudománykörben. E követelés ugyan többnek látszik, mint a mennyit a szabályzat 7. §-a érint, a hol csak *alapos nyelvtani ismeretről* van szó. De az említett bírálatok szerint az érettségen már megkövetelhető, hogy az írásbeli tartalmát necsak bizonytalan qualitásu gondolatok, de egyenesen ismereteket mutató gondolatok tegyék. Igaz, hogy ez adja meg a dolgozat tartalmát; e követelés visszahatólag a gymnasiumi tanulást és tanítást is tartalmasabbá, tehát alaposabbá teszi. Ezt czélozza a szabályzat ama követelése is, hogy a magyar dolgozatra a szaktanár 6 feladványt köteles beküldeni *tekintettel a különböző tudományszakokra*. De midőn e követelés helyességét elismerem, érzem is, hogy ennek jól és tapintatosan megfelelni igen nehéz. Mert ez a magyar irodalom tanárától sokkal szélesebb tudományos körültekintést igényel, mint a mennyire szakmüveltsége rendszerint képessé teszi. A hat tételben hat tudományszakra kell figyelemmel lennie. Melyik ez a hat tudományszak? Első minden bizonynyal a magyar irodalmi szak, másik a német, harmadik a latin, negyedik a görög, ötödik a historia, hatodik a természettudományok. Ezt természetesen *én* képzelem így; mert más képzelheti még a vallástudományt, a bölcsészetet, földrajzot stb. Kérdem most már: hol szerezhet a magyar irodalom tanára annyi ismeretet, hogy e tudományszakokból alapos ismeretre alkalmat nyujtó tételt adhasson fel, hatot? Ha e nehéz helyzetünket birálóink figyelembe veszik, alkalmasint nem ítélnek el olyan kegyetlenül. Hátha azt mondanák s hihetőleg gondolták, ha nem is mondták, sokan, mikor e bírálatokat olvasták: tessék csak a helyünkbe ülni s feladni ezt a hat tételt, aztán majd bírálunk mi! Nemde, ha a vallástudományból s a többiből végig olyan kérdést kell feladnunk, melynek megfejtéséből a tanuló alapos ismerete is kitünhessék, ha nem is rendszeresen tanulmányoznunk, de alaposan kell forgatnunk az illető tudományok könyveit? Hol van erre a physikai képesség? hova nő egész évi munkánk csak azért, hogy év végén hat rövidke tételt adhassunk fel, mint követelik: „a tanuló ismeretkörébe vágót, tapintatosan, bölcs körültekintéssel stb.?“ S ha ezt nem teszszük, mert nagyon ritka teheti közülünk: akkor adunk fel, a mit esetleg alkalmasnak gondolunk, a mint hogy adták is fel. Úgy gondolom tehát, hogy az írásbeliek eredménytelenségének okát nem éppen bennünk, hanem első sorban a *követelés túlságában* lehetett volna keresni. Mert azt, hogy a magyar irodalom tanára annyi ismeretet szerezzen, melyet a hat tétel helyes és tapintatos megválasztása föltételez: túlságnak tartom. Az, hogy a magyar irodalmi tanítás központja ma már a gymnasiumi tanításnak, azt hiszem, elég teendőt ró reánk; ezért méltán irigyelhetik helyzetünket többi szaktársaink, ha ugyan találhatni benne irigyelni valót; de azt már alkalmasint nem irigyelik, hogy lassankint polyhistorokká kell válnunk s a

„néhai való“ jó időkbe visszaesnünk. Minthogy ebbe az arany időkbe mi magyar irodalom tanárai nem kivánkozunk, ha a mélyen tisztelt szakosztály is egy véleményen van velem, a közgyűlésen indítványozni fogom, hogy az éretts. szab. 7. §-ának utolsó bekezdéséből e kifejezés: „*tekintettel a különböző tudományszakokra*“ hagyassék ki. Adhat minden irodalomtanár e követelés nélkül is olyan tételt, melyből „a tanulónak alapos nyelvtani ismeretei, helyes gondolkodása és gondolatainak irásban való szabatos kifejezése“ megítélhető lehet.

Fontosabbnak tartom az irásbelieknél, az *önállóság* kérdését; a tavalyi érettségi vizsgálatokról adott birálatokban is erre van fektetve a követelés fősúlya. Mennyiben várhatni a tanulónál az érettségen önállóságot s miben nyilatkozik az?

Fönnebb már érintettem, hogy tanulónál e fogalom sokkal szükebbkörű, mint általában vehető, s nézetem szerint két dologban nyilatkozik: a *felfogásban* s a *gondolatok rendezésében*. A felfogás oly tételnél, mely positiv ismeretanyagot jelöl ki a kidolgozásra, csak annak a hatásnak a visszhangja lehet, melyet az ismeretanyag az ifjú értelmére gyakorol, s e visszhang az ifjúnál, mindig megfelel ismerete tárgyának, azaz azt az nem módosíthatja. Ezzel azt akarom mondani, hogy a tanuló felfogásában csakis az a szempont (fundamentum inceptionis?) érvényesülhet, melyet tanulásakor hallott vagy olvasott, más nem; *saját* szempontot tőle nem várhatni, azaz az önállóság mérlegéből a felfogás szempontjának súlyait ki kell vennünk. *Saját szempont* érvényesítése a tanult ismeretanyag körében tanulónál csak *meglepő* lehet, de követelhető nem. Ezek folytán nála a felfogás önállósága csak az ismeretanyag reprodukálásában nyilvánulhat, mondjuk visszaadásában. Tanultabb embernél, kinek több az ismerete s valamely tárgyat nemcsak egy szempontból ismer, az önállóság mérlegébe már a szempont súlyai is bele tétetnek s műve megítélésénél méltán és joggal irányadó az: ismeri-e a tárgynak minden lehető szempontját, ki tudja-e abból választani a leghelyesebbet és czélirányosabbat avagy talán éppen újból indúl ki? Nála a tárgy felfogásában, ez az önállóság bizonysága első sorban; de tanulónál, szűk ismeretkörénél fogva, ez nem lehet így. Nála az önállóság mértékéül főkép *az ismert anyag rendezését* vehetni, azt, a mit az irásműnél compositiónak neveznek. Ebben nyilatkozhatik az ő önállósága teljesen. Mert mi a compositió? Nem egyéb, mint valamely tárgyra vonatkozó gondolatoknak czélirányos elrendezése, a tárgy épülete. Mi tanárok, a tanulónak az épülethez minden anyagot oda adunk: fát, meszet, követ, vasat, üveget stb. mind, a mennyi csak kell; arra is megtanítottuk (a stilisztikában), hogyan kell az anyagot feldolgozni, számtalanszor meg is mutattuk. Most már, az érettségi irásbelinél, rajta a sor: megmutatni, mennyire képes adott anyagból, saját maga építeni? Hogyan tudja ismereteit összeszedni, az összeszedett anyagban az

együvé tartozókat és nem tartozókat szétválasztani, összefüggésbe hozni, egységes egészszé alkotni, szóval: componálni. Ez az, a compositió, mit én a tanulónál az önállóság mértékének nézek s nézetni óhajtanék.

Hogy azonban a tanuló a főkövetelésnek megfelelhessen, arra oktatni, előkészíteni kell. Az önállóság csak ugy mint deus ex machina elő nem áll. Az önállóságra, azaz gondolatainak rendbeszedésére s egy egységes egészszé alkotására minden tanárnak segitenie és tanítania kell a tanulót. Mert ezt, a compositiót nemcsak irásban, de szóbeli előadásban is tanulni kell s a compositio fogalmát semmi áron sem értjük úgy, hogy csak *irásbeli müben* van meg; az meg van, annak meg kell lennie az egész lelkében s ezt, a gondolatok egységes egészét, fejezi ki az ember az élő szó mellett irásban is. Mi következik ebből? Az, hogy a tanulót a tanítás kezdő fokától végig, minden tanárnak szoktatnia kell a rendszeres és egységes gondolkozáshoz: azaz arra, hogy gondolatait a tárgyról önmaga szedje rendbe s ha szól vagy felel: a maga rendezett gondolatait fejezze ki. Nagyon természetes, hogy ez elv érvényesítése a szószerinti tanulást, a magolást, eo ipso egyszer s mindenkorra kizárja, mert az önálló gondolkodásnak semmi sem oly nagy ellensége, mint ez. S majdnem bizonyosra vehető, hogy minden tanuló, ki önállóan gondolkozni nem tud: *tanárainak* az áldozata. Mindebből meg nyilvánvaló, hogy egy olyan érettségi dolgozatért, mely az önállóságnak éppen nem adja jelét: a felelősség terhe egyrészről az egész testületre, másrészről a magyar nyelv tanárára s legkisebb mérvben az irodalomnak VIII. osztálybeli tanítására háramlik. Mert olyan tanulót, kiben az önálló gondolkodást a többi osztályokban a többi tanárok és más nyelvtanárok elhanyagolták, az irodalom tanára, az érettségi tételek feladója, önállóvá többé már nem tehet.

Természetes dolog, hogy az önálló gondolkodást a tanulóban főkép a humaniorák előadói fejleszthetik: a nyelvek és történet tanárai; de ebből nem következik, hogy a természettudományok s mathematika tanárai föl vannak oldva e kötelesség alól. Náluk talán a tárgy természete nem ad mindig alkalmat a gondolatoknak nagyobb egységes egészszé fűzésére, de ad kisebb egységekre s ezek mindig részei a nagyobbnak.

Mindezzel csak jelezni óhajtottam az általános teendőket, mert szó sincs róla, hogy az önálló gondolkodást *irásban*, főkép és első sorban a magyar nyelv tanára van hivatva fejleszteni. Itt minden mulasztás vagy buzgóság az érettségi irásbeli sikerének rovására történik. Amint vezette a tanulókat az alsóbb osztályok magyar nyelvi tanára, olyan önállók lesznek irásban a VIII. osztályban. Legfontosabbnak tartom ezért az érettség előtti munkák közt a stilisztikai tanítás folyamát, különösen a IV. és V. osztály magyarnyelvi vezetését, hol a tanulmányok specialiter stilisztikai tanulmá-

nyok. Az I—III. osztályban az érettségi irásbeli egyik föltételét kell eleve biztosítani: a tanulónak „alapos nyelvtani ismereteit"; másik föltételét „gondolatainak irásban való szabatos kifejezését" különösen a IV. és következő osztályokban, a harmadik föltételt „a helyes gondolkozást" különösen az V. s a többi osztályokban. Legfontosabb minden között a IV. és V. osztály stilisztikai tanítása. A IV. osztály gyakorlata és elmélete főkép a *kifejezés módját*, a stilust s annak szabatosságát sajátíttatja el; az V. osztály a szerkesztés, a compositio titkait ismerteti meg, aminek a dolog természetéből kifolyólag bölcsészeti alapon kell épülnie. Mert a compositio tana nem is egyéb mint a gondolatok szerkesztésének tana, az önállóság hévmérője. Itt tanulják meg a tanulók számos példán, de irásbeli gyakorlatokban is: hogy kell valamely tárgyra vonatkozó gondolatokat rendbe szedni, egységes egészszé alkotni, vagyis valamely *adott* tárgyról és önállóan irni. Ha ezt itt alaposan megtanulták s a következő 3 évben folytonosan gyakorolják: majdnem lehetetlen, hogy az érettségin teljesen önállótlan dolgozatokkal találkozzunk. Csakhogy ennek a kivitelére én nem tartom elégségesnek a heti 3 órát, melynek szűk idejében még nagyon sok más anyagot is el kell végezni; jó volna e három órát legalább még egygyel megtoldani, amelyen folytonos iskolai stilisztikai gyakorlatok tartatnának. Tárgyunkkal szorosan összefüggőnek, sőt egyenesen anomáliának tartok egy dolgot, melyre a mélyen tisztelt szakosztály figyelmét ezennel fölhívni bátorkodom. Több év óta figyelemmel kisérem a magyarnyelvi órák felosztását középiskoláink értesítőiben s azt tapasztalom sajnosan és minden évben, hogy egyetlen tárgygyal sem bánnak olyan mostohán mint éppen ezzel, a középiskolai tanítás legfőbb tárgyával. Tanítja ezt 4, 5, sőt 6 tanár is ugyanegy intézetben, az, akinek éppen nem jut ki az óraszáma. A szokott okoskodás, mivel ez eljárást igazolni vélik: „Hiszen a magyar nyelvet ugyis tudja minden tanár, hát el is tanithatja". Igy aztán tanítja, akinek jut: a grammatikai folyamot kettő, sőt három is (mert hisz a nyelvtant csak minden nadrágos ember tudja!) a stilisztikait és irodalmit megint mások, össze-vissza, ahogy jön. S e didaktikai absurdum még mai nap is sok helyett fönáll, mai nap, mikor a magyar irodalmi tanítás az iskolai tanítás középpontja, mikor az érettség kriteriuma a magyar irásbeli! Nem hathatna-e oda egyesületünk, hogy a szánalmas ferdeségnek egyszer már vége vettessék, s a középiskola e legfontosabb tárgya mindenütt szakember kezébe jusson? Lehet-e az az egy szerencsétlen szakember ilyen körülmények közt az érettségi irásbeli sikertelen eredményeért felelős? Várhatunk-e tisztességes s önálló dolgozatokat az érettségén olyan intézetnek, mely a magyar nyelv tanításával igy bánik?

Ennyiben vélek felelhetni arra a kérdésre: mit mutasson a dolgozat? Mutassa, hogy a tanulónak van ismerete, ez ismeretét-

vel önállóan tud bánni s ezt kifejezni is tudja szabatosan és helyesen.

Arra a kérdésre kellene még felelnem: hogyan fogalmazandó e tétel? Mindenesetre ugy, hogy *határozottan* és *világosan* fejezze ki a tárgyat. Ha e tárgy konkret ismeret, sejtesse az anyag terjedelmének határát; ne öleljen magába se nagyon sok, se nagyon kevés anyagot. Ha a tárgy valami abstract idea, ez idea az ifjuság értelmi világához való legyen, se alatta ne álljon, se föléje ne emelkedjék. Határozott és szabatos megjelölése a tárgynak mindig jobb mint a hosszadalmas körülirás. Legfőbb dolog azonban, hogy *a tétel a tanulók értelmi világához* (mibe az ismereteket és a gondolatkört értem) *legyen alkalmazva*, ami más szóval annyit tesz, hogy nem minden thema való minden tanulónak vagyis absolut értékü themákat adni a tanulóknak, nem látszik szerencsés gondolatnak. A thema szerintem csak relativ értékü lehet, azaz specialiter bizonyos intézet VIII. osztályának szóló. Könnyü belátni miért? Ha igaz, hogy amennyiféle a tanár, annyiféle a készültség is: az sem valótlan, hogy annyiféle természetü a VIII. osztály tanulóinak készültsége, amennyiféle az intézet. Azt mondjuk, hogy a stylus az ember; de azt is mondhatjuk, hogy a körülmények az ember. A minők az osztálynak szellemi körülményei, olyan az osztály. Egy osztály szellemi képére mindig nagy átalakitó és módositó befolyással vannak: az osztály tehetsége, a tanárok készültsége és készültségük iránya, a helyi körülmények, a nemzetiségi viszonyok, a szertárak és könyvtárak állapota stb. Ezek összhatása azt eredményezi, hogy bár az osztály ugyanazon tanterv, ugyanazon könyvek szerint tanulta is végig a középiskolai tanfolyamot: szellemi képességeire és irányára, készültségére egészen elütő egy más intézet ugyanazon osztályától. Minden osztálynak szellemi irányát, készültségét teljesen csak az a tanár ismerheti, ki azt tanitotta és vezette, tehát themát is csak ő jelölhet ki számukra első sorban: s nagyon lehet, a fennebbi okoknál fogva, hogy egy théma, mely N. intézetben helyén van, nincs helyén X. intézetben. Vagyis a themákról is csak relative lehet itéletet mondani, akkor tudniillik, ha ismeri az illető mind ama viszonyokat és körülményeket, melyek között az illető osztály nevelkedett és tanult. Ezért nem vehető szerintem érdemlegesnek az a birálat, mely az intézetek helyi körülményeit nem ismerve, absolut szempontból itél az összes dolgozatok felett. Tudomásom van arról, hogy az érettségi irásbeli vizsgálatoknál előfordulni szokott visszaélések és csempészetek miatt, de e már érintett, két birálat folytán is, mely az összes középiskolák magyar érettségi tételeit elitélte, nagyrészt tanügypolitikai szempontból: azon gondolkoznak az illetékes körök, hogy a themák szerkesztési jogát kivegyék a tanárok kezéből s minden intézethez a felsőbb hatóságoknál csinált tételek küldessenek le. Hogy ez eljárás mennyire fogja előmozditani az érettségi magyar irásbeliek

sikerét, arról ez alkalommal szólani időelőttinek tartom. Annyi azonban bizonyos, hogy csakis a mi dolgunk lesz könnyebb.

Elismerem, mert a közlött példák után el kell ismernem, hogy a tavalyi magyar irásbeli tételek közt sok helytelen akad; de tekintetbe véve az eddig érintett körülményeket, az általános elitélést nem tarthatni mindig és mindenütt elég igazoltnak; a miből az következik, hogy az összes érettségi irásbeli eredménye még sem olyan szánandó és kétségbeejtő, mint azt feltüntették; s ha illetékes főhatóságaink, kik az érettségi irásbelieket, valamint szóbelieket közvetetlen tapasztalásból ismerik, nyilatkoznának, az ítélet nem lehetne oly sújtó, mint így volt. Az éremnek mindenesetre nem csak egy, de két oldala van, s ha már a szegényebbet a világ elé tárjuk, a másikat, a jobbat, sem kellene elhallgatni. Igy sokkal több módunk lenne okulni, sőt lelkesedni is, mert nem csak azt hallanók szakadatlanúl, mi rossz, de azt is, a mi jó. A jó példaként, útbaigazításul állana előttünk. A szakadatlan szemrehányás, a folytonos elégedetlenség hangoztatása, a paedagogusoknak tudniok kell: végre is zsibbasztó. Emeljék hát ki birálóink jövőre bennünk azt is, a mi jó; mert hogy megemlítésre, példaadásúl, útbaigazitóúl szolgáló példa ne akadna: azt nem hiszem, nem hihetem. Ha ez áll, akkor az összes középiskolai tanárság nem ér semmit. Pedig ki merné ezt mondani arról a testületről, mely a folytonos elégedetlenség daczára is, első sorban és legfőképpen képezi az ország intelligentiáját?

Dr. Dengi János.

Jegyzőkönyv

felvétetett az országos középisk. tanáregyesület II. szakosztályának f. é. július hó 8-án tartott ülésében.

Közfelkiáltással megválasztatnak elnökké Berecz Antal igazgató, jegyzővé dr. Reichenhaller Kálmán.

Előadók: 1. Dr. Schenek István m. k. bánya tanácsos s akad. tanár az általa s Farbaky bányász- s erdész-akadémiai igazgató által feltalált „accumulatorokról“ értekezik, tekintettel főleg azoknak középiskolai tanczélokra való alkalmazhatóságukra.

2. Darvai Móritz dévai főreáliskolai tanár „A középiskola felsőbb osztályai physikai tananyagának czélszerű beosztásáról“ tartott felolvasást.

I. Tárgy. *Az accumulatorokról.*

Előadó az accumulatorokat a selmeczi bányász- s erdészakademia chemiai s mechanikai laboratoriumaiban, Farbaky tanár közreműködése mellett, külön tanulmánya tárgyává tette. Hivatkozva arra, hogy az e tárgyban elért eredményeket bővebben a selmeczi akademia hivatalos közlönyében és Dingler „Polytech. Journal“-

jában közlik, itt e helyen kisebb méretű elektromos accumulatorokat kíván bemutatni oly alakban s minőségben, a mint azok a tanítás czéljaira alkalmazhatók.

Bemutat egy 12 darabból álló telepet és érdekes kisérleteket hajt végre; bemutatja az íves fényt, fémhuzalok izzását és a réz felbontását.

Elméleti s gyakorlati magyarázatul, idevágó tapasztalatairól a következő igen érdekes adatokat közli.

Electromos energiát kellően felhalmozó s tartós accumulatorok feltételei a következők:

a) Az accumulátort alkotó positiv és negativ lemezek ólomvázának legyen meg a kellő szilárdsága.

b) Minél tökéletesebb hyperoxidált ólom szivós és jól összetartó állapotban képezze a positiv lemezek kitöltő anyagát.

c) Minél nagyobb felületű szivacsos ólom legyen a negativ lemezek kitöltő anyaga.

Minium ($_2PbO + PbO_2$) s ólom mázag (PbO) egyenlő súly szerint vett elegye, higított kénsavval összegyúrva képezi a positiv keretek rácsozatának kitöltő anyagát; higított kénsavval gyúrott mázag a negativ lemezek rácsozatának kitöltője. Ezen anyagok felelnek meg legjobban a fennérintett feltételeknek s legolcsóbbak is egyúttal.

A kitöltött és jól megszárított lemezeket beállítjuk ólomlemezzel kibélelt faládákba úgy, hogy ne mozdulhassanak; a közöttük levő közöket (5—6 milim.) pálczikákkal állandósítjuk és magukat a lemezeket, hogy az egymással vagy a ládika ólombélésével ne érintkezhessenek, filtráló papirossal izoláljuk. Végül az accumulátort 25—30% kénsavval megtöltjük.

Ezután következik a formálás művelete, mert az imént említett módon elkészített accumulator még nem alkalmas az electromos energia felhalmozására.

A formálás legjutányosabban egy dynamogéppel történhetik. Az itt képezett áram kiszabadítja a hydrogént és elvonja a negativ ólomlemezek kitöltő anyagától (PbO) az oxigént s ezen anyagot nagy felületű szivacsos ólommá változtatja. — Az elszálló, a vízbontásnál származó oxigen pedig a positiv lemezek kitöltőjét (minium és ólommázag) ólomhyperoxiddá változtatja, kristályossá s így jobb vezetővé is teszi egyuttal a tömeget.

Befejeztetvén az akkumulator formálása az meg is van töltve. A készítésnél s a további megtöltésnél a chemiai energia képezi az akkumulátorok határainak forrását.

A készítés közben képződő ólomsulfát vegyülésbeli hője csak az a tényező, mely electromos energia alakjában jelenik meg; töltés közben pedig a dynamo áram munkája a tényező, mely az ólomsulfátot szivacsos ólommá és hydrosulfáttá redukálja és electromos energiának felhalmozását okozza.

A bemutatott accumulátorok mindenike 3 positiv és 2 negativ lemezt foglal magában. E lemezek súlya 4·5 kilogramm.

Egy tökéletesen kiformált és teljesen megtöltött accumulator 2 Volta feszültséggel és 5 Ampéres változatlan intensitással készítve 45 óra — Ampéres áramot ad — (32.400 mkg. munka). Tapasztalat szerint egy ily accumulator megtöltve s magára hagyva csak 5—6 hó lefolyása alatt veszíti el teljesen a benne töltés közben felhalmozott energiát.

Tizenkét ily töltött accumulatorral valamennyi, az electromosság körébe tartozó oly kisérlet vihető végbe, mely nagyobb feszültségű s intensitású áramot igényel, s a mihez különben 24—36 elemből álló Bunsen vagy Grove-féle telep kell. Ezeknek beszerzése, töltése, tisztántartása, tudjuk mennyi bajjal s kellemetlenséggel jár, és a kigőzölgés az egészégre is ártalmas.

Azonkívül úgy a régibb Bunsen, mint a Grove-féle elemnél hosszabb használat alatt a sav átdiffundál a porczellán czellán; a chromsavtelepnél pedig a chromsav rövid idő alatt desoxidálódik.

A hibák az akkumulátorokat nem terhelik.

Az ily akkumulátorok eddigi tapasztalat szerint évekig eltarthatnak, ha időközönkint használtatnak is.

Megtöltésük dynamogép nélkül, egyszerű Bunsen-féle két elem által is történhetik, mi által 24 órán keresztül töltve 7.5 Ampéres azaz 180 óra Ampéret nyerünk a 12 db accumulatorban, nagy lapú összeköttetés mellett. Ez utóbbi czélra szolgál egy különösen szerkesztett áramváltoztató.

Egy akkumulatorban 45 óra Ampére electromos energiát vagyunk képesek összesen felhalmozni.

Megjegyzendő még, hogy világítási czéloknál nyolcz gyertya fényű izzó lámpára 1.5 Ampére intensitású áramot számítva, a maximumig megtöltött ily féle 12 accumulator 30 óráig képes a lámpát működésben *tartani*.

E rendkivül érdekes előadás végére érkezett br. Kemény Gábor miniszter úr ő nagyméltósága, kinek érdeklődése folytán a kisérlet ujból bemutattatott.

II. Tárgy: *A középiskolák felsőbb osztályai physikai tananyagának czélszerű beosztásáról.*

Előadó Darvai Móricz.

Az előadás befejezte után élénk vita fejlődött a théma körül, melyben Czogler Alajos, Müller József s Lucz Ignácz tanárok vettek részt. Ezzel az ülés véget ért.

Kelt Budapesten, 1885. július hó 8-án.

Dr. Reichenhaller Kálmán,
sz. o. jegyző.

A középiskolák felsőbb osztályai physikai tananyagának czélszerű beosztásáról.

Mélyen tisztelt szakosztály!

Igen rövid ideje annak, hogy a reáliskolákban uj tanterv lépett életbe, és nem nagyon hosszú idő telt el azóta sem, hogy a gymnasiumok részesültek e szerencsében. A középiskolai oktatást *nagyban és egészben* helyesebb irányba terelni, ez lehetett azon czél, mely a tantervkészítők szeme előtt lebegett. A túlterhelés bajának elhárítása, a nyelvek tanítása sikerének biztosítása, az általános műveltség igényeinek kellő tekintetbe vétele, s más hasonló, nagyobbszabású eszmék keresztülvitele tette szükségessé a reformot, melyet a most dívó tanterveknek köszönhetünk. Ezen reform nem gyökeres átalakítás; a régi nem mindenben szenvedett változást; a mi a jelzett főbb irányadó szempontokkal össze nem koczódott, másíthatatlanul vándorolhatott át a régi tantervekből az ujakba.

Különösen egy tantárgyat nem érintettek a változások, a felsőbb osztályok physikáját. Dies der ruhende Pol in der Erscheinungen Flucht. Akár gymnasiumról van szó, akár reáliskoláról, a physika a két legfelső osztályban szerepel a régtől megszokott egymásutánnal: mechanika, hangtan, fénytan a hetedik, hőtan, elektromosság (a mágnességgel) és kosmographia a nyolczadik osztályban.

A főfejezetek e sorrendjét (legfeljebb a hőtan helyének megváltoztatásával), különösen pedig a főbb erők szerinti rideg elkülönítését a systematikailag együvé tartozóknak tántoríthatlan conservativismussal tartják meg az egymást érő physikai tankönyvek is. Elbámúl az ember azon jobb ügyhöz méltó szívósságon, melylyel a tankönyvírók a taposott úthoz ragaszkodnak; és nem érthetni, micsoda ambitió vezérelheti az irói pályára azokat, kik oly kevés hajlandóságot éreznek kissé önállóbban fellépni.

Érdemes kérdezni, vajjon feltétlenül helyes-e ez a merev conservativ szellem, mely tanterveinkben és iskolakönyveinkben a physika tárgyalása tekintetében egyaránt meghonosodott. De legyen szabad mindenekelőtt elmondanom, miért foglalkozom ezen kérdéssel.

Kilencz éve, hogy állami reáliskolákban, szorosan a tantervhez és lehetőleg az engedélyezett tankönyvekhez tartva magamat, tanítom a mennyiségtant és a természettant. Négy éven át kizárólag az előbbit, a közelebb lefolyt öt esztendőben főleg az utóbbit jutott sorsomul tanítanom. Meglepetéssel tapasztalom, hogy a természettan tanításával mindig kisebb sikert értem el, mint a mennyiségtanéval.

Tüzetesebben ki kell fejtenem, hogy mit értek az eredményezett siker alatt. Bármely tudomány tanításánál találkozunk különös arravalóság által kiváló ifjakkal, kik meglepő módon haladnak és sokkal mélyebben is behatolnának a tárgyba, mint a tanterv megengedi. Ilyenekről nem szólok, hanem az aurea mediocritásról. Év-

közben a középszerűektől mennyiségtanból és physikából egyaránt kaphattam kielégítő feleleteket; de ha a tanév végén szemlét tartottam velök az elvégzettek felett, ha vizsgáltam, hogy mi ragadt rájuk maradandó sajátjokul, a természettani quantum soha sem mérkőzhetett a mennyiségtanival.

Gondolkoznom kellett a jelenség felett, és azon eredményre jutottam, hogy nem az én egyéniségemben keresendő annak oka. Nem merem absolut biztossággal állítani, de igen valószinűnek tartom, hogy más kartársaim, ha mind két említett tárgy tanításával foglalkoznak, hasonló tapasztalatot tesznek.

A természettanban elért kisebb siker annál feltünőbb, mert e tárgy átalában jobban érdekli a tanulókat, mint a mennyiségtan. Ha mégis ez utóbbi hagy tartósabb nyomot emlékezetökben; ha az első, noha hamarább ragadja meg a figyelmet, nem vésődik be oly mélyen, valami különös okot kell találnunk, mely vagy a két szóban forgó szak lényegében vagy azok tárgyalási módjában rejlik.

Bizonyos, hogy a mennyiségtan már természeténél fogva is sokkal kevésbbé — hogy úgy szóljak — feledhető, mint a physika. Nagy előnye az emlékezetben maradhatás szempontjából a tételek szoros kapcsolatossága, benső összefüggése és egymásból folyása. Hogy valaki egy egész évig tanul mathematikát és végtére még sem tud semmit, teljesen képzelhető és sokszor előforduló dolog, ha az illető állandóan felületesen értette a dolgot, vagy épen hanyagul tanult; de hogy egyes kiszakított tételeket igazán tudjon és az egészről ne birjon áttekintéssel, az nem képzelhető, mert ezen áttekintés nélkül a részletekbe sem lehet behatolni. Nagyon hamar kitünik a mathematikai tanításnál, hogy melyik tanuló tart lépést a tanítással és melyik esik hanyagságba; az utóbbi csakhamar megakad és elárulja tudatlanságát. Egészen másképen áll a dolog a physikával. Itt a hanyag tanuló is érdeklődhetik egyes kérdések, egyes kisérletek, egyes törvények iránt; helylyel közzel tán ellankad figyelme vagy szorgalma, de később megint követheti a fonalat; szóval évközben adhat jó feleleteket, de csak ismétléskor fedezzük fel, tapasztaljuk sajnos meglepetéssel, hogy ő bizony csak egyes dolgokat tudott s tán ezeket is elfeledte, mert az elszigetelt, hasonló természetüekkel támogató összeköttetésben nem levő ismeretek csakhamar elpárolognak.

Nézzük közelebbről, minek tulajdonítható a mathematika és physika közt e tekintetben mutatkozó különbség. Bizonyára nem annak, hogy a mathematikai tananyagot példák kidolgozásával jól be is gyakorolják. Példák kidolgozásával kapcsolatos a helyes physikai tanítás is, tehát itt az eljárás mindkét tárgyban teljesen azonos lehet. De megtaláljuk a magyarázatot a két tudománynál szokásos egymásutánban.

A mennyiségtani egymásután nem lehet önkénytől függő. Az algebrában az alapműveletekkel kell kezdenem, a geometriában a

térelemekkel, a trigonometriában a legegyszerűbb függvényekkel. A szorzást nem tárgyalhatom az összeadás, a trigonometriát a planimetria előtt. Akarva, nem akarva az egyszerűről az összetettre, a könnyűről a nehézre kell átmennem. Nem kezdhetni uj fejezetet, míg a megelőzőt teljesen meg nem tanulták. E kikerülhetetlen kényszerüségben hatalmas didaktikai előny rejlik, mely a tanítás sikerének megbecsülhetetlen biztosítéka.

Szemben a mathematika egymásutánjának didaktikai tagozottságával, a physika csak tisztán systematikus egybeállítást tüntet fel, melyet mint conglomeratumot könnyen fel is forgathatni. Állíthatom fejére, állíthatom lábára, kezdhetem mechanikával vagy kezdhetem elektromossággal, és mindkét esetben csak keveset nyerek, ha czélom a tanítás sikeressé tétele.

Keveset mindaddig, míg meg lesz tartva az, a mit katalogizálásnak nevezhetnék. Katalogus első czíme: mechanika vagy hőtan, és madzagra füzve, találjuk mindazt, a mi a mechanikába vagy a hőtanba tartozik. Ily tisztán külső csoportosításban, noha a szigorú rendszerességnek megfelel, nincs didaktikai vezérelv, nincs semmi, a mi az érdeket feszítené; semmi, a mi a figyelmet ébren tartani; semmi, a mi a tanultak megmaradására segitséget, támpontot nyujtana.

Emlékeztet a természettan, a mint azt mai kézikönyveink tárgyalják, azon lélekölő grammatikákhoz, melyeken valaha, mielőtt Jacotot, Ahn, Ollendorf könnyitő módszerei használatba jöttek, okvetetlenül keresztül kellett rágódnia azon szerencsétlennek, ki kénytelen volt nyelvet könyvből elsajátítani. A nyelvtan a névelővel kezdte és például végig ment az ige összes alakjain, mielőtt a kötőszóról csak egy árva betűt mondott volna; az igét nem említette, míg csak a declinatio minden sajátságát ki nem merítette. Ép úgy a physikában a mechanikán véges végig kell menni, nem is sejtetve, hogy annak elvont tanai később alkalmaztatni is fognak. Akár hány kézikönyvben előadják a rezgéstan minden csínját binját, és csak azután következnek, mint egészen különállók, azon hang és fénytünemények, melyek magyarázatára szolgál a rezgéstan.

A nyelvtanban a beszédrészek szerinti csoportosításnak, bármilyen hátrányos az a nyelv gyors elsajátítása czéljából, van legalább némi alapja az egymásutánt illetőleg, mint a mely — a menynyire én nem nyelvész létemre hozzávethetek — hihetőleg a mondat természetes szórendjét követi. De ki tudja megmondani, miért van a hangtan a magnetismus vagy a fénytan az elektromosság előtt letárgyalva?

Megengedem, igen tudományos eljárás, nyelvtanban és physikában egyaránt, az összetartozókat systematice egymásmellé állítani, de a középiskolai tanításnál nem a tudományos, hanem a didaktikai kellékek szabnak irányt. És nyugodt lélekkel vélem koczkáztathatni azt az állítást, hogy a physikai kézikönyveinkben

dívó hagyományos és megcsontosodott egymásután árnyékát sem tünteti fel a didaktika tekintetbe vételének.

Ha azon módokról gondolkozunk, melyek a physika tananyagának elrendezését a sikeres tanítás követelményeivel összhangba hozhatják, és ha főleg azt tartjuk szem előtt, hogy a tanulók érdekeltségének felkeltése és ébrentartása által érjük el a kivánt eredményt, könnyen azon gondolatra juthatunk, hogy czélszerű a physikai tanokat történeti kifejlődésök rendjében tárgyalni. Ha jól tudom, Kont Gyula kisérletet is tett, ez alapon tankönyvet szerkeszteni. Az eszme nem egészen eredeti és nem praecedens nélküli, a mennyiben van egy tudományszak, melyben a históriai tárgyalást már régen — és sikerrel — alkalmazták. Tudjuk, hogy a gymnasiumokban a metaphysika helyett a philosophiai rendszerek rövid történeti fejlődését, tehát a philosophia históriáját tanították, mielőtt pusztán a propaedeutikára, psychologiára es logikára szorítkoztak.

Én ezen analogia daczára nem ajánlanám, hogy hasonló eljárásnak vessük alá a physikát. Igaz ugyan, hogy ily módon nagyon érdekessé tehetnők a tanítást, de nem történhetnék az kellő alapossággal. A tudományok históriai fejlődésében nagy szerepet játszik a véletlen. Például Huyghens szerencsés egy korszakalkotó felfedezést tenni, de Newton téves alapú elmélete túlsulyra emelkedik és századok mulnak el, míg Young és Fresnel, Arago és Malus betetőzhetik Huyghens művét. Midőn a tudomány vívmányainak fluctuatióit követjük, mikép lehessünk tekintettel az együvé tartozó tanok összeállítására, az egymásból folyóknak kellő egymásutánban való tárgyalására? Én igen nagy barátja vagyok annak, hogy egy tudomány tanításába belevonjuk fejlődése történetét is, de elégnek tartom a történeti adatokat a didaktikai szempontból csoportositott tananyagba beszőni vagy — a mi még jobb — a tananyag befejezte után végfejezetül összefüggőleg előadni azokat, hogy a tudományos igazságokkal már tisztába jött tanulók minden nehézség nélkül követhessék és érthessék a tudomány evolutiójának kigyózó útját és látszólagos ugrásait.

Mi legyen tehát a physikai tananyag elrendezésénél az irányadó szempont? Hogy e kérdésre véglegesen felelhessek, ki kell fejtenem röviden azt is, hogy miben keresem én a physikának mint középiskolai tantárgynak tulajdonképi képzőerejét.

E képzőerő rejlik egyrészt a physika tárgyában. Minden nevelés tökéletlen, a szellem nem fejlődhetik ki teljesen, ha nincs alkalma az ifjunak a természet örök törvényeivel megismerkedni. Nagy képző momentum van továbbá abban, hogy a physika demonstrativ tudomány és igy legjobb bevezetés az induktiv módszerbe. De azt hiszem, tévedés feltételezni, hogy ez irányban eleget teszünk a középiskolában. Az inductió lelke a kisérlet. És kérdezem, kisérletezünk-e a középiskolában? A felelet csak az lehet, hogy mi nem experimentálunk, hanem demonstrálunk. Kisérletezésnek azt lehetne

nevezni, ha a középiskolai tanulóknak volna alkalmok a physikai eszközöket kezelni és azokkal próbákat tenni. Ilyesmi feltalálható némileg a vegytani tanításnál, de alig keresztülvihető a physikainál, midőn a műszerek annyira drágák és intézeteink, főleg vidéken, oly gyengén vannak dotálva, hogy még a demonstratió is sok esetben elmarad, mert nincs mivel demonstrálni. — A tanulók önálló munkálkodása nélkül a tanár úgynevezett kisérletezése alig bir nagyobb képzőerővel, mint a természetrajzi tárgyak bemutatása. Annál inkább kell tehát súlyt fektetnünk egy oly sajátosságra, mely a physikát egyedül illeti a középiskolai szakok közt és igen fontossá teszi az átalános képzés tekintetében; és ez abban áll, hogy a természettan a középiskolában első és egyetlen példája egy *alkalmazott* tudománynak. A physika és kosmographia alkalmazott mathematika; egészen uj horizon nyilik a tanuló előtt, midőn látja, hogy egy tudomány, melylyel sokáig bajlódott, mily termékenyen használható fel egy másik érdekes és fontos tudomány egyes ágainak kifejtésénél. En ennek az általános képzés szempontjából igen nagy fontosságot tulajdonítok és azért nem habozom kimondani, hogy paedagogiai tekintetből igen kivánatos, az alkalmazást a lehetőségig keresztül vinni akkép, hogy a mennyire csak megengedik a középiskolában nyujtott mathematikai ismeretek, mathematikai alapon tárgyaljuk a physikát.

Ajánlja ez eljárást a didaktika is, mert midőn szinte mathematikai disciplinává teszszük a természettant (a mi most, ha Maxwell elméleti buvárlatait, természetesen megfelelő alakban úgyszólván népszerűsítve, behozzuk az iskolába, még az elektromosságnál is lehetséges), némileg elérhetővé válik a természettanban is a mathematikaihoz hasonló kapcsolatosságot létrehozni, különösen pedig azt a sarkalatos elvet követni, hogy mindig a könnyebb előzze meg a nehezebbet. De e végett okvetetlenül szükséges, hogy megbontsuk az eddigi keretet és nem szabad irtóznunk attól, hogy szentségtörő kézzel hozzányuljunk a hagyományos egymásután felforgatásához.

Kétségtelen, hogy ily módon némileg a tantervbe ütközhetünk. Kivánatossá válhatik a hetedik osztály tananyagának egy részét a nyolczadik osztályra hagyni, az ezen osztályét pedig részben már a megelőző évben tárgyalni. Sajátságos anomáliája tanterveinknek, hogy az előbb említettre már most is kényszerítve vagyunk, mert a központi mozgásról, a hajításról, a rezgő mozgásról, a polarisátióról csak nem szólhatunk, míg a tanulók bizonyos mennyiségü analytikai, geometriai ismeretekkel nem birnak, és ez csak a nyolczadik osztályban érhető el, míg a physikának az imént felsorolt fejezeteit már a hetedikben kellene eltanítani. Legkivánatosabb volna a physika sikeres tanítása czéljából, ha ahhoz a középiskolai mathematikai tananyag teljes elvégzése után lehetne kezdeni, mint a franczia „classse des mathématiques spéciales"-ban. Ekkor lehetne

azt igazán mathematikai alapra fektetni, mi szerintem két okból olyannyira kívánatos.

Mai nap, midőn a tanterv által kötve vagyunk, a mechanikát, hangtant, fénytant el *kell* végeznünk a hetedik osztályban, a hőtanhoz és elektromossághoz nem *szabad* hozzáfognunk a nyolczadik osztályon kivül, tehetjük mégis a következőket.

Az ugyanazon évben elvégzendő főfejezeteknél az eddigi rideg különválasztást mindenesetre szüntessük meg; továbbá nem törődve azzal, hogy egyik szakaszból átmegyünk a másikba, összekeverünk például mechanikát és fénytant, kövessünk oly egymásutánt, mely egyrészt a tanítványok mathematikai ismereteinek *az* időszerinti állásával, másrészt a fokozatos nehézség és az érdek ébrentartása elveivel legjobban összeegyeztethető. De még egy eszközölhető a nélkül, hogy a tanterv ellen vétenénk. A tárgy teljes elvégzése után általános ismétlést kell tartani. Miért legyen az ismétlés tiszta kérődzés, ujból való megrágása a már emésztett ételnek. E helyett ajánlhatóbb a tanultakon egy *egységes eszme* fonalán végig tekinteni, egy központ körül sorakoztatni a főbb jelenségeket. Nagyon alkalmas erre az energia megmaradásának nagyfontosságú elve, mely a physikának betetőzése, mely nélkül e tudomány csak ismerethalmaz, nem pedig a mi valóban, a modern világnézet szilárd alapja. Ezen elv kimutatása végett úgyis ujra végig kell mennünk per apices az egész physikán. Lehetne tehát mindjárt a tananyagot két fokozatra osztani, először a könnyebb tanokat egységesen összefüzni, a legnehezebbeket pedig a nyolczadik osztályra hagyni, hol már a mathematikai tudás hézagossága sem okoz annyi nehézséget, mint a hetedikben.

Bátorkodom az eddig előadottakat összegezve a következő pontokban összefoglalni:

1. A kézi könyvekben kevés kivétellel követett tárgyalási mód, mely a physikai tanokat a főbb erők szerint *rideg* rendszerességgel csoportosítja, nem felel meg a *didaktika* igényeinek és koczkáztatja a tanítás *sikerességét*.

2. Az ily egymásután követése, mely inkább katalogizálásnál volna helyén, ép oly fonákság, mint ha élő nyelv tanításánál az articulussal kezdik és beszédrészenkint haladnak, míg szerencsésen a verbumhoz érnek.

3. A physikát *históriai fejlődése* szerint feltüntetve tanítani, inkább tetszetős mint alapos eljárás, és a rendszeresség elkerülhetetlen *hiánya* miatt kevés sikert igér.

4. A physikában is a *könnyüről a nehezebbre* kell átmenni. Ez annál szükségesebb, mert a tanítás *mathematikai alapon* történik.

5. Hogy a jelzett didaktikai követelményeknek eleget tegyünk, de a tantervvel se jöjjünk összeütközésbe, mely a kézikönyvek chablonjától nem nagyon hágy eltérni, a physikát a felsőbb osztályokban *két fokozatra* oszthatjuk, először végig menve a könnyebb

tanokon, azután pedig a nyolczadik osztályban, midőn az energia megmaradása szempontjából végig tekintünk a tüneményeken, kiegészítőleg véve fel a nehezebb és a mathematikából is nagyobb apparatust igénylő tételeket.

Befejezésül engedje meg a mélyen tisztelt szakosztály, hogy egy őszinte óhajtásomnak adjak kifejezést, mely talán visszhangra fog találni. Vajha akadna az arra hivatott tag és kartársak között oly tankönyviró, ki a physikának az imént megpendített elvek szerint kidolgozott kézikönyvével ajándékozná meg iskolai irodalmunkat. Nagyon könnyitené a középiskolai ifjuság munkáját és hathatósan előmozditaná a tanár törekvésének végczélját, a tanítás sikerét.

Dr. Darvai Móricz.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 2. szám. Október hó. 1885—86.

Nehány szó kartársaimhoz.

Parainesis akart lenni, de Kölcsey dicső szelleme e szép műfajba való kontárkodástól óva visszatartott. És mégis csak a lelkesedés, a fölbuzdult szív hangján akarok szólni a kartársakhoz az új iskolai év kezdetén.

A Khilon által a művelt ember karakteristikonjául fölállított „*jó reményekʻ*, melyek által a művelt ember különbözik a műveletlentől, a Göthe által apostrophált „*teljesedő remény*“ sugalják azt a pár szót, mit mondandó vagyok.

A „jó remény“, hogy hivatásunk magaslatán maradunk az új iskolai év folyama alatt, a „teljesedő remény“, hogy buzgalmunk, hivatásunkhoz érzett odaadásunk vezérli lépteinket, hatja át eljárásunkat, tanításunkat, a tanítványokkal szőtt viszonyunkat. Mert mikor az iskola padjai megnépesülnek, mikor a tanterem csöndje, az előadáshoz előkészített taneszközök körülvesznek, mintha csak egy szobrokkal diszített templom nyílna meg: de még hiányzik a . . . a lélek, . . . a szellem!

Igen, a lélek, a szellem *a tanár*. Az iskola lelke a tanár. Az a szegény, egyszerü sorsban az élet nehéz küzdelme, a családfentartás zaklatott munkája által, testet-lelket ölő futás-járadás izgalmai közt hányatott tanár, midőn fellép a tanári székbe, az igazság szószékére: a napi kérdések és küzdelmek felett uralkodó magasztos öszhang *tripus*ává emelheti azt az egyszerü széket, ha lelkesedés, önfeláldozás él szivében, ha odaadás köti pályájához, ha a tudás mellett a szeretet varázsával hat és a különböző elemekből álló tanítványokat *osztály*-lyá forrasztja egybe, és az *osztályt* áthatja az igazság buvárlatával, szellemével. Kutatják e dicső istenasszony

hollétét, ki Schiller szerint láthatatlan léptekkel ott jár, a hol igaz szívvel kutatják.

Hogy a napi érdek kün, az oskola falain kivül maradjon és az igazság vallása ben a falak között: az első sorban az áldozó pap egyéniségétől, igaz hitétől, ihletétől függ.

Sokat kivánsz — mondhatná nem egy kartársam — attól a szegény embertől, kit az élet kenyérkeresésre kerget, a hivalalszoba rovatok betöltésére, a rendszer sok tekintetben vezetőszalagra, a didaktikai pedanteria kedélytelen munkára itélt.

Sokat kivánok, elösmerem; de hát nem sokat kiván-e attól a szegény plebánostól, vagy protestans paptól az egyház a maga végtelen missiója érdekében.?

Az eszmény az egyéni lét szük korlátain túl van. Ha a Muzsáknak van szentelve ez a csarnok — *Musis et pietati sacrum*, mint a kolozsvári ev.-ref. kollegium homlokzata hirdeti — a Muzsák ihlete nélkül lehet-e eredményt elérni? Nem. És ezzel egy régi óhajtásomnak akarok hangot adni.

A Muzsák testvérek. A tudományok rokonságát hirdeti már Cicero, már Quintilian; az ismeretek szerves egészét mély szavakban fejezi ki Seneca. E testvéri viszonyt a szakszerűség túlhajtása gyöngédtelenül széttépi. A *human* műveltség összhangja a szakszerű tudás emlékezetterhelő halmaza miatt elvész. Elvész, mert a lélek elveszti azt a spontan rugékonyságot, mely nélkül nincs érzelem. Érzelem nélkül nincs human műveltség. E tekintetben a gymnasium és reáliskola közt különbséget nem teszek. A reáliskolában a *modern* irodalom ép azt a helyet pótolja, a mit a gymnasiumban a classikai oktatás képvisel.

Az *ember* marad és lesz az eszménye minden nevelésnek.

És a szétágazó irányok közt hánykódó ifju léleknek az összekötő kapcsot ki adja meg, hogy a csak *együttes* solidaritásban elképzelhető human műveltség öntudata létre jöjjön?

A tanár. Ismétlem, a tanár. Csak ne feledje az irodalom tanára, hogy az ember a természet tolmácsa, és ne feledje a természettudományok tanára, hogy a természet az igazság tükre, melyben ez igazságot az ember szemléli a lélek szemeivel.

És e kapcsot nem feledi el egyik sem, ha az igazság áhitatos tiszteletével kutat. Ama szomjával az igazságnak, mely Lessin-

get lelkesité, ki a *kész* igazság helyett az *igazság* utáni törekvést kérte az istentől. Mert ha e kielégíthetetlen szomj vezeti, akkor a természetben a *végtelenséget* megtalálja és az emberben a természet, a viszonyok, az élet determinalis törvényeit.

Wolf Frigyes, e tiszteletre méltó, hősies kitartással a tudománynak élt mintatanár kijelenti, hogy „csak hivatása iránt táplált rendkivüli szeretet, az ifjuság iránti hő ragaszkodás, valódi, benső vallásosságból származó buzgalom azon nemes feladat iránt, hogy a jövendő nemzedékek érdekében munkálkodjék, képes azon mondhatatlan fáradságot elviselni, mely e pályával egybekötve van. Jutalomra nem számithat, még aligha elismerésre is. Buzgalmának azon meggyőződéstől kell áthatva lennie, hogy hivatalának legfőbb méltósága abban áll, ha a jobb növendékei szivében ébredt hála kiséri munkásságát.“ Bizony kell buzdítás egy ily pályára, bizony kell a kartársak közt egyetértés, szeretet egy ily pályán!

Minő kellékek teremtik meg azt a lelkületet, mely szükséges egy ily pálya bajnokának és a mely szükséges e bajnokok közti solidaritáshoz?

Wolf a fentebbi kijelentés kapcsán három kelléket kiván meg. *Igazságszeretet, módszer* és *tudományszomj* e három kellék. Én egy *negyediket* csatolok ezekhez: *haza szeretetet.*

Haza szeretet, mely nem szünik meg a növekvő nemzedéket tudatára ébreszteni a kötelesség mély jelentésének. Haza szeretet, mely az igazság szeretetet ápolja, hogy ne az elfogult szenvedély felszínes pathosának, a kérkedő, sallangos nyegle hazafiaskodásnak váljanak ifjaink hivalkodó alakjaivá, a kendőzött erkölcsi üresség iparlovagjaivá; hanem igaz hazafiak legyenek, kik tudják, hogy egy kisebb nemzetnek a nagy eszmék elviselésére mennyi intensiv erőre van szüksége.

Ha e hazaszeretet hatja át a tanárt, ez átragad a környezetre, létesíti a solidaritást, és egy ily tanári kar szelleme fölemeli az intézetet a mindennapi élet divatos áramlatainak fölébe, és akkor a haza legszentebb oltárai között fog állni az intézet, hol az áldozat ég.

„*Kinek mint adák az istenek,*
Oltárai a hazának hadd füstölögjenek.“

Ez oltárra hoztam meg szerény áldozatomat. Ez oltár szentsége tölti be szivemet.

A szerény tehetségre ne tekintsenek kartársaim. Nézzék az érzést. Ez érzés hangján írtam e pár szót.

A visszhang a legjobb válasz a szívhangjára.

Nemes pályatársak: *Sursum corda!*

(Kolozsvár) *Dr. Hegedüs István.*

Középiskolai hygienetanárok és iskolaorvosok.*)

Irta: **dr. Fodor József**, egyetemi tanár.

A középiskola a nép kulturájának alapvetője. Ott szerzi meg a műveltségre törekvő néposztály túlnyomó része azokat az ismereteket, a melyek későbbi tudásának alapját, sőt gyakran egész tárgyát képezik.

A középiskola megadja valóban — legalább körvonalaiban — mindazt az ifjúnak, a mit művelt társadalomban minden embernek tudásban bírnia kell; az ifjú előkészítése a társadalmi életre a középiskolával be van fejezve; a felsőbb iskolák szakpályára, bizonyos szakismeretekre, és pedig mindenik felsőbb iskola más más ismeretkörre, készítik ki. A középiskola megadja az ifjúnak a vallás ismeretét, bevezeti a legpositivabb tudomány, a mathematika alapfogalmaiba; megismerteti vele a népek, országok, a tudományok és művészetek történetét s fejlődését; feltárja előtte a természet országait és erőit; csak egyet mulaszt el vele megismertetni: *az ember életének physikáját.*

A közép iskolákat végzett ifjú mai nap igen sokat tanult és tud; azonban nem tanulta meg és ritkán tudja, hogy testének élete és fejlődése természeti erők befolyása alatt áll, a melyeket, ha megismer, önmagának, embertársainak, nemzetének javára kormányozhat; a mely természeti erők ellenben, ha nem ismeri őket s nem törődik velök, őt magát, valamint nemzetét egész életén át sanyargatják, ostorozzák.

Az emberi társadalomnak legműveltebb osztályai is, a mai középiskolai oktatás mellett a világba lépnek és élnek, a nélkül, hogy életüknek ama kormányzó erőit másképen, mint öregasszonyos

---

*) Előadás, a melylyel a középiskolai egészségtani tanári cursus mult hó 24-én az egyetemen megnyittatott.

nehány mendemonda alapján ismernék; s ez a hiány tudásukban annál károsabb, mert később is, az életpályák legtöbbjén, semmi alkalmuk sincsen az élet és egészség törvényeinek megismerésére.

A művelt társadalom tömege mai napság sem saját egészségének föltételeiről, sem a közegészségügyről nem tud semmit; még a művelt osztályok is saját egészségök ápolásában inkább csak a megszokás, sokszor az előitélet és babona után s nem a tudomány szolgáltatta ismeretek alapján járnak el; még a művelt osztályok is a közegészségügynek humanus és társadalmi fontosságát és feladatát nem ismerik, annak olyannyira szükséges fejlesztésére meggyőződésükkel nem képesek közre hatni.

Lehetetlen, hogy a reálisan gondolkodó a középiskolai kimüvelésnek, az életre kitanításnak ama hiányos voltát ne lássa, annak pótlását a mondott irányban szükségesnek ne tartsa; és azért meg vagyok győződve, hogy Európa közoktatásügye rövid idő alatt oda fog fejlődni, hogy a középiskola az ember élete törvényeinek ismeretével fogja az ifjút a társadalomba kibocsátani.

A középiskolának azonban nem csupán az a feladata, hogy az ifjúságot bizonyos tudással ellássa, hanem egyszersmind, hogy a jövő életpályájára kifejleszsze. Ezt a fejlesztést egy irányban: a szellemi, az *intellectualis* irányban a középiskola gyakorolja is; és minden művelt ember hálával tekinthet vissza a középiskolára, a mely szellemét ifjú, fogékony korában helyes irányban vezette, gyarapította, az élet szellemi szükségleteire begyakorolta. Az ember azonban nem csupán szellemből áll, hanem *testből* is, a mely testet az élet szükségletei ugyancsak megterhelik. E testet az iskola ártalmasságai ellen meg kell védelmezni; azt épen ifjú korában, a középiskola éveiben, épen úgy mint a szellemet, az életre előkészíteni, edzeni, erősíteni kell. Ebben az irányban a középiskola keveset, hogy ne mondjuk, semmit sem tesz, — ellentétben a classicus kor iskoláival, a melyek az ifjúkorban a test physikumának épen tartására és fejlesztésére ép oly súlyt fektettek, mint a szellemi képességekre.

Lehetetlen, hogy a humanusan gondolkodó az ifjúság testi kifejlesztésének eme elhanyagolását ne lássa s ne kárhoztassa; és azért meggyőződésem, hogy a classicus kor elvei az ifjúság fölnevelésében ismét érvényre fognak jutni; meggyőződésem, hogy nemsokára a test ápolására, fejlesztésére s megedzésére ép oly

nagy súlyt fognak fektetni a középiskolában, mint a szellem gazdagítására és gyakorlására.

Örömmel és büszkeséggel mondhatjuk, hogy a művelt osztályok tudásának az említett irányban pótlása s testének mondott ápolása tekintetében Magyarország — előbb mint Európa — valóban egy jelentős lépést készül tenni, a midőn *az egészségtannak oktatását* a középiskolába beveszi, s a midőn orvosi szakértőt állít minden középiskola mellé az ifjúság *egészségének védelmére és fejlesztésére.*

Ezt tervezi *Trefort Ágoston* miniszter úr f. é. augusztus 20-án kibocsátott 20,018. számú rendeletében; és ezen terv sikeres végrehajtására az első lépés ezen *gyakorló és minősítő cursus* rendszeresítése, a melyet szerencsés vagyok mai napon megnyitni.

A cursus czélja *szakértőket képezni*, illetőleg *begyakorolni* és *minősíteni* az egészségtannak a középiskolákban *tanítására* egyrészt, és a tanuló ifjúság *egészségének védelmére és fejlesztésére*, másrészt.

Ez a kettős czél magával hozza mindenekelőtt, hogy ama szakértő más mint *orvos* nem lehet. Már magának az egészségtan elemeinek oktatására alig lehet mást hivatottúl tekinteni, mint orvost. A természettudományok más szakmáiban foglalkozók bírnak ugyan sok ismerettel, a mi képessé teszi őket az egészségtan megértésére sőt a megértetteknek tovább mondására. Azonban nem képesek ők a legtöbb egészségtani dologban az önálló itéletre. Ennélfogva nem is haladhatnak együtt e tudományszakmával, s azért nem is taníthatják azt sikeresen, a tárgyhoz méltóan. Arról nem is szólok, hogy a nem-orvos természettudós és tanár a saját óriási terjedelmű szakmájával eléggé el van foglalva, hogysem még az egészségtan ismeretét is megszerezze, s magát arra kötelezze, hogy saját szakmájának haladásán kívül ennek, az egészségtannak előmenetelével is törődjék.

De még ha képes volna is a nem-orvos természettudós az egészségtan tanítására a középiskolában, semmi esetre sem hivatott a második feladatra: az ifjúság egészségének védelmére és fejlesztésére. Ez tisztán az orvos és hygienikus szakköre.

Azt sem vonhatni mindazonáltal kétségbe, hogy *nem minden* orvos képes, már rendes orvosi nevelésénél fogva, ama kettős feladatra, a melyet a középiskolai hygiene tanárra nézve föntebb

megjelöltem. És habár annyi ismeretet kétségen kívül minden orvos megszerez orvosi tanulmányai közben, hogy a középiskolában tanítható egészségtani ismereteket tudja, érti: mégis egyrészt nincsen utmutatással ellátva és nincsen rendszeresen begyakorolva arra, hogy mit és hogyan tanítson a középiskolában, másrészt az egyetemi hygiene oktatás korlátozottságánál, elégtelenségénél fogva gyakran hiányzik speciális hygienikus szakképzésük arra, hogy az ifjúság egészségét az iskola a tanítás káros hatásai ellenében oltalmazni tudják.

Ezen esetleg fenforgó hiányokat pótolni van hivatva e cursus.

A cursusban tehát meg fogjuk állapítani azt, 1. hogy az egészségtanból mit és gyakorolni fogjuk, hogy miképen tanítsunk a középiskolában; 2. alaposan és behatóan tárgyalni fogjuk az iskolának s a tanításnak egészségi tulajdonságait, a tanuló ifjúság egészségének oltalmazását.

Szerfölött nehéz kérdés az, hogy az egészségtanból mit és hogyan kell tanítani a középiskolában. A hány ember, annyi lehet a nézet ebben az irányban. Csakis az idő, a gyakorlat, a tapasztalás fogja megtalálni erre nézve az igaz utat és határt. Egyelőre én és barátom, *Rózsahegyi Aladár* tanár állapítottunk meg egy rendszeres programmot a középiskolai hygiene-oktatásra nézve; s miután e programmot a nagyméltóságú közoktatásügyi miniszterium helybenhagyta, az egészségtant e programm szerint, mint útmutatót, a cursusban elő fogjuk adni; egyszersmind abba a cursusban résztvevőket rendszeresen be fogjuk gyakorolni.

Véleményünk szerint a középiskolában az egészségtanból azt és annyit kell tanítani, a mit minden művelt polgárnak saját egészsége s polgártársai egészségügye érdekében okvetetlenül tudnia kell. Az élet hasznára s a társadalom javára kell tanítani a hygienét.

Az élet érdekében mindenekelőtt meg kell ismerni mindenkinek, főbb vonásokban, teste morphologiáját. Azután meg kell ismernie teste physiologiai működésének tényezőit. Majd meg kell ismernie a természeti erőket, a melyek az ember teste életműködéseire előnyösen avagy károsan befolyással vannak; meg kell ismernie végre a módokat, a melyek segítségével a természet erői a test javára felhasználhatók, illetőleg a káros befolyások elháríthatók.

Szükségtelen bővebben bizonyítanom, hogy az egészségtannak a középiskolában tanítása úgy történhetnék leghelyesebben, ha

mindezen — épen felsorolt — ismereteket, egy összefüggő csoportban, orvos-tanárok tanítanák. Tudjuk azonban, hogy az említett ismeretek közül az első és részben a második csoport is, ugymint az állati és emberi test morphologiája s részben physiologiája is a középiskolában a természetrajzi tantárgyak között már taníttatik. Ezzel az adott viszonynyal egyelőre számolni kell, s azért a középiskolai egészségtan-oktatás a test morphologiáját s physiologiáját, alapvonásaikban, tanítottakúl veheti, úgy, hogy egyenesen a szoros értelemben vett egészségtan kifejtésére térhet, azon természeti erők és befolyások ismertetésére, a melyek az életre és egészségre előnyös avagy káros hatással bírnak. Ennélfogva a középiskolai hygiene-tanítás alapfejezeteit képezni fogja: az egészség és a betegség az egyes és a társadalom szempontjából; a táplálkozás és élelmezés, a lakás és ruházkodás, a foglalkozás és életmód befolyása az életre és egészségre; a fertőző és a mérges anyagok befolyása az életre és egészségre. Ezekkel kapcsolatban tárgyát képezi az egészségtan oktatásának az is, hogy rögtön támadó különböző életveszedelmek ellen mi módon védelmezhető az élet; vagyis az *életmentés*.

Vajjon az egészségtan eme fejezeteiből a középiskolában mennyi taníttassék, hogy ez a tanítás mind az élet szükségeinek, mind a tanulók értelmi állásának megfelelő legyen, azt a cursus van hivatva megállapítani, a mely egyszersmind a legalkalmasabb eszköz arra, hogy a hygiene oktatása egységessé és egyöntetüvé tétessék az ország különböző iskoláiban.

A cursusnak azonban nem csupán az a feladata, hogy a középiskolában előadandó hygiene tárgyát egységesen megállapítsa s így annak oktatását egyöntetűvé tegye, hanem — mint mondám — egyszersmind az is, hogy a leendő hygiene-tanítókat *a tanításra begyakorolja*. Mert nyilvánvaló, hogy nem elégséges tudni azt, a mit tanítani akarunk, hanem a tárgyat érthetően és lehetőségig vonzóan kell előadnunk. A cursusban résztvevőknek egyik legfontosabb feladatuk lesz tehát, magukat előadások tartásába begyakorolni. Azért a cursus folytonos előadási gyakorlatokkal lesz egybekapcsolva, a mely gyakorlatokban mindnyájan, egymáson okulva s egymást támogatva részt fogunk venni.

Meg vagyok győződve, hogy az orvosoknak szakképzettsége, karöltve a cursus által a tanítás tárgyára s módjára nézve szolgál-

tatandó utmutatással s gyakorlással el fogják érni azt, hogy Magyarország középiskolái hivatott és képes férfiakat kaphatnak az *egészségtannak helyes és hasznos oktatására.*

Az egészségtan tanításának megkezdése a középiskolákban, a hivatott körök kijelentése szerint rövid időre, talán már a jövő tanévre várható. Akkorra mindenesetre szervezve leend ezen új tantárgy állása. Értesülésem szerint a hygiene rendkívüli, tehát nem kötelezett tárgy lenne a középiskolában és a gymnasiumok s reáliskolák 7-ik osztályában taníttatnék, egész éven át, heti 2—1 órában.

Aggódni lehet, vajjon lesznek-e hallgatók, ha a hygiene nem kötelezteti, a mint a törvény értelmében jelenleg nem kötelezteti hetik. Reméljük azonban, hogy az iskolai hatóságoknak belátása a hygiene-oktatás fontossága iránt eszközt fog szolgáltatni arra, hogy a tanulók buzgalommal vegyenek részt az egészségtan tanulásában. E buzgalmat a tárgynak az ifjúra nézve érdekessége s a tanároknak előrelátható előadási képessége csak növelni fogja.

A miatt is lehet aggódni, hogy talán el vannak halmozva az ifjak sok szép és hasznos dolgok tanulásával, úgy hogy a hygienére már nem is jut idejük. A hygiene tanulása azonban nem csupán szép és hasznos dolog, hanem az egyes embernek és az egész nemzetnek egészsége érdekében *szükséges* is. Erre a szükséges tantárgyra ama rövid időnek okvetetlenül meg kell találtatnia s jóakarat mellett található is lesz. Egyébként a hygiene tárgya és ennek megfelelőleg tanítása is kétségen kívül olyan leend, a mely inkább eleveníti az ifjúság szellemének működését, mintsem hogy azt fárasztaná.

A miniszter úr rendelete értelmében a középiskolák mellett alkalmazandó hygiene-tanárok fundamentalis feladata az egészségtan tanításán kívül: *az ifjúság egészségének oltalmazása.*

Tudjuk, hogy törvényeink értelmében a középiskola egészségügyének hivatalos őre a községi orvos. Tudjuk azonban azt is, hogy az a hatósági orvos egyéb elfoglaltságánál fogva aránylag csak kevés időt fordíthat az iskola s a tanulóság egészséges voltára. Mondhatjuk egyszersmind, hogy véghetetlen nagy feladat is az iskola és a tanulóság egészséges voltának oltalmazása és fejlesztése, és nem is képzelhető ez a sikeres oltalmazás és fejlesztés másképen, mint ha az iskola mellett külön buzgó s e mellett szakképzett orvos-hygienikus állandóan működik.

Jóformán lehetetlen egy előadásba, egy programmba egybefoglalni mindazt, a mit az orvos művelhet s kell, hogy műveljen az iskola s a tanulóság mellett az egészség érdekében. Csak röviden fogom szemügyre venni a legfontosabb feladatokat.

Az iskola környezete, valamint maga az iskola-épület, annak falzata, a falak nedvessége, tisztátalansága, az iskola különböző helyiségei mind folytonos egészségügyi ellenőrzést igényelnek. Éppen így folytonos szakszerű ellenőrzés tárgya a fűtés, a szellőzés, a világítás, a tisztogatás. Folytonos figyelmet érdemelnek az iskola berendezési tárgyai, padjai, táblái, az iskolakönyvek s egyéb tanuló-eszközök.

A hygienikus figyelmére különösen méltó az ivóvíz is, a mely az iskola rendelkezésére áll.

Hasonló fontos feladata van a hygienikusnak a tanulóval szemközt. Az iskola orvosa kell hogy megvizsgálja és ismerje az újonnan felvett tanulót teste egészségi állapota tekintetében, s azt a tanfolyam alatt évről évre figyelemmel kisérje. Véghetetlen hasznára lehet így az orvos az egyes ifjúnak s esetleg az iskolának. Felismerve a beteg tüdejű, beteg szivű ifjút, már ideje korán tanácsot adhat az ifjúnak s esetleg szüleinek a tanfolyam alatti magatartására, életmódjára s jövő pályájára nézve. Felismerve a betegszeműt, a rossz hallásút, a kóros fogazattal birót, tanácsot s útmutatást adhat az iskolában ülésre s egyébre nézve. A ragadós betegségben szenvedőt felismerve, óvhatja a társakat ragályozás ellen. Épen így óvhat ragályos betegség ellen, ha az ily betegségből felüdülő tanulót az iskolába lépés előtt megvizsgálja és ha az illető lakásának s ruházatának fertőtlenítését ellenőrzi. Ideg- és elmebajban, elmebeli gyengeségben szenvedőkre a tanárok figyelmét irányítja. Az iskolában gyakran előforduló véletlen betegedéseknél vagy szerencsétlenségnél az iskola-orvos gyorsan kéznél van stb.

Ki mondhatná meg, hány kora halált, hány gyógyíthatatlanná vált betegséget, tüdővészt, szívbajokat, rövidlátást, a hallás eltompulását, vérbetegségeket, epidemiákat, szellemi tönkrejutást stb. képes a tanulóknak ez az egészségi ellenőrzése megelőzni!

Az iskola orvosi és hygieniai szakértője ellenőrizheti ama lakásokat is, a melyekben kivált szegény tanulók bérben laknak s kosztolnak, a melyeknek egészségtelen, elhanyagolt voltára szükségtelen a szakértő hallgatóság figyelmét külön felhívnom. Az iskola

hatóságának módjában van az igy felismert lelkiismeretlen kosztadókat tanulók felvételétől visszatartani, vagy legalább is a competens községi hatóságnak tudomására bocsátani.

Az iskola orvosa végre ellenőrzi egészségi tekintetből a tanítás módját, figyel az esetleg előforduló túlterhelésre, ellenőrzi a tornázást s a tornázók egészségét. Arra hat az orvos, hogy az iskola ne csupán szellemi nevelőrendszert kövessen, hanem hogy ott fokozatosan meghonosodjanak oly intézkedések, a melyek által az ifjak teste is edződik, fejlesztetik, erősíttetik.

Ismétlem, véghetetlen nagy és fontos feladat vár az iskola-orvosra a tanulóság egészségének védelmében s fejlesztésében; oly feladat, a melynek ha az orvos egész lélekkel megfelel, jóformán igénybe is veszi tudásának és munkaképességének javát. Annyi és oly fontos feladat vár a hygiene tanárra a középiskola mellett, hogy valóban megfoghatatlan, hogy művelt államokban és társadalmakban eddig is nélkülözni tudták a specialis *iskolaorvost*.

Hogy a leendő iskola-orvos a mi középiskoláinkban miképen, milyen hivatalos módozatok mellett fogja ama hivatásszerű teendőit végezni, az még nincsen megállapítva. A miniszterium, illetőleg a megfelelő iskolai főhatóságok vannak hivatva az orvosok hatáskörét megállapítani. Nyilvánvaló, hogy ma még s a legközelebbi jövőben az iskola-orvos csupán véleményező és tanácsadó közeg leend az iskola hatósága — igazgatósága — számára, a mely hatóság belátása szerint fog az iskola-orvos szakjavaslataival élni. Meggyőződésem azonban másrészt, hogy a dolgoknak idővel oda kell fejlődniök, hogy az iskolák épületeinek, berendezéseinek, fentartásának s egyebeknek administratiójára, az ifjúság testi gondozására — egy szóval *az iskola anyagi igazgatására* ők, az *orvosok* fognak alkalmaztatni, míg a tanulás s tanítás paedagogiai vezetésére más, paedagóg szakértők lesznek hivatva.

Már föntebb fejtegettem, hogy az ifjúság egészségének oltalmazására az orvos a hivatott szakértő; s másrészt mondottam, hogy a mai orvosi nevelés mellett nem szerzi meg minden orvos azokat a jártasságokat s specialis ismereteket, a melyek kivált az iskola épülete berendezésének, az iskola vizének egészségi szempontból való megvizsgálására s megítélésére szükségesek. Eme ismereteknek netán szükséges pótlására szolgál a cursus. Tárgyalni fogjuk tehát e cursus folyamán behatóan az u. n. iskolák hygiené-

jét, az építkezés bírálatát, a szellőzés, fűtés vizsgálatát, az ivóvíz kémlelését stb.

Egy pillantást vetve vissza az elmondottakra, látjuk, hogy a középiskolai hygiene-tanári intézmény fölötte fontos lépés közegészségügyünk érdekében; olyan újítás az egészségügy és a közoktatás terén, a melyért köszönettel tartozik Trefort Ágoston miniszter úrnak az egész nemzet, a mely a hygiene tanítása által értelmet nyer egészsége védelmére, a mely a hygiene-tanárokban ifjai egészségének védelmezőjét üdvözölheti; köszönettel tartozik az egész nemzet, a mely a hygiene-tanárokban *szerte az országban oly férfiakat kap, a kik folyton az egészségtudomány elveivel foglalkozván, a közegészségügyre is kétségen kívül figyelemmel lesznek, annak javát szívükön fogják hordozni* s szakértő tanácsukkal emelni fogják. Köszönettel tartozunk a miniszternek különösen mi is, orvosok, a kik ama lépésnek humanus voltát legjobban meg tudjuk ítélni; köszönettel tartozunk a jeles miniszternek, a ki ama újítás által száz és több orvos részére nyit meg új pályát az önfentartásra. Igaz, hogy ez a pálya ma még anyagilag előreláthatólag kevéssé háladatos; azonban azon mértékben, a mint az orvos működése az iskola körül intensivebb lesz, kétségen kívül szerepe és befolyása is s ezzel anyagi jutalmazása növekedni fog.

Hogyha végül Trefort miniszter úrnak intézkedéseit a közoktatás s a közegészségügy terén figyelemmel kisérjük, látni fogjuk, hogy újabb lépése és tette, a középiskolai hygieniai tanárság létesítése nem véletlen, nem esetleges intézkedés volt, hanem előre megfontolt irányban rendszeresen haladás és fejlesztés. A miniszter alapját vetette a hygiene szakszerű oktatásának mindenek előtt orvosok részére az egyetemeken; majd kiterjesztette a hygiene oktatását a magasabb szakiskolákban: elrendelte a jogászok számára a közigazgatási hygiene előadását, a technikusok számára technikai hygiene tanítását, a bölcsészek számára az iskolai hygienét, a theologusok számára az iskolai s a néphygienét; most a középiskola következett hygiene-oktatásával a *művelt társadalom* czéljára. Kételkedhetünk-e, hogy ezek után az egészségtan elemeinek taníttatása fog következni a népiskolákban, a *nép számára?*

Magyarország közoktatásügyi minisztere minden eszközt megragad, hogy az egészségügyi felvilágosodást — a közegészségügy fejlődésének ezen nélkülözhetetlen eszközét — terjeszsze. Mi orvo-

sok teljes erőnkből támogatjuk a miniszter eme törekvéseit. Tudjuk ugyan, hogy mindez rögtön, avagy gyorsan nem fogja rózsásra változtatni egészségi viszonyainkat, azonban meg vagyunk győződve, hogy az eredmény nem maradhat el. És ha ez az eredmény — mostoha közműveltségi s közvagyonossági viszonyainknál fogva — nem is fogja megütni azt a mértéket, a mit lelkünkben elérni óhajtunk, mégis biztatni fog bennünket a munkára és kitartásra az a tudat, hogy *a nemzet, a nép javáért kötelességünket teljesítjük.*

A módszeres értekezletekről.

Az orsz. közokt. tanács elé terjesztett *Jelentés* az 1884—85-ik tanévi módszeres értekezletek jegyzőkönyveiről.

Mélyen tisztelt Orsz. Közoktatási Tanács! Középiskolai oktatásunk ügyének egyik legszebb ideája és mégis a legterméketlenebb — s mondhatni a középiskolai tanár összes hivatalos teendője között nemcsak a legunalmasabb, de a leggyülöletesebb is a *módszeres értekezlet* s az ily értekezletekről szóló jegyzőkönyvek szerkesztése. Több mint egy évtizede, hogy alkalmazásban van, s mind maig nem tudott igazán meghonosodni. Nemcsak tartalom tekintetében a legeltérőbbek a módszeres értekezletek jegyzőkönyvei, de még külalak szempontjából sem jöhetett létre valami egységes forma; — sőt van intézet még ma is (a győri tankerületben) mely még elnevezését is felcseréli a tanév végén készülő szakjelentéssel. Évek óta ismétlem már a m. t. Tanács előtt a panaszt e jegyzőkönyvek hiányai, fogyatékossága miatt, és ma, midőn a mult tanévre szóló gymnasiumi és reáliskolai módszeres értekezletek jegyzőkönyveiről kivánok jelentést tenni, e panaszokat ismételhetném, eloszlatva az illusiót, mely a mult tanév egyik tanácsülésén hasonló panaszok előfordultakor kifejezést nyert, hogy a tankerületek szervezése segíteni fog a bajon. A tankerületek szervezése megtörtént, de a bajon segítve nincs, s erős a meggyőződésem, hogy segítve nem is lesz, mig a jelenlegi eljárás érvényben marad.

A tantervi módosításokat kivéve alig van középiskolai tanításunk egész administratiojában intézmény, melyhez több magyarázat, utasítás, felvilágosító útmutatás adatott volna, mint a módszeres

értekezletek intézménye; sajátszerű mégis, hogy ezt éri a legtöbb, a folytonos panasz; ez a középiskolai tanár egész munkakörében a legsivárabb, a legmeddőbb munka.

Kezdetben, még 1872-ben, egy miniszteri rendelet arra utasította a tanári testületeket, hogy minden hó elején tanácskozásra gyülve állapítsák meg az előadandó tananyagot, s módszertani kérdések fejtegetésével iparkodjanak a tanításban egyöntetűséget, a különböző tantárgyak között összefüggést, kapcsolatot létesíteni, a tanácskozmányról szóló jegyzőkönyveket pedig a hó közepéig terjeszszék fel. Az intézkedés sokaknak nem tetszett. A kik megszokták — hogy úgy mondjam — *a saját kezükre* való, ellenőrzés nélküli munkát, nem szivesen adtak reversalist teljesítendő feladatukról. Mások, felfogva az intézkedés üdvös intentioját, benne tanügyünk emelkedését látták s örömmel üdvözölték a sikert igérő eszmét. Maga azon körülmény, hogy az eddigi tárgyak és tanárok szerint különváló töredékes tanítás helyett, a módszeres értekezletek az egész középiskolára nézve egységes tanmenetet, összefüggő tanítást hoznak be, nagy haladás volt. Az értekezletek több-kevesebb buzgalommal megtartattak, a jegyzőkönyvek felterjesztettek. De fennakadás volt, ki vizsgálja át e jegyzőkönyveket? ki mondjon itéletet felettök? helyeselvén a jót, felvilágositván és útbaigazitván a téveset. A miniszterium leküldte a jegyzőkönyveket átvizsgálás végett az orsz. közoktatási tanácsnak. A tanács még jelenlegi szervezetében sem felelhet meg kellően ily nagyterjedelmü feladatnak; még kevésbbé felelhetett meg akkor, midőn oly nagyszabású munka vette igénybe tagjainak minden erejét és idejét, mint a középiskolai törvényjavaslat, később a tantervek, majd a gymnasiumi tantervi utasítás, a tankönyvrevisio stb. stb. tehát halogatta jelentését a jegyzőkönyvekről a miniszterium ismételt sürgetései daczára is. Változtatni kellett a dolgon. Az 1876-ban kiadott középiskolai Rendtartás a módszeres értekezleteket évharmadonkint rendelte megtartandóknak, feladatul tüzvén ki „a tanítás egybevágó alakításának és kezelésének pontos megbeszélését“ s kiváló gondot ajánlván „a tanulók házi munkásságának, a házi feladatok terjedelme és minőségének czélszerű megállapítására és felosztására.“

A Rendtartás új stadiumba juttatta a módszeres értekezleteket, de az eredmény nem sokkal lett jobb a korábbinál, sőt eredménytelenségök miatt maga a miniszterium panaszokat hallatott. Az 1877.

február 13-án 2752. sz. a. kiadott rendelet nyiltan kimondja: „kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az értekezletek eredménye, a mint az a jegyzőkönyvekbe foglalva van, korántsem felel még meg a feladatnak, sőt az értekezleti megállapodások nagy részben még oly alakban sincsenek szerkesztve, hogy az egyes intézetekben követett tanmenetet pontosan feltüntetnék, és, a miért felterjesztésök kivánatos, azoknak tüzetes megvizsgálását és egybevetését lehetővé tennék.“

„Nemcsak, — folytatja a rendelet — hogy egyirányú eljárást nem tapasztalni, még az egy és ugyanazon főigazgatói tankerülethez tartozó intézetekben sem; hanem igen csekély azon középiskolák száma, melyek a feladat kellő tudatában, czélszerűen, az oktatás egybevágó alakitását tartva szem előtt, osztályonkint állapitották meg a tananyag részletezését. — A legtöbb intézet inkább tantárgyak szerint határozta meg a különböző osztályokra nézve a tananyagot és annak egymásutánját, mely mód nem igen látszik alkalmasnak arra, hogy ép az egy osztályban tanító szaktanárok működésében meglegyen a szükséges egyöntetüség, egymásra vonatkozás és összefüggés.“ Állapodjunk meg egy kissé itt, hogy útóbb ismét visszatérjünk a rendelet szövegéhez. Nyolcz év telt el e panasz elhangzása óta, de hogy mennyit használt, mutatja az a körülmény, hogy a budapest-fővárosi tankerület egyik reáliskolája most is tárgyak és nem osztályok szerint állította össze jegyzőkönyvét. Hasonló előfordult a budapest-vidéki és nagyszebeni tankerületek egy-egy intézetében is.

A mi a jegyzőkönyvek szerkesztésének egyöntetűségét illeti, erre nézve a mult tanéviek a legnagyobb eltérést mutatják. A nagyszebeni és szegedi tankerületek egy-egy intézetének jegyzőkönyve testes kötetet képez, a budapest-fővárosi tankerület egyik legnépesebb gymnasiuma, egy irott ivre foglalta össze egy évharmad tananyagának módszeres feldolgozására vonatkozó jelentését. Szerkezet tekintetében a jegyzőkönyvek valóságos quodlibetet képeznek. Vannak összefüggő szerkezetűek egy kézirással, vannak külön lapokra irt előterjesztések összefüzetlenül összerakva (vagy inkább szét-hányva), vannak a legkülönneműbb szinű, alakú, finomságú papiron irva s összevarrva, van kemény kötésbe foglalt, sőt van a pécsi tankerület egyik intézetében rovatos összeállitású. Ha a világ hét szele hordta volna össze őket, akkor sem lehetnének czifrábbak.

Pedig a tanulóktól minden jóravaló intézet meg szokta követelni, hogy füzeteik lehetőleg egyformák legyenek. Külső alak és kiállítás tekintetében akárhányat úgy találunk írva, mintha nem is volna olvasásra számítva. Méltán botránkozott meg egyik intézetén a pécsi tankerület főigazgatója, kijelentvén a tanári testületnek, hogy hasonló külalak használata esetén új jegyzőkönyv írását fogja elrendelni.

Az említett rendelet az ellen is panaszt emel, hogy „a jegyzőkönyvek legnagyobb része nem tartalmaz egyebet, mint az általános országos tantervnek körülírását, leginkább valamely tankönyv fejezeteit követve, ezek címeit leírva.“ S hogy az ily eljárásnak elejét vegye, részletes útmutatást ad a rendelet, miként kell az előirányzott tananyag részletezését, a feldolgozásban követendő eljárást és módszert jegyzőkönyvbe iktatni. S ha e tekintetben vizsgáljuk az előttünk fekvő jegyzőkönyveket, bennök ily részletekre találunk: A budapest-fővárosi tankerület egyik reáliskolájában: *Tornázás.* Tananyag: *Állás. Sorakozz.* ***Oszoly.*** *Vigyázz. Pihenj. Nyitódj.* De egyetlen egy szóval sem említi, hogy mi czélból tornáztat, mire szolgálnak a rendgyakorlatok? stb. Ugyanezen tankerület egy másik reáliskolája jegyzőkönyvében olvasható: „*Mértan.* Az egyenes vonalú idomok területének meghatározása.“ Egy harmadik reáliskolában pedig: „*Földrajz:* Afrika és Észak-Amerika“ egyéb semmi; még a heti és évharmadi óraszám sincs említve. Egyik gymnasiumában pedig csak ennyi: „Tananyag az utasítás szerint.“ A budapest-vidéki tankerület egyik reáliskolájának jegyzőkönyve sem előadó tanárt, sem tankönyvet, sem óraszámot, sem módszert nem említ, hanem botrányos orthographiával sorolja el a tárgyalandó tananyag egyes fejezeteit. E tankerület egyik gymnasiumának első évharmadi jegyzőkönyve — mely tudvalevőleg részletezőbb szokott lenni — ennyit mond: — „III. oszt. *Német.* Olvasás, névragozás, szótanulás, fordítás.“ Az előadó tanárok és óraszám szintén nincsenek megnevezve. A győri tankerület egyik réáliskolája ennyit mond: „*Rajzoló mértan.* Egyszerű síkdiszítmények.“

Hiába jegyezte meg a beszterczebányai tankerület főigazgatója köriratában, hogy „az időszaki előirányzat nem lehet a hivatalos tanterv töredékének puszta másolata.“ Hiába hangsúlyozta a debreczeni tankerület főigazgatója a jegyzőkönyvekre tett észrevételeiben, hogy „az előirányzat ne könyvszerinti czímek, vagy tantervi szöveg

leírása szerint történjék." Az eljárás maradt a régi. A kolozsvári tankerület főigazgatója maga mondja, hogy a jegyzőkönyveket hiányosaknak, fogyatékosaknak találja, a nagyszebeni tankerület főigazgatója figyelmeztetései után is hiányosan kapta a jegyzőkönyveket; a kassai tankerület egyik gymnasiuma ezt írta: „A számtanból végezzük *innen-eddig*" (megnevezve); a pozsonyi tankerület egyik gymnasiuma a II. évharmadi jegyzőkönyvben megemlítette: „Módszer mint az I. évharmadban." Megnézem ennek jegyzőkönyvét s itt módszerről szó sincs.

Tovább is folytathatnám m. t. Tanács e szemelvényeket, de át akarok térni annak bizonyítására, hogy csakugyan a módszeres értekezletek intézménye az, mely egész középiskolai tanításunkban, legtöbb utasítást nyert, s ennek bebizonyításával kiemelkedőbbé akarom tenni azt az eredménytelenséget, mely oly viszás arányban áll a rendezésükre vonatkozó törekvésekkel.

Alig bocsáttatott ki 1877-ben az említett rendelet azokkal a bő útmutatásokkal, melyek a módszeres értekezletek megtartását voltak hivatva szabályozni — kiemelvén mind a nyelvi s történelmi, mind pedig a mennyiség- s természettudományi tanításban különösen figyelembe veendő szempontokat — már az azon évi orsz. tanáregyesületi közgyülésen dr. Lutter Nándor tankerületi főigazgató előadást tartott a módszertani értekezletekről. Az előadás gyakorlatilag tüntette fel ez értekezletek feladatát és czélját, tanulságos eszmecserét is vont maga után, de azt az eredményt, hogy rendeltetésüknek ezután valóban megfeleljenek, nem érte el. Megmaradtak továbbra is élettelen chablonszerű jelentéseknek, úgy, hogy a kassai tankerület főigazgatója a következő évben szükségesnek látta tankerülete számára részletesebb utasítást dolgozni ki, melyben terjedelmesen kimutatta, miként kell a módszeres értekezleteket megtartani, miként kell jegyzőkönyveiket szerkeszteni, s a feldolgozásra időszakonkint előirányzott tananyagot kezelni. Ez utasítás megjelent a *Magyar Tanügy* 1879-iki évfolyamában is, s így eszméltető hatást méltán lehetett várni tőle. Nyilvánosságra jutásával nemcsak egy tankerületnek szolgált útmutatással, hanem az ország összes középiskolái meríthettek belőle okulást, annál is inkább, mert jelentőségénél s tájékoztató gyakorlati útmutatásainál fogva, minden intézet figyelmére méltán számot tarthatott. Apróra részletezve találjuk meg benne mindazokat, a mikre a jegyzőkönyveknek ki

kell terjeszkedniök, s ha ma az előttünk fekvőket tekintjük, még a kassai tankerülethez tartozók is hiányosaknak mutatkoznak.

1880-ban megjelentek a gymnasiumi tanítás tervéhez kiadott *Utasítások*, melyek szintén megjelölték a módszeres értekezletek feladatát és czélját. Részletes útmutatást adván minden egyes tantárgy kezelése módjáról, kijelölvén minden egyes tantárgy keretében azon alapvető fogalmakat, azon fontosabb részleteket, melyeket kiválóan szem előtt kell tartania minden tanárnak, hogy a tantervben kitüzött czélt elérje; — ez által az Utasítások lényegesen megkönnyitették az értekezletek tanácskozásait s kiválóan elősegitették az értekezleti jegyzőkönyvek egyöntetűségének létesitését. Nem lehetett tovább kétség, mi tartozik ez értekezletek elé ki volt mutatva, mily tárgyak vonhatók a tanácskozások körébe; megszabva a korlát, melyben az egyes tanártestületek saját individualis felfogásuk szerint, saját specialis helyzetükhez képest mozoghatnak. De az anyag, melyet módszeres értekezleti jegyzőkönyveikben nyújtanak, ma sem szolgálhat alapul az egyes intézetek kellő összehasonlitására, sőt ha bennök az intézet belállapotainak képét keressük — a mire különben szintén szolgálniok kell — akkor bizony itt-ott jobb volna elfedni e képet, annyira elszomoritó néha.

Nem akarom állitani, hogy csak azon intézetek teljesitik feladatukat gyakorlatilag is legpontosabban, a melyek a legszabatosabb jegyzőkönyveket terjesztik fel. Jól tudom, hogy a legszebb elmélet is ellenkezésben állhat a gyakorlattal, — vagy mint a budapest-fővárosi tankerület főigazgatója e jegyzőkönyveket kisérő felterjesztésében kiemeli, hogy „a papir ismert türelmessége az in theoria fölállitott módszert a lehető legfényesebb szavakkal ajánlhatja a jegyzőkönyvben, míg a gyakorlat ezeknek a szép elveknek épen ellenkezőjét jelenti;“ — de annyi áll, hogy e jegyzőkönyvek néha találó jellemzését adják egy-egy intézet munkásságának. Érdekes bepillantást engednek az intézeti tanártestület műhelyébe s néha furcsa világitásban tüntetik fel valamely testületnek, vagy a testület valamely tagjának működését. Állitásomat néhány ily jellemző szemelvénynyel fogom illustrálni.

A budapest-vidéki tankerület egyik gymnasiuma a magyar nyelvből adomákat tüzött ki fejegetésre. Egy másik gymnasium a magyar irodalomból tárgyalásra a „*tanmondaköröket*“ tüzte ki, a történelemből pedig: „Az Árpádi szerződés alapján történt alkotmánynak időn-

kénti kifejtését.“ A philosophiai propaedeutikánál megjegyezte: „Nem szándékunk venni a boncztan több alapvető igazságát . . . de tüzetesen tárgyalni fogjuk a logika elévülhetetlen tanhatározmányait.“ A számtanról azt mondta: „Mindjárt az év kezdetén bevégezzük a számtannak hátralevő részét.“ A magyarból ily irásbeli dolgozatokat adott: „Hazánk nagyasszonyáról“ alkaei óda. Irjanak balladát „ütemes rímekben.“ A németből csupa fordítások adattak akadémiai beszédekből. Így készültek önálló német dolgozatok készítésére. A tanterv nyelvi, házi, irásbeli dolgozatokat követel a felső osztályokban, de a budapest-fővárosi tankerület egy reáliskolája iskolait adott, közte arra a háromnegyed órai időre ily themát: Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett. Egyik intézetben arról tanakodtak, inductive kell-e a nyelveket tanítani, a másikban — a kassai tankerület egyik gymnasiumában — a felől vitatkoztak, hogy a latin szók a prosodiai szabályok szerint ejtessenek-e ki, vagy a hangsúly szerint, s azt határozták, hogy maradnak a régi mellett. A pécsi tankerület egyik intézetének physikai szaktanára kiemelte, hogy „a physikai alapfogalmak mathematikai levezetésére fogja a fősúlyt helyezni.“ Ily ferdítés nélküli idézeteket halomszámra tehetnék, ha a t. Tanács türelmét próbára akarnám tenni.

Ha a fennálló szabályrendeletek, tantervek és utasítások egyéb követelményei szempontjából vizsgáljuk e jegyzőkönyveket, számos fogyatkozást constatálhatni még, melyek ellenök a kifogások számát szaporítják. Középiskoláink tanítása a szakrendszerre van alapítva, de számos esetben kifejezést nyert azon követelés, hogy a mennyire lehet a rokon tárgyak legalább az alsó osztályokban csoportosítva legyenek. E csoportosításra többé-kevésbbé figyelem van fordítva az ország legtöbb intézetében, de azért számos intézet van, hol e tekintetben hiány mutatkozik, így pl. a budapest-vidéki, kassai, nagyszebeni tankerületek egyes intézeteiben, sőt valószinűleg több is említhető volna, ha az előadó tanárok mindenütt megvolnának nevezve. Előfordul a budapest-fővárosi tankerület egyik intézetében a magyar, német és franczia nyelv egy kézben a III. osztályban, de azután felfelé minden osztályban, minden tantárgy külön kézben volt; viszont a beszterczebányai tankerület egyik intézetében a szakrendszer daczára az I. osztályban csak két tanár működött, de oly csoportosítást is találhatni a budapest-vidéki tankerület egyik intézetében, a hol a latin nyelv és a rajzoló geometria volt egy kéz-

ben. Számos az oly intézet — majdnem minden tankerületben van — a hol sem az olvasmányok, sem az írásbeli dolgozatok nincsenek megnevezve, s a legritkább esetben van a megnevezés mellett kijelölve, melyik olvasmány mire szolgál.

Ismételve meghagyatott már, hogy az állami vezetés alatt álló intézetekben csak engedélyezett könyv használható, mégis vannak nem engedélyezettek használatban. A nagyváradi tankerület főigazgatója maga kijelenti felterjesztésében, hogy a nem engedélyezett tankönyvek kiküszöbölését még nem tudta tankerületében keresztül vinni. Volt használatban ilyen a budapest-fővárosi, budapest-vidéki, beszterczebányai, kassai, kolozsvári, nagyváradi, nagyszebeni tankerületekben, sőt használtak a budapest-vidéki tankerületben eltiltott könyvet is, a debreczeniben pedig tankönyv nélkül is előadatott egy tantárgy. A budapest-fővárosi tankerület egyik intézete pedig az állattanra Paszlavszky, a növénytanra Kriesch, az ásványtanra Wisinger tankönyvét használta. Igen gyakori az eset, hogy a rendes tantárgyak közül a szépírás és tornázás fel sincs említve a jegyzőkönyvben, sőt még szerzetes intézetekben is kimaradt — a vallástan. Legio az oly intézetek száma, a hol tornázást csak őszszel és tavasszal tanulnak. Nagy zavart okoz, s a tanításra nézve is hátrányos az egységes műnyelv hiánya. Egy és ugyanazon intézetnél találtam *kötmód* és *zárójel*, *testgyakorlás* és *tornázás* elnevezéseket.

Az elsorolt kifogások, m. t. Tanács, élénken illustrálják a módszeres értekezletek jelenlegi szervezetének tarthatatlanságát. Az ügynek, középiskolai tanításunk egyik legfontosabb ügyének jelentősége pedig megkívánja oly módú berendezését, hogy a tanításnak valóban emelésére szolgáljon és megszünjön oly kelletlen tehernek lenni, melyet a tanárok minél könnyebb szerrel magukról lerázni iparkodnak. Kívánatos tehát, hogy ez értekezletek megtartásának eddigi módja, valamint chablonszerü jegyzőkönyveiknek évről-évre ismétlődő felterjesztése megszüntettetvén, helyébe oly intézkedés lépjen, mely a czélnak teljesen megfelelvén egyszersmind a folyton ismétlődő panaszoknak is elejét vegye. Mondja ki tehát a Tanács, hogy kívánatosnak tartja, hogy minden középiskola a saját specialis helyzete kívánalmainak tekintetbe vételével a megállapított országos tanterv keretében a tanításnak évről-évre követendő menetére oly tervezetet dolgozzék ki, melyet legalább öt évig követni fog; — fentartván természetesen az időközben netalán kívánatosnak mutat-

kozó kisebb módosításoknak jóváhagyás alapján leendő életbeléptetését. Jelölje ki egyszersmind minden intézet a használni kivánt s eddig legjobbnak bizonyult tankönyveket, hogy az ezek folytonos változtatásából származó, a szülőkre nézve méltánytalan költséges rendetlenségnek is vége vettessék. Ez utóbbi épen nem fogná megnehezíteni a keletkező új és jobb tankönyvek használatba vételét, mert az egyes tanártestületek indokolt előterjesztés alapján a régi könyvek használatát megszüntethetnék, azonban, hogy ezáltal ismét a mai állapotok be ne következzenek, a pontos és szigorú felügyelet és ellenőrzés tiszte lenne róla gondoskodni. Nem ok nélkül említem a felügyelet pontosságát, szigorúságát, de megvagyok róla győződve, hogy épen ennek hiányosságában fekszik egyik oka a módszeres értekezletek meddőségének is. Az igazgató nem gyakorolhat kellő ellenőrzést, mert egy ember erejét csaknem meghaladó irodai teendői mellett jelentékeny számú előadási órával is terhelve van, ami sokáig így nem is maradhat, mert vagy irnokot kell mellékök adni, vagy az előadási órák alól kell őket felmenteni, ha a tanítás menetének szabatosságát valóban emelni akarjuk. A főigazgatók szintén átnézetlenül küldték fel a jegyzőkönyveket, a miniszteriumra bízván a revisiot, a mi azonban évről-évre késett s így a tanároknál azon meggyőződés vert gyökeret, hogy jelentéseiket senki sem olvassa el.

Ha az öt évre megállapított s a helyi viszonyokhoz alkalmazott tervezet egyik példánya a főigazgató, másik példánya a miniszterium — illetőleg az orsz. közoktatási tanács irattárában őriztetik, könnyü az ellenőrzés, mert folyton evidentiában van tartva az egész tankerület, illetőleg az összes intézetek tanmenete. Ezzel egyszersmind az is el lesz érve, hogy a jegyzőkönyvek világos képét tüntetik fel az intézetek működésének, s tanulságos összehasonlításoknak szolgálnak alapul.

Életbe léptetésére pedig a jövő 1885—86-iki tanév azért is alkalmas, mert akkor fog életbe lépni a reáliskolai végleges tanterv, mely jelenleg van utolsó átmeneti évében; akkorig megjelennek a reáliskolai tantervi utasítások s valószinűleg a törvény értelmében megváltozott gymnasiumi tanterv utasításainak módosított kiadása is.

Dr. Ferenczy József,
tanácsjegyző.

A középiskolai műszótárról.

Mint tudva van, egyesületünk választmánya a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ez évi január hó 29-én kelt leirata következtében elhatározta, hogy a középiskolai műnyelv megállapítását és egységessé tételét érdeklő, az egyesület kebelében már régebben megindult, de félben szakadt munkálatokat újra megindítja. Czélul egy kimerítő középiskolai műszótár összeállítását tűzte ki, s e munka végrehajtására bizottságot alakított és szerkesztőt választott. E bizottság feje *Szarvas* Gábor, tagjai *Alexander* Bernát, *Beke* Manó, *Borbás* Vincze, *Brózik* Károly, *Csengeri* János, *Fialovszky* Lajos, *Király* Pál, *Kreybig* Lajos, *Müller* József, *Paszlavszky* József, *Pirchala* Imre, *Riedl* Frigyes, *Sebestyén* Gyula és *Suppan* Vilmos, a szerkesztő pedig *Volf* György. A bizottság szeptember hó 15-én és 19-én tárgyalta a szerkesztőnek a tervezett mű tartalmára, elrendezésére és előállítására vonatkozó előterjesztését, mely alkalommal a következőkben állapodott meg:

I. A mű tartalma.

1. A szerkesztendő műszótárnak, hogy foganatja legyen, a középiskolai tanulmányokra kell szoritkoznia. Erre utalja nem csak az, hogy a magyar tudományos műnyelv folytonos ingadozásának és zűrzavaros bizonytalanságnak káros volta legérezhetőbben a középiskolában mutatkozik, hanem még főképen az is; hogy a baj gyors orvoslást követel, holott egy általános, minden tudománynak vagy minden iskolai tanulmánynak minden részletére kiterjedő műszótár kidolgozására a szerfölött nagy költségen kivül igen hosszú idő is kellene. A szerkesztendő műszótár azonban ama megszorítás mellett is tetemes szolgálatot tehet a középiskolával egyfokú másnemű intézeteknek is, minthogy ezeknek legtöbb tanulmánya a gymnasiumnak és reáliskolának is tárgya.

2. További megszorítás nem volna helyén; azért nem csak a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium kiadta gymnasiumi és reáliskolai tanítás terveiben kijelölt és részletezett, hanem a középiskolában tanított összes rendes és rendkivüli tárgyak tekintetbe veendők. A mértéket általában a középiskolai tanítás mértéke szabja meg. A mely tárgynál az hivatalosan nincs megállapítva, ott a fönnálló gyakorlat dönt. A fölveendő tárgyak tehát: a vallás, a philosophia (logika, psychologia és némi ethika), a magyar, latin, görög, német és franczia philologia (grammatika, stilistika, rhetorika, poetika, irodalomtörténet), a történelem, földrajz, természetrajz (zoologia, botanika, mineralogia és némi geologia), physika, chemia, mathematika (arithmetika, algebra, geometria), rajzoló geometria, szabadkézi rajz, torna, szépirás, gyorsirás, ének. A mennyi-

ben a középiskolai oktatásban előforduló fentebb nem említett hazai nyelvek grammatikai nomenclaturája amott nem volna kimerítve, szintén tekintetbe veendő.

3. A kijelölt körből azután a már használatban levő magyar műszók mind egybeállítandók, és a legjobbak közülök általános elfogadásra ajánladókul kiszemelendők. Csak ha valamely szükségképen magyarul is megnevezendő fogalomra a használatban levő műszók közt vagy egyáltalában nem találkoznék kifejezés, vagy csakis olyan akadna, mely vagy oly mélyen sértené nyelvünk természetét, hogy meghagyása esetén az ép nyelvérzékűeket megbotránkoztatná, a nemzeti nyelvünk sajátságait akár tudatlanságból, akár szándékosan nem tisztelőknek meg állandó például szolgálna hasonló törvénytelen alkotásokra, vagy pedig tárgyi tekintetben volna olyannyira hibás, hogy a tudomány határozottan kénytelen volna tiltakozni ellene, és csak ha pótlásul a magyar szókincsben egyáltalában még megközelítő kifejezés sem volna található: szabad uj szó alkotásához fogni. Czélja követeli, hogy a középiskolai műszótár, a mennyire csak lehet, uj szók alkotásától tartózkodjék. Egységes műnyelvet csak a közmegegyezés teremthet. Ez pedig sokkal nehezebben nyerhető meg ismeretlen, mint ismeretes szó részére. De ha az ismeretes szó akár nyelvi, akár tudományos tekintetben igen nagy kifogás alá esik, akkor inkább megfordítva áll a dolog; a közmegegyezés szivesebben áll a kevésbbé ismeretes vagy addig akár teljesen ismeretlen jó, mint a még oly ismeretes rossz mellé. Félre nem ismerhető, hogy ma már a középiskolai tanárság igen nagy többségében mind nemzeti nyelvünk szeretete, mind a tudomány tisztelete oly nagy, hogy a szerkesztendő műszótár nem merhet se kirívóan korcs, se föltünően tudománytalan szókat ajánlani, ha az ügynek kárára nem akar válni, s a közmegegyezés létrejöttét előmozdítás helyett gátolni nem kivánja.

4. A bár nyelvi tekintetben helytelen, de teljesen megszokott, már a közéletbe is átment szók, ha képzésök oly homályos, hogy hasonló helytelen alkotásokra okot és példát egykönnyen nem szolgáltatnak, a milyen pl. *alany*, *higany*, egyszerűen meghagyandók. A hol a magyar elnevezés szüksége nem forog fenn vagy sem a meglevő szókincsből sem helyes képzés útján könnyen és természetesen ki nem elégíthető, ott maradjon meg az ídegen műszó. A többi ajánlandó szó megválasztásánál *a*) egyenlő értékűek közt a legelterjedtebbet, *b*) különböző értékűek közt a leghelyesebbet vagy legalkalmasabbat, *c*) idegen származású és elfogadható magyar közt az ismertebbet vagy szokottabbat, *d*) idegen származásu és kirívóan helytelen magyar közt az idegent illeti az elsőség. — Az előbbi szabály szerint tehát pl. egyrészt ugyan thermomretum vagy thermometer helyett *hőmérő* vagy *hévmérő*, de másrészt megfordítva is villamosság, irály helyett *elektromosság*, *stílus* ajánlandó; az utolsó

szabály szerint pedig pl. a chemiában timany, iblany stb. helyett *aluminium, jód* stb. választandó.

5. A természetrajznak nem csak műszavai, hanem genus-, species- és individuum-nevei is revideálandók, és a hol valamely csinált szó kiszorította a jó magyar nevet, ez ismét visszaállítandó.

6. Forrásul első sorban a használatban levő összes középiskolai könyvek szolgálnak. Segítségül veendők még: Német-magyar tudományos műszótár a cs. kir. gymnasiumok és reáliskolák számára (Pest 1858); Lexicon Terminorum Technicorum, azaz Tudományos Mesterszókönyv (Buda 1826); Philosophiai műszótár, közrebocsátja a magyar Tudós Társaság (Buda 1834); Mathematikai műszótár, kiadja a magyar Tudós Társaság (Buda 1834); az egyesületünk közlönyében 1878. és 1880. évfolyamában közlött műszójegyzékek; a Természettudományi Társulat földrajzi és természettudományi kiadványai; *Földi* János: Természeti historia a'Linné Systemája szerint. I. csomó. Az állatok országa (Pozsony 1801); *Szentgyörgyi* József: A legnevezetesebb természeti dolgok esméreti. I. darab. Az állatok országa (Debreczen 1803); *Diószegi*: Orvosi Füvészkönyv (Debreczen 1813); *Kováts* Mihály: Három nyelvű fejtő műszótár. I. rész: Terminologia botanica (Pest 1845), II. rész: Növénynév műszótár (Pest 1845), III. rész: Ásványnév műszótár (Pest 1846), IV. rész: Onomatologia chemica (Pest 1846), VI. rész: Állatnév műszótár (Pest 1846) stb. stb.

II. A mű elrendezése.

7. A szerkesztendő műszótárnak magában kell foglalnia *a*) az ajánlott, *b*) a szokásos idegen, *c*) a használatban levő magyar műszókat, *d*) a tudományszak megjelölését. Gyors áttekintés és könnyű használat végett a szótár főrészéhez két jegyzéket kell csatolni. A főrész úgy rendezendő, hogy az első helyet foglalja el az ajánlott szó; azután következzék a tudományszak megjelölése, melynek körébe tartozik; harmadik legyen az illető szokásos idegen műszó, ha szükséges, több nyelven is; végül következzenek a használatban levő magyar műszók teljes számban, úgy rendezve, hogy az egyértékűek közül a legelterjedtebb, a különböző értékűek közül a leghelyesebb kezdje meg a sort, a többi pedig fokonkint lefelé rendezkedjék. Az első jegyzék külön-külön elősorolja minden egyes tudományszak műszavait, a második pedig egybeállítja a főrészben elszórt idegen és nem ajánlott magyar műszókat utalással az ajánlottra. Mind a főrész, mind a jegyzékek betűrendben szerkesztendők.

8. A tudományszakok megjelölése rövidítve történjék; így: *vall.* = vallás, *philos.* = philosophia (*log.* = logika, *psych.* = psychologia, *eth.* = ethika), *gramm.* = grammatika (*magy.* = magyar, *lat.* = latin, *gör.* = görög, *ném.* = német, *fr.* = fran-

czia stb.), *stil.* = stilistika, *reth.* = rethorika, *poet.* = poetika, *irod. tört.* = irodalomtörténet, *tört.* = történelem, *földr.* = földrajz, *term. r.* = természetrajz (*zool.* = zoologia, *bot.* = botanika, *min.* = mineralogia, *geol.* = geologia), *phys.* = physika, *chem.* = chemia, *math.* = mathematika (*arithm.* = arithmetika, *alg.* = algebra, *geom.* = geometria, *rajz. geom.* = rajzoló geometria, *szabadk. r.* = szabadkézi rajz, *torn.* = tornázás, *szépir.* = szépirás, *gyorsir.* = gyorsirás, *én.* = ének. A rövidítésekre nézve általában szabály legyen a könnyű megérthetés, hogy ne kelljen még a rövidítés értelmének megfejtésével vagy keresésével vesztegetni az időt. Azért minden szokatlan vagy fukar s annálfogva inkább boszszantó mint fölvilágositó rövidítés kerülendő. A szó minőségét egyszerű jellel kell föltüntetni. Az uj szó után *, az elavult vagy elavuló †, a hibásan képzett után !, a helytelenül használt vagy tudományosan meg nem felelő után ?, a kevéssé ismert vagy ritkán használt után .·. vetendő, míg a fokozás a jel ismétlésével fejezendő ki. E jelek arra valók, hogy folyton ismétlődő és szótárba úgy sem való hosszas fejtegetések helyett, egy tekintetre is igazolják a szó mellőzését.

III. A mű előállítása.

9. A szótárba fölveendő szókészlet összeszerzése a szerkesztő bizottság dolga. A munka kellő végrehajtása czéljából a bizottság a tárgyaknak nagyjában két csoportja, a humaniorák és realiák szerint két szakbizottságra oszlik. Az első szakbizottság vezetője *Szarvas*, tagjai *Alexander, Brózik, Csengeri, Király, Pirchala, Riedl, Sebestyén, Volf*; a második szakbizottság vezetője *Müller*, tagjai *Beke, Borbás, Fialovszky, Kreybig, Paszlavszky, Suppan*. Szakok szerint vannak: philosophiára *Alexander, Beke* (logika); magyarra *Csengeri, Király, Szarvas, Volf*, latinra-görögre *Csengeri, Pirchala, Szarvas*; németre *Alexander, Riedl, Volf*; francziára *Alexander, Király, Riedl*; történelemre *Sebestyén*; földrajzra *Brózik, Király*; zoologiára *Paszlavszky*; botanikára *Borbás, Fialovszky*; mineralogiára *Fialovszky*; physikára *Müller*; mathematikára *Beke, Kreybig, Suppan*; rajzoló és ábrázoló geometriára *Kreybig, Suppan*; szépirásra *Suppan*; tornára *Csengeri, Fialovszky Volf*. A szerkesztő bizottság s ennek utján a két szakbizottság még a chemia, szabadkézi rajz, torna, szépirás, gyorsirás és ének szakképviselőivel egészitendő ki. A vallásra a szerkesztő bizottság nem választ szakférfiakat, hanem olyanok megnyerése végett az illető egyházi főhatóságokhoz fog fordulni.

A szakbizottságok, kinek-kinek szaktudománya szerint, kiosztják tagjaik közt a munkát. A szakmunkások azután a gymnasiumi és reáliskolai tanitás tervében valamint az illető utasitásokban kijelölt mit és mennyit vagy pedig, a mely tárgyra nézve ezek nem

intézkednek, a fennálló középiskolai gyakorlatot folyton szem előtt tartva, kiszedik a használatban forgó összes iskolai könyvekből a magyar műszókat, mindeniket egy külön czédulára irva, melynek felső bal sarkában kiteszik az illető idegen műszót és alján megjelölik a forrást. Az idegen műszó szolgál azután a megrostálás végett eszközlendő rendezésnél vezérszóul, mely az együvé tartozókat összekeríti. Mikor ez is megvan, megállapítják az ajánlandó szót a fentebb említett szabályok szerint. Az eredmény egy külön czédulára téntával jó olvashatóan irandó. E czédula felső jobb sarkában ki legyen téve a tárgy, melynek körébe a műszó tartozik; alább balra következzék az ajánlott szó egyszer aláhúzva és nyomban az illető idegen kifejezés; ismét alább a megállapított szabályok szerint rendezve és a meghatározott jelekkel ellátva következzenek rekesztékbe téve a mellőzött szók. A czédula mind egyenlő legyen; megállapított alakja a kis fogalmazó ív tizenhatod része. A második rendbeli, már a szakmunkások megállapodását mutató czédula berendezését és általában mind a két rendbeli czédula nagyságát a következő példán látni:

phys.

Gócz: *focus, Brennpunkt*

(gyujtópont , -·-, gyupont !)

A papiros erős és simított legyen, hogy rendezéskor a czédulák se el ne szakadjanak, se össze ne ragadjanak. A forrás igazolása végett az első rendbeli czédulák is elteendők és a szerkesztőnek átadandók.

11. A szakmunkások kész munkálatukat megbirálás végett bemutatják a szakbizottságnak, mely különös gondot fordít arra is, hogy a rokon tárgyak egy fogalomra tartozó műszavai el ne térjenek. A szakbizottság által helybenhagyott munkálatok fölött a teljes szerkesztőbizottság dönt, mely ilyenkor meghívja az egyetem és műegyetem illető szaktanárait, valamint más kiváló szakembereket is, egyrészt, hogy a választott műszó minden tekintetben kifogástalan voltának teljes biztosítékát nyerje, másrészt pedig, hogy egyetértést teremtve, megakadályozza a főiskolákból és a tudományos irodalomból folyton új meg új műszóknak a középiskolába való áramlását.

12. A mint egy-egy szak munkálata így elkészül, sokszorosítandó és a választmány útján a köröknek tárgyalás végett elküldendő, melyek megvitatva és megjegyzéseikkel ellátva záros határidőre visszaküldik. Ennek megtörténtével a szerkesztő bizottság még egyszer összeül és végkép határoz. Ha valamennyi munkálat beérkezése után még egyeztetni való maradna fenn, a szerkesztő bizottság még megteszi ezt az utolsó munkát és a többit a szerkesztőre bízza.

Budapest, 1885. október 1-én.

A szerkesztő-bizottság megbízásából.

Volf György.

IRODALOM.

Közönséges számtan. Irta: **Mauritz Rezső**, a kassai állami főreáliskola igazgatója. A közép- és polgári iskolák számára. Ötödik, javított kiadás. Budapest, 1885. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés. (Hoffmann és Molnár). Ára ?

„*Meg vagyok győződve* — mondja a szerző az előszóban — *hogy a könyv mind a gymnasiumi, mind a reáliskolai utasításoknak megfelel; mert akként van írva, hogy az egyes szakaszokon belül a tanító maga csinálhatja meg magának a módszert, a példacsoportok — a mi az alsó osztályokban a fő — módszeresek maradnak; vagy tanít szóról-szóra a könyv szerint és akkor is megfelel az Utasításoknak.*“ Szerző most idézett állításának első részét készséggel elfogadom, mert tudok képzelni oly tanárt, a ki tanításában az arithmetikai anyagot, melyet *Mauritz* könyvében felkarolt, a gymnasiumi Utasítások követeléseinek megfelelőleg fogja feldolgozni; állításának második része azonban túlságosan merész, mert a tanár, ki tanítása közben teljesen *Mauritz* számtanához alkalmazkodik, semmi esetre sem fog a gymnasiumi Utasításoknak megfelelni. A gymnasiumi Utasítások szerint ugyanis a számtani oktatás valamely

meghatározott tárgyi körből indul ki s megállapítja a számműveleteket és eljárásmódokat, melyek a fölvett tárgyi körben alkalmazásra találnak; *Mauritz* ellenben többi engedélyezett számtanaink példájára a rég taposott úton halad, a mennyiben az egyes számműveleteket szintén a legkülönbözőbb tárgyi körökből merített feladványokkal igyekszik begyakorolni. *Mauritz* ugyan nem feledkezik meg a tárgyi körökről, sőt örömmel elismerem, hogy különösen a II. és a III. osztályú részben több, a polgári és kereskedelmi életben igen fontos tárgyi kört ügyesen és alaposan fejteget; de a gymnasiumi Utasításokat még sem elégíti ki, mert a tárgyköröket csupán a számműveletek megtanúlt szabályainak a begyakorlására, nem pedig a szabályok és eljárásmódok megállapítására használja föl.

Az anyag egymásutánja és terjedelme általában megfelel a tanítás tervének. A tizedes törtek helyét a gymnasiumi Utasítások eldöntetlenül hagyják és szerző őket, tudományos szempontból igen helyesen, a közönséges törtek mögé helyezi; didaktikai szempontból azonban szerény nézetem szerint czélszerűbb az egész számokkal és a tizedes törtekkel való alapműveleteket egyszerre tárgyalni, főleg ha a tizes számrendszert, mint az Utasítások kívánják, a tizedes mértékrendszer keretében világítjuk meg.

Az arithmetikai igazságokat szerző a legtöbb esetben egyszerű módon, világosan és dicsérendő rövidséggel fejti ki; csak ritkán akadunk fölösleges megjegyzésekre. Bátran mellőzhetőnek tartom pl. a 4. lap következő mondatát: „*Egy számjegy magában véve mindig első helyen áll, akár jobbról balfelé, akár balról jobbfelé akarnék számítani.*“ — Az osztat és hányados közti fogalmi különbséget szintén elhallgathatjuk; elég, ha az osztásnak kétféle fogalmát hozzuk tisztába a tanulók előtt. Némely helyen a legegyszerűbb feladványhoz is oda függeszti szerző az eredményt: pl. a 12. § 8. feladványa a következő: „*Itt van 50 darab alma, végy el 12 darab körtét* (nem lehet).“ — Épen az ellenkező álláspontra helyezkedik a szerző a szorzásnál, a mennyiben a többjegyű számok szorzását nem tanítja. Az I. osztályú részben csupán egyetlen egy tárgyi kört dolgoz fel rendesen, t. i. az időszámítást; a mértékrendszereket ismerteknek tekinti, pedig a szerző mint régi paedagogus lépten-nyomon tapasztalhatta, hogy a középiskolai oktatásban minden alkalmat meg kell ragadnunk a mértékrendszerekre vonatkozó ismeretek fölelevenítésére.

A példák bár eléggé változatosak, több tekintetből kifogás alá esnek. Nehánya annyira jelentéktelen, hogy a tanulók ismeretkörét bizony nem fogja tágítani; vannak ismét olyanok, a melyek alig felelnek meg a gyakorlati életnek. Pl. a 18. § 10. példájában említett háznak mind a négy homlokzata hosszabb a Károly-kaszárnya leghosszabb homlokzatánál: ily házat a trsztenai gyerek

bajosan tud képzelni. A szerző ugyan példáinak jó nagy részét a középiskolai ismeretkörből meríti, de ha nem sajnálja a fáradságot, sokkal többet nyújthatott volna. Az időszámításnál pl. szépen felhasználhatjuk a tanulóknak a latin és magyar olvasmányoktól szerzett ismereteit; a rövidített szorzásnál és osztásnál megszilárdíthatjuk a földrajzi ismereteket, a százalékszámításnál hazánk statisztikájának legfontosabb adatait sajátíthatják el a tanulók.

A nyelvezetre nem fordított szerző mindenütt kellő gondot; némely helyen nem elég szabatos, másutt meg épen érthetetlen. Nem szabatos pl. a 6. § következő mondata: „*Ha minden számnak külön nevet adni, és külön jegygyel ábrázolni akarnánk.*“ Határozottan rosszúl fogalmazta a szerző a 39. § következő mondatát: „*Ha e számok közül még csak kettőnek sem (annál kevésbbé tehát többnek) nincsen közös osztójuk.*“ Érthetetlen a 24. §-ban ez az állítás: „*vannak mértékrendszerek, melyek akként vannak szerkesztve, hogy nem mindig ugyanannyi, vagy 10 egység teszen egy felsőbbrendű egységet.*“ A 11. § 2. jegyzete a következő: „*Ha valamely rendű számjegyek összeadásánál száznál, vagy épen ezernél nagyobb összeget kapunk, pl. ha a tizesek összegezésénél 267-et kapnánk, akkor a 7-et a tizesek helyére irnám, a 26 százast pedig a százasokhoz adnám*“ Itt az első előzménynek nincs következménye. Zavaros a 9. § 7. példája. Gyakran használja a szenvedő alakokat, sokszor kisért a mathematikusok dédelgetett szava, az „*által*“. Szokatlanok a szerző következő kifejezései: „*beleszorozni*“, „*beleosztani*“, „*a vegyes számot áltörtté összeönteni*“, „*egész számszor foglaltatik.*“

A 10. §-ban megtanúljuk, hogy az összeadandók vagy elvontak, vagy egynevűek; de egyúttal megtanúljuk a nem-egynevű számokat is összeadni ily formán: „*12 tizes meg 13 krajczár az 25 pénz.*“ A 20. §-ban szerző jól magyarázza az osztás kétféle fogalmát; a fölvett példát azonban helytelenül kezeli, mert az *a)* alatti kérdés nem felel meg a kiinduló pontúl szolgáló feladványnak. A 22. § első mondata igen könnyen félrevezetheti a tanulót, a mennyiben arra a következtetésre juthat, hogy az úgynevezett összetett számok bármely más számmal oszthatók.

A gyéren előforduló sajtóhibák nem zavarják a szöveg értelmét; furcsa mégis a 62. §-ban előforduló következő sajtóhiba: „*Már az egész számok összeadásánál tanultuk, hogy csak egyrendű egységeket vonhatunk ki egymásból.*“ A 26 lap 8-ik sorába csúszott hibát szintén sajtóhibának akarom betudni.

A könyv kiállítása csinos, a betük elég nagyok és tiszták. A könyv árát nem ismerem. A föntebbiek alapján a könyvet középiskolai használatra alkalmasnak találom, annál is inkább, mert a lelkiismeretes tanárra nem ró terhesebb munkát, mint többi approbált számtanaink bármelyike.

Dr. Wagner Alajos.

Görög és latin remekírók. Kiadja a m. tud. Akadémiának classicai-philologiai bizottsága. **Anakreon.** Görögül és magyarul. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Ponori Thewrewk Emil.* Budapest. Franklin-Társulat. 1885. Kis 8-adrét. 410 lap. Ára 2 frt. A görög szöveg nélkül való kiadásnak 1 frt 60 kr.

Az Akadémia kezdettől fogva működése körébe vette a régi remekírók fordítását, s e téren Arany Aristophanesével együtt tizennégy kötetet adott ki. De e kiadványok legnagyobb része régen jelent meg, akkor, mikor még az idegenszerűség fordításainknak elmaradhatatlan tulajdonsága volt. Arany Aristophanese uj korszakot jelez a magyar classicus-fordítások történetében s az Akadémia igen helyesen cselekedett, hogy ez uj korszak fonalát felvette s görög-latin remekírókból oly gyüjteményt indított meg, mely — mint az eddigiekből itélhetünk — méltán lesz szembeállítható a külföld e nemű jelesebb gyüjteményeivel. Nem is szabad e téren még tovább is hátra maradnunk. Az angolok, francziák és németek még mindig a classicusokat tartják műveltségünk leghathatósabb eszközeinek, a modern irodalmak legteljesebb kútfejének, és azon vannak, hogy mentől jobb fordításokat adjanak közönségük kezébe. Nekünk kétszeren kell erre törekednünk; hogy kiirtsuk közönségünkből a classicusok iránti oktalan ellenszenvet, s hogy ifjainkkal a görög-latin írókat legalább fordításban *teljesen* megismertessük s megkedveltessük. Mert valamint a rossz fordítás legbiztosabban meggyűlölteti a classicusokat iskolán belül és kívül egyaránt, úgy a jó fordítás még a classicus míveltség ellenségeit is lefegyverezi.

Régi protestáns iskoláink egyik kedvelt classicusa, a mai iskoláinkból jóformán kiszorult Anakreon teszi az Akadémia gyüjteményének eddig megjelent egyik kötetét; a másik Cicerónak a kötelességekről szóló műve Csengeri János fordításában. Ezúttal Anakreont kivánjuk ismertetni. Thewrewk már évek óta foglalkozik Anakreonnal. De első tekintetre látható, hogy itt hosszú, hangyaszorgalmú tanulmány eredményével van dolgunk. 142 lapra terjedő bevezetése oly teljesen kimerítő értekezés, a milyet Anakreonról még egy nyelven sem írtak. Senki sem írhat ezután semmit Anakreonról a Thewrewk értekezésének figyelembe vétele nélkül. El van itt mondva minden tudható adat a költő életéről, műveiről; fejtegetve van az anakreoni költészet hatása, s tárgyalva van „Anakreon a magyar irodalomban". Thewrewknek, mint classicus philologusnak működését az jellemzi legjobban, hogy a classicus nyelveket és irodalmakat mindig összeköti a magyarral s tanitványainak is ily irányt ad. Nincs is hallgatója, a ki többé-kevésbbé az ő hatása alatt ne állana. És csak is így válhatik a classicus tanulmány ránk nézve igazán gyümölcsözővé, ha folytonosan a magunk nyelvére és irodalmára vagyunk tekintettel. Thewrewk az „Anakreon a magyar irodalomban" czímű czikkel a magyar irodalomtörténetnek egy eddig hiányzó szakaszát irta meg. Bevezetése nem

lehetett ugyan hézagtalanul összefüggő fejtegetés, mert Anakreonnak magának valódi maradványai is csak hézagos töredékek, melyekből teljesen jellemző költői képet alkotni teljes lehetetlenség; azonban minden felmerült kérdésnek oly tüzetes tárgyalását foglalja magában, mely az önálló tudományos kutatás kétségtelen érdemét méltán vindicálja. Érdekes és meggyőző az a fejtegetés, melyben kimutatja, hogy az Anakreon neve alatt ismeretes dalok nem származnak Anakreontól, hanem csak anakreoni utánzatok, s valószinüleg az alexandrin korból valók.

A görög szöveg nem egyszerű lenyomtatása a Bergk-félének, hanem több helyt vannak benne helyes kritikai okokból történt eltérések, miket az Anakreon-i szöveg sikerült emendatióinak tekinthetünk. Igy az itt megjelent görög szöveg az Anakreon-kiadások közt is számot tesz. Egyébiránt hogy mily óvatos Thewrewk a coniecturalis kritikában, bizonyítja a 389. lap, hol a jegyzetek közé iktatja ügyes emendatióját (ἔβαλεν βέλεμνον ἄρασ), de a hagyományozott szöveget megtartja.

A fordítás legjobb classicus fordításaink közé tartozik. A pontos és lelkiismeretes alakhűség mintaszerű magyarossággal párosul benne. Hűnek lenni az eredetihez s mégis magyarosan szólani — ezt senki se érti jobban Thewrewknél. Minden sora gond és tanulmány eredménye. Az ily fordítás valóban kárpótlást ad azoknak, a kik az eredetit nem olvashatják. Hadd idézzek egyet belőle:

33. Eros és a méh.

Kis méh pihent a rózsán,
Eros nem vette észre
És megsebezve, érzi
Ujjában a fulánkot.
Szaladva és röpülve
Szép gyönge Kypriához
Jajgatja kis kacsóit.
Végem, mamácska, így szól,
Végem van, ez halálom!
Szárnyas kigyócska megszúrt,
A mely a földmivestől
Méhnek van elnevezve.
Felelve kérdi anyja:
Ha méh fulánkja úgy fáj,
Hogy fájhat ám azoknak,
Eros, kiket te sebzesz?

Tanitványainknak, ha már eredetiben nem olvassák Anakreont, e fordítással okvetetlenül meg kell ismerkedniök. Reméljük is, hogy a görög és latin remekíróknak ez uj gyüjteményét minden iskolai ifjusági és tanári könyvtár be fogja szerezni, még pedig több példányban. Ily várakozásnak tulajdoníthatjuk a közoktatási Miniszter úrnak az e vállalat számára adott 1000 frtnyi évi rendes subventióját. Vajha gymnasiumainkban uj életre lendülne a classicusok tanulása! —*i* —*s*.

Német-Magyar és Magyar-Német Zsebszótár. Irták **Csemez József és dr. Németh Antal.** I. Német-magyar rész. 1886. Kiadja Grósz Gusztáv Győrött. Ára ?

A szótár szüksége a classikai nyelvekhez el van ismerve és a latin és görög oktatás szótár nélkül nem is képzelhető; a könyvjegyzékekben ott is találjuk rendesen. A német és franczia nyelv oktatásában — sajnos — még nem jutottunk odáig. Nem mintha szükségessége el nem volna még ismerve, hanem azon egyszerű okból, mert oly *német-magyar szótár*, mely mindenek előtt az iskola czéljait tartaná szem előtt és annak igényeit iparkodnék kielégíteni, még nem létezik. Nálunk a német nyelv nemcsak a politikában és társadalomban, hanem az iskolában is még mindig nagyon sajátszerű szerepet játszik.

Az a körülmény, hogy az ország számos vidékein a tanár a nyelv tényleges gyakorlati ismeretével találkozik, az oktatás alaposságát és rendszerességét veszélyezteti, felületessé teszi és ez kihat azon vidékekre is, a hol tanuló a nyelv gyakorlati ismeretét nem hozza magával, mert ott meg a tanár a jó és czélszerű tankönyv teljes híjával van. A mi német nyelvtanaink ugyanis mind egytől-egyig a német grammatikák szerint készültek, melyekben — nagyon természetes — csak az általános törvények vannak feltüntetve, de mellőzve van a részletekre való különös alkalmazás, mert ezekben — az anyanyelvben — a tévedés lehetősége úgy is ki van zárva. A felsőbb osztályokban, a hol a szorosabb értelemben vett grammatikai oktatás helyét a classikus irók olvasása pótolja, némely vidékeken a tanulóknál tapasztalt szóbőség a tanárt hihetetlen mennyiségek consumálására ragadja, természetesen ismét csak az alaposság és rendszeresség árán; holott más vidékeken a szóbőség hiánya az olvasást egy nevetséges minimumra szorítja, mert a mi ezt a szóbőséget közvetítené, egy jó és czélszerű szótárnak teljes híjával vagyunk még.

Azért nagy várakozással vettem kezembe a legutóbb Győrött Grósz Gusztáv kiadásában megjelent német-magyar szótárt.

Várakozásomat nagyban fokozták még a szerzők nevei — mindkettő tanférfiú — és az előszóban tett azon nyilatkozatuk, hogy *főleg a tanulók szükségleteit tartották szem előtt.*

Hogy várakozásomban csalódtam-e vagy nem, hogy a német nyelvi oktatás valóban hasznavehető segédeszközt nyert-e az említett munkában, annak eldöntését jelen ismertetésem elolvasása után a szakférfiakra bízom.

Mit követelhet a tanuló a neki szánt szótártól?

Mindenek előtt azt, hogy az *iskolai irókban* előforduló összes szókészletet annak kimerítő magyarázatával együtt megtalálja. Igaz, hogy a németre még olyan canon nincs összeállítva és általánosan elfogadva mint pl. a latinra, de azért van már elég általánosan elfogadott és a tantervben meg is nevezett darab, melyre legalább

is figyelemmel kell lennie a szótárnak. Vagy mit szólnánk ilyen latin szótárhoz, a melyben a Ciceronál, Liviusnál, vagy Horatiusnál előforduló szavak nem volnának fölvéve. Én a következő, a tantervben megnevezett műveket tartom szem előtt: Herder: Cid; Hebbel: Schatzkästlein; Goethe: Iphigenie, Hermann und Dorothea, Egmont és balladái; Schiller: Wilhelm Tell, Braut von Messina és balladái és íme, a következő ezekben előforduló szavakat nem találtam Csemez és Németh urak szótárában: Anwartschaft, anzetteln, Archipel, Atzung, Bast, Begehr, Bühl, durchwühlen, entsetzt, geachtet, gebahren, geborsten, geblendet, Gebresten, gebührlich, gebrechen, gedeckt, gedüngt, gefiedert, gefingert, geflohen, geflogen, gen (praep.), Ginster, Gischt, gleisten, Glimpf, glotzen, Gönner, Grabscheit, grämlich, greinen, grimmen, Grütze, gruseln, gülden, haarklein, der Haft, Hagestolz, Hai, Halbheit, Hall, Harke, husten, Haushalt, Hebamme, heil, das Heim, Heisssporn, kreisten, lugen, Nau, schuldig, schutzbefohlen, Schwarzbrod, seelengut, Seeweg, Segenspruch, sehnsüchtig, Seidenwurm, Sendbote, Senkung, Sicht, sinnig, Söldling, sonder (praep.), Späher, Spätling, Springquell, stämmig, Statt (f. n.), statt (praep.), das Steuer, stief, Stolle, Stosszahn, Streif, Stümper, Sündig, Süsswasser, taghell, Tauber, Thauwind, Tilgung, tonlos, trächtig, traut, Treibeis, triefen-troff-getroffen, trinkbar, Trübe, Trulle, Tummelplatz, Übermensch, Urfehde, versumpfen, voreingenommen, Voreingenommenheit, wundersam stb. Mindezek oly egyszerű és mondhatni mindennapi szavak, hogy hiányuk — nem tekintve azt, hogy a tanulót cserben hagyják, már magában véve a szótárt értéktelenné teszi. Oly összetett szókról pedig, melyek épen a költői nyelv sajátosságát teszik és különösen Schillerben lépten nyomon, de Goethében is elég gyakran előfordulnak, mint: Gestaltenheer, Sclavenbande, zusammengatten, leichtschwebend, Bildkraft, Späheraug, wunderwirkend, Siegestat, Menschenhand, Heldenheer, Riesenschlachten, Löwentodter, Sinnenschlaf, entwölkt, seelenvoll, anmutsvoll, Geisterliebe, Gedankenwürde, Rätselfrage, Weltenlauf, Silberkreis, Schönheitswelten, Weltgebäude, Huldgöttin, hinschmelzend, entjocht, Sternenbogen, spiegelhell, Schattenwelt, Brautgewand, Zauberschein, Schöpferhand, entnervt, Lebenswelle, Opferbrand, Menschenrecht, Blumenleiter, Dichterschwung, Zeitenlauf stb.,*) a melyek a tanulót, ki nem hatolt be a nyelv szellemébe, a helyes értelmezés és szabatos fordítás miatt legtöbb esetben zavarba hozzák — ezekről, mondom, nem is szólok, mert kilencz tized részük Ballagiban sem fordul elő, melynek alapján ez a szótár készült (l. az előszót). Az az egy tizedrész pedig, mely Ballagiban *véletlenül* meg van, az sem az irók alapján jutott be, hanem Adelung és Heinsius nyomán.

*) Ezek mind egyetlenegy és pedig Schiller „Die Künstler" czímű költeményéből vannak véve.

Amde szólok az összetett szókról általában. Milyen rendszer, milyen szabály szerint jártak el, mi volt a szerzőkre nézve irányadó e tekintetben? azt a könyvből magából sehol sem láthatjuk, ott csak a legnagyobb rendszertelenségnek és önkénynek nyomait találjuk, melyet sok esetben a jó ízlés sem szabályoz. Iskolai használatra szánt szótárban a teljesség ki van zárva, de az egyedüli észszerű határt csak a classikus íróknál tényleg előforduló szóösszetételek képezhetik és ezen határon belül épen az iskolai szótártól meg kell követelnünk a teljességet.

A szókészlet hiányossága mellett, a *szómagyarázat* hiányossága is nagyon föltünő. A magyarázat hiányossága először abban áll, hogy az illető szónak minden jelentése nincs fölvéve, pl. *ätzen* föletet, megmarat — de annyit is jelent mint *táplál*; *aufbieten* felszólít, összehí — de ilyen constructióban „alles aufbieten", „seine Kräfte aufbieten", mit tesz? *Aufgebot* felkelés, felkelősereg — de ilyen szerkezetben „mit dem Aufgebote seiner letzten Kräfte", vagy „das dritte Aufgebot?"; *bewährt* próbált, hasznos, tapasztalt — de ebben az összeköttetésben „bewährte Lehre?" (Goethe „Egmont"-jában, hol a hitre vonatkozik); *Bube* gyermek, fiú — de lehet apród is, még rossz értelme is lehet; *speisen* eszik, ebédel — de ebben a mondatban „Gott speist die Raben" etc.?; *vergeben* oda ad, igér, eloszt, megbocsát — de annyit is tesz: megmérgez; *Vorwurf* szemrehányás — de annyit is tesz mint terv, alaprajz és Lessingnél ilyen értelemben sűrűn fordul elő stb.; másodszor, hogy a külömböző felsorolt jelentéseknél nincs feltüntetve, hogy milyen különös összeköttetésre vagy szerkezetre vonatkoznak, pl. *Flor* = fátyol, virágzás, divat — ha Csemez tanár úrnak valamelyik tanítványa, ez után indulva, azt mondaná: „der neueste pariser Flor", mit szólna hozzá? Ilyenek *Stock* = bot, pálcza, fatörzsök, tuskó, tőke, emelet; *stürmen* = dühösködik, rohan, vi, ostromol; *Styl* = irály, írásmód, időszámlálás stb. stb. Már magában véve azt a berendezést sem helyeselhetem, hogy a legkülönbözőbb jelentések úgy vannak felsorolva egymás mellett, mintha synonimák volnának; ilyent pl. *Strauss* = strucmadár, bokréta, tusa, harc; sokkal czélszerűbb volna így irni: 1. struczmadár, 2. bokréta, 3. tusa, harcz.

Az eddig mondottak csak az egyes szókra vonatkoznak. Ámde a szó maga a szótárnak csak az egyik felét képezi, a másik ép oly lényeges és talán még — legalább a tanulóra nézve — fontosabb fele az *idiotismus, frázis és szólásmód*. Ha a tanuló arcza verejtékében össze is szedte az egyes szók jelentését, de az egésznek még sem találhatja meg a helyes értelmét: akkor vagy elkeseredik a hiába való fáradozás miatt és elveszti önbizalmát, vagy könyelmű és gondatlan lesz és nem is keresi többé az értelmet, hanem legfeljebb csak külsőleg tesz eleget kötelességének. És ezt a lényeges, ezt a fontosabb részt, hogy úgy mondjam, az éltető

elemet — mert ebben rejlik a nyelv élő organismusa, sajátos szelleme — a szerzők teljesen elejtették, úgy látszik elvből és ez egyszer következetesek is voltak, mert még véletlenségből sem tévedt bele egyetlen egy szólásmód vagy idiotismus sem könyvükbe.

Nem kimerítő lajstromát adtam a hiányoknak és hibáknak, melyeknek pótlása vagy kijavítása által esetleg egy második kiadás teljessé és kifogástalanná válnék, hanem csak példákat hoztam fel, melyek az egyes szerzők véletlen lapozgatása és a nevezett szótár szemmel tartása által feltüntek, melyeknek száma azonban még tetszés szerint gyarapítható. De volna bár kimerítve, maga az a körülmény, hogy a szólásmódok kimaradtak, alapjában elhibázottnak bélyegzi és mindenkorra hasznavehetetlenné teszi ezt a szótárt. Ezen a hiányon pótlás és javítás által nem lehet segíteni, azért nem is szólok nyelvtani tévedésekről, sorrendfelcserélésekről és más efféle apróságokról, bár azok is nagyon furcsák egy *szótárban*, hanem csak őszinte sajnálatomat fejezem ki a fölött, hogy várakozásomban teljesen csalódtam, és hogy a német nyelvi oktatás e könyv megjelenése után is sínyleni fogja egy jó német-magyar iskolai szótárnak, emez annyira szükséges segédeszköznek a hiányát.

(Szeged.) *Dr. Bauer Simon.*

Ujabb paedagogiai munkák.*)

1. Német irodalom.

a) Önálló munkák.

Renner H. Moderne Erziehung und die sittliche Verwilderung der Jugend unter dem Einflusse der socialen Uebelstände. Bernburg J. Bachmeister. 1 m. 80 pf.

Specht F. A. Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland von den ältesten Zeiten bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts. Stuttgart, J. G. Gotta'sche Buchhandlung. n. 8. m.

Ufer Ch. Vorschule der Pädagogik Herbart's. 3. Aufl. Dresden, Bleyl und Kämmerer. 1 m. 50 pf.

Fricke F. W. Erziehungs- und Unterrichtslehre. Neue Ausgabe. Mannheim, J. Bensheimer's Verlag. 70 pf.

Gutersohn J. Die schweizerischen Real- und Mittelschulen, zugleich ein Beitrag zur Lösung der deutschen Mittelschulfrage. Karlsruhe, G. Braun'sche Hofbuchhandlung. 60 pf.

---

*) E rovat alatt közölni fogjuk az időnként megjelenő általánosabb érdekű, s a mi körünket közelebbről érdeklő paedagogiai munkák jegyzékét. A sort a német irodalommal kezdjük meg, összeállítván az 1885-ben megjelent fontosabb önálló művek s folyóiratok címeit. A rovat vezetését dr. Budai József úr, a II. ker. állami főreáliskola tanára s a „Philosophiai Szemle" egyik szerkesztője sziveskedett magára vállalni. *Szerk.*

Verhandlungen der Directoren-Versammlungen in den Provinzen des Königreich Preussen seit dem Jahre 1879. 17 Bd. 21. Directoren-Versammlungen der Provinz Westfalen. Berlin, Weidmann'sche Buchhandlung. 3 m.

Vollhering W. Das köhere Schulwesen Deutschlands vom Gesichtspunkte des nationalen Bedürfnisses. 3. Aufl. Leipzig, E. Petersen, Verlagsbuchhandlung. 1 m.

Breymann H. Wünsche und Hoffnungen, betreffend das Studium der neueren Sprachen an Schule nud Universität. München, R. Oldenburg. 1 m. 50 pf.

Vierteljahrs-Catalog aller in Deutschland erschienenen Werke aus dem Gebiete der Pädagogik. Jahrgang 1884. Leipzig, J. C. Hinrichs' sche Buchhandlung. Verlags-Conto pro 10 Exempl. n. 2 m. 80 pf.

Wentzel C. A. Repetitorium der Geschichte der Pädagogik. Langensalza, Schulbuchhandlung. Kart. 80 pf.

Bratuschek E. Die Erziehung Friedrichs des Grossen. Berlin, G. Reimer. 3 m.

Wentzel C. A. Repetitorium der Didaktik und Schulkunde. Langensalza, Schulbuchhandlung. Kart. 75 pf.

Schmeding J. Die klassische Bildung in der Gegenwart. Berlin, Gebr. Bornträger. 3 m.

Krüger B. Friedrich Thiersch, Gottlieb Welker und die Gymnasialreform. Rede. Leipzig, B. G. Teubner. 1 m. 20 pf.

Soden A. Die Einflüsse unseres Gymnasiums auf die Jugendbildung. Vorschläge für eine natürliche und zeitgemässe Reform der Mittelschule. 2. Aufl. Tübingen, F. Fues, Verlagsbuchhandlung. 2 m. 40 pf.

Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien in Oesterreich. Wien, Pichler's Wittwe u. Sohn. 4 m.

Seeger H. Realgymnasium od. Oberrealschule. Wismar, Hinstorff'sche Hofbuchhandlung. 1 m. 20 pf.

Brückner T. Die wissenschaftliche Vertiefung der Unterrichtsmethode auf dem Gymnasium. Fürstenwalde. M. Geebhaar. 2 m.

Bibliothek, Pädagogische. Herausgegeben von praktischen Schulmännern. Langensalza, Schulbuchhandlung von F. G. L. Gressler.

Noir F, Pädagogische Aphorismen, 864 Citate aus 109 Klassikern und Schriftstellern. Leipzig, Grossner und Schramm. 2 m.

Droese A. Pädagogische Aufsätze. 1 Bd. 3. Aufl. Langensalza, Schulbuchhandlung von F. G. L. Gressler. 1 m. 80 pf.

Mayer J. Dr. Martin Luther's Pädagogik. Eine systematisch-kritische Darstellung. Hannover, C. Meyer. 75 pf.

Korrespondenz, Litterarische, des Pädagogen Friedrich Eberhard Rochow mit seinen Freunden. Neu herausg. und vermehrt v. F. Jonas. Berlin, L. Achmigke's Verlag. 4 m.

Hergard S. Ueber Erziehung. Eine Darstellung der Pädagogik und ihrer Geschichte. Uebersetzt von O. Gleiss. Gütersloh, Bertelsmann.

Walsemann A. Das Interesse, Sein Wesen und seine Bedeutung für den Unterricht. Hannover, C. Meyer. 1 m. 20 pf.

Keferstein H. Zur Frage des Prüfungswesens. (Deutsche Zeit- und Streitfragen, herausgegeben von F. v. Holtzendorff. Heft 202). Berlin, Habel, Subscriptionspreis 75 pf. Einzelpreis 1 m. 20 pf.

Krier J. B. Das Studium und die Privat-Lektüre. 2. Aufl. Luxemburg, P. Brück. 2 m.

Lemme L. Ueber die Pflege der Einbildungskraft. Vortrag. Breslau, L. Köhler. 50 pf.

Nachrichten, Statistische, über den Stand des Gelehrten- und Realschulwesens in Würtemberg. Tübingen, L. F. Fues'sche Sortiments-Buchhandlung. 1 m.

Müller E. Die Hochschule Bern in den Jahren 1834—1884. Bern, J. Dalp'sche Buchhandlung. 2 m. 50 pf.

Köhler W. In bunter Reihe. Pädagogische Abhandlungen. Breslau, Priebatsch's Buchhandlung. 1 m.

Paulsen F. Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Leipzig, Veit & Co. 16 m.

Hase E. Die Psychologie als Grundwissenschaft der Pädagogik. Leipzig, Dürr'sche Buchhandlung, 1 m. 50 pf.

Biese R. Psychologische Satz- und Denklehre. Für die Oberstufe höherer Lehranstalten. Barmen, H. Klein. Cartonirt 60 pf.

Kern F. Zur Reform des Unterrichts in der deutschen Satzlehre. Berlin, Nicolai'sche Verlagsbuchhandlung. 1 m. 20 pf.

Largiadèr A. Ph. Handbuch der Pädagogik. Einz. Lief. Zürich, F. Schulthess. 8 pf.

Ostermann W. u. L. Wegener. Lehrbuch der Pädagogik. 1 Bd. 2. Aufl. Oldenburg, Schulze'sche Hofbuchhandlung. 2. m. 60 pf.

Schumann J. Ch. G. Lehrbuch der Pädagogik. Hannover, C. Meyer. 4 m. 40 pf.

Anzeiger für die neueste pädagogische Literatur. Herausg. v. H. E. Stöltzner, 14. Jahrg. 1885. Leipzig, J. Klinkhardt. $^1/_2$ évre 1 m.

Strassburger B. Geschichte der Erziehung und des Unterrichts bei den Israeliten. E. Lief. Stuttgart, Lewy u. Müller. 50 pf.

Herbart J. F. Briefe über die Anwendung der Psychologie auf die Pädagogik. Neue (Titel-) Ausgabe. Herausg. von K. Richter. Leipzig, Siegismund u. Volkening. 1 m. 20 pf.

Herbart J. F. Allgemeine Pägagogik aus dem Zwecke der Erziehung abgeleitet. Neue (Titel-) Ausgabe. Ugyanattól, ugyanott. 1 m. 50 pf.

Herbart J. F. Pestalozzi's Idee eines ABC der Anschauung als ein Cyclus von Vorübungen im Auffassen der Gestalten, wissenschaftlich ausgeführt. Neue (Titel-) Ausgabe. Ugyanattól, ugyanott. 1 m. 50 pf.

Herbart J. F. Umriss pädagogischer Vorlesungen. Neue (Titel-) Ausgabe. Ugyanattól, ugyanott. 1 m. 50 pf.

Graf Tolstoi D. A. Ein Blick auf das Unterrichtswesen Russlands im 18. Jahrhundert bis 1782. Aus dem russischen übersetzt von G. v. Kügelgen. St. Petersburg. (Leipzig, Voss, Sortiment.) 1 m. 70 pf.

Schramm R. Die Grenzen der Lehrfreiheit. Vortrag. Bremen. C. W. Roussel. 80 pf.

Christensen J. L. Der moderne Bildungsschwindel in der Schule und Familie, sowie im täglichen Verkehr. Leipzig. P. Schlicke. 3 m.

Jäger Oscar. Aus der Praxis. Ein pädagogisches Testament. Wiesbaden. 1883. C. G. Kunze's Nachfolger.

Meingast, Prof. Pädagogische Randglossen. Wien, Manz. 80 kr.

Heinzelmann, Oberl., Dr. Ueber Bildung und Einfalt. Ein Vortrag. Berlin, Wiegandt u. Grieben. 0,80.

b) Folyóiratok.

Jahrbuch, Pädagogisches. Red. von M. Zens. Leipzig, J. Klinkhardt. 3 m.

Jahresbericht, Pädagogischer. Herausg. v. F. Dittes. 36 Jahrgang. Leipzig, F. Brandstetter. 10 m.

Jahresheft, 16, des Vereins schweizerischer Gymnasiallehrer. Aarau, H. R. Sauerländer. 2 m.

Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik. Begr. von T. Ziller. 18. Jahrg. Herausg. v. Th. Vogt. Leipzig, Veit u. C. 5 m.

Korrespondenz-Blatt für die Gelehrten und Realschulen Würtembergs. Herausg. v. H. Bender und F. Ramsler. 32. Jahrg. Tübingen, F. Fues. $^1/_2$ évre 5 m.

Rundschau, Pädagogische, auf dem Gebiete des Unterrichtswesens aller Länder. Herausg. v. F. Körner. Hildburghausen, F. W. Gadow und Sohn. $^1/_4$ évre. 1 m. 20 pf.

Studien, Pädagogische. Neue Folge. Herausg. v. W. Rein. Dresden, Bleyel und Kämmerer. pr. Heft 1 m.

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Herausg. v. H. Kern u. H. J. Müller. Berlin, Weidmann'sche Buchh. E. évf. 20 m.

Lehrproben und *Lehrgänge* aus der Praxis der Gymnasien und Realschulen. Herausg. v. O. Frick und G. Richter. Halle, Buchhandlung des Waisenhauses. 2 m.

Blätter für das bayerische Realschulwesen. Red. v. J. Kurz. München, Rieger'sche Universitäts-Buchhandlung. E. évf. 5 m.

Cassau, K., Beiträge zur Pädagogik der Gegenwart. Gesammelte pädagogische Aufsätze. Langensalza, Schulbuchh. 3 m. 25 pf.

Zeitschrift für mathem. und naturwissenschaftl. Unterricht. Herausg. v. Hoffmann. 16. Jahrg. Leipzig, Teubner. E. évf. 12 m.

Zeichenhalle. Monatsblätter f. Zeichenkunst und Unterricht, mit lithogr. und farbig. Beilagen. Berlin, 1884. XX. Jahrg. Theod. Wendler. Monatl. 1 Heft.

Gymnasium. Zeitschrift für Lehrer an Gymnasien und verwandten

Unterrichtsanstalten. Redigirt von M. Wetzel. 3. Jahrg. 1885. Paderborn, F. Schöningh. $^1/_4$ évre. 1 m. 50 pf.

Zeitschrift für österreichische Gymnasien. Red.: W. v. Hartleben, K. Schenkl. 36. Jahrg. 1885. Wien, C. Gerold's Sohn. — Egész évfolyam. 24 m.

Blätter für das bayerische Gymnasialwesen. Red. v. A. Deuerling. München. J. Lindauer'sche Buchh. E. évf. 6 m.

Central-Organ für die Interessen des Realschulwesens, begründet v. M. Strack, herausg. von L. Freytag und H. Böttger. 13. Jahrg. 1885. Berlin, Friedberg und Moder. $^1/_2$ évre 8 m.

Zeitschrift für das Realschulwesen. Herausg. v. J. Kolbe, A. Hölder. E. évf. 14 m.

Zeitung für das höhere Unterrichtswesen Deutschlands. Herausg. von H. A. Weiske. 14. Jahrg. 1885. Leipzig, Siegismund u. Volkening. $^1/_4$ évre 2 m.

Blätter, Pädagogische, für Lehrerbildungs-Anstalten. Herausg. von C. Kehr. 1885. Gotha, E. F. Thienemann. 2 m.

Centralblatt für die gesammte Uterrichts-Verwaltung in Preussen. 1884. Ergänzungsheft: Statistische Mittheil. über das höhere Unterrichtswesen im Königreiche Preussen. Berlin, Besser'sche Buchh. 3 m.

Jahrbuch der Hamburgischen wissenschaftlichen Anstalten. 1 Jahrg. Hamburg, L. Gräfe 9 m.

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

Középiskolai oktatásunk ügyének az 1883. évi törvény értelmében való tovább fejlesztése nem pihent a nagy iskolai szünet ideje alatt sem. Egy-két oly fontos tényt és nagyjelentőségü nyilatkozatot registrálhatunk, a melyek meggyőznek bennünket arról, hogy középiskolai oktatásunk nagy ellentétek kiegyenlítése és erős ellentállások leküzdése árán ugyan, de meg fogja magának ásni azt a medret, a melyet a törvény kijelölt számára. Az iskolafentartó autonom felekezetek közül a magyarországi protestáns egyházak — fölébe helyezvén a nemzeti műveltség nagy érdekeit a maguk különérdekeinek — abbahagyták megkezdett oppositiójukat; hogy egyebet ne említsünk, a m.-szigeti reformatus, az eperjesi, selmeczi és aszódi evangelikus gymnasiumok segélyezése immár ténynyé vált s ezek példája is meg fogja mutatni, hogy középiskoláink egységes vezetése tért hódíthat a nélkül, hogy a felekezetek kárt szenvednének miatta. Az erdélyrészi kath. status sérelmes ügye az érettségi vizsgálati felügyelet dolgában még nincs ugyan véglegesen elintézve s a szászok universitása is háborog és rekriminál főképen a magyar nyelvnek,

mint iskolai tantárgynak kötelezővé tétele miatt; de Trefort miniszternek, mind a kath. statushoz, mind Teutsch superintendenshez intézett iratai fényesen bizonyítják, hogy a közoktatási kormány a mily méltányos és engeszteléken ott a hol törvény megengedi, ép oly hajthatatlan és alkut nem ismerő, a hol arról van szó, hogy a törvénynek érvényt és tiszteletet szerezzen. S míg az elvek és különérdekek eme harcza folyt a kormány és az iskolafentartó hatóságok közt, egyik legtekintélyesebb tudományos társulatunk congressust rendezvén, figyelemreméltó határozatokat hoz a történelem tanításáról középiskoláinkban, s Trefort miniszter azon fáradozik, hogy elszomorító közegészségügyünk javítására a középiskolai képzés eszközeit egy új tárgygyal, az iskolai administratiót egy új factorral gyarapítsa.

* * *

Az erdélyi kath. status középiskolái és az állami felügyelet. A vallás- és közoktatási miniszter ama leirata, melyben a kormány álláspontját az állami felügyeletre vonatkozólag a kath. statussal tudatja, egész terjedelmében a következő:

Az erdélyi róm. kath. status mult év szeptember 23-án megtartott gyüléséből hozzám intézett kérvényében, melyben a Királyhágóntúli róm. kath. középiskolák érettségi vizsgálatának vezetésére vonatkozó s m. é. május 2-án 15983. sz. a. kelt rendeletem ellen felszólal, az 1883. évi XXX. törv.-czikk 41. §-ából, mely szerint „az erdélyi részekben a kath. status által fenntartott és vezetett középiskolákra vonatkozólag mindazon jogok, melyeket eddig a kath. status gyakorolt, érintetlenül hagyatnak“ oly következtetéseket von le, melyeket elfogadnom nem lehet.

A törvény idézett §-ában érintett gyakorlatot vizsgálva, azt találom, hogy a kath. status a Királyhágóntúli róm. kath. középiskoláknál fontos jogokat gyakorolt ugyan, de nem gyakorolt minden jogot és nem kizárólagosan, hanem gyakorolt jogokat a közoktatásügyi kormány is, a többi közt gyakorolta közege: a kir. tankerületi főigazgató által az érettségi vizsgálatokon az elnöklés jogát is, minek világos bizonyítéka az, hogy a tankerületi főigazgató, a főigazgatóságnak az 1869. évben, t. i. az erdélyi főkormányszék kekelében működött, s tőle függött kath. kommisszió megszünte után, a törvényhozás egyetértésével történt szervezéséből kifolyólag — nemcsak tényleg elnökölt ez időtől maig a vizsgálatokon, hanem rólok mint kir. főigazgató jelentéseket is tett a közoktatásügyi miniszterhez s minden egyes érettségi vizsgálati bizonyítványt kizárólag mint tankerületi főigazgató irt alá.

Hogy a kath. status igazgató-tanácsa is megbízta Páll Sándor főigazgatót az érettségi vizsgálatok vezetésével, ezt elismerhetem a nevezett férfiú iránti bizalom s a kormányhoz való ragaszkodás nyilvánulásának, de nem ismerhetem el a kath. status jogának.

Hogy a kath. status s annak kebeléből választott igazgató-tanács egyedül s a közoktatásügyi minisztertől teljesen függetlenül nem vezette s nem vezethette az erdélyi róm. kath. középiskolákat, kiviláglik továbbá ő cs. és apost. kir. felségének 1867. augusztus 19-én kelt ama legfelsőbb elhatározásából is, mely világot derítve az előbbi állapotokról az ujabbakra való átmenetre, következőleg szól: „Megengedem, hogy az erdélyi főkormányszéknél fennálló úgynevezett kath. kommisszió megszüntettetvén, — az annak hatásköréhez tartozó ügyek, az erd. róm. kath. statusnak 1866-ik évi január 10-én a Kolozsvártt tartott gyülése jegyzőkönyvében körülirt szerkezetü gyülésnek s annak kebeléből választandó bizottságnak befolyásával kezeltessenek és intéztessenek ama módozatok szerint, melyeket magyar kományom az összes érdeklettekkel egyetértőleg legfelsőbb kegyuri és főfelügyelői jogaim csorbitása nélkül fog megállapítani és elhatározásom elé terjesztend.“

E legfelsőbb elhatározásból, különösen annak a kath. status hozzám intézett előterjesztésében idézetlenül hagyott végszavaiból világosan kitünik, hogy a status és igazgató-tanácsa nem nyert jogokat kizárólagos s a magyar kormánytól független intézkedésekre.

Hogy az ő cs. s apost. kir. felsége legfelsőbb elhatározásában kitötött módozatok mind ekkorig nem voltak megállapíthatók, onnan van, mert az erdélyi róm. kath. status oly hatáskörre törekedett, mely illetékességét meghaladó, és ő cs. és apostoli kir felségének fönnebbi elhatározásával ellentétes függetlenségre czélzott.

Kitünik ez, a közoktatásügyi miniszternek 1873. június 16-iki 1008 elnöki szám alatt kelt ép ama rendeletéből, melyről a kath. status, nem idézve a rendelet szövegét, azt mondja, hogy jóváhagyta az erdélyi róm. kath. status igazgató-tanácsának független intézkedései hatáskörét. E rendelet következőleg szól: „Tekintettel ő cs. és apost. kir. felségének 1867. augusztus 19. kelt legfelsőbb elhatározására, mely az erdélyi kath. statussal 1867. év szeptember 12-dikén 896. eln. szám alatt kelt itteni intézvénynyel közöltetett, a kath. statusnak joga lévén arra, hogy évi üléseit megtartsa, és a 24 tagú igazgatótanácsot, mely az ekkorig működött kat egyházi bizottság (kath. kommisszió) helyébe lépjen, önkebeléből megválaszsza, az erdélyi püspökmegyei statusnak ebbeli eljárását jóváhagyó tudomásul veszem, s egyuttal ama megállapodását is helyben hagyom, mely szerint az összes, ekkorig a kath. egyházi bizottság hatásköréhez tartozott ügyeket jövőben a ma már megválasztott 24 tagú igazgató-tanács befolyásával kezelendi és intézendi. Minden egyebekre nézve azonban, melyekre f. é. május 12-én és folytatólag ülésezett status még kiterjeszkedik, nem vagyok azon helyzetben, hogy az erdélyi püspöki megyét illetőleg, már most intézkedhessem, minthogy ezek együttesen az összes magyar állam kath. egyházára végérvényesen létesítendő önkormányzat megállapításának alkalmával s azzal szervezetesen fognak annak idejében elintéztetni.“

E rendelet tehát csakis ama hatáskört hagyta meg az erdélyi kath.

statusnak, illetőleg az igazgatótanácsnak, melyet az erdélyrészi főkormányszéktől függésben volt kath. kommisszió gyakorolt.

Már az itt felhozottak eléggé világosságba helyezik az erd. r. kath. status viszonyait az állam-kormányhoz, és alig szükséges visszamenni az erdélyi főkormányszéknél fennállott kath. kommisszió viszonyaira, mely kommisszióról egyébiránt maga az idézett 1876. évi legfelsőbb elhatározás mondja, hogy a „kormányszéknél állott fenn" tehát nem függetlenül, mely köztudomásu dolog, s a volt erd. főkormányszék minden aktái eléggé bizonyítják, hogy nem volt egyéb mint a főkormányszék alá rendelt organum, mely a kormány tanácsosaiból állott, s melynek határozatai csakis javaslatok természetével bírván, a főkormányszék üléséből, annak nevében és pecsétjével emelkedhettek érvényre.

Az erdélyi püspökök is nem püspöki állásuknál fogva, hanem csak ama jogon gyakorolták az iskolák feletti főigazgatói hatáskört, hogy a király által mindannyiszor külön főigazgatókká neveztettek ki, miről a kineveztetések egész sora tanuskodik, s legvilágosabban bizonyítja ezt báró Szepessy Ignácz püspök esete, ki 1820-ban szintén felruháztatott a főigazgatósággal, ő azonban e tisztről lemondván, lemondása 1824. jan. 30-ról 308 udv. korlátn. sz. leirattal elfogadtatott. A legutolsó t. i. az 1883-dik, évi XXX. t. cz. s az abban felhozott gyakorlat történeti elemzése kimeríti az egész ügyállást. Legfeljebb a törvény ama kifejezéséről kell még megemlékeznem, melyet a kath. státus kérvényében hangsúlyoz; e szavak „kath. státus által vezetett középiskolák." Ő cs. és apost. királyi felségének idézett 1867-ik évi legfelsőbb elhatározásában említve van, — az az erdélyi katholikus státus és bizottmányának befolyása, — másrészt pedig ugyanemez elhatározásból s a történeti kifejtésből világos a katholikus kommisszió függése az államkormánytól, valamint a legutolsó tényállások eléggé világosságba helyezik, hogy a vezetés bizonyos tekintetben a kath. státus és igazgató-tanácsát, más tekintetben pedig a közoktatásügyi minisztert is megilletik.

Mindezek alapján nem vagyok ama helyzetben, hogy az erd. kath. státus mult évi szeptember 23-ikán megtartott gyüléséből kelt felszólamlásnak, illetőleg abbeli kérelmének megfelelhessek, hogy az érettségi vizsgálatok vezetésére nézve az 1883. évi XXX. t. cz. és 24. §-ának az autonom felekezeti középiskolákra vonatkozó szabványai alkalmaztassanak, hanem *egész terjedelmében fenn kell tartanom 1884. évi május 2-án 15,983. sz. a. kelt rendeletemet, mely kimondja, hogy az erdélyi róm. kath. középiskolák érettségi vizsgálatain az elnöki tiszt ezentúl is az illető tankerületi főigazgatót illeti meg.* Megjegyezhetem még, hogy az 1883-ik évi XXX. t. cz. 41. §-ából, mely az erdélyi kath. status középiskoláiról külön szól, épen nem következhetik az, mit a státus előterjesztésében kikövetkeztetni törekszik, hogy e §. szerint az erdélyi róm. kath. középiskolák az autonom felekezeti középiskolák közé tartoznak, mert ha oda értendők volnának, akkor a 46. §. mellett, mely az autonom felekezeti középiskolákról szól a 41. §. teljesen felesleges és értelem nélküli volna.

Ép az oknál fogva, mert középiskoláink között az erdélyi kathol. középiskolák sajátságos helyet foglalnak el, szükség volt a 41. §-ra, valamint szükséges volt a főpapok és szerzetes rendek által fenntartandó vagy ellátott kath. középiskolákra külön a 39. §-us, noha ez iskolák szintén a tankerületi főigazgatóságok alatt állanak, mert habár felekezeti iskolák s bizonyos mértékben, például a tanárok alkalmazására, fegyelmére nézve nem állanak a közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt, azért még sem tartoznak az autonom felekezeti középiskolákra vonatkozó §-sok alá, hanem tartoznak a 45. §. alá, mint oly intézetek, melyek mégis bizonyos mértékben a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt állanak. Igy áll a dolog az erdélyi kath. középiskoláknál is, melyek bizonyos mértékben a miniszter vezetése alatt állanak és nem autonom felekezeti iskolák. E sajátságos helyzetnél fogva engedtem meg tehát az 1884. évi 15,983. szám alatt kelt rendeletemmel, hogy az erdélyi róm. kath. középiskolák érettségi vizsgálataihoz a kath. státus is küldjön ki megbízottat, hogy az eredményről értesülhessen s ennek alapján a tanintézetek fejlesztését illető igényeit érvényesíthesse s ez engedélyt ezentúl is fenntartom.

Végül a kifejtettek alapján a helyzet tisztázására, határozottan kijelentem, hogy az erdélyi kath. középiskolákat nem sorolhatom az autonom felekezeti középiskolák közé, hanem oly iskoláknak tekintem, melyek miként említettem, bizonyos tekintetben az erdélyi kath. státus, más tekintetben pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetése alatt állanak, mely kettős függés viszonya a fennállott kath. kommisszió hatásköre szerint állapítható meg. Azért, midőn ő cs. és ap. királyi felsége jogait, s ennek alapján a kormány befolyását megőrizni kötelességem, érvényben tartom a kath. státus jogos befolyását is, s azt a fennállott kath. kommisszió hatásköréből folyó mértéken belől, korlátozni nem szándékom.

Az erdélyi róm. kath. státus-gyülés szeptember 22-én tartott ülésében behatóan foglalkozott a miniszter fentebbi leiratával és egyértelműleg elhatározta, hogy annak ellenében petitionálni fog az országgyülésnél. Az országgyűléshez intézendő felirat az igazgató-tanács által már előre elkészíttetvén s az ülésen felolvastatván, minden változtatás nélkül elfogadtatott.

* * *

Trefort Ágoston közokt. miniszter levele Teutsch superintendenshez. Az erdélyi ágostai hitvallásnak consistoriuma f. é. április 27-én tartott üléséből Trefort miniszterhez a magyar nyelv kötelező oktatása tárgyában felterjesztést intézett. E felterjesztés a miniszter ez évi jan. 30-án és márcz. 21-én kelt ama rendeleteivel foglalkozik, a melyek megkövetelik, hogy az erdélyi evang. egyház német népiskoláiban a magyar nyelv oktatásának annyi tanóra szenteltessék, a mennyit a nem-magyar tannyelvű

népiskolák számára az 1879-ki tanterv megszab. A törvényben s annak végrehajtását követelő miniszteri rendeletekben a felterjesztés irói a szász iskolák végromlását látják; lehetetlen azoknak eleget tenniök hitük, nemzetiségük, műveltségük veszedelme nélkül. E felterjesztésre — a mely tiszta világosságban tünteti föl különösen a szász egyházi és tanügyi körök gondolkozását és törekvéseit — mintegy válaszúl szolgál Trefort miniszternek Teutsch superintendenshez intézett következő levele:

Főtisztelendő úr! Azon óhajok és aggodalmak, melyeket főtisztelendőséged a magyar nyelvtanítás tárgyában hozott intézkedésekre vonatkozólag egy hozzám benyujtott memorandumban kifejtett, némely megjegyzésekre késztetnek engem, melyekhez egy időszerű tanácsot szeretnék fűzni.

Nem szükséges ismételve kijelentenem, hogy a jelzett kérdésben *az eddig követett iránytól nem térek el és semmiféle transactióba nem bocsátkozom.* Közoktatási politikám axiomáját képezi, hogy azon az úton, melyet a törvényhozás és a kormány kezdeményezett, következetesen tovább kell haladnunk s a törvény intentióinak mind jobban és jobban meg kell felelnünk. Szükségét érezzük a kétnyelvű képzettségnek. Ezt bizonyítja mindenekelőtt az, hogy középiskoláink köteles tantárgyai közé fölvettük a német nyelvet. Jól tudjuk, hogy legalább egy idegen kulturnyelv tudása mai napság inkább, mint valaha, gyakorlati fontosságú s egyszersmind föltétele a magasabb társadalmi és tudományos képzettségnek. Másrészt a dolog természetében rejlik, hogy úgy az állam, mint az egyes magános állampolgár érdeke, a törvényhozás és állami közigazgatás nyelvének a haza minden részében, a polyglott lakosság minden rétegében való elterjedését követeli. Tehát a magyar nyelv ismeretének és használatának átalánosításáról van szó. Ez nem jelenti „megvetését“ vagy „elnyomását“ a német nyelvnek, mely iskoláinkban tanittatik. Ezen bizonyos elégületlenek jelszavai mitsem változtathatnak.

Az erdélyi szászok ne engedjék magukat tévútra vezettetni az agitatorok jelszavai által, hanem lépjenek a természet és a modern magyar állam érdeke által előszabott ösvényre. A magyar állameszme a boldogulás minden kezességét nyujtja nekik. Nem az elzárkózási rendszerhez való ragaszkodás vagy talán káros konfliktusok fölidézése által, hanem a magyar lakossággal való élénk és benső közlekedésbe való készséges belépés által fogják leghzathatósabban előmozdítani a közös haza és a maguk érdekeit. Sajnos, ez irányban eddig édes-kevés történt az erdélyi szászok irészéről. Én ismerem ezen nem épen örvendetes állapot okait. Ha az fjuság, otthon azon exclusiv szellemben neveltetik, mely nem tud hozzátörődni állami létünk fejlődéséhez, akkor valami örvendetes fordulat nem fog egyhamar bekövetkezni. Azonban ezen nyomós akadály bensőleg összefügg egy másik körülménynyel, t. i. ama uralkodó szokással, hogy a tudományos pályára szánt ifjút humanistikai tanulmányainak befejeztével azonnal külföldre küldik s akadémiai tanulmányait külföldi egyetemeken

végeztetik el vele. Ez ifjak a legnagyobb fogékonyság korában nagyon is könnyen sajátitanak el oly nézeteket, melyek semmi fogékonyságot és semmi rokonszenvet sem árulnak el a magyar állam jelenlegi alkata iránt s így a magyar hazától — ha a szülőföldtől nem is — teljesen elidegenednek. Igy a theologusok és tanárjelöltek oly tendenciákkal és nézetekkel szaturálva térnek vissza, melyek az állam érdekével a legmerevebben ellenkeznek s ujabbnál ujabb táplálékban részesítik azon ellenszenvet, mely bizonyos körökben a modern magyar állam intézményei és fejlődése ellen nyilvánul. Ez érzülettől a törvénynyel való konfliktusig, melynek megtorlása nem maradhat el, csak egy lépés az út. Nem csoda, ha az ilyen szellemben nevelt férfiak sem nem hajlandók, sem nem alkalmasak jó példával elől járni az új nemzedék előtt, hanem a gondjaikra bizott ifjakat ugyanabban az exclusiv és ellenséges szellemben nevelik.

Nálam senki sem becsülheti nagyobbra a tudomány ama főiskoláin való tanulás mély benyomását, melyeken korunk leghiresebb, legjelentékenyebb tanárai működnek tudományszomjas tanítványok körében. Egy néhány év óta magasabb törekvésü, tehetséges fiatal embereket magasabb szakszerű kiképeztetésök végett külföldi egyetemekre küldök. Ennek azonban nem a tanulmányok kezdetét, hanem befejezését kell képezni; a legtehetségesebb fiatal erőknek csak az alapvető szakismeretek megszerzése után kellene jeles külföldi egyetemeket látogatniok, hogy ott magasabb szakszerű kiképeztetésöket nyerjél el. Egyrészt a képzettség, melyet magukkal hoznak s az érettebb kor bizonyos garanciát nyujtanak arra, hogy tanulmányaik értelmesek és gyümölcsözők lesznek, hogy a munkaidőt intensive fogják kiaknázni, másfelől pedig föltehető, hogy ezen körülmények egészben véve kedvező befolyást fognak gyakorolni az érzületekre és meggyőződésekre s lényegesen csökkenteni fogják a bizonyos politikai velleitások iránt való fogékonyságot. Ezért minden tekintetben kivánatos, hogy *az erdélyi szász ifjak is, a kik tudományos képzettséget igénylő pályára szentelik magukat, szakképzettségök alapját túlnyomólag hazai földön végezzék, és csak az alapvető ismeretek megszerzése után, érettebb korban küldessenek külföldi főiskolákba magasabb szakképzés czéljából.* Erre vonatkozik az időszerű tanács, melyet adni akarok azoknak, kik az erdélyi szász lakósság autonom egyházi és iskolai ügyeire befolyást gyakorolnak.

Állítsanak önök egy theologiai, bölcsészeti akadémiát, a melyben theologusok és tanárjelöltek a szükséges tanfolyamokat végezhetnék és az alapvető ismereket elsajátíthatnák. Ez intézetnek feladata lenne a rábizott ifjakat modern, tudományos szellemben az alkotmány szellemében, az állam-eszméhez hű, hazafias szellemben kiképezni jövő hivatásuknak.

Az ily vállalathoz szükséges anyagi eszközök természetesen nem oly könnyen szerezhetők be. De önök ez idő szerint a szász egyetem alapjaiból egy reáliskolát tartanak fönn, — ez alapok felhasználhatók lennének egy konfesszionális szempontból sokkal fontosabb intézet, a theologiai-filozofiai akadémia létesítésére. Ha ez alapok nem volnának elégségesek, azok kiegészítése könnyen eszközölhető lenne. De az intézet

nem vonná szükségkép maga után a reáliskola feláldozását. A mennyiben önök ez iskola fentartását, tekintettel a helyi viszonyokra, eddigi tevékenysége által indokoltnak tartanák, hajlandó volnék e szükségleten az állam közbenjárásával, illetve egy állami reáliskola emelése által segíteni.

Ha főtisztelendőséged a maga hatáskörében az ily theologiai-filozofiai tanintézet felállítását kezdeményezné s az illető köröket esetleg az ajánlott modus procidendi-nek megnyerné, a magam részéről nem fognám elmulasztani a reáliskola érdekében a kellő lépéseket megtenni, s önöket kívánságaik elérésében mindkét irányban támogatni.

* * *

A magyar történelmi congressus a középiskolai történettanításról *Dr. Márki Sándor* előadó következő indítványát fogadta el:

Mondja ki az orsz. történelmi congressus, hogy

1. Magyarország történetére a középiskolák világtörténelmi tananyagának tárgyalásában az eddiginél jóval nagyobb gondot és több időt óhajtván fordítni, ezen ügynek egyöntetüen való szabályozása, illetőleg ez elvnek a még meg nem erősített reáliskolai utasításokban való érvényesítése végett kivánatosnak tartja a tanügyi kormány intézkedését.

2. Fontosnak nyilvánítja, hogy az ifjusági könyvtárak, esetleg a magyar történelmi társulat és az orsz. tanáregyesület vegyes bizottsága által szerkesztendő s a tanügyi kormány által szabályszerüen jóváhagyandó magyar történelmi olvasókönyveket kellő számmal szerezzenek be, s hogy azok a VI—VIII. osztályokban kötelező magán-olvasmányokul szolgáljanak.

3. Az oktatás sikerének érdekében sürgősen óhajtja, hogy a m. t. akadémia által e czélból már korábban kiküldött bizottság mentül előbb elkészítse s a középiskolák számára is hozzáférhetővé tegye Magyarország történeti atlaszát.

4. A szemléltetés minden fokon s a történettanitásban is szükséges lévén, fejezze ki óhaját a congressus, hogy a tanügyi kormány a történelmi tanszereknek minden intézetben való kiegészítését szigoruan elrendelni, illetőleg előterjeszteni, a történeti és classica-philologiai muzeumok felállításának eszméjét s módozatait pedig megfontolás tárgyává tenni méltóztassék.

5. Igen kivánatos, hogy akadjon vállalkozó czég, mely szak- és tanférfiak közreműködésével, első sorban magyar jellegü történeti kép atlaszt, illetőleg falitáblákat bocsásson közre.

* * *

Az egészségtan a középiskolában. — Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter f. é. 20,018. sz. alatt a következő körrendeletet intézte valamennyi törvényhatósághoz:

A nép szellemi és anyagi javának előmozdítására törekedni kötelessége minden állampolgárnak.

Az egészség a nép jólétének alapja; annak emelésére a magam körében minden tőlem telhetőt elkövetni mindenkor feladatomul tekintem.

A közegészségi viszonyok javítása szerfölött nagy föladat.

Rövid idő alatt s könnyű szerével nem lehet e téren az óhajtott sikert biztosítani. Nevezetesen az államnak s a hatóságoknak, valamint egyes buzgó embereknek minden törekvése hiú marad, ha az összes népesség és különösen az értelmesebb osztályok társadalmi úton nem támogatják a közigazgatás munkálkodását.

A tapasztalás Angliában, az amerikai Egyesült-Államokban, Németországban tanusítja, hogy a közegészségügy a műveltség kérdése; az a társadalom felvilágosodásával párhuzamosan javul.

Ismeretes, hogy közegészségügyünk állapota ki nem elégítő.

És nekünk, kicsiny nemzetnek Európa nagy népcsaládai közepette, kétszeresen kell igyekeznünk az ember-anyag megtartására s fejlesztésére, mert ezen alapszik politikai s nem kevésbbé gazdasági jövőnk.

A legtöbb munka, s a legfontosabb feladat e téren a társadalomra vár. Nálunk tehát inkább, mint bárhol másutt sürgős nemzeti feladat a társadalomnak egészségügyi dolgokban felvilágosítása, hogy az saját egészségének oltalmazására értelemmel, a népesség közegészségügye iránt érzékkel bírjon.

Ez a czél lebegett előttem, a mikor az ország két egyetemén közegészségtani tanszékeket s intézeteket létesítettem; ez volt czélom, a mikor az egészségtannak megfelelő szellemben való oktatását a tanítóképzőkben s a jogakadémiákon életbe léptettem s a bölcsészeti karokon, valamint a műegyetemen életbeléptetését előkészítettem.

Meg vagyok győződve, hogy az orvosok, a kik az egészségtudományban szakszerű kimüvelést nyernek, hogy a lelkészek, a kik a népesség egészségét veszélyeztető legfontosabb természeti erőket ismerik, a jogtudósok s közigazgatási férfiak, a kik a közigazgatás egészségügyi feladatait megértik, a tanárok, a kik az iskolának s a nevelésnek befolyását az ifjúságra megismerik, a technikusok, a kik a technikának szoros és elválaszthatatlan összeműködését az egészségtudománynyal megtanulják: mind nagy hasznára lehetnek a közegészségügynek.

Épen így hasznára van ez ügynek, ha minden művelt ember egyáltalán megismeri: mi feladata és teendője saját egészségének védelmére és fejlesztésére. Ez utóbbi ismereteknek terjesztésére a középiskola van hivatva, és én *arra törekszem, hogy Magyarország mindannyi középiskolájában az egészségtan oktatása, habár rendkivüli tantárgyképen, felvétessék és állandósíttassék.*

E czél elérése végett mindenek előtt megfelelő tanerőkre s rendszeres tantervre van szükség. *Tanerőkül orvosokat kivánok alkalmazni, de hogy ezek mint tanárok az oktatást alaposan és egyöntetü rendszer szerint vezethessék, megfelelő előképzésben kell hogy részesüljenek.*

Ezen előképzésre fog szolgálni a budapesti és kolozsvári egyetemeken életbe léptetendő egészségtan-tanári gyakorló és minősítő tanfolyam.

E tanfolyam f. é. szeptember 15-ikén kezdődik és deczember közepéig tart, a midőn a cursusban résztvevők erre rendelt bizottság előtt tanári vizsgát tesznek le, a melynek sikere esetén középiskolákra képesítő egészségtan-tanári oklevelet kapnak.

E tanfolyamra korlátolt számmal vétetnek fel a jelentkezők, u. m. legfőllebb 30—30-an Budapesten és Kolozsvárott.

Felvétetnek pedig első sorban az orvostudorok, a kik az illető egyetemi orvoskari dékánhoz czímzett, szeptember 15-idéig benyujtott beadványaikban a fölvételt kérik. A beadványban megjelölendő a folyamodónak eddigi orvosi működése is.

Fölvétetnek továbbá szigorló orvosok, a kik szeptember 15-dikig a budapesti, illetőleg kolozsvári egyetemen az orvoskari dékánnál jelentkeznek.

A tanfolyam valamint a vizsgálat díjtalan; az oklevélért 1 frt bélyegilleték lesz fizetendő.

Csupán az egészségtan-tanári oklevéllel minősítettek fognak majd a középiskolákban tanárokul alkalmaztatni.

Az így alkalmazottak szolgálati viszonya és díjazása iránt annak idején fogok intézkedni.

A midőn ezekben az egészségtannak oktatását a középiskolákban rendszeresen szervezni kivánom, egyuttal az is *szándékom, hogy az újonnan létesítendő egészségtan-tanári-karban közegészség-ügyünk számára egy fontos újabb tényezőt létesítsek. E tanároknak az egészségtan oktatásán kivül fontos feladatuk leend ugyanis még: az iskoláknak és a tanulóknak egészségi ellenőrzése.*

Bennük hygienikus szakértőt fog kapni az iskola, a ki az épület, a helyiségek, a berendezés s fentartás egészségügyi fogyatkozásait szemmel fogja kisérni, s azokra az iskolai hatóság figyelmét irányozni fogja.

Feladatuk leend épen úgy az iskolába járók testi és szellemi egészségi állapota fölött őrködni, mint a betegségekre — nevezetesen azokra, a melyek elhanyagolás által veszélyesekké válhatnak, vagy a melyek más tanulókra nézve ragályosak — az iskolai hatóság figyelmét felhivni.

Végre feladatuk leend az iskolába járó tanulók számára lakást és ellátást bérbeadókat is egészségi tekintetből ellenőrizni.

A midőn a középiskolai egészségtani oktatás ezen tervezetét közölném, egyuttal felkérem (Czímet), hogy ezen körrendeletemet mentül nagyobb nyilvánossággal kihirdetvén, a hatósága területén lakó orvosokat a megnyitandó tanfolyamban való részvételre szólítsa fel.

Kelt Budapesten 1885. évi aug. hó 20-án.

Trefort, s. k.

* * *

A középiskolai könyvtárak felszerelése érdekében a vallás- és közoktatási miniszter még a mult tanév folyamában felhívta az orsz. közoktatási tanácsot oly könyvjegyzék készítésére, mely a beszerzéseknél a tanári

testületeinknek irányadóul szolgáljon. „A hozzám érkezett kimutatásokból — mondja a felhivás — de a helyszinén tett tapasztalataimból is meggyőződtem, hogy középiskoláink nem rendelkeznek megfelelő könyvtárakkal. A hol vannak is régibb időkből származó nagyobb könyvtárak, hiányoznak belőlök a tudomány, de különösen a paedagogia követelte újabb és nagyobb munkák, némely intézetek könyvtárai pedig úgyszólván csak ajándékozott művekből állanak, s nincs oly rendszeres könyvgyüjteményök, mely a tanárok szükségletét mind az általános, mind a szakműveltség szempontjából csak némileg is kielégítené. A könyvtárak hátramaradottságának főoka az, hogy a tanintézetek nem rendelkeztek eddigelé kellő dotatióval, de azt is kellett tapasztalnom, hogy néhol a rendelkezésre álló pénzerő sem használtatott fel kellőleg, a mennyiben a tanártestületek nem mindig a legszükségesebbet, legjobbat és legalkalmasabbat szemelték ki megszerzésre.

Míg tehát szándékom egyrészről arról gondoskodni, hogy a tanintézetek nagyobb pénzerőkhöz jussanak, másrészről szükségesnek találtam arról is gondoskodni, hogy a könyvek tervszerü megválasztását és beszerzését egy a középiskolák igényeit szemelőtt tartó könyvjegyzékkel előmozditsam, mely könyvjegyzék a tanártestületeknek a tekintetben is szolgálhatna irányadóul, melyek azon legszükségesebb és legmegfelelőbb könyvek, melyeket kisebb pénzerővel is be lehet és be kell szerezni. Egy ily útmutató könyvjegyzék egybeállítására kivántam a közoktatási tanács ismert buzgóságát felhívni".

A tanács, mint értesülünk, a könyvjegyzéket elkészitette s különösen figyelemmel volt benne a gymnasium és reáliskola egyes szaktárgyainak követelményeire. Megjelölte a jegyzékben a középiskolák minden tárgyához csaknem nélkülözhetetlen könyveket s elsorolta a későbbi beszerzésre ajánlhatókat, kiterjeszkedve még az oly művekre is, melyek ma már csak antiquariusi forgalomban vannak. A jegyzék kiterjeszkedik a könyvtárak rendezésére és nyilvántartására is, függelékben közölvén a berendezésre és kezelésre vonatkozó szabályokat.

A jegyzékre alkalmilag még visszatérünk.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

1. A választmány szeptember 1-én tartott ülése.

Elnök: *Berecz A.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Bermüller F., Deme L., dr. Csengeri J., dr. Ferenczy J., dr. Fialovszky L., Heller Á., dr. Károly Gy. H., Köpesdy S., Müller J., Paszlavszky J., Pirchala I., dr. Riedl Fr., dr. Schmidt Á., Sebestyén Gy., Suppan V., dr. Szemák I., Szarvas G., Tomor F., Volf Gy. és dr. Wágner A.*

Az *elnök* a választmány ez évi első ülésén szívből üdvözölte az egybegyült tagokat; kifejezte abbeli reményét, hogy a közgyülés bizalmának legjobb erejökkel megfelelni mindnyájan igyekezni fognak és végre nehéz, de nemes czélra törekvő munkájukhoz erőt és kitartást kivánt.

Az ülés egyedüli tárgyát a *szerkesztő-kijelölés* képezvén, az elnök feltette a kérdést, vajjon a választmány a kandidálásnál követett eddigi eljárást meg akarja-e tartani? A választmány egyhangulag a gyakorlatban levő szokás megtartása mellett nyilatkozott; mire az elnök a szavazatok beszedésével *Köpesdy S.* elnöklete alatt *Tiber Á.* és *Pirchala I.* tagokat bízta meg és az ülést egy negyed órára felfüggesztette.

Az első szavazásnál, első helyen legtöbb szavazatot *Szarvas G.* kapott. Szarvas G. kijelenti, hogy ámbár nagyon szívesen működnék közre, mint szerkesztő az egyesület tevékenységében, rendkívüli elfoglaltsága miatt azonban a megtiszteltetést ez évben nem vállalhatja el és kéri a választmányt, hogy mást kandidáljon. A választmány sajnálattal vette tudomásul, hogy a Közlöny mult évi szerkesztője e tisztség további viselésében akadályozva van; egyszersmind ujból köszönetét fejezte ki mult évi önfeláldozó és sikeres működéséért.

Ezután az elnök ujabb szavazást rendelt el; ez alkalommal *első helyre kijelöltetett Sebestyén Gyula* 14 szóval 8 ellen; 4 szavazat Tiber Á.-ra, 3 dr. Riedl Fr.-re és 1 Pirchala I.-re esett; *második helyre kijelöltetett dr. Riedl Frigyes*, 12 szavazattal 10 ellen; 7 szavazatot kapott Tiber Á., 1-et Sebestyén Gy., 1-et Volf Gy. és egyet Pirchala I.; végre *harmadik helyre kijelöltetett dr. Csengeri János* 10 szavazattal; 12 szavazat megoszlott Tiber Á. (7), Volf Gy. (3) és Pichala I. (2) között.

A választmány végre megbízta a főtitkárt, hogy a vidéki választmányi tagoknak ezen kijelölést tudomásukra hozva, őket szavazataik beküldésére felkérje. A szavatok beküldésének határidejéül *szept. 8-dika*, a szerkesztő választás napjául pedig *szept. 9-dike* tüzetett ki.

* * *

2. A választmány szeptember 9-én tartott ülése.

Elnök: *Berecz A.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Dr. Csengeri J., Deme L., dr. Ferenczy J., dr. Fialovszky L., Harrach J., dr. Károly Gy. H., Köpesdy S., Mayer J.,*

Müller J., Pirchala I., dr. Riedl Fr., dr. Schmidt Á., Sebestyén Gy., Suppan V., Tomor F., Volf Gy. és dr. Wágner A.

Az ülés első tárgyát a szerkesztő választás képezte. Az elnök tehát a szavazatok összeolvasásával *Harrach J.-t*, *Suppan V.-t* és *dr. Wágner A.-t* megbízván, bemutatta a vidéki választmányi tagok szavazó leveleit. Beérkezett a vidékről 13 szavazat; ezek közül Sebestyén Gyulára esett 12 és dr. Csengeri Jánosra 1; a budapesti választmány tagjai közül szavaztak 19-en; az elnök nem szavazott. A 19 szavazat közül 12 esett Sebestyén Gyulára, 4 dr. Riedl Frigyesre, 2 dr. Csengeri Jánosra és 1 Szarvas Gáborra. Ezek szerint a beküldött és beadott 32 szavazat közül *24-et Sebestyén Gyula kapott*; a ki is ennek következtében a Közlöny ez évi szerkesztőjévé megválasztatott.

Sebestyén Gyula megköszöni a benne helyezett s rá nézve rendkívül megtisztelő bizalmat; a szerkesztőséget elfogadja s igéri, hogy minden erejével azon lesz, hogy a Közlöny az egyesület, a tanügy és a tanárság érdekeit minél hívebben és minél sikeresebben szolgálhassa.

A mult évi *segélyző bizottság* állásáról lemondván, a bizottság ez évi tagjaivá *Köpesdy S.*, *Harrach J.*, *Tiber Á.*, *dr. Schmidt Á.* és *Brózik K.* választattak meg.

A körök dolgai kerülvén napi rendre, a választmány elhatározta, hogy a körök jelentéseiről, javaslatairól és egyéb beadványairól minden alkalommal véleményes jelentés adassék be; e jelentés elkészítését a választmány egy öttagú állandó bizottságra ruházta és a bizottság tagjaivá *dr. Károly Gy. H.-t*, *Pirchala I.-t*, *Sebestyén Gy.-t*, *dr. Wágner A.-t* és *Brózik K.-t* választotta meg.

A műszótár elkészítésével megbizott bizottság nevében *Szarvas G.* tett jelentést. Elmondotta, hogy a bizottság néhány tagja a szótár kiadásának ügyében több kiadóval értekezett; a legkedvezőbb ajánlatot Knoll tette, a ki a tulajdonjogért kész a munkát nemcsak kinyomatni, hanem hajlandó ívenként irói honorariumot is fizetni; mivel némi támogatásra még a magas miniszterium részéről is számíthatni, a szótár kiadásának lehetősége biztosítva van. A bizottság ezenkívül a szótár elkészítésének módozatait is nagyobbrészt megállapította; a végleges megállapodás a legközelebbi napokban fog megtörténni *) és a bizottság a jövő havi választmányi ülésen már azon helyzetben lesz, hogy a kész, végleges megállapodásokat a választmánynak beterjesztheti.

A választmány a jelentést köszönettel és örömmel vette tudomásul. *Dr. Csengery J.* kívánságára a bizottságba öt is beválasztotta.

Az ifj. iratok dolgában a választmány az elnök, Szarvas G. és a főtitkár hozzászólása után azon óhajának adott kifejezést, hogy azok szellemi részének elintézése egy szerkesztőre bizassék. A választmány az ifj. iratok szerkesztését *Sebestyén Gyulára* bízta, felkérvén őt, hogy a jövő havi ülésig a kiadás módjaira vonatkozólag részletes véleményt készítsen.

*) Megtörtént. L. fentebb *Volf Gy.* közleményét.

A pénztáros kérdésére a választmány elhatározta, hogy a Közlöny ez évben 1400 példányban nyomassék; a nagyobb szám szükségesnek mutatkozott azért, hogy az év folyamán netalán belépő új tagok a Közlöny ez évi folyamának minden számát megkaphassák.

A választmány ezután megbízta a főtitkárt, hogy a körök elnökeit a körök megalakítására kérje fel és velök a közgyülés elfogadta munkaprogrammot közölje; a budapesti körre vonatkozólag a választmány azon óhajának adott kifejezést, hogy e kör munkásságába tudományos kérdések megvitatását is vegye fel.

A közgyülési határozatok végrehajtásának módozatai kerülvén napi rendre, hosszabb megbeszélés után a választmány a következőkben állapodott meg:

A tanárok külföldre való kiküldetésének kérdése külön okadatolást nem szükségelvén, az elnök felkéretett, hogy a közgyülés jegyzőkönyvének felterjesztésénél e pontra a magas kormány figyelmét külön felhívja.

A középiskolai oktatás sikerességének akadályairól külön memorandum keszítendő. E memorandum elkészítésére a főtitkár *Rombauer Emilt* fogja felkérni.

A szolg. szabályzat sürgetését tárgyazó felterjesztés elkészítésével *Reif Jakab* bizatott meg.

A lakáspénzekre vonatkozó felterjesztés megirására *Volf Gy.* kéretett fel.

A tanárok 3 próbaévére vonatkozó memorandum elkészítésére pedig az ez ügyben indítványozó *Kotunovics Győző* fog felhivatni.

A tanárképzés ügyében, *Pirchala I.* a felterjesztendő memorandumot elkészítvén, a választmány neki köszönetet mondott és az elnököt a memorandum felterjesztésére megkérte.

Végre a választmány megbízta a titkárt, hogy az egyesület könyvtáráról lajstromot készítsen, a mely a Közlöny borítéklapján ki fog nyomatni.

Uj tagokul megválasztattak: *Feld Vilmos*, a márm.-szigeti r. k. algymnasium igazgatója, aj. Gerevich E.; *Matcovich Pál*, m. kir. áll. ker. akadémiai igazgató, *Wenedikter Nándor*, *Dankl Zsigmond*, *Czink Lajos*, *Cortesi Plinius* és *Bresiger Lajos* ker. ak. tanárok Fiumében; mindnyájokat aj. dr. Erődi B.; *Földi János* reálisk. tanár Sümegen, aj. Ádám I., *Király Ernő* lyc. tanár Selmeczbányán, aj. Rombauer E., *Váró Béni* polg. isk. igazg. Fogarason, aj. Váró F., *dr. Császár Árpád* V. ker. főgymn. tanár Budapesten, *Szántó János* tanár Budapesten, aj. Tiber Á., *Szilágyi János* főisk. tanár Pápán, aj. dr. Fischer L., *dr. Tassy Pál* és *dr. Horváth Ádám* jogakad. tanárok, *Erdélyi Károly* főgymn. tanár Kecskeméten, aj. Pintér K.

B. K.

II. A körök.

A körök munkásságáról még igen kevés jelenteni valónk van. A mennyire értesülésünk terjed, csupán csak a budapesti és szabadkai körök tartották meg eddig ez évi alakulógyülésüket. Az időveszteséget sajnáljuk ugyan, de a késedelmet nem akarjuk — nincs is okunk rá, hogy ezt tegyük — balul magyarázni. A körök igen tisztelt tudósítóit jelentéseik idejekorán való szives beküldésére kérve s a körök munkásságához a legszebb reményeket fűzve nyitjuk meg a rovatot, mely egyesületi tevékenységünk egyik legfontosabb ágának van szentelve.

A budapesti kör szeptember 29-én tartotta meg ez idei első gyülését, melyen mintegy huszonöt tag volt jelen. Az elnök, *Felsmann József*, közs. főreáliskolai igazgató lelkes szavakkal üdvözölte a megjelenteket s kitartó, intensiv munkára buzdította a kör tagjait. Röviden körvonalozta ezután a kör munkaprogrammját, melyet nem szeretne csupán a közgyülés által kitüzött s a többi körök által esetleg megküldött tételek tárgyalására korlátozni. Ezeken felül a körnek saját initiativájából is kell oly kérdéseket felvetnie és behatóan megvitatnia, a melyek a középiskolai oktatásra nézve actualis fontosságuak s a melyekben a vélemény nyilvánításra a tanári testület a legilletékesebb. Hogy a munkaerők minél jobban érvényesülhessenek, kivánatosnak tartaná, ha a kör ismét szakosztályokra oszlana és esetleg többször is tartana gyülést havonként. Meggyőződése, hogy a kör csak akkor felel meg hivatásának, ha a fővárosi tanárságnak valóságos szellemi központjává lesz. A maga részéről minden tőle telhetőt megtesz, hogy azzá legyen. A tetszéssel fogadott elnöki megnyitó után *Kiss E. János* felolvasván a jun. 2-iki közgyülés jegyzőkönyvét, a gyülés a napirendre kitüzött tárgyak elintézéséhez látott. Megalakította a kör munkásságát vezető bizottságot (tagjai: Szemák J., Riedl Fr., Alexander B., Heller Á., Brózik K., Fialovszky L. és Károly Gy. H.); az ügyrendet akkép módosította, hogy határozathozatalra az elnökön és jegyzőn kívül 10 tag jelenléte elégséges; kimondta, hogy két szakosztályra oszlik: a) az általános paedagogiai, nyelv- és történettudományi, meg b) a mennyiség-természettudományi szakosztályra (amaz minden hó első-, emez minden hó harmadik keddjén tart összejövetelt). Az egész kört érdeklő ügyek a szakosztályok bármelyikén elintézhetők, de ily esetekben a meghivókon a tagok mindig előre figyelmeztetendők a gyülés tárgyaira. — Hosszabb vitát támasztott az a kérdés, hogy mily eszközökkel lehetne a kör munkásságát minél foganatosabbá tenni s különösen mi módon lehetne a tagokban nagyobb érdeklődést kelteni a kör gyülései és tevékenysége iránt. Positiv határozathozatal nem történt; de a vita folyamán nyomatékosan hangoztatták a személyes érintkezés és kölcsönös buzdítás fontosságát s azt, hogy a kör a sajtóban is minél többször adjon életjelt magáról. — Az elnök tudomására hozza a gyülésnek, hogy a Közlöny szerkesztője kéri a kört, hogy munkásságáról saját tudósítója által értesítse időnként az egyesület folyóiratát. A tudósítások elkészítését a kör jegyzője vállalta magára.

A mi a kör munkaprogrammját illeti, ez első gyülésen csak egy ajánlkozás történt: *Dr. Riedl Frigyes* magára vállalta, hogy az első szakosztály legközelebbi gyülésén értekezni fog a közgyülés által kitüzött eme kérdésről: „*Czélszerü volna-e a közelebbi években Budapesten egy középisk. oktatásügyi kiállítás rendezése, és ha igen, mi volna ezen kiállítás legmegfelelőbb programmja?*“

A szabadkai kör. Mielőtt körünk elnökéhez a budapesti választmánytól felszólítás érkezett volna a kör megalakítása végett, *Balás Imre*, a kör elnöke a tanáregyesület szabadkai tagjait összehívta, s a szabadkai kör ujból megalakult. Ha a megalakulás lelkesültségéből szabad következtetni, körünk az idén a mult évinél élénkebb munkásságnak tere lesz. A kör régi tagjai valamennyien újból beléptek, sőt két uj tag is jelentkezett: *Gohl Ödön* és dr. *Káplány Antal*, kik bár a megalakuláskor az országos tanáregyesületnek tagjai nem voltak, a kör tagjai közé előlegesen beléptek s az alakuló gyülésen részt vettek.

A gyülés főbb tárgyai a következők: Megalakulván a kör, *Balás Imre* elnök jelentést tett a köri inditványokról, melyek az országos tanáregyesület f. é. julius havi nagy gyülésén tárgyaltattak. Sajnálattal említette meg, hogy a körnek a természetrajz és földrajz együttes tanítása ügyében beadott inditványa a körök munka-programmjába nem vétetett föl. Azért e tétel valamelyik legközelebbi köri gyülésen ujból ki fog tüzetni s meg fog küldetni a többi köröknek is tárgyalás végett. Megalakultak a szakosztályok is. Az I. szakosztály elnöke: *Haverda Mátyás*, jegyzője: *Piller György*; a II-ik szakosztály elnöke: *Prokes Ignácz*, jegyzője: *Kosztolányi Árpád*. A kör munka-programmjára nézve tudathatom, hogy dr. *Káplány Antal* a következő tétel kidolgozására vállalkozott: „*Hogyan tanítandó a határozók tana?*“ A legközelebbi, október havi I. szakosztályi gyülésen *Toncs Gusztáv* felolvasást fog tartani a következő tételről: „*A magyar nyelv tanítása mondattani alapon.*“ Olvastatott végre az „Orsz. Tanáregyesületi Közlöny“ szerkesztőjének levele, melyben a kört felszólítja, hogy az érdemesebb felolvasásokat bocsássa rendelkezésére s intézkedjék, hogy a köri gyülésekről a „Tanáregyesületi Közlöny“ mindig ideje korán értesüljön. A kör rendes tudósítások küldésével alulirt köri jegyzőt bizta meg. *Toncs Gusztáv.*

VEGYESEK.

Kir. főigazgatók külföldi tanulmányútja. A vall. és közokt. miniszterium a középiskolai oktatás tanulmányozása végett külföldre küldött kir. tank. főigazgatóknak*) a következő „instructiót“ adta, tájékoztató újjmutatásképen“: A kiküldött saját legjobb belátása és a dolog természete szerint válaszsza ki ama tárgyakat, melyekre súlyt fektet és ehhez képest állapitsa meg a jelentésében

*) A kiküldött főigazgatók: *Petrovics Ferencz* (a rajnai tartományokba), *Fehér Ipoly* (Bajorországba), *Mészáros Nándor* (Szerbiába), *Békéssy Gyula* (Oroszországba).

követendő sorrendet is. A haladások és a mi álláspontjainktól való eltérések azonban mindenesetre kiemelendők. Hogy az utazás a lehető legeredményesebb legyen, szükséges lesz az illető ország iskoláit már az utazás előtt tanulmányozni, az ezen iskolákról megjelent művekből. A jelentések közhasznuvá tétele czéljából a miniszterium gondoskodni fog kinyomatásukról. Az ismertetés tárgyai a következők: 1. A középiskolákra vonatkozó törvények és szabályzatok. 2. A tantervek lényeges kivonatban. Órarendek. A leczkeórák csak reggel, vagy reggel és délután tartatnak-e? Tantervi utasítások. Módszer. Begyakorlások. A tananyag ismétlése hogyan és mikor történik? A tanulók házi munkásságát mennyire veszi igénybe az iskola? Rendkivüli tárgyak. 3. Tannyelv. Vannak-e erre nézve nehézségek? 4. Tankönyvek, ezek terjedelme, ára. Ki approbálja a tankönyveket? 5. A hitoktatás. 6. Az előmenetel foka, összehasonlítva a mi tanulóink előmenetelével, az egybevetés eredményének biztosabb és határozottabb megállapíthatása végett különösen a gymnásiumokban csak az anyanyelvben, a latin nyelvben és a mennyiségtanban: pl. milyen ugyanazon auctor fordítása ott és nálunk; mily mathematikai feladatokat képesek ott megoldani a mi eredményeinkkel szemben; reáliskolánkban pedig minő az eredmény az anyanyelvben, a francziában s a mennyiségtanban? Dolgozatok. 7. Az évi és érettségi vizsgálatok. Az utóbbiakon való elnöklés. Veto-jog. Javító és ismétlő évi és érettségi vizsgálatok. A magántanulás. A magánvizsgálatok; gyakoriak-e ezek? A magánvizsgálatok díjai. 8. Fegyelem, fegyelmi szabályok. Gyakori vétségek. Büntetések. Mely esetekben van helye a kizárásnak vagy eltávolításnak? Ezen esetekben ki határoz? Az onania hogyan bíráltatik el, mint tudat nélküli tett, betegség vagy mint bűn? Felügyelet óraközökben. Házi felügyelet. Szülők közreműködése. 9. Egészségügy. Gyakori betegségek. Rövidlátás. Scrophulosis. Orvosi felügyelet van-e? 10. Az iskolai év. A nagy szünidő. Évközi szünetek. A tanulók szünidei utazása tanári felügyelet alatt. 11. A tanulók száma. Párhuzamos osztályok. 12. Átlépés hasonnemü vagy másnemü iskoláktól. A felvételi vizsgálatok. Osztályösszevonás. 13. A tanári tanácskozások. 14. Az időszaki értesítők. Bizonyítványok. Mire nyujtanak a bizonyítványok jogosultságot? 15. Önképző körök. Egyéb ifjusági egyesületek. 16. Osztöndíjak. Alumneumok. Internatusok. Az internatusokban fizetett díjak. 17. Épületek és butorzat. Tisztántartás. Világitás, fütés és szellőztetés. 18. A felszerelés. Szemlélhető eszközök. Átalányok. Leltárak. 19. Tanárképzés. Tanárvizsgálati szabályzat. 20. A tanárok létszáma, rangfokozatai, fizetése, óraszáma, társadalmi tekintélye. A tiszti fegyelmi eljárás. Szolgálatidő. Nyugdíj. 21. A középiskolák jövedelme és kiadásai egyenként. A költségekhez az állam, községek, egyházak, egyesek, alapok hozzájárulása. Tandíj. A rendkivüli tárgyak díjai. 22. Statisztikai ügy. Statisztikai kimutatások. Blanketák. 23. Intézeti igazgatás. Irodai ügyek. Nyomtatványok. Blanketák. 24. Kerületi adminisztraczió. Inspectió. Egy egyén inspiciálja-e a gymnasiumokat és a reáliskolákat? 25. A kormányhoz felterjesztendő jelentések.

Kitüntetések. *Nuber Sándor*, beszterczebányai, *Elischer József*, n.-szebeni- és *Békésy Gyula*, debreczeni tankerületi kir. főigazgatóknak a közoktatás terén szerzett érdemeik elismeréséül Ő Felsége *a királyi tanácsosi* czímet adományozta.

Kinevezések. *Lutter Jánost*, a budapesti II. k. kir. egyetemi katholikus főgymnasium ideiglenes igazgatóját, — továbbá *Zenner Emilt*, a kaposvári áll. főgymnasium ideiglenes igazgatóját Ő Felsége a nevezett iskolák rendes igazgatóivá nevezte ki. — A vallás- és közokt. miniszter kinevezet: *Rombauer Emil* selmeczbányai ágost. ev. gymn. tanárt az ez évben megnyiuott brassói állami főreáliskola helyettes igazgatójává; — *Gerevich Gusztáv*, eperjesi kir. kath. főgymn. rendes tanárt a fehértemplomi gymnasiumhoz helyettes igazgatóvá; — *Pirchala Imre*, budapesti II. ker. főgymn. tanárt a pozsonyi kir. kath. főgymn. igazgatójává; — *Pintér Ede*, lugosi főgymn. rendes tanárt a

kaposvári állami gymnasiumhoz; — *Kutrusz Rezső*, pozsonyi kir. kath. főgymn. helyet. tanárt u. e. intézethez rendes tanárrá; — *Medveczky István*, ungv. kir. kath. főgymn. helyettes tanárt u. e. intézethez rendes tanárrá; — *Babik József*, helyettes tanárt az eperjesi kir. kath. főgymnasiumhoz rendes tanárrá; — *Bitzó Géza*, halasi ref. gymn. rajztanárt a budapesti VII. ker. állami gymnasiumhoz rendes rajztanárrá; - *Szépréthy Béla*, budapesti VII. ker. állami gymn. helyettes tanárt a brassói főreáliskolához rendes rajztanárrá; — *Muszkalay Antal*, trencséni kir. kath. főgymn. helyettes rajztanárt u. e. intézethez rendes rajztanárrá; — *Taferner Béla*, sümegi reálisk. rajztanárt a lugosi főgymnasiumhoz rendes tanárrá; — *Badics Ferencz*, újvidéki kir. kath. főgymn. helyettes tanárt, u. e. intézethez rendes tanárrá; — *Bellágh Aladár*, trencséni kir. kath. főgymn. rendes tanárt hasonló minőségben a körmöczbányai állami főreáliskolához; — *Prasek Gyula*, beszterczebányai főgymn. helyettes tanárt a pancsóvai gymnasiumhoz rendes tanárrá; — *Schambach Gyula*, kaposvári áll. gymn. helyettes tanárt u. e. intézethez rendes tanárrá; — *Dr. Cserép József*, s.-u.-újhely gymn. helyettes tanárt u. e. intézethez rendes tanárrá; — *Bencsik József*, lugosi főgymn. helyettes tanárt a n.-váradi tank. főigazgatósághoz rendes irnokká; — *Albrecht János*, aradi főgymn. helyettes tanárt és *Balló Gyulát*, a budapesti középisk. tanárképző gyakorló iskolájának helyettes tanárát a kaposvári áll. gymnasiumhoz rendes tanárokká.

Áthelyezések. A vall. és közokt. miniszter áthelyezte: *Lukács László*, szathmári kath. főgymn. ideiglenes tanárt a losonczi áll. főgymnasiumhoz ideigl. rendes tanári minőségben; — *Bohner Jákó*, n.-kikindai gymn. tanárt és *Kún Ignácz*, beszterczebányai főgymn. helyettes tanárt a lugosi főgymnasiumhoz rendes tanári minőségben; — *Priliszauer Adolf*, kecskeméti reálisk. helyettes tanárt a kaposvári áll. gymnasiumhoz; — *Zerdahelyi Ödön*, sümegi reáliskolai rendes tanárt a kecskeméti áll. főreáliskolához rendes tanári minőségben; — *Matyéka Károly*, dévai főreáliskolai rendes tanárt saját kérelmére hasonló minőségben a brassói főreáliskolához.

Pályázatok. A vall. és közokt. miniszterium a következő állásokra hirdet pályázatot:

1. A temesvári kath. főgymnasiumnál rendszeresítendő *rajztanári állomásra*. Évi fizetés 800 frt; szálláspénz 80 frt. 2. Az eperjesi kir. kath. főgymnasiumnál betöltendő *tornatanítói állomásra*. Évi fizetés 500 frt. — *A pályázat határideje október 5-ike.* 3. A kaposvári áll. főgymnasiumnál rendes tanári állásra, mellyel a *latin nyelv* mint fő-, a *görög nyelv* mit melléktárgy, s az alsó osztályokban a *német* nyelv tanítása jár. Évi fizetés: 1200 frt; szálláspénz: 200 frt és 100 frt ötödéves pótlék. *P. határidő: október 20.* A folyamodók a nm. vall. s közokt. miniszteriumhoz czímzett, kellően felszerelt folyamodványaikat, ha szolgálatban vannak előljáró hatóságuk útján, különben pedig közvetlenül az illető tankerületi főigazgatósághoz (az elsőnél a n.-váradi, a másodiknál a kassai főigazgatósághoz, aharmadiknál Somogy m. közönségéhez) küldjék be.

3. A pozsonyi tank. főigazgatóságnál *irnoki állomásra*. Fizetés 700 (esetleg 800) frt; lakásbér 150 frt. 4. A győri tankerületi főigazgatóságnál *tollnoki állomásra*. Fizetés 700 (esetleg 800) frt; lakásbér 150 frt. — Mindkét állomás betöltésénél első sorban okleveles középisk. tanárjelöltek fognak tekintetbe vétetni. Pályázók sajátkezüleg irt, tankép. oklevelükkel s esetleg eddigi alkalmazásukat bizonyító okmányokkal fölszerelt folyamodványukat a vall. és közokt. miniszteriumhoz czímezve az illető főigazgatósághoz *október 20-ig nyujtsák be.*

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 3. szám. November hó. 1885—86.

Felterjesztés a nm. vallás- és közoktatási miniszter úrhoz a tanárképzés ügyében.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Az „Országos Középiskolai Tanáregyesület“ választmánya egyfelől érezve azt, hogy az 1883. évi középiskolai üdvös törvény megalkotása s az ennek alapján kibocsájtott szervezési és tanítási rendeletek után középiskolai oktatásunk sikeressége főképen a tanárképzésnek sürgetően szükséges reformjától függ, másfelől tudva azt, hogy Nagyméltóságod mindenre kiterjedő figyelmét és gondosságát, mily kiváló mértékben foglalkoztatja épen ez a kérdés: annak idején aképen intézkedett, hogy az 1885. évi közgyülésen a tanárképzés reformja is napirendre tüzessék.

A nevezett választmány ez által kettős czélt óhajtott elérni: először azt, hogy a középiskolai tanároknak, mint a kiket az ügy legközvetlenebbül érdekel s a kik a kérdést nemcsak az elmélet argumentumaival, hanem a mindennapi tapasztalat ezernyi tényeivel is a leghelyesebben világíthatják meg, alkalom adassék a nyilatkozásra; másodszor azt, hogy Nagyméltóságodat ilymódon tájékoztatván a középiskolai tanárság körében uralkodó közvéleményről, szerény tehetségünk szerint ezzel is megkönnyítsük Nagyméltóságod munkáját, s habár csak egy porszellemel is, hozzájáruljunk ahhoz az új alkotáshoz, melyet a nemzet Nagyméltóságod bölcseségétől vár, s a melynek jótéteményeit első sorban a középiskolai tanárság fogja élvezni.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! A legnagyobb örömmel jelenthetem, hogy a julius első napjaiban tartott közgyülés — a mint tárgyalásai egyáltalában eredményesek voltak — e tekintetben is feladata magaslatán állott. A középiskolai tanárképzés

reformjáról szóló kérdés előadója Pirchala Imre, II. ker. egyetemi kath. főgymnasiumi tanár volt, a kit Nagyméltóságod kegyessége azóta a pozsonyi kir. kath. főgymnasium élére állított. A közgyülés a legnagyobb figyelemmel hallgatta végig s gyakori tetszésnyilvánításokban részesítette az előadó nagy tanulmánynyal készült, alapos fejtegetéseit. Az ezek alapján kifejlődött élénk vita közgyülésünk fénypontját képezte s mondhatom, hogy a középiskolai tanárság közvéleménye nagyobb s teljesebb egyértelműséggel nem is nyilvánúlhatott volna, mint a hogy ezúttal történt. A közgyülés egyszersmind megbizta a választmányt, hogy megállapodásait Nagyméltóságodhoz legalázatosabban terjeszsze fel s hivja fel azokra Nagyméltóságod annyiszor tapasztalt jóakaró figyelmét.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! A közgyülés imént említett határozata alapján s a választmány megbizásából nekem jutott osztályrészeműl az a szerencse, hogy a közgyülésnek ebben a kérdésben is tolmácsa lehetek. Midőn ebbéli megbizatásomnak eleget téve, a közgyülés határozatait azok indokolásával együtt a legmélyebb hódolattal Nagyméltóságod elé terjeszteni bátorkodom: egyúttal alázatosan esedezem, méltassa kegyes meghallgatására a gyakorlat férfiainak szerény véleményét a középiskolai tanárképzés reformjának megoldásánál s részesítse az „Országos Középiskolai Tanáregyesületet“ továbbra is kegyes jóindulatában, a melyet, hogy megérdemeljen s a maga számára biztosíthasson, a nevezett egyesületnek mindenkor egyik főtörekvése volt és lesz ezután is.

*

Memorandum a tanárképzés ügyében.

Ha szemügyre veszszük hazai tanárképzésünk mai állását, hálásan ismerjük el, hogy állami önállóságunk helyreállításának aránylag rövid ideje alatt sok igen üdvös intézkedés történt a középiskolai tanárok képzésében. Már 1870-ben megnyilt a budapesti egyetemen a tanárképző intézet négy szakosztályylyal; 1872-ben megnyilt a gyakorló iskolával összekötött paedagogiai szakosztály, mely azóta nemcsak számos fiatal tanárnak nyujtott gyakorlati kiképeztetést, hanem országszerte a módszerek javítására is ösztönt és példát adott. Az 1882-ben kiadott tanárvizsgálati szabályzat szintén igen üdvös hatással volt a tanárképzésre. Mindazonáltal a sok-

felől felmerülő panaszok azt mutatják, hogy a létező állapotok még nem mindenben kielégítők.

Magok a tanári pályára készülő fiatal emberek panaszkodnak, hogy az egyetemre kerülvén, nem találnak útbaigazitást, hogy mihez fogjanak; a tájékozatlanságukban választott előadások egy részét meg nem értik; nem tudják, hogy magánszorgalmukat mire fordítsák és milyen segédeszközöket használjanak, hogy szaktudományuknak az előadásokban fel nem ölelt részleteit elsajátítsák; a tanári praxisukban majdan szükséges képességek gyakorlására nincs elegendő alkalmuk; általában szaktudományuk egészéről nem nyernek kellő áttekintést. A tanárokkal érintkező közönség részéről viszont azt a panaszt halljuk, hogy némely tanárban nem találja meg azt a társadalmi műveltséget, melyet gyermekei nevelőjében joggal keres. A tanárképesítő vizsgálaton működő biztosok meg arról panaszkodnak, hogy a vizsgálatra jelentkezők közül sokan fölöttébb gyarló és hiányos ismereteket tanusítanak és hogy ennélfogva a vizsgálat eredményének megállapításában igen enyhe mértéket kell alkalmazniok.

E bajok egyik oka az egyetemi előadások módjában kereshető. A tudomány rohamos haladása, a tudományos szakirodalom óriási terjedelme a tudóst mindinkább a merev szakszerűségre, a specialistaságra kényszeritik. Ennélfogva egyetemi tanáraink előadásai is mindinkább specialitásokra szorítkoznak, melyek alkalmasak ugyan arra, hogy az egyetemi hallgatókat a tudományos buvárlatba bevezessék; de e mellett nincs eléggé gondoskodva oly előadásokról, melyek az ifjakat a tudomány megállapodott részleteibe bevezetnék és mindazon ismereteket közölnék és azon képességeket gyakorolnák velök, melyekre a középiskolai tanárnak a gyakorlati életben szüksége lesz. E tekintetben a német mintára berendezett seminariumoktól sem várhatunk javulást, mert ezek még inkább, s első sorban is tudós specialisták képzésére irányulnak. Jeles középiskolai tanárkarát Németország sem köszöni első sorban a seminariumoknak, hanem azon szerencsés körülménynek, hogy ott a közelmultban a tudós férfiak egész sora működött, kik (mint Fr. A. Wolff, Bökh, Thiersch, Nägelsbach, Doederlein, Bonitz) széleskörű tudománynyal a gyakorlati tanférfiú tulajdonságait és a középiskolai oktatás igényeinek részletes ismeretét kötötték össze és kik nem átallották nagy tudományukat és fényes tehetségüket az iskola szolgálatába adni és első sorban is középiskolai tanárok képzésére for-

dítani. Ilyen férfiak mainap a dolgok természeténél fogva mind ritkábbak lesznek. Azért különösen a mi viszonyaink közt, hol csak nyolcz osztályú, még sok bajjal küzdő középiskoláink abiturienseiket nem bocsátják el az értelmi érettség azon fokán, hogy nagyon sokat lehetne magánszorgalmukra bizni, nagyon figyelemreméltónak látszik ama franczia intézmény, hogy az egyetemi tanárok azon előadásai mellett, melyek az ifjakat a tudományos buvárlatba bevezetik, az úgynevezett „maitres de conferences“ inkább iskolaszerűen közlik a tudomány megállapodott tényeit, betöltik az egyetemi előadások közt fennmaradó hézagokat és vezetik a szükséges képességek megszerzésére irányuló gyakorlatokat.

Az említett bajoknak azonban még egyéb okai is vannak. A középiskolai tanárnál, kinek hivatását a nemzet intelligentiájának nevelése képezi, a siker inkább mint más pályán a személyiség egész erkölcsi habitusától függ. Azért fölötte fontos, hogy mily nevelésben részesülnek maguk a középiskolai tanárok is. A középiskoláinkat elhagyó ifjaknál az erkölcsi nevelés nem tekinthető befejezettnek. Mégis, mikor az ifjú az egyetemre felkerül, már csak a fővárosi élet alakulásánál fogva is, rendszerint minden tervszerű nevelő hatás megszünt és az ifjú magára van hagyatva. Ehhez járul még, hogy a legtöbb tanárjelölt szegény ember, ki a drága fővárosban a megélhetés gondjaival küzködik és a legjobb hajlamok mellett sem keresheti fel a jobb társaságot; hanem sokszor lélekölő és lealázó, úgyszólván szolgai munkával kénytelen mindennapi kenyerét megkeresni. Ez alatt nemcsak tudományos kiképeztetése szenved, melynek nem szentelheti egész idejét, hanem sokszor tanuló korának nyomorúságai közt szerzett oly sajátságokat visz át az életbe, melyek őt a társaságtól elszigetelik és tekintélyének ártanak. Ha azt akarjuk, hogy tanáraink a társadalomban azon biztossággal és tapintattal lépjenek fel, mely a művelt társaságban nevelkedett embert jellemzi, nem marad egyéb hátra, mint őket valóban jó társaságban nevelni. Erre alig áll rendelkezésünkre más eszköz, mint az internatus. Az internatussal járó bajok kikerülhetők, vagy legalább nagyon enyhíthetők, ha abban az individualitás fejlődésére szükséges szabadságot nem szorítjuk meg nagyobb mértékben, mint a hogy azt a disciplina és az elérendő czél érdekei okvetetlenül megkövetelik.

Ilyen internatus különben legjobban biztosíthatná a tanárjelöltek tudományos kiképeztetését is. Mivel ugyanis az internatus

nem képzelhető másképen, mint hogy abban a felügyeletet alapos tudományos képzettséggel és magasabb társadalmi műveltséggel biró férfiak gyakorolják: ezeket oly férfiak sorából lehetne venni, kik tudományos képzettség mellett a középiskola igényeit a gyakorlatból ismerik, úgy, hogy képesek volnának a tanárjelöltek tanulmányainak menetét szabályozni és akár kiváló középiskolai, akár egyetemi magántanárok segítségével a párisi ecole normale módjára az egyetemi előadások közt maradó hézagokat betölteni és a tanárjelöltek magánfoglalkozását és gyakorlatait vezetni.

Ezen nézetből kiindulva az országos középiskolai tanáregyesület ez idei közgyülése a következő tételeket fogadta el:

1. A közgyülés czélszerűnek tartaná, hogy a fennálló tanárképző-intézet oly módon fejlesztessék tovább, hogy a tanárjelöltek számára internatus állíttassék fel, melybe érettségi vizsgálatot tett ifjak az előrelátható szükséglethez szabott számban vétetnének fel.

2. A tanárjelöltek szakszerű tudományos kiképeztetésöket, úgy mint eddig, az egyetemen nyerjék, azonban az internatus élén álló gyakorlati tanférfiak szabályozzák a tanárjelöltek tanulmányainak menetét, vezessék be őket akár kiváló középiskolai, akár egyetemi magántanárok segítségével a franczia maitres de conferences módjára tudományuk encyclopaedicus áttekintésébe; töltsék be az egyetemi előadások közt maradó hézagokat és vezessék a jelöltek magántanulmányait és gyakorlatait.

3. Ezen internatusban fordíttassék különös gond arra is, hogy a jelöltek a műveltebb körök finom modorát és társadalmi szokásait elsajátítsák, valamint hogy vagy a franczia, vagy a német nyelvben alapos jártasságot szerezzenek szóban és irásban.

4. A paedagogiában és didaktikában való gyakorlati kiképeztetésüket a tanárjelöltek, úgy mint eddig, gyakorló iskolában nyerjék.

*

Midőn az „Országos Középiskolai Tanáregyesület“ közgyülésének a középiskolai tanárképzés reformjára vonatkozó megállapodásait megbizásomhoz hiven Nagyméltóságod elé terjesztettem, még egyszer megragadom az alkalmat, hogy Nagyméltóságodat a legmelyebb hódolattal és alázatossággal kérjem: méltassa kegyes jóindulatára és becses figyelmére a középiskolai oktatás szerény munkásainak véleményét s ne vonja meg magas pártfogását továbbra sem

attól az egyesülettől, a melynek legfőbb törekvése, hogy hiven szolgálván közoktatásunk ügyét Nagyméltóságod annyiszor tapasztalt jóakaratára, figyelmére és bizalmára magát méltónak bizonyíthassa.

Ezeknek előterjesztése után a legmélyebb hódolattal maradtam.

Budapest, 1885. október hó 11-én.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Az Orsz. Középisk. Tanáregyesület választmányának nevében:

Berecz Antal, egyesületi elnök.

Az egészségtan a középiskolákban.

Dicséretére válik közoktatásügyünk vezetőinek, hogy az ifjúságnak nemcsak szellemi, hanem testi képzéséről, *egészségéről* is gondoskodnak, sőt, minthogy „a nép szellemi és anyagi javának előmozdítására törekedni kell minden állampolgárnak“ s „az egészség a nép jólétének alapja“ stb. *): még az *egészség tudományának titkaiba is be akarják avatni a tanulót.*

Nemes és okos törekvés, mert hiszen régi mondás, hogy „mens sana in corpore sano“. És hangzatosak azok a mondások is, melyekkel a min. körrendelet ez eszmét bevezeti és fontosságát előtüntetve, arról akar meggyőzni, hogy „közegészségügyünk ki nem elégítő állapotán“ segíteni s az „egészségügyi ismereteket terjeszteni“ a középiskola van hivatva. Én megvallom, a körrendelet engem erről nem győzött meg, sőt azt a benyomást tette reám, mintha az egész gondolat erővel, mesterséges fűtéssel fakasztott virág lenne, melyet középiskolai oktatásügyünk gyengélkedő fája nem képes táplálni s így nem is fejleszthet belőle egészséges gyümölcsöt. És alig lesz valaki, a ki a középiskolai tanügygyel foglalkozik, hogy eszébe ne jutna a „Fenn az ernyő, nincsen kas“, mikor ezt a körrendeletet olvassa, mely közoktatásunk körülményeivel és jelenlegi állapotával épen olyan csekély mértékben vet számot, mint az ország anyagi erejével és az eszmének praktikus megvalósításával. Mert, hogy középiskolai tanügyünknek nagyobb baja ne

*) L. a f. é. 20,018. sz. min. körrendelet szövegét e Közlöny ez idei folyama 148—150. lapján.

volna, mint épen az, hogy nincsenek iskola-orvosaink, meg hogy iskoláinkban nem tanítják az egészségtant, azt széles nagy Magyarországon senki, de senki se mondhatja. Van igen sok bajunk, van temérdek javítani, tatarozni valónk, a mi az országnak az oktatásügyre fordítható pénzét mind előbb követeli, égetőbben kívánja mint az iskola-orvosok és hygiene-tanárok intézménye. Ez a mostani viszonyok között teljesen meddő és illuzórius; én legalább annak tartom.

Lehet, hogy rövidlátó vagyok és csalódom; de azt hiszem, hogy, ha valaki valami ügynek szentelte életét, megengedhető neki, hogy, egészen nyiltan fejezze ki meggyőződését és legjobb belátása szerint cselekedjék annak érdekében még akkor is, ha valóban csalódnék.

Köszönettel tartozunk dr. *Fodor József* egyetemi tanár úrnak, hogy a leendő középiskolai hygienetanárok számára tartott kurzus bevezető előadását e lapokon tette közzé. *) Több oldalról mélyebb bepillantást enged az ügybe s élénk vonásokkal vázolja különösen az iskolaorvosok nagy jelentőségű szerepét, meg annak a fontosságát, hogy a tanulóval megismertetik az *ember életének physikáját*. Világosan kiderül ez előadásból, hogy a leendő tanár-orvosoknak kettős feladatot kell betölteniök: az iskolaorvos és a hygiene-tanár feladatát. És ez a két különböző feladat két különböző szempont alá is esik: az egyik humanus, mondjuk, *társadalmi szempont*, a másik pedig *didaktikai*. Bármily szoros kapocs van is a társadalom és az iskola között, a kettőnek elbirálása még sem vonható egy kalap alá. Az első a közegészségügy, a második a tanügy körébe tartozik. Én e szerint a köriratnak tulajdonképen csak e második, a tanügy körébe tartozó részével foglalkozhatom; s ha első részéről is szólok, azt csak azért teszem, mert a rendelet szoros kapcsolatba hozta emevvel.

Az *iskolaorvosok intézménye* mindazon feladatokkal, melyeket a körrendelet eléje tűz és dr. *Fodor* bővebben fejteget, általában üdvös; üdvös különösen olyan államokban, melyek városai rég túl vannak az egészségtan első követelményeinek meghonosulásán; de hiábavaló ott, hol a városok egészségtani rendezéséről még a gondolat is alig fogamzott meg. Nekem az a véleményem, hogy első sorban a városok egészségügyét kell rendbe hozni, s avval együtt az isko-

*) Középiskolai hygienetanárok és iskolaorvosok 106. l.

láét is felkarolni. Ha a városnak van csatornája, lesz az iskolának is; a városi jó ivóvizet bizonyára bevezetik az iskolába is; az ellenőrzött mészárszékekből, boltokból és piaczokról egészséges, hamisítatlan eledeleket kap majd a tanuló is. Ellenkező esetben hiába lesz meg az iskolaorvos; a meglevő városi és iskolai viszonyokon nem fog változtathatni, ha csak teremteni nem tud. Nem mondom, hogy a távol jövőben nem volna hatása annak is, ha az iskolán kezdenők az egészségtan követelményeit megvalósítani s a tanulók utján akarnók az egészségtani ismereteket terjeszteni. Ezt — nem tekintve a rendkívül hosszú processust és az eljárás felette költsé ges voltát — valószinűnek is tartom; mind a mellett újra sem habozom kimondani, hogy természetesebbnek, czélszerűbbnek, eredményében gyorsabbnak és kevesebb költséggel járónak tartom először az általános közegészségügyet legalább nagyjában rendezni és némileg megszilárdítani. Igaz, hogy ha értelmes, természettudományilag művelt ifjakat bocsátunk ki az életbe, kik majd mérnökök, tisztviselők, ügyvédek, birák stb. lesznek, sikeresebben és pontosabban hajtatnak majd végre a közegészségügyi rendeletek s bizonyára javulni fognak az állapotok; de hogy ez iskolaorvosok nélkül az egészségtannak külön tárgyként orvosoktól való tanítása nélkül is elérhető, azt szintén bizonyosnak tartom. Erről különben alább szólok s egyelőre annál maradok, hogy rendezzük a közegészségügyet s vele rendeződik majd az iskoláé és a fiatalságé is. De a közegészségügy rendezése — tudtommal — nem a közoktatási, hanem a belügyi miniszterium körébe tartozik. Valóban életrevaló eszme volt egy pár év előtt az „egészségügy-őrök“ eszméje; kár, hogy a belügyminiszterium szükkeblűségén, vagy a „fedezethiányon“ hajótörést szenvedett. Ha ez akkor megvalósúl, ma már beszélhetnénk a szorosabb értelemben vett iskolaorvosokról is, a kikre rábizhatnók a tanulók „egészségének védelmét és fejlesztését“ is; akkor ma karöltve működhetnék a két miniszterium a nép jólétének előmozdításában. Nem szeretném azonban, ha valaki e soraimból azt olvasná ki, mintha én az iskola-orvosok intézményét ellenezném. Nem ellenzem, csak viszonyainkba még be nem illőnek tartom. Őszintén óhajtom, hogy létesüljön és a hozzákötött egyéni meg közös reményeket se az emberek gyarlósága, se az állam pénzviszonyainak mostohasága el ne hervaszsza.

A költség, a mibe ez intézmény az ország valamennyi középiskolájában kerülne, egyenesen az állam dolga és semmi ok sincs

rá, hogy az én fejem fájjon tőle; mindamellett megjegyzem, hogy az iskolaorvosok mindazon feladat lelkiismeretes teljesítéséért és mindazon apróságoknak folytonos szemmeltartásáért, melyekre a körirat és dr. Fodor értekezése szerint kötelezve lennének, legalább is olyan fizetésre tarthatnának számot, mint a középiskolai tanárok. De az államnak is érdekében van, hogy jól fizesse e fontos hivatalnokait, kik a nép jólétének alapját vannak hivatva megvetni, különben — olcsó húsnak híg levén a leve — nagyobb gondot fordítanak majd a „praxisra", mint az iskola ügyeire s a tanulóknak szerteszét fekvő kosztos házukra. Ez már az emberi gyarlósággal jár.

Más kérdés az *egészségtannak a középiskolákban külön tárgyként való tanítása.*

Nem titkolhatom el a gondolatok és képek chaosát, melyek összefüggéstelenül czikkáznak keresztül agyvelőmön, valahányszor középiskolai ügyünknek egy-egy új lidércze jelenik meg; látom a közelmultak temetőjét derék, becsületes halottakkal, a jelen szomorú valóját tétovázó alakjaival és a jövő ködös homályát — talán átmeneti intézkedésekkel. Amit szül a ma, megsemmisíti a holnap; a mi jó volt tegnap, az már nem jó ma, de ismét jó lesz talán holnap. Ma megjelenik a tulterhelés kisértete, holnap fellobban az egészségtan bolygó tüze s holnapután talán a váltójog, vagy a nemzetgazdaságtan, avagy a statisztika geniusa fogja az oktatásügy szervezésének elveit megszabni.

Nem régen volt, hogy az egész országban mindenütt hangzott a középiskolai tanulók „túlterhelésének" panasza. És a törvényhozás megalkotta a középiskolai törvényt, megszabta az oktatás határait, kijelölte a tantárgyakat s megállapította a tanítás óráinak maximumát — a tanulók testi és lelki egészségének megőrzése czéljából.

A kik a reáliskola új tantervének készítésében a közoktatási tanács ülésein részt vettek, bizonyára emlékeznek még, mennyi gondolkozásba, mennyi fáradságba és küzdelembe került a törvényszabta határok közé beszorítani a rendes tantárgyakat, hogy a tanulók ismeretköre a kor és a felsőbb oktatás követelményeinek legalább némileg megfelelő legyen. Miként sikerült ez, arról a reáliskola mostani tanterve elég hangosan beszél. Válogatni, szemelgetni kellett a tantárgyak között és fontolgatni, vitatni, hogy melyik a fontosabb s melyiknek a rovására jusson egy-egy óra a fontosabb-

nak. Igy történt, hogy szenvedett a rajz, tetemesen megcsonkult a chemia, majdnem a semmire sülyedt a földrajz és végkép kiküszöbölődött az anthropologia. Igen, az anthropologia, melyben tanítottuk „az emberi élet fizikáját“ és „az ember élete törvényeinek ismerésével“ bocsátottuk a tanulót a társadalomba, el nem mulasztván az egyes szervek tárgyalásánál a tényezőket is felemlíteni, melyek egészségére károsan vagy jótevőleg hatnak. Nem volt ugyan ez hygiene, de bevált elégséges útmutatásnak az élet ösvényein. Nem dicsekvésből, de az igazság érdekében mondom el, hogy az anthropologiának jó oldalait, tanításának hasznos voltát tőlem telhetőleg kifejeztem volt a kis tanácsban s az ülés jegyzőkönyvébe talán nyoma is van, hanem minden megokolás hajótörést szenvedett a törvényszabta órák csekély számán. Non possumus. Ez volt a végső válasz.

Most, két év multán, a túlterhelés réme — úgy látszik — szelidebb alakot öltött, sőt talán el is tünt a divatosság színpadának ugyanazon a sülyesztőjén, a melyen megjelent volt; most már belátjuk, hogy a saját testünk szerkezetének ismerete és életünk törvényeinek tudása a nép jólétének alapja és lelkesülünk olyan tantárgy iránt, mely megvolt, de irgalmatlanúl kiszorítottuk, hogy a vallástannak kijusson a maga két órája. Szeretném én most tudni, hogy mit szólott, vagy mit szól ehhez első sorban a Közoktatási Tanács, az a Közoktatási Tanács, a mely annyit küzdött a rendes tantárgyak beosztásával s kénytelen volt több igen fontos disciplinát megcsonkítani, hogy a törvényszabta óraszámot túl ne lépje. Avagy a „*rendkívüli tantárgy*“, melyet a körrendelet „*rendszeresen kiván szervezni*“ nem új teher a tanulóra, s nem hozza-e magával az „uj tantervnek“, melyhez az Utasítások még meg se jelentek, ujabbal vagy legujabbal való felcserelését? Vajjon nem különös-e, hogy az egészség megőrzése végett szállítottuk le a tanítás óráit és most az egészségtannal akarunk új terhet róni a tanulókra!

Mindez különben csak az elveknek és nézeteknek változandóságáról tanuskodik. Sapientis est consilium mutare in melius. A felvilágosodás, az igazi képzés barátai csak örülhetnek, hogy az anthropologia tanításának eszméje, bár más alakban és más irányzatban újra felmerült a közoktatás terén s a vezető körök pártfogását egész a lelkesedésig megnyerte. Igaza van *Fodor* tanárnak, midőn ennek szükséges voltát idézett előadásában oly meggyőzően

s oly meleg szavakkal vázolja. A középiskolai művelődés barátai köszönettel tartoznak neki, hogy temérdek teendője, tudományos munkálkodása közben még erre az ügyre is kiterjesztette figyelmét. Hogy az ügyet nem egészen a középiskola szempontjából, hanem speciális szakmája és különösen orvosi szempontból fogta fel, azon nincs csodálni való. Érdeme, hogy a dolgot megindította s most a közoktatásügy vezérein a sor, hogy a középiskola keretébe beilleszszék és czéljainak megfelelőleg alkalmazzák. Szabad legyen e tekintetben egyet s mást elmondani.

A középiskolai oktatásnak — miként a törvény szavai kifejezik — czélja, a tanulóknak magasabb általános műveltséget s a felsőbb tanulmányokra képességet adni. Ez oknál fogva fel kell karolnia mindazt a tudományágat, melyeket e kettős czél követel, még pedig olyan terjedelemben, a milyet a tanulók kora és eszmeköre megenged s azon kell lennie, hogy valamennyit bizonyos harmoniába hozza. — Meg vagyok győződve, hogy azokat az egészségtani ismereteket, melyeknek felfogására és megértésére a középiskolai tanuló képes s megtanulására ideje van, más, egyszerűbb módon is közölhetjük vele. A természettudományokban való jártassága már magában is sokat involvál az egészségtani ismeretekből, s még többre vihetjük, ha az egyes tudományágakban a hygiene szempontjaira is figyelmet fordítunk. És *határozottan czélt érünk, ha az anthropologiát ujra beveszszük a középiskolába.*

Ebben a tanításban azonban *ne a hygiene, hanem az emberi test szerkezetének és élettörvényeinek ismerete legyen az alapgondolat* s csak a szervek működéséhez csatoltassanak az egészségtani tudnivalók. Az anatomia és physiologia elemeinek ismerete okvetetlenül szükséges az egészségtan megértéséhez; és nagyon csalódik, a ki azt hiszi, hogy azokra az ismeretekre, a melyekre a tanulók a VI-ik osztályban az állattan tanulásánál tesznek szert, építeni lehet. Ez rendkívül kevés s egy év multán abból is sok megy feledésbe; azonkívül didaktikai szempontból is ajánlatosabb az illető szervekhez csatolni az egészségtani tételeket, mint önállóan tárgyalni. Végre, azt hiszem, hogy a hygiene, mint önálló tantárgy nem való a középiskolába, mely kiválóan a főiskolákra képez. Meg kell gondolnunk, hogy még a legfelsőbb oszlályok tanulói sem birják mindazon ismereteket, melyekre ez igen sok tudományággal érintkező disciplina megértéséhez szükségök van; nem birják eze-

ket különösen a gymnasiumban, hol a chemiát csak a IV-ik osztályban az ásvány- és földtannal kapcsolatosan tanítják.

Nagyon kívánatos, hogy az imént körülírt anthropologia *ne rendkívüli, hanem rendes tantárgy legyen.* Rendkívüli tárgyként tanítva, még megközelítőleg sem érhetjük el vele azokat az eredményeket, melyeket várunk, ismeretes levén, mennyire buzgólkodnak tanulóink az iránt, a mi „nem muszáj.“ De idejük sincs rá. A törvény az iránt is intézkedik, hogy egy tanuló a rendkívüli tárgyakból négynél több órát ne vegyen s így a reáliskolákban a latin nyelv (a gymnasiumban franczia nyelv) angol nyelv, mintázás, gyorsírás, ének között nagyon megoszlik az a kevés számú tanuló, mely elég buzgó rendkívüli tárgyakat is tanulni. Megjegyezhetjük még, hogy ezek a buzgó tanulók többnyire szegények, a kik délutáni szabad órájokat kisebb tanulók tanítására szentelik. Időt követel végre a természetrajz és a geometria is a megszabott kirándulásokra.

A tanulók értelmi körére szorítva s kapcsolatba hozva a hygienét az anthropologiával, és bevéve az iskola rendes tárgyai közé, önként következik, hogy *az intézet természetrajzi tanára tanítsa,* a ki az anthropologiát a reáliskolában két év előttig tanította is. Annál kevésbbé szükséges erre orvos, mert nincs összefüggés az iskolaorvos és az egészségtan tanítása között. Két külön álló dolog ez. Nem kell azt hinni, hogy a középiskolai tanár a tanulót egészségtani utravalóval el ne tudná látni; különösen ha majd nekik is tartanak kurzust, mint az orvosoknak. Az nem ok, hogy a természetrajz tanárának úgy is elég munkája van a maga studiumának haladását figyelemmel kisérni, mert az orvosnak is épen úgy, vagy sokkal nagyobb mértékben szükséges ez. És valljuk meg, hogy a tanárban, ki egész életét az iskolának szentelte, mégis több lehet a hivatás, mint az orvosban, a kinek a „praxis“ hoz valamit a konyhára. Az orvos se az iskolai fegyelemtartás mesterségét nem gyakorolta, se a középfokú tanítás formájával nem ismerős s csak több évi vesződés után tudná tanítását a többi tantárgyakkal és a tanulók képességeivel harmóniába hozni.

Említsük még fel az ügynek egy kényes és sok szóra érdemes oldalát. A hygiene kisérleti tudomány, melynek tanításához gyüjtemény, szertár, laboratorium szükséges. A külön gyüjtemény beszerzésére nincs pénz, azért csak az intézet meglevő gyüjteményét (ha ugyan van!) kellene felhasználni. Ezekért a gyüjteményekért pedig az illető szaktanár felelős, azért nem is szivesen en-

gedne ott gazdálkodni a hygiene tanárának. Ez ugyan nem volna rendjén, de megeshetnék.

Adós vagyok még avval, hogy megmondjam, miként gondolném én az anthropologiát a rendes tárgyak közé beszurni és melyik osztályban volna az tanítandó. Mind a gymnasiumban, mind a reáliskolában csak a legfelsőbb, a VIII-ik osztály alkalmas erre. Innen ereszszük ki az ifjakat a társadalomba az ember élete törvényeinek ismeretével; itt érettek csak a tanulók, hogy az utravalót meg tudják becsülni és emlékezetökbe vésni. A VI. osztályban erről szó se lehet; örülhetünk, ha itt az állattan pensumát elvégezzük. A két órát, mely az anthropologia tárgyalására szükséges volna, ha nem volna módunk törvénynovellával az órákat szaporítani, máshonnan vehetjük, mint a vallástantól. Ne legyen a VIII-ikban vallástan. Rövid, de merész kivánság — fogják sokan mondani. Higyjék el azonban, hogy az a tanuló, aki hét esztendőn át el nem sajátította vallása tételeit és erkölcstanát, az a nyolczadik évben sem lesz se vallásosabb, se erkölcsösebb.

Ilyen módon, ilyen beosztással elérjük, a mit a körirat és Fodor tanár óhajt, hogy az ember physikai ismeretével bocsátjuk ki a társadalomba a tanulókat s az egészségtani ismeretek terjedni fognak. Ezt a módot megbirja az állam pénztára is, holott a másik mód felette költséges volna s kérdés, több eredményt biztosítana-e mint emez.

Ezek az én nézeteim; arra valók, hogy hozzájáruljanak az eszme tisztázásához és a jó ügy előmozdításához. Sziveljük meg és ne tegyünk fel tanügyünk fejére divatos czifra kalapot, mikor a saruja rongyos.

Paszlavszky József.

A középiskolai physika-tanítás sikerességének legfőbb akadályairól.

Egyesületünknek f. évi közgyülése alkalmával a II. szakosztály ülésében dr. Darvai úr a középiskolai felsőbb osztályok physikai tananyagának czélszerű beosztásáról értekezett, mire az értekezőt, saját őszinte vallomása szerint, az a körülmény késztette, hogy a physika tanításában mindig kevesebb sikert ért el, mint a mennyiségtanában.

Nem lehet sem czélom, sem hivatásom, hogy amaz érdekessé vált vitának részleteit ismertessem, mely az értekezést követte s a melyről a közgyülési tudósitás — talán tér szűke miatt — mindössze is csak annyit mond, hogy „élénk“ volt; annál kevésbbé lehet ez czélom, mivel a felszólalók első sorban az értekező állításainak és javaslatainak czáfolására szorítkoztak, s ennélfogva egy nem általam javasolt terv ellen tett észrevételekről kellene tudósítást irnom: mindazonáltal az a nevezetes körülmény, hogy mind az értekező, mind pedig a felszólalók a physika tanításának eredményében hiányokat constatáltak, arra késztet, hogy e hiányok valódi okaira reámutassak.

Mindenek előtt azonban meg kell jegyeznem, hogy az eredmény megbirálásában, mint minden egyéb tantárgynál, úgy a physikánál is, minden az alkalmazott mértéktől függ. S épen a physikánál eme mérték sokkal tágasabb határok között szabható meg, mint bármely más tantárgynál. A ki a középiskolai tanulótól a physikai ismereteknek teljes, vagy legalább is olyanféle biztosságát követelné, a milyent a mathematikai ismeretekben követelni lehet, bizonyára túllőne a czélon s az eredménynyel akár örökké elégedetlen lehetne. Azt, hogy miképen áll a dolog az elérhető eredménynyel, alig lehetne jobban szembetünővé tenni, mint Faraday két nevezetes nyilatkozatával. Faraday ugyanis azt szokta volt mondani, hogy „húsz évi munka kell ahhoz, míg physikai dolgokban az ember férfiúvá érlelődik; mindaddig csak a gyermekkor állapotában marad.“ S ugyanez a Faraday, mikor azt kérdezték tőle, hogy melyik kor a legalkalmasabb a physikai tanulmányok megkezdésére, azt felelé, hogy sohasem talált olyan gyermeket, mely nagyon fiatal lett volna arra, hogy azt, mit neki mondott, meg ne értse.

Eme két, az első pillanatra talán ellenmondónak látszó, de a valóságban nagyon is összhangzatos állítás a legvilágosabban mondja ki az elérhető eredményt. Igen, physikai igazságokat gyermekekkel, tehát középiskolai felsőbb osztályú tanulókkal is meg lehet értetni; de azt kivánni, hogy a tanításnak már az első foka után is a tanuló oly mélyre ható ismeretekkel s olyan önállósággal s itélőképességgel rendelkezzék, mely a tünemények rendkivüli változatosságában biztosan vezérelje, ez valóban nagyon túlcsigázott követelés lenne. Meg kell tehát elégednünk avval, hogy a tanulót arra képesítsük, hogy későbbbi, mélyebbre ható tanulmányainál addig szerzett ismereteiben biztos támaszt leljen. Ami pedig különösen

középiskoláinkban, a többi tantárgyakhoz viszonyított eredmény megbirálását illeti, nagyon is figyelembe veendő az a körülmény, melyet az említettem szakosztályi ülésen dr. Lucz úr nagyon helyesen kiemelt, hogy míg a mennyiségtanban s a többi fontosabb tárgyakban a tanulók nyolcz éven át folytonosan gyakorolják magukat, addig a physikában az intensiv tanítás számára csak két év van fentartva, mert az alsóbb osztályok physikája inkább csak izelintő, mint a physika tudományos méltóságának megfelelő tárgyalás. S hogyan kívánhatnók, hogy a tanuló eme rövid idő alatt a tünemények, az alapfogalmak s az elméletek sokaságában „férfiúvá" érlelődjék ?!

Nem kell tehát kétségbe esnünk, ha valami rendkivül magas eredményt nem érhetünk el; de hogy ha még azt sem érjük el, a mit a középiskolában mégis csak *el lehetne érnünk*, ennek minden esetre komoly okai vannak.

A legnagyobb baj, mely mellett a többi baj csekélységgé törpül, physikai tankönyveink módszerének kimondhatatlan rosszaságában rejlik. Ha végig tekintünk újabb tankönyveinken (csak a felsőbb osztályoknak szántakról szólok), azt veszszük észre, hogy szerzőik az egyes részletekben a szabatosságnak általában véve elég magas fokát érték el, úgy hogy e tekintetben alig marad valami kivánni való; de módszerük, melylyel az *egészet* feldolgozzák, valóban szánalmas képet nyujt. Az egyes szakokat, sőt magát az egész physikát óriási fogalomhalmaz előzi meg, úgy hogy midőn a tanuló a tulajdonképeni physikai szakokhoz fog, kell, azaz kellene, hogy előzetesen egy roppant nagy fogalomhalmazt emésztett légyen meg, oly halmazt, melynek urává tulajdonképen csak az egész physikának áttanulmányozása *után* lehet.

E hiba főképen a fölöslegesen rendszereskedő s philosophálgató német tankönyvek szolgai követéséből származik. Nézzük csak például az Abt-féle Természettant (VI. kiad.), mely szintén német forrás után készült. E műnek (teljes címe „A Természettan Elemei, *kisérleti alapon*") bevezetésében, továbbá a szintén bevezető természetű első szakaszában (A testek általános tulajdonságai), 16 oldalon a következő nevezetesebb fogalmak vannak tárgyalva:

anyag, test, tünemény, természet, természettudomány, természetrajz, természettan, kisérlet, élettan, vegytan, erő, hypothesis, térfogat, áthatlanság, mozoghatóság, tehetetlenség, oszthatóság, likacsosság, terjedékenység, nehézség, nehézségi erő, tömeg, összenyom-

hatóság, molecula, atom, a háromféle halmazállapot, feszerő, gőz, pára, sürűség, hő, hőmérséklet, általános súly, fajsúly, sürűség.

Tehát, ha összeolvassuk, 36 sarkolatos fogalom. A tanulónak, ki a physikát jóformán még meg sem kezdette, előzetesen 36 fogalmat kell megemésztenie. De menjünk csak tovább. A második szakasz, „a tömecserők hatásáról", hypothesises dolgokról (tömecsekről) s hypothesises erőkről (tömecserőkről) szól, a helyett, hogy a physikát közönséges, mindennapias és hypothesist nem igénylő tünemények kezdené meg; hypothesis úgy is fog később akadni, talán a kelletinél több is! Mennyivel jobb, egyszerűbb és természetesebb a Jamin módszere, ki „Petit Traité de Physique" cz. művében az ökröt mindjárt a szarvánál fogja, s a physikát a testek esésének törvényével kezdi meg! *) Az Abt-féle első két szakaszban levő dolgok túlnyomó részének csakis a mechanikában s a hőtanban lehet helye, de hiába, a német rendszereskedésnek két külön előzetes szakaszra van szüksége!

Nem a mathematika alkalmazása a nehéz, miként Darvai úr véli, hanem az előzetesen beadandó töméntelen physikai fogalomban való rendszereskedés, azaz rendszertelenség. A physikának minden tanítója, minden tanórában tapasztalhatja, hogy a tanulónak nem a mathematikai, hanem a tulajdonképeni physikai nehézségekkel kell küzdenie; a mint a physikai kiinduló pont mathematikai formulázást nyer, a tanuló már aránylag igen könnyen boldogul. S épen ezért a physikát nem fogalom-halmazokkal kell kezdeni, hanem azon kell lenni, hogy a tanuló a megkivántató alapfogalmakkal *a tünemények kapcsolatában, lépésről-lépésre haladva az egész physikán végig*, nem pedig egyszerre, egy adagban beadva, ismerkedjék meg.

Sokat beszélnek nálunk a physikának „mathematikai" és „kisérleti alapon" való tanításáról. Darvai úr említettem értekezésének egyik végkövetkeztetése, hogy „a physikában is a könnyüről (?) a nehezebbre (?) kell átmenni", s hogy „ez annál szükségesebb, mert

*) A Jamin-féle kis physika, mely módszer dolgában még mindig első helyen áll, magyar átdolgozásban is megjelent ugyan (Kohn — Kont — Gy. által), de az átdolgozás épen nem szerencsés. Nem tekintve a középiskolai didaxis ellen elkövetett többrendbeli vétséget, az átdolgozó szükségesnek vélte, hogy Jamin-hez Bevezetést írjon s ebben mintegy húsz alapfogalmat és alaptételt halmozzon föl; az elektromosság és mágnesség tanát pedig egészen német kaptafára verte.

a tanítás *mathematikai alapon* történik.“ Sőt még a hivatalos tantervben is a felsőbb osztályok tananyagának felsorolását eme furcsa, és a physika módszerével tisztában levő ember előtt érthetetlen szavak előzik meg: „*kisérleti alapon és mennyiségtani bizonyításokkal.*“ Az ilyen passusokban a lehető legnagyobb tévedések nyilatkoznak, s bizonyára eme tévedések okozzák a legtöbb esetben a sikertelenséget. Sem a mathematika, sem a kisérlet nem *alapja* a physikának, hanem épen csak *eszköze*. Archimedesnél talán még lehetne szólani mathematikai alapról, mert a kiválóan spekulativ szemű görög mathematikusra nézve a mechanika inkább csak arra való volt, hogy mathematikai speculatióinak terét, alkalmazások révén, tágíthassa. De a physika az archimedesi speculatióval ép oly kevéssé fejlődhetett volna jelenlegi magas fokára, mint Baco durva empirizmusával. A modern physika alapja, miként ezt Galileinek, a modern physika lángeszű alapítójának példája mutatja, a tünemények természetphilosophiai felismerésében és felfogásában áll. Midőn Galilei az esés törvényeivel a dinamikának, az ő új tudományának, alapjait megvetette, az erőhatás miképtje volt szellemi tevékenységének alapja. A kisérletet s a törvények formulázása czéljából a mathematikát épen csak eszközül használta. S azok az eredmények is, melyek látszólag tisztán kisérleti úton jöttek létre, mindannyian a tünemények philosophiai felismerése és felfogása révén szülemlettek, miről Faraday-nak, a legkitünőbb kisérletező physikusnak egész tudományos tevékenysége fényesen tanuskodik.

Tankönyveinknek módszerbeli gyarlósága alig válhatik kirívóbbá, mint ha példaképen a fentebbi, a physika módszerére nézve legclassikusabb Galilei-féle példát tartjuk szem előtt. Tankönyveinkben az esés-törvények megállapításának alapja az egyenletesen gyorsuló mozgás *definitiója*, s e mellett még csak annyit tudhatunk meg, hogy ilyen mozgást folytonos erő hoz létre. De hogy miként kell ezt a létrejövetelt, tehát az ok és okozat közötti összefüggést felfogni, erről könyveink — kivételével az Abt-félének, mely a dolgot mindjárt az elején legalább érinti — hallgatnak.

Különben is a föntebb példaképen felhozott Abt-féle könyv még a legjobbakból való. Vannak ezenkívül, talán még nagyobb elterjedésnek örvendő könyveink, melyek az említett Abt-féle két fejezeten kívül még végig futnak az úgynevezett általános mechanikán — mely nem egyéb a legfontosabb statikai és dinamikai tételek egészen abstract tárgyalásánál — hogy aztán, midőn az ég

és föld physikáját már bekalandozták, a dolgot, persze kellő időveszteséggel, némileg reálisabb alapon ismételjék. A hangtant és fénytant a rezgő s hullámzó mozgás elmélete egy külön fejezetben előzi meg, a helyett, hogy eme mozgások természetes úton, a hang- és fénytüneményekkel karöltve tárgyaltatnának. Hogy továbbá Ampère mágnes-elmélete az elektromosság és mágnesség tanának módszerét egészen átalakította, ezt tankönyveink (ismét az Abt-félének kivételével) figyelembe sem veszik.

Nem dicsekszem, hogy a tett kifogások újak. Hangoztatták azokat már ezelőtt 12 évvel a magyar tanügyi irodalomban is,*) s hogy szerzőink oly szívósan ragaszkodnak egy már alapjában hibás módszerhez, ezt inkább a meglevő mintákhoz való ragaszkodásban rejlő kényelemnek mint a helyes módszer felismerésének vagyok hajlandó tulajdonítani.

Egy másik általános hibát akkor követnek el tankönyveink, midőn a tudomány „mai színvonalára" törekesznek. Eme máskülönben szép törekvés főleg abban nyilatkozik, hogy a szerzők az új elméleteket, a legújabb eredményeket, még ha nincsenek is tisztába hozva, tankönyveikbe felveszik. Az olyas eredmények, melyeket az ismeretek szélső határainál buvárkodó tudósok hoznak létre, jelenlegi hiányos állapotuk mellett is rendkívül érdekesek lehetnek a szaktudósra nézve, de középiskolai tanulóknak a Clausius, Maxwell, Edlund stb. elméletei még nem valók. A többi, bár a felhozottakhoz képest csekélyes, de azért mégis jelentős hibát, mint a szertelenül sok aprólékosság felvételét, az ábrák rend- és módszertelenségét, a műnyelv sajnálatra méltó fogyatkozásait stb. csak egyszerűen felemlítem.

---

*) „A legtöbb mechanicai kézikönyv szerint menve merő lehetetlenség mechanicát tanulni (dicséret a kivételeknek!). A ki még is megtanulja, azon vagy egy-egy ügyes tanár segít, ki homlokegyenest ellenkező módszerrel, mint a melyet a kézikönyvek követnek, mindjárt az elején előforduló merő abstractiókat számos tapasztalati ténynyel és experimentummal teszi felfoghatókká, vagy az autodidacta, sok idővesztéssel és próbálgatással kénytelen a maga számára merőben külön s egészen különböző tankönyvet készíteni a maga fejében . . . . Ha az úgynevezett tiszta mennyiségtanban 10-ből 1 tanítvány tesz előmenetelt, a mechanikában tán 100-ból 1."

„Nézetem az, s megczáfolhatlan nézetem is, hogy a legrosszabb didaxis a legfelsőbb abstractiókat venni alapúl s azokra építni a tudományt; és legjobb didaxis a tényeket venni alapul s az abstractiót csak torony gombnak ütni a tetejébe." (*Salamon*, Közoktatásunk reformja, p. 111.)

Tankönyveink hibái kiválóan azért esnek latba, mivel a hivatalos, s magában véve egészen helyes, sőt majdnem egyedül helyes intézkedés szerint a tanításnak tankönyv alapján kell történnie. A tanár tehát csak úgy segíthet magán, ha a tankönyvbelieket természetes s helyes módszer szerint csoportosítja, s annyi jegyzést, a mennyit ez a csoportosítás megkiván, megenged; ennyi szabadságot az osztrák reáliskolai utasítások is megengednek. A tanár munkája így sokkal fárasztóbb ugyan, de az ügy érdekében eme fáradságtól visszarettennie nem szabad.

(Szeged) *Czógler Alajos.*

IRODALOM.

Dr. Radó Antal: *Irodalomtörténeti anthologiák. I. Latin költők.* Szemelvények magyar fordításban. Budapest, 1885. Ára 1 frt 80 kr.

Az egész napi sajtó megemlékezett e könyvről; elismeréssel, sőt dicsérettel fogadta. Meg is illeti Radót a dicséret az eszméért, hogy irodalomtörténeti anthologiát kiván szerkeszteni, s méltó az elismerésre a sikerért, melylyel először is a latin irodalmat bemutatja.

A napi sajtó azonban nagyobbrészt ferdén fogta fel Radó munkáját és nem találta el az igaz mértéket, melylyel helyesen megitélhette volna. Birálóit különben maga a szerző vezette félre, midőn az előszóban nemcsak a tanuló ifjuságnak, hanem a művelt magyar közönségnek is ajánlja anthologiáját. A birálók pedig csak is úgy nézték a könyvet, mint a mely egyenest a nagy közönségnek szól, s vele akarná a latin irodalom történetét megismertetni és a római költők szépségét megízleltetni.

Mondjuk ki nyiltan, hogy e fölfogás helytelen, mert ez az anthologia első sorban iskolai kézikönyv; s valljuk meg őszintén, a szerző balúton járt, mikor két úrnak egyszerre akart szolgálni: a tanuló ifjuságnak is, meg a nagy közönségnek is, mert könnyen megeshetik rajta, hogy egyik urát sem elégíti ki.

A nagy közönség bizonyára nem fog Radó anthologiájához fordulni, ha akár a latin irodalom történetét akarja megismerni, akár latin költők műveiben kiván élvezetet találni. Első esetben bár könnyedén irt, de összefüggő, rendszeres irodalomtörténetből keres majd tanulságot, nem pedig életrajzi jegyzetekből és tartalmi kivonatokból, mit Radó nyujt; a másik esetben pedig kezébe veszi valamelyik költőt, Horátius összes ódáit vagy Vergilius teljes Aeneisét és gyönyörködni fog ilyen harmonikus egészben, de sohasem fog

gyönyörködni — bármennyire tündököljenek is költői szépséggel — oly kiszaggatott részekben, egybe nem függő jelenetekben, minőkből a jelen anthologia össze van szerkesztve.

Mi tehát Radó munkáját csak mint iskolai használatra szánt könyvet nézzük s úgy is bíráljuk, mint az irodalmi oktatás egyik segédeszközét.

Radó a maga könyvét irodalomtörténeti anthologiának nevezi s méltán; mert irodalomtörténeti tanuságokat akarunk belőle s az utána következő anthologiákból levonni. Ismételjük, irodalomtörténeti *tanulságokat* akarunk belőle szerezni, de nem irodalomtörténeti *ismereteket*. Rendszeres latin irodalomtörténet a középiskolának nem is tárgya, mert elég, ha csak a magyar irodalomnak összefüggő fejlődésével ösmerkednek is meg a tanulók. Nem a nemzeti, akár görög és latin, akár franczia és német irodalmak külön történetét kell a Radó-tervezte anthologiáknak az ifjusággal megértetniök, hanem a műfajok átalános irodalomtörténeti fejlődését kell feltüntetniök. Ha majd ez anthologiák sora négy-öt irodalomra, például görögre, latinra, francziára, németre kiterjed, akkor a tanuló hadd lássa belőlük, hogy az eposz vagy akár a dráma különböző korban és más-más nemzetnél minő formát ölt magára. Hadd lássa, az Ilias és Odysseia hogyan hat az Aeneisre; mit tanul ókori elődjeitől a *Henriade* és végül, mivé válik az éposz *Herrmann* és *Dorotheában*. Hadd kisérje figyelemmel, hogy Sophoklest és Euripidest mint követi Seneca, és hogyan támad fel az antik tragoedia a franczia Corneille és Racine műveiben. Szóval, az irodalomtörténeti anthologiákból a műfajok átalános, de azért fokozatos fejlődését ismerné meg, egyúttal a poétika főbb szabályaihoz is eljutna, még pedig olyan úton, a melyet az maga tett meg. Igy éri el a tanuló a maga erejéből az irodalmi oktatás két főczélját; a korszakos költői művekből művelődéstörténeti belátást nyer és aesthetikai ízlést szerez.

A gymnasiumi tanítás tervéhez kiadott utasítások valóban így kivánják a poétika tanítását és ilyen szolgálatot várnak az irodalmi olvasókönyvektől, az anthologiáktól.

Vajjon Radó könyve megfelelhet-e ilyen feladatnak, végezheti-e ezt a szolgálatot? Nem a legjobban és nem a legczélszerűbben. Kitünik ez, mihelyt csak átfutunk könyve tartalmán és beosztásán. A szerző 15 latin költőt mutat be időrendben, életrajzi és magyarázó-jegyzetekkel. Plautus, Terentius, Lucretius, Catullus, Vergilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ovidius, Phaedrus, Seneca, Lucanus, Persius, Juvenalis, Martialis, — ime az összes híresebb latin költők, a római irodalom mind a három korszakának képviselői.

Azt hiszszük, ilyen sok költőt, chronologia szerint bemutatni nem felel meg azon olvasókönyv czéljának, melyet mi az iskolai növendékek kezébe akarunk adni. Mindenekelőtt a műfajok szempontjából kellett volna a költőket, illetve a mutatványokat csoportosítani. Külön a hősköltéményt, a kisebb epikus műveket, a

szerelmi lirát, a hazafias és bölcseleti ódát, a comoediát, a tragoediát, a bucolicont, a szatirát, az epigrammát, az epistolát, a tanító mesét és a didaktikus költészet egyéb fajait.

S mindenik műfajból elég lett volna egy, legföljebb két clasikus képviselő, első sorban az, mely a műfaj tovább fejlődésére elhatározó befolyással volt. S így Vergilius Aeneise mellett alig van szükség Lucanus Pharsaliájára, e bár hatalmas, de befejezetlen és követők nélkül maradt hőskölteményre.

A szerelmi dalnokokból is sok mind a három, t. i. Catullus, Tibullus és Propertius, sőt a comoediának képviseletére is elégnek gondoljuk Plautust, mert az újkori művészi vígjáték egyenest reá megy vissza. A satirikusok közül Horatius és Juvenalis mellett bizvást kimaradhat Persius, a tanító költők közül pedig úgy hiszszük — az iskolában nem igen tárgyalható Lucretius.

Szóval, ha a szerző kevesebbet markol, bizonyára többet fog, ha Lucanust, Tibullust, Terentiust, Persiust és Lucretiust kihagyja, sokkal többet nyujthat a többi költők műveiből; akkor Phaedrus meséi közül nem tíz, hanem két-három annyi foglalhatna helyet, s Martialisnak is jutna annyi tér, hogy másfélezerre rugó epigrammáiból ne csak 16-ot, hanem 50-et is olvashatnánk. A tanuló pedig jobban behat a latin irodalom szellemébe, ha tíz költővel tüzetesen megismerkedik, mintha tizenöttel futtában érintkezik.

De Radó nemcsak akkor hibázott, mikor fölötte sok classikust — és ezeket is időrendben — vett be anthologiájába; könyvének sokkal nagyobb fogyatkozása az, hogy, a mikor tehetné is, akkor sem közöl valamely befejezett egészet vagy egy-egy összefüggőbb részt, hanem kiszakított darabkákból, innen is, onnan is kikapott szép mozaik-részecskékből akarja a költő képét bemutatni. Ennél helytelenebb eljárást nem is követhetett volna. Az olyan összefüggéstelen részekben, bármennyi szépséget rejtsenek is magukban, költői élvezet nem található; okulást pedig belőlük egyáltalában nem szerezhetünk. A tanuló a szerfölött töredékes szemelvényekből csak felszínes ismeretet gyűjthet; az irónak eszméje, szerkesztő, alkotó, előadó tehetsége, fölfogása, gondolkozása mind homályban marad előtte.

Vergilius Aeneisének példáúl öt különböző énekéből hat teljesen különváló részt szakít ki a szerző; nem nyernénk-e sokkal, de sokkal világosabb felfogást e classikusról, kivált előadó művészetéről, ha a II. és IIII-ik énekét egészében olvashatnók, vagy nem volna világosabb előttünk a költő czélja és világnézete a teljes hatodik énekből?

Még ferdébben mutatja be Radó a „Georgicont.“ Husz-harminczsoros képeket közöl belőle, mint a nyári vihar, a dögvész leírását, Orpheus és Eurydice közbeszőtt mythosát, a milyen leíró és elbeszélő részekkel bármilyen középszerű ó- vagy újkori költőnél is találkozhatunk; holott mi Vergiliusnak e művében az Augusztus

korabeli földmíves nép életét szeretnők látni, egyszersmind azt a tanítókölteményt, mely annyi másnak lett mintájává és maig is mintaszerű.

De e szaggatottság a dramatikusoknak válik legnagyobb kárukra. Hogyan tudhassuk, milyen volt a római comoediának szerkezete, cselekvénye, honnan sejthessük, hány felvonásra oszlott, hogy indúlt meg prologussal és hogy végződött epilogussal, mikor Radó Plautusból vagy Terentiusból csak jeleneteket, egyes tréfás párbeszédeket közöl, a helyett, hogy egy teljes darabot elejétől végig bemutatna; s hogyan érthetjük meg azt a döntő befolyást, melylyel Seneca az újabb tragoediára volt, ha összes drámai műveiből csupán egyetlen szín áll előttünk.

Valóban mikor Radó anthologiájában a tizenöt írón, a töredékes szemelvényeken végig futunk, egyik jelenetről a másikra szökellünk, eszünkbe kell, hogy jusson Mikesnek török ebédje.

A szultán megvendégeli Rákóczit és bujdosó társait; a szolgák egymásután hordják a sokféle ételt, hetven-nyolczvan fogás is lehetett, de alig mártotta a vendég csak az újját is a tálba, az étekfogó rohant vele tova; némely ételnek csak a szaga jutott a vendégekhez, úgy hogy mindnyájan éhesen távoztak a fényes, a gazdag lakomáról.

Ugy járhatunk mi is Radónak gazdag, változatos tartalmú könyvével. Bemutat nekünk hirtelenében 15 írót és fölsorol több száz nevet és czímet. A futólagos ismerettségből nem is ragad meg rajtunk egyéb a költők nevénél, a gyors fölsorolásból nem marad meg fülünkben csak nehány hangzatosabb költeményczím.

Ugy látszik, ez anthologiát, mint iskolai segéd- vagy kézikönyvet sok kifogás érheti; paedagogus majdnem minden tekintetben máskép végezte volna e munkát, mint éppen a szerző. Műfajok szerint csoportosítja a szemelvényeket, mindenik műfajnak csak legkiválóbb, legfontosabb képviselőjét mutatja be, nem szaggatott részeket, de — a hol csak lehet — összefüggő egészet közöl. Igy tesz vala a paedagogus, s könyve nemcsak a tanítás czéljának lesz megfelelőbb, hanem a nagy közönségből is több olvasóval kedvelteti meg a latin irodalmat. De igazságtalanságot követnénk el, ha Radót csak mint tankönyvírót ítélnők meg — úgy tudjuk, erre a pályára nem is nagy a vágyódása —; ő első sorban műfordító, s talán nem lesz e birálat fölötte hosszadalmas, ha munkájáról, mint fordításról is szólunk egy nehány szót.

Ha mi irói neve van, Radó azt fordításainak köszönheti. — Byron magyar „Lara"-jáért megjutalmazta a Kisfaludy-Társaság; a magyar Petrarcát pedig ugyancsak Radó fordításában most készül kiadni. Az a siker, melylyel modern költőket mutatott be nyelvünkön, kiváncsivá tett látnunk, hogyan tudja tolmácsolni az ókor classikusait. Különösen érdekelt látnunk, hogyan kerüli ki a formai hűség akadályait.

Dicséretére mondhatjuk, Radó meg mert próbálkozni azzal a nehéz feladattal, hogy magyar versalakban szólaltatta meg a római költőket. De a próbát nem állotta ki végig. Nem volt elég bátorsága jobb érzékét mindvégig követni, nem birt teljesen szakítani a régi hagyományokkal; áldozott az antik formák oltárán is. Pedig, bármily jártas is a technikában, nincsen oly nagy úr nyelven és versen, hogy latin és magyar formákat egyenlő sikerrel művelhessen, mint a milyen gazdag volt Géza fejedelmünk hatalomban és kincsben, ki a pogány és keresztyén istenségnek egyszerre is eleget áldozhatott.

Különben is itt nem igen van helye az ingadozásnak. Elvégre be kell látnunk, hogy az idegen versformák — maig is idegenek. Egy Vörösmartynak hatalmas ereje nem tudta magyarrá tenni a hexametert, egy Berzsenyinek művészi gondja nem birta meghonosítani az alkaiosi, a sapphói strophákat. Nem, mert ez természetellenesség, mert ez erőszak a nyelv géniuszán. Éppen oly természetellenes, éppen oly erőszakos kisérlet, mint Kazinczinak hírhedt törekvése, idegen szépítőszerekkel ékesíteni a magyar nyelvnek arczát. Mindkét törekvésnek meg volt a maga idejében némi jogosúltsága, meg is volt mind a kettőnek a maga haszna, magasra fejtették nyelvünknek verselési és stilusbeli képességeit. De miután megtették szolgálatukat, e törekvéseknek nincs többé joguk élni, nem szabad, hogy nyelvünk és verselésünk természetes fejlődését útjából kitérítsék, vagy éppen el is nyomják. Az idegen nyelvi szépségek, a latin versformák csinált virágok voltak, melyek ideig-óráig pótolhatták az élőnek helyét; csinált virágok, melyekről már negyven éve kimondták Arany meg Petőfi, hogy nem kellenek, hogy ki fognak pusztulni a magyar irodalomból, ha máskép nem, ők fogják kiirtani.

S im e csinált virágok, kivált a latin versformák, maig is pompáznak; az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság maig is szivesen látja őket; holott a nagy közönség rég elfordúlt tőlük; mert nem tud gyönyörködni oly versformában, melynek szépségeit nem érzi, legföljebb hosszú tanulmány után, ha észreveszi. Németország, hol nem kisebb erők és szellemek próbálkoztak meg a latin schemák meghonosításával, mint nálunk, rég belátta, hogy ez kárbaveszett fáradság, és ma csak szánakozó mosoly érné azt, ki ily természetellenes irányban küzdene. Eléggé sajnálják, hogy oly nagy elme, mint Klopstock, e ferdeségbe beletévedt, és mi még inkább fájlalhatjuk, hogy Berzsenyi és Vörösmarty legszebb alkotásait örökké csak egy szűkebb kör, csak egy kiválasztott csoport fogja élvezhetni, mert a művelt közönség legnagyobb része elől idegen, ókori burok fedi el őket.

Ugy de mit csináljunk az ókori classikusokkal, ha a magyarba ültetjük őket át? Ezt az ellenvetést tehetné még az is, a ki eredeti magyar költeményektől távol szeretné tartani az antik formá-

kat. Nem vétünk-e a fordítói hűség ellen, nem csorbítjuk-e meg a költői egyéniséget, átalában nem szentségtörés e kivetkőztetnünk a remekművet abból a formából, melybe szerzője tudatosan öltöztette? Azt hiszszük, hogy nem. A franczia, olasz, angol és német irodalom ugyanabban a hitben van, mert bennök a classikusok méltó fordításai mind nemzeti, mind modern versalakban jöttek létre. Sőt a franczia úgy vélekedett, hogy inkább megtűrik a classikusok még a prózát is, sem hogy a franczia nyelv az erőszakot. Hát csak mi magyarok legyünk oly szolgák, oly meghúnyászkodók, hogy a classikusok kedveért, vagy is inkább a tartalmi és alaki hűség hirhedt műfordítási szabálya miatt elszenvedjük, hogy verselésünkön és nyelvünkön erőszak essék? Különben is a magyar rhythmus sohasem tarthatja versnek az antik formákat, nem láthat bennök egyebet numerosus prózánál.

Nem szentségtörés tehát a görög és latin remekművet nemzeti formában fordítani, hanem a magyar nyelv és verselés iránti kötelesség. E kötelességet nem szabad felednünk, még ha meg annyira össze is ütközik a fordítói hűséggel. A költeménynek, ha fordítják, úgy is az a sorsa, hogy veszítsen, hogy csorbuljon akár tartalomban akár alakban. Az a fa, mely csak német földön nőtt nagyra, sínleni fog a magyar talajban, bármily gonddal történt is az átültetés; hát ha még messzebb országból kerül hozzánk!

A latin költeményeknek legtöbbet kell veszíteniök, mert főerejük technikai és kivált nyelvi szépségökben áll; minden római költő megannyi virtuoz verselő, megannyi nyelvművész. Fordításban okvetetlenül el kell veszíteniök legfőbb vonzó erejöket, a nyelvbeli bájt. Kazinczy — tudjuk — e nyelvi szépségeket, e tősgyökeres latin sajátságokat is bele akarta oltani a magyar nyelvbe; de hála a nyelvünkben rejlő természeti ős erőnek, az ledobta magáról a természetellenes oltást. Most ideje, hogy a nemzeti vers fájáról is kiirtsuk a fattyuoltást. Ha nem kellettek a latin nyelv idegen bájai, ne törekedjünk a latin versnek szintoly idegen szépsépei után sem; egyik éppen olyan kendőzés mint a másik.

Arany János nemcsak szóval mondta ki, hogy nem kellenek a csinált virágok, de tettel is hozzáfogott a pusztításukhoz. Ő is fordítja Horátiust, de magyar versben. Példáját követte Szász Károly, Baksai, Csengeri s mindannyian több sikert érnek el a nemzeti versformákkal, mint előzőik és versenytársaik az alaki hű fordítással. S úgy tetszik, Radó is többet ér, mikor magyar verselést űz, mint mikor antik formákba erőszakolja a nyelvet.

Radónak kiváló érdeméül rójjuk föl, hogy szokatlanabb magyar versalakokat is megpróbál, hogy ezek a classikus schemákkal változatosságra nézve is vetekedjenek. Vergilius hexametereit háromféle magyar verssel is próbálja s mindenik megállhat; Vergilius különben is leggondosabban és legsikerültebben van fordítva.

Átalában Radó az ókori classikusok legjobb magyar fordítói

közé sorozható, s bár sok helytt érzik a gyors munka, a könyvnek minden lapja elárulja, hogy rendkívül ügyes verselővel, gazdag szókincscsel biró és a költői nyelvnek rejtettebb titkait is ismerő fordítóval van dolgunk.

Bármennyi kifogást is tettünk e latin anthologia ellen kivált paedagogiai okokból, s bármennyire szerettük volna is, ha a római remekek mind magyar formában jelennek meg, mindazáltal örömmel üdvözöljük e vállalatot és kivánatosnak tartjuk a folytatását; reményljük, a sorozat többi darabjait a szerző czélszerűbben fogja beosztani és egyedül az iskolának fogja szánni.

Addig is óhajtanók, bárcsak mentől több iskolánk fogadná be a jelen anthologiát; az irodalmi oktatásnak hathatós segítségére szolgálna nemcsak a gymnasiumban, hanem — és főkép — a reáliskolában is, melynek növendékei az ókori classikusok megismerésében úgyis csak fordításra vannak utalva.

Kardos Albert.

*

Magyar olvasókönyv. Szerkesztették Lehr Albert és Riedl Frigyes, *harmadik kötet*, történeti képekkel és illustratiókkal. Budapest, Franklin-társulat, ára 1 frt 20 kr.

Kötelességemnek vélem e könyvről nehány sorban megemlékezni. Az első és második kötetről annak idején szóltam*) és pedig általában kedvezőleg: ha most hallgatok, úgy tűnhetnék fel, hogy megbántam előbbi nyilatkozatomat. Ellenkezőleg: kartársaim itélete igazolta annak jogosultságát. Ugyanis az első és második kötetet a lefolyt 1884/5. tanéven át már több mint negyven hazai középiskolában használták. Ekkora siker ily rövid idő alatt fölöslegessé tesz minden ajánlgatást; azért a nem régiben megjelent harmadik kötetnek is csupán ismertetésére szándékozom szorítkozni.

Ez egészen a két előbbinek szellemében, de — természetesen — más tartalommal készült. Míg az első kötetben a görög és magyar nemzet legrégibb multja, honfoglaló és államalkotó küzdelmei, a másodikban ugyanezeknek az új haza függetlenségéért, szabadságáért a túlnyomó számban rárohanó ellenség ellen vívott harczai foglaltatnak: addig a harmadik kötetben a két nemzet virágzó korának, nagyságának élethű rajza tárul szemünk elé. Itt találjuk Hunyady Jánost, a lángeszű hadvezért s keresztény hőst, egyszerű fenségében; Mátyást, a bölcs és igazságos uralkodót, hódoló fejedelmektől s tudósoktól körülvéve; ugyanitt ösmerkedünk még Periklessel, Görögország leggeniálisabb férfiával, ki mint Mátyás, szintén a népből, saját nagy tehetségei által emelkedék a legmíveltebb ókori állam élére. A párhuzam a két nemzet története között — akár szándékos e kiválasztás akár nem — erősen szembeszökő, s főkép a második és harmadik részben igen tanulságos. Amabban t. i. a

*) Az orsz. középisk. tanáregylet közlönye 1882/83. évi folyamában.

tatárdúlás szomorú korszaka mellett, melyet a nemzet nagyjainak közönye s hazafiatlansága tett honunkra nézve csaknem végzetessé, dicső ellentétül emelkedik a hazaszeretettől lelkesített kis görög nép, mely a roppant számú ellenséget közlelkesedéssel, tehát diadallal veri vissza; a harmadikban a két ország szellemi virágzásának, majd gyors lehanyatlásának szemlélete tölt el bennünket gyönyörrel és sajnálattal, de egyszersmind azon erkölcsi megnyugvással, melyet kiváló hősök megérdemelt bukása alkalmával szoktunk érezni. *Az érintkező pontoknak ezen tanulságos szemdbeállítása, melyből az erkölcsi igazság önként tör elő, képezi e műnek egyik legeredetibb, legsikerültebb oldalát.*

Emeli a hatást a választott darabok élethűsége, jellemzetessége. A történeti kézikönyvek szárazságától elütőleg, melyek csupán királyok czivakodásával telvék, *látjuk* Hunyady Jánost, a mint hadoszlopait rendezi; Mátyást, midőn a cseh óriást földre teríti s a nyegle hizelgőt megszégyenítéssel bünteti; *halljuk* Periklest, az edzett lelkűt, ki egyetlen fia elvesztésén végre megindul s zokogásban tör ki. Mindegyiknek alakja, magatartása, jelleme előttünk áll. — Azonfelül a hadviselés módja, a diplomatiai eljárás titkai, a társadalom egész rendszere föltárul szemünk előtt. A kép nagy arányú s világos. Magyarország a középpont, Európa a környezet és a háttér. A lőpor és lövő fegyverek, a papirkészítés és könyvnyomtatás feltalálásának s Amerika felfedezésének története adja meg a kiegészítő részleteket azon történeti festményhez, melynek, a mint az előszó kifejezi, „a renaissance-kor élénken felvirágzó szellemi élete" a tárgya. S itt tűnik ki a szerzők lelkiismeretes fáradozásának egy másik hasznos eredménye. Ők t. i. *főként oly darabokat szemelnek ki, melyek az emberi nem tökéletesedésének mozzanatait mutatják; oly ismereteket nyujtanak, melyek minden tudni vágyó kedélyt kell hogy érdekeljenek.**) S a mit nyujtanak, teszik azt oly alakban, hogy a gyermek könnyen megérti s benne képzelete is hasznos táplálékot talál. Érett megfontolásról s finom logicai érzékről tanúskodik a válogatott darabok elrendezése. Csak a ki közkeletű olvasókönyveinkbe kissé mélyebben beletekintett, s látta, hogy „András és Béla párviadala" után „Solon és Kroesus", majd „Jézus a tengeren" s „Nagy Károly hazatérése", vagy „A hamis tanú" után „A hangyákról" című darabok következnek, az tudja kellően megbecsülni a historiai és logicai szép rendet, melyre szerzőink különös gondot fordítanak. Innét van, hogy a történeti darabok, jóllehet a legkülönbözőbb korszakokból és szerzőktől valók, szépen folyó sort s egységes egészet képeznek.

A szerzők pedagogiai tapintata mellett tanúskodik, hogy eltalálják, mit és miként kell adni különböző fejlettségű gyermeknek. Míg az első kötet legendákat, anekdota- vagy mondaszerű története-

*) Egy másik elterjedt olvasókönyvünk ugyanezen századból az akkor pusztító *dögvész* rajzát adja.

ket naiv hittel beszél el (pl. „Szent Gellért“, „Lehel kürtje“ stb.), addig a harmadik részben, mely a renaissance-korszakkal foglalkozik, túlnyomó a józan itéletre törekvés, *az igazság* buzgó keresése. Hasonlítsa össze például bárki az irás történetéről szóló részt azon rokontárgyú olvasmánynyal, mely Szvorényi könyvének IV. kötetében foglaltatik, s tüstént meg fogja látni a nagy különbséget a kettő között, és pedig nem az utóbbinak előnyére. Én azonban *főkép azon tulajdonságot emelem ki, mely mindhárom köteten napsugárként átvonul* s arra fényt és melegséget áraszt: *a stylus világosságát s a nyelv zamatos magyarságát*, melyet a lapok alján alkalmazott jegyzetek még becsesebbé tesznek. E tekintetben könyvünk valóban kimagaslik versenytársai fölött.

A rokon népek ismertetése, noha a többi daraboknál soványabb s szintelenebb, egészséges gondolat. A költemények s más nem történeti darabok érdekesek s kedélyképzésre alkalmasak. Nyomás, képek, külső forma, mind tiszta, világos és izléses. Egy baja van azonban a két utolsó kötetnek: a *drágaság*, a mi a szülőkre való tekintettel még a gazdag tartalom mellett sem igazolható.

Reméljük, hogy a könyv oly elterjedésnek fog örvendeni, hogy a kiadók az új következő kiadásokat olcsóbb áron bocsáthatják a tanuló ifjúság kezébe. *Dr. Varga Bálint.*

*

A mágnesség és elektromosság. Irta Amédée Guillemin. Fordították Bartoniek Géza és Czógler Alajos. Az eredetivel összehasonlította Szily Kálmán. *Kiadja a k. m. Term. Tud. Társulat.*

Még csak rövid idővel ezelőtt az idegen nyelvek irodalmához volt kénytelen folyamodni a magyar olvasó, ha a napjainkban mindinkább tért hódító hatalmas factorral, az elektromossággal s annak sokféle alkalmazásaival megismerkedni óhajtott. Az ebben rejlő vádat hárította el a Term. Tud. Társulat, midőn könyvkiadóvállalatának legújabb kötetével oly munkát juttatott a természettudományok haladása iránt érdeklődő közönségünk kezébe, mely az elektromosságot 55 nagy íven kimerítően és minden művelt ember előtt megérthető módon tárgyalja. A munka mintegy 600 rajzzal van diszítve s oly fényesen kiállítva, hogy még a Term. Tud. Társulat díszes kiadványai között is ritkítja párját.

A mű szerzője a figyelmet teljes mértékben meg is érdemli. *Guillemin* a tudományokat népszerűsítő franczia írók legjobbjai közé tartozik. Fő műve, *Le Monde Physique*, mely négy kötetben a physika egyes ágait adja elő, nemcsak a franczia közönség előtt, hanem angol fordításban is rendkivüli elterjedettségnek örvend. Ennek a munkának negyedik kötete az előttünk fekvő mű, mely a megelőző kötetekkel inkább csak külsőleg, mint tartalmilag függ össze s egészen önálló munkának tekinthető. Szerzőnk módszere igen szerencsésnek mondható: a legrégibb időkből kiindulva, rend-

kívül érdekes, világos, sokszor lendületes előadással vezet végig e tan történelmén, élénken szemünk elé állítva azt a tanulságos folyamatot, melyben az elektromosság tana a régiek előtt ismeretes egy-két „furcsa“ jelenségből kiindulva kezdetben igen lassan, legújabban pedig rohamosan a XIX. század csodájává növekedett. S e közben nemcsak a kíváncsiságot ingerlő, meglepő kisérleteket ismerteti, hanem mindenütt kellő figyelemben részesíti a jelenség megértésére irányuló törekvéseket s azokat a classikus becsű buvárlatokat, melyek a tan alapvető törvényeinek felismerésére vezettek. Itt legföllebb csak az a vád érheti a szerzőt, hogy — a rendes franczia szokást követve — a *nem franczia* tudósokat nem egyszer érdemetlenül elhanyagolja. Csak azt az egy hihetetlennek látszó dolgot említjük fel eme állítás igazolására, hogy *Ohm* neve az egész könyvben meg sincsen említve ! Pedig az elektromosság tanának egyik sarkalatos törvénye az ő nevét viseli. A mű becsét jelentékenyen emeli az, hogy szerző a hol csak lehetséges, a tan megalkotóit és mestereit idézi, saját szavaikkal mondatván el eszméiket, melyeknek az elektromosság és mágnesség terén tett felfödözéseik köszönhetők. Mit sem akarunk a mű becséből levonni, midőn konstatáljuk, hogy gyengébb részletei is vannak. Sok dolog, melynek értéke az egész tanra nézve alig van, bőven van előadva és viszont sok fontos ténynek nyomát a könyvben hiába kutatjuk és egyes fejezetei azt a benyomást keltik fel az olvasóban, mintha a szerző az új kiadást türelmetlenül váró, ujdonságokra kiváncsi közönség sürgetésétől nyugtalanítva írta volna művének utolsó részeit. Mindamellet eme hiányok oly természetűek, hogy a mű értékén nem sokat rontanak, mely eme fogyatkozásai daczára is irodalmukra nézve nyereségnek mondható.

A művet Függelék rekeszti be, melyben *Bartoniek Géza* a szöveghez több megjegyzést fűz, s hazánkra vonatkozó adatokat közöl; ezek közül különösen a magyar birodalom főbb helyeinek mágnességi elhajlását tartalmazó táblázatot ajánljuk tanártársaink figyelmébe, mely Schenzl Guidó „Magyar birodalom földmágnességi viszonyai“ czímű nagy művéből van merítve. A műszótár pedig a középiskolai terminologiát összeállító bizottság figyelmét kéri a maga számára.

A fordításról kevés mondani valónk van. Ismeretes a Term. Tud. Társulat követésre méltó eljárása, mely szerint minden fordítást még egy revizorra bíz s így a felelősséget arra is áthárítja ; ez esetben a revíziót *Szily Kálmán* végezte, a ki annak idején a természettudományi műnyelv érdekében az oly annyira sikeres mozgalmat megindította. Az ő neve a fordítás hűségeért és magyarosságáért eléggé kezeskedik. Egy szerény óhajtással zárjuk be sorainkat. Vajha a physika többi ágaira is nyernénk minnél előbb, ha nem is oly nagy és fényes köteteket, mint a minő Guillemin műve ! Középiskoláink érettebb tanuló ifjusága bizonyára hasznát látná és szivesen fogadná. *P. K.*

*

„**A geometriai alaktan elemei**“ a középiskolák alsóbb osztályai számára, irta Krisz Ferencz nyomán *Kiss E. János* VIII. ker. községi főreáliskolai rendes tanár. Franklin-társulat. 1886.

A tankönyv tulajdonképen *a Krisz-féle szemléleti mértan* harmadik — teljesen átdolgozott kiadása. A mű főleg új módszere által tünik ki; szerző ugyanis a mozgás elvét alkalmazza minden bebizonyításnál s ez által főleg a reáliskolai tanulókban a szükséges technikai fölfogást és gondolkodó képességet ébreszti föl. Néhány jó magyarságú szóval is találkozunk e tankönyvben, mint „köz“ — „czél“ — „nyilás“ stb. A könyv ára 1 frt.

LAPSZEMLE.

Az anyanyelv tanításáról szól egy hosszabb felolvasás az „Educational Times“ juliusi számában. Ha az anyanyelv tanításának az a czélja, — mondja az előadó — hogy a tanuló tudja gondolatait helyesen és világosan kifejezni, akkor nem nyelvtant kell tanulnia, hanem az irodalmat kell vele tanulmányoztatnunk. Tehát akkor a nyelvtant egyáltalán ki kellene küszöbülnünk az iskolából. A népiskolában nincs is szükség rája, hanem a közép és felsőbb iskolákban annál inkább kell vele foglalkozni. Csak arra kell ügyelni, hogy e tanítás czélja nem az, hogy a fiút megtanítsuk helyesen olvasni és írni, hanem hogy tudományosan vizsgáljuk az élő nyelvben jelentkező tényeket, hogy azokat rendszerezzük, s felhasználjuk az értelem fejlesztésére. E tanítás czélja, hogy a fiúnak alkalma nyiljék megfigyelő és ítélő képességét gyakorolni és fejleszteni, a mennyiben arra tanítjuk, hogy mit és hogyan kell megfigyelnie, hogyan kell ismereteit megőrizni, osztályozni, meghatározni, s hogy kell az eddig szerzett tapasztalatokat a további vizsgálódás számára fölhasználni.

A tanítás menete a következő: miután egy kissé beszéltünk a nyelvről általában, hogy ezáltal a fiú érdekeltsége felébredjen, felirunk a táblára egy egyszerű mondatot: *a rossz gyermek futkosni szokott a nyilt utczán*. Ha az egész mondást értik a fiúk, szavankint kezdjük vizsgálni. Az *a* névelő helyébe más valami szót teszek (*egy, némelyik, valamelyik, sok* sat.), s az igy létrejövő mondatokat összehasonlitom az eredetivel; igy változtatva az eredeti mondatot, rájönnek a fiúk, hogy a névelő azt mondja meg, micsoda gyermekről van szó. Ezt felirjuk a táblára. Igy járunk el minden egyes szóval, s mindazt a mit róluk tanultunk, fölirjuk a táblára. Azután kérdem, hogy mely szavak jelentenek ebben a mondatban egyfélét. A két névelő a mi előfordul, s a szavak a miket helyébe tehetünk, mind arra mutatnak rá, a miről beszélünk. A *rossz* és *nyilt* szavak azt mondják meg, hogy milyen dolgokról beszélünk;

gyermek, *utcza* megneveznek valamit. És így tovább. Azontúl még sok mondatot kell ugyanezen a módon elemeznünk. Ha már látom, hogy tanítványaim személyes tapasztalat útján ismerkedtek meg mindazon különböző functióval, melylyel a szavak a mondatban bírhatnak, tovább haladhatunk. Felírjuk a táblára mindazon functiókat, melyekkel a szavak bírhatnak, s nézzük, hogy nem hasonlítanak-e ezek a functiók egymáshoz némi tekintetben. Pl. azt látjuk, hogy a szavak egyik csoportja azt jelenti, hogy „*mi* az, a miről beszélünk"; egy másik, hogy „*milyen* az, a miről beszélünk"; s egy harmadik, hogy „*hány* az, a miről beszélünk." Ezek hasonlítanak némi tekintetben azokhoz a szavakhoz, melyek megmondják valaminek a nevét; de különböznek azoktól, melyek valakinek a cselekvését jelentik. Végig menve ily módon az összes talált functiókon, arra jutunk, hogy 8 főcsoportba sorozhatjuk őket, a 8 beszédrész csoportjába. Most már definitiót kell minden csoport számára készítenünk, azaz a fiúkkal készíttetnünk. Csak arra kell őket figyelmeztetnünk, hogy a definitió lehetőleg teljes, világos és rövid legyen.

Ezután az olyan szavakra fordítjuk a figyelmet, a melyek együttvéve jelentenek valamit a mondatban, s látni fogjuk, hogy ugyanazokkal a functiókkal bírhatnak, mint a beszédrészek. Ezzel aztán a mondatokra térhetünk át s megállapítjuk, hogy micsoda egy mondat. Majd azt látjuk, hogy több mondat is állhat egymás mellett vagy mellérendelt vagy alárendelt viszonyban. Ez utóbbi esetben láthatjuk, hogy némelyik a főnév, másik a melléknév vagy a határozó functióját végzi. Miután elvégeztük a mondatok fajainak vizsgálatát, nézhetjük magát a mondatot, a mely két részből áll: 1. a mi megnevezi, hogy miről beszélünk, 2. a mi azt tartalmazza, a mit róla mondunk. Az elsővel, az alanynyal hamar végzünk, az igéről már többet kell beszélnünk. Az ige vagy cselekvést, vagy állapotot jelent; a cselekvést jelentő ige vonatkozhatik vagy csak magára a cselekvőre, vagy még másra is, ez vezet a tárgy megismertetésére. A mondatot a fiúknak mindig két részre kell osztaniok: az alanyi és állítmányi részre.

Eddig a szavak jelentését és használatát vizsgáltuk, most már áttérhetünk az alakjukra. Ekkor kell tárgyalni a ragokat és képzőket és pedig egyenkint a főneveket, mellékneveket, névmásokat, igéket. Végre megkezdhetjük a mondattant, vagyis azokat a szabályokat keressük, hogy milyen módon fűzzük egymáshoz a mondatokat. Azután a szórend szabályait állapítjuk meg, és végül az írásjegyek felrakásának szabályait keressük. Megemlítve még, hogy hogyan kell hangsúlyozni a kiemelt szavakat, befejezhetjük az anyanyelv-tanítását. *B. J.*

* * *

A mathematika és chemia tanításáról. Ugyancsak az „Educational Times“ októberi száma közli azokat a közoktatás ügyére vonatkozó beszédeket, melyeket a „British Association“ ez évi ülésein tartottak. — Lyon Playfair a tudományos oktatás szükségéről beszél, azon kezdve, hogy az államnak kötelessége, s egyúttal érdekében is áll, hogy a tudomány haladását a nemzeti jólét előmozdítására szolgáló legfontosabb eszközök közé számítsa. Azután részletesen fejtegeti, hogy mily alacsony fokon áll minden egyes tudományszak tanítása Angliában. Ennél azonban sokkal jobban érdekel bennünket a másik két felolvasás, melyek két külön tudományszak tanítása módját tárgyalja. Az első Chrystal tanár értekezése a *mathematika* tanításáról. A két mathematikai tudomány, a geometria és algebra — mondja a felolvasó — majdnem a leggyorsabban és legsikeresebben haladnak előre az összes tudományok közül. De láthatjuk-e e haladásnak nyomát az iskola-könyvekben is? A geometriát most is Euclid szerint tanítják, az algebra tanítása pedig még rosszabb lábon áll. Azt tapasztaljuk, hogy ha az egyetemen a coordinansokra akarjuk a hallgatókat tanítani, az algebrán kell előbb végig haladni velük. Tudományuk a fölsőbb mathematikából csak annyira megy, hogy nehéz egyenleteket is megtudnak oldani. A tudomány logikáját, a mi pedig mindenesetre a legfontosabb, a tanulók mindig elhanyagolják. S a hogy nálunk (Angliában) tanítják az algebrát, az nem is a tudomány, hanem szabályok meg nem emésztett, halmaza, hogy a jelölt megtudja oldani a vizsgálati feladványokat. Minden tanár tudja, hogy e viszásság oka a vizsgátati rendszer. A tanítás czélja nálunk, hogy a jelölt a vizsgálatra elkészüljön, s meg tudja oldani mindazokat a feladatokat, a miket ott kaphat. S miután nem tanítják őket semmire, a vizsgálatnak is csak arra a szűk körre szabad szorítkozni, a mit egy közönséges iskolakönyv felölel. A jelölt zúgolódik, ha a vizsgáló tanár többet is mer tőle követelni. Ezeken a visszásságokon csak úgy lehet segíteni, ha magasabb színvonalra emeljük a tanítást általában, de különösen a tudományok tanítását. Mindenekelőtt a most uralkodó vizsgálati rendszert kell teljesen megváltoztatni.

A másik felolvasó, Armstrong tanár, arról beszél, hogyan lehetne a *vegytan* tanítását javítani a *college*-okban. A főhiba szerinte, hogy az ifjak kellő előkészület nélkül lépnek be a felsőbb iskolákba; mathematikai ismereteik csekélyek, nem tudnak rajzolni, s idegen nyelven nem értenek, tehát nem is olvashatják a külföldi jeles munkákat. Sőt arra sem szoknak rá, hogy tudjanak kitartóan és komolyan dolgozni. Az egyetlen orvosszer ez ellen csak az lehet, hogy a practicus tudományokat észszerű módon tárgyalják minden iskolában; különösen azért szükséges ez, mivel a megfigyelő tehetséget és a megfigyelések és kísérletek alapján ítélni tudást legjobban fejlesztik a tapasztalati tudományok. De az még nem elég, ha némelyiket ezen tudományok közül beviszik az iskolába, sok függ

attól is, hogy hogyan tanítják őket. Az nem nagy haszonnal jár, ha a fiúk megtanulnak oxygent vagy mást fejleszteni, vagy hogy tegyenek olyan kísérleteket, a miket ők tűzijátékoknak néznek; gondolja meg a tanár, hogy ő nem vegyészeket akar nevelni, s hogy a tudományok iskolai tanításának egyedüli czélja, hogy bizonyos tehetségeket fejleszszen az ifjúban. Két nehézség áll most még ennek útjában: az alkalmas iskolakönyvek hiánya és a visszás vizsgálati rendszer. *B. J.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A közoktatásügyi költségvetés.

Tanügyi haladásunk kifejezést nyer közoktatásügyi költségvetéseinkben is, mely szerény mértékben ugyan, de évről évre folytonosan növekedik s a kormánynak a meglevő intézmények fejlesztésére s ujak alkotására irányzott állandó gondjáról tesz tanúbizonyságot. Igaz ugyan, hogy nemcsak szegénységünk szab eleve szűk határokat e fejlesztő s alkotó gondosságnak; a közoktatás terén a pénz nem mindenható; hatalmasabb a személyiségek, a közszellem, a tradiczió hatása, de e tényezők mellett is számba jő az anyagi alap szilárdsága s jól fölhasznált pénzáldozatokkal egyes esetekben igen figyelemreméltó eredményeket érhetni el. Törvényhozásunk e tekintetben majdnem bőkezűbb magánál a kormánynál, az előirányzott összegeket egyes esetekben még fölemeli s a túlkiadásokat legtöbbször szívesen veszi tudomásúl. Közoktatási költségvetésünk, nem számítva a túlkiadásokat, melyek a lefolyt évben egy félmilliónál többet tettek, csak a megszavazott előirányzatokat tekintve, 1881 óta másfélmilliónál nagyobb összeggel emelkedett, a mint a következő összeállításból kitünik:

A megszavazott *kiadási* előirányzat:	1881-ben	4,725.970 frt
		+ 343.327
	1882-ben	5,069.297 frt
		+ 268.701
	1883-ban	5,337.998 frt
		+ 287.232
	1884-ben	5,625,230 frt
		+ 327.438
	1885-ben	5,952.668 frt
		+ 394.056
Költségvetési előirányzat	1886-ban	6,346.724 frt.

Látni való, hogy e hat év leforgása alatt a kiadások előirányzata több mint 34 százalékkal növekedett, mely arány gazdagabb államháztartásban is számot tenne.

*

A középiskolai kiadások növekedése ez idő alatt nem mindig arányos a többi kiadásokéval, főleg mert a középiskolai törvény léttrejöttéig a középiskolák kérdése minden tekintetben függőben maradt. Mindazonáltal itt is folytonos emelkedést találunk, főleg ha a főigazgatóságok stb. tételeit, mint illik, ide számítjuk. A következő összeállításban ismét csak a megszavazott előirányzatokat, 1886-ra vonatkozólag pedig az előirányzott költségvetést vesszük tekintetbe:

Évek	Gimnáziumok	Reáliskolák	Felek. középisk. segélyez.	Középisk. közös költségek	Építési kölcsön törlesz.	Átmeneti kiadások	Beruházások	Tanulm. ügyek gyarap.	Tanárképzés	Összesen
1881	149027	418597	—	8000	—	—	20000	42850	52400	690874
1882	148027	430747	—	8000	—	2000	20000	42850	53433	704357
1883	157817	448217	—	9000	5000	2000	31500	44200	57333	755067
1884	168727	459663	15000	10000	10000	4000	30000	81360	56683	835433
1885	178000	467200	20000	10000	21000	800	53000	81600	57083	888683
1886	178977	485446	40000	10000	29000	5000	76000	82980	57515	964918

Kitűnik, hogy az összes előirányzott költségemelkedés 6 év után egy negyed milliónál valamivel többet tesz ki, melynek körülbelül egy negyedét a reáliskolák foglalják le. A törvény hatása leginkább meglátszik a felekezeti középiskolák segélyezésének, továbbá a tanulmányi ügyek igazgatásának rovatában, de a beruházások s építkezések rovata is némileg emelkedett. A gymnasiumi költségek emelkedése aránylag csekély, míg a tanárképzés költségei majdnem változatlanok maradtak.

*

Az idei közokt. költségvetés fősommázata a következő:

Rendes kiadások.	*1886.*	*1885.*
	forint	
Központi igazgatás	237.589	212.734
Tanulmányi ügyek igazgatása .	287.980	286.600
Tanintézetek	4,545.938	4,303.870
Ösztöndij s egyéb tanulm. czélok	88.469	82.379
Közművelődési czélok	331.738	323.648
Egyházi czélok	310.000	310.000
Összesen .	**5,801.714**	5,519.231
Nyugdijak	154.310	146.960
Átmeneti kiadások	69.500	138.452
Beruházások	321.200	148.025
Összesen .	**6,346.724**	5,952.668
Rendes bevételek	588.311	536.605
	5,758.413	5,416,063
Tiszta szükségleti többlet	**342.350 frt.**	

Majdnem minden tételnél emelkedtek a költségek, leginkább azonban a tanintézetek s beruházások rovatában, a mi az emelkedést annál örvendetesebbé teszi. A középiskolákat, melyekről alább külön szólunk, mellőzve, a fontosabb részletek a következők:

A központi igazgatás nagyobb költségeit a miniszteri számvevőség személyzetének szaporítása okozza. A számvevőség teendői évről évre szaporodnak, személyzete pedig nem a régi, sőt 1875-ben tetemes reductiót szenvedett. A miniszter bőven indokolja, hogy legalább a régi személyzeti létszámot okvetlenül helyre kell állítania.

A tanulmányi ügyek igazgatásánál, mint a sommázatból kitűnik, nagyobb költségemelkedés nem található. Uj tétel: a miniszterium hatósága alatt nem álló középiskolák meglátogatására kiküldendő miniszteri megbizottak utiköltségeinek fedezésére 1000 frt. Az egész tétel java részét különben a tanfelügyelők foglalják le, kikre vonatkozólag érdemes megemlíteni, hogy 20-an közülök összesen 4900 frt személyi pótlékban részesülnek.

A tanintézetek közt még mindig a budapesti egyetem veszi első sorban hasznát a költségek emelésének. Négy uj r. k. tanár kinevezéséről tesz a miniszteri indokolás jelentést; a magyar nyelv, a szláv nyelvészet, a művészettörténet r. k. tanára már kineveztetett, az angol nyelvtanár kinevezése küszöbön áll. Az egészségtan a bölcsészeti karok tanárjelöltjei számára már rendszeresen előadatik. Az egyetem rendes kiadásai közel 600.000 frtra rúgnak, de az átmeneti s beruházási költségek is több mint 400.000 frtot tesznek ki! A budapesti egyetem a legjobban dotált egyetemek sorába tartozik.

A kolozsvári egyetem költségei csak kevéssel haladják meg a negyed milliót, a József-műegyeteméi el sem érik ezt az összeget. Mindazonáltal itt is folytonos fejlődést találunk. Az előttünk levő budgetben főkép az építészeti szakosztály fejlesztése vétetik czélba, a jövő évi valószinűleg a gépész-mérnöki osztály kibővítését fogja előkészíteni. — Az országos minta-rajztanoda pedagogiai tanárt kapott, az iparművészeti iskola dekorativ plastikai s franczia nyelvű tanszéket. A budapesti középipariskola költségei 9100 frttal emelkedtek. A segélyezett kereskedelmi iskolák közé tartozik most a brassói is, mely 500 frt évi segélyt kap.

A népnevelési szükséglet több mint százezer forinttal gyarapodott: voltaképen alig gyarapodott, mert a lefolyt évben a tetemes túlkiadások majdnem az idei előirányzat magasságára emelik a lefolyt év ebbeli tényleges kiadásait. Uj állami iskolák létesítése, főkép idegen nemzetiség lakta vidékeken főoka a költségszaporulatnak. De a polgári iskolák kiadásai is folyton emelkednek s ipar- meg kereskedelmi szaktanfolyamokkal való egybekötésük az idén is tetemes költségekkel fog járni.

Az állami felsőbb leányiskolák költségei is tetemesen növekedtek, a mint az a következő összeállításból is kitűnik:

	1886.	1885.	+
1. Budapesti . . .	58.420 frt	57.500 frt	920 frt
2. Máramaros-szigeti .	19.514 „	14.501 „	5.013 „
3. Trencséni . . .	19.204 „	10.620 „	8.584 „
4. Soproni	19.544 „	14.655 „	4.879 „
5. Lőcsei	16.234 „	13.694 „	2.540 „
6. Rozsnyói	14.294 „	13.293 „	1.001 „
7. Beszterczebányai .	15.174 „	11.480 „	3.694 „
8. Temesvári . . .	13.944 „	9.300 „	4.644 „
9. Kolozsvár segélye .	3.500 „	3.500 „	—
	179.828 „	148.553 „	31.275 „

Az *uj épitkezési kölcsönök* közt a legfontosabbak: az orsz. mintarajztanoda bővítésére, a modori állami tanítóképző intézet létesítésére, a soproni állami felsőbb leányiskola uj épületére, az orsz. közoktatási tanács és a tanárképző intézet gyakorló iskolája házának építésére a budapesti VI. ker. állami polgári iskola tanítónőképző-intézet bővítésére felvett kölcsönök. Az országos közokt. tanács és a budapesti tanárképző gyakorló iskolája tudvalevőleg bérházban van elhelyezve, melyben a Tanács csak egy szűk és sötét kis szobával rendelkezik, mely irodául is alig használható. „Hogy a tanács, mondja a miniszter, teljes sikerrel követhesse czélját, múlhatlanul kell arról gondoskodni, hogy legyen egy, a jegyző lakását és a tanácskozási termet is magába foglaló oly helyisége, mely ezen intézmény rendszeres, folytonos és belterjes működését lehetővé teszi. A jegyző benlakására azért kell súlyt fektetnem, mert e tisztviselő teendői hivatali órákhoz nem köthetők, hanem feladata az, hogy mint állandó s csakis e czélból dijazott közege a tanácsnak, folytonos összeköttetésben ennek irat- s könyvtárával, oly őrszemet képezzen a tanügyi élet egész mezején, a mely minden jelenséget megfigyel, a külföld hasonló állomásaival élénk közlekedésben állva, annak minden tanügyi haladásáról, vívmányairól tüzetes értesülést szerez, s igy a tanácsnak nemcsak folyó teendőit készíti elő, de kezdeményezéseihez is az anyagot szolgáltatja.“ Azután következik a gyakorló iskola házi építéseinek okadatolása. A telek már megvan az ősz-utczában, 45.500 frtba került, az épitkezés összege 175.000 frt.

Az átmeneti kiadások közül említésre méltók: Pázmány Péter művének a budapesti egyetem által rendezett kiadásához hozzájárulásképen 1500 frt. A budapesti egyetem nagy nevű alapítójának emléke iránti kegyelet által indítva, de hogy hazai irodalmunkat is kiváló becsű művel gazdagítsa, elhatározta Pázmány Péter művének füzetenkinti közrebocsátását, s ennek rendezését a theologiai karra bízta. Nem rendelkezvén azonban az egyetem e vállalat első megindítására szükséges pénzalap fölött, a miniszterhez fordult segélyért, melyet ez egyszer s mindenkorra megadandónak vélt.

A beruházások rovatában összesen 40 tétel van, mely közül 18 a budapesti egyetemre esik, összesen 126.600 frt erejéig. Kolozsvár 7 tétel-

lel szerepel, 29.000 frt erejéig, a műegyetem mindössze 3 tétellel, melyek pénzértéke 12.600 frt. A nők számára nyujtott festészeti tanfolyam első felszerelésére 2000 frt van előirányozva.

*

A középiskolai kiadások egyes tételeit a második táblázatban közöltük, itt csak a fontosabb részleteket kell még kiemelnünk.

A gymnasiumok rovatában kevés uj intézkedés pénzbeli alapját találjuk. A kaposvári gymnasium 7 osztályúról 8 orsztályúra emeltetett; a budapesti VII. kerületi párhuzamos osztályaival okoz költségemelést. A költségvetésben csak egy tétel új, de csak mint külön tétel uj, mint kiadás előbb is megvolt: a párhuzamos osztályokban és rendkivüli esetekben alkalmazott helyettes tanárok dijazására 2500 frt.

Az állami reáliskolák rovatában nagyobb változásokat s megfelelő nagyobb költségemelést is találunk. Ez a következő körülményekből származott:

a) a tornatanítók fizetése egyenlősíttetett, és pedig a budapestieké 800 frtra, a vidékieké 500 frtra.

b) a budapesti V. kerületi reáliskolánál a szolgák száma egygyel szaporodott, továbbá ez iskola irodai, hivatali s házi átalányát 900 frtról 3028 frtra kellett emelni, mert sokkal tágabb helyiségei stb. sokkal nagyobb költséget is okoznak. A győri s aradi reáliskolák költségei is némileg gyarapodtak.

c) Uj reáliskola létesittetett Brassóban, melynek első évi szükséglete 5100 frttal irányoztatott elő. A miniszter ezt igy okadatolja: ez uj iskola tulajdonképen csak átalakítása lesz az ottani polg. iskolának, főreáliskolává. A brassói főreáliskolát szükségessé teszi Brassó fontos geographiai fekvése s azon körülmény, hogy ott már egy ág. ev. és egy román gör. keleti alreáliskola létezik, melyek nincsenek kellőleg kifejlesztve s igy a főreáliskola hivatva lesz legalább is ezen alreáliskolák tanulóit felvezetni a felsőbb osztályokba. Ezenfelül Brassó élénk kereskedése Romániával szükségessé teszi ott egy önálló keresk. akadémia felállítását is, melynek aztán a felállítandó reáliskola alsó osztályai előkészítő iskolául fognak szolgálni. Az átalakítás az I. és V. osztálylyal venné kezdetét és évenként folytattatnék két-két osztálylyal.

d) A költségvetésben szintén uj helyet foglal el a *pozsonyi főreáliskola*. Eddig a város tartotta fenn az állam 4000 frtnyi segélyezése mellett. A város saját pénztárából 9,818 frtot s a 29,000 frtra rúgó reáliskolai alapítványából 1,491 frt kamatot költött a reáliskolára, a nélkül, hogy az intézetet kellő állapotba tudta volna helyezni. Ezért vette át a kormány, a város pedig nemcsak az iskola összes szerelvényeit engedi át az államnak, hanem továbbra is fizeti a 9,818 frtot, átengedi az alapítványt s lemond minden rendelkezési jogáról e tanintézet fölött. Az állam az iskolára 24,200 frtot irányzott elő, a mi költségeit e czímen 9222 frttal növeli.

Legfontosabb a felekezeti, törvényhatósági, községi és társulati

középiskolák segélyezésének rovata. A létrejött megállapodások szerint segélyben részesülnek:

1. A rozsnyói ág. ev. főgymnasium	7,000	frttal
2. A rimaszombati egy. prot.-gymnasium . .	7,000	„
3. A jászberényi r. k. főgymnasium . . .	8,600	„
4. A szegedi r. k. főgymnasium 50,000 frtnyi építk. hozzájárulás évi kamatai czimén .	3,000	„
5. A mármaros-szigeti ev. ref. gymnasium és tápintézetének segélyezése	10,000	„
6. Az eperjesi ág. ev. főgymnasium . . .	8,750	„
7. A selmeczbányai ág. ev. főgymnasium . .	9,300	„
Összesen .	53,650	frttal.

Átalánykép csak 40,000 frt van e czélra fölvéve. „A felsoroltakon kívül a magyarországi ev. ref. egyetemes konvent kérte a segélyezést középiskolái számára; továbbá kéretett a segélyezés a nyiregyházai ág. ev., a lugosi, nagybecskereki, erzsébetvárosi, szamosujvári kath. gymnasiumok részére. Mind oly tanintézetek ezek, melyek a segélyre valóban rászorulnak s hézagot pótolnak. Ezen intézetekre nézve a tárgyalások még véget nem értek ugyan, de könnyen volnának befejezésre juttathatók; egyedül az ország szűk anyagi körülményei kényszerítettek reá, hogy azok segélyezésének számbavételét ezuttal még mellőzzem."

Az átmeneti kiadások közül csak egy tétel vonatkozik a középiskolákra: a pancsovai, főgymnasiummá alakitandó főreáliskolának az építkezés tartamára való ideiglenes elhelyezésére 5,000 frt. Az intézet ugyanis eddigi telkén uj épületet kap, s azért ideiglenesen bérházban helyezendő el.

A beruházások rovatában a *zombori* és a *kaposvári* m. k. államgymnasium s a *budapesti V. ker. állami főreáliskola* fordulnak elő. A zombori m. k. államgymn. épületének létesítésére most harmadszor s utoljára fordul elő 30,000 frt. Ugyanez intézet telkének kibővítésére és tornacsarnokának felépítésére 22,000 frt irányoztatott elő. A telek ugyanis, melyre a gymnasiumot építették, szűknek bizonyult, úgy, hogy rajta a tornacsarnokot nem lehetett fölépíteni. Megvették tehát a szomszéd telket 13,500 frton, a tornacsarnokot 8,500 frton építik föl. Ugyanez épület belső felszerelésére 6,000 frt van fölvéve. A kaposvári gymnasium telkét is ki kellett bővíteni a szomszéd telek hozzávételével, mi 8,000 frtba került. A budapesti V. ker. állami főreáliskola belső felszerelésére pedig még 10,000 frt mutatkozott szükségesnek. Ezzel a középiskolákra vonatkozó uj tételeket teljesen kimerítettük.

Alexander Bernát.

A hollandi közép- és felsőbb iskolák szervezete.

(Első közlemény.)

Egy az európai népek nagy színjátékában az újabb időkben csekély politikai szerepet játszó kicsiny nemzetnek — a hollandusnak — óhajtom közoktatási viszonyait megismertetni. Számra, terjedelemre és politikai jelentőségére nézve ugyan mondhatni parányi e nép — hisz alig valamivel több az egész Hollandia lakóinak száma, mint a mennyi magáé Londoné — s a nagy német birodalomhoz való közelsége, és a német tudományossággal való folytonos érintkezése miatt ma már sokat vesztett amaz ős eredeti jellegéből, mely őt kiválóan érdekessé és bizonyos fokig nagygyá tette a multban: azért mégis mind máig sok oly sajátságot őrzött meg, a miknek közelebbi tanulmányozása és megismerése megérdemli figyelmünket.

Bár közelebbi czélom most csak inkább a közép- és felsőbb iskolák szervezetének ismertetése: mégis, hogy az egész közoktatásról egy egységes képet nyújthassak, szükségesnek tartom egy-két vonással a népiskolák szervezetét is felmutatni.

A népiskolai oktatás legújabban az 1878. aug. 17-iki közoktatási törvény által lett szervezve, intézkedései azonban csak 1881. június 1-jével léptek életbe. E törvény a népiskolai oktatást a következő tantárgyakban állapítja meg: *a*) olvasás, *b*) írás, *c*) számolás, *d*) mértan, *e*) holland nyelv, *f*) földrajz, *g*) történet, *h*) a természetrajz elemei és *i*) ének. Ez a minimum. Ezenkívül taníttathatnak a női kézimunkák, az európai nyelvek közül a franczia, az angol és a német nyelv elemei, vázlatosan a világtörténet, a szabadkézi rajz, a gazdászat elemei és a testgyakorlat. Az állam maga ott is felekezet nélküli lévén, a vallástanításra vonatkozólag az állami iskolákban szabad kezet nyújt az egyes felekezeteknek s csak annyit mond ki, hogy a vallástanítás is a rendes tanítási időn belől történjék, s ez órakra tekintettel kell lenni a tanrend szerkesztésénél.

Az iskolák *államiak* és *felekezetiek*. *Állami iskolák* mindazok, melyeket valamely község, mint az államtest egy része, valamely provinczia vagy a kormány állíttat és tart fenn külön vagy közösen; a többiek mind *magán-* vagy *felekezeti* iskolák (bijzondere scholen). Az állami iskolák *helyiségeire* nézve a törvény következőket rendeli: az iskola-épület minden más épületektől elkülönítve szabad helyen álljon; a tanító lakása melléje építtethetik ugyan, de az iskola és a lakház között belülről semmi összeköttetés ne legyen. Az iskolaépület, ha szükséges, emeltessék annyira fel, hogy az legalább 0·5 méternyire felülálljon az illető vidék legmagasabb normális vízállásán. Az iskolatermekben minden egyes gyermekre 0·8 □ méter tér és 3·6 köbméter levegő számítandó. A terem magassága a padolattól a tetőig legalább 4·5 méter legyen. Az ajtók ne nyiljanak közvetlen a szabad levegőre, hanem a folyosóra, mely legalább is két méter széles legyen. A mennyire csak a hely engedi, minden iskolánál legyen egy, részben elfedett játszótér, jól elkészített talajjal. Felsőruhákat a terembe bevinni nem szabad, ezek számára vagy a folyosók, vagy külön szobák rendeztessenek be.

A gyermekek számaránya szerint mondja a törvény a *tanítók* számát is szaporítandónak. Az iskola élén a főtanító áll, a ki mellett legalább még egy tanító alkalmazandó, ha a gyermekek száma 30-nál nagyobb; legalább két tanító, ha 70-nél többen járnak iskolába; három, ha a szám meghaladja a 150-et és négy, ha a növendékek száma 170. Ha 200-nál több gyermek van, akkor minden negyvennel több növendékre egy-egy tanító számíttassék. Az iskola élén álló főtanító fizetése a lakáson kívül, mit természetben kap, legalább is 700 frtban van megállapítva, ennél kevesebb semmi esetben sem lehet, a többi tanítóké 600 frt; a legkisebb fizetés 400 frt Ezek a norma számok, melyek az egyes helyi viszonyokhoz képest emelkedhetnek; de nem kevesbedhetnek. A tanitót a községtanács választja meg 3 vagy legfeljebb 5 évre a folyamodók közül kijelelt tanítók közül. A pályázók azonfelül, hogy képesítési oklevelüket benyújtották, az illető község iskolatanácsa, polgári előljárósága és a kerületi tanfelügyelő előtt összehasonlító vizsgát tesznek, és így alkalmazzák közülök a legjobbat. Azokba az iskolákba pedig, melyeket kizárólag az állam tart fenn, a tanítókat a belügyminiszter nevezi ki, a kinek ressortjába ott a közoktatásügy tartozik. A tanítók már 10 évi szolgálat után nyugdíj-képesek s e nyugdíj alapjául a nyugdíjaztatást megelőzött utolsó év fizetése van felvéve, mely fizetésének az illető minden egyes szolgálati évéért egy hatvanadrészét kapja; de a nyugdíj nagyobb nem lehet soha, mint a legutóbbi évi fizetés kétharmada. Minden tanító fizetésének két perczentjével járul évenként az országos nyugdíjalaphoz.

A népiskolai oktatás hat tanévre terjed s az egyes, fentemlített tantárgyakból a tanítandó anyagot csaknem egészen annyira teszi, mint a mi törvényhozásunk. Ez anyagot azonban annyiban jobban kezelik, a mennyiben a gyakorlati szükségeket sokkal inkább szem előtt tartják s elméleti, elvont tárgyalás helyett a mindennapi élet szükségeire vannak tekintettel, és a tanítást úgy vezetik, hogy a gyermek az iskolai idő alatt tanulja meg a megtanulandókat, otthoni feladata legfeljebb tisztázásokra s némi ismétlésre szorítkozik. A tanórák reggeli 9—$^3/_4$11-ig, s délután 2—$^3/_4$4-ig tartatnak. A legfőbb súly a hazai nyelv, földrajz és történelem megismerésére van fektetve, s különösen ez utóbbi tárgyak úgy kezeltetnek, hogy a gyermek kicsiny hazájának minden helységét s a mindenikhez füzött történeti emlékeket jól ismerje, az úthálózatot, vasútakat stb. jól tudja. A nyelvben levő sok összetett magánhangzó miatt (oe = u, ou = au, nw = ü, ieu = ő stb.) az írva olvastató és hangoztató módszert természetesen nem lehetvén alkalmazni, most is syllabizálva tanítják az olvasást; de ezt is megkönnyítik képes abc-ék által. A beszéd- és értelemgyakorlatokhoz kitünő szemléltető képeket használnak, valamint a földrajzhoz és a hazai történelemhez igen ügyes, könnyen áttekinthető összehasonlító táblákat.

A népiskolai törvény intézkedik a tanítóképezdékre vonatkozólag is. Ezekben a tanfolyam négy évre terjed, négy osztályban legfeljebb 20—20 növendékkel, a kiknél több fel nem vehető. A képezdékben az

igazgatón kívül legalább is négy más tanítónak kell alkalmazva lennie, a kiket az állam nevez ki és fizet. A növendékek felvételénél megkívántatik, hogy valaki már 15-ik évében legyen az illető iskolai év kezdetekor; de 17-ik évét ne lépte legyen át. Bizonyos felvételi vizsgálatot tartoznak tenni az elemi tantárgyakból, mit megelőzőleg testileg is megvizsgáltatnak s ha gyengéknek találtatnának, vizsgálatra nem is bocsáttatnak. A növendékek lakást, élelmezést, könyveket s egyéb tanszereket állami úton, ingyen kapnak. A képesítő vizsgálatok a provinciális tanfelügyelő és négy arrondissement iskolafelügyelő jelenlétében tartatnak. A képesítésben különbség van téve a *fő-* és a *segédtanítói* képesítés között. A két vizsgálat tárgyai ugyanazok, csak a megkívántató ismeret fokára nézve van közöttük különbség; az előbbihez már legalább is két évi gyakorlat szükséges.

Talán nem lesz érdektelen, főbb vonásokban adni, hogy milyen fokú képzettséget kíván a törvény a jelöltektől. *a*) Az *olvasásban*: szabatos és értelmes olvasás tiszta kiejtéssel; *b*) az *írásban*: egy szépírási minta készítése nagy, középnagyságú és kis betűkkel; *c*) a *hazai nyelvben*: a beszédrészeknek, szó- és mondatképzésnek alapos ismerete, jártasság a nyelvtani és logikai elemzésben. A szóhajtogatásnak, a szavak fogalmának és fogalmi körének ismerete, valamint a hazai irodalom legkiválóbb termékeiben való otthonosság; *d*) a *mértanban*: a mértani testek, egyenes és görbe vonalú alakok ismerete s ezek megismertetéséhez szükséges jó tanmód; *e*) a *számtanban*: alapos képzettség nemcsak az egyszerű számolásban s ügyesség annak fej- és írásbeli gyakorlati alkalmazásában, hanem a hatványozásban és köbgyök-fejtésben is mind egész, mind tört számokkal, valamint az algebrai és logarithmusokkal való számolásban; *f*) a *földrajzban*: alapos jártasság a politikai földrajzban, a csillagászati és természettani földrajz főbb elveinek ismerete; különösebb otthonosság a térképeken s a földgömbön, és tudjon maga is térképeket rajzolni szabad kézzel; *g*) a *történetben*: a világtörténet főbb eseményeinek ismerete, különös tekintettel arra, hogy azok mily befolyással voltak az egyes népek fejlődésére, viszonyban a mai állapotokhoz, s főleg a hazai történethez és mai viszonyokhoz; továbbá a hazai államkormány szervezetének ismerete a XVI. század második felétől a mai napig; *h*) a *természettudományban*: a főbb állat-, növény- és ásványnemeknek, különösen pedig azoknak, melyek Németalföldön fordulnak elő, alapos ismerete; továbbá az emberi test szervezetének s a vegytan elemeinek ismerete; *i*) a *szabadkézi rajzban*: egyszerű egyenes vonalokból álló alakok s csoportok rajzolása minták után s bizonyos fokú távlattani ismeret; *k*) a *tanítás-* és *neveléstanban*: a jelöltnek tiszta tudattal kell birni a tanmódról, melylyel a szükséges és hasznos ismeretek közlése által a gyermek tehetségeit fejlesztheti, s őt erkölcsileg nevelheti. Ismernie kell az anthropologiából és psychologiából annyit, a mennyi csak szükséges a gyermek testi és lelki neveléséhez. Tudnia kell az elemi iskolai tárgyaknak osztályok szerint való helyes beosztását, az együttes és az osztályok szerint való tanítás módszerét. Továbbá megkívántatik a különböző tan-

módszerek általános ismerete, valamint a rendtartási- és fegyelmi eszközöké is; jártasság a neveléstörténetben, különös tekintettel a hazai iskolai viszonyokra a mult század óta. E tárgyakhoz járulhat még a franczia, a német és az angol nyelvből, a gazdaságtanból és a testgyakorlatból való képesíttetés.

Még csak egy feltünő jelenséget kivánok itt a népiskolai oktatásnál felemlítni, nevezetesen: az egész törvénykönyvben nincs egyetlen szó sem *tankötelezettségről*. E dolog egészen a szülők szabad tetszésére van bizva s a törvény e tekintetben csak azt mondja, hogy minden év február elseje előtt küldjék be mind az állami, mind a felekezeti iskolák igazgatói a polgármesternek és a tanácsnak azoknak a hat éven felüli és 12 éven alúli gyermekek névsorát, a kik azon év január elsején mint tanulók hozzájuk jártak; ugyanezt tegyék a házi tanítók is. A község előljárósága meg készítse el az azon év január elsején a községben volt 6—12 éves gyermekek névsorát. Azután hasonlítsák össze a kettőt s azoknak neveit, kiket az iskolások között nem találtak meg, írják ki s még márczius 1-je előtt tegyék nyilvánossá. Az így kiírtaknak szülői vagy gyámjai, kivéve az orvosi segélyt, a község részéről semminemű segélyben nem részesülhetnek, ha csak be nem bizonyítják, hogy gyermekük ok nélkül került a kiírtak közé. „Nyilvános dicséret vagy jutalomosztás által is elő lehet mozdítni az iskola hű látogatását" — mondja a törvény.

A középiskolai oktatást — *middelbaar onderwijs* — még az 1863. május 2-iki törvény szabályozta, majd teljesebbé tette az 1864. február 2-iki királyi rendelet és az 1879. aug. 9-iki újabb törvény, mely főleg a középiskolai tanítók képesítési vizsgálatait szabályozza.

A „*middelbaar onderwijs*" vagy középiskolai oktatás alatt a hollandi törvényhozás az *alsóbb* és a *felsőbb polgári-*, a *gazdászati-* és a *polytechnikai* iskolákban adott tanítást érti. Az *alsóbb polgári* iskolák főleg leendő iparosok és gazdák számára rendeltetvék s lehetnek nappali és esti iskolák. A nappali polgári iskola két évi tanfolyamra van berendezve a következő tantárgyakkal: *számtan* (tisztán gyakorlati czéllal); az elméleti és gyakorlati *mechanica* első elemei s az eszközök megismertetése; a *természettan* és *vegytan elemei*, a *természetrajz*, a *technologia* és *földmíveléstan* elemei s ezekből csak azok a részek tárgyalandók, a melyek a növendékekre nézve gyakorlati értékkel birnak, és ezek is egészen népszerű módon adandók; azután a *földrajz*, a *hazai történet*, a *holland nyelv* elemei: a *háztartástan* első alapjai; *szabadkézi* és *mértani rajz* egyenes vonalakkal, végül *torna*. Azt aztán a helyi viszonyok vagy kívánalmak határozzák meg, hogy vajjon inkább a technologiára vagy a földmíveléstanra fektettessék-e nagyobbsúly; míg ott, hol a lakosok részint földmíveléssel, részint iparral foglalkoznak, kivánatos mindkét tárgyat tanítani. Az idegen nyelvek tanítása különösen a határszéleken lakókra nézve birhat fontossággal. Hogy az elősorolt tárgyakból az esti iskolákban melyik tárgy és mily mértékben adassék elő: annak meghatározását a törvény az egyes iskolatanácsokra bizza. Minden oly községben, a hol a lakosság száma a tizezeret meghaladja, kell legalább *egy* polgári iskolát állítani.

A *felsőbb polgári* iskolák kétfélék, u. m. az egyik *három*, a másik *öt éves* cursussal. A három éves tanfolyamal biró iskolákban az alsóbb polgári iskolák fentebb elősorolt tantárgyaihoz még a következők járulnak: a *nemzetgazdászat* és *könyvvezetés* elemei; a *franczia*, *angol* és *német nyelvek* s a *szépírás*; az ötéves tanfolyamokban pedig ezek mellett még: a *kosmographia* elemei, a *hazai alkotmánytan*, a *statistika*, főleg Németalföld és gyarmatainak statistikája, a holland, német, angol és franczia *irodalomtörténet* adatnak elő. E tárgyak közül azonban mindenki a maga szükségeinek legmegfelelőbbeket válogathatja ki s egyebek hallgatására nincs kötelezve. A tandíj meglehetősen magasra van szabva, a menynyiben az évenkénti 60 frtra van téve s ezért minden előadást látogathat a növendék. Ha azonban csak egyes tantárgyakat hallgat, akkor minden oly tárgyért, mely hetenként egy órán adatik elő, fizet egy évre 5 frtot, a mely két órán, azért 10 frtot, három óráért 15-öt stb. Az iskolába belépés előtt nyilvános felvételi vizsgálatot tartozik a növendék tenni az igazgató és a tanítók előtt, valamint aztán minden tanév végén is zárvizsgálatot, melyet ha elmulaszt, a következő évre nem bocsáttatik át. Az ötéves tanfolyam végén pedig egy olyan forma szigorú, írás- és szóbeli vizsgálatnak vettetnek az ifjak alá, a minő a mi érettségi vizsgálatunk. E vizsgálat a királyi kiküldött s az általa kinevezett szakbizottság előtt tétetik le abban a városban, a melyet ők jónak látnak kijelölni, s ide gyülnek össze az illető provinciának felsőbb polgári iskoláiból a növendékek. A mint a vizsgáló-bizottság kineveztetett (a mi rendesen évenként május elején történik), ez a napi lapokban azonnal kihirdeti a vizsgálat helyét és idejét. A vizsgázandók aztán írásban jelentkeznek megjelelve amaz iskolát, a melyben tanultak s ha talán az illető jelentkező nem lett volna egyetlen iskolának sem növendéke, akkor jelentésében megnevezi azt a polgári iskolát, a hol az írásbeli dolgozatokat akarja elkészíteni. Jellemző itt, hogy Hollandiában vizsgálatokra állhat bárki, a ki soha semmiféle iskola rendes hallgatója nem volt; nem kérdik tőle, hogy hol és mi módon szerezte ismereteit, hanem csak azt, hogy mit tud? Sok igazság van ebben!

Az írásbeli vizsgálat tárgyai: számtan, mechanika, természetrajz, vegytan, holland nyelv, franczia, angol és német, könyvvezetés, szabadkézi és mértani rajz. Ez írásbeli munkákat a jelöltek az iskola igazgatója és tanítói jelenlétében minden segédeszköz használata nélkül készítik, csak logarithmus-könyvet vihetnek be magukkal. A szóbeli vizsgálaton minden candidatus a többitől elkülönítve kérdeztetik ki, s az összes tárgyakból teendő vizsgálatja naponként 3 óránál, egészben véve pedig 9 óránál több időre nem terjedhet. Érdekes az is, hogy míg nálunk az osztályzatok az újabb és újabb törvények által mind kevesebbre szállíttattak le: addig a holland törvények az osztályzatok számát 1—10-ig állapította meg; ily formán: kitünő (10-zel jelölve), nagyon jó (9), jó (8), teljesen elégséges (7), elégséges (6), alig elégséges (5), elégtelen (4), csekély (3), rosz (2), és igen rosz (1). *Kenessey Béla.*

A módszeres értekezletek módosításának ügye, melyről a *Közlöny* mult száma szólt, úgy látszik, már a jövő isk. évben életbe fog lépni. Erre enged következtetni az Orsz. közoktatási tanácshoz intézett következő (39,295. sz.) miniszteri rendelet:

Az 1879. évben 17630. sz. a. kelt rendeletemmel kiadott gymnasiumi tanterv az 1883. évi XXX. t. czikknek az osztályok óraszámára vonatkozó követelményei, valamint az ezen törvényczikk tárgyalása alkalmával a hittan, hazai történelem s a nyelvek érdekében támasztott óhajok folytán módosulást szenvedvén, az ezen tantervhez 1880-ik évi 16179. sz. a. kelt rendeletemmel kiadott módszeres Utasítások nincsenek többé kellő összhangzásban a módositott tantervvel.

Felhivom a tanácsot, e módszeres Utasításoknak a módosított s az 1883-ik évi 26,776 sz. a. kiadott tantervvel való összehangzásba hozatalára s az elaboratumnak hozzám való mielőbbi eljuttatására annál is inkább, mert csak azután leszek azon helyzetben, hogy a helyi tantervek s a módszeres tanárértekezletek érdekében kivánatossá vált reformokat életbe léptethessem.

Meg kell jegyeznem, hogy valamint nem változtattam meg, hanem csak módosítottam a szóban forgó tantervet, úgy az Utasítások megváltoztatását sem kivánom, hanem csak módosítását azon mértékben, melyben a tanterv módosult s az Utasítások egészében a részleteknek azon könnyitésével, melyet a tanterv óráinak leszállítása szükségel, miért is az Utasítások iránya és elvei érintetlenül hagyandók stb.

Budapest, 1885. október 6. *Trefort.*

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

3. A választmánynak október 13-án tartott ülése.

Elnök: *Köpesdy S.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Bermüller F., dr. Ferenczy J., dr. Fialovszky L., Harrach J., Heller Á., dr. Károly Gy. H., dr. Lechner L., Müller J., Névy L., Sebestyén Gy., Suppan V., Szarvas G., dr. Szemák I., Tiber Á., és Tomor F.,*

A pénztáros jelentése után a főtitkár bemutatta a *budapesti kör*

átiratát, a melyben az a rendezendő középiskolai kiállításra vonatkozó és okt. 7-én hozott határozatát beterjeszti. E határozat értelmében a kör a választmányt felkéri, hogy az egész ügyet „egy bőven megokolt memorandum alakjában a magas kormánynak felterjeszsze, hogy az eszme — jóváhagyás reményében — 3—4 év mulva kivihető lehessen.“ A választmány, mielőtt a budapesti kör kívánságát teljesítené, a többi körök véleményét is meghallgatni kívánja; csak ezen vélemények beérkezése után kíván intézkedni.

A lefolyt közgyülésen, a *tagok elszállásolása körül felmerült számadások megvizsgálására* Mayer J. és dr. Lechner L. küldettek ki.

A főtitkár a segélyzőalap pénztárosának átad 13 frt 24 krt, mint azon összeg feleslegét, a mely az egyesület tisztviselőinek tízévi jubileuma alkalmából rendezett ünnepre befolyt.

A megválasztott *segélyző-bizottság* nevében *Köpesdy S.* tett jelentést. A bizottság elnökévé *Köpesdy S.*-t, ellenőrévé *Tiber Á.*-t választotta meg. A bizottság javasolja, hogy az alap javára a mult évihez hasonló *hangverseny rendeztessék*. *Harrach J.* felveti a kérdést, hogy czélszerűnek tartja-e a választmány egy ily hangverseny rendezését akkor, mikor a tanulók ez által rendes foglalatosságuktól és tanulmányaiktól elvonatnának, mikor az ügy kivitele a tanári körökben és a szülők között is nem egy helyen ellenmondásra találna; végre kérdés, hogy számíthatunk-e a kellő számú közönségre most, a midőn az újság ingere ki van elégítve. Legczélszerűbb volna a dolgot egy-két évig pihentetni. Különben a menynyiben a bizottság az ő személyére reflektál, kénytelen kijelenteni, hogy ez évi elfoglaltsága mellett a rendezést nem vállalhatná el. *Szarvas G.* kijelenti, hogy a hangverseny vezetése mindenesetre csak rendes tanár kezeibe tehető le. A hangverseny jövedelmező voltát biztosítottnak látja; mert a szülők gyermekeik sikerére mindig kíváncsiak maradnak. Áttól azonban ő is tart, hogy a tanítványok az ily hangversenyek rendezése által rendes foglalatosságuktól nagyon elvonatnak; közel fekvő tehát a veszély, hogy az elért haszon a dologgal járó kárnál jóval kisebb. A hangverseny megtartását tehát nem pártolja. *Dr. Fialovszky L.* hivatkozik a mult évben szerzett tapasztalatára; e szerint a tanulók kötelességök teljesítésétől nem vonattak el. Ő a konczertnek a tanulóságra mívelő hatást tulajdonít; ezért megtartását javasolja. A vezetés a programm módosítása által nagyon meg volna könnyíthető és ekkor *Harrach* elfoglaltsága mellett is elvállalhatná. *Köpesdy S.* is utal arra, hogy a mult évi tapasztalatok és azon körülmény, hogy a tanulók már nehány darabot ismernek, a rendezést nagyon meg fogják könnyíteni és

ezért kivánatosnak tartja a hangverseny rendezését még ez évben. Mivel azonban Harrach J. újból kijelenti, hogy ideje nem engedi meg a nagy felelősséggel és sok fáradtsággal járó munka elvállalását, a választmány a hangverseny megtartását 1—2 évre elhalasztja; ellenben megbízza a segélyügyi bizottságot, hogy a könyvkiadókhoz intézzen kérvényeket a segélyző-alap gyarapítása czéljából.

Sebestyén Gy., az ifj. iratok szerkesztője elmondja nézetét, hogy a vállalatba még ez évben minő munkák volnának felveendők. Első sorban kiadandó volna dr. *Csánki Dezsőtől „Vázlatok Mátyás király korából“*; e munka kézirata már megvan és miután a czélnak megfelel, kiadása ellen semmi akadály sem forog fenn. A második füzet tartalma lehetne dr. *Fialovszky Lajostól „Növénytani excurziók“*, a harmadik füzeté dr. *Jancsó Benedektől „Kőrösi Csoma életrajza“*; végre, ha még idő maradna, negyedik füzetül egy kiválóbb német, franczia vagy angol ifjusági irat fordítását lehetne kiadni. A szerkesztő azon erős meggyőződésének ad kifejezést, hogy e füzetek még május hava előtt az ifjuság kezeibe volnának juttathatók. A jövőre nézve a szerkesztő nyilt pályázat hirdetését ajánlja, a mely pályázat a Közlöny-ben tétetnék közzé. A pályázat alapján beérkező ajánlatokat, még ez évben meg kellene birálni és a megbizott írók a jövő iskolai év elejére munkájukkal elkészülhetnének.

A szerkesztő javasolja továbbá, hogy ez évben a füzetek *egyenként* bocsáttassanak árúba és pedig a kész füzet küldessék meg az intézeteknek és azután fogadtassanak el megrendelések.

A választmány a szerkesztő javaslatát magáévá tette és elhatározta, hogy az első füzet *2200 példányban* nyomassék.

Pirchala Imre, titkár helyébe, ki eltávozása folytán a választmánynak beadta lemondását, *Szerelemhegyi Tivadar*, a II. ker. főgymn. tanára bizatott meg a titkári teendők teljesítésével.

Végre a segélyző-bizottság javaslatára, a választmány egy nyugalmazott tanár részére *25 frtnyi segélyt* szavazott meg. *B. K.*

II. A körök.

A budapesti kör október 6-án tartott ülésének tárgya *dr. Riedl Frigyes „egy a jövő évek valamelyikén rendezendő középiskolai kiállításról“* czímű értekezése volt. Értekező hivatkozik az eddigi hazai szakkiállítások sikereire. A szakkiállítás előnye az általános kiálllítás fölött abban rejlik, hogy ily kiállításból a szakemberek többet tanulnak s inkább van alkalmuk összehasonlításra. Czélja volna, hogy a szakemberek látásuk körét bővíthessék az által, hogy egymástól tanulnak; ha pedig a

külföldet is bevonnók e kiállításba, akkor meg alkalmunk nyilnék azon hézagokat pótolni, melyek hazai tanügyünk és a külföldi között van, vagy pedig meggyőződést nyerhetnénk a felől, hogy bizonyos irányban középiskolai oktatásügyünk talán fejlettebb mint a külföldé. Értekező nem talál nehézséget abban, hogy a külföld kiállításunkon részt vegyen: egyszerű expediensül azt tartja, hogy az idegen államok kormányai felszólíttatnának, hogy egy-egy mintaszerű iskolájuk tanszereit és iratait küldenék be. A külföld bevonását értekező azzal indokolja, hogy középiskolai oktatásunk még nincs azon általános fejlettségi szinvonalon, hogy a külföldtől ne tanulhatnánk, még ha némely irányban azt utól is értük. A főnehézség ily kiállítás létrejövetelére megszűnik azon okból, mert az orsz. kiállítás állandó nagy csarnoka (iparcsarnok) már helyet biztosít; a második főtényező, a pénzbeli támogatás azonban a magyar kormánytól volna kieszközlendő. — Négy fő pontra osztja Riedl tervezetét, u. m.: *1. hely, 2. eszközök, 3. eredmény, 4. administratió.* *Első* csoportba tartoznának: mintaszerű iskolaépületek mintázata; termek fűtése, ventilátiója; iskola kertek, tornahelyiségek, egy minta iskola, a mely a jelen kor paedagogiájának és igényeinek megfelel. A *második* csoportban ki volnának állítva mindazon tanszerek, melyek a szemléltetés és kisérletek eszközeiül szolgálnak. A *harmadik* csoportba volnának a rajzok, gyakorlatok, kézimunkák és az önképzés munkái. Végül a *negyedik* csoportba jönnének az összes adminisztrativ iratok.

Dr. Riedl értekezését azon inditványnyal zárja be, hogy a kör megbeszélés után tegye ezen ügyet át a választmányhoz, hogy az egy bőven megokolt memorandumot terjeszszen föl róla a kormánynak. Az értekezés igen élénk eszmecserére adott alkalmat, mely leginkább az ügy részleteire terjeszkedett ki. Némelyek előbb a költségek fedezésére szeretnének garantiát látni; ez azonban mindaddig nem is képzelhető, mig a kormány ügyünkről teljes tájékozottsággal nem bír; a kör tehát egyhangulag hozzájárult dr. Riedl eszméjéhez, s az egész ügyet — a véginditványhoz képest — a választmányhoz áttenni határozta. Az ügy valóban igen fontos és ha sikerül, közoktatásunk ügye bizonyára nagy lendületet nyer általa; őszintén kivánjuk, hogy a nemes eszme megvalósuljon.

A Budapesti kör *október 20-án* tartotta III. rendes ülését. Ezt megelőzőleg a vezető bizottság tartott rövid tanácskozmányt, melyen a tartandó szakelőadások és fölolvasások kerültek szőnyegre; először *Kiss E. János* inditványával foglalkozott a bizottság, melynek értelme röviden az, hogy tartson a kör úgynevezett *mintaelőadásokat*, melyek tárgya az egyes tárgyakból merített érdekesebb fejezet volna; különösen három szempotból tartja *Kiss* ezen előadásokat életre valóknak. 1. a kör szellemi működése nagyobb lendületet nyerne, minthogy ily előadásokra bizonyosan több előadó vállalkoznék, mint különben; a támadt viták, eszmecserék által az egyéni fölfogás tágabb tájékozást nyerne, következőleg 2-szor, a tapasztaltak gyümölcsöztethetők volnának az iskolában, 3-szor megbeszélhetők volnának különösen azon fejezetek, melyek a tan-

tervben uj tárgyakkal szerepelnek. Második inditványozó *Heller Ágoston* volt, ki kivánatosnak tartaná, ha a bizottság figyelmét szakreferádákra fordítná az ujabb irodalmi termékek ismertetéseül. A bizottság mindkét inditványt magáévá tette s elhatározá működését a nevezett két irány felé is fordítni. Az ezután következett rendes ülésen *Kiss E. János* tartá „Adatok a stereographikus projectió tanításához“ czimű fölolvasását. Előadó főleg annak bebizonyításával foglalkozott ábrázoló geometriai úton, hogy a szélességi és hosszúsági körök stereographikus projectióban ismét körök. Előadásának végeztével egy általa tervezett készüléket mutatott be, melynek segélyével a geographiai fokhálózatok sodronyközei a projiciáló centrumban elhelyezett gyertya fénye által megvilágítva a mögöttük elhelyezett fehér lapon a kivánt stereographikus projectiót mutatják vetett árnyékuk által.

A trsztenai kör *szeptember 9-én* tartott havi üléséről a következőket van szerencsém jelenteni: 1. Miután az elnök az egybegyült tagokat üdvözölvén, a kör ez évi első ülését megnyitotta, *Csáka Károly*, körtag az 1885. márczius 3-iki körülésben beadott, a tápintézetek megadóztatása ellen szóló javaslatára vonatkozólag tudomására hozza a körnek, hogy a pénzügyi bíróság 1885. február 5-én 4199—1884 sz. a. döntvényt hozott, melynek értelmében egy concrét eset alkalmából birói-lag ki van mondva: „Nemcsak közvetlenül a tudományok előmozditására, hanem a nyilvános közoktatás czéljaira szolgáló tőkék kamatjövedelmei is tőkekamat- és járadék-adómentesek. Tőkekamat-adómentesek tehát azoknak az alapitványoknak, illetőleg tőkéknek kamatjövedelmei is, melyek tanuló-növendékek ellátására, nevelésére és ösztöndijára fordittatnak“, mely döntvény igazolja, hogy akkori felszólalása alappal birt.

2. A tanári kör behatóbb megbeszélés tárgyává tette a folyó tanév elején az összes hazai lapokban megjelent és minden tanférfiút egyaránt érdeklő, részben sensatiós közleményt, hogy a nm. tanügyi kormány a vezetése alatt álló tanintézeteknél tapasztalható tanszaki aránytalanságokat kiegyenliteni készül s igy nagyobb mérvü áthelyezések és tömeges nyugdijazások várhatók, minek folytán számos állásnélküli okleveles tanárjelölt alkalmazást fog kaphatni.

Hosszabb eszmecsere után, melyben a kör a tanszaki aránytalanságok, s az azokból folyó viszás helyzetek okait és ezek elháritása módját kereste és feltüntetni igyekezett, a kör a következő inditványt teszi: „A trsztenai tanári kör helyesléssel veszi tudomásul a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak a vezetése alatt álló középiskolákban a tanszaki aránytalanságok kiegyenlitésére irányzott, a lapok utján nyilvánitott intentióit s óhajtandónak tartja, hogy a humanus intézkedéssel foganatositott tanszaki arány állandóvá tétessék az által is, hogy úgy a rendes, mint a helyettes tanárok alkalmazása a jövőben a tanári testületeknek biztositott candidationalis jog mellett rendes pályázatok utján eszközöltessék, a netán szükségessé vált áthelyezések pedig az illető igazgatók meghallgatásával ejtessenek meg.“

3. Végül *Kovalik János* körtag felolvasta ily czimű értekezését: „*A természet fölötti elem Shakespeare Macbeth-jében*“.

Kovalik János, a kör jegyzője.

Az ungvári kör — a mint értesülünk — *szeptember 26-án* tartotta ez évi első ülését, melyen *Schürger Ferencz* olvasta fel „A középiskolai történettanítás reformjához“ czimű, helyesléssel fogadott értekezését.

A m.-szigeti kör *szept. hó 28-án* tartotta alakuló közgyülését. Első sorban is van szerencsém a tagok számának örvendetes gyarapodását constatálni. Körünknek idén 25 tagja van a tavali 16 taggal szemben. A többletet a ref. főiskola tanári karának nehány újonan belépett tagján kivül, a helyi felsőbb leányiskola polgári képesítéssel biró négy nőtagjának belépése adja.

Az alakuló gyülés tárgyát kizárólag körünk tiszteletbeli elnökének nemsokára bekövetkezendő 40 éves tanári működésének évfordulójára rendezendő jubileumban való résztvevés módozatainak megállapítása képezte.

Az ünnepélyen leendő részvétel módozatai a *Gerevich Emil* kartárs által tett s általános helyesléssel fogadott következő hármas inditványban foglalhatók össze.

1. A kör mint önálló, külön testület az elnök és jegyző mellé veendő 3—4 tagú küldöttség által képviselteti magát. A jubilans iránt táplált érzelmeinek a kör elnöke, ki egyszersmind e küldöttség elnöke is lesz, fog kifejezést adni. A küldöttség szeretett tiszteletbeli elnökének egy izléssel készített díszlapot ad, melynek kiállítására Morvay kartárs s a pár sorban kifejezendő szöveg elkészítésére Tompa tanár kérettek fel. A díszlapot a tagok autographiával látják el.

2. Megkerestetik az Orsz. középisk. tanáregyesület, hogy magát az ünnepélyen képviseltesse s ez által mint legilletékesebb testület az ünnepély fényét emelje.

3. A kör a jubileum estéjén rendezendő banketten a maga részéről a hivatalos toaszt elmondására Tompa Árpádot, a kör jegyzőjét kéri fel.

Végül olvastatott az „Orsz. Tanáregyesületi Közlöny“ szerkesztőjének a kör elnökéhez intézett levele, a köri tudósítások tárgyában. A kör a rendes levelezői tiszttel alólirtat, a kör jegyzőjét bizta meg.

A jövő gyülés tárgyát az évi munkaprogramm megállapítása fogja képezni. *Tompa Árpád.*

A kecskeméti kör *szeptember 30-kán* tartotta meg első rendes gyülését ez iskolai évben dr. *Szombathy István* elnöklete alatt, ki felolvasván a főtitkárnak a kör megalakitására vonatkozó felhivását, kijelenti, hogy a kecskeméti kör magát véglegesen megalakultnak tekinti s csak az igazgató választmányt újitja meg évenként, mely a maga kebeléből elnököt és jegyzőt választ. Bemutatja azután a Közlöny szerkesztőjének levelét, továbbá egy törzskönyv tervezetét, mely magában foglalná mindazok neveit és köri működését, a kik az alakulástól fogva tagjai voltak a körnek. E tervezetet a kör helyesléssel fogadja és a törzskönyv elkészitésével megbizza az elnököt. Ezután jelenti az elnök, hogy eltávozás folytán

kilépett a körből négy tag, de helyökbe jött ugyanannyi uj tag, s igy a kör tagjainak száma ez évben is huszonnégy. *Balázsi József* eltávozott választmányi tag helyébe megválasztatott *Sárgay Antal*. A gyülés sajnálattal veszi tudomásúl, hogy a körök munkaprogrammjába nem vétetett föl a gymnasiumi magyar irodalomtörténet tanításának kérdése. Foglalkozott a gyülés a fiumei kirándulás ügyével is és *Virányinak* felszólalására kimondotta, hogy a kör már jó eleve sürgesse a központi választmányt e kirándulás lehető megkönnyitésének eszközlésére.

A második gyülés *október 15-kén* volt, melyen először is szóba került a kör munkaprogrammja s kimondatott, hogy a kitűzött tételeken kivül a kör egyéb fontos tan- és nevelésügyi kérdésekkel is foglalkozik időnkint. *A határozók tanának* kérdését *Virányi Ignácz*, a *középisk. oktatásügyi kiállitás rendezésének* megvitatását pedig *Szabó Ferencz* vállalta magára. Ezután *dr. Szombathy* értekezett „*Az indulatokról s a velök való paedagogiai eljárásról.*“ Értekezése érdekes eszmecserére adott alkalmat, különösen *Szabó* és *Virányi* részéről, kiknek felszólalására *Szombathy* megigérte, hogy előadását bővebben is kidolgozza. A jövő ülésre *Hanusz István* jelentett be előadást. Végül a gyülésekről szóló tudósitások elkészitésével a kör jegyzője bizatott meg. *Pintér Kálmán*, a kör jegyzője.

A selmeczbányai kör *október hó 3-án* alakult meg újra. Elnök *Müllner Pál*, gymn. igazgató, üdvözölve a megjelent kartársakat, őket a tavalihoz hasonló kitartó munkásságra buzditotta. És e buzdítás nem is volt időszerűtlen. Ugyanis ezen év nem találja a kör tagjai sorában egyikét azoknak, kiknek hathatós példaadása oly szép tevékenységre ösztönözte taval a kartársakat: Rombauer Emil, kineveztetvén a brassói állami főreáliskola helyettes igazgatójává, elhagyott bennünket. A kör, tekintetbe véve az ő érdemeit a selmeczbányai kör megalkotásában, kitartó közreműködését az egyesület szellemi munkásságában, és megemlékezve a kör érdekében hozott oly sok anyagi áldozatáról is, elhatározza, hogy a tagok nevében az elnök és jegyző fejezzék ki mind ezekért az eltávozottnak a kör köszönetét. Az ő helyébe a gyülés *Király Ernő*, lyceumi tanárt választotta meg a kör jegyzőjévé. Elnök ezután felolvastatta a Közlöny szerkesztőjének és a főtitkárnak átiratait, melyek elsejét illetőleg a tagok közül többen felajánlották a jegyzőnek segédkezésüket a gyülésekről való jelentéstételben. A főtitkár átiratával kapcsolatban elnök felhivta a kör tagjait, hogy a jövő gyülésig lehetőleg mindegyik határozza el magát, hogy mely kitüzött vagy minő tétel felett akar értekezni. A gyüléseket a kör ez évben is, mint az elmultban, minden hó első szombatján d. u. 4 órakor fogja megtartani. Ezután a kör hosszabb tanácskozásban tárgyalta a népszerű előadások rendezésének ügyét. *Sulcz Endre* és *Bulyovszky Sándor* tagtársak jelentkezvén is ilyen előadások tartására, a kör kimondja, hogy elvben a rendezések mellett van; a közelebbi módozatok megállapitását illető, a jövő gyülésen előterjesztendő javaslattételre pedig felkéri *Osztroluczky Gyula*, *Spotkovszky Károly* és *Sulcz Endre* tagtársakat. *Király Ernő*, a kör jegyzője.

VEGYESEK.

Miniszteri megbizottak a felekezeti középiskolákban az 1885—1886-iki iskolai évre. A vallás és közoktatásügyi miniszter a felekezeti középiskolák meglátogatására és azokban az állami főfelügyelet gyakorlására, illetőleg jelentés tételre az 1885—86-iki tanév tartamára a következő megbizottakat küldötte ki.

A görög-keleti szerb patriarcha főhatósága alatti újvidéki főgymnasiumba *dr. Asbóth Oszkár* egyetemi h. tanárt. — A görög-keleti román metropolita főhatósága alatti brassói főgymnasiumba és alreáliskolába s a brádi algymnasiumba *Elischer József*, nagyszebeni tankerületi főigazgatót. — A dunamelléki ref. egyházkerület főhatósága alatti budapesti főgymnasiumba *Gönczy Pál*, vallás- és közoktatásügyi miniszteri tanácsost, a nagy-kőrősi, kecskeméti és halasi fő-, s a kún-szt.-miklósi algymnasiumba *dr. Homan Ottó* budapest-vidéki tankerületi főigazgatót és a gyönki algymnasiumba *Mészáros Nándor*, pécsi tankerületi főigazgatót. — A dunántúli ref. egyházkerület főhatósága alatti pápai főgymnasiumba *dr. Német Antal*, győri-, a csurgói főgymnasiumba *Mészáros Nándor*, pécsi tankerületi főigazgatót. — A tiszáninneni ref. egyházkerület főhatósága alatti sárospataki és miskolczi főgymnasiumokba *Békési Gyula*, debreczeni tanker. főigazgatót. A tiszántúli ref. egyházkerület főhatósága alatti debreczeni, hódmező-vásárhelyi és mármaros-szigeti fő-, a szathmári, hajdú-böszörményi, szoboszlói, nánási, karczagi, kisújszállási, mező-túri és békési algymnasiumokba *Békési Gyula*, debreczeni tanker. főigazgatót. — Az erdélyi ref. egyházkerület főhatósága alatti kolozsvári, maros-vásárhelyi, nagy-enyedi és zilahi főgymnasiumokba *Páll Sándor*, kolozsvári-, a székely-udvarhelyi és szászvárosi fő- s szepsi-szt.-györgyi algymnasiumba *Elischer József*, nagy-szebeni tankerületi főigazgatót. — A bányakerületi ágostai hitvallású egyházkerület főhatósága alatt álló budapesti főgymnasiumba *dr. Gömöry Oszkár*, vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsost, a selmeczbányai fő- és beszterczebányai algymnasiumba *Nuber Sándor*, beszterczebányai-, a szarvasi fő- és békés-csabai algymnasiumba *Békési Gyula*, debreczeni-, végre az aszódi algymnasiumba *dr. Hóman Ottó*, budapest-vidéki tankerületi főigazgatót. — A tiszai ág. hitv. egyházkerület főhatósága alatt kézsmárki, eperjesi, szepes-iglói és rozsnyói, valamint a rimaszombati egyesült protestans főgymnasium *Nuber Sándor*, beszterczebányai-, a miskolczi és nyiregyházai algymnsiumokba *Békési Gyula*, debreczeni tankerületi főigazgatót. — A dunáninneni ág. hitv. egyházkerület főhatósága alatti pozsonyi főgymnasiumba *dr. Wiedermann Károly*, pozsonyi tankerületi főigazgatót. — A dunántúli ág. hitv. egyházkerület főhatósága alatti soproni fő- és felső-lövői algymnasiumba *dr. Németh Antal*, győri és a bonyhádi algymnasiumba *Mészáros Nándor*,

pécsi tankerületi főigazgatót. — Az erdélyi ág. hitv. egyházkerület főhatósága alatti nagy-szebeni, brassói, beszterczei, medgyesi és segesvári fő-, szász-sebesi és szász-régeni algymnasiumokba sa nagy-szebeni fő- és brassói alreáliskolába *Elischer József* nagy-szebeni tankerületi főigazgatót. — Az unitárius egyházkerület főhatósága alatt álló kolozsvári főgymnasiumba *Páll Sándor* kolozsvári, a székely-keresztúri algymnasiumba *Elischer József*, nagyszebeni tankerületi főigazgatót.

Kinevezések. Ő felsége a király *Spitkó Lajost*, a beszterczebányai kath. főgymnasium ideiglenes igazgatóját ezen intézet rendes igazgatójává nevezte ki. — A vallás és közokt. miniszter *Jurkovics Emil*, beszterczebányai kath. főgymn. helyettes tanárt ugyanezen intézethez rendes tanárrá, — *dr. Oláh Béla*, okleveles középisk. tanárjelöltet a budapest-vidéki tank. kir. főigazgatósághoz irnokká nevezte ki.

Pályázatok. A vallás- és közoktatási miniszterium a következő középiskolai tanári állásokra hirdet pályázatot:

1. A lugosi kath. főgymnasiumnál a tanulmányi alap terhére rendszeresítendő *rendes tanári állásra*, melylyel a *német nyelv és irodalom* mint főtárgy, másodsorban vagy a *latin nyelv*, vagy a *magyar nyelv* tanításának kötelezettsége, 1200 frt évi fizetés, 200 frt lakáspénz és szabályszerű ötödéves pótlék van összekötve. *Határidő: november 10-ike.*

2. A rozsnyói kath. főgymnasiumnál betöltendő *tornatanitói állásra* évi 500 frt fizetés mellett. *Határidő: november 10-ike.*

A folyamodók a nm. vall. és közokt. miniszteriumhoz czímzett, kellően felszerelt folyamodványukat, ha szolgálatban vannak, előljáróságuk útján, különben pedig közvetlenül az illető tankerületi főigazgatósághoz (az elsőnél a n.-váradi, a másodiknál a beszterczebányaihoz) küldjék be.

A vallás- és közoktatási miniszterium által ajánlott és engedélyezett tankönyvek XXIII-ik jegyzéke.

1. *Flammarion Camill.* Népszerű csillagászattan. Az égboltozat egyetemes leirása. Fordította *Hoitsy Pál.* 369 ábrával I. II. kötet. Budapest, 1882. Wilkens és Waidl. A középiskolai könyvtárak részére ajánlott 19188. sz. 1885.

2. *T. Livii* ab urbe condita librorum partes selectae. Magyarázta *Iványi István.* Második átdolgozott kiadás. Budapest, 1880. Lampel R. Ára 70 kr. A gymnasiumok részére engedélyezett 23987. sz. 1885.

3. *T. Livii* ab urbe condita. Liber XXI. Magyarázta *Iványi István.* Budapest, 1883. Lampel R. Ára 60 kr. A gymnasiumok részére engedélyezett. 23987. sz. 1885.

4. *Szócsoportok Homerosból.* A gymnasiumok felsőbb osztályai számára az utasítások szerint, irta *Polgár György.* Budapest 1885. Eggenberger-féle könyvkereskedés. A gymnasiumok részére engedélyezett 23987. sz. 1885.

5. *Latin stilus gyakorlatok.* A gymnasium V. osztálya számára kapcsolatban Livius XXI. és XXII. könyvével, irta *Pirchala Imre*, phraseologiai, synonymikai és stilisztikai függelékkel. Budapest, 1885. Eggenberger-féle könyvkereskedés. — Ára 70 kr. A gymnasiumok részére engedélyezett 23987. sz. 1885.

6. *Physikai földrajz.* A középiskolák III. osztálya számára, szerkesztette *dr. Schmidt Ágoston.* Második kiadás. Budapest, 1885. Lampel R. könyvkiadása. A gymnasiumok és reáliskolák részére engedélyezett 23982. sz. 1885.

7. *Latin olvasókönyv.* Livius, Ovidius, Phaedrus műveiből és más költők gnómáiból a gymnasiumok III. és IV. osztálya számára, a gymnasiumi tanítás legújabb terve szerint, szerkesztette és szótárral ellátta *Dávid István.* Budapest, 1885. Lampel R. könyvkiadása. A gymnasiumok részére engedélyezett 23988. sz. 1885.

8. *Számtan.* A középiskolák I. II. és III. osztálya számára. Irta dr. *Mocnik Ferencz*, a 24 eredeti kiadás után a tanítás új tantervéhez alkalmazta dr. *Schmidt Ágoston.* Tizenötödik a szerző által egyedül jogosított kiadás. — Budapest, 1885. Lampel R. könyvkiadása. A gymnasiumok és reáliskolák részére engedélyezett 26207. sz. 1885.

Beküldött könyvek jegyzéke. A szerkesztőséghez a következő, újabban megjelent könyvek küldettek be:

Szénássy Sándor latin nyelvtana al- és főgymnasiumok számára. 3-ik javított kiadás. Sajtó alá rendezte *Elischer József.* Budapest. Athenaeum. 1885. Ára 1 frt 40 kr.

Deutsches Lesebuch für Mittelschulen, mit deutschen und ungarischen Anmerkungen von *Josef Felsmann.* Erster Theil. 10-te, durchgesehene Aufl. Budapest, 1886. R. Lampel. Preis: 80 kr.

Magyar olvasókönyv a középiskolák II-ik oszt. számára. Szerk. *Tomor Ferencz és Váradi Antal.* 3-ik kiadás. Budapest, Lampel Róbert. 1886. Ára: 1 forint.

Világtörténelem középiskolák számára. Irta *Vaszary Kolos.* I. kötet: Ó-kor. 6-ik kiadás. Számos tört. ábrával és 4 tört. térképpel. Budapest, 1886. Lampel R. Ára 1 frt 30 kr.

Ihász Gábor magyar nyelvtana középiskolák használatára. 25-ik kiadás. Sajtó alá rendezte Barbarics Róbert. Budapest, 1886. Lampel R. Ára: 1 frt.

Ásványtan és Geologia, vegytani előismeretekkel a gymn. IV. osztály számára készítette *Buza János.* (A s.-pataki irodalmi kör által kiadott gymn. könyvtár IV-ik kötete) S.-Patak, 1885. Ára: 1 frt 20 kr.

Feladatok a kereskedelmi számtanhoz. Keresk. akadémiák és keresk. iskolák alsó osztályai számára összeállították: *Bogyó Samu* és *Novák Sándor.* 2-ik jav. és bőv. kiadás. Budapest, 1886. Kókai Lajos. Ára: 1 frt.

Földrajz a reáliskolák első és második és a polgári iskolák alsó osztályai számára. Irta *Jablonszky János.* 14 térképpel. Budapest, 1886. Franklin T. Ára: 80 kr.

Világtörténelem. Polg. iskolák és leányintézetek számára. Irta: *Mangold Lajos.* Képekkel és illusztrációkkal. Budapest, 1885. Franklin T. Ára 1 frt.

A magyarok oknyomozó történelme a középisk. VIII. oszt. számára. Irta *Varga Ottó.* Budapest, 1885. Franklin T. Ára 1 frt 60 kr.

A magyarok történelme a középisk. alsó oszt. számára. Irta *Varga Ottó* Budapest, 1886. Franklin T. Ára 80 kr.

A Geometriai alaktan elemei a középisk. alsó oszt. számára. Krisz Ferencz nyomán újonan átdolgozta: *Kiss E. János.* 170 a sszöveg közé nyomott fametsz. ábrával és 10 könyomatú táblával. 3-dik kiadás. Budapest, Franklin T. Ára 1 frt.

Sajtóhibák. Közlönyünk szeptemberi füzetének egyik czikkében (*Érettségi dolgozat a magyar nyelvből*) pár értelemzavaró sajtóhiba fordul elő, melyek köv. javitandók: 88. l. felülről második sor első szó: „*nagy*“ helyett **van** értendő; 90. l. felülről 12. sor „az *egész* lelkében“ helyett „az **egyén** lelkében“: u. o. 25. sor: „másrészről a magy. nyelv *tanárára*“ helyett **“tanáraira“**; 91. l. alulról 4. sor: „olyan *intézetnek*“ helyett „olyan **intézetnél**“.

ORSZAGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 4. szám. Deczember hó. 1885—86.

Malmosi Károly.

A végefelé sietö év egyesületünknek és vele együtt nemzeti oktatásügyünknek sok súlyos veszteséget hozott, de egyik sem sulyosabb és fájdalmasabb mint az, melyet Malmosi Károly halálával mindnyájan szenvedtünk. Súlyos e veszteség, mert a halál életének delén ragadott el egy olyan férfiút, kinek bő ismereteitől és ritka buzgalmától oktatásügyünk még igen nagy szolgálatokat várhatott; fölötte fájdalmas, mert oly férfiút vesztettünk el, ki jellemének ritka szeretetreméltóságával megnyerte a sziveket, a hol csak megjelent és ki harmonikus személyiségével harmoniát hozott minden körbe, melyben működött. Emlékének e sorokkal adózni, engem nemcsak a baráti pietás késztet, hanem az az őszinte meggyőződés, hogy emlékének hű megőrzésével hazai oktatásügyünknek tartozunk. Mert bármily szűk határokat szabott a kérlelhetetlen végzet az ő életének, az mégis el volt töltve annyi sikeres munkával, annyi nemes törekvéssel, oly sok üdvös kezdeményezéssel, hogy, ha hagyatékát híven őrizzük, annak hasznát még egész nemzedékek vehetik.

Malmosi Károly 1848. márczius 5-én Vas megyében Alsó-Lövőn született, hol atyja gazdatiszt volt. Gyermekkorát falun, a szabad természetben töltötte és ott a mezei gazdálkodás egészséges légkörében megszerezte a természethez való azon erős ragaszkodást és azt a gyakorlati szellemet, mely őt egész életén át minden helyzetben kisérte. Gymnasiumi tanulmányait 1859—1867-ig a pécsi főgymnasiumban végezte, hol egyebek közt Petrovics Ferencz, most nagyvárad-tankerületi főigazgató volt szeretve tisztelt tanára. Jeles tehetsége, komoly törekvése már itt is kitünt. Miután 1867-ben letette az érettségi vizsgálatot, a tudományok szeretete és a tanító pályára való benső hivatása őt jeles tanítórendünkbe, a cisterciek

rendjébe vezette. Két évi noviciatus után a rendből kilépett ugyan, de hű maradt a tanító pályához. 1870-ben feljött a budapesti egyetemre és lelkének egész tüzével, azon nemes ambitióval, mely meg nem elégszik a kötelesség teljesítésével, hanem önmagának mindig nagyobb feladatokat tűz ki, adta magát a tanulmányokra. Az ókori classicus népek nyelvét és irodalmát választotta tanulmányainak tárgyává és hogy mily sikerrel művelte azt, eléggé mutatja azon körülmény, hogy mindjárt ez első évben az egyetemi pályadíjat ő nyerte el. Még ugyanazon év második felében az akkor szervezett tanárképző-intézet rendkívüli, a következő évben pedig rendes tagja lett; az 1872/3-iki tanév első felében pedig az akkor felállított gyakorló iskolában rendes tagként működött.

Itt Malmosi csakhamar kitünt valamennyi társa közt. Azon pezsgő élet, mely itt a módszerek és a nevelési eljárás javítása körül megindult, neki valódi gyönyörűség volt. És az ő valóban hivatásszerű buzgalma, mely neki minden munkát kedvessé tett, éles elméje, melylyel azonnal behatolt vezetőinek intentióiba és megértette a dolgok lényegét, higgadt itélete, mely őt minden túlzástól és modorrosságtól távol tartotta és a már említett gyakorlatiasság, melylyel a helyesnek felismert módszert helyesen alkalmazta is, csakhamar vezetőinek társává emelték őt. Azon munkában, melyet a gyakorló iskola végzett, mozgásba hozván a sokáig tespedő iskolai praxist, Malmosinak már akkor is nem csekély része volt. A mellett szaktudományát is rendkívüli szorgalommal művelte, miről a Bartal és Hómann szerkesztette „Philologiai Közlöny"-ben megjelent, különösen a görög tragikusokra vonatkozó dolgozatai fényesen tanuskodnak.

Az 1872/3-iki tanév második felében szükség levén a budai gymnasiumban helyettes tanárra, előljáróinak ajánlatára Malmosi hivatott oda, hol működésével úgy, mint jellemével csakhamar kivívta tanártársainak és tanítványainak szeretetét.

1873. őszén megnyilt Aradon a Bibics-alap jövedelmeiből egy fényes palotában elhelyezett, a modern igények szerint felszerelt teljes főgymnasium, melyhez Sváby Pál igazgatósága alatt csupa fiatal tanárokból álló testület neveztetett ki. Ide neveztetett ki Malmosi is rendes tanárrá. Nagy és szép feladat volt e testület elé kitűzve: egy nagy, intelligens, magyar városban a modern igényeknek mindenben megfelelő középiskolát szervezni és avval a nemzeti műveltséget hathatósan előbbre vinni. És a tanártestület az ifjú-

kornak csalódásoktól még le nem lohadt buzgalmával, testvéri egyetértéssel látott a feladat megoldásához. A legbuzgúbbak egyike, az egyetértés egyik legnagyobb előmozdítója Malmosi volt. Ő meggyőződött, de egyszersmind rendkívül tapintatos missionariusa volt a gyakorló iskola által inaugurált iránynak. Buzgósága nem csapott át sohasem túlbuzgalomba és minthogy mindig csak a lényegest kereste és lényegtelen formákban könnyen engedett, minthogy továbbá egész személyisége mindenkit első tekintetre meggyőzött arról, hogy ő belőle sohasem a hiúság és az eltérő véleménynek kicsinylése, hanem csupán csak az ügyszeretet szól, azért sohasem fordult elő kellemetlen surlódás, ámbár az a tanártestület a követendő módszert nemcsak a conferentiákban, hanem gyakori barátságos összejövetelekben és a mindennapi találkozás alkalmával is igen élénk részvéttel megbeszélte.

Mindjárt e tanév elején kötötte Malmosi azt a házassági frigyet, mely neki mind haláláig édes otthont teremtett. E házasság egyszersmind a rokonság szoros kötelékével fűzte őt azon férfiúhoz, ki neki már eddig is atyai vezetője és támogatója volt. E két név *Bartal* és *Malmosi* csakhamar annyira összeforrt, e két férfiú oly harmonikus együttműködésben, oly önzetlen odaadással szolgálta a tanügyet, hogy őket egymástól elválasztani és mindegyiknek az őt megillető részt kiszabni alig lehet. Mindjárt rendes tanárságának első évében Malmosi nagy munkába fogott. A Bartal-féle latin alaktant, mely még a régi hagyományos alapon indulva a nyelvtudomány vívmányait csak mellékesen, felvilágosításúl vette igénybe, egészen új alakban akarták kiadni. Elérkezettnek látszott az idő, hogy az összehasonlító nyelvtudomány által kiderített tényeket alapúl véve, a hagyományos felosztástól egészen eltekintve csoportosítsák és magyarázzák az alakokat, mert azt hitték, hogy az által nemcsak az igazság nyer, hanem hogy ezen az alapon különösen a magyar anyanyelvű tanulók könnyebben hatolhatnak be az idegen nyelv lényegébe és alaposabban érthetik meg az alakok functióját. A szerzőknél nem annyira a tudományos, hanem épen a didactikus szempont volt az elsőrendű ezen újításnál.

Malmosi a munkának reá eső részét nem vette könnyedén. Alapos tanulmányokat tett a nyelvtudomány terén és hogy azokhoz megszerezze a kulcsot, a sanskrit nyelvet kezdte tanulni. E tanulmányaiban a legbarátságosabban támogatta őt Sváby Pál igazgató alapos ismereteivel és szép könyvtárával, a mi akkor, mikor a gym-

nasiumi könyvtárnak még csak épen az alapja volt megvetve, nagy szolgálat volt. Mind ezen sokoldalú tevékenység mellett Malmosi korántsem zárkozott el a társas élettől, hanem mindig jókedvvel és mindenkit lekötelező nyájassággal vett részt mindenben.

Azért őszinte sajnálkozással látták őt távozni az aradiak, mikor már egy rövid év múltával ismét a budai gymnasiumhoz, most rendes tanárnak neveztetett ki. És valamint az aradiak az ő rövid ottlétének kedves emlékét megőrizték, úgy Malmosi is mindig szivesen emlékezett vissza az ott töltött évre, mely áldásos munka közben, csupa jó barát közt, a legcsekélyebb kellemetlenség nélkül folyt le.

Budán ismét csak egy évig maradt, mert 1875-ben kinevezteteti a tanárképző gyakorló iskolájához először kisegítő, egy évre rá pedig rendes tanárnak. Itt fejtette ki azután munkásságának java részét. Nem mint idegen jött ő ezen intézethez, hanem mint egyike azoknak, kik annak bölcsőjénél állottak. Annak minden mozzanata ismeretes volt előtte; azon módszereket, melyeket itt elsajátított és melyeket maga megállapitani segitett, most ő már különböző viszonyok közt kipróbálta, javitgatta, tökéletesitette, és így jeles vezére lehetett a gondjára bizott tanárjelölteknek. Nyájas, közlékeny, mindenki felé szeretettel közeledő természete szeretett vezérré tették. A tanárjelöltek nála nemcsak azt látták, miként kell helyes módszereket helyesen alkalmazni, hanem az ő személyiségében mintáját szemlélhették egy olyan tanárnak, a ki a természettől e pályára mintegy praedestinálva erélylyel és komolysággal azt a gyermeki kedélyt párositja, mely a serdülő ifjúság lelkébe beleélve magát, ez által annak elméjére és kedélyére egyaránt hatni képes.

Ezen időben fejtette ki Malmosi szövetkezve Bartallal és Kármánnal és a gyakorló iskolának többi tanáraival egyetértve azon nagy tevékenységet a tankönyv-irodalom terén, mely a classicus nyelvek tanitásának új lendületet adni volt hivatva, és mely a nyelvtanitás újabb módszerét a gyakorló iskolán kívül még csak lehetővé tette. Nem lehet itt szándékom, azon tankönyveket, melyek ily módon keletkeztek és melyek csakhamar széles körben elterjedtek, egyenkint méltatni. Csak azon általános szempontokat akarom kiemelni, melyek e működésben irányadók voltak és melyek azt a közönséges tankönyvgyártáson messze felülemelték.

Gyakran tétetett az a megjegyzés, hogy középiskoláinkban az eredmény az exact tudományokban általában elég jó és a müvelt kül-

földön elért eredményhez legalábbb közel jár, de a nyelvoktatásban az eredmény silány. A tény nem tagadható, és ha kissé mélyebbre tekintünk, meg is fejthető. Míg ugyanis az exact tudományokban az anyagot és módszert bátran átvehetjük a haladottabb népek praxisából és igy, ha a tanár kellő qualificatióval bír, hasonló eredményt érhetünk el mint azok, addig ezt a nyelvoktatás terén hasonló eredménynyel nem tehetjük.

A nyelvoktatásban, különösen a classicus nyelvek oktatásában annak mai czélja szerint, az anyanyelvben szerzett ismeretekre épitve kell az idegen nyelv alakjait, észjárását, egész szellemét az anyanyelv alakjaival, észjárásával és szellemével összemérni. Ezt a munkát helyettünk a németek nem végzik, azt minmagunknak kell végeznünk. Ez pedig nem csekély munka, nem egyes embernek, de még nem is egy generatiónak a munkája.

Ezen állapotnak nehézségeit érezte Malmosi. Ő tősgyökeres magyarember volt, ki a nagy művelt nemzetek nyelvével, tudományuk eredményével megismerkedett, a nélkül azonban, hogy ezáltal magyar nyelvérzéke, magyaros eszejárása megromlott volna. Ez a körülmény őt igen alkalmassá tette arra, hogy azon munkában, mely az ókori classicus nyelvek oktatását mintegy nemzeti alapra épiti, kiváló részt vegyen. Szerencsés körülmény volt az is, hogy az újabb didaktikában mindinkább érvényesülő elvek, nevezetesen a Kármán által a gyakorló iskolában képviselt Herbart-Zillerféle paedagogián alapuló didaxis, épen a mi nehézségeinkre orvosszert tartalmazott. A nyelvoktatás terén is mindinkább terjedő inductiv eljárás, helyesen alkalmazva, önként rávezetett azon útra, melyen e nehézségekből ki lehet bontakozni. Az eddigi eljárás — mely szerint az oktatás első fokán csakis alakokat tanitottunk, a nélkül, hogy azoknak a mondatban való functiójával törődnénk és csak az előre megtanult alakok begyakorlására rakosgattunk össze tartalmilag számba sem jövő mondatokat — tartható volt némileg addig, mig a magyar nyelvtan egészen a latin nyelvtan keretébe volt szorítva és abban is esetekről, rectióról szóltunk és az igeidőket és módokat, úgy a hogy lehetett, a latin, illetőleg német kaptafára vontuk. De midőn a magyar nyelvtan, bár sok tapogatódzással és ingadozással mégis csak önállóvá lett, ezen eljárásnál a nehézségek, különösen oly tanulóknál, kik csakis magyarul tudtak, rendkivül fokozódtak. Most tehát már csak a két nyelv alakjainak nagy eltérése is, mely összehasonlitást a puszta alakra nézve alig enged meg,

czélszerűvé tette azt a módszert, hogy az idegen nyelvet valamely alkalmas összefüggő egészben szemléltessük, a mondatokat az anyanyelvben szerzett mondattani ismeretek alapján részeire bontsuk és felmutassuk, hogy az idegen nyelv mily eszközökkel él e mondattani viszonyok kifejezésére.

Ezen az alapon indulva szerkesztették Bartal és Malmosi latin iskolakönyveiket és a mellett azon voltak, hogy a nyelvtények megállapításában és magyarázatában a nyelvtudomány eredményeit lehetőleg felhasználják. Ezen az alapon került a már említett latin alaktanhoz az Olvasó- és Gyakorlókönyv; ily alapon készült, véleményem szerint legfontosabb művök — a mondattani kategoriák szerint induló Latin Mondattan, továbbá az ehhez való Gyakorlókönyv, melyhez a mondattan rövid kivonata van csatolva, és végre a III. és IV. osztálynak szánt Latin Olvasókönyv. Igy a szerzők e könyvekben az alapvető latin nyelvoktatás tervszerűen összefüggő egész cyclusát adták. Lehet vitatkozni az elvek helyességéről, még inkább lehet vitatkozni arról, vajjon ezen elvek minden részletben épen a legszerencsésebben vannak-e alkalmazva, de annyi bizonyos, hogy a szerzőket ezen, az eddigiektől annyira elütő iskolakönyvek megírására nem a tudomány hiú fitogtatása, nem a minden áron való újítás viszketege, hanem első sorban didaktikai, a viszonyok komoly megfontolásából levont elvek vezérelték. És mert a tankönyvirodalomban oly ritka, öntudatos, határozott elvek szerint következetesen induló tevékenységet fejtettek ki, azért e könyvek gyorsan tért hódítottak és, a mint mondani szokás, iskolát alkottak; ép azért ezek hazai oktatásügyünk történetében mindig számot fognak tenni.

E munkák befejezése után, melyek azonban a gyorsan egymásután következő új kiadásokban mindig elég dolgot adtak, Malmosi új tért keresett irodalmi működésének. A classicus auctorok olvasása az új iskolában szintén reformot igényelt. A túlnyomóan formalis, grammatikai tárgyalással szemben erősebben kellett hangsúlyozni a tartalommal és annak historiai és aesthetikai tanulságaival való foglalkozást. Serkenteni kellett az ifjúságot a magánolvasmányra is és azt lehetővé kellett tenni. Különben is kivánatos volt, hogy a classicusok kiadásaiban ne legyünk folytonosan anyagilag és szellemileg a külföld tributariusai. Ilyen indító okok alapján indult meg az Eggenberger czég kiadásában a görög és római remekírók iskolai tára. A terv az volt, hogy a lehetőleg correct

szöveget rövid tartalom-mutatók kisérjék, melyek a tartalomban való tájékozást megkönnyítsék, a bevezetés adja az író életrajzát és a műnek méltatását, a függelékekben összefüggő tájékozás legyen található a netalán szükséges históriai, antiquarius vagy egyéb tudnivalókról, lehetőleg külön füzetben következzenek végre a magyarázó jegyzetek. E gyüjteményben Bartal és Malmositól megjelent Livius XXI. és XXII. könyve, Sallustius művei, melyekhez a jegyzeteket Jánosi adta és végre a teljes Horatius-kiadásnak a szöveget és bevezetést tartalmazó füzetei. Ez utóbbihoz való jegyzeteken Malmosi nagy gonddal és kedvvel, bár többszöri kénytelen félbeszakitással dolgozott és azok már közel voltak a befejezéshez, mikor a korai halál őt elragadta. Remélhető azonban, hogy e több évi fáradságos munka azért kárba nem vész.

Valóban bámulatos azon munkaerő, melylyel rövid idő alatt sok munkával járó hivatala mellett ily tevékenységet tudott kifejteni; annál bámulatosabb, minthogy a betegség, mely őt körünkből oly korán elragadta, testét már régóta megtámadta volt és koronként súlyosan megviselte őt. Pedig tevékenységének vázlata még koránt sincs befejezve. Mindnyájan tudjuk, hogy egyesületünk életében mily élénk és eredményes részt vett. Annak választmányában, legfontosabb bizottságaiban, közlönyében mindig találkozunk az ő nevével, mikor az egyesület, a közoktatás érdekében tenni kellett. Az ő közkedveltségű, mindenkitől tisztelt személyisége különösen alkalmas volt arra, hogy józan és tapintatos közbelépésével az egyesületi életben felmerülő ellentéteket kiegyenlítse, vagy azokat legalább megfoszsza keserűségöktől. Ez a tulajdonsága volt különösen az, a miért akkor, mikor elvi és személyes ellentétek az egyesületre nézve aggályosakká kezdtek válni, sokan az egyesület legfontosabb organumát, a Közlönyt, melynek szerkesztése mindig, de különösen akkor igen kényes feladat volt, Malmosinak tapintatos kezeiben szerették volna látni. Igy történt, hogy az 1883/4-iki évre ő választatott a Közlöny szerkesztőjének. Mint mindennek, a mit elvállalt, úgy ennek a sok fáradsággal járó feladatnak is a legnagyobb gonddal és fényes sikerrel felelt meg.

E sokféle munka közt soha senkisem hallotta Malmosit panaszkodni, hogy sok a dolga, soha senki őt elkedvetlenítve nem látta. A hol tanárok összejöttek akár komoly ügyek megbeszélésére, akár vidám szórakozásra, ott Malmosi ritkán hiányzott. Mindig jókedvű volt, szeretetreméltó humorával minden társaságban a

legkellemesebb hangulatot tudta felkölteni és ha férfias szépségű lelkének jóságát tükröző arcza és magas termetének tartása aggódó barátainak olykor el is árulta a belsején rágódó férget, szellemének frissesége nem engedett senkit beteg emberre gondolni. O maga legkevésbbé érezte magát beteg embernek. Nem kimélte magát sehogysem, sőt szerető nejének, rokonainak alig sikerült őt a legközönségesebb óvatosságra bírni.

Üdülést a természet ölén keresett és talált. A Budapesthez közel levő Haraszti községben, a hol Bartalnak már régóta volt szerény nyaralója, ő is szerzett magának egy Tusculumot; ott gyümölcsfái és virágai közt, melyeket ki nem fogyó gonddal és szerencsés kézzel ápolt, családja megelégedett körében boldog volt.

Mikor a középiskolai törvény keresztülvitele alkalmával megtörténtek a főigazgatói kinevezések és ezáltal több igazgatói állás megürült, a miniszter úr bizalma őt szemelte ki a pozsonyi gymnasium igazgatóságára. Midőn ezt az állást elfogadta, Malmosi nem egy tekintetben áldozatot hozott; de ő mégis nagy örömmel, lelkesedéssel foglalta el új hivatalát, mert az ő nemes ambitiójának szép feladat volt, ezt a régi jó hírnévnek örvendő intézetet a haladás útján tovább vezetni. Munka, mindig új munka volt az, a mire lelke vágyódott, és a mit új állásában is keresett Személyiségének varázsa itt is ellenállhatatlanúl hatott mindenkire. Collegái épúgy mint a tanuló ifjúság és a közönség csakhamar annyira megszerették őt, mintha régi jó barátjuk lett volna. Azonban a gondviselés áldásos pályájának itt kiszabta végét. Betegsége mind súlyosabbá lett, a nélkül azonban, hogy ő azért munkásságában alább hagyott volna. Kínos részvéttel nézték új barátjai, mint emészti a betegség szemlátomást azt a férfit, kit annyira szerettek volna mindenkorra körükben marasztalni.

Május elején kénytelen volt rövid szabadsággal orvosi tanácsért Budapestre és rövid pihenésre Harasztira menni. De csakhamar ismét Pozsonyban volt és ernyedetlenül folytatta működését, míg csak egy szikra erő volt benne. Midőn a sors úgy hozta magával, hogy hivatalában én vegyem át kedves, felejthetetlen barátom örökségét, mély megindulással néztem azon reszkető kéz vonásait, melylyel halála előtt négy nappal lezárta számadásait, hogy mindent rendben adjon át helyettesének. Collegáinak mind sürgetőbb unszolására végre rávétette magát, hogy néhány nappal a tanév végleges befejezése előtt visszavonuljon Harasztiba. Ott, kedvencz helyén, még

egyszer gyönyörködött szeretett övéinek körében a természetben, fácskáiban, virágaiban, a madarak énekében; fenn volt az utolsó perczig, beszélgetett, tréfálódzott; s midőn harmadnapra nyugalomra hajtá le fejét, halkan hozzá lépett a halál angyala és lelke minden küzdelem nélkül követte azt egy jobb létbe.

Ott, hol pihenni szeretett, a terebélyes diófák árnyékában volt felállítva a ravatal, melyet a szeretet számtalan koszorúival és virágaival borított. Fájdalmában megtört özvegyét, elárvult gyermekét, ősz atyját, zokogó rokonait mély részvéttel állotta körül régi és újabb barátjainak és tisztelőinek nagy száma, kik Budapestről és Pozsonyból Harasztira siettek, hogy a kedves halottól elbucsúzzanak. Még a község egyszerű sváb parasztjai is könnyes szemekkel álltak körül annak ravatalát, ki, a míg köztük élt, oly jóizűen tudott velök elbeszélgetni, ki mindegyiköknek ismerte ügyét-baját, ki mindenkinek szolgált jó tanácscsal, nyájas szóval. Igy kisértük őt örök nyugalomra, fájó szívvel, de nem vigasztalanul, mert — a mint nyilt sírjánál Kármán ép oly szépen, mint igazán mondá — nem siratni való ő, hanem irígylendő, kinek élete rövid pályájára Isten útravalóúl adta legszebb ajándékát, a szeretet; ő mindenkihez szeretettel közeledett és azért szerette őt mindenki. Áldott lesz az ő emléke közöttünk mindenkor.

(Pozsony.) *Pirchala Imre.*

Egészségtan és egészségügy a középiskolákban.

Irta: *dr. Fodor József*, egyetemi tanár.

Új az az eszme, hogy a művelt társadalom, kiképezésének melegágyában, a középiskolában egészségtani ismeretekkel láttassék el jövő élete és műveltsége czéljára. Hasonlóképen az egész világon sürgetett, de eddig országszerte sehol meg nem honosított intézkedés az iskolaorvos — helyesebben iskolahygienikus — állása és működése. Új eszmék és új intézkedések csak küzdés árán szerezhetnek érvényt és elismerést a régiekkel, a megszokottakkal szemben. Fokozatosan kell kifejlődni megismerésöknek; fokozatosan kell érlelődni méltányásuknak. Nem csodálom, ha a középiskolai hygiene-tanítás, valamint az iskolaorvosi állás is azon az úton jár,

hogy előbb általánosan meg kell ismertetni célját s eszközeit s azután fog általán megérni méltatása.

Paszlavszky József tanár, kedves barátom, az „Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönyében“ (1885—86. novemberi füzet) bírálja úgy a hygiene tanítását, mint az iskolaorvosi institutiót. Készséggel foglalkozom soraival, hogy kimutassam — ha tehetségemtől telik — vélekedésének hibás voltát, a midőn az iskolai orvosi intézményt hiába valónak s viszonyainkba be nem illőnek tartja; továbbá hogy meggyőzzem őt s a vele talán egy nézeten levőt arról, hogy a hygiene tanítása valóban a középiskolába való s ott azt más, mint orvos — hygienikus — nem taníthatja.

Távol legyen tőlem soraimban a polemizálás gondolata is. Csupán felvilágosítani és meggyőzni akarok, a mint ezt kívánta tenni czikkében Paszlavszky is. És szóljanak a kérdéshez mások is; mondják el objektiv nézetöket. Az eszmecsere, ha nem felületes, csak hasznára lehet a fontos ügynek.

Paszlavszky azt mondja, hogy az iskolaorvosok intézménye üdvös, különösen olyan államokban, melyek városai rég túl vannak az egészségtan első követelményeinek meghonosulásán; de hiábavaló ott, hol a városok egészségtani rendezéséről még a gondolat is alig fogamzott meg. Azt véli, hogy először a városok egészségügyét kell rendbe hozni, és ha van a városnak jó csatornázása, jó vize, egészségileg ellenőrzött eledele, majd lesz az iskolának is. Ha nincs, hiábavaló az iskolaorvos, mert a meglevő iskolai viszonyokon nem fog javítani, ha csak teremteni nem tud.

Ezek a szavak maguk meggyőzhetnek bennünket, hygienikusokat arról, hogy vajmi nagy szüksége van iskoláinknak hygienikusra, ha látjuk, hogy oly jeles tanférfiú és a természettudományokkal oly alaposan foglalkozó szakember, minő Paszlavszky, az iskolahygienének nagy és fontos feladatát ily kevéssé ismeri, avagy oly kevéssé méltányolja.

A városnak lehet jó csatornája, de ha az iskolában nincsen hygienikus szakember, a ki látja és ellenőrzi hogyan van az iskolacsatorna hálózata a városival egybekapcsolva; miképen vannak szerkesztve a closetek, a melyek a fertőzés és bűz ellen biztosítanak; minő állapotban tartja fenn az iskola hatósága ezen apparatusokat; miképen van oltalmazva a laboratorium a csatornákba nyiló csövek kigőzölgései ellen; miképen van védelmezve az iskola udvara az esővizet levezető syphonok s más zárok hézagossága ellen; ha nin-

csen hygienikus, a ki magát az iskolát őrzi és bírálja egészségi tekintetből: akkor a város jó csatornázása sem fogja megoltalmazni az épületet az utálatos szennytől, a helyiségeket a bűztől; nem fogja az ifjúságot, alkalmas korában *tisztaságra* szoktatni, a civilisatio eme alapkövére.

És ellenkezőleg, az oly városban, a mely maga csatornázatlan, az iskola tűrhetően berendezhető megfelelő értelemmel, jóakarattal és kevés áldozattal s a jól berendezett iskola nemcsak grammatikára fogja tanítani a város ifjúságát, hanem felvilágosítás kútforrásává lehet arra nézve, hogy miképen javítsa a csatornázatlan városban más is házának tisztaságát.

Az olyan gymnasium, a melynek falán kivülről messze látható, a melynek folyosóján messze érezhető, merre fekszik az árnyékszék; a melynek eme szobácskáiban orientális szenny halmozódik fel, nem elkerülhetetlen következménye közegészségügyünk mai rendezetlen voltának, a csatornázás hiányának. E förtelmes és a vidéken vajmi gyakori állapoton segíteni lehet s tenni is fogják, csak legyen szakértő, a ki méltányolni tudja a bajt s tanácsot tud adni, legalább a legszembeszökőbb hiányok orvoslására — a mint az iskolaorvos tudni fogja.

Azután azt sem szabad mondanunk, hogy ha van a városnak jó vízvezetéke, akkor lesz az iskolában is jó víz. Legkevesebb városunknak van jó vízvezetéke. Azonban a legtöbb városban van jó és van rossz vizű *kút*. És az iskola jól megválaszthatja, hogy honnét szerezze be jó vizét — a sok ifjú gyomornak való, egészben véve nem sok *ivóvizet* — csak legyen valaki, a ki tudja méltányolni az ivóvíz egészségi jelentőségét — kivált a gyermek- és ifjúkor számára — és tudja megvizsgálni s fölkeresni — a mint az iskolaorvos tudni fogja — azt a kutat, a mely még legkevésbbé van ártalmas anyagokkal szennyezve.

De ez még nem is összes feladata az iskolaorvosnak.

A közegészségyügy rendezése előtt is alapos gondot fog adni az iskolaorvosnak, vajjon nem nedves-e az iskolának a föld szinén fekvő része s ha igen, minő létesíthető intézkedések csökkenthetnék az osztályoknak oly ártalmas nyirkosságát és dohosságát. Az iskolaorvos gondjaiba fogadja a tantermet, nevezetesen annak világítását, fűtését, szellőzését, az iskola padjait, tanuló szerszámait, könyveit: mindezek a dolgok az alapos hygienikus szemében számtalan baj kútforrását képezik, a mely bajokat az ifjúság s az abból

fejlődő nemzet sínli meg és a mely bajokon segíteni lehet, gyakran igen könnyű szerrel, csak legyen szakértő — a minő az iskolaorvos lesz — a ki a bajt ismerje s elhárítására helyes tanácsot tudjon adni.

Én jól ismerem Magyarország legelőrehaladottabb városának, Budapestnek iskoláit és tudom, hogy még a fővárosnak az iskoláiban is, még a legújabbakban is, egészségi tekintetben mily szerfölött fonák dolgok láthatók az ifjúság egészségének határozott kárára. Mint hygienikus tudom, hogy e hiányok legnagyobb részét csekély áldozattal meg lehet szüntetni, de nincsen arra hivatott szakértő, a ki ama hiányokra a competens hatóságot figyelmeztesse, a hiányokat feltárja s a javításra tanácsot adjon. — Ne mondja senki, hogy ez a figyelmeztetés, ez a tanácsadás a községi orvos feladata; majd megteszi az is. A községi orvosnak annyi a teendője az összes közegészségügy s a szegények gyógyítása terén, hogy az iskolára beható figyelmet nem fordíthat. Pedig csak az ismerheti jól az iskola hiányait részleteiben is s csak az adhat tanácsot a javításra, a ki az iskola minden részét megfigyelése és tanulmánya tárgyává teszi. Ehez munka, idő és szakértelem kell. Arra a munkára a községi orvos nem fogható; arra a fontos feladatra csak a *külön iskolaorvos* van hivatva.

És meg vagyok győződve, mert tapasztalásból tudom, hogy az iskolai hatóságok épen úgy, mint a községiek, készséggel hajtják végre a szükséges tennivalókat az iskola megjavítására, csak kimutassa valaki nekik a meglevő hiányokat s oly javaslatokkal álljon elő a hiányok megszüntetésére, a melyek nem kivihetetlenek. Az iskolaorvosok iskola-egészségügyi tevékenysége tehát, általában véve, semmi esetre sem lesz meddő, platonikus.

De még tovább mehetek az iskolaorvos hygienikus munkájának leírásában. Mielőtt közegészségügyünk országosan rendeztetnék, az iskolaorvos megvizsgálhatja a tanulók között azokat, kiknek látásuk hibásodni kezd, kiknek gerinczök elgörbülésnek indul, kiknek szive organikus hibában szenved, kiknek tüdője senyves, hallása hibás, a kik choreában, epilepsiában, a bőrnek különféle betegségeiben szenvednek, a kik ragadós betegségbe estek vagy abból felépültek, és vizsgálata alapján tanácsot adhat a gyermek szemeinek, tüdőjének, gerinczének, szivének oltalmazására, az ideg- és bőr-bajok terjedésének korlátozására s intézkedhetik a ragadós népkóroknak az iskolába hurczolása ellen.

Hogy a tanulóknak mindeme fontos, sőt sok esetben életbevágó tekintetben való megfigyelését és oltalmazását a község orvosa végezze, az elképzelhetetlen, ennek egyéb elfoglaltságánál fogva; hogy pedig az iskola hatósága, az orvos nélkül tegye meg, az lehetetlen. E fontos czélra *az iskolaorvos* van hivatva, a ki ismeri ama betegségek támadásának okait és tudja elhárításuk, a baj csökkentésének módjait s a ki, ha az iskolai hatóság támogatja, szerfölött sokat tehet az ifjúság javára. Hogy pedig az iskolahatóság az iskolaorvos törekvéseit a gyenge és beteges ifjak istápolásában támogatni fogja, abban egy perczig sem kételkedem.

Épen úgy az iskola hatóságának — az igazgatónak — meg van a maga hatásköre a kosztba adott ifjak moralis és physikai tartásának ellenőrzésére. E jogával az igazgató élni fog s az iskolaorvosban alkalmas szakértőt fog találni, a kosztolóházak egészségügyi viszonyainak — tehát a kosztba adott ifjak physikai ellátásának — ellenőrzésére.

Valóban, ha én látom az iskolaorvos szerfölött fontos hygienikus feladatait, az iskola és az ifjúság érdekében, nem tudom elképzelni, hogy tanügyünk vezérférfiai, középiskoláink vezetői — népünknek és minden nemzetnek eme egyik legműveltebb s leghumanusabb osztálya — az iskolaorvost másképen, mint örömmel s megnyugvással fogadhassák.

Lehetetlenek tartom, hogy ők is azt mondják, a mit Paszlavszky barátom állít, hogy az iskolaorvosok intézménye hazánkban hiábavaló.

Paszlavszky barátom egyébként czikkének egy más helyén úgy nyilatkozik, hogy az iskolaorvosok intézményét nem ellenzi, hanem csupán viszonyainkba még be nem illőnek tartja. Azt fájlalja, hogy az iskolának temérdek javítani valója van, a mi égetőbb, mint az iskolaorvosok intézménye és azt véli, hogy rendezzük előbb az általános közegészségügyet s azután az iskolaegészségügyet.

Én azt gondolom, hogy a kinek sok a tennivalója és *tenni akar*, nem cselekszik helyesen, ha azt latolgatja, melyik tennivalóját végezze előbb, melyik égetőbb. A miről látja és tudja, hogy megteendő, végezze azonnal. Ez a produktiv működés. Így ideje lesz *végezni*.

A ki a teendők tengerét látja s azon aggodalmaskodik, hogy melyik az égetőbb tennivaló, annak nem érkezik el az ideje a *kezdésre* sem.

Magyarország közegészségügyének rendezése utánra halaszszuk az iskolák egészségi rendezését? Az iskolákét, a melyekben a nemzet színe java van egybezsufolva, oly korában, a melyben teste legjobban megsínli a fejlődő művelődés megkövetelte testi és szellemi megerőltetést?

Nem, az egészségügy javítását nem szabad halasztani későbbre sehol, semmi téren; minden körülmény közt annak emelésére kell törni; de leginkább s legsürgősebben kell erre gondolni egészségügyileg elhanyagolt iskoláinkban. A közegészségügyről elmondhatom ugyanazt, a mit legújabban *Kossuth Lajos* a culturáról mondott: „Sok mezőt kell mívelni, sokféle magot kell vetni, hogy az aratás nemzeti cultura (jó közegészségügy) legyen, mert ez nagyon összvetett fogalom.“

Taníttassék-e a középiskolában egészségtan?

Paszlavszky barátom voltaképen nem ellenzi, hogy a középiskolában egészségtan taníttassék; csupán azt kívánja, hogy mint „anthropologiát“ tanítsák ottan, vagyis úgy tanítsák, hogy pl. a zoologia tanára az állati és emberi test szerkezetéről szólva, az egyes szervek működésének leírásához csatolja az egészségtani tudnivalókat.

Nékem más a nézetem arról, hogy miképen kell az egészségtant tanítani, hogy e tanítás művelő és a nemzet egészségügyére nézve hasznos legyen. Az az egészségtan — vagy anthropologia — a mit az egyes szervek leírásához fűznek, természete szerint alig lehet más, mint úgynevezett diaetetika, vagyis az a tan, a mely a test egyes szerveinek anatomiáját és physiologiáját leírva, magyarázza, hogy minő befolyások zavarják e szervek működését, okozzák annak betegségét s miképen kell ama szervek megterhelését — szabályos étkezéssel, pihenéssel, alvással, fürdéssel, Jäger-gyapjúval stb. — elkerülni. E rendszere a hygiene — illetőleg diaetetika — népszerű tanításának sokáig divatozott. Én azonban nem ilyen diaetetikát javasolnék a középiskola ifjai számára tanítani, hanem olyat, a mely megismerteti a természet s társadalmi élet káros befolyását úgy az egyes ember, mint az egész nép egészségére. Oly egészségtant kell az ifjúknak tanítani, a mely képessé teszi őket a jövőben, nemcsak saját javuk megértésére, hanem a társadalom humanus czéljainak előmozdítására.

Ezzel az egészségtannal csakis egy egységesen s organikusan vezetett hygieniai oktatásban lehet az ifjaknak megismerkedniök,

oly rendszeres előadásokban, a melyek föltárják előtte a táplálkozás, a lakás, a talaj, a foglalkozás, az ipar, a köztisztaság, a fertőző betegségek befolyását az egyes ember, valamint az egész nép életére és egészségére.

Ezeket az ismereteket nem lehet helyesen az egyes szervek anatomiai s physiologiai leírásához hozzá fűzni, hisz sokkal terjedelmesebbek, mint maguknak a szerveknek rövid leirása; ezen ismereteknek a szervek leirása kisértetében való elmondása folyton messze és egészen idegen térre vezetné a zoologia tanárát; vagy pedig kénytelen volna előbb elmondani a mit a szervekről mondhat s azután külön előadni hygieniai elveit és ismereteit.

És azt a hygienét, a mit tanítani javasolok: az egészséges és egészségtelen lakást, az egészségtelen táplálékot, az ipar és foglalkozás egészségi veszedelmeit stb. jól megértheti a gymnasialis műveltségű ifjú, a nélkül, hogy physiologiai, physikai s chemiai ismeretei iránt nagyon követelők lennénk; azért azt a hygienét jól és haszonnal elő lehet adni a gymnasium s reáliskola legfelső osztályaiban.

A középiskolába nem való a hygiene, mondja Paszlavszky, mert a középiskola a felső iskolákra képez. De hisz a felső iskolákban az orvos, a technikus, a bölcsész, a jogász mind tanul hygienet, még pedig a saját *specialis* szakmabeli czéljaira; a jogász az egészségügyi közigazgatás vezethetésére, a technikus az egészséges épitkezés s az iparok egészségügye érdekében, a bölcsész az iskolai hygiene megértésére és méltányolhatására. Ha ezek a középiskolában már általános képét kapták az összes egészségtannak, annak csak hasznát vehetik, a mint hasznát veszik a középiskolában általános elemeiben tanult, a szakiskolában pedig szakszerű irányban és részletesebben kifejtett másnemű tanulmányuknak.

Mai napság, a midőn Magyarországon is több mint 800 tagú congressus ül egybe egészségügyi tárgyalásokra, a mely congressusban orvos, technikus, administratio embere, tanügyi férfiú stb. közösen működik a közös czélra: a közegészségügy feladatainak s eszközeinek megvitatására, lehetetlen kétségbe vonni *még hazánkra nézve is* a közegészségügynek általános, culturalis jelentőségét. És a hygiene eme culturalis jelentősége a művelődés fejlődésével egyre növekedni fog és szerencséje lesz az országnak, ha népességének java része, — a mely a magyar törvény értelmében épen úgy hivatva van saját egészségügyének kormányzására, mint a self-governement

alapján álló angol nép — eme legfontosabb ügyének önkormányzati úton elintézésében a középiskolában szerzett általános egészségtani felvilágosodottságra támaszkodhatik.

Ezt az *általános felvilágosodottságot* más úton, mint a középiskolával, alig lehet elérni. A felső iskolában a specialis szakkimüvelés vár az ifjúságra. Azért valóban helyesen járunk el, ha az egészségtani általános ismereteket a középiskolai tanulókkal terjesztjük. Ezen az úton el fogjuk érni, hogy a jövő generatiók nemcsak érdeklődni fognak a nép egészsége s saját testi javuk iránt, de tudni fognak annak érdekében tenni is.

Paszlavszky barátom azt kivánja, hogy az az egészségtan, a mit ő anthropologiának nevez, rendes tantárgy legyen, mert mint rendkivülit — a minőnek a hygiene terveztetik — nem fogják az iskolában tanulni. Szivesen elfogadom a hygienére nézve is, hogy rendes tantárgy legyen. Meg vagyok győződve, hogy, ha valamikor ismét a középiskolai tantárgyakat az életre és a közmüveltségre való kihatásuk szerint osztályozzák s a szerint veszik fel a rendes vagy rendkivüli tárgyak sorába, akkor az egészségtan nem fog a rendes tárgyak közül kimaradni. Ma azonban a törvény már megállapitotta, mi a rendes tárgy, ennélfogva a hygiene nem lehet az.

Igen sajnálnám azonban, ha az egészségtan, azért, mert nem rendes tantárgy, elhanyagoltatnék az iskolában. Ez rossz bizonyitvány lenne középiskoláink vezetőinek s az ifjúságnak szellemére nézve. Nem is aggódom, hogy igy lesz; mindenesetre pedig intézkedni kell, hogy úgy ne legyen.

Nehéz az egészségtan számára időt és helyet szorítani a tantervben, mert más rendkivüli tárgyak (ének, franczia nyelv, angol nyelv, mintázás, rajz, gyorsirás) útját állják? Én azt gondolom, hogy a hygienének oly általános a fontossága, hogy e tekintetben eme rendkivüli tárgyak vele nem versenyezhetnek. Azonkivül a középiskolában nyolcz év áll a tanitás rendelkezésére. Be kell osztani a rendkivüli tárgyak tanulását és tanitását is; nem kell nyolcz éven keresztül valamennyi tanulónak mintázni, gyorsan irni, énekelni. Jó beosztás mellett csak jut egy év, heti két órával a hygienének is?!

A felszólalásnak az a pontja, a mely mondja, hogy a közegészségtannal új teher rovatik az ifjúra, érzékenyen találna mint hygienistát, ha nem volna ez a vád enyhithető. Igaz, sok panasza van a hygienének az ifjúság „túlterhelése“ miatt; azonban discrimi-

náljuk a dolgokat. Terhes valóban a középiskolai oktatás, mert sokkal nagyobb súlyt fektet a szellemi képzésre, mint a test ápolására. Az iskolába belépő hygienének s tanárának alapfeladata lesz, a test eme ápolásának útat és módot szerezni. Akkor majd a test még több szellemi erőltetést is elbir. Terhes a középiskolai oktatás, mert a sokféle nyelvtanulás (a mi ennyire sehol a világon nincsen), a mathematikai tanulmányok, a melyek sokkal érettebb elmét igényelnek, mint a legtöbb középiskolai ifjúé (gyakran gyermeké!) az ő reflectálásra s itéletre gyakorlatlan elméjét kifárasztják. A hygiene oktatása ezek mellett, érdekes természeténél, mindennapi tapasztalati voltánál fogva — mindenesetre új, azonban vajmi könnyű terhet ró az ifjúságra. Az egészségtant tanuló ifjú bőven beszerzi azt a réven, a mit veszít a vámon. És ez megnyugtat.

Paszlavszky felszólításának — úgy látom — az a cardinalis pontja, hogy az egészségtant — vagy a mint nevezni kivánja, az anthropologiát — ne e czélra képzett orvosok, hanem a természetrajzi tanárok tanítsák. Indokúl azt hozza fel, hogy azt a természetrajzi tanárok is tudnák előadni, különösen, ha nekik is tartanának kurzust. Hogy ők is — nevezetesen a *chemia* tanárok — tudnák előadni, abban nem lehet kételkedni; de hogy orvosok, a kik ezt a tant egész alapjában tanulják és értik s ezenkívül kimerítő cursusban annak oktatására begyakoroltatnak s végűl képességükről szigorú vizsgálatot állanak ki, még jobban taníthatják, az úgy hiszem nem vonható kétségbe.

Én még mindig nagy tehernek látom továbbá a középiskolai természettudományi tanárra nézve, hogy ő az egészségtant is megtanulja s ennek a haladásával lépést tartson. Igaz, az orvosnak is lépést kell tartania a hygiene fejlődésével — a mint Paszlavszky mondja — csakhogy, a mikor az orvos az egészségtan haladását követi, akkor saját tudománya határán belűl mozog; megérti a haladást alapjában s nem vesz kárba fáradsága. A természetrajzi tanár ellenben az egészségtanban egy idegen tan haladását volna kénytelen követni; félő, megértené-e ő a haladást és még inkább félő, nem szenvedne-e előmenetele saját tárgyában s ezzel együtt vajjon nem veszítene-e közoktatásügyünk, ha a természetrajzi tanár erejét idegen irányba fecsérelné?

A mig így a tárgy szellemi felfogása és alapos előadhatása tekintetében a hygienére nézve okvetetlenűl az orvostanítónak kell előnyt adnom, belátom másrészt, hogy az orvostanító az iskolai

fegyelem s középiskolai tanítás *formájával* kevésbbé lesz ismerős, mint a természetrajzi tanár. Ebbe bele kellene tanulnia; de úgy hiszem, hogy az orvos, a ki annyit volt kénytelen tanulni, míg magas doktori diplomáját elnyerte s a hygienetanári minősítés cursusán s sokféle vizsgálatain keresztül ment, elvégre azokat a formákat is meg fogja tanulni.

Az iskolaorvosi teendők és a hygiene tanítás igen jól egyeztethetők is egymáshoz. Ha a hygienetanári órája tartása végett az iskolába jön, egyszersmind alkalmat vesz, hogy az iskola egészségügyi viszonyaira is szakértő pillantást vessen. A hygiene tanár a tanártestületben inkább együtt él és együtt érez az iskolával, mint a kizárólag hygienikus teendővel felruházott s a tanártestületen kívül álló orvos. Attól tart Paszlavszky, hogy az iskolaorvos és hygiene tanár majd több gondot fordít a „praxisra", mint az iskolára? Többet semmiesetre sem kívánhatunk meg tőlök sem, mint a mennyiért a társadalom megfizet; egyet azonban állíthatok, hogy senki sincsen annyira hozzá szokva ideális dolgokért áldozni is, mint az orvos. Meggyőződésem, hogy ők többet fognak művelni, mint a mennyiért őket megfizetik. Hogy praxist is fognak űzni, az természetes — hisz a tanár is dolgozik mást is, mint előadástartást. Ha pedig annyira megy a praxis után, hogy ezért az iskolát hanyagolja el, ott van iskolahatósága, a mely helyéből elmozdíthatja.

*

Kissé hosszúra nyultak felvilágosító soraim; s valóban mai napság, a mikor szerfölött nagy az elfoglaltságom, megerőltetésembe került megírásuk. Azonban nem sajnálom fáradságomat, ha egyet elértem: ha meggyőztem középiskolai tanférfiainkat az iskolaorvosok működésének és a középiskolai hygiene oktatásnak hasznos volta felől.

A franczia nyelv tanítása reáliskoláinkban az 1884—5-iki tanévben.

Egyik szellemes publicistánk a közoktatási miniszter úrról írt czikkében felemlítette az ellentét kedveért, hogy Thun miniszter egy alkalommal kivette zsebéből óráját, megnézte mennyi az idő, meghatározta, hogy Cornelius Neposnak melyik lapját fordítják ugyanakkor a nagyszebeni gymnasium ez s ez osztályában. A ki,

bármily távolról is, szerencsés Trefort úr ő excellentiáját s általában a közoktatási miniszterium vezérférfiait ismerni, az bizonyára tudja is, hogy nálunk a középiskolai oktatás organumai, az iskolák ma már korántsem oly gyárak, melyekben mind egyenlő pontossággal, hajszálig menő egyezéssel dolgozó gépek működnek: de viszont másfelől azt meg nehezen hiheti el, hogy a középiskolai oktatásnak nálunk szabad volna oly kevés egyöntetűséggel, s a tanterv által kiszabott irányból annyira eltérően folynia, mint a hogyan ezt a múlt tanévi iskolai értesítők tananyagkimutatásából láthatni. Részemről csak a franczia nyelv tanítását kivánom ezúttal szemügyre venni, s teszem ezt abban a hitben, hogy egy ily szemléhez nem kivántatik hosszas paedagogiai tapasztalat, sőt még a laikus is képesítve van rá, a mennyiben egyedül statisztikai tények összevetéséből áll az egész; teszem másfelől abban a reményben, hogy tisztelt kartársaim nem tekintik e czikket egyéb czélból irottnak, mint a miért tulajdonképen irtam, t. i. hogy közös szakmánkban az egyöntetűség hiányaira rá levén mutatva, ezek jövőre annál könnyebben mellőzhetők legyenek.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy az alsóbb osztályokat mellőzöm, mert ezek az átmeneti intézkedés hatása alatt még nincsenek egészen benne a rendes kerékvágásban; így tehát mellőzöm az alsóbb reáliskolák értesítőit. Azon felsőbb intézetek, melyek értesítőiből adataimat veszem, következők: a négy budapesti, dévai, győri, kassai, kecskeméti, körmöczbányai, lőcsei, nagykállói, pécsi, szegedi, székesfehérvári, székelyudvarhelyi, temesvári. E névsor sajnálatomra nem teljes, így az aradi bosszantó véletlenből nincs kezemnél e perczben, a nagyváradit egyéni indokból kell mellőznöm; a pozsonyit és a sopronit meg azért, minthogy ez intézetek megelégedtek azzal, hogy egyszerűen lenyomatták a tantervet, s ezzel helyettesítették a tananyagkimutatást, a mit egyébiránt a körmöczbányai azzal a csekély különbséggel szintén követett, hogy a maga styljében, változatlanúl hagyott tanterv egyes szakaszai alá oda tette a használt kézikönyvek czímét is. A soproni reáliskoláról szólva, egyébiránt nem hagyhatom említés nélkül azon tényt, miszerint a szülők kívánságára a franczia nyelv tanára az első két osztály tanulói közül az önként jelentkezetteknek heti két órában előkészítő oktatásokat adott: e körülmény csak hizelgő Sopron városának értelmiségére nézve. E bevezetés után veszem tehát sorban a négy felső osztályt.

V. osztály. A reáliskolai oktatás úgy van beosztva, hogy a negyedik osztálylyal befejeződik a tananyag, mely aztán azok számára, kiknek a négy első osztály nem nyujt elegendő qualificatiót, újra és bővebben tárgyalva kezdődik meg a felsőbb osztályokban. Ez ellen véteni kétségkívül hiba, de hiba kivált akkor, ha a tanulóknak elég idejük volt a negyedik osztályig bezárólag előirt tananyag elvégzésére. Azon fiúk, kik tavaly az V. osztályba felléptek már három évig tanulták a francziát az alsóbb osztályokban, tehát elég idejük lehetett a tanterv által előirt módszeres nyelvtan befejezésére még a IV. osztályban. S mégis mindjárt két fővárosi reáliskola vétett a reáliskolai oktatás említett beosztása ellen az által, hogy a módszeres nyelvtan tanítását az V. osztályban is folytatta, így kivált a VIII. kerületi s aztán az V. kerületi, mely utóbbi azonban elég korán fejezte be a módszeres nyelvtant, hogy a rendszerest még ugyanazon évben megkezdhesse. Hogy a többi fővárosi reáliskolával is legelején végezzek, a II. kerületi az alaktant sem tudja elvégezni egészen ez osztályban, míg a IV. kerületi már a mondattant is tanította. Az utóbbiról két dolgot legyen szabad megjegyeznem; az egyik kicsinyeskedés s azt kifogásolja, miért van az értesítőben franczia nyelven közölve a végzett franczia tananyag, mikor a német nyelvi nincs németül, sem a gymnasiumi értesítőkben, a görög nyelvi görögül; a másik fontosabb s azt kifogásolja, hogy francziául irt nyelvtanokat használ a tanár, mikor a Hofer-féle tankönyv, mely tán csak a lőcsei kivételével, minden intézetnél el van fogadva, elég jó magyar tankönyv, s minthogy az ily franczia könyv legtöbbször csak magolásra vezet, s épen nem segíti annyira elő a nyelv használni tudását, mint némelyek hiszik. A vidéki intézetek közül a győri követte a fővárosi VIII. kerületét, a lőcsei ellenben talán már ez osztályban elvégezte az alaktan mellett a mondattant is; kár, hogy a tisztelt kartársak többnyire „nyelvtan“ általános kifejezéssel élvén, nem tudhatni biztosan, melyik részét végezték a nyelvtannak; nagyobbára ugyan kivehetni, hogy az alaktant értették alatta, de pl. a kassai vagy dévai teljes bizonytalanságban hagy, midőn azt olvasom értesítőjében, hogy „teljesen befejezte a nyelvtant“, s a használt kézikönyvnek, a Hofer-féle nyelvtannak kötetszámát sem találom közölve. A nagykállói reáliskola tananyaga azért érdemel különösebb megemlítést, mert itt alaktani kézikönyv segélyével nemcsak az alaktant elvégezték, hanem a mondattan legnehezebb részét is tanulták már; a

székelyudvarhelyiben pedig nem tudni, mily kézikönyv segélyével együttesen tanulták az alak- és mondattant fele részéig: az ily kézikönyvet, illetőleg az alak- s mondattan ily összevont tanulását azonban csak a VIII. osztályban lehetne megengedni, hol már összefoglalva ismétlik azon rendszeres nyelvtant, melyet az V-ben csak megkezdenek a tanulók.

VI. osztály. Az alak- és mondattan e sajátságos össze-vissza vegyítése az V. osztályban nagyrészt a tantervnek tudható be, mely nem mondja ki egész világosan, mit kelljen az V. osztályban tanítani a nyelvtanból, s mit viszont a VI. osztály számára hagyni. Az előbb mondottakból önként következik, hogy a VI. osztályban szintoly nagy lesz az össze-visszaság, az eltérés, sőt — mint látni fogjuk — még nagyobb, mint a minőt az előbbi osztály mutat. A fővárosban a II. kerületi ez osztályban még mind az alaktant folytatja s bevégeztével újra kezdi, ismétli, de tovább nem megy; a IV. kerületi pedig mellőzi a nyelvtan tanítását, illetve inkább a leíró (? — tán költői v. ö. a magyar nyelvi oktatást) és szónoki styl ismertetésével foglalkozik, s mindkettőre egyformán költeményeket olvastat: Hugot és Scribeet, továbbá „értesítő leveleket" (?) szerkesztett a fiúkkal. Az V. kerületben a használt kézikönyvek közt mondattan is szerepel, de a kimutatott anyag tulajdonkép csak az alaktanból van még véve: itt már tanítva a tanterv által ez osztály számára előírt verstan is, melyet az előbb említett két intézet mellőzött. A verstanítással még a VIII. osztályban is fogunk találkozni némely intézetekben; hadd jegyzem meg róla itt, hogy a régibb tanterv szerint az V. osztály számára levén előírva a verstan, a taval VI. osztályba lépett tanulókra nézve a verstannak tulajdonkép ismétlés tárgyát kellett volna képeznie. A VIII. kerületi Lafontainet vette alapúl életrajzi, irodalomtörténeti s aestheticai magyarázatokkal kisérte, de mellőzte a rhetoricai styl ismertetését, s noha az V. osztályban mellőzte az alaktan rendszeres tárgyalását, most is mellőzi ennek kézikönyvét s csak mondattanit használ, az olvasmányokról egyébiránt az van mondva, hogy *alak-* és mondattani fejtegetésekkel lettek kisérve. A vidékiek közül a lőcsei Courier leveleit, Boileau költeményeit (ódáit! sonette-eit!) s Lafontaine egy meséjét tárgyalta irodalomtörténeti s aestheticai magyarázatokkal, de az nincs említve, foglalkozott-e a „nyelvtani ismeretek kibővítésével", a rhetoricai styl ismertetésével s a verstannal. Minthogy nem említi, valószínüleg mellőzte. A kassairól nem tudhatni, valjon

mondattanilag vagy még mindig csak alaktanilag „tárgyalta az igéket és particulákat"; az olvasmányúl szolgáló Fénelon levele az akadémiához még nem az, a mit a tanterv követel, a rhetoricai s poeticai stylnek csak elméleti fejtegetéseit tartalmazza, s nem egyszersmind példája is: *) de miért kellett ez olvasmányból hat oldalt betanultatni? Az Utasítás ugyan azt ajánlta, hogy a stylistikat francziául tanítsuk: de az oly eljárás már túlvivése e külömben sem czélszerű ajánlatnak. A kecskeméti reáliskola Fénelon helyett már a Hofer-féle Prózai Olvasmányokat olvastatja, melyben azonban sem a rhetoricai, sem a poeticai sytlre nem találni alkalmas vagy egyáltalán bármily példát, eltekintve attól, hogy nyelve még nehéz lehet a VI. osztály számára. A székelyudvarhelyi együttesen folytatja az alak- és mondattant, és sokat olvastat Molièretől, Sévignenétől, Bossuettől, Labruyèretől, Fénelontól, Corneilletől, nem említi, mily könyvből. A győri Fénelon *Télémaqueja* mellett főleg költeményeket olvastat, s úgy látszik, legkinkább a verstannal foglalkozik, de ezenfölül már az irodalom történetét is tanította a XVI. század végéig: a pécsi egy franczia chrestomathia mellett csak verstant használt kézikönyvül, s így, mint következtethetni, szintén a verstanra fektette a fősúlyt. A dévai mindössze Voltaire Charles XII-át olvastatta, s „a franczia nyelvtant ismételtette" egy franczia könyvből. Mit, mennyit? nem tudni. A többi intézetek értesítői nagyobbára a tanterv általános utalásait váriálják, s nem igen határozzák meg közelebbről a végzett anyagot.

VII. osztály. Ha a két előbbi osztályra vonatkozólag a tanterv nem mondta ki egész szabatosan, melyik része a nyelvtannak tanitandó az V. és melyik a VI. osztályban, a két felsőbb osztály számára sem nyilatkozik egész szabatossággal, de abból, hogy a VII. osztálynak specialiter költőket, a VIII-nak pedig tudományos prózaírókat (*is*, mint a tanterv zavarólag oda szúrja) ir elő: ebből következtethetni, hogy a VII. osztályban főleg a költészet, a VIII-ban pedig a tudományos irodalom ismertetendő. Lássuk tehát a VII. osztályban végzett tananyagot. A fővárosban a II. kerületi csak itt kezdi meg s itt is csak az időegyeztetésig tanitja a mondattant; olvastatni csak Scribe-et és Arago egy jellemrajzát olvastatja, tehát

*) E könyvet magam is kénytelen vagyok még az idén is használni, várva az V. kerületi reáliskola értesítőjében sajtó alatt levőként említett tankönyvre, mely a franczia styl ismertetésére s ez osztálynak van szánva.

a tanterv által előírt classicus költőkből mit sem vesz fel s egyáltalán Scribere szorítkoztatja az egész franczia költészet ismertetését. A IV. kerületi újra kezdi a már V-ik osztályban elvégzett mondattant, tárgyalja ugyan a franczia irodalom történetét egészen a jelen századig, de mely szemelvényekkel, nem mondja; illetve csak egyet említ s ez — Dumas Bonaparteről szóló műve, mely tán a történelmi oktatásnak megfelelően van felvéve, de itt a tanterv ellenére iparkodik „egységet hozni a tanításba"; még az sincs megemlítve, hogy legalább melyik classicust olvasták. Az V. kerületi szintén nem jelöli meg határozottabban a „szemelvényeket", miket itt olvastat, s bár az V. osztályban már olvastatja a Cid első két felvonását, teljesen csak a VIII-ban fejezi be vagy olvastatja újra e színművet. A VIII. kerületi itt tárgyalja a mondattannak legfontosabb. az igékre vonatkozó részét, a classicai dráma ismertetéséül Molière egy darabját olvastatja s mindössze erre szorítkoztatja az újabbkori franczia költészet ismertetését. A vidékiek közül az utóbbit követi a székelyudvarhelyi, de ez Cinnát olvastatta, azon felül rendszeresen tanítja a „verselés elemeit", miket az előbbi osztály szintén tanúl, továbbá olvastat Pascalból, Bossuettől, Sévignenétől, Labruyèretől, kik helyett jobb s a tantervnek megfelelőbb lett volna, ha más költőket, más költeményt is olvastat Corneille, Cinna mellett. Ugyanezt mondhatjuk a kecskemétiről is, mely beérte Molière egy darabjával s a Hofer Prózai Olvasmányaira fordította a többi időt; szintúgy a székesfehérvárról, mely Cid mellett a „XVII. és XVIII. századok prózairodalmát" tárgyalta, kevésbbé ugyan, de szintén a pécsiről, mely a következő különös sorrendben tárgyalt költőt és nem költőt: Racine, Corneille, Buffon, Girardin, Courrier, Lamartine, Maistre, Lafontaine, Augier, Le Sage, Delille (?!), Bossuet, Guizot. A győri a XV—XVII. századok irodalmát tárgyalta ugyan, de egész esztendőn keresztül az egy Britannicust, miként a szegedi az egy Cidet olvastatta; a nagykállói legalább két darabot olvastatott (Racinetől), miként a dévai (Molièretől), a kassai (1. Corneille-, 1. Molièretől): de mi ez az egész franczia költészet ismertetéseként? A temesvári a Misanthrope mellett Lamartinetől olvastatott egy kis költeményt s aztán Buffonnak a stylről szóló értekezését tárgyalta, a mi különös összeállítás, de nálánál is furcsábban járt el a lőcsei, mely Molièretől a Malade imaginairet olvastatta (mellőzve igazibb remekeit) s aztán az Odysseát franczia fordításban, a mi majdnem hihetetlenül hangzik. Mindez tehát ke-

véssé szolgálhatott a franczia költészet általánosabb megismertetésére.

VIII. osztály. A fővárosiak közül a II. kerületi itt fejezi be végre a mondattant; a tárgyalt prózai olvasmányok közül „nevezetesen“ Scribe Verre d'eau-ja említi meg, míg a tudományos irodalom köréből vett olvasmányokról nincs említés téve, tehát nem olvastak. A IV. kerületi a verstant is ismételte, a XVII—XIX. század irodalmát tárgyalta s a tantervhez még valamennyi fővárosi társa közt legközelebb áll prózaolvasmányaival; az V. kerületi Cidet olvastatta s még egy történeti czikket, tehát a philosophiai, sőt természettudományi irodalmat egészen mellőzte, pedig a reáliskolában ez utóbbi a legkevésbbé mellőzhető; a VIII. kerületi megelégedett azzal, hogy egész esztendőn keresztül csak Montesquieuvel foglalkozzék. A vidékiek közül leginkább megfelel a tantervnek a székesfehérvári és a győri, melyek a tanterv által kijelölt tudományágakból mind, s főleg a természettudomány köréből olvastattak, míg a nagykállói s kivált a szegedi már inkább hajlanak az aestheticai irányhoz. A kecskeméti értesítő itt csak a tanterv utasítását írja ki s így nem nyújt tájékozást a végzett anyagról, míg a körmöczbányai, mely itt is hasonlóan cselekszik, legalább a kézikönyvek jegyzékéből engedi sejteni, hogy a fővárosi V. kerület példáját követte s Cidet olvastatta. A székelyudvarhelyi Chateaubriand és Staëlné mellett még csak Guizot-val tartotta érdemesnek foglalkozni, az utóbbit is inkább házi olvastatásra használta, miként Cousint és Thierryt; a természettudományt mellőzte. A lőcsei meg épen Ségurrel (Passage de Bérésina) töltötte az évet, tehát egyetlen egy történelmi művel miként a fővárosi VIII. kerület. De ez legalább történelmi mű. Kassán Racinet s Molièret (még pedig ugyanazon darabját mint a VII. osztályban) olvassák meg a verstant tárgyalják újra; Déván az irodalom történetét tanítják egész a XVIII. század végéig s kizárólag Cidet olvassák; Pécsett Lafontainenek primitivebb, első s gyarlóbb mesécskéit (Le Corbeau et le Renard, La Grenouille) fordítják, továbbá Lamartine pár kis költeményét, Delavignetől, sőt még Chateaubriandtól is (csak!) verseket, ezenfölül Racine Athaliejéből a két első felvonást: az olvasókönyv itt azon Hofer-féle olvasókönyv, mely a reáliskolák „IV. és V. osztály számára“ szól. Ugyane kézikönyvet használják Temesvárott s olvasnak apróbb töredékeket Guizottól, Prévost-Paradoltól, Buffontól, Corneilletől, Boileautól, Voltairetől, Lamartinetől. Hol marad ez

intézetekben a természettudományi, philosophiai irodalom ismertetése, hol marad többjükben még a történetírók ismertetése is? *)

Szólanom kellene még az írásbeli dolgozatokról is, de ezek részint nincsenek minden értesítőben közölve, részint pedig — s ez a nagyobb rész! — olyanok, hogy szivesen hallgat róluk az ember, kivált a két felsőbb osztályt illetőleg. Csak úgy hemzseg a sok tél-tavasz-nyár-ősz leírása, az újévi s névnapi gratulatio, melyekkel meglepő, komoly aestheticai fejtegetések váltakoznak. A felső osztályok írásbeli dolgozatai egyáltalán szerencsétlenek; házi dolgozatok s mint ilyenek, a gyöngébb vagy restebb tanulónál czélt tévesztenek, mert az ilyen (s vajjon csak az ilyen-e?) szivesen fordúl idegen segítségéhez; de a két felsőbb osztály önállóan szerkesztendő dolgozatai méginkább czélttévésztett gondolat. Az érettségi vizsgán csak annyit kíván a törvény, hogy a vizsgáló francziából tudjon magyarra fordítni, tehát még nem is magyarból francziára, s mi mégis önálló compositiókkal terheljük a tanulókat s gyötörjük magunkat az iskolai év alatt? De elég erről ennyi.

Mindabból, mit a fentebbiekben elmondottam, azt hiszem, bebizonyúlt azon állításom, melyet czikkem elején koczkáztattam. Világos, hogy a miként a francziát tanítják reáliskoláinkban, egyik intézetből a másikhoz a legtöbb esetben nem léphet úgy át a tanuló, hogy ugyanoly nyelvtani vagy irodalmi képzettséggel rendelkezzék, mint új osztálytársai, kiknél vagy többet vagy kevesebbet tanúlt, sőt tán egészen egyebet tanúlt; világos ebből következőleg az is, hogy a franczia nyelvi tanítás nem történik mindenütt híven a tantervhez. Részemről szivesen elfogadom azon mentséget, hogy némely intézetnél az előbbi év intézkedései vagy tán egyéb intézeti viszonyok (a tanári karban történt változás, új könyvnek idejekorán be nem szerezhetése) működtek közre az egyöntetűség ama hiányának előidézésében, mint néhol még magának egy intézetnek kebelében is találhatni; de e mentségtől eltekintve, jövőre úgy vélem legjobb volna, ha ehez tartanák magukat reáliskoláink: V. osztály alaktan. VI. mondattan és stylismertetés, verstan. VII. a költészet ismertetése a XVII. századtól a jelen század romanticus költőiig bezárólag. VIII. a történelmi, aestheticai, moralista s legkivált termé-

*) Szabadjon itt magam mentségűl felhoznom azt, hogy Pelissier chrestomathiáját és Figuier természettudományi munkáját taval nem jószántamból, hanem tőlem nem függő körülmények miatt használtam s az idén már Hofer Prózai Olvasmányaival helyettesítettem.

szettudományi irók ismertetése. Nem egy reáliskola követi is e beosztást, mely a tantervnek nem mond ellent, csak szabatosabban körvonalozza általánosságait, s így a tanítás anyagának egyöntetűségét előmozdítja.

(Nagy-Várad.) *Haraszti Gyula.*

IRODALOM.

Növénytan. A középtanodák V-ik osztálya részére készítette *Buza János* sárospataki tanár. Kiadja „a sárospataki irodalmi kör" 1882. Ára füzve 1 frt 50 kr., füzetlen 1 frt 43 kr. Engedélyeztetett.

Napjainkban az a gyakorlat, hogy a mint egy tankönyv megjelenik, mind a napi lapok, mind a tanügyi közlönyök azonnal ismertetik, természetesen a nélkül, hogy annak használhatóságát vagy használhatlanságát megpróbálás után tüzetesen ismernék. *Buza János* növénytana a megjelenéskor, e gyakorlatnak megfelelően több lapban ismertetve volt s úgy ez, mint közelebbről megjelent „Ásványtan"-a általános elismerésben részesült és szerzőjének a „jó tankönyv író" nevet vivta ki. Midőn ezen alkalommal, a nevezett tankönyvről, a megpróbálás után nem „a priori" véleményt, hanem határozott itéletet, vagy ha úgy tetszik, birálatot akarok mondani, egyáltalán nem az a czélom, hogy szerzőjének nevét elhomályosítsam, hanem az, hogy szerző az én tapasztalatból merített észrevételeimet tudomásúl véve, esetleg azokat tankönyvének javítására fordíthassa.

A tankönyv 179 lapra terjed, melyből 76-ot az általános-, 100-at pedig a rendszeres növénytan foglal el és így akár a miniszteri, akár a conventi tanterv szerint könnyen elvégezhető. Én a conventi tanterv szerint heti 3 órával az első harmad végéig (decz. 19) 42 órán a Tömlőspórás gombákig végeztem el, mi a tankönyvben 94 lapot teszen ki; tehát, ha azon 4—5 órát, melyen rögtönzött dolgozatot irattam, a 42 órából levonom is, az évi tananyagnak felénél több végezhető el az első harmadban.

Szerző az „Előszó"-ban azt irja, hogy tankönyve a sárospataki ref. főiskola tanári kara által 1880-ban készített tanterv alapján készült, mely szerint a növénytan a II-ik és V-ik osztályban taníttatik s így bizonyos alapismereteket tételezve fel, a növényboncztannal kezdheti a szervleirástan helyett. Tökéletes igaza van szerzőnek, de ezt a beosztást, mely szerintem igen helyes, követheti egy olyan tankönyv is, mely a miniszteri tanterv szerint készült, mert annak is fel kell tételeznie bizonyos alapismereteket a természetrajzi tárgyakból, a mennyiben ezek kapcsolatban a földrajzzal tanittatnak. Ha pedig szerző ennél talán nagyobb súlyt akar

helyezni arra, hogy a sárospataki tanterv szerint a növénytan a II-ik osztályban önálló tudományként taníttatik, akkor mi szükség van a terjedelmes organographiára, mi a tankönyvben teljes 20 levelet — 36-tól 77-ig — teszen ki? E helyett nagyobb gondot fordítottam volna a növényboncz- és élettanra, minthogy a sárospataki tantervnek ugyis ez volt az intentiója s ez valóban előnye is lett volna a miniszteri és conventi tanterv felett, *így azonban ki kell jelentenem, hogy e tankönyv sokkal jobban megfelel ez utóbbi tanterveknek, melyek kevesebb előismeretet tételeznek fel, mint a többet kivánó sárospatakinak.* Ennyit általánosságban s most nézzük részleteiben e tankönyvet.

Az általános növénytan két alrészre oszlik: „A) A növények belső szerkezete" és „B) A növények életműködései s a működések végzésére való szervek". Az A) alrésznek (5-től 28. lapig) beosztása, mely a tulajdonképeni növényboncztant öleli fel, igen szerencsés és gyakorlati kézre mutat; az egyes paragraphusok pl. „A sejtek részei s gyakoribb alakjai", „A sejtfal vagy a sejtburok" stb., nem tulságos hosszuak s ezért nem is fárasztják ki a tanulót. Egy vagy néha két czikk teszen ki egy órai tananyagot s egyfelől ez az oka annak, hogy, mint tapasztaltam, a tanulók örömmel vették kezükbe e tankönyvet; másfelől pedig a többnyire következetes, világos és könnyen érthető tárgyalás, egyszerű nyelvezet és gyakorlati irány, mi az egész tankönyvön keresztül vonul. Néhol kissé részletező minden rövidsége mellett is és naiv; de ha ez nincs tulságba vive, a tanulót még élénkíti. A mi a terjedelmét illeti e boncztani résznek, ez bizony kevés még olyan tanulók számára is, kiknél alapismereteket nem tételezünk fel s ezért a tanárnak sokat kell hozzátoldania részint kiegészítés, részint megmagyarázás szempontjából, mi a tankönyvben követett helyes módszer mellett könnyen ki is vihető. A jó előadású, bár rövid tankönyv többet ér a túláradozó és tudákoskodónál, mert az eféle hibán nehezebben segíthetünk úgy, hogy a tanuló eligazodjék, midőn a leczke tanulásához fog. A mit általában mondtam a boncztani rész rövidségéről, az a részekre is áll, mert ezek teszik az egészet. Némely igen lényeges dolgon csak úgy keresztül rohan szerző s alig izlelteti meg a tanulóval, így pl. „A protoplasma vagy képlő"-ről alig beszél 22 sorban s a protoplasma valódi lényegét ezen szavakban „Górcsői vizsgálat alkalmával a protoplasma anyagán két részt lehet megkülönböztetnünk, melyek közül a külső vékony burokhoz hasonló és szemcsék nincsenek benne, ez a *protoplasma hártyarétege*, a másik, melyet ez körülvesz, a *szemcsés réteg*", még sem mondja meg. (8. l.) *Sachs* idevonatkozólag ezeket irja: „Die innere Differenzirung des Protoplasma macht sich ganz allgemein dadurch geltend, dass eine *äussere, hyaline,* wie es scheint *festere,* meist sehr *dünne Schicht* die innere Masse umgibt, *doch so, dass beide in innigster Continuität bleiben*" (Lehrb. d. Bot. 1874. 38. l.)

vagy még korrektebben *Prantl*: „Es erscheint bald *homogen, durchsichtig,* bald aber auch mehr oder weniger mit Körnchen, Fetttröpfchen oder Stärkekörnchen erfüllt, und seiner Consistenz nach als *zähe Masse,* manchmal *steif, selbst fast flüssig,* ist aber *niemals eine wahre Flüssigkeit*“ (Lehrb. d. Bot. 1881. 36. l.) Ily meghatározás után mégis csak megtudja a tanuló, hogy mi az a protoplasma, melynek két rétegre való különítését, mit *Sachs* oly instructiven megmagyaráz, egészen elhagytam volna, ez az egyetemi hallgatóknak való, kiknek a mi tanulóinkénál gyakorlottabb szeme a finom distinctiót észre fogja venni.

A 16-ik lapon „A sejtcsaládok és szövetek“ czímén megmondja, hogy mi a sejtcsalád és szövet; de a szövetalakok közül a *fonál-* és a *lap* vagy *lemezalakú* szöveten kívül mást nem ismer, mert a szövet-test, mit szerző ide sorol, már nem szövetalak. Ugy hiszem sokkal helyesebb lett volna, ha szerző itt sorolja fel a többi szövetalakokat is és nem hátrább „A kétszikű növények szövetképződése“ alatt (17. l.); mert igy azt hiheti a tanuló, hogy a parenchima és prosenchyma szövet csak a két szikü növények testében fordul elő. Azt meg épen nem helyeselh tem, hogy szerző az edényekről vagy csövekről még hátrább (27. l.) „A háncs- és faszövet s a bennök levő különböző edények“-nél emlékezik meg, minthogy a tanuló szemében ekként csak speciális esetnek tünik fel, holott neki általános képet akarunk nyujtani. E mellett olyan röviden van az egész tárgyalva, hogy a tanuló az edényrendszerről hü képet magának nem alkothat, szóval nincs úgy kidomborítva, mint ezt az edényrendszer fontossága megkivánná.

Itt határozottan következetlenséget látok, minek elkerülése igen könnyen megtörténhetik, ha szerző a „Sejtek szaporodása“ vagy osztódásának tárgyalása után „A sejtcsaládok és szövetek“ czíme alatt az összes szövetalakokat elsorolja, mert ezeknek képződése a sejteknek szaporodásán (osztódásán) s a növények későbbi mechanikáján alapszik s mint legmagasabb vagy tökéletesebb szövetalakot odaállitja az edényt a szükséges magyarázat kiséretében s élesen megkülönbözteti az u. n. járatok vagy csatornáktól. Ily tárgyalással a tanuló magának mindjárt megalkothatja a helyes és egységes fogalmat nemcsak a szövetalakokról, hanem mind ezek képződéséről, mind a növény testének fokozatos felépüléséről. Ez után igen könnyen rátérhetne az egy- és kétszikü növények szövetképződésének megirására; igy remélbetnők csak, hogy a tanuló rendszeres demonstratio után legalább valamit látna, midőn a microscophoz állitjuk a kétszikü növények keresztmetszetének megtekintésére.

Ugyancsak igen lényeges a tanulók könnyebbségére nézve, a szövetek élettani szempontból való megkülönböztetése is, mert különben hogyan veheti észre a tanuló azon feltünő különbséget, mi az osztódó és állandó szövetek között van; szerző ezen csak

átsiklik a 19-ik lapon s itt is inkább csak a „tenyészszövet"-et emeli ki.

Ismételnem kell tehát, hogy a boncztani részt kevésnek tartom, azért kellett még a lényegesebb dolgok tárgyalását is, csak szűk határok közé szorítani. A növénybonczta nnak olyan tárgyalása, mely a tanuló előtt könnyen érthető és világos s e mellett igen terjedelmes se legyen, valóban nehéz dolog is; szerzőnek ez meglehetősen sikerült és ezért elismeréssel kell nyilatkoznom.

Az általános növénytan B) részét „A növények életműködései s a működések végzésére való szervek" képezi, melyben a) „A növény táplálkozása" (A növények tápanyagai, a táplálék felvétele stb.) s b) „A növények szaporodása" (A virágokról, mint a szaporodás szerveiről; a virágzat, a termés vagy gyümölcs képződése) című alrészek foglalnak helyet s a magvak képződése s az ezek által való szaporodás után mindjárt „A növény magból fejlődött részei"-t tanítja. Ez a beosztás, nézetem szerint igen helyes, következetes és gyakorlati s szerzőnek önállóságára mutat. A tulajdonképeni növényélettan e fejezetekben foglaltatik kapcsolatban a táplálkozással, megtermékenyítéssel s a szaporodással. A phytopathologia is képviselve van „A növények betegségei" című szép czikkel, bár ebben a növények megfagyásának valódi lényege egyáltalán nincs kellően megmagyarázva.

Az élettani részről megint csak azt kell mondanom, mit a boncztani részről, mert ez szintén csak dióhéjba van szorítva s e miatt igen sok nevezetes élettani folyamat tárgyalása maradt említés nélkül, így pl. a nedvek és a táplálóanyagok áramlása a növényben, a növények mozgás-tüneményei stb.

A rendszerező résznél a szerző önállósága csak annyiban domborodik ki, a mennyiben a rendszerkészítés elveit helyesen vagy helytelenül állítja össze, a műkifejezéseket mindenütt következetesen használja, a rendszer megértetésére minő példákat veszen fel s a fősúlyt valjon a hazai nevezetesebb családokra fekteti-e. Tankönyviróink általában kevés szavuak a rendszeralkotás tárgyalásánál, mintha csak azt tételeznék fel, hogy az a tanuló is, ki először hall a rendszerezésről, olyan könnyen értené azt meg, mint a szakember; pedig gyakorlatból tudhatjuk mindannyian, hogy ugyan sokat kell magyaráznunk, számos példát felhoznunk, míg a tanuló úgy a hogy, tisztába jön a rendszer lényegével. Nem elég annyit mondanunk, hogy a mesterséges rendszer analyticai, a természetes pedig syntheticai módon készül; hanem szükséges azt mindjárt összehasonlító példákkal megvilágítanunk. A rendszeralkotás specialis értéke mellett igen nagy gyakorlati haszna is van, következetesebb lesz általa a tanuló beszédében s gondolatainak összefűzésében.

Szerzőnk a rendszerezés vagy csoportosítás czélját illően meg-

magyarázza, de az analytikai és synthetikai módszerekkel mégis csak röviden végez. Szinte hallom szerző amaz ellenvetését, hogy nem elég-e, ha a tankönyv annyit mond: „A *természetes rendszernél* már tekintetbe van véve a növény belső szerkezete, fejlődése és életműködése is. Készítése *összetevő, syntheticai módon* történik, mert egy növényből indul ki s az egymáshoz hasonló növényeket előbb kisebb, majd nagyobb csoportokba egyesíti“ ? a többi legyen a tanár dolga. A mit szerző itt mond a természeti rendszerről, az mind jó és helyes, sok tankönyv még ennyit sem teszen, csak odaveti a meghatározást; de egy kis felvilágosító példát is szeretnék a tankönyvbeli rendszerből a tanuló részére, mert ez mindig előtte fog állani, a tanár felvilágosító szavai pedig elrepülnek vagy legjobb esetben egy-két tanuló jegyzi meg.

Szerző ismerteti a *Linné-*, *Jussieu-*, *De Candolle-* és *Endlicher*-féle rendszert s tankönyvében a *Sachs* módosított rendszerét követi. A Moszatokat és Gombákat elég részletesen ismerteti, mi közben sok rendszertani fogalmat tanulhatnak a fiuk. Igen helyesnek tartom a növénybetegségeket előidéző nevezetesebb penészeknek (Peronospora infestans, Puccininia graninus, straninus, coronata; Claviceps purpurea stb.) tüzetes tanítását. Meg kell jegyeznem azonban, hogy az ilyenféle magyarázatot „A *sporák*, melyek tulajdonképen abban különböznek a magvaktól, hogy bennök csira (embryo) nincs (90. l.)“, mint naiv megkülönböztetést, csak az alsó osztályokban fogadhatom el, de az V-ik osztályban nem, mert itt már megmondhatjuk, hogy a mag különböző szövetekből van összetéve, a spora pedig csak egy sejt. Ugyszintén kifogásolom a szerzőnek az *ivadékcseréről* adott magyarázatát (92. l.), ez ismét olyan kérdés, melyről vagy kimerítő magyarázatot adjunk vagy semmit.

A magyar növénynevekben szerző nem nagyon válogatós s a rendszertan csak úgy hemzseg a rosszul alkotott s többnyire régi nevektől, mutatóul álljon itt nehány: *uszányfü* (Potamogeton), ernyős *elecs* (Butomus umbellatus), kerek *kapotnyak* (Asarum europaeum), *türtszirom* (Cyclamen europaeum), *börvén metény* (Vinca minor), *szeplén* (Cerinthe minor), *tákajakfélék* (Scrophularineae) réti *csikorka* (Gratiola officinalis), *buzérfélék* (Rubiaceae) *ükörke lonc* (L. Xylosteum), *pitypang* (Taraxacum officinale), *ligetékefelék* (Onagraviae), *gomborka* (Camelnia sativa) *fájvirágfélék* (Baltamineae), *sárda* (Abutilon Avicemae) s több effélék, melyekért nyelvőreink úgy szidnak, mint a bokrot. Én részemről nagy tisztelője vagyok régebbi növénytan-iróinknak, de már csupa tiszteletből ezen kiforditott neveket bizony nem tartanám meg.

A tankönyv végén szerző izelitőül egy kis phytopalaeontologiát és phytogeographiát is ád.

Igen szerettem volna, ha szerző egy kis növénytan-történelmet is csatol tankönyvéhez, ez a tanulónak kissé nagyobb kedvet adna, mert az ő látókörét nagyobbitaná; különösen nem hagynám el a

magyar növénytan történetét, miből megtanulnák ifjaink, hogy régebben is voltak oly jelesebb férfiaink, kik a botanicá-val foglalkoztak s vannak jelenben is. Ha más tudományoknál felemlítjük a korunkbeli jelesebb irókat, miért kell azokat mellőznünk a természetrajznál? ha nem éppen virágzó is, de mégis van nekünk is természetrajzi irodalmunk s mégis csudálatosképen tankönyviróink ezt teljesen mellőzik, pedig a természetrajzi tudományoknak s éppen a növénytannak már ez által is kölcsönözhetnénk némi hazafiui érdeket.

E tankönyv nyomása is igen jó, betűi nagyok s ezért könnyen olvashatók. Helyesnek találom azt is, hogy benne, a mai szokástól eltérően, nincsenek apró betüs részek; ez a tanulót mindig csak zavarja s munkáját megnehezíti. A leírás mindenütt élénk könnyen érthető, felvilágositó és gyakorlatias, miben a szöveg közé nyomott 170 ábra is segédkezik. Egészben véve e tankönyv azt a hatást gyakorolja reánk, hogy ami benne van, az csekély kivétellel mind jó s ez magában is ajánlatossá teszi tankönyvünket s mindezek mellett, leszámítva azon kis következetlenséget, mit fentebb említék, módszere is tapintatos. Mindezek alapján bátran kimondhatom, *hogy e tankönyv, úgy a mint van is, sikerrel használható s a legjobb tankönyvek közé tartozik*, miért szaktársaim figyelmébe melegen ajánlom.

(Csurgó) *Dr. Vida Károly.*

*

Analizis. Bevezetés a mathematika rendszerébe. A magyar tudományos akadémia megbizásából irta: *König Gyula.* Első kötet. (Első rész 1—21 iv). Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés.

Már régen érezhető mathematikai szakirodalmunkban az a hézag, a melyet betölteni e könyv hivatása. Mindnyájan tudjuk, hogy eddigi u. n. felsőbb mathematikai tankönyveink azon, a mathematika terén igen sokszor és sok helyütt érezhető bajban sinylettek, hogy az operatiok formái háttérbe szorították azok tartalmát és hogy a segédeszközök miatt szem elől tévesztették az igazi czélt. Nem is szolgálhattak arra, hogy kalauzolásuk mellett a mathematikai tudományok jelen állásáról, rendszeréről fogalmat szerezhettünk volna.

König könyve mathemathikai szakirodalmunkban határozott fordulatot jelent. Egyszerre feltárulnak előttünk szerves egészben a mathematika jelen állapota, problemái, haladásának ujabb iránya, anélkül azonban, hogy a mathematikai tudományok haladását jelző értekezések csupán át lennének ültetve. Szerző teljesen önállóan dolgozza fel a jelenkor tevékeny mathematikusainak eszméit. Felesleges ezeket elsorolni. A mathematikai folyóiratokban nem jelent meg idevágó értékesebb dolgozat, amiből a tudomány tényleges haladását jelentő momentumok nyomai ne látszanának meg e köny-

vön. Szóval, a tudomány azon niveauján áll, a mely a jelen állapotnak leghívebb képe.

Ez az első rész, mely nehány oldal hiányával teljes egészet alkot, tartalmazza az „Általános számtant“ és a „Függeléket az általános számtanhoz.“ Nem lehet kellő részletességgel ismertetnem a művet, csak fel akarom rá hívni a szakértők figyelmét. Hogy azonban ezt a kellő nyomatékkal tehessem, a három első szakasz tartalmát közlöm, hogy a számfogalom teljes felépítésének módját ismertessem.

Minden philosophiai rendszer keretébe beillesztik a szám fogalmát; de rendszerint azok egyike sem alkalmas mathematikai tárgyalásokra. König a szám fogalmának olyan meghatározását adja, ami az analysis kiinduló pontjául szolgálhat: „Szám minden oly fogalom, melynek tartalma a közönséges egész számok (a legszorosabb értelemben vett számok) segítségével teljesen megadható.“ A mennyiség és a szám meghatározásai még Kant felfogásának is megfelelnek, aki a számot értelmünk egyik schematismusának tartja. Az analysis tárgyát élesen elválasztja a philosophiáétól, amidőn definitióit a számlálás folyamatánál megszakítja éppen úgy, mint maga *Kant*, aki azt mondja, hogy e schematismus egy, az emberi lélek mélységében elrejtett művészet, a melynek valódi működését nehezen fogjuk a természettől ellesni és világosan szemünk elé állítani. Ezt csak azért tartottam czélszerűnek felemlíteni, hogy a mathematikai felfogás ellen esetleg felmerülhető aggályoknak elejét vegyem azon utalással, hogy összhangba lehet hozni e felfogást a philosophiaival.

A számlálás folyamata az adott. Ebből a nagyobb és kisebbség fogalma keletkezik. A szám által adva van az egygyel nagyobb és az egygyel kisebb szám. Ezen egygyel tovább számlálásra támaszkodva az összeadás commutativ és associativ elvét bizonyítja be simmetricusabban, mint azt Grassmann után szokták tenni. Két szám szorzatát is recursiv módon állítja elő. $(a + 1)(b + 1) = ab + a + b + 1$. Ezen definitio alapján, az $1.a = a$ segítségével bebizonyítja a szorzás commutativ, distributiv és associativ elvét. Az a—b különbséget és a különbséggel való műveleteket állapítja meg azon esetben, ha $a > b$. hasonlóképpen az $\frac{a}{b}$ és a vele való műveleteket, ha ‚a‘ többese a ‚b‘-nek.

A második szakaszban a positiv és negativ egész számok és a zérus fogalmát állapítja meg. Itt nyilvánul először a szám fogalmának tágítására szolgáló egyöntetű eljárás, ami ilyen következetesen sehol sincs kivive. Az analyzis czélja lévén, hogy a mennyiségek vonatkozásait leírja, a leírás pedig számokkal történik; tehát, ha találunk olyan tapasztalatokat, melyek leírása a bevezetett számfogalommal nem eszközölhető, előáll a gyakorlati követelés a számfogalom általánosítása iránt. Uj és általánosabb számokhoz

szerző az által jut, hogy a már meglevő számok közül kettőt vagy többet egyesít egy csoportba és e csoportnak bizonyos tulajdonságaira tekint. A bevezetett általános számfogalmon a műveletek értelmezése ujból történik, még pedig nem önkényesen, hanem ugy, hogy a számfogalom specialisálása által a specialisált művelet helyes maradjon. Igy ha *a* és *b*-nél nem tekint másra, mint egymáshoz való helyzetükre és arra, hogy ha nem egyenlők, az egyik mennyivel nagyobb, mint a másik, az *a*, *b* számok fogalmában levő négy jegy, az *a* és *b* értéke, azok helyzete és a nagyobbik és kisebbik közti különbség, leszáll kettőre, mivel az első kettőt mellőzi, a másik kettő pedig ugyanaz az *a*, *b* és *a* + *k*, *b* + *k*-ra vonatkozólag; tehát az (a, b) számkapcsolat olyan számot értelmez, a melyre nézve (a, b) = (a + k, b + k).

Az *a*, *b* számok háromféle helyzete a positiv, negativ szám és 0 értelmezésére vezet. Ez a tárgyalás arra szolgál, hogy új világot vessen abba a zürzavarba, ami a positiv és negativ számok világában honolt. Akik azt hitték, hogy a valóságban mutatkozó analogia már a fogalmak precise megállapításával összevág, azok geometriai vagy plane üzleti szemléletek alapján vezették be a negativ szám fogalmát. Ez természetesen már azon egyszerű okból is hamis, mivel az analysisnek önmagának kell fogalmait fölépítenie és a geometriai szemlélet soha sem járhat elől. De ugyancsak analogián alapul az a tudományosabbnak látszó felfogás, amit *Euler* vezetett be a mathematikába és a legtöbb helyen felmerül: nevezetesen, hogy az összegek és különbségek szorzása között fellépő analogia nyomán az *a*—*b*-t az *a* és —*b* összegének tekintse.

König könyvében megint előlép az „absolut érték", de lényegesen más értelemben, mint az absolut szám, amivel a negativ egységek számát szokták jelezni. Az egység fogalma itt sokkal általánosabban van megállapitva, nevezetesen „Egység minden oly szám, melynek valamely hatványa egy."

Az egész számok oszthatósága, a határozatlan egyenletek, Euler algorithmusa, a számok előállítása törzsszámokból és a relativ törzsszámokra vonatkozó fejezetek a számelméleti fejtegetéseket igen egyszerűen tárgyalják.

A számfogalom további általánosítása a törtszámmal történik. Az *a* és *b* számokból megint olyan uj fogalmat alkot, a melynél nem tekint másra, mint hogy van-e közöttük 0 és melyik, továbbá, hogy ha nincs közöttük 0, az uj szám teljes tartalma jellemezve legyen az *a* és *b*-ből keletkező relativ törzsszámokkal, ha a legnagyobb közös osztójukkal elosztjuk őket. Az (a, b) számfogalom ezen megállapodás szerint megegyezik az (ak, bk)-val és ha ‚a' többese a ‚b'-nek az (a, b) = $\left(\frac{a}{b}\ 1.\right)$ Az (a, 1) pedig megegyezik az ‚a' egész számmal. A műveleteket tehát úgy kell definiálnia, hogy azok érvényesek legyenek akkor is, ha *a* többese a *b*-nek.

Az $\frac{a}{b}$-nek nincs értelme, ha $b = 0$; mert különben az osztás többértelmű művelet lenne. — A törtszámok ezen bevezetése épen olyan szükséges, mint a negativé, daczára annak, hogy a mérés léptennyomon törtszámokra vezet. A mérés művelete nem az analysisbe való functio és az egységet részekre osztani, mint igen sokan szeretik tenni, épenséggel nem lehet.

Ezek után a rationalis számok fogalmát állapítja meg és betetőzésül igen érdekesen mutatja meg, hogy a rationalis számok sokasága megszámlálható sokaság *Cantor* értelmében. Megszámlálható egy sokaság akkor, ha elemei az egész számok sorával egyértékű vonatkozásba hozhatók.

A láncztörtek után felállítja a legáltalánosabb rationalis alakot és ezen művelet megfordítását, az algebrai egyenletek megoldásának problemáját tűzi ki és megállapítja a módot, amely a rationalis gyökök meghatározására vezet. Nem specialisálja az egyenletet, amint szokták és kimutatja, hogy a rationalis gyök esete csak kivételes. Ennek specialis esete, hogy $x^n =$ R-nek csak akkor van rationalis gyöke, ha R teljes n-ik hatvány.

Az algebrai egyenletek megoldása két irányban általánosítja a számfogalmat. Az egyik esetben ugyanis lehetséges olyan rationalis számot megállapitani, hogy $f(r) < \delta$ legyen, ha δ alatt bárminő számot értünk, kicsit vagy nagyot. Míg vannak ezzel ellentétben oly esetek, ahol ezt a követelést minden δ-ra teljesíteni nem lehet, amint az $x^2 + 2$ esetén mutatja. Az első esetben az irrationalis a másodikban a complex számra jut.

Bebizonyítja az egyenletek megoldásában alapvető tételt, hogy lehet mindig olyan μ számot találni, hogy $[f(n)] > \alpha$ legyen, bármekkora is legyen α. Ezen tétel alapján osztályozza a rationalis számokat két csoportba, olyformán, hogy minden szám egyik csoportba jut úgy, hogy r szám az első csoportba jut, ha *minden* szám, amely r-nél nagyobb az $[A^\circ x^n + \ldots + A^n]$be helyettesítve ezt α-nál nagyobbá teszi. Ellenkező esetben a második osztályba tartozik. A rationalis számok ilyen osztályozása tulajdonképen csak általánosítása annak az osztályozásnak, melyet minden rationalis szám fogalma már involvál. Nevezetesen, minden r szám elválasztja a számok azon sorát, melyek r-nél nagyobbak, azoktól, amelyek r-nél kisebbek.

Az itt végzett meggondolások, amelyeknek eredménye maga a számok ketté választásának lehetősége, átvisznek a *számérték* fogalmának pontos megállapítására és általánosítására.

A rationalis szám értéke ugyanis pontosan meghatározza annak helyzetét, azaz, ha ismerjük valamely szám értékét, *minden* más számról megmondhatjuk, nagyobb-e vagy kisebb. A nagyobbság és kisebbség pontos megállapítása után viszont mondható, hogy a szám értékének teljes tartalma megvan, mihelyt ismerünk bizonyos eljárást, amelynek segítségével minden számról meg tudjuk állapítani, nagyobb-e vagy kisebb a mi számunknál. Így jut a va-

lós szám általános fogalmára, minél fogva a valós szám adva van azáltal, hogy helyzetét minden más valós számra meghatározhatjuk. Ha a szétválasztás nem *minden* rationalis számra eszközölhető, akkor csakis *egy* olyan lehet, melyet egyik osztályba sem illeszthetünk, akkor a szétválasztás által ez a rationalis szám van értelmezve; ha pedig egy sem marad ki, akkor irrationalis szám lett értelmezve.

Az irrationalis számok ilyen általános módon való bevezetése eddigelé egy könyvben sem foglaltatik. Majdnem mind a gyökvonás alapján vezetik be, tehát a számokat egy specialis egyenlet által választják szét.

Az előbb említett osztályozás céljából a számoknak egész sorozatát alkotja, a szabályos számsorozatot. Szabályos minden olyan sorozata a számoknak, a melynél lehet oly r-et meghatározni, hogy minden k-ra nézve $[a_n - a_{n+k}] < \delta$ leszen, ha csak $n > r$ és bármicsoda positiv szám a k. E fejezet a valós szám fogalmának legfőbb általánosítását tartalmazza, midőn a szabályos számsor által jellemzi a valós számot. Minden szabályos számsorozat csak egy számot értelmezhet. Felállítja azon szabályos számsorozatokat, amelyek egy és ugyanazon szám jellemzésére szolgálhatnak. A szabályos számsorozatnak jellemzése abból áll, hogy minden egyes rationalis számra meghatározhatjuk, az a jellemzett számnál nagyobb vagy nem? Specialisálással a végtelen tizedes törthöz jut a szabályos számsorozatban. A valós számfogalom általánosítása után a műveleteket tárgyalja és pedig azon követeléssel, hogy azon esetben, midőn a számsorozatok rationalis számokat értelmeznek, a műveletek eredményei az előbbiekkel megegyezzenek. A szabályos számsorozatoknak a határértékkel biró sorozatokkal való megegyezésüket mutatja ki és nehány gyakrabban előforduló határértéket kiszámít.

Kimutatja, hogy minden algebrai egyenletnek, ha az irrationalis számok körében megközelítőleg megoldható, van valós gyöke, melynek alkalmazását teszi a gyökvonás általános tárgyalása, melynél előállítja az $\sqrt[n]{x}$ definitiójára szolgáló szabályos számsorozatot. A tört kitevők és logarithmusok ismertetése után igen érdekesen állapítja meg a középértékek segítségével a Ludolfi számot és a sinus meg cosinus fogalmát.

A harmadik szakaszban a másodfokú egyenlet megoldását tárgyalja, felállítja a conjugált gyökökre vonatkozó tételeket és ezek után a complex számokat vezeti be megint azon követeléssel, hogy a (p, q) által jellemzett uj számfogalomra alkalmazott műveletek érvényesek lesznek a (p, 0) által jellemzett valós számokra is. A képzetes egység fogalma az egység általános megállapítása után keletkezik.

A complex határértékek tárgyalása után a complex számok geometriai ábrázolását veszi és a trigonometricus alakon a művelete-

ket ismétli. A gyökvonás általános tárgyalása és az egységgyökök tulajdonságainak megállapítása után kimutatja, hogy a valós számok összeslége nem megszámlálható sokaság. Az algebrai szám fogalmának megálapítása után a transcendens számok létezését mutatja ki.

A negyedik szakasz a végtelen műveletsorozatokat tartalmazza, a fogalmak lehető legprecisebb megállapításával. A függelék a determinansok és a linearis alakok elméletét foglalja magában. Ezekről más alkalommal. A középiskolai mathematikai tanárság örömmel üdvözölheti e művet, amely idővel bizonynyal fogja éreztetni befolyását egész mathematikai gondolkozásunkon, tehát közvetve középiskolai tanításunkon is.

Dr. Beke Manó.

Programm-értekezések.

(Az 1884—85. évi lyceumi, gymnasiumi és reáliskolai értesítőkből.)

a) Hittudomány.

Bethlendi Endre: Isten és Izrael. Debreczeni ref. főisk. 3—35.

Schmidt József: A vallástanítás és a világi tudományok mint segédeszközei. Budapest II. ker. kir. kath. főgymn. 1—29.

b) Magyar nyelv és irodalom.

Dr. Benedek Albert: Arany János az iskolában. Temesvári áll. főreálisk. 3—12.

Dr. Berkeszi István: A magyar nyelv a magánélet terén. Fehértemplomi áll. főgymn. 3—50.

Dr. Bréan Kázmér: Csongor és Tünde kútforrása és aestheticai értéke. Lugosi r. kath. főgymn. III—XXII.

Erdélyi Károly: Vázlatok a magyar nyelvészet köréből. Nagykanizsai kath. főgymn. 3—48.

Gellért Jenő: Ányos és a világfájdalom. Budapesti V. ker. közs. főreálisk. 3—9.

Kürcz Antal: A legújabb kath. költészet. Budapesti V. ker. kir. kath. főgymn. 3—21.

Toncs Gusztáv: Vörösmarty Zalán Futása. Szabadkai községi főgymn. 3—65.

Veress Ignácz: A magyar név- és igejelző. Nagy-szebeni állami főgymn. 3—25.

Dr. Veress Samu: A XVII. század utolsó negyede és egy iránymű. Rimaszombati prot. főgymn. 3—11.

c) Classica philologia.

Benő Berárd: A római család belélete, különös tekintettel jogi és erkölcsi viszonyaira. Nagybányai kath. főgymn. 3—48.

Dr. Finászy Ernő: A régi görög gyermekjátékok. Budapesti VII. k. államgymn. 1—16.

Györffi Endre: Az anarchisták Rómában. Keszthelyi róm. kath. gymn. 5—42.

Haáz János: A rabszolgák helyzete Athénban és Rómában. Nagykárolyi r. k. nagygymn. 3—33.

Hunfalvi Béla: A néptribunok hatásköre. Pápai róm. kath. főgymnasium. 3—35.

Keleti Vincze: Salustius Jugurthájának 17—19. fejezete az iskolában tárgyalva. Beszterczebányai kir. kath. főgymn. 1—7.

Kiáltosy József: Latin lyrikusok tárgyalása az V. osztályban. Budapest. Gyakorló iskola. 1—13.

Lassu Pius: A görög népmondák és regék Sophocles színműveiben. Szolnoki kath. gymn. 3—28.

Novák Béla: Mik voltak Cicero nézetei az Istenségről s mikép egyeznek azok a keresztény vallással. Mármaros-szigeti kath. algymn. 3—28.

Piltia N.: Influința limbei grece asupra desvoltârii cuvinteloru și asupra literaturei limbei latine. Brassói rom. gör. keleti főgymn. 1—48.

Plattner: Private und politische Bedeutung des Götterkultus bei den Römern. Nagy-szebeni evang. gymn. 5—47.

Radlinszky József: A latin olvasmányok tárgyalása az alsó osztályokban. Jászberényi kath. főgymn. 5—17.

Samu Ferencz: Q. Horatius Flaccusnak a Pisókhoz írt levele. Esztergomi róm. kath. főgymn. 1—62.

Schiel Albert: Demosthenes II. Brassói ev. főgymn. 1—37.

Vincze Ambró: Jogvédelem és emberi élet a régi görögöknél. Székesfehérvári kath. főgymn. 3—31.

d) Modern philologia.

Halász Ignácz: A svédországi lappok közt. Székesfehérvári állami főreál. 3—16.

Haraszthy Gyula: A franczia klasszikusok tanításáról. Nagyváradi áll. főreál. 3—9.

Háhn Adolf: A franczia meg a spanyol Cid-dráma. Aradi lyceum. 3—27.

Kosztka György: Lenau Miklós élete és költészetéről. Pécsi áll főreáltanoda. 3—37.

Stronsky Agost: Wieland Oberonja. Szombathelyi kath. főgymn. 9—97.

Dr. Tóth Lőrincz: Bocatius. Kassai kath. főgymn. 1—30.

Vida Aladár: Egy pár észrevétel a német nyelv és irodalam tanításához a gymnasiumokban. Eperjesi kir. kath. főgymn. 1—11.

e) Történelem és segédtudományai.

Bakó István: Történelmi jegyzetek Léva multjából. Lévai kathol. nagygymn. 3—27.

Csáka Károly: Nemzetgazdászati nézetek Magyarországon Mária Terézia korában. Trsztenai kir. kath. algymn. 3—34.

Cséplő Péter: Szt. László. Nagyváradi kath. főgymn. 3—37.

Czirbusz Géza: A zene az ethnographiában. Szegedi róm. kath. főgymn. 3—33.

Dengler Albert: Geschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der siebenbürgischen Verhältnisse I. Thl. Von den ältesten Zeiten bis zur planmässigen Colonisirung des Landes mit Deutschen unter Geisa II. Beszterczei ev. gymn. 3—44.

Grósz Ernő: Késmárk és Lőcse városok versengése a XVI. században. Késmárki ev. lyceum. 1—9.

Győrik Márton: Adatok a dr. Sinkó Dániel-féle érem- és régiséggyűjteményhez. Pozsonyi ág. lyceum. 3—77.

Hlatky József: Czéhtestületek és iparos élet Körmöczbányán a 15., 16. és 17. században. Körmöczbányai állami főreálisk. 3—26.

Hodoly László: Adalékok a magyar nemzet eredetének kérdéséhez. Pozsonyi közs. főreál. 1—18.

Holczinger Imre: A delphii amphiktyonia szerepköre a görög történelemben. Tatai kath. algymn. 1—31.

Hummer Nándor: A történet mint a nevelés egyik eszköze. Budapest, László-féle m. int. 7—11.

Mailand Oszkár: Az árgesi zárda mondája és annak egy hunyadmegyei variatiója. Dévai áll. főreál. 1—9.

Myskovszky Viktor: Kassa város középkori erődítményei. Kassai áll. főreál. 9—16.

Nyilasy Károly: A magyar királyok koronázásához kötött politikai föltételek története. Kecskeméti kath. főgymn. 3—33.

Vaszary Kolozs: Adatok az 1830-iki országgyülés történetéhez Győri kath. főgymn. 1—162.

f) Földrajz.

Pizzetti R.: Della forma e della grandezza della Terra. Fiumei m. kir. áll. főgymn. 3—29.

Ráth Evermond: Gömör-Kishont vármegye természeti viszonyainak leírása. Rozsnyói kath. főgymn. 3—34.

S. Á.: A Bakony. Magyar-óvári kath. algymn. 3—38.

g) Természetrajz. Vegytan.

Antonelli: Arcanele naturei. Balázsfalvi gör. kath. főgymn. 5—11.

Bajai Amand József: Vulkanismus. Miskolczi kath. gymn. 3—17.

Bodnarik Mihály: A calcit mint kőzet. Érsekújvári kath. gymn. 3—10.

Burget József: A vér és vérkeringés a gerinczes állatoknál. Munkácsi áll. gymn. 3—10.

Dr. Cserni Béla: Kiméljük a hasznos állatokat. Gyulafehérvári r. kath. gymn. 3—32.

Gunde Henrik: Hazai selyemtenyésztésünk múltja és jelene. Ujvidéki kir. kath. főgymn. 10—29.

Laczkó Dezső: A gerinczes állatok csontrendszerének fejlődéséről. Debreczeni róm. kath. algymn. 3—18.

Nagy Ferencz: Darwin és a darwinismus. Kecskeméti ref. lyceum. 3—13.

Dr. Nemes György: Pancsova város ivóvizei. Pancsovai áll. reálgymn. 16—20.

Dr. Petri Károly: Ergebniss entomologischer Excursionen im Gebiete Schässburgs. Segesvári ág. főgymn. 1—63.

Tamás Albert: A porphyros közetekről. Székely-udvarhelyi r. kath. főgymn. 3—25.

Dr. Telbisz Benedek: Nehány geologiai adat Trencsén legközelebbi környékéről. Trencséni kir. kath. főgymn. 3—8.

Thalhammer János: Odonata fabr. Adatok Kalocsa vidéke rovarfaunajának ismertetéséhez. Kalocsai érseki főgymn. III—XIX.

Sz.: A természettudományok haladása. Rózsahegyi kath. algymnasium. 3—12.

h) Természettan.

Bodola László: A légköri villamosság. Csurgói ref. főgymn. 3—22.

Borostyány Béla: A levegő. Lőcsei áll főreáliskola. 3—23.

Hadik Rikárd: A hajcsövesség elmélete. I. Lőcsei kir. főgymnas. 4—24.

Dr. Halász Kelemen: A sugárzó hő és fénymozgás azonossága. Soproni kath. főgymn. 3—18.

Pogány Gyula: Ungvári meteorol. észleletek az 1882. évről. Ungvári kir. főgymn. 39—46.

Poliheit Károly: A nap a mi életerőnk. Pozsonyi kir. főgymnas. 1—16.

Schmidt Ágoston: Adalékok a középiskolai természettanhoz. Budapesti IV. ker. kath. főgymn. 1—44.

Szatmáry József: Adatok a beszterczebányai meteorol. állomásról. 1884. Beszterczebányai kir. főgymn. 7—10.

Tóth Jenő: A messzelátó. Kolozsvári kath. főgymn. 1—51.

i) Mennyiségtan. (Számtan. Mértan.) Ábr. és rajz. geom.

Baranyi Balázs: A lánczszabály előadása a III. osztályban. Jászberényi kath. főgymn. 17—22.

Ferengzi József: A determinánsok alkalmazása Doctor G. szerint. Váczi kath. főgymn. 1—179.

Inczédy Ágoston: A mennyiségtan módszeres kezelése a gymnasiumban. Pécsi kath. főgymn. 1—31.

Dr. Klug Lipót: A másodrendű kúp- és hengerfelületek áthatási görbéi. Pozonyi főreál. 19—28.

Orbán Lajos: A kettős tétel. Sümeghi reálisk. 3—13.

Szirtes Ignácz: Egyszerű geographiai fokhálózatok szerkesztése. Pancsovai áll. reálgymn. 3—15.

k) Philosophia.

Bodó Ádám: A phantasia az álomban. Marosvásárhelyi kath. gymnasium. 3—20.

Böhm Károly: A formai logika reformjáról. Budapesti IV. ker. ág. főgymn. 1—30.

Gergye Lénárt: Az ó-kori philosophusok tanítása az istenség mivoltáról M. Tullius Cicero philosophiai művei nyomán. Komáromi kath. algymn. 5—48.

Kassuba Domokos: Erkölcs és műveltség. Egri kath. főgym. 1—35.

Kéry Vidor: Az ember érzelmei. Bajai kath. főgymn. 1—63.

Mártin Péter: Az értelmi megismerés elmélete Aquinoi Sz. Tamás nyomán. Temesvári róm. kath. főgymn. 3—46.

Reznyák Albert: Az itélő tehetség nevelése. Kőszegi kathol. algymn. 10—21.

Vargyasi Ferencz: A bölcseleti előtan segédtanszakai a gymnasiumon. Brassói róm. kath. főgymn. 1—31.

l) Paedagógia és története.

Ambrus Mór: Vázlatok a losonczi gymn. háromszázados életéből. Losonczi áll. főgymn. 3—82.

Barabás Domokos: A székelyudvarhelyi kir. áll. főreáliskola története 1871—72—1884—85. Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola. III—XXXVI.

Benka Gyula: Fegyelem a gymnasiumban. Szarvasi áll. főgymnasium. 3—14.

Benke István: A Székely-Mikó-collegium 25 éves történeti vázlata 1859—1884. A sepsi-szt.-györgyi collégium ért. 1—10.

Koncz József: A sárosp. gyulafehérvári collégium. 1671—1718. Marosvásárhelyi ref. collegium. 113—176.

Köfalvy Victor: Néhány szó a szülőkhöz és azok helyetteseihez. Szombathelyi kir. kath. főgymn. 1—6.

Molnár Sándor: A túlterheltetésről és a játékokról. Budapesti ref. főgymn. 1—16.

Sirokai Albert: Rousseau nevelési elvei. Ungvári kir. főgymnasium 5—38.

Somogyi Jenő: A zilahi ev. ref. főtanoda történetének rövid vázlata. (Folytatás: 1848—1860.) A zilahi ref. coll. 3—64.

Tremmer Gyula: A szállásadókról. Sátoralja-újhelyi kath. gymnasium. 3—18.

Dr. Wutz Albert: A régi Róma oktatásügye. Budapesti V. ker. közs. főreál. 3—34.

?: Hogyan mentheti meg az iskola az ifjú nemzedéket a kor vészes áramlataitól. Gyöngyösi kath. gymn. 3—9.

m) **Vegyesek.**

Dr. Alexander Bernát: A Hofer-ünnepély. Budapesti V. ker. áll. főreált. 1—52.

Tiber Ágost: Dr. Say Móricz. Budapesti II. k. áll. főreálisk. 1—18.

Váró Ferencz: Zeyk Károly emlékezete. Nagy-enyedi ref. főiskola. 3—12.

Közli: *dr. Finánczy Ernő.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A hollandiai közép- és felsőbb iskolák szervezete.

(Második közlemény.)

A zárvizsgálatokról szóló programm, mely a hivatalos lap 1870. márczius 10-iki számában jelent meg, ide vonatkozólag a következőket mondja:

„Miután a felsőbb polgári iskolák főczélja az, hogy művelt ifjakat képezzenek s felruházzák őket mindamaz ismeretekkel, a melyeket a mai társadalom minden művelt emberben megkiván, ha *az* előkelőbb állást akar abban elfoglalni: ennélfogva a zárvizsgálat czélja sem lehet egyéb, mint hogy megpróbáltassanak az ifjak, vajjon sikerrel végezték-e el az ötévi tanfolyamot, avagy részesültek-e valamely ennek megfelelő oktatásban? A jelölteknek tehát azt kell megmutatniok, hogy szerzett tanulmányaik által eléggé szilárd alapot vetettek-e arra nézve, hogy tovább képezhessék magukat minden specialis foglalkozás vagy hivatalkörben és hogy a tehetségeknek sokoldalú gyakorlása által képesek-e felhasználni azokat a tapasztalatokat, miket nekik a gyakorlati élet nyujtand s azokból helyes következtetéseket tudnak-e vonni. Azért e vizsgálatnál többet kell az *értelemtől* követelni, mint az *emlékező tehetségtől*; inkább arra kell törekedni, hogy az lássék meg, hogy *mit* tudnak a jelöltek s hogy mily fokú érettségre vezették őket tanulmányaik, mintsem arra, hogy vajjon mennyiben birnak vagy nem birnak az egyes tárgyakban részletes ismeretekkel, vagy hogy hol és mennyiben hiányosak e detail ismeretek. Teljesen elég a legfőbb tárgyak, a minők a mennyiségtan, a természettan, a földrajz, a világtörténet, az irodalom-történet, a nemzetgazdaságtan és alkotmánytan legfontosabb elveinek alapos ismerete.“

Az egyes tantárgyakat illetőleg most már azok határait ekként jelöli meg: *A.* A *mennyiségtanból* az egyszerű alapműveletek egész és tört számokkal, valamint algebrai mennyiségekkel; továbbá hatványozás, gyökvonás, kamatos-kamat számítás, a logarithmus táblák használata, a számtani sorok, egyenletek ismerete kivántatik meg s még ide számíttatik a Newton-féle binonium ismerete is. A *mértanból* pedig a síkmértan, egyenes és görbe vonalokból alkotott testek területének kiszámítása, a trigonometria és goniometria főbb tételeinek ismerete, különösen pedig ezek alapján gyakorlati számítások és mérések eszközlése.

B. A *mechanicából* és a *technologiából* megkivánja a szilárd, — a cseppfolyós- és a gáznemű testek egyensúlya és mozgása törvényeinek ismeretét és e törvények alkalmazását az egyes eszközökre és gépekre. A jelöltnek tudnia kell általában az egyszerű és nehány összetett mechanicai eszköz (csavarcsiga stb.) működésének összehasonlítását tekintettel a surlódásra és a mozgás törvényeit a surlódás nélkül. Ismernie kell a szabadesés törvényeit, a röpmozgáséit, az összetett erők hatásait (erőegyenközény), az ütközés s az erő megtartás elveit. A cseppfolyós és gáznemű testek feszerejének, szétömlésének és horderejének törvényeit, A *technologiából* pedig megkivántatik, hogy a jelölt ismerje a legkiválóbb mechanicai eszközöket, melyek a mozgás átvitelére és megváltoztatására szolgálnak; továbbá ismerje azokat a gépeket, melyek a szélnek, a víznek és a gőznek erejével hajtatnak s hogy mimódon használtatnak fel s illetve állíttatnak elő mechanice és vegyileg egyes leggyakrabban előforduló anyagok, a minők: az érczek, az üveg, az agyag, a gyapjú, a papir, a zsirok, a szappan, a világító gáz és a rostos anyagok (vászon stb.).

C. A *természettanból* főleg súly fektetendő a különböző természeti erők összeköttetésének ismeretére; a fény- és hőtan, a villamosság és delejesség legfőbb törvényeire.

D. A *vegytanból* az anorganikus és organikus vegytan legfőbb elvei.

E. Az *ásvány-* és *földtanból* a vizsgálat tárgyát a kristallographia legfőbb alakjainak, az ásványok általános tulajdonságainak s egyes, a földmívelésre és iparra nézve legfontosabb ásványoknak ismerete képezi; továbbá a földkéreg történetének főkorszakai, a mint azokat a kövületek felmutatják és Németalföld geologiájának főbb vonásai. A *növénytanból* a vizsgálat a növények organographiájára és a Linné-féle rendszer ismeretére, az *állattanból* pedig az egyes állatosztályok legkiválóbb tagjaira szorítkozik. Továbbá megkivántatik a növény- és álatélettan legfőbb elveinek tudása. Mindez gyakorlati alapon.

F. A *kosmographiából* ismerje a jelölt a föld alakját és méreteit, ama módokat, a melyeken ezek meghatároztattak; tudja a hely meghatározást a földszinén és az égen; a földtengely mozgásából származó tüneményeket, valamint az egész naprendszer mozgásának törvényeit; birjon némi ismerettel a bolygókról, az álló csillagokról, a ködfoltokról és a tejútról.

G. Az *alkotmánytanból* ismerje az ország, a provinciák és a községek kormányzását, a mint az az alaptörvényben, a provinciális, a községi

és egyéb organisáló törvényben körvonalozva van; tudja, hogy minő viszonyban vannak egymással Hollandiában a különböző állami közegek s birjon rövid áttekintéssel Hollandia gyarmatainak kormányzásáról és berendezéséről.

H. A *nemzetgazdaságtani* vizsgálat felöleli a termelésről, a javak elosztásáról, forgalmáról, elárúsításáról és felhasználásáról szóló tan főbb elveit; ama kérdéseket, melyek az adókra, az államadósságokra, a szabad behozatalra és kivitelre, valamint a monopoliumra vonatkoznak s arra, hogy a kormánynak minő befolyása lehet a nép jólétére. Ezekhez vannak kötve némi *statistikai* ismeretek, mint pl. hogy a statisztikának, mint tudománynak mik a segédforrásai? minők a földmívelési, ipari, kereskedelmi és pénzügyi viszonyok az anyaországban és a hollandi Indiában. Sok számadatot azonban nem kell követelni.

I. Hogy a *földrajz* mennyiségtani részéből mennyi készültség kivántatik meg fentebb már a kosmographiánál kijelöltetett. A természettani földrajzból ismernie kell a jelöltnek az éghajlatokat, a tengeráramlatokat, az uralkodó szeleket és a növény-, az állat- s az emberfajok elterjedését a föld felületén. Továbbá a vizsgálat tárgyát képezi a politikai földrajz különös tekintettel a legnagyobb államok kormányzási formáira, iparára és kereskedelmére.

K. A *történelemből* az ó- és középkornak csak igen kiemelkedő eseményei képeznek vizsgálat- s így tanulmánytárgyat, annál részletesebb ismeretek kivántatnak meg az újkori történetből, különös tekintettel Hollandia történetére s amaz országokéra, melyek Németalfölddel bárminemű viszonyban is voltak és ama kormányformákra, melyek a mait megelőzték.

L. Ugy az irásbeli, mint a szóbeli vizsgánál ki kell mutatnia a jelöltnek, hogy alaposan ismeri a *holland nyelvet*, annak alak- és mondattanát, stylistikáját és képes magát e nyelven szépen, választékosan és határozottan kifejezni. Az *irodalomtörténetből* különösebben a 17., 18. és 19-ik század irodalmának története s ez irodalom legfőbb termékeinek ismerete kivántatik meg.

M., *N.*, *O.* A *franczia-*, az *angol-* és a *német nyelvből* úgy az irásbeli, mint a szóbeli vizsgálaton megkivántatik, hogy a jelölt e nyelveken magát képes legyen minden feltünőbb hiba nélkül kifejezni s öntudatosan számot tudjon adni az egyes nyelvtani szabályok alkalmazásáról. E nyelvek *irodalomtörténetéből* ismerje a legfőbb korszakokat és e korszakok legkiválóbb termékeit különösebb tekintettel ez irodalmak virágzási korára és a legújabb időkre.

P. A jelöltnek némi ismerettel kell birnia a legfőbb *kereskedelmi czikkek* előállítási módjáról, fajairól, fő ismertető jeleiről és a leggyakrabban előforduló hamisításairól, különös tekintettel ama czikkekre, melyek a mindennapi életben vagy az iparban használtatnak.

Elég jártasságot kell tanusítnia a *kettős könyvvitelben*, készítnie kell egy számítási próba-mérleget és évi mérleget. Ismerje a legfőbb pénz- és értékpapir átszámításokat, mik a könyvvitelben előfordulnak.

R. Végül a *szabadkézi-* és a *mértani* rajzból tudja a diszitményrajzot gypsminták után, az árnyékolást és egyszerűbb minták másolását krétával. Tanusítson jártasságot a mértani rajzban szükséges eszközök használatában és ízlést, gondosságot az egyes rajzok kidolgozásában. A cursus folyamán készített jobb rajzokat is bemutathatják a vizsgálaton.

Ime ez a felsőbb polgári iskolák zárvizsgálatának programmja, a melyből legjobban megitélhető, hogy *mit* és *mily terjedelemben* kell tanítani ez iskolákban, a melyek ezek szerint nem valamely felsőbb oktatáshoz előkészítők, hanem önmagukban bevégzett képzettséggel bocsátják ki növendékeiket az életbe.

E polgári iskolák tanítóit illetőleg a törvény a következő intézkedéseket teszi: A tanítók, a szerint, a mint a három-, vagy az ötéves cursussal biró polgári iskolákban kivánnak működni, kapják képesítési okleveleiket. Az előbbi iskolákra való képesítéshez a vizsgálat a jelölttől körülbelül csak annyi képzettséget kiván meg, mint a mennyit az egyetemi felvételnél a candidatustól, mig az utóbbi iskolákra való képesítéshez majdnem annyit a mennyi a doctoratushoz szükséges. Az ötéves cursusú felsőbb polgári iskolák tananyagához mérten már most az egyes szakok szerint nyerhetnek képesitési okleveleket a tanitójelöltek vagy praeparandiai vagy egyetemi előtanulmányaik alapján. Talán elég leend csak a legjelentékenyebb tárgyakra szoritkozva ismertetnem meg, hogy a tanitójelöltektől *mi* kivántatik meg a képesítési vizsgánál. Igy a *mennyiségtani* oklevél megszerezhetéséhez az illetőnek otthonosnak kell lenni: a számtanban, az algebrában, a mértanban, a sík- és gömb-háromszögtanban, a leíró és elemző mértanban; az elméleti és alkalmazott mechanicában s a technologiában. Ismernie kell a természettan, a vegytan és a kosmographia legfőbb elveit, valamint a vegytan, a földtan, a növény- és állattan alapelveit. Az *irodalom-* és *általános történet* taníthatására képesítő oklevélhez megkivántatik a holland nyelvnek és irodalomnak alapos ismerete tekintettel a nyelv multjára, fejlődésére s a mult és jelen kiválóbb irodalmi productióira. A jelölt legyen egyaránt jártas ne csak a politikai történetben, hanem egyszersmind a kereskedelem, az ipar, a művészetek és a tudományok fejlődésének történetében is figyelemmel az általános művelődés történetére. Mint segédtudományból a *csillagászati-*, a *természettani* és a *politikai földrajzból* ismerje a naprendszerünket alkotó testeket, ezek mozgását és főbb jelenségeit — a helymeghatározásokat a földön és az égen, a föld mozgásait s az ezekből származó tüneményeket; birjon határozott ismeretekkel a föld geologiai történetéről és a föld felületén előforduló kiválóbb geologiai tüneményekről, a légkör és a tenger tüneményeiről, a melegnek és a csapadékoknak a föld felületén való elosztásáról, valamint a legkiválóbb növény és állatfajoknak geografiai zonáiról. Ismerje ne csak a jelennek, hanem a multnak is politikai földrajzát különös tekintettel a multban szerepelt nagy államokra. Vagy pl. a *vegytanból* adandó oklevél megszerezhetéséhez már okvetlenül szükséges, hogy a jelölt a mennyiségtanból képesítve legyen s ekkor még a következő tárgyakból kell vizsgát tennie: az *általános*, az *alkalmazott* és

az *elemző vegytanból*, a *vegytani technologiából* és a *kisérleti természettanból*, ennek főleg ama részeiből, melyek a vegytannal összekötetésben vannak. A *kereskedelmi tudományok* taníthatására szükséges a kereskedelmi könyveket illető állami törvényeknek, az egyszerű és kettős könyvvitelnek, a különböző pénz-, súly- és mértéknemeknek, a pénz árfolyamoknak, a váltócursusnak stb. ismerete. Továbbá legyen a jelölt jártas a kereskedelmi jogban, különösen pedig a holland jogban, a mint az a kereskedelmi törvénykönyvben és külön törvényekben meg van írva. Ide tartoznak a holland tarifa- és hajózási törvények is. A kereskedelmi földrajzból s az ipar- és kereskedelmi forgalom statistikájából megkivántatik amaz országoknak, melyek az ipar és kereskedelem központjai-, továbbá a legkiválóbb ki- és beviteli piaczoknak, a világkereskedelem közlekedési útjainak s a nemzetközi kereskedelmi és ipari szerződéseknek, viszonyoknak ismerete. Az államok financziájából tudja a kiválóbb államok financziális háztartását és berendezését s birjon összehasonlító áttekintéssel ezek adózási rendszereiről. Végül az árúisme felöleli a kiválóbb kereskedelmi árúk fajainak, ismertető jegyeinek s viszonylagos értékének, készítés módjának és alkatrészeinek, hamisításainak, valamint amaz eszközöknek és módoknak ismeretét, a melyekkel a hamisítások kimutathatók.

Kitünő tanulságul szolgálhat e nehány itt közlött adat arra nézve, hogy mily kiváló gyakorlati érzékkel tudta csoportosítni a holland közoktatási törvényhozás az egyes szakok körébe tartozó tárgyakat. Sehol semmi felesleges; a körvonalak élesen határoltak és ha a felsorolt tárgyak mellé felvesszük, hogy mindezek ismeretét úgy kivánja meg a törvény, hogy az illető azokat paedagogice tudja kezelni: akkor nem lephet meg, ha az így előkészült tanítók keze alól csakugyan művelt és szakképzett emberek kerülnek ki. Nem szabad felednünk azt sem, hogy senki semmiféle más tárgyat nem tanithat sem a nyilvános iskolákban, sem a magánházaknál, csak azt, a mire képesítő oklevele kiadatott; mert a ki más tárgyat is tanít, az egészen az elzáratásig fokozható büntetéssel büntettetik, sőt még ahoz is, hogy valaki a saját szakjában magán órákat adjon a belügyminiszter engedélye szükséges, (l. *Besluit* van 30. Aug. 1864.), nehogy a sok magánórával annyira elfoglalja a tanitó magát, hogy aztán a saját tovább képzésére nem marad ideje.

A mint fentebb már emlitve volt, a közoktatási törvény a „middelbaar onderwijs"-hez számítja az *földmíves-iskolákat* és a *polytechnikumi* oktatást is. Nézzük ezeket is legfőbb vonásaikban.

Az állam egy *földmíves-iskolát* tart fenn az egész ország számára, a melyben a következő tantárgyak adatnak elő: nemzetgazdaságtan, alkalmazott mennyiségtan (területszámítás, csatornák viztartalmának s általában ürtartalom számitások); mechanika, alkalmazással a földmivelésre s a földmívelési eszközökre; a gazdasági épületek berendezése; mértani rajz, különösen épületrajz; természetrajz, vegytan; földmívelési technologia, alkalmazott geologia; növény- és állatélettan, állatorvostan, az általános és különös mezőgazdagságtan; állattenyésztés, mezőgazdasági könyvvezetés; gyakorlati földmivelés és erdőtenyésztéstan.

A *polytechnikumban* képeztetnek a polgári mérnökök, az építészek, hajómérnökök, technologok és bányász-mérnökök.

A polytechnikumi oktatás felöleli a felsőbb mennyiségtant, a gömb háromszögtant, elemző mértant, a leíró mértant és ennek alkalmazásait, a differentialis és integral számítást, a földmérést és geodesiát, az elméleti és alkalmazott mechanikát, a géptant, a mechanikai technologiát és gépépítéstant, az alkalmazott természettant, a gyakorlati és analytika chemiát, a vegytani technologiát, a gyári iparfejlődést, az ásványtant és földtant, a metallurgiát, viz-, vasút- és hidépítéstant, a polgári- és hajóépítészettant, a szabadkézi és mértani rajzot, az eszközökkel való gyakorlati bánásmódot, mechanikai minták készítését, nemzetgazdaságtant, kereskedelmi jogot, végül a vizi utakra, közvagyonra, bányászatra és iparra vonatkozó administrativ jogot. A növendékek minden tanévre 200 frt tandíjat tartoznak fizetni s ezért jogok van az összes előadásokat látogatni, a kik pedig csak egyes leczkéket akarnak hallgatni, azok oly tárgyakért, melyek hetenként csak egyszer adatnak elő fizetnek 10 frtot, melyek kétszer, 20 frtot, melyek háromszor, 30 frtot s a melyek négyszer vagy többször, 40 frtot. Ez összegek az állampénztárba fizetendők.

Ez iskolák kormányzása az igazgatóra és egy az iskola tanáraiból választott tanácsra, van bizva. A tanács elnöke az igazgató, jegyzője és titkára évenként a tanács kebeléből választatik. A tanács mindannyiszor összeül valahányszor azt az igazgató összehívja. Az oktatást, a leczkerendet az igazgató állapítja meg a tanácscsal egyetértőleg s ha esetleg közöttük véleményeltérés van, a dolgot a belügyminiszter elé terjesztve ez dönt a kérdésben. Az igazgató évenként mindég október végén jelentést tesz az elmult év minden dolgairól és viszonyairól a miniszternek. Az új iskolai évre az előadások programmját már május hóban meg kell állapítani s azt június elseje előtt a miniszternek beterjeszteni jóváhagyás végett. Az igazgató akadályoztatása esetében a legidősebb tanár által helyettesíttetik mindaddig, míg a miniszter ideiglenesen másként nem intézkednék. Ha a tanári karból valamelyik nem tarthat órát, ezt azonnal tartozik az igazgatónak jelenteni, csak az ő engedélyével s illetve tudtával történhetik óramulasztás. Az igazgatónak kötelessége úgy az előadásokat, mint a gyakorlatokat, kisérleteket annyiszor, a mennyiszer csak teheti meglátogatni. Övé a gyűjteményekre és műhelyekre való felügyelet, csak az ő felhatalmazásával történhetik mindennemű vásárlás; különben a gyűjtemények és műhelyek gondozása arra a tanárra van bizva, a ki az illető szaktárgyat tanítja. A könyvtár kezelésére külön könyvtárnokot nevez ki a miniszter.

Az iskolai év szeptember első hétfőjén kezdődik s három nagyobb szünidő van, u. m.: julius 1-jétől szeptember elejéig, továbbá karácsonykor és húsvétkor 10—10 nap.

A mérnöki stb. diploma egy a polytechnicai cursus bevégzése után tett vizsgakor adatik ki. E képesítő vizsgát megelőzi egy oly terjedelmű vizsga, mint a minő az ötéves polgári iskolai cursus végén kivántatik meg. Példának legyen itt csak elég annak feltüntetése, hogy egy polgári

mérnöktől mennyit követel a törvény. Az említett polgári iskolai vizsga tárgyain kívül még két vizsgát kell tennie a jelöltnek. Az elsőt teszi a felsőbb mennyiségtanból, a gömbháromszögtanból, elemző- és leíró mértanból, a differential és integral számításból, az alkalmazott természettanból, az elemző vegytanból, tekintettel az építési anyagokra; ismernie kell azokat az építési anyagokat, melyek úgy az épületeknél, mint a vízépítésnél használtatnak; az épületek alkatrészeinek constructioját és készítnie kell egyes ház- és vízépítészeti rajzokat. A második vizsga tárgyai pedig: az alkalmazott és elméleti mechanica, a vízépítészettan a maga egész terjedelmében tekintettel a folyókra, a csatornákra, a zsilipekre, kikötőkre s tengerészeti művekre és a hajózásra, az ország hydrographiájára; a polgári építészettan, ez azonban csak a legegyszerűbb épületek construálására s a műépítészet legfőbb elveinek ismeretére szorítkozik; tervek készítése; a geodesia elemei s végül a közigazgatási jog ismerete, különös tekintettel a víziművekre és állami vagyonra.

A mi már most a középiskolák *felügyeletét* illeti, az a belügyminiszter legfőbb felügyelete alatt *helyi bizottságokra*, melyeket a községtanács választ és *külön tanfelügyelőkre* van bizva, a kiket a miniszter nevez ki s a kik az államtól kapnak fizetést és utazási átalányt. Az egész ország fel van osztva három főtankerületre, melyeknek élén a főtanfelügyelők állanak. Az elsőbe tartozik: Noord-Brabant, Gelderland és Limburg; a másodikba: Dél- és Észak-Holland, Zeeland és Utrecht; a harmadikba: Friesland, Overijssel, Gröningen és Drenthe. Azután fel van osztva az ország 25 districtusra s 94 arrondissementra, melyek mindegyikének élén egy-egy tanfelügyelő áll s még ezek mellett meg vannak a helyi iskolaszékek is. Ez utóbbiaknak kötelessége a község minden iskoláját évenként legalább kétszer meglátogatni, gondoskodni arról, hogy az iskolai törvények pontosan megtartassanak; rendes naplót kell vezetniök úgy a tanító működéséről, eljárásáról, tanmódjáról, mint a növendékek számáról, tapasztalt előmeneteléről és általában az egész oktatás állapotáról. Az arrondissement felügyelőjével közlik azonnal a nevezetesebb változtatásokat, a melyeket az oktatás érdekében jónak láttak tenni, azonkívül minden év márczius 1-én jelentést tesznek az összes felügyeletük alatt álló iskolákról ugyancsak az arrondissement tanfelügyelőjének, a ki meg a járásába tartozó állami és felekezeti iskolákra ügyel fel, azokat évenként többször meglátogatja, valamint a tanítóképezdéket is és negyedévenként jelentést tesz tapasztalatairól a districtus felügyelőjének, a ki szintén évenként meglátogatja egyszer a kerületébe tartozó tanintézeteket s negyedévenként gyülésre hivja össze a kerületben levő járási felügyelőket és évi jelentését a tartományi felügyelőnek terjeszti be. Ezek aztán minden év május hó 1-én tesznek részletes jelentést a közoktatási viszonyokról a kormánynak. Mindezen felügyelők a kormány által neveztetnek ki mindég 6—6 évre, ennek leteltével azonban hivatalukban újra megerősíttethetnek. (Az 1878. aug. 17. közokt. törv.)

A mint a közlöttekből látható a holland törvényhozás egészen mást ért a középiskolák alatt, mint a mit értenek a mi törvényeink. A mi

gymnasiumi oktatásunk ott a *felsőbb oktatáshoz* van számítva s harmoniába van hozva az athenaeumi és egyetemi tanítással, annak lévén valósággal propaedeutikája.

E *gymnasiumi, athenaeumi* és *egyetemi tanítást* az *1876. április 28-iki törvény* szabályozta s némileg közelebbről módosította az *1878. május 7-iki törvény.*

Martin van Raalte, e törvények kiadója és commentatora, műve előszavában nehány érdekes megjegyzést tesz e törvényekre vonatkozólag, a melyek feltüntetik, hogy maga a holland közvélemény miként fogadta és tekinti ezeket. A többek között azt mondja: „Az újabb időben mintegy szokássá vált, hogy a németalföldi törvényhozó testületnek folyton ama szemrehányást tegyék, mintha nem volna ereje fontos reformok és czélszerű, nagyobbszabású törvények hozatalára. Különösen pedig az alsóháznak kellett ama vádat hallania, hogy ez a különböző politikai pártok által bensőleg szétszaggatva és vak ellenzékieskedő szellemtől hajtatva csak rontani és bírálni tud a nélkül, hogy egyszersmind hatalma volna építni is. E többé-kevésbbé alapos vádat azonban fényesen megczáfolja a *felsőbb oktatást* szabályozó törvény, mely fontos reformjaival, a kor színvonalán álló intézkedéseivel, harmonicus organismusával eddigi nagy hinyokat pótol s csak az alkotmányos törvényhozás iránti tiszteletet teheti szilárdabbá." A törvény létrehozásában a legnagyobb érdeme volt az akkori belügyminiszternek *Heemskerknek*, „ki méltán tarthat igényt a nemzet hálás elismerésére, midőn a kitünő alapokra fektetett felsőbb oktatás gyümölcseit szedendi a jövőben."

Ilyen hangulatot keltett e törvény. Lássuk, csakugyan megérdemlette-e a holland nemzetnek iránta tanusított nagy elismerését?

Kenessey Béla.

(Vége köv.

*

A bizonyítványi másodlatok kiállítása és kiadása ügyében a vallás és közoktatásügyi m. kir. minister 1885. évi szeptember 30-án valamennyi tankerületi kir. főigazgatóhoz a következő szabályrendeletet intézte:

A középiskolai bizonyítványi másodlatok kiállítása és kiadása körüli eljárásnál azt tapasztalom, hogy az nemcsak nem nyugszik országszerte ugyanazon elven, hanem míg némely tanintézeteknél fölösleges formaságokkal és munkával van összekötve, addig más tanintézetek nem gyakorolják e tekintetben a kellő óvatosságot; miért is tekintettel a másodlatok közérvényességére és közhitelűségére, szükségesnek találtam az eljárást következőleg szabályozni:

1. Az osztálybizonyítványokról a másodlatokat, ha a kérelmezők az eredeti bizonyítványok elveszését kellőleg igazolják, vagy legalább olyannyira valószinűvé teszik, hogy a visszaélés gyanuja fenn nem forogh at, az intézeti igazgatók szóbeli kérelemre is, minden felsőbb engedély nélkül, saját felelősségükre kiállíthatják és kiadhatják, s a kiadást nem is

szükséges sem egyenkint, sem időközi kimutatásokban följelenteni a felsőbb tanhatóságnak.

2. Az érettségi bizonyítványok másodlatainak engedélyezésére az illető tankerületi főigazgatókat hatalmazom fel, kikhez az illető tanintézeti igazgatóság útján, mely hivatva lesz az engedély megadására nézve véleményadásra is, kell folyamodni. Az engedély megadásánál itt is azon óvatosságra van szükség, mint az osztálybizonyítványok másodlatainál, s minthogy az érettségi bizonyítványok nagy fontosságuak, kötelesek a tanintézeti igazgatók mind az elveszett eredeti, mind a másodlati bizonyítvány keltét és számát a tankerületi főigazgató útján hozzám utólagosan följelenteni, hogy e másodlatok kiállításáról és kiadásáról a kelet és szám jelzésével, az eredeti bizonyítványnak érvénytelenné nyilvánítása mellett, a főiskolákat értesíthessem.

3. Oly czélból, hogy az eredeti bizonyítvány birtokosának több példányban legyen meg bizonyítványa, a másodlat kiállítása meg nem engedhető; még az esetben sem állítható ki másodlat, ha az eredeti bizonyítvány nem volna a birtokos kezénél. Ha ily esetben valamely hatóságnál sürgősen kell igazolni valakinek tanulmány végzését, ez a tanintézet igazgatósága által az illető hatósághoz intézett hivatalos átiratban történhetik meg. A bizonyítvány-másodlat kiállításának tehát csakis az eredeti elveszése esetében van helye.

4. A bizonyítványi másodlatra mindig ráirandó a „másodlat“ jelzés, s a törzskönyvbe (főnévkönyvbe) bejegyzendő a másodlat kiállítása, annak keltjével és számával. A másodlatnak a törzskönyvből szóról-szóra úgy kell kiállítva lennie, mint az eredeti volt.

5. A bizonyítvány-másodlatért 1 frt díj szedhető, mely díjból a fele rész az intézeti igazgatót, a másik fél rész pedig a kiállító jegyzőt illeti.

Felhivom a főigazgatóságot, hogy a hatósága alatt álló középiskolák igazgatóit szoros miheztartásul ily értelemben utasitsa.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

4. A választmánynak november 10-én tartott ülése.

Elnök: *Köpesdy S.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Bartal A.* tiszt. tag, *Bermüller F.*, *dr. Csengeri J.*, *Deme L.*, *Heller Á.*, *dr. Lechner L.*, *Mayer J. Paszlavszky J.*, *dr. Riedl Fr.*, *Sebestyén Gy.*, *Szerelemhegyi T.*, *Tomor F. és Volff Gy.*

A pénztáros jelentése szerint a pénztárban 141 frt van.

A főtitkár bemutatja *Pirchala Imre* pozsonyi főgymn. igazgató levelét, a melyben titkári hivataláról lemond. A választmány Pirchala Imrének az egyesület érdekében eddig kifejtett fáradozásáért köszönetet mondott.

A főtitkár bemutatja a *Szilágyi István* ref. lyc. igazgató-tanár jubileumát rendező-bizottságnak levelét, a melyben az egyesületet a jubileumra meghívja. A választmány az egyesületi elnököt kéri meg, hogy a jubileumon az egyesületet képviselje.

A főtitkár bemutatja *Ádám Istvánnak*, a sümeghi reáliskola igazgatójának levelét, a melyben a választmánytól engedélyt kér arra, hogy Sümeghen kör alakítása végett a szükséges lépéseket megtehesse. A választmány, tekintettel az alapszabályokra, a közgyülés utólagos jóváhagyásának reményében az engedélyt a kör alakítására megadta.

A főtitkár bemutatja a körök részéről beérkezett indítványokat és tárgyalás alá bocsátandó következő kérdéseket, illetőleg tételeket:

*

I. A selmeczbányai kör indítványa: A helyes, különösen a mértannal kapcsolatos rajzoktatásnak kiváló szerepe az ifjú kedély nevelésénél, a mennyiben ez által fejleszthető leginkább a látó s nagy mértékben a megfigyelő és itélő képesség, a szerkesztéseknél a kombináló tehetség mindenek felett pedig az aesthetikai érzék, sem a társadalomban, de a tanárok körében sem talált eddig méltányos elismerésre. Ezen elégtelen méltatás következtében a rajztanitásnak a középisk. oktatásban szük kör és szerep jutott, melynek kibővitése és fejlesztése érdekében ajánljuk, hogy a körök munkaprogrammjába vétessék fel a következő kérdés megvitatása is: *Mi szerepe van a rajzoktatásnak a középisk. nevelés körében?*

II. A kecskeméti kör által felvetett kérdés: Elég-e a magyar irodalomtörténet rendszeres tárgyalására a gymnasiumban egy év s nem kivánatos-e, hogy ennek tárgyalása itt is úgy, mint a reáliskolában a VII. és VIII. osztály feladata legyen?

III. A szabadkai kör indítványa a föld- és természetrajz együttes tanitása ügyében: Ezen két tantárgynak együttes tanitása nem felel meg a középisk. oktatás czéljának, minél fogva szükséges volna azoknak elkülönitett tanitása iránt lépéseket tenni. Ez állitás indokolására a következők hozhatók fel:

1. A két tárgy egybekapcsolása által a tananyag annyira bő lett, hogy sem az egyik, sem pedig a másik irányban heti 4 óra alatt nem lehet eleget tenni, a földrajzi rész mellett az állat-, növény- és talajkülönbségeket szemléltetőleg tárgyalni.

2. A növendékek a természetrajzból sem leirást, sem rendszert nem képesek tanulni.

3. A tanitás vagy az egyik vagy pedig a másik tárgy kárával történik ahhoz képest, a mint a tanár az egyik vagy a másik szaknak a mivelője.

4. A felsőbb tanhatóságot a felmutatott eredmény nem elégiti ki, tehát a középisk. czélja e tekintetben még megközelitve sincs; végül

5. A rendelkezésre álló tankönyvekben alig van választék s a leghasználatosabb annyira terjedelmes és részletező, hogy vele alig lehet boldogulni.

Ezek alapján tárgyalandó volna a körök által a következő tétel: „*Helyes-e a földrajz és természetrajz együttes tanítása a gymnasium alsó osztályaiban; ha igen, milyennek kell tárgyalásának lenni s mily terjedelemben? ha pedig nem helyes, mikép kell e bajon segíteni?*“

IV. A szabadkai kör második indítványa: Kérje meg az orsz. középisk. tanáregyesület a nmgú vallás- és közokt. miniszteriumot, hogy a szorgalmi jegy, a mely régebben bent volt a bizonyitványokban és értesitőkben, hozassék újra használatba. Leginkább sürgeti ezt a classifikálás igazságossága, a mennyiben gyakran lehetetlen oly mértéket alkalmazni az eredmény megitélésében, mely a szorgalmas és hanyag tanulóra egyaránt illenék.

V. A pozsonyi kör indítványai, illetőleg kérdései: 1. A latin stylus-gyakorlatok sikeres kezelésének módjai melyek? 2. Mi annak az oka, hogy a reáliskolai franczia nyelv oktatásának oly csekély az eredménye? 3. A szigorú felügyelet alatt álló önképzőkörök szükségesek-e vagy nem?

VI. Az újvidéki kör részéről megvitatásra ajánlott tételek: 1. A tanuló ifjúság körében mind nagyobb mértékben fordulnak elő szembajok. Tapasztalatom szerint egyik nagy oka ennek a tankönyvek papirjának szemrontó szine, betűinek apró, czélszerűtlen volta. Gyűjtsenek erre nézve a körök adatokat és hassanak oda a magas kormánynál, hogy a tankönyvek papirjának szine, betűinek alakja felsőbb hatóságilag megállapittatván, a jövőben csak oly tankönyvek engedélyeztessenek, a melyek e tekintetben is megfelelnek. (Beadja: Szándics S.)

2. Melyek a magyar nyelv sikeres tanításának eszközei: a) a nem magyar tannyelvű középiskolákban; b) a magyar tannyelvü, de vegyesajkú középiskolákban — különös tekintettel mindkét esetben az alsó osztályokra? (Inditványozta: Krecsarevics Márk.)

3. Kétségtelen, hogy középisk. oktatásunk ügye *egészben* csak akkor fog nagyobb lendületet venni, ha munkásainak anyagi állapota úgy a munka ideje alatt, mint a nyugdij tekintetében egyformán biztositva lesz. Ismeretes pedig, hogy az aut. hitfelekezeti középisk. tanárok anyagi ellátása legnagyobb részben az állami ellátás felét is alig éri el, nyugdijügyük pedig ma még legfölebb itt-ott csak emlegettetik. Hogy ily helyzetben középisk. oktatásunk fejlődése és haladása nem lehet egyenletes, az kétségtelen. Tétessék tehát a fentemlitett állapot a körök tanulmányának tárgyává, hogy ennek alapján a választmány akár a magas kormány, akár a törvényhozás, akár mindkét faktor hozzájárulásával a helyzet javitására szolgáló lépéseket megtehetné, illetőleg a választmány a most emlitett faktorokat a szóban levő fontos ügy rendezésére kérhetné. (Indítványozta: Frankl István.)

4. Tekintettel arra, hogy a szóbeli érettségi vizsgálat tárgyát nem képező német és görög nyelvből (reáliskolánál a franczia nyelvből) az irásbeli érettségi dolgozatoknak azon gyenge eredménye, mely szerint az illető tanulók e tárgyakból is szóbelire utasíttatnak, csak közvetlenül a szóbeli vizsgálat előtt juthat az illető tanulók tudomására ; tekintve továbbá, hogy ez eset legnagyobb valószinüség szerint ép a gyengébb tanulóknál fordulhat elő, a kiknek tehát sem tudomásuk a gyenge eredményről, sem idejök nem lehet az illető tárgyakból netán szükséges előkészületre, holott erre nagyon is rászorulnának : tétessék a körökben megvitatás tárgyává, vajjon nem volna-e czélszerű, hogy az illető intézeti szaktanárok az irásbeli érettségi vizsgálatok elégséges vagy elégtelen eredményét a német és görög nyelvből (a reáliskolánál a francziából) azonnal hozzák az illető tanulóknak tudomására vagy a tank. főigazgatóság, illetőleg a vizsgáló bizottság elnöke az irásbeli éretts. dolgozatok felülbirálása után legalább is 8—10 nappal a szóbeli éretts. vizsgálat előtt tudassa az intézeti igazgatóval azon tanulók neveit, a kiket gyenge irásbeli dolgozataik miatt a kérdéses nyelvekből szóbeli érettségi vizsgálatra utasít, a miről természetesen az illető tanulók is azonnal értesítendők. (Indítványozta Horváth J.)

5. Bizonyos, hogy a mióta mondattani alapon tárgyaljuk a magyar nyelvet, több sikere van a nyelvtanításnak, de még e mellett sem szünnek meg a panaszok, hogy a tanulók kevés érdekkel, szinte unalommal tanulják a magyar, azaz az anyanyelvi grammatikát, mert jó részt úgy is tudják, a mennyiben pedig nem tudják, inkább nyelvérzékök után indulnak, mint a szabályok után. Szükséges tehát, hogy öntudatossá tegyük a nyelv alakjainak használatát, de a nyelv különösebb sajátságainak ismertetése, a beszédbeli ügyesség képzése, a nyelv- és stilbeli érzék fejlesztése egyéb eszközöket jelölnek ki, mint a minőket most használ a nyelvtanitás. Inditványozom tehát, hogy tegyük megbeszélés tárgyává, miképen lehetne e tekintetben a kivánt czélt elérnünk, különösen megfigyelve a francziák tanitási módját, a kik úgy a társalgás, mint az irás nyelvében messze felülhaladnak minden más nemzetet. (Ind. dr. Badics Fer.)

VII. A szepesi kör indítványai: 1. A bölcsészeti tantárgyak tanitása közvetlenül a középiskolák feladatából következik. 2. A bölcsészet történelmének vázlata nem képezhet középisk. tantárgyat. 3. A középisk. bölcs. tantárgyak : logika, psychologia, ethika. 4. Az időbeli elsőbbség a psychologiát illeti meg, következik a logika, a befejezést képezi az ethika. 5. Csak az alapvető és bebizonyítható, mindenki által elismerendő igazságok tárgyaltassanak. Vitás kérdések fejtegetésének a középiskolában nincs helye. 6. A tanitás kiinduló pontja mindenkor az alap, tény, viszony vagy tünemény. 7. A tanút a felszálló. 8. A módszer nem a *dogmatikai*, hanem a *genetikai*. A tanulók ne tanuljanak *bölcsészetet*, hanem *bölcselkedést*. 9. Mind a három bölcsészeti tudomány tananyaga úgy magában az egyes tantárgyakat, mint ezeknek egymáshoz való viszonya szerint kerekded, összhangzatos, lehetőleg kimerítő egészet képezzen. (Ez utóbbi 9. tételre vonatkozólag l. a „Közlöny“ m. évi folyamában dr. Emericzy Géza értekezését : A bölcsészeti tantárgyak tanitásához a középiskolában.)

*

A választmány megbizza a főtitkárt, hogy e kérdéseket és tételeket hivatalosan közölje a körökkel s hívja fel rájuk ezek figyelmét.

Az elmult közgyülésen a tagok elszállásolása körül felmerült számadások megvizsgálására kiküldött bizottság nevében *dr. Lechner L.* tett jelentést. Az összes bevétel volt 185 frt, a kiadás pedig 170 frt 44 kr. A fenmaradt 9 frt 56 krnyi összeggel a választmány a segélyző-alapot gyarapította.

A tanárok lakáspénzeinek arányosabb megállapítása végett benyujtandó memorandum elkészítésére *Tomor F.* kéretett fel.

Sebestyén Gy. felolvassa az „Ifj. Iratok“ ügyében hirdetendő nyilt pályázatot. A választmány azt egész terjedelmében magáévá tette s megkészítéseért az „Ifj. Iratok“ szerkesztőjének köszönetet mondott.

Az „Ifj. Iratok“ első évfolyamának átvizsgált számadásairól *Mayer József* tett jelentést. November 3-ig az összes bevétel volt 2518 frt 82 kr.; az összes kiadás pedig 1895 frt 22 kr.; fenmaradt tehát 623 frt 70 kr., a melyből a választmány egy régibb határozata értelmében a szerkesztő-bizottságot 255 frt 90 kr. illeti meg; ennek levonásával tehát az új folyam részére fenmaradt 367 frt 70 kr.

Uj tagokul felvétettek: *Beksits Ignácz*, *Hock János* és *Liebenwein János* kaposvári áll. főgymn. tanárok, aj. Prilisauer A.; *Lenner Emil* kaposvári áll. főgymn. igazgató, aj. Mayer J., dr. *Káplány Antal*, *Gohl Ödön* szabadkai főgymn. tanárok, aj. Iványi J.; *Lehmann Á.*, dr. *Ring Ármin* és dr. *Wutz Albert* VIII. ker. reálisk. tanárok Budapesten, aj. Felsmann J.; *Áldosi Bertalan* okl. tanárjelölt Adonyban, aj. Mayer J.; *Orbán Ferencz* áll. polg. isk. igazgató, dr. *Matyéka Károly*, *Méhely Lajos* reáliskolai tanárok Brassóban, aj. Rombauer E., *Edelmann Ottó* gymn. h. tanár Selmeczbányán, aj. Müllner P.; *Majoros József* gymnas. tanár Pozsony Sz.-Györgyön, aj. Stirling S.; *Barkóczy Dömök Antónia* b., *Giusti Antónia* fels. leányisk. tanítónők M.-Szigeten, aj. Marikovszky M.; *Décsei Janka*, *Hermann Róza* fels. leányisk. tanítónők M.-Szigeten, aj. Tompa Á.; *Drohobeczky Gyula* g. kath. tanítóképző intézeti igazgató, *Miklósy István* g. kath. tanítóképző intézeti tanár Ungvárott, aj. Schürger F.; *Dobay Sándor*, *Melegh Gyula*, *Vékony Antal* ref. lyceumi tanárok M.-Szigeten, aj. Grevich E.; *Lázár Istvan* ref. főgymn. segédtanár Csurgón, aj. Vida K.; *Jurkovich Emil* főgymn. tanár Beszterczebánya, aj. dr. Keleti Vincze; *Kovács Antal* kath. gymn. tanár, *Suba Mihaly* gör. kath. hittanár és szentszéki tanácsos M.-Szigeten, aj. Gerevich E.; *Fabuss Alajos* polg. isk. igazgató, *Bozsenik Béla*, *Droppa József* és *Szkunzevics Kornél* főgymn. tanárok Beszterczebányán, aj. Spitkó L.; *Héjas Elek*

főgymn. tanár Csurgón, aj. Vida K.; *Szántó Kálmán* polg. isk. tanár Körmöczbányán, aj. dr. Versényi Gy.; *Zerdahelyi Ödön* főreálisk. tanár Kecskeméten, aj. Szombathely J.; dr. *Kelleman Károly* és *Horovitz Rezső*, reálisk. tanárok Sümeghen, aj. Ádám. J.; dr. *Kovács Pál* jogakad. tanár Kecskeméten, aj. Pintér K.; *Himpfner Béla* főgymn. tanár Beszterczebánya, dr. *Kemény Ferencz* II. ker. polg. isk. tanár Budapesten, *Bartoniek Géza* tanító-képző intézeti tanár Budapesten és dr. *Gruber Nándor* I. ker. polg. isk. tanár Budapesten, aj. dr. Riedl Fr.

B. K.

II. A körök.

A budapesti kör *november 2-án* tartott ülése igen élénk volt. Már a megjelent tagtársak nagy számából látható volt, hogy „meleg“ ülés lesz. A szokásos jegyzőkönyvhitelesítés után *Tiber Ágost* tartá „néhány szó a módszeres értekezletek jegyzőkönyveihez“ czimű értekezését. Az értekezés mintegy felelet *Ferenczy* tanácsjegyzőnek jelentésére, melyet a *módszeres értekezletek* jegyzőkönyveiről az Orsz. közoktatási tanácsnak beterjesztett s melyet olvasóink Közlönyünkből is ismernek. *Tiber* mindenek előtt helyteleníti, hogy a Közlönybe oly czikk vétetik föl, mely a tanárok ellen van intézve; szerinte az ily czikk elkeseredést szülhet az Egyesületben s elidegeníti tagtársainkat az egyesületi működéstől. Ezután Ferenczy jelentésével foglalkozik részletesen s az abban előforduló kifogásokat helyteleneknek tartja. S minthogy fölösleges minden harmadban módszeres jelentést beadni az előadandó tananyagról, természetes, hogy sokan jelentéseikben pusztán a tárgyakat nevezik meg, melyeket előadni szándékoznak. A módszeres jelentések minden harmadban való beterjesztésének meddő volta helyett jobbnak tartaná a szigorubb ellenőrzést, ami tekintve az igazgatóknak, főigazgatóknak munkatúlterheltségét, az ily bajok orvoslását főleg a tanárképzés javításától várja.

Ferenczy ezután védelmére kel jelentésének. Mindenek előtt konstatálja, hogy ő adatait hivatalos forrásokból merítette s ragaszkodik ahhoz, hogy ha módszeres jelentés kivántatik, azt semmi esetre sem lehet egyszerű nomenklaturával kielégíteni. Nem osztja Tibernek kitérését a czikknek a Közlönyben való megjelenésére, mert önérzetes férfiaknak nyilt kritikát el kell fogadniok; aki pedig abból okulást nem merít, ne törődjék vele. Viszont ő nem tartja helyesnek, hogy e tárgy a körülés napirendjére került, minthogy sehogysem hiszi, hogy ez által az ügy előbbre megy, annál kevésbbé, minthogy előadó értekezésében semmi uj eszmét nem tud föllelni. Ezután *Sebestyén Gyula*, Közlönyünk szerkesztője, tiltakozik az ellen, mintha ő a czikk fölvétele által semmi egyesület érdekei ellen vétett volna; minthogy a czikk egészen tárgyilagos, s abban sem egyesek ellen, sem a tanárság ellen általában nincs támadás intézve. Ha közoktatásunk ügyét előbbre akarjuk vinni, nem szabad visszariadnunk attól sem, hogy a hibát ne csak tőlünk idegen körülményekben, hanem ma-

gunkban keressük, kutassuk s ha találunk ílyeneket, azt egymásnak meg is mondjuk. Inkább magunk tárjuk fel a magunk hibáit. semhogy mások figyelmeztessenek azokra. Az önbirálat kemény próbára teszi az embert; de a javulásnak legbiztosabb előkészítője. Még többen szóltak a tárgyhoz, így: *Beke M.*, *Bánfi Zs.*, *az előadó*, majd ismét *Ferenczy* s az élénk vita azon tanulságot nyujtá, hogy a *módszertani* értekezletek tartásának és jegyzőkönyveik vitelének eddigi módja csakugyan tarthatatlan. Annak megvitatása, hogy a módszertani értekezletek ügye miképen lenne rendezendő, a következő szakülésre halasztatott.

A november 24-én tartott ülésen *dr. Beke Manó* értekezett a „*számtani oktatásról*". Az értekezést a jelenvoltak nagy tetszéssel fogadták s többek hozzászólása után az elnök a gyülés azon óhajtásának adott kifejezést, hogy Beke felolvasása az egyesületi közlönyben is közzététessék. Ugyanezen ülésen bejelentette az elnök a vidéki körök által megvitatásra ajánlott s a választmány által hivatalosan megküldött indítványokat. Azzal az utasítással adattak át a vezető bizottságnak, hogy az említett inditványok minél előbb való tárgyalásának elkészitéséről sürgősen intézkedjék. *Kiss E. János.*

A trsztenai kör. Az október 14-én tartott gyülésen *Hruschka Lipót*, körelnök bemutatja a gymnasium által beszerzett távlati készülékeket felvilágositó magyarázatok kiséretében. A Közlöny szerkesztőjének az elnökhöz intézett levélbeli felszólítása folytán a kör állandó tudósítójául egyhangúlag *Kovalik Jánost*, a kör jegyzőjét, választotta meg.

A kör ezek után előleges megbeszélés tárgyává tette a közgyülés által kitűzött ezen kérdést: „Czélszerű volna-e a legközelebbi években Budapesten egy középiskolai oktatásügyi kiállítás rendezése és ha igen, mi volna ennek legmegfelelőbb programmja?" és *Kotunovics Győző* körtag igéri, hogy az e tárgy körül fölmerült nézetek szellemében fog a jövő ülésben indítványt tenni.

Podhradszky Mihálynak hosszabb fejtegetésben indokolt indítványára, a kör elhatározza, hogy a központi választmányt felkéri az iránt, hogy fensőbb helyen odahasson, hogy a tanároknak középiskolákba járó gyermekei a tandíjak fizetésétől föltétlenül mentessenek fel.

Az idő előhaladása miatt *Hickl József* jelenti, hogy csak a jövő ülésben fogja a gymnasium által újonnan beszerzett physikai készülékeket, köztük az elektromos dynamogépet a körnek bemutatni.

A november 3-án tartott ülésben *Kotunovics Győző* felolvasta a kör megbizásából készített munkálatát a középisk. oktatásügyi kiállításról. Előadó a dr. Riedl Frigyes által felvetett indítvány okát abban keresi, mert az ez évi országos tanügyi kiállítás a várakozásnak meg nem felelt, mivel az minden tanférfiú szemében a csak tisztességes távolból megbámult tanszerkiállításnál egyébnek aligha tünhetett föl. Az indítványba foglalt középiskolai oktatásügyi kiállítás, melynek feladata volna — a tanszerkiállításon kivül — a középiskolák szellemi haladásáról és állapotáról is hű képet adni, csak úgy vezetne czélhoz, ha — sok meg sok mástól eltekintve — a nevelés és a tanításnak legalább e három

fő tényezőjét u. m. a tanítványt, a tanárt és a tanszereket a szakértelemmel biró néző és hallgató közönség előtt együtt lehetne bemutatni. Számba vévén azonban az összes hazai középiskolákat, a tervezett kiállítás kivihetőnek nem látszik. — A kör a fenti két pontot magáévá tevén, a kiállítás tervét nem pártolja és annak elejtését indítványozza.

Ezután *Kovalik János* felolvasta a kör által tetszéssel fogadott ily című értekezését: „A *hazaszeretet felkeltése és ápolása a középiskolai ifjúságban.*“

A felolvasás végeztével *Hikl József* a gymnasiumunk által legújabban beszerzett Kröttlinger-féle dynamo-elektromos gépet mutatta be. Czélszerű kisérletek alapján megismertette az inductiót, vagyis azon elvet, melyen a gép működése alapszik és illusztrálta az általa létesíthető elektromos áram élettani-, mechanikai-, vegyi-, hő- és fényhatásait. Előadását elektromos fény előállításával fejezte be. — A kör nagy figyelemmel kisérte a minden tekintetben sikerült mutatványokat és ezeknek érdekes magyarázatát, melyekért előadónak meleg köszönetét fejezte ki.

Kovalik János, a kör jegyzője.

A pozsonyi kör f. évi október hó 25-én szépszámú tagok jelenlétében tartotta meg ez évi első közgyülését, melyet a kör elnöke, nagyságos *Wiederman Károly* úr hivatalos távolléte folytán Markusovszky Sámuel a kör első jegyzője nyitott meg. Az elnök megnyitó beszédében a körünket nem rég ért súlyos csapásról, Malmosi Károly alelnök elhunytáról emlékezett meg. Röviden, de annál melegebben vázolta az elhúnytnak a tan- és nevelésügy s különösen a pozsonyi tanári körnek megalapítása s odaadó buzgó vezetése körül szerzett érdemeit — s indítványára a kör jegyzőkönyvileg fejezte ki mély fájdalmát alelnöke halála fölött. Majd a körnek új tagjait, *Pirchala Imre*, a pozsonyi kir. kath. főgymnásiumnak most kinevezett igazgatóját s *Kutrucz Rezső*, főgymn. tanárt mutatja be. Ez utóbbi tagtársunk ezúttal a tanáregyletbe is belép. A közgyülés ezután tekintettel a helyi viszonyokra, s elnökének gyakori hivatalos elfoglaltságára a Malmosi Károly halála folytán megüresedett alelnöki széket újólag betöltendőnek tartja s e tisztségre egyhangúlag *Pirchala Imrét* választja meg, ki a választást elfogadja s az elnöki széket Markusovszky Sámueltől átveszi — mire a közgyülés az ez évi teendőket vitatta meg.

Rendes munka-programmot a kör ez alkalommal nem állapított meg, csupán kimondotta, hogy a kör azon tagjait, kik már a mult évben vállalkoztak egyes az egyesületi közgyülés által kitűzött s más, a körök által tárgyalásra ajánlott kérdések kidolgozására, most újból felkéri azoknak ezen tanévben való kidolgozására s tárgyalására. Egyúttal megállapította a jövő havi gyülés munka-programmját. Havi gyüléseit a kör a mult évi szokás szerint, minden hónap utólsó szombatján fogja tartani. S hogy annál rendszeresebben folyjanak tánácskozásai, megsürgeti a már mult évben kiküldött házszabályokat készítő bizottságot a házszabályok kidolgozására s mielőbbi beterjesztésére.

Az elnök előterjeszti ezután *Brózik Károly* főtitkár levelét s az abban foglalt kérdést a tanügyi kiállítás rendezése tárgyában — valamint a

„Közlöny“ t. szerkesztőségének levelét a tudósításokra vonatkozólag — mely utóbbira nézve a mult évi gyakorlatot (hogy t. i. a jegyző értesítse a szerkesztőséget a kör működéséről) tartja fen.

Érdekes eszmecsere fejlődött ki most a körök munkaköre felől, melyet *Jónás János* tagtársunk pendített meg. Jónás ugyanis kérdést intézvén az elnökhöz a körnek munkaköre iránt, a maga részéről abbeli meggyőződésének adott kifejezést, hogy a kör tulajdonképen nem felelne meg czéljának, ha munkássága pusztán egyes szakbavágó felolvasásokra s értekezésekre terjedne ki. Nézete szerint szorosan vett szakértekezések csak a szakembereket érdeklik s a körnek nem lehet czélja a szakszerű tanítás. Praktikusnak sem találná az ilyenforma egyoldalú vitatkozásokat, melyek nem egyszer széthúzásokra vezetnek. A körnek összejövetelei és vitatkozásai csak akkor lesznek valóban mindenkire nézve üdvösek, ha tárgyaik általános érdekűek, melyek minden tanárt érdekelnek. Csak ilyen általános érdekű felolvasások és vitatkozások tarthatják össze a tagok figyelmét. Ilyen általános érdekű pedagogiai és didaktikai kérdés számos van. Felhozza a *tankönyveknek* kérdését, mely minden tanárt érdekel, melyről kiki szivesen hallgat meg egyet-mást, miután nem mindenki ér reá a tankönyvekkel behatóbban foglalkozni. Többeknek hozzászólása után *Pirchala* elnök kijelenti, hogy e kérdés benne van a körök munkaprogrammjában, de eddig még senki sem szólt hozzá s óhajtja, vajha minél többeknek figyelme fordulna e fontos kérdésre. Jónás tagtársunk kérdésére az elnök kijelenti azt is, hogy a körnek egyleti természete társadalmilag is kihat a tagok életére, a mire még dr. Stirling Sándor a körnek egy új tagját jelentette be Majoross József, pozsony-szt.-györgyi tanár személyében — s a körgyülés szétoszlott. *Dr. Schönvitzky Bertalan*, másod-jegyző.

A lőcsei (szepesi?) kör *október hó 25-én* tartott ülésének főtárgya volt a *Budapesten legközelébb rendezendő középisk. oktatásügyi kiállítás* kérdése. — A kör a rendezendő kiállítást elvben elfogadja, annak eszméjét helyesnek és czélszerűnek tartja. Ennek kapcsában *Dénes Ferencz* indítványozza, hogy minden tanintézetből választassék egy tanerő, a ki saját intézete számára programmot készítsen arról, hogy mivel lehetne az illető intézetet a kiállításon képviselni. Az indítványt a kör elfogadja, de a programm részletes kidolgozása csak akkor kerülhet szóba, ha a kiállítás megtartása bizonyossá válik. Dr. *Roth Samu* indítványozza, hogy a kiállitás és annak programmja tekintetében a kör válaszszon kebeléből egy előadót, a ki a legközelebbi közgyülesen a kiállitás szükségességét okadatolja és erre nézve szükséges tervezetet készítsen. Ezen indítványt a kör elfogadja és *Kárpáti Endre* m. kir. állami felsőbb leányiskolai igazgatót felkéri az előadói tiszt elfogadására, amit a nevezett készséggel el is fogad. *Klimkó Mihály*, jegyző.

A kecskeméti körnek *november 5-én* tartott gyülésén *Hanusz István* „a népek abc-je és a gyermeknyelv“ czimű értekezését olvasta fel. Ezután tárgyalásra került a kör *ügyrendjének* dr. Szombathy által készitett, 16 pontból álló tervezete, melynek megvitatását az idő miatt kénytelen volt a gyülés félbe szakítani s jövőre halasztani. *Krécsy Béla*

indítványára kimondotta a kör, hogy ezentul első sorban azon kérdések tüzessenek ki megvitatásra, melyek akár a Közlönyben, akár egyebütt napi renden vannak, p. o. *a középiskolai egészségtan tanitása* s az elnök időről időre gondoskodjék előadóról.

A november 16-án tartott gyülés tárgyát az előbbi gyülés határozata szerint a középiskolai egészségügy képezte, melynek előadóiúl *Hanusz J.* és *Krécsy B.* jelentkeztek. *Hanusz* reflektálva *Paszlavszky* czikkére, egyetért vele abban, hogy az anthropologiát vissza kellene hozni s annak keretében tanítani az egészségtant; arra nézve pedig hogy a tanitás az intézet tanárkarán belül álló tanerőre bizassék, még külön érveket is hoz fel. De nem oszthatja P.-nak a vallástanra vonatkozó nézetét, sőt kiemeli e tantágy fontosságát és képző erejét különösen az egyháztörténelmi résznél (a 8-ik osztályban). Szerinte az egészségtant a természetrajz tanárának (az 5., 6. osztályokban) kellene tanitania.

Krécsy abból indul ki, hogy az egészségtan hiánya még nem tartozik középiskoláink nagyobb bajai közé. Első sorban is az egészségügyi kivánalmaknak megfelelő iskolaépületekről kellene gondoskodni. Az egészségtanról szólván, azon véleményben van, hogy az *emberi élet fizikájának* tanítása nem a hygiene tanárának a föladata, hanem az anthropologusé, s erről szólva nem osztja mindenben dr. *Fodornak* nézeteit (l. a Közlönyt). Az egészségügynek rendkivüli tantárgyként való tanításától nem remél sok eredményt. Előterjesztésének eredményekép a következő pontokban adja elő indítványát: 1. Adassék elő ujból az anthropologia a 8. osztályban, főtekintettel az egészségtanra. 2. Küldjön ki a kormány évenkint a központból egy szakértőt az iskolák egészségi állapotának megvizsgálására. 3. A tanulók egészségügyének megvizsgálásával bizassék meg egy helybeli orvos (iskola-orvos), a ki időszakonkint az iskola összes tanulóit megvizsgálja. 4. A jelenleg alkalmazott természetrajzvegytan tanárainak számára szintén tartassék tanfolyam. A gyülés Krécsy inditványát — azon megtoldással, hogy különbség teendő az iskola-orvos működése és az anthropologia tanítása közt, s hogy ez utóbbi ne történjék pl. a vallástan rovására — elfogadja. *Pintér K.*, a kör jegyzője.

A csurgói kör ez évi első gyülését *nov. 13-án* tartotta. A tavali utolsó gyülésen megválasztván már a tiszti kart most az új tagok jelenlétében e választást megerősitette. Uj tagokúl léptek be *Héjas Elek* és *Lázár István* ref. főgymn. tanárok, kikkel a kör tagjainak száma 12-re szaporodott. A kör melegen üdvözli őket s reményét fejezi ki, hogy bennünk feladatunk teljesítésére buzgó munkatársakra számithat.

E gyülésen került szóba a tanügyi kiállításra vonatkozó indítvány. A kör általában pártolólag nyilatkozik róla, csak azt ohajtja, hogy a kiállítás még három-négy év előtt ne létesittessék, mert hamarjában rendszeres kiállitás keresztül nem vihető; ugyanis tekintettel kell lennünk a tanszer kiállitók helyzetére, kik a minapi országos kiállitás alkalmával tetemes áldozatokat hoztak s igy nem remélhető, hogy egyhamar sikeresen közreműködhessenek; másrészt módot kell nyujtani a közoktatási törvény

alapján többnyire még csak most szervezkedő felekezeti középiskoláknak, hogy erejüket kifejthessék. Az elhalasztást továbbá azért is szükségesnek tartjuk, mert csak úgy véljük a kiállitást sikeresnek és tanulságosnak, ha a kiállitó intézetek több évi működését tünteti fel; igy látszik meg a módszerek helyes vagy helytelen volta; azonkivül az intézeteknek s tanárainak okvetetlen időt kell engedni az előkészületre.

A kiállitást kiterjeszteni kivánjuk a kereskedelmi, gazdasági akadémiákra, a polgári, felsőbb leány- és tanitóképző iskolákra, nem különben a tanárképző intézetre és műegyetemre. Óhajtja a kör, hogy minden rendű és rangú állami és felekezeti középiskola részt vegyen benne.

Egyébiránt e tárgyban együttes előadókúl vállalkoztak dr. *Vida K.* és *Bátori Lajos*, kik a legközelebbi gyülésen részletes programmot fognak a kör elé terjeszteni.

Elhatároztatott, hogy a kör időnkint közérdekű felolvasásokat is fog rendezni, még pedig eleinte mintegy szoktatóúl csak a tagok családjának jelenlétében s csak utóbb vonja a nagyobb közönséget körébe. Az első ily felolvasás Szilveszter estéjére tüzetett ki.

Tudósitóúl a kör működését illetőleg alulirt jegyző bizatott meg.

Kulcsár Endre.

A n.-kállói kör *november hó 1-én* tartotta meg első gyülését a folyó iskolai évben. A régi tagok — kettőnek kivételével, a kik időközben kiléptek — mind megjelentek az első gyülésen és a mult isk. évben megkezdett munkálkodás folytatása mellett nyilatkoztak. A mult évi utolsó gyülésen elodázott tisztviselő-választás megejtetvén, elnöknek ismét *Schurina István* igazgató, — jegyzőnek pedig *Vigh Béla* választatott meg. A kör mint eddig, ezentúl is minden hó első szombatján fogja tartani üléseit. A legközelebbi ülésen való tárgyalásra a Budapesten tartandó orsz. tanügyi kiállítás kérdése tüzetett ki; előadó: *Körmendy József.*

Vigh Béla, jegyző.

III. Nyilt pályázat az „Ifjusági Iratok Tárába“ irandó dolgozatokra.

Egyesületünk választmánya az Ifjusági iratok tárának szerkesztőségét reám ruházván, megbizott azzal, hogy a nevezett vállalat folytatására vonatkozólag javaslatot készitsek. Javaslatom, melyet a választmány október 13-án tartott ülésében el is fogadott, a következő pontokat foglalta magában:

1. Az Ifjusági iratok tára ezentúl ne évenkénti cziklusok szerint, hanem füzetenként bocsájtassék közre;

2. az egyes füzetek terjedelme lehet 5—7 iv, de áruk, fél-kemény vászonkötésben, állandóan 50 kr.;

3. a mint egy-egy füzet elhagyta a sajtót és a könyvkötő műhelyét, azonnal meg fog az küldetni az intézetek igazgatóinak, hogy meg-

rendeléseit az ifjuság e mutatvány-példányok megtekintése után tehesse meg;

4. hogy a vállalat kéziratok hiánya miatt szünetelni ne legyen kénytelen, a mint ez a múlt iskolai évben is történt, hirdessen a választmány minél előbb nyilt pályázatot megfelelő dolgozatok készítésére és beküldésére. A pályázat határideje bizvást tehető 1886. márczius elejére vagy akár végére, mivel a most folyó iskolai évre az Ifjusági iratok tára el van látva dolgozatokból. *Dr. Csánki Dezső „Rajzok Mátyás király korából"* czimű dolgozata már elkészült s minden pillanatban sajtó alá adható*); *dr. Fialovszky Lajos „Botanikai séták"* czimű dolgozata január elejére, *Dr. Jancsó Benedektől* pedig *„Kőrösi Csoma Sándor"* élete február végére fog elkészülni; e hármat esetleg még valamely angol vagy franczia nyelven irt jelesebb ifjusági irat átdolgozása követhetné.

E javaslataimmal és jelentésemmel egyidőben terjesztettem elő a kihirdetendő nyilt pályázat feltételeit, melyeket a választmány, egybenmásban módosítván rajtuk, a következő értelemben állapított meg:

Az Ifjusági iratok tárának feladata első sorban az, hogy az ifjusággal a magyar nemzet történetét, a magyar népet, a magyar földet s a magyar föld természeti viszonyait és kincseit ismertesse meg; csak másod sorban vethet ügyet idegen országokra, népekre, ezek történetére és irodalmára.

A magyar történetből választhatók: *olyan hatalmas egyéniségek élet- és jellemrajzai*, a kiknek maradandó hatásuk volt a nemzet életére (pl. a magyar szent királyok, Szt.-István és Szt.-László, Nagy Lajos, Hunyady János, Frater György, Bethlen Gábor, Mária Terézia, Széchenyi István gróf, József nádor stb. stb.); *vagy olyan események*, melyek a nemzet történeti fejlődésében korszakos fontosságuak (pl. a tatárjárás, a mohácsi vész, Buda török kézre jutása és visszafoglalása másfél század mulva, a török hódoltság, a nemzeti reformmozgalom 1825-től 1848-ig stb.). E kettő a legtöbb esetben össze is egyeztethető: a nagy történeti egyéniségek életrajzába beszőhető koruk rajza, koruk történek nevezetesebb eseményei, a korszakos események keretébe viszont jól beilleszthetők ama kiemelkedő történeti alakok, a kik nemcsak hatása alatt álltak koruknak, hanem arra rá is nyomták a maguk egyéniségének bélyegét.

De a hazai történetből vett tárgyak köre nem szorítkozik csupán a köz- és magánélet eseményeire s ezek intézőire: magába foglalja az a *nemzeti műveltség minden ágát*, különösen pedig az *irodalmat* és *művészetet*. Költőink, iróink, tudósaink között a régibb századokban ép úgy, mint a napjainkhoz közelebb eső időkben igen sok olyat találunk, a kik életök viszontagságaival és egyéniségök varázsával ép oly mértékben lekötik figyelmünket és hálánkat, mint halhatatlan alkotásaikkal (pl. Temesvári Pelbárt és codexirodalmunk, Apáczai Csere János, Zrinyi a költő, Pázmány Péter, Révay Miklós, Kazinczy, Petőfi, Arany, stb. stb.). Kü-

*) Azóta már meg is történt. Szerk.

lönösen alkalmasak és ajánlatosak lennének a feldolgozásra a régebbi idők *emlékiratai*, *önéletirásai*, *naplójegyzetei* (pl. Kemény János, Eszterházy Miklós, Bethlen Miklós, gr. Károlyi Sándor, Apor, Cserei megfelelő munkái stb.), a melyek a leghívebb s avatottabb tolmácsai a maguk korának. *Művészetünk történetéből* egyebek közt igen hálás tárgyúl kinálkozik őskori leleteink és középkori műemlékeink ismertetése.

A magyar nép ismertetése kiterjeszkedhetik a népszokásokra, sajátságokra és népmesékre — természetesen csak annyiban, a mennyiben azok az ifjuság értelmi és erkölcsi gyarapodására szolgálhatnak.

A magyar föld megismertetésére bőséges anyagot nyujtanak az ország egyes vidékei, akár tájképi szépségeik, akár természeti viszonyaik sajátságos volta, akár pedig gazdasági életök által kötik le érdeklődésünket (pl. a magas Tátra, az erdélyi Havasok, az Alföld, a magyar tengerpart, a Tisza, a Balaton, a Hegyalja, a marmarosi és erdélyi sóbányák, hol s hogyan aknázzák és verik pénzzé az aranyat és ezüstöt, a mi fekete gyémántunk, a hol a vasat gyúrják — Diósgyőr stb.) Természetes, hogy a vidékek ismertetése nem állhat a földszinének egyoldalu geographiai leirásából; a földtől nem választható el lakossága: az élteti ezt s emez önt lelket annak élettelen tárgyaiba. A lakosság ismertetésével aztán együtt járnak a vidék tárgyaihoz fűzött mondái, regéi, babonái s egyéb történeti emlékek, melyeket nem a nép élőszava, hanem az irás őrzött meg számunkra.

A mint fentebb is ki volt emelve, az Ifjusági iratok tára a fősulyt a hazai dolgokra fordítja ugyan, de azért nem mellőzi *az idegen országokat*, *népeket s ezek történetét és irodalmát sem*. Annak a becsét a mi a mienk, csak úgy itélhetjük meg igazán, ha ismerjük azt is, a mi a másé, a mi az egész emberiség közös kincse. Fölötte kivánatos a *világirodalom nagy költői alkotásainak* — a mennyiben az átdolgozásra alkalmasak — *költői nyelven és költői hangulattal való átirása prozába*, a mint erre Homér Odysséájának átdolgozásával vállalatunk az első kisérletet már meg is tette. *A művészetek fejlődése* is tág és hálás tért nyújt a feldolgozóknak s jó alkalmat a vállalatnak nagyobb számú becses illustrátiókkal ellátott füzetek közrebocsátására (pl. a régi keleti népek — Egyptom, Assyria, India — műveltségének keretében emez országok műemlékeinek ismertetése, a görög és római, a középkori épitési stylek, a renaissance művészete stb.). Az emberi műveltség fejlődésére döntő hatású *találmányok* (gőz, elektromosság és magnesség) keletkezése, azok elterjedése, értékesítése, hasznuk és hatásuk amaz egyéniségek életének ismertetésével, a kiknek e vivmányok köszönhetők, szintén hathatósan követelik a figyelembevételt. Továbbá ép oly tanuságosak mint lebilincselő érdekességüek a *régi századokból ránk maradt koriratok*, a melyek az elmult időket elevenen varázsolják elénk s gondos megválogatással és átdolgozásban igen nagy haszonnal értékesíthetők vállalatunkban (pl. a franczia középkori krónikák, emlékiratok s korrajzok, melyeknek új, népszerű illustrált kiadása csak nem rég kezdte meg hódító útját; például szolgálhat Freytag G. is a németeknél, a ki hasonlóképen idézte fel a

multat a régi koriratok feltámasztásával stb.) S hogy végét kerítsem a hosszu sornak, a *különféle éghajlatok országainak, népeinek, növény és állatvilágának* kincses bányája kimerithetetlen változatosságban és sokaságban kinálja az alkalmasnál alkalmasabb tárgyakat. (Pl. az örök hó határa fölött, a sivatag, a prairiek, a tengerek világa, a sarkvidéken, az egyenlítő alatt stb. stb.) s e tekintetben a segédeszközök is bőven állnak a feldolgozók rendelkezésére a földrajzi utazók leírásaiban.

A föntebb elmondottak csupan a pályázni kivánók utbaigazítására szolgálnak; *de egyáltalaban nem korlátozzák, nem kötik meg választásuk szabadságát.* A megjelölt körözeten belül kiki szabadon választhatja meg azt a tárgyat, a melynek legjobban mélyére hatott, a melylyel legszívesebben foglalkozik, a melyhez legtöbbet adhat a maga lelkéből s a melyben legtöbb anyagot talál arra nézve, hogy az ifjuság lelkéhez szóljon.

De míg a tárgy megválasztása tekintetében a pályázók szabadsága alig szenved korlátozást; *a pályázat alaki kellékei annál szigorúbb figyelembevétele követelnek.* Az ifjuság számára gyönyörködtető, élvezetes olvasmányt nyujtani, de úgy, hogy belőle okulást merítsen s általa erkölcsileg gyarapodjék: ez a vállalat czélja. S e czél elérésére csak a legegyszerűbb — noha alkalmazásukban tán legnehezebb — eszközök használata van megengedve. A ki legjobban le bir ereszkedni a gyermekvilághoz, a ki legjobban alkalmazkodik a zsendülő lélek gondolkodásához s érzelmeihez, s a ki maga is mintegy gyermekké válva mégis nagy elvek és igazságok plántáit tudja átültetni a naivságában fogékony és termékeny szívbe: az legjobban megoldotta feladatát. Az ilyen művészettel alkotott munkát egyaránt élvezettel és haszonnal olvashatja az a gyermek, a ki csak az imént lépte át a középiskola küszöbét s az az ifjú, a ki az érettségi vizsgálat réve felé tartva, bucsút készül mondani annak. Ezen általános követelmények mellett jogosan tarthat számot a figyelembevételre az a szempont is, *hogy az Ifjusági iratok tárának dolgozatai lehetőleg akkép válogattassanak össze, hogy az iskolai oktatást mintegy kiegészitsék s ezt a hol lehet és kivánatos, mintegy bővitsék és szinezzék.*

A választmány pályadíjakat nem tűz ki s egyéb jutalmat nem ajánl, mint hogy a legérdemesebb dolgozatokat megfelelő díjazással az Ifjusági iratok tárában közrebocsátja.

A pályázat nyilt. A pályázni kivánók versenyezhetnek teljesen kidolgozott munkákkal, avagy csak a munkák pontosan és részletesen elkészített tervezetével; ez utóbbi esetben azonban szükséges, hogy a tervezetben bemutatott munkának legalább egy-egy fejezetét teljesen kidolgozva is beküldjék. Egy-egy dolgozat terjedelmének minimuma öt, — maximuma hét kis nyolczadrétű nyomott ív. Mivel pedig a füzetek illustrálva jelennek meg, kivánatos, hogy a pályázók a képmellékleteket s azok megszerezhetésének körülményeit is megjelöljék.

A beküldött pályaművek megbirálása végett a választmány a vállalat szerkesztője mellé szakférfiakat választ, s általában gondoskodik arról, hogy az itélet függetlensége, részrehajlatlansága és szakszerűsége kellőképen biztositva legyen.

A dolgozatok közvetlenül alulirotthoz (VI. Vörösmarty-utcza 39. sz. I. em.) küldendők; *beküldésük határideje*: *1886. márczius 31.* A dolgozatok beérkezése után a választmány sürgős kötelességének fogja ismerni, hogy azok megbirálása haladéktalanul megtörténjék, s ezáltal lehetségessé váljék a tervezetben benyujtott s elfogadott munkálatoknak részletes kidolgozása már az 1886-7. iskolai év kezdetéig.

Kelt Budapesten, 1885. november 10. — A választmány megbizásából:

Sebestyén Gyula,
az Ifj. iratok tárának szerkesztője.

VEGYESEK.

Jubileumok. A mint Körmöczbányáról értesitenek, e hó 10-én ünnepelte meg az ottani főreáliskolai tanári kar egyik érdemes tagjának, *Kuppis Leónak* a tanári pályán töltött huszonötéves szolgálati jubileumát. Az ünnep zajtalanul és szerényen, mintegy családi körben folyt le. A szeretet fénye és a barátság melege jellemzé az ünnepet, mely egyformán illett az ünnepelthez és az ünneplőkhöz. A főreáliskola disztermében, a hol az egész tanári kar s tanuló ifjuság egybegyűlt, először Schröder Károly igazgató, majd Bellaágh Aladár tanár üdvözölte az ünnepeltet, különösen kiemelvén, hogy Kuppis a hatvanas évek elején került az intézethez s magyar szót, magyar szellemet, magyar műveltséget hozott magával, az addig uralkodott cseh és német tanárok idegen szelleme helyébe. — Kuppis Leó 1822-ben született s eredetileg a mérnöki pályát választotta. Négy évet töltött e pályán, midőn csendes foglalkozásai mellől őt is elhivta a szabadságharcz. Ezt végig küzdvén ismét visszatért félbeszakitott foglalkozásaihoz s még tizenkét évet töltött a mérnöki pályán. A hatvanas évek elején lépett a tanári pályára, melyen immár huszonöt évet töltött a hazai közoktatás buzgó szolgálatában. A tanári kar üdvözlése után egyik növendék tolmácsolta az ifjuság háláját és jókivánatait, mire az ünnepelt meghatott szavakkal mondott köszönetet az irányában tanusitott figyelemért. Az ifjuság éneke fejezte be az ünnepet, mely után a kollégák lakására kisérték az ünnepeltet, hogy családja körében áraszszák el jókivánataikkal.

Egy héttel később, november 17-én tartották M.-Szigeten *Szilágyi István*, lyceumi tanárnak s az akadémia tagjának negyven éves szolgálati jubileumát. Szilágyi István különösen a m.-szigeti főiskola megmentése körül szerzett elévülhetetlen érdemeket. Ezt a főiskolát tudvalevőleg a Bach-korszak alatt algymnasiummá zsugoritották össze. Ő megóvta a megsemmisüléstől s mikor szabadabb mozgást nyertünk, felkereste a módokat és alkalmakat, melyekkel a főiskola állapotán segiteni lehetett s a m.-szigeti iskola újra feléledt s most a kormány által adott évi segélyre támaszkodva

bizton nézhet a jövő elé. A m.-szigeti főiskola az oláh és orosz elemek közt fontos kulturai missiót teljesit, s ez az a körülmény főkép, a mi Szilágyi István jubileumát a vidéki események sorából kiragadva, mintegy országos jellegű ünneppé tette. Olvasóink a napilapok bő tudósitásaiból ismerik az ünnep részleteit, s ez a körülmény felment bennünket azok ismétlésétől. Őszintén veszünk részt mind a két jubilans örömében s ama jó kivánatokhoz és üdvözletekhez, a melyekkel őket elárasztották, igaz szívvel csatoljuk a magunkét.

Gymnasiumainkról és azok látogatásáról figyelemre méltó nyilatkozatot találunk abban a nyilt levélben, melyet Trefort Ágoston miniszter e hó 9-én pozsonyi választóihoz intézett. A levél illető helye igy hangzik: „Gymnasiumainknak a legrosszabb reputatiójuk van a külföldön, pedig vannak egyes iskoláink, a melyek tanáraikkal együtt kielégitők. De a rosz iskolák rontják a jók hirét, s ezen nehéz is segiteni, mert hisz a legkisebb szigorra, melyet a kormány a gymnasiumok irányában gyakorol, feljajdul a világ s mindjárt sértve vannak az egyházak, mint ha a vallás érdeke követelné, hogy rossz gymnasiumaink legyenek. Egyébiránt nálunk többféle kórbetegségek mellett uralkodik a febris gymnasialis nervosa stupida. Minden mezőváros gymnasiumot akar, s mindenki a gymnasiumokba küldi gyermekeit akár van hozzá telentuma, akár nincs; mert a divatos felfogások szerint a tisztességes mesterember nem úr, de úr az éhező hivatalnok, kolduló literatus, vagy per s munkanélküli, sensáloskodó ügyvéd. Ily felfogások mellett az ország nem gyarapodhatik közgazdasági tekintetben."

Áthelyezés. A tanári törzskönyvek elkészitése folytán felszaporodott teendők végzésére a nagymélt. m. kir. vall. és közokt. miniszterium f. évi 43734. sz. a. kelt rendeletével dr. *Fináczy Ernő*, budapesti VII. ker. állam-gymnasiumi rendes tanárt eddigi illetményeinek megtartása és a nevezett gymnasium tanártestületének létszámában való meghagyás mellett ideiglenes szolgálattételre saját kebelébe berendelte.

Kinevezés. A vallás és közokt. miniszter dr. *Serényi Imre*, győri áll. főreálisk. helyettes tanárt ugyanezen intézethez rendes tanárrá; — dr. *Reiser György*, szatmári kir. kath. főgymn. helyettes róm. kath. hittanárt ugyanott rendes hittanárrá; — dr. *Weninger László*, miniszt. segédfogalmazót a győri tank. főigazgatósághoz; — *Andrejezo Tivadar*, okl. tanárjelöltet pedig a pozsonyi tank. főigazgatósághoz tollnokokká nevezte ki.

Pályázat ösztöndijakra. Az Orsz. Eötvös-alap központi gyűjtő- és kezelő bizottsága azzal a kérelemmel járul a középiskolák igazgatóihoz, legyenek szivesek a hatóságuk alatt álló intézetek ama növendékei között kihirdetni, a kiknek szüleik a népokt intézetekben mint tanitók működnek vagy működtek, hogy az Eötvös-alap ezentúl is csak oly középisk. tanulóknak adhat ösztöndíjat, a kik már a negyedik osztályon túl vannak s az illető tanári kar által az ösztöndíjakra méltóknak bizonyíttatnak. Megkivántatik továbbá, hogy az ösztöndíjért folyamodó tanulónak szülője vagy gyámja az egy forintnyi évi tagsági díjat legkésőbb jövő évi január 10-ig Őrley János főv. ig. tanítóhoz, az Eötvös-alap pénzárnokához (Budapest, VIII., ősz-utczai el. iskola) beszolgáltassa.

Az „iskolázás jelene Angolországban" czimű, és mult évben a m. tud. Akadémia által nagyjntajommal kitüntetett művemből m. e. száz példány rendelkezésemre állván, a nevelés-oktatással foglalkozóknak tetemesen leszállított áron szolgálok belőle példányokkal; I-ső kötet: Népiskolázás (X+262 lap) 1 frtért, II-ik kötet: Közép- és felső-oktatás (IX+386 lap) 2 frtért o. é. A megrendeléseket — kérem — egyenesen hozzám intézni. Kolozsvár. *Felméri L.*

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 5. szám. Január hó. 1885—86.

Érettségi vizsgálatainkról.

Az orsz. közoktatási tanács elé terjesztett *Jelentés* az állami felügyelet alatt álló középiskolák 1884—85-ik tanévi érettségi vizsgálatairól.

A középiskolai tanításunk történetében korszakos jelentőségű 1883-ik évi XXX. t.-cz. egyik legfontosabb intézkedése az érettségi vizsgálatok szabályozása. Régen hangoztatott panaszoknak vetett véget a törvény s nagy megnyugvásunkra szolgálhat a tapasztalat, hogy az érettségi vizsgálatok évről-évre tartalmilag emelkednek s lassankint jelentőségöknek mindinkább megfelelnek. Vannak ugyan még most is kifogás alá eső mozzanatai a vizsgálati eljárásnak, de általánosságban mondhatni, hogy a mult tanév végén az állami vezetés alatt álló középiskolák érettségi vizsgálatai a követelményeknek megfelelően folytak le. Előfordult ugyan egyik tankerületben az az eset, hogy néhány tanulónak érettségi bizonyítványa visszatartatott, mert az illető tanulók életüknek 17-ik évét még nem töltötték be, vagy hogy a szóbeli vizsgálaton egy tárgyból megbukott tanulót nem a szeptemberi, hanem a deczemberi javító vizsgálatra utasíttották, de a törvény visszaható erejének magyarázatából eredő ezen tévedéstől eltekintve, az összes intézetekben nem fordult elő akár a törvénynek, akár a belőle folyó érettségi vizsgálati Utasításnak ecclatansabb megsértése.

Opportunusnak is, szükségesnek is tartom rámutatni a mult tanév végén tartott vizsgálatok fogyatkozásaira, tévedéseire, bemutatva a m. t. Tanácsnak valamennyi tankerület állami vezetés alatt álló összes intézeteinek vizsgálati ügyiratait. Opportunusnak azért, mert az Utasítás életbe lépésének első évében szerzett tapasztalatok már okulásul szolgálhattak a mult tanévre; szükségesnek azért, hogy az itt-ott észlelhető hiányok előbb orvosoltassanak, mintsem állandó gyökeret verhetnének. Mielőtt a részletekre áttérnék, előre bocsátom a vizsgálatot tevő ifjak számának statistikai kimutatását.

Tankerület	Intézet	Jelentkezett	Írásbelit tett	Szóbelit tett	Érettnek nyilvánítottatott			Visszautasíttatott		
					jeles	jól	elégs.	javításra	ismétlőre	végleg
Bpest fővárosi	II. ker. gymn.	38	38	36	12	12	10	—	2	—
	Kegy. rend. „	49	48	48	8	16	22	1	1	—
	V. ker. „	45	44	36	1	7	27	1	—	—
	László-féle „	18	18	18	1	7	10	—	—	—
	Rabbiképző „	4	4	4	—	3	1	—	—	—
	II. ker. reál	15	15	15	2	2	11	—	—	—
	IV. ker. „	19	19	19	3	4	8	3	1	—
	V. ker. „	28	28	25	6	11	5	3	—	—
	VIII. ker. „	14	12	12	2	3	7	—	—	—
	László-féle „	2	2	2	—	1	—	1	—	—
Bpest vidéki	Kecskem.gym.	28	28	30	5	11	9	5	—	—
	Esztergom „	36	36	36	7	15	13	1	—	—
	Vácz „	21	19	13	2	5	6	—	—	—
	Eger „	42	38	35	2	10	15	5	3	—
	Kalocsa „	29	27	27	7	12	6	2	—	—
	Jászberény „	23	23	23	2	4	9	7	1	—
	Kecskem. reál	4	3	3	—	2	—	1	—	—
Pozsonyi	Pozsony gym.	25	25	25	8	3	13	1	—	—
	Nagyszomb. „	46	45	45	4	9	24	7	1	—
	Nyitra „	21	21	21	2	7	6	5	1	—
	Trencsén „	16	16	15	—	4	10	1	—	—
	Pozsony reál.	4	4	4	—	—	4	—	—	—
Besztercebányai	Beszterczeb. gymn.	32	32	31	6	2	20	1	2	—
	Rozsnyó „	11	11	11	2	3	5	1	—	—
	Losoncz „	26	25	22	2	6	13	1	—	—
	Lőcse „	24	24	22	2	5	13	1	1	—
	Lőcse reál.	11	11	11	2	3	6	—	—	—
	Körmöczb. „	15	15	15	2	4	8	1	—	—
Kassai	Kassa	45	44	44	2	14	19	9	—	—
	Eperjes	21	20	20	4	3	10	1	2	—
	Nagybánya	16	16	16	1	1	9	4	1	—

Tankerület	Intézet	Jelentkezett	Írásbelit tett	Szóbelit tett	Érettnek nyilvánittatott			Visszautasíttatott		
					jeles	jól	elégs.	javitóra	Ismétlőre	végleg
Kassai	Szatmár gym.	25	25	25	3	7	15	—	—	—
	Ungvár „	45	45	45	4	13	25	3	—	—
	Kassa reál.	8	5	5	—	2	3	—	—	—
Debrecz.	N.-Kállói reál.	5	5	5	—	1	4	—	—	—
Kolozsvári	Kolozsvár reál.	32	31	31	8	7	13	3	—	—
	Gy.-Fehérv. „	19	19	17	2	6	7	2	—	—
	Naszód „	15	15	14	2	3	8	1	—	—
	Balázsfalva „	40	40	39	5	11	15	6	2	—
Nagyszebeni	N.-Szeben reál	12	12	10	1	1	5	2	1	—
	Cs.-Somlyó „	12	12	9	—	5	3	1	—	—
	Sz.-Udvh.gym.	6	6	6	1	2	2	—	1	—
	Brassó „	17	17	14	5	3	3	2	1	—
	Sz.-Udvh. reál.	12	12	10	4	3	2	—	1	—
	Déva „	6	6	6	1	1	2	2	—	—
Pécsi	Pécs gymn.	46	46	45	7	13	14	8	2	1
	Székesfehv. „	38	38	31	3	9	16	1	1	1
	N.-Kanizsa „	35	34	35	4	8	15	5	1	2
	Székesfeh. reál	7	7	7	3	2	—	—	1	1
	Pécs „	4	4	4	1	—	3	—	—	—
Nagyváradi	N.-Várad gym.	30	23	22	4	4	6	6	2	—
	Arad „	31	31	27	5	8	10	1	2	1
	Belényes „	22	19	19	1	5	6	5	2	—
	Fehértempl. „	7	7	6	—	3	3	—	—	—
	Lugos „	15	15	12	3	3	3	2	1	—
	Temesvár „	41	39	34	4	10	14	5	1	—
	Arad reál.	8	8	8	1	1	5	—	1	—
	Temesvár „	9	9	8	—	4	4	—	—	—
	N.-Várad „	6	6	5	—	—	3	1	1	—

Tankerület	Intézet	Jelentkezett	Írásbelit tett	Szóbelit tett	Érettnek nyilvánítottatott			Visszautasíttatott		
					jeles	jól	elégs.	javítóra	ismétlőre	végleg
Szegedi	Szeged gymn.	49	42	41	7	12	16	3	2	1
	Baja „	21	21	21	3	7	8	2	—	1
	N.-Becsker. „	19	18	15	1	5	6	2	1	—
	Szabadka „	19	19	15	1	7	5	2	—	—
	Ujvidék „	10	10	8	1	3	3	—	1	—
	Zombor „	17	17	15	2	2	6	1	3	1
	Pancsova „	3	3	3	—	—	2	—	1	—
	Szegedi reál.	7	7	6	1	3	2	—	—	—
Győri	Győr gymn.	52	52	51	7	21	15	7	1	—
	Szombath. „	23	23	23	5	2	12	3	1	—
	Sopron „	21	21	21	5	11	5	—	—	—
	Győr reál	7	7	7	—	2	5	—	—	—
	Sopron „	3	3	3	—	2	1	—	—	—
	Fiume	15	15	12	2	7	1	2	—	—
	Összesen	1547	1505	1424	204	408	615	141	47	9

E kimutatásból kitünik, hogy az utasítás 4. §-a értelmében összesen 1547 tanuló jelentkezett vizsgálatra, a kik közül 42 vagy tanácsadás következtében vagy az osztályvizsgálatok sikertelensége miatt lépett vissza (betegség miatt alig egy-kettő maradt el). Irásbeli vizsgálatra a jelentkezők 97·28 %-a bocsáttatott, összesen 1505, a kik közül 94·61 %, azaz 1424 tett szóbeli vizsgálatot. A vizsgálat sikerült 1227 tanulónak *és pedig felének jeles és jó eredménynyel*, összesen csak 197 tanuló, azaz a szóbelit tevők 13·84 %-a bukott meg, de 9 kivételével valamennyi tehet javító és ismétlő vizsgálatot s ha számításba veszszük, hogy a javítók legnagyobb része *elégséges* eredménynyel keresztül vergődik, sőt az ismétlők egy része is, az érettek száma a felekezeti intézetek tanulóival együtt megüti a másfél ezeret.

Az érettségi vizsgálatok e számbeli eredménye igazán örvendetesnek volna mondható, ha nem kellene tartanunk a főiskoláknak évről-évre megújuló panaszaitól és ha nem hangzanának füleinkbe a szellemi proletárság szaporodása miatti panaszok. Mellőzve az erre vonatkozó combinatiokat, rá akarok mutatni arra az egyoldalúságra, mely a nemzet nagy tömegének oktatásában nyilvánul. Hiába tágította ki a törvény a reáliskolák képesítési körét, a nemzet nem akar megbarátkozni a technikai képzés és modern műveltség iskoláival. Egy tekintet a statistikai kimutatásokba mindenkit meggyőzhet ez állapotról. Budapestnek állami vezetés alatt álló 5 gymnasiumában volt 154 érettségi vizsgálatra jelentkező tanuló és 5 reáliskolájában csak 78; a kecskeméti gymnasiumban 28, a reálban 4, a pozsonyi gymnasiumban 25, a reálban 4, a kassai gymnasiumban 45, a reálban 8, a temesvári gymnasiumban 41, a reálban 9, a szegedi gymnasiumban 49, a reálban 7, a győri gymnasiumban 52, a reálban 7, a pécsi gymnasiumban 46, a reálban 4 és így tovább. Pedig a gymnasiumok ó-classicai oktatásával nemcsak a szakemberek elégületlenek, hanem maga a nagy közönség is, de a gymnasiumi tanításhoz füződő traditió elfogulttá tesz szülőt és tanulót egyaránt. Valóban üdvözítő volna a gondolat, mely középiskolai tanításunk ez egyoldalúságát megszüntetni képes lenne.

A mi a mult tanévi vizsgálatok lefolyását illeti — mint fentebb említettem — az a törvény és az Utasítás követelményeinek általában megfelelő volt. Legtöbb kifogás éri az irásbelieknél követett ellenőrzést. Megtörtént, hogy egy intézetben a tanár újságolvasás mellett teljesítette a felügyeletet, egyik intézetben egy tanuló az irásbeliről 20 perczre távozott a teremből, a másikban 15 perczre, számos helyen pedig 2, 3 tanuló egyszere is künn volt. A kijárkálás a dolgozó teremből már az első óra alatt megkezdődött s folytonosan tartott. Hiába követeli meg az Utasítás 9-ik §-a, hogy egy teremben 15 tanulónál több nem tehet irásbeli vizsgálatot, volt intézet, a hol nem osztották két szakaszra a tanulókat, noha számuk meghaladta a tizenötöt. Hiába követeli az Utasítás 8-ik §-a, hogy szótáron és logarithmus táblán kívül a tanuló semmiféle segédeszközt se vigyen magával, több helyen előfordult, hogy a szótárban mondattant is magukkal vittek. Ámbár az igazgatók — a jegyzőkönyvek tanúsága szerint — figyelmeztették a tanulókat a csempészet szigorú következményeire, mégis majdnem valamennyi tankerületben

előfordult az, sőt volt intézet, a hol egy tanuló ismételve is rajtakapatott s így az Utasítás 12. §-ának alkalmazása, az egy évre való visszavetés alkalmaztatott. Csempészet előfordult Baján, Belényesen, Beszterczebányán, Budapesten, Egerben, Eperjesen, Fehértemplomon, Gyulafehérvárott, Kecskeméten, Lőcsén, Ungvárott. Nem ok nélkül nevezi a nagyváradi tankerület főigazgatója az irásbeli dolgozatokat megbizhatatlanoknak, méltán sürgeti Lutter János volt főigazgatói helyettes a csempésző tanulónak egy évre való visszavetését s ugyanezt a budapest-fővárosi tankerület főigazgatója is, mint sürgettetett itt a Tanács körében is annak idején, az Utasítás tárgyalása alkalmával.

Eltérőek a nézetek a felől, vajjon az érettségi vizsgálatoknak irásbeli vagy szóbeli része-e a fontosabb és az eltérést maguk az egyes intézetek felfogása tanusítja legszembeszökőbben, mert míg egyik intézet nagyon is könnyű feladatokat tűzött ki megoldásra, a másik a tanulók felfogását és képzettségét meghaladó tételeket adott fel. Nézetem szerint fontosabb az irásbeli dolgozat, melyen a tanuló egész lelkével jelen van, midőn öt órai ideje van szerzett ismereteinek és gondolkodása önállóságának feltüntetésére, míg a szóbelin zavarában néha a legismertebb kérdésre sem tud értelmesen felelni. E felfogást fejezi ki a vizsgálati utasításnak is az a része, mely az irásbeliek megtartása felöl intézkedik. Sajátszerű, hogy az intézetek többsége nem tulajdonított az irásbelieknek oly fontosságot, a milyen megilleti őket. Hiába sürgeti az érettségi vizsgálati Utasítás a tanuló általános műveltségének, értelmi fejlettségének, helyes gondolkodásának és gondolatai irásban való szabatos kifejezésének puhatolását, a legtöbb helyen csak az emlékező tehetség terjedtségének puhatolására szorítkoztak. Az Utasítás a magyar nyelvből a legtágabb kört engedi a feladatok megválasztására s a jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a legtöbb intézet kitűzött egy irodalomtörténeti, egy történeti és egy physicai tételt; az összes tételek között nem találtam többet 3 földrajzi és 4 psychologiai tárgyúnál és csak egyetlen egyet, mely a társadalmi élettel szorosabb kapcsolatban áll, a budapest-vidéki tankerület egyik intézetében: *A párbaj ész- s erkölcstani jogosulatlansága és óvó szerei a társadalmi életben.* Annál több volt azonban olyan, mely vagy homályos, vagy érthetetlen, vagy a tankönyv betanult szövegének elmondását feltételezte, sőt néha a tanulók felfogását meghaladta.

Ilyenek: *Párhuzam Zrinyi Miklós* és *Leonidás között. A rendi alkotmány jellege és kifejlődése hazánkban. A meteorologia feladata. Az antik világ és a kereszténység. Az inductió és deductió ismereteink megszerzésénél hol s hogyan alkalmazható? Biráltassék meg Magyarország politikai téren szereplő pártjainak üdvös s kártékony magatartása a török hódoltság korában.* Volt intézet a hol mind a három feladvány egy tárgyi körből vétetett. Volt intézet, a melynek irásbeli érettségi tételeit már korábban is feldolgozták a tanulók, mint rendes irásbeli dolgozatot, sőt volt olyan intézet is, melynél a tanulók a kidolgozásra kijelölendő tételeket már előre tudták, mielőtt a főigazgatóságtól visszaérkeztek. *Méltó sajnálkozással és nem alaptalanul mondhatjuk ilyenek után, hogy az irásbeli vizsgálat, az érettségieknek fontosabb része, intézeteink egy részében teljesen illusorius.*

Feltünő nagy eltérés mutatkozik intézeteinknél az irásbeli dolgozatok megbirálásában. Jól tudom, hogy a mi sajátlagos viszonyaink között teljesen egységes tantervet lehetetlen alkalmazni, hogy pl. a szegedi és fehértemplomi tanulók magyar és német nyelvi feladatait nem lehet egyenlő mértékkel mérni; csakhogy a mérték különbségének a dolgozatok tárgyában, de nem megbirálásukban kell nyilvánulnia. Kellő szigorúságot a dolgozatok megbirálásában csak ritkán találhatunk; egyik intézetnél csupa jeles dolgozat készül, a másiknál a jeles ritka tünemény, de abban valamennyi megegyezik, hogy elégtelent csak a legritkább esetben osztogat. A budapest-vidéki tankerület két megegyező viszonyok közt működő intézetének egyikében a magyarból 2 jeles, 7 jó, 8 elégséges, 1 elégtelen dolgozat volt, a másikában 18 jeles, 8 jó, 1 elégséges. Szomorú de nem igazságtalan megjegyzéssel kiséri egyik tankerület főigazgatója az irásbeli dolgozatokat, midőn azt említi, hogy tele vannak orthographiai hibákkal.

Az idegen nyelvi dolgozatokról is valószinűleg több kifogást lehetne mondani, ha megnevezésüknél több foglaltatnék a jegyzőkönyvekben, de annyi bizonyos, kogy 19 irott sornyi szövegeknek németre fordítása reáliskolában, a hol önálló német dolgozat is megkövetelhető, nem alkalmas feladat a tanuló érettségének kipuhatolására; az sem helyeselhető, hogy Petőfi egy költeményének németre fordítása kivántassék meg.

A szóbeli vizsgálatok lefolyásának megitélésére a jegyzőkönyvek nem nyújtanak ugyan elég biztos alapot, az is kétségtelen, hogy a köz-

vetlen szemlélet alapján szerzett tapasztalat sokhelyütt tán enyhébb itéletre birna, a mint viszont másutt tán szigorúbbá tenné az itéletet, mint a minőt a jegyzőkönyvek után alkothatunk: de az is bizonyos, hogy oly fogyatkozások is constatálhatók, a melyek megszüntetése nemcsak a vizsgálatok jelentőségénél fogva, hanem az Utasítás követelménye értelmében is megkívánható. Előfordult egy intézetben, hogy a magyar irodalomból csupán a régi korok szerepeltek. Eötvös, Tompa, Arany, Petőfi, Jósika, Bajza, Kölcsey névleg sem említtettek, másutt Zrinyi kivételével a régi alakok nem szerepeltek, holott Balassa, Gyöngyösi, Pázmány, Faludi, Mikes szintén felveendők lettek volna. A legtöbb helyen a magyarból csak az utolsó év tananyaga, az irodalom-történet szerepelt; majdnem az újjainkon elsorolhatnók azon intézeteket, a hol a tanulók poetikai, rhetorikai, aesthetikai kérdéseket kaptak. A latinból is többnyire csak az utolsó évben olvasott auctorok szerepeltek, egyik intézetben Cornelius Nepos és Ovidius fordultak elő legtöbbször, kivételesen Livius, Horatius, Tacitus, de Ciceroból és Vergiliusból egyetlen egy kérdés sem adatott. Syntactikai, irodalomtörténeti, archaeologiai kérdések szintén a legritkábbak közé tartoztak. A mathematikából gyakran oly könnyű kérdések adattak, hogy megfejtésöket bármely VI-ik osztályú jobb tanulótól meg lehetne követelni, hasonlóan a physikából néha meglepőn jelentéktelen kérdések fordultak elő egy intézetnél s nemcsak kivételesen egynél-egynél, hanem a vizsgálatot tevők nagy részénél, mi arra enged következtetni, hogy nagyon alacsony mértéket kellett alkalmazni, mivel a tanulók előkészültsége igen hiányos lehetett.

Összefüggő, egymással kapcsolatos kérdéseket vajmi ritkán találhatunk, a tanulónak legtöbbször 8—10 heterogen kérdésre kellett felelnie s vajmi ritkán nyilt alkalma ismereteinek öntudatos felhasználására. Volt intézet, a hol vallató módszerrel történt a kérdezés, úgy, hogy a tanuló *igen* és *nem* felelésre kényszerült. (Hogy az érettség puhatolására alkalmatlan kérdések is adattak, azt néhány példa is igazolja pl. *melyik évben foglalták el a magyarok az új hazát? Lehet-e csupa ismeretlenből ismeretest lehozni? Milyen magasra kellene annak felszállni, a ki egész Magyarországot akarná belátni. A próza az irodalomtörténetben. Mi a vers? Vajjon hazánk történetéből bebizonyítható-e azon történeti tapasztalás, hogy hasonló okok, hasonló körülmények között ugyanazon okozatokat szülik.*)

A vizsgálati eljárás külső körülményeit tekintve, meg kell említenem még egyet-mást, a mi módosítást tesz szükségessé. Ilyenek a következők: kívánatos, hogy a vizsgálati ügyiratok a tankerületi kir. főigazgatóságok részéről megfelelő jelentés és rovatos kimutatás kíséretében terjesztessenek fel, hogy összehasonlító tanulmányozásukra biztosabb alap legyen. Nem adnak elég tájékozást a jegyzőkönyvek a szóbeli vizsgálatok időtartamáról, nincs egyetlen egy említés se arról, a közönségnek mily érdeklődése mellett folytak le a vizsgálatok, melyeknek szóbeli része nyilvánossá tétetett. Egyik intézetben egy tanuló az érettségi vizsgálat egy tárgya alól felmentetett; hogy mily alapon, annak a jegyzőkönyvben nyoma sincs. A szóbeliekről felvett jegyzőkönyvek ritkán nyújtanak könnyű áttekintést, kívánatos volna tehát rovatos alakban való szerkesztésök, a mi néhány tankerületben már alkalmazásba is van véve; hogy ezek olvashatólag legyenek írva, az a dolog természetében fekszik, midőn mégis külön említem, jele, hogy van e tekintetben is kifogás alá eső. Két intézetben is előfordult, hogy oly tanulók bocsáttattak érettségi vizsgálatra, kik a VIII. osztályt más intézetben végezték, mi ellenkezik a törvény 25-ik és az Utasítás 1. §§-aival. A jegyzőkönyvekben és rovatos kimutatásokban meg nem engedhető javítások és törlések vannak, mik megszüntetendők, a nélkülözhetetlen változtatások pedig megfelelő észrevétellel történjenek. Minthogy a mult tanév végén az ismétlő vizsgálatra jelentkezők egy része ismét megbukott, kívánatos, hogy az ismétlő vizsgálatra utasított tanulóknak a VIII. osztály ismétlése az Utasítás 30. §-a értelmében mindig megfelelő tanács és felvilágosítás mellett komolyan ajánltassék.

Ha a mult tanévi érettségi vizsgálatok összegező végeredményét tekintjük, az a fentebb elsorolt kifogásoknál fogva, melyek az eljárásnak csak negativ képét tüntetik fel, kedvezőtlenebbnek látszik, mint a minő valóban volt. Az azonban bizonyos, hogy mindenütt enyhe mérték volt alkalmazva különösen az irásbelieknél. Ezt azon körülmény is mutatja, hogy míg a tankerületi főigazgatóknak csak két tanuló irásbeli érdemjegyét kellett feljebb emelniök, addig hét tanulóét kellett lejebb szállítaniok és 12 tanulónak a szóbelin való behatóbb megvizsgálását elrendelniök. Tehát minden hatodik tanulónak irásbelije megbizhatatlan volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy nálunk nyilvánul a legnagyobb elnézés az érettségi

vizsgálatokon, s a mi vizsgálati Utasításunk lép fel a legszerényebb követeléssel: épen nem igazolható ez elnézésnek az enyhe követelések daczára foganatba vett gyakorlata. Az angol érettségin egy elégtelen dolgozattal a tanuló megbukottnak tekintetik, az olaszoknál a megbukott tanuló csak egy év mulva jelentkezhetik ismét vizsgálatra, az irásbelieken pedig két tanár gyakorolja a legszigorúbb őrködést. A francziáknak 1883-ban életbe lépett vizsgálati szabályzata az irásbeli dolgozatok legszigorúbb birálatát rendeli el, melyet az egész vizsgáló-bizottság teljesit. A németeknél is a legszigorúbb a vizsgálati eljárás úgy, hogy az elnök bármely tanulótól megkövetelheti a szigorú szóbeli vizsgálatot, ha dolgozata a legcsekélyebb kételyt kelti fel benne. Semmivel sem volna indokolható, hogy a mi intézeteink s épen az állami vezetés és felügyelet alatt állók, csaknem versenyre keljenek egymással az elnézés és enyhe mérték alkalmazásának gyakorlatában. A kellő szigor igazságos is, szükséges is, azért feltétlenül megkövetelendő.

Dr. Ferenczy József,
tanácsjegyző.

Adatok a stereographikus proiectio tanításához. *)

Midőn a Budapesti Kör 1885. okt. 20-án tartott ülésén előadásomnak tárgyaul a fönnírt czímet választottam, nem annyira azon eszme vezetett, hogy szaktársaimnak az ábrázoló geometriából *valami újat* mutassak be, hanem inkább egy — szerintem sokkal fontosabb — ok birt arra, hogy az előírt tanterv egy „leczkéjét“ adjam elő. Bár meggyőződésem, hogy számos kartárs örömmel járulna az Egyesület szellemi ténykedésének öregbítéséhez, mégis azt tapasztalom, hogy még mindig nem működik az Egyesület oly intensive, hogy annak jótékony hatását *benn az iskolában* is tapasztalhatnók. Hiszen az egyesületi élet egyik legfőbb feladatának tartom azt, hogy az ott földolgozott *anyag táplálja az iskolát*. Már az a körülmény, hogy egy szaktárs tárgyának *egy fejezetét* — az ő egyéni fölfogása szerint, kedvencz rendszerébe foglalva mint *iskolai előadást* bemutatja az Egyesületnek, alkalom nyílik a többi érdekeltnek abból vagy hasznot meríteni, vagy pedig hiányait megbeszélni; mindenesetre tágul a látkör mindkét oldalon; az eszmék síkra kelnek s ha csak az ádáz subjectivismus nem akadályozza a harczot, nyer vele az Egye-

*) Felolvasta a szerző a Budapesti Kör okt. 20-án tartott ülésében.

sület, mert szellemi ténykedése előmozdíttatik és nyer vele az iskola, melybe a tapasztaltakat gyümölcsöztetőleg átültethetjük. Még fontosabbnak tartom azonban az ily „*minta-előadásokat*“ az új tantervvel szemben. Vannak tárgyak, pl. az ábrázoló geometria, melyekben nemcsak a beosztás, hanem néhol a tárgy is új; ilyenkor azt hiszem még inkább hivatott az Egyesület minta-előadásokat tartani, mert az új fejezetek tanításának bemutatásával, annak megvitatásával előre alkalmat nyujt a helyes módszer megválasztására. A következőkben szerény kisérletet teszek az ábrázoló geometria VIII. osztályú tananyagának egy új fejezetével. Örömmel látnám igazolva véleményemet, ha ezen első, ily minőségű előadás nem az utolsó volna.

* * *

Az új tanterv az ábrázoló geometria tananyagában előírja a VIII. osztály számára a geographiai fokhálózatok szerkesztését. Természetes dolog, hogy itt csak azon fokhálózatokról lehet szó, melyek tisztán proiciálás által keletkeznek. Számos ily proiectio körül tagadhatlanúl legáltalánosabb érdekkel bir a stereographikus proiectio, minthogy ennek előállításában legtöbb alkalom nyilik az ábrázoló geometriában tanultakat alkalmazni.

Stereographikus proiectio az, melynél a képsik földünk valamely meridiánsíkja; a centrum azon aequatoriális pont, melynek orth. proiectiója a meridiánsíkon a föld középpontja. A stereographikus proiectio földünknek csak a képsík mögött lévő felét ábrázolja; a proiectioban tehát csak fél meridianusok és szélességi körök lesznek. Az északi és déli szélességi körök proiectioi ismét körök, melyek középpontjai a földtengely meghosszabbításán, az északi, illetőleg déli polustól annál távolabb esnek, minél közelebb esik a szélességi kör az aequatorhoz; az aequator proiectiója egyenes vonal, mely átmérője a főmeridiánusnak és a föld tengelyén merőlegesen áll. A meridiánusok proiectioi szintén körök, melyeknek középpontjai az aequator proiectiojának meghosszabbításán nyugatra, illetőleg keletre feküsznek. A proiectio-centrummal egy síkban fekvő meridiánus proiectioja szintén egyenes vonal és egybe esik a föld tengelyével, tehát az aequatorra merőlegesen áll.

Ily módon szerkesztjük azon térképet, melyen a földrészek közül Európa, Ázsia, Afrika és Ausztrália vagy Észak- és Dél-Amerika van egy proiectioban előállítva. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ily térkép szemlélésénél a szemlélő szemét ne a proiciáló centrumba helyezze, mert ekkor az említett földrészek tükörképét látná, hanem helyezze a képsík ellenkező oldalán a centrális meghosszabbításának bármely pontjába s innen tekintsen vissza a proiectiora.

Bebizonyítandó azonban, hogy ezen proiectioban a szélességi és hosszúsági körök proiectioi ismét körívek. Erre nézve vizsgáljuk kezdetben, miként jönnek létre e proiectiok? Vizsgáljuk először a szélességi köröket; proiciáljuk pl. az északi szélesség 60^0-át, úgy kétségkívül egy

kúpfelület jő létre, melynek irányvonala a 60-ik északi szélesség, csúcsa pedig a proiciáló centrum. Ezen kúpfelület ellyptikus, minthogy az irányvonal középpontjának összeköttetése a kúp csúcsával nem áll merőlegesen az irányvonal síkjára, a proiectio pedig ezen kúpfelületnek a képsíkkal való metszése; ha tehát a kúp irányvonalát is síkmetszésnek tekintjük, úgy azon állítással állunk szemben, hogy *egy ellyptikus kúpot két külön-*

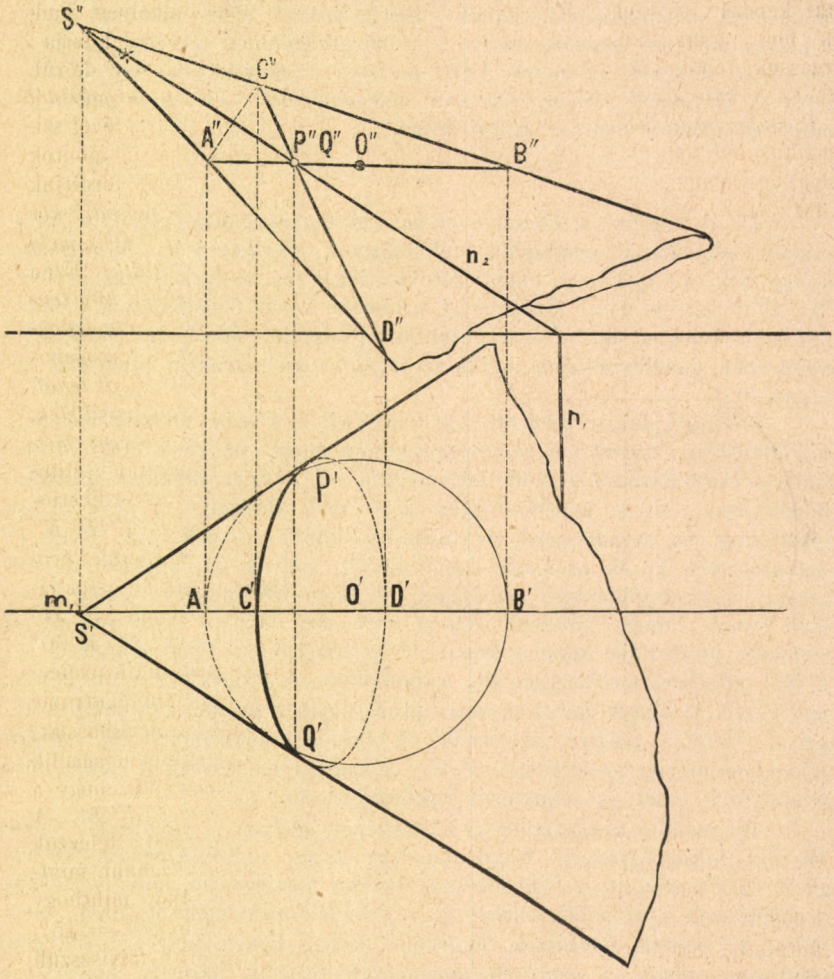

I. kép.

böző síkkal lehet körszerint metszeni, minthogy pedig a kúp parallel síkokkal való metszései csupa hasonló görbék, állani kell annak is, *hogy a kúpot két különböző irányu, parallel síksorral lehet kör* szerint metszeni. Ezen állítás helyességéről a következő egyszerű úton nyerünk meggyőző-

dést. Tekintsünk egy ellyptikus kúpot (I. kép), melynek csúcsa (S' S'') irányvonala pedig egy kör (O' O''), mely az első alapsíkkal parallel; legyen továbbá (S' O' ; S'' O'') parallel a második alapsíkkal. Ezen előállításnál a kúp egyik szimetria síkja (m_1) parallel a második alapsíkkal, másik szimetria síkja pedig (n_1 n_2) arra merőleges (n_2 felezi a contouralkotók által képezett α ∢-et); mindkettő keresztül megy a kúp tengelyén. Tudjuk, hogy ezen síkok mindegyike a kúpot két összeillő részre bontja; forgassuk tehát a kúp ($S\,P\,Q\,A$) felét 180°-kal a kúp tengelye körül, úgy az a kúp másik felét teljesen fedni fogja, *ámde ezen forgatásnál A P Q körív is átfordul a kúp másik felére* és előbbeni helyzetével szimetrikus helyzetet vesz föl; A'' pont C''-be kerül, míg P és Q pontok helyet cserélnek; ugyanezen eset történik, ha $S\,B\,P\,Q$ felet fordítjuk $S\,A\,P\,Q$-ra, most B esik D''-re; világos *tehát, hogy van egy második kör* ($C'P'D'Q'$—C'' P'' D'' Q''), *mely szintén a kúpon fekszik*. Ezen két sík a mint látjuk a *kúp tengelyétől* — illetőleg a *nagytengelyes szimetria síktól, szimetrikusan fekszik*; *a többi síkok tehát, melyek ezen két síkkal parallelek, a kúpot szintén kör szerint metszik*. Alkalmazzuk azután esetünket a stereographikus projectioban. Legyen (II. kép) $E''K''D''N''$ azon meridiánus második projectioja, melynek síkján a fokhálózatot előállítni akarjuk; $E''D''$ a velületi tengely; A'' B'' a 60° éjszaki szélesség második projectiója, úgy a projiciáló centrumé S''. Hogy AB-t projiciálhassuk, tekintsük a földgömböt harmadik projectioban; itt a centrum S''' rá fog esni N''-re. Képzeljük, hogy a 60° szélesség egy teljes kör, úgy harmadik projectioja ismét A'' B''. A projiciáló kúp két contour alkotója itt A'' S''' és B'' S''' leend; felezzük α_1 ∢-et; a felező egyenesen okvetlenül NE''-n fog keresztül menni, minthogy α_1 kerületi szög A'' B'' íven nyugszik. α_1 ∢ = 45°, minthogy β ∢-nek csúcsszöge; β ∢ = γ ∢, minthogy E'' C P ◁-ben γ ∢ = 45°. (γ kerületi szög $D''S'''$ íven nyugszik.) Ha tehát β = 45° fölviszszük $E''S'''$ másik oldalára, PQ ⊥ $A''B''$, tehát $P\,Q$ ∥ $E''D''$, azaz a szimetrikus kör síkja PQ parallel a képsíkkal E'' D''-vel, *vagyis* (harmadik projectioban nézve) $D''E''$ *képsík a kúpot szintén körben metszi*. A 60° *szélesség projectioja tehát szintén kör és A ponton halad keresztül*. A többi szélességi körre tehát a legegyszerűbb constructio önkényt következik. Beosztjuk a meridiánus negyedrészét az aequator alatt és fölött

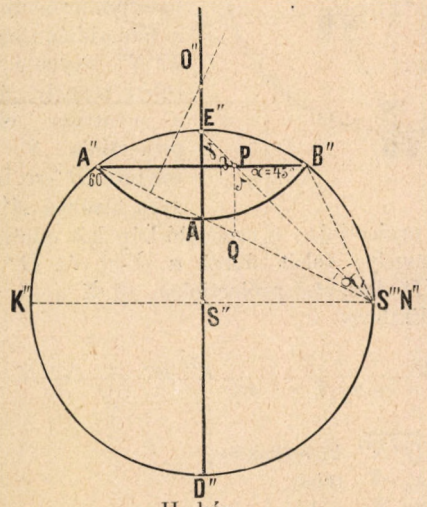

II. kép.

90 egyenlő részre, minden pontot összekötünk K''-vel, ezáltal nyerjük a szélességi körök legmélyebb (aequator fölött), illetőleg legalacsonyabb pontjait (aequator alatt). A körök középpontjait bármily egyszerű szerkesztés állat nyerjük. (Pl. AA''-t felezzük, a felezési pontban arra merőlegest állítunk, míg az $D''E''$ meghosszabbítását metszi O''-ban). A hosszúsági körök proiectioira szintén igen egyszerű elmélkedés által jutunk. Legyen (III.) $K''E''N''D''$ második proiectioja a főmeridiánusnak; $K''N''$ legyen a vetületi tengely, úgy a centrum első proiectioja S' rá fog jutni D''-re. Legyen továbbá $A'B'$ egy tetszésszerinti meridiánus első proiectioja; a proiciáló kúp két contour alkotója $A'S'$ és $B'S'$; a kúp tengelye tehát felezi α ∢-et és $D''P$ leend; a szimetrikus kör tehát $C'D'$ lesz első proiectioban. (β ∢ = β_1 ∢ átvitel által, tehát α_1 ∢ = α_2 ∢). Minthogy

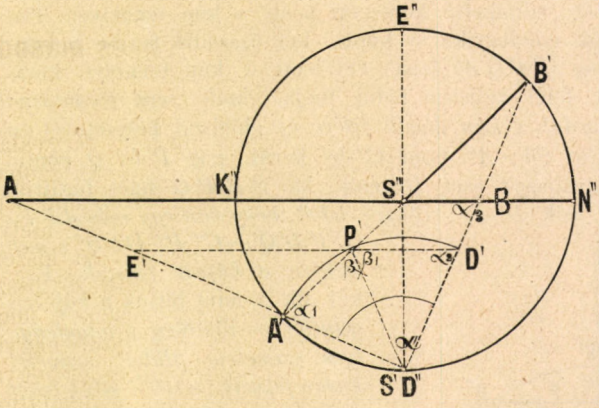

III. kép.

$$\alpha_1 \sphericalangle = \text{arc}\ \frac{D''N'' + N''B'}{2} \quad \text{és} \quad \alpha_3 \sphericalangle = \text{arc}\ \frac{K''D'' + N''B'}{2}$$

és $\widehat{K''D''} = \widehat{D''N''}$ következőleg
$\alpha_1 \sphericalangle = \alpha_3 \sphericalangle$ tehát
$\alpha_2 \sphericalangle = \alpha_3 \sphericalangle$ miből
$C'D' \parallel AB$.

Ha tehát $C'D'$ a szimetrikus kör, $K''N''$ pedig a képsík első proiectioja, úgy világos, hogy AB szintén egy körnek első proiectioja, *vagyis* $A'B'$ *meridiánusnak stereographikus proiectioja valóban* kör. A meridiánusok középpontjai szintén igen egyszerűen nyerhetők; valamennyien az aequator meghosszabbításán lesznek; ismét használhatjuk a főmeridiánus osztáspontjait; ha azokat rendre összekötjük S'-el, nyerjük a meridiánusoknak aequatorpontjait, a körök tehát valamennyien a polusokon és az illető aequator-pontokon haladnak keresztül. A középpont legegyszerűbb szerkesztése itt is abban áll, hogy pl. $D''B$ hurt felezzük; ott reá merőlegest állítunk, s a hol ez az aequatort metszi, van a keresett középpont. Hogy a stereographikus proiectiot szemléltetővé tehessük, csak egy sodrony hálózatot kell készítenünk, mely egy félgömbnek főbb meridiánusai-

ból és szélességi köreiből áll; ha egy világító forrást a proiciáló centrumba helyezünk, akkor a sodronykörök vetett árnyékai a főmeridiánus síkjával parallel fehér lapon a stereographikus proiectiot mutatják, úgy a mint az természetes úton előáll.

Kiss E. János.

Hogyan tanítom én a latin nyelvtant az első és második osztályban?*)

Trefort miniszter 1883-ban a középiskolai törvény tárgyalása alkalmával, a görög nyelv tanításának sikeressége forogván szóban, ezt mondta: „. . . különben az egész a tanár eljárásától, módszerétől függ"; és igazat mondott, noha nem mondta meg, hogy melyik az a czélra vezető, sikert igérő eljárás és módszer. Én azt hiszem, hogy a nyelvi oktatás valamennyi fokán az elemző, kérdező, összehasonlító és ismétlő módszer — mindegyik természetesen a maga helyén — folytonosan alkalmazandó. Ezzel nem mondtam nagyot, tudom, mert az a kérdés itt a bökkenő: melyiket mikor és hogyan kell alkalmaznunk. A dolog ezen fordul meg. Ennek a feladatnak megoldását, t. i. *a helyes módszer megállapítását én csak úgy tartom lehetségesnek, ha minél több tanár* — kerülve az elméleti általánosságokat — *közölné a maga módszerét s részletesen elmondaná, hogy a tárgyalt tananyagból mit, mennyit és mikor vett föl? hogyan magyarázta és tanította azt be? mikor és hogyan ismételte azt?* Nem azért, mintha módszeremet mintául akarnám mások elé állítani, hanem csupán azzal a szándékkal, hogy indítványom értelmében jó példával járjak elől, bátor leszek közölni azt a módszert, a melyet 1883/4-ben és 1884/5-ben követtem, a mikor alkalmam volt az első és második osztályban tanítanom a latin nyelvtant.

Először beszédet intéztem a fiúkhoz (a mit minden év elején meg szoktam tenni). Beszédem tartalma ez volt: különbség az elemi iskola és gymnasium közt; a kettő összehasonlítása a lépcsőn való fölfelé menetellel; ennek kapcsán figyelmeztetés komolyabb magaviseletre, nagyobb munkára, melyet figyelem és szorgalom mellett könnyen elvégezhetnek; kötelességteljesítés szüleik iránt jó magaviselet és szorgalmas tanulás által; átmenet a latin nyelvre, annak haszna, elterjedése, pár szó a rómaiak nevezetességéről; végül buzdítás szorgalmas tanulásra; hasonlat az épületről, annak alapvetéséről. Ezután ismételtetvén velök az elemi osztályokból hozott magyar és latin nyelvbeli ismereteiket, a következő órákban hozzáfogtam a declinatiókhoz.

*) Felolvastatott az ungvári kör nov. 8-án tartott ülésén.

Declinatiók. A névszók ragozásánál megtartottam a tőrendszert — a régi öt declinatióra való felosztással, — a hogy az Elischer könyvében van, melyet használtam. Igy könnyebb az összefoglalás és áttekinthetőség. Elmondtam, hogy a latinban öt declinatió van; az elsőnek neve első vagy *a* tövű declinatió, a másodiknak II-ik vagy *o* tövű, a harmadiknak III-ik vagy mássalhangzós és *i* tövű, a negyediknek IV-ik vagy *u* tövű, az ötödiknek V-ik vagy *e* tövű. Hogy mi a tő és hogyan találjuk meg, azt csak a harmadik declinatió tárgyalásánál mondtam el.

Az *a* és *o* tövűeknél — táblára irás mellett — egyszerűen betanultattam a formulákat: a mensát, campust, agert és donumot, a nélkül, hogy megmagyaráztam volna, miből állottak elő a mostani végzetek. E helyett azt kérdeztem: az egyes számban hány egyenlő végzetű alak van az első declinatiónál? Felelet: a Nom. egyezik a Voc. és Abl.-sal, a Gen. a Dat.-sal. Hát a többesben? Felelet: a Nom. a Voc.-sal és a Dat. az Abl.-sal. Elmondatom egy másik fiúval az egészet újból az esetek rendje szerint és kérdem, melyek az egyenlő alakok az egyes és többes számban; ugyanezt teszem még 3—4 fiúval. Aztán tovább ragoztatok, az eseteket ilyképen hasonlítván össze: egyes és többes Nom., egyes-többes Gen., egyes-többes Dat. és így tovább; ugyanezt elmondatom még több fiúval is. Majd azt kérdem az egyik fiútól, hogy van az egyes Gen. és többes Gen., a másiktól: a többes Dat. és egyes Dat., egyes Abl. és többes Abl. Erre össze-vissza kérdezgetve elmondatom az egyes szám, továbbá a többes szám eseteit külön-külön, majd meg ily kérdéseket teszek: hogyan van az egyes Gen. és többes Dat., az egyes Acc. és többes Abl. stb. stb. Ezek begyakorlása után magam mondom a ragos főnevet magyarul, a fiú pedig megmondja a megfelelő latin esetet. Utoljára kérdem csak a végzeteket, ilyformán: Nom. = *a*; Gen. = *ae*; Dat. = *ae* stb. s ezeket leiratom egy-két fiúval a táblára is, a nélkül azonban, hogy a tő és ragok részletes fejtegetésébe bocsátkoznám, mit most még a fiú úgy sem értene meg. Egyelőre különben is elég az, ha tudja az alakokat; majd megtanulja később a maga idején azt is, hogyan keletkeztek azok. Ily módon a fiú az iskolában megtanulja a leczkét. Házi leczkére tisztán csak a paradigmát adom fel nekik; a jegyzeteket elhagyom egészen. (Szept. 10.)

Ugyanily módon végeztem el az *o* tövűeket, az úgynevezett II-ik declinatiót. A jegyzetekből csak az *ius* végű tulajdonneveket, a meus-t, filius-t és Deus-t veszem fel. Ha a második declinatiót az első példájára már elvégezték (a campus-t, ager-t és donum-ot külön-külön), akkor egyszerre ragoztattam a campus-t az ager-rel, így: *Non.* campus, ager; *Gen.* campi, agri stb. majd a campus-t a donum-mal, így: *Nom.* campus, donum; *Gen.* campi, doni stb. végig. Ezen átesvén, összefoglaltam az első declinatiót a másodikkal, így: *Nom.* mensa, campus, donum; *Gen.* mensae, campi, doni stb.

Ugyanerre kihíttam még vagy három fiút. Végül egy fiúval leiratam a táblára az első és második declinatió végzeteit egymás mellé az esetek szerint egymásnak megfelelőleg. (Szept. 17.)

Mikor már az első declinatiót elvégeztük, átmentünk a *fordításra*. Eleinte csak 3—4 sort vettem föl; az előforduló szókat az olvasókönyv utolsó részében levő szócsoportokból leirattam külön, pusztán csak e czélra szánt füzetbe, 10—12-őt. Ha felelésre hivom ki a fiút, átadja a szógyűjteményt s kikérdem őt; ha tudja a szókat, felel; ha nem tudja, megbüntetem és nem feleltetem. De nemcsak a kihivottaktól kérdem a szókat, hanem a többiektől is, néha a félosztálytól is, hogy lássák, hogy azokat mindenkinek kell tudnia. Hasonlóképen, midőn az I. és II. declinatiót elvégeztük, egy-két órát arra fordítottam, hogy az egész osztályt végig feleltettem.

Mikor fordításra kerülvén a sor, a fiú elolvasta a mondatot, mindenekelőtt *kijavítottam a hangsúlyozási hibákat;* s ezt mindaddig tettem és újból meg újból olvastattam, a míg csak az eredménynyel teljesen meg nem elégedtem. A mondat fordítása előtt el kellett még a fiúnak mondania a mondattanban előforduló szók jelentését, nemét és esetét. Ha nem tudta eltalálni az esetet, végig kellett ragoznia a szót — vagy mások mondták meg helyette. Ha az egyik megmondta, ugyanezt kérdeztem többektől, hogy így az egész osztály kénytelen legyen figyelni. Ha a fiú lefordította a mondatot, felszólítottam, hogy mondja el könyv nélkül latinúl. Elmondta. Ki tudja még könyv nélkül elmondani? Többen jelentkeznek a jobbak és gyengébbek közül. Először a jók közül mondattam el egygyel-kettővel, azután a gyengébbek közül; de a gyengéknek aztán le kellett fordítaniok és elemezniök a mondatot: így meg tudtam, vajjon csak bemegolták-e vagy értik is a mondatot s vajjon figyeltek-e az elemzésnél. Ha már a jók és középszerűek felmondták, kihittam a kevésbbé figyelmeseket, hogy mondják el vagy elemezzék a mondatot; ha nem tudták, büntetés várt rájuk. Ily eljárás mellett a fordítás eleinte igen lassan megy, de később, ha az alapokat jól elsajátitották, annál gyorsabban — mert hiába! jó alap nélkül nincs biztos haladás.

Midőn a II-ik declinatió elvégzése után a megfelelő fordítandó mondatcsoportokban olyan mondatok is fordultak elő, melyekben a főnévnek (az alanynak) melléknévi jelzője van, vagy az állítmány melléknév, megmagyaráztam *a magyar és latin melléknév* alakja közti különbséget: hogy a magyarban, mint jelző változatlan (ha főneve előtt áll), mint állítmány csak számban egyezik alanyával és nem járul hozzá másféle rag; ellenben a latin melléknév akár jelző, akár állítmány, az alanynyal megegyezik nemben, számban és esetben. Megmondtam, hogy a melléknevek egészen úgy ragoztatnak, mint a főnevek pl. bonus, a, um; bonus campus szerint, bona mensa szerint, bonum donum szerint s hogy az *us, um* vég-

zet a II. declinatióhoz, az *a* végzet az elsőhöz tartozik. Erre elragoztattam a melléknevet a nőnemben mensával összekötve, aztán magában; hímnemben campus-sal és magában véve; semleges nemben donum-mal és magában véve; végre mind a három nemben magában véve főnév nélkül, így: Nom. bonus, a, um; Gen. boni, ae, i, stb. végig. És ez könnyen és gyorsan ment, miután a főnevek ragozását már jól begyakorolták volt. A főnevek declinálásával először minden esetben a magyar jelentést is kellett mondani; később a declinatiónak a gyorsabb fordítás közben való ismétlésénél — néha el is hagytam a jelentéssel való ragozást, ha már mind a két módon jól tudták.

Az I. és II. declinatiónál a kevés kivétellel biró genus szabályokat betanultattam.

A III. declinatiónál már a tövek szerint tárgyaltam a ragozást; mert ott a ragok nem olvadnak a tőbe, tisztán láthatók, legalább a mássalhangzós tövűeknél. A ragokat erősen betanultattam külön, a tőtől elválasztva is. A kivételes képzéseket, tehát a jegyzeteket egyelőre kihagytam egészen; mert a fordításnál nem volt szükség rájuk. Mikor az egész harmadikat elvégeztük, a nemi szabályokból csak ennyit vettünk föl: 1. az *or* (ōris) *er* (ĕris) és a *nis* végűek hímneműek; 2. a *tus* (tūtis) *tas* (tātis) *tūdo* (tūdinis), a legtöbb *io* (iōnis) és a Nom. *es* végűek, ha a Gen. ugyanannyi szótagu, nőneműek; 3. az *us* (ūris), *us* (ōris), *us* (ĕris), *men* (minis) és az *al*, *ar*, *e* végűek semlegesek. A részletes nemi szabályokat most még nem vettem föl. Mikor a fiú a szókat a fordítás előtt felmondta, mindig az egyes *Nom. Gen.* es a többes *Nom. Gen.*-t is kellett mondania, így: Mit tesz tisztelet? *Honor, honoris; honores, honorum* — *hímnemű*. Idő? tempus, temporis, tempora, temporum — semleges. Ha valamely szónak a többes számu Genitivusa *ium* volt, azt előre megmondtam a szók feladásánál, hogy ha ilyen néha-néha előfordult. (Szept. 29. nov. 17.)

A IV. declinatiót is tövek szerint tárgyaltam. Megmondtam, hogy a negyedik declinatió egészen olyan, mint a harmadik, csakhogy egyes alakjai összevannak vonva; így az egyes Genitivusban az *is* a tő *u*-jával hosszú *ūs*-szá, az Ablativusban az *u* + *e* hosszú *ū*-vá, a többes Nom. Acc. Voc. *es* ragja a tő *u*-jával hosszú *ūs*-szá vonatik össze; és az egész declinatiót felirtam a táblára összevonatlanul és melléje zárjelbe összevonva és a fiúkkal füzeteikbe is leirattam. A többes Dat. és Ablativust *ubus*-szal képző főneveket felvettem és összehasonlítottam arx (vár) és arcus (ív) szókat e két esetben: arcibus (váraknak) arcubus (íjaknak). Felvettem a domusnak ragozását is; a többi jegyzetet kihagytam. A nemi szabályokat felvettem egészen, mert kevés kivétel van. Megmondtam, hogy a IV. és V. declinatióhoz nem tartoznak melléknevek; csak az elsőhöz (az *us, a, um; er, a, um* végűek nőneme: az *a* végzet); a

másodikhoz: *us, um, er um*; a harmadikhoz: *er, is, e* (ragozásuk: pater, ignis, mare-szerint); *is, e* és az egy végűek, melyek *s*-re végződnek: prudens, audax.

Mikor ily módon mind az öt declinatiót elvégeztük, elragoztattam a fiúkkal mind az ötöt külön-külön, aztán egyszerre olyformán, hogy felirtam a táblára. *Nom.* mensa; campus, donum; rex, tempus; sensus; dies- és elragoztattam végig valamennyi esetben (*Gen.* mensae; campi, doni; regis, temporis; sensus; diei stb.) És ezt le is irattam velök. Meg is tanulták a declinatiókat úgy, hogy alig találtam egyet-kettőt, a ki ne tudta volna. (Nov. 17—27.)

A melléknevek fokozásánál, miután megmagyaráztam a közép és felsőfok képzését, megmondtam, hogy a középfok mindig a harmadik declinatió szerint ragoztatik (pl. honor, honōris szerint), megjegyezvén, hogy a semleges nem accentusa a hímnem szerint igazodik: *Nom.* māior, maius, *Gen.* maiōris; hogy a felső fok egészen a bonus, a, um szerint (vagyis: a nőneme, az elsőhöz tartozván: mensa, — a hímnem és a semleges a másodikhoz, campus, donum szerint) ragoztatik. A jegyzetekből csak annyit vettem föl, hogy: ha az alapfok a hímnemben *er*, a felsőfok *-rimus* pl. celer ff. celerrimus; pulcher ff. pulcherrismus; e mellett a középfok rendes képzésű: celerior, pulchrior; facilis stb. a felsőfokot *-limus*-szal képezi, de a középfok képzése rendes: facilior, ius; továbbá a -dicus, -ficus, -volus végűek kf. entior ff. entissimus · az -eus, -ius végűeknél a középfok magis, a felsőfok maxime-vel képeztetik: a ragozás egészen olyan, mint az alapfokban, csakhogy a középfokban minden eset elé magis, a felsőfokban minden eset elé a nem változó maxime tétetik (magis, inkább; maxime, leginkább). Azonkívül átvettem a bonus, malus, multi, parvus alapfokokhoz a különböző tövekből képzett közép- és felsőfokokat; a többit kihagytam egészen. (Deczember 5.)

A számnevekből csak a cardinaliákat és ordináliákat vettem egészen, a többiből csak tizig-tizig. A cardinaliáknál mondtam, hogy az egyesek háromig, a százasok 200-tól fölfelé ragozhatók; a ducenti, ae, a-t elragoztattam agri, mensae, dona-val kapcsolatban; az ordinaliákat bonus, a, um szerint. Megmutattam, hogy lehet cardinaliákból ordinaliákat képezni, (az *-inta* helyébe *-esimus, a, um*-ot teszünk a tizeseknél; a százasoknál pedig a végső önhangzó helyébe az *esimus, a, m*-ot; így ducenti-ből ducent-esimus és ezt alá is huzattam a könyvben). A jegyzetekből csak az egyesek, tizesek, százasok rendjét, az unus (totus, alius), duo, tres ragozását és az időhatározást e kérdésre: mikor? vettem föl; a négy számmiveletet azonban és a törteket kihagytam. (Decz. 13.)

A névmásoknál, a hol lehetett, a ragozást az egyes számban a már elvégzett unus-szal hasonlítottam össze, a többes számban a boni, ae, a-val. (Decz. 19.)

Ha *a fordításban* oly melléknevek fordultak elő, melyek Dativust, oly igék, melyek Ablativust kívánnak, azokat külön füzetkébe irattam, valamint az itt-ott előforduló praepositiókat is az általuk vonzott esettel együtt, a mit az időszak végén rendes leczke gyanánt majdnem az egész osztálytól kikérdeztem. A praepositióknál mindig figyelmeztettem a fiúkat, hogy azok a magyarban ragoknak és névutóknak felelnek meg. *A mondatokat, mikor már lehetett, mindig mondatrészek szerint elemeztettem;* az alanyt és állítmányt mindig előre, a lefordítás előtt kellett kikeresni, a határozókat, pl. hely és időhatározókat, a lefordítás után, t. i. először az alakokkal kellett tisztába jönnie a fiúnak s csak aztán vezettem be őt a gondolatnak részei szerint való fölfogásába.

A latin nyelvtan tanításánál első sorban az alakkal kell foglalkozni s csak másodsorban a gondolattal, különösen az I. és II. osztályban; hogy mennyiben, azt a fiúk még fejletlen értelmi tehetsége diktálja. A III. osztályban már több helyet lehet engedni a gondolatnak, de még ott is az alak, a szóvonzatok elsajátítása a fő: azért nem tartom helyesnek a latin nyelvnek a harmadik osztályban a mondattani alapon szerkesztett nyelvtan szerint való tanítását, mely az alakilag együvé tartozó részeknek szétdarabolásával, több helyen való tárgyalásával és a könnyű áttekinthetőség megnehezítésével jár.

Az igéket tövek szerint tárgyaltam. Megmondtam, hogy ha az Inf. Praesensnek (határozatlan mód jelenje, a magyarban főnévi igenév) *re* ragját elhagyjuk, megkapjuk a tövet, azon alapalakot, mely változatlanul marad s melyhez a ragok járulnak. Az I. igeragozás töve *ā*, a II-iké: *ē*, a IV-iké *ī*, a harmadiknál a tő vagy mássalhangzón vagy *u* hangzón végződik, melyet úgy találunk meg, ha az Inf. praesens *re* végzetén kivül még az *e* kötőhangzót is elhagyjuk. Mikor a latinban az igékhez jutottunk, a magyarban akkor már egészen megismerkedtek volt a fiúk az igék ragozását val, az időkkel és módokkal és így lehetséges volt az összehasonlítás. Mikor az ige tövét ki tudták keresni a latinban, betanultattam velök a táblára irt cselekvő alkatu ragokat s aztán elővettük az *ama* tövet; ekkor megmondtam, hogy az első személyben a Praesens Indicativusában *o* a rag, mely a tő *a*-jával összeolvadva hosszú *o*-vá lesz; a többi személyben a rendes ragok vannak: a 2-ik személyben: *s*, a 3-ikban: *t;* a többes számban *-mus, -tis, -nt.* Aztán vettem az Imperfectum Indicativit, melyben a tőhöz *ba* szótag járul és ezt alá is huzattam a könyvben; a ragok ugyanazok. A mi az idők nevét illeti, megtartottam a régi, egyszerű elnevezéseket Elischer után, t. i. Praesens, Imperfectum, Perfectum, Plusquam perfectum. Futurum I. (primum) és Futurum exactum, hozzátéve az egyes időkhöz, hogy Indicativi, Conjunctivi vagy Infinitivi. *Czélom első sorban* is az volt, hogy az időalakokat betanítsam, nem pedig

hogy az idők speculativ felfogásának kifejezéseit bemagoltassam; czélomnak és a fiúk értelmi tehetségének teljesen megfelel az időalaknak egyszerű, de nem speculativ megjelölése. A hosszú, azonkívül egymáshoz hasonló műkifejezések zavarólag hatnak a fiú felfogására. A magyarban inkább megengedhető ez, mert a fiú egy kis magyarázat után könnyen megértheti a speculativ műkifejezés értelmét. Megmondtam a fiúknak, hogy a *Praes. Ind.* a magyarban folyó jelen, *Praesens Conjunctivi* feltételes jelen; *Imperfectum Ind.* folyó mult, *Inperf. Conj.* óhajtó mód jelen ideje; *Perfectum Ind.* végzett vagy befejezett jelen, *Perf. Conj.* föltételes mult; *Plusquamperf. Ind.* végzett mult, *Plusquamperf. Conj.* óhajtó mód multja; *Futurum I.* folyó vagy beálló jövő, *Fut. exact.* befejezett jövő; *Infiniti Praes.* főnévi igenév; *Inf. Perf.* és *Fut.* a magyarban tárgyi mellékmondatnak felel meg legtöbbnyire. Ezt az összehasonlítást akkor tettem így egymástán, midőn a *amo*-t már minden módban és időben megtanulták volt; addig csak ennyit mondtam: Praesens t. i. tempus, jelen idő stb.

Különben az úgynevezett Conj. Imperf. és Plusquamperfectumot illetőleg megjegyeztem később, a második időszakban, mikor már összefüggő darabokat fordítottunk, hogy az a magyarban sokszor csak végzett multtal vagy végzett jelennel és elbeszélő multtal adandó vissza.

Második leczkére feladtam amo-nak Indicativi Perf., Plusqu., Futurum I. és exact.-át összehasonlítva a fui, fueram, fuero ragozásával, melyet már előbb tanultak. — *A harmadik leczkére* a Conjunctivus 4 idejét: Praes. Imperf. Perf. Plusqu. adtam fel. A kikérdezés úgy történt, hogy a conjunctivusi időket egymásután kellett felmondani, aztán Praesens Ind.-t a Praesens Conjunctivival, így: 1. amo, amem 2. amas, ames 3. amat, amet s így tovább a többi időknél is, a Futurum exactumot a Conjunctivus Perfectumával hasonlítva össze. — *A negyedik leczkére* feladtam újból az amo-t valamennyi időben, de csak Indicativusban és hozzá a deleo, emo és audio ragozását, rámutatva, hogy deleo teljesen egyezik amo ragozásával, tehát az első, a második conjugatióval; a harmadiknál és negyediknél a kötőhangzókat aláhuzattam, a futurum primumot (emam, emes; audiam, audies) szembe állítva az első és második conjugatió futurum primumával (amabo, bis; delebo, is). — *Az ötödik leczkére* a conjunctivus ideit amem-mel ismételve, aláhuzatva a II. III. és IV. conjugatiónál a conjunctivus praesensi *a* kötőhangzóját, figyelmeztetve az eltérésre, mely a III. és IV-nek futurum primuma és Praesens Conjunctivija közt van (emam, emes-emam, emas; audiam, audies, audiam, audias stb.) — Ezek után *a hatodik leczkére* feladtam az Infinitivusokat és Participiumokat a supinumokkal együtt mind a négy conjugatiónál, aláhuzatva a különbséget tevő kötőhangzókat.

Az egyes időalakok elmondása alkalmával a jelentést először elhagytam, így: amo, amas, amat stb., aztán a jelentéssel együtt mondattam el: amo szeretek, amas szeretsz stb. valamennyi időben és módban, vagy végre magam mondtam egy személyt magyarul s a fiú latinul felelt rá. A megtanult időalakoknak megfelelő mondatcsoportok fordítása közben az ismétlés folytonosan tartott; ugyanígy ment a szenvedő alkat betanultatása. A cselekvő ragozásnak megfelelő latin-magyar és magyar-latin mondatcsoportokat lefordítottuk egészen, a szenvedő conjugatiónak megfelelőkből a latin-magyart egészen, a magyar latinból 3—4 mondatot, a többi iskolai irásbeli dolgozat tárgyát képezte. A szenvedő alkatu conjugatiónak megfelelő mondatcsoportok fordítása alkalmával a cselekvő alkatot összehasonlitottuk a szenvedővel, igy: amo, amor; amas, amaris stb. először jelentés nélkül, aztán jelentéssel együtt. Hetenkinti hét latin óránk lévén, öt nyelvtanra és fordításra, egy gyakorlatirásra, egy javításra esett; ha a javítás nem vette az egész órát igénybe, elővettük annak a leczkének az ismétlését, mely a gyakorlatra vonatkozott. Ily módon alaposan begyakorolván az alakokat, a második időszak vége felé már könnyebb, összefüggő darabokat kezdtünk fordítani, a harmadik időszakban folytonos ismétlés mellett folytattuk az összefüggő latin és magyar darabok, mesék, elbeszélések fordítását. (A *sum* ragozását január 5-én, az *amo*-ét jan. 21-én vettük fel.)

A dolgozatok javítása alkalmával így jártam el: Mondtam, hogy mindenki készüljön, mert a javitást calculus számba veszem, (irtam is calculust, melléje *j* betűt téve.) A táblához kihittam egy középszerű tanulót, a ki elemezte, lefordította s felirta a táblára a mondatot, melyet elmondattam vele könyv nélkül is s kivüle még egy-két fiúval, miután már letörültettem volt a tábláról. Ha egy-két mondatott fordított az egyik, kihivtam egy másikat; néha egy dolgozat javításához hármat is, jókat gyengékkel vegyest. A közben az egyesekhez intézett kérdések és az által, hogy felolvastattam velök a már lefordított és tábláról letörült mondatokat és ha rosszul voltak leirva, megfeddettem vagy megbüntettem az illetőt, az egész osztályt úgyszólván kényszerítettem a folytonos figyelemre.

Az összefüggő darabok olvasásánál, a mint a fiú elemzés után lefordította a mondatot, el kellett azt neki és másoknak is könyv nélkül mondaniok. Az elemzésnél, a hol csak szükségét láttam, folytonosan kérdeztem nemcsak a felelőtől, hanem másoktól is, mire rendesen többen, de csakis újjfelemeléssel jelentkeztek; egyet-kettőt kijelöltem, ezek feleltek s ezzel tovább mentem. Ha láttam, hogy némely középszerű vagy rossz tanuló sohsem jelentkezik, a jelentkezőket mellőzve, őket szólitottam fel. A tanárnak ily módú eljárása mellett a tanuló arra a meggyőződésre jut, hogy itt tanulni kell és tanul is.

A tanulókat a következő módon készítettem elő összefüggő darabok fordításához: Mikor már összefüggő darabokat kezdtünk fordítani (pl. Hoedus et lupus, Simonides, Simonides a diis servatus) mindig előre elmondtam a darab tartalmát, hogy a tanuló jobb kedvvel lásson a munkához. Eleinte csak négy-öt sort adtam fel, hogy azokból a szókat kikeressék; ebbeli munkájukat úgy könnyítettem meg, hogy a nehezebb vagy ismeretlen szókat, melyek a lefordítandó mondatban előfordultak, megmondtam azon alakban, melyben a szótárban találhatók (pl. előfordult *dixit*; megmondtam: dico, dicere, dixi, dictum, 3. de jelentés nélkül.) Itt már okkalmóddal az idők és módok, valamint a consecutio temporum használatáról is beszéltem egyet-mást. De ebben a dologban nagyon óvatosan kell eljárni, hogy mennyit nyujtson az ember. Én mindig csak annyit mondtam el, a mennyi okvetlenül szükséges volt az előforduló hely megértéséhez; pl. előfordult ilyen mondat: *quum* Simonides in Asiam navi *proficisceretur*, magna tempestas *orta est*. A mondat lefordítása után kérdem: mikor támadt nagy vihar? Felelet: Mikor Simonides Ázsiába hajón utazott. Tehát egy időben történt a két cselekvés: a vihar támadása és Simonides Ázsiába való utazása; ilyenkor, ha főmondatban elbeszélő mult (Perf. hist.) van és a quum-mal bevezetett mellékmondat a főmondat cselekvésének körülményét fejezi ki, Imperf. Conj. áll, melyet elbeszélő multtal, nem pedig óhajtó mód jelenidejével adnak vissza a magyarban, tehát nem: midőn Simonides Ázsiába hajón utaznék, hanem: utazott. Itt röviden, világosan meg kell magyarázni a perf. logicum és perf. historicum közti különbséget. Az ilyen, szükség folytán előlegezett mondattani szabályokat leirattam és betanultattam a fiúkkal. Ily eljárás mellett szépen, minden megterhelés nélkül előkészítettem őket a második osztályban felvett hosszabb darabok fordítására, mindig a kellő alkalommal kibővítve mondottani ismereteiket. Mire az egész darabot lefordítottuk, minthogy az egyes mondatokat mindig könyv nélkül is elmondottam, *a jobb tanulók már az egész darabnak könyv nélkül való elmondására jelentkeztek.* Igy kezelve a latin nyelv tanítását, szép eredményt lehet elérni. A XXI. 21. mondatcsoporton kivül lefordítottunk vagy tizenkét összefüggő darabot.

Fődolognak tartom: a fiúk értelmi fejlettségéhez, felfogásához alkalmazkodva világosan, a szükség szerint rövidebben vagy hosszasabban magyarázni, folytonosan elemezni, hasonlítani, alkalmas kérdéseket intézni és minél többször, kisebb-nagyobb részletek elvégzése után ismételni.

Az egész nyelvtant az év végén rendszeresen ismételtük.

A második osztályban az előadásokat az első osztályban elvégzett nyelvtani tananyagnak ismétlésével kezdtem. Itt már megmagyaráztam, hogy melyek az első és második declinatió eredeti ragjai

és mindent felirtam a táblára — ez volt az első leczke. A jegyzeteket most sem vettem fel egészen, csak a többes Dat. és Ablativust *bus*-szal képző főneveket, összehasonlítva a nekik megfelelő, második declinatióhoz tartozó hímneműekkel: filiabus, filiis (filia, filius), deabus, diis (dea, deus). Az összes declinatióknak és conjugatióknak ismétlése vagy egy hétig tartott, mely idő alatt gyakorlatot nem irtak. A harmadik declinatiónál a jegyzetekből a többes Genitivus képzésére vonatkozókat vettem föl. A nemi szabályokat, melyek a könyv végén vannak, csak most tanultattam be egészen. *A második hét közepe felé elővettük az olvasmányt*: a Bellum Trojanumot. Elmondtam a tartalmát, azután felhivtam egy jobb tanulót s vele is elmondattam. Miután többen jelentkeztek a tartalom elmondására, még egygyel elmondattam ezenfelül. Ezután felszólítottam egy fiút arra, hogy: fordítsa le az első mondatot; a szókat megmondtam neki. Az óra vége felé megmagyaráztam a leczkére feladott részt és házi készülésre feladtam a szók kikeresését. Egy leczkére rendesen 6—10 sort adtam fel; később, mikor már belejöttek a nehezebb szöveg fordításába, néha többet is. Elemzés, fordítás alkalmával ugyanazt az eljárást követtem, a melyet az első osztályban. A lefordított darabok legnagyobb részét a jobb tanulók önként, vetélkedésből mondták fel könyv nélkül, a Reditus Ulyssis-t, Solont és Pyrrhust az egész osztálylyal betanultattam.

A gyakorlatirást illetőleg a következő módon jártam el: a kitünő Elischer-féle latin olvasókönyvben a latin szöveg nehezebb helyeit magyarázó mondattani szabályokat betanultattam és a nekik megfelelő, a függelékben levő magyar mondatcsoportokat vettem fel iskolai irásbeli dolgozat tárgyául. Ez a második és harmadik időszakban történt. Az első időszakban azonban a lefordított latin szövegből készítettem összefüggő magyar darabot irásbeli dolgozatul.

A nyelvtanból 10—15—20 igét adtam fel, ha azok közől többet már az első osztályban is tanultak; néha csak 6—8-at, ha még nem fordultak elő a fordításban és sok összetételök volt. Az összetételből rendesen csak egy-két igét vettem fel és különösen azokat, melyeknek jelentése lényegesen különbözött a gyökige jelentésétől (capio, decipio) vagy az időalak képzésében tértek el (lego, intellego) — és azokat alá is huzattam. A „Filius perditus“ fordításánál, a declinatióknál és conjugatióknál levő jegyzeteket a szükség szerint vettem fel. *A függelékben* levő magyar mondatcsoportokat, melyek dolgozatok tárgyát képezték, a harmadik időszak második felében rendes iskolai leczkéül adtam fel; ily módon minden előforduló mondattani szabályt alaposan elsajátitottak, melyek a harmadik osztályu tananyagra igen alkalmas átmenetül és előkészületül szolgáltak.

Vajha a harmadik osztály számára is kaphatnánk. Elischertől (vagy más szakférfiútól) egy, a második osztályban követett mód-

szer, *de nem mondatrészek* szerint szerkesztett jó nyelvtant és olvasókönyvet, mely nem tolná előtérbe a gondolatot az alak rovására.

Ha dolgozatommal sikerült másokat is tapasztalaik elmondására, módszerük gyakorlati megismertetésére s ezek alapján üdvös eszmecsere támasztására birnom, czélomat elértem.

(*Ungvár*). *Danielovics Kálmán.*

Helyreigazítás.

(A franczia irásbeliekről.)

Multkori czikkemben e sorokat olvasom nagy csodálkozásomra: „*Az érettségi vizsgán csak annyit kíván a törvény, hogy a vizsgáló francziából tudjon magyarra fordítni, tehát még nem is magyarból franczia*ra“ stb. Ez csak tollhiba, mert ha egyébből nem, legalább a gyakorlatból tudhatom s kell tudnom, hogy az érettségi irásbelin, valamint egyáltalán a reáliskolai franczia oktatás végczéljául magyarból francziára fordítni tudás kivántatik. Legyen szabad tehát ama sorokat helyre-igazitani. Alkalmasint az tévesztett meg, hogy azt akartam felemlíteni mellesleg, miszerint a VIII. osztálynak osztályvizsgáján, valamint az esetleges szóbeli érettségin francziából magyarra fordítással szokás megelégedni. Természetes, hogy e helyreigazítás daczára sem esik el érvelésem az önállón szerkesztendő irásbelik ellen, mert azért nem kevésbbé tény, hogy érettségin mindössze *csak fordítást* kíván az a törvény, mely a két utolsó év alatt sokkal nehezebbetparancsol a tanulóra, s mely ezúttal elég szerencsésen következetlen önmagához. Hagyjuk is az önállón componálni tudást a tanárjelöltek qualificatiójának, s mondat- sőt alaktani szörnyűségektől hemzsegő eredeti dolgozatok helyett fordítassunk oly nagyobb szabású körmondatokat vagy olyan mondatokból összeállított elbeszélésféle összefüggő darabokat, melyek az alaktani ismeretek ébrentartására s a mondattan sokszor szőrszálhasogató szabályainak begyakorlására, felelevenítésére nyujtanak alkalmat. Elégedjünk meg azzal, ha magyarúl tud úgy-ahogy önállóan szerkeszteni a tanuló, vagy ha épen a németből is képes rá, de már a francziából kívánni ilyet tőle akkor, mikor a maximumot kívánni tartozó érettségi vizsga se követel annyit, czéltévesztett s a mellett gyakorlatiatlan túlzás.

Haraszti Gyula.

IRODALOM.

Pro domo sua.

(Αὐταγγελία = Selbstanzeige.)

(Első közlemény.)

Algebrai gyakorlatok. Irta: *Brassai Sámuel*, m. k. egyet. tanár. I. rész. Algebrai képletek, alakok és fogások. II. rész. Egyenletek. Budapest, 1883. 1884. Kiadja Kókai L. 8-r.

Elmult két éve, hogy a czímzett könyv I. része megjelent és még ma is várom biráló ismertetését a szakértők részéről. Nem magam sem kiadóm érdeke, hanem — szerénykedés nélkül kimondva — a tanügyé kivánja, hogy *én* szakaszszam meg a hallgatást. Ugyanis egy hosszú élet megfontolt tapasztalásaira épült methodikát törekedtem megtestesitni munkámban, melynek szerkesztésénél a következő elvek vezettek.

I. A tudományra magára nézve:

A) Egy új rendszer szüksége. Ha t. i. akármely tankönyvet, mely az algebráról száz év óta megjelent, higgadt és megfontolt vizsgálatra veszünk, arról fogunk meggyőződni, hogy inkább lehet algebrára vonatkozó rovatok összeállitásának, semmint szorosan következetes rendszer eléállításának mondani. A miveletek nincsenek egymásból folyó kapcsolatban tüntetve ki. Nincs megállapitva világosan mikép és micsoda szükségből keletkezik az alapul elsőnek vett öszvezésből a tudvalevő többi mivelet egymásután fokozatosan. Holott rendszerbe állithatni össze im e schema szerint:

Öszvezés.

1. Az öszvezendők rendszerint nem egyenlők és egymástól függetlenek. — Számvetési *öszvezés.*

2. Az öszvezendők mennyiségben és minőségben egyenlők. — Itt ismét két eset:

3. A szorzat tényezői rendszerint nem egyenlők. — *Szorzás.*

4. A szorzat tényezői mennyiségben és minőségben egyenlők. — *Hatványozás.*

*Almivelete: a *logarithmus*nak megfelelő szám megközelitése, illetőleg pontos meglelése.

5. Az öszvezendők nem egyenlők és egymástól nem függetlenek, hanem mindenikök az előtte valóból bizonyos törvény szerint származik. — *Sorok* vagy haladványok.

Az *egyenes* (direct) miveletek száma és eléállitása ezennel teljes. Következnek a *visszálók* (inversae). Lehetne illetőleg *synthetica* és *analytika* operatióknak is nevezni. Ezek rendszere:

1. Az öszvezésben:

a) Tudjuk az öszveget és keressük az öszvezendőit. — *A közkézen forgó tankönyvekben nincs neve, sem külön rovata.

b) Tudjuk az összeget és egy vagy több összezendőjét és keressük a többit. — *Kivonás.* *A *kivonás* adaequat értelmezése: **Összezendő kitörlése.**

2. A szorzásban:

a) Tudjuk a szorozatot és keressük a tényezőit. — Ennek sincs külön rovata vagy technicus neve.

b) Tudjuk a szorzatot, meg egy vagy több tényezőjét és keressük a többit. — *Osztás* és különféle nemei: *törtszám, arány,* (ratio). *Az osztás értelmezése: **tényező kitörlése.**

3. A hatványozásban:

a) Tudjuk a hatványt és keressük az elemeit, u. m. egyenlő tényezőit s ezeknek számát. — Ennek mint általános műveletnek, megint nincs hire az algebrákban, holott a log. táblák készítése épen annak az alkalmazása.

b) Tudjuk a hatványt meg egyenlő tényezői számát és keressük tényezőinek egyikét. — *Gyökvonás.*

c) Tudjuk a hatványt meg egyenlő tényezői egyikét és keressük — pontosan vagy közelítőleg — a tényezők számát. — *Rangjelezés* (exponentiatio). — Alkalmazása: bizonyos szám logarithmusának megközelítése.

Hasonló (*a* és *b*, vagy *a*, *b*, *c*-féle műveletek származnak a visszálókból is, melyeket rövidség okáért elhagyok. De ezek is mint a többiek kellő rendben fel vannak véve és tárgyalva az I. rész §-aiban.

II. A methodika tekintetéből:

B) *Az értelmezések szabatosak és változatlanok legyenek.* — A tankönyvekben nem egyszer látjuk, hogy bizonyos fogalom előlegesen értelmezve van ugyan, de a tárgyalás folytán kibővül vagy megszűkül a fogalom s következtében az értelmezésen is erőszakot kell tenni. Ilyes hiba könyvemben nem fordul elé.

C) *Legyünk következetesek.* — A következetesség főkép abban nyilatkozik, hogy minden eléadandó tanczikk, szabály stb. szorosan és kirekesztőleg az előttevalókon alapuljon és jelesen, hogy semmi benne a későbbre tanítandókból anticipálva ne legyen. Aztán még abban is, a mit *B*) alatt már említettem.

Gyakorlataimban egy utasítás sincs, mely az előtte kifejtett fogalmakon és eljárásokon kívül más bizonyitás nélkül szűkölködnék; mindnyájok alapjául pedig a numerationak és az összezésnek gyakorlati ismerete szolgál, melyet az algebratanulás kezdőjénél fel kell vennünk. Afféle hysteron proteron-t tehát, a milyet az algebrai tankönyvekben látunk, mint midőn az algebrai összezést tanító fejezetben ilyes feladat: $(3\,a + 2\,ab - 9\,cd) + (11\,a - 5\,ab - cd)$ van kitűzve s feloldása követelve, holott az arra való utasítás a szorzásban és így jóval későbbre tanítandó képleten $n\,(p + q) = np + nq$ alapszik, könyvemben nem lelni. A hiba nincs elháritva azzal, ha a tankönyv irója mindjárt kezdetben átkapja sebes kutya-

futtában a tanulót a számtannak mind a hét miveletén s csak azután fog részletesen tárgyalásukhoz egyenkint. Ezen esetben még messzibbre elényuló alakokat is felvesznek az *öszvezés* fejezetébe: pl. $(4a^2 + 17a^3b - 13b^2) + (8a^2 - 12a^3b - 2b^2 + 15ab^3)$ stb.

A mi a *B*) alatti elvet illeti, a mi értelmezést a tanulónak adok, vagy inductive vele kitaláltatok, ahoz egész könyvem folytán szilárdul ragaszkodom és netalán bővítésnek vagy szűkitésnek, vagy épen kivételnek helyet nem adok. Vegyük fel pl. a rendszer schemajából ezt a definitiot: „a *kivonás* egy vagy több öszvezendő kitörlése.“ Symbolice: az adott öszveg (a kisebbítendő) $= (a + b + c + d + e)$, a kivonandók b és d levén, a miveletet szórul-szóra igy hajtjuk végre: $(a + b + c + d + e)$ és szembeszökő, hogy a maradék $= a + c + e$.

De mivel megeshetik, hogy a minuendusban a kitörlendő tagok explicite nincsenek meg, a kitörlést végre nem hajthatni, csupán akaratunkat fejezzük ki a „—“ jegygyel. De a fogalom a szándékban is azon az marad és ha akár a minuendusban rejlő, kellő tagokat kitüntetni birjuk, akár számitás folytán keletkeznek olyanok, azonnal végrehajthatni az értelmezés kivánta miveletet. Pl. $m - a$ legott lehetővé válik, ha vagy $m = a + b - c$, vagy pedig a számitást folytatva m járul az a-hoz.

„Hiszen ezt mind tudjuk“ — fogják mondani — „mi szükség baglyot vinni Athenaebe?“

Tudják biz, azt a tankönyvek irói is, de midőn a subtrahendusról a negativ számra kell átmenni, mindenféle facsaros okoskodással, mely nem marad az értelmezés keretén belől, akarják felvilágositni a tanulót. Hisz egy kis könyvtárt lehetne kiállítni a „*positiv*“ és „*negativ*“ feletti lucubratiókból.

Én pedig definitióm határai közt maradok s elsőben is megkülönböztetvén a *substrahendust* a *negativtól* úgy, hogy amaz egy absolut szám, melyet e z ú t t a l törlesztenünk kell a *minuendusból*. A *negativ* szám pedig oly szám, a melyet okvetlen törlesztenünk kell valahonnan. Symbolice ebben: $a - b$ a b subtrahendus, melyet mint öszvezendőt az a-ból törleszthetőnek gondolunk s a mely maga a jegyétől voltaképen független, sőt a közönséges számvetésben nem is használják a minus jegyet, hanem a subtrahendust mint absolut számot egyszerűen alája irják a minuendusnak. A *negativ* szám pedig a „—“ jegygyel együtt és attól elválhatatlanul gondolt *subtrahendus*. A kettő hát voltaképp egy fogalom, u. m. megfelelő öszvezendő törlesztése és csak formaliter különböző.

„Ez sem újság“ — kiált egy tudós olvasóm — „mert lám mit olvasunk a ‚*Bardey* Aufgabensammlung‘-jában (V.): ‚Eine n e g a t i v e Grösse ist eine aus dem Zusammenhange herausgenommene und für sich allein betrachtete Grösse mit dem Zeichen — (minus), also ein Subtrahend mit seinem Zeichen.“

Olvasták biz ezt és olvassák — feltehetem — sokan, de hogy kellő figyelmet fordítottak volna reá, és azok, a kik fordítottak, tökélyesen értenék, kétlem. Legyen hát szabad bővebb magyarázatába ereszkednem.

Vegyük ezt a példát: 15—6. Világos, hogy itt a törlesztést nem lehet végrehajtani, de ha a kisebbitendőt felbontjuk, igy: $15 = 9 + 6$, ekkor már $9 + 6 - 6 = 9 + 0 = 9$. Ámde, ha a minuendus kisebb szám mint a subtrahendus, bármely öszvezendője is még inkább kisebb és igy az előbbi eljárás nem juttat czélhoz, azaz, nem teszi lehetővé a törlesztést. Lehetővé lesz ellenben, ha a kivonandót bontjuk fel. Pl. $6 - 15 = 6 - (9 + 6) = 6 - 9 - 6 = 6 - 9 = 0 - 9 = -9$. A „—9“ tehát oly kivonandó 9, melynek nincs kisebbítendője és „Gyakorlataim“ első kiadásában csakis igy értelmeztem a *negativ* számot. De a 3-dikban tovább mentem, mint kitetszik a feljebbiekből és igy találkoztam össze Bardey-jal, tőle merőben függetlenül, mit persze csak szavamra kell, hogy elhigyen olvasóm.*) Menjünk tovább.

Feljebb azt irám, hogy *subtrahendus* és *negativ* szám voltaképen egy fogalom, t. i. mind a kettő törleszt, de az első *actualiter*, a másik csak in *potentia*, tehát az elsőbbi törlesztő, az utóbbi törlesztő természetű. Úgyde a favágó akkor is az, mikor nem vág fát s a festő akkor is, mikor nincs ecset a kezében. Szintúgy a negativ szám akkor is törlesztő, mikor ezúttal és alkalommal nincs mit törlesztenie, mert hiszen a számitás folytán akadhat egy kisebbitendő, a midőn aztán egészben vagy részben kivonandóvá lesz. Élet és tudomány elég példát nyujt ilyenekre. Lássunk egyet az előbbiből. X* földbirtokos 60,000 forinttal adós

*) Más esetben is megtörtént, hogy ötletem más külföldi tudósokéval találkozott. Pl. a lánczlörtek szokott alakja helyett ezt használtam „Gyakorlataim“ első kiadásában, s használom a mostaniban is:

$$a : b = h_0 + 1 : (h_1 + 1 : (h_2 + 1 : (h_3 + 1 : (h_4 + 1 : h_5)))).$$

Láttam aztán másutt is, u. m. *Wolf*-nál (Handbuch der Mathematik, Physik etc. 1870.) és *Gerevich* igen igen jeles könyvében (A lánczlörtekről. M.-Sziget. 1885.). Emebből tudtam meg, hogy *Stern* már 1833. reájött arra a gondolatra. Idézem a szavait: „Der Raumersparung wegen soll . . . von jetzt an in den meisten Fällen eine andere Bezeichnung für die Kettenbrüche angewandt werden, nemlich (sic) statt der früheren Bezeichnungsart:

$$F(a_1 \; a_m) = a + \cfrac{b_1}{a_1 + \cfrac{b_2}{a_2 + \text{etc.}}}$$

schreibe ich jetzt: $F(a + b_1 : a_1 + b_2 : a_2$ etc.“

Crelle, Journal für . . . Mathematik. X. köt. 154. l.) — *Gerevich* igy közli:

$$L = a_0 + b_0 : (a_1 + b_2 : (a_2 + b_3 : (a_3 \; . \; . \; . \; b_m : a_m),$$

a mitől az enyim csak annyiban különbözik, hogy én az elemi algebrára elégséges specialis alakot vettem, melyben $b_1, b_2, b_3, \; . \; . \; . \; b_m = 1$.

és sem zacskójában, sem levéltárczájában nincs egy fillér fedezésére. Pénzvagyoni állapota tehát = — 60,000 : tiszta *negativ* szám. Végrehajtásra kerül a dolog és birtokát eladják árverésen 45,000 forinton. Ez az öszveg az odajárult kisebbítendő s jelen állapota kifejezése : 45,000—60,000, vagy felbontva : 45,000—45,000—15,000 = 0—15,000, a mely öszveg ismét *negativ* és nem jelentéktelen szám, mert ha X* egy vagy más módon 15,000 forint birtokába jut, ezt is lefoglalják és lesz : 15,000—15,000 = 0. — A tudományban ilyes szám pl. cos. 96° = — 1045285 (rad. = 10,000,000), mely akármely számításba, ha bemegy, + 1045285-öt törleszt : természetesen csak úgy, hogy ha mind a kettő csupasz, vagy egynemű neves szám. Az egyneműségnél fogva abban sincs semmi nehézség, hogy a negativ számot mint ilyet öszvezendőnek veszszük. Ha valakinek 12 juha van s mételyben elhull 9 belőle, úgy is 12 juh, u. m. 3 élő és 9 hullott, azaz $3 + 9$; algebrai alakban : $3 + 9 - 9$, melyben a kivonandó 9 épen úgy juh, mint a 3 és a + 9, és ha a „—“ jegygyel összefoglalva gondoljuk is, nevén és nemén nem változtat semmit és bizvást irhatjuk : $3 + 9 + (- 9)$. Röviden tehát $m - a = m + (- a)$. Igen, de ebből a $(- a)$-t mint öszvezendőt ha szükséges szintúgy kitörülhetjük, mint akár az m-et és irhatjuk $m + (- a) = m + (- a) - (- a)$ $m + o = m$. Igy vezetve nem ütközik meg a tanuló azon, hogy $- (- a) = + a$, a mivel nem kell őt előre megrémítni, mert a könyvembeli gyakorlatok folytán önkéntesen rájő arra az igazságra, valamint arra is, hogy egy algebrai öszveg eleibe tett „—“ azt jelöli, hogy az öszveg minden tagjának meg kell változtatni a jegyét. Pl. $- (b - a + c - d) = a - b - c + d$. Innen aztán csak egy lépés a szorzás rovatabeli szabályra, melyet a jegyek szabályának neveznek. Ugyanis ha e két képletet : $3a = (a + a + a)$ és $- 3 (- a) = - (- a - a - a) = (a + a + a^1) = 3a$ öszszevetjük az, hogy „szorozz negativ m-mel“, csak rövid szólam e helyett : „szorozz (absolut vagy positiv) m-mel s változtasd meg az eredmény jegyeit. Tehát $- 3 \times 4 = - 12$ és $- m (a - b) = - am + bm$.

Egyátalában azt, hogy „a *szorzat* oly öszveg, melynek ö s z v e z e n d ő i mind és minden tekintetben e g y e n l ő k“, nem én találtam fel, se nem egyedűl mondogatom, de egyedűl én tartom ám fenn azt az értelmezést a *szorzás* mivelete minden phasisában és peripetiáiban.

Példák mindjárt az imént értelmezett $- 3 \times + 4$ és $3 \times - 4$, melyet úgy is fejezhetni ki, hogy ird le a szorzandó + 4-et vagy — 4-et *kivonandónak* 3-szor : t. i. $(- 4 - 4 - 4) = - (4 + 4 + 4) = - 3.4$ és $- (- 4) - (- 4) - (- 4) = + 4 + 4 + 4 = 3.4$.

Továbbá azt az állítást, hogy szorzót és szorzandót egymással felcserélhetni, t. i. $m \times n = n \times m$, csakis amaz értelmezés sze-

rint lehet megbizonyítni. Ugyanis midőn n egyből álló vízszintes sort írok m-szer egymás alá, úgy, hogy *egy egy*-nek megfeleljen, akkor egyszersmind m egyből álló függőleges sort irtam egymásmellé, tehát a két míveletet egyszerre, egy actussal, egy eredménynyel hajtom végre, Q. e. d.

És ezzel a szorzó és szorzandó cserélhetőségök ki van mutatva. Igaz, hogy csakis a csupasz (abstract) számokra nézve, de többre nincs is az algebrában szükség. Csak azt jegyzem meg a következőkre való tekintettel, hogy akár az m, akár az n és mindenik is egyszerre $= 1$ lehet. Mert minden szám 1-ekből áll; így $2 = 2 \times 1 =$ (felcserélve) 1×2; $10 = 10 \times 1 = 1 \times 10$; $m = m \times 1 = 1 \times m$; $1 = 1 \times 1$. E szerint minden szám szorzat, mivel mindnyája egyenlő öszvezendőkből (1-ekből) álló öszveg.

(Kolozsvár). *Brassai Sámuel.*

Szepesi Imre Latin nyelvtana. **Mondattan.** Átdolgozta *Tóth György*, kegyesrendi tanár. Budapest, kiadja Zilahy Sámuel. 1886. Nagy 8-r. 251 l. Ára 1 frt 60 kr. *)

Az átdolgozó egyet csinált *Szepesi* két kötetéből, a nélkül azonban — mint előszavában mondja — hogy valami jelentős részt kihagyott volna, vagy elmulasztotta volna a tárgyalt szabályokra való megvilágositó és gyakorló példák adását.

A rövidítés munkáját — mondja tovább — könnyítette a legújabb Utasítás szerint követelt szerkesztés; kerülte a hosszadalmas körülírásokat és magyarázatokat, helyettök mindenütt rövid meghatározásokat használt a *lehetőleg teljes terminologiával.* Rövid meghatározások és teljes terminologia — veszedelmes ellentétek, melyek szókkal és ismét szókkal fenyegetik a tanulót, a helyett, hogy világos magyarázatokkal szolgálnának. Valóban az átdolgozó jól jellemezte művét, mert az oly terminologiai compendium, melyből semmi sem hiányzik, csak a világos, érthető magyarázat.

De azt már nem helyesen állítja, hogy az Utasítások szellemében végezte a rövidítés munkáját. Az Utasítások ugyanis mondattani kategóriák szerint kivánják a latin mondattan tárgyalását. Az átdolgozó azonban megtartotta a Szepesi-féle mondattan szótani alapját s úgy igyekezett azt az Utasítások követelményével kibékíteni, hogy a szótani alapot a mondattani kategóriák nomenclaturájával keverte össze.

Az így támadt zürzavarban a tanár sem igazodik el, nemhogy a tanuló eligazodnék. Míg pl. a 10. lapon az állítmánynak, mint igének főnévi kiegészítőjét *alanyeseti* kiegészítőnek nevezi, másutt *tárgynak, határozónak* osztályozza; a casustanban a *nominativus*

*) E birálat az *Orsz. Közoktatási Tanács* megbizásából készült.

című czikkben tárgyalja az *accus. c. infinitivo*-t is, mert az is lehet *alany*, mint a nominativus. Ily zavaros osztályozás az is, midőn pl. az accusativusról, mint határozóról beszél. Elnevezi *obiectum praedicativum*-nak, állítmányi tárgynak. A fejezet címe: *Az accusativus mint határozó* s így kezdi: „A valamivé nevezést, választást, valaminek tartást jelentő cselekvő igéknek *véghatározó* (eredményhatározó) *értékű* (!) accusativus cususú kiegészítője az obiectum praedicativum stb. pl. Poeni Hannibalem *imperatorem* fecerunt." Az *imperatorem* nem véghatározó értékű, csak magyarra kell véghatározóval fordítani. Az átdolgozó nem figyelte meg a latin mondatban nyilvánuló latin gondolkodást s az *imperatorem*-et valóban határozónak tartja, mint a fejezet címe tanusítja.

Ugyanitt a 2. czikkben azokat az igéket tárgyalja, melyeknek két accusativusa közül az egyik *tárgy*, a másik határozó, így pl. Jugurtha *Metellum* per legatos *pacem* oravit. De hát melyik a határozó: a *Metellum*, vagy a *pacem?* Az átdolgozó így gondolkodott: ezt magyarúl így mondjuk: Jugurtha a követekkel békét kéretett *Metellustól;* „Metellustól" — határozó, tehát ‚Metellum' is határozó. Az ám, de így is fordíthatjuk: „Jugurtha a követekkel békére *kérette* Metellust" — s ekkor a *pacem* lesz a határozó; pedig biz az egyik sem határozó, hanem tárgy.

A Szepesi nyelvtana, igaz, semmit sem szól itt határozóról, véghatározóról, eredmény határozóról, de legalább hű marad a saját alapjához s egyszerűen azt konstatálja, hogy: „van a latinban néhány ige, mely kettős szenvedő esetet vonz magához s az egyik a magyarban -ul -ül, -nak, -nek, vagy -vá, -vé ragok által tétetik ki. (I. 71. l.)

Ily félreértés az is, mikor azt mondja az átdolgozó, hogy az „o, eu, heu, eheu, pro stb. indulatszók *határozója* accusativus, pl. Heu me infelicem!" Jegyzetben pedig ezt teszi hozzá: E határozó a megszólításban *vocativus* („o dii immortales"!) — a rámutatásban pedig *nominativus* (pl. „Ecce litterae huae".) Tehát a nominativus és vocativus is határozó!?

A *genitivus obiectivusnál* megelégszik avval a megjegyzéssel, hogy az a mondatban tárgyi vagy határozói jelentésű; más részt ellepi a tanulót a nagyrészt felesleges műszók özönével, a mennyiben *szerinte* a genitivusnak következő *alakjai* vannak: Genitivus subiectivus, obiectivus (az alanyi, ez tárgyi birtokos,) possessivus, proprietatis, originis (pl. pericula belli) explicativus, ellipticus; qualitatis, quantitatis vagy numeri, pretii, materiae, partitivus vagy totius, causae vagy criminis, végre helyhatározó genitivus, tulajdonképen locativus (!).

A *dativusról* kimondja, hogy az a mondatban részes határozó, de két lappal odább a *dativus finalist* fejtegeti.

Az *ablativus limitationis* vagy *respectivus*-ról azt olvassuk, hogy

az mód-, állapot- vagy *véghatározó*, egy néven: tekintethatározó, „melylyel némely főnevek, melléknevek, igék, névszói és igei állítmányok általános jelentményét egy vagy több különösen kiemelt helyzetre vagy sajátságra vonatkoztatjuk.“ Nem véve számba e meghatározás nehézkes voltát — mily félreértés az abl. limitationist *véghatározónak* is deklarálni! Példának azt mondja: „Epaminondas claudus fuit *altero pede* (egyik lábára).“ Ime tehát az *altero pede* azért véghatározó, mert magyarra véghatározóval fordítják! — pedig a latinban tudvalevőleg eredethatározó.

Hogy mily nagy a határozatlanság a határozóknak az esettanba való bekényszeritésében, ez is mutatja: „Az abl. copiae és inopiae a valamiben bővelkedés vagy szűkölködés állapothatározója (képes helyhatározója);“ s a köv. lapon: „Az abl. separationis mitől? honnan? kérdésre megfelelő eredethatározó (képes helyhatározó).“ Az átdolgozó mind a két esetben beéri avval a magyarázattal, hogy „képes helyhatározó,“ de sehol sem magyarázza, mi az a képes helyhatározó.

A meghatározások értelmetlensége is igen nagy és sürű hibája az átdolgozásnak. Igaz, hogy a meghatározások a Szepesi nyelvtanában is elvontak, merevek és dogmaticusak. Az átdolgozó azonban a helyett, hogy e bajon segíteni iparkodott volna, avval rontotta el a dolgot, hogy még oraculumszerűbb meghatározásokat készített: „Divina futuri sortilegis non discrepuit sententia Delphis.“

A definitiók labyrinthusaihoz járul sokszor a tárgyi tévedés is. Olvassa el valaki a Bevezetés első lapját s eszébe jut Ovidius mondása:

„In nova fert animus mutatas dicere formas.“

„Corpora . . . .“

„A fogalmakat szókkal jelöljük meg; ezek a beszédrészek.“

„Egymással viszonyított fogalmakból lesz a gondolat.“

„A mondat egymással viszonyított szókból áll; ezek a mondatrészek.“ „Mondatrészek: az állítmány, alany, tárgy, határozó, birtokos jelző, melléknévi jelző és értelmező jelző“ stb.

Következik a coniugatió táblázatos ismétlése az idők chaoticus felosztásával. Van itt a futurumnak coniunctivusa, az imperativusnak praesense és futuruma; a supinum ablativusa véghatározó (mert „valam*ire* nézve“); az infinitivusnak és participiumnak is van jelen, mult és jövő ideje.

Actió és tempus viszonyáról szó sincs.

Az állítmány egyezésénél az olvassuk, hogy az ige személyben és számban egyezik az alannyal, de a főnév mint állítmány, csak esetben egyezik az alannyal, nemben csak a substantivum mobile. Tehát számban nem? A példa azt bizonyítja, hogy igen: „Athenae omnium doctrinarum inventrices fuerunt.“

A definitiók homályosságának illustrálására szolgáljanak a

példák: „Genitivus partitivus vagy totius azon egész, melynek egy részét kiemeljük. Áll *a)* — *b)* jelzett neve helyett főnév gyanánt álló számnevekkel, melyek az összegnek részét emelik ki.“

Az accus. cum inf.-nak ez a meghatározása: „Az infinitivusnak mint igeszónak alanya accusativus, ez az acc. c. inf.“ S ilyen a többi infinitivusos szerkezet definitiója is.

Az eddikből is kitetszik, hogy az átdolgozó egyáltalában nem vet ügyet a latin és magyar nyelv megegyező vagy eltérő sajátságaira, vagy ha igen, többnyire hibázik. Ily kifejezésekre: *ab urbe condita*, csak azt mondja: „sajátságos jelentményű participiumos szerkezet.“ A két nyelv különbségeinek elhanyagolására mutat az is, hogy a magyarról latinra fordítandó mondatok már eleve a latin szerkezet szerint vannak alakítva. Ime egy pár ilyen mondat: „*Szinlelni fogom*, mintha most kimennék. — Ha a sereghez jöttél volna, a katonai parancsnokoktól *láttattál volna*; nem *láttattál tőlük*, tehát nem mentél a sereghez. — Senki sem oly öreg, *ki ne vélné*, hogy egy évig élhet. — Cumae, a *mely várost* akkor a görögök birtak, *elfoglaltatott*. — Azokra *szivességet halmozni nem habozunk*, kikről reméljük. — Az ökölvívók összecsaptak, *a mi miután* megtörtént, a nézők eloszlottak. (Lehetetlen!) Amint Aruns ráismert Brutusra, *haragtól feltüzelve* (persze: ira incensus „haragra lobbanva“) így szólt. — Nem vagy te az, ki ne tudnád, milyen vagy“ stb. stb.

Az összetett mondatok tárgyalásában valamivel kevesebb a botlás, de homályos definitiókban itt sincs fogyatkozás. Ki érti az ily definitiót: „A milyen rendű a főmondat állítmánya, olyan rendű lesz az alárendelt mondaté is; *de időre nézve nem egyezik vele szükségképen*, csak akkor, ha mind a kettő egyidejű és egyértékű cselekvést fejez ki, *különben olyan idejű, a milyen értéket ki akarunk vele fejezni*. —“

A rövidítés munkájának jellemzésére hozok fel még egy esetet. Szepesi-Budavári a II. köt. 17. l. azt mondja az okjelölő *quum*-ról, hogy az „coniunctivussal szerkesztetik.“ Jegyzetben aztán megmagyarázza, hogy: „*Quum coniunctivus*-szal észtani, azaz oly okot jelent, melyből a foganat nem *közvetlenül* foly, hanem a *gondolkodás által* vezettetik le; így a föntebbi mondatban (Quum sint in nobis consilium ratio, prudentia, necesse est deum haec ipsa habere majora) ezen következtetés rejlik: Minthogy van bennünk ész; isten pedig mindent nagyobb tökélyben bír, mint mi birunk.“ — Bizony ez sem szerencsés magyarázat, hát az átdolgozó összerántásban (100. l.): „Quum (causale) olyan okhatározó alárendelt mondatokat köt, melyekben nem a cselekvés közvetlen oka van megmondva, hanem azon ok (érv = argumentum), melylyel közvetve az állítás

igazolható (;) állítmánya mindig coniunctivus" — s megtoldja az említett példával.

Az értelmező alárendelt mondatok megkülönböztetése szintén hibás felfogáson alapszik.

A szép-stilus és a verstan tárgyalása száraz nomenclatura.

Utasításainknak és a bennök sürgetett rationalis tanításnak a Szepesi nyelvtana sem felel meg, mert álláspontja meghaladott s előadása nehézkes, de az átdolgozás Szepesinek is csak elrontása. Kénytelenek vagyunk kimondani, hogy teljesen hasznavehetetlen munka. *Dr. Csengeri János*

*

A keresztes Hadak Története. Középkori krónikákból összeállította *De Wittné* (Guizot Henriette). Franczióból fordítva. Budapest, 1884. Eggenberger. Ára 1 frt 50 kr.

A nyelvtannak substratuma az olvasmány, a physikáé a tünemény. Ezen tárgyak tehát az inductió módszerével könnyen megalkudnak. De mi legyen a történet tanításának substratuma? Tankönyveink-e, melyek az olvasmány és káté között állva, se egyiknek, se másiknak nem válnak be? Avagy nevezhető-e módszeres tanításnak az olyan eljárás, mely a tankönyv paragraphusain végig haladva a tanuló hozzájárulását már eleve kizárja?

Hogy a történet tanítása czéljának valóban megfeleljen, annak első kelléke jó, élvezetes olvasmányt nyujtó kézikönyvek behozatala az iskolába. E könyvek ne legyenek compendiumok, se az egész évi tananyagot felölelő segédkönyvek, hanem a történet egyes főbb korszakainak kimerítően és szépen irt fejezetei, melyek tárgyi alapot nyujtanak a tanár és az osztály együttes munkálkodásának s melyeknek révén mindent megtanulhat a tanuló, a mi a tantervben elő van irva. Ily módon lesz, a mire a tanár épithet s lesz, a miből a tanuló kiinduljon.

Ilyen könyv az előttünk fekvő „Keresztes Hadak Története." Mintegy 200 oldalon le van irva Amiensi Péter és Boulloni Gottfried vonulása a szent földre, az egykorú franczia krónikák alapján. A lovagi kor forró és közvetlen áhitata, a kalandos szellem gyors elhatározása és elszántsága, a nemes érzések rajongó nyilatkozása szólal meg a krónikák naiv hangján, melynek még nyelvbeli zamatját és ósdi lehelletét is híven adja vissza a nagy gonddal készült jó magyar fordítás. Csakis az egykorú ember ilyetén feljegyzései értetik meg velünk, mint volt lehetséges, hogy annyiféle nemzet fia, elhagyva mindent, a mi csak szülőföldéhez csatolta, egyesült a keresztény hit zászlói alatt s hosszú, viszontagságos útnak indult, melynek még erkölcsi sikere is kétséges lehetett. És minő változatos műveltségtörténeti rajz tárul fel előttünk, a mint városról városra kisérjük a kereszt harczosait! Minő közvetlenséggel folyik le a clermonti zsinat megható jelenete, Orbán pápa viszontagságos élete,

a szentföldi zarándokok insége. A keleti császárság udvarának összes viszonyait, Alexis császár fondorkodásait és hatalmi gőgjét, Franczia-, Német-, Olasz-, Magyar- és Görögország fontosabb világtörténeti szereplését megismerjük ez egyszerű nyelven irott könyvből. Kálmán királyunk uralkodása, Bolgárország természeti viszonyai, Konstantinápoly rajza, a kisázsiai török hatalom ellenállása, a kölni és mainzi vérengzések, a két Róbert egyesülése Nagy Hugóval, Bohemond részvétele, Nissa, Sternitz, Philippopolis, Drinopály, Balduin és Taubred hősies vitézsége, Szolimán meggyőzetése, Nikaea ostroma stb. mind megannyi tanulságos és érdekes képei ama kornak és embereinek.

Csak röviden akartuk a figyelmet felhivni e könyvre, mely ifjúsági iratokban oly annyira szegény irodalmunkban hézagot pótol (már magyar vonatkozásainál fogva is) és melyet a történet tanára (V. osztály) ép úgy, mint a katholikus vallástan tanárai (VIII. osztály, Egyháztörténelem) a mostani tanterv keretén belül is alkalmas magánolvasmányúl használtathatnak. Ifjúsági könyvtárainknak igen ajánljuk megszerzését. *F. E.*

Történelmi táblák. *Herr Ödön* és *Lichtenegger József* tanároktól.

Az idei magyar történelmi congressus tudvalevőleg a középiskolai történettanitást is szóba hozta, sőt némi positiv eredményre is jutott, mikor dr. Márki Sándor életrevaló indítványait magáévá tette. Ez indítványok 4. és 5. pontja a *szemléltetés* fontosságát hangsúlyozza a történettanitásban is s ezért kivánatosnak tartja a történeti tanszereknek minden intézetben való kiegészítését, történeti múzeumok felállitását, valamint első sorban magyar jellegű történeti képatlaszt, illetőleg fali táblákat.

Ez eszmékkel kapcsolatban épen időszerűnek tartom a szakkörök figyelmét azokra a történeti táblákra felhivni, melyek az országos állandó tanszermúzeumban a nyár folyama s épen a congressus ideje alatt is kiállitva voltak s melyek, úgy látszik, kevesebb figyelemben részesültek, mint megérdemelték volna. Értem a *Herr Ödön* nagybecskereki főgymnasiumi tanár által tervezett és összeállitott s *Lichtenegger József*, szintén odavaló tanár által rajzolt és festett historiai táblákat. Czéljok e történelmi tábláknak a történeti és műveltségtörténeti ismereteket szemléltetés által biztossá tenni.

Compositiójuk a mily egyszerű, oly áttekinthető képet is nyujt az egyes korok kulturhistoriai jelleméről. Külön táblája van az ó-, közép- és újkornak s Magyarország történelmének. A táblákon hasábokra osztva rövid kivonata van ez egyes korszakok és népek történetének. E tartalmon kivül, a szegélyzeten, az egyes korszakok kiválóbb kulturhistoriai részleteit szines rajzok tüntetik fel, melyek hű kifejezői az illető kor szobrászati, festészeti, épitészeti, népvise-

leti s hadászati felfogásának és szokásainak. Ezek, valamint a korszakot alkotó uralkodók képei, nemcsak élénkebbé s állandóbbá teszik a növendékek benyomásait, hanem mintegy fixpontokat képeznek, melyekhez a tanulók szerzett ismereteiket hozzákötik. Számításba természetesen mint szemléleti taneszközök jönek, a szóbeli oktatás segítségére, de nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a tanulók érdekeltsége fölébresztessék.

Az ókori táblának alsó szegélye egy antik aegyptomi stilben tartott alapépítkezést (postament) ábrázol, melynek közepén, egy előbbre álló kőkeretben Nagy Sándor profil képe látható, oldalán Osiris és Isissel, az aegyptomi istenségekkel. Felette a keleti pálmalevél-párkányzat, *a középpontot jelölő napképpel*, szárnyakkal és ránákkal környezve. A kőkeret alapkövén *hieroglyphekkel*: Alexander. Az alapzaton jobbra és balra eső *metopon*szerű talpkövek: az aegyptomi istenekkel és az ókori halhatatlanok (Hercules, Lycurgus, Solon, Miltiades, Aristoteles, Perikles, Hannibal, Scipio, Caesar) képeivel vannak ellátva s köztük mumia-tokok is látszanak domború és homorú alakban. A jobb és balsarkok előugró kövei s az ezeken nyugvó *ioni* oszlopok talpkövei basisul szolgálnak. Az ó-hellen stilt *leginkább jellemző* ióni oszlopok Athen és Róma címereivel (Pallas Athene és a Farkas) ellátott diadalmi emlékekkel, továbbá a görög és római kulturát képviselő symbolumokkal (sisak, íjj, buzogány, vexillumok) vannak díszítve. Az oszlopok a *friezt* tartják, melyen alúl és felűl a görög párkány-díszítmény látható, u. m.: akanthus levelek, tojásszegély (eierstab = ἀστράγαλος), apró consolok, pálma és liliomelemekből alkotott csipkézet. A *metoponok*, azaz homlokbetét-kövek, a 12 főistent (görög és latin neveikkel), továbbá a görög és római kulturát ábrázoló részleteket tüntetik fel, nevezetesen: a férfi és nőviseletet, tripust, amphorát, hajító-eszközöket, osztromszereket. A középen levő Zeus és Hera képei az alsó szegélylyel összhangzólag előbb állanak; fölöttük a sasnak, mely a régieknél a középet jelöli, a czikkező villámnak s mennyköveknek stilizált képei láthatók. Poseidon és Hephaistos képei, az oszlopzatokkal összhangzóan, szintén előbb állanak. Az alsó szegélyen levő ókori hősök képeinek háttere *sötét téglaszínű*, azok lakásának: a földnek symbolikus jelöléseül. Az istenek képei mögötti tér arany, mert Homeros szerint az Olympus padlója színarany; bár az istenek és szentek a későbbi stilben is arany háttérrel ábrázoltatnak.

A *középkori tábla* alsó szegélye egy boltívezetes oszlopcsarnokot (corridor) ábrázol, mely az alapépítkezésnek masszivitását a boltívek erősen színezett köveivel, alacsonyabb oszlopaival és ezek alapköveivel szembeötlően jellemzi. A középen álló s előre ugró byzanti oltáralakban VII. Gergely, a leghatalmasabb pápa látható, a mint a pápai trónon ül; a trón fülkéjének boltívén, a kis körökbe írva, a *byzanty stilt* jellemző keresztecskék vannak; az oltár

fedélzetén (tympanon) a pápai hatalom jelvényei: tiara és bot. Az oltártól jobbra és balra eső folyosó a *román építészeti stílt* tünteti fel, mire különösen jellemzők a román stilü keresztek az ívek metszési pontjai felett s az apró ívezetes csipkézet a párkányzatok alján. Minden fülkében a korszakot alkotó uralkodók képei: Augusztus, Trajan, Konstantin, Atilla, Justinián, Nagy Károly, Ottó, Henrik, Árpád, Szent István, Rudolf, Nagy Lajos, Mátyás stb. A szegély jobb és bal oldalát *mór stilü* pavillionok rekesztik be, melyeken az egyszerű és összetett arab boltivek láthatók az Alhambra ívezetein levő dekorációkkal. A pavillionok teteje a *lapos* és *domború* mór stilü fedeleket tünteti fel az erkélyt bezáró tornyocskákkal. Ezektől emelkednek ki jobb és baloldalon a *góthikus* tornyokat ábrázoló oldalszegélyek, a góthívek háromféle nemével (rendes, szamárhát-eselrücken-, angol Tudor-ív). Az elsőben levő képek a johannita, templárius, német lovagrend és aranygyapjasrend vitézeit és ezek öltözeteit ábrázolják; majd az egyes korszakokban különfélekép ábrázolt Krisztus-fejek, felül pedig tanulmányfők Giottotól, ki tudvalevőleg áthidalást képez festményeivel a középkori festészettől az újkorihoz. Az oldalon levő tornyocskák és erkélyek mind a góth stilt ábrázolják, illetve magyarázzák egyszerű és czifrázott keresztjeikkel és kapcsaikkal, hasonlóképen a sarkokba szorított színes üvegű ablakocskák is. A felső szegély szintén igen érdekes és tanulságos. Finom gerenda-végeken nyugvó góthikus *vívótornáczot* mutat, melyet különböző (9-féle) diszitményü erkélykorlátok zárnak be. A felső szegély pedig csipkézetes *löréseket* tüntet fel a régi várépitkezésnek megfelelően. A fülkéket itt is a középkori viseletet, templomi edényeket, ruhákat, fegyvereket ábrázoló képek diszitik. A tornácz közepén álló keret, melyben Dante képe látható, az angol-góth stilü csarnoképitkezést ábrázolja. Petrarca és Boccaccio képei az alsó mór stilnek megfelelően a spanyol-góth stilt képviselik pazar diszitéssel. A góth stil komorságának megfelelő sötét alapszínt kellemesen ellensúlyozzák az ívek között levő góth ablakocskák tarka üvegtáblái.

Az újkori tábla szegélyei nem architektonikusak, egészen dekorativek, tiszta renaissance stilü arabeszekkel és virágokkal diszitve. A diszitmények azonban teljesen symmetricusak s mind a négy szegély közepén megtörik az egyhangúságot az élénkebb színek és nagyobb távolságok. A medaillonokban itt is a korszakot alkotó nagy férfiak képei láthatók; felül, a közepen Newton, kitől a felvilágosodási mozgalmak kiindulnak; mellette a XVIII. század nagy emberei. Alul, középen XIV. Lajos, mint az újkori politika legtipikusabb alakja.

A *magyar történelem* táblája, hallomás szerint, már a befejezéshez szintén közel áll; sőt, mire e sorok napvilágot látnak, már alkalmasint kész is.

Ki az országos tanszermúzeumban e táblákat látta, minden bizonynyal élénkebb képet szerzett azokról magának, mint a minőt e vázlatos és laikus ismertetés után nyerhet. Nem is egyéb e czikknek a czélja, mint felhívni a szakkörök figyelmét e nagy gonddal és tanulmánynyal szerkesztett s virtuozitással rajzolt és festett taneszközökre.

(Lugos) *Dr. Dengi János.*

Ujabb paedagogiai munkák.*)

II. Franczia, angol és olasz irodalom.

a) Önálló munkák.

V. de Block: L'education physique au moyen des exercises corporales dans nos etablissements d'instruction. Mons, H. Monceaux. 2 fr. 50 cent.

Emil Beaussire: La liberté de l'enseignement et l'Université sous la troisième Republique Paris.

Paul Bert et Raphael Blanchard: Elements de zoologie. Paris, G. Masson. 7 frc.

J. Kiaes: Traité elementaire de geometrie descriptive (I-ère partie). Paris, Hachette et Cie.

Leopold Hervieux: Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusque à la fin du moyen âge. Phèdre, et ses anciens imitateurs directs et indirects. 2 v. Paris, Didot.

W. Loewenthal: De l'enseignement de l'hygiène dans les facultés. Lausanne, B. Benda. 1 m.

F. Sarcey: Souvenirs de jeunesse. Paris.

M. l'abbé Augustin Sicard: L'education morale et civique avant et pendant la Revolution (1700—1808). Ouvrage couronné par l'Academie française. Paris, Poussielque frêres.

Brisson: Lycées et collèges de jeunes filles. Paris, Cerf.

Fenelon: Education des filles. Précédée d'une introduction par O. Greard. Paris. Librairie des Bibliophiles. 7 frc. 50 cent.

*

C. H. Schaible, late professor in the royal military Academy, Woolwich: The State and Education. An historical and critical essay. Second Edition. London, Francis Hodgson. 1 sh.

Henry W. Crosskey: Sectarianisme in National Education. Publ. at 37 Norfolk Street, Strand.

James Sully: Outlines of psichology with special reference to the theory of education. London. Longmans, Green et Co.

*) L. az első közleményt a *Közlöny* ez évi II-ik füzetében.

Sydney C. Buxton: „Over-Pressure“ and elementary education. London, S. Sonnenschein et Co.

Dr. Hertel: Over-pressure in High Schools in Denmark. Translated by G. Sörensen; with Introduction by Dr. J. Crichton-Browne. London, Macmillan and Co.

Edw. Thring: Theory and practice of Teaching. New Edition. Cambridge, Univ. Press.

Herbert B. Adams: Methods of historical study. Baltimore.

Short narratives for Exercises in Composition. Edited by an Assistant Inspector of Shools. London, W. Chambers.

S. A. Frost: How to write a Composition: containing skeleton Compositions on a great variety of subjects. Dublin, M. H. Gill and son.

P. E. Swinstead: How to draw a Map from Memory? London, Simpkin and Co.

Some Thougts resulting from fifty Years Experience of English classical Education. Winchester, Warren and Son.

C. Bird: Higher Education in Germany and England. London, P. French and Co. 3 s. 6 d.

The new Education Code for 1885/6. Edited by John Russel. London, W. Collins and Co.

The Educational Year-book for 1885. London, Cassel and Co.

*

S. F. de Dominicis: Studii di pedagogia. Milano, Trevisini. 2 l. 25 c.

N. Fornelli: Educazione moderna. Torino, Camilla e Bertolero. 3 l.

G. C. Milanese: Pedagogia e metodica testo per le scuole secondo i vigenti programmi. Vol. I. Treviso. 3 l.

A. Parato: La scuola pedagogica nazionale. Parte teorica. Torino, frat. Bocca. 6 l.

G. Sergi: Per l'educazione del carattere. Torino. Camilla e Bertolero. 3 l.

P. Siciliani: La psicologia dell'infanzia. Milano, Frat. Dumolard. 1 l.

b) Folyóiratok.

Bulletin des Sciences mathematiques et astronomique. Paris. (Havonként).

Mathesis. Recueil de mathematiques. Paris. (Havonként).

Revue de philologie. Paris. (Évenként négyszer).

Journal de physique. Paris. (Havonként).

Revue philosophique de la France et de l'Etranger. Dir. par th. Ribot. Paris. (C. Baillière et Co.)

La Critique Philosophique. (Nouvelle Série). Publ. s. la direction de M. Renouvier. Paris. Premièr année.

Revue de l'enseignement secondaire special. Paris. (Kéthavonként).

Revue internationale de l'enseignement. Redacteur en chef: M. Ed. Dreyfus-Brisac. Paris, G. Masson. (Havonként).

Revue pedagogique. Paris. (Havonként).

Revue de l'instruction publique en Belgique. (Kéthavonként).

Journal des instructeurs et des biblioth. publ. scolaires. Paris. (Havonként).

Annales scientifique de l'Ecole normale. Paris. (Havonként).

Educateur. Genf. (Kéthetenként).

Education. Paris. (Hetenként).

*

The Educational Times. London. (Havonként).

Journal of Education. London.

Educational News. London.

Educational Review. London.

Educational Record. London.

Educational Guide and Literary Review. Liverpool.

American Journal of Mathematics. Baltimore.

Scientific Review and Journal of the Investors Institute. London.

The Journal of speculative philosophy. New-York.

Mind. A quarterly review of psychology and philosophie. London.

*

Litorale. Periodico mensual della Società pedagogico-didattica. Triest. (Havonként).

Nuovo Educatore. Roma. (Hetenként).

Educatore. Firenze. (Kéthetenként).

Institutore. Torino. (Hetenként).

Educatore Italiano. Milano. (Hetenként).

La filosofia delle scuole Italiane. Rivista bimestr. Roma. Salviucci.

Rivista di filosofia scientiffica. Torino, Milano. Frat. Dumolard.

La Nuova scienza. Rivista dell'Instruzione Superiore. Todi. (Havonként).

A német paedagogiai folyóiratoknak

a II-ik füzetben közölt jegyzékéhez pótlólag még a következőket csatoljuk:

Blätter für höheres Schulwesen. Magdeburg.

Badische Schulblätter. Karlsruhe, Reuther.

Diesterwegs Rheinische Blätter für Erziehung und Unterricht. Frankfurt a. M.

Monatschrift für das Turnwesen, mit besonderer Berücksichtigung des Schulturnens und der Gesundheitspflege. Berlin, Gaertner (H. Heyfelder).

Deutsche Hochschule. Prag. (Kéthetenként).

Erziehung der Gegenwart. Cassel. (Havonként).

Freie paedagogische Blätter, mit der Beilage „Wegweiser durch die paedagogische Literatur. Wien.

Izraelitische Wochenschrift für die paedagogischen und literarischen Interessen des Judenthums. Magdeburg.

Paedagogische Stimmen. Klagenfurt. (Kéthetenként).

Paedagogische Zeitschrift. Graz. (Havonként 3-szor).

Paedagogischer Centralanzeiger für das deutsche Reich. Eberswalde. (Kéthetenként).

Allgemeine Türingische Schulzeitung. Gera. (Hetenként 3-szor).

Anzeiger für die neueste paedagogische Literatur. Leipzig. (Havonként).

Bukovinaer paedagogische Blätter. Czernovicz. (Havonként).

Paedagogische Zeitung. Berlin. (Hetenként).

Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik. Red. von A. Krohn. Halle. (Neue Folge).

Zeitschrift für exacte Philosophie im Sinne des neueren philosophischen Realismus. Herausgegeben von Th. Allihn u. O. Flügel. Langensalza.

Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie. Unter Mitwirk. von M. Heinze und W. Wundt, herausgegeben von R. Avenarius. Leipzig.

Philosophische Monatshefte. Unter Mitwirkung von F. Ascherson. redigirt von C. Scharschmidt. Heidelberg.

Zeitschrift für Schulgeographie. (VI. évfolyam). Wien.

Schlömilch: Zeischrift für Mathematik und Physik. (XXX. évf.)

Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik. Leipzig, Teubner.

Franco-Gallia. Kritisches Organ für französische Sprache und Literatur. Herausgegeben von Dr. A. Kressner in Kassel. Wolfenbüttel.

Paedagogium. Monatschrift für Erziehung und Unterricht. Wien. (Havonként).

Paedagogisches Archiv. (XXVII. évfolyam). Stettin. Herrcke und Lebeling.

Vierteljahrs-Catalog aller in Deutschland erschienenen Werke aus dem Gebiete der Paedagogik. Leipzig, J. C. Heinrichs'sche Buchhandlung.

LAPSZEMLE.

Kant a nevelésről. A *„Revue internationale de l'enseignement“* szeptemberi füzetében *Thamin R.* összeállitotta Kant nézeteit s elveit a nevelésről, melyeket Rink gyüjtött össze s adott ki (1802), s melyek annyival érdekesebbek s fontosabbak, mert a német bölcs működését e téren mindeddig kevéssé méltányolták.

Kant még Anthropologiája 2. részében stoikus szigorúsággal mondta, hogy az embernek vagy van jelleme, vagyis határozott viselke-

désbeli elve, vagy nincs, harmadik eset nem lehetséges. E jellemet pedig nem lassan-lassan, hanem egy heves felindulás, mintegy lelki forradalom utján szerzi meg. Eszerint tehát a leglelkiismeretesebb nevelés sem ér semmit. A jó követéséhez ugyanis már eleve hozzá szoktatván a növendéket, megfosztja őt szabadságától, érdemétől úgy, hogy erkölcsössége csupán gépies gyakorlattá fajúl. Sokkal helyesebb a gyermeket magára hagyni, így legalább az erényt, melyhez jut, önmagából fejlesztette.

Midőn Kant később a königsbergi egyetemen a philosophia s evvel összeköttetésben a paedagogia tanára lett s előadása szövegéhez — Bock Sámuel tanártársa könyvéhez — bő jegyzeteket készített, e nézetei különösen Rousseau hatása alatt teljesen átalakultak. E változás már korábban mutatkozik „Kritik der praktischen Vernunft“ és „Tugendlehre“ című műveiben, hol szabályul állítja fel, hogy az erény, mivel nem veleszületett az emberrel, megszerzendő, még pedig tanulás által. — Paedagogiájának alapelve, hogy valamennyi tehetségnek ki kell fejlesztetnie s csak együttműködésükben venni észre igaz értéküket. Pusztán egyiknek kifejtésével tüneményszerű lény jő létre, de nem ember. Miután érdekes tanácsokat ad a csecsemő tisztán „physikai“ nevelésére nézve, továbbá a gyermekére, melyet szintén csak „physikai“-nak nevez, mert csak a természeti tehetségek, az érzékek, a felfogás s az akarat egészen gépszerű fegyelmének megalakulását eszközli — áttér a nevelés azon fokára, midőn a természeti lényt erkölcsös lénynyé akarja átváltoztatni. A nevelés czélja eszerint nem más, mint törhetetlen eltávolítás a természeti állapottól. Ép ezért az érdekeket, a haszonvágyat teljesen háttérbe iparkodik szorítani. Első részében a nevelésnek csupán negativnak kell lennie, vagyis a nevelőnek tartózkodnia kell, nehogy a gyermeknek romlásra leghajlandóbb tehetségeit befolyásolja. Nem szabad szükségleteket és szokásokat beleoltania.

A természeti tehetségek kifejlődése után kezdődik a tulajdonképi nevelés vagyis az elvek, a szabályok kifejtése. Ezeket mindig a gyakorlattal párhuzamban adjuk tudtára a gyermeknek. Szoktassuk hozzá elméjét, hogy szabályokról példákra, s példákról szabályokra menjen át. Igy sohasem fog valamit tanulni, anélkül, hogy azt meg ne is értené. A tantárgyak közt Kant elsőséget ád a földrajznak, melyet térképeinél, utleirásainál fogva könnyen felfog a gyermek, azonkívül a mennyiségtannak, mely az igaz megértésére készti s komolyabbá teszi. Tanítsuk továbbá jól beszélni s ne adjunk kezébe annyi elbeszélést, azon hiszemben, hogy képzeletét fejlesztjük — ebből ugyis elegendő jut mindenkinek. El a regényekkel, melyek csak gátolják az emlékező tehetséget, elferditve adván elő az életet. El a szavalatokkal, melyek a gyermekben kora merészséget támasztanak s bizgatják, hogy a meglett ember modorát utá-

nozza. Általában csak olyant tanuljon, mire minden időben szüksége van. Tudjon figyelni, kerülje a szórakozottságot, csak olyat tegyen, mi arra érdemes: ez a szellemi s egyszersmind az erkölcsi haladás titka. Azonkívül a munkát s az élvezetet jó egymástól távol tartani, mert e kettő két egészen különálló fogalom s e játszva tanulás elvéből egy zavaros harmadik fogalom keletkezik, mely a gyermekre csak káros hatással lehet.

Nagyon kell figyelni az akaraterő fegyelmezésére, szabályozására, mert a valódi szabadságra csak az a lélek jut el, mely engedelmeskedni tud. Nagy gond fordítandó arra, hogy a gyermek minden cselekményében rend legyen. Hiszen a gyermeket főleg e két okból küldjük iskolába. Szokjék hozzá a rendes üléshez s tegye meg mit neki meghagynak. A nyilvános nevelés mindig elejébe teendő a házinak, a magányos síkon álló fa is elhajolva nő fel, míg az erdőben növekedő — a többiek ellentállása következtében — egyenes állásban tör ég felé.

Azáltal, hogy a gyermekek egyéniségei egymással érintkeznek sőt ellenkezésbe kerülnek, önmagukról helyes tudatot nyernek s a többieket megbecsülik s ez vezeti őket a társulás eszméjéhez, mely — Kant szerint — az élet legfőbb édessége. Itt tanulják meg azt is, hogy érdeme szerint mérlegelik az embert.

Kant továbbá száműzi a nevelésből a jutalomosztást, mely csak a gyermek kicsinyes szenvedélyei s érdekei izgatására szolgál, viszont szigoruan ragaszkodik a büntetéshez, mint az engedetlenség elkerülhetetlen következményéhez. A gyermeknek azonban ebben nem egy nagyobb erő nyilvánulását kell látnia, hanem azon elv keresztülvitelét, hogy a szabály szentségének nem szabad megsértetnie. Ez eszközhöz azonban csak a végső s a lehető legritkább esetben folyamodjunk. Különösen a testi büntetésre áll ez s különösen annak első módjára a megfenyítésre. Második módja, a valamitől megfosztás, már többször alkalmazható, mert közelebb áll az erkölcsi büntetéshez, mely azon alapszik, hogy a gyermek a szeretet, még inkább a becsülés szükségét érzi. Ezért leghathatósabb büntetés a megvetés, de csak akkor, ha nem használjuk pazarul. Az engedelmességre kényszerítés hadd váltakozzék néha a szabadra hagyással, mert igy a szabadság értékét kétszerte jobban fogja felfogni. A játékok, melyekre szabad idejében adja magát, szintén kettős befolyással lehetnek a gyermekre. Elszoktatjuk a tétlenségtől, s kivált némelyek kifejlesztik ügyességét, erélyét s vállalkozó bátorságát.

Miután a gyermek ily módon be van tanítva, művelni is kell őt, hogy tessék hasonlóinak s jól érezze magát köztük. E czélra tanulja meg átlátni a mások szándékait s elrejteni a magáéit. — A gyermek engedelmessége a tanító iránt mintegy előfoka az erköl-

csösségnek. Midőn már önmagának tud engedelmeskedni, önmagát le tudja győzni: elérte az erkölcsösséget.

Kant azt javalja, hogy a gyermeknek nem magán kívül, mint a prédikátorok akarják, hanem önmagában, mint Sokrates akarta, kell a zabolát és törvényt megtalálnia, mely utbaigazítja kételyei s benső forradalmai zavarában. S hogy ezt megtalálja, csak rá kell őt vezetni a hibának tudatára, azáltal, hogy ő maga sem akarná, ha ellene követné el ezt másvalaki. A mással való összehasonlítást nagyon csinyján kell alkalmaznunk, ha nem akarjuk, hogy a gyermekben irigység vagy gyülölet ébredjen. Legjobb az ily példát csak arra felhozni, hogy az amit kivánunk, épen nem lehetetlen. Hasonlítsuk össze őket inkább önmagokkal, azon tökéletesség fokára nézve, melyen vannak s melyre törekszenek s e szempontból alázzuk is meg. Mert minden egyéb megalázás nálok erkölcsi sülyedést idézne elő, s önmagukat megvetve, a többieket is megvetnék. Ekkor pedig minden, még a javulás reménye is veszendőbe menne.

A fő az, hogy a gyermek megbecsülje magát. Ez meg fogja őt óvni attól, hogy másnak lássék, mint a mi, s más legyen, mint a minek látszik. Ily módon megutáltatjuk vele a felületes tudományt, mely hiával van az őszinteségnek mások s önmaga iránt, úgyszintén a hazugságot, mely kútforrása a gyermek minden vétkének. Felismertetjük vele ezek mibenlétét, beléje oltjuk ezek tudatát.

A gyermeknek egyenes lelkiismerettel kell birnia, s ez egyszersmind élete pályáját egyenessé fogja tenni. Az ilyen ember az igazi társas lény. Mert a jellemek határozottsága eszközli csupán a viszonyok határozottságát.

A jellem nélkül szükölködő sohasem fogja tudni, mit tevő lesz másnap, kételkedni fog szabadságában, melyről önként lemondott s végre egészen elhagyja magát.

Mint látjuk, Kant inkább a nevelőhöz fordul, mint a fiuhoz. Ettől csak annyit követel, a mennyit kora magával hoz. A szerinte nevelt gyermek átalában nem lesz koránérett: az u. n. csodagyermekekből később mitse lehet faragni. Nem lesz pedans s nem utánozza a felnőtt férfit. Nem lesz czifra, hanem megmarad a maga természetes egyszerüségében, egyaránt tekint fényesre és élvezetesre. Játszani fog kartársaival s a nagyobbakkal szemben bizonyos tartózkodó tisztesség-tudással fog viseltetni, mely azonban még nem lesz puszta udvariasság vagy önhittség. A vallásnak — mondja végül — nem szabad folyamodnia sem a reményhez, sem a félelemhez. De arra fogja tanítani a gyermeket, hogy Istent csodálja műveiben, úgy a legkisebbekben, mint magasztos összességökben. Igy minden egyes teremtményben valami istenit fog látni. Isten ugyan az lesz a gyermekekre nézve, a mi a felnőttre: a kötelesség megtestesülése. A templombajárás nem is arra szolgál, hogy Istentől

meg nem érdemelt kegyeket erőszakoljunk ki, hanem, hogy ott a lélek új erőket nyerjen. Istennek csak egy módon tetszhetünk — ha jobbakká leszünk. Általában Istent jóságos atyának kell feltüntetni, ki, valamint a családfő családja tagjainak, úgy ő az összes emberiségnek gondját viseli. A nevelés, mint látnivaló, rendkívül fontos és nehéz tudomány. Az állat, a mit elérhet, már ösztöneinél fogva éri el, a róla való gondoskodást egy idegen elme intézi. De az embernek saját eszére van szüksége s önmagában kell viselkedése tervét elkészítenie. Erre vezeti őt a nevelés s csakis ennek segítségével válik emberré.

Kant erősen hiszi, hogy ezáltal mindig jobbá fejlődik az emberi természet, a fiúk mindig jobbak lesznek atyáiknál.

Szerinte a gondviselés mintegy így szólt az emberhez: „Lépj a világba! Én beléd olték minden jó tehetséget, rajtad áll azok fejlesztése s így csupán tőled függ, ha boldog vagy boldogtalan leszel-é!“ *L. H.*

*

A franczia közoktatásügyi miniszter beszédéből, melyet ugyanaz a folyóirat közöl s melyet az amiens-i lyceum díjainak szétosztásánál tartott, kiemelünk egy-két fontosabb s bennünket is közelebbről érdeklő részt. — Figyelmezteti a növendékeket, hogy a kormány különösen a középiskolai oktatásra fordítja jelenleg figyelmét. Előbb a népiskolák parlagon hevert ügyét rendezte akként, hogy minden egyes polgár gyermekét kötelező s ingyen tanításban részesíti, oly tanításban, mely képessé teszi őket arra, hogy elegendő tehetség mellett folytathassák is tanulmányaikat. Továbbá nagy áldozatok árán új népiskolákat, tanító- és tanítónőképző intézeteket létesített. Azután a felsőbb (egyetemi) tanításra irányult tekintete, s megszégyenülve vevén észre, mily alacsony fokon áll az, számos tanári széket, laboratoriumot állított fel s munkáját befejezendő, az új Sorbonne alapkövét szándékozik lerakni. Most pedig e kettő közti szükséges kapocs, a középiskolai tanítás került tárgyalás alá s észrevette, hogy a számos ujonnan s a legnagyobb kényelemmel berendezett lyceum felállítása még nem elégséges. Magát a tanítást akarja ujjá szervezni a minister s különösen a baccalaureatus (érettségi vizsgálat) forog kérdésben. A párisi rector tudósítása szerint ugyanis csak 4 perczentje az ifjuságnak részesül középiskolai oktatásban. Pedig legalább a kétszeres számnak kellene lennie manapság, midőn azt akarjuk, hogy minden munkás, minden kereskedő s iparos és gazdaember, jártas legyen nemcsak a történelemben, hanem a franczia s idegen irodalmakban, ugy mint a latinban és görögben. Akarjuk pedig oly czélból, hogy a községi tanácsok s a politikai gyülekezetek jelentékeny elemét képezhessék. Hogy azonban e jártasságra szert tegyenek, nem szükséges, hogy — mint az orvosok, művészek vagy tanárok — egész alaposan ismerjék meg e

tudományokat. Ezen különválasztás ügyét vette kezébe a miniszter s hiszi, hogy az előbbiekre nézve eltörölvén az érettségi vizsgálatot, a középiskolába járás e rettegtetőjét, a középiskolai tanítást általában gyümölcsözőbbé fogja tenni.

Ugyancsak a franczia közoktatási miniszternek Havre-ban a nevelők congressusán tartott beszédéből közlünk nehány pontot.

Szól a népiskolákban folytatott kézi munkáról s az ipar- és inasiskolákról (des ecoles professionnelles et d'apprentissage). A kézi munka jelentőségét nem kell bővebben bizonyítgatni. Nem is tekintve azt, hogy a publicisták és philosophusok ezt mondják azon eszköznek, mely egyedül állíthatja fel az ember testi és lelki állapota közti egyensúlyt, s mely legjobban viszi vissza őt a természeti állapothoz — elég arra utalnia, hogy a nagy forradalom valamely kézi munka ismeretét a polgár elengedhetetlen kötelességének tartotta. Tette pedig ezt csupán gyakorlati szempontból, oly államot tartván szem előtt, melyben az első törvény a munka, s mely mind kereskedelme, ipara, földmivelése, mind tudománya s művészete haladása által akar virágzásra jutni. Mert valamint bizonyos, hogy e két utóbbi müvelésétől senki sincs elzárva, kinek tehetsége s hajlama van hozzá, úgy nem kevésbbé kétségen kivül áll, hogy a növendékek nagy többsége a legszerényebb foglalkozásra, mesterségek folytatására lesz utalva, s hogy saját érdekükben úgy, mint az államnak érdekében áll őket ezekre előkészíteni.

Ennélfogva nem elég technikai szakiskolákat létesíteni, hanem az elemi oktatáshoz a kézi munkát is kell csatolni, hogy a gyermek ízlése s keze művelődjék, s hogy maga korán dönthesse el, mely mesterség felel meg legjobban képességeinek. Az 1880. és 1882. évi törvények e kétféle intézményt szentesítették. De azok kivitelét még úgyszólván meg sem kezdték.

Erre nézve tanulhatunk Európa legtöbb államától, hol ez intézmények már mindenütt meg vannak honosítva. *L. H.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A hollandiai közép- és felsőbb iskolák szervezete.

(Befejező közlemény.)

A törvény az általános határozatok között mindjárt legelől a felsőbb oktatás feladatát, körét jelöli meg s azt mondja, hogy a *felsőbb oktatás feladata a tudomány önálló gyakorolhatására*, valamint az *olyan társadalmi állások elfoglalhatására való előkészítés és képzés*, a melyekhez tudományos képzettség kivántatik meg. Mint említém már, e felsőbb ok-

tatás a *gymnasiumokban*, az amsterdami „*athenaeum illustre*"-ben és az *egyetemeken* adatik.

„*A gymnasiumok az egyetemi oktatáshoz előkészítő intézetek*" — mondja az 5. §. Ezekben a következő tantárgyak taníttatnak: *a*) görög nyelv és irodalom; *b*) latin nyelv és irodalom; *c*) holland nyelv és irodalom; *d*) franczia nyelv; *e*) német nyelv; *f*) angol nyelv; *g*) történelem; *h*) földrajz; *i*) mennyiségtan; *k*) természettan; *l*) vegytan; *m*) természethistória. Ugyancsak itt oktatás adathatik még a héber nyelvből és a tornából is. Minden oly községben, hol a lakosok száma húszezeret meghalad, a község által egy gymnasium állítandó fel, ha pedig *egy* ilyen intézet kevés volna, a szaporulat aránya szerint rendeztethetik be több is. A gymnasiumi oktatás hat és négyévi cursusra terjed. A négy évi cursussal biró gymnasiumok a *progymnasiumok*, a melyekben szintén ugyanazon tárgyak adatnak elő, csak a természettudományok szoríttatnak kisebb keretbe. Az iskolai év szeptember legelején kezdődik s kivéve a vasár- és ünnepnapokat az előadások minden nap d. e. 9 órától 12-ig és d. u. 2—4, esetleg 5-ig tartatnak. Osztály összevonások az egyes leczkéken csak akkor engedtetnek meg, ha rendkívüli esetek fordulnak elő, ha pl. valamelyik tanár gátolva volna az óra megtartásában. Ha ugyanazon osztály növendékei *24-nél* többen vannak, akkor egy második parallel osztályt kell felállítni, ha pedig *50-nél* többen, akkor még egy harmadik is szükséges. A tanítási órák száma egy-egy osztályban 32-nél több nem lehet.

Az egyes tárgyak a következő terjedelemben taníttatnak: *a*) *A görög nyelv- és irodalomból* a II—IV. osztályokban a nyelv alak- és mondattana, az attikai próza könnyebb darabjai olvastatnak és magyaráztatnak, a IV. osztályban ezek mellé már válogatott fejezetek vétethetnek fel az epikai költészetből. Az V. osztályban ismételtetik és folytattatik a nyelvtan s a prózai és epikai művek olvasása és magyarázása; a VI-ban a nehezebb prózai művek s a lyrai és drámai költészet kiválóbb termékei olvastatnak és magyaráztatnak. Az V. osztályban ezenkívül még két órát kell fordítani könnyebb irók cursorius olvasására és a IV-ban ugyanerre nehezebb prózai és epikai művekkel.

b) *A latin nyelv és irodalomból* I—IV. osztályokban a nyelv alak- és mondattana taníttatik s prózai és epikai művek olvastatnak; az V. osztályban ismétlik és folytatják a nyelvtant, nehezebb prózai, epikai, lyrai és drámai műveket fordítnak; a VI-nak tananyagát ugyanily nemű, csakhogy nehezebb művek olvasása és magyarázása képezi. Az V-ben még két óra fordítandó latin irók cursorius olvasására, a VI-ban szintén; e mellett itt azonban tanítni kell a római régiségtant.

c) *A holland nyelv és irodalomból* az I—III. osztályok a nyelvtannal, nyelv- és irálygyakorlatokkal s az újabb irodalmi művek olvasásával és magyarázásával foglalkoznak; a IV. osztály irálygyakorlatokat készít, olvassa és magyarázza a 18-ik század második feléből fennmaradt és a 19-ik századból való classikus irók műveit; az V. és VI. osztá-

lyokban irálygyakorlatok készíttetnek és rövid áttekintésben taníttatik a hazai irodalomtörténet különös tekintettel a legjobb régebbi és újabb irodalmi termékekre.

d) *A franczia nyelvből* az I—III. osztályokban a kiejtés, a nyelvtan alapelvei taníttatnak s fordítások készíttetnek a francziából hollandra és megfordítva s újabb művek olvastatnak; a IV—VI-ban pedig a franczia irodalom remekei olvastatnak és magyaráztatnak.

e) *A német nyelvből* a II—IV. osztályok a nyelvtant tanulják s fordítnak németből hollandra és viszont és újabb műveket olvasnak; az V. és VI. osztályok pedig a német irodalom remekeit olvassák és magyarázzák.

f) *Az angol nyelvből* a III—IV. osztályokban a kiejtés, a nyelvtan taníttatik, fordítások készíttetnek angolból hollandra és viszont; az V. és VI-ban az irodalom classikusait olvassák és magyarázzák.

g) *A történelemből*: 1. *a hazai történelemből*: az I—III. osztályok egy általános áttekintetésben tanulják a hazai történelmet; a VI. osztály a hazai alkotmány történelmét tanulja különösen 1747-től napjainkig; 2. *az egyetemes történelemből* az I—III. osztályok egy általános áttekintést nyernek, a IV. és V. osztályok részletesebben tanulják az ókort és pedig a IV. osztály különösen a görögök történetét, míg az V. a rómaiakét; a VI. osztály röviden tanulja a középkort, részletesebben az újat, különös tekintettel az utrechti békétől történt eseményekre napjainkig.

h) *A földrajzból* az I—III. osztályok a mai politikai földrajzot, a IV. osztály a történelmi politikai földleirást és a VI. a csillagászati és a természettani földrajzot tanulják.

i) *A számtanból* az I—IV. osztályokban az egész- és törtszámokkal való négy alapművelet, a számok oszthatósága, a viszonyok, arányok, az egy és több ismeretlennel biró egyenletek, hatványozás, gyökvonás, a tört és negativ exponensek, a logarithmusok és a számtani sorok taníttatnak; az V. és VI-ban a tanult anyag ismételtetik. A *mértanból* pedig az I—IV. osztályok a planimetriát és a stereometriából a síkok fekvését és metszését, a háromszöget, az egyenes síkok által határolt testek felületének és területének kiszámítását tanulják; az V. osztály folytatja a stereometriát; a VI. pedig ismétli a tanultakat. Ezenkívül az V. osztályban hetenkint 2, a VI-ban pedig 3 óra fordíttatik a goniómetriára, a sík- és gömbháromszögtanra, a sík coordinansok tanára s az ezek alapján tehető gyakorlati számításokra. E két s illetve három óra főleg azokra kötelező, a kik az orvosi vagy a mennyiségtani és természettudományi facultásra kivánnak menni az egyetemen; míg a latin- és görög nyelvből adott rendkívüli órák azokat kötelezik, kik theologiára, jogra, bölcsészetre, irodalomtörténetre vagy classica philologiára akarnak készülni.

k) és *l*) *A természet-* és *vegytanból* az V. és VI. osztályokban gyakorlati, kisérleti alapon taníttatnak a tanulók ismeret körén belül eső

természettani tünemények s egyes ugyanily természetű jelenségek a szervetlen vegytanból.

m) A *természetrajzból* végül az I—II. osztályok főleg a belföldi növény- és állatfajokat tanulják, a melyek tanításánál különös súly fektetendő a növendékek megfigyelő és összehasonlító képességének fejlesztésére; az V. és VI. osztály a növény- és állattan bevezető részeit tanulja.

Az órák beosztását, maximális számát illetőleg a következő táblázatot adta ki a kormány egy 1878. junius 29-én kelt rendeletében:

Tantárgyak	I. osztály	II. osztály	III. osztály	IV. osztály	V. osztály	VI. osztály	Összes leczkeszám
Görög	—	6	6	7	7	8	34
Latin	8	6	6	6	7	7	40
Holland . . .	3	2	2	2	2	1	12
Franczia . . .	4	2	2	2	1	1	12
Német	—	3	2	2	2	1	10
Angol	—	—	3	3	2	1	9
Történet . . .	4	3	3	2	2	3	17
Földrajz . . .	3	2	2	1	—	1	9
Mennyiségtan . .	4	3	3	3	5	5	23
Természettan . .	—	—	—	—	2	2	4
Természetrajz . .	2	2	—	—	2	2	8
Órák száma	28	29	29	28	32	32	178

A gymnasiumba lépni szándékozó növendéknek felvételi vizsgát kell tennie a gymnasium egy vagy több tanárának s az iskolai curatoroknak jelenlétében és pedig az irásból, olvasásból, számtanból, a holland nyelv elemeiből, a földrajzból és a történelemből. Az ezekből az elemi iskolákban adott anyag elegendő. A hol a helyi körülmények szerint jónak látják, ott az iskolát fenntartó községtanács még e tárgyakhoz veheti a mértan s a franczia nyelv elemeit is. Hogy valaki valamely felsőbb osztályba vétethessék fel, ahhoz szükséges, hogy az előbbi osztályban tanultakból legyen vizsgát. Senki nem mehet át valamely felsőbb osztályba, ha csak az előző iskolai év végén a tanárok és a curatorok jelenlétében vizsgát nem tett, a melyből meglássák, hogy bír ama képzettséggel, hogy a felsőbb osztályokat látogathassa. A gymnasiumi hatévi cursust bevégzetteknek a hatodik év végén zárvizsgát kell tenniök, a mely után egy az egyetemi facultások látogathatására feljogosító s illetve képesítő bizonyítványt kapnak. E vizsga a mennyiben szóbeli, nyilvános s a gymnasium tanárai és a belügyminiszter által az egyes alkalmakra kiküldött kormánybiztosok előtt tétetik le. E *zárvizsga programmja* az 1877. április 27-én kelt királyi rendeletben van közölve. E szerint a vizsga három egymásután kö-

vetkező *napon* *) tartatik meg és pedig az első napon az összes vizsgázók együtt examináltatnak meg; a *második napon* ezek közül azok, a kik a theologia, a jogi vagy irodalmi és bölcsészeti facultásokra óhajtanak képesíttetést nyerni; a *harmadikon* pedig csak azok, a kik az orvosi vagy természettudományi és mennyiségtani facultásokra készülnek.

Az első nap *irásbeli* vizsgája a következő terjedelmű: 1. fordítás görögből hollandra; 2. fordítás hollandból latinra; 3. egy holland nyelven irt értekezés a hat kiadott themából szabadon választott tárgy felett; 4. a betűszámtanból feladott példák; 5. a trigonometriából vett példák.

Az első nap *szóbeli* vizsgájának tárgyai: 1. Xenophon, Lysias vagy Isokrates műveinek fordítása és magyarázása, bárhol felnyítva; 2. Cicero, Sallustius vagy Livius fordítása és magyarázása; 3. Ovidius vagy Virgil fordítása; a történelemből főleg a hatodik osztályban részletesebben tárgyalt legújabb kor.

A második nap *irásbeli* vizsgáján készítni kell: 1. egy fordítást hollandból görögre s 2. egy latin nyelven irt értekezést a 6 thema valamelyikéről. A *szóbeli* vizsga előtt megbiráltatnak a készített munkák, azután kikérdeztetnek a jelöltek: 1. a görögből Plato vagy Demosthenesből kell fordítniok: 2. fordítniok kell s magyarázni a görög drámai műveket; 3. a latinból a nehezebb latin költőkből, pl. Horatiusból; 4. a római régiségekből; 5. a görög és római történetekből.

A harmadik napon vizsgázók *irásbeli* vizsgája áll: 1. a szám- és mértani sorokból; 2. a logarithmusok tanából; 3. a stereometriából; 4. a sík coordinansok tanának alapelveiből s 5. a sphaerikus trigonometriából. A *szóbeli* vizsga tárgyai: 1. a csillagászati és természettani földrajz; 2. a természettanból: a testek általános tulajdonságai, a mechanika alapelvei, a nehézkedési erő törvényei és a hőtan; 3. a vegytanból: a vegytan általános elvei s a legfőbb elemek; 4. a természetrajzból: a phanerogam növények organographiája, egyes ilyen növények determinatiója, az állatország osztályainak és rendjeinek általános áttekintése s a kiválóbb ásványalakok ismerete.

Minden gymnasium élén a tanári karból kinevezett igazgató — rector czímmel — és az őt esetleg helyettesítő conrector áll. Sajátságos jelenség, hogy a törvény egyáltalában az egyes iskolákban alkalmazandó tanároknak még csak minimális számát sem mondja meg, nehogy megsértse e tekintetben az egyes községek autonom jogát, melyet nekik a „Grondwet“ adott s a mely szerint, ha ők állítják fel a gymnasiumokat nekik van joguk egyszersmind a tanárok számának meghatározhatásához is. A tanárok képesítettségét azonban annál szigorúbban megköveteli. Hogy valaki gymnasiumi tanár lehessen, a maga szaktárgyából *tudori* oklevéllel kell birnia, pl. a görög nyelv tanárának a görög nyelv és irodalom

*) A „nap“-ot a törvény nem veszi szószerinti értelemben; inkább fokát vagy ágát jelöli az meg az illető vizsgálatnak mintsem időtartamát. Akár az első, akár a második vagy harmadik nap vizsgálatai a körülményekhez képest több napon át tarthatnak s tartanak is.

tudorának kell lennie, vagy a történelem tanárának vagy a classika litteratura vagy a holland irodalom doctorának stb. A franczia-, német- és angol nyelv taníthatására azonban elégséges az ezen tárgyakból a középiskolákra való képesítési oklevél.

A tanárokat az iskolafenntartó község tanácsa nevezi ki s ha az iskola államsegélyben is részesül, akkor a kinevezést jóváhagyás végett fel kell terjeszteni a belügyminiszterhez; általában azonban csak azok a tanárok tekintetnek államhivatalnokoknak s csak azok kapnak, mint ilyenek nyugdíjat, a kik oly iskolákban működnek a melyeket a törvény rendeletéből kifolyólag kellett a községeknek felállítaniok. (20000 lélek után egy gymnasium.)

A tandíjat illetőleg a törvény 100 frtot szab meg, a miért aztán minden tárgyat hallgathatnak a növendékek.

A mi a gymnasiumok kormányzását s felügyeletét illeti, ez legelső sorban egy a község tanács által kinevezett curatorok collegiumára van bízva, a mely vigyáz a törvény hű betöltésére s az oktatás menetére. A gymnasiumok felügyeletét pedig, a belügyminiszter főfelügyelete alatt, az erre külön kinevezett inspectorok gyakorolják, a kik évenként többször kötelesek a hatósági körükbe tartozó iskolákat meglátogatni s a rectorok és curatorok viszont minden irányban tartoznak őket felvilágosítni iskoláik viszonyai felől. Évenként nov. 1-én tesznek jelentést a miniszteriumnak a tapasztaltakról.

A törvény a midőn a felsőbb oktatást szabályozta, még az akkor fennállott amsterdami „*Athenaeum illustré*"-ről is megemlékezett, a hol egészen egyetemi oktatásban részesültek az ifjak; de 1880 óta teljes öt facultású egyetemmé alakíttatván át ma már felesleges vele külön foglalkozni. Igy hát a kicsiny Hollandiának ma négy teljes egyeteme van u. m. *Leydában*, *Utrechtben*, *Grőningenben* és *Amsterdamban* egy-egy.

Minden egyetemen öt facultás van és pedig: *theologiai*, *jogi*, *orvosi*, *mennyiségtani* s *természettudományi* és végül *irodalmi* és *bölcsészeti* facultások. A mi a négy utóbbinak berendezését, tananyagát illeti az teljesen megegyezik a mi facultásainkéval. Nagy nehézséget okozott azonban az, hogy a theologiai facultáson vajjon mely tárgyak és minő szellemben taníttassanak? Az állam maga felekezetnélküli. Uralkodó egyház a „nederlandsche hervormde kerk"; de e mellett létjogosultságot s állami elismertetést követel a rom. kath., a remonstrans, az irvingiánus, a methodista, a baptista és anabaptista, az angol, episcopalis s a scót „szabad egyház" s még egy csomó más felekezet. Már most melyiknek tanaihoz alkalmazkodjék az egyetemi előadás? Egyikéhez sem! Hanem a theologiai tudományok közül azokat, a melyek tisztán történetiek és a critica körébe tartoznak, vagy bölcsészetiek, a minők: a vallások története, az egyháztörténelem, az ó- és újszövetség irodalomtörténete, dogmatörténet s erkölcstan, a melyek igazán tudományosan csakis akkor tárgyaltathatnak, ha minden felekezetiességtől mentek, — az egyetemi tanárok adják elő; a felekezeti dogmatikát s a gyakorlati theologiát pedig az u. n. egyházi

tanárok, kiket felekezeteik választottak saját lelkészeik közül. Igy oldották meg a nehézséget.

Ha már most még megemlítem, hogy ez egyetemek mindegyikén évenként hat 800 frtos stipendium osztatik ki kiváló tehetségű szegény tanulóknak; hogy a tanárok legkisebb fizetése 4000 frt, a mely 5 évi szolgálat után 5000 s tiz évi után 6000 frt; hogy a tanárt, ha már 70 éves, akkor vagy akarja vagy nem, nyugdíjazzák; hogy a tandíj 200 frt s ha az illető csak egyes órákra kiván bejárni, egy-egy óráért 35 frtot tartozik fizetni; hogy az egyetemre való felügyelet egy a miniszter által kinevezett 5 tagú curatorium-collegiumra van bizva és végül, hogy a következő tudori, doctori promotiók adatnak: doctor theologiae, dr. juris, államtudományi doctoratus, orvosi, szülészi, dr. mathem., dr. hist. natur., dr. geograph. et geogn., dr. philol. keleti nyelvek doctora, a holland irodalom doctora, doctor a kelet-indiai archipel nyelv- és irodalomtörténetéből és dr. philosophiae: akkor felsoroltam a holland egyetemi oktatásnak minden a mienkétől különböző sajátosságait.

A hollandiai iskolai viszonyoknak megitélését, azokból bizonyos tanulságok kivonását, a mi viszonyainkkal való összehasonlitását másokra, avatottabbakra bizom; az én czélom csak a közoktatás szervezetének megismertetése volt s ha sikerült e vázlattal tanférfiainkban némi érdeklődést kelteni északnak e kicsiny, de szellemileg nagy népe iránt: akkor czélom el is van érve. *Kenessey Béla.*

*

A középiskolai iskola-orvosok és egészségtan-tanárok kikép. zése, képesítése és alkalmazása tárgyában a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter a következő szabályzatot bocsátotta ki.

I. Kiképzés.

1. §. Középiskolán iskola-orvosul és egészségtan-tanárul csak az alkalmaztathatik, ki az ország egyetemei egyikén elnyert egészségtan-tanári oklevéllel van minősítve.

2. §. E végből a m. kir. egyetemek orvos-tudományi karainál iskola-orvosi és egészségtan-tanári gyakorló és minősitő tanfolyam szerveztetik.

3. §. E tanfolyam minden egyetemi tanév I. felében tartatik; kezdődik szeptember hó 15-én és végződik deczember hó 15-én.

4. §. Minden évben a tanfolyamot megelőzőleg az orvoskari dékán a tanfolyam megtartását és a felvétel módozatait hirdetményileg közzéteszi.

5. §. A jelentkezők közül minden egyetemen 20—20-an vehetők fel. — Különös méltánylást érdemlő esetekben, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, egyeseknek ama számon felül is engedélyezheti a felvételt.

6. §. Felvétetnek első sorban orvostudorok: a mennyiben pedig a

megállapított szám okleveles orvosokkal be nem telnék, szigorló orvosok is felvehetők.

7. §. A tanfolyamra jelentkező okmányokkal felszerelt folyamodványát, szeptember hó 1-től 10-éig, az orvostudományi kar dékánjánál benyujtja.

8. §. Nagyobb számu jelentkezők közül, az érdemesebbek és alkalmasabbak kiválasztása, a felvétellel megbizott dékán és a szaktanár egyetértő megállapodásától függ. E határidőn tul beérkező folyamodványok — a mennyiben a szám még be nem telt — véleményes jelentéssel a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez terjesztendők fel, ki az utólagos felvételt megengedheti.

9. §. Az orvos-tudománykari dékán, a felvett hallgatókat felvételi ívvel látja el, melylyel a tanfolyam megkezdése napján a szaktanárnál beiratkoznak.

10. §. A tanfolyam első hetében a szaktanárnál nem jelentkezők visszalépetteknek tekintetnek.

11. §. A tanfolyam tanköre az iskolai egészségügyet és az egészségtannak a középiskolákban tanítandó részét öleli fel; a tantervet a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter állapítja meg az illető tanárok meghallgatásával.

12. §. A tanítást a közegészségtannak ny. r. tanára az egyetemi közegészségtani intézetben eszközli.

13. §. A tanfolyam hallgatói a tanításon és gyakorlatokon megjelenni és azokban résztvenni tartoznak. A tanfolyam bevégzése után a tanár a hallgatónak az előadásokon éz gyakorlatokon szorgalmas részvételét, a felvételi ív megfelelő rovatában aláirásával tanusítja. Tartós hanyagság és előmenetelben elmaradás esetén, a tanár az aláirást megtagadhatja.

II. Képesítő vizsgálat.

14. §. A képesítő vizsgálatra az bocsáttatik, ki ugyanazon az egyetemen a gyakorló tanfolyamban részt vett. — Különös figyelmet érdemlő esetekben a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, az egyetem meghallgatásával, előképzettségük és tudományos irodalmi működésük által kiváló orvostudorokat, a tanfolyam hallgatása nélkül is bocsáthat a képesítő vizsgálatra.

15. §. A vizsgáló-bizottság tagjai: a) az orvos-tudománykari dékán mint elnök, b) a közegészségtan ny. r. tanára, mint vizsgáló, c) a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter kiküldöttje.

16. §. A vizsgálat gyakorlati és szóbeli. A gyakorlati vizsgálaton a jelölt egy előadási kisérletet demonstrál, vagy iskola-egészségügyi vizsgálatot végez, a mire legalább $^1/_4$ órai idő engedtetik. A szóbeli vizsgálaton, mely $^1/_3$ óráig tarthat, a jelölt iskola-egészségtani ismereteit és előadási képességét igazolja.

17. §. A gyakorlati és szóbeli vizsgálat a tanfolyam befejeztével

azonnal, legkésőbb pedig egy év leforgása alatt tehető le. A vizsgálatok, deczember, márczius, junius és szeptember hóban tartatnak.

18. §. Vizsgálatra a jelölt a tanfolyam bevégzését tanusító ívvel, avagy a tanfolyam alól felmentő miniszteri engedélylyel (14. §.) az orvosi kar dékánjánál jelentkezik. A vizsgálat idejét a dékán állapítja meg s erről a vizsgáló bizottságot valamint a jelöltet értesíti. A gyakorlati vizsgálatot a szaktanár az általa kitűzött órában, a szóbeli vizsgálatot megelőzőleg tartja meg s annak eredményét a vizsgáló bizottságnak bejelenti. A szóbeli vizsgálat a dékán által kitűzött határidőben, az egész bizottság előtt tartatik meg, az egészségügyi ismeretekről a szaktanár, az előadási képességről a miniszteri biztos adja a jelzést. A vizsgálat eme részének elfogadása fölött a bizottság határoz, a vélemények eltérésénél szavazás útján. Orvos-szigorlók, kik a tanfolyamban részt vettek, csak tudori oklevelök elnyerése után bocsáthatók a vizsgálatra.

19. §. A vizsgálat egyes részeinek jelzése: „kielégítő“ vagy „elégtelen“. A vizsgálatnak ki nem állott része, legalább három hó mulva, egyszer megismételhető.

20. §. A vizsgálatról jegyzőkönyv vezetendő, mely a jelzéseket és a vizsgáló bizottsági tagok aláirását tartalmazza.

21. §. A vizsgálatot sikeresen kiállott jelölt képesítő oklevelet nyer, mely az orvoskari dékán, a szaktanár és a miniszteri biztos aláirásával, valamint a kari pecséttel látandó el.

22. §. A tanfolyam a hallgatóra nézve díjtalan. A vizsgálatért 9 frt díj fizetendő a dékán kezéhez, mely a vizsgáló-bizottsági tagokat illeti meg egyenlő részekben; ismétlés esetén a vizsgálati díj újból lefizetendő. Az oklevél kiállításáért 1 frt és bélyegre szintén 1 frt fizetendő.

23. §. Oly jelöltek, kik miniszteri engedélylyel (14. §.) a vizsgálatra jelentkeznek, a fentemlített díjakon kivül (22. §.) 50 frtot fizetnek a dékán kezéhez. Az e czímen befolyt összeg a közegészségtani intézet kiadásainak fedezésére fordíttatik s az illető tanár által az évi átalánynyal együtt elszámoltatik.

III. A középiskolai orvosok és egészségtan-tanárok szolgálati viszonyai.

24. §. A képesítő oklevéllel ellátott orvos, „középiskolai képesített egészségtantanár“, alkalmaztatása után pedig „középiskolai orvos és az egészségtan tanára“ czímet visel.

25. §. Minden középiskolán a jelen szabályzat szerint képesített iskolai orvos és egészségtan-tanár alkalmaztatik. Állami teljes középiskolán az iskola-orvosnak és egészségtan tanárának tisztelet-díja 200 frtban, nem teljes középiskolán, hol az egészségtan tanítása elesik: 100 frtban állapíttatik meg. A hol az iskola saját anyagi ereje ezt nem engedné, ott a vallás- és közoktatási miniszter e czélra segélyt adhat az iskolának.

26. §. Az iskola-orvos és egészségtan tanár feladata: a) Az iskolának egészségtani szempontból, valamint a tanulók egészségi állapotának

ellenőrzése, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztertől kibocsátott utasítás szerint. b) A tanulók számára bérbe adott lakásoknak, és a bérért ellátott tanulók ellátásának ellenőrzése. Az iskola-orvos az ily magánházak megvizsgálását mindannyiszor csakis az iskola igazgatója megbízása alapján végezheti. c) Az egészségtan oktatása a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint. A középiskolai orvosok és egészségtan-tanárok, ha a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztertől erre megbízást nyernek, egyéb iskola-egészségügyi feladatokban is, megszabandó díjak mellett, eljárni tartoznak.

27. §. Középiskolában az orvos és egészségtan tanára tagja a tanári testületnek s egészségügyi kérdésekben szavazat jogával bir.

28. §. Az orvos és egészségtan-tanár az iskola egészségtani kellékeire és a tanulók egészségi állapotára vonatkozó kérdésekben előzetesen meghallgatandó; véleményétől az intézet vezetője, csak saját felelősségére térhet el.

29. §. Az egészségtan minden teljes középiskola (gymnasium és reáliskola) 7. vagy 8. osztályában rendkivüli tantárgyképen, egész éven át, heti 2 órában tanítandó. Az iskola igazgatósága a tanév elején figyelmezteti a szülőket és gyámokat a tárgy fontosságára. Nem teljes középiskolákban alkalmazott orvos és egészségtan-tanár az iskola-orvosi teendőket teljesíti.

30. §. A tanév befejeztével vizsgálat tartandó az egészségtanból és az előmenetel jelzése az évharmadi értesítvényekbe, valamint a tanodai évi bizonyitványba bejegyeztetik.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

5. A választmány decz. 15-én tartott ülése.

Elnök: *Berecz A.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Bartal A.* tiszt. tag, *Deme L.*, *dr. Ferenczy J.*, *Heller Á.*, *dr. Károly Gy. H.*, *Köpesdy S.*, *Mayer J.*, *Névy L.*, *Sebestyén Gy.*, *dr. Szemák J.*, *Tiber Á.*, *Tomor F.* és *Volff Gy.*

Az elnök bejelentette, hogy a választmány megbízásából részt vett Szilágyi István jubilaeumán és a jubiláns előtt az egyesület jó kivánatainak kifejezést adott; megjelent továbbá a tisztikar élén Tisza Kálmán miniszterelnök ur ő nagyméltósága, az egyesület tiszteletbeli tagja előtt is, őt 10 éves jubilaeuma alkalmával üdvözölvén. A választmány az elnöknek eljárásáért köszönetet mondott.

Az Ifj. Iratok Tára uj folyamának anyagi részét a választmány megbízásából a főtitkár fogja kezelni.

A főtitkár bejelentette, hogy a beszterczebányai és a brassói tagtársak lakóhelyükön kört kivánnak alakítani. A választmány — a köz-

gyülés utólagos jóváhagyásának reményében — a beszterczebányai és a brassói kör megalakításához örömmel adta beleegyezését.

A főtitkár bemutatta a trsztenai kör következő inditványait:

1. Tétessék közzé a Közlönyben a pénzügyi főtörvényszéknek 1885. febr. 5-én hozott döntvénye, a mely szerint nem csak közvetlenül a tudományok előmozdítására, hanem a nyilvános közoktatás czéljaira szolgáló tőkék kamatjövedelmei is tőkekamat- és járadékmentesek. Tőkekamat adómentesek tehát azoknak az alapítványoknak, illetőleg *tőkéknek kamatjövedelmei is, melyek tanulónövendékek ellátására, nevelésére és ösztöndíjaikra fordíttatnak.*"

2. Közöltessék a körökkel, hogy a trsztenai kör helyesléssel veszi tudomásul a nmgú vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak a vezetése alatt álló középiskolákban a tanszaki aránytalanságok kiegyenlítésére irányzott, a lapok utján nyilvánított intencziói s óhajtandónak tartja, hogy a humánus intézkedéssel foganatosított tanszaki arány állandóvá tétessék az által is, hogy úgy a rendes, mint a helyettes tanárok kirendelése, illetőleg alkalmazása a jövőben a tanári testületeknek biztosított kandidationális jog mellett rendes pályázatok utján eszközöltessék, a netáni szükségessé vált áthelyezések pedig az illető igazgató meghallgatásával ejtessenek meg.

3. Hasson oda fensőbb helyen a központi választmány a tanáregyesület tekintélye által, mely egyesületnek czélja és feladata a tanárok érdekeit minden tekintetben védeni és előmozdítani, hogy a tanárok gyermekei a tandíjak fizetésétől feltétlenül felmentessenek.

A választmány az 1. alatti kívánságnak helyt ad; a 3) alatt foglalt indítványt a körökkel közölteti; a 2) alatt kifejezett óhajt azonban nem tartja teljesíthetőnek, mivel a felvetett kérdés a dologgal járó nagy költségnél fogva egyhamar meg nem oldható; a körök pedig munkával úgyis fölösen vannak ellátva.

A szerkesztő beterjeszti a „Magyar Hiradó"-nak azon kívánságát, hogy neki a Közlöny megküldessék. A választmány a kívánságnak helyt ad; ellenben elveti *Munkácsy Eleknek* ugyancsak a szerkesztő által beterjesztett abbeli indítványát, hogy az egyesület az erdélyi közművelődési egyesület javára gyűjtést rendezzen. A választmány az indítványt azért nem fogadja el, mert tagjai között a legutóbbi közgyűlésen már úgy is gyűjtött; és mert az egyesület mint ilyen, maga is már régebben alapító tagjává lett az erdélyi közmívelődési egyesületnek.

Tomor F. felolvasta a tanárok lakáspénzének arányosabb és méltányosabb megállapítása végett a nmgú vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz beterjesztendő kérvényt. A választmány Tomor Ferenczne a kérvény megszerkesztéseért köszönetet mondott és a kérvény erősebb megokolása végett szükséges adatok begyűjtésével Bermüller Ferenczet bízta meg.

A főtitkár felolvasta a *Kotunovics Győző* által megszerkesztett és a tanárok 3 próba évének eltörlése végett a magas kormánynak felterjesz-

tendő memorandumot. A választmány némi stiláris módosításokkal magáévá tette.

A választmány ezután elhatározta, hogy az ország tanügyi hatóságainak meg fogja küldeni a közlöny 1 számát, felhiván figyelmöket *Rombauer Emilnek* a középiskolai oktatás sikerességének akadályairól szóló czikkére.

Az alapszabályok revideálása *Tiber Á.*, *Mayer József* és a főtitkárból álló bizottságra bizatott.

Az elnök indítványára határozattá lett, hogy egy küldöttsége fejezze ki Hofer K. alelnök előtt egészségének helyreállta fölött a választmány örömét.

Uj tagokul felvétettek: *Raidl Sándor* áll. polg. isk. tanár, *Baráczy Sándor*, *Balogh Tamás*, *Ágoston Lajos*, kath. gymn. tanárok, *Dániel György*, *Végh Mátyás*, *Killyéni Endre* és *Mally Sándor* áll. polg. isk. tanárok Brassóban, aj. Rombauer E; *Kardos Albert*, tanár Debreczemben, aj. Sebestyén Gy.; *Bothár Emil* és *Endler Károly* polg. isk. tanárok Beszterczebányán, aj. Spitko L.; *Bánfi Alajos*, *Kronberger Jakab*, *Rácz Béla* tanárok Sümegben, aj. Ádám J.; *Micsinay János* gymn. igazgató, *Csengey Gusztáv* gymn. tanár Aszódon, aj. Osztroluczky Gy.; *Kutrucz Rezső*, *Sebők Henrik* főgymn. tanárok Pozsonyban, aj. Pirchala J.; *Kutlik Endre* gymn. tanár Szarvason, aj. Benka Gy. *Don Giurissevich József*, főgymn. hittanár, *Donáth Imre* és *Waligurszky Antal* polgári isk. tanárok Fiumében, aj. dr. Erődi B. *B. K.*

II. A körök.*

A budapesti kör deczember 7-iki ülésén *dr. Szemák István* tartotta értekezését a *középiskolai oktatás* sikertelenségéről. A kör tagjai élénk érdeklődéssel követték Szemák előadását, minthogy e kérdéssel már akárhányszor foglalkoztak a szakemberek, de általános helyeslést, egyetértést a kifejtett okokkal még alig ért el egy is. Nem mondjuk, hogy Szemák értekezésében uj okokat hoz föl, de tagadhatlan, hogy bár azok legnagyobb részét mindnyájan ismerjük, még sem akadt vállalkozó, ki azokat minden kicsinyes tekinteteken fölülemelkedve, pusztán a tiszta igazságot keresve szellőztette volna. *Szemák* ezt tehette, mert nagy terjedelmű tanulmánya arról tanuskodik, hogy ő nem elégedett meg azon tüneményekkel, melyek akarva nem akarva bárkinek is figyelmét fölköltötték volna; valódi passióval fordult az érdekes kérdés megfejtéséhez, saját initiativájából, minden megbizatás nélkül. — Vaskos kéziratának csak egyes lapjait használta föl értekezésére, minthogy annak teljes fölolvasása nem egy, nem két, de több ülés napirendjét merítette volna ki. Reméljük, hogy az érdekes tanulmány közzé fog tétetni s igy az érdeklődő szakközönség Szemák tanulmányát egész terjedelmében megismerheti. Előadó értekezésének főbb mozzanatait nem hagyja puszta állítás-

* Kérjük a körök t. tudósítóit, hogy sziveskedjenek tudósításaikat a gyülések megtartása után lehető legrövidebb idő alatt beküldeni. *Szerk.*

nak, hanem minden egyes eszméjét, bármily föltünést keltettek is azok első pillanatra, igen ügyesen bizonyítja be. Értekezésének magvát röviden a következőkben foglalja össze: A tanítás jellegét a tanítás sikere adja meg. Leginkább azt tartják, hogy a tanítás sikertelenségének oka lehet: 1. A tanárok hiányos képzettsége és kötelességérzetök hiánya. 2. Az idealis tanterv. 3. Rossz tankönyv. Előadó kimutatja, hogy mindezen okokból nem magyarázható ki az oktatás sikertelensége, minthogy a tanárok képzettsége elegendő, ügybuzgalom is van; tantervünk ellen szinte nem tehető kifogás, jó utasításokat ad s a tananyag elrendezése kiváló szakférfiak beható munkálkodásának eredménye. A könyvek csak szigorú állami ellenőrzés és jóváhagyás mellett jelenhetnek meg, ezeket is a leghivatottabb szakférfiak birálják meg. A legfeltünőbb, hogy daczára a mindenhol fölmerülő panaszoknak, a statisztikai kimutatások fényesek. S itt kezdi előadó tulajdonképeni kritikáját. — Szerinte a statisztikai adatok nem hívek, mert nem osztályozzuk a valóságnak megfelelő szigorral, a tantervet nem visszük lelkiismeretesen keresztül, mert ha ezt tennők, úgy a most iskolába járó tanulók *felét* irgalom nélkül meg kellene buktatni! S ezt tartja fölolvasó fő hibának. Az állam érdeke — ugymond — nem túlnépes, hanem jó iskolákat kiván; tömérdek a hivatlanok száma Magyarország középiskoláiban, tisztítassanak meg az iskolák a nem odavaló elemektől s megszünik a túlnépesség, a túlterhelés miatti panasz; keressen az ily elem idejekorán oly foglalkozást, a mely szükségtelenné teszi a középiskolai qualifikatiót, úgy lesz számos jó iparosunk, kézművesünk, így pedig ijesztően nő a proletárok száma. Nem elég szigorú továbbá a fegyelem; elég ha egy intézetben egy tanár gyenge; paedagogia tulajdonkép sehol sincs, mi csak tanítunk és nem *nevelünk*; a középisk. tanítás czélja még az is, hogy munkakedvet ébreszszen a tanulóban, ambitiót keltsen benne. A szükebb értelemben vett módszer bizassék az egyesekre, legyen a módszer bármilyen: induktiv vagy deduktiv, csak sikert mutasson föl. Egyszerűsítessék a tanárok bureaucraticus teendője; igaza van, a legpendansabb bureaukrata a leggyöngébb tanár s fordítva. A tanártól megkivánja, hogy a tudományos qualificatión kivül birjon magasabb látáskörrel, ne legyen a tanár a társadalom szerzetese, hanem éltető faktora, társadalmi műveltséggel és tájékozottsággal birjon, szóval a társadalomnak *tekintélyes*, nem pedig pusztán *szükséges* tagja törekedjék lenni. Megszüntetendők a correpetitio, magánvizsgálatok és az intézet változtatása körül elkövetni szokott visszaélések. Ezek a fő okok előadó szerint. A sikertelenség megszüntetésére pedig a következő orvoslásokat ajánlja: szigorú *fegyelem* és a tanterv szigorú végrehajtása. Módszer tekintetében legyen egyéni *szabadság* de *felelősség is*; bármilyen is a módszer, legyen az egyszerű, világos és mindenki által megérthető. A tanárképzés is e szempontból induljon ki. Kivánatos volna évenkint 3—4 idősebb tanárt külföldre küldeni 3—4 hóra, hogy összehasonlításokat tehessenek. Rendes tanár első 3 évében köteleztessék a szünidő alatt *saját költségén* külföldön utazni és tapasztalatairól naplót vezetni. Az ellenőrzést egy mozgó direktor teljesítné, ki hosszabb időig volna egy intézetnél. A tanár naponta legalább 4 órát töltsön az intézetben,

de egyfolytában ne tanítson többet 3 óránál. A rendkívül nagy gonddal és szellemességgel írt értekezés köztetszésben részesült s előadónak kitünő és tanulságos felolvasásáért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott. Az értekezés, minthogy nagy terjedelme miatt a Közlönyben nem közölhető, mint értesültünk, külön röpiratban fog megjelenni, melyre ennélfogva a kartársak figyelmét előre felhivjuk.

Kiss E. János, jegyző.

A fiumei kör *decz. 13*-án érdekes és kedélyes ülést tartott. Az idei skolai évnek első ülése volt ez; de egyszersmind a kör fennállása óta a legnépesebb. Nem kevesebb mint 23 tag vett abban részt, s ha ehhez veszszük a meg nem jelent három tagot, örömmel konstatálhatjuk, hogy körünk tagjainak száma a harminczhoz közeledik. E tekintélyes számu testület ezen első ülése alakuló ülés is volt a f. iskolai évre, elnöklő dr. *Erődi Béla* ama helyesen megokolt indítványára, hogy a f. iskolai évben nagyobb számmal belépett tagok is érvényesítsék a választás jogait. A választmány leköszönése után elnökké ismét egyhangulag dr. *Erődi Béla* s jegyzővé dr. *Gribovszky Jenő* választattak meg, a kit a kör egyúttal a „Közlöny“ számára küldendő tudosítások készítésével is megbízott. Továbbá, tekintettel a f. évben előrehatólag gyakrabban tartandó ülésezésekre, a kör alelnököt is választott még pedig egyhangulag *Matcovich Pál* kereskedelmi akadémiai igazgatót. Ezen előzmények után az elnök jelenté, hogy Czobor Gyula hittanár a körből kilépett; továbbá hogy a kör a következő uj tagokkal szaporodott: *Giurisevich József* főgymn. hittanár; *Matcovich Pál*, keresk. akadémiai igazgató; *Dankl Zsigmond*, *Bresiger Lajos*, *Czink Lajos*, *Wenedikter Nándor* keresk. akadémiai tanárok; *Cortesi Plinius* tengerészeti főiskolai tanár; *Donáth Imre* és *Waligurszki János* polgári iskolai tanárok.

Az ülés egyedüli és főtárgyát a munkaprogramm megállapítása képezte. E szerint a kör tevékenysége a f. iskolai évben kétfelé irányul; a) Az egyes körök által felvetett és a központi választmány által megküldött kérdések tárgyalása és b) A tanáregyesületnek Fiumében tartandó közgyülésére nézve a szükséges előmunkálatok megtétele. A kérdésekre nézve csupán annyit jegyzünk meg, hogy az elnök tapintatosságának sikerült azok nagyobb részét tanulmányozás végett a tagok közt kiosztani. Egyébiránt e kérdések sorsáról időnkint beküldjük tudósításainkat; ezuttal részletesebben a munkaprogramm másik feléről közöljük a következőket: dr. Erődi elnök és mint a központi választmánynak tagja a kört hivatalosan értesité, hogy az országos középiskolai tanáregyesület közelebbi nagy gyülését Fiumében fogja megtartani. A kör az értesítést örvendetes tudomásul vevén, legott testületileg fogadó bizottsággá alakult s elvben különös kötelességévé tette, mindent elkövetni arra nézve, hogy szeretett honfitársaink és collegáink a czél nemességének és az egyesületi tekintélynek megfelelőleg legyenek fogadva és ellátva. Ezért is idejekorán munkához fog s e czélból a nagybizottság albizottságokra oszlott, a melyek mindegyikének külön szerepkör jut. Az albizottságok a következő czímeket

viselik és következőképen alakultak meg: 1. *Lakás bizottság*; tagjai: Giurisevich József, Cortesi Plinius, Bresiger Lajos, Donáth Imre. 2. *Programmbizottság*; tagjai: dr. Gribovszky Jenő, Berghoffer József, Dalmartello Arthur. 3. *A találkozó estélyi* bizottság tagjai: Dankl Zzigmond, Szabó Samu, Berecz Gyula, Joris Máté. 4. *A közgyülés és a szakosztályok üléseinek helyiségeit rendező bizottság tagjai*: Bresiger Lajos, Fest Aladár, Nicora Vincze, Waligurszki János. 5. *A közebéd rendezésére nézve*: dr. Feichtinger Elek, Gelletich Miklós, Mozog István. 6. *A látnivalók, intézetek megtekintését rendező bizottság tagjai*: Wenedikter Nándor, Riegler József, Kőrösi Sándor, Conte Domini Vincze, Czink Lajos, Angheben Albin. 7. *A helyi kirándulásokat rendező bizottság tagjai*: Hajnal Antal, Zambra Antal. 8. *A vidéki kirándulásokat rendező bizottság tagjai*: Matcovich Pál, Mátisz János, Pizzetti Rókus.

Ezen albizottságok elnökei ismét egy külön összbizottsággá alakulnak, melyben az egyes bizottságok munkálatai összefolynak. Egyidejűleg elhatározta a kör, hogy az elnökség utján kéressék fel a fiumei podesta az ügy iránti érdeklődésre és az előmunkálatokban való részvételre oly formán, hogy a városi képviselő testület öt tagot küldene ki kebeléből, a kik az albizottságokba osztatnának. A kör azon szerencsés helyzetben van hogy elnöke városi képviselő levén, az ügy iránti általános érdeklődést személyes befolyásával is hathatósan előmozdítandja.

Dr. Gribovszky Jenő,
a fiumei tanári kör jegyzője.

Az ungvári kör. Van szerencsém az „*Ungvári kör*“ *1885. évi nov. 8-án tartott második helyi üléséről* a „Közlöny“ számára következő *tudósítást* küldeni: Elnök az ülést megnyítván, fölolvastatott és hitelesíttetett a mult ülés jegyzőkönyve.

Első tárgy vala *Danielovics Kálmán* fölolvasása, (melyet e füzetünk értekezései között talál meg az olvasó. Szerk.). Ezután következett a munkaprogramm megállapítása, a mi elnök indítványára a következőképen történt meg:

1. A magyar- és 2. a klasszikus nyelvek grammatikai oktatásának sikerességét előmozdító eszközök című tételek továbbra is napirenden maradnak, hogy a hozzájok füződő kérdések minden oldalról megvilágíttassanak.

3. *Pogány Gyula* a következő helyi ülésen Brózik-Paszlavszky földrajzi tankönyveiről fog fölolvasást tartani, hogy micsoda változtatások és rövidítések volnának rajtok ejtendők, hogy nagyobb sikerrel használtathassanak.

4. A kiállítás kérdése, bár erről hivatalos értesítés még nem érkezett, szintén megbeszélés tárgya lesz a 4. helyi ülésen.

Minthogy a Riedl-féle tavali tételek közül az 1. és 2. még mindig napirenden maradt, azon reményünknek engedtük magunkat át, hogy *Csomár István* (munkácsi) továbbra is megtartja ezen kérdésekben az előadói tisztet. Végül föntartja magának a kör, hogy alkalomadtán egyes

fölmerülő fontos kérdésekhez hozzászólhasson a nélkül is, hogy ezeket ezuttal munkaprogrammjába bele vette volna.

Brassói kör. A körök száma egygyel szaporodott: a Brassóban, eme távoli városban legujabban alakult körrel. Rombauer Emil, egyesületünk buzgó híve, Brassóba főreáliskolai igazgatónak neveztetvén ki, élénk mozgalmat indított meg egy Brassóban alakítandó kör érdekében. Az eszme élénk visszhangra talált a tanügyi körökben s e czélból *november hó 14-én* előleges értekezlet volt. Ez értekezleten, melyen Orbán Ferencz polg. isk. igazgató volt a korelnök, elvben ki lett mondva a kör megalakítása, megbeszéltettek a modalitások, melyek mellett a kör megalakulhat; mivel pedig többen a jelenlevők közül nem voltak a tanáregyesületnek tagjai: ezek együttesen léptek be. Ugyancsak ez ülésen Rombauer Emil, Orbán Ferencz és Göllner Károly személyében három tagu bizottság küldetett ki, hogy ez ügyrend-tervezetet dolgozzon ki.

Ily kezdet után, mivel semmi akadály sem gördíttetett a megalakulás elé, a brassói kör a *deczember hó 12-én* tartott alakuló közgyülésen tényleg meg is alakult. A körnek van 15 tagja, mely szám valószinűleg még szaporodni fog.

Az alakuló közgyülés megválasztván *Rombauer Emil*, főreáliskolai igazgatót elnöknek s *Göllner Károly*, főgymnasiumi tanárt jegyzőnek; tárgyalás alá vette a három tagu bizottság által kidolgozott ügyrendet s végleg szövegezte azt. Munkaprogrammul egyelőre a közgyülés s a körök által kitűzött tanügyi kérdések megvitatását tűzte ki. Felmerült ugyan *Méhely Lajos* tagtárs indítványára azon eszme, hogy a kör népszerű felolvasásokat rendezzen: de jelenleg még nem olyanok a körülmények, hogy a kör, mint ilyen, ez irányban felléphessen. A havi gyülések mindig a hó első szombatján fognak megtartatni. A jövő gyülésen *Göllner Károly* fog az országos tanügyi kiállítás kérdéséről előadást tartani.

A beszterczebányai kör f. é. *decz. 18-án* tartotta alakuló gyülését. Tagjainak száma: 15. Elnöknek *Nuber Sándor*, tanker. kir. főigazgató, alelnöknek *Spitkó Lajos*, főgymn. igazgató, jegyzőnek *Jurkovich Emil*, főgymn. tanár választatott meg. A kör elkészítette ügyrendjét és megállapította munkaprogrammját. A bővebb tudósítás a következő számra marad. — A kör, mint fájdalommal értesülünk, máris halottat gyászol, a mennyiben nagyérdemü elnöke, *Nuber Sandor* főigazgató decz. 22-én hivatalos működése közben rövid szenvedés után Iglón elhunyt.

VEGYESEK.

Margó-jubileum. 1885. decz. 7-ikén ünnepelték meg *dr. Margó Tivadar egyetemi tanár* volt és jelenlegi tanitványai tanárkodásának huszonötödik évfordulóját.

Volt tanítványai, kiket a sors e negyedszázad alatt szerteszét szórt a hazában, ujra összegyülekeztek lélekben, s névaláirásukat díszes albumba fűzve, ennek átnyujtásával fejezték ki tanítójuk iránt nagyrabecsülésüket és szeretetüket; ujra felbuzdult lelkükben az az érzelem, az a lelkesedés a természet iránt, melyet egykoron a mester előadásaiból tanultak. És *dr. Entz Géza* kolozsvári egyetemi tanár, az ünnepelt egyik legrégibb tanítványa, és az egyetemi állattani tanszéken első segéde, bizonyára valamennyi tanítványának érzelmeit tolmácsolta üdvözlő beszédében, midőn az őszinte tisztelet, igaz szeretet és mélyen érzett hála nyilatkozatával nyujtotta át neki a díszalbumot.

Jelenlegi tanítványai, társulva az egyetemi és műegyetemi olvasókörrel s az egyes fakultások segélyző egyesületeivel, az egyetem díszteremében gyűltek össze, hogy a tudós és nemeskeblű férfiú iránt, ki ez örömünnep emlékére 500 frtot adott át a segélyző egyesületeknek, ezüst babérkoszorúval és meleg szavakkal fejezzék ki tiszteletüket, ragaszkodásukat és hálájokat. Nem az erőltetett tüntetés, nem a nagyszavú dicsőítés, hanem a fáradhatatlan tanár működéséhez méltó nemes lelkesedés szelleme honolt a díszes teremben és minden egyes kebelben, s valóban nehéz volt belső megindulás nélkül végighallgatni a fiatal szónokokat, kik mindannyian más és más érdemeit méltányolták őszinte, keresetlen szavakban, s lehetetlen volt a lelkesülés kitörését fékezni, midőn az ünnepelt tanár mélyen meghatva köszönte meg az ifjuságnak a kitüntetést, melyet nem annyira személye, mint a tudomány iránt táplált tiszteletök és szeretetök kifejezésének óhajt tekinteni. Hozzá méltó kifejezése volt az ünnepnek az a nehány lelkes szó, melylyel az egyetemi ifjuságot a tudományok szeretetére és buzgó művelésére serkentette, hogy a felvilágosodás terjesztésének apostolai s a hazának hasznos polgárai lehessenek. Ez ünnepet megelőzőleg *Szily Kálmán*, a Természettudományi Társulat elnöke és két titkára üdvözölte az ünnepeltet, mint a ki e Társulat ujjászületésében és felvirágozásában mindenkor tevékeny részt vett s tudományos működése közepett sem vonta meg tőle szellemi támogatását.

De nemcsak tanítványai, nemcsak e közművelődési Társulatunk, — egész oktatásügyünk is adózhat elismeréssel és köszönettel e férfiúnak,

ki az állatországról való ismereteinket tudománynyá emelte, e tudományt hazánkban megalapította. Tanítványai elszéledtek az országban, magukkal vivén a szerves világról való tisztult, felvilágosult nézeteket és ma már kezdik kiküszöbölni, vagy ki is küszöbölték az iskolából az állatnevek száraz lajstromát, hogy helyettök az állatok életével, a szervek alkatával és munkájával vezessék rá a tanulót a természet háztartásában nyilvánuló egyensúlyra s a szerves világban uralkodó örök törvényekre. Ha középiskoláinkban e téren haladás mutatkozik s a természetrajz középiskolai feladata tisztán áll előttünk: az érdem oroszlánrésze *Margó Tivadart* illeti. — Kívánjuk, hogy fáradozásának gyümölcsét olyan tökéletességben élvezze, a milyennek képét legihletettebb pillanatában maga megalkotá.

P. J.

Nuber Sándor, kir. főigazgató meghalt. — Öröm-ünnep után gyászhir. A napilapokból s a beszterczebányai kör tudósításából lapunk zártakor értesültünk e váratlan s megdöbbentő eseményről. Iglón volt épen az ottani ágost. ev. gymn. meglátogatása végett, mikor difterisbe esett s a hatalmas erejü, vasegészségü férfiu három napi szenvedés után deczember 22-én meghalt. Elhunyta nagy veszteség középiskolai oktatásunkra, mely ő benne egyik legkiválóbb adminisztrativ tehetségét vesztette el. Csak két éve még, hogy az eperjesi kir. kath. főgymnasium igazgatóságát a beszterczebányai tankerület főigazgatóságával cserélte fel, csak kezdetén volt még érdemekben gazdag pályafutása új szakaszának, mikor a halál férfikora delén, ereje teljességében elragadta tőlünk. Munkás életének gyümölcseit, példáját, emlékét ránk hagyta örökbe, s mi ép oly hálásan fogjuk megőrizni ezt az örökséget, a mily meghatottsággal gyászoljuk hozzá kötött reménységeinket, a melyeket betöltetlenül kellett magával a sirba vinnie. Béke poraival, áldás emlékére!

A gymnasiumi oktatás reformjáról érdekes nyilatkozatokat foglal magában az a levél, melyet Trefort miniszter Pirquet bárónhoz, az osztr. bir. tanács tagjához intézett. „... A gymn. oktatás — ugymond a bevezető sorok után — a nyugaton sem mutat fel oly eredményeket, minőket tőle várnak s nem éri el a czélokat, melyeket maga elé tűzött... A gymn. oktatás nagymérvü, alapos ujitásra szorult s a reform szükséges voltáról meg is van győződve mindenki. Én sem zárkózom el a követelés elől; ámde szilárd meggyőződésem, hogy a sokat óhajtott, sokszor megvitatott reform nem vihető keresztül csak egy országban, csak egy országra nézve. Nemcsak a közlekedési és szerzőjogi, nemcsak a bűnügyi és népjogi kérdések igénylik a nemzetközi tárgyalást, hanem az iskolaügy sarkalatos pontjai és ezek közt első sorban a felsőbb oktatásra előkészítő és jogosító középiskolák ujjászervezésének kérdéseit is, ha egyáltalán sikerre akarunk számítani, nemzetközi úton, vagy legalább az egymásra sokszoros befolyást gyakorló szomszéd államok közti megegyezés útján kell tanulmányozni és közösen megállapított, javított alakban megoldani. Az, hogy a gymnasiumok és egyetemek hallgatói szabadon mehessenek át a másik állam tanintézeteibe, szükségesnek tünteti fel, hogy a középiskolák kérdése Magyarország és Ausztria közt együttesen, továbbá a monarchia és a német birodalom közt egyetértőleg oldassék meg, ha az észlelt hiányok alapos elháritását akarjuk...“

Az Ifj. Iratok Tára új folyamának első füzete: „Rajzok Mátyás király korából,“ dr. Csánki Dezsőtől, egy-két nap mulva elhagyja már a sajtót s reméljük, hogy január közepéig szétküldését is megkezdhetjük.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 6. szám. Február hó. 1885—86.

Az internatus és a tanárok társadalmi műveltsége.

Az Orsz. középiskolai tanáregyesület ama feliratában, melyet a nm. vallás és közoktatásügyi miniszter úrhoz a tanárképzés ügyében felterjesztett, ez a passus olvasható; „A tanárokkal érintkező közönség részéről viszont azt a panaszt halljuk, hogy némely tanárban nem találja meg azt a társadalmi műveltséget, melyet gyermekei nevelőjében keres;“ továbbá: „a közgyülés czélszerűnek tartaná, hogy a tanárjelöltek számára *internatus* állíttassék;“ végre: „ezen internatusban különös gond fordíttassék arra is, hogy a jelöltek a műveltebb körök finom modorát és társadalmi szokásait elsajátítsák.“

Alig hiszem, hogy volna valaki a tanári karban, a ki nem óhajtaná, hogy a fiatal embernek alkalma nyiljék magát valóságos gentlemanné kiképezhetnie; de azt is tudom, hogy sokan lesznek, a kik a tanáregyesület e felterjesztésében foglalt indokolást, *hogy t. i. a tanárokkal érintkező közönség panaszt emel a társadalmi müveltség hiánya miatt*, feltünőnek fogják tartani; mert fölvethetik a kérdést: Hát ki az, a ki előtt panaszt emelt? vagy van-e már a tanáregyesületnek olyan kamaraféle institutiója, a mely elé panaszát valaki beadhatná? Van-e hát joga a közgyülésnek ezt a panaszt igy urbi et orbi hirdetni? De feltünhetik előtte az indokolás általános volta is, midőn azt olvassa: ‚némely tanárban‘ etc. Ez nyugtalanságot kelthet benne, mert kiki magamagát értheti a „némely“ alatt és igy reputátióját veszélyeztetve látja, s nem tudhatja: vajjon csak a világi, vagy a papi tanárok némelyike, vagy pedig mind a két rendbeli ilyen faragatlan? De a tanárokkal érintkező közönségről szóló passust is furcsán magyarázhatja. A tanárral érintkező közönség ugyanis nagyobbára csak a tanulók szülei etc. lehetnek; de ezek között is kell ám különbséget tenni: Vannak ugyanis szülők, a kik egyáltalán nem érintkeznek a tanárokkal,

és ezeknek a contingense legnagyobb (legalább a fővárosban); továbbá vannak olyanok, kik az osztályzati fokozatok feljebb emelése — és végre, kik a bukófélben levők vagy elbukottak érdekében érintkeznek a tanárokkal. A két utóbbi categoria, mert követelő, nem igen szokott udvarias lenni és ha a tanár nem tágít, képes őt durvának, faragatlannak, kemény szivűnek, az illemet épen nem ismerőnek declarálni. Meg vagyok győződve, hogy a panasz a tanárok társadalmi müveltsége hiányát illetőleg épen e nem igen tiszta kútforrásból ered s e szerint sokat veszít fontosságából.

Bocsánatot kérek, de be kell vallaniok a memorandum készitőinek, hogy az indokolás e része épen nem sikerült. Nem az ilyen gyanus panaszokra, hanem arra a tényre kell vala épiteni az okoskodást, hogy bizony sok a tenni valónk, míg egyáltalán a tanári osztályt arra a niveaura emeltük, hogy benne az a finom társadalmi modor valóban lábra kapjon, mely a nem annyira müveltebb, mint előkelőbb körök sajátja. Tiszteletet, tekintélyt kell számára biztositani felülről és alulról, hogy páriává ne sülyedjen polgártársai körében.

De hát miben is áll tulajdonképen e müveltebb körök finom modora és társadalmi szokása? Vonatkozik-e az a külsőségekre, pl. hogyan öltözködjék, egyék-igyék, álljon, mozogjon az ember? egyáltalán az illemtan összes codexére? Avagy vonatkozik-e a szellemi belső életre, pl. hogy ura legyen szenvedélyeinek, erkölcsös életet éljen stb.? Egyáltalán legyen-e minden tekintetben chikk- és salon-ember?

Ha mind ezt meggondolom, lehetetlen, hogy ne constatáljam, hogy bizony olyan kevés találkozik, a ki mindezeknek a kellékeknek megfelelne.

A tanárok nagyobb része nem dicsekedhetik ugyanis avval, hogy palotában született, hogy gazdagság, fény és gondnélküli élet kisérte élete napjait. Mi a népnek gyermekei vagyunk, azon népé, mely véres verejtékével szerzi mindennapi kenyerét, azon néposztályé, mely korlátolt anyagi viszonyok között élve, nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy finom társadalmi köröket keresve, fiait társadalmilag is kipallérozhassa.

Bizony az ilyen szülők gyermeke sem enni, sem járni, sem állani nem tud, a mint azt az illem megköveteli, finom ruházatról pedig még álmodni sem merészkedik.

Pedig a tanári pályára nagyobbrészt csakis e fajta ifjak

szánják magokat. Ritkán keresi azt fel jómódú család ivadéka, s vajjon miért? mert sem anyagi jólét, sem pedig kiváló tisztesség nem teszi azt keresetté.

Ha tehát a tanári testületekben vannak olyanok, kikre a társadalmi műveltség még ráférne, első sorban és egyedül annak tulajdonítható, hogy sem tanuló korában — mert szegény, nyomorúságos élete volt; sem pedig mint tanár szerény anyagi helyzeténél fogva nem vergődhetett fel a salon-emberek sorába.

És most lássuk mi módon lehetne és kell is e bajokon segíteni.

A tanáregyesület felterjesztésében az *internatust* tartja annak a panaceának, mely hivatva volna arra, hogy benne a jelöltek a műveltebb körök finom modorát és társadalmi szokásait elsajátítsák.

Nézzük meg közelebbről ezt az internatust. Ez egy külön e czélra berendezett intézet, melyben a szegény sorsú tanárjelöltek megszorított számban nyernének lakást, teljes ellátást, szaktanárok utasítása mellett pedig jól berendezett könyvtár és szertárak állván rendelkezésükre a szaktárgyakban kellő tájékozódásban részesülnének. Itt tehát az anyagi gondoktól menten elsajátítanák az ismeretek azon körét, mely őket a vizsgálat letételére képesítené.

Ezt a feladatát, jó vezetés mellett, teljesíthetné ugyan az internatus, de a műveltebb körök finom modorának elsajátításán alig lendíthet! Csak nem képzeljük, hogy épen e czél elérése tekintetéből illem- vagy táncztanár fogna alkalmaztatni? hogy a kormány divatos ruházatról stb-ről fogna gondoskodni?

Különben a tapasztalat mutatja, hogy az ily alumneatusok vagy szemináriumok növendékei, melyeknek zömét épen a kevésbbé tehetősek fiai képezik, mily szögletesek, ügyetlenek és érdesek, egyszóval: járatlanok mind abban, a mit finom társadalmi műveltségnek szoktak nevezni, és hogy csakis a társadalom az, mely rajtok farag és a durva anyagot simulékonynyá, hajlékonynyá, élvezhetővé teszi.

De „dato non concesso," vegyük fel azt a lehető legjobb esetet, hogy az internatus mind avval az eszközzel rendelkezik melylyel czélját, t. i. a tanárok pallérozását elérhetné, vajjon hányan részesülnének e szerencsében? Nemde csak egy nagyon kis fractio?

Hát a többi leendő felekezeti, szerzetes tanárok maradjanak-e kevésbbé műveltek?

Világos, hogy az ilyen intézkedéssel ama nemes czél épen nem volna elérhető.

Ha tehát az internatus nem bir és nem is birhat avval a kellékkel és eszközökkel, hogy azt a finom társadalmi műveltség elérhetése szempontjából számba lehessen venni, mi volna a teendő?

Ha a műveltebb osztályok finom modorát és szokásait el akarjuk sajátítani, igen természetes, hogy azokkal mindenek előtt meg kell ismerkednünk; ez pedig csak az által lesz elérhető, ha emez osztályok köreibe bejuthatunk.

Erőszakos betolakodásról itt nem lehet szó; de van nekünk egy fegyverünk, mely a magasabb osztályok csarnokait előttünk megnyitja és ez a tudomány.

Képzett tanárjelölteink társadalmi művelődésére legjobb és legbiztosabb eszköz, ha mint nevelők egy vagy két évet töltenek előkelő házakban. Itt van alkalmuk helyes megfigyelés útján azt a finom modort elsajátítani, mely a magasabb műveltségü köröket jellemzi; pedig van erre alkalmuk hazánkban, hol a nevelők, a mint én a viszonyokat ismerem, nagyon is keresettek.

A másik eszköz volna, hogy a tanári pályát mind anyagi, mind pedig szellemi tekintetben annyira emeljük, hogy annak szolgálatába állani a jobb módú szülék gyermekei ne resteljenek. Meg kell adni a tanároknak, a haza eme leghasznosabb tényezőinek, az őket megillető tiszteletet. Minden erre kinálkozó alkalommal tüntessük ki ez osztályt, ne pedig mellőzzük, pl. országos ünnepélyek, diszlakomák stb. alkalmával; mert ha a világ látja, hogy az intéző fő körök tisztelik a tanárt, az is utána indul és megnyitja köreit előtte; mert ha róla, mint eddig sajnosan történt, megfeledkeznek, akkor csakugyan nincsen alkalma a magasabb körök finom társadalmi műveltségével megismerkedni. De ezen kivül a tanár társadalmi művelésére nagy hatásuk van magoknak a tanári testületeknek is. Ezeknek ugyanis minden módon arra kell hatni, hogy minden egyes tanár állása fontosságának és méltóságának öntudatával birjon. Fel kell benne az ugynevezett „*esprit de corps*“-nak ébredni. Nem szabad a tanári testületeknek tűrniök, hogy körükben olyan egyén garázdálkodhassék, ki az illem szabályait lábbal tapossa. Kölcsönös tisztelés és becsülés legyen a jelszó, mely alatt munkálkodnak.

Akkor nem fog történni, a mi a legközelebbi multban sajnosan megtörtént, hogy, mert a becsülés, tisztelés hiányzott, szóval és irásban egymást sárral megdobálták, mi azt vonta maga után, hogy tekintélyünk felfelé és lefelé sülyedt. Hinc prima mali labes.

Bartal Antal.

Mondattani alapon tanítsuk-e a német nyelvet?

A kitűzött feladat és amaz eszközök szerint, melyek valamely nyelv tanításánál rendelkezésünkre állanak, más-más lesz, vagy legalább módosul az a módszer, a melyet a nyelvek tanításánál alkalmaznunk kell. Más az anyanyelv és egészen más a classicus nyelvek feladata. Ez utóbbiak tanítása ma már nem tűzhet ki czélúl maga elé többet, mint a classicusok megértését, mert a felől csakugyan senki sem ringathatja magát illusióban, hogy a megváltozott viszonyok következtében a középiskolai tanítás e főczélon kivül még más — praktikus — czélt is elérhet; az anyanyelv tanításában viszont az említett főczélon kivül még az a fontos feladatunk is van, hogy a nyelvet a tanuló már az iskolában teljesen birtokába kerítse és magát a nyelv használatában gyakorlatilag is lehetőleg tökéletesítse. A német nyelvnek egyfelől a magyarral azon közös feladata van, hogy mint élő nyelvet mind szóban, mind irásban teljesen elsajátítsuk; másfelől közös tulajdonsága a latinnal az, hogy idegen nyelv az ország lakosságának legnagyobb részére nézve.

Annak a körülménynek, hogy a tanuló már magával hozza az iskolába a magyar nyelv studiumához mindazt, a mit az idegen nyelvben csak sok évi tanulás után sajátíthat el, szükségszerű és természetes következése az, hogy a magyar nyelv tanításának módszerét az idegen nyelvekre s ezekét a magyar nyelvre nem alkalmazhatjuk; sőt még az idegen nyelvek között is más lesz a classicus- és más a modern nyelvek tanításának módszere. Ez állítások igazságához, azt hiszem, kétség sem fér; de azért mégis csak több a hivőjük mint a követőjük. Azonban bármint álljon a dolog az elméletben, a nyelvek tanításának eredménytelensége, vagy ki nem elégítő eredményei arra intenek, hogy a gyakorlatban nem találtuk még meg a helyes utat . . . Az alábbiakban elmondom

igénytelen nézeteimet arról, hogy melyik módszert tartom én a leghelyesebbnek a német nyelv tanításában.

A német nyelv tanítása a gymnasium harmadik osztályában kezdődvén, a tanár felhasználhatja már a magyar nyelvben szerzett ismereteket. A tanárnak csak a ragozási alakok begyakorlására és a német beszédnek a magyartól elütő mondat-kategóriái megismertetésére kell kiváló gondot fordítania.

De mindjárt a kezdetnél merül fel azon kérdés, hogy vajjon 1. *deductive* a szótani kategóriák alapján, vagy 2. *inductive* akként tanítsunk-e, hogy egyes mondatok alapján vezetjük fel a tanulót a rendszeres nyelvtan egy-egy fejezetéhez; vagy 3. *mondattani alapon* történjék-e e tanítás? Ez az a három út, melyek mindegyikéről külön-külön azt állítják híveik, hogy az egyedül üdvözítő módszer. Lássuk őket egyenkint közelebbről.

Az első módszer a szókategóriákon indulvá tanítja az alak- és mondattant, tehát felhasználatlanúl hagyja a lelki élet törvényeit és erőit. Midőn ugyanis egyes szókon törekszik begyakorolni az alakokat, nem veszi tekintetbe azt a psychologiai törvényt, hogy az öntudatban először is a tartalom foglal helyet, mely aztán magával viszi oda be a testet is, melyben az megjelent; mert a szó csak akkor nyer életet, ha más szókkal való kapcsolatban egy gondolat egységévé lesz, a mint ez a mondatban történik. Épen ezért mechanikus eljárás a syntacticai szabályoknak szókategóriák szerint való tanítása is. A tanuló a szabályt megtanulja; meg is érti, és ha a szabály világossága daczára mégis hibát követ el, mit bizonyít ez? Azt, hogy a szabály az öntudatban nem foglalt el határozott helyet, hogy hamis analogiák lebegtek a tanuló szeme előtt, melyek figyelmét a szabálytól eltérítették. A tanuló a szabályt lassankint elfelejti, és pedig nem azért, mert homályos volt előtte, hanem mert nem maga alkotta, szerezte meg; csak mechanicus uton véste emlékezetébe. De feltéve, hogy helyesen is alkalmazta a szabályt, nem valami különös szellemi munkát végzett, mert egyszerű logicai operatióval csupán syllogismust alkotott.

Az inductió által ki akarjuk találtatni: 1. a ragozási alakokat, 2. a syntacticai szabályokat. Ez akként történik, hogy a tanulót egyes mondatok alapján vezetjük fel a rendszeres nyelvtan valamely fejezetéhez. De ez természetesen csak egyes összefüggéstelen példákon történhetik, mert olyan olvasmány, melyben pl. a névragozás összes alakjai előfordulnának, alig található. E módszer

talán alkalmas az anyanyelv tanítására, mert itt a tanuló az alakokat ismervén, csupán ezek öntudatosabbá tételére és mondatbeli functióik megismertetésére kell gondot fordítania. Másként van ez az idegen nyelvvel, hol a tanuló az alakokat még nem ismeri, hanem azokat mindenekelőtt még emlékezetébe is kell vésnie. De ha a tanuló bizonyos szabály összeállításán fáradozik, mi történjék a mondat többi részeivel, melyek a mondat lényeges részei lehetnek és ennek megértésére szükségesek. Okvetlenül ezeket is meg kell magyarázni, tehát előlegezni kell azon időig, míg a rendszeres nyelvtan illető fejezete kerül tárgyalásra. Kétszeres dologgal jár ez s a mellett kétes eredményű is, mert a mondat teljes egészet foglal ugyan magában, de sokkal kevesebb tényt ölel fel, semhogy az öntudatban megerősödhetnék. Minél több gyökeret ver valamely gondolat vagy tapasztalat a lélekben, annál biztosabban áll benne; más szóval, minél több összefüggő tényből áll valamely olvasmány tartalma, mely intellectualis vagy moralis érdekességénél fogva véső dik be a lélekbe, annál világosabbak lesznek az azt kifejező formák is. Mondatkák alig hathatnak tartalmukkal, nem válhatnak élő képekké és azért nem is szilárdulhatnak meg az emlékezetben. Valahányszor a lélek az emlékezés fényét veti az olvasott darab tartalmára, ez mindannyiszor megvilágítja az egyes mondatokat és ezek részeit is. Miért ne használnók tehát fel a lélek parlagon heverő erejét arra, hogy a szók jelentésének és alakjainak terhét vinni segítse, a mint hogy az emberi kar is könnyebben viszi azt a terhet, melyet vizben mozgat tovább.

Ezek után szinte fölöslegesnek látszik arról szólnunk, hogy akár deductiv, akár inductiv uton nyert szabályok szerint való készitése az összefüggéstelen mondatoknak nagyon kétes eredményű; sőt a lélek egészséges fejlődésére káros is, mert gyakran a tanuló az adott vagy nyert szabályhoz a megtanult szókkal oly példákat alkot össze, melyeknek a valóságban semmiféle tény sem felel meg, tehát sehol és soha még eszmetársításra sem szolgáltatnak alkalmat.. Vagy a léleknek micsoda intellectualis vagy moralis érdeklődését keltik fel az ilyen mondatok: A béka kuruttyol, v. a békák kuruttyolnak, v. a gólya elnyeli a békát stb. De nemcsak a tanuló készteti lelkét ily acrobatai műveletekre, gyakran a tankönyv is ily példákon vezeti át a tanulókat, kik ekként lassankint a tanárt, a tankönyvet s az idegen nyelvet megunják, ha meg nem utálják. Nemcsak a könyvet vágja az ekként kinzott tanuló az év végén a földhöz, hanem ipar-

kodik kiverni fejéből azt a keveset is, a mi csak természetellenes, mechanikus uton került oda bele. Példák alkotása tehát csak akkor lesz czélravezető, ha a tanuló összefüggő olvasmány alapján és evvel való kapcsolatban látja, hogy mily kifejezés áll a tartalom szolgálatában, másrészt ha az olvasmánynak mintegy reproductiójául szolgál.

Az egész oktatás az értelemre akarván hatni, mondattani alapon indul meg, mert az értelmes beszéd mondattal kezdődik, azaz valamely gondolat kifejezésével. Hogy a mondat a maga egészében az első és legkezdetlegesebb, abból is kitűnik, hogy csak hébe-korba keresünk valamely gondolathoz illő szót, de viszont a gondolatot nem egyes szókból teszszük össze, melyeket mint magánállókat lelkünkben tartunk. A gondolkozás processusa lényegében annak szétválasztásában, kifejtésében és öntevékeny összekapcsolásában áll, mi azelőtt belső belátásunkra mint egység létezett. Igy támadt az egyszerű szemléletből gondolat, az egyszerű gyökből mondat.

A tanulás tehát olvasmány alapján indul meg, de ezt a tanár a tanítás kezdő fokán maga fordítja magyarra, nehogy a tanuló kontárkodó előfordításával szétszaggassa a mondatot, melyet mint teljes tényt vagy itéletet kell a tanulónak felfognia; vagyis a tanítás e fokán a mondat tartalmával hasson, élő kép legyen és mint ilyen szilárduljon meg az emlékezetben.

Minthogy a német nyelv tanítása a gymnasium harmadik osztályában kezdődik, lehetővé válik a mondat-constructiók és ezek után az egyes mondattani kategóriák megismertetése és tudatos alkalmazása. A német nyelv tanára tehát egyszerűen felhasználja a magyar nyelvben szerzett ismereteket, melyek használatánál arra fog kiváló gondot fordítani, hogy minden a magyar beszédtől elütő szerkezetet megvilágosítson és hogy a tanulót jó eleve rászoktassa annak észrevevésére, hogy pl. a németben a szóban forgó kifejezésnél olyan mondatszerkezet kivánatos, melynek jelzője külön mondattá (jelzői mondat) alakul, mig a magyar a jelzővel mint egyszerű mondatrészszel megelégszik; vagy viszont, hogy a magyar czélhatározói mondattal él, hol a német czélhatározói mondatrészszel beéri. A német syntaxis megismertetése azonban teljesen gyakorlati uton történik, az alkalomszerű okulást csak akkor váltjuk fel a mondattan rendszeres tárgyalásával, ha a tanitás az egyes mondatok elemzésére tér át.

Sajátságos, hogy az Utasítások, melyek az alaktani kategó-

riáknak inductiv módon való feldolgozását követelik, épen a mondatok összekötését kivánják mechanicus uton tanitani. Ezek szerint az önálló és alárendelt mondatok felismerése a kötőszók és állítmányok alakjainak tekintetbevételével eszközöltetnék, a mi bizonyára a gondolkodás energiájának rovására van. Ha valahol, úgy bizonyára itt van helye a tanuló értelmi fejlesztésének ; de különben is, miféle külső analogiára ismerje fel a tanuló a mondatok fölé- és alárendelő viszonyát, ha hiányzik ennek külső ismertető jele, a kötőszó; vagy ha az alárendelő viszonyt jelölő vonatkozó névmás önálló gondolatok összekapcsolására szolgál; pl. Er versprach, er wolle lernen — a „das“ kötőszó-hijával van ; ebben a mondatban pedig: Karl der Grosse sammelte Volkslieder, welche wieder verloren giengen — az alárendelt mondat kapcsoló helyett van: und diese Volkslieder giengen wieder verloren (mert nem elvesztett dalokat gyüjtött össze). A mondatok mellé-, fölé- és alárendelő viszonyát tehát a gondolatok kategóriái szerint kell a tanulóval kitaláltatni, minek begyakorlása végett legalkalmasabb betükkel való jelzésük. Hogy az összetett mondat szerkezetéről világos áttekintést nyerhessünk, nagyon ajánlatos a különböző mondatoknak különböző betükkel való megjelölése. Az önálló mondatot legalkalmasabban nagy *Ö* betüvel jelölhetjük, pl. Die besonnten Hügel grünen, und des Eises Rinde springt. Jele: *Ö, Ö.*

Az alárendelt mondat mindig valamely mondatrésznek külön mondatban való kifejezése ; a két mondatot rendesen alárendelő kötőszóval vagy vonatkozó névmással kapcsoljuk össze. Minthogy az igén kivül minden mondatrészt körülirhatunk, az alárendelt mondat a szerint, a milyen mondatrésznek functióját veszi át, lehet:

a l a n y i: Wer klug ist, kann schweigen. (Wer kann schweigen? Der Kluge kann schweigen.) Jele: *Ö*
|
a

á l l í t m á n y k i e g é s z í t ő alanyi: Gott ist's, der richtet. (Was ist Gott? Gott ist der Richter.) Jele: *Ö*
|
a

t á r g y i: Wohl weiss ich, dass die irdischen Dinge wechseln. (Was weiss ich? Ich weiss den Wechsel der irdischen Dinge.) Jele: *Ö*
|
t

j e l z ő i : Der Mensch, welcher tugendhaft ist, ist glücklich. (Was für ein Mensch ist glücklich? Der tugendhafte Mensch ist glücklich.) Jele : *Ö*
|
j

h a t á r o z ó i : Er reiste ab, ehe der Tag anbrach. (Wann reiste er ab? Er reiste vor Tagesanbruch ab.) Jele ; *Ö*
|
h

Valamely mondatnak nemcsak egy, hanem több, és pedig vagy egynemű (pl. tárgy és tárgy) vagy különnemű (pl. jelző és tárgy) részét tehetjük külön mondattá, pl. Wir wissen, dass Gott allmächtig ist (die Allmacht Gottes) und dass er die Welt mit Weisheit regiert (seine weise Regierung) Jele : *Ö*
| |
t t

E betükkel való jelzés által szemlélhetővé teszszük azt is, hogy nemcsak önálló, hanem alárendelt mondatok is lehetnek egymással mellérendelő viszonyban, a mint ezt az előbbi és a következő mondatnak egy vonalba eső alárendelt mondatai is mutatják :

Mein Bruder, dessen Nachlässigkeit uns bekannt war, wusste wohl, dass ihm ein Unglück bevorstehe. Jele : *Ö*
| |
j t

Különösen kitűnik e betükkel való jelölésnek gyakorlati haszna a komplikáltabb mondatok szerkezeténél, midőn ugyanis valamely önálló mondatból kivált alárendelt mondatból is kiveszünk valamely mondatrészt és teszszük külön mondattá, pl. Wir kommen an eine Stelle (*Ö*), wo der Boden so weich war (*j*), dass fast ein jeder einsank (következményes határozói), der getrost weiter gieng (*j*) ohne dass er die Gefahr kannte (állapothatározói). Jele : *Ö*
|
j
|
h
|
j
|
h

Minden összetett mondatban egy főgondolat foglaltatik : az önálló mondat ; a belőle kiváló mondat pedig : az alárendelt mondat. Mindegyik előbb való mondat az alatta levőre fölérendelt ; e szerint az előbbi példában az „*Ö*“ mondat nemcsak önálló, hanem az

alatta lévőnek fölérendelt mondatja is; ez a „*j*“ mondat pedig nem önálló mondat ugyan, de az alatta lévőnek (*h*) fölé rendeltje stb.

Még szemlélhetőbbé tehetjük úgy a mellérendelt önálló, mint az alárendelt mondatoknak egymáshoz való viszonyát, ha az előbbiek közül a kapcsoló és elválasztó mondatokat +, az ellentéteseket ×, a magyarázókat és következtetőket > v. < (hegyével azon mondat felé fordítva, melyből a másik következik) jelekkel jelöljük. Zárójelbe tett jellel jelöljük azon mondatok viszonyát, melyek kötőszó nélkül vannak: pl.

K a p c s o l ó k: Die besonnten Hügel grünen, und des Eises Rinde springt. *Ö* + *Ö*.

Die Nacht ist nun vergangen, der Tag steht so herrlich da. *Ö* (+) *Ö*.

K e t t ő s k ö t ő s z ó v a l: Er hat mich weder gegrüsst, noch hat er mir ein freundlich Wort gesagt. + *Ö* + *Ö*.

E l l e n t é t e s e k: Die Kraft ist schwach; allein die Lust ist gross. *Ö* × *Ö*.

Ernst das Leben, heiter ist die Kunst. *Ö* × *Ö*.

K ö v e t k e z t e t ő k é s m a g y a r á z ó k:

Lobet den Herrn; denn seine Güte währt ewiglich. *Ö* > *Ö*.

Die Güte des Herrn währt ewiglich, darum lobet den Herrn. *Ö* < *Ö*.

Das Glück ist parteiisch; (denn) dem einem gibt es, dem andern nimmt es. *Ö* (<); *Ö* (×) *Ö*.

E jelekkel az alárendelt mondatok egymás mellé rendeltségét is feltüntethetjük.

Egyébként kezdetben megelégedhetünk a könnyebb áttekintés végett a betűkkel és az interpunctióval. Pl. Felsmann J. Deutsches Lesebuch, I. Theil „Die beiden Ziegen.“ cz. olvasmány darabja.

Zwei Ziegen begegneten sich auf einem schmalen Wege, der über einen tiefen, reissenden Waldstrom führte; die eine wollte herüber, die andere hinüber. „Geh mir aus dem Wege!“ sagte die eine. „Das wäre mir schön!“ rief die andere; „geh' du zurück und lass mich hinüber; ich war zuerst auf der Brücke.“ „Was fällt dir ein?“ versetzte die erste; „ich bin viel älter als du und sollte dir weichen? Nimmermehr!“ Beide bestanden immer hartnäckiger darauf, dass sie einander nicht nachgeben wollen; jede wollte zuerst hinüber, und so kam es von Zank zu Streit und Thatsächlichkeiten. Sie hielten ihre Hörner vorwärts und rannten zornig gegen einander.

Von dem heftigen Stosse aber verloren beide das Gleichgewicht; sie stürzten und fielen mit einander über den schmalen Steg hinab in den reissenden Waldstrom. Nur mit grosser Anstrengung gelang es ihnen sich an's Ufer zu retten.

Ö,
|
j; Ö. Ö,
|
„*t*“. Ö,
|
„*t*“, „*t*“, „*t*“. Ö,
|
„*t*“; „*t*“. „*t*“. Ö,
|
h; Ö, Ö. Ö. Ö; Ö. Ö.

Az olvasmány ilyetén megjelölése hathatós eszköz egyfelől a tanuló előkészültségének ellenőrzésére, mert alkalmat ad a tanítás későbbi fokán a tanárnak, hogy egy áttekintéssel meggyőződjék, vajjon a feladott leczkeszöveget helyesen fordította-e; másfelől a figyelem energicusabb felgerjesztésére, mert jobban feltünteti a magyar és német nyelvnek egymástól elütő mondatconstructióit; végül bevezeti a tanulót a stilus sajátos titkaiba és hozzá szoktatja a mondatok eurhythmicus elrendezéséhez is.

Ezek után következik az egyes mondatok elemzése a mondatkategoriák szerint, mi a magyar nyelvben szerzett ismereteknél fogva minden nehézség nélkül lehetséges. Ezeknek a mondatkategóriáknak van fentartva, hogy bevezessék a tanulót valamely nyelv műhelyébe, különösen pedig, hogy feltárják előtte azon különbségeket, melyekben a magyar gondolkozás a némettől elüt. E mondattani módszernek leginkább azt vetik szemére, mint Hunfalvy Pál is: „Hogy a mondattant veszi döntőnek, mintegy mintának s ebbe szorítja a nyelv tüneményeit. Ha a mondattan mindvégig logicai akar lenni, a logicát nem mindig követő szókategóriákra nem lesz alkalmazható, vagyis a szókategóriák nem illenek majd a mondattan kategóriáiba. Mindig van ellenmondás a logica és grammatica közt. Az általános grammatica, tehát az általános mondattan is leginkább megegyez a logicával, de az nyelvre nem taníthat, mert a nyelvbeli sajátságok mind kiesnek a grammatikából és az általános mondattanból. Bizonyos tehát előleg is, hogy valamint a magyar mondattant a magyar szókategóriákra, úgy a latin mondattant is a latin szókategóriákra kell alapítani. A logica szabályait lehet

ugyan minden nyelven kifejezni, tehát az általános mondattant is minden nyelven értelmezni: ámde én csak azon nyelven, melyet tudok, fejezhetem ki a logica szabályait s értelmezhetem az általános mondattant, nem pedig azon nyelven, melyet tanulni akarok, melyet még nem tudok. Világos tehát, hogy az általános mondattan elő nem segíti az idegen nyelv tanítását."

Lássuk ezen állításokat egyenkint. Ezek elseje, melynek a többi csak magyarázatúl szolgál, az, „hogy a mondattani oktatás a mondattant veszi döntőnek és mintegy mintának, és ebbe szorítja a nyelv tüneményeit." Azt, hogy vannak nyelvtünemények, melyeket csakis mondattani alapon magyarázhatunk meg, legjobban mutatja a szók összetétele. Tudvalevőleg a szóösszetételben az utolsó rész általános fogalmat fejez ki, melyet a megelőző faji vagy egyedi fogalommá alakít át. Az összetett szók ritkán állanak hasonló jelentésü szókból, pl. Eidschwur, hanem többnyire különböző jelentésüekből. Ezen utóbbiakat valódi és nem valódi összetételekre osztjuk. A valódi összetételben két szót rag nélkül kapcsolunk össze, pl. Hausherr, grasgrün. A nem valódi összetételben két olyan szó kerül össze, melyek eredetileg csak lazán függnek össze, és az első mindig magán viseli az összefüggésnek nyomát, pl. Königssohn, Landeskind; ez tehát ragos összetétel. A valódi összetételben a két fogalom mindig úgy összeolvad egymással, hogy gyakran jelentésük elvesztése vagy megváltoztatása nélkül fel sem bonthatók, pl. e szók: Jungfrau, Grobschmied, Eilbote egészen mást jelentenek mint: eine junge Frau, ein grober Schmied, ein eiiender Bote. A nem valódi összetételek azonban jelentésük megtartásával is elválasztathatók, pl. der Königssohn = des Königs Sohn. — A valódi összetételben a szók egymással vagy jelzői, vagy határozói vagy tárgyi viszonyban vannak: Augapfel (etwa Apfel im Auge), Herbstblume (Blume, die im Herbst wächst), Feldzug (Zug in das Feld), Geldmangel (Mangel an Geld), Laubfrosch (grün wie Laub), Weintrinker, Landbau stb. A nem valódi összetételben is rendesen birtokos jelzői vagy tárgyi viszony van a két fogalom közt. Látjuk tehát, hogy mindkétféle összetétel mondattani viszonyon alapul, és épen ezért mondattani alapon is tárgyalandók, mi annyival ajánlatosabb, mert a német nyelv élő nyelv lévén, gyakran kerülünk azon helyzetbe, hogy magunknak is kell alkotnunk összetett szókat. Csakis akkor lesz tisztában a tanuló a szók összetételének helyessége és jelentése iránt, ha azok mondattani viszonyát ismeri: pl. Eseltrei-

ber, Eselsohr. — A mondattani alapon való tanításra még nyomósabb bizonyítékúl felhozhatjuk az elüljárókat; vegyük fel pl. a „*zu*“ elüljárót, melynek szereplését régente úgy jelölték meg, hogy annyit tesz, mint a magyar: *-ban, -ben, -n, -on, -en, -ön*, gyakran *-hoz, -hez, -höz, -nak, -nek, -ra, -re*, néha használatos időre vonatkozólag, vagy hogy jelent arányt és számrendet, irányt és elérést, rendeltetést és átalakulást; *um* elüljáróval és határozatlan móddal összekötve jelenti a magyar „hogy“-ot és teljesség kedvéért szó van még róla a határozatlan igealak használatánál, hol a *zu*-ról az mondatik, hogy ilyen s ilyen igék után az infinitivus z u elüljáróval áll. Hogy azonban miért és mi czélra szolgál a z u, az iránt kétségben hagyják a tanulót; vagy ilyeténkép tanítnak — a mint azt legtöbb régibb nyelvtanban találtam —: „*zu*“ elüljáróval áll a határozatlan a következő igéknél: wünschen, begehren, verlangen, hoffen, fürchten stb.; továbbá némely igéknél, melyek a cselekvésnek idő- vagy módbeli meghatározására szolgálnak, pl. Er weiss die Wissenschaften zu schätzen. Ki képes a mód és az idő fogalmait az ilyen kifejezésre alkalmazni? — Nem józanabb és logicusabb-e az a tanítás, mely a „*zu*“-nak használatát eredeti jelentéséből indulva ki, a mondat részein alapítja meg: a *zu* eredetileg helyhatározó, de lehet képes helyhatározó, idő-, mód-, állapot-, czél- stb. határozó, továbbá használatos a mondat alanyául s tárgyául álló infinitivusnál ilyen s ilyen kifejezésekben. A tanuló ekként a nyelv szellemébe hatolva észre tanulja venni ama különbségeket, melyekben a magyar nyelv a némettől elüt. A „*zu*“ tehát képes helyhatározó ebben: Steinkohlen dienen zum Brennen; — alany: Vermögen zu sammeln ist die Pflicht eines jeden Menschen; — tárgy: Er weiss die Wissenschaften zu schätzen (mit tud? becsülni; mit becsülni? a tudományokat). Mind az alanyúl, mind a tárgyúl álló infinitivusnál a „*zu*“ elvesztette jelentőségét; de használatos az előbbi esetben akkor, ha az alanyúl álló tárgyas ige tárgyával genitivus objectivus helyett áll; az utóbbi esetben pedig a következő tárgyas igék: anfangen, anheben, aufhören, beginnen, aufgeben, erlauben, fortfahren stb. (körülbelül 60 gyakran előforduló) ige után használatos.

E két példa eléggé bizonyítja, hogy csakis a mondat körén belül tárgyalhatók értelmesen némely nyelvtünemények. Az azonban nem tagadható, hogy ha a mondattan mindvégig logicai akar lenni, a logicát nem mindig követő szókategóriákra nem lesz alkalmazható; vagyis a szókategóriák nem illenek majd a mondattan

kategóriáiba; vannak ugyanis olyan kivételek, midőn ugyanazon kérdésre különböző, vagy különböző kérdésre ugyanazon casus használatos. Ennek okát a nyelvek régi korszakaiban, oly időben kell keresnünk, midőn a hangok állandóbbak voltak. Csakhamar azonban valamely erő kezdett érvényesülni, mely az alakok sokféleségére veszélyesen hatott és ezeket csak a legszükségesebbekre szorította össze. Ez a nyelvekben kevésbbé használt, de a külön használatban igazolt formáknak más, sokszorosan használt és így a nyelvérzékbe erősen vésődő formákhoz való áthasonítása: az analogia. A grammatikai formák lassankint összeolvadnak, valamely casus functióját más casus vette át. Általában azonban nem mondható, hogy a nyelvbeli sajátságok mind kiesnek az általános mondattanból. De ha nem is volnának alkalmazhatók a logicai kategóriák a szótani kategóriákra, ez még nem bizonyít semmit a nyelv mondattani alapon való tanítása ellen. Vajjon elvetik az etymologiai alapot azok a nyelvek, melyek a történeti orthographiát követik, mint a franczia és az angol?

Legfőbb haszna a mondattani kategóriákra alapított nyelvtanításnak abban nyilvánul, hogy nem fordít szóról szóra, a mint ezt a szókategóriákra alapított nyelvtanulásnál látjuk, a melynek útmutatása szerint a fordításnak gyakran semmi értelme, vagy oly hibás az, hogy csak a tanár correcturája vezeti a tanulót a helyesre. Miért vessük el tehát azt a módszert, mely az olvasás közben megszerzett ismeretek intensivebb megerősítésére segítségül veheti a ragozás begyakorlását és az olvasmányból vett példákkal való gyakorlatot!

Itt értünk azon ponthoz, hol a nyelvtan rendszeres tárgyalásáról kell szólanunk. Az olvasmány lefordítása és mondat-szerkezeteinek megjelölése után az egyes mondatok elemzéséhez fogunk. Hogy az állítmányból vagy alanyból induljunk-e ki, összefügg azon kérdéssel, vajjon a név vagy igeszó-e régibb. E kérdésre különböző választ adtak; némelyek azt állítják, hogy a nyelv eredetileg csak névszókat ismert, mások meg, hogy csak igeszókból állt. És mindegyik a maga nézetéből indulva ki osztotta be a grammaticai oktatást, azaz egyik részük az igeragozást a névragozás elé helyezte, mások pedig a névragozást bocsátották előre, a szerint a mint az egyiket vagy a másikat tartották régibbnek. Hogy ez a felfogás és eljárás minden elfogadható alapnak híjával van, felesleges bizonyítgatnom.

A név- és igeszó egyszerre fejlődött, egy koruak és egyenlően jogosultak, mint egy szétágazó törzsnek két ága. A szétágazás előtt egyik sem volt még meg, de a szétágazással mindkettő egy időben keletkezett. Tudományos szempontból tehát mindegy, hogy a nyelvtanban a név- vagy igeszóval kezdjük-e a tanítást; csupán a logicai szempont lehet döntő, mely pedig a mondat súlypontját az állítmányba, tehát az igébe helyezi. Evvel kezdjük meg tehát a tanítást; csupán az a kérdés, hogy beválik-e itt az inductiv módszer. A tapasztalás alapján be kell vallanunk, hogy ez csak kevés számú és tehetséges tanulóval vezet sikerre; de más részről a legnagyobb nehézség magában a német nyelvben rejlik, mely mint a franczia és angol is nem áll többé a nyelvfejlődés azon fokán, melyen a szó az ő mivoltában még teljes, minden részének birtokában és egész hangteljességében van, a mint ezt a görög és latin nyelvnél látjuk, melyeknek szavai mind hang, mind forma, mind functió tekintetében világosabbak. Azért a német nyelv tanításában az inductiv menet mellett a nyelvtudomány azon gyakorlati oldalát is használnunkra fordítjuk, mely utmutatást ad arra, hogy gyorsabban és könnyebben juthassunk czélhoz az eddig kedvelt módszereknél.

Az inductiv elemzésen alapuló nyelvtanítás mellett ugyanis párhuzamosan haladunk a mondat egyes részei szerint való rendszeres nyelvtanításban. Azt a kört, melyben a nyelvtanításnál mozgunk, mindig az illető mondatrész természete határozza meg.

1. A fentebb közölt Felsmann-féle olvasmányt véve alapúl, a szóban forgó állítmányi igével való kapcsolatban, tehát *begegnen* igével tárgyaljuk az igéről szóló általános szabályokat, úgymint: az igék nemeit, az igeragozást, az ige módjait, a cselekvés ideit és nemeit; a fősúlyt azonban mindig az összes igékre kiterjedő és a szóban forgó igével összefüggésben lévő nyelvtényekre fektetjük. Ezen ige pl. alkalmul szolgál, hogy kiterjeszkedjünk az igeszók képzésére és összetételére, a fősúlyt azonban ismét csak azon összetételre és képzésre fogjuk fektetni, melyhez esetleg maga ezen ige tartozik.

2. Kik találkoztak, illetőleg mentek elébe? — *Zwei Ziegen.* A *die Ziege* szónál ugyanazon eljárást követjük, mint fentebb; tárgyaljuk tehát a főnév általános — t. i. az erős, gyönge és vegyes ragozás — szabályait, különös részletességgel pedig a nőneműeket; kiterjeszkedünk a nemekről szóló, különösen pedig a nőneműek

szabályaira. Ennél a szónál tárgyalhatjuk egyúttal a magánhangzók quantitásának, tehát a helyesirásnak főbb elveit.

3. Hány kecske? Jelzője: *zwei*. Ennél először is a melléknevek ragozásainak főbb szabályairól: az erős, gyönge és vegyes ragozásról lesz szó, s csak azután beszélhetünk a számnevekről, mert a számnevek némelyike mint jelző mind a három ragozás szabályai alá esik; végre általában a melléknévi jelzőről.

4. Az alany és állitmány a mondatnak legszorosabban összetartozó részei lévén, ezek mondattani tárgyalása következik.

5. Kinek mentek elébe? Egymásnak: *sich*, azaz találkoztak; *sich* részes határozónál tárgyaljuk a személyes és visszaható névmást, különös tekintettel a visszható igékre; végül a részes határozót, de evvel kapcsolatban az összehasonlítás kedvéért együvé állítjuk a dativus összes functióit.

6. Hol találkoztak? *auf einem schmalen Wege; — der Weg* szónál már csak a hímneműek ragozásáról szólunk bővebben, különösen pedig azokéról, melyek többese *-n* raggal van; *schmal* jelzőnél csak ismételjük mindazt, mit fentebb tanultunk; *auf* elüljárónál szólunk általában az elüljárókról, az ezekkel álló esetekről és csak azután térünk át az *auf* használatára, melynek összes functióit egybeállítjuk.

Ez lesz a tanitás további menete is. A mint ugyanis valamely mondatrésznek alaktani elemzésével összes alakjait megismertük, áttérünk előforduló alakjának mondattani szerepére és összeállítjuk összes mondatbeli functióit; a mint pedig valamely alak- vagy mondattani részt feldolgoztunk, az egésznek ismétlése következhetik.

Ekként a tartalom szolgálatába szegődtetjük a nyelvtanulást, az összehasonlítás és egybevetés által pedig végét vetjük ama szellemtelen munkának, mely szókat és nem eszméket fordított.

(Nagy-Becskerek.) *Gretes József.*

IRODALOM.

Pro domo sua.

(Ἀπαγγελία = Selbstanzeige.)

(Befejező közlemény.)

De a számok nagyobb része más egyenlő öszvezendőkből is állhat, mint pl. $6 = 2 + 2 + 2$. Az ilyeket „*szerkesztett* számok“-nak (zusammengesetzte Zahlen), azokat pedig, a melyeket nem

lehet más egyenlő öszvezendőkből, sem mint 1-ekből alkotni öszvegekké, „*egyszerü* számok"-nak (Primzahlen) nevezik. A tankönyvek másképen és magában nem helytelenül értelmezik, hanem én módszerűebbnek látom a *szorzás* értelmezéséből közetlenül hozni le a *prim*szám fogalmát.

Tudott dolog, hogy szorzót és szorzandót közös néven *tényező*nek (factor) neveznek. Ehez én azt ragasztom, hogy az *osztót* is felveszem a *tényezők* fogalma alá. Világositsák a következők:

1. Az *osztás*, egy vagy több *tényező* kitörlése, a mit így symbolizálunk: az adott *osztandó* $= am$ és az *osztó* $= m$ levén, a miveletet szó szerint így hajtjuk végre: am és világos, hogy a *hányados* $= a$.

2. De világos az is, hogy a miveletet csak úgy hajthatni végre, hogy ha a kitörlendő tényező explicite meg van az osztandóban. Ha nincs, csak akaratunkat jelöljük ki. Pl. föltéve, hogy $s = am$, $\frac{s}{m} = am = a$. Akár $s : m = am : m = am = a$.

3. Minthogy az ott levő, a letörlött, a letörlendő tényező is mind csak *tényező*, tehát az *osztó* is az, csakhogy megkülönböztetésül „*alténye*ző"-nek nevezem. Az osztandó tényezői ellenben: *feltényezők*.

4. Az osztás fogalma megkivánja, hogy symbolikus alakjában ott legyen az *osztandó*; de hogy ebben meglegyen az alténye ző, ezt csak az osztás végrehajthatósága teszi szükséges feltétellé. Tehát az *altényezőt* külön és magára gondolva ezzel a symbolummal fejezzük ki: $\frac{1.1}{m} = \frac{1}{m}$ vagy: $1 : m$.

(Hasonló symboluma a magára gondolt kivonandónak a $0 - a$, de a melyből szokás szerint a kisebbitendő 0 elmarad, holott az $\frac{1}{m}$-et nem szokták, ámbár lehetne így irni: $\frac{}{m}$ vagy $: m$).

5. Az 1.—4. alatt elmondottakból a törtszámok minden miveletei önként folynak. De nevezetes következmény az, hogy szorzás- és osztás-jegy oly viszonyban vannak egymással, mint másfelől a + és —. Kimutatom példákban: $1 \times (a \times b) = ab$; $1 \times a : b = \frac{a}{b}$; $(1 : a) : b = 1 : (ab)$; $1 : (a : b) = b : a$. Azaz, a mely szám előtt reá vonatkozó $\times$ vagy $\times\times$ van: *feltényező*; a mely előtt $\times$: vagy $: \times$ van: *alténye ző*; a mely előtt :: van: megint *feltényező*. És valamint a jegyek szabályát illetőleg néhány tényezőből álló szorzatban, pl. $ab \times -cde \times -f \times -gh = -abcdefgh$, a *positiv* tényezőket nem vesszük tekintetbe, hanem csak a *negativok* páros vagy páratlan száma dönti el a szorzat + vagy — voltát, úgy itt is áll, hogy a mely szám előtt reávonatkozó osztásjel páros számmal (::) vagy (::::) van, az *feltényező*; a mely előtt páratlannal, mint (:) vagy (:::), az *alténye ző*. Ezen szabály szerint a legbonyol-

tabb, csupán osztandókból álló alakot is egyszerű osztalom képébe öltöztethetni. Tessék megkisérteni im e képleten:

$$\frac{\left(2:\frac{3}{5}\right):\left(\frac{17}{19}:23\right)}{\left(\frac{7}{11}:13\right)\left(29:\frac{31}{41}\right)}=\frac{2.5.19.23.11.13.31}{3.17.7.29.41}\ *)$$

Az osztás végre nem hajthatása a *közelítés* fogalmára s miveletének két eszközére: a *tizedes*, és a *láncztörtekre* vezet. Ezzel helyök is ki van szabva az algebrában. De még sűrübben vesszük hasznát a *hatványozás*ban s visszáló miveleteiben. Kiváltkép nevezetes haszna a *közelítés* eszméjének az, hogy ama rovat tárgyalásában, a *hatvány* értelmezését mind végig változatlanul fenntarthatjuk. Kimutatják a következő pontok:

1. A *gyök* (radix) vagy *alap* (basis) az egyenlő tényezők egyike. A *rangjel* (exponens potentiae) a tényezők száma.

2. A *hatvány* elemeit, ha különböző számok, nem lehet értéke változása nélkül felcserélni. Ennek: $x^y = y^x$ csak egy példája van tudva, u. m. $2^4 = 4^2$.

3. A hatvány szorzat levén, hozzá is, mint bármely szorzathoz az 1-et tényezőnek odairhatni értékváltoztatás nélkül. $a^3 = aaa = 1 \times aaa = aaa \times 1$. Majd hasznát vesszük.

4. A rangjel, mint szám, minden számalakot ölthet és mindenikben más-más miveletet sugall. Ha, *a)* öszveg alakja van, mint pl. ebben a^{3+2}, azt olvassuk le róla, hogy ne csak három tényezőből alkossuk a szorzatunkat így: „*aaa*“, hanem irjunk még kettőt hozzája, és ez lesz: „$aaa \times aa$“ $= a^3 \times a^2 = a^5$. Ebből mindjárt következik, hogy ha m és n természetes számok, $a^{m+n} = a^m a^n$. — Ha, *b)* különbség-alak a rangjel, pl. a^{5-2}, itt a kivonandó azt teszi, hogy a leirt öt tényező *aaaaa* közül törüljünk ki kettőt így: $aaa\not{a}\not{a} = \frac{aaaaa}{aa} = \frac{a^5}{a^3} = a^2$, és átalában: $a^{m-n} = \frac{a^m}{a^n}$. Az eljárás akkor se hágy cserben, ha $n > m$, mert a törlést nem hajthatjuk ugyan végre, de megtehetjük a symbolizálását így: $a^{2-5} = \frac{aa}{aaaaa} = \frac{1 \times \not{a}\not{a}}{\not{a}\not{a}aaa} = \frac{1}{aaa} = \frac{1}{a^3} = \frac{a^0}{a^3} = a^{0-3}$. — *c)* A szorzatalaku rangjel se csinál bajt. $a^6 = a^{2+2+2} = aa \times aa \times aa = (a^2)^3 = a^{3 \times 2}$. — De már *d)* az $\frac{m}{n}$ rangjellel csakugyan elakadunk,

*) Magyarázat. A 2 előtt nincs osztásjegy, tehát *felteny.* — A 3 előtt van *egy*: *alteny.* — Az 5-re két osztásj. vonatkozik: *felt.* — 17-re csak egy: *alt.* — 19-re kettő: *felt.* — 23-ra megint kettő: *felt.* — 7-re egy: *alt.* — 11-re és 13-ra kettő-kettő: *felteny.* — 29-re egy: *alt.* — 31-re kettő: *felt.* — 41-re három: *alteny.*

gondolja olvasóm. Nem kell félni, segít a közelítés eszméje: lássuk mikép.

5. Láttuk, hogy minden számot szorzatnak tekinthetni, de két módon, u. m. némelyikét mint *egyszerü*, másikát mint *szerkesztett* számot. A természetes számok bármely terjedelmes sorát végig nézve azt tapasztaljuk, hogy jóval több a szerkesztettek száma (Anzahl), mint az egyszerüeké. De már ha az egyenlő tényezőkből szerkesztetteket (a hatványokat) keressük, mindeniknél sokkal gyérebben leljük. Lássuk a számokat 1-től 100-ig. (*Jegyzet*: n. h. = nem hatvány; P = egyszerü szám.)

$1 = 1^m$	26 n. h.	51 n. h.	76 n. h.
2 n. h. P.	$27 = 3^3$	52 n. h.	77 n. h.
3 n. h. P.	28 n. h.	53 n. h. P.	78 n. h.
$4 = 2^2$	29 n. h. P.	54 n. h.	79 n. h. P.
5 n. h. P.	30 n. h.	55 n. h.	80 n. h.
6 n. h.	31 n. h. P.	56 n. h.	$81 = 3^4 = 9^2$
7 n. h. P.	$32 = 2^5$	57 n. h.	82 n. h.
$8 = 2^3$	33 n. h.	58 n. h.	83 n. h. P.
$9 = 3^2$	34 n. h.	59 n. h. P.	84 n. h.
10 n. h.	35 n. h.	60 n. h.	85 n. h.
11 n. h. P.	$36 = 6^2$	61 n. h. P.	86 n. h.
12 n. h.	37 n. h. P.	62 n. h.	87 n. h.
13 n. h. P.	38 n. h.	63 n. h.	88 n. h.
14 n. h.	39 n. h.	$64 = 2^6 = 4^3 = 8^2$	89 n. h. P.
15 n. h.	40 n. h.	65 n. h.	90 n. h.
$16 = 2^4 = 4^2$	41 n. h. P.	66 n. h.	91 n. h.
17 n. h. P.	42 n. h.	67 n. h. P.	92 n. h.
18 n. h.	43 n. h. P.	68 n. h.	93 n. h.
19 n. h. P.	44 n. h.	69 n. h.	94 n. h.
20 n. h.	45 n. h.	70 n. h.	95 n. h.
21 n. h.	46 n. h.	71 n. h. P.	96 n. h.
22 n. h.	47 n. h. P.	72 n. h.	97 n. h. P.
23 n. h. P.	48 n. h.	73 n. h. P.	98 n. h.
24 n. h.	$49 = 7^2$	74 n. h.	99 n. h.
$25 = 5^2$	50 n. h.	75 n. h.	$100 = 10^2$

Látnivaló, hogy az első 100 szám között csak huszonöt prim szám van, a hetvenöt szerk. szám közt csak 12 hatvány. A bizonyos foku hatványokat tekintve, 2-od hatvány (ide számítva 1^2-át is) van tíz; 3-ad h. három; 4-ed h. kettő; 5-öd h. egy és 6-od h. is csak egy *).

6. Azon egy szám különböző hatványok képét viselheti, mint pl. a 16, a 64 és a 81.

*) Kérem a t. tanár urakat, ne tartsák kicsinységnek az ilyes áttekintéseket. Nagyon tájékoztatják a tanulót a hatványok terén. Jó velök is készíttetni ilyeseket, illetőleg tovább folytattatni az itt megkezdettet. *Szerző.*

7. Akármelyik nem hatványt is lehet közelítőleg hatvány képébe öltöztetni. A közelítés módját egy példán mutatom meg.

Legyen az adott szám a 2. Akármelyik gyöknek ha > 1 és < 2 lehet a 2-őt megközelítő hatványa; hogy hát ilyen x^y-t kapjunk, vegyünk fel x-nek 1·1-et.

$1{\cdot}1^7 = 1.9487171\ldots.$; $1{\cdot}1^8 > 2$. A 1·1 tehát 7-ed gyöknek igen kevés. Megkisértjük 1·11-dal. $1{\cdot}11^7 = 2{\cdot}0761\ldots.$, tehát igen nagy, még pedig úgy, hogy csak a 2-dik tizedes lehet $= 0$. — $1{\cdot}101^7 = 1{\cdot}9610\ldots.$; kevés. $1{\cdot}102^7 = 1{\cdot}9736\ldots.$; $1{\cdot}103^7 = 1{\cdot}9862\ldots$; $1{\cdot}104^7 = 1{\cdot}9988\ldots$; de $1{\cdot}105^7 = 2{\cdot}01\ldots.$ tehát igen sok és 1·104-hez kell 4-dik tizedest venni. $1{\cdot}1041^7 = 2{\cdot}0001\ldots$ kevéssel több, de még is csak több a 2-nél és igy 1·1040-hez kell 5-dik tizedest vennünk. $1{\cdot}10401^7$, $1{\cdot}10402^7$, $1{\cdot}10403^7$, $1{\cdot}10404^7$, $1{\cdot}10406^7$, $1{\cdot}10407^7$ még mind nem adnak elég 9-et tizedesekben; hanem $1{\cdot}10408^7 = 1{\cdot}99988$, mely csak 0·00011-el kevesebb a 2-nél, úgy hogy ha tetszik, itt megállhatunk és 1·10408-at elfogadhatjuk a 2-nek 7-ed gyökéül. $1{\cdot}10409^7$ már igen sok lenne, de a 2-őt még inkább megközelíti, mert csak a 6-dik tizedesben haladja meg.

Ez bizony hosszadalmas és fárasztó munka, de — mint említém — belátást nyujt a tanulónak a hatvány természetébe, aztán gyakorlatot a rövidített szorzás kezelésében. Ez pedig nagyon szükséges, mert az itt részletezett eljárást a tudomány más részeiben is használják. Jelesen a felsőbb numericus egyenletekben ez az egyetlen egy módja a gyök (radix aequationis) értéke megközelítésének.

8. A $x^y = a$ tehát egy teméntelen módon megoldható határozatlan egyenlet. Következéskép minden számról bizvást feltehetni, hogy a k á r h á n y megközelíthető tényezőből áll. És igy végeredményül az $\frac{m}{n}$ rangjel ügye is el van a nem oszthatóság esetében döntve. Ugyanis $a^{\frac{m}{n}} = (a^m)^{\frac{1}{n}}$; de $a^m = b^n$ lehet és $(a^m)^{\frac{1}{n}} = (b^n)^{\frac{1}{n}} = b^{\frac{n}{n}} = b$. Igy pl. $64^{\frac{1}{3}} = (4^3)^{\frac{1}{3}} = 4^{\frac{3}{3}} = 4^1 = 4$, pontosan. $2 = 1{\cdot}41421356\ldots^2 = 1{\cdot}259921\ldots^3 = 1{\cdot}1892\ldots^4$ közelítőleg és az iménti számok illetőleg $2^{\frac{1}{2}}$, $2^{\frac{1}{3}}$, $2^{\frac{1}{4}}$. Egy szóval ebben: $n^{\frac{m}{n}}$, az osztó n az $a^m = b^{mn}$-ben feltehető és megközelíthető egyenlő tényezők számának $\frac{1}{n}$-ét jelöli, éppen ugy, mint pontosan az oszthatás esetében.

Igy ragaszkodom én az egész munkám folyamában szorosan és tétovázás nélkül az egyszer megadott értelmezésekhez.

További elv az, a melyet a „Módszer“-ben lehető rövidséggel igy fejeztem ki:

Egyszer egyet!

Minden szakaszban csak egy kis és könnyen megtehető lépéssel haladok az algebra tanaiban. Úgy hogy a tanuló mindenik

§ végével elmondhatja azt, a mivel egykori tanítványom lépett egy más tárgyu könyvemből tanultában: „Minden óra után érzem, hogy valamit tanultam“. Elég volt megemlítni. Más elv:

Ismételjünk óvatosan és czélszerüen!

A „ismétlés“ nem a gépies elől meg elől kezdést teszi nálam, hanem azt, hogy valahányszor új alakra vagy fogásra (Kunstgriff) léptetem a tanulót, ezzel az előbbieket egyenként combinálom s ily kapcsolatokban ismételtetem a már tanultakat. Pl. a *szorzás* fogalmát értelmezvén s az illető miveleteket begyakoroltatván, a következő rovatokat veszem tárgyalás alá: 1) *öszvegek*, melyeknek *öszvezendői szorzatok*; 2) *különbség*-alakok, melyekben *kisebbitendő* és *kivonandó* szorzatok; 3) *algebrai öszvegek* hasonló kapcsolatban. Aztán megfordítva: *Szorzatok*, melyeknek tényezői: 4) *öszvegek*; 5) *különbségek*; 6) *vegyesek*; 7) mindezen alakok átváltoztatásai egyikből a másikra.

Ne véljék a t. tanár urak az imént irtakat nebelgő rendszerezésnek. Ezzel a móddal ugyanis arról leszünk biztosítva, hogy egyetlen egy alapképletet vagy miveletbeli fogást sem szalasztottunk ki kezünk közül. Már pedig mindenikök szükséges arra, hogy az algebrával czélt érjünk. A czél pedig egyedül az, hogy az x-et bármily bonyolodott állapotából kiszabadítsuk, azaz, hogy az i s m e r e t l e n mennyiség értékét szorosabban vagy tágabban meghatározzuk. — Elértünk az utolsó (last not least) elvhez:

Haladjunk fokozatosan! — Hogy ennek az egész munka folyamában elég van téve, kitetszik a rendszer schemájából. Az egyes §-okban pedig azzal, hogy a feladatok a lehető legegyszerüebb példákon kezdve, kis léptekkel haladva válnak bonyoltabbakká, a könnyebbek nehezebbekké. Szolgáljon tanu gyanánt erre s részint a feljebbiekre a 34. §.

Szorzatok öszvegét öszvegek szorzatává változtathatni.

U t (asítás). Ha a szorzatok öszvegének m i n d e n i k tagjában megvan azon egy tényező, ezt csak e g y s z e r irjuk e g y i k tényezőnek s a társainak algebrai öszvegét m á s i k n a k.

$12 + 18 = 6.2 + 6.3 = 6 \times (2 + 3) = 6 \times 5 = -6 \times -5.$

$42 - 28 = 7.6 - 7.4 = 7.(6 - 4) = 7.2 = -7 \times -2.$

Változtasd szorzatalakká:

1) $49 + 21 = ?$
2) $44 - 33 = ?$
3) $65 - 26 = ?$
4) $21 + 28 + 35 = ?$
5) $72 - 56 + 16 = ?$
6) $81 - 27 - 18 = ?$
7) $-63 - 35 + 21 = ?$
8) $-48 + 24 - 36 = ?$
9) $-45 - 35 - 30 = ?$
10) $27 + 36 + 54 + 72 = ?$
11) $72 - 48 + 40 - 32 = ?$
12) $56 - 14 - 35 + 49 = ?$

Egyszerü (prim) számnak 1 a tényező társa.

13) $19 + 57 = ?$
14) $37 - 111 = ?$
15) $69 + 23 + 92 = ?$
16) $145 + 29 - 87 = ?$
17) $248 - 31 - 124 = ?$
18) $212 - 265 + 53 + 318 = ?$
19) $136 - 34 - 17 - 51 = ?$
20) $369 - 123 - 82 + 41 = ?$

$$5ab - 3ab + 7ab = (5 - 3 + 7)\,ab = 9ab.$$

21) $4a + 5a = ?$
22) $9b - 7b = ?$
23) $6c - 13c = ?$
24) $-7d - 9d = ?$
25) $18x + 23x = ?$
26) $35y - 22y - 7y = ?$
27) $60ab - 41ab = ?$
28) $52bc - 83bc = ?$
29) $7afx + 17afx = ?$
30) $80bdy - 53bdy = ?$
31) $7abc + 19abc - 15abc = ?$
32) $82mx - 23mx - 11mx = ?$

$am + an = a(m + n) = -a \times -(m + n) = -a(-m - n)$;
$bp - bq = b(p - q) = -b(-p + q)$;
$-ax - bx = (a + b)x - x = -(a + b)x$.

Változtasd különbféle jegyekkel:

33) $af + bf = ?$
34) $bx - ax = ?$
35) $my + mpy = ?$
36) $24a - 12ab = ?$
37) $35bc + 49bq = ?$
38) $77abx - 44cx = ?$
39) $abc + abd + 3abe = ?$
40) $5amx - 7bmx + 2cmx = ?$
41) $abcd + acde - bcdf = ?$
42) $2mnpq + 3mpqr - 5pqrs = ?$
43) $7abxy - 11acxy - 4bxy + 9cxyz = ?$
44) $8ab - 20ac - 4ad + 24ac = ?$

Ime szembetünő a fokozatosság az egyes feladatokban szintúgy, mint az egész §-ban, melyben az előbbiekbeli eszmék: az algebrai összeg, a positiv és negativ szám, a szorzás, a tényezők cserélődhetése és a jegyek szabálya vannak tudottaknak feltéve s az utasításban kijelölt kis lépéssel elébbre vive.

Ugy vélem, untig ismertettem „Gyakorlataim“ I. részét. Annál rövidebben bánok el a II. résszel, mely egyenleti feladatok más gyüjteményeitől főképp csak abban különbözik, hogy az az előitélet, mintha a kérdések egyenletbe való öltöztetésére nem lehetne utasítást adni, tettleg meg van czáfolva benne. Lehet bíz azt és nem kell egyéb hozzá, csak elemzés. Az egyenletalakba öltöztetés különbféle miveleteket igényelvén, ezeket külön kell választani, czélszerü rendben egyenkint megtanítni s begyakoroltatni. A míveletek könyvem szerint ezek:

1. *A számviszonyok leirása.*

* A kérdésekben ugyanis igen ritkán vannak a számtani míveletek (összevés, kivonás, szorzás sat.) szószerint emlegetve, hanem élet- és tudománybeli viszonyok különbféle kifejezéseit kell átfor-

dítni a számvetés és algebra nyelvére. Erre a II. rész a következő §-okban utasít :

1. §. Öszvezési viszony leirása algebrai alakban.
2. §. Kivonási viszony és algebrai öszveg.
3. §. Szorzási viszonyok leirása.
4. §. Osztási viszonyok leirása.
5. §. Arányok leirása.
6. §. Elegyes miveletekből szerkesztendő példák.

2. *Az egyenlőség feltalálása.*

Ezt a 7. §. tárgyalja négy általános elv nyomán, u. m. „I. Minden eredmény egyenlő az elemeiből szerkesztett alakkal. II. Azonegy mennyiség tárgy vagy eredmény különböző (algebrai) alakjai egyenlők. III. A mely kifejezést arányalakra huzhatni, abban az arányok egyenlősége önként következik. IV. A különbséges és szorzatos sorokra vihető példákban az egyenlőségeket a sorok képletei egyenesen kimutatják.“

3. *Az ismeretlen megnevezése.*

Erre a müveletre a 8. §. ád utasítást három elv szerint. „I. Oly kevés ismeretlent kell felvenni, a mint csak lehet, és ha a feladatban több ismeretlen van, valamelyiköket alapismeretlennek véve, ennek egyszerű számviszonyaival kell a többieket kifejezni. II. Néha egy ismeretlentől az egyenlet merőben független. Az oly ismeretlent 1-gyel jelöljük. III. Olykor segédül veszünk fel egy ismeretlent, melyet az egyenlet alakításakor elmellőzünk.“

Itt azt kérdhetné olvasóm, hogy hát *az ismeretlen kiszabadítása* nem tartozik-e az *egyenlet* feloldása miveletei közé ?

Felelet: igen is oda; csakhogy ez a mívelet a legegyszerűebb esettől fogva a legbonyoltabbig az I. részben, mely végig azt a czélt tartja szem előtt, oly teljesen van tárgyalva és tanítva, hogy mihelyt az egyenletet felállítja a tanuló, azonnal ismeretes vidéken és tájékozva van és további dolgozása előtt nem létezik akadály. Ha a kézenforgó tankönyvek e mívelet tanítását a concret feladatok és általában az „egyenletek“ tárgyalására halasztják, hiba és nem jovalom bennök.

Oszintén megvallom, hogy könyvemmel egy baj van. Az t. i., hogy a tanítónak magának előre — úgy szólva — belé kell tanulnia magát, a mely fáradság alól más könyvek használatával fel van mentve, minthogy tartalmukkal és rendszerökkel már az iskola padjain kötött ismeretséget. De azt, a ki a feljebbi intést követi, biztosithatom, hogy 1. tanítása sokkal kevésbbé fáradságos lesz ; 2. magának is világosabb és mélyebb belátást szerez az algebra mivoltába, mint akárhonnan; 3. a mely tanítványt, minden tankönyv hozzájárulta nélkül „Gyakorlataim“ két részén keresztül viszen, bármely vizsgáló birónak eleibe állithatja és nem vall kudarczot vele.

(Kolozsvár) *Brassai Sámuel.*

Világtörténelem. Polgári iskolák és *leányintézetek* számára. Irta *Mangold Lajos* tanár. Képekkel és illustrációkkal. Budapest, Franklin-Társulat magy. irod. intézet és könyvnyomda. 1885. Kzp. 8-r. 196 l. Ára 1 frt.

A mint a leányok középiskolai irányú oktatása körülbelől másfél évtizeddel ezelőtt a napi és szakirodalomban, társadalmi téren s a parlamentben szőnyegre került, egyesületünk közlönye is meleg érdeklődést tanusított e fontos közművelődési kérdés iránt. Érdeklődése fokozódott, midőn a felszólalások, óhajok s tervelgetések határozottabb alakot öltöttek s az állam maga állván az ügy élére, országgyülési határozat útján 1875-ben életre hívta a budapesti első ilynemű intézetet „állami felsőbb leányiskola“ s nem „leánygymnasium“ vagy „leányközépiskola“ czím alatt, hogy ezáltal is eleve élét vegye minden gyanusitásnak, a mi viszonyaink között idétlen nőemanczipálási törekvéseket illetőleg. Élénk figyelemmel kisérte a fővárosi s vidéki hasonnemű intézetek fejlődését, közölte a tanterveket s a tapasztalat által azokon javalt módosításokat, sőt pozsonyi nagygyülésének egyik tárgyául, ez intézetek általános ismertetése után, tért engedett a felsőbb leányiskolai történelemoktatásról szóló tüzetesb fejtegetéseknek is. Jóindulatú érdeklődésének e sokszoros nyilvánulása kétségen kivül abban a főokban leli magyarázatát, hogy hazai közoktatásunk ez új intézménye, habár végczélja nem is azonositható a gymnasiumok- s reáliskolákéival, valóban mégis közel rokonságban áll ezekkel, csaknem kizárólag ez intézetek köréből nyervén férfitanerőit s *tankönyveit* is.

A leányok oktatása tudvalevőleg csak úgy lesz sikeres s a kitűzött czélnak valóban megfelelő, ha a kiszemelt tananyag, módszer, tankönyv stb. a növendékek egyéniségének értelem- s kedélyvilágához alkalmazkodik. A leányiskolákban használt tankönyvekről, könnyen érthető okoknál fogva, ezt éppen nem mondhatni. Közülök több jól megállja helyét a fiuknál, sok nehézséget okoz tanitás- s tanulásban a leányoknál. Azért már kezdetben gondolkozni kellett közoktatási kormányunknak, a tanitás központját képező két főtárgy, t. i. a magyar s német irodalom tan- s olvasókönyveiről, melyek csak ez intézetek tantervét s végczélját tartják szem előtt. A többi tantárgyak kézikönyvei azonban többé-kevésbbé még mindig a fiú-iskoláktól kölcsönöztetnek. Igy a történelem is. Pedig, hogy mily helytelenül, leginkább kitünik e tantárgy tervrajzából, melyet a hazai nőképzés ügyeért is oly nemesen buzgó közoktatási miniszter úr 1885. aug. 15-én némely igen czélszerű s kivánatos módositásokban adott ki.

E szerint a hat tanfolyamból álló felsőbb leányiskolákban a történelmi oktatás czélja: a) a magyar s világtörténelem kifejlődését főbb vonalaiban megismertetni, úgy, hogy a növendékek helyes képzetet szerezzenek róla, és benne a lehetőségig tájékozva legyenek; b) kiválóan gondot fordítani az egyes korszakokban a társadalom úgy alsó, mint felsőbb köreiben létezett családi, társadalmi,

értelmiségi s műveltségi állapotok megismertetésére; végre c) a a nemzet s illetőleg a nemzetek (vagyis főleg az európai emberiség) erkölcsi s szellemi kifejlődésének és a kiemelkedő történelmi alakoknak megismertetése által hatni a növendékek nemzeti érzületének és jellemének fejlesztésére.

E tanczél elérése végett az I-ső osztály heti 2 órában foglalkozik Magyarország történelmének rövid áttekintésével a legújabb időig. A kedélyképző és jellemnemesítő hazafias mozzanatok, képek s alakok könnyed s rövid méltatására fősúlyt fektetve, közben-közben, az illető helyeken, azon legszükségesebb alkotmányos intézmények történelmi fejlődését és ismeretét is adja a növendékeknek, melyeket könnyedén képesek felfogni és elsajátítani. A világtörténelem szintén heti 2 órával a II-ik osztályban veszi kezdetét, folytatja a III. és IV. s befejezi az V. osztály, mindenütt heti 2—2 tanórával. A tananyag szerves egésze a római birodalom, mint központ körül helyezkedik el, magában foglalva a) igen röviden a rómaiak előtt élt s velök távolabb vagy közelebb érintkezésben állott kiváló keleti kultur-népeket; b) a görögök tüzetesb történelme után magát a római birodalom történelmét a királyság, köztársaság s a császárság alatt, s c) a római birodalom romjain keletkezett államalakításokat s művelődési viszonyokat.

A világtörténelem ily értelemben feldolgozandó tananyaga az egyes osztályokban következőleg oszlik meg: II. osztály. Világtörténelmi előismeretek; a történelem fogalma, ős-történelem, emberfajok s nyelvcsaládok, különös tekinttel az árja népekre s nyelvekre; előzetes figyelmeztetés a római birodalomra, mint az egyetemes történelem középpontjára; a világtörténelem korszakos felosztása. Ezek után az ókori történelem megkezdése a keleti kulturnépekkel, melyeknek rövidebb letárgyalása után következik a görögök történelme a kiszabott időhöz mért tüzetességgel, fősulyt fektetve a művelődési viszonyokra s intézményekre. Az anyag tömöttsége s a növendékek gyönge kora miatt itt többet adni nem lehet, azért az ókor átnyúlik a III. osztályba, mely a görög-macedoni időszak s általában a görög művelődési viszonyok átismétlése után a rómaiak történelmét tanítja a királyság, köztársaság s a császárság alatt. A művelődési viszonyok kiváló méltatása mellett itt ismertetnek a római államintézmények is, különösen pedig azok, melyek a későbbi államalakulások alapjául s fejlődési menetéül szolgáltak. A IV. osztály a pogány s keresztény római császárság s általában a római művelődési viszonyok s államintézmények rövid átismétlése után belép a középkorba, melyben a legszükségesebb politikai mozzanatok keretén belől a művelődési viszonyok az állami s társadalmi intézmények (a kereszténység terjedése, a népvándorlás, új államok, nemzetek s nyelvek alakulása, a pápaság s német-római császárság, bizanczi s arab műveltség, hűbérrendszer, lovagság, városi élet stb.) képezik a tananyag zömét egészen a renaissance-ig. Az V. osztály a középkori intézmények s művelődési

viszonyok ismétlése után tárgyalja a renaissance-t s a társadalmi viszonyokat a középkor végén, továbbá a felfedezéseket, találmányokat s utazásokat, melyekkel szoros összefüggésbe hozandó az új és legújabbkor. E kettőskor a művelődési s államintézményi viszonyokra s fejlődésekre különös figyelmet fordít. *Mind a közép-, mind az új és legújabbkorban a Magyarországra való hatásokat és vonatkozásokat föl kell tüntetni.*

Habár tárgyamhoz szigoruan nem tartozik, de a világtörténelemmel való szoros viszonyánál fogva, meg a kép kiegészítése végett is, említenem kell, hogy a VI. osztály heti 3 órában újfent Magyarország történelmét tanítja, itt-ott okfejtőleg, de az illető helyeken mindig műveltségileg s a magyar alkotmány történelmi kifejlődésére s a jelen alkotmányos intézményekre is különös gonddal. *A világtörténelem hatásai s vonatkozásai a kellő helyekre ismétlőleg beillesztendők.* Az óraszám itt egy történelmi olvasmány-darabra is juttathat az ismétlés alatt egy kis időt, s e czélra szolgálhatnak évenkint felváltva Horváth M. „Zrinyi Ilonáˮ-ja, Csengeri A. „Deák Ferencz emlékezeteˮ, Fraknói V. „II. Lajos udvartartásaˮ, Csánki D. „Mátyás király udvaraˮ. Kétségkívül alkalmas darabok fognak kinálkozni egyesületünk újabb ifjusági irataiból; már is van egy pár szép munka a „Magyar Történelmi Életrajzokˮ-ban is.

A felsőbb leányiskolák történelmi tanterve jelen módosításában kettőt okvetetlenül bizonyít. Először azt, hogy az egész tért az európai emberiség civilisatiójának engedi, de kellő helyet jelöl ki rajta mégis nemzetünknek. Másodszor, hogy az iskolában az oktatás által gyakorlatilag igyekszik a női műveltség szempontjából megoldani a követelményeket, melyeket a közoktatási miniszter úr Guizot-ról tartott emlékbeszédében a Magyar Tudományos Akadémia m. é. október 26. ülésén e találó reflexiókban tőn: „A magyar történetiróknak nem elég csatákat leirni; ismerni kell az állapotokat, melyeknek szüleményei *a társadalom s az állam mai állapota*. A mi kulturánk s alkotmányunk sem keletkezett, mint Minerva a Jupiter fejéből; mi is a klasszikus világ iskolájában nevekedtünk; minket is vezetett az egyház; reánk is hatott a germán világ középkori institutióival; mi is keresztülmentünk a reformatión; nálunk is volt feudalizmus és városi élet. Mind e tényezők idézték elő mai kulturánkat jó és rosz oldalaival. Csak ha ily szempontból fogják nyomozni s *tanulmányozni* a mult idők emlékeit, lesz történelmünk a szó valódi értelmében.ˮ

Iskolai oktatásunkban a helyesen kijelölt úton való biztos s czéltudatos haladásnak egyik főtényezője az alkalmas kézikönyv. Gymnasiumaink s reáliskoláink rendelkeznek is már ilyenekkel a történelemre. A felsőbb leányiskolákban csak egy volt eddigelé a czélnak megfelelőleg alkalmazható: a Freemann-Marcali-féle „Világtörténelemˮ, természetesen a tanterv kivánta művelődéstörténelmi pótlásokkal. S míg az intézmény életének első éveiben a II. osztályba oly 13—15 éves növendékek jártak, kik már némi kis világtörté-

nelmi tájékozottsággal rendelkeztek, a siker meg is felelt a várakozásnak. De a második lustrum óta a tanulók életkorára nézve is beállott a normalis állapot, a 11—12. év, melynek gyöngesége már nem birta meg e különben kitünő tankönyvnek sem tömör komolyságát, sem velős terjedelmét, annál kevésbbé, mert mióta az intézetbe való felvételnek mértéke nem a népiskolai V-dik, hanem a IV. osztálynak tananyaga: arra a kis világtörténelmi előtájékozottságra, melyet a Freemann-féle tankönyvek megkivánnak, egyáltalán nem lehetett számítani. Enélkül pedig a szintén megkisérlett Freemann-féle magyarított kisebb kiadást még kevésbbé sikerült tanításunkban óhajtott eredménynyel használni, mint a nagyot. Ideiglenesen segített a hiányon, amennyire segíthetett, a Ribáry-Mangold-féle kis képes világtörténelem. Elvégre a folyó iskolai év elején megjelent az a kis munka, melyet közleményünk élére czimül tűztünk.

Előre is kijelentjük, hogy még e tankönyv sem üti meg teljesen a felsőbb leányiskolák világtörténelmi tantervének mértékét, ami talán nem is annyira a szerzőnek, mint a kiadóhivatalnak rovandó fel, melynek e nemben oly tankönyvre volt szüksége, melyet nem csak a még kevésszámú felsőbb leányiskolák, hanem a túlnyomó többségben levő más tanintézetek is használhassanak. Annyit azonban a figyelmes áttanulmányozás s az eddigi tanítás gyakorlati tapasztalása után bátran állíthatni, hogy mindaz megvan benne, habár sok helyen csak nyers anyagként, mit a felsőbb leányiskola tanterve megkiván, s a keretek is hasonlók azokhoz, milyenekbe a tanítás anyagának illeszkednie kell. Az „Előismeretek" ugyanis (5—8. l.) könnyed és tartalmas rövidletekben mindazt nyújtják, mit a tanterv e tekintetben megszab. A történelmi ókor a római birodalom előtt élt keleti kulturnépekkel veszi kezdetét, melyek közül fel van véve Egyptom, Babylonia és Asszyria, Phönicia, Palaestina, Új-Babylonia és Media, a perzsa birodalom, Elő-India (8—20. l.). Mindezek összefoglalása után jő a görögök történelme (20—48. l.) őt jellemző időszakban, u. m. I. A hőskor. II. Az államalakulások kora. III. A perzsa háborúk időszaka. IV. Perikles s a peloponessusi háborúk. V. A görög-macedon időszak. A görög művelődési viszonyok összefoglalását követi a rómaiak történelme, és pedig: I. A királyság. II. A köztársaság a pún háborukig. III. A pún háborúk. IV. A forradalmak kora. V. A császárság. (48—77. l.) A római birodalmat a keresztény vallás terjedése s a german népek támadása buktatván meg első sorban, ezeknek történelmével beáll a középkor, melynek történelmét (77—142. l.) következő hét időszak szerint tanítja: I. A kereszténység terjedése és a népvándorlás. II. A keletrómai császárság és a kalifátus. III. A római pápák emelkedése s a nyugotrómai császárság helyreállítása. IV. Új államok alakulása (a frank birodalomból). V. A német-római császári főhatalom időszaka. VI. A keresztes hadak s a pápai világuralom kora. VII. A középkori intézmények és szellem hanyatlása. A renais-

sance, a középkori osztályok bomlása, a találmányok és utazások bevezetnek az újkorba, mely (142—183. l.) tárgyalja I. a felfedezések és a reformatio korát. II. Az ellenreformatio és a vallásháborúk korát. III. A fejedelmi absolutismus s IV. a franczia forradalom korát. Ezekhez függed (183—192. l.) a legújabbkor története s művelődési átnézete.

Ismételjük, hogy e tankönyv használatánál a felsőbb leányiskolák tantervével szemben sok helyütt csak nyers anyagokkal van dolga a tanárnak. Az ő szakértelmének s buzgalmának feladata lesz azokat a tanítás és tanulás számára kivánatos módon feldolgozni. Munkáját megkönnyíti a nyelvi előadás könnyedsége, mely nagy haladást mutat a szerző első tankönyveinek meglehetős nehézkes és sok helyütt magyartalan nyelvezetéhez képest. Továbbá a négy tanéven keresztül húzódó tananyag szerves egészének egyes mozzanatai s ezeknek alkatelemei rövideden s világosan advák. Hogy mily előny ez a történelem tanításában, csak akkor fogjuk kellőleg a gyakorlatban méltányolni, ha nemcsak az elméletben adunk igazat a nagy angol bölcselő idevágó mély észlelésének, mely szerint „a történelmi tényeket, amennyiben csak a pontosság s világosság mellőzése nélkül lehet, *röviden kellene előadni*, csakhogy a rendezést volna kivánatos úgy intézni, hogy összetartozandóságuk érthetővé váljék, s egy nagy egész kölcsönösen egymástól függő részeiül tekintethessenek. Ezen tények előadásánál azt kellene czélúl venni, hogy a közöttök levő összefüggést mindenki könnyü szerrel fölfedezhesse, s ezáltal kitanulja egyik fajta tüneménynyel mily másneműek szoktak ugyanazon időben mutatkozni. S az egymásután következő korok kölcsönösen megfelelő rajzát akként kellene előadni, hogy kitünjék belőle, miként módosúlt valamely nézet, szokás vagy intézmény, s a megelőző alakulások vagy műveletek eredményéből mint fejlődött ki a következendőké. Ha a mult idők eseményeiről ilynemű tudomást szerezhet a polgár, csak ebből tanul valamit magaviseletének irányzására vonatkozólag.“ (Spencer Herbert. Értelmi, erkölcsi s testi nevelés. Ford. Öreg-Losonczy. 37. l.)

Nem kifogásolható az sem, hogy egy-egy tanévre aránylag oly kevés anyag esik e tankönyvből. Nevezetesen a II. osztályra csak 22 lap, a III-ra 16, a IV-re 30 s az V-re 28 lap, s mindez egy könyvben. A tanterv kivánalma szerint az anyagnak fokozatosan egységes tudattá kellvén tömörülnie a növendékek értelem- s kedélyvilágában, a továbbhaladás mentén nagy könnyitésükre van a vonatkozásoknál a már tanult, de a leánytanulóknál hamar feledésbe menő ismereteket kézikönyvükből könnyedén ismét fölkeresni s alkalmazni. De e látszólag szertelen rövidségnek még az a kiváló haszna is van, hogy alkalmat szolgáltat a tanárnak saját elbeszélése után a szöveg közé illesztetni főleg a kedélynemesítő elbeszéléseket, néprajzi s társadalomtörténelmi stb. dolgokat. Ezek, mellőzve minden időrabló külön jegyezgetéseket a tanulók által egybeolvasztatván a szöveggel, míg egyrészről üdvös táplálékot nyujtanak a figye-

lemnek, másrészről elősegitik az önálló gondolkodást, gyarapítják a szóbőséget, lassankint rávezetnek a szabatos és folyékony előadási képességre s mi legfőbb, hatékonyan gátot vetnek a történelem oktatásánál „általánosan divatozó könyvnélküliztetés rosz szokásának, holott ez a rendszer a betünek áldozza fel a szellemet; minek következtében aztán kevés egyén fejlődik ki oly hatalmas eszűvé, a milyenné lehetett volna, ha észrevevő tehetségét időnapelőtti akadályozás *s könyvekbe való merülés* által el nem tompítják.“ (Spencer H. u. o. 31. l.)

Tárgyi tekintetben nem sok észrevételünk van. Hogy minden korból egyet-egyet említsünk, ilyen lehetne például az ókor végén az a jóakaratu tanácsunk, hogy a keresztény egyház szervezeténél is (78. l.) tartsa meg szerző azt a példás tárgyilagosságot, melyet a többi ilynemű helyeken paedagogiai helyes érzéke sugalt. Az állami felsőbb leányiskolákban tantervileg kiváló gond van fordítva minden egyes vallásfelekezet növendékeinek lelki gondozására; hagyjuk az ilyes kérdések színezését s kimagyarázását az egyes vallások oktatására a saját álláspontjuk szerint. A középkorban jó lenne a 101. lapon a „Lovagvár“ sikerült képénél a középkori nemes urak várbeli belső életét néhány sorral megvilágitani, s vagy itt, vagy más alkalmas helyen a középkori női viseleteket is kellő szöveg- s képmagyarázattal feltüntetni. A legújabb korban kijavítandó amaz állítás (176. l.), mintha XVI. Lajos szerencsétlen fia halálra itéltetett s kivégeztetett volna. Erre nézve eloszlat minden kétséget Chantelguzenek nemrég megjelent könyve, mely eddig nem ismert okmányokat közöl a nemzeti levéltárból. Ezek között van Domon és Querin polgárok jelentése, kik a forradalmi bizottság nevében bizonyitványt állitottak ki a Dauphin haláláról és temetéséről. E jelentés mellett van Pelletan, Dumaugin és Peauroy orvosok jegyzőkönyve, a kik felboncolták a fogságban elhúnyt herczeg holttestét, melyet a Sainte Marguerite temetőben takarítottak el, de később nem akadtak reá.

A külsőleg díszesen kiállított s olcsó könyv kétségkivül második kiadásban is könyvpiaczra kerül. Ez esetben kivánatos, hogy a szerző hagyja meg jelen alakjában s terjedelmében, hacsak kizárólagosan a felsőbb leányiskoláknak nem szánja, mely esetben szorosan ezek tantervéhez kell alkalmazkodnia. Mindkét esetben azonban ajánljuk, hogy a meglehetős számban bentmaradt sajtóhibákat javitsa ki. Ezek ugyan egy-két helyet kivéve, sehol sem zavarják az értelmet, de levonnak a könyv díszes tisztaságából. Továbbá eszközölje ki, hogy a mindenütt tárgyszerüen szemléltető képek és illustrátiók (számszerint majd 90), ne szakadjanak meg a renaissance-nál, hanem húzódjanak egészen korunkig. Ha egyebet nem, hát adja az új és legújabbkor nagy embereinek arczképeit, kiknek világtörténelmi emlékéhez nagy átalakulások fűzvék az állam, társadalom s közművelődés terén. A csaták térképei helyett pedig okvetetlenül czélszerűbb lenne a három nagy történeti korból

egy jó szinezett államalakulási térképmelléklet, úgy mint a szerző nagyobb világtörténelmi tankönyveiben foglaltatnak. De ha ezeket sokalná a kiadó, a római birodalom térképét hatalmának tetőpontján, semmi esetre se engedje, hogy kimaradjon.

Midőn e szerény igényekkel fellépő tankönyvet a felsőbb leányiskolák történelemtanárainak becses figyelmébe ajánljuk, Németország s egyszersmind korunk egyik legnagyobb történelemírójának, Ranke Lipótnak szavaival végezzük ismertetésünket, melyek szerint a világtörténelmet a legfőbb követelményeknek megfelelőleg megirni lehetetlen, de szükség még is megkisérteni. Elismerjük, nagy merészségnek látszik egy iskolakönyv igényeit ily magas mértékkel még csak távolról is összefüggésbe hozni. De a ki tudja, hogy a művelt külföldön, pl. Angliában s Francziaországban, a legnagyobb tudósok sem átalják kiváló tehetségeiket a tankönyvirodalomban is érvényesíteni, fölismeri à kapcsot e vonatkozásban, s buzdítólag méltányolja a javító szerényebb törekvést tankönyv-irodalmunk terén.

Dr. Károly Gy. H.

Görög-magyar szótár Homeros Iliása és Odysseájához. A homerosi alaktan rövid vázlatának függelékével. Iskolai használatra készítette *Lévay István*, kir. főgymn. r. tanár Eperjesen. Második kiadás. Révay testvérek kiadása. 1886. Ára 80 kr.

E mű első kiadása ezelőtt tiz évvel jelent meg s épen csekélységem ismertette Tanáregyesületi Közlönyünk IX. 1875/6-ki évfolyamának 5-ik számában. Az új, II. kiadás fényes bizonyítéka azon körülménynek, hogy e szótár mind tartalmi értékénél, mind használhatóságánál, mind olcsóságánál fogva csakugyan megfelel az iskola követelményeinek.

Az új kiadás bővítve, lényegesen javítva, szép és tiszta, eléggé hibátlan alakban fekszik előttünk. Lelkiismeretem nyugodt érzetével állithatom, hogy saját tapasztalataim alapján szerző művét több esztendőn át használva és használtatva, a régibb, elfogyott kiadást is teljesen megfelelőnek találtam: az új kiadást ennélfogva annál melegebben ajánlhatom gymnasiumi használatra. Mint már emlitettem, a sajtóhibákat az új kiadásban szerző gondosan kijavítá, a régi kiadás toldalékában előforduló 18 szót az új kiadás szövegébe iktatá, művét ezenkívül számos nélkülözhetlen kifejezéssel bővité. Pl. Αἰγείδης, Αἴγινα (a szótárban hibásan), Ἀκφόνεως, ἀλαλόκτημι, Ἄμνισον, Ἀμοπάων, Εἰδοδέη, Ἐκτοφίδης, ἐκφθέγγομαι, Ἑλλήσποντος, Ἴμφυλος, ἐπημύω, ἐσαπούω, εὐγενής — εὐηγενὴς és ἠγενής, εὔτροχος, ἦα, ἄλλω, Θίσβη, ἱρός, Καβησόθεν, καλλύπτη, κατ-εέργνυμι, κεραυνός, κοτύλη, Κύκλωπες, Λευκάς, Λιβύη, Λωτόφαγοι, Μαίανδρος, Μέγης, μετοπάξω, stb. stb. Ezekből láthatjuk, hogy még a tulajdonnevek sem kerülik ki szerző figyelmét. Meg kell még jegyeznem, hogy szerző ezen új kiadásban mindenütt a helyesen alkotott s a Nyelvőr által ajánlott magyar szókat használja a helyteleneknek kimutatottak helyett azon

pontból indúlva ki bizonyára, hogy tanulóink ne csak híven, de magyaros zamattal is fordíthassák a gyönyörködtető szöveget.

Az ügy érdekében szerző figyelmébe kell ajánlanom némely hiányokat, melyeknek pótlása, illetőleg kijavítása, a netalán harmadik kiadás esetén (mit szivemből óhajtok) szükséges és kívánatos. Nem találom a következőket a szótárban: ἀέξομαι, βόειος vagy βόεος 3., δι-ηνεκέως, ἐξ-ερεείνομαι, κόρυμβα τά ἀκρὰ, Νηρεός, Νηρηίδες, παύομαι, πείθομαι, τανυω (tálak is) ταρφέες 3, (oda teendő, hogy több sz.) Itt-ott sajtóhibákra is akadtam, így: μόθος ἵππων, nem harczkocsi de kocsiharcz, illetőleg szekérharcz, ἀγλαΐζομαι és nem ἀγλαϊζω, ἐξ-ερεείνω és nem ἐξερεενίω, Πελασγοί és nem Πελασγός, χαμαιεύνης és nem χαμαιεύνη, κοιρανέω és nem ποιρανέω, κίμαιρα és χίμαιρα föl vannak cserélve, de ilyenek szerény nézetem szerint alig kerülhetők ki.

Jó szolgálatot teend a szótár végéhez csatolt és Koch nyomán kidolgozott homerosi alaktan vázlata. Tudjuk ugyanis mindnyájan, hogy a homerosi alaktant rendszeresen bemutatni tanítványainknak, mielőtt a mű tárgyalásához hozzáfognánk, sem nem czélszerű, sem nem tanácsos, mert hisz paedagogiai szempontoknál fogva ezen alakokat magán a szövegen kell megmagyaráznunk s csakis egy bizonyos részlet (teszem föl egy ének) befejezése után foglaljuk össze s rendszeresítjük a tárgyalt alakokat. Ez utóbbi munkánkat tetemesen megkönnyíti a szótárhoz mellékelt alaktan vázlata, mivel nem leszünk kénytelenek a nyelvtanokban szétszórt homerosi alakokat és sajátságokat összegyűjtögetni s — gyűjtetni.

Legyen szabad még egyszer melegen ajánlanom e kiváló gonddal készített művet t. kartársaim figyelmébe azon óhajom kiséretében, vajha nemsokára olvashatnám a szótár czímét nem az engedélyezett, de egyenesen az ajánlott iskolakönyvek sorában. Teljesüljön a stagirai bölcs mondása: „Τούς περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας πάντες ἀποδέχονται καὶ ἐπαινοῦσιν.“

(Eperjes). *Vida Aladár.*

Válasz Csengeri János ur birálatára. *)

Tekintetes szerkesztő ur! Szepesi Mondattanát átdolgoztam. Könyvemet az „Orsz. Közoktatási Tanács megbizásából“ Csengeri János birálta meg s a birálatot közölte a „K. T. E. Közlönyben.“ Cs. az én könyvemet Szepesi könyve elrontásának és teljesen hasznavehetetlen munkának itélte. Itéletének igazságos vagy igazságtalan volta felől e helyen vitát kelteni nem akarok. Igazságomat azon itélőszék előtt fogom keresni, mely őt a birálás munkájával megbizta. De a nyilvánosság előtt kötelességet mulasztanék, ha azokat, kik az ő birálatát olvasták, de talán sem a Szepesi könyvét sem az én átdolgozásomat nem ismerik egészen, sőt azokat is, kik mind a kettőt jól ismerik, e birálattal szemben egyről-másról föl nem világosítanám. Tisztelettel kérem a t. Szerkesztőséget, hogy ezen észrevételeimet közzétenni sziveskedjék.

*) Lásd folyóiratunk januári füzetét, 305—309. lap.

Könyvem Előszavának helye nem arra való volt, hogy ott bővebben ismertessem azon oktatási elvet, mely az átdolgozás munkájában vezetett. Minthogy azonban bírálóm is elismeri, hogy az Előszóban jól jellemeztem művemet, itt először is azt jegyzem meg, hogy, igenis, én határozott elv alapján dolgoztam át Szepesi Mondattanát, olyan tanítási elv alapján, melynek jogosságáról mások könyvei, hasznosságáról a magam tapasztalása és mások tanácsai győztek meg. De a bírálat érvével szemben még azt is határozottan állíthatom, hogy én az *Utasítások szellemében* végeztem a rövidítés munkáját, és *mondattani kategóriák szerint* tárgyalom a latin mondattant. Szepesi művéből — igaz — megtartottam a mondatrészeknek casus-csoportok szerint való tárgyalását, de ez által még nem kevertem össze az alaktani kategóriákat a mondattaniakkal; mert hiszen azoknak a casusoknak alapértékük, vagy nevezzük így: elsőrendű értékük jobban mondatbeli mint alaki, vagy legalábbis előbb volt mondatbeli mint alaki. A nyelv fejlődése ugyan egyes casusoknak mint mondrészeknek többféle, mondatbeli értéket adott, de bármily sokféle legyen is alkalmazásuk, ez új értékek már csak másodrendüek, és amazoktól lényegben felette ritkán különbözők. Ennélfogva természetesebbnek és világosabbnak tartottam Szepesi elve szerint eme rövidebben csoportosító tárgyalást, mint hogy az egyes mondatrészek sokféle értékeit szedtem volna külön-külön csoportba, — a mit különben talán egyetlen egy iskolai nyelvtan sem mer alkalmazni. Hanem megmondom a casus mindenik, mondatbeli értékének a nevét. Igaz! ezért mondja bírálóm művemről, hogy az „oly terminologiai compendium, melyből semmi sem hiányzik, csak a világos, érthető magyarázat."

Hát biz' abból a terminologiai compendiumból hiányzik valami, de azt azért nem vettem fel, mert nem akartam véle a nyelvtanulást nehezebbé tenni: *és ez különösen a latin és a magyar határozók bölcseleti magyarázása.* Ha könyvem nem iskola-könyvnek készült volna, nem mertem volna ezt kihagyni; minthogy azonban a latin nyelv megtanítása akart főczélja lenni, azért a meghatározásokban kénytelen voltam a magyar nyelv terminologiáját használni, melyen a latin nyelvet tanítom s a melynek törvényeit a III.—VIII. osztály tanulói gyakorlatilag és elméletileg egyaránt tudhatják. — Ez által vált lehetővé az, hogy csakugyan rövid meghatározásokat használtam a lehetőleg teljes terminologiával. Bírálóm erre — igaz — azt mondja, hogy „rövid meghatározások és telteljes terminologia — veszedelmes ellentétek, melyek szókkal és ismét szókkal fenyegetik a tanulót a helyett, hogy világos magyarázatokkal szolgálnának." Erre csak röviden felelek: nemcsak minden tudománynak de minden mesterségnek is, még a kritizálásnak is, megvan a maga nyelve, — biz azt meg kell tanulni. Azok a magyarázatok pedig, melyekre ő czélozgat, nem olyan tankönyvbe valók, melynek tanítására *szaktanárok* vannak alkalmazva; meg tudják azok a nyelv törvényeit a ketegóriás meghatározásokból a saját paedagogiai módszerük szerint magyarázni. És ezek a latin tanárok bizonyosan jártasak annyira a magyar nyelvben is, hogy az én meghatározásaimba a magyar nyelvtan mai állásából felvett magyar megnevezéseken el tudnak igazodni, annyival is

inkább, mert az utasítások szellemében az előkészitő osztályokban egy tanár szokta tanítani a latin és a magyar nyelvet,

Az *összetett mondatok* tárgyalásában pedig mindenütt mondattani kategóriákat használok. Ezt birálóm is erősíti, irván: „Az összetett mondatok tárgyalásában valamivel kevesebb a botlás, de homályos definitiókban itt sincs fogyatkozás.“ És idéz két szabályt. Az egyikről ezt kérdezi: „Ki érti az ily definitiót? „*A milyen rendü . . .* stb.“ A milyen a kérdés, olyan a felelet: Mindenki, bizonyosan maga Csengeri is, pedig ő nem akarja érteni. A másik magyarázat — mint szavaiból kiérthető — akkor sem elégítené ki, ha az én egyszerű szavaim helyett bölcseleti műszókból állana.

A birálat többi részéről nem is tennék említést, de néhány pontját még sem hagyhatom megjegyzés nélkül, mert máskép félreértést okozhatnának.

Hogy az accusativus casus lehet *határozó* — tudtommal ép oly igaz, mint hogy a genitivus nem birtokos jelző, hanem határozó pl. a memini ige mellett. A kettős accusativus meg csak nem magyarázható úgy, hogy mind a kettő igazi tárgya az igének.

A „*Jugurtha Metellum per legatos pacem oravit*“ mondat felől csakugyan úgy gondolkoztam, hogy magyarúl így mondjuk: „*Jugurtha a követekkel békét kéretett Metellustól*“. S ez a fordítás helyes is. A magyar kérni igének legáltalánosabb vonzata: *tárgy-* és *től* ragos határozó. A másik vonzat, melylyel birálóm ezt a mondatot szintén helyesen fordítja: „*Jugurtha a követekkel békére kérette Metellust*“, szükebb körű ilyen *-re* ragos határozóul csak olyan főnév állhat, melyben az igei jelentmény (cselekvés, történés) vagy világosan, vagy átvitten megvan, mint ebben: „*békére kérette*“ békülésre vagy arra kérette, hogy kössön békét stb. De ennek magyarázata nem a latin nyelvtan körébe tartozik.

A „*kettős szenvedő eset*“ vonzása mondattani kategóriák között „meghaladott.“

Az *indulatszó határozója* nem „*félreértés*“, hanem mondattani kategória.

A *genitivusnak* nem — mint birálóm mondja — *alakjai*, hanem *mondatbeli* alkalmazott *értékei* vannak könyvemben felsorolva és megnevezve. Ezeket a neveket nem én találtam ki, mindnyájan jól ismerjük, bizonyosan Csengeri is.

A *dativus részeshatározó*, ez az első értéke; hogy van *dativus finalis* is, arról én sem tehetek, Csengeri sem tehet.

Az *ablativus limitationis* meghatározásában, elismerem, van egy kis határozatlanság, mert sok benne a szó. De a *tekintethatározó* új megnevezés volt, tanácsosnak véltem mellette a *többit* is megemlíteni.

A *képes helyhatározókat* a gymn. III. osztályában már tudják.

A „*Bevezetés*“ csak rövid bevezetés, egyszersmind figyelmeztetés az ismétlésre. Hiba volna, ha hosszabb volna.

Az *actio* és *tempus* viszonyának tárgyalását indítsa meg alapos fejtegetés és utasitás, akkor majd a nyelvtankönyvbe is részletesen beveszszük. Nálunk eddig csak Bartal könyve mond egyet-mást az idők értékéről. Egyébként az én könyvem Bevezetésében az a táblázat csak se-

gítségül van adva. Ez aztán lehet *chaoticus* az előtt, a kinek könyvem nem tetszik, Az imperativusról szóló kritikára feleljen Schultz s annak minden magyar átdolgozása; szóljon a tekintélyes Gossrau: „Den ersten Imperativ nennt man auch *I. Praesentis*, den zweiten *I. Futuri*, weil er auf einen Fall hinweise, der erst noch eintreten solle und weil er mit dem Futur verbunden wird. So: Cras *petito*, dabitur, nunc *abi.*“

Ez legyen válaszom az infinitivus- és participiumról szóló kritikára is. Az igeidők értékéről röviden a maguk helyén van szó könyvemben is.

A mi a tanultak gyakorlására szánt példákat illeti, hiba lehet, hogy van a magyar mondatok között néhány latinos szerkezetű, de talán még ezeket is menti az, hogy könnyebbíteni akartam a fordítást. Egyébként ha az ilyenek kimaradnak is, marad még elég, a mely nem hibás.

Az *értelmező alárendelt mondatok* megkülönböztetése csak azon esetben alapszik hibás fölfogáson, ha értelmező alárendelt mondat nincs.

A *szép stilus* nincs az én könyvemben tárgyalva, csak a tényezői vannak felsorolva. Az a gymn. IV. osztályában a magyar nyelv tananyaga. A *verstan* meg a formák ismertetése. Hogy ezek tárgyalását száraz nomenclaturának nevezi Csengeri, nem is vehetem rosz néven.

Végre még valamint.

Csengeri ezt irja: „Mig pl. a 10. lapon az állitmánynak, mint igének főnévi kiegészítőjét *alanyeseti* kiegészítőnek nevezi, másutt *tárgynak*, *határozónak* osztályozza“. — Az én könyvemben ez igy van: Az állitmánynak, mint igének kiegészítői: az *alanyeseti kiegészitő*; pl. —; a *tárgy*: accusativus; pl. —; a *határozók*, tiszta vagy *praepositiós* casusok: pl. —; stb.

Csekélyebb ferdítés van Csengeri ezen idézésében: „melyek az *összegnek* részét emelik ki“. Könyvemben ez igy van: melyek az *összesnek* részét emelik ki.

Ilyet is mond Csengeri: „Az acc. c. inf.-nak ez a meghatározása: „*Az infinitivusnak mint igeszónak alanya accusativus, ez az acc. c. inf.*“ S ilyen a többi infinitivusos szerkezet definitiója is.“ Ebben az ő kategóriája hibás.

És ilyen okok alapján mondja ki Csengeri az „Orsz. Közoktatási Tanács megbizásából készült“ birálatában könyvemről ezt az itéletét: „az átdolgozás Szepesinek is csak elrontása — teljesen hasznavehetetlen munka.“

Csengeri itélete az én elvemet nem döntötte meg, a kezdett munka folytatásától nem riaszt vissza; még e tanév folytán kiadom Szepesi Alaktanát is egy kötetben, s ha a Mondattan mostani alakjában meg nem nyeri a Közoktatási Tanács jóváhagyását, gondoskodom, hogy hibáinak kijavításával s hiányainak pótlásával a kellő időre ez is megjelenjen.

Csengeri birálatával szemben a nyilvánosság előtt ezek az észrevételeim.

Budapest, 1886. jan. 18.

Tóth György.

LAPSZEMLE.

A paedagogiai képzésről. *A „Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis der Gymnasien und Realschulen“* időhöz nem kötött folyóirat utolsó füzetében olvasható a nem régiben elhúnyt híres *Stoy*-nak még 1876-ban, második kidolgozásban, de nem igen hozzáférhető helyen megjelent *„Huszonnégy tétele a középiskolai oktatásra előkészítő paedagógiai képzésről.“* Minthogy a tanárképzés kérdése nálunk is napirenden van, ide iktatjuk a fölötte tanulságos közleményt egész terjedelmében.

1. tétel. A középiskoláknál hivatalba lépő fiatal tanítók — kandidátusok — paedagogiai képzettsége bevallottképen sok tekintetben hiányos. Súlyos bajok sürgetve követelik az orvostár szereinek és intézkedéseinek keresését.

2. tétel. A hiányosság egyrészt az oktatásban, a tanulóval való fegyelmet és nevelést illető személyes bánásban nyilvánul.

3. tétel. Az oktatásban észlelhető hiányok a tanítandó tárgyaknak nem annyira rendelet és szokás megállapította fokozatos fölosztását, mint inkább közlésüknek a tanítókra bízott módszerét és techeikáját érintik.

4. tétel. A módszernek és gyakorlati eljárásnak e hiányai ép úgy mutatkoznak a latin, és görög mint a német, franczia és angol, valamint a történeti és földrajzi, mathematikai és természettudományi oktatásnál. *Azok egytől-egyig vagy általában az osztályok korfokozatának szellemi természete vagy pedig külön az egyes növendékek egyedisége ellen elkövetett hibák.*

5. tétel. E hibák nem függnek össze a szakismereteknek kisebb vagy nagyobb mennyiségével; forrásuk inkább részint az egyetemi előadásokból még földolgozatlan maradt gondolatanyag minőségében, részint az oktatás czéljainak és eszközeinek valamint a növendékek természetének hiányos ismeretében és megértésében, részint a nem paedagogiai önmegfigyelés és önmegitélés áthatotta és igazgatta tanítóeljárásnak rendszertelenségében rejlik.

6. tétel. Ugyanazokból a forrásokból származnak a növendékekkel való fegyelmi és nevelő bánásban elkövetni szokott hibák is, főkép pedig a két utóbb említettből vagyis a paedagogiai helyes ismeret és a paedagogiai tudatos eljárás hiányából.

7. tétel. Ennélfogva az orvoslásnak háromféle módja kinálkozik. A jövendő középiskolai tanítóknak lehetségessé kell tenni: *a*) általában az egyetemi előadásoknak alaposabb értékesítését és földolgozását; *b*) különösen a paedagogiai helyes ismeretnek megszerzését, és *c*) egy önmegfigyeléstől és önmegitéléstől áthatott gyakorlatnak elsajátítását.

8. tétel. Az egyetemi előadásoknak beható tudományos, semmi-

esetre se azonban úgynevezett iskolai földolgozására módot nyujtani, sürgős teendőjük az egyetemi *szakszemináriumoknak*.

9. tétel. A paedagogiai helyes ismeretet nem egyes rendeletek, utasítások és különös útmutatások közlése, hanem csakis jól megokolt tételekből és következményeikből álló rendezett egészbe való beavatás útján lehet nyerni.

10. tétel. A paedagogiai helyes ismeret ébresztésére szükségesek: *a*) előadások a paedagogiai encyclopaediáról és methodologiáról, az általános és történeti valamint a gymnasiumi paedagogiáról; *b*) az előadásoknak földolgozása értekezésekben és fejtegetésekben, és *c*) a paedagogiai szabályoknak egyes tanításbeli kisérletek útján való kiegészítése és fölvilágosítása.

11. tétel. A paedagogiai tudomány közlése az egyetem dolga és egy egész tanerőt követel a philosophiai fakultás kebelében.

12. tétel. A paedagogiai előadásoknak egyes tanításbeli kisérletek végezésével és megfigyelésével való fölvilágosítása és támogatása nélkülözhetetlen kiegészítésképen az előadáshoz kapcsolódik és ennélfogva természet szerint az *egyetemi tanulmányok idejére* való ép úgy, mint a theologiai és orvosi tanulmányok számára ilyféle intézmények régtől fogva léteznek és beválnak.

13. tétel. Ez egyes tanításbeli kisérleteknek az egyetem történeti, philologiai, mathematikai, természettudományi szakszemináriumaiba való utasítása ép úgy megkárosítaná a paedagogiai, mint a szaktudományi tanulmányok tudományosságát s ennélfogva *egyszer s mindenkorra elutasítandó*.

14. tétel. Paedagogiai helyes ismerettől áthatott *gyakorlat* szerzésére szükséges: *a*) összefüggő oktatás adása több tantárgyban, *b*) didaktikai útmutatáson alapuló pontos előmunkálat, *c*) a maga és mások gyakorlatának földolgozása beható tudományos méltatásban. (*Jegyz.*: Az igazi tanító gyakorlatban adandó útmutatásnak egyes *próbaleczkék* adására és mintatanitóknál végzendő *hospitálásra* vagy talán épenséggel a kettő közül egyre való szorítása a főczélra nézve eredménytelen, azonkivül több tekintetben ártalmas. *Ugyanaz áll az úgynevezett „próbaévről“ is.*)

15. tétel. Az összefüggő tanításban való gyakorlás rendszerint csak *az egyetemi tanulmányok befejezése után* és az examen pro facultate után következzék.

16. tétel. Az összefüggő tanítás gyakorlására alkalmas térnek csak a paedagogiai szellemben vezetett *gyakorló iskolát* lehet tekinteni.

17. tétel. A gyakorló iskola fontos hivatása abban keresendő, hogy a jelölteket nem annyira egyes tantárgyak vagy tanfokok vagy tanmenetek számára kell előkészítenie, mint inkább a paedagogiai gondolkozás, érzés és törekvés, vagyis azon *általános paedagogiai képzettség* ébresztésére tartozik munkálkodni, mely minden különös iskolai praxisba való későbbi belépésre képesit.

18. tétel. Az általános paedagogiai képzettség elsajátításának

legkedvezőbb föltételét a gyakorló iskola kétségkívül akkor nyujtja, ha: *a*) egy bizonyos nemű iskolának nem egyes osztályaiból, hanem egy minden fokot magában foglaló egészből áll, *b*) tantervében a minden nevelő oktatással közös elemeket a legegyszerűbb alakban nyújtja, *c*) növendékeinek szellemi álláspontja által a tanítót erősen kényszeríti saját gondolkozása és kifejezése módjának teljes átalakítására és mégis *d*) e növendékek gondolatszerkezetének és lelki állapotainak egyszerűsége által mind a tanításnak mind a személyes bánásnak sikerét megkönnyíti.

19. tétel. A természetszerű gyakorló iskolának az említett négy föltétele a legteljesebben egyesítve az *elemi iskolában* (*népiskolában*) található.

20. tétel. Gyakorlati szempontból még különösen kiemelendő, hogy: *a*) a pedagogiai gyakorló térnek *elemi iskolában* való előállításánál sok oly nehézséggel nem kell küzdeni, melyek a gyakorló iskolának más alakjához tapadnak, *b*) a leendő tanítók működése nagyobb biztossaggal számíthat a tanulók becsülésére és hálájára, tehát fontos segítő és ható eszközökre, *c*) az *elemi iskola* vonzó és lelkesítő erejére nézve sok híres paedagógus élettörténetében bizonyítékok vannak, *d*) az *elemi iskolában* a tanítóképző szemináriumok és az iskolai fölügyelet vezetése számára is a czélnak legjobban megfelelő előkészület található.

21. tétel. A különböző helyek közt, melyeken egy ily gyakorló iskola berendezése létesíthető, az *egyetemi város* a legczélszerűbb, mind a paedagogiai mind az egyébféle tudományos továbbképzés szempontjából.

22. tétel. Eszerint oly intézetek gyanánt, melyek a magasabb iskolai képzés különböző feladatait rendszeres intézkedésekkel megfejteni volnának hivatva, két szeminárium volna szükséges, egy elméleti és egy gyakorlati.

23. tétel. A dolog természete mint czélszerű alakot a két intézetnek *egy igazgatóság* alatt való egyesítését követeli, vagyis egy alsó és fölső osztályból álló paedagogiai *egyetemes szemináriumot.*

24. tétel. A középiskolai intézetek leendő tanítóinak elméleti és gyakorlati képzéséről való sokra terjedő és mélyre ható gondoskodást csak oly szemináriumi igazgatóra, ki egyedül e munkában leli egész élete hivatását, csak a paedagogia tanárára lehet bízni.

*

Oroszország oktatásügye a mult században. — A berlini „Zeitschrift für das Gymnasial-Wesen“ Tolsztoi grófnak *Oroszország XVIII. századbeli oktatásügyéről* irt becses művéből igen érdekes kivonatot közöl, melyet a következőkben ismertetünk.

Oroszország rendezett tanügyi viszonyairól csak 1782 óta lehet szó, a midőn a közoktatási bizottság több városban nyitott iskolát. Addig az egész birodalomban csak elvétve voltak egyes tanintézetek, melyek inkább szakiskolák, mint az általános művelt-

ség terjesztői voltak. A feljegyzések szerint az első világi intézetet Moszkvában 1703-ban alapította Glück nevű pap, melynek tanterve közel járt a gymnasiumhoz, de ez már 1806-ban tönkre ment, — 1711-ben Pétervárott mindössze csak négy iskola volt, melyek egyikében 38 tanulót 9 tanító tanított, azonban a négy iskolának szintén igen rövid élete volt. 1714-ben jelent meg az első rendelet, melyben kimondták, hogy a népoktatást ki kell terjeszteni az egész birodalomban; e végből minden kormányzóságban „számolóiskolákat" kell létesíteni, hogy minden rangú és rendű ember 10—15 éves gyermekét az arithmetika és geometria elemeiben taníthassák. Péter czár ezzel a tanítást kötelezővé akarta tenni az egész országban és e végből megtiltotta a házasságot mindazoknak, kik e kurzust nem végezték be.

Csakhogy ez a terv is kudarczot vallott, mert a számolóiskolák körülbelül 30 év lefolyása után megszüntek és csak nevük maradt fönn. 1744-ben egyesítették a katonai iskolákkal, melyeket 1732-ben alapítottak.

A legfontosabb vállalat volt egy tudományos akadémia alapítása, mely Péter czár agyában fogamzott meg, de melyet csak nőutóda vitt keresztül. Ez egyszersmind egy legfelsőbb tudományos intézetet, egy felsőbb és egy alsó tanintézetet foglalt magában. Egy csapással tehát három czélt akartak elérni. Azonban ez is czélvesztett volt, mert az akadémiai egyetem valóságos fiktió lett és a gymnasium meg éppen nem volt kielégítő és ezáltal az összes népoktatás tévúton haladt. Minthogy a társaságnak most akadémiája, egyeteme és gymnasiuma volt azt hitte, hogy már is európai műveltséggel bír, holott csak a külsőségek, a formák voltak meg, melyekből hiányzott a valódi műveltség. Az „utilitás principiumát", mely Péternek összes tanügyi viszonyait jellemzi, utána is folytatták.

Más czélból indult ki Suvalov J. J., midőn 1760-ban a kormányzósági tanácsnak beterjesztette indítványát. Ő volt az első, ki belátta azt, hogy a műveltségnek európai színvonalon kell állnia és így azt ajánlotta, hogy a nagyobb városokban létesítsenek gymnasiumokat, a kisebbekben pedig elemi iskolákat, mely előkészítője legyen a gymnasiumnak. Indítványa mai napság nagyon egyoldalúnak, szűknek látszik, mintha csupán főurak számára lett volna készítve; de abban az időben csakis ezek becsülték meg a műveltséget. De ez az indítvány is eredménytelen volt, valószínüleg azért, mert Erzsébet halála után elbocsátották az állam szolgálatából.

Ilyen körülmények között találta II. Katalin czárnő a tanügyi viszonyokat. Ő belátta, hogy az egyes kormányzósági székhelyeken lévő tanintézetek nem elegendők arra nézve, hogy a műveltség az egész birodalomban elterjedjen. Czélja volt tehát az oktatást terjeszteni és a műveltséget közössé tenni.

1768-ban egy ujabb tervet adtak át a tanácsnak kidolgozás végett: e tervben 3 fokozatú tanintézetről van szó, elemi iskoláról, gymnasiumról és egyetemről. Az iskolák és szegény tanulók gyá-

molítására külön bizottság volt kirendelve. A bizottság egyedüli középiskolának a gymnasiumot tekintette, minden más középiskolát szükségtelennek tartott. Ezért azt ajánlotta, hogy szüntessék meg a papi szeminariumokat; mind a világiak, mind pedig azok, kik a papi pályára készülnek, gymnasiumban taníttassanak; a nagy klastromokból pedig gymnasiumokat alakítsanak. A legfelsőbb felügyelet oszoljék meg a kormányszék és címzetes püspökök között; a gymnasiumok közvetlen vezetése is egy egyházi és világi rektorra bizassék és a tanítók is világiak és papok legyenek. Minden gymnasiumnak legyen egy tanácsa, mely a két rektorból és 4 öregebb tanítóból álljon; továbbá csakis engedélyezett tankönyvekből szabad tanítani.

A tantervbe számos szak volt fölvéve; a szokásos tanszakokon kívül, melyhez a görög, latin és két modern nyelv tartozott, találunk még hébert, angolt, theoretikai philosophiát, metaphysikát, mathematikát, geodaesiát, polgári és katonai architekturát, kereskedelmi tudományokat, politikát, jogtudományt és orvostudományt felsorolva. A tanulók azonban nem voltak kötelesek a kurzust teljes egészében végighallgatni; az olyan tanulóknak, kik a kormány költségén tanultak, a tanár választotta az egyes szakokat; de a kik saját kölségükön tanultak, azoknak a szülei választhattak a tanács beleegyezésével. Nyilvánvaló, hogy a középiskolai tanterv a legrosszabb volt, mert teljes lehetetlen volt azt keresztülvinni. Ezt az indítványt Szolotnitzki fogalmazta, de időhiány miatt nem is nyujtották be. A közoktatási bizottság tantervét nemcsak hogy nem teljesítették, hanem eddig teljesen ismeretlen is maradt. Munkájoknak e szerint praktikus szempontból semmi hasznuk sem volt, de történeti szempontból érdemes fölemlíteni ama felvilágosodott eszméket, melyek túlszárnyalták nemcsak saját korukat, hanem a mienket is. Tisztán történeti érdekkel bír ama terv is, melyet 1775-ben Diderot terjesztett a tanács elé. A czárnő e tervet tárczájába tette és onnan soha többé ki nem vette.

Igen érdekesek még amaz instruktiók is, melyeket II. Katalin czárnő Pavlovics Sándor és Konstantin nagyfejedelmek nevelőjének adott; ez instruktiókból láthatjuk, hogy a czárnőnek nevelés tekintetében Locke eszméi voltak irányadói. Tolsztoi műve csak az Oroszország közoktatásügyében emlékezetes 1782. évig terjed.

Körösi Henrik.

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A franczia tanárképzés.

(*Fustel de Coulanges* levele.)

A nemrég elhúnyt *Nuber Sándor*, beszterczebányai tankerületi főigazgató a középiskolai viszonyok s főkép a középiskolai tanárképzés tanulmányozása végett Franciaországba készült s e tervével egész halá-

láig nagy kedvvel foglalkozott. Előre is széles alapon kezdte meg tanulmányait s minden rendelkezésére álló forrásból gyüjtötte az informatiókat, hogy teendő tanulmányútja annál sikeresebbé válhasson. Egyebek közt az alulirotthoz, mint a párisi Sorbonne volt tanítványához is fordult megtisztelő bizalmával, s felkért, hogy volt tanárom, *Fustel de Coulanges*-tól, mint az *Ecole normale superieure* volt igazgatójától számára a franczia tanárképzésről némi felvilágosításokat szereznék. Örömmel teljesítettem kivánságát s felkerestem levelemmel a nagy tudóst és kiváló embert, a ki Párisban egykor oly szivesen fogadott s kit dolgozó szobájában tanultam meg leginkább becsülni — remélve, hogy volt tanítványát kilencz év eltelte után is méltatni fogja válaszára. És nem is csalódtam. Az Ecole normale superieure volt igazgatója, mint a franczia tanárképzés leghivatottabb és legavatottabb ismerője, válaszát jóformán postafordultával megküldte. Nagy volt örömöm s a kedves levél másolatát sietve küldtem meg akkor még Iglón időző főigazgatónknak. De, fájdalom, főigazgatónkat a kérlelhetetlen sors akkorra már kiragadta az élők sorából: levelemet ő, a ki annyi érdeklődéssel várta azt, nem olvaskatta már. Azt hiszem jó szolgálatot teszek vele minden kartársamnak s a középiskolai tanárképzés reformja minden barátjának, ha e levelet, a mely eredetileg nem volt erre szánva, nyilvánosság elé bocsájtom. Ime, lehetőleg hű fordításban a levél:

Páris, 1885. decz. 15-én.

Kedves uram!

Már nem vagyok az *École normale supérieure* igazgatója. Négy évi ottműködés után elhagytam az állást, mely időmet nagyon is igénybe vette, hogy egyetemi előadásaimat és történelmi munkálataimat folytathassam.

De azért örülök, hogy némi felvilágosítással szolgálhatok önnek, a mit azon óhajtással teszek, hogy azoknak hasznát vegye.

A franczia közoktatás három fokra oszlik: felső *(supérieur)*, közép *(secondaire)* és elemi *(primaire)* oktatásra.

A felső oktatás az u. n. fakultásokat vagyis egyetemi karokat foglalja magában; van pedig jogi kar, orvosi kar, az exact tudományok kara (*la faculté des sciences*) és az u. n. *faculté des lettres*.

A felolvasások rendszerint nyilvánosak; hallgathatják azokat a tanulók épügy, mint a közönség. De az u. n. *conférence*-okban egyedül csak a tanulók vehetnek részt.

Párisban az exact tudományok kara és a *faculté des lettres* a Sorbonneban van elhelyezve.

A *faculté des lettres* tizenhat rendes tanárt és húsz u. n. *maîtres de conférences*-t *) számlál.

Az exact tudományok karában körülbelül ugyanannyi a tanerő.

Az a mit mi Franczia országban *lettres*-nek nevezünk, magában foglalja

---

*) A *maître de conférences* oly tanár, ki az u. n. *conférence*-okban a tanulókkal tudományos megbeszéléseket folytat és a tanulók irásbeli munkálatait [vagyis az u. n. seminariumi gyakorlatait] vezéti.

a történelmet, philosophiát, a philologiát és a tulajdonképeni szépirodalmat. De mi azért a történelmet és a philologiát is valódi tudományoknak tartjuk.

Hogy valaki a fakultásokon taníthasson, kell, hogy minden gradusa meglegyen, azaz legyen: *bachelier* *), *licencié* és *docteur*.

A *licencié* vizsgálatot tesz a történeti és irodalmi ismeretek összeségéből.

A doctoratus két thesis alapján nyerhető el. Történelmi thesiseink valóságos tudományos munkák. A vitatás (*soutenance*) nyilvános és az ellenargumentatiót a fakultás tanárai teszik.

A tanárokat a miniszter nevezi ki, de a fakultás által ajánlott két egyén közűl. Allandó szokás, hogy a miniszter azt nevezi ki, a kit a fakultás első helyen ajánlott. A tanárok kinevezésének eme szabálya hatvan év óta van érvényben és minden kormányforma alatt fenntartotta magát.

A középoktatás a lyceumokat foglalja magában. A lyceum oly tanintézet, melynek első osztályát nyolczadiknak nevezik, s mely a rhetorikával, philosophiával és mathematikával végződik. A történelem tanítása az osztályok között megoszlik.

Hogy valaki a lyceumnak tanára lehessen, szükséges, hogy *licencié* és *agrégé* legyen.

Az u. n. *aggregatio* igen nehéz vizsgálat és *concursus*. Több irott dolgozat és egy szóbeli vizsgálat alapján történik. Van többféle aggregatio: philosophiai, történelmi, irodalmi, grammatikai, mathematikai, physikai és chemiai.

A történelmi aggregatiónál megkivántatik: négy irásbeli dolgozat és pedig egy az ókorból és egy a középkorból, egy az új korból és egy a földrajzból; azonfelül kivántatik görög, latin és franczia irók magyarázata; továbbá egy szóbeli előadás a történelemből és egy a födrajzból és végre egy tudományos kérdésnek megvitatása.

A vizsgáló bizottság a tud. Akadémia tagjaiból, iskolai főfelügyelőkből és professzorokból van összeállítva.

Vannak a kik a lyceumokban tanítanak, a nélkül, hogy aggregálva lennének, de azokat nem illeti a professzor czím és nem is élveznek teljes fizetést.

Az aggregatiók között elfelejtettem megemlíteni az élő nyelvek aggregatióját, mely két részre oszlik: az egyik a hol a német, és a másik a hol az angol nyelv az uralkodó. Az egyiknél úgy mint a másiknál irásbeli dolgozatok és egy szóbeli vizsgálat kivántatik meg; természetes, hogy a vizsgálat egyrésze a franczia nyelvre vonatkozik.

A mit mi *agregation des lettres*-nek nevezünk, az a görög, latin és franczia nyelvre, egy kis történelemre, kiváltképpen pedig az irodalomtörténetre terjed ki.

Az *École normale supérieure* lyceumi és egyetemi tanárokat képez. A tanulók három évig maradnak az intézetben. Az első vagy legkésőbb a második esztendő után leteszik a *licence-vizsgálatot*, és a harmadik év végével az aggregatiót. Ez az iskola csak kis számu növendéket fogad be, kik *concursus* utján vétetnek föl: évenként húsz a *sciences* vagyis az exact tudományokra, és huszonnégy arra, a mit *lettres*-nek neveznek.

Ez iskolának ereje az u. n. *conférences*-féle tanítási rendszerben rejlik. Fogalmat alkothat magának róla, ha ismeri a német szeminariumokat. A tanítás eme módja az *École normale*-ban 1810 óta dívik. Ezen rendszer értelmében tanítványaink magok dolgoznak a tanárok vezetése allatt; kidolgozzák a leczkék legnagyobb részét és készítenek irásbeli dolgozatokat, melyek rendszerint tudományos vagy kritikai munkálatok. Rendelkezésükre egy igen gazdag és gondosan megválogatott művekből összeállított könyvtár áll. A legkitünőbbek közűlök, miután letették a doctoratust, egyetemi tanárokká lesznek; a többieket pedig a lyceumoknál alkalmazzák.

---

*) *Bachelier* oly fiatal ember, a ki a lyceumi tanfolyam elvégeztével a mi érettségi vizsgálatainknak megfelelő vizsgálatot tett az egyetemen.

Ha szüksége van egyéb felvilágosításokra, teljes készséggel fogom önnek azokat megadni. Nem lévén többé igazgatója az *École normale*-nak, az uj programmok nem állanak rendelkezésemre. De irni fogok utódomnak Perrot György úrnak és kérni fogom, hogy azokat önnek küldje meg.

Fogadja, Uram, legjobb visszaemlékezésem mellett, kiváló tiszteletemet

Fustel de Coulanges,
az Institut tagja.

Eddig a levél. Vajha azok, a kiktől tanárképzésünk reformja első sorban függ, figyelmükre méltatnák azt, a mi a franczia tanárképzésben valóban követésre méltó s vajha figyelmüknek ez irányba való fordításához a közlött levél közlése által nekem is sikerült volna bármily csekély mértékben is hozzájárulnom!

(Lőcse). *Theisz Gyula.*

A középiskolai iskola-orvosok és egészségtan-tanárok képesítő tanfolyamának előadási terve *).

(Miniszteri rendelet).

I. KÖNYV.

ISKOLAI EGÉSZSÉGTAN.

I. FEJEZET.

Az iskolaépület egészségi szempontból.

a) *Épület helye.* Terület. Fekvés. Környezet. Talaj, Talaj-vizsgálat: geologiai alkat, mechanikai elemzés, organikus légeny, amoniak, nitrát, nitrit, chlor, izzítás, nedvesség, morphologiai vizsgálat.

b) *Építésmód.* Építési anyagok. Berendezés: termek, méretek, falazat, padló, tető, természetes és mesterséges világítás, gázömlés, szénéleg meghatározás, ventillatió, levegő-romlás, légűr, légcsere, természetes és mesterséges szellőzés, szénsav meghatározás, fütés (temparatura, levegő, nedvesség, égési gázok, fütő felület hőmérséke), local fütés, kályha ártalmai, sugárzás, füst, szénéleg, köpenyeges vaskályhák, légfütés, vízfütés, ruházat: ruhatár, száraz ruha, tiszta lábbeli.

c) *Étkezés*: helyiség, élelmezés.

d) *Ivóvíz.* α) Vízelemzés (physicalis, vegyi és górcsővi): 1. Physicalis vizsgálat: íz, szag, szín, temperatura. 2. Vegyi elemzés: szilárd maradék, organicus anyagok, chlor, ammoniak, nitrát, nitrit, kénsav, mész, magnesia, vas, ólom, réz, jod. 3. Górcsővi vizsgálat: izomrostok, kenynye, szemcsék, szővet szálak, állati szőrök. β) Kutvizsgálat: Talajvíz állás, vízmélység, vízbőség, kútbefoglalás, emelő szerkezet, kútbiztosítása (befedés és a környező talaj megerősítése). γ) Víztisztítás: Filtrálás nél-

---

*) A középisk. iskolaorvosok kiképzéséről és alkalmazásáról szóló m. rendeletet lásd folyóiratunk V. füzetében a 237—30. lapokon.

kül, forralás, sterilisálás, szűrés (homokon, kavicson, szénen, vastaplón át), szürés kicsinyben és nagyban, szürés hatása bacteriumok, vízculturakon bemutatva.

II. FEJEZET.

Iskolaterem berendezése.

a) *Iskola-padok.*

b) *Iskola-tábla*: színe, fénye, állítása, irás nagysága.

c) *Tanszerek*: könyvek papirja, nyomása. Fali táblák színe, typusai. Iró szerek: palatábla, irla. Irás papiron, irónnal és téntával.

III. FEJEZET.

Tanrendszer.

Órák száma. Házi feladatok. Munka és nyugalom váltakozása. Testgyakorlat: tornaterem és tornatér a szabadban.

IV. FEJEZET.

Iskolabetegségek.

I. Nemfertőzők.

a) Idegrendszer: 1. Központi idegrendszer, főfájás, elmebetegségek. 2. Érzékszervek: látás (fénytörési rendellenességek, rövidlátás, szinvakság, ragályos szemtakár, szemcsés kötbártya-lob), hallási rendellenességek. b) Vérkeringési rendszer: szivdobogás, orrvérzés. c) Csontvázgerinczgörbülés. d) Légzési szervek. e) Emésztési szervek. f) Hugy- és ivarszervek, onania.

II. Fertőző betegségek.

a) Hevenyek: küteges lázak, himlő, scarlatina, morbillus, diphteria, typhus, pneumonia, váltóláz. b) Idültek: tuberculosis, scrophulosis, ragályos szembajok, ragályos bőrkütegek (növényi és állati parasiták).

III. Iskolajárványi törvények:

Desinfectio, tisztogatás, napontai seprés, szellőztetés; évenkénti tisztogatás, leporolás, surolás, meszelés, árnyékszék tisztítás.

Tulajdonképeni desinfectio: 1. Ha többen betegednek meg (évi tisztogatás). 2. Ha fekvő beteg van a házban (chlormészszeli meszelés, padlósúrlás, padlemosás, huzamos szellőztetés mellett). 3. Internatusok. a) Szállás: hálóterem, tanterem, étkező helyiség és fürdő. b) Diaeta: élelmezés, mozgás. c) Magánlakások: levegő és zsufoltság, világosság, tisztaság, házimunka, butorok.

II. KÖNYV.

KÖZÉPISKOLAI EGÉSZSÉGTAN.

I. Bevezetés.

Statisztika.

1. Népességi statisztika, népmozgalom. 2. Betegedés és halálozás általában, kor, foglalkozás, évszak, országok szerint. 3. Betegedés és

halálozás részletes viszonyai: a) Fertőző betegségek. b) Nemfertőző betegségek. c) Balesetek.

II. Általános egészségi tényezők.

A) Táplálkozás.

1. Tápszükséglet és legfontosabb tápszerek.

2. Egyes tápszerek.

a) Hús: alkatrészei, származás, egészséges, egészségtelen hús (borsóka, trichina, romlott hús, hús conserválás). b) Tej: alkatrészei, egészséges és hamisított tej, betegség okozó tej (gyöngykór, száj és körömfájás). Tejgazdaságok: major, állattartás, emberek, tejkezelés. Tejcsarnokok: Conservált tejek. c) Gyermek-tápszerek. d) Tojás: alkatrészei, romlása. e) Sajt alkatrészei. f) Gabnafélék: alkatrészei, betegségek és tisztátlanság (gyommagvak). g) Liszt: alkatrészei, romlása, tisztátlanság, hamisítás (különféle kemnyék). h) Kenyér: készítése, hibái, romlás, tisztátlanság, hamisítás. i) Hüvelyesek: alkatrészek és tápérték-romlások. k) Gombák: ehető és mérgesgombák gyűjteménye. l) Zöldség: alkatrészek, mérges növények. m) Czukor: tápérték. n) Méz: alkatrészek, hamisítások, keverés.

3. Italok.

a) Víz: 1. mint folyadék pótló, 2. mint betegség okozó, 3. a víz mint a tisztaság eszköze; vízszükséglet, mennyiség és minőség általában (kemény és lágy víz, szennyezett víz,) chlor, légenysav, amm. Víz forrásai, mennyiség, minőség és szolgáltatás szerint. Kútvíz. Forrásvíz. Nyilt folyó- és tóvíz. Esővíz. Vízvezeték. Vízjavítás. b) Szeszes italok és alkoholismus. 1. Bor: alkatrészei, egészségi szerepe, hamisítások és ezek hátrányai. 2. Sör és pálinka ugyanazon szempontból. c) Nem-szeszes italok. Kávé: alkatrészei, egészségi szerepe, hamisítások és azok hátrányai. Thea. Chokolád. d) Fűszerek jelentősége. Bors: alkatrészei, hamisítások. Paprika: alkatrészei, hamisítások. e) Konyhasó jelentősége.

4. Élelmezés.

Vegyes élelmezés. Vegetarianismus. Tápérték. Emészthetőség. Pénzérték.

5. Ételek elkészítése.

Főzés és sütés jelentősége, emésztésre és fertőzésre. Főző edények, ólom és réz.

B) Lakás.

I. Talaj.

a) Alkatrészei halmazállapot szerint, szilárd részek: geologia. Folyékony: talajvíz. Légnemű: talajlevegő, egészséges és egészségtelen talaj. Magassága. Mély talaj hátrányai. b) Tömöttség: laza talaj hátrányai. c) Nedvesség: okai, jelei, hátrányai, talajszáritás. d) Szennyezett talaj, hátrányai, okai, jelei, talajtisztítás.

II. Laképület.

a) Alapfalak. Nedvesség elhárítása új, és megszűntetése régi épületeknél. b) Falak: permeabilitása, nedvessége (új épületek lakhatása) meszelés, festés, kárpitók. Lakások magassági fekvése, pinczelakások. c) Padlók és töltelékök. d) Világítás (ablakok s ezek climaticus jelentősége, ablakredők). e) Szellőzés: zsufolás hátrányai, levegő, romlás, élenyfogyás, szénsav-felhalmozodás, org. gőzök, légür és légcsere, természetes szellőzés falakon át és ablaknyitással, fűtéssel, kivűl és belől fűtő kályhák, kandallók és köpenyeges kályhák, szellőző lyukak. Mesterséges szellőzés légfűtéssel, aspiratióval, pulsióval. f) Fűtés. 1. Localis kályhasugárzás, füst, szénéleg, cserép- és vaskályhák, köpenyes kályhák. 2. Centralis fűtés, viz-, lég- és gőzfűtés. g) Ürülékek és hulladékok eltávolitása. h) Árnyékszékek: Légromlás, talaj, szennyezés, szellőzés. — Árnyékszék, gödör, hordó és csatorna-rendszer. i) Szemétkihordás: udvarok, istállók és ólak. k) Köztisztaság: Utcza-kövezés, árkok és pocsolyák kiszárítása, eső, házi és gyári vizek elvezetése. Alkalmatlan és ártalmas iparok távoltartása (vágóhidak, szappanosok, timárok) stb. l) Temetkezés: temetők, sirboltok, hullák kezelése.

C) Középületek.

Fontosabb épületek jellemzése. Korházak rendeltetése, elhelyezése és rendszerek. Tébolydák. Börtönök. Iskolák. Nyilványos gyülekező helyek.

D) Foglalkozás (ipar)

befolyása a környezetre és a munkásokra.

a) *Környezetre:* zaj, füst és kigőzölgések, el- vagy kifolyások, talaj- és kútvíz szennyezés. b) *A munkásokra:* Életkor szerint. Nős munkások, munkaideje, minősége és anyaga. Műhelyek és gyári épületek. Egyes iparágak, szappanosok timárok (talaj és légfertőzés). Gyufagyárak és hizlalók. Mezei munkások a nyári forróság alatt.

E) A test ápolása és edzése.

Étkezés idő és mennyiség szerint. Ruházat. Munka és pihenés. Látás túlerőltetéséből származó bajok. Testgyakorlás: torna és áthletika.

III. Fontosabb fertőző betegségek tényezői és elhárítása.

A fertőzés lényege, miasmaticus és contagiosus betegségek. Ragály szivóssága és vivői. Sporadicus és epidemicus betegségek. Endemia, epidemia, epizostia és zoonosis, dispositió és immunitás. Elhárítás és elfojtás.

Endemicus miasmaticus betegségek:

Malaria: path. jellemzés, endemikus, miasmatikus feltételek talajban. Leküzdése talajszáritás által.

Ragályos küteges lázak: *Himlő:* path. jellemzés, epidemiák contagiositása, leküzdése. Himlőoltás. Humanisált vaccina, tehénhimlő. Izo-

lálás, desinfectio: *Senner*, *Scarlatina*, *Kanyaró*, *Küteges hagymáz*: path. jellemzés, epidemiák contagiositása, elkülönítés. *Hökhurut*, *Croup*, *Diphteritis*: path, jellemzés, epidemiák, contagiositás, elkülönítés, desinfectio.

Sebbetegségek: sebláz. *Orbáncz*, vérbomlás, genyvér, *kórházi üszög* (sporadicus és endemicus) okai, (tisztátlansággal járó fertőzés). Megelőzés, tisztaság, antisepticus stb. kezelés.

Typhus: path. jellemzés. Oka: endemicus, sporadicus és epidemicus terjedésének tényezői (talaj, ivóvíz és tej). Zsufoltság, elégtelen táplálkozás, test elzsarolása (hideg és fáradság által). Elhárítása, elfojtása, desinfectio, ürülék és bemocskolt tárgyak.

Cholera: Path. jellemzés és tünetek, oka, az epidemia hazája, terjedésmódja Európába, terjedése nálunk. Évszakok, ivóvíz, szennyezett talaj. Zsufolt, tisztátalan lakások, diaetetikai hibák, hiányos táplálkozás, elzsarolás, kimerülés és félelem. Elhárítása: cordonok, izolálás, desinfectio, általános közegészségügyi feltételek megjavítása.

Bélhurut (Diarrhoea, cholera nostras). Path. lényege, epidemiák, miasmák, a terjedés tényezői: víz, tej. Rosz táplálkozás. Elhárítása, köztisztaság.

Tüdő és mellhártyagyuladás. Path. jellemzés, epidemia, miasma, oka, terjedés feltételei, évszakok, elhárítása.

Tuberculosis. Path. jellemzés. Scrophulosis és tüdővész, oka, endemicus és contagiosus. Elhárítása, köpet desinfectioja, tisztaság, talajszárítás, tüdőgymnastica.

Gyöngykór. Path. lényege. Emberre átvitele. Elhárítás, állatok tartása. Tejdesinfectioja.

Anthrax. Elhárítás. Dögök mély elásása, talajszárítás, védő oltás.

Víziszony. Elhárítás. Ebek adója és pusztitása, hulla megsemmisítés.

Takonykór. Path. jellemzés. Oka. Endemiák. Contagiositás. Emberre átvitel módja. Elhárítás (bunkózás), hulla-megsemmisités és védő oltás.

Actinomyces. Path. jellemzés, ok, sporadicitas, terjesztője, elhárítása.

IV Életmentés.

Ájulás: okai, élesztés. Agyrázódás. Ficzamok, lényege, első segítség. Törés, lényege egyszerű és complicált. Első segítség. Vérzés, arteriosus, venosus és parenchymalosus. Csillapítás helyek szerint. Tüdővérzés, felismerhetés, első segítség. Gyomorvérzés, tünetek, első segítség. Orrvérzés, tünetek és csillapítás. Fulladások: vízbefulás, kimentés, élesztés, mesterséges légzés. Akasztás: mesterséges légzés, dörzsölés, szagoltatás, Fullasztó gázok: pincze, kút, kimentés, élesztés. Szénélegmérgezés: kályha, légszesz, elhárítás, élesztés.

Mérgezések.

Tünetek a betegen és a mérgező anyag maradványa, gyanus anyagok eltétele. *Savmérgezések*: kékitő, választó víz, rézvíz. *Alkaliak*: Lúgessentiák. Phosphor. Fémek. Arsen. Ólom. Réz. Zink. Cyan. Alkoholismus. Alkaloidák. Opium, morphium, morphinismus, dohány, nicotin. Zöldséggel összetéveszthető anyagok. Gombamérgezések.

*

Szabályzat a testgyakorlás, mértani rajz (technikai része) és a szépirás tanulása alól való fölmentés ügyében. (Az 1883. évi XXX. törvényczikk 5. §-ához.) Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1885. évi 44870. szám alatt kelt rendeletével.

Az adminisztrátióban a fölös munka mellőzése s az ügymenet egyszerűsítése és gyorsítása tekintetéből a vallás- és közoktatásügyi miniszter a rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákban a testgyakorlás, mértani rajz (technikai része) és a szépirás tanulása alól való fölmentés jogát, melyet az 1883. évi XXX. törvényczikk 5. §-a a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tartott fen, a középiskolai igazgatókra, illetőleg a tankerületi főigazgatókra ruházza, kik e jogot a miniszter nevében fogják gyakorolni. Az irásban adandó fölmentésnél a fölmentés e szavakkal vezetendő be: „a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1885. évi 44870. sz. a. kelt rendeletével nyert felhatalmazás alapján . . .“ A fölmentés egyelvű és egyöntetű gyakorlására a következő utasítás irányadó: 1. A fölmentés csak a szülő vagy helyettes kérelmére történhetik meg. 2. A szembeötlő testi hibáknál, de csakis a következőknél: sántaság (ez csak a testgyakorlást illetőleg), bénaság, púposság, félszeműség, a felmentést és pedig az egész tanévre a középiskolai igazgató maga adhatja meg szóbeli kérelemre s minden orvosi bizonyítvány követelése nélkül. 3. Muló testi bajoknál és betegségeknél egy fél évnél kisebb időtartamra szintén az igazgató adja meg a fölmentést, de csak orvosi bizonyítvány alapján, melyben jelezve kell lenni a betegségnek s annak is, hogy a fölmentés szükséges és mennyi időre adandó meg. 4. Egyéb bajoknál és betegségeknél az év hosszabb részére, vagy az egész tanévre szóló fölmentés megadására a tanker. főigazgató hatalmaztatik fel, kihez az illető középiskolai igazgató útján kell folyamodni. A folyamodványhoz a fönnebbihez hasonló szerkezetű orvosi bizonyítvány melléklendő. 5. Ha a tanintézetnek van rendes orvosa, ettől kiállított igazolvány, különben hivatalos pecséttel ellátott hatósági orvosi bizonyítvány követelendő. Egy negyed évnél rövidebb időre, különösen kiállott betegség után szükségelt üdülés czéljából, a tanintézeti igazgató magán háziorvos bizonyítványára is megadhatja a fölmentést. 6. A testgyakorlásnál az orvosi bizonyítvány alapján részleges fölmentésnek is lehet helye, például a nyujtón való gyakorlatoktól, az ugró gyakorlatoktól. 7. Az igazgató elutasító határozata ellen netalán beadott felfolyamodványok az igazgató véleményével a tankerületi főigazgatóhoz, a főigazgató elutasító határozata ellen beadott felfolyamodványok pedig ugyanennek véleményével a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztendők fel. 8. A mennyire lehetséges, a főigazgatóhoz intézett folyamodványok az intézeti igazgató által mind együtt küldendők fel és pedig az év elején szeptember 30-áig, mely időpontra a tanulók jó eleve figyelmeztetendők. Ha a fölmentés szüksége évközben áll be, a kérelem elfogadása és tárgyalása ekkor sem tagadható meg. 9. A mértani rajz (technikai része) alól való fölmentés eddigelé sokféleképen értelmeztetett. A dolog felfogásánál csak két momentum lehet irányadó, t. i. egyrészről a fölmentett tanuló testi fogyatkozása, másrészről a tantárgy alakbeli megértése, mely

utóbbi rajzolás nélkül lehetetlen. Ennélfogva a rajz technikai része alól fölmentett tanulótól nem követelendő a mértani rajznak finom s a szemet nagyon igénybe vevő, apróságokig menő pontos előállítása, nem követelendő a technikai ügyesség; azonban köteles a tanuló a dolog kellő megértésének elérésére és kimutatására oly rajzot készíteni, melyből a mértani felfogás kitünjék. Egyáltalában az ily tanulóktól nagy mértékű és vastag vonású rajzok követelendők. Ha a rajzbeli felfogás az első rajzokból kitünik, elegendők ezek s nem követelendő az ily tanulóktól az úgynevezett tisztázott rajz. Hasonló mérsékelt követelések állítandók fel a szabadkézi rajznál is. A reáliskolai tanulóknál szükséges azonban figyelmeztetni a szülőket, hogy a rajzolásnak korlátolt tudása a technikai pályákon a tanuló jövőjére nézve káros lehet s nem volna-e inkább megfontolandó az ily tanulót más irányú pályára szánni. 10. Hogy egyrészt a fölmentéseket ellen lehessen őrizni, másrészt egészségügyi szempontból tanulmányt tenni, kötelesek az igazgatók a lefolyt tanévben a tanintézetüknél felmentett tanulók jegyzékét minden tanév végén julius 30-áig a tanker. főigazgató útján a közoktatásügyi miniszterhez beküldeni. E jegyzékben az osztályonkint felsorolt tanulók nevéhez a 2. rovatba oda igtatandó, mely tárgyakból mentetett fel az illető tanuló; a 3. rovatba, mennyi időre; a 4-ikbe, mely testi baj vagy betegség miatt.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

6. *A választmány január 12-én tartott ülése.*

Elnök: *Berecz A.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Berműller F., Deme L., Felsmann J., dr. Fialovszky L., dr. Károly Gy. H., Köpesdy S., Mayer J., Müller J., dr. Riedl Fr., Sebestyén Gy., dr. Szemák J., Szerelemhegyi T., Tiber Á., Tomor F., dr. Wagner A. és m. vendég dr. Finászy E.*

Az elnök tudomására hozta a választmánynak, hogy megbizatása értelmében egy kisebb küldöttség élén megjelent az egyesület szeretett alelnökénél, kifejezést adva előtte a választmány tiszteletének és örömének a fölött, hogy egészségét ismét visszanyerte. Ezután közli dr. Zichy Ágost grófnak, Fiume és a Magyar-tengerpart kormányzójának következő levelét; melyet a választmány örömmel vett tudomásul.

„Tekintetes Elnök ur! Örömmel vettem tekintetes uraságod f. hó 2-án 105/eln. szám alatt kelt iratát, melyben szives értesíteni, hogy az országos középiskolai tanáregyesület 1886. évi közgyülése helyéül Fiume városát választotta.

Legyen meggyőződve tekintetes Elnök ur, hogy *a közgyülés sikerére szivesen és teljes készséggel fogok közreműködni.*“

A főtitkár bemutatta azon kérdőiveket, melyeket a tanárok által az ország különböző vidékein fizetett lakásbérek kitudakolása végett a választmány meghagyásából szétküldött. E kérdőiveket a választmány kiadta Müller Józsefnek, az egyes adatok összeállitása végett, hogy azok azután a lakáspénzek méltányos szabályozása végett a nmsgu Vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz benyujtandó kérvény támogatására felhasználhatók legyenek.

Az elnök indítványára a választmány *Nuber Sándor*, kir. tanácsos és tankerületi kir. főigazgatónak elhunyta felett részvétét jegyzőkönyvileg fejezi ki.

A főtitkár ezután tudomására hozza a választmánynak hogy az Ifjusági iratok tára I. évfolyamának jövedelméből miután már az uj folyam javára 225 frtot kifizetett — még 171 frt 30 kr. áll rendelkezésre.

Ezzel kapcsolatban *Sebestyén Gyula* bejelentette, hogy *dr. Csánky D.* munkája a sajtó alól nehány nap mulva kikerül és egy hét mulva szétküldhető lesz. Mivel a tervbe vett II-ik füzet még el nem készült, ajálja, hogy *Church* igen szép, ifjusági olvasmányul szolgáló munkája, „*A római élet Cicero korában*“, mely már kész magyar átdolgozásban, adassék ez évfolyam II. füzetéül. A választmány az Ifjusági iratok szerkesztőjének javaslatát egyhangúlag magáévá teszi, továbbá elrendeli, hogy az I. évfolyamból fenmaradt 600 példány valamely budapesti könyvkereskedőnek bizományba adassék.

A főtitkár bejelentette, hogy a brassói kör megalakult. Ennek alapján a választmány utasította a főtitkárt, hogy fentnevezett körnek az ez évi munka programmot küldje meg.

Végre a választmány meghagyta a főtitkárnak, szólítsa fel a tagokat, a kik netalán az alapszabályok valamely pontjának megváltoztatását kivánják, hogy ez irányú javaslataikat febr. hó végéig neki küldjék be.*)

Uj tagokul felvétettek: *Kiáltossy József* VII. ker. gymn. tanár aj. Köpesdy J., *Asztalos József* gymn. tanár aj. Bermüller F., *Balugyánszky Béla*, *Bugala Gyula*, *Flaszik Ágoston*, *Malatinszky János*, *dr. Vas Antal* és *Stasz Adolf* zsolnai gymn. tanárok aj. Rozsnyai K.

B. K.

II. A körök.

A trsztenai kör *deczember 1-én tartott ülésének* főtárgyát képezte az elnökhöz a választmány által beküldött kérdéseknek és indítványoknak megbeszélése, illetőleg azoknak tanulmány és véleményadás végett az egyes tagok között való kiosztása, a mint következik: I. A selmeczbányai körnek a rajzoktatást illető kérdésében *Hruschka Károly* fog előterjesztést tenni. II. A szabadkai körnek a föld- és természetrajz ügyében tett indítványa tárgyalására *Hikl József* vállalkozik. III. Ugyancsak a szabadkai körnek a szorgalmi jegyről szóló indítványáról *Csáka Károly*

*) Lásd e felszólítást a füzet utolsó lapján.

fog jelentést tenni. IV. A poszonyi körnek az önképző körökre vonatkozó kérdésében *Csáka Károly* vállalkozik jelentéstételre. V. Az ujvidéki körnek a szembajok ügyében tett kérdését *Hruschka Károly* fogja tárgyalni. VI. Ugyancsak az ujvidéki körnek a magyar nyelv sikeres tanítására vonatkozó kérdéséről *Kovalik János* fog értekezni. V. Ugyan e körnek az aut. hitfelekezeti középisk. tanárok anyagi ellátásáról és nyugdíj ügyéről szóló indítványa fölött, a kör napirendre tér, megjegyezvén, hogy ezen ügyet rendezni a felsőbb administratiónak a dolga s már is látni, hogy a nm. tanügyi kormány igyekszik bizonyos terheket átvenni a felekezeti iskoláktól és már két éve ezt tanulmányozása tárgyává is tette.

A kör a többi, itt nem említett kérdések fölött is napirendre tér, mivel ama kérdések inkább a felgymnasiumot illetik s igy azokban az itteni algymnasiumnál a tanártestület tapasztalatokat nem szerezhet.

Kovalik János, a kör jegyzője.

A m.-szigeti kör *deczember hó 7-én* tartott gyülésén első sorban az oktatásügyi kiállítás kérdése került szóba. A kérdéshez *Gerevich* *) kartárs szólott érdemlegesen, visszapillantást vetve tanügyünknek az alkotmányos aerával kezdődő életére. Tanügyünk különösen a népoktatási téren mutat nagy előhaladást; ez irányban fejlődött kiválóan. Gerevich fölveti a kérdést: mit kellett volna, hogy a kiállítás adjon, és mit adott? És azt találja, hogy a tanügyi fejlődésnek megfelelően a kiállításon is inkább csak a népoktatási kör volt képviselve, a középiskolai oktatás kevésbbé. Hibáját képezte azonkívül a kiállításnak az, hogy nem volt fokozatos, nem volt egyetemes és nem volt egységes. *Szilágyi István* igazgató szerint a tanügyi kiállítás legfontosabb két tényezőjét nélkülözte, s inkább csak tanszerkiállítás volt. E tekintetben is a rendezőség nem egyformán járt el, midőn megszabva a kiállításra felküldhető és kiállítható tárgyak lajstromát, némelyeknek a megszabott körön túl is megengedte a terjeszkedést.

A gyülés az oktatásügyi kiállítás rendezését helyesli, de a végre, hogy annak miként való rendezéséhez hozzá lehessen szólani, felkéri az indítványozót, hogy e tekintetben készítsen részletes javaslatot, a melyet a kör annak idején tárgyalni fog.

Tárgyalás alá vétettek még a körök indítványai, illetőleg kérdései. Némelyek azok közül tanulmányozás és véleményadás végett kiosztattak egyes tagtársaknak, mások fölött rövidebb ideig tartó eszmecsere után hozatott határozat.

Az ujvidéki kör 1-ső indítványa elfogadtatott, és a kör abban állapodott meg, hogy az egyes tanintézetek orvosai kéressenek föl az esetlegesen felmerülő szembajok constatálására és okaik kiderítésére.

Ugyanazon kör 3-ik indítványa, mint olyan, a mely meghaladott álláspontot képvisel, félrevettetett; annál is inkább, mert az autonom hitfeleke-

*) Azóta a beszterczebányai f. l. iskola igazgatója.

zeti iskolák felsőbb hatóságai ez ügyben a magas kormánynál már lépéseket tettek.

A fentemlített körnek 4-ik indítványa nem fogadtatott el, practicus haszonnal nem járván. Azon érettségit teendő növendék, ki valamely tantárgya tananyagát nyolcz év alatt nem volt képes elsajátítani, nyolcz nap alatt bizonyára nem fogja azt tehetni.

E tételnél vettük Szilágyi úr azon igéretét, mely szerint nemsokára egy bővebb indokolással kifejtett indítványt fog tenni az érettségi vizsgálatokra nézve. Előre is megemlíthetem, hogy e radicalis indítvány a Szászországban dívó módszer szerint az érettségi vizsgálatot két részre osztja: a tanév végén teendő realiák és a következő tanév elején teendő humaniorák vizsgájára. Ez inditvány azon szokásnak helytelenségét bizonyítaná be, mely szerint az érettségi irásbeli vizsgálat némely tárgyai nem képezik a szóbelinek is tárgyát, s így e tudományok mintegy praedestinálva vannak a növendékek által való elhanyagolásra.

A gyülés végén a kör központi bizottsági tagja, kinek a kör megalakulása és fentartása is sok tekintetben köszönhető, búcsuzott el meghatott és meleg hangú szavakban tagtársaitól. A fiatal és kiváló szakképzettségű tudortól és igazgatótól mindnyájan fájdalmas érzéssel vettünk bucsút, gyors előhaladást és boldogságot kivánva neki.

A *január* első hétfőjére kitűzött rendes havi ülést akadályok következtében csak *11-én* tarthattuk meg. De erre is oly csekély számmal jelentek meg a tagok, hogy a kör egyesületi munkássága iránt saját tagjainál beállott legnagyobb foku közönyt vagyok kénytelen, a legnagyobb sajnálatomra, constatálni.

Magok azon tagok, a kiktől az értekezéseket vártuk, akadályoztatás, vagy más körülmények következtében — elmaradtak; így a mult gyülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a jelenvoltak csak arra szorítkoztak, hogy megbeszélgessék a központi főtitkár által megküldött trsztenai kör indítványát.

Ez indítványt, t. i. hogy a tanárok gyermekei a tandíjak fizetésétől föltétlenül fölmentessenek, a kör oly nagy horderejűnek és ennek daczára annyira általánosságban tartottnak vélte, miszerint két tagját, *Kardos Károlyt* és a *jegyzőt* megbizta, hogy az általánosságban tartott indítványt részletezze s az így részletezett és módosított indítványt a kör következő gyülésén terjeszsze be.

Elnök társadalmunk szellemi életének élénkítésére igen üdvösnek tartaná, ha a kör tagjai fölolvasások tartására vállalkoznának. E megpendített eszme fölött hosszabb eszmecsere fejlődött ki. De a kérdés eldöntése, a körülmények kedvezőtlensége következtében, jobb időkre halasztatott.

Tompa Árpád, jegyző.

A brassói kör, nemrég történt megalakulása után, első rendes havi gyülését *január hó 9-én*, szombaton tartotta meg. A gyülésre a tagok nagy számmal jelentek meg. Több apróbb folyó ügy elintézése után *Göllner Károly* tartotta meg előadását a tanügyi kiállítás kérdéséről. Szerinte az 1885-iki budapesti országos kiállítás közoktatásügyi részének ki nem elé-

gítő volta okozta a kérdésnek napirendre tűzését. Egy országos tanügyi kiállítás, mely haszonnal járjon: rendkívüli nehézségekbe ütközik; e nehézségek a pénzügyi oldalon kívül, a nagymérvű közöny, melylyel az országos kiállítás után okvetlenül meg kell küzdenie s az iskoláknak jelenleg még be nem fejezett átalakításai. Ez okok közelebbi és bővebb fejtegetése azt eredményezi, hogy bár üdvös s czélszerü az eszme: de most, legalább is pár évig ki nem vihető. Fel levén azonban az eszme vetve, hozzá kell szólnia a rendezésnek miként való keresztülviteléhez. Itt aggályok első sorban a résztvétel kellő fokára nézve fordulnak elé. — Lehetséges-e, hogy az intézetek teljes számmal vegyenek részt? hogyan kelthető fel az általános figyelem ez irányban? A mozgalomnak azért legalább is egy évvel előbb kell megindíttatnia. Szigorúan határoztassanak meg az eljárási módozatok, a kiállítandó tárgyak csoportjai, az idő, melyen belül választandók a tanulók munkálatai és így tovább. Előadó egyáltalán csak lelkiismeretes, a lényegre figyelmet fordító, szigorúan megrostált anyagok gyüjteményétől vár hasznot. — Az értekező előadása után élénk s hosszú eszmecsere fejlődött ki, melyben majd minden jelenlevő részt vett. *Orbán Ferencz* szerint abban, hogy az 1885. évi orsz. kiállítás tanügyi része oly gyengén sikerült, sok mulasztás terheli a tanáregyesületet is, mely nem tanusított kellő érdeklődést az ügy iránt, a mit most be is ismer, azzal, hogy ő maga indítványozza a tanügyi kiállítás rendezését. Szóló szintén nagy nehézségeket lát, melyek megakadályozzák a sikert; nézete, hogy minél ritkábban rendeztessenek ily tanügyi kiállítások. *Méhely Lajos*, *Mátyéka Károly*, *Mally Nándor*, *Ágoston Lajos* szintén mind más és más szempontokból tüntetnek fel nehézségeket s egyáltalán a kérdés elhalasztása mellett vannak. *Daniel György* ellenben minél több kiállítást vél ugyan czélszerűnek, de ő sem tartja rövid idő alatt a kérdést megoldhatónak.

Még Rombauer Emil szól hozzá a kérdéshez, kinek mindent felölelő s csoportosító megjegyzéseire előadó megtevén észrevételeit, a kör kimondja: hogy *bár kivánatos és czélszerű egy országos tanügyi kiállítás rendezése, jelenleg az időt nem tartja arra alkalmasnak, de mivel a kérdés fel van vetve, hozzá szól a rendezés mikénti kiviteléhez.* — Itt meg lettek állapítva a különböző szempontok, melyek szerint a kör a kiállítást rendezni véli. — Végül a jövő ülés programmja állapíttatott meg, melyen *Balogh Tamás* főgymn. tanár fog értekezni a kör által felvetett azon kérdésről, hogy: *elég-e az irodalomtörténet tanítására a gymnasiumban egy év, s nem kivánatos-e, hogy itt is, mint a reáliskolában két év tüzessék ki ennek tanítására.* — Ezzel az ülés, mely d. u. 4-től 7 óráig tartott, véget ért. *Göllner Károly*, jegyző.

A beszterczebányai kör megalakulásáról a Közlöny szerkesztőségét már röviden tudósítottuk; a közlötteket most a következőkkel egészítjük ki. A kör mult évi decz. 18-án tartotta alakuló gyülését, megválasztotta tisztviselőit, s kidolgozta ügyrendjét és munkaprogrammját; tárgyalásra a kör egyelőre a következő tételeket tűzte ki: 1. Melyek legyenek az iskolai fegyelem fenntartásának eszközei? Előadó: *Fabuss Alajos*. 2. A magyar grammatikai oktatásnak sikeresség ét előmozdító eszközökről. Előadó: *Ko-*

ronczy Imre. 3. A klassikus nyelvek grammatikai oktatásának sikerességét előmozdító eszközökről. Előadó: *Blanár Ödön.* 4. Inkább csak tanítsunk-e vagy neveljünk? Előadók: *Himpfner Béla* és *Marcsiss János.* 5. A magánolvasmány. Előadó: *Jurkovich Emil.* 6. Az Utasítások czélszerűsége a gyakorlatban. Előadók tanszakok szerint: *Blanár Ö., dr. Keleti Vincze, Himpfner B., Petricskó Jenő* és *Marcsiss János.* 7. A klassikus olvasmány és a reáliák. Előadó: *Spitkó Lajos.* 8. Czélszerű-e a tanári tanácskozások jelenlegi módja? Előadó: *Spitkó L.* De tudományos szakkérdések, jelesebb paedagogiai munkák ismertetése és mintaelőadások kidolgozása sincsen kizárva a kör munkaprogrammjából. Elfogadtatott azonfelül *Spitkó Lajos* indítványa, hogy a körtagok egyesülve más, az ügy iránt érdeklő elemekkel a felvidéki magyar közművelődési egyesület javára csekély belépti díj mellett közérdekű felolvasásokat rendezzenek. Az alakuló gyülésen az elnök helyett *Spitkó L.* alelnök teljesítette az elnöki tisztet. Az alakuló gyülés után néhány napra vettük a mindenkit lesujtó hírt, hogy körünk elnöke Iglón, hol épen az ág. ev. gymnasiumot inspiciálta, élte virágában fájdalmas betegségnek esett áldozatul. Körünk vele szeretett elnökét, a tanügy erős oszlopot veszített. Legyen áldott emléke!

A kör *deczember 30-án* rendkívüli gyülést tartott, melyen a jelenlévők igaz fájdalmuknak s gyászuknak jegyzőkönyvileg is kifejezést adtak, s Spitkó Lajos főgymn. igazgatót választották elnöknek, miután az ügyrend idevágó pontjának módosításával az alelnöki tisztet eltörülték.

Az első felolvasó gyülést *január hó 16-án* tartottuk meg. Elnök első sorban is két új tagot mutatott be, u. m. *dr. Gerevics Emil* fels. leányiskolai igazgatót, s *Telegdy* fels. leányiskolai tanárt, kiket a kör tagjai szivélyesen üdvözöltek. Erre *Marcsiss János* azon eszközökről értekezett, melyek a tanítási időn kívül alkalmazandók volnának, hogy a növendékekre nevelőleg hassunk. A második értekezést *Himpfner Béla* tartotta; tétele a következő volt: Inkább csak tanítsunk-e vagy neveljünk? Értekező úgy találja, hogy a tétel aut-aut-féle alakítása csak meg akarta könnyíteni a feleletet, minthogy egymást kizáró ellentétek itt egyáltalában nincsenek. A tanítás is nevelés, mely az értelem közvetítésével az érzetre és az akaratra hat. Fődolog a minden tanításban a már természeténél fogva bennlevő nevelési mozzanatot minél hathatósabban érvényesíteni. Ezt teszi a Herbart-féle nevelő tanítás, melyet H. saját rendszerebeli ethikára és psychologiára alapított. Ziller mindenben végletekig ment; főérdeme, hogy a methodika fontosságára irányozta a közfigyelmet. Igen sok tanár tanít nevelőleg a nélkül, hogy H. psychologiáját tanulmányozta volna, vagy H. hatféle egyenlően lebegő érdekét ismerné. Értekező tárgyalja azután a középiskolai tanítást külfegyelem, tanítás s belső fegyelem vagy jellemképzés szempontjából, de hangsúlyozza ezek mellett mint negyedik és igen fontos mozzanatot a házi nevelést is; e téren sok a panasz s mindig volt is: a legszebb paedagogiai elméletek ezen keveset segíthetnek. A hármas felosztást értekező csak megkülönböztetés kedvéért alkalmazza, mert a gyakorlatban a három mozzanat Herbart szerint is egybeolvad. A külfegyelemről szólván, értekező kívánatosnak tartja, hogy a *kormány valamennyi állami s felekezeti középiskolára nézve egyenlőképen megállapított szabályrendeletet adjon ki.* A tanításról szólván, érinti a Her-

bart által megállapított négy formális fokozatot. Ziller idevágó megkülönböztetésével. A tantárgyakra nézve azt találja, hogy legközvetlenebb nevelő hatással lehetnek a vallás, a történelem, az irodalom, szóval azok, melyek tárgya *élet*, minthogy az ember főtanulmánya az ember; szükséges azonban, hogy minden egyéb tárgy tanítása által a tanulóban a hasonlóképen nevelő eszmék, mint pl. szépség, rend, munka stb. akár tudatosan, akár öntudatlanúl érvényre jussanak. A belfegyelemről szólván, végre arra is figyelmeztet, hogy a nevelő tanitás hatását a házi neveléssel szemben nem kell túlbecsülni.

Dr. Gerevics indítványára a kör a felolvasóknak minden tekintetben jeles és élvezetes értekezéseikért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

A kör tagjai a következők: *Bozsenik Béla főgymn. tanár, Blanár főgymn. tanár, Bothár Emil polg. isk. t., Droppa József főgymn. tanár, Eudler Károly polg. isk. t., Fabuss Alajos polg. isk. igazgató, Himpfner Béla, Jurkovich Emil, dr. Keleti Vincze főgymn. tanárok, Koronczy Imre, Telegdy fels. leányisk. tanárok, Marcsiss János, Petricskó Jenő, Szkunrevics Kornél főgymn. tanárok, dr. Gerevics Emil f. leányisk. ig., Spitkó Lajos főgymn. igazgató.* *Jurkovich Emil*, jegyző.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK. *)

Az 1883. évi érettségvizsgálati Utasítás életbelépte óta fordult-e már valahol elő oly eset:

a) hogy egy ifjúnak, ki az irásbeli vagy a szóbeli érettségvizsgálaton egy évre megbukott, az Utasítás 30. §-a értelmében a VIII. osztály ismétlését ajánlották; azonban a következő évben magát a VIII. osztályt végezte „elégtelen“ eredménynyel?

b) hogy egy ifjú, az érettségvizsgálaton megbukván, az elnök ajánlata szerint a VIII. osztályt ismétli, még pedig újból kielégítő eredménynyel; érettségire bocsáttatik, de újból megbukik; a bizottságban pedig vita támad affelett, hogy ezen nem sikerült vizsgálat a *VIII. osztály ismétlése alapján* megkisérlett érettségvizsgálatnak tekintessék-e, vagy pedig *ismétlő* érettségvizsgálatnak, s ehhez képest az ifjú *egy évre*, vagy pedig *véglegesen* bukottnak tekintessék-e?

Fordultak-e elő valahol ily esetek, s melyikben minő elv szerint, mikép jártak el?

(N. E.) — *ó.*

*) Az 1882. évi közgyülés elhatározta, hogy a Közlönyben e czímen állandó rovat nyittassék s nem is a szerkesztőségen múlt, hogy e rovat mindeddig megnyitható nem volt. Készségesen közöljük tehát a fentebbi kérdéseket s óhajtjuk, hogy beküldőjük illetékes helyről meg is kapja rájuk a választ.
Szerk:

VEGYESEK.

Kinevezés. A hivatalos lap a napokban közölte a következő legfelsőbb kéziratot: „*Vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterem előterjesztésére Szieber Ede, ungvári főgymnasiumi igazgatót a rendszeres illetményekkel a beszterczebányai tankerület rendes főigazgatójává nevezem ki. Kelt Bécsben, 1886. évi január hó 15-én. Ferencz József, s. k. Trefort, s. k.*“ A milyen szomorú megilletődéssel fogadtuk a beszterczebányai tankerület volt igazgatójának, a derék Nuber Sándornak váratlan halálát, oly megnyugtatására szolgálhat középiskolai oktatásunk minden barátjának, hogy helyét oly kipróbált erő s kiváló férfiu foglalja el, a milyennek Szieber Edét mindnyájan ismerjük.

Az Ifjusági Iratok Tára új folyamának első füzete: *Rajzok Mátyás király koráből, irta dr. Csánky Dezső*, a mint már múlt füzetünkben előre is jeleztük, elhagyta a sajtót s egyesületünk főtitkára — a választmány megbizásából — legközelebb megkezdi az expediálást. Ajánljuk a füzetet s vele együtt az egész vállalatot t. kartársaink hathatós pártfogásába s ajánljuk különösen annak figyelembe vételét, hogy *a vállalat felvirágzása és kivánatos megerősödése javarészben a pártolás fokától függ.* Ezer példány elkelése fedezi az okvetetlenül szükséges kiadásokat; ha olyan állandó vevőközönséget teremthetünk, a mely kétszer annyi példányt elfogyaszt, már vagy olcsóbban adhatjuk a füzeteket, vagy a mi kivánatosabb, jobban honorálhatjuk a munkatársakat s a mostani árért több ívet, több képet, szóval jobb munkát adhatunk. Magának a megjelent füzetnek méltatását későbbre hagyjuk — s másokra bizzuk.

A természetrajz tanárainak figyelmébe. A lefolyt szünidő alatt a Vashegy bányáiban, hazánk egyik leggazdagabb vasércz-telepén, egyebek között mintegy 80 darab barna vaskövet (Limonit) gyüjtöttem, azon czélból, hogy azokat ama középiskolák között, melyek természetrajzi gyűjteménye alkalmas, e fajú példánynyal nem rendelkeznék, szétoszszam. Az átlagosan 12 : 8 : 2 cm. méretű vaskos példánynyá idomított darabok mind typicusak s specialiter iskolai használatra vannak kiválogatva s idomítva.

A nevezett vasérczet, 2—3 darabot tartalmazó csomagonként, költségfelszámítás nélkül, küldöm meg azon tanintézeteknek, melyek február hó folytán nálam erre reflectálnak. Az intézeteket csak a 30 krnyi porto fogja terhelni. *Dr. Lovassy Sándor*, okl. középiskolai tanár Nagy-Rőczén.

Az osztrák-magyar monarchiának a bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet által kiadott térképe a hadügyminiszter rendelete folytán iskolai használatára iskolák és tanárok által 30% árleengedés mellett megrendelhető az illetékes isk. hatóság útján.

Az egész mű áll 45 lapból és legkevesebb 3—3 lapot tartalmazó füzetekben jelenik meg.

A rendes bolti ár laponként 1 frtot tesz, a szétküldés már megkezdetett s az egész mű a jövő évben valószinüleg befejeztetik.

Felszólitás.

Mivel a jelen évi közgyülés az alapszabályok megváltoztatásával is fog foglalkozni, felkérem mindazon tagtársakat, kik alapszabálymódosítást ajánlatba hozni kivánnak, sziveskedjenek az ajánlandó módositást alulirottal legkésőbb február hó végéig közölni.

Brózik Károly
e. főtitkár
(II. ker. reáliskola).

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 7. szám. Márczius hó. 1885—86.

Dr. Say Móricz emlékezete.*)

Mélyen tisztelt közgyülés!

A hazai tanügyet, főkép a középiskolait s ezzel egyesületünket f. é. márczius 11-ikén rendkivül fájdalmas veszteség érte. E napon vesztettük el t. i. kedves társunkat *dr. Say Móriczot*, kir. tanácsost és főigazgatót, ki a tanáregyesületnek annak megalakulása óta egyik legmunkásabb és egyik legtiszteltebb tagja volt. *Say Móricz* egyáltalán nem tartozott az u. n. mindennapi emberekhez. Tehetségei, miket a természettől kapott és a melyeket a nevelés, tanulmány és élet kifejtett benne, jelesek voltak. Férfias, megnyerő külseje, derült kedélye, élczekkel fűszerezett kellemes társalgása, csakhamar megnyerték neki sympathiáit azoknak, kik kel érintkezett, és mindenhol és mindenkor szívesen látott emberré tették. Mint tudós és iró, mint tanár és igazgató, mint ember és honpolgár egyaránt magasan emelkedett ki a középszerűség fölött. A hová a kötelesség szólította, de főkép a tanügy terén fáradhatatlan, nagyobbára sikertől koronázott munkásságot fejtett ki. E mellett jó férfiu volt, de egyike a legboldogabbaknak is, kiket ismertem, és életének pályáját nagyobbára igen kedvező körülmények között futotta meg. Nem volt gazdag, de jó módu; anyagi gondok, betegségek nem bántották, legalább nem annyira, hogy bármikor is akadályára lettek volna. Egészsége, különösen mióta

*) Egyesületünk tisztelt alelnöke ezt a tartalmi és formai tekintetben egyaránt jeles emlékbeszédet — a mint olvasóink tudják — a legutóbbi közgyülésen olvasta fel. Az emlékbeszéd nem jelenhetett meg Közlönyünk első füzetében, a mely a közgyülés jegyzőkönyvét s felolvasásait foglalta magában. Nagy örömünkre szolgál, hogy ép most, mikor csak nehány nap választ el bennünket Say Móricz megdöbbentő halálának évfordulójától, ez emlékbeszéd közlése által ujíthatjuk meg az annyira szeretett s oly méltán gyászolt férfiu emlékezetét. *Szerk.*

1881-ben keleti útjáról visszatért, oly szilárdnak látszott, hogy őt szemlélve senki sem gondolt volna a halálra. És mégis! mily bizonytalan az élet! egy csekély fülbaj, melynek veszedelmes voltát nem sejtette, e derék férfiút 30 órai irtózatos kínzás után, úgyszólván orozva gyilkolta meg.

Halálának híre úgy csapott le közénk, mint felhőtlen égből a villám; nem hihettük, el sem képzelhettük, míg szemeinkkel nem láttuk, hogy igazán vége mindennek . . .

E kiváló társunk ravatalánál a tanáregyesület nem maradhatott hallgatag. A választmány kötelességének tartotta a boldogultnak emlékezetét a küzgyülésen ünnepélyesen megülni. És mivel számos barátja közül én állottam hozzá legközelebb, a mennyiben 25 éven túl közös pálya és a legbensőbb — soha meg nem zavart — barátság fűzött bennünket egymáshoz, egyletünk igen tisztelt elnöke engem bízott meg, hogy Say Móricz fölött emlékbeszédet tartsak. És habár nem vagyok szónok, mégis a legnagyobb készséggel vállaltam magamra e tisztet, részint a boldogult emléke iránt táplált kegyeletből, de azért is, hogy gondolatban elmerülhessek életébe, melyet igénytelenül többször beszélt nekem el, és hogy még egyszer átéljem azon szép órákat, melyeket felejthetetlen barátom társaságában töltöttem.

Egyszerűen, de hűségesen fogom tehát elbeszélni azt, a mit Say életéből tudok, a mit e jeles férfiú jellemzésére, működésének kellő megitélésére fölemlítendőnek tartottam.

Say Móricz 1830-ban október 4-ikén Székesfehérváron született, hol családja méltán nagy tekintélynek örvend. Hazafias érzületü, derék emberek, kik nagy érdeklődéssel viseltetnek úgy a haza, mint a város jóléte iránt, és tevékenyen, sőt áldozatkészen vesznek részt mindabban, a mi e jólétet előmozdíthatja. E buzgalom díjában hagyományos köztisztelet környezi őket, mely nemes örökségképen az apákról a fiúkra száll. E tisztelt családból származott barátunk. Atyja gyógyszerész volt, egy higgadt gondolkozásu, mivelt férfiú. Virágzó üzlete lévén, szívesen látta barátjait vendégszerető házában, melynek csak egy hiánya volt, t. i. az, hogy nő nélküli volt. A házi gazda — mint földie a költő — már „túl ifjúságán és égő vágyain, nyugodtan élvezte, mit a sors és ész adott", de megjött az ő órája is. Negyvenkét éves volt, midőn egyik szabad napján valamelyik barátját látogatta meg, kinél épen társaság volt. Központját egy kedves, mivelt leányka képezte, ki gyönyörű zon-

gorajátékával és még hathatósabb énekével a jelenlevőket elbájolta, és e bűbájnak Say úr sem tudott ellentállni. Rövid ismeretség után e hölgyet nőül vette. Szerencsés választás, melyet boldog házasság követett, áldásosan hatva a gyermekekre is, négy fiúra, — kik között Móricz a harmadik volt — és egy leánykára. Tiszta szeretet fűzte egymáshoz a szülőket; határtalan tisztelet és szeretet a gyermekeket szüleikhez. Atyjáról Móricz mindig a legnagyobb kegyelettel beszélt; komoly, szelid lelkületü férfiú volt, de a ki szigorúan követelte, hogy gyermekei engedelmeskedjenek. Intései rögtön hatottak, pedig ritkán ment tovább annál, hogy rövid beszédjének fölemelt mutató ujjával adjon nyomatékot. Anyját a rajongásig szerette: valóban kitünő asszony lehetett; Móricz — ki nagy tisztelője és ismerője volt a női nemnek, benne a női tökély valóságos eszmény. képét látta. Say — tudvalevőleg — nem volt nős; ha barátjai, de főkép barátnéi tréfásan intették, biztatták, hogy nősüljön meg, rendesen valami jó élczczel válaszolt; komolyabb perczeiben azonban többször mondotta nekem, hogy ha a sors őtet valamikor oly nő közelébe vezetné, mint a milyen anyja volt, azonnal megkérné. No de ilyet — fájdalom! — nem talált. A nevelés főgondját anyja viselte; tőle örökölte azon gyöngédséget és finom modort, mely őtet a társaságban oly szeretetreméltóvá tette; tőle azon ritka tapintatosságot, mely őtet az emberekkel való bánásmódban oly előnyösen kitüntette. Magától értetődik, hogy ily szülők által neveltetve a gyermekek gyengéd szeretettel függtek egymáson, és nemcsak gyermekkorukban, hanem később is férfikorukban annyira, hogy egymás társaságát keresték leginkább és legjobban érezték magukat akkor, ha együtt voltak, ha egymásnak valami szívességet, szolgálatot tehettek. Valóban szép, sőt megható volt e viszony barátunk között és kisded nővére *Thekla* között. Móricz már gyermekkorában valóságos lovagja volt kis hugának; megvédte őt szilajabb fivérei ellen, ha véle kötekedtek, ha babáját vagy más játékszerét el akarták tőle venni. Ritkán történt, hogy hazajövet egy kis virágot, vagy valami csecsebecsét ne hozott volna neki. És valamint gyermekkorukban úgy később is mindvégig, és maga a halál is e szép viszonyon csak annyiban változtatott, hogy jelenleg e gyászoló nővér az, ki a virágokat szedi, hogy azokkal a kedves elhunytnak sírját behinthesse. Ily körben nőtt fel ifjúvá.

A gymnasiumot Fehérváron a derék cistercitáknál, a bölcsészeti tanulmányokat Egerben és Pesten végezte. Eleven eszü, jó

felfogásu, magára tartó tanuló volt, ki nemcsak iskolai tanulmányaiban jeleskedett, hanem birtokába ejtette a német és franczia nyelvet is; megtanult rajzolni, zongorázni, általán iparkodott megtanulni mindazt, mit azon időben egy mívelt fiatal embertől követelni szoktak.

A negyvenes évek, melyekbe Say ifjúsága esik, örökké nevezetesek fognak maradni nemzetünk életében. Fölébredtünk és hozzá fogtunk a nagyobb szabásu szellemi munkához, melynek ma már gyümölcseit kezdjük élvezni. A magyar nyelv és irodalom fejlődésének magasabb stádiumába lépett, és általánosabban behatolt iskolákba és családokba. A tanárok buzdítottak, a fogékony ifjúság lelkesült, kezdett olvasgatni és gyönyörködni költőink műveiben és megtette maga is szárnypróbáit a stilgyakorlatokban és verselésben. Jó vezetés mellett e törekvéseknek határozottan nemesítő hatásuk volt. A mit *Goethe* a történelem tanulmányozásáról mond, hogy legfőbb hatása a lelkesítés, ezt az irodalmi tanulmányokról is el lehet mondani.

Sayék házában előszeretet uralkodott minden iránt mi szép és nemes, a költészet szépségeiben pedig különösen gyönyörködtek. E hajlamot a gyermekeknél *Minikus Vincze* zirczi cistercita és a fiúk házi tanítója nem kis mértékben nevelte. Ha név- vagy születésnap, ha az uj év napja közeledett, Minikus egy kis verset, egy beszédet, néha egy kis eklogát készített a gyermekek számára, kik azt betanulták, elszavalták vagy eljátszották a szülőknek s a ház barátainak nem csekély örömére. E gyakorlatok megtették hatásukat; a Say fiúk mindannyian barátjai maradtak a szép irodalomnak, és habár inkább az észnek emberei semmint a képzeletnek, mégis mindig élénken érdeklődtek az irodalom termékei iránt. Say Móricz, ki a természettudományokra, különösen a vegytanra vetette magát, folyton olvasgatta a jobb magyar költők műveit, és nem mulasztott el semmit, hogy a haladó irodalomnak színvonalán maradjon. Foglalkozott a külföldi irodalommal is, nevezetesen a némettel és a franczival. Voltak kedvencz költői, így a magyarok közt *Vörösmarty* és *Petőfi*, a németek közt *Schiller* és *Lenau*. Azt a passust vagy költeményt, mely neki különösebben megtetszett, jó emlékezetében rendesen meg is tartotta s adott alkalommal, neki sajátos, individualis hangsulyozással elszavalta. Az erősebb vagy az igen gyengéd hangokat kedvelte, a középen járókat kevésbbé; nem annyira az tetszett neki mi a szívre hatott, mint inkább az mi a képzeletet ragadta meg.

Say hajlama a természettudományok iránt korán ébredt; már mint gymnasista kezdett atyja laboratoriumában vegytannal foglalkozni, és itt, ha nem is tudományt, de igenis sok kézi ügyességet sajátított el, melynek később nagy hasznát vette. Pesten a derék Jedlik physikai előadásait hallgatta előszerettel, itt nyilatkozott már a gyakorlatira hajló szelleme is, a mennyiben a tanár egyik-másik kisérletét, főkép a villanyozás tanából otthon utánozni törekedett.

A bölcsészeti tanulmányok befejeztével pályát kellett választania. Minthogy az apa gyógyszertárát idősbik fivére Rudolf kivánta maholnap átvenni, Móricz anyai nagybátyjának Petzelt-nek — a pesti mérnöki kar jeles tanárának — ösztönzésére, hajlandó volt a mérnöki pályára lépni. E czélra a körülmények is kedvezőknek látszottak. Unokafivére, Say Ferencz, a buda-fiumei vasutnak székesfehérvár-nyéki szakaszában mint állami osztálymérnök az előmunkálatokat végezte és Móriczot, mint önkéntes gyakornokot maga mellé vette, ki azután feladatán szorgalmasan dolgozott. Ámde a pákozdi csata, majd Windischgrätz herczegnek győzelmes előnyomulása véget vetett e foglalkozásnak s a mérnöki tanfolyamra már nem jutott. De a midőn a haza veszedelme annak fiait védelmére szólította, mind a három honnlevő Say testvér honvédnek állt be, Móricz nevezetesen tűzérnek.

A magyar kormány — tudvalevőleg — 1849-ki január 1-jén a fővárosból Debreczenbe költözött. Say ekkor Nagyváradra került, hol a tűzérség a munitiót készítette és a honnan begyakorolt ujonczait a táborba küldötte. April 14-ikén elhagyta Nagyváradot és Kassára ment Dembinszky hadtestéhez, melyet utóbb Visoczky és Dessewffy Aristid vettek át. Ekkor törtek be az oroszok, — kiknek túlnyomó ereje elől hátrálni kellett Czeglédig, hol Say tűzmesterré lett előléptetve. Ütegje Szegedre vonult s itt az augusztus 3., 4. és 5-diki csatákban részt vett; részt vett még az augusztus 11-iki temesvári csatában is. Sayt két ágyuval a Facset felé vonult hadtesthez parancsolták s itt tette le a fegyvert. Aradra vitték őket, honnan Saynak, nehány társával sikerült Fehérvárra jutni s utóbb a besorozást kikerülni. Mindazok, kik véle szolgáltak — és a kiknek a honvédségére vonatkozó adatokat köszönöm — egyhangulag erősítik, hogy lelkes és bátor katona volt. A hadjárat a 18 éves ifjút testileg edzette, jellemileg szilárdabbá tette. Midőn hazaérkezett atyját betegen találta, és mivel Rudolf fivére — ki Bem alatt szolgált — besoroztatott, a gyógyszertárban kezdett mű-

ködni. Fölébredt régi előszeretete a vegytan iránt, és minthogy tehetséget is érzett magában e tudományhoz, gyógyszerész, majd vegyész óhajtott lenni. Szerencsés gondolat, mert bizonyos, hogy e pályára birt leghatározottabb hivatással.

Az 1853-ki és 1854-ki évet a bécsi egyetemen töltötte. Ott nyerte gyógyszerészi oklevelét, ott lett 1855-ben a vegytan doktorává. *Dr. Redtenbacher József*, a bécsi egyetemen a vegytannak kitünő tanára, nagy sympathiával viseltetett a magyarok iránt és a szorgalmas, ügyes és jeles előmenetelü Sayt különösen megkedvelte. Önálló elemzésekre ösztönözte s a mit dolgozataiból közzétételre méltónak talált, azt a tudományoknak bécsi Akadémiájában közzétette. Redtenbacher a ministeriumnál Say számára államösztöndíjat szándékozott kieszközölni, hogy valamelyik külföldi egyetemen az egyik-másik híres vegyész mellett magát bővebben kiképezze; e terv azonban elejtetett a közbejött következő körülmény miatt.

Wertheim Frigyesnek, a vegytan tanárának a pesti egyetemen, oly segédre volt szüksége, ki a chemiában való alapos jártassága mellett a német és magyar nyelvet egyaránt teljesen bírja. Wertheim, Redtenbacher ajánlata folytán, Sayt választotta, ki ez állomást elfogadta, nem ment külföldre, hanem lejött Pestre, mit utóbb sokszor megbánt, mert úgy érezte, hogy a külföldön bővebben és még alaposabban képezhette volna ki magát.

Itt Pesten kezdődik tanári működése. Wertheim nem tudott magyarul, hallgatóinak nagy része pedig nem tudott annyit németül, hogy a tanár előadásait teljesen megérteni és követni tudta volna. E kínos helyzetben Say volt segítségükre, a mennyiben a magyar hallgatókkal correpetált és a tanár német előadásait magyarul ismételte. Azon orvos- és gyógyszerész-növendékek, kik 1855-től 1858-ig a vegytant Pesten hallgatták, még ma is hálával és szeretettel emlékeznek a fiatal tudósra, ki nekik a tanár előadásait oly jelesen magyarázta meg és bevallják, hogy vegytani ismereteiknek jobb részét Say-nak köszönik. Wertheim — kivált eleinte — jelen volt ez ismétlő órákban, ellenőrzésül és érdeklődésből. Magától Wertheimtől hallottam utóbb Say dicséretét. Barátunk rövidebbre tudta szabni beszédét, mint a tanár, nem volt szórakozott, nem tétovázott, nem ismételt olyast mit ismételni nem kellett s így pensumát rövidebben, kevesebb szóval végezte el. Wertheim e miatt nehányszor gyanuba vette Sayt, hogy a feladást talán nem meríti

ki, Say azonnal megtette a próbát a kihallgatással s a tanár mindannyiszor teljes megelégedésének adott kifejezést.

Az 1858-ki január 8-ikán tartott reggeli 8 órai előadás alatt nagy szerencsétlenség történt. Az órának már vége volt, de a tanár még egy érdekes kisérletet akart bemutatni. Ekkor egy göreb, melyben kénsavat akart előállítani, vagy az alatta levő láng heve, vagy a cső bedugulta következtében szétvetődött. A tanár balszemén, segédje Juhász Nándor mindkét szemén, több növendék másként de szintén veszélyesen sérült meg. Nevelte még a bajt a retortából kiszabaduló fojtó gáztól való félelem. A hallgatók ijedtségökben a folyosóra nyiló ablakokat kitörték és kiugrottak, a mely alkalommal egy kénsavval telt nagy palaczk döntetett fel és többnek ruháját égette össze, mi által a zavar leirhatatlanná vált. Hogy e szerencsétlenség mégis nem öltött nagyobb kiterjedést, ez jó részben Saynak volt köszönhető, ki ez idő alatt a szomszéd laboratoriumban volt elfoglalva. Szokott higgadtságával és egy perczig sem vesztvén el lélekjelenlétét a sebesülteknek segítségére sietett; lemosta, borogatta, bekötözte őket, míg orvosi segélyben nem részesülhettek.

A vett sérülés következtében a tanár 8 héten át nem volt képes előadást tartani. Nehogy a hallgatók hátramaradást szenvedjenek, Wertheim ajánlatára Say először a műteremi munkálatokkal, majd az előadások folytatásával bizatott meg. Ha Say jeles tanitóképessége már a correpetitióknál mutatkozott; szakmájában való otthonossága, biztossága ekkor fényes módon tünt ki. Tanítványai tisztelettel és hálával vették őt körül; maga a tanár is midőn fölgyógyult a helytartósághoz intézett jelentésében kiemelte, hogy Say előadásai teljesen kielégítők voltak. Neve — ugyanekkor — az egyetemen jó hangzásuvá lett, maguk a tanárok tisztelték meg barátságukkal és különösen a jeles Balassa inkább őtet, mint a tanárt vette igénybe, midőn valamely elemzésre volt szüksége. Méltán foglalt helyet azon jeles tanársegédek és államösztöndijasok között, kik ekkor az egyetemen működtek és a kik közül — midőn magyar világ lett ismét hazánkban — többen, a németek távozása után, tanárokká választatván meg, jelenleg is díszei az egyetemnek.

Az $185^{7}/_{8}$-ki tanév végén dr. Szabó József — jelenleg az egyetemen az ásványtannak érdemdús tanára — lemondott a budai reáliskolán elfoglalt vegytani tanári állomásáról és a pesti kereskedelmi Akadémiához ment át. Ekkor dr. Schenzl Guidó igazgatónak ajánlatára Say Móricz neveztetett ki póttanárnak a budai főreáliskolához.

Say csekélységemmel egy és ugyanazon napon t. i. október 1-jén jutott a most nevezett intézethez, és mivel kivülünk még csak a katholikus hittanár Würtl Antal, jelenleg vizivárosi plébános, volt az egyetlen magyar az intézetben, csakhamar közeledtünk egymáshoz. Érzületeink, hajlamaink, törekvéseink rokonok lévén, megkötöttük azon barátságot, mely Say haláláig fennállott és büszkén mondhatom soha sem zavartatott meg. E barátság életemnek valóságos fűszere, egyik legdrágább vívmánya volt; e barátság — bátran merem ezt állítani — valamint reám, úgy ő reá is csak üdvös hatást gyakorolt. Még ugyanazon évben — a feriák alatt — átvitt magával Székesfehérvárra testvérei körébe és oly szivélyes baráti viszony fejlődött ki köztem és e derék, jó emberek között, mintha vérszerint való rokonuk voltam volna. Valóban annyi jót és nemest élveztem általa és vele, hogy azt le sem irhatnám.

Egy intézeten lévén alkalmazva összhangzásban működtünk, sokat együtt tanultunk, együtt mulattunk. Megtakarított filléreink segítségével a nagy feriák alatt hat nagy utazást tettünk. Bejártuk Európa míveltebb, érdekesebb országait, Német és Olaszországot, a Svájczot, Hollandiát és Belgiumot, Franczia országot és Angliát, meglátogattuk Konstantinápolyt és Görögországot. Előre gondosan kidolgozott terv szerint utaztunk; a hol arra alkalom volt, előadásokat hallgattunk, tanintézeteket, muzeumokat és hasonló gyűjteményeket vagy kiállításokat szorgalmasan látogattunk, hogy az illető országok kulturális kincseivel közelebbről ismerkedjünk meg. Minthogy Say inkább a természettudományokkal foglalkozott én pedig inkább a humanistikus tanulmányokkal, szerencsésen kiegészitettük egymás fölfogását és szellemi látkörét.

A budai főreáliskolán Say a legrövidebb idő alatt kivívta magának igazgatójának és tanártársainak bizalmát és barátságát; és ez érzelem nem halt ki német collégáinak lelkéből akkor sem, midőn nyelvünk nem tudása miatt Budáról eltávoztak. A mint halálának hirét vették, siettek mindannyian e gyászeset fölött való fájdalmuknak kifejezést adni.

Say kitünő középiskolai tanár volt. Gondosan követte szakmájának fejlődését és habár teljesen otthonos volt tantárgyában és bizhatott jó emlékezetében, mégis minden előadásra lelkiismeretesen készült és iparkodott előadásán valami kikerekitett egészet tárgyalni. Világos fej volt és hatalmában a szónak és ennélfogva a bonyolultabb kérdéseket is ugy tudta előadni, hogy a mi a tanulók

előtt eleinte homályos volt, lassanként földerült, hogy mindig figyelemmel csüggtek ajkain s végül azon kielégítés foglalta el lelkeiket, mely a tanulási kedv fentartásának egyik főforrása. Kerülte a túlterhelést, tapintatosan szemelte ki azt, mit a tanulónak tudni kell, és ennek elsajátítását mindig szigoruan követelte. A kevésbbé szükségest csak mellesleg tárgyalta, azt pedig, a mi az iskola szempontjából fölösleges, határozottan mellőzte. Előadása mintaszerű volt, egyszerű, értelmes, tanulságos; fűszerezte azt nyelvezetének zamatos magyarsága, folyton derült jó kedve, mely ösztönözte, hogy itt-ott egy tréfát, valamely odaillő élczet vagy humoros észrevételt fűzzön a tanítás száraz szövegébe, mi az előadás hatását csak növelte. De még inkább fűszerezték, élénkítették előadásait a kisérletek, melyekkel azokat illusztrálta. — Ügyes kézben a chemia rendkivül vonzó, hálás tantárgy, de kisérletek kellenek hozzá. A ki Sayt valaha experimentálni látta, — pedig alig van valaki e tisztelt gyülekezetben ki ne látta volna, — az velem együtt fogja vallani, hogy ritka ügyességgel és biztossággal, könnyüséggel és elegantiával vitte azokat keresztül, még pedig egyaránt a veszélyeseket ugy, mint a nem veszélyeseket. E készültséget gondos gyakorlás által szerezte meg. Minden kisérletet előadás előtt megpróbált legalább is egyszer, ha kellett többször, és ez óvatos gyakorlásnak köszönhette, hogy azok rendesen és kellő pontossággal sikerültek.

A mily jeles volt előadása, szintoly jeles volt kihallgatási módja is. Már a kérdés által iparkodott a tanulót a megoldás nyomára vezetni; türelmét nem egy könnyen vesztette el. Ha látta, hogy a tanulók nem fogták föl, más-más alakba öntötte kérdéseit, mig föl nem fogták.

Bánásmódjában szives volt; ha valakit megdorgálni vagy megbüntetni kellett, atyai módon tette azt; soha sem engedte magát a felindulás által elragadtatni, legfölebb a hangot emelte magasabbra, ugy tett, mintha haragudnék, azonban durva vagy sértő szót nem lehetett tőle hallani. De látni is kellett aztán a ragaszkodást, a tiszteletet, melylyel tanitványai iránta viseltettek; ő elérte a legfőbbet, mit tanár elérhet, azt t. i., hogy tanitványai — természetesen a jókat értem — nemcsak leczkéjüket tanulták meg, hanem mesterük nyomán magát a tárgyat is megkedvelték és abban bővebb kiképzést kerestek. Nem mult el év, hogy egy-két tanulót a

chemiának meg ne nyert volna, kik aztán annak az iskolán tul is hivei és mívelői maradtak.

Mint reáliskolai tanár, egy időn át a pesti kereskedelmi Akadémián is tanított; majd a pesti hadosztályi iskola hadapródjai számára kisérleti előadásokat tartott a természettanból és vegytanból, és az e téren szerzett kiváló érdemeinek elismeréseül ő Felsége őt a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki. Vezetése alatt tartották a budai reáliskolai tanárok több télen át az oly jó hirnévnek örvendett esti előadásokat is, melyeket a nagy közönség mindvégig a legnagyobb érdeklődéssel látogatott és a melyekben Say maga is igen tevékenyen vett részt.

1867-ben a nemzetnek egy régi óhajtása ment teljesedésbe, az ország többi tanintézeteivel együtt a budai főreáliskola is magyarrá lett. E körülmény az intézet igazgatásában is változást idézett elő. Dr. Schenzl Guidó igazgató mellé 1868-ban Say aligazgatóvá neveztetett ki; 1870-ben pedig, midőn dr. Schenzl Guidó az országos meteorologiai intézet berendezésével és igazgatásával lőn megbizva, Say a főreáliskola igazgatója lett.

A budai főreáliskola a hazában és a külföldön a legjobb hírnévnek örvendett, melyet föntartani kellett, és hogy ez teljes mértékben sikerült, ez Saynak büszkesége volt. Feladata nem volt könnyü. Nagyon jól emlékezünk még azon időre, midőn nagyobbára fiatal, gyakorlatlan tanerőkkel kellett nemcsak a tanterv követelményeit keresztül vinni, hanem bebizonyítani azt is, hogy a magyar nyelvnek behozatala miatt a tanulók hátramaradást nem szenvednek.

Mint igazgató valóban példányképe volt a jó igazgatónak. Kötelességeit lelkiismeretesen, sőt mondhatni pedans pontossággal teljesítette és határozottan és szívósan követelte az alája rendelt tanároktól is, hogy kötelességeiket pontosan teljesítsék. De tette e követelést oly tapintatos, oly megnyerő módon, hogy collégái barátsággal és tisztelettel sorakoztak körülötte és vállvetve törekedtek azon, hogy a gondviselésükre bizott ifjuságot hazafias érzületü, munkaképes, müvelt emberekké neveljék. Rend, tisztaság, sőt bizonyos elegantia vette őt körül, melyhez igen jól illett azon előzékeny, nyájas modor, melylyel mindenkit fogadott, azon szives szolgálatkészség, melylyel mindenkinek ügyét előmozdította, ki támogatás végett hozzáfordult. Főnökei iránt előzékeny tisztelettel viseltetett, de véleményét mindenkor nyiltan kimondotta és igy tett

a tanácskozásokban is, melyekben részt vett, a mint hiszen, ily esetekre élénken emlékezünk.

Ismerte önmagát és értékét és ugyanazért szeretett fölemelt fővel járni, de távol volt attól, hogy magát túlbecsülte volna és természetesen még távolabb attól, hogy mást lenézett volna; készségesen ismerte el másoknak érdemeit és szivesen adózott nekik azon tisztelettel, melyet megérdemeltek. Szóval nemes természetü, nemes gondolkozásu férfiu volt minden körülmények között és igen találóan mondotta róla egyik főnöke, hogy a legkorrektebb emberek egyike. Azon ismert követelést: „Suaviter in modo, fortiter in re" nem egy könnyen tudta valaki nálánál szerencsésebben alkalmazni.

A tanári és igazgatói teendők azonban távolról sem merítették ki tevékenységét a tanügy terén. Ez egyesületnek alapító és mindvégig ernyedetlen buzgóságu tagja volt. Szakadatlanul vett részt a választmányban; éveken át vitte a terhes pénztárnoki tisztet; 1872-ben elnöknek választatott meg; utóbb ismét mint választmányi tag, mint a természettudományi szakosztály elnöke, majd mint a segélyző bizottságnak ellenőre az évek hosszú során át lelkiismeretesen működött. Ugyanezért emléke ez egyesületből nem halhat ki soha!

1872-ben az országos közoktatási tanácsnak és az országos középiskolai tanárvizsgáló bizottságnak lett tagja. Ez alkalmazásokban is kellőképen tudta érvényesiteni széles ismereteit és tapasztalásait. Egyik főérdemét a reáliskolai kérdés szerencsés megoldása képezi. Nem fogok e kérdés részleteibe bocsátkozni, mert hiszen *Tiber Agost* barátom a budai főreáliskolában Sayról mondott jeles emlékbeszédében elmondotta mindazt, mi itt elmondandó volna. Say figyelemmel kisérve a mivelt külföld tanügyi mozgalmait és elmélkedve hazánk szükségleteiről, lelke mélyében meg volt győződve arról, hogy a reáliskolákat reformálni igenis kell, de hogy ez iskolákat kulturánk érdekében nélkülöznünk nem lehet és nem szabad.

Midőn 1870-ben a Nagym. Ministerium megindította a reáliskolák reformálására vonatkozó tanácskozásokat, a munka igen lényeges része azon bizottságokban végeztetett, melyek a ministeriumnak, a közoktatási tanácsnak és a tanáregyesületnek meghagyásából éveken át az érdemdús *Ney Ferencz* reáliskolai igazgatónak, utóbb *dr. Lutter Nándor* főigazgatónak elnöklete alatt tartattak, mig végre „Viribus Unitis" sikerült megtalálnunk azon formát,

melyben a reáliskolák utóbb a törvény által szentesített létjogot nyertek. A mi Say barátunkat illeti, igen helyesen jegyezte meg Tiber Ágost — hogy a reáliskolák benne intézményüknek legjobb bajnokát tisztelik, kinek neve szorosan füződik a reáliskolák történetéhez.

Say irodalmi működése is figyelemre méltó. 1862-ben „A vegytan alapvonalai" czimü jeles tankönyve jelent meg. Az „Orvosi Hetilap" e könyvet a természettudományi irodalom jobb termékei közé sorozta. E munka négy kiadást ért és jelenleg is a legjobb tankönyvek egyike. 1866-ban „15 jelesebb magyar buzafaj vegyelemzése" czimü dolgozata nyerte el a Természettud. társulat Schuster-féle jutalmát. A biráló itélete szerint: „pályázó nemcsak a kérdésben foglalt viszonyokra, hanem általában mindazon momentumokra terjesztette ki vizsgálódásait, melyek a buzanemek táplálkozási és kereskedelmi viszonyainak meghatározásában tekintetbe veendők. Minden egyes része e munkának nemcsak teljes és tökéletes tárgyismerettel, hanem a legnagyobb óvatossággal és pontossággal, általában mindazon kellékekkel vitetett véghez, melyek az eredmény biztosítására kivántatnak. Pályázó a legjobb és legbiztosabb módokat és eljárásokat követte, ugy hogy e munka a legjobb eddig megjelent és e tárgyra vonatkozó munkák mellé méltán állítható."

1868-ban főkép dr. Markusovszky Lajos és dr. Than Károly fölszólítására a magyar orvosok könyvkiadó társulata számára lefordította Fresenius „Bevezetés a minőleges vegyelemzésbe" czimü kitünő könyvét.

Ily munkák nyomán az Akadémia 1869-ben levelező taggá választotta, a hol székét „Az állati munka és annak főforrása" czimü értekezéssel foglalta el.

Megszaporodott teendői nem engedtek neki időt, hogy irodalmi működését ezentul nagyobb mérvben folytassa, és voltak, kik szemrehányásként hozták ezt fel, nagyon is igazságtalanul. A ki tudja, hogy az igazgatónak mennyi a teendője és miként van az hivatala által lekötve, nem azon fog csodálkozni, hogy Say nem irt többet, hanem inkább azon, hogy terjedelmes, igenis gyümölcsöző elfoglaltsága mellett irodalmilag még annyit is tudott teremteni.

1873-ban a budai reáliskola évi Értesitője mellett megjelent tőle „A budai ivóvizek elemzése"; 1879-ben a főváros által kiadott „Budapest Monographiájá"-ban „Budapest ásványvizei és fürdői" czimü

dolgozata. 1882-iki márczius 29-ikén a kir. magy. természettudományi társulat estélyén „A gyufa története“-t adta elő ismeretes szellemdús modorában, mely előadás a „Népszerű természettudományi előadások“ gyűjteményében jelent meg.

1880 végén megtámadott egészségének helyreállítására barátjának, dr. Fluk Ádámnak társaságában meglátogatta Konstantinápolyt, Egyptomot, Palestinát, Görög és Olaszországot, a honnan 1881-ki február végén üdülve tért vissza. Ezen utazás tapasztalatait felolvasásokban, majd a budai főreáliskola 1880/1 és 1881/2-iki Értesítőjében tette közzé e czim alatt: „Töredékek egy keleti útas naplójából.“

Széles körű elfoglaltsága mellett még mindig talált időt és módot, hogy a közéletben is részt vegyen, különösen hogy mint fővárosi bizottsági tag, a város érdekeit is tőle telhetőleg előmozdítsa.

Say a munka szaporodtával nem lankadt el és folyton törhetetlen munkakedvvel végezte mindazt, a mit a sors, a felsőbb hatóság és a körülmények rámértek. Crescit sub pondere palma! Érdemeinek jutalmául 1884-iki április 26-án a budapest-vidéki tankerület főigazgatójává neveztetett ki s röviddel utóbb a kir. tanácsosi czimmel is ki lett tüntetve. Ez előléptetés által az eddiginél még szélesebb, még fontosabb munkakör tárult ki előtte, melyre magas míveltsége, ismeretei, tapasztalatai, erélye és finom tapintatos modora rendkivül hivatottnak bizonyitották. Ugy tudjuk, hogy a legrövidebb idő alatt az alája rendelt igen tekintélyes tanintézeteknek bizalmát teljes mértékben vívta ki és nincsen kétség, hogy áldásosan fogta volna e hivatalát folytatni, ha ebben váratlanul bekövetkezett halála meg nem gátolja.

A tanáregyesületnek márczius 3-ikán tartott ülésében még tevékeny részt vett, viruló egészségben, derült jó kedvben, senki sem sejthette a közeledő csapást. Márczius 7-én, *Szombaton* szokása szerint felkeresett a Magyar Királyban, haláig kisért, sok mindenféléről beszélgettünk; arról, hogy valami baja, fájdalma volna, nem szóit. *Vasárnap* ismét fölkeresett, akkor már panaszkodott, hogy az egyik fülében fájdalmat érez, de figyelmeztetésem daczára sem vette nagyba, „majd kiheverem“ mondá, bízván jó természetében. *Hétfőn* baja már fenyegetőbb lett, mégis átment budai lakásáról a városházára, hogy szavazzon. Itt találkozott régi barátjával és orvosával, dr. Kocsis Alajossal, ezzel kocsin ment haza, az orvos előirt vala-

mit és ágyba fektette. Éjjele nagyobbodó fájdalmai miatt nyugtalan volt, nem tudott aludni. Reggel tollnokával, Varga Bálinttal még értekezett a befolyt ügydarabok iránt; állapota mindig aggasztóbbá vált. Erről értesülvén barátja, Mayer József igazgató, sietett *Say Viktor* honvédezredest, Móricz fiverét hivatni, egyúttal sürgönyözött nővérének, *Theklá*-nak is, ki Komáromban időzött. Ezek lehetőleg siettek ugyan a beteg ágyához, de mire megérkeztek, szegény barátunk már eszméleten kivül volt és azt — fájdalom! — többé vissza nem nyerte. Aggodalommal és fájdalommal telt szívvel vették körül ágyát rokonai és barátjai dr. *Lutter Nándor, Mayer J.* stb. Odakérettek a városnak orvosi capacitásai, dr. Korányi, dr. Kétly — dr. Bőke még egy műtétet is vitt véghez. Nem hiányzott az orvosi segély, nem a leggondosabb ápolás. Fivére és nővére megtettek mindent, mit tenni lehetett, támogatva hűséges, jó barátok által. Külön kell itt kiemelnem Varga Bálint tanárt és főigazgatósági tollnokot, ki fiui ragaszkodással csüggött szeretett főnökén, el nem hagyta annak ágyát és e gyászos órákban becsületes jó szívének valóban megható tanújelét adta.

De mind hiába! a fülbaj az agyvelőre verődött és szerdán, márczius 11-ikén estei $^1/_2$9-kor, 36 órai iszonyú küzdelem és fájdalom után kilehelte nemes lelkét.

Leirhatatlan a benyomás, melyet e váratlanul bekövetkezett szörnyű halál előidézett. Könnyes szemekkel szótlanul tekintettünk egymásra, csak kézszoritás által fejezve ki egymásnak közös fájdalmunkat.

A midőn pénteken, márczius 13-án a budai főreáliskolából örök nyugalomra kisértük, a gyászolók ezrei vették körül ravatalát. Ott volt ő Excellentiája Trefort Ágoston miniszter úr, ott a közoktatási ministerium államtitkára, tanácsosai, a budapest-fővárosi tankerület főigazgatója, az egyetem és műegyetem számos tanárai, a budapest-vidéki tankerület középiskoláinak küldöttségei, a főpolgármester, a polgármester és több tanácsos, a fővárosi képviselő testület számos tagja, — több országos képviselő, a tanáregyesület Budapesten levő tagjai, a magyar kir. honvédség több tábornoka és tisztje, a tanulók ezrei, és ezrei azoknak, kik benne a jeles honpolgárt, a jó barátot, a nagy míveltségü kedves embert szerették és siratták.

Igazán alig volt szem, mely e kiváló férfiu elhunyta fölött keserű könyeket ne hullatott volna. És hányan siratták, kik távol-

létük miatt temetésén meg nem jelenhettek. Egy mindnyájunk által mélyen tisztelt főpap, ki Say temetésére nem jöhetett, mert más halottat kellett beszentelnie, ott emlékezett meg barátunkról és őt is befoglalta imádságába.

De ő meg is érdemelte a fájdalomnak, a szeretetnek és tiszteletnek annyi tanujelét, mert bátran lehet róla mondani, hogy életének minden perczét hivatásának, a közművelődésnek, a haza, a város, a tanügy, embertársai szolgálatának szentelte. Legyen áldott az ő emlékezete!

Szorult szívvel, sötét gyászszal, de élő szeretettel kisértünk végső nyugvóhelyedre drága barátom! A virágok, melyeket barátjaid és rokonaid koporsódra helyeztek, még sokáig halmot képeztek sirod fölött és mutatták, hogy mi sokan szerettek. Barátaid és testvéreid időről-időre friss virágokat hintenek sirodra tanújeléül annak, hogy szeretteidnek emlékezetében folyton élsz. Idő előtt kelle menned, de működésednek üdvös hatása élő marad ezer és ezer tanítványodban, kiket a haza szolgálatára, javára neveltél és tanítottál és emléked mélyen bevésve barátaid, tisztelőid szíveibe, azokból kihalni nem fog soha! *Hofer Károly.*

IRODALOM.

Kisérleti természettan az újabb elméletek alapján szerkesztett kézikönyv középiskolák felsőbb osztályai számára irta *Fehér Ipoly*, pannonhalmi benczés, a szegedi tankerület kir. főigazgatója. Ötödik javított kiadás. Budapest. Franklin-társulat magyar irodalmi intézet és könyvnyomda. 1886. Ára 3 frt.*)

Fehér Ipoly physikája 1871 óta mindig több és több iskolát hódított meg, népszerűsége mindinkább nagyobbodott annyira, hogy negyedik kiadását az elmult iskolai évben már 68 középiskola, még pedig 54 főgymnásium s 14 főreáliskola használta kézikönyvül. Most hagyta el a sajtót az ötödik kiadás s három szakember meleg ajánlata megnyitja a könyv útját a Közoktatási tanácshoz; különösen dicsérik a mechanikát tárgyaló részt, mely „*mint a physikai ismeretek alapköve kiváló gonddal, bő szakismerettel, a jelenleg uralkodó elméleteknek egészben megfelelő új beosztással van kidolgozva*“. A könyv második kiadásában egyik elsőrangú szaktekintélyünk még „*nagyfontosságú alapfogalmakat, főelveket és sarkalatos tételeket hibásaknak vagy legalább hiányosaknak*“ talált, lássuk tehát, vajjon az ötödik kiadás csakugyan megérdemli-e az ajánlók rokonszenvét.

Nézzük először is a könyv rendszerét, az egyes részek egy-

---

*) E birálat az Orsz. közokt. tanács megbízásából készült.

másutánját. Fehér Ipoly physikájában a sebesség definitiója megelőzi az egyenletes mozgás definitióját. Bizony helytelenül, mert az egyenletes mozgás fogalma mindenesetre egyszerűbb a sebesség fogalmánál, de másrészt a sebesség fogalmát csak is az egyenletes mozgás fogalmából alapíthatjuk meg, s ha sebességről beszélünk, nem is gondolhatunk más mozgásra, mint egyenletes mozgásra. A mechanikát a szerző igen helyesen a kinematikával kezdi, melyben az egyes §-ok sorrendje úgy a tudományos, mint a methodikai igényeknek megfelel. A testek közös tulajdonságainak összefoglaló és rendszeres tárgyalására egyáltalán nincs szükség. A kiterjedés fogalmával ugyanis már tisztába jöttek a tanulók a geometriában, az áthatatlanság elválaszthatatlan összefüggésben van a physikai test fogalmával s épen ezért a „*Bevezetés*"-be való; ugyancsak itt kell megemlítenünk a lyukacsosságot is, mely az áthatatlanság törvényének látszólagos kivételeire megnyugtató felvilágosítást ad. A nonius tárgyalását legczélszerűbben a barometer tárgyalásához fűzhetjük, a tehetetlenség a dynamikának s az oszthatóság az anyag szerkezetének a kulcsa, végre az összenyomhatóságról és kiterjeszthetőségről a ruganyosságnál s a meleg tüneményeinél emlékezhetünk meg. A 17. §. helyét sem választotta meg a szerző szerencsésen, a tömegről és a súlyról csupán az erők tárgyalása közben lehet tüzetesen szólani. A mozgásmennyiségnek csak mint az erő mértékének van értelme; a mozgásmennyiség fogalmát tehát semmi esetre sem szabad az erők mérése elé helyeznünk. — A halmazállapotról szóló 28. § legnagyobb része jogos helyét a meleg mechanikai elméletében találja meg. — A 27. §-ban a szerző összefoglalja a dynamikai mértékegységeket s a 229. §-ban az elektromosság absolut mértékegységeit tárgyalja, néhányát azonban alkalmilag már előbb is megemlítette. Szerény nézetem szerint a kézikönyvnek az egyes mértékegységeket alkalmilag kell megállapítania, az összefoglalást majd elvégzi a megszabott időben vagy a nagyobb részek befejezése után a tanár. Didaktikai szempontból nem szabad a középiskolákban a rezgő és hullámzó mozgás elméletét az akustikától külön választani, s a tanulókat fölösleges abstraktiókkal fárasztani.*) — A 107. §. pontjainak az egymásutánja egészen hibás. Ha a szerző a 4. pontot az első helyre teszi, akkor könnyen kimutathatja, hogy a hang erőssége az amplitudo négyzetével arányos. — A 2. §-ban megismerjük a physika módszerét, a melyhez azonban a szerző legkevésbbé sem alkalmazkodik. Az optika 1. §-ában adja a fényre vonatkozó hypothesiseket, a meleg tüneményeiről szóló szakasz 3. §-ában megtaláljuk a melegre vonatkozó theoriákat, az elektromosság 4. §-ában megtanuljuk Franklin és Symmer hypothesiseit; ugyanit torzítja el szerző Edlundnak az elméletét is. Hogy lehet olyas valaminek az okáról beszélni, a mit még nem ismerünk?

*) Ugyanígy nyilatkozik *Czógler* szaktársam az „Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny" XIX. évfolyamának III. füzetében.

Hogy alkosson a tanuló magának képet a rendkívül finom aether keresztrezgéséről, midőn a polarisatiót még nem ismeri, s midőn a rezgés elméletében a gázakat mindig csak hosszrezgésben látta? Elhiszi-e a tanuló, hogy a vörös fény ébresztéséhez az aethernek körülbelül 400 billió rezgése szükséges, midőn az aetherhullámok hosszúságáról még mitsem hallott? Ha elhiszi, nagyon roszúl teszi, mert a szerző a hullámhosszúság meghatározását mindenütt óvatosan kikerüli. Vajjon szabad-e a hőanyagról szóló theoriát valószinűtlennek bélyegeznünk s a meleg mechanikai elmélete mellett kardoskodnunk, midőn a meleg tüneményeit még úgyszólván nem is említettük, mikor Rumford, Davy stb. kisérleteiről még mitsem szóltunk? Czélszerű-e Symmer hypothesisét az influentia előtt tárgyalni? Szabad-e a szerzőnek Edlund elméletében az elektromos feszültségre hivatkoznia, mikor az elektromos feszültség fogalmát csak 4 §-sal hátrább állapitja meg? — A fény- és melegtünemények közé ékeli a szerző az „*Erély*“ czimü szakaszt, mely a Közoktatási tanácsnak javaslata szerint a reáliskolai Utasitásokban a mechanika mögött foglal helyet. Az Utasítások a tanitásra nézve szolgálnak útbaigazitásokkal, melyeket a kézikönyvek irói ugyan szintén sikerrel fognak használhatni, de a melyekhez teljesen már azért sem ragaszkodhatnak, mert a könyvet nem a tanár, hanem a tanuló számára készitik; a szerzőnek pedig annál kevésbbé volt szabad az energiát elszigetelni, mert hisz a magas kormány a Közoktatási tanácsnak a reáliskolai Utasításokra vonatkozó javaslatát még mindeddig nem sanctionálta. Szerény véleményem szerint az energia manapság a physikai kézikönyvek sava, borsa, mely ha egy helyen halmozódik össze, élvezhetetlenné válik. Az itt-ott gyüjtött ismereteket majd a tanulók fogják a tanár vezetése mellett alkalmas időben összefoglalni. Avagy megemeszthető anyagot nyujtunk-e a tanulóknak, ha a meleg s az elektromosság kinetikai és potentiális energiájáról beszélünk már akkor, a mikor a meleg s az elektromosság tüneményeit még nem tárgyaltuk? — A meleget a szerző tökéletesen összezavart sorrendben tanitja. A thermometereket követik a melegről szóló theoriák, majd a meleg forrásairól s a meleg terjedéséről emlékezik meg; az utóbbi helyen azonban csupán a vezetett meleget méltatja tüzetesebben figyelmére, a sugárzó meleget a hőtan végére helyezi. A halmazállapot változása Fehér Ipoly physikájában megelőzi a melegmennyiségek mérését; lehet-e a tanulónak az egyes részek ily egymásutánja mellett az olvadás- és párolgásmelegről tiszta és alapos fogalma? Igaz, hogy nehéz volna a physika egyes részei között azt a szoros összefüggést kifürkészni, a mely a mathesisben éri el netovábbját, mégis kissé furcsának találom, ha a szerző a rezgő mozgás alapegyenleteinek kifejtésénél az ötödik kiadásban is felhasználja az előbbi kiadásokban közölt s Kunzek-Abttól kölcsönzött deductiót, mikor az új kiadásban a rezgő mozgás a mechanika élére került, holott a régibb kiadásokban a mechanika mögött foglalt helyet. — A mágnességet a szerző az elektromos-

ságtól elkülöníti; mindenesetre érdekes kérdés, nem kell-e tudományos szempontból a mágnességet most már az elektromosság keretébe illesztenünk. — A 218. §-ban tárgyalja a szerző a galvánáram hő- és fényhatásait, s természetesen megemlíti itt Joule törvényét is; de az áramerősség fogalmát csak a 222. §-ban adja,a vezetők ellenállásának behatóbb megvizsgálásába pedig csupán a 223. §-ban bocsátkozik.

Lássuk most, miképen szemelte ki a szerző könyvéhez az anyagot, nem vett-e fel fölösleges s nem hagyott-e el fontos vagy épen nélkülözhetetlen részeket? A belső czímlap s az 5 előszó épen egy teljes ívet foglalnak el, mely ívnek a hasznáról és szükségességéről a végrehajtóktól gyötrött szülőket bizony nehéz lesz meggyőzni! A természet definitióját egyáltalán nem találom szükségesnek, de meg bajos dolog is ám a természetet jól definiálni. A sebességnek ugyanaz a definitiója előfordul a 4. lapon egyszer s az 5. lapon kétszer. Már a negativ gyorsulás fogalmának külön megalapítását is fölöslegesnek tartom, szerző azonban még a negativ gyorsulás fogalmával sem éri be, hanem kiemeli azt is, hogy „*a positiv sebesedés a sebességet növeli, a negativ sebesedés a már meglévő sebességet csökkenti*“. A 25. lapon a szögsebességnek három definitióját találjuk; az elsőre nincs szükség, a második kettő pedig nem különbözik egymástól. A tömegnek ugyanazt a definitióját látjuk a „Bevezetés“-ben s a 25. lapon. Newton óta már sok mindenféle megváltozott, s akadtak oly vakmerő physikusok is, kik Newtonnak a tömegre vonatkozó definitióját sem tartják egészen kifogástalannak. Ritter mechanikájában így nyilatkozik: „Man kann den Begriff „Masse“ auch definiren als *Quantität der Materie*, und diese Definition würde vollkommen ausreichen, wenn alle Körper von gleicher physikalischer Beschaffenheit wären, und die Quantität der in ihnen enthaltenen Materie gemessen werden könnte nach ihrem Rauminhalt. Da dies indessen nicht der Fall ist, und bei Körpern verschiedener Qualität als letztes Mittel doch immer Kräfte benutzt werden müssen, um ihr Massen-Verhältniss zu bestimmen, so kann die oben gegebene Definition (Ha ugyanaz az erő különböző testekre hat, akkor azt a testet nevezzük nagyobb tömegűnek, melynek a fölvett erő kisebb gyorsulást kölcsönöz) nicht wohl umgangen werden“. A hosszúság, a terület s a térfogat mérését a VII. osztályba jutott tanulók már annyiszor hallották az arithmetikában s a geometriában, hogy a physikus szűken kimért idejét bátran más tárgyra fordíthatja. A 18. § teljesen fölösleges; mert első harmada nem idevaló, többi részét pedig a szerző a következő §-okban úgyis ismétli. A 20. s a 21. §-t nem szabad egymástól elválasztani, hisz a szerző maga is elismeri, hogy az erőt csak hatásaiból mérhetjük meg. A könyökemelőt kirekeszthetjük a középiskolai physikából. A metronomot szintén mellőzhetjük, inkább szenteljünk egy kis időt a physikusra nézve igen fontos megfordítható ingának. Az 56. § első fele, a 74. §, a 92. § 1. pontja egészen fölösleges.

A 274. lapon a szerző Stewart Balfour ismeretes hasonlatát 15 sorban magyarázza; a hasonlat s az adoma hatását a hosszadalmasság nagy mértékben csökkenti! A caloriának ugyanaz a definitiója előfordul a 283. lapon kétszer s a 284. lapon még egyszer. Az áramerősség definitióját megtaláljuk a 392. lapon s azután ugyanily alakban a 397. lapon. Szükségtelen ismétlésekre lépten-nyomon bukkanunk, ellenben a gravitatio theoriájának csiráit, a mérleg érzékenységének föltételeit, Plateau demonstrativ kisérletét, a hangmérséklést, a törő- s a szinszóróképesség fogalmát, a sarkitásszög s a törésmutató összefüggését, a testek belső és külső vezetőképességét, a gázak mechanikai elméletét, a szabad és kötött elektromosság fogalmának kiemelését, az elektromosság sebességére vonatkozó újabb kisérleteknek legalább az eredményeit, az anyag szerkezetére vonatkozó főbb chemiai fogalmakat s a mathematikai földrajz alapvonalait Fehér Ipoly physikájában hasztalanúl keressük. Ha a rezgő mozgást előrebocsátjuk, akkor az inga lengésidejének az egyenletét korán sem *„hosszabb számítás útján“*, melylyel a szerző a tanulókat ijesztgeti, hanem igen rövid s egyszerű módon fejthetjük ki. A tükrök és lencsék sphaerikus eltérítését lehetetlen tökéletesen ignorálnunk, mert akkor nem ismerik fel a tanulók a centrális sugarak előnyét. A lencsék biztosabb csoportosítása czéljából tanácsos a lencsék egyes fajainál a gyujtótávolság előjelét közelebbről megfigyelni. Ha az aetherhullámok hosszúságának meghatározását nem tanítjuk, akkor az interferentia s a diffractio tárgyalásának egyáltalán nincs czélja. August psychrométerjét, mely praktikus szempontból fontosabb Daniell hygrométerjénél, kár volt a könyvből kirekeszteni. A dynamo-elektromos gépekről mostanság kissé tüzetesebben is lehet szólani.

Lássuk végre, miképen tárgyalja a szerző a felkarolt anyagot. A *„Bevezetés“* 3. és 5. sorában beszél a tüneményekről, a tünemény definitióját azonban csak 13 sorral alább adja. A geometria a szerző szerint csupán *„az anyag által betöltött tér alakzatát“* veszi tekintetbe, a természetrajz pedig csakis *„a tárgyak külső leírására szorítkozik“*. *„Ha kellő észlelet* — mondja a szerző a 2. §-ban — *és alkalmas kisérlet által a tünemények külső összefüggését megállapítottuk, akkor természettörvényt állítottunk fel“*. Először is a természettörvény nem tüneményekre, hanem valamely meghatározott tüneményre vonatkozik, tehát nem is kereshetjük a tünemények külső összefüggését, hanem a tüneménynél fellépő mennyiségek összefüggését; másodszor pedig az említett mennyiségek összefüggését még vagy a közönséges, vagy a mathematikai nyelv szavaival kell kifejeznünk, hogy a természettörvényt kapjuk. *„Ha körív segélyével* — folytatja a szerző — *kimutatjuk, mily viszonyban van a beeső sugár a visszaverthez: akkor létrejön a természettörvény, mely így hangzik: a beesés szöge egyenlő a visszaverődés szögével“*. A visszaverődésnél nem a sugarak viszonyát, hanem helyzetét szoktuk vizsgálni. Tudja-e a tanuló, mi a beesés s mi a visszaverődés szöge?

Reis, kitől szerző az idézett példát kölcsönözte, csak annyit mond, hogy a sugár ugyanakkora szög alatt hagyja el a tükröt, a mily szög alatt a tükörhöz érkezett, s Reis szavait már a physikai tanítás küszöbén is megértheti a tanuló. A hypothesisek a szerző szerint a tünemények *belső okának könnyebb felfogására, megfejtésére* szolgálnak. „*Ha valamely természettörvényt* — mondja a szerző a 3-ik lapon — *mennyiségtani úton be tudunk bizonyítani, akkor az igazsággá válik, melynek alaposságán nincs okunk kételkedni*". Vajjon nem elegendő-e a kisérleti bizonyítás is, egyáltalán pedig természettörvény-e az, a minek igazságát nem tudom kimutatni? Hisz föntebb maga a szerző is elismerte, hogy a természettörvényeket czélszerűen választott kisérletekkel és pontos megfigyelésekkel puhatoljuk ki! A tömecseket a szerző a test apró részecskéinek nyilvánítja (3. §.), szükséges-e az ily részecskéket külön névvel felruháznunk? — A kinematika egyes §-ait, mint már föntebb is megjegyeztem, a szerző helyesen csoportosította; sajnos azonban, hogy az előbbi kiadások dynamikájából az új kiadás kinematikájába áthelyezett részeket alig módosította, hacsak újításnak nem veszszük szerzőnek egy, a maga nemében minden esetre igen szellemes eljárását, hogy t. i. az „*erő*" szót következetesen „*a mozgás oka*" kifejezéssel vagy a „*mozgás*" szóval cseréli fel, pedig a 3. §-ban még a mozgás okát a kinematikából ki akarja rekeszteni. Hogy mennyire van a szerző ujításával megelégedve, s mennyire igyekszik ujításának alkalmazhatóságát kimutatni, kitünik pl. a 12. lap következő kikezdéséből: „*Ha egy pontra kettőnél több mozgás hat*". Az utóbbihoz hasonló kifejezésekkel igen sokszor találkozunk. „*Nyerjen a mozgó pont* — mondja a szerző a 6. lapon — *az első mperczben g sebesedést, ezt megtartaná mind végig, ha megszünnék is a mozgás oka tovább működni; ha azonban ezen ok tovább is tart, akkor a mozgó pont a második mperczben ugyanannyi sebesedést kap.*" Szabad-e a kinematikában, hol a tanulók a tehetetlenség principiumát még nem ismerik, s a hol a mozgás okára nem reflectálhatunk, az egyenletesen gyorsuló mozgás alapegyenleteit ily módon kifejteni? A szerző több ízben beszél egyenletes és egyenletlen sebességről és gyorsulásról; a mozgás lehet egyenletes vagy egyenletlen, a sebességet és gyorsulást azonban legczélszerűbb állandónak vagy változónak nevezni. A gyorsulás általános megjelölésére a physikusok a γ vagy a (acceleratio, állandó) betűt használják. — A 8. és 9. § határozottan a könyv legsilányabb pontjaihoz tartozik. A 8. §-ban tárgyalja a szerző a mozgások összetételét, s itt úgyszólván változatlanúl felhasználja az előbbi kiadásoknak az erők összetételére vonatkozó szövegét. Sehol nem mondja meg, hogy a componens mozgások egyenes vagy görbe vonaluak-e, de azért a resultans mozgás pályájának alakját a szó szoros értelmében rátukmálja a tanulóra. A 9. §-ban megkisérli a szerző a sebesség és gyorsulás összetételét, resultánsul pedig gyorsulást vél nyerhetni! — Hogy a ferdén elhajított test pályájának emelkedő része épen olyan mint a pálya lehajló

része, külön bebizonyításra szorúl. A 18. lapon a szerző a mozgásokat tényezőkre bontja. Ugyanitt olvassuk, hogy „*egyszerű rajz által is könnyen meggyőződhetünk arról, hogy egy és ugyanazon egyenes számtalan egyenközény átlója lehet*“; hisz a tanuló már rég tudja, hogy az átló nem határozza meg a parallelogrammát! A rezgőmozgás alapegyenleteinek a deductióját szerencsétlenül választotta meg a szerző, de ha már nem akart a kérdéses deductióval szakitani, legalább egyszerűsithette volna. Mire valók a Z és Z_1 állandók? A tanuló a 13. § alapján könnyen meg fogja érteni, hogy az elongatio az amplitudonak s a sebesség az intensitásnak a része. A 30. lapon olvassuk: „*Mivel a földnek állandó tömegén kívül annak alakja és forgása is némi befolyással van a kölcsönös vonzódás nagyságára: azért ugyanazon testnek súlya sem egyenlő a föld különböző pontjain*“. A tanuló előtt, ki az erőkről általában, különösen pedig a centrifugális erőről még mitsem tud, az idézett sorok teljesen érthetetlenek. Ugyancsak a 30. lapon említi a szerző, hogy „*valamely testnek a súlya a föld ugyanazon helyén állandó, és arányosan függ az illető test... tömegétől, — mit Newton igazolt kisérletileg.*“ Atwood gépével megmutathatjuk, hogy állandó gyorsulás mellett a mozgató erők a mozgatott tömegekkel arányosak, Newtonnak idevágó kisérletére azonban kár volt hivatkoznia, mikor a kisérlet megbeszélésébe nem bocsátkozhatik. A szerző szerint a víz fajsúlya majd 1, majd pedig 1 kilogramm. A relativ fajsúly fogalmát szükségtelennek találom. „*Valamely test mozgásának nagysága* — mondja a szerző a 18. §-ban — *két dologtól függ, t. i. a tömegtől és a sebességtől, és pedig mind a kettőtől egyenes viszonyban*“. Vajjon mily módon tudja a szerző utóbbi állitását igazolni? Mit ért a szerző a mozgás nagysága alatt? A mozgás „*nagy*“ és „*hatalmas*“ jelzőinek legfeljebb személyesítés lehet a czéljuk, mely a szónoki és költői stilusban helyén van, de a physikában nagyon kétes becsű. A 20. és 21. §-ban a szerző az erő mérését oly hosszadalmasan, zavartan, nehézkesen és részben hibásan tárgyalja, hogy a gondolkodó tanulót egyáltalán nem elégitheti ki, természetesen még kevésbbé a szakembert. Már a 36. lap harmadik sorában elfogadja mg szorzatot az erő mértékeül, de azért a következő 21 sort ismét csak a $P = mg$ egyenlet megállapitására fordítja. Mily joggal irja fel szerző a

$$P : P_1 = g : g_1 \text{ és } P : P_1 = m : m_1$$

proportiókat, hisz helyességükről sehol sem győződhetünk meg? Az összetett hármasszabályt három ízben fejti meg egyszerű hármasszabályok segitségével, hát akkor miért tanítjuk a III. osztályban az összetett hármasszabályt? A 21. § 25 soros 1. alatti pontja közvetetlenül folyik a $P = mg = \frac{mv}{t}$ egyenletből. A munka fogalmát a szerző most is épen oly hibásan és rosszúl tárgyalja, mint 1871-ben, mikor könyvének első kiadása került ki a sajtó alól. Az emelőn működő erő munkájául az erőből s az emelőkar végpontjának az

útjából alkotott szorzatot tekinti (lásd a 274. lapot!), s az ívet, melyen az emelőkar végpontja mozog, határozottan az erő útjának nyilvánítja. „*Midőn a tömegekre* — mondja a szerző a 268. lapon — *erők hatnak, s közben munkát végeznek, bármily változatos alakban forduljon is elő ezen munka, két lehetőség fordulhat elő, t. i. a tömegek 1. vagy a működő erők irányában, vagy 2. a működő erők ellenében mozognak*". Vajjon az erő iránya nem metszheti-e a mozgás irányát hegyes vagy tompa szög alatt? A 19. §-ban a szerző a támadáspont áthelyezhetőségéről szól, de elhallgatja a nélkülözhetetlen föltételt. A jelölések nem eléggé következetesek; a 42. lapon componensekül P és P_1 szerepelnek, a 44. laptól kezdve a componensek P és Q. A 48. lapon olvassuk: „*Minél hosszabb a forgató kar, annál nagyobb forgató hatást fejt ki ugyanazon P erő.* Az utóbbi állításból, melynek megokolására a szerző nem is gondol, ilyformán következtet: „*Forgó mozgásnál tehát az erőnek hatása az erőnek nagyságától és a forgató kar hosszától, illetőleg a kettőnek szorzatától függ, és pedig mindegyikkel egyenes arányban.*" Itt a következtetés egymásutánja hibás! Ugyanis ha tudjuk, hogy a forgató hatás az erő nagyságával és a forgató kar hosszúságával egyenes arányban van, akkor jogosan állíthatjuk, hogy a hatás az erő s a kar szorzatától függ. A 49. lap 3, 4 és 5 alatti pontjában az aprioristikus okoskodások egész halmazával találkozunk, pedig a physikusok még Mayernek az aprioristikus okoskodásait is rossz szemmel nézik. A szerző szerint „*az eredő forgató nyomatéka egyenlő az összetevő erők forgató nyomatékának összegével*". Hát ha a pont, melyre a forgató nyomatékokat vonatkoztatjuk, a componensek között fekszik? A 49. lap 5 alatti pontjából kitűnik, hogy ha a testre ható erők resultánsának az iránya a forgástengelyen megy keresztül, akkor forgó mozgásról szó sem lehet. Hát ha a testre még egy vagy több erőpár is hat? Reistól veszi át a szerző az 50. lap következő sorait: „*A tehetetlenségi nyomaték azon tömegnek nagyságát mutatja, mely a forgási tengelytől egységnyi távolságban alkalmazva egyenlő szögsebesség mellett épen akkora eleven erővel bír, mint a forgó test*". Reis állítását bebizonyítja, a szerző azonban a bizonyítással adós marad! Nem praecisek az 52. lap következő kitételei: „*terület-egység a hossz-egység négyzetre emelve*", „*köb-egység a hossz-egység köbre emelve*". Az 53. lapon olvassuk, hogy a mozgásnál „*az erők nincsenek egyensúlyban*". Ha a gőzkocsi egyenletesen halad, nincs-e akkor a gőz ereje a mozgás akadályaival egyensúlyban? Négy sorral alább: „*Egyensúly lesz az erők eredménye akkor is, ha saját eredőjük ugyan nem zerus, de ezen eredőjöket egy más hasonló nagyságú, de épen ellentétes irányu erő ellensúlyozza.*" A jelen esetben nem két, hanem három erő hat a testre s az utóbbi erők resultánsa bizony most is nulla! Az 57. laptól kezdve a szerző a „*sűrüség*" helyett gyakran a „*tömöttség*" szót használja, annélkül, hogy a kettőnek azonosságáról valahol említést tett volna. Korszakalkotó változásokat remélhetünk, ha igaznak bizonyul a szerzőnek az 56. lap

második pontjában foglalt egyik állítása. A resiczaiak elfordulhatnak már Bessemertől, a brezovaiak korcsmát nyithatnak Martinkemenczéjükben, a metzenzéfiek meg vigasztalódhatnak, hogy tervezett aczélgyártó vállalatuk magyaros természetük (egyenetlenkedésük) és a sok medve miatt megbukott, hisz most már igen egyszerű úton fogják az aczélt előállíthatni, mert a szerző szerint „*lágy vas izzó állapotban hideg vízbe mártva kemény aczéllá változik*“. A rugalmasság tárgyalása egészen hibás! Az 57. lapon még „*rugalmassági erő alatt azon erőt értjük, melylyel a helyökből kimozdított részecskék abba visszatérni törekszenek,*“ vagyis a „*mely a részecskéket eredeti helyökből kimozdította,*“ de már az 58. lapon „*a test rugalmassági erejét, másként a rugalmasság nagyságát* $\frac{P}{T}$ *tört fejezi ki*“. ha t. i. P erő a testen T térfogatváltozást idéz elő. Melyik tehát a tulajdonképeni rugalmassági erő P vagy $\frac{P}{T}$? Az 58. lapon petittel szedett s Reis physikájából átvett pontja nem felel meg a rugalmassági határ tudományos fogalmának; *a rugalmasság határa* ugyanis az a legnagyobb súly, melylyel az egységnyi keresztmetszetű testet megterheljük, annélkül, hogy a test maradandó meghosszabbodást szenvedne. Az 58. lap harmadik pontja a fogalmi zavar legszembeötlőbb példája. A szerző nem veszi észre, hogy a $\frac{P}{T}$ hányados, melyet előbb a rugalmasság erejének vagy nagyságának nevezett, könyvében mint a rugalmasság modulusa szerepel; kicsavart okoskodással meghatározza öntudatlanul a rugalmasság modulusának a nagyságát, holott a rendelkezésünkre álló tapasztalati adatok nyomán a megnyúlás nagyságát igen egyszerű úton kifejthetjük. A 62. lapon olvassuk: „*a sokszög súlypontja összeesik annak geometriai középpontjával*“. Hát minden sokszögnek van geometriai középpontja? A gép definitiója nem eléggé szigorú! „*Egyensúly csak úgy állhat be* — mondja a szerző a 68. lapon — *ha az erő forgató nyomatéka egyenlő a teher forgató nyomatékával, a midőn is az eredő-erőnek c támasztó ponton kell keresztülmennie;*“ az előzmény következményképen és megfordítva a következmény előzményképen szerepel. A tizedes mérleget igen homályosan tárgyalja a szerző. A lejtő megállapításához az Utasítások egyszerűbb eljárást ajánlanak, mint a milyet szerző követ. Az éknél a teher irányát az ábrának nyila rosszul mutatja. A 86. lapon a szerző az *aom* szöget (*ao* a föld *a* pontjának érintője, *mo* a földtengely meghosszabbítása) az „*a hely sarkmagasságának vagy földrajzi szélességének*“ nevezi. Az *aom* szög nagyságra nézve ugyan mind a sarkmagassággal, mind a földrajzi szélességgel megegyezik, azonban más az *aom* szög, más a sarkmagasság és más a földrajzi szélesség fogalma. „*Középponti mozgásnál* — mondja a szerző a 88. lapon — *az állandó erő működésének nem az lesz végeredménye, hogy a test sebessége változik, hanem az, hogy az irány változik folytonosan;*“ de a 98. lapon már lehetségesnek tartja a sebesség változását is. A 94. lapon olvassuk: „*Földünk sarkai a világürben kört*

irnak le, melyre 26 ezer év kivántatik; s ezt a föld-tengely százados ingadozásának (nutatio) *nevezzük.*" A szerző minden kiadásban összetéveszti a praecessiót a nutatióval; épen úgy elhibázta az előbbi kiadások mindegyikében az aberratiót, mely a mostani kiadásból szerencsésen kimaradt. Hogy földünk sarkai 26 ezer év alatt kört írnak le, annak következménye a praecessio, hogy pedig a kérdéses kör $23^0 28'$-nyi sugara változik, azaz hogy a sark minden 19 évben oly ellipsisnek a kerületén halad végig, melynek fél nagy tengelye $9''$, az a nutatio. A 96. lapon Newtonnak a gravitatióra vonatkozó egyenletében az állandó tényezőt nem látjuk. Az eljárás, melylyel a szerző Kepler harmadik törvényét kifejti, csak akkor helyes, ha fölteszszük, hogy a bolygók pályái körök. — A folyadékoknak a lejtős fenékre s az oldallapokra gyakorolt nyomásánál a szerző középpontról beszél súlypont helyett. Az úszástengely definitiója nem eléggé szabatos! A pyknometert csupán a folyadékok fajsúlyának a meghatározására használja. A szerző elhallgatja, hogy a felszín feszültsége annál nagyobb, minél nagyobb a felszín görbültsége. A felszín alakjának megállapítása nem egészen világos. A 72. §-ban a szerző a törtet oly módon szorozza egész számmal, hogy az egész számot úgy a számlálóhoz, mint a nevezőhöz tényezőül írja. A 128. lapon a tanulóra erőszakolja a következő hibás tételt: „*Az ellentállási magasság a cső hosszával és a sebesség négyzetével egyenes, annak átmérőjével pedig visszás arányban áll*". A 157. lapon olvassuk: „*a rezgés egyenletes rugalmasságu közegben egyenletes sebességgel terjed.*" Milyen az egyenletes rugalmasságu közeg? Hát a sűrűségnek nincs befolyása a sebességre? A 89. § második, harmadik és negyedik pontjából a síkhullám fogalmát s a gömbalakú hullámok képződését senki sem fogja helyesen megérteni. A 90. §-ban a szerző az *egyenlő erősségü* hullámok találkozását veszi szemügyre, de sehol sem említi meg, minő hullámokat gondol egyenlő erősségűeknek; a homogen közeg fogalmát szintén elhallgatja. „*A kerülék egyik gyujtópontjában keltett hullámok* — mondja a szerző a 167. lapon — *a másik gyujtópontban egyesülnek*"; most jön a páratlanul naiv megokolás: „*mert az egyik gyujtópontból vont vezérsugár a kerülék peremétől a másik gyujtópontba pattan vissza.*" Hogy a 122. ábrán miért lesz AG az egyik s FK a másik törött hullám sugara, a szerző nem magyarázza meg. A húrok rezgésidejére és rezgés számára vonatkozó egyenlet, valamint a veszszők keresztrezgésének és hosszrezgésének törvényei hiányosak. A 170. lap utolsóelőtti pontjának nyolcz utolsó sora más helyre való. A dur- és mollskála közötti fökülömbséget elmulasztja a szerző kiemelni. A szerző többször megemlíti, hogy „*a hang erőssége a hangébresztő közeg kirezgéseinek nagyságával nő*", de sehol sem mondja meg, miképen nő a hang erőssége az amplitudóval. Hogy a hang sebességének meghatározására szolgáló kisérletek között miért az 1822-iki ágyúkisérlet *a legnevezetesebb*, nem tudom belátni. A szerző az aethernek mind a sűrűségét, mind a rugalmasságát a különböző

testekben külömbözőnek tekinti, Fresnel szerint az aether rugalmassága minden testben ugyanakkora. A megvilágítás intensitásának egyenletét nem merném oly alakban felirni, a mily alakban a szerző irja a 207. lapon. „*Ha a felület részecskéi* — mondja a szerző a 117. §-ban — *rendszeres síkot képeznek, vagyis a felület síma: akkor a fénysugarakat is rendszeresen verik vissza.*“ A rendszeres és nem rendszeres síkokról a geometria, a rendszeres és nem rendszeres visszaverődésről a physika mit sem szól. A 214. lap 3 alatti pontjában olvassuk, hogy „*a síktükrök a tárgynak képét változatlan alakban és nagyságban mutatják*“; miből következik, hogy a síktükröknél a kép a tárgygyal összevágó! Hogy a szerző sextánst látott, szivesen elhiszem, hogy azonban a sextánssal való mérést könyvéből kevesen fogják megérteni, az bizonyos! *Minthogy a tapasztalás szerint* — mondja a szerző a 223. lapon — *sűrűbb anyagokban a fény többnyire lassabban terjed, ebből azt következtetjük, hogy sűrűbb anyagokban a leb is sűrűbb mint ritkább anyagokban.*“ Vajjon nem lehet-e a fény lassúbb terjedésének az aether rugalmasságának csökkenése az oka, hisz a szerző minduntalan hangsúlyozza, hogy az aether rugalmassága a külömböző testekben külömböző? A fénytörésnek öt törvényét sorolja fel, természetes, hogy három közülök felesleges; az 1, 2 és 3 alatti törvény ugyanis az 5 alatti törvénynek a consequentiája. A prisma minimális eltéritésének a törvényét ismét bizonyítás nélkül kell a tanulóknak elfogadniok; általában az oly részekkel, melyeknek a helyességét sem kisérleti, sem mathematikai úton ki nem mutatjuk, nagyon óvatosan kell elbánnunk! Az aether-részecskék rezgésszámából az aetherhullámok hosszúságára következtet; ha tud oly módszert, melylyel a rezgésszámot a hullámhosszúságtól függetlenül meghatározhatjuk, akkor következtetése helyes. „*Az ideghártyán képződő két kép daczára is* — mondja a szerző a 142. §-ban — *a tárgyakat egyeseknek látjuk.*“ Többnyire, de nem mindig! Az egyszerű nagyítónál s a messzelátóknál a nagyítás meghatározása hiányos. Az összetett mikroskop nagyításának a törvényeit megint csak rátukmálja a szerző a tanulóra. Ugyanily sorsban részesül az az állítás, hogy az ütközés alkalmával a rugalmas testek energiája ugyanaz marad, a rugalmatlan testek energiájának egy része pedig látszólag elvész; kisérlet nélkül tanítja továbbá a gőzök és párák feszítőerejét, Dalton törvényét, megokolás nélkül marad Ohm törvénye és még igen sok más dolog, szóval a legbuzgóbb s a legigazabb hivőket is kemény próbára teszi. Newton színűvegénél a visszaverődésből származó útkülömbséget elhanyagolja, a thermometereket majd hőmérőknek, majd meg hőfokjelzőknek nevezi, forráspontul pedig azt a temperaturát fogadja el, „*melynél a víz rendes körülmények között forr*“. Melyek azok a rendes körülmények? Hogy Fahrenheit skálájának 0 pontja az Izland szigetén megfigyelt legnagyobb hideget mutatja, épen oly kétes dolog, mint hogy a mágneskő Magnesiatól nyerte elnevezését. Merész állítás, hogy Ingenhouss műszerénél „*a pálczákon megolvadt*

részek hosszai egyenes arányban állanak az anyagok hővezető képességével". A kiterjedés coefficiensének definitiója nem eléggé világos. Azt szerző nem említi meg, hogy a pálczák hosszuságának (térfogatának) változása a fagypont és a forráspont között a temperatúra változásával s a pálczák hosszuságával (térfogatával) arányos, hogy értheti meg aztán a tanuló a 163. §. negyedik pontját? A 164. §-ban olvassuk, hogy a „*jegöczök . . . a különböző irányokban, különböző mértékben terjednek ki*; vajjon a szabályos rendszerhez tartozó kristályok is? A 292. lapon a szerző a barométer kénesőoszlopának 0 C^0-ra való reductióját tanítja s itt hivatkozik az 54. §-ra (az előbbi kiadásban a barométer az 54. §-ban, most azonban a 78. §-ban fordul elő! Ilyen hivatkozásokra többször is akadunk!), a melyben bizony a reductiót másképen adja elő. Ha a tanuló a kellő magyarázatot megkapja, akkor a reductiónak mind a két módját helyesnek fogja találni; de így nem egyeztetheti össze a két módszert egymással. Leslie differentiális thermométerjéről csak a sugárzó meleg után szólhatunk. A légthermométer rajzát is közli a szerző, nevét azonban mindenütt elhallgatja. Az egyesített Gay-Lussac-Mariotte-féle törvényből a physikusok rendesen nem a v_1 és d_1, hanem a v_0 és d_0 mennyiséget szokták meghatározni. Az olvadáspont — mondja a szerző — „*általában függ azon nyomástól, mely alatt az illető test áll.*" Miképen? A tanuló nem hallja, hogy mily módon függ a testben foglalt melegmennyiség a test m tömegétől, t temperaturájától és s anyagi minőségétől, még sem szabad kételkednie, hogy a test melegmennyiségét az mst szorzat fejezi ki. A fajmeleg definitiója rossz még akkor is, ha a hőfoghatóságot s a fajmeleget azonos fogalmaknak tekintjük. A víz fajmelege nem 1, hanem 1 caloria. A calorimeter vízértékéről a szerző sehol sem tesz említést. A gázak kiterjeszkedése a szerző szerint „*meglehetősen arányos a hőfokkal*". A gázak kiterjeszkedése nem a hőfokkal, hanem a temparatúra emelkedésével arányos, és nem meglehetősen, hanem tökéletesen! A fajmelegnek a 330. lapon említett törvényei behatóbb és alaposabb megbeszélést igényelnek. A 195. §-ban olvassuk, hogy „*két delejnek egymásra gyakorlott hatása elsöben is függ a bennök székelő delejes erők nagyságától*". Ha az összefüggés minőségét szóra sem érdemesítjük, van-e akkor reális alapja a következő állításnak, hogy t. i. a kölcsönös hatás Mm szorzattal arányos? A 348. lap 5. sorában „*sebesedés*" áll sebesség helyett. A 199. § első pontjában megtaláljuk, hogy „*az üveg és gyantanemüek dörzsölés által általában villamosakká tehetők; míg a nedves testek s főleg a fémek nem.*" „*Gray azonban megmutatta,* — folytatja tovább a szerző — *hogy a fémek dörzsölés fotytán szintén nyernek villamosságot, de ezt a velök érintkező testeknek átadják, maguk pedig villamosság nélkül maradnak.*" A 199. § alapján tehát a legkedvezőbb esetben arra a meggyőződésre jut a tanuló, hogy a fémek dörzsölés alkalmával ugyan elektromosakká lesznek, de elektromosságukat ki nem mutathatjuk, mert a környezet őket elektro-

mosságuktól megfosztja. A 359. lapon olvassuk, hogy „*a villamos hatásra a távolságon kívül, az egymásra ható testek villammennyisége is befolyással van. Coloumb csavaró mérlegén ezen viszonyt is megállapíthatjuk.*“ Hogy vajjon mily módon ismerjük meg a kérdéses viszonyt, s miért nő az elektromos feszültség az elektromos sűrűség négyzetével, arról a könyv ismét nem ad felvilágosítást. A 214. §. első pontjában a történelmi hűség ellen vét a szerző. A 215. §-ban Buff illetőleg Péclet adatait czélszerűbb lett volna Kohlrausch eredményeivel felfrissíteni. A tangens- és sinusboussolára kifejtett egyenleteket az $F = H \, tang \, v$, $F = H \, sin \, v$ alakban a praxisban nagyon ritkán alkalmazzák. A 399. lapon olvassuk, hogy az áram intensitását a tangensboussola kitérésszögének „*tangense képviseli*“. A kitérésszög tangense mint az áram intensitásának képviselője legfeljebb valamely csonka parlamentben számíthat mandátumának verifikálására! A 229. §-ban a szerző az absolut elektromagnetikus mértékrendszert tárgyalja annélkül, hogy a köráramok hatását valamely a tengelyben fekvő magnessarkra előlegesen megvizsgálta volna; nagyon természetes tehát, hogy az Ampère, Volta és Ohm fogalmát meg nem magyarázhatja, az Ampère s a Jakobi-féle egység, a Volta s a Daniell-féle egység, az Ohm s a Siemens-féle egység közötti összefüggés pedig a tanulók érdekeltségét nem igen fogja felébreszteni. A 130. §-ban elhallgatja a szerző, hogy Lenz-Jakobi törvénye csakis föltételesen érvényes, az inductiónak a 417. lapon felsorolt tövényei szintén hiányosak.

A könyv nyelvezete, bár sűrűn találkozunk germanismusokkal és latinismusokkal, világos és folyékony, kiállítása szép.

Kerestem Fehér Ipoly physikájában az ajánlóktól annyira hangsúlyozott „*kiváló gondot*“, „*bő szakismeretet*“ s „*a jelenleg uralkodó elméleteknek (?) megfelelő új beosztását*,“ de sajnálatomra eredménytelenül! Mi szerezte meg tehát Fehér Ipoly physikájának a népszerűséget? Őszintén feltártam a könyv hibáinak nagy részét s tanitásügyünk érdekében nem habozom az utolsó kérdésre is megadni a nyilt választ. *A nagyhangú szavak, a felületesség!!* A mai kor, mely a külső máz után kapkod s a mélyebbre ható, az igazi munkától irtózik, örömmel üdvözölheti Fehér Ipoly physikájának új kiadását, oktatásügyünk komoly munkásainak azonban a könyvet nem ajánlhatom!

Dr. Wagner Alajos.

Epilogus Tóth György úr válaszára.*)

Tóth Gy. kötelességének tartja a nyilvánosság előtt, hogy az én birálatommal szemben egyről-másról fölvilágosítsa e Közlöny olvasóit. Lássuk e fölvilágosításokat.

Ő határozottan állítja, hogy a rövidítés munkáját az Utasítások szellemében végezte és *mondattani kategoriák szerint* tárgyalja a latin

*) Lásd a VI-ik füzet 370—73. l.

mondattant, noha megtartotta a mondatrészeknek casus-csoportok szerint való tárgyalását, de ezzel még nem keverte össze az alaktani kategóriákat a mondattaniakkal. Hát biz' azt talán leginkább a chemikusok itélhetnék meg, hogy *vegyülék-e* vagy *keverék-e* ez az összeolvasztás. Szerintem csak *keverék*. Nem tudom, hogy lehet azt állítani, hogy e casus-csoportok szerint való tárgyalás *mondattani kategoriák szerint* történt, ha csak mindenféle mondattani műszónak tővel-hegygyel összehányását nem nevezzük mondattani menetnek. De hát Tóth Gy. azt mondja, hogy ő nem keverte össze a kétféle alapot s Szepesire hivatkozik, kinek esze ágában sem volt a mondattani kategóriák szerinti tárgyalás. Igy tehát az átdolgozás sem történhetett a Szepesi *elve* szerint. A mit a casusoknak alapértékéről mond Tóth, hogy az inkább (vagy hogy ne ferditsek: „*jobban*") mondatbeli, mint alaki, az csak a mellett bizonyít, hogy ő szerinte is a mondatbeli functio levén a fődolog, saját *elve* ellen cselekedett, mikor a Szepesi *elvét* követte. Én különben nem itéltem el magát az alaktani menetet (noha híve nem vagyok), csak az átdolgozásban a két szempont összekeveréséből származott zűrzavart, melynek illustrálására a sok közül *egy pár* példát említettem.

Azt mondtam többek közt, hogy a Tóth könyve nem ad „*világos magyarázatokat*". Tóth rögtön tudja, mire czélzok: t. i. *a latin és magyar határozók bölcseleti magyarázására*. Megnyugtatására és felvilágosításának felvilágosítására mondhatom, hogy nem arra czéloztam; a világért se kivánok III. és IV. osztálynak szánt tankönyvben *bölcseleti* fejtegetéseket; czéloztam egyszerűen *világos grammatikai magyarázatokra*, a minők a Tóth mondattanában másutt épp oly kevéssé fedezhetők föl, mint a határozóknál.

Hogy az accusativus *lehet* határozó — azt egy szóval se tagadtam. Én csak annyit mondtam, hogy ebben a mondatban: *Jugurtha Metellum per legatos pacem oravit* — egyik accusativus se határozó. Tóth bevallja, hogy a mondat felől úgy gondolkodott, hogy *magyarul* így mondjuk: „Jugurtha a követekkel békét kéretett M.-tól." Erre először az a megjegyzésem, hogy *latin* mondat felől nem elég gondolkozás az, ha arra gondolunk, hogyan fordítjuk *magyarra*, mert latin mondatnál első sorban *latinul* kell gondolkozni; másodszor az, hogy a latin mondathoz sokkal közelebb áll ez a fordítás: „*a követekkel békére kérette M.-t*, és Tóthnak, ha következetes, e mellett kellett volna nyilatkoznia, mert inkább végh határozó a *pacem*, mint eredethatározó a *Metellum*. (Ő t. i. minden latin határozót a megfelelő magyar kifejezés szerint itél meg.) Hogy a *Metellum* az ige legközelebbi *tárgya*, azt az is bizonyítja, hogy ha szenvedőleg alakítjuk a mondatot, akkor *Metellus* lesz az alany. A fentebbi mondatot tehát csak így analysálhatom: Quem oravit Jugurtha? Metellum (tárgy). Quid oravit Jugurtha? pacem (tárgy) A latin ezt együtt is mondhatja s avval nem szűnik meg a tárgy tárgynak lenni. Hivatkozzam-e én is *Gossraura?* „Man kann einzeln sagen *doceo te* und *doceo artem*, kann nun auch beide Constructionen zusammenschieben: *doceo te artem*".

Hogy az *indulatszónak* accus. nomin. és vocativusban álló *határozója* lehessen, az, ismétlem, absurdum. Igenis lehet az indulatszó mellett

alany, tárgy vagy határozó, mert az ily mondatok hiányosak, de nominativusban és vocativusban álló *határozót* nem ismerek.

„A genitivusnak — mondja Tóth — nem *alakjai*, hanem mondatbeli alkalmazott értékei vannak könyvemben felsorolva.“ Ugy látszik, maga sem bírja elhinni, hogy olyat irhatott; kénytelen vagyok még egyszer idézni:

„*Genitivus*... Két *főalakja* van: gen. subi. és obi.“ (28. lap.) „A *genitivus többi alakja* (qual. quant. pretii stb.)“ (31. lap).

A *bevezetés*nek nem a *rövidség*ét kifogásoltam.

Az *actio* és *tempus* közötti különbségről minden nyelvtanirónak tisztában kell lennie. Hogy Gossrau jegyzetben megemlíti, hogy az első imperativust praesensnek, a másodikat futurumnak *is* hivják, avval ő még nem vallja a magáénak ezt a felfogást.

Latinra fordítandó magyartalan mondatait avval menti Tóth, hogy könnyíteni akarta vele a fiú dolgát, de ha — úgymond — az ilyenek kimaradnak is, marad elég, a mely nem hibás. (Talán fele.) Ime tehát ő most is hajlandó némileg elismerni ezt a hibát.

Értelmező alárendelt mondat igenis *nincs*.

Ferdítést is fog rám. „A 10. lapon — mondám birálatomban — az állítmánynak, mint igének főnévi kiegészítőjét *alanyeseti* kiegészítőnek nevezi, *másutt tárgy*nak, *határozó*nak osztályozza.“ Én ugyanis nem arról szóltam, a mit ő a 10. lapról teljesen idéz, hanem arról, hogy a 10. lapon *alanyeseti kiegészítő*nek nevezi az *állítmányi alanyt*, noha már a 16. lapon erről szól s a 21. lapon *állítmányi tárgy*ról is beszél, de úgy, mint *határozóról*.

Csekélyebb ferdítés — úgymond Tóth — hogy *összeg*et idézek *összes* helyett. Hát biz' az éppen olyan könnyen megfejthető sajtóhiba, mint a Tóth válaszában a *mondrészek* (a 371. lapon.) *mondatrészek* helyett.

Az *accus. c. inf.* meghatározását szóról-szóra idéztem, ha Tóth úr megnézi a könyvét meg fog győződni róla. A *ferdítés* vádja tehát, Tóth úr tévedésén alapszik. Remélem, meggyőztem Tóth urat, hogy birálatomhoz irt kommentárja legalább is felesleges volt.

Budapest, 1886. febr. 13. *Dr. Csengeri János.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A közoktatási költségvetés tárgyalása a képviselőházban.

A vallás és közoktatási miniszterium költségvetésének tárgyalása épenséggel nem volt gazdag oly vitákban, melyek a közoktatás lényeges kérdéseivel foglalkoztak volna. A vita főiránya egyáltalán égész más volt: Ugron Gábor a katholikus autonomia, Irányi Dániel a vallásszabadság, Babes Vincze a nemzetiség kérdését vetette fel és e három problema foglalkoztatta első sorban a házat és

háttérbe szorította a közoktatás számtalan fontos érdekeit. Szakszerü felszólalás a tanügy állásáról és feladatairól egyáltalán igen kevés volt: oly fontos kérdéseket, mint a népiskolai tanitás intensitása, eredményessége szóba sem hoztak a képviselők: csupán csak az extensitással, a tanulók számának szaporodásával foglalkoztak. A középiskoláknál nem jött szóba az uj középiskolai törvény (1883. XXX.) alkalmazása, a felekezeti és községi középiskolák viszonya az államhoz. A felső oktatásnál pedig a tanárképzést, a seminariumi rendszert, alig hogy elvétve emlitették. A tárgyalás egész súlya e részben a közoktatási miniszter és kormány képviselőinek nyilatkozataiban rejlik. A miniszter feleleteiben oly kérdéseket is megvilágított, melyek directe nem voltak felvetve, és aphoristicus rövidséggel ugyan, de nagy praecisioval jellemezte nézeteit tanügyi bajainkról. Egy látszólag mellékes felszólalásában egyszersmind igen szépen és találóan fejtette ki közoktatási politikájának czélját: „A magyar közoktatási politika feladata — igy szólt a miniszter — a magyar kultura előmozdítása szellemi, erkölcsi, közgazdasági téren; a népoktatás, a tudomány terjesztése, a művészet, ipar és gazdaság fejlesztése szaktanitás által occidentalis szellemben."

A következőkben rövidre foglalva tárgyszerinti csoportosításban adjuk a közoktatási budget-vita alatt történt felszólalások legfontosabb eszméit: első sorban a középiskolákra vonatkozó nézeteket, melyek inkább elszórva voltak hallhatók; ezek után egész röviden a vitának a népoktatást és az egyetemet érintő részét. A tárgyalás amaz irányát, mely politikai kérdésekkel: a nemzetiségek jogaival, a kath. autonomia czélszerüségével és a vallásszabadsággal foglalkozott, egészen mellőzzük.

I. Középiskolák.

Szathmáry György nagy megelégedéssel emelte ki, hogy iskoláink mindinkább magyarosodnak. Immár az iskolák 70%-a magyar, a tanulók közül pedig 71 % magyar nyelvü. A mai iskolarendszer mellett azonban — ugy találja Szathmáry Gy. — csak oktatni lehet és nem nevelni. Hazafias nevelést csak internatusokban lehetne adni, a miért is czélszerünek tartaná a felszólaló, ha a kormány több ilyen internatust állitana. A papi és a katonai nevelés szintén internatusokban történik. (Részünkről ily általánosságban nem osztozkodhatunk Szathmáry Gy. nézetében. Franczia-országban is lassan-lassan felhagynak a sok internatussal, melynek a házi, családi neveléssel szemben igen nagy hátrányai vannak. Azonban igen kivánatosnak tartanók, ha nemzetiségi vidékeken mennél több ily internatus állíttatnék fel.)

Ugron Gábor a bécsi Therezianum kérdését veti fel, a melyben magyar ifjak magyar pénzen német szellemben neveltetnek fel. A *miniszter* feleletében kiemelte, hogy a Theresianum magyar alapítványai a magyar kormány kezelése alatt állanak: négy tantárgyat

magyarúl is tanítanak, a magyar ifjak, magyar praefectusok vezetése alatt vannak, *)

Herman Ottó azt találja, hogy a középiskolai oktatás rosz, mert nincs benne semmi rendszer. Mindig csak a külföldet utánozzuk és igy nincs okunk csudálkozni, ha azt látjuk, hogy a miniszteri tantervek épen nem veszik figyelembe a magyar geniust. A régi táblabirák műveltségét lenézik, pedig azok magyarosabb műveltségüek voltak, mint a mai generatio. *Trefort* miniszter másnap igen talpraesetten válaszolt Hermannak, hogy ő sokat beszél a magyar geniusról, de nem tudja definiálni: mi az? Ugy látszik inkább önmagára gondol e kifejezésnél. Különben nem mondhatni, hogy a régi táblabirák iskolája szemmel tartotta volna a magyar geniust: hisz az akkori iskola-rendszer egészen internationalis volt, a jezsuitáknak az egész világon alkalmazott ügyes sablonja.

Zimándy Ignácz különösen a zsidó tanárok és a délelőtti oktatás ellen szól. Keresztény fiukat zsidók nem tanithatnak, mert a tanításnak mindenekelőtt keresztény szellemben kell történnie. A délelőtti oktatás szerinte tulságosan megerőlteti a gyermekeket. Ki birna — közülünk — 4 vagy 5 óráig helyén csendesen ülni? És mégis arra akarjuk kötelezni gyermekeinket, a a mire önmagunk nem vagyunk képesek. (A 10—20 percznyi szüneteket, melyek félbeszakitják a tanitást, Zimándy egészen mellőzi.)

Gajáry Ödön igen helyesli, hogy a miniszter oly energikusan küzd az ellen, a mit gymnasiumi betegségnek nevezhetni: hogy t. i. mindenki gymnasiumba akar járni, akár van hivatása, akár nincs. Hogy a közönség a reáliskolát elhanyagolja, annak okát részint abban látja, hogy nincs reáliskolai alumneum sehol, míg gymnasium mellett aránylag elég van.

A részletes tárgyalásnál *Literaty Ödön* a munkácsi algymnasium 8 osztályúra való kiegészitését kéri. Munkács városa ezt megérdemli, mert mindig hazafiasnak és áldozatra késznek mutatkozott. A nemzetiségi viszonyok szintén szükségesnek mutatják a kiegészitést. Felső-Magyarországon különben is csak ez az egyetlen csonka gymnasium. *Trefort* miniszter méltányosnak találja Literaty kérelmét, de arra utal, hogy ép az a vidék gazdagon *meg van spékelve* gymnasiumokkal (Ungvár, Sziget, Szatmár, Kassa). Egyelőre tehát nem sürgős a munkácsi gymnasium kiegészitése.

---

*) Hasonlókép rosszalták az ellenzék részéről, (különösen Ugron Gábor) hogy a Pazmaneum még mindig Bécsben van. A *miniszter* azt válaszolta, hogy az alapitvány jogi természete nem engedi meg a Pazmaneum Magyarországba hozatalát. *Apponyi Albert* arra utalt, hogy 1827-ben egy regnicolaris bizottság kivánatosnak és megengedhetőnek tartotta, hogy a Pazmaneum áthelyeztessék, mivel Pázmány azért alapította Bécsben, mert korában Magyarország nagyon ki volt téve a török betöréseknek. A *miniszter* erre késznek nyilatkozott a szükséges lépéseket megtenni, ha az áthelyezés jogi lehetősége ki lesz mutatható.

Thaly Kálmán védelembe fogta a miniszterrel szemben a gymnasiumi oktatást. Nem szak-, hanem általános műveltséget akarunk a tanulóknak adni, erre pedig a gymnasium a legmegfelelőbb iskola. A jezsuita iskolákat pedig nem kellene tűrni, mert a jezsuita rendet a törvény kitiltotta. A *miniszter* válaszában fejtegeti, hogy ő nem beszélt soha a gymnasium ellen; a középiskolai törvény tárgyalásánál is védelmére kelt a latin és görög nyelv tanításának. A mit ő mindig hangsúlyoz az a következő: a gymnasium igen czélszerű intézet mindazokra, kik úgynevezett tudós pályára készülnek; de azokra, kik más pályára lépnek, csak túlterhelés. Innen van az a további baj is, hogy nálunk több a jogász, mint Német- és Francziaországban együttvéve. A latin nyelv tanítása reformokat igényel, ezt ma már Európaszerte átlátják. A görög nyelvnek olyan tudása, hogy valaki 4—5 sort 3—4 óra alatt dechiffriroz szótár és nyelvtan segítségével, nem ér semmit. A jezsuitákat az alkotmányos korszak már itt találta, nem ujabban jöttek azok be; iskolájukat még a protestans szülők is felkeresik.

A műegyetem költségvetésénél *Thaly K.* a középiskolai magyar történelmi oktatást is szóba hozta. Szerinte nagyobb súlyt kell fektetni a történelemre: a gymnasium VIII. osztályában nem jut reá elég idő, mert a tanév a matura miatt rövidebb, mint a többi osztályra nézve. A reáliskolákban épenséggel nincsenek elég figyelemmel a történelemre, mert csak egy évig tanítják a történelmet. (Thaly nem vette figyelembe, hogy a III. és VIII-dik osztályban tanítják.)

A középiskolák még *Irányi D.* inditványa tárgyalásánál is szóba kerültek. Irányi t. i. azt indítványozta, hogy törültessenek el a kevésbbé látogatott felső népiskolák valamint a polgár-iskolák is, mert nem tudnak a magyar népnél gyökeret verni és nem látogattatnak eléggé. A *miniszter* nem fogadta el az indítványt, szerinte a polgári-iskolák szükségesek, mert a gymnasium villámhárítói: nagyon sok tanuló jár a gymnasiumba, a ki nem oda való, ki nem is végzi be a tanfolyamot. Azon kell lennünk, hogy ezek inkább a polgári iskolát látogassák. Hasonló értelemben nyilatkozott Gönczy Pál min. tanácsos, mire a ház az indítványt elvetette.

II. Népiskolák.

A népiskolai oktatás évről-évre fokozódó sikeréről általán a ház minden részéről a legnagyobb elismeréssel szóltak. Csak a tanfelügyelők és a felső-népiskolák ellen támasztott panaszokat az oppositio.

Szathmáry György volt az első, ki bővebben foglalkozott a budget általános tárgyalásánál a népiskolákkal. Nagy megelégedéssel emelte ki a népiskolák magyarosodását: 16,000 népiskola közül 49% magyar. Igaz, hogy ezzel szemben két szomorú adat található

a miniszter jelentésében: 305 községnek még egyáltalán nincs iskolája, az iskola kerülők száma pedig igen nagy: 730,000.

Gajáry Ödön arra utal, hogy azt a 305 iskolátlan községet aránylag nem nagy költséggel lehetne népiskolákkal ellátni. Egy-egy népiskola fentartása évenként 500 frt, ugy hogy 170,000 frtért a még hátra levő iskolákat is életbe lehetne léptetni.

Szilágyi Dezső a nemzetiségi aspirátiók ellen intézett beszédében inkább csak mellesleg azt a messzevágó elvet állította fel, hogy azon kell lenni az államnak, hogy népiskolái mind államiak legyenek, mert a nép tanítása, felvilágosítása az állam legnemesebb attributumának egyike. (Ez az elv különben nézetünk szerint legalább egy évszázadra csak akademikus, mert a népiskolák túlnyomó többsége, a többi iskolák jó része felekezeti vagy városi, ugy hogy csak rendkivül nagy költséggel lehetne azokat államosítani.)

Komlóssy Ferencz arról panaszkodott, hogy a tanfelügyelők administrativ munkákkal túl vannak terhelve.

Irányi D. a felső népoktatás ellen szólt, mely sok pénzbe kerül és kevés hasznot hajt, mert a felső-népiskolákat nagyon kevesen látogatják. A *miniszter* valamint *Gönczy Pál* is kijelentették, hogy a felső népiskolákat évről-évre jobban látogatják és hogy azok tanügyi organismusunkban szükségesek, mert azoknak valók, kik nem járhatnak közép iskolába, de azért még sem érik be azzal, a mit az alsó népiskola tanít.

III. Egyetem.

A fontosabb kérdések közül leginkább a harmadik egyetem és a jogi facultás vizsgarendszere jött szóba. *Gajáry Ödön* a harmadik egyetem ellen nyilatkozott. Nem tartja oly nagy bajnak, ha az egyetemi hallgatók egy része Bécsbe megy egyetemre. Egy hallgató tudományos kiképeztetése a budapesti egyetemen 1600, — a kolozsvárin pedig 5500 frtba kerül. Ezek a számok szerinte egy új egyetem felállítása ellen beszélnek.

Hermann Ottó a részletes vitánál azt fejtegette, hogy a harmadik egyetemnek magyar vidéken kell épűlnie, hogy a magyar kulturát az alföldön lehetőleg emeljük.

Zimándy az egyetemi tanárok tanpénz-jövedelmének aránytalansága ellen kel ki és határozati javaslatot nyujt be, hogy a miniszter szüntesse meg az egyetemi tanpénz anomaliáit.

Hermann Ottó rosszalja a vizsgálati pénzek aránytalanságát a jogi facultásnál. Szerinte a jogi tanárok a hallgatókat perczentre fogdossák. Szemére veti továbbá az egyetemi tanároknak, hogy nem művelik eléggé a tudományos irodalmat, csak tanítanak. *Szilágyi Dezső* védelembe fogta a jogi vizsgarendszert, melyet nem is tanárok alkottak. A magyar vizsgarendszer a legolcsóbb. A hallgatók állítólagos fogdosását rágalomnak mondja. A mi az egyetemi tanárok irodalmi működését illeti, Szilágyi megjegyzi, hogy a tanár

igazi működése a tanítás. A tankönyvirás nem tudományos működés, legalább első sorban nem. (Hermann azonban nem a tankönyvirásra, hanem a tudományos művek és kutatások eredményeinek közlésére czélzott beszédében.)

Ezenkivül még a kolozsvári és a budapesti egyetem felszerelése került szóba Hegedűs és Orbán Balázs felszólalásai alkalmával.

Középiskolai oktatásunk 1884/5-ben.

I. Administrativ intézkedések és teendők.

Az idei miniszteri jelentésben[1]), mely az összefoglaló áttekintésekhez a részletes táblákat is csatolja, a középiskolai oktatás állapotának ismertetése terjedelmes helyet foglal el s bő anyagot nyújt a középiskolai oktatás némely fontos részének megítélésére. Midőn tavali évfolyamunkban[2]) a tavali miniszteri jelentés középiskolai részét ismertettük, a jelentésnek számos oly feldolgozásbeli, de elvi jelentőségű fogyatkozására is rá kellett mutatnunk, mely a jelentés hasznavehetőségét s tudományos értékét nagyon csökkentette. Megelégedéssel látjuk, hogy az idei jelentés — habár benne is elég a kifogásolni való — nem egy megróttunk hibától megszabadult; azonban legjobban örülünk annak, hogy szöveget is találunk a jelentésben, terjedelmes *bevezetést* a középiskolai részhez, mely mellőzve minden statisztikai anyagot, általános képét rajzolja középiskolai oktatásunknak, jelzi haladása fokait, de elmaradottsága mozzanatait is, egyszersmind föltárja a kormány szándékait a szükséges teendőkre vonatkozólag. Mindenekelőtt a bevezetést akarjuk ismertetni s nehány megjegyzéssel kisérni; ennek utána keritünk sort a statisztikai anyagra s a belőle meríthető tanulságokra.

Hogy a középiskolai törvény megalkotása korszakot jelez középiskolai oktatásunk történetében, elégszer mondottuk a törvényjavaslat tárgyalása előtt s után, igazán átlátni azonban csak most láthatjuk át. Csak most, hogy a hiányokat kezdjük pótolni, tudhatjuk, milyen volt a baj egész kiterjedésében s miután némelyeket megtettünk, látjuk, mennyi a még teendő. A középiskolai törvény megalkotása óta gyors egymásutánban a következők történtek. A *reáliskolák* uj tantervet kaptak s a *gymnasiumi tanterv* is némi módosításon ment át; készült *érettségi vizsg. utasítás*, uj *tankerületi beosztás*, a *főigazgatói hivatalok szervezése*, *részletes utasítás a főigazgatók számára*, utasitás a *felekezeti középiskolákra való felügyelet* dolgában stb. Mindez rövid két év alatt történt s mind e nélkül szű-

[1]) „A vallás- és közoktatási miniszternek a közoktatási állapotról szóló és az országgyülés elé terjesztett *tizennegyedik* jelentése. II. Füzet. Közép- és főiskolák stb. 1884/5. Budapest, 1885.

[2]) 261—271 és 377—382 l.

kölködnünk kellett két év előtt. Mindez azonban jóformán csak a munka kezdetét jelenti, s az említett bevezetés, mely nem a statisztikai adatok feldolgozójától, hanem a középiskolai ügyek szakavatott miniszteriumi referensétől származik, nyiltan s őszintén foglalkozik azzal a két főkérdéssel: Hol állunk a jelenben, s melyek a teendőink legalább a közel jövőben?

A „bevezetés" mindenekelőtt azzal a fontos kérdéssel foglalkozik: „*Megfelel-e középiskoláink száma a szükségleteknek?*" A magyar társadalmat tudvalevőleg azzal a váddal illetik, hogy túlságosan szereti a gymnasialis oktatást s a „bevezetés" is panaszkodik, hogy „kisebb városainknál azon beteges áramlattal találkozunk, hogy minden más iskola mellőzésével csakis gymnasiumokra törekszenek." A „bevezetés" azt tudja, hogy elég középiskolánk van. Összehasonlítja hazánk kerületét, népességét és középiskolái számát Poroszország s Ausztria hasonló adataival, s azt az eredményt kapja, hogy hazánk — a középiskolák számát tekintve — közép helyet foglal el a két állam között. Ime a feldolgozott adatok:

	Terület:	Lakosság:	Középiskolák száma:
Poroszország	348.257 □ km.	27,279.111	488
Magyarország	280.409 „	13,749.603	177
Ausztria	299.984 „	22,144.244	252

Nézetünk szerint ez adatok nem elégségesek ebbeli állapotunk megítélésére. A középiskolák számára vonatkozó adatok nem egyértékűek. Poroszország 488 középiskolája közt, mint a bevezetés maga említi, van 257 teljes (9 oszt.) gymnasium, 90 teljes reálgymnasium, 12 teljes (fő) reáliskola, tehát 359 teljes intézet; a többi 35 progymnasium, 77 reálprogymnasium és 17 reáliskola is — ha jól tudjuk — mind 7 osztályú; Ausztria 252 intézete közt is 204 teljes intézet; a mi 177 középiskolánk közül csak 106 teljes nyolcosztályú.

Aránylag tehát bizonyára kevesebb középiskolánk van mint akár Ausztriának, akár Poroszországnak, sőt Poroszország mögött messze elmaradunk. Helyesebb eredményhez jutnánk, ha a *tanulók számát* vetnők össze a lakosság számával a különböző országokban. A „Magyar Tanügyben" (XIII. k. 1885. I. füzet, 64. l.) megjelent a porosz középiskolák statisztikája 1881/2-ben. Noha ott csak 423 középiskola van fölvéve, de azonkivül 102 felső polg. iskola is, a tanulók száma kitett 148.446-ot; leszámítva a polg. isk. tanulókat (16.511), marad 131.935; Poroszországnak tehát körülbelül kétszer annyi lakosa van mint Magyarországnak s majdnem *négyszer annyi középiskolai tanulója*. De mit bizonyítanak még ezek az adatok is? Nem azt, hogy Magyarországnak kevés a középiskolája, hanem vagy azt, hogy Poroszországnak több középiskola *kell* mint nekünk, vagy pedig, hogy talán több van, mint kell. Egy szóval, hogy Magyarországon elég középiskola van-e, csak a mi viszonyaink mérlegeléséből tudhatjuk meg, itt idegen viszonyokkal való össze-

hasonlítás keveset használ. A mi viszonyaink megítélésére pedig bátorkodunk a következő adatokat ajánlani, melyeket a jelentés részletes tábláiból állítottuk össze: Magyarország *teljes**) gymnasiumai s reáliskolái közt volt

35, melyben a tanulók száma az év végén nem érte el a 200-at,
20, „ „ „ „ 250-et,
10, „ „ „ „ 300-at.

Tehát teljes intézeteink túlnyomó részében, 65-ben, a tanulók száma épenséggel nem akkora, hogy több tanulót ne fogadhatna be; csak 39 intézetben haladja meg a tanulók száma a 300-at, ezek közül pedig 9 a fővárosra esik. Igazi nagy számokat a fővároson kivül csak a következő helyeken találunk:

Az *egri*	r. k.	főgymnasiumban	a tanulók	száma	405
A *kalocsai*	„	„	„	„	433
A *nagyszombati*	„	„	„	„	445
A *kassai*	„	„	„	„	459
Az *ungvári*	k.	„	„	„	407
Az *aradi*	„	„	„	„	384
A *nagyváradi*	r. k.	„	„	„	486
A *temesvári*	„	„	„	„	453
A *szegedi*	„	„	„	„	682
A *pécsi*	„	„	„	„	418
A *székesfehérvári*	„	„	„	„	444
A *győri*	„	„	„	„	454
A *szombathelyi*	„	„	„	„	459
Az *iglói*	ág. ev.	„	„	„	445
A *kézsmárki*	„	„	„	„	385
A *soproni*	„	„	„	„	374
A *szarvasi*	„	„	„	„	441
A *debreczeni*	helv. h.	„	„	„	619
A *miskolczi*	„	„	„	„	383
A *sárospataki*	„	„	„	„	431

De ezek az adatok sem elég bizonyító erejűek, mert a középiskolák geographiai helyzete is tekintetbe jő Sűrübben lakott vidékek, nagyobb városok, vagy oly vidékek centrumai, hol kevés a középiskola, tömöttebb középiskolákkal fognak rendelkezni, mint pl. fontos nemzetiségi hivatással biró középiskolák, melyek, ha még oly kevés tanulójuk van is, azért távolról sem feleslegesek. E cultura-geographiai fejtegetésre nem vállalkozunk, aligha nem azon az eredményre jutnánk, hogy némely vidék középiskolák tekintetében elég mostohán van ellátva. E helyett még a következő adatokkal szolgálunk: Budapestet nem számítva, a következő helyeken van *több* középiskola:

---

*) Ide nem számítva a tanárképző gymnasiumát, melyben mindig csak négy osztály működik, s a László-féle magánintézetet, melyben a tanulók száma 76.

Háromnál több középiskola van:

Brassóban: 1) r. k. főgymn. 140 tan., 2) román g. k. főgymn. 204 tan., 3) ág. h. főgymn. 188 tan., 4) román g. k. alr. 51 tan., 5) ág. h. alreálisk. 169 tan.
Sopronban: 1) r. k. főgymn. 354 tan., 2) ág. h. főgymn. 374 tan., 3) áll. főreálisk. 208 tan., 4) Lähne-féle magánint. 25 tan., 5) Csendes-féle magánint. 20 tan.

Három középiskola van:

Kecskeméten: 1) r. k. főgymn. 271 tan., 2) h. h. főgymn. 223 tan., 3) áll. főreálisk. 72 tan.
Pozsonyban: 1) kir. főgymn. 350 tan., 2) ág. ev. főgymn. 330 tan., 3) főreálisk, 249 tan.
Debercenben: 1) h. h. főgymn. 619 tan., 2) r. k. algymn. 64 tan., 3) községi 5 oszt. reálisk. 127 tan.
Miskolczon: 1) r. k. algymn. 101 tan., 2) ág. h. algymn. 73 tan., 3) h. h. főgymn. 383 tan.
Kolozsvárt: 1) r. k. főgymn. 312 tan., 2) h. h. főgymn. 231 tan., 3) unit. főgymn. 213 tan.
Nagy-Szeben: 1) áll. főgymn. 230 tan., 2) ág. h. főgymn. 236 tan., 3) ág. h. főreálisk. 210 tan.

Két középiskola van:

Esztergomban: 1) r. k. főgymn. 270 tan., 2) közs. alreálisk. 97 tan.
Beszterczebányán: 1) k. főgymn. 304 tan., 2) ág. h. algymn. 75. tan.
Löcsén: 1) k. főgymn. 271 tan., 2) áll. főreálisk. 98 tan.
Rozsnyón: 1) r. k. főgymn. 159 tan., 2) ág h. főgymn. 193 tan.
Selmeczbányán: 1) k. 6 oszt. gymn. 194 tan., 2) ág. h. főgymn. 271 tan.
Eperjesen: 1) k. főgymn. 339 tan., 2) ág. h. főgymn. 199 tan.
Kassán: 1) r. k. főgymn. 459 tan., 2) áll. főreálisk. 185 tan.
M.-Szigeten: 1) r. k. algymn. 93 tan., 2) h. h. főgymn. 341 tan.
Szatmáron: 1) k. főgymn. 309 tan., 2) h. h. 6 oszt. gymn. 199 tan.
M.-Vásárhelyen: 1) h. h. főgymn. 230 tan., 2) r. k. 6 oszt. gymn. 100 tan.
Székely-Udvarhely: 1) r. k. főgymn. 134 tan., 2) áll. főreálisk. 107 tan.
Aradon: 1) k. főgymn. 384 tan., 2) áll. főreálisk. 155 tan.
Nagyváradon: 1) r. k. főgymn. 486 tan., 2) áll. főreálisk. 169 tan.
Temesvárt: 1) r. k. főgymn. 453 tan., 2) áll. főreálisk. 184 tan.
Szegeden: 1) r. k. főgymn. 682 tan., 2) áll. főreálisk. 134 tan.
Ujvidéken: 1) k. főgymn. 190 tan., 2) szerb g. k. főgymn. 233 tan.
Pécsett: 1) r. k. főgymn. 418 tan., 2) áll. főreálisk. 213 tan.
Székesfehérvárt: 1) r. k. főgymn. 444 tan., 2) áll. főreálisk. 213 tan.
Győrött: 1) r. k. főgymn. 454 tan., 2) áll. főreálisk. 180 tan.
Pápa: 1) h. h. főgymn. 307 tan., 2) r. k. algymn. 161 tan.

Tehát 28 helyen van több középiskola, összesen 68; ha leszámítjuk azokat a városokat, a hol csak egy gymnasium s egy reáliskola van, marad 17 város, a melyben több gymnasium, összesen 39, találtatik. Közoktatási szempontból e 39 gymnasiumnak bizonyára a fele felesleges; fenntartását csak felekezeti vagy nemzetiségi okok magyarázzák; ez okok mérlegelésébe természetesen nem bocsátkozunk, de a midőn gymnasiumaink számát akarjuk megítélni, bizonyára számba jő, hogy vagy húsz oly intézetünk van, mely pusztán közokt. szempontból tekintve a maga helyén egészen felesleges s semmiképp sem járulhat hozzá, hogy talán a más vidéken mutatkozó szükségleteket pótolja. Vagy talán szükséges-e, hogy Debreczenben r. k. algymnasium legyen 64 tanulóval, mely a helyben levő zsúfolt h. h. főgymnasium terhén sem könnyít? Miskolczon a h. h. főgymnasium mellett két algymnasium is van összesen 174 tanulóval, lehet-e ezt a három középiskolát valóban egyenlően latba eső középiskolának tekinteni? Mi értelme van a beszterczebányai ág. h. algymnasiumnak a maga 75 tanulójával a kir. főgymnasium mellett? Rozsnyón két főgymnasium van összesen 352 tanulóval; több e ez egy elég népes gymnasiumnál? Mindezzel nem akarjuk e versenyző intézetek bármelyikét is fölöslegeseknek mondani, csak kimutatni, hogy sajátságos felekezeti s nemzetiségi viszonyaink folytán középiskoláink számának megítélésénél nem minden egyes középiskola jelent tényleg egyet! Bennünk a mi viszonyaink ily szempontból való tekintése azt az impressziót kelti, hogy tényleg nem sok a középiskolánk, illetőleg gymnasiumunk. Honnét merítette kormányunk azt a véleményt, hogy a gymn. tanulók száma csökkentendő, nem tudjuk. Mondják, hogy nálunk nagyobb számú az úgynevezett művelt proletariatus, mint egyebütt. De hol vannak a támogató statisztikai adatok? Orvosunk, mérnökünk, építészünk, gépészünk stb. kevés van. Mindenütt sok a qualifikálatlan ember, kit jobbnak hián kénytelenek alkalmazni. Igaz, hogy van művelt proletariatus, de ennek kilencz tizedrésze nem azért szokott elzülleni, mert tanult, hanem mert nem tanált. — Igen ám, de — a bevezetés is mondja — aránylag kevés a szakiskolánk, főleg az ipari, a gazdasági. Csak hogy ezen az állapoton nem segíthetünk szép szóval, vagy a gymnasiumok csökkentésével. Mit keresett volna ifjúságunk az ipariskolákban, a mikor még nem volt iparunk? Egyet nem tagadhatni: jogász nemzet vagyunk, legtöbb a jogász a főiskolákban. De ennek is megvan a maga oka. A jogász még ma is a legqualifikáltabb ember az országban. Ki ne küldené fiát abba az iskolába, a melyből a legtöbb sikert igérő út nyilik az életbe.

A „bevezetés“ sincs különben megelégedve ebbeli állapotainkkal. *Kevesli a reáliskolák számát s nem barátja a csonka gymnasiumoknak.* Habár a mi a reáliskolák számát illeti, kissé skeptikusok vagyunk, mert a fennálló reáliskolák sem tudnak sok helyütt boldogulni (100 tanulónál kevesebbje volt a *kecskeméti, lőcsei* s *nagykállói fő*-reáliskolának, 150 tanulónál kevesebbje volt a *dévainak, szék-*

udvarhelyinek és *szegedinek*, s a 200 tanulót nem érte el a *körmöczbányai*, *aradi*, *nagyváradi*, *temesvári*, *pécsi* és *győri)* mégis teljesen megbizunk a „bevezetés“ nézetében, mert valamely középiskola tanulóinak száma épenséggel nem mindig döntő szempont. A hol egyáltalán nincs reáliskola, ott még az a száz tanuló sem léphet arra a pályára, melyre különben hajlama vagy a szülők számítása s akarata vitte volna. Azért leljesen egyetértünk a bevezetés e szavaival:

„A csonka intézeteknek az a nagy bajok van, hogy nem emelkedhetnek a tökély nagyobb fokára, mert a tanártestületek tudományos és paedagogiai kézettségének fejlődése soha sem lehet oly foku, mint a teljes intézetek tanártestületeinél, hol a tanárok nagyobb száma az egymásra való hatás nagyobb mértékét hozza létre. Meg aztán a csonka gymnasiumok sohasem láthatják működésük eredményét az ő végczéljában, az érettségi vizsgálatban, s igy okulásuk sem teljes. Középiskoláink megoszlása városaink között sem kellő; vannak 5—6000 lakossal biró kis városaink, melyekben a felekezeti féltékenység két gymnasiumot is tart fenn, s nincs bennök sem reál-, sem polgári iskola. Oda irányult tehát a törekvés, és oda is kell irányulnia, hogy algymnásiumaink egy része, különösen a gyöngébbek s nagyon is helyi érdekűek reáliskolákká, vagy a még csekélyebb alappal birók polgári iskolákká alakuljanak át. Azok pedig, de csakis azok, melyek nagy vidék érdekét vagy állami érdeket szolgálnak, különösen a hatosztályuak főgymnasiumokká fejlesztessenek. E tekintetben már is nevezetes változások történtek: a kaposvári hatosztályu gymnasium államköltségen, a lévai hatosztályu gymnasium az országos tanulmányi alap terhére, a veszprémi hatosztályu gymnasium az illető pártfogóság áldozatkészségéből teljes gymnasiumokká fejlesztetnek. A győri ág. evang. háromosztályu gymnasium, mint az ottani kath. főgymnasium és állami főreáliskola mellett teljesen fölösleges és versenyre képtelen, pártfogóságának bölcs belátása folytán megszünt, a sajó-gömöri szintén háromosztályu ág. evang. gymnasium pedig polgári iskolává alakult át. Igaz, hogy a reáliskolákat vagy a polgári iskolákat még mindig nem kedveli a kisebb városok közönsége, mert a megszokottság, ez a hatalmas erő, a gymnasiumokhoz vonzza őket, s mert a reáliskolák és polgári iskolák jótékony hatása még nem szembeötlő. Az ujitás mindig nehezen tör utat magának, de a kezdetet meg kell tenni, ha csekély eredménynyel is, mert később megint csak ott volnánk a kezdetnél az ő csekély eredményével; ezen tehát túl kell esni. A reáliskolák jelenlegi tanterve ugy alkottatott meg, hogy a felső osztályok alapvetésének kára nélkül az alsó osztályok is nyujtanak képzettségi egészet, tehát a leendő kézművesek és kis-kereskedők jól vehetik hasznát, mindenesetre jobban mint az algymnasiumnak; a tehetséges tanuló pedig feljebb mehet a műegyetemre, bányászati, erdészeti, gazdasági akadémiára, katonai iskolákba, vagy egyenesen tömérdek pályára, például vasutakhoz, postákhoz, távirókhoz stb.; az uj tantervnél figyelem volt arra is, hogy a tehetségesb tanulóknak az átmenet a gymnasialis osztályokba megkönnyíttessék, s a középiskolai törvény gondoskodott, hogy a latin nyelv pótlásával az

egyetem jogi, orvosi és természettudományi facultásai is nyitva álljanak a reáliskolát végzett tanulóknak. Számba véve tehát azt, hogy a reáliskola inkább iskolája az iparnak és kereskedésnek mint a gymnasium, továbbá hogy az iparos és kereskedő elem a nagyobb elem városainkban, végül hogy a tehetségesebb tanulóknak lehetővé is van téve az átlépés a gymnasiumba, bátran állíthatjuk, hogy a reáliskola inkább elégítheti ki a kisebb városok szükségleteit, mintsem a gymnasium. Mihez még hozzáadhatjuk azt is, hogy a reáliskola inkább maradhat az ily kisebb városok szükséglete szerint csonkán (de csakis négy osztálylyal), mint a gymnasium."

Ez utóbbihoz csak az az egy megjegyzésünk van: nem szólnak-e *ezek* az okok inkább a *polgári iskolák* mint a csonka vagy élettelen iskolák mellett?

*

Középiskoláink állapotáról a bevezetés sok elszomorító igazságot mond el, mely nem egy később előforduló hivalkodó, nagyszáju statisztikai adatot megczáfol. A felekezeti iskoláknál még nem igen gondoltak a szükséges parallel osztályok felállítására s „egy év múlva a törvényt e tekintetben szigorúan alkalmazni kikerülhetetlen lesz." „A nagy revizió, hogy t. i. egyes középiskoláink megfelelnek-e a középiskolai törvénynek . . . kezdetét vette." Már eddig is kitűnt, hogy felette sok a rozzant, terjedelemre elégtelen vagy czélszerűtlen *iskola épület*. Sok intézetnek gyarló a *felszerelése;* sok áldozatot fognak kivánni a *tanári könyvtárak,* melyek kiegészítésének irányzására a kormány a közokt. tanáccsal czélszerű könyvkatalogust készittetett. Sajnos, hogy e katalogus még mindig nem látott napvilágot. A közokt. tanács a phisikai és chemiai tanszerek jegyzékét is kidolgozta számos fokozattal, az intézetek különböző anyagi erejéhez képest. A kormány jó példával is jár elől s az intézetek évi dotatióját jelentékeny mértékben emelte. Az épitésben is példát ád. Fölépült vagy épül a budapesti V. k. áll. főreáliskola, a zombori áll. főgymnasium új épülete, a dévai áll. főreáliskoláé, a pancsovai áll. főgymnasiumé, a zsolnai k. algymnasiumé. Zenta városa, a nagykikindai gymnasium pártfogósága Nagy-Károly városa, Szeged, Barsmegye és Léva városa részben a maguk erejéből, részben az állam hozzájárulásával új épületeket épitenek közép iskoláik számára. Ungvár és Baja is fognak épiteni. Haladunk.

Az állam hathatósan kezdi segíteni a felekezeti középiskolákat, mint az idei budgetből is láttuk, s e segitség néhány éven át folyton fog emelkedni s csak, miután igen szükséges magasságot elért majd, fog megállapodásra juthatni. Rozsnyó és Rimaszombat 7000—7000 frtot kapnak évenként. M.-Sziget, Selmeczbánya és Eperjes is kapnak már évi segélyt, egyelőre mindhárman 16000 frt, később 28050 frtot. Szeged 50000 frtot kap az új épület épitésére, 3000 frtot párhuzamos osztályainak fenntartására. Jászberény is kap ideiglenesen 3500 frt évi segélyt. Hogy hány középiskola szorul ezeken kívül segélyre s kéri is a támogatást, a ref. convent tárgyalásaiból tudjuk.

21 felekezeti középiskolának nincs *elegendő számú tanára*. Ezek fenntartóinak már ez évben kell gondoskodniok róla, hogy a törvény követelményeinek eleget tegyenek. Három *helyettes* tanár, ki nem felelt meg képesítése kötelezettségének, elbocsáttatott. 164 tanár kérte a fölmentettség elismerését, a törvény ama pontjának értelmében, mely elrendeli, hogy a kik a középisk. törvény hatályba lépte előtt valamely ny. középiskolában legalább három évig szolgáltak mint rendes tanárok, nem kötelesek tanári vizsgálatra állani. 98 tanár megkapta az elismerést, 36-tól az elismerés megtagadtatott, 14-nél a tárgyalás folyamatban van, 16 folyamodvány időközben tárgytalanná vált. A tanártestületek úgynevezett *szakiránya* is vizsgálat alá került. Kitűnt, hogy fölös számmal vannak a történészek, s a magyar nyelv tanárai, ellenben hiány van latin, görög, franczia és német nyelv tanárokban, továbbá rajztanárokban. A tanárjelölteknél is ugyanaz a helytelen arány mutatkozik, továbbá a vegyész-tanárjelöltekben is mutatkozik némi bőség. Az administratio azon van, hogy alkalmas kinevezésekkel és áthelyezésekkel segítsen e nem épen csekélynek mondható bajon. A tanárjelöltekre örvendetes körülmény, hogy általános hiány kezd mutatkozni tanárok dolgában. A kegyesrendiek itt-ott világiakat kénytelenek alkalmazni, s az autonom felekezeteknél is hasonló jelenség észlelhető.

Az iskolai élet *belső jelenségeiről* a „bevezetés“ néhány általános mondással emlékezik meg. Idézzük a fontosabbakat a tanítás *intensivitásáról, a műszókról, a tankönyvekről*, a középiskolai tanitás *erkölcsi oldaláról* s az *internatusokról*.

Az intensivitás mértéke, ugymond a bevezetés, nem fejezhető ki számokban. E tekintetben csak közvetlen tapasztalás adja meg a felvilágosítást. Ily közvetlen tapasztalatok folyton gyüjtetnek, s ezek alapján állíthatjuk, hogy a tanitás intensivitása emelkedőben van. A tantintézetek correctebb eljárását bizonyítja az is, hogy néhány felekezeti intézetnél, melyek szigorúság tekintetében nem a legjobb hírben állottak, az utóbbi időkben kellőleg megejtett érettségi vizsgálatok következtében, az oda sereglő magán tanulók száma feltünően megapadt. A tanároknál a hivatali buzgóság, s a helyesebb tanítás és eljárás emelkedett, mire nem kis befolyással volt nemcsak az új utasítás szerint a tankerületi főigazgatók nagyobb őrködése, hanem iskolalátogatásuk alkalmával a helyszinén adott kötelességszerű utmutatásuk is. Az autonom felekezeti középiskolák meglátogatására a középiskolai törvény értelmében kiküldött miniszteri megbizottak működése szép reményekre jogosít. Figyelmeztetéseiket, tanácsaikat és útmutatásaikat a tanártestületek készségesen fogadták.“

„*Az iskolák nyelvében*, a műszókban végtelen eltérések mutatkoztak, mi a tanítást fölötte megnehezítette. Ugyanazon fogalmakra nemcsak a különböző iskolák használtak különböző műkifejezéseket, hanem ugyanazon középiskolában is a különböző szaktanárok különböző műszókat hoztak forgalomba, sőt az ugyanazon szakhoz tartozó tanárok is eltértek egymástól. Elképzelhető, hogy az ily zavar nagy kárára volt a tanítás eredményének. *E baj elhárítására felhívtam az országos középiskolai tanár-*

egyesületet a tudomány igényeinek megfelelő műszótár készítésére, melyhez a tanáregyesület készségesen hozzá is fogott, s mely mű a legjótékonyabb hatással lesz nemcsak tanításunk eredményességére, hanem általában a tudomány nyelvére is. Habár e műszótár nem lesz kötelező a tanintézetekre nézve, mert a tudományban kényszernek nem lehet helye, de remélhető, hogy a tanárok, de különösen a tankönyvírók az igy tudományosan megállapított jó műnyelvet nagy többségben el fogják fogadni, s akkor aztán az általános használat elmaradhatlan lesz."

„*Tankönyveink* dolgában is fölötte sok a kivánni való. A közoktatásügyi kormány vezetése alatt álló középiskolák tankönyveinek megbirálását a közoktatási tanács végzi. Hogy e megbirálást biztosabbá tegyem, az eddigi eljárás ingadozása megszűnjék, szabályzatot dolgoztattam ki, mely f. é. 3887. sz. a. kelt rendelettel lépett életbe."

A „bevezetés" kiváló súlyt helyez arra, hogy a középisk. oktatás a *jellemképzésre* is fordítson kellő gondot. „Azért — mondja — éber figyelmet fordíttattam a tanintézetek erkölcsi életére is, és pedig oly irányzattal, hogy a kimüvelt egyén necsak önmaga javára éljen majd, hanem embertársai érdekeinek is szolgáljon, különösen pedig érezze folyton azon köteléket, melybe a haza fűzi őt össze polgártársaival. A tanulók fegyelme általában kielégítőnek jelezhető. Erkölcsi baj alig fordul elő, de a tanulók munkássága kivánni valót hagy fenn. Kétséget nem szenvedhet, hogy a legjobb iskola sem oldhatja meg feladatát, ha a szülői ház, különösen a tanulók szorgalmának emelése érdekében, lehetőleg közre nem működik. Sok panasz van ez irányban. Az oly tanulókat, kik kiváló tehetségűek, de nem részesültek kellő házi nevelésben, megmentheti a *kellőleg berendezett internatus*, s az ily tehetséges ifjak megmentése nem csak az illetőknek, hanem az állam is érdekében áll. Ily szempontból az internatusok mindenesetre figyelmet érdemelnek. Internatusaink, melyek mind felekezetiek, meglehetős számban vannak, különösen az ország keleti részében, de a legprimitivebb berendezéssel, ugy hogy a tanulók majdnem csakis idősb iskolatársaik felügyeletére és nevelésére vannak bizva, pedig a nevelés épp oly érett és mély szakértelmet kiván, mint a tanítás, gondosságot pedig talán még nagyobbat. A paedagogia jelen színvonalán álló internatusunk alig van egy-kettő, kell tehát hogy a kormány a fentartókat internatusaik jobb állapotba való hozatalára buzdítsa. Uj és teljesen az igényeknek megfelelő internatust fog kapni a *kassai* főgymnásium a kassai convictusi alapból, melynek jövedelme az 1849-ik év óta ösztöndíjakra fordíttatott; az ez irányban szükségelt tárgyalások folyamatban vannak."

„Nem maradt figyelmen kivül az iskolák egészségügye sem. Már rég érzik iskoláink az orvosi tanács és gondoskodás szükségét. A helyiségeknek e tekintetben való nagyobb gondozása, a tanulók egészsége fölötti felügyelet, különösen járványos betegségek föllépése alkalmával, tanácsadás a gyermekkorban keletkező bajok meggátlására, a tornatanítás szakavatott szemmeltartása, az iskolák szereinek és eszközeinek (p. padok) az ifjak fejlődéséhez való hozzámérése, mindezek oly dolgok, melyek a szellemi fejlesztés mellett a testi fejlesztést nagyban elő fog-

ják mozdítani. E czélból tanfolyam rendeztetett be orvosok számára, kik aztán mint intézeti orvosok alkalmaztatván az egészség fentartására vonatkozó ismereteket a gondjukra bizott iskolában mint rendkívüli tárgyat tanítani fogják, s ez által remélhető lesz még az is, hogy az egészségügy iránti érzék a kilépő tanulók által átvitetik a nagy közönségbe is, s egészségügyünk, mely még oly sok kívánni valót hagy fenn, általában javulni fog."

Látni való, hogy energikus és szakavatott fő vezeti a miniszteriumban a középiskolai oktatás bonyolódott ügyeit. E vezetés eredménye már is nyilvánvaló, nem csak a javítás positiv munkájában, hanem a hibák és fogyatkozások őszinte nyilt feltárásában. Többet tanulunk e bevezetésből, mint az egész statisztikai adathalmazból. De hogy ebből is mily felvilágosításokat s tanulságokat meríthetünk, a jövő alkalommal fogjuk kitüntetni.

Alexander Bernát.

Nehány fejezet a módosított gymnasiumi utasítások tervezetéből.

I. UTASÍTÓ ÉSZREVÉTELEK A TÖRTÉNET TANÍTÁSÁHOZ.

A történet iskolai tanításának nehézségei nagyobbrészt a tananyagnak a gymnasiumi oktatás fokához és a rendelkezésre álló időhöz mért kiszemelését illetik, és az oktatásnál tekintetbe veendő feladatok félreismerése által idéztetnek elő. A feladat ugyanis nem lehet az, a mit a növendékek értelmi fejlettségének tekintetbe vétele nélkül és egyszersmind emlékezetök nagy megterhelésével igen elterjedt tankönyvek czélba vettek, midőn a történetirás összes eredményeit adatokban és eszmékben, kivonatosan az ifjúság számára egybefoglalni törekednek.

A történet iskolai tanításának igaz paedagogiai czéljai: az által, hogy a történeti alapfogalmakat megalkottatja, és a főbb társadalmi és állami feladatokat és intézményeket megvilágítja, maradandó érdeket kelteni azon formák iránt, melyekben az emberiség történeti munkássága nyilvánult, és melyeknek hatása alatt áll még korunk művelődése is; tiszteletet ébreszteni mindazon eszmék és intézmények iránt, melyek az emberiség culturai és erkölcsi emelkedésének koronként tényezői valának, megértetve jelentőségüket a műveltség haladására nézve. Ezen czél elérése minden esetre megköveteli, *hogy a történelem legfontosabb momentumait*

*) A gymn. tanterv módosítása szükségessé tette a gymn. utasítások megfelelő módosítását is. Abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy az Orsz. Közoktatási Tanács munkálatából, a mint azt a kis tanács megállapította, közölhetjük ama fejezeteket, a melyeken lényegesebb módosítások történtek. Sietünk közölni e fejezeteket, hogy a szakférfiaknak alkalmuk legyen hozzászólani, mielőtt azokat a nagy tanács is tárgyalás venné s végleges jóváhagyásukra kerülne a sor. *Szerk.*

és adatait, melyek ismerete nélkül a tudomány többi szakainak tanulmánya, az irodalom és művészet termékeinek megértése és élvezete is lehetetlenné válik, *oly mélyen vésse a tanuló emlékezetébe, hogy rájok minden ingadozás nélkül támaszkodhassék*; azonban korántsem igényelheti sem azt, hogy a növendék szeme elé a történeti tények egész sorát állítsák a legrégibb időtől fogva a legújabb korig, sem pedig azt, hogy minden egyes kort eseményeinek minden külsőségeivel részletes elbeszélés tárgyává tegyenek. Egyáltalában az oktatás szempontjából főleg azon népek és korok érdemelnek figyelmet, melyeket az emberi művelődés egy-egy sajátságos, eredményeiben jelentőséges fokának képviselői gyanánt tekinthetni; történeteikben pedig leginkább azon események tárgyalandók, melyekben valóban az illető nép és kor közérzülete nyilvánult. Behatóbb felvilágosítást fognak követelni különösen azon időszakok, melyekben oly keletkező erkölcsi érdek kezdi meg küzdelmét, mely utóbb szellemi hatalmában növekedve, a közéletet áthatja és maradandó alakulásban kifejezést nyer.

Még más irányban is megszorítást szab a történeti oktatásra helyzete az iskolai tanulmányok sorában. Mióta ugyanis a történetirás nem kiválóan a külső politikai eseményekkel foglalkodik, hanem a művelt népélet minden irányát bevonja előadásába, szokássá vált a tankönyvekben is minden korszak tárgyalásánál, legalább függelékképen, úgynevezett művelődéstörténeti vázlatot adni, mely az illető kor vallásos, irodalmi, társadalmi és gazdasági viszonyait ismertette. A történeti tanítás ez úton miudennemű, más-más tanszakok körébe vágó, némiképen összefüggés nélküli ismeretek tárháza lett, minthogy a művelődés különböző ágai egymásra való hatásának kimutatását, a történeti okulás e hathatós eszközét, a a növendékek értelmi fejlettségénél fogva mellőzni kellett. A történeti oktatás a többi tantárgygyal szemben, melyeknek egyike sem lehet el némi históriai ismeretközlés nélkül, leghelyesebben fog cselekedni, ha az állami és társadalmi élet alakulásának rajzára fekteti a legfőbb súlyt, annak taglalását és erkölcsi méltatását tekinti tulajdonképi tisztének, és ha a művelődés egyéb tényezőinek, a vallásos, irodalmi és gazdasági viszonyoknak ismertetésénél, főkép azon mozzanatokra fordít figyelmet, melyek a nemzeti élet alakulására nyomósabban befolytak, a minthogy az iskola egyik fő feladata, megismertetni a növendékekkel, miként nyilvánul egyes történeti tényekben az emberiség és a nemzetek közérzülete.

Igen kívánatos továbbá, hogy a történeti elbeszélés ne haladjon pusztán az időrend fonalán, hanem oly módon történjék a tananyag részletezése, hogy minden egységes részben valamely jelentőséges politikai vagy culturalis mozgalom ad irányt a tárgyalásnak, mely köré csoportosítja a magyarázatára szolgáló tényeket s adatokat, mint előzményeit vagy következményeit. A csoportosítás ezen módja inkább megfelel a történeti valóságnak, mint a biographikus módszer, melyet újabban az iskolák körében alkalmaznak;

egyszersmind eleitől fogva hozzászoktatja az ifjúságot ahhoz a históriai felfogáshoz, mely az egyéni munkásságnak és az eseményeknek jelentőségét a közösség javának, a társadalom erkölcsi haladásának mértékével méri. A tanár a tárgyalás egész menetében terjeszkedjék ugyan ki az egyes fontosabb események részletezésére és a jelentékenyebb személyek jellemzésére, de úgy, hogy meg ne zavarja a culturalis fejlődés általános képének felfogását; a tények és személyek méltatásában pedig folyton szeme előtt tartsa amaz erkölcsi igazságot, hogy a népek sorsa nem az egyesek kisszerü indulatainak, sem a véletlen játékának eredménye, hogy az emberiség küzdelme, habár minden vívmánya az egyéni tevékenység buzgalmától függ, és eggyesek odaadó munkásságára igényt tart, mégis eredményeiben nem egyesek czéljainak áll szolgálatában.

A történet pontos tanítása ép úgy nem lehet el a kellő időrendi tájékozódás, mint a földrajzi alapvetés nélkül; csakhogy mindkettő pusztán értelmező segédeszköze legyen a tárgyalásnak, ne vezérlő elve. Azon földrajzi ismeretek fölélesztése és közlése, a melyek a tények helyi viszonyainak megértésére szükségesek, előkészítő bevezetésképen alkalmazandó a tanításban, még pedig, hogy megfelelő módon érvényesülhessen, minden egyes kisebb részhez külön-külön, nemcsak egész általánosságban a korszakok elején. Inkább egyes korok végén alkalmas nyugvóhelyeken nyujtandó összefoglalásul a korbeli politikai fölosztás áttekintése. A chronologiai összeállításokat leghelyesebben szintén az egyes részletek, valamint nagyobb összefüggő egészek befejezésénél adhatni, mintegy kiemelve és időrendbe állítva a nevezetesebb tényeket, hogy az emlékezet azok során eligazodhassék, s a többi adatok egész sokaságát hozzájok fűzhesse. Ajánlatos minden összefüggő, hosszabb tárgyalás befejeztével külön chronologiai, s lehetőleg synchronistikai összeállításokat készíttetni. Magától érthető, hogy valamint a földrajzi viszonyok megvilágítására mindig felhasználandók a geographiai tanítás szemléltető eszközei, különösen a táblarajz is, úgy a chronologia emlékezetbe vésése sem lehet el az egyes számadatok olynemű viszonyítása nélkül, hogy rendszerint valamely fontosabb tény számadatához fűződnek a többi adatok.

A tanító-eljárást illetőleg mindenkép elismerendő, különösen ott, hol, mint a történet tanításában, az érzelmi lelkesítő hatás is figyelmet érdemel, az élő szónak becse; és pontos előkészülettel meg is várható, hogy a tanár formai tekintetben is gondos előadással mindenkoron élénk képét adja a multnak. De a tanár előadásánál nem kevésbbé fontos tényezője az oktatásnak a jól irott vezérkönyv, melynek eleinte közös, az iskolában majd magános, otthon előkészületképen, eszközlendő olvasásához fűzi a tanár magyarázatait. A tanárnak azonban oda kell törekednie, hogy növendékei élő szóval, összefüggő jó előadással számot tudjanak adni a tanultakról; e végből azt a módszert fogja követni, melyhez a ta-

nulók már az első osztálytól fogva az olvasmányok tárgyalásában s tartalmuk elmondásánál hozzászoktak. A tanítás azonban a tények előadásával és magyarázó értelmezésével, valamint azok ismételt elmondásával nem tekintheti feladatát, mely a történeti belátás alapjainak megvetésére céloz, befejezettnek; az előadott s felfogott históriai viszonyok méltató megbeszélése lesz a tanár tulajdonképeni tiszte. Összehasonlító egybeállítások, ugyanazon nép különböző korú intézményeinek s életviszonyainak egymáshoz való mérlegelése, több különböző nemzet rokon körülményeinek és társadalmi állapotainak egybevetése: ilynemű összefoglalások lesznek a hisióriai okulás eszközei; és helyes alkalmazásuk adja majd a történetnek, mint iskolai tanulmánynak, általános értékű, rendszeres eredményét, az erkölcsi igazságoknak, gazdasági elveknek, társadalmi és politikai fogalmaknak értelmes formulázását. Hasonló összefoglaló áttekintésekre fogja felhasználni a tanár az irásbeli feladatokat is, oly módon, hogy nagyobb összefüggő eseménycsoportok tárgyalásának befejezésével valamely fontos tárgyi szempontból újra csoportosíttatja vagy méltattatja az ismeretes történeti tényeket.

A gymnasiumi oktatás, melynek az irodalmi műveltség fejlesztését minden irányban szem előtt illik tartania, nem mellőzheti végre a főbb forrásoknak s az újabb történetirásnak ismertetését sem. Míg azonban ez utóbbit nagyobbára a felsőbb osztályok irodalmi tanítására kell bízni, hol a rhetorika rendszeres tárgyalásában a történetirás fejlődése és irodalma is megvilágítandó, a kiválóbb forrásokról, melyekből a különböző korok története meríthető, magában a történeti tanításban kell ismertetőleg megemlékezni. A világtörténeti folyamban ez csak óvatos megszorítással lesz eszközölhető, a mennyiben ugyanis az illető források egyszersmind jellemző koriratok és méltatásuk nem haladja meg az ifjúság látó körét. Elvárható különben a történelem tanárainak buzgalmától, hogy egyes jellemző koriratokat, különösen az ó- és középkor történetére vonatkozókat, idegen irodalmak példáját követve, az ifjúság használatára oly módon fognak feldolgozni, hogy azok magánolvasmánykép a tanítást kisérve, a növendékek történeti ismereteinek bővítésére s még inkább történeti érzékök emelésére szolgáljanak.

A történeti tananyagnak osztályonkénti csoportosítására a következő egybeállítás szolgálhat irányadásul:

III. osztály.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE ÉS JELEN ÁLLAPOTÁNAK ISMERTETÉSE.

A) Történeti rész.

I. **Római telepítés. A népvándorlás és következményei.**
II. **A honfoglalás és harczi vállalatok ideje.**
III. **Magyarország megalapítása.** (Az Árpádok.)

1. *Szent István királysága:* az ország kormányának (főhivatalok) és védelmének (vármegye) szervezése; az egyház szervezete és hatása (püspökségek; Szent Benedek rendje, Pannonhalma).

2. *A visszahatás és az ország védelme idegen befolyással szemben:* (Pogányok lázadása. Péter és Aba. Endre és Béla. Salamon és Béla fiai.)

3. *A kereszténység és királyság végleges megerősödése:* Szt. László, Kálmán, Horvát-Szlavon- és Dalmátország megszerzése.

4. *Belső zavarok:* Trónviszályok és következményei. III. Béla mint a rend helyreállítója. A vármegyei védelmi rendszer hanyatlása, a főuri elem keletkezése. Az arany bulla.

5. *A tatárjárás. IV. Béla:* telepítések; kiváltságos osztályok (főnemesek, városok, kunok, szászok) keletkezése.

6. *Az árpádház kihalása* és a vele járó külső és belső bonyodalmak.

IV. **Magyarország mint jelentékeny európai hatalom.** (Vegyes házak).

1. *A királyválasztás.*

2. *Az Anjouk uralkodása:* Róbert Károly és Nagy Lajos. Udvari élet, műveltség emelkedése (műépítkezések); pénzügy és hadviselés rendezése. Rendi élet. A dynastia hatalmi terjeszkedése.

3. Zsigmond és Albert: *nemzeti ellenhatás az idegen befolyás ellen;* a nádor, az országtanács; a polgárság.

4. *A Hunyadiak* a) *Hunyadi János, a keresztény, nemzeti hős;* b) *Mátyás király,* az igazságos (bíróság); hadsereg szervezése (báborúi); tudományosság ápolása (könyvtár és tudósok).

5. *A királyi hatalom s az ország hanyatlása* (II. Ulászló és II. Lajos alatt). A pórlázadás leverése. A hármaskönyv. *A mohácsi vész.*

V. **A nemzet küzdelme a hazáért és a függetlenségért.** (Habsburgkorszak I. fele.)

1. *Az ország megoszlása.* Ellenkirályok; a török előrenyomulása (Buda); kisérletek az egység helyreállitására és a török folytonos hódításai: Martinuzzi; a vallási megoszlás; Báthori Zsigmond; Bocskai; a bécsi és a zsitvatoroki béke; az 1608-iki országgyülés.

2. *A török hódoltság* alatti részek állapota.

3. *Erdély* (17. századbeli) története és *az alkotmány és vallásszabadság biztosítása;* Bethlen, I. Rákóczi. (A nikolsburgi és a linczi béke.)

4. *A király alatti Magyarország:* az ellenreformatio (Pázmány); a nagy családok (Zrinyi, Eszterházi, Nádasdy, Pálfi stb.); *a török uralom megszüntetése,* Erdély megszerzése (Tököli Imre).

VI. **Magyarország mint örökös királyság.** (Habsburgkorszak II. fele.)

1. *Az örökösödés megállapítása. Az ország függetlenségének biztosítása:* II. Rákóczi Ferencz; a szathmári béke.

2. *A dynastia és a nemzet kibékülése:* a pragmatica sanctio; az 1741. országgyülés.

3. *Szervezkedés III. Károly és Mária Terézia alatt:* Az ország területi megállapodása; kormányzás és bíróság szervezése; állandó adó és katonaság; az urbér; népesítés; közlekedés; nevelés; vallási türelmesség.

4. *II. József alkotmányellenes eljárása:* koronázás mellőzése, országgyülés, önkormányzat megszüntetése; német nyelv behozatala. Reformjai. Az 1790/1. országgyülés.

V. *A nemzeti élet megújulása:* a) az irodalom és a nemzeti öntudatébredése (nyelvfejlesztés; irodalmi munkásság; tudomány ápolása); b) törekvések a nemzetgazdasági jólét emelésére: Széchenyi István; c) az alkotmány átalakítására irányzott törekvés és az 1848. alkztmány; d) az átalakulás nehézségei, bonyodalmai és a szabadságharcz; a magyar alkotmány szünetelése; a kiegyezés.

B) A magyar állam jelenben. (Politikai földrajz.)

I. A magyar szent korona birodalmának területe és alkatrészei.

II. A magyar állam népessége. A nyelvi különbségek. Az egyházak és szervezetök.

III. A magyar állam alkotmánya: a) az állami főhatalom, b) az országgyülés.

IV. A kormányzás és közigazgatás alakja: a magyar kir. miniszteriumok és a vezetésökre bizott közigazgatási ágak és ezek főszervei. Törvényhatóságok és községek. (A politikai felosztás, megyék és főhelyei.)

V. A társországok viszonya az anyaországhoz. Fiume.

VI. Magyarország kapcsolata Ausztriával. A közös ügyek, elintézésök módja és a közös kormány. A monarchia nemzetközi képviselete.

IV. osztály.

I. Bevezetés. Rövid tájékoztatás azon népek müveltségi állapota körül, melyek a görög nép fejlődését megelőzték, s ez utóbbira később befolytak.

A) GÖRÖG TÖRTÉNET.

II. A nevezetesebb államok alakulása és a nemzet elterjedése belső egységének fenmaradásával.

1. A görög nép eredete. A görög törzsek. A törzshagyományok. (Hérosok és hős vállalatok.) A dór vándorlás. A nemzeti öntudat vallásos alapjai. (Jóslóhelyek, Amphiktyonok. Ünnepi játékok.)

2. Sparta szervezése. Oligarchia és két király. Győzők, alávetettek és rabszolgák (dórok, perioikok, helóták.) Lykurgos (Gerusia, Ephorok.) Sparta hegemoniája a Peloponésosban.

3. Athén szervezése. Démosok egyesülése (Théseus). Archonok. Bulé. Areiopagos. Város és vidék egyenetlenkedése (Drakon); a városi és földmivelő osztály kibékítése: Solon törvényhozása.

4. A tyrannis. Városok emelkedése. Nemesség és nép küzdelme, Periandros. Polykrates. Peisistratos. (Müveltség: költők és müvészek a tyrannosok udvarában.)

5. A görög nemzet elszéledése. Görögország, mint a földközi tenger keleti részének gyarmatosítója. Nagy-Görögország és Sicilia. A gyarmatok müvelő hatása.

III. A perzsa háborúk, Athén emelkedése.

1. Perzsia királya, mint Ázsia és Egyptus korlátlan ura. A perzsa birodalom megalapítása. Kyros, Kroisos és a kis-ázsiai görögök. Kambyses és Egyptus.

2. Kisérlet Európa meghódítására. Dareios Hystaspes. Skythák. Thrakia és Makedonia hódolása. Ion lázadás, Athén részvéte.

3. Athén mint Hellas előharczosa. Demokratia megalapítása Athénben. (Kleisthenés.) Marathon és Salamis (Miltiadés és Themistoklés) A hellének győzelme szárazon és vizen. (Plataia és Mykalé.)

4. Hellén szövetség. Sparta elveszti tekintélyét. Athén a szövetség feje és Ionia felszabadítója. (Pausanias. Aristeides. Kimon.)

5. Délosi szövetség. Athén mint nagyhatalom. Az uralom és a gyarmatok terjesztése. A városi népség uralma. Az Areiopagos megsemmisítése, a sorsolt esküdtszékek; a népgyülés túlsúlya. Háboru Sparta ellen a harmincz évi fegyverszünetig.

III. Perikles kisérlete Hellast egyesíteni. A peloponnésosi háború.

1. Athén mint Hellas szellemi középpontja. A képzőmüvészet (Pheidias). A dráma, Aischylos és Sophokles). Periklés politikai tervei.

2. A peloponnésosi háború. A dögvész, Perikles halála. A démokratia romlása (Kleon.). Gyarmatok és szövetségesek elpártolása. Nikias békekötése.

3. Az állami és erkölcsi élet romlása (Sophisták.) Ellenhatás: Sokratés. A személyes és pártérdekek túlnyomók a közérdekek felett. Alkibiades és a siciliai vállalat.

4. Athén élet-halál harcza és bukása.

V. Spárta hegemoniája.

1. Zsoldos seregek keletkezése. (Kyros tervei, Xenophon visszavonulása.) Sparta megmarad régi alkotmányánál. Győzelmes hadjáratai, mint az ázsiai görögök védője. Agesilaos.

2. A spartai kormányzás módja Hellasban. Az ellenhatás (Thrasybulos). Korinthos, Thébai, Athén szövetsége. Görögország feldarabolása. Antalkidas békekötése.

3. A városszövetségek ellenhatása. (Olynthusi háború.) Thébai felszabadulása és győzelem Sparta fölött. (Epameinondas.) Thébai nem képes a hegemoniára; a mantineiai csata. A görög államok egymást kölcsönösen gyengítik; Athén, mint a műveltség és gazdagság főhelye, fontos marad.

VI. Makedonia emelkedése. Hellas egyesítése.

1. Makedonia földje és népe. A királyi hatalom. Fülöp.

2. A társadalmi rend felbomlása Hellasban. Szent háborúk; Fülöp beavatkozása.

3. Athén utolsó kisérlete Hellast egyesíteni. (Demosthenés), Chaironeiai ütközet; Thébai és Athén bukása.

VII. Nagy Sándor hódításai és ezek következményei.

1. A görög felkelés elnyomása. Thébai pusztulása.

2. A perzsa háború, mint nemzeti vállalat. Alexandros első győzelmei. Egyptus meghódítása (Alexandria). Perzsia meghódítása és az indiai út. (India leirása.)

3. Kisérlet a görög és ázsiai műveltséget összeolvasztani. Görög műveltség ázsiai kormányforma alatt. Gyarmatok. Sándor halála és birodalmának feloszlása. Syria, Makedonia és Egyptus keletkezése.

B) RÓMA TÖRTÉNETE.

Bevezetésül: Italia földrajzi ismertetése. Róma helyzete. Népek: Italiai törzsek (latin, umber, sabell törzsek). Etruskok. Görög gyarmatok.

I. A római alkotmány alapvetése.

1. Az első királyok és a nép. A római család. Patres. Gens. Curia. Clientes.

2. Etrusk és görög befolyás. Róma Latium feje. Servius Tullius alkotmánya.

3. A királyság bukása.

II. A köztársaság a belső egység helyreálltáig és Italia meghódításáig.

1. A királyság hatalma körének megoszlása: a magistratusok, a senatus és a comitiák.

2. A plebs mint külön elem. Secessio, tribunatus.

3. Az egység helyreállítása törvényben és jogban: a decemvirek, a conubium; — politikai tekintetben (Lex Licinia); gazdasági tekintetben (Lex agraria; a nexus és aes alienum. Gyarmatok.)

4. A hadügy kifejlése. Zsold; a legio. A gallus betörés (Camillus). Róma és a latinok. Jus latinum. A samnit és etrusk háborúk. Jus italicum; cives sine suffragio. — A Pyrrhus elleni háború. A legio és phalanx.

5. A senatus, mint Róma összetartója. Censorok. Róma hatalmának külső biztosítékai: utak, katonai és tengeri gyarmatok.

III. Róma elnyeri a világuralmat. Hellén műveltség befolyása.

1. Karthago uralma. (Kereskedő aristokratia és alávetett gyarmatok). Az első pún háború. Az első provincia. Zsoldos háborúk. Róma meghódítja Italia északi melléktartományait, Karthago Hispaniát.

II. A II. pún háború. Hannibal mint nagy zsoldosvezér (Cannae). A szövetségesek elpártolása s a latinok hűsége. Hispania meghódítása és a zamai győzelem (Scipio).

3. Görögország és Makedonia. Az achaiai szövetség. Római beavatkozás. Görögország felszabadulása.

4. Syria, Egyptus és Kis-Ázsia állása. (Hannibal és Antiochos.) Makedonia bukása. (L. Aemilius Paulus.)

5. Róma uj politikája: Makedonia, Achaia, Afrika bekebelezése. Karthago végső küzdelme és bukása.

6. A köztársasági Róma nagysága. (Polybios.)

IV. Socialis küzdelem. Az alkotmány megszünése és a katonai monarchia előkészitese.

1. A latifundiumok és a rabszolgaság. A kisbirtokosok tönkrejutása. Optimatok, lovagok, proletariatus. Az adórendszer; a provinciák állapota.

2. A földosztás és a gabonakiosztás elve. Ellentétük. Tiberius Gracchus és a senatus. A demokratikus dictatura kisérlete: C. Gracchus. A senatus diadala.

3. Róma külső politikájának gyengesége. Jugurtha. A cimberek és teutonok. A hadsereg uj szervezése. Marius és a senatus.

4. Az italok elnyomása. A szövetséges háború. Italia elnyeri a római polgárjogot.

5. A Mithridates elleni haború. A polgárháború. (Marius és Sulla.) Az optimatok diadala. Tribunatus és népgyülés megdöntése. A dictatura.

6. A birodalom külső tekintélyének hanyatlása. Asia lázadása. Spanyolország (Sertorius). Rabszolgaháború. Kalózok. Pompeius emelkedése.

7. A proletariatus és a bukott optimatok szövetsége. Catilina és Sullának veteránjai. Cicero.

8. Az államrend felbomlása, az első triumviratus.

9. Gallia meghódítása. A parthus háború.

10. Belső zavargás. Caesar és Pompeius. A polgárháború.

11. Közrend helyreállítása. Caesar dictaturája és tervei. A köztársasági nemes párt. Caesar halála.

12. Nyugat és Kelet ellentéte. Octavianus és Antonius. Az actiumi csata. A birodalom egységének helyreállítása és Egyptus meghódítása. A köztársasági kormányzás vége.

V. osztály.

I. A római császárság.

1. Az egyes uralom szüksége. A császárság szervezete a köztársaság formáinak megtartásával. A princeps a maga kezében egyesíti a magistratusokat. Augustus. — A pénzügy rendezése; aerarium, fiscus. Egyptus mint dominium. — A politikai és katonai felosztás: senatusi és caesari provinciák, legatus és procurator. A provinciák beolvasztása. — A müveltség terjedése. Róma szépülése. Az irodalom ápolása. (Maecenas és a költők. Livius.)

2. A birodalom határainak terjesztése a Duna és Rajna mellett. Pannonia. Germania. (A teutoburgi csata.) Legiók a határon: limes és közmunka.

3. A korlátlan uralkodás a provincialisok és lovagok segítségével. Tiberiustól Neroig.

4. A legiók császárjai. A Flaviusok. A zsidó és a batáv lázadás.

5. Az adoptált császárok. A birodalom terjedése. (Britannia és Dacia meghódítása. A parthusok legyőzése). Trajanus.

6. A birodalom egy nagy egységgé lesz. Hadrianus és az Antoninusok. A meghódított népek elrómaiasodása. Coloniák és municipiumok. Utak, csatornák, ipar és kereskedelem. Jogi intézkedések. A római jogtudomány virágzása. Jus Gentium formulázása. Edictum perpetuum. A humanitás eszméje.

8. Uj barbár betörések. A katonai uralom: anarchikus katonai császárok. A birodalom gyengülése. Diocletianus (a kormányzás és közigazgatás ujjászervezése): utódai: Constantinus (uj felosztás és uj főváros, adó és katonarendszer).

II. A kereszténység alapítása és emelkedése.

1. A római élet vallástalansága a császárok alatt. Krisztus és az apostolok. Sz. Pál. Az első keresztény községek élete. A szervezkedés: püspökség. A tantételek kifejtése, haeresisek.

2. A kereszténység viszonya a császársághoz. Constantinus alatt államvallássá lesz. A nicaeai zsinat. A hierarchia szervezése.

3. Julianus apostasiája. Szövetség a császárság és az egyház között. Theodosius. Sz. Ágoston. A birodalom kettészakadása; a kereszténység egysége.

III. A barbarok betelepedése a nyugati birodalomba.

1. A germánok élete módja (Tacitus). A hűségi viszony (fejedelem és kíséretek). A népszövetségek, ezek folytán a nagy german törzsek alakulása.

2. Barbar törzsek római területen: Alarich, Attila. Bukásuk okai. A telepedések Hispániában, Galliában és Afrikában.

3. Országalapítások római intézmények alapján: keleti gótok és burgundok. (Nagy Theodorik.) Ezen királyságok bukásának okai.

4. Földmíves törzsek letelepedése: a frankok és angol-szászok politikai szervezkedése. Klodvig. Birodalmuk felosztása.

5. Longobardok és nyugati gótok királyságai.

6. A barbarok viszonya az egyházhoz. Térítők. Az arianismus.

IV. A keleti birodalom és a mohamedán hódítás.

1. A városok a birodalom fenntartói. Konstantinápoly fontossága és gazdagsága; tengeri hatalma; elfoglalja a földközi tenger partvidékeit. — Háborúk a perzsák ellen. Justinianus. A római-görög műveltség. Codificatio. (Tribonianus.) Egyházi szekták.

2. Az izlam, Muhammed és utódjai. Az uj vallás nemzeti jelentősége; egyházi és politikai hatalom egyesítése. A kalifatus. (Damaskus és Bagdad.) Versengés a keleti császársággal. Spanyolország meghódítása: versengés a frank birodalommal.

V. Az egyház fejlődése a nyugati császárság megújításáig.

1. Róma, mint az egyház középpontja. Hatása a barbarokra. Az egyházi felosztás; nemzeti zsinatok. A püspökök, mint a városok védői s a műveltség fenntartói; befolyásuk a barbar királyokra.

2. *A szerzetesek.* Eredetük, remeteélet. Szervezésük, monostorok. Térítő és tanító működésük. (Nursiai sz. Benedek.) Hittérítés Britanniában, Helvétiában, Németországban. (Nagy Gergely pápa. Ágoston. [Canterbury]. Columban.) A frank birodalom egyházainak reformja. (Bonifacius.)

VI. A nyugati császárság megújítása a frankok által.

1. A királyi hatalom hanyatlása a frankoknál. A majordomus, a nemesek és az egyház védője; győzelme a pogány német törzsek és az arabok fölött. (A toursi csata. Martell Károly. Kis Pipin.) A pápa és a karolingok viszonya.

2. Nagy Károly mint hódító és térítő. (Hódítás longobard, szász, avar és arab földön. Az őrgrófságok).

3. A frank király császár lesz. Birodalmi gyülések; császári tisztviselők; paloták. A királyi birtok, mint az államigazgatás alapja. A hadi szolgálat és adók. Capitulárék. Vallásos és műveltségi mozgalom.

VII. A karolingok bukása és a pápaság emelkedése.

1. A nyugoteurópai nemzetek keletkezése és ennek hatása a karolingi egység fölbontására. (A verduni szerződés.) A hivatalok örökösök lesznek; seniorok. — Uj nemzeti birodalmak keletkezése; Német-, Franczia-, Olaszország Burgundia.

2. Az egyházi hatalom centralisatiója. (Isidori decretalisok.) A pápa, a

királyok birája, s az elnyomottak védője (I. Miklós pápa. II. Lothár házassági pöre.)

3. A keleti egyház elszakadásának kezdetei. A képek üldözése. Politikai és műveltségi ellentét kelet és nyugat között. (Isauri Leo császár. Photios.)

VIII. Új népek vándorlásai és megtelepedése.

1. Az arabok Siciliában, Sardiniában, déli Franciaországban.
2. A normannok a tenger- és folyómellékeken.
3. A magyarok a szárazföldi nagy utak mentén. (Az ágostai csata.)

IX. A hűbériség, az új nemzeti államok és a pápaság.

1. A hűbériség megalakulása. Az allodiumnak beneficiummá változása. A beneficialis birtokrendszer túlsúlyra jutása. Urak és hűbéresek (pares), jobbágyság. A városok, a ministerialisok.

2. Németország megszilárdulása a szász hegemonia alatt.

3. Franciaországban a hűbéresek elnyomják a királyságot. A párisi grófok: nemzeti visszahatás a karolingok ellen.

4. A királyi hatalom, mint Anglia egyesítője. (Ekbert, N. Alfred.)

5. Olaszország német befolyás alatt. N. Ottó császár.

6. Culturai és reformmozgalmak a nyugati egyházban. (A clunyi reform, iskolák szervezése. Gerbert.) A pápa, mint szellemi fő. (II. Silvester. A khiliasmus.)

7. Térítés és államalakulás keleten: Magyar-, Cseh- és Lengyelországban; Skandinaviában; görög részről Orosz- s Bolgárországban (Sz. István; Sz. László; Sz. Venczel; N. Kanut; N. Vladimir.)

X. A császárság és a pápaság küzdelme (az investitura harcz.)

1. A német király mint egyházi és világi fő (investitura, ministerialitas); mint Olaszország ura.

2. Róma, mint Italia központja; visszahatás a német befolyás ellen. (Matild. A bibornokok. Simonia és coelibatus.)

3. VII. Gergely és IV. Henrik. (Excommunicatio. Canossa). A wormsi concordatum.

XI. A keresztes háborúk.

1. A keresztes háború eszméje; a lovagság és szerzetesség, mint a keresztény egység fegyvere. A kalifatus feldarabolása. Spanyol és egyptusi kalifák. Előázsia. A szeldsukok. Az első keresztes had (Amiensi Péter, Bouilloni Gottfried.) Az egyházi lovagrendek. A jeruzsálemi állam.

2. Spanyol háborúk az arabok ellen. (A Cid Campeador.)

3. Az egyház uralmának, Isten államának eszméje. (Citeaux, Prémontré. Chartreuse. Clairvauxi Bernát.) A II. keresztes háború.

4. A császár, mint a világi főhatalom képviselője. (Bolognai iskola, római jog.) Hűbériség Németországban, Welfek és Hohenstaufok. Barbarossa Fridrik.

5. Olasz városok emelkedése a keresztes háborúk folytán. (Genua. Velencze. Milano. A lombard városok.) Versengésök a császárral, Velenczei és konstanczi kibéküles.

6. A normannok és a keleti római császárság. Komnenos Manuel magyarok és törökök elleni hadjáratai,

7. A III. keresztes háború; királyok hadjárata. (Fridrik, Fülöp Ágost, Oroszlánszivű Rikard; Saladin.)

8. Sicilia a Hohenstaufokra száll. A welf párt szövetsége a pápával. A pápa, mint a kereszténység főbirája és főhűbéres ura; III. Incze pápa.

9. A IV. keresztes hadjárat. (A kereskedelem és a vallás érdekei. Velencze és a lovagok.) A latin császárság. Egyéb eredménytelen keresztes járatok: Gyermekek és II. Endre.

10. Eretnekek. Albyiak elleni keresztes hadjáratok. A dogmatikus és mystikus visszahatás. (Dominikanusok és Ferenczrendiek. Sz. Ferencz. Sz. Er-

zsébet.) A városok és klastromok. Egyetemek és szerzetes rendek. (Páris, Oxford.)

11. II. Fridrik állama. Keresztes háborúja. A német királyság sülyedése, német fejedelemségek; önálló városok. A hanza.

12. A pápaság, mint világi hatalom. IX. Gergely. Az olasz városok küzdelme. A Hohenstaufok bukása. IV. Incze. Az interregnum. Anjou Károly.

XII. A nagy királyságok alakulása.

1. Az angol királyság a normannok alatt. A király és a birók. (I. Henrik.) A király és az egyház. (II. Henrik és Becket Tamás.) A királyok franczia birtokai. Földnélküli János. A Magna Charta. Az angol parlament létrejötte, a két nemzet összeolvadása.

2. A franczia király emelkedése, a papság és a városok védője. VI. Lajos (Suger apát). Fülöp Ágost. Normandia megszerzése. Languedoc és Nyugat-Franczia ország megszerzése. Sz. Lajos.

3. A Spanyol királyságok alakulása: Castilia. Bölcs Alfonso. Aragonia. Portugallia és Catalonia.

4. Magyarország. Az egyház és a nemesség. Az arany bulla. A tatárjárás és következményei. IV. Béla.

XIII. A középkori intézmények bomlása.

I. Az egyház. Pápaság.

1. A kanonisták és legisták közti ellentét. A világiak tudományos mozgalma: arab befolyás (egyetemek). Nemzeti irodalmak keletkezése.

2. Az egyház és a nemzeti királyságok. VIII. Bonifacius és Szép Fülöp. (I. Eduard és az angol egyház.) A pápák Avignonban. Templariusok vége.

3. A schisma. Dogmatikus reformkísérletek. (Wiklef és Huss.) Törekvések az egyesítésre. A conciliumok. (Pisa, Constanz és Basel.)

II. A császárság.

1. A dynastikus politika. Habsburg Rudolf és Ottokár.

2. A császárság és a választófejedelmek. IV. Károly. Az arany bulla.

3. Fejedelmi és városi szövetségek a császárság ellen. III. Fridrik.

4. Reformkísérletek a birodalom egységének helyreállítására. Nürnbergi és augsburgi birodalmi gyülések. Miksa császár.

III. A hűbériség.

1. Az olasz köztársaságok: Florencz, iparos demokratia, majd polgári tyrannis; — Velencze, kereskedő és gyarmatosító aristokratia; — Genua, katonai oligarchia; — Milano katonai tyrannis. A condottierik.

2. Az Anjouk Nápolyban, a gvelfek fejei. A franczia és a magyar ág harczai. (Róbert Károly. Johanna. Nagy Lajos.)

3. A politikai egyensúly Olaszországban. A Mediciek (Lorenzo) és Sforzák (Ferencz).

4. Hűbérellenes mozgalom Németországban. A parasztok: Schweiz és a ditmarsok. A városok: A Hanza és a sváb szövetség. Tanács és czéhek.

5. Hűbérellenes mozgalmak Franczia országban: A városok, különösen Páris és a flandriai városok. A parlamentum mint főtörvényszék. A jobbágyság felszabadulásnak eszméje (Jacquerie).

6. Angliában: I. Eduard reformjai. A városok a parlamentben. Jobbágylázadás.

7. Az angol-franczia nagy háború. A puskapor feltalálása és következményei. A franczia lovasság megsemmisülése. (Crecy, Poitiers, Agincourt.) A franczia nemzeti szellem ébredése. (Jeanne d'Arc.)

8. A burgundi herczegség fejlődése és bukása, nemzetiség nélküli hűbéres nagy hatalom.

9. A franczia állam központosítása. Az állandó zsoldos katonaság. A főnemesség elnyomása. Polgári tisztviselők. (V. Károly, XI. Lajos.)

10. Az angol hűbéres főnemesség bukása. A fehér és piros rózsa harcza. VII. Henrik.

11. Spanyolország egyesülése. A mórok kiűzése. A király és a városok egyesülése a főnemesség ellen. Katholikus Ferdinand és Izabella.

12. Magyarország: A királyság és az oligarchia küzdelme. Az Anjouk. Magyarország hegemóniája a keleteurópai államok közt. (Róbert Károly, Nagy Lajos.) Viszonya az egyházhoz. A placetum regium. A városok és a köznemesség emelkedése. A török háborúk s az állandó katonaság. (Zsigmond, Hunyady János, Mátyás.)

13. Lengyelország. Litvánia egyesítése és megtérítése. A király és a nemesség. (Jagellók.)

14. A törökök: hódításon alapuló korlátlan monarchia. A görög birodalom megszünése.

VI. osztály.

I. A renaissance és a nagy felfedezések.

1. Az ókori irodalom felélesztése. A humanisták és a könyvnyomtatás. A renaissance terjedése Magyar-, Franczia- és Németországban.

2. Az antik hatása a művészetben.

3. A klasszikus műveltség hatása az egyházra: a pápaság elvilágiasodása. (VI. Sándor, X. Leo).

4. A klasszikus műveltség hatása a politikára. (Medici Lorenzo. Borgiák.) Olaszország a külföldi hódítások czélja. Franczia, spanyol, német versengés. (Macchiavelli.)

5. A nagy felfedezések. Keletindiai út. (Vasco de Gama.) Amerika felfedezése (Columbus) és annak közgazdasági hatása Európára.

6. V. Károly birodalma. A franczia-spanyol verseny. A svájczi zsoldosok és a landsknechtek. Róma megvívása.

II. A reformatio és ellenreformatio.

1. Az egyház reformjának szüksége. A papság elvilágiasodása, a szerzetesek ellenhatása. Visszaélések (bucsú); a saecularisatio vágya.

2. Luther föllépésének vallásos és nemzeti jelentősége. (Hit és jó cselekedetek tana. Bibliafordítás.)

3. A rendek és városok elfogadják a reformot. (Skandinavia lutheranus lesz.) A császár nem léphet fel Luther ellen. (A török-franczia szövetség. Magyarország bukása. A mohácsi csata.)

4. Túlzások: pórlázadás, anabaptisták. Az ágostai confessio, a smalkaldi szövetség. Az augsburgi vallásbéke.

5. Zwingli és Kálvin reformja. (A praedestinatio tana.) Genf mint központ. Az egyház demokratikus szervezete.

6. A hugenotta, skót, németalföldi, magyar reformatio. (Knox, Dévai Biró Mátyás; az unitáriusok.)

7. Az angol reformatio. Politikai befolyások; a püspöki szervezet fentartása, a király túlsúlya. (VIII. Henrik.) Anglia, mint a protestantismus feje. (Erzsébet.)

8. A katholikus egyház belső reformja. A pápai udvar átalakítása. A szerzetes-rendek restauratiója; a Jézus-társaság általános, mindent felkaroló iránya. Az inquisitió, index. (V. Pius. V. Sixtus.)

9. A katholikusok és protestansok nagy vallási és politikai ellentéte. Korlátlan fejedelmek és rendek. (II. Fülöp és Erzsébet.)

III. Vallás-háborúk.

1. A reformatio politikai iránya.
   a) A convent és Stuart Mária.
   b) A hugenották szövetsége. (Coligny, Medici Katalin.) Bertalan-éj.
   c) Gueux. (Alba és Oraniai Vilmos.) A németalföldi háború. A győzhetetlen armada sorsa.
2. A katholikusok politikai iránya.

a) Francziaországban: a liga és IV. Henrik. A politika győz a vallásos érdek fölött; Francziaországnak, mint a protestans párt fejének emelkedése.

b) Spanyolországban: Moriskók. Belső hanyatlás okai.

3. Nemzeti és vallási háborúk Magyarországban: A török hatalom terjedése. Erdély önállósága. (Martinuzzi, Bocskai.)

4. A vallási és nemzeti érdekek küzdelme Európaszerte.

a) A Habsburgok német ágának hatalma. A liga. A lutheranus és kalvinista rendek versengése. Az unio.

b) A cseh fölkelés. A Pfalz. Bethlen Gábor.

c) Az északi protestánsok beavatkozása: dánok, hollandok. (Tilly.)

d) Kisérlet a birodalom egységének helyreállítására katholikus alapon. A császári hadsereg (Wallenstein). Vallásos és politikai ellenhatás: Gusztáv Adolf és Richelieu. Svéd háború.

e) A franczia-protestáns párt győzelme. A westfaliai béke. Németország franczia befolyás alatt.

5. Vallásos és alkotmányos küzdelem Angliában:

a) A Stuartok politikai rendszere. A presbyterianusok és a parlament ellenhatása. A királyság tekintélyének bukása.

b) Polgárháború: a városok és a köznép küzdelme a király és a nemesség ellen. A hosszu parlament. Az állandó sereg. (Cromwell.)

c) Skótország és Irland meghódítása. A tengeri hatalom megalapítása, háború Holland és Spanyolország ellen. A protectoratus.

IV. A nagyhatalmak megalakulása és az állami élet kifejlése.

1. Francziaország túlsúlya.

a) IV. Henrik és Richelieu az európai egyensúly elvének megalkotói. A királyságnak korlátlanságra törekvése. A hugenotta háború (La Rochelle). A nemesség oppositiója, a Fronde. A spanyol-franczia háború. A pyrenaei béke.

b) Az állami hatalom mindenhatósága (XIV. Lajos.) A miniszteriumok. Az anyagi érdekek előmozdítása. (Colbert.) Hadügyi szervezet.

c) A királyság, mint a nemzeti szellem központja. Az udvar és az irodalom.

d) A vallásos irány: a Jansenismus és a jezsuiták. A nantesi edictum visszavonása.

e) Külső politika: Spanyolország és a császárság megalázása. A határok megerősítése.

2. Anglia.

a) A restauratio. A királyság nemzetellenes politikája. (II. Károly.) Whigek és Toryk. A Stuartok bukása.

b) Anglia, mint a hatalmak egyensúlyának fentartója. A parlamenti kormány. A tengeri hegemonia. (III Vilmos.)

3. A Habsburg-ház, mint nagyhatalom.

a) Török és franczia háborúk. A vasvári béke. Magyarország és Erdély felszabadítása. Az örökös királyság. (Savoyai Eugen. I. Lipót.)

b) A nemzeti visszahatás. (Rákóczy.) A szatmári béke. A pragmatica sanctio.

c) Ausztria belső megszilárdulása. Hadügy és pénzügy szervezése. Államtanács felállítása. Reform: Egyház, iskola, kereskedés, ipar, jobbágyság körül. (Mária Terézia. Kaunitz. II. József.)

4. A spanyol birodalom megdőlése. Az örökösödési háború. (Marlborough és Eugen.) Az utrechti béke. A Bourbonok Spanyolországban, Habsburgok Olaszországban és Belgiumban.

5. Az északkeleti államrendszer kifejlése.

a) A svéd nagy hatalom (Gustáv Adolf. XII. Károly). Lengyelország feloszlásának kezdetén. (Károly Gusztáv és II. Rákóczy György.)

b) Oroszország emelkedése. Vasiljevics Iván, a Romanoffok. Török és lengyel háború. Idegen befolyás. (Nagy Péter.)

c) Küzdelem a keleti tenger partvidekeért. Lengyel-orosz-dán szövetség. A poltavai csata. (XII. Károly.) Oroszország belső állapotai Nagy Péter és utódai alatt. Az aristokratia és a nép ellentéte. Az egyház szervezése. Gyarmatosítás és tengeri politika.

6. Brandenburg emelkedése. A német protestáns párt feje. Államszervezés: Tisztviselők és állandó sereg. A refugiék. A nagy választó fejedelem. Poroszország királyság lesz.

Poroszország szervezése. Katonai nemesség. Nagy hadsereg és rendezett pénzügy. Adórendszer. Jobbágyság. — Habsburgok férfiágának kihalása. Szilézia elfoglalása. Anglia és Francziaország beavatkozása. Poroszország küzdelme nagyhatalmi állásáért. A hét éves háború. — Belső reformok. Az állam mindenhatósága, a király államának első tisztviselője. (N. Fridrik.) Lengyelország első felosztása.

7. A keleti kérdés kezdetei. Oroszország terjeszkedése. Török háborúk. A czár, mint Törökország keresztyén alattvalóinak védője. Törökország gyengülése.

Orosz-ausztriai szövetség. (II. József s II. Katalin.)

VI. A forradalom előzményei. (Demokratikus mozgalmak.)

1. Az angol politikai élet hatása a franczia irodalomra. Az irodalomnak egyház s hagyomány ellen forduló iránya. A nemzetgazdaság tudományos módszere, a physiokraták. A franczia udvar és államrendszer visszaélései. (XV. Lajos.) Az előjogok elleni küzdelem. (Turgot.) Jézustársaság feloszlatása.

2. Az angol háborúk szerencsétlen eredménye, Canada elveszése. A nagy angol gyarmatbirodalom megalapítása, franczia és spanyol kereskedés elnyomása. Angol birtokszerzés Indiában és Amerikában.

3. Az északamerikai gyarmatok, mint a vallásos és polgári szabadság létesítői (Penn, Williams Roger). Felkelés az angolok ellen. Szabadságharcz: Francziaország részvétele (Washington, Franklin). Kisérlet Anglia hatalmát megdönteni, angol-franczia-spanyol-amerikai háború (Gibraltár ostroma.) Az amerikai gyarmatok függetlensége: szövetséges állam az emberi jogok természetes alapján.

VII. A franczia forradalom.

1. A pénzügyi bukás (Necker). A notableok gyülése. A karok és rendek, a harmadik rend (Sieyes). Az alkotmányozó gyülés.

Az előjogok eltörlése. Politikai reform: Alkotmányos királyság. Törvénykezési reform: esküdtszékek, közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása. Pénzügyi reform: Uj adórendszer. Gazdasági reform: iparszabadság, assignatok. (Mirabeau.) Az 1791-ki alkotmány.

2. A régi Európa küzdelme a franczia eszmék ellen. Az eszmék terjedése az irodalomban (kül. Német-, Angol- és Magyarországban). A német római birodalom ellentétben a forradalommal, a pilnitzi találkozás. Oroszország háborúba viszi Ausztriát és Poroszországot. A poroszok betörése, a foglyok legyilkolása.

3. A convent. A királyság bukása. A párisi tanács. A franczia köztársaság kikiáltása. A poroszok és osztrákok visszaverése. Girondisták és hegypárt. XVI. Lajos kivégzése. A rémuralom. A jólét bizottsága. A közszabadság megszüntetése: a girondisták bukása. Népfelkelés. Vendée. A convent reformjai: teljes jogegyenlőség, új vallás, új idő- és térmérés.

4. A convent visszahatása a jólét bizottsága és Páris ellen. A forradalmi hadsereg győzelmei. Vendée és a belső lázadások elfojtása. A convent a jakobinusok ellen. A polgári osztály és a hadsereg diadala. A baseli béke. Lengyelország utolsó felosztása.

5. A directorium. Bonaparte orosz hadjárata. Campoformioi béke, Velencze bukása. Az egyptomi hadjárat. Az új coalitio győzelmei. Bonaparte hazatérése. (A 18. brumaire.)

6. A consulatus. Marengoi csata. Lunevillei és amiensi béke. A pártok kibékülése, népszavazás. A közigazgatás, pénzügy és igazságszolgáltatás szervezése. Új törvénykönyv; bank felállitása. Kibékülés az egyházzal, a concordatum szervezése. A közoktatás szervezése. Az élethossziglani consulatus. A császárság és a császári alkotmány.

VIII. A franczia császárság emelkedése és bukása. Az új állami alakulások.

1. Napoleon hadjáratai. A trafalgari és austerlitzi csaták. A pozsonyi béke. Az ausztriai császárság. A rajnai szövetség.

2. A porosz-orosz háború. A tilsiti béke. Az erfurti congressus.

3. A continentalis zár és következményei. A franczia ipar lendülete, a természettudományok emelkedése.

4. A császár szabadságellenes iránya, világuralomra törekvése. Spanyol és osztrák háborúk. A bécsi béke. Tiroli néplázadás és spanyol guerilla.

5. Poroszország újjáalkotása. (Stein és Hardenberg.) Az 1812-ki orosz hadjárat. A nagy armádia tönkremenése. Poroszország és Ausztria elpártolása, a német nemzeti szellem ébredése. A lipcsei csata. Páris bevétele. Elba.

6. A restauratio és ellenei Franczia országban. A száz nap. Waterloo. A bécsi congressus. Ujjászervezés a régi alapon.

7. A korszak áttekintése. Az 1789-iki elvek fenmaradásának okai.

VII. osztály.

Politikai földrajz.

A tanár ez osztályban földrajzi alapon ismertetni fogja a művelt népek jelen állami és társadalmi állapotait, tekintettel azon történeti főbb jelenségekre is, melyek századunkban a közéletre befolyással voltak. E történeti anyag kiemelésében különösen szem előtt tartandó, hogy a középiskolai ifjúság előtt csak teljesen befejezett tényeket tárgyalhatni, a melyek ugyanis hatásukban megvilágíthatók és méltathatók.

Bevezetésképen korunk jellemző vonásaiként kiemelendők főleg:

1. a gazdasági élet átalakulása a természettudományok és társadalmi tanulmányok (nemzetgazdaságtan) hatása alatt.

2. Az alkotmányos szabadság megállapítására irányzott törekvések.

3. A nemzetiségi eszmék ébredése és hatása.

Az egyes országok leirása kiterjeszkedik a következő pontokra:

a) Az ország területe, tekintettel annak történeti alakulására.
b) Földének természeti jellemzése. — Őstermelés. Ipar és kereskedés fejlődése.
c) Népességének faji, nyelvi és vallási viszonyai. Műveltségi állapotok.
d) Kormányzat és közigazgatás módja.

A tárgyalás menetére nézve főkép a földrajzi fekvés irányadó; czélszerű lesz azonban oly utat követni, melyben némikép a történeti tények összefüggése is nyilvánulhat; ilyennek tekinthető a következő sorrend.

I. Nyugoti Európa: Nagy-Britannia és Irland. A skandináv királyságok. Franczia ország.
II. Déli Európa: Portugallia, Spanyolország, Olaszország.
III. Közép-Európa: Svájcz, Németország, Ausztria és Magyarország.
IV. Keleti Európa: A Balkán-félsziget államai. Oroszország.
V. Európai hatalmak és gyarmatosítások a többi világrészekben.
VI. Amerika szabad államai, különösen: az észak-amerikai Egyesült-Államok.

VIII. osztály.

A magyar történeti tananyag részletezése:

I. Bevezetés.

1. Magyarország területén a magyarok bevándorlása előtt lakó népek: a) Kelták (őstörténeti leletek), germán törzsek, hunok, avarok. b) Rómaiak Pannóniában és Dáciában (római műemlékek maradványai), szlávok.

2. A magyarok őstörténete. (Nyelvök, Törzs- és hadintézmények.)

3. A honfoglalás és a külföldi kalandozás.

II. A kereszténység befogadása és a királyság megalapítása.

1. Az ország viszonya a nyugati államokhoz. Térítők, telepedők Géjza alatt. A vezéri hatalom királyi lesz.

2. A királyságnak és az egyháznak szervezése. Az ős vallás ellenhatása. (Sz. István. Szent Gellért. I. Béla.)

3. Világi törvényhozás: A rendi viszonyok, királyi tanács és törvénynapok. Várszerkezet. — Egyházi állapotok. Püspökségek és apátságok: zsinatok.

4. A császárság hatalmi igényei s azok elleni küzdelem: német háborúk (III. Henrik és I. Béla). A pápaság viszonya Magyarországhoz (Salamon, sz. László és VII. Gergely). A trónviszályok (Salamon és Béla fiai. III. István és nagybátyjai).

5. Hódítások: Horvátország és Dalmáczia. — Külső politikai viszony, különösen a két császársághoz. (Kálmán.)

6. Telepítések: a) Nyugatról: lovagok, városok; Szepesség és Erdély. b) Keletről: rokon népek (besenyők, kúnok), oláhok.

7. Görög befolyás veszedelme. A Komnenosok. (Bánffy Lukács; III. Béla.) Visszahatás: terjeszkedés délkelet felé (Szerbia, Bulgária, Havasalföld).

8. Az egyházi és világi urak küzdelme a király ellen: a királyi birtokok elveszése. Az arany bulla. (II. Endre.) Kisérlet a királyi hatalom visszaállítására. (IV. Béla első évei.)

III. A szt. István alkotmányának bomlása; a hűbéri eszmék szerinti szervezkedés.

1. A tatárjárás és következményei. Magyarország pusztulása és helyreállítása. Új telepítések. Várak, városok. Új adó és katonaság.

2. Átmenet a hűbériségbe: a) az egység lazulása; az ifjabb királyság intézménye, főúri családok (Brebiriek, Németujváriak, Csákok); erdélyi vajdák.

b) A pápaság befolyása a politikai viszonyokra. Összeköttetés az Anjoukkal és Habsburgokkal. Cseh háborúk. Kúnok térítése.

c) Az Árpádház kihalása. A praetendensek. Az Anjouház európai jelentősége. (Róbert Károly.)

3. A királyok családi politikájának kezdetei. Összeköttetés az olasz műveltséggel: a) A hűbéri intézmények fejlődése. A szent korona eszméje. A köznemesség erősítése: ősiség, klienczed. A hadi szerkezet kifejlettsége és diadalmas hadjáratok: Nápoly, Velencze, Lengyelország. — Magyarország, mint a kath. kereszténység előharczosa (Nagy Lajos).

b) Belső zavarok és harczok N. Lajos halála után. A hadi szervezet meglazulása. Királyi birtokok elveszése (Mária, Zsigmond). Külső háborúk és veszteségek (törökök, velenczések és lengyelek). A király fogsága.

c) Az alkotmány továbbfejlése: megye és honvédelem (banderialis had). Városok országrendi állása. Placetum regium. A renaissance kezdetei.

4. A főnemesség a kormány birtokában.

a) A királyválasztás elve. Kormányzó és országtanács. Az ország feldarabolása.

b) A törökök elleni hadjáratok. A várnai csata, mint forduló pont. Zsoldos nemzeti hadsereg fejlődése: állandó sereg. Hunyady János.

c) Összeköttetés Lengyelországgal (Ulászló); Ausztriával és Csehországgal (Albrecht és V. László).

IV. Mátyás kora.

1. A külső befolyások megsemmisítése. Csehek (husziták, Giskra) legyőzése. Fridrik és pártjának kudarcza. A koronázás.

2. Mátyás a nyugat-európai politikára helyezi a fősúlyt, kisebb erőt fordít a török ellen. Összeköttetése burgundi Károlylyal. Cseh, morva, osztrák ügyek. Olasz viszonyok; a művelt és korlátlan olasz fejedelmek példája (Beatrix).

3. Állandó katonaság és adó; lázadások. Mátyás, mint törvényhozó. Az udvar, mint a birodalom összetartója.

4. A renaissance· Műveltségi állapotok.

V. A köznemesség és a főnemesség küzdelme; az ország hanyatlása.

1. A Jagellók. Habsburgház igényei.

Ellenhatás a köznemesség részéről (Zápolya.) A nemesek személyes megjelenése az országgyülésen. Kisérlet nemzeti királyságra (1505. országgyülés.)

2. A parasztlázadás. Nemesi jog codificatiója. (Verbőczy, a tripartitum).

3. Hanyatlás pénzügyi (Fugger) és alkotmányos tekintetben. A vallásos szakadás kezdetei.

4. A török előrenyomulása. Belgrád eleste és a mohácsi vész.

VI. A nemzeti és vallási ellentétek.

1. Kettős királyválasztás. A birodalom kettészakadása, mint a török hódítás következménye. A vallási ellentétek.

2. A Habsburg-párt. Összeköttetés a császársággal, védelem a törökök ellen (Báthori Endre. A dunamelléki megyék). Az országgyülések, követek, utasítások; főrendi és alsó tábla megalakulása. Uj aristokráczia fejlődése.

3. Erdély függetlensége. Aristokrata, reformatus, nemzeti kormány. (Martinuzzi, Báthory István.) Kisérletek az egyesítésre.

4. A török elleni háború, várak. (Szondi, Zrinyi stb.) A török hatalom terjeszkedése Magyarországon határt ér, Erdélyben folyvást tart.

VII. Vallási, nemzeti és alkotmányos küzdelmek.

1. A vallási mozgalmak és a török veszedelem befolyása a nemzeti szellem ébredésére. (Iskolák. Nemzeti irodalom.)

2. Az ellenreformatio. A jezsuiták. A magyar főpapság. Térítések. (Pázmány Péter.)

3. A köznemesség és Erdély, mint az alkotmány és szabad vallásgyakorlat előharczosa (Bocskay). Unio az osztrák örökös tartományokkal.

4. A török hódoltság; a nemzetiség és vallás állapota.

5. Bethlen Gábor hadjáratai és politikája.

6. Erdély részvéte a 30 éves háborúban. Vallási és politikai érdekek egymásba folyása. (Rákóczy György.)

7. Az alkotmányos uralkodásnak és Magyarország felszabadításának eszméje. (Eszterházi. Zrinyi.)

8. A török új hódító tervei. Erdély bukása. (Apafi.) A vasvári béke.

9. Az uralkodó ház központosításra törekvő politikája. Protestansok üldözése, az alkotmány felfüggesztése. (I. Lipót.)

10. Ellenhatás; a „kurucz" felkelés. (Tököli Imre.)

11. Törökország gyengülése. Az ország felszabadítása. A karloviczi béke. Erdély megszerzése. (Leopoldi diploma.) Az örökös királyság.

12. Központosító reform-kisérletek. Rácz és német telepítés (Kollonics). Nemzeti ellenhatás. (Széchenyi Pál.)

13. Alkotmányos és nemzeti fölkelés. (Rákóczi és Bercsényi.)

14. A szatmári béke; az alkotmány helyreállítása.

VIII. A nemzet és a dynastia kibékülése. Az újkori államintézmények.

1. A kormány reformjai: A törvényhozás új alakja; a helytartótanács, a kanczellária, a kamra; a curia.

1. Török háborúk; a passzaroviczi és belgrádi békekötések. Telepítés Békésben és a déli részekben. (Mercy.)

3. A pragmatica sanctio. Összeköttetés az osztrák tartományokkal. Magyarország részvétele a porosz háborúkban. (Mária Terézia.)

4. Kisérletek az adó és katonaság szervezésére. A katonai határőrvidék.

5. Culturai mozgalmak: jezsuiták eltörlése; az iskolák és az egyetem szervezése.

6. Az ellentét a magyar alkotmány és a XVIII. század reformeszméi között. (II. József). A vallási és egyházi ügyek. Jobbágyság és urbér rendezése. Vám és kereskedés. A centralisatió és a germanizálás.

7. Az alkotmány diadala, a nemzeti ébredés. (II. Leopold.) A franczia forradalom hatása (Martinovics), visszahatás és reformtörekvések meghiusulása.

8. Magyarország részvétele a franczia háborúkban; az ország gazdasági kimerülése; a politikai élet szünetelése.

9. A nemzeti irodalom emelkedése; a politikai élet ébredése, reformra törekvés. (Széchenyi István.)

10. Reformok: a nemesi és egyházi előjogok, ősiség, jobbágyság. — Új katonaság. — Az alkotmányos jogok általánossá tétele.

Megbeszélendő források:

I. Corpus Inscriptionum Latinarum. Byzanti irók. Frank évkönyvek. — Leo Constantinus. Nyugati annalesek és krónikák. Kézai és Anonymus.

II. A legendák. Nemzeti krónika. Törvények. Okmánytárak. (Fejér. Wenczel.) — Külföldiek: Altaichi évkönyvek; Freisingi Otto. Kinnamos. Pápai oklevelek. (Theiner.)

III. Rogerius. Spalatói Tamás. Márk krónikája. Küküllői János. Dubniczi krónika. Turóczi krónikája. Külföldiek: Olaszok (Villani); Dlugoss Byzantiak. — Törvények és oklevelek.

IV. Bonfini, Galeotti. Mátyás király diplomácziai emlékei: Mátyás levelei: Humanisták iratai.

V. Országgyülési emlékek. Tubero. Ranzanus. Külföldiek. Marino Sanudo. Pápai levelek.

VI. Oláh, Verancsics, Forgács, Istvánfy, Brutus, Szamosközy. Magyar és erdélyi országgyülési emlékek (Frankói, Szilágyi). Török-magyar emlékek. Külföldi diplomácziai jelentések.

VII. Pethe, Eszterházy, Pázmány és Zrinyi művei. Bethlen levelei. Rákóczi levéltár. — Törvények.

VIII. Törvények. Levéltárak (levelezések). Hirlapok. Politikai iratok. (Széchenyi művei.)

II. UTASÍTÓ ÉSZREVÉTELEK A FÖLDRAJZ TANÍTÁSÁHOZ.

A földrajzi tudomány tulajdonképi feladata, hogy mutassa ki, mennyiben függ az emberiség művelődése, a népek társadalmi s állami állapota a lakóhely természeti viszonyaitól, hogy derítse fel ezek hatását az egyes nemzetek történetére s viszontagságaira. Ez értelemben áthidalja a hézagot a természeti s történeti tudományok között, minthogy tárgya, a föld, közös színhelye úgy a természeti erők működésének, mint az emberi nem munkásságának. A gymnasiumi oktatás nem tűzheti ki czélul magának mindazon feladatok és eredmények közlését és megértetését, melyekkel maga a tudomány foglalkodik, de részben a földrajzi tananyag csoportosítása, részben a többi tudományokkal való kapcsolata által legalább éreztetnie kell azok sajátos fontosságát. Az iskolai tárgyalás czélja az,

hogy a növendékek a haza természeti s politikai viszonyainak lehető alapos ismeretén kivül világos képet nyerjenek az egyes földrészekről és az egész földről: hogy egyúttal megismerkedjenek a természet körébe eső legnevezetesebb tárgyakkal s tüneményekkel, a mennyiben ezek is az egyes vidékek s földrészek jellemzésére szolgálnak; hogy végre képesíttessenek a földképek tudatos használatára.

A tanterv a földrajz különálló tanítását három évi tanfolyamra osztja el, mindvégig fősúlyt a föld természeti leirására fektetve, azon viszonyok ismertetésére, melyek úgyszólván maradandók és változatlanok, és az emberi életnek is föltételei.

A földrajzi tanulmány egyéb anyaga a kapcsolatos tanulmányok illő helyére van beosztva; a természeti tárgyak geographiai elterjedése a természetrajzban (IV—VI. osztály), a történeti és politikai földrajz a történet körében nyert helyet, míg a physikai és a mathematikai földleirás legfontosabb elemeinek megvilágításáról a physikai tanulmányok befejezésekép adott kosmographia gondoskodhatik leghelyesebben.

A gymnasiumba lépő tanulótól az elemi iskola tanterve értelmében elvárható, hogy nemcsak a közönséges tapasztalat körébe eső geographiai fogalmakat (minők hegy, hegység, hegylánez; — patak, folyó; völgy, stb.) ismeri, hanem azt is tudja, miként szokás a megfelelő typusokat a földképen ábrázolni. A tanár első kötelessége azonban, hogy tanitványainak ebbeli ismereteit kipuhatolja, és a mennyiben hiányosak volnának, tisztázza és kiegészítse. Legsikeresebben úgy teheti ezt, hogy a tanitást azon város és vidék részletesebb leirásával kezdi, melyben az illető gymnasium fekszik, melyet tehát tanitványai saját tapasztalásukból legjobban megismerhetnek. E részletes megbeszéléssel kapcsolja egybe a szükséges geographiai előismeretek és fogalmak magyarázatát. A mit az iskolában, a földkép segítségével meg nem értethetni, azt a szabadban, egy-két kirándulást rendezve a város határába, tehetni világosabbá és részletesebbé. A mezőn, réten, erdőben nemcsak a világtájak szerinti tájékozódást gyakorolhatja a tanár be; hanem kompaszt, hőmérőt s egyéb eszközt is magával vihet, és megmutathatja ez eszközöknek használatát; egy-egy árok, völgyelés, talán forrás, patak, halom, domb, vagy talán hegy viszont az orographiai s hydrographiai fogalmak felvilágosítására szolgálhat. Minden kinálkozó alkalmat használjon fel egyébként arra, hogy a környékben természeti tárgyakat is gyüjtessen, de pontos útmutatást adva különösen abból a tekintetből, hogy puszta kedvtelésből valóságos pusztítássá ne fajuljon a gyüjtés, hanem a természeti jelenségek rendes megfigyelésére szoktassa a növendékeket.

A szorosan vett földrajzi tananyag magyarázata orohydrographiai földkép olvasásával kapcsolandó egybe; és azért szükséges, hogy az országok és földrészek ismertetése természetileg jellemezhető területek szerint haladjon.

Az egyes vidékek *vízszintes tagolása* ismertetésénél, a geographiai fekvésnek szélességi és hosszúsági fokok szerinti megemlítése tájékoztató segítségül szolgálhat ugyan, de a mennyiben ez az alsóbb osztályokban a növendékekre nézve csakis emlékezet dolga lehet, nagy súlyt nem szükség rá helyezni. Kellő gonddal tanítandók azonban az egyes földrészekre vonatkozó főbb adatok a harmadik osztálybeli összefoglalásnál.

Nagyobb jelentősége van az országok és földrészek kölcsönös helyzetének vagyis világállásának. Szintén fontos körülmény az, hogy miféle határai (szárazföldi vagy tengeri, hegységek és folyók által szabadon megjelölt természeti vagy csak politikailag megállapított határai) vannak valamely országnak vagy földrésznek. Pontosan megfigyelendő körülmények továbbá: valamely ország területének milyen a szabása és alakja, egy tagban terjed-e el, ki van-e kerekítve a területe, vagy szakadozott-e? a szárazföldi határ enged-e könnyű közlekedést a szomszédokkal? a tengeri határ mikép van tagolva, nyujt-e hajózásra alkalmas öblöket és kikötőket, vannak-e ott hajózható folyóknak torkolatai? Különösen pedig a földrészek leirásánál ki kell emelni külső szabásukat, tengerpartjaik kifejlődését.

Az egyes területek *domborzati viszonyainak* ismertetésénél a tanár csak a főbb hegylánczokat, hegycsoportokat irja le, s egyáltalán tartózkodjék a túlságos részletezéstől. Elszigetelt, magokban álló dombok és hegyek ritkán fordulnak elő, s még ritkábban gyakorolnak valami nagy befolyást a környékre; egyes hegycsúcsok puszta elsorolása tehát tökéletesen meddő és hiábavaló dolog. Mindenek előtt szükséges, hogy a növendék világos képet nyerjen a különböző emelkedési alakulatokról, világosan tudjon különbséget tenni egyes hegy vagy hegycsúcs és hegység meg hegysor között, tudja, minő a hegység gerincze, oldala vagy lejtősége és töve. Világos képet kell adni továbbá a völgyek alkatáról, rendezkedéséről és a hegység gerinczének mélyedéseiről, a nyergekről, hágókról. Fontos, hogy a növendékek a domborzati viszonyoknak jelentőségéről is vegyenek tudomást; tudják meg, miként függnek tőlök az égalji viszonyok módosulásai, a növények és állatok elterjedése, s az emberek életmódja s foglalkozása. Minthogy a hegységek külső alakja belső szerkezetüktől függ, említse fel a tanár ezt a viszonyt is, és mutassa meg, szemléltesse a hegységeket alkotó főbb kőzeteket is.

A *hydrographiai viszonyok* közül csak azon folyókat s tavakat kell ismertetni, melyek a főhegysorokat elválasztják, vagy melyek közlekedési tekintetből fontosak. Meg kell figyeltetni a növendékkel, hogy hol követ a folyó hosszanti, hol haránt völgyet, és méltatni e körülménynek a folyó esésére való hatását. A folyók eloszlása, vízkörnyékeik s vízválasztékaik alakja szintén fontos. Mindenkoron kiemelendő a folyóvíz jelentősége gazdasági, kereskedelmi, ipari stb. tekintetben. — Hasonló figyelmet érdemelnek a

tavak és tengerek fekvése, partjaik tagoltsága, jelentőségök a hajózásra, halászatra stb. nézve; valamint a tenger áramlatainak tárgyalásánál különösen befolyásuk a hajózásra és az égalji viszonyokra.

A *topographiai elemek* tárgyalásában a városok közül csupán azok említendők és irandók le, melyek közgazdasági és müveltségi szempontból valamely országra nézve fontosak. Az egyes helységek leirásánál fő dolog, hogy a tanuló geographiai helyzetökkel ismerkedjék meg, s oda kell hatni, hogy világos képet nyerjen a helységről s környezetéről. Semmiképen sem engedhető meg, hogy a tanulók úgy sorolják el valamely vidék helységeit, a mint ép eszökbe jut, hanem mindig tekintettel kell lenniök a kölcsönös helyzetre és fekvésre, valamint állami és gazdasági jelentőségökre.

A *foglalkozás és életmód* ismertetése a nép lakóhelyének leirásával kapcsolandó össze, és lehetőleg kimutatandó, mily befolyással van a lakóhely a lakosság élete módjára és szokásaira. A nemzeteket és népfajtákat különösen jellemző testi és lelki sajátságokat, kiváló erényeiket is megemlíthetni, azon óvatossággal különben, mely főleg az általános erkölcsi itéletet kerüli, és különösen okadatlan gáncsolástól tartózkodik. A népességi viszonyokra, gazdasági állapotokra vonatkozólag mentül kevesebb számadatot kell használni, és kivált az absolut számokkal nem szabad terhelni a tanulók emlékezetét; azok különben sem becsesek egymagukban véve és csak összehasonlítás által válhatnak tanulságossá. A viszonyszámok kisebbek is, érthetőbbek is, tehát könnyebben meg is tarthatók.

Az egyes országok *politikai* határai mindenesetre megjelölendők; a közigazgatási felosztás mellőzendő, s a mennyire szükséges, a történelem tanítására bizandó.

Minthogy végre a gymnasium alsóbb osztályaiban a *természetrajz*, mint szaktárgy nem taníttatik, fő tárgyait a geographiai elemek e tanításával kell egybekapcsolni, azonban nemcsak előszámlálva a főbb termékeket, hanem, a mennyiben lehetséges, természetes példányokban, vagy legalább ábrázolásban s képben megmutatva s szemléltetve. Az állatok, növények, ásványok és kőzetek ez értelemben ott jőnek szóba, a hol tartózkodási, vagy találó helyök legelőször említtetik. Az állatok közül leginkább csak a házi állatok ismertetendők meg, azután azok, melyek vadászat és halászat tárgyai és egyébként hasznosságuk-, vagy kártékonyságuknál fogva nevezetesebbek, főleg a mennyiben az illető vidékre vagy földrészre nézve különösen jellemzők; a növények közül főleg a gabonafélék, a fő kereskedelmi növények, a nevezetes faneműek (gyümölcsfák, épitő és műfák), s általán a nagyobb területeket jellemzők, csoportosan tényeszők; a kőzetek közül is csak azok, melyek nagy tömegekben fordulnak elő, és az ásványok közül csupán a leghasznosabb és legnevezetesebb érczek, a kiválóbb drágakövek és legközönségesebb sók.

A tanító eljárást illetőleg, a földrajz tárgyalásában kiinduló pont a földkép. Mennél inkább gyakoroltatnak a tanulók a földképek olvasásában és megértésében, annál maradandóbb a tanítás sikere. Ha a növendék a földképek symbolikus jegyeinek értelmét különösen környéke, majd a haza térképén megtanulta, a különböző országok orohydrographiai viszonyainak általános képét a tanár vezetése alatt maga megalakíthatja az illető földkép pontos szemléletéből. Kitűzve fő vonalaiban a tárgyalandó vidék, ország vagy földrész határait, megbeszélve annak természetadta felosztását, a tanár utasítása szerint fog a tanuló haladhatni egyik részről a másikra, és számot adhatni a földkép adatairól. Ezekhez füzze a tanár bővebb felvilágosítását élénk, szabatos előadásban, szükség szerint felhasználva a szemléltetés minden eszközét, tájképet, táblarajzot. Nagy szerepe van e magyarázó bővítésben a helyek elnevezésének; a tanár óvatosan mindig a természetadta körülmények megbeszélését tekintse fő dolgának és ezeket bocsássa előre, s csak végén csatolja hozzá a legszükségesebb neveket úgy, hogy mindegyike valamely világos képzethez legyen fűzve, s emlékezete ekként megkönnyítve. A kitüzött részlet, természetes egység, befejezése után, a földkép mellőzésével, annak összefoglaló ismétlése következik; ez abból áll, hogy a növendékek, követve a tanár táblarajzát, melyhez az egyes adatokat kérdéseire maguk szolgáltatják emlékezetből, a földkép vázlatát füzetükbe rajzolják, fő vonásokban csak azt jelölve, a mi megbeszélés tárgya volt. Legczélszerűbb ez összefoglaláskor úgy járni el, hogy először a megbeszélt rész határait szabják meg, majd az orohydrographiai adatokat. E vázlatokban megjelölhetni azután a neveket is legalább kezdőbetűkkel (míg a használt orohydrographiai térkép leghelyesebb, ha irásnélküli); ajánlatos az irást éjszakon kezdeni s délfelé haladni, övekben pedig nyugatról keletre vagy balról jobbra menve. — Csak miután ily ismétlés által pontosan bevésődhetett minden növendék emlékezetébe az illető vidék képe, alkalmazza a tanár az összehasonlítást a tények kellő felvilágosítására, figyelmeztetve a tanulókat más ismeretes vidékek, országok vagy földrészek hasonló vagy ellenkező viszonyaira s kérdései által ösztönözve őket a hasonlatok vagy ellentétek okainak felkeresésére. Igy aztán az egyes földrajzi tények kapcsolata és kölcsönös egymásrahatása is érezhetővé válik. Bármennyire becsülendő is azonban e kapcsolatok tanulsága, a tanár ne felejtkezzék meg arról, hogy mindig külön tartandó a tények világos felfogása okaik értelmezésétől, már azért is, hogy a tanítványok ezek általános értékét megbecsülni tanulhassák. Irásbeli fogalmazásra végül részint egybefoglaló áttekintéseket, részint az összehasonlítás alapján nyert általánosabb szempontok kifejtését adhatni feladatul, sohasem feledve különben a növendékek fejlettségi fokát.

A természeti tárgyak tulajdonságainak megfelelő eljárást követel a földrajzzal kapcsolatos termékek ismertetése is; mindazonáltal téves volna e tárgyalást az illető termékeknek olynemű le-

irására kiterjeszteni, mely a természetrajz rendszerének megfeleljen. Csupán azon sajátságok és tünemények képezhetik tehát a szemléltetés és megbeszélés tárgyát, melyek a tanulók részéről valóban megfigyelhetők és könnyen megérthetők; ezek között is első sorban azokra fektetendő a súly, melyek a szóban álló tárgyat legkiválóbban felismerhetővé teszik. Állatok és növények ismertetésénél legtöbb figyelmet érdemelnek az életmódra és termesztésre vagy ipari feldolgozásukra vonatkozó tények, valamint egyes, az emberi kedélyre ható tulajdonságok.

A természeti oktatás azon követelményének, hogy lehetőleg a közvetetlen tapasztalat legyen kiinduló pontja, a tanítás különösen az első osztályban a hazai földrajz körében iparkodjék megfelelni, hol a tárgyalás anyaga részben már az iskolán kívül is fölkelthette a növendékek figyelmét, részben könnyebben szerezhető meg természetes példányokban (kirándulásokon és közös gyűjtés útján is). Ily módon oly szemléleti alap lesz gyüjthető, melynek segítségével a távoleső s legfölebb csak jó képekben bemutatható tárgyaknak sajátságait pontosabban elképzelhetni. Különben a tanításnak egyik fő tiszte, hogy a közvetetlen tapasztalat körébe eső jelenségeket, a mennyire rokonságuknál fogva rá alkalmasak, hasznosítsa a távolesők felvilágosítására; a kirándulások alkalmával szerzendő anyagot, melynek iskolai tárgyalása folyton megszakítaná a tantárgy sajátos menetét, főkép ily irányban kell értékesíteni.

A tanító eljárásnak legkiválóbb feladata a megszemlélés helyes vezetése. A tanár soha se irja le maga a tárgyakat, úgy hogy csak előadása nyomán haladjon a növendék a tulajdonságok megfigyelésében; hanem irányzó kérdéseivel ösztönözze egyikét-másikát annak megmondására, a mit közösen megfigyelés tárgyává tesznek. Fő tekintetet érdemel e végből az a körülmény, hogy magának a megfigyelő szemlélésnek előre ki legyen tűzve a czélja, továbbá, hogy határozott rendben kiszabott legyen az útja, minthogy a tétovázó, rendezetlen szemlélet inkább zavarja a helyes képzetalkotást. Rendszerint a természeti tárgynak haszna vagy kártékonysága, környezetéhez való viszonya, nevezetesebb életjelenségei, feldolgozása módjai szolgáltathatnak szempontot sajátságainak vizsgálatára, melynek azonban a tanítás ezen fokán soha sem szabad a szembeötlő tényeken túlterjednie.

Maga az első leirás a növendékek használatos szókészletével történhetik, csak a hol a különbségek pontosabb kiemelése rá kényszerít, adandó a tanár által a tudományos terminologia elnevezése. El nem mulasztható végre a szemlélet útján gyüjtött ismeretek összefoglaló csoportosítása sem, csakhogy ez sem fogja siettetni a tudományos rendszer szempontjait, hanem a legkülönbözőbb alapon, pl. állatoknál a táplálék és a tartózkodás helye szerint, növényeknél a törzsök és termés minősége szerint fogja a növendékeket a természeti tárgyak egybevetésében és rendezésében gyakorolni, és vele a későbbi rendszeres tanításnak útját egyengetni.

A tananyagnak részletesebb tagolásában a következő egybeállítás szolgálhat irányadásul:

I. Osztály.

A legszükségesebb bevezető geographiai fogalmak a városnak és vidékének ismertetésével kapcsolatban (l. az utasító észrevételeket fentebb.)

A) A MAGYAR KIRÁLYSÁG.

I. Az Alföld.

1. a) A nagy Alföld: Duna-Tisza köze és a Tiszántúli (Tisza-balparti) vidék. b) A kis Alföld.

2. Folyamvidék; mocsár és nádas (halászat, vadászat, nádzás, és gyékénykészítés). Rétföld. A puszta (homokos) vidék; szikes föld (állattenyésztés: gulya, ménes). Mező, szántóföld (földművelés: az alföldi termékek főbb fajtái; kertészet: gyümölcs és konyhakert). Az alföldi tanya. Alföldi fő városok; a kereskedés, forgalom központjai (vasuti csomópontok.)

II. A Dunántúli (Duna-jobbparti) vidék.

1. a) A Bakony-Vértes-Pilisi hegység. b) A Rába-Rábcza melléki dombvidék. c) A somogyi dombvidék. d) A Dráva és Száva melléke.

2. A tóvidék (halászat). A lombos erdő (erdőgazdaság). A szőlőművelés és főbb vidékei. A hegykopár (kőfejtés). A dombvidék kiválóbb városai: iparos központok, kereskedelmi főhelyek, közlekedési fővonalak.

III. A tengerpart.

A Karszt. A partszegély. Tengeri halászat. Tengeri kereskedés; a kikötő: Fiume.

IV. A magyar Felföld.

1. a) Északnyugati Felföld (párhuzamos gerinczek és hosszanti völgyek). b) Északkeleti Felföld (széles hegygerincz; keresztvölgyek). c) Délkeleti Felföld (párkányhegység; fensik).

2. A magas hegyi vidék (kősziklák, a fő kőzetek. Havasi legelő. Fürdők, hegyi utazás és kirándulások). A fenyőerdő (kárpáti vadászat és erdőgazdaság). A bányavidékek (bányászat különböző ága; fém és üveg ipar). A szőlőművelés főbb vidékei. A völgyek földművelése. Az erdélyi mezőség. A felföldi falu. Felföldi városok, a főbb gyártelepek, nevezetesebb központok.

V. A magyar királyság általános viszonyai.

1. Alakja és kiterjedése. A magyar sz. korona országai.

2. Magyarország népe (az államalkotó magyar nép; a betelepedett nemzetiségek). Horvátország népe. A tengerpart népe.

B) A BALKÁN-FÉLSZIGET.

I.

1. *Az Adriai tenger melléke.* (Dalmáczia, Herczegovina, Bosznia, Montenegro, Albánia). A Karszt; hegyi pásztorélet. A tengerparti élet.

2. *Az Al-Duna melléke.* (Szerbia, Romania, Bolgárország). — A vízválasztó. Erdős vidék (állat-, főleg sertéstenyésztés). Az Al-Duna Alföldje. A Delta-vidék.

3. *A Marmora-, Aegaei és Ion-tenger melléke.* A tagosulásnak ismertetése után: a) A tengerszorosok és öblök melléke, és a Balkán déli lejtője (a déli földművelés, kül. rózsa) b) Görögország: területének szakgatottsága; az erdőhiány; olaj- s babérfa-ligetek. c) A szigettenger: szigetlakók életmódja; a szőlőművelés (mazsola)

II.

A Balkánfélsziget népei. Régi lakosság: albán (harczos pásztor nép); görög (régi művelt nép; tengerész és kereskedő). — A római hódítás marad-

ványa: oláh (rumun; pásztor s földművelő nép). — A későbbi szláv bevándorlás: montenegróiak, szerbek, bolgárok. — A török hódítás, a hódoltság alóli felszabadulás. — A mai politikai felosztás: országok s fővárosok. — A nevezetesebb kikötő városok.

C) ELŐ-ÁZSIA.

I.

1. *Kis-Ázsia és az örmény felföld.* A partvidék; a párkányhegység; a fensík (kavicsos pusztaság). — Az Ararat.

2. *Mesopotamia.* Homokos puszta (sivatag); a folyómellék.

3. *Syria és Palaestina; a Szinai félsziget.* A syriai és amani kapu; a Libanon erdeje; a mészköves fensík; Damaszkus völgye; a Jordánvölgye és a Holttenger. Köves puszta (Szinai).

4. *Arabia.* A sivatag; esőhiány. Boldog-Arabia (ló- és tevetenyésztés; földművelés: kávé, illatos szerek).

II.

Elő-Ázsia népei. Keresztények: görög és örmény. Muhamedánok (az arab hódítás következtében): a syrus; az arab (beduin és városlakó); a török (hódító harczos nép). — Mai politikai felosztás; a fővárosok. — A keleti ipar és főhelyei. A karaván-kereskedés útjai.

D) EGYPTOM.

1. A Nilus völgye; az áradás; a Nilus deltája. — A földművelés módja (esőhiány, csatornázás) és termékei. — A Suez csatorna.

2. A népség. Régi nép maradványai: koptok (a fellah); hódítók: arab és török. — A régi kultura főbb emlékei. — A főváros; kereskedelmi főhely (Alexandria).

E) ITALIA (Olaszország.)

1. Tagosulása. A hegység (folytonos gerincz, fensík, vulkánok); a parti dombvidék (subapennin); a síkság (tengermellék: laguna, marenna).

2. Az olasz nép keletkezése a római és a keresztény műveltség hatása alatt. — A hegyi s a campagnei pásztorkodás. Kőfejtés (Carrara) és bányászat (kén). A földművelés termékei a síkságon s a dombvidéken. Tengeri halászat. Az ipar, kereskedés tárgyai és fő helyei. A képzőművészet középpontjai. Róma leírása.

F) A PYRENAEUSI FÉLSZIGET.

1. Tagosulása. A Pyrenaeus mint választóvonal (katlanvölgyek); a Cantabriai parti hegység (a spanyol erdőség: paratölgy). A fensíkok s a szegélyző hegyek. Az Alföldek: Ebro és Quadalquivir völgye. A part-szegély. A főfolyók rendszere.

2. A juhtartás. A földmivelés vidékei (északon és délen), termékei. A szőlőtermelés vidékei.

3. A nép: őslakók (baszkok); a spanyol és portugal nép keletkezése. Az országok: Spanyolország és Portugállia; fővárosok. A tengeri kereskedés fő helyei.

G) FRANCZIAORSZÁG.

1. A határ s a tagosulás. (Bretagne, Normandia). A nagy folyamvidékek. A közép-hegység (vizválasztók). — A földművelés fő vidékei. A bortermelés fő vidékei. Az eperfa és olajfa vidéke. A bányászat és fémipar vidékei. A tengeri halászat vidéke (Bretagne).

2. A franczia nép származása (kelták [gallusok]; a római hódítás, a germán [frank] bevándorlás). A főváros. Az ipar fő czikkei és főhelyei. Nagy kikötőhelyek.

II. Osztály.

A) EURÓPA ÁLTALÁNOS LEIRÁSA.

1. *Körülhajózás:* a törzs és a tagok megkülönböztetése. A környező tenger (Középtenger és Atlanti óczeán) tagjai, szigetcsoportjai; áramlatai s mélysége.

2. *A törzs hegyrendszere:* a) az Alpesek (központi és előhegység); örökös hóvidék, jeges (glecser), moraena, havasi legelő, erdő; hágók; a völgyek alakjai; az alpesi tavak. A környező fensíkok és a Jurahegység. — b) Ismétlésül: áttekintése a Pyrenaeusoknak s a Kárpátoknak. — c) Az európai középhegységek. Ismétlésül a franczia középhegység; új anyag: a német és a cseh-morva középhegység (fő tekintettel a hegyalakulatokra). — d) Az Ural.

3. *A törzs alföldjei.* Ismétlésül: a magyar síkság; — a Pó vidéke; — új anyag: a germán és a szarmata síkság.

4. *A törzs vizrendszere.* a) A két főközpont (az alpesi és a waldaii). — b) A főfolyók leíró áttekintése; eredetük, folyásuk iránya és a tengerek szerint, melyekbe ömlenek. — c) Tavak, mocsáros vidékek. — d) Csatornák.

5. *A tagok.* Ismétlésül a déli tagok; új anyag: a brit szigetek hegységei s alföldjei, folyamrendszere, tavai s mocsáros vidékei; — Skandinavia ugyanazon viszonyai.

6. *Európa éghajlatának különbségei. A növényzet s az állatvilág különbségei.*

7. *Európa lakossága:* a román, a germán népek és a szláv népcsoportok; a magyar, az eszt, finn, lapp és a török nép.

B) AZON EURÓPAI ORSZÁGOK LEIRÁSA,

melyek az első osztályban nem tárgyaltattak.

Sorrendjök: *Ausztria, Svájcz, Németország, Hollandia, Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Skandinávia, Oroszország.* Minden egyes ország leirásában megbeszélendő: a) physikai tekintetből minő térségen terül el (pl. Ausztriában megkülönböztetendők az alpesi, a szudetai s a kárpátaljai tartományok); b) mily népek lakják; c) mi a népnek vidékek szerint jellemző foglalkozása, különös tekintettel valamely foglalkozási ág nagy középpontjaira; d) ott a hol, minő önálló tartományok vagy államok alkotják az országot; e) hová esik az országnak, vagy egyes önállóbb részének fővárosa; s melyek az iparnak, kereskedelemnek vagy egyéb művelődési ágaknak kiválóbb középpontjai.

C) ÁZSIA.

1. *Körülhajózás;* törzs és tagok. A környező tengerek tagjai.

2. *Ázsia domborzati viszonyai:* a) A nyugatázsiai felföldek (új anyag: a Kaukazus, az iráni fensík); a kelet-ázsiai felföld (a nagy fensík s a környező nagy hegységek leirása). b) A nagy alföldek (a sziberiai, a kirgiz-kalmuk és turáni puszták); a mesopotamiai alföld (ismétlés); a hindusztán- és bengal alföld; az indochinai s a chinai alföldek. c) Az isolált hegységek. A szigetek (Ázsia keletén): a nagy vulkánsor.

3. *Ázsia vizrendszere:* a) Tavak, mocsárok s a beléjök ömlő folyók, b) a középtenger, c) az indus oczeán, d) a nagy oczeán, e) a jegestenger mellékei.

4. *Az éghajlat, a növényzet és az állatvilág* különbségei fő vidékenként, lehetőleg összefoglaló vidékleirásokban.

5. *Ázsia népei*: a) a nagy népfajok szerint; b) foglalkozásmód szerint: vándor halász-, vadász- és pásztornépek; városlakó müvelt népek.

6. *A régi culturával biró országok:* a) Perzsia, India, China, Japán leirása; b) az európai hódítások s gyarmatosítások.

D) AFRIKA.

1. *Körülhajózás.* Tengerek s öblök. Szigetek.

2. *Domborzati viszonyai:* a) Északi vagy Alsó-Afrika: a berber felföld, a barkai fensík; a Szahara; a Szudán. b) Déli vagy Felső-Afrika: a Keletafrikai Felföld (Egyptom, Nubia és Habes); Közép-Afrika fensíkja; Délafrikai Felföld.

3. *Folyók s tavak:* a) A középtenger folyói (Nilus). b) az Atlanti óczeán folyói (Szenegal és Gambia; Niger; Congo; Oranje). c) Az ind óczeán folyói (Limpopo, Zambezi). d) A nagy tavak.

4. *Éghajlat; növényzet és állatvilág* különbségei fő vidékek szerint.

5. *Afrika népei:* a) a berber (mór) nép.; b) a négerek; c) a délafrikai törzsek (hottentot és busmán). — Afrikai fölfedezések és az európai gyarmatosítás.

6. Az afrikai világkereskedés fő tárgyai s nehézségei.

E) AMERIKA.

1. *Felosztás:* Észak és Délamerika. Körülhajózás: törzs és tagok.

2. *Domborzati viszonyok:* I. *A felföld.* a) A nagy hengylánczolat: a délamerikai hegylánczok (Andok) s közöttük a fensíkok; a közép-amerikai Cordillerák s a mexikói fensík; az északmerikai Felföld. b) A különálló hegycsoportok. II. Az *Alföldek:* a) a délamerikai (pampas, selvas, llanos); b) az északamerikai nagy alföld.

3. *A vizrendszer. Folyók és tavak.* A) *Északamerika:* a Jeges tenger melléke; Mackenzie s tavai; b) az Atlanti óczeán melléke: Szt. Lorenz s tavai: Hudson; Delaware; Susquehanna; Potomac; Rio grande del Norte; Missisippi és mellékfolyói; c) a csendes óczeán melléke: Jukón; Culumbia; Colorado s canonai; Sacramento és San-Joaquim. d) A lefolyásnélküli tavak. B) *Délamerika.* Az Atlanti óczeán melléke: a Magdolna folyó; az Orinoco és az Amazon (bifurcatiójuk); St.-Francisco; a La Plata.

4. *Éghajlat, növényzet és állatvilág* a fő vidékek szerint (északról-délre.)

5. *Népesség:* a) Az eszkimók; az indián törzsek; Közép-, Délamerika régibb műveltségű lakosainak maradványai; a délamerikai vad törzsek (mint a karibok, botokudok). b) Az európai fölfedezés és gyarmatosítás: a germán és a román Amerika. c) A rabszolgaság (a négerek) s megszüntetése.

6. Országok, fővárosok. A nagy bányavidékek; földmívelési, ipari és kereskedelmi középpontok.

F) AUSTRÁLIA.

I. *A Szárazföld és Tasmania.* Körülhajózás (öblök, kikötők). Belső vizek (a mocsarak, a Murray-folyó). Éghajlat, a sajátságos növény- és állatvilág. A népség: az őslakosság: a brit gyarmatosítás. Bányavidékek; állattenyésztés és földmívelés. Fő kikötővárosok.

II. *Oczeania.* a) *Az indus szigettenger.* A Szunda-szigetek, Molukkák, Philippinek. Éghajlatuk, növény- és állatviláguk. Az őslakó malájok; a spanyol s holland gyarmatosítás. Főhelyek. b) *Polynézia:* A Korálszigetek (mint a Karolinák); a vulkanikus szigetek (Uj-Zéland). A szigetek természeti sajátságai. Fölfedezések. Az őslakosság (a maláj és maóri). A havaii királyság. c) *Melanézia:* Uj-Guinea és a belső szigetöv. A szigetek természeti sajátságai. Az őslakosság (a papua). Gyarmatosítás.

III. osztály.

A physikai és mathematikai földrajz anyaga

két nagy csoportba osztható:

a) Először azon általános természeti tünemények világosítandók meg, melyek a gyermek tapasztalati körébe esnek s könnyen megfigyelhetők, s a melyek ismerete a föld physikai viszonyainak nagyban való tárgyalását előkészítheti. Magától érthető, hogy e fokon a tüneményeknek tudományos, a physikai törvények segitségével adandó magyarázatáról nem lehet szó, azon-

ban alkalmas kísérletekkel az egyes tünemények szembeötlő sajátságai és föltételei feltüntethetők.

A magyarázat a következő tüneményekre terjesztendő ki: A halmazállapot különbségei. (Föld, víz, levegő példájából kiindulva.) A nehézség általános ténye: az esés: folyós testek nyomása; közlekedő csövek (források eredete); légnyomás (barometer). A hőség hatása; thermometer. Légköri levegő hőmérséke, légáramlás; légköri csapadékok. (A víz körútja a földön.) A világosság visszaverődése, törése; a megvilágítás. Delejes és villámos tünemények.

b) A tananyag második csoportja a tulajdonképeni mathematikai és physikai földrajz elemeit adja. Itt tárgyalandók: A Föld alakja (a rá vonatkozó népszerű bizonyítékok); a Föld ábrázolása (földgömb; a földnek sík lapon való ábrázolásánál szokásosabb projectiók (a stereographikus és a Merkator-féle projectio); a földségek és a tengerek jellemzése. (Figyelembe veendők a tenger vizének árja, apálya, hullámzása és áramlásai is.) Az égboltozat mindennapi látszólagos mozgása. A nap látszólagos évi mozgása. (Időszámítás.) A föld mozgása saját tengelye s a nap körül. (Évszakok, nappal hossza.) A földövek. A klima tényezői. — Eső és szélövek. A hold keringése a föld körül. A föld állása a naprendszerben.

III. UTASÍTÓ ÉSZREVÉTELEK A RAJZOLÓ MÉRTAN ÉS SZABADKÉZI RAJZOLÁS TANITÁSÁHOZ.

Gymnasiumainkban a rajzoktatásnak első sorban az a czélja, hogy a térbeli szemlélet pontos gyakorlatával alapot vessen a későbbi geometriai tanításnak, e feladata teljesitésében másodsorban módot nyújtva az aesthetikai ízlésnek, valamint a műszaki ügyességnek is lehető fejlesztésére.

E szerint az oktatás minden fokozatán különösen az ábrázolandó alakok szerkezetének megértetésére kell törekedni; az egyszerű másolásra szánt rajzgyakorlatok csak igen gyéren és szigorúan megválogatva alkalmazandók.

A helyes felfogást ez irányban fejleszteni kell az adott alakok pontos megfigyeltetése s a megfigyelésből nyert ítéletek ellenőrzése és kiigazítása által; ehhez fűződjék azután az ábrázoló eljárásban való útmutatás és gyakorlat.

Kiinduló pontul a mértani síkalakzatok szolgálnak. További folyamában az oktatás mértani testekre, majd egyszerű műszaki és építészeti jellegű tárgyakra tér át.

A rajzoktatás lehetőleg közös legyen (tömegtanítás), vagy cseportok szerint való.

Közös a rajzoktatás, ha az osztály összes növendékei a falra függesztett mintáról, vagy a tanár által az iskolai táblára rajzolt mintáról egyszerre rajzolnak, míg a testmintákról való rajzolást a növendékek, legczélszerűbben kisebb csoportokra oszolva gyakorolhatják.

A tanulók öntevékenységének fölébresztésére idejekorán kell és lehet hatni, részint az emlékezetből való rajzolás gyakorlása által, részint egyszerűbb ismert alakok új combinatiója útján. Az emlékezetből való rajzgyakorlatoknál csupán oly tárgyakra kell szorítkozni, melyek jellemző idomokat mutatnak fel, s a mellett aránylag könnyebben ábrázolhatók; ez alkalommal a tanár a kiválasztott tárgyat (mintát) a fali táblára rajzolja, annak minden alkatrészét kellően meg-

magyarázza, azután a mintát letakarja, s önállólag emlékezetből rajzoltatja meg a növendékekkel.

A már ismert idomok új összetételére s újabb combinatiók feltalálására irányzott rajzgyakorlatok csak a tehetségesebb és haladottabb növendékekkel kísérlendők meg. Útbaigazításul e részben főleg a fali táblán adandó demonstratiók szolgálnak, melyek a mértani alapidomok összekötése, szabályos alakoknak átlókkal és haromszögekkel való felosztása és részarányos egymás mellé sorakoztatása stb. által új idomok és alakzatok vagy csoportozatok alakítására czéloznak.

A tanár a fali táblán előrajzolt ábrákat lehetőleg nagy mértékben és beható magyarázatok kiséretében a tanulók szemeláttára készítse.

E szóbeli magyarázatainak czélja az, hogy a szóban forgó tárgynak lényeges megkülönböztető sajátságait, más ismert idomokhoz való hasonlóságát, s hasonló tárgyaktól való eltérő tulajdonságait megfelelő módon kiemelje.

Összetettebb alakzatoknál azok alapidomát (csillag, kereszt, szívalak, szalag) és az alkatelemekből való származását kell kimutatni, valamint az adott tárgynak utánozására szükséges segédvonalakat, a tengelyeket, szintúgy a tárgy méreteit, főirányát, alakját s az egyes részeknek az egészhez való arányát pontosan meg kell határozni.

A fali tábláról való rajzolásnak kezdetén, vagyis mindjárt az első tanfokon figyelmeztetni kell a tanulókat azon különbségre, mely a táblára rajzolt minta és saját ábrázolásuk közt van, és szükség lesz őket arról is felvilágositani, hogy e különbség daczára saját másolataiknál az egyes részeknek aránya az egészhez pontosan megtartandó. Ha lapminták után történik a rajzolás, azok más méretben, tehát az eredetinél nagyobb vagy kisebb alakban másoltassanak.

Az elemi mértani idomok magyarázatánál arra kell törekedni, hogy jellemző tulajdonságaikról szemléleti úton győződjék meg a tanuló, úgy hogy pontos leirás után a kívánt idomot, például a derékszögű négyszöget, a négyzetet stb. minta nélkül is képes legyen előállitani.

A szemmérték és kézbeli ügyesség a következők által gyakorolható:

1. A vonalak, szögek, síkalakok nagyságának összehasonlítása által.
2. Adott vonalok és szögek osztása által.
3. Párhuzamos egyeneseknek és szögeknek előre megállapított bizonyos fekvésben rajzolása által.
4. A fali táblára előrajzolt mintának segédvonalak mellőzésével való előrajzolása által.
5. Valamely ábrának más adott nagyságban és fekvésben való rajzolása által.

Ilyen és ezekhez hasonló gyakorlatok, melyeket a szükséghez képest bőven szaporithatni, mindjárt az első osztályban a szemléleti oktatás alkalmával foganatositandók.

Az oly ábrázolási mód, mely sok időáldozattal járna, lehetőleg kerülendő.

A körrajz (contour) mindig gonddal, szabatosan, egyenletes tiszta vonalakkal készüljön, mert a rajznak értéke főleg ettől függ, s e részben a növendékeket már a legalsóbb fokon a lehető legnagyobb szorgosságra és pontosságra kell szoktatni.

Az árnyékolás minden modorosságtól ment, egyszerű kezeléssel, s az ön- és vetett árnyék kellő kiemelésével eszközöltessék.

Az oly növendékek, kik a fali tábláról a mintát kelleténél gyorsabban s azért netalán hibásan rajzolták le, arra szorítandók, hogy a munkát ismételve és jobban végezzék; ellenben az oly növendékeket, kik gyorsan és jól dolgoztak, arra lehet utasítani, hogy a mintát más fekvésben vagy más modorban (netalán tolrajzban vagy színezve) újra rajzolják.

A tanulók hibás rajzainak javítása az iskolában élő szóval történjék. A javító beledolgozás nincs rendjén; az ábrázolás módját illető útbaigazítás is a tanuló rajza mellett, külön papiron adandó.

A tanterv által az egyes osztályokra kiszabott tananyag részletezésére a következő megjegyzések lehetnek irányadók:

I. osztály. Bevezetésképen a rajzeszközök és szerek (u. m. vonalzó, háromszögek, körző, hosszmérték) ismertetésével egybeköthető a legfontosabb geometriai alapképzetek leíró magyarázata s rajzolása; nevezetesen: egyenes, görbe vonal, kör, szög.

A tervszerű rajzolás maga a geometriai ornamentikából veszi anyagát; egyes ékítmények szemléltető elemzéséből s elemeinek rajzolása alapján nyerje a tanuló geometriai ismereteinek folytonos bővítését. A tanító eljárás körülbelül ezt az utat követheti: a rajzolandó ékítményt a tanár nagy lapmintán bemutatja, alkotó elemeire bontatja, és ezek geometriai sajátságait magából szemléletökből megvilágítja. Majd előbb az egyes elemeket s utóbb az egész ékítményt a tanár az iskolatáblán a tanulók előtt szerkeszti, s velök is rajzoltatja.

Minden rajz rajzónnal, vonalzó s körző segítségével tisztán és pontosan készítendő, eshetőleg ügyesebb tanulók tollal, tussal vagy festékkel kihúzhatják. Végre azon tehetséges növendékek, kik a geometriai elemek szemléltetésére szolgáló ékítményeket ügyesen befejezik, rajzolhatnak szabad kézzel az osztály tananyaga körébe tartozó oly egyszerű ékítményeket is, melyek nagyobb és egyszerűbb arányok felhasználása által a szabadkézi rajzra alkalmasak.

A szemlélet és rajzolás alapjául szolgáló ékítmények a következők lehetnek:

Egyszerű szegélydiszítmények és derékszögű, valamint ferdeszögű vonalcombinatiók. Az egyszerű mäander. A szabályos sugárrendszer. Többoldalú symmetrikus idomok. Az ötlapú csillag- és rosette-alakok. Ivek, hullámvonalak. Érintkező ívek s köridomok combinatiói. Többtagú rosettek. Körök, elliptikus és tojásidomok combinatiói. Hullám- és csigavonalak sorozatai. Csigavonalú és fonadékdíszek.

Ezek sorából a rajzolandó anyag oly módon szemelendő ki, hogy a következő geometriai elemek ismertetésére, leírására és gyakorlására adjon alkalmat.

a) Vízszintes és függélyes vonalak.

Vonalak összeadása és kivonása. Tört vonal egyenesítése.

b) Négyzet és derékszög.

Párhuzamos vonalak rajzolása, háromszög és vonalzóval vagy két háromszöggel.

c) Négyzet és parallelogramm átlója. Háromszögek, különösen a derékszögű, egyenszárú és egyenoldalú háromszög (45°, 60° és 30° ferde irányok.)

d) A szögek. A szög nagysága kifejezve a forgatás által; a szögek és a kör viszonya, a szögmérő (transporteur). Meghatározott nagyságú szögek rajzolása. Szögek összeadása és kivonása. Mellék-, csúcs-, kiegészítő és pótló szögek viszonya szemlélet alapján magyarázva.

e) Vonalak osztása. Ivek osztása. Szögek osztása. — A kör kerületének osztása (különösen 3, 6, 12; 4, 8; azonfelül 5, 10 részre). Beirt sokszögek.

f) Egyenesek arányos osztása. Sokszögek háromszögekre való felbontása.

g) Adott négyzetnek kettese és fele; a derékszögű háromszög oldalain emelt négyzetek viszonya.

h) Területmérés. Egybevágó, hasonló és egyenlő területű három- és sokszögek.

i) Symmetrikus fekvés és symmetrikus idomok.

k) A kör; átmérő és húr; központi s kerületi szögek; érintő, egy és két kör érintője; körülirt sokszögek. Két kör viszonyos helyzete; érintés, metszés.

l) Csigavonal, kigyóvonal, tojásidom és ellipsis rajzolása.

A *II. osztály* főanyaga egyszerű alakú testek szemléltetése, és főbb helyzeteikben való ábrázolásuknak ismertetése és gyakorlása.

A tanítás a test alkotó részeinek, lapjainak, éleinek s szögleteinek, valamint azok viszonyos fekvésének pontos szemléltetéséből indul ki; majd mindeniknek hálózatát adja, és útmutatást nyújt modelljének elkészítésére. Csak ezután térhetni át az ábrázolásra. Itt az eljárás sikeressége érdekében a tanár a rajzolandó testnek képét szabatosan megrajzolt s megfelelő módon megárnyékolt ábrában fogja bemutatni, azon az egyes látható részeket meghatároztatja, s a fiuk modelljét is a megfelelő állásba helyezteti.

A szemléltetésre szolgáló drót- és tömör-minták, kellő nagyságuak legyenek; a rajzolás maga legczélszerűbben a tanár táblarajza és az egyes fiuk modellje után történik.

Igy haladva, az oktatás előbb a koczka, egyenes hasáb, piramis, henger, kúp és gömb ismertetésével foglalkozzék; csak az-

után térhet át nemes alakú edényekre, egyszerűbb oszlopfőkre, oszloplábakra s más egyszerűbb építészeti jellegű idomokra.

A rajzok rajzónnal, körző és vonalzó segítségével, a tanuló ügyességéhez képest szabadkézzel is előállítandók. Drótminták rajzai ecsettel, tussal vagy festékkel huzhatók ki; a tömör modellek rajzai ónnal és törlő segítségével árnyékolhatók; az ügyesebb tanulók pedig a rajzoknak krétával vagy festékkel való elkészítésére is utasíthatók.

Az egyes idomok ismertetése közben az ügyesebb tanulóknak magán gyakorlására, a tanítás a síkmértani ékítményes szabadkézi rajz folytatásaképen adhat könnyen felfogható mintákat, minők: négyzet és derékszögű parallelogramm összetettebb tagozatai, hullám- és csigavonalak, kör- és elliptikus idomok combinatiói, egyszerű egyenes és görbe vonalú fonadék- és szalag-diszítmények.

III. osztály. A harmadik osztály gyakorlati főczélja: az elemi geometria alkalmazása a rajzok kisebb mértékben való rajzolásánál; kisebb területek felmérése a triangulatio s a coordináták módja alapján; nivellálás elemei egyszerű eszközökkel. E gyakorlati feladatokkal kapcsolatban bővítendők az eddig szerzett planimetriai ismeretek s gyakorlandók be, főleg a constructiv rajzolás szempontjából: egyenesvonalú szögek rajzolása és másolása; a négy alapművelet egyeneseken és szögeken; merőleges, párhuzamos arányos egyenesek szerkesztése; az egyenes vonalú zárt idomok szerkesztése adott részeikből; a területek egyszerűbb átalakítása és az alapműveletek területeken; a körnek s az ívnek osztása; a szögmérő szerkesztése; beirt s körülirt idomok (húrok, érintők), különösen a szabályosak.

Methodikus tekintetből súly fektetendő arra, hogy az egyes planimetriai tételek valóban, mint a gyakorlati feladat megoldására szolgáló igazságok, a követelt constructio végrehajtásához vezető legczélszerűbb eljárásmódok emeltessenek ki, és e körülményben leljék igazolásukat, nem pedig valamely elvont tételsor kapcsolatából álló bizonyításban. A gyakorlati felmérések rendes kirándulások alkalmával szabadban eszközlendők. A rajzolás anyagát az idomok szerkesztésén különféle constructiókon kívül főképen a helyszínrajzolás elemei szolgáltathatják, azonban a szokásos eljárások s megjelölési módok némi begyakorlásánál tovább ne terjeszkedjék.

IV. osztály. A negyedik osztálynak hasonlókép van különálló gyakorlati feladata, mely ép úgy mint a III. osztály planimetriai anyaga az I. osztályéhoz csatlakozott, a II. osztály stereometriai tanításához fűződik; nevezetesen: egyszerűbb tárgyak (építmények) homlok- s alaprajzának, valamint főbb metszeteinek ismertetése. Ezt megelőzőleg azonban az év első harmada a planimetriai constructiók oly befejezésére fordítandó, hogy a tanulók a kúpszeletek, körcycloisok, körevolvensek s az archimedesi csigavonal szerkesztésében, kellő számú kerületi pontok alapján, szintén gyakorlottságot szerezzenek. A taní-

tás itt is lehetőleg tekintettel legyen ezen görbe vonalaknak alkalmazására, különösen a decorativ művészetben is, és nehány ide vonatkozó tárgyat szemléletileg is mutasson be.

Az év hátralevő része a fenn jelzett stereometriai anyagnak tárgyalására fordítandó. Magától érthető, hogy az oktatás e fokán az ábrázolási elvek megértésére alapot csakis a közvetlen szemlélet nyújthat, még pedig nagyobbára alkalmas modelleken, s a mennyiben a tárgyak alaprajzának és metszeteinek nem is előállítása, mint inkább csak megértése a czél, a tanítás nem is lesz kénytelen bonyodalmas constructiv müveletek végrehajtásába bocsátkozni.

Bevezetésül azonban mindenesetre szükséges azon stereométriai alaptényeket tárgyalni, részben a II. osztály tananyagát fölelevenítve, melyek nélkül az ábrázolásnak igen elemi megértése sem lehetséges. Ilyenek: a sík és helyzete; két egyenes, az egyenes és a sík, két sík relativ helyzete; az egyenes és sík metszéspontja és szöge; két sík metszésvonala és szöge (lapszög); testszögek. Az orthogonalis ábrázolás magyarázata pedig különösen a következő elemekre terjeszkedjék ki: a) ábrázolás egy képsíkon: a pont, az egyenes, a görbe (kül. a kör) és a sík idomok (kül. a sokszögek) helyzete és képe; főképen gyakorolva az eredeti idomok meghatározását a képből; b) ábrázolás két képsíkon: ugyanazon sor, mint előbb, végre a legegyszerűbb testek (hasáb, piramis, henger, kúp és gömb) helyzete és képei.

E tárgyalás folytán rajzolásra anyagot szolgáltatnak ép a szóban forgó térbeli alakok legkönnyebb helyzeteikben. Végső alkalmazását nyujtják a tanultaknak egyszerűbb épületek alaprajzának és könnyebb metszeteiknek elemzése és rajzolása. Példákat a fiúk környezetéből, de az ókori életből is vehet a tanítás (a görög és római ház, a görög színház, az amphitheatrum; ókori templom stb.); czélszerű, ha a rajzokon kívül kis modellek is állanak rendelkezésre. A fiúk rajzai egyáltalán csak kihúzva készüljenek.

A szabadkézi rajzolás, melynek alapját az I. és II. osztálybeli rajzoló geometria veti, a harmadik osztálytól fogva nem kötelező tantárgy többé, de kivánatos, hogy a tanulók többsége felhasználja az alkalmat, melyet a közmüveltség e fontos elemének rendkívüli órákban való tanítása nyújt. E végre minden intézetben a szabadkézi rajzolás rendkívüli tanítása akként szervezendő, hogy a jelentkező növendékek két külön csoportban nyernek tanítást, heti két-két órában. Az alsó csoportot a III. és IV. osztály tanulói alkotják, minthogy e fokon még teljesen alkalmazható a közös tanitás; míg az V. osztálytól fogva kívánatos, hogy a rajzoktatás mindinkább egyéni jelleget öltsön, a növendékek külön képességét és tehetségét jobban számba vegye.

Az alsó fokú tanításnak tananyaga, az alapvető tanítás folytatásaképen, a következő: diszítményi alaktan kapcsolatban a stilnek és stilizálásnak a növendék felfogásához mért magyarázatával. Nevezetesen tanítandók: A mäander összetettebb alakzataiban. Körives combinatiók a négyzetben és körben. Hullám-, kigyó-, csigavonalak és combinatióik. Stilizált levelek és virágok, palmetták stb. Fonadékdíszek,

levél- és virágszalagok. Egyszerű domború ékítmények árnyékolt rajzai. — A síkdiszítmények polychromok is lehetnek.

A felsőbb csoport tananyagának fokozata lehet: a) Polychrom síkékítmények rajzolása és festése, különös tekintettel a bennök nyilvánuló stilfajokra. b) Oly sík és domború ékítmények jelesebb mintáinak másolása, melyekben s növény- és állatvilágból vett motivumok jelentékenyebb tért foglalnak el, pl. gazdagabb stilszerű oszlopfőkön, pillérek, konzolok, párkányok díszeiben, és más építészeti alkatrészeken. Ezzel kapcsolatban adandó az építészeti stil ismertetése, nevezetesen az oszloprendek jelesebb ábrákban való bemutatása és elemző magyarázata, idevágó nagyobb alakú rajzgyakorlatok kíséretében. Ebben az a sorrend ajánlatos, még a rajzolás szempontjából is, mely a remekkori stileken kezdve áttér a középkori román és gót, s csak azután a renaissance és újabbkori építészet jelesebb alkotásainak magyarázatára és jellemző részleteiknek rajzolására. c) Befejezi a tanítást az emberi fejnek jeles modorban rajzolt lapmintákról, esetleg régi mestereknek reprodukált kézi rajzai után való másolása; az ebbeli rajzkisérleteket azonban az emberi fej szokásos felosztásának és egyes részei kölcsönös arányainak magyarázata előzze meg.

Nem tanácsos, hogy a gymnasiumi szabadkézi rajztanítás ezen a tananyagon túl terjeszkedjék. A mely tanulónál határozottabb tehetség nyilvánul, annak tanításában inkább oda kell irányozni a törekvést, hogy az előadás különböző módjait minél tökéletesebben elsajátítsa, s alkalmat kell neki adni, hogy minél jelesebb mintákon fejlődjék ízlése. Ezek aztán folytatólagosan a fejrazolást féldomború és domború minták, eshetőleg remekkorbeli mellszobrok után is gyakorolhatják. A mi már ezután következhetnék, pl. az egész emberi alak vagy a tájkép rajzolása, már határozottan a középiskolai szabadkézi rajztanítás keretén kívül esik, mert az emberi alak rajzolása megfelelő anatomiai ismeretek nélkül, valamint a tájképrajz pusztán gyarló lapminták után, a természet után való tanulmányzás nélkül számba vehető haszonnal nem jár.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

7. A választmány február 9-én tartott ülése.

Elnök: *Berecz A.*, jegyző *Brózik K.*

Jelenvoltak: *dr. Csengeri J., dr. Ferenczy J., Hofer K., dr. Károly Gy. H., Köpesdy S., Mayer, J., dr. Riedl F., Szarvas G., dr. Szemák I., Tiber Á., Volf Gy. és dr. Wagner Á.*

Hofer Károly alelnök mindjárt az ülés elején meleg köszönetet mondott a választmánynak az iránta tanusított jóindulatáért, midőn előtte betegségéből való felépülése alkalmából küldöttségileg örömét fejezte ki. Biztosította a választmány minden tagját, hogy mint eddig, úgy ezentúl is őszinte, igaz barátjuk fog maradni.

Berecz A. az alelnöknek adott válaszában örömét fejezte ki, hogy őt ismét jó egészségben a választmány körében üdvözölheti.

Az elnök ezután bemutatja a kultusminiszter úr ő exczellencziájának 1643. sz. a. leiratát, a melylyel az egyesületnek 500 frtot engedélyez oly czélból, hogy ez összegen a tanári társalgókörnek is rendelkezésére bocsátandó pedagogiai folyóiratokat és pedagogiai munkákat szerezzen be. A választmány köszönettel fogadja.

A főtitkár ezután bemutatja az ezen czélra kiküldött bizottság által összeállított folyóirat-, illetőleg könyvjegyzéket. A választmány a beterjesztett jegyzéket csekély módosítással magáévá teszi és elrendeli, hogy a jóváhagyott jegyzékben foglalt könyvek és folyóiratok beszereztessenek.

A választmány a „Népiskola“ szerkesztőségének kívánságára meghagyja, hogy a fentnevezett ujságnak a „Közlöny“ cserepéldánykép megküldessék.

Sebestyén Gy. bejelenti, hogy az ifjúsági iratok-tárának V. füzete megjelent, a VI. füzet pedig sajtó alatt van. A főtitkár javaslatára a választmány jóváhagyja, hogy ez ujabb füzetek után is 10 megrendelt példány után egy tiszteletpéldány adassék.

A főtitkár bemutatja Szász Domokos tiszteletbeli tag következő levelét:

Tekintetes Főtitkár Ur!

A tekintetes urnak január 31-dikéről kelt s hozzám intézett nagybecsü levelét s annak mellékletéül az országos közép-iskolai tanáregyesület által nevemre kiállított díszoklevelet hálás indulattal vettem. Mélyen érzem, hogy azon kitüntető kegyre, melylyel engemet az egyesület megajándékozni méltóztatott, teljességgel nem vagyok méltó. Én oly feltünő érdemeket a tanügy terén, melyeknek e kitüntetés megérdemlett jutalma lehetne, nem szereztem s e kitüntetést csak olybá tekinthetem, mint előlegezését a bizalomnak a jövőre nézve. Ez értelemben fogadom el a tiszteletbeli tagságot s kérem Önt, szíveskedjék az egyesületnek tolmácsolni legforróbb köszönetemet s egyszersmind azon igéretemet, hogy annak felvirulása érdekében, parányi tehetségem mértéke szerint, mindent elkövetni, legkedvesebb kötelességemnek tartandom.

Kiváló nagyrabecsülésem nyilvánítása mellett maradtam

Kolozsvárt, 1886. február 4 én

Tekintetes Főtitkár Ur tisztelője

Szász Domokos,
erdélyi ref. püspök.

Az elnök ezután bemutatja dr. Erődi Bélának a fiumei kör elnökének és a választmány tagjának következő levelét:

Mélyen tisztelt Elnök Ur!

Csak most vagyok azon helyzetben, hogy az országos közép-iskolai tanáregyesületnek városunkban tartandó közgyülésére tett intézkedéseinkről némit közölhetek.

Becses levelének vétele után azonnal fölkerestem Ciotta János polgármestert, ki a közgyülés érdekében szivesen megigérte közreműködését. Ez után még a mult évi deczember hó 15-ikán alakuló ülésre hivtam össze a tanári kört, hogy az első intézkedés innen induljon ki. Ezen gyülésről dr. Gribovszky Jenő tanár, a kör titkára, már értesité Közlönyünk szerkesztőségét s tudósítása a januári füzetben közzé tétetvén, ezen ülésen tett intézkedéseinket hallgatással mellőzhetem. Csak annyit kivánok fölemlíteni, hogy a kör határozatához képest irásban megkerestem a podestát az ügy iránti érdeklő-

désre s az előmunkálatokban való részvételre. A polgármester ugy az elnök ur levelét valamint az én megkeresésemet is bemutatván a városi közgyülésnek, ez kimondotta határozatilag, hogy az egyesületet szívesen látja városunkban s felhatalmazta a polgármestert mindazon intézkedésekre, melyeket az ügyben tenni szükségesnek vél. Kérésemre hat városi képviselőt kért fel a rendezőbizottsághoz való csatlakozásra, kiken kivül a kör még Hajnal Antal kikötő épitési felügyelőt is felkérte a részvételre. Az alakuló gyülést e hó 7-ikén délelőtt tartottuk meg, melyen jelen volt maga a podestà, a városi képviselők és a tanári kör tagjai. Felkérésemre a podestà maga elnökölt ezen az ülésen, melyen kimondottuk, hogy a *közgyülés julius hó 8., 9. és 10-ikén (csütörtök, péntek és szombat) tartassék.* 7-ikén volna az ismerkedési estély. Az ide utazásra nézve kivánatos volna, hogy az Budapestről Fiuméig külön vonaton történjék. Igy a megérkezés és fogadás is ünnepélyesebb lehet; de a külön vonattal jelentékenyebb kedvezményt is lehetne kieszközölni, mint az egyenkinti utazásnál. A közgyülést az intézeti igazgatókra való tekintetből, kik julius első napjaiban még el vannak foglalva, nem tehettük korábbra, későbbre halasztani szintén nem tanácsos, mert esetleg kevesebben vennének részt.

Elhatároztuk továbbá, hogy a *közgyülés után kirándulást teszünk Dalmáczíába.* Egy része az isztriai partot és Velenczét ajánlotta, ezt azonban elejtettük azon okokból, hogy az isztriai part csekélyebb érdekü, Velencze pedig könnyen és olcsón hozzáférhető bármikor; mig ellenben az utazás Dalmáczíába sokkal érdekesebb, rendes körülmények között nagyon drága és még sem aknázható ki annyira, mint ilyen alkalommal; végül egyesek a dalmáczíai ut után, vagy ennek elhagyásával is könnyen kirándulhatnak Velenczébe. Erre az utra is fogunk kedvezményt kérni a Lloydtól. A kirándulás rendezésével egy külön bizottság foglalkozik; ez dolgozza ki a részletes programmot, melyet, mihelyt elkészül, azonnal közleni fogok. Annyit előre is biztosként állíthatok, hogy a Lloydtól remélhetőleg a legnagyobb kedvezményt fogjuk ezen kirándulásra megnyerhetni. A kirándulás innen julius 11-ikén (vasárnap) indulna el s a *Quarnero szigetei, Zara, Sebenico, Trau, Spalato, Sabioncello, Raguza érintésével Cattaróig tervezve körülbelül 5 napra tehető, honnan a kirándulók visszatérve direkt akár Triesztben vagy Velenczében köthetnek ki.* Ezt különben a részletes programm fogja megállapítani.

A közgyülés három napjának délutánjait helyi kirándulásokra szeretnők fenntartani s azért a szakosztályi ülések egyáltalán mellőzendők volnának. Igy is alig lehet három nap délutánján a sok látni valót megtekinteni, *minők a tanintézetek, a kikötő, a gyárak (papir, dohány, rizs, vegyszerek, torpedo, petróleum), a környék érdekes helyei: a martinshizzai vesztegzár, Buccari-Portoré, Abbazia, Veglia szigete, a prilukai kőbányák, a Tersatto vára stb.*

A közgyülésre vonatkozó egyes teendők végzése albizottságokra ruháztatott; alakittatott összesen 8 albizottság, melyek mindegyikében városi képviselők is részt vesznek.

Szóba hozatott egy tanszerkiállítás rendezése is és az inditvány általános helyesléssel találkozott. Igen kérem mélyen tisztelt Elnök urat, hogy ugy erre, valamint a többi határozatainkra nézve is a központi választmány nézetét velünk közölni szíveskedjék, mivelhogy helyeslés esetén a szabad kikötőnkbe behozandó czikkek vámmentes visszaszállíthatása iránti engedélyért két miniszteriumhoz való folyamodás valamint az egyes tanszergyárosok érdekbe vonása is sok időt vesz igénybe.

Szivesen vennők, ha a programm megállapíthatása tekintetéből a közgyülésen tárgyalandó tételek, értekezések czímeit és azok terjedelmét velünk ideje korán közölni sziveskednék.

A vidéki kirándulás előkészületei, főleg a dalmáczíai városok iskola hatóságai értesítése, egy megfelelő hajó kiszemelése és kellő felszerelése, de a szállások ideje korán való elkészíthetése czéljából is nagyon óhajtanók, *ha a közgyülésen résztvevőknek legalább megközelítő számát körülbelül márczius végeig megtudhatnók.* De szükséges azt mihamarább megtudni azért is, hogy a t. választmány a külön vonat iránt kellő időben intézkedhessék.

A mi a költségeket illeti, tájékozásul egyelőre csak annyit közölhetek, hogy naponkint és személyenkint körülbelül annyi vehető számításba, mint Budapesten; a vidéki kirándulás egy-egy napja is átlag ennyire tehető.

A közgyülés iránt *a kir. kormányzó, dr. Zichy Ágost gróf ur is melegen érdeklődik és az ügyet jóakarólag támogatja.*

Midőn ezeket becses tudomására hozni kivántam vagyok kiváló tisztelettel stb.

A választmány köszönettel vette tudomásul a fiumei kör elnökének értesítését; a benne foglalt javaslatok ügyében a következőket határozta:

A közgyülés ez évben julius hó 8., 9. és 10-én fog megtartatni.

A választmány oda fog törekedni, hogy a tagok az utazásnál a kieszközölhető legnagyobb kedvezményt megnyerhessék.

Helyeselte a választmány a tervbe vett kisebb és nagyobb kirándulásokat is és e végből a programmot olyatén módon fogja megállapitani, hogy a közgyülési tárgyalások csakis délelőttre szoríttassanak.

A tanszerkiállitást a választmány csak az esetre kivánja rendeztetni, ha azt a fiumei helyi viszonyok kivánatossá teszik. Végre a választmány *Köpesdy S.* elnöklete alatt *Tiber A.*, a főtitkár és a titkárból álló bizottságot küldött ki, a melynek feladatává tette, hogy a közgyűlés előkészitésére minden szükséges teendőt előkészitsen.

A pénztárnoknak megadatott a felhatalmazás, hogy április 1-én a tagdíjakat postai megbizás utján behajthassa; egyszersmind megbizta a választmány a pénztárnokot, hogy a több évi tagdíjjal tartozó tagok névsorát összeállitsa; ezeket a főtitkár fogja fizetésre felszólitani.

Uj tagokul felvétettek: *Szkokán Sándor* kis-szebeni kegy. r. házfőnök és gymn. igazgató, aj. Rappensberger V.; *Zagróczky Jolán* m.-szigeti fels. leányisk. tanitónő, aj. Marikovszky M.; *Reiner Róza* vágujhelyi polg. leányisk. r. tanitónő, aj. Endrei Á.; *Hain József*, *Kis Sándor* főgymn. tanárok N.-Kanizsán, aj. Harmath G.; *Martinyi József* gymn. igazgató; *Mészáros Ferencz*, *Leffler Sámuel*, *Szlaboczky Imre* gymn. tanárok, aj. Materny L.; *Tóth György* főgymn. tanár Budapesten, aj. dr. Schmidt Á.; *Fogarasi Albert*, *Bartha Zsigmond* és *dr. Farnos Dezső* főgymn. tanárok N.-Enyeden, aj. Váró F.; *Telegdy Gyula* beszterczebányai áll. fels. leányiskolai zenetanár, aj. dr. Gerevich E.; *Mohr Péter* helv. hitv. vallástanár Fiumében, aj. dr. Griboszky J.; *Perényi Adolf* gymn. tanár Budapesten, aj. Köpesdy S. *B. K.*

II. A körök.

A selmeczbányai kört a mult hónapokban különösen a népszerű előadások rendezésének ügye foglalkoztatta: igy nevezetesen a *nov. 7-iki* havi gyülésen, melyen a kör elhatározta, hogy ez ügyet egy, *Bulyovszky Sándor*, *Osztroluczky Gyula*, *Spotkovszky Károly és Sulcz Endre* tagtársakból álló állandó bizottságra bízza, melynek feladata leend,

nemcsak e népszerű előadások megtarthatását minden tekintetben előkészíteni, de oda is hatni, hogy azok, ha nem is a következő bőjtön, de mindenesetre a jövő őszön rendezhetők legyenek.

A *decz. 5-iki* havi gyülésen *Bulyovszky Sándor* módszeres előadásban bemutatta, *hogyan vezeti be VI. osztálybeli növendékeit a trigonometriába.* Nagy gonddal előre megszerkesztett táblarajzokban kitűntette a tanításnál követett sorrendet, melynek szerinte abból kell állania, hogy először oly derékszögű háromszögek segítségével, melyekben két 45^0-nyi szög, azután olyakkal, melyekben egy 30^0- és egy 60^0-nyi szög foglaltatik, végre, melyeknél az oldalak hosszusága 3, 4, 5 egység értessük meg növendékeinkkel, miszerint az oldaloknak egymáshoz való viszonya mindig a hegyes szögnek nagyságától függ; ilyen eljárással világossá tehetjük előttük, hogy minden derékszögű háromszög hegyes szögének az oldalok egy határozott viszonya felel meg, és hogy ezen viszonyt azután számmal is kifejezhetjük, mely viszonyszám ilyformán egy bizonyos szögnek mérőszáma fog lenni. A kör tagjai helyesléssel fogadták előadónak módszerét, de *Jezsovics Károly* figyelmeztetett arra, hogy a trigonometriába való bevezetésnek ily módon eszközlése után czélszerű a régebben használt szemléltetésnek azon alakját is alkalmazni, mely egy ábrán tűnteti fel, hogy mennyire változik a hegyes szög legcsekélyebb változtatása által is az oldalak arányszáma.

A *jan. 16-án* tartott havi gyülésen a trsztenai körnek ezen indítványára vonatkozólag: „Hasson a központi választmány fensőbb helyen oda, hogy a tanárok gyermekei a tandíjak fizetésétől föltétlenül felmentessenek" körünk a következő határozatot hozta: „Ha a tanárnak gyermeke, ugy magaviselet, mint tanulás tekintetében megfelel az iskola követelményeinek, akkor ne legyen köteles a tandíj elengedését kérelmező folyamodványához szegénységi bizonyítványt mellékelni." — Ugyanezen gyülésen *Sulcz Endre* ismertette egy a VIII. osztályban Petőfi leíró költeményeiről tartott előadását. Bevezetésül, de egyrészt ismétlésül is e kérdéseket tárgyalja: mi a leírás és mi a czélja? mi a tárgya? melyek a fajai? Ez utóbbival kapcsolatosan felemliti a különböző időben és különböző nemzeteknél mívelt leiró költeményfajokat, melyekben a költő eltér a tiszta leirástól az által, hogy vagy a tanító részletezésre vagy lirai elemre fektet kiváló súlyt Átmegy azután Petőfi leíró költeményeire, és ezek közül Az alföld, A csárda romjai, A puszta télen, A Tisza, Kutyakaparó czímüeken mutatja ki a lirai elemet, azaz, hogy a leirt tárgy, tájkép milyen hatással van a költőre, és hogy e hatást hogyan olvasztja össze saját érzésével. Noha Petőfi így eltér a puszta leirástól, mégis teljesen érvényre juttatja a szemléltetést és elevenséget. Végül kiemeli Petőfi leiró költészetének azon jelenségét, hogy kiváló művészettel jelöli ki azon pontot, melyről az egész leirt tájképet vagy tárgyat képzeletben még egyszer áttekinthetjük. A kör köszönetet mond előadónak ezen sikerült ismertetéseért s helyesli a módszert, melyet az irodalomtörténet tárgyalásánál követ. Nagy érdeklődéssel várjuk tőle a kecskeméti kör által felvetett, a magyar irodalomtörténet egy vagy két évben való tárgyalását illető kérdés megvitatását. *Király Ernő*, jegyző.

A pozsonyi kör *deczember* és *január havi* ülései a tagok élénk érdeklődése és részvéte mellett folytak le. A deczember hó 5-ikén tartott ülésen *Pirchala Imre* alelnök olvasta fel emlékbeszédét Malmosi Károly felett, mely a „Közlöny" hasábjain is megjelent. Majd beterjesztetett a központi választmány által megküldött és az egyes körök által tárgyalás végett felvetett kérdések jegyzéke, melyet a kör egy szűkebb bizottságnak oly megbizással adott ki, hogy ezen jegyzékben felvetett kérdések alapján állapítsa meg a kör jelen évi munkaprogrammját és ezt jövő havi ülésén terjeszsze a kör elé. Végül *dr. Wagner Lajos* főreáliskolai tanár értekezett *„a magyar nyelv grammatikai oktatásának sikerességét előmozdító eszközökről vegyes ajku iskolákban."* Értekező nézetei a következők: 1. A vegyes ajkú középiskolában első időben a helyes kiejtésre, a helyes hangsúlyozásra és a helyesirásra kell különös gondot fordítani. 2. Az első és második osztályban keveset kell olvastatni, de az olvasottat a legtüzetesebben tárgyalni; minden mondatot a tanulók anyanyelvére kell lefordítani. 3. A tanuló szógyüjteményt csinál magának és a szókat óráról-órára betanulja. E szók a beszéd- és értelemgyakorlatok alapjául szolgálnak. Könnyebb olvasmány memorizálandó és elmondható. 4. A nyelvtanra több időt kell fordítani, mint az olvasmányra. Az alaktan egyes formái mindég a tanuló anyanyelvén való jelentésükkel együtt felmondandók. 5. A terminologia legyen rövid. 6. A tankönyv az első és második osztályban legyen rövid, s foglalja magában az olvasmányokat, nyelvtant, mondattant, a phraseologiát és az irásbeli gyakorlatok themáit. A harmadik osztályban már külön grammatika és külön olvasókönyv használandó. E grammatika úgy legyen szerkesztve, hogy azt a tanuló egész a nyolczadik osztályig mint vademecumot használhatja. 7. Az irásbeli dolgozatok első sorban nyelvtani gyakorlatokból álljanak. Itt különösen a germanismusok és szlavizmusok kerülésére, az alanyi és tárgyi igeragozás jó begyakorlására, a helyesirásra kell ügyelni. A harmadik osztályban már igen könnyű stilgyakorlatokról is lehet szó, de mindig az olvasmány alapján. A kör e nézeteket magáévá tette.

A *január hó 9-én* tartott ülésen a kör munkaprogrammjának megállapítása végett kiküldött bizottság jelentést tett tanácskozásai eredményéről, melynek alapján a kör az egyes körök által felvetett kérdések közül tárgyalásra kitűzte a következőket: 1. A selmeczbányai kör tétele a geometriai rajzolás szerepéről a középiskolában. Előadó: *Hirschmann Ferdinand.* 2. A szabadkai kör kérdése a földrajz és természetrajz tanítási módjáról az algymnasiumban. Előadó: *Győrik Márton.* 3. A pozsonyi kör három tételét *Márkusovszky Sámuel* (a latin stylus-gyakorlatok kezeléséről) *Samarjay Mihály* (a franczia nyelv tanítása sikertelenségének okairól) és dr. *Hoffmann Frigyes* (az önképző körökről) vállalták el. 4. A kecskeméti körnek amaz indítványa, hogy a magyar nyelv és irodalom tanitása a gymnasiumban is két évre tétessék, szintén kitűzetett tárgyalás végett, de előadó még nem jelentkezett rá. 5. Az ujvidéki körnek inditványát a magyar nyelv tanításáról tárgyalásra *dr. Tóth Sándor* vette át. Magáévá tette a kör az ujvidéki körnek amaz indítványát, hogy a tanügyi kormány állapítsa meg a tankönyvek papírjainak színét és betűi-

nek alakját, — jóllehet ezen indítványnak érvényt szerezni a középiskolai egészségtani tanárok feladata lesz. Az ujvidéki körnek harmadik indítványához, mely az autonom hitfelekezeti középiskolai tanárok fizetésének az államiakéval való egyenlő fokra emeltetését czélozza, a kör pártolólag hozzájárul, de elveti az ujvidéki körnek negyedik indítványát, mivel az érettségi vizsgálati utasítások e tárgyban eléggé intézkednek. — Ugyanezen ülésen tárgyalás alá vétetett a *Pirchala Imre* által készített ügyrend és több toldalékkal elfogadtatott. Végül még *dr. Wagner Lajos* ismertette dr. Tóth Sándor olvasókönyvét a rhetorikához, és rhetorikáját, mindkettőről előnyösen nyilatkozván.

Markusovszky Sámuel, a kör jegyzője.

A trsztenai kör január 30-án tartott ülésén az elnök inditványára a kör kegyeletes szivvel jegyzőkönyvileg is kifejezést adott mindnyájunk által tisztelt és szeretett főigazgatónk, Nuber Sándor gyászos elhunyta fölötti őszinte, mély fájdalmának.

E kegyeletes megemlékezés után ugyancsak az elnök indítványára a kör jegyzőkönyvileg melegen üdvözli *Kovalik Jánost*, a kör jegyzőjét, bölcsészettudori rangra való emeltetése alkalmából. Ezek után elnök felolvassa *Brózik Károly* egyesületi főtitkár átiratát, melyben a kört az ez által tett többrendbeli indítvány sorsáról tudósítja, a mint ez különben a Tanáregyesületi Közlöny f. é. januári füzetének 331-ik lapján olvasható. Elnök örömmel kiemeli továbbá, mint a kört illető megtisztelést, azt, hogy ismét a fiumei kör fordult a trsztenai körhöz alapszabályainak megküldése végett; ezek másolatát jegyző a fiumei körhöz azonnal átszármaztatta.

Erre *Hikl József* felolvassa a szabadkai körnek a „*földrajz és természetrajz együttes tanítása*“ tárgyában tett indítványára vonatkozó dolgozatát. Fejtegetésének eszmemenete és főbb pontjai a következők:

1. Bevezetésül kiemeli értekező a tanár illetékességét és kötelességét arra nézve, hogy a fenálló tanterv egyes pontjaihoz gyakorlati értékök szempontjából nemcsak hozzászóljon, hanem az oktatás eredményének emelése czéljából legjobb belátása szerint nyilatkozzék.

2. Kiindulván egyrészt a gymnasiumi oktatásnak a tantervben körülirt czéljából és másrészt a természetrajzzal egybekapcsolt földrajz feladatából a szabadkai körrel azt kérdezi: „Helyes-e a természetrajz és földrajz ilyetén egybekapcsolása a gymnasium alsó osztályaiban? Nem rejlik-e ebben az annyiszor és annyi felől hangoztatott túlterhelés egyik tényezője? Képesek vagyunk-e a tanterv és az utasítások követelményeinek, tekintve az aránylag csekély heti óraszámot, pontosan és úgy megfelelni, hogy a kitűzött célt legalább megközelíthessük? Mindezen kérdésekre értekező szerint igennel is, nemmel is felelhetünk, csakhogy a tagadó válaszra sokkal több érv kinálkozik, mint az igenlőre.

3. Azután röviden előadja értekező, hogy milyen föltételek alatt lehet a mostani állapot mellett is némi tűrhető eredményt felmutatni a természet-földrajzból. Akkor t. i. ha a tanár (a mit különben az utasí-

tások is tanácsolnak) a természetrajzi tananyag szemléltető ismertetését közvetlen az egyes földrajzi területek tárgyalása után külön órákban veszi elő; ha a tanár a kétrendbeli tananyagot az időre nézve tapintatosan beosztja és végre, ha mindakettőből csak a legszükségesebb minimumra szorítkozik.

4. Elősorolja és a gyakorlattal összehasonlítja a természetrajz és földrajz együttes tanítása ellen felhozható érveket.

5. Mindezek alapján értekező azon következtetésre jut, hogy az eredmény emelése czéljából a két tantárgy ismét külön-külön, de egymást kiegészítve, lehetőleg egy tanár által volna tanítandó és pedig az óraszámra nézve oly módon, hogy a természetrajzra, úgy mint azelőtt, heti 2—2 óra esnék, a földrajz pedig az I. osztályban heti 2 órában, a II. osztályban, hol az elvégzendő tananyag sokkal nagyobb, heti 3 órában volna tanítandó, az 1 óratöbbletet talán a II. oszt. számtanából, melynek tananyaga értekező szerint heti 3 óra mellett kényelmesen elvégezhető — át lehetne venni.

6. Az önálló természetrajzból felveendő tananyagot illetőleg értekező leghelyesebbnek tartaná, ha a reáliskolák I. és II. oszt. számára előirt tananyag csekély változtatással (pl. az I. osztályban a tanév növényleirással vehetné kezdetét stb.) átvétetnék és pedig kellő tekintettel a földrajzi oktatás szempontjából fontos állatok és növények tárgyalására.

Ha a javasolt tananyag kifogásoltatnék, ekkor a mostani tananyagból kellene a jellemzőbb terményeket kiválasztani és azokat a természetrajzi szempontból rendezve tárgyalni.

A felolvasás után *Csáka Károly* hozzászól a kérdéshez a földrajz tanítását illetőleg. Hivatkozik a nagy geographusra, Ritter Károlyra, a ki azt ajánlotta, hogy a földrajz a történelemmel együtt akként tanítassék, hogy a földrajzot a történelemtől és ezt a földrajztól megkülönböztetni ne lehessen, tehát teljes egybeolvasztást ajánlott. Különben e kérdés még máig sincs teljesen tisztázva. A földrajzzal nem tudtunk hová lenni, mert azon vélemény vergődött túlsúlyra, hogy a földrajz, mint önálló tantárgy nem repraesentál tudományt. (?) A közoktatási tanács e függő kérdést megoldandó, a természetrajzot, mint önálló tárgyat kiküszöbölte a tantervből és a földrajzba illesztette. A felszólaló azon nézetben van, hogy inkább tartozik a földrajz a természetrajzba, mint viszont és ebben egyetért a felolvasóval. Az új tanterv folytán előtérbe lépett a kérdés — mert a kettős tantárgy behozatala filius ante patrem fuit — hogy mely szaktanárra bizassék a kettős természetű tárgy tanítása. A földrajz tanára beolvasztja a természetrajzot, de a természetrajz tanára mindig fájlalja, hogy szakmája a földrajznál alárendelt szerepű és ily körülmények között lett kétségtelenül felvetve Szabadkán is a kérdés.

Ezen a földrajz tanítását illető észrevételei mellett a többi tagoknak *Hikl József* dolgozatát helyeslő véleményéhez hozájárul.

A kör pedig Hikl Józsefnek nagy érdekkel hallgatott felolvasása után köszönetet mond érdekes, beható és a kérdést minden oldalról megvilágító munkálatáért és az elkülönítésre vonatkozó indítványát magáévá teszi.

Végül elnök indítványára a kör lelkesedéssel üdvözli nagyságos

Szieber Edének tank. kir. főigazgatóvá történt kineveztetését s e fölött való örömét jegyzőkönyvében megörökíteni határozza; ezen határozatról pedig *Csáka Károly* körtag további indítványára jegyzőkönyvi kivonat útján tudósítani kívánja az ujonnan kinevezett főigazgatót.

Dr. Kovalik János, a kör jegyzője.

A brassói kör *február havi* gyülését *február hó 6-án* tartotta meg. A gyülés érdekességét nagy mértékben emelte, hogy a helybeli evang. középiskolák igazgatója: *Korodi Lajos*, s egyik tanára: *Morres Eduárd*; valamint a gör. kel. középiskolák igazgatója: *Josifu István* s két tanára: *Budiu Pál* s *Socaciu János*, mint vendégek jelentek meg; tanujelét adván ez által körünk munkássága iránti érdeklődésüknek. Ülés elején felolvastattak a választmány felelete a kör megalakítására nézve; valamint a helybeli evang. és gör. kel. középiskolák válaszai a csatlakozás ügyében tett felszólításra. *Balogh Tamás* betegsége miatt nem jelenhetvén meg, értekezése elmarad, e helyett *Bournáz Ernő* volt szives egy a „Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis der Gymnasien und Realschulen" című folyóiratból merített példán, részletesen ismertetni a Herbart-féle elveknek a classicus irók műveinek, középiskolai tárgyalásánál való alkalmazását. Ismertetése élénk eszmecserére adott alkalmat, melyben többen, így a megjelent vendégek is résztvettek.

A jövő gyülés febr. 27-én tartatik meg. E gyülés tárgysorozatába két kérdés megvitatása van felvéve; ugyanis: „elég-e az irodalomtörténet tanítására a gymnasiumban egy év, s nem kivánatos-e, hogy itt is, mint a reáliskolában két év tűzessék ki ennek tanítására" és „czélszerű-e a földrajznak és természetrajznak a gymnasium alsó osztályaiban való együttes tanítása, s ha igen, hogyan eszközlendő az?" Az első kérdésben, mint már említettük, *Balogh Tamás*, a másodikban: *Méhely Lajos* vállalták el az előadói tisztet.

Göllner Károly, jegyző.

A besztercebányai kör *február 13-án* tartotta második felolvasó gyülését, a melyen *dr. Gerevich Emil* f. leányiskolai igazgató a *láncztörtek szerepéről az analysisben* értekezett. A felolvasó históriai sorrendben tárgyalta a láncztörtek elméletének fejlődését. Utalt a régi zsidók, arabok, görögök s rómaiak mathematikájának azon pontjaira, hol a felfelé haladó láncztörtek nyomaira akadunk. Majd a lefelé menő láncztörtek feltalálásáról szólva, párhuzamot von a két elmélet között, s kritikai okát adja annak, hogy miért fejlődött magasabb tökélyre a lefelé menő láncztörtek elmélete, mint a felfelé haladóké. Méltatva *Eulernek* az elmélet körül szerzett kiváló érdemeit, vázolja a német combinatoricus iskolának a láncztörtek közelítő törtjeire vonatkozó munkálkodását. Emliti *Seidl* s *Sternnek* a láncztörtek consergentiájára, valamint *Jacobi* és *Heinenek* a láncztörtek sorrá való átalakítására vonatkozó kutatásait. Tüzetesen szól *Gaussnak* hypergeometricus soráról, valamint a láncztörtek s sorzatoknak egymásba való átalakitásáról; s ezek alapján rámutat azon kiváló szerepre, melyet a láncztörtek a függvénytanban elfoglalnak. Majd áttérve a láncztörteknek alkalmazására, szól *Lagrange* érdemeiről. Tárgyalja a másodfokú egyen-

letek megoldását láncztörtek segélyével; majd *Clausen* és *Hillnek* a harmadfokú egyenlet megoldására vonatkozó módszereit ismertetve, szól azon kiváló sikerről, melylyel a láncztörtek a határozatlan egyenletek megoldásánál alkalmaztatnak. Ismerteti *Lagrange* módszereit az irrationális gyököknek láncztörtek által való megoldására. Utal azon szolgálatokra, miket a láncztörtek alkalmazása a számelméletben nyujt, s kiemeli *Dirichle* érdemeit. Mindezekből következteti, hogy a láncztörtekre az ujabb analytikai kutatásoknál kiválóan fényes szerep vár; miért is azt hiszi, hogy az elmélet nagyobb figyelmet érdemel, mint a minőben — főkép a mi mathematikai oktatásunknál — ez idő szerint részesül.

Az elnök indítványára a kör köszönetet szavazott felolvasónak az érdekes felolvasásért. *Jurkovich Emil*, jegyző.

A fiumei tanári körnek *február 7-én* és *február 16-án* tartott üléseiről a következőket jelenthetjük. A két ülés a tanáregyesület közgyülésére vonatkozó előmunkálatokat és a tanulmányozásra elfogadott nevelés-oktatási kérdések tárgyalását ölelte fel. A február 7-iki ülés ama missio kedvező eredményének kifolyása, melylyel a kör *dr. Erődi Béla* elnököt a fiumei podestánál és a városi képviselőtestületnél teendő lépésekkel megbizta. Dr. Erődi által körünk megnyerte a podestát és vele a képviselőtestületet a tanári közgyülés ügyének. Ennek örvendetes bizonysága volt már magában a tény, hogy körünk február 7-iki ülését Ciotta polgármester és több városi képviselő jelenlétében a városi gyülésteremben tartotta meg. (E gyülés megállapodásairól l. *dr. Erődi Béla*, körelnök levelét a választmány üléséről szóló tudósitásunkban a 471—73. lapon. Szerk.)

E gyülésen a közgyülési rendező bizottság albizottságai a podesta által delegált képviselők beválasztásával következőleg alakultak meg:

1. *A lakásbizottság* tagjai: Don Giurissevich József, Cortesi Plinius, Donáth Imre, Bresiger Lajos, Angheben Albin, Riegler Sándor, Kőrösy Sándor és Mohovich Emidio (v. képv.)

2. *A programmbizottság* tagjai: dr. Erődi Béla, Berghofer József, Dalmartello Artur és dr. Gribovszky Jenő.

3. *A találkozóestély bizottságának* tagjai: Dankl Zsigmond, Szabó Samu, Berecz Gyula és Joris Máté.

4. *A közgyülés helyiségeire vonatkozó bizottság* tagjai: Fest Aladár, Nicora Vincze, Bresiger Lajos és Waligurszky Antal.

5. *A közebéd rendező bizottság* tagjai: dr. Feichtinger Elek, Mozog István, dr. Gelletich Miklós (v. képv.) és Minach János (v. képv.)

6. *A látnivalók, intézetek megtekintését rendező bizottság* tagjai: Wenedikter Nándor, Riegler Sándor, Kőrösy Sándor, Czink Lajos, Angheben Albin, Conte Domini V. (v. képv.) és Maderspach József (v. képviselő).

7. *A helyi kirándulási bizottság* tagjai: Zambra Péter, Kőrösy S. és Hajnal Antal.

8. *A vidéki kirándulási bizottság* tagjai: Matcovich Pál, Mátisz J., Pizzetti R., Maderspach J. és dr. Erődi B.

Az igy megalakult bizottságok szervezésével dr. Erődi Béla elnök bizatott meg.

A *február 16-iki* ülés, melyen a tagok nagy része megjelent, a munkaprogramm másik felét vonta körébe. Ehhez képest a kör tárgyalás alá vett két kérdést: *a)* Hozassék-e ismét használatba a szorgalmi jegy? Előadó Dalmartello Artur. Dalmartello a szorgalmi jegy behozatalát szükségtelennek tartja. Álláspontját elég erős dialektikával következőleg védi: 1. Az iskola czéljának és eszközeinek megfelelő classificatio az előmenetelből és magaviseletből teljesen elégséges. 2. A szorgalmi jegy implicite benne foglaltatik az előmenetel classificatiójában. 3. A szorgalmi jegy a különben hanyag tanulókat nem serkentené. 4. A tanulónak az iskolán kivül kifejtett szorgalmát gyakran nehéz is megitélni. 5. Egyébiránt az előmenetelt illető classificatiónak a szorgalomtól függetlenül kell készülni és nem szabad több tekintettel lenni a kevésbbé tehetséges szorgalmasokra, mint a kevésbbé szorgalmas tehetségesekre; sőt ez utóbbiaktól többet is várhatni, mint az előbbiektől. A kör élénk vita tárgyává tette a kérdést s végre nagy többséggel elfogadta Dalmartello nézetét. Ezután dr. Erődi Béla előadta röviden véleményét az országos tanügyi kiállítás rendezésére nézve. Dr. Erődi Riedl Frigyes nézeteit osztva, a kérdésre nézve következőleg nyilatkozik: 1. Egy orsz. tanügyi kiállításnak rendezését szükségesnek tartja, de legfeljebb öt év mulva. 2. E kiállítás programmja karolná fel az iskolaügyet minden irányban, jelesül pedig fel kellene tüntetnie az iskolaépületet és annak teljes berendezését, mint a taneszközök, szertárak stb. 3. Feltüntetné továbbá a tanárok irodalmi tevékenységét 4. A közoktatás eredményét. 5. Az egész közoktatási administratiót. A kivitelt illetőleg a kormánynak a tanáregyesülettel egyetértőleg kellene eljárnia s a kiállítást a közoktatási miniszter védnöksége alatt a kormány költségén a tanáregyesület rendezné. A kiállítás idejére nézve legalkalmasabbnak tartja a nagy szünidőt. A kör dr. Erődinek e kérdésre vonatkozó nézeteit egyhangulag elfogadta.

Befejezésül a kör ügyrendjének elkészítése került napirendre.

Dr. Gribovszky Jenő, a kör titkára.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

Válasz a februári füzetben e rovat alatt felvetett kérdésekre.

Az a) alatti kérdés oly kivételes eset, melynek rendes körülmények közt előfordulnia nem volna szabad. A viszásság szembeszökő lesz, ha világosabban szólva a kérdést így alakítjuk: *Lehetséges-e, hogy* — akármily osztálybeli — *ismétlő a második évben kevesebbet tudjon, mint az elsőben?* Már az is a kivételhez tartozik, hoogy a tanuló a második évben *csak annyit* tud, mint az elsőben, tehát hogy utólagos *elégtelen* miatt egy harmadik évi ismétlésre utasíttatik. Az ötvenes években a har-

madik ismétlés helyett a kizárást alkalmazták. — Az elől említett kérdésbe tett esetben a tanári testület maga magát ítéli el, ha csak az óta bekövetkezett rendkívül gyors szellemi fogyatkozás nem idézte elő a csekélyebb eredményt. — A VIII. o. ismétlésére való ajánlattal az Utasítás eredeti szerkesztője csak segítségére akart jönni és a bukott érettségesnek segédkezet nyujtani a jövendő éretts. vizsgálat sikeréhez.

A b) esetben a bukott érettséges, akár látogatta ajánlatilag a VIII. osztályt akár nem, az 1883. XXX. törv. 27. §-a és az U. 29. §-a szerint éretts. vizsgálat elé többé nem állhat. Ilisz ha ez határt nem szabna, ajánlatra mindig beállítana VIII. osztálybelinek s vége hossza nem volna az éretts. vizsgálatok ismétlésének.

(N. Sz.) — *ss.*

VEGYESEK.

Középiskolai tanárok tisztelgése Trefort miniszternél. E hó 20-án a középiskolai tanárok szép számú küldöttsége, melyben a főváros középiskoláinak legnagyobb része képviselve volt, tisztelgett Trefort miniszternél. A küldöttség vezetője, *Berecz Antal*, felsőbb leányiskolai igazgató, egyesületünk elnöke, a képviselőházban legutóbb lefolyt költségvetési viták alkalmából üdvözölte a minisztert, mint a nemzei kultura és az ennek szellemében haladó közoktatás rendületlen harczosát s igaz szavakkal tolmácsolta előtte a középiskolai tanároknak iránta való hódolatteljes tiszteletét és hálás ragaszkodását. Egyúttal megköszönte a miniszternek azt a pénzbeli segélyt, a melylyel lehetővé tette a középiskolai tanáregyesületnek nagyobb számú paedagogiai folyóiratok és művek beszerzését, a tanári társalgó kör tagjainak pedig azok tanulmányozását. Egyúttal átadta a középiskolai tanáregyesületnek a helyettes tanárok szolgálati éveinek beszámítását kérő felterjesztését. — A miniszter a legszivesebb fogadásban részesítette a küldöttséget, biztosította őt s általa a középiskolai tanárságot, hogy ügyüket szivén viseli; sajnálatának adott kifejezést, hogy a középiskolai tanáregyesületnek, noha szivesen tette volna, nagyobb összeget nem adhatott, mert a czélt, a melyre az fordíttatik, rendkívül fontosnak tartja; végül megigérte, hogy a helyettes tanárok szolgálati éveinek beszámítására vonatkozó kérelmet, ha annak teljesítése újabb pénzáldozatokkal nem jár, figyelmére fogja méltatni.

Kinevezések. Ő felsége 1886. január 18-án kelt legfelsőbb kéziratával *Schlott Gyula*, eperjesi kath. főgymn. helyettes igazgatót ugyanazon intézet rendes igazgatójává nevezte ki. — A vallás és közokt. miniszter kinevezte: *Krécsy Béla*, áll. főreálisk. helyettes tanárt ugyanazon intézethez rendes tanárrá; *Agotha Imre*, kassai főreálisk. helyettes tanárt u. a. intézethez rendes rajztanárrá; *Kompanyik Coelestin*, lőcsei áll. főreálisk. helyettes tanárt u. a. intézethez rendes tanárrá; Dr. *Schnabl Róbert*, budapest, VII. ker. gymn. helyettes tanárt a lugosi kath. gymnasiumnál a tanulm. alap terhére rendszeresített tanszékre rendes tanárrá; *Utry János*, volt középisk. tanárt a kassai tank. kir. főigazgatósághoz tollnokká.

A vallás- és közoktatási miniszterium által ajánlott és engedélyezett tankönyvek XXIV. XXV-ik jegyzéke.

(XXIV. j.) 1. *Egyetemes földirati tankönyv* reáliskolák sz. Irták *dr. Cherven Flóris* és *Schneider János*. I. kötet. 2-ik javított kiadás. Budapest 1885. Lampel R. Ára 80 kr. A reáliskolák részére engedélyezett. 33762. sz. 1885.

2. *Schultz Ferdinánd kisebb latin nyelvtana*. Fordította és átdolgozta *Dávid István*. II-ik kiadás. Budapest, 1885. Lampel R. Ára 1 frt 20 kr. A gymnasiumok részére engedélyezett. 28673. sz. 1885.

3. *Dávid István* latin olvasó és gyakorló könyv. II. kiadás. Budapest, 1885. Lampel R. Ára 1 frt 20 kr. A gymnasiumok részére engedélyezett. 28673. sz. 1885.

4. *A művészetek története* a legujabb időktől napjainkig. Irta *Pasteiner Gyula*. 352 ábra a szövegben. Budapest, Franklin-társulat 1885. A középiskolai könyvtárak részére ajánltatik. 23879. sz. 1885.

5. *Közönséges számtan*. Irta *Mauritz Rezső*. A közép- és polgári iskolák számára. Ötödik javított kiadás. Budapest, 1885. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés. A középiskolák részére engedélyezett. 37837. sz. 1885.

6. *Világtörténelem* az 1880. évben kiadott miniszteri utasítás szerint. Irta *Csuday Jenő*. Első kötet. Szombathely, özv. Seiler Henrikné kiadása. Ára 1 frt. 1885. A gymnasiumok részére engedélyezett. 37837. sz. 1885.

7. *Rajzoló geometria* reál- és polgári fiuiskolák I. és II. osztálya számára az új reáliskolai tanterv és utasítások szellemében irta *Suppan Vilmos*. Számos szövegbe nyomott ábrával. Budapest, 1885. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. A reáliskolák részére engedélyezett. 37837. sz. 1885.

8. *Iskolai magyar nyelvtan*. Mondattani alapon irta dr. *Szinnyei József*. I. r. harmadik lényegében változatlan kiadás és II. r. második lényegében változatlan kiadás. Budapest, Knoll és Társa 1886. A gymnasium és reáliskolák részére engedélyezett. 41685. sz. 1885.

(XXV. j.) 1. *Az osztr. magy. monarchia politikai földrajza és Európa államainak ismertetése*. A reálisk. IV. osztálya számára irta *Lauko Albert*. Budapest, 1885. Eggenberger. Ára 60 kr. A reáliskolák részére engedélyezett. 41887. sz. 1885.

2. *Földrajz* a reáliskolák IV. osztálya számára. A ministeri utasitások alapján irta *Jablonszky János*, kilencz térképpel. Budapest. Franklin-társulat 1886. Ára 60 kr. A reáliskolák részére engedélyezett. 41887. sz. 1885.

3. *Magyar olvasókönyv*, szerkesztették *Lehr Albert* és *Riedl Frigyes*. Harmadik kötet. Tört. képekkel és illustrátiókkal. Budapest. Franklin társulat 1885. A gym. és reáliskolák részére engedélyezett. 41887. sz. 1885.

4. *Latin költők; szemelvények magyar fordításban*. Az irókat és műveiket ismertető bevezetésekkel. dr. *Radó Antal*. Budapest, Athenaeum 1885. Ára 1 frt 80 kr. A középisk. tanári és ifjusági könyvtárak részére ajánlott. 41888. sz. 1885.

5. *A vegytan alapvonalai*. A főgymnasium VIII. osztálya számára irta dr. *Edelmann Sebő*. Szombathely, Özv. Seiler Henrikné kiadása 1885. Ára 30 kr. A gymn. részére mindaddigra engedélyezett, mig valamely megfelelő teljes physikai mű fog engedélyeztetni. 47981 sz. 1885.

6. *Esercitie* in partea formaria a gramaticei latine si pregatire la sintasse pentru I-a clase gymnasiale de *Alesiu Viecu* prof. gym. Blasius 1883. Tip. Sem. gr. cat. A román tannyelvi gymn. részére engedélyezett. 48518. sz. 1885.

7. *Mannalu de stilistica*, pentru Scolele medie si institutele preparandiale de *Joanne F. Negrudiu* professoriu. Blasiu, 1884. Tip. sem. gr. cat. Pres. bros. 1 f. 10. A román tannyelvi gymn. részére engedélyezett. 48518. sz. 1885.

8. *Legendariu romanescu*, pentru a V. si a VI-a clase gimnasiale intogmita dupa planulu ministeria le de *Alesiu Vicin* prof. gim. Blasiu, 1884. Tip. sem. gr. cat. A román tannyelvi gymn. részére engedélyezett. 48518. sz. 1885.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 8. szám. Márczius hó. 1885—86.

Felterjesztés a nm. vallás és közoktatási miniszter úrhoz a helyettes tanárok szolgálati viszonyainak rendezése végett.

Nagyméltóságu Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyülésének megbizásából s ugyanazon egyesület választmányának nevében bátorkodom Nagyméltóságod sokszor tapasztalt jóindulatába és kegyességébe ajánlani következő alázatos felterjesztésemet.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1885. évi közgyülése egyhangulag magáévá tette a trsztenai tanáregyesületi körnek Kotunovics Győző, gymnasiumi tanár által benyujtott amaz indítványát, hogy *a rendesnek kinevezett állami középiskolai tanárnál az eddig gyakorlatban levő három próbaév, a helyettesi minőségben eltöltött három szolgálati év beszámításával elejtessék, vagyis hogy a rendesnek előléptetett tanár azonnal végleges kinevezést kapjon és ebből folyólag a már évi fizetéssel javadalmazott helyettes tanárok hivatalba lépésükkor esküt tegyenek.*

Emez indítványt, melyet a legalázatosabb kérés alakjában bátorkodom Nagyméltóságod elé terjeszteni, a közgyülés véleménye meg a magam legjobb meggyőződése szerint is a következő okok és körülmények támogatják:

1. Minden állásnak a stabilismus adja meg a kellő és szükséges tekintélyt. Hogy mennyire igaz ez, s hogy mily mértékben van szükségök erre épen a tanítói és tanári pályán munkálkodóknak, mindennél fényesebben bizonyítja Nagyméltóságod abéli törekvése, hogy a sikeres munkásság és a társadalmi tekintély eme nélkülözhetetlen föltételét a tanári pályán fáradozóknak megadja. Egyebeket mellőzve, csupán Nagyméltóságodnak a felekezeti tanítók elbocsájthatását illető magas rendeletére s a középiskolai törvény ama pontjára hivatkozom, hogy a rendes tanár élethossziglan kinevezett államhivatalnok, a mely intézkedések reményt nyujtanak arra, hogy Nagyméltóságod az Országos Középiskolai Tanáregyesület közgyülésének felfogásától nem fogja megtagadni kegyes helyeslését.

2. Noha a középiskolai törvény értelmében a közvetlen állami felügyelet alatt álló intézetek tanára rendes állami hivatalnok, az életben mégis nagy különbség van az ő meg egyéb állami hivatalnokok kinevezése és alkalmazása között, s e különbségből a nagy közönség — elég hibásan ugyan — azt a következtetést vonja le, hogy a próbaéves rendes tanár, ha még oly képzett ember, még oly ügyes paedagogus és eredményesen működő tanító is, mégis csak kevesebb, mint akár az aránytalanul csekélyebb fizetéssel javadalmazott járásbirósági irnok, mert ez véglegesen kinevezett államhivatal-

nok, mig amaz csak a három próbaév eltelte után lehet — legalább ebben a tekintetben — az említett irnokkal egyenlő rangúvá, Nagyméltóságu Miniszter Úr, kegyelmes Uram! a közönségnek emez alapjában minden esetre hibás, de a tények külső kapcsolata által igazolt felfogása sok visszásságnak válik kútforrásává a társadalmi életben s határozottan kárára van a tanári állás annyira szükséges s joggal annyiszor hangoztatott tekintélyének, melynek megóvása és megerősítése nélkül magának az iskolai oktatásnak kellő foganatossága is alig remélhető. Hogy a birói kar pl. oly nagy tekintélynek örvend, bizonyára jórészben annak is tulajdonítható és tulajdonítandó, hogy tagjai azonnal véglegesen kineveztetnek s egyik helyről a másikra csakis saját kérelmük alapján helyezhetők át. Országos érdekeket szolgáló testület vagyunk mi is, s a társadalom jólétének fejlesztése oly szorosan összefügg nevelői működésünkkel, hogy méltán támadhat bennünk az a nemes ambitio, hogy a birói kart annyira emelő tekintély után törekedjünk mi is. Ezt el is érhetjük bizvást, vagy pedig igen közel juthatunk hozzá, ha Nagyméltóságod a kinevezés alá eső rendes tanár számára véglegesített alkalmazást kegyeskedik biztosítani egyrészről, másfelől pedig a helyettes tanártól esküt követel.

3. A kinevezett rendes tanár három helyettesi éve alatt elegendő bizonyítékát adhatja a tanári pályára való termettségének, szakképzettségének és paedagogiai ügyességének, úgy hogy ép e három helyettesi év alapján méltányosan és igazságosan véglegesíthető s a jövőre nézve ép oly biztosítékkal, mint valamely adóhivatali irodatiszt, a ki hivatalbalépésekor azonnal véglegesítő kinevezésnek jut birtokába. S hogy a rendes fizetéssel javadalmazott helyettes tanárok évei annál több biztosítékot nyujtsanak, czélszerü, hogy erősebb kapcsokkal köttessenek ahhoz a pályához, a melynek erejüket szentelik, kivánatos, sőt szükséges a tanári állás és a közoktatás jól felfogott érdekében egyaránt, hogy esküt tegyenek tisztjük elfoglalásakor, a mint azt a korábbi években, a helytartó tanács idejében, tényleg tették is s a mint esküre kötelezik ma is azt a jogot végzett ifjut, a ki díjtalan vagy díjas joggyakornoknak neveztetik ki.

Nagyméltóságu Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! Tudatával birok annak, hogy az elmondottak nem merítik ki amaz okokat és körülményeket, a melyeket alázatos esedezésem támogatására felsorolhatnék; de tudom azt is s az egész tanárvilág meggyőződése az, hogy Nagyméltóságod ép oly jól ismeri bajainkat mint mimagunk s hogy azok orvoslására ép oly államférfiu bölcseséggel és humanus jóindulattal törekszik, a mily őszinte a mi esedezésünk ezért az orvoslásért s a mily rendületlen a mi bizodalmunk, hogy esedezésünket Nagyméltóságod nem fogja meghallgatatlanul hagyni.

Nem akarván visszaélni Nagyméltóságod kegyes jóindulatával, nem fűzöm tovább az alázatosan felterjesztett közgyülési indítványt támogató okok sorát, hanem ismételve Nagyméltóságod bölcseségébe és atyai jóakaratába ajánlom legigazabb meggyőződéssel és legőszintébb szivvel tolmácsolt esedezésünket s maradok

Budapest, 1886. január hó 20-án.

a Nagyméltóságu Miniszter Úrnak alázatos szolgája

Berecz Antal,

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke.

A középiskolai oktatás jelene és jövője.

(Első közlemény).

Középiskolai oktatásunk sikertelenségének kérdése mint valami hazajáró lélek folytonosan kisért mind a napisajtóban mind a közoktatással tüzetesen foglalkozó lapokban; meg-megjelen a magánkörök vitatkozásaiban ép úgy mint a törvényhozók tanácskozásai közepett; egyesületünk maga is idejénvalónak látta, hogy vele tüzetesen foglalkozzék s már ezelőtt két évvel közgyülésileg hivta fel a körök figyelmét e főfő-fontosságu s ép a középiskolai tanárokat legközelebbről érdeklő kérdés tanulmányozására és megvitatására. Bármennyire üdvös és mind elméletileg mind gyakorlatilag igazolt változtatásokon esett is át középiskolai nevelésügyünk a két utóbbi évtized alatt; bármennyire igaz is, hogy középiskoláink tantervei és erkölcsi nevelési iránya határozottan jobbak a régibb középiskolákéinál és hogy a tanárok képzettsége valamint az oktatás módszere összehasonlíthatatlanúl fölötte áll annak, a milyen csak a közelmultban is volt: az a tény még sem szenvedhet kétséget, hogy középiskoláink jelen, tetemesen javított szervezetük mellett is — kevés kivétellel — értelmileg petyhüdt, elegendő ismerettel nem rendelkező, testileg és szellemileg fáradtságot és munkát birni nem tudó ifjakat adnak főiskoláinknak és az életnek. A dolog valóban kétségbeejtő volna, ha az a tudat, hogy hiszen más, nálunk nagyobb és műveltebb nemzeteknek is meggyült a bajuk ezzel a kérdéssel, némileg megnyugtatásunkra nem szolgálna. Nemcsak nálunk, hanem a műveltebb nyugati országokban is folytonosan hangoztatják a panaszokat, hogy „a középiskolákba járó tanulók tulságosan el vannak foglalva; az egyes tantárgyakból azonban még sem tudnak eleget s elég jól s mikor a középiskolát elhagyják, nincs választott hivatásukhoz elegendő képzettségük; sőt a mi a legnagyobb baj, nemcsak hogy nem rendelkeznek a tudományos mivelődéshez feltétlenül szükséges qualificatióval, hanem sok esetben valóságos értelmi fásultság mutatkozik náluk.“ Szóval: azt tapasztaljuk általában, hogy a középiskolai nevelés eredményei t. i. a növendékek értelmi és erkölcsi fejlettsége az azok elérésére fordított munkával és idővel nem állanak arányban.

Részletesebben és világosabban szólva, a nálunk 8 évre terjedő középiskolai tanfolyamban, (évenként 9 hónapot véve föl szorgalmi időnek), a latinnal 1776, a magyarral 1110, a görögggel 666,

a némettel 703 s a mathematikával 1081 iskolai órán át foglalkoztatjuk a gymnasiumi tanulót, valamint a magyarral 1106, a némettel 958, a franczival 958, a mathematikával 1266, a geometriával és ábrázoló mértannal 884 és a rajzzal 479 iskolai órán át kell szintén foglalkoznia a reáliskolai tanulónak is. Már most, ha a mai oktatás mellett — melynél a fősúlyt arra kell fektetni, hogy a növendék nagyrészt az iskolában tanulja meg az elsajátitandókat — a nyelvekre való készülésre csak az iskolai foglalkozási idővel egyenlő s a reális tárgyakra való készülésre (a rajztól eltekintve) fél annyi időt veszünk fel házi foglalkozási időül: akkor a gymnasiumi tanuló átlag 3532 órát a latinnyelv, 2220 órát a magyarnyelv, 1406 órát a görögnyelv, 1332 órát a németnyelv és 1621 órát a mathematika tanulására kénytelen fordítni, valamint szintén a reáliskolai tanuló is 2212 órát a magyar nyelv, 1916 órát a német nyelv, 1916 órát a franczia nyelv, 1899 órát a mathematika és 1326 órát a geometria tanulására kell, hogy fordítson. E mellett természetesen nem szabad még szemelől téveszteni azt a körülményt sem, hogy a szorgalmasabb tanulók a szorosan vett studiumidőn kivül tanulói pályájuk folyamán idejük nagyobb részét is a tanultak reproductiójára szokták fordítni.

És ha a roppant hosszu tanulási időhöz mérten az elért eredményeket vizsgáljuk, sajnosan kell meggyőződnünk arról, hogy gymnasiumi tanulóink legfölebb annyira viszik, hogy a latinból egyszerűbb irályú művekből önállóan, a német- és görögből pedig legtöbb esetben csak a tanár támogatása mellett tudnak fordítni. Megfelelő szókincscsel az idegen nyelvekben s azoknak szabatos alaktani, valamint mondattani ismeretével azonban épen nem birnak. Az anyanyelvből valóságos szerencse, ha a helyes és értelmes beszédet és irást csak némileg is elsajátították. A mathematikából pedig legfölebb egyesek képesek ideig-óráig önállóan is alkalmazni a tanultakat.

A reáliskolai tanulók valamivel jobb eredményt mutathatnak ugyan föl a mathematikai ismeretek gyakorlati alkalmazása tekintetében a gymnasiumi tanulóknál; ugyanannyival hátrább maradnak azonban a nyelvtudás tekintetében és a mi szintén sajátságos, 7 évi tanulás után alig sajátítják el annyira a rajzolási ügyességet, hogy annak a gyakorlatban is hasznát tudják venni.

Mind ebbe azonban — bár a megszerzett és kellően elsajátított ismeretek nagyobb tömege képezi is értelmességünk fő forrá-

sát — még belényugodhatnánk, ha ugyan más részről azt tapasztalnók, hogy a tanulási időnek nagyobb része a középiskolai növendékek formalis képzettségében, vagyis szellemi fogékonyságuk és tehetségeik kellő fejlődésében megteremné gyümölcseit. Sajnos azonban, hogy — akár az érettségi vizsgálatok gyarlóságára, akár egyetemi tanulóink sokszor sikertelen munkálkodására tekintsünk — ez irányban sem mutathatunk fel kedvező eredményeket.

Ezek után, ha fontolóra vesszük már azon mások tapasztalata, valamint saját tapasztalatunk által is igazolt tényt, hogy a felnőtt ember, kellően gyakorolt emlékezéssel és jól trainirozott elmével 4—5 hónap alatt, naponként 2 órai foglalkozás mellett, tehát 240—300 órai munkával megtanulhat bármely nyelvet annyira, hogy azt érteni is tudja: akkor valóban csudálkoznunk kell azon, hogy a középiskolai tanuló 10—11-szer annyi idő alatt is alig jut el odáig a latinnyelvnél, hogy azt kellően értse is; a többi nyelveknél pedig szerencsés mellékkörülmények közreműködése nélkül, a középiskolai tanfolyam végeztével is teljesen képtelen marad azoknak helyes felfogására és kellő megértésére.

Igaz, hogy mind ezekre bárki is azt mondhatná, hogy a középiskolai nyelvtanításnak a nyelv elsajátíttatásán kivül formális czélja is van, és hogy az értelmes felnőtt embernek a nyelvtanulás tekintetében határozott előnye van a gyermek fölött. De még ezt megengedve is és egészen számításon kivül hagyva azon körülményt, hogy a gyermek a szóemlékezésre fogékonyabb a felnőttnél, — a középiskolai nyelvtanítás anyagi ugy mint alaki eredménytelensége vagy helyesebben ki nem elégítő eredménye még akkor is kétségen kivül álló tény marad. — Ugyancsak ezt kell állítnunk bizonyos tekintetben a középiskolai reális tárgyak tanításáról is: mert az a csekély ismeretanyag, melylyel a középiskolát végzett tanulók még mint sajátukkal rendelkeznek a reális tudományok köréből és az a kedvtelen, lassú, hogy ne mondjuk léha szellemi tevékenység, melylyel ez ismeretanyagot ujakkal összekötik, nem legeklatansabb bizonyítékai-e mind az anyagi mind az alaki képzettség hiányos voltának?!

Ily kiáltó eredménytelenség pedig nálunk, — hol a gymnasiumi tanítási anyag ágazataira és tömegére nézve csak legujabban szabályoztatott látszólag a kor és a haladott társadalom igényeinek megfelelő módon és hol az állítólagos gyermeki felfogáshoz alkalmazkodó feldolgozási mód is szintén legujabban alkalmaztatik követke-

zetesen a tanítás minden ágában, — még akkor is szomorító, ha meggondoljuk, hogy Poroszországban és Angliában is folytonos a panasz a középiskolai tanítás ki nem elégítő volta miatt; Franciaország pedig éppen az eddigi eredménytelenségek miatt alig hogy újra szervezte középiskolai oktatását, már is revideálni készül azt.

Mind erre természetesen azt lehet mondani, hogy az észszerü középiskolai nevelés nálunk mindössze még alig néhány éve, hogy életbelépett, a módszeres utasítások pedig csak most hatodik éve, hogy kiadattak. Ezért, ha vannak is itt-ott hiányok a gymnasiumi nevelésben, magának ujabb gymnasiumi nevelésünknek egészben való eredménye vagy eredménytelensége fölött ma még legalább is korai, következőleg alhamarkodott lenne az itélet.

De hiszen mi nem is akarunk ujabb középiskolai nevelésünk fölött idő előtt pálczát törni. Mi csak egyszerüen konstatálni óhajtjuk a másoktól és másutt is észlelt bajokat, melyek ujjászervezett középiskoláinkban ma kétségtelenül nagyobb mértékben lelhetők fel mint valaha. És ha tapasztalatokon alapuló következtetéseinkben az ez ügyben felmerült nézetektől eltérőleg másutt véljük rejleni a felpanaszolt bajok okait és másként véljük az okok megszüntetésével a bajokat is megszüntetni, mind ebből csak az következik, hogy elérkezettnek véljük az időt, hogy a középiskolai nevelés kérdése, főleg gyakorlati szempontból nálunk is napikérdéssé tétessék.

Hallottunk itt-ott véleményeket és olvastunk tanácsokat arra nézve: hogyan lehetne a középiskolai nevelésnek, főleg a tanulók túlterheléséből származó miseriáit megszüntetni. Szivesen elismerjük, hogy ha az elemi oktatás is szolgálatába állana a középiskolai nevelésnek és inkább fektetne súlyt a növendékek értelemfejlesztő foglalkoztatására mint azok emlékezésének megterhelésére; ha maguk a középiskolai tanárok is, túltévén magukat ujabb, nagyon is módszeres kézikönyveink hiányain, inkább megszorítanák a feldolgozandó ismeretek számát és kikeresnék azokból az emlékezés számára értékesebbeket: akkor tán némileg javulnának a jelenben semmi esetre sem kielégítő állapotok középiskoláinkban. De hogy a bajok ezzel meg is szünnének, azt részünkről határozottan kétségbe vonjuk; mert mi ugy vagyunk meggyőződve, hogy a középiskolai nevelés bizonyos foku eredménytelenségének okai sokkal mélyebben rejlenek a felhozott okoknál és hogy ahhoz, hogy a középiskolai

nevelés valóban kielégítő eredményekhez juthasson, az eddigieknél sokkal mélyebbre ható, sokkal gyökeresebb reformokra van szükség.

És ez az oka annak, hogy jelen alkalommal ez ügyben mi is felszólalunk. Ezért érezzük magunkat késztetve annak elmondására, hogyan vélnők mi a középiskolai nevelés kiáltó bajait megszüntetni és miként remélhetnők a középiskolákat hivatásuknak megfelelő módon szervezhetni?! Felszólalásunk természetesen az egyéni gondolkodás bélyegét hordja magán s legfölebb is az általános megfigyeléseken alapuló egyéni következtetés, tehát puszta feltevés értékével fog birni a középiskolai nevelés jövő fejlődésére nézve, mely hogy megközelítette-e a valót, azt előlegesen mások megfontolása és utólagosan a jövő fogja majd eldönteni . . .

A mai középiskolai nevelésnek, nézetünk szerint nincsen még csak időlegesen határozott és körvonalozott czélja sem, más szóval, nem tudjuk mivé neveljük középiskolai növendékeinket; mert az az „általános és szaktanulmányokra képesítő míveltség" sokkal tágabb s ép azért sokkal homályosabb fogalom, hogy sem annak alapján az észszerűleg helyeselhető középiskolai nevelés eszközeit és utait előlegesen meghatározni lehetne. — A középiskolai nevelés czéljának bizonytalanságából következik azután, hogy mind azok az eszközök (vagy azoknak legalább egy része), melyekkel a bizonytalan czél megvalósítására törekszünk, tévesen választott eszközök és magok az utak, melyeken a czél felé haladunk, valóságos utvesztők is lehetnek. És ez az, a mit mi középiskolai nevelésügyünkre vonatkozólag nemcsak feltenni, de állítani is kénytelenek vagyunk. Igenis azt kell mondanunk, hogy a középiskolai nevelés eszközei, legalább részben, ma már tévesen használt eszközök s e körülményből kifolyólag az eszközöknek külömben látszólag észszerű felhasználási módja is egészen téves felhasználási mód.

Gymnasiumaink a középkor hagyományai, melyek természetesen tetemes változtatásokon mentek át; de melyeknél, ámbár azóta még talajuk is változott, — ha épülethez hasonlítjuk őket, — mások, még pedig erősebbek lettek a falak, mások maguk a tetők is: az alap azonban t. i. az ókori nyelvek, minden rázkódások után is az maradt. Csoda-e tehát, hogy az egyes korok követelményeihez képest annyira megterhelt alapok ingadoznak most s hogyha idejekorán meg nem erősítjük, avagy ki nem váltjuk azokat, rombadőléssel fenyeget majd az egész épület?

Csoda-e, hogy maguknál a reáliskoláknál, a középiskolai neve-

lés ez újabb, de a gymnasiumok mintájára készült építményeinél is szintén fenyegetve vagyunk az alapoknak az újabb kori nyelveknek nem eléggé szilárd volta, vagy talán nem odavalósága miatt?

De szóljunk világosabban, nehogy a nyelvekre, mint nevelési eszközre vonatkozólag tett czélzásaink félreértessenek.

Ha a közép- vagy újkor papja, jogásza, orvosa, tisztviselője vagy bárminő professionatus tudósa korának nagyon korlátolt társadalmi viszonyai mellett teljesen beérhette is azon míveltséggel, melyet emlékezésileg a klassikus szók vagy szöveg könyv nélkül tanulásával, értelmileg a klassikus nyelvek grammatikájának elsajátításával és értelmileg és erkölcsileg az ókori remekműveknek eredetiben való olvasásával elérhetett (mert ezen kivül vajmi kevés volt az, mit a gymnasiumban tanulhatott): az újabb kor, tehát napjaink magasabb társadalmi életre hivatott egyénei ennél kétségtelenül sokkal tökéletesebb míveltségre kell, hogy törekedjenek, ha a bonyolodottabb társadalmi élet igényeinek eleget akarnak tenni. A régibb kor emberei, de sőt nálunk még a jelen század első felének buzgó munkásai is meglehetősen eleget tudtak, ha a gymnasiumból kilépve a latint és latin disciplinákat tudták; mert hiszen a latin nyelvvel könnyen átjutottak az akkor igen korlátolt felsőbb szaktanfolyamokon és csakhamar tért foglalhattak a nyilvános élet egy vagy más pályáján. És ha nem is birtak nagyszámú sokoldalú ismeretekkel, vagy a mint ma mondják: „általános míveltséggel," egy jó sajátsággal mégis birtak: hogy megtanultak t. i. tanulni és a munkabirás mellett még a munkához való kedvet is magukkal hozták az iskolából az életbe, miket pedig ma, sajnos, hiába keresnénk középiskolai növendékeinknél.

A mi azonban félszázaddal ezelőtt tökéletesen elégséges volt arra, hogy a gymnasiumot végzett tanulót eljuttathassa a theologia juris-prudentia, medica és philosophia sikeres tanulásához, avagy a nyilvános élet egyik vagy másik ágában való tényleges működhetéshez, az már 20—30 évvel ezelőtt s különösen napjainkban, társadalmi életünknek teljes és nagy mértékben sokágú fejlődést feltüntető átalakulása után annyira elégtelennek bizonyult, hogy már évtizedekkel ezelőtt s kiválóan napjainkban nemcsak tért kelle engednünk gymnasiumainkban, a latinnyelv megszorítása mellett mind azon ismereteknek, melyek egyrészről a helyes társadalmi élet alapjait, másrészről a szakszerű ismeretszerzés kezdeteit képezik s

egyszersmind hivatva vannak a gyermeki értelem fejlesztésére és az egyéni erkölcs megnemesítésére; hanem, — amennyiben legalább kezdetben nem véltük ez ismereteket eléggé beszorithatni a latinnyelvre való tekintettel több tért engedni nem akaró latin iskolákba, — külön iskolákat, ugy nevezett reáliskolákat is kelle számukra állitanunk.

Azok természetesen, kik a gymnasiumokat eredetileg felállitották, csak hasznossági szempontoknak hódoltak, midőn megnyitottak oly intézeteket, melyekben a kor követelményeinek egyedül megfelelő latin miveltségre szert lehetett tenni. Azok pedig, kik a gymnasiumokat a reális tantárgyak bevitelével ujászervezték és kik a reális miveltség terjesztése végett életet adtak a reáliskoláknak szintén csak hasznossági elveknek hódoltak, midőn létesitettek oly intézeteket, melyekben a társadalom ujabb igényeinek is megfelelő ismeretekkel és készültségekkel felfegyverkeztetnek a szaktanulmányokra készülők. Azt természetesen, hogy mennyi és mi való ez ismeretekből a középiskolai növendékeknek és mit dolgozhatnak fel azok saját szellemi fejlődésük tekintetében előnyösebben, sem a régi, sem az új középiskola megteremtői nem tudták kellően tisztába hozni. Ugy látszik az ujabb kor embereinek, különösen a német paedagógusoknak hagyatott örökül, hogy a kész gymnasiumi és reáliskolai tananyaghoz megcsinálják azt az „általános miveltségi formát“ mint a középiskolai képzés végczélját, mely csakis a gymnasiumokban és reáliskolákban fölvett tantárgyak által valósul meg és pedig az előbbi intézeteknél inkább idealis, az utóbbiaknál realis alapon.

Azt, hogy a mai napság középiskolánkba felvett tantárgyak egyikére vagy másikára, különösen a nyelvekre általában avagy kiválóan mint formális képzőerejü tárgyakra szükség van-e és szükség lehet-e? — avagy csak azt is, hogy azok ez utóbbi tekintetben sikeresen használhatók-e? — mintha e tekintetben egészen rendén volnánk már, nem is kérdezzük. Pedig minden figyelmes észlelő meggyőződhetik ma már arról, hogy a nagy ismerethalmaz alatt valósággal roskadoznak középiskolai növendékeink és hogy a nyelvek oktatásának ujabban alkalmazott, különben egészen észszerü, de nem gyermekértelemnek való módszere elmeileg inkább butit, mint élesit. Pedig minél tovább halad a társadalom, melyhez az iskolának, különösen a középiskolának mint a magasabb társadalmi élet par excelence-iskolájának feltétlenül

alkalmazkodnia kell, annál inkább ki kell válogatni majd a már is sokféle és még inkább sokasodó ismeretek közül azokat, melyekre — és annyit, a mennyire a középiskolákból kilépő tanulóknak továbbhaladhatásuk végett ugy is mint anyagi ismeretekre, ugy is mint értelem- és akarat- vagy erkölcsképző ismeretekre feltétlenül szükségök van. És az így is még mindig nagyszámú ismerettömegnek a kellő korlátokon túl-nemterjeszkedése érdekében ki kell még zárni a középiskolai oktatás köréből mind azt, a minek csekélyebb fontosságánál fogva hely már nem jut s még inkább azt, a mire szükség nincs és nem is lehet.

De hogy már is hosszadalmas levezetésünkkel még hosszadalmasabbakká ne váljunk, rövidre összefoglalva, a mit joggal állíthatni vélünk, azt állítjuk, hogy korunkban legfölebb csak a papi s kisebb mértékben a jogi pályákra készülőknek van még szükségük a latin nyelvre, a görög nyelvre pedig, kivéve a specialistákat, általában senkinek sincs szüksége. Állítjuk, hogy a nyelvek, mint tanítási eszközök, a gyermekkel szemben igen is alkalmas eszközök az emlékezés erősbítésére és szélesbítésére, de nem alkalmasak az értelem sikeres fejlesztésére, mert a fejlődő gyermeki értelem természetszerüleg az érzékek közvetítésével feldolgozott és összehordott anyagok megkülömböztetésében, összehasonlításában és elrendezésében találja mindenekelőtt örömét, figyelemmel fordul a mindennapi élet valamint a történelemnyújtotta események felé s eleinte gyakrabban utbaigazittatva, később önállóan is képes mind e tekintetben értelmileg elmerülni és sikerrel munkálkodni; de az elvont dolgok s így az elvont nyelvalakok megfigyelésére, azok összehasonlítására és rendezésére, — még ha rákényszeríttetik is és ha folytonos támogatás mellett mutat is fel látszólagos eredményt, — önmagára nem képes s ép' azért, mihelyt magára hagyatik, mint a mások által vezetett vak, vezetőjének elvesztésével, tovahaladni nem fog tudni többé. Állítjuk végül, hogy főleg a nyelveknek a gyermekek szellemi fejlődését ignoráló feldolgozási módja, tehát a folytonos grammatizálás és philologizálás okozzák középiskolai tanulóink túlterheltetését, valamint azoknak értelmi fásultságát és eltompulását.

A nyelvtanításnak ujabban alkalmazott (inductiv) módszere igen is észszerü módszer lehet oly felnőttekre nézve, kiket a nyelv philosophiájával akarunk megismertetni; de nem gyermekeknek való. Hiába is rágjuk meg ép' azért ily módszerrel a külömben sem a

gyermek szellemi emésztő szerveinek való nyelvanyagokat, ezekkel csak megterheljük és elrontjuk azokat.

Itt az oka annak is: miért nem tudnak mai napság tanulni középiskolai növendékeink s miért veszítik el sikertelen erőlködések között akkorára, mikor arra legnagyobb szükségük volna, a munkakedvet is.

(Arad) *Kunz Elek.*

Egészségtan és iskolaorvos.

— Adalék az igen hamar eldöntött kérdéshez. —

Van egy igen elterjedt fölfogás, mely minden közbaj panacaeájának az iskolát tekinti. Csatavesztésektől a cselédek rosszaságáig, az ipar hanyatlásától a babona és kuruzslás burjánzásáig, a népesedés kedvezőtlen adataitól a pálinkaivás terjedéseig minden baj elhárítását az iskoláktól várja, s imádságos refrainje: „népnevelés, jöjön el a te országod!“ És a mit s a mennyit a köznépre nézve a „népoktatási intézetektől“ — annyit és annak megfelelőt várnak az intelligens osztályra nézve a középiskolától. Hazafias érzés, vallás-erkölcsi élet, életrevalóság, közgazdasági országos emelkedés, műizlés, tudományszeretet, testi épség és edzettség követelményei egyszerre és egymásután gyúrták, idomították a középiskolák tanterveit, s irányozták a tanügyi politikát. Kivánták, s egyre kivánják, hogy rövidlátásról, öngyilkosságokról, magyar katonatisztek hiányáról, sikkasztásokról, Bukovayságról, a gentry hanyatlásáról, nemzetiségi agitatiókról, proletariusok szaporodásáról, legujabban pedig közegészségügyi miseriákról első sorban a középiskola tegyen. A miniszternek 1878. május 3-án mondott beszédétől kezdve, melylyel a tanulók megterheltségének themáját hozta forgalomba, 1885. nov. 9-iki leveléig, mely a „febris gymnasialis nervosa stupida“ determinálásával csattan, — a ministeriumnak a reáliskolai földrajztanárok leczkéztetésére a hetvenes években kiadott rendeletétől kezdve azon legujabbig, mely a német nyelv sikeresebb, s katonatiszti pályára képesítő tanítására sarkal, — mindenféle enquêtek nyilatkozatain kezdve egész Felméri radicalis kritikájáig, melyet középiskoláinkról irogatott — hány panasz nem illette középiskoláinkat, melyek egyenkint és együttvéve bizonyára inkább igazságosak, mint orvosolhatók; hány nemes terv, követelés

nem merült fel, melyek, sajnos, csak egyenként, egymás rovására volnának teljesíthetők. Mert ha minden egyéb föltétel, eszményi tökélylyel, készen állana is, de a tanulók heti óraszáma sok, erejök korlátolt, a nyolcz év pedig kevés.

A középiskola iránt ujabban fölmerült követelések és tervek között alig támasztott valamelyik váratlanabbul, nagyobb és concretebb igényt, mint a miniszternek az a gondolata, hogy az egészségtan a középiskolának tárgya legyen. E gondolat nem csupán kész terv alakjában, hanem egyszersmind a kivitel előintézkedéseivel egyszerre született meg, sőt ez intézkedések némileg megelőzték a tervnek hivatalosan nyilvánosságra hozatalát is: az iskolaorvos-egészségtanárok egyetemi tanfolyamainak megnyitása már előbb elrendeltetett vala. S ime egy pár hónappal rá, kiadatik a középiskolai egészségtanári és iskolaorvosi intézmény ministeri szabályzata. Oly rohamos eljárás, akár valami — occupatio.

A kiadott szabályzat feltétlenül érvényes a minister rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákra nézve; a dolog rohamosságából pedig gyaníthatjuk, hogy az autonom felekezetek középiskoláira nézve is — nem ugyan a középiskolai törvény közvetetlen értelme és ereje szerint, de, a mint a dolgok állanak — mindenesetre könnyen fog érvényesíttetni.

A szabályzat tehát meg van. A mennyiben a dolog egyik ágát, az iskolaorvosi intézményt illeti, feltétlenül bölcs az, ámbár nem foglal magában semmi uj dolgot, mert némely felekezeti iskolák gyakorlata régen megelőzte, kipróbálta azt. Nem szólunk a sárospataki reform. kollegiumról, melynél az iskolaorvosi intézmény §-okkal is igen gondosan szabályozva, fönnáll, csak az erdélyi reformátusok kollégiumait hozzuk föl, melyek növendékeik egészségügye érdekében réges-rég óta folyvást törekedtek arra, hogy akár gondnoki méltósággal kitüntetett, akár az intézetnek anyagi módja szerint javadalmazott állandó orvosuk legyen; ezen orvos, egészségügyi kérdésekben, az intézeti előljáróságnak tanácskozó tagja, az iskolába és internatusba való fölvételnél egészségügyi vélemény- és tanácsadó, a testgyakorlás felügyelője s néhol alkalmilag a testgyakorlás-vizsgálatoknak elnöke, tápintézeti ügyek szakértő ellenőre stb.; e mellett a beteg tanulókat ingyen orvosolja. A nagyenyedi kollégium évi 600 forintnyi javadalommal díjazza állandó orvosát, kinek kezelése alatt külön kórházat is tart fönn a beteg tanulók számára; sőt szegénysorsu tanulók összes gyógyítási költségeit —

ily rendeltetésű alapítványból — fedezi. A kórház-intézményt természetesen az internatus (együttlakás rendszere) hozta magával.

Korántsem állítjuk, hogy azon kollegiumok, melyeknek orvosuk van, helyiségek, fölszerelés, berendezés s hasonló költséges természetű dolgok tekintetéből a modern iskolai hygiene magaslatán állanának. Iskolaorvosainkkal egyetemben megvalljuk, szégyenkezve lapozgatunk Baginsky „Schulhygiene“ című munkájában. Az intézetek anyagi viszonyai, a rendelkező hatóságok conservativ hajlamai, vélt fényűzéstől való idegenkedésök könnyen odáznak el, vagy hiusítanak meg hygienikus óhajtásokat. — De hiszen majd, a mikor a miniszteri szabályzat alapján minden középiskolának lesz orvosa: olvasóim is mindnyájan fogják tapasztalni, hogy az orvos csupán a szándék hivatalos képviselője, s mögötte messze jár, mindkét lábára sántán, hol az okoskodás, hol meg a pénzhiány rögei közt botorkálva — a kivitel, a tett.

Elég az, hogy a miniszteriumnak *iskolaorvosi intézményt* illető rendelkezése, ha nem uj is, de böles. Nem épen uj a rendelkezésnek *az egészségtan középiskolai tanítását* illető ága sem, mint az alábbiakban jelezni fogjuk; csak a tárgynak a mai szervezetű nyolcz osztályu középiskolába való beillesztés módja tüntet föl valami merészen uj fölfogást, melyet jellemezni nem czélunk; de meg vagyunk győződve, hogy az egészségtannak a VII. osztályban *) heti két órán megkisérlendő tanítása a miniszter intentióinak megfelelő eredményekre nem fog vezetni: 1. azért, mert csak egy éven át heti *két órán, rendkivüli, nem kötelező* a tárgy, 2. mert a középiskolai tárgyakkal (chemia, physika, természetrajz) való *módszeres kapcsolat nélkül*, nem is középiskolai tanár, hanem orvos tanítja, kit az „*embarras de richesse*“ fog bántani, 3. mert a középiskolák *mai terveinek szellemével nem összhangzik* e tárgy *önálló* tanítása.

E tételek bizonyítását, most, hogy a szabályzat oly hamarosan megjelent, bátran az időre, s a nyerendő tapasztalatokra bizhatjuk. Az elméleti vitatás elkésett, a gyakorlati kritika még korai. Csak úgy, mint ma ugyan túlhaladott, de holnap tán újból előkerülhető

*) A szabályzat 29. §-a mellett is csak a VII. osztályban lehet e tárgyról szó, mert a VIII. osztály évét meg is rövidíti néhány héttel, s másként is nagyon terhessé teszi a már jóformán májusban kezdődő érettségvizsgálat.

V. T.

álláspontot, mint némi adalékot a fontos kérdés elméletéhez, bátorkodunk fölmeríteni, elmefuttatásszerüen, egy igénytelen nézetet, mely bármennyire különösnek tessék is, bizonyára nem meglepőbb, mint a milyen vala maga a főkérdés, az egészségtan-tanítás fölmerülte.

*

Előre bocsátunk három tényt.

Egyik az, hogy Magyarország újabb tanügyi fejlődésben *a kilencz évfolyamú gymnasium*, mint eszménykép, sokaknak lebegett szeme előtt; *volt már szükebb körben megvalósítva is;* általánosabb érvényre is kiküzdte volna magát, ha az osztrák tanrendszer elől — Garay Kontjával szólva: „az isten tudja mért" — meg nem kellett volna hátrálnia.

A második tény az, hogy *az egészségtan azon ismeretek egyike*, melyeket, mint *az egyénnek és az államnak boldogulására közvetlenül hasznosakat*, bizonyos elméletek a nevelésről, — pl. a Spencer Helberté — az iskolai tanítás sarkalatos tárgyaivá szeretnének tenni.

A harmadik tény *Trefort miniszter politikájának* e három szóba foglalt hatásos kijelentése: *vagyonosság, intelligentia, egészség.*

E három tényre alapítjuk igénytelen elmefuttatásunkat.

Maga a miniszter az egészségtan tanítása ügyében való törekvését azzal támogatja, hogy „nekünk, kicsiny nemzetnek, Európa nagy népcsaládai közepette kétszeresen kell igyekeznünk az emberanyag megtartására s fejlesztésére, mert ezen alapszik politikai s nem kevésbbé gazdasági jövőnk." Ez irányban „az államnak s a hatóságoknak, valamint egyes buzgó embereknek minden törekvése hiú marad, ha az összes népesség és különösen az értelmesebb osztályok társadalmi úton nem támogatják a közigazgatás munkálkodását."

E tételek igazsága annyira szembeötlő, s oly módon következik magának a miniszternek három szóba foglalt politikájából, hogy majdnem lehetetlen e politika egyéb szálai közül kiszakítva foglalkozni a közegészség kérdésével. A mi a közegészség érdekeinek támogatásáról áll, az áll a nemzeti vagyonosodás és művelődés érdekei támogatásáról is. Ha a középiskolákat be *lehet* és be *kell* a közegészségügy társadalmi előmozdításának specialis szolgálatába állítani: akkor be lehet és be kell őket vonni a nemzeti vagyonosodás és művelődés specialis szolgálatába is. Az egyénnek és államnak boldogulására közvetetlenül hasznos ismereteket egy rangba állítva kell az iskola programmjába illeszteni. Ha beiktatjuk a középiskola

tárgyai közé az *egészségtant*, hogy az ily eruditiójú értelmes osztály majdan társadalmi uton támogathassa a közigazgatás munkálkodását: miért maradna ki a *nemzetgazdaságtan*, melynek ismeretével az értelmes osztály minden lépten-nyomon segítségére siethet társadalmi uton az államkormánynak *); miért maradna ki a *statistika*, mely mind a közegészség, mind a nemzetgazdaság ügyének arithmetikája; s mindenekfelett miért maradna ki az a tan, mely az értelmi, erkölcsi és testi nevelés elveit adja elő, a *neveléstan*, melynek egyfelől mindenki, mint szülő, közvetetlen hasznát fogja vehetni, mely másfelől minden gyakorlati közérdekkel, az egészségügygyel is a legközelebbi érintkezésben áll, s melynek ismeretével az egész művelt osztály, népoktatási törvényeink határozmányainak (iskolaszék, iskolalátogatás) üdvössé tételére, az iskolák és egyházak segítségére, egyszersmind a „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs" szilárdítására munkálhat.

Legyen szabad constatálnunk, hogy e fölfogás nemzeti tanügyünk fejlődésében is egyáltalában nem új, s épen a kilencz évfolyamú gymnasium szervezésével kapcsolatban érvényesült vala; sőt a nyolcz évfolyamú gymnasiumban is, az erdélyi reformátusoknál, tényleg két évtizeden át fennállott, legalább tengődött a „gyakorlatiasság elve." A dolog ebben áll. Az erdélyi reformátusok u. n. főiskoláin a philosophiai folyamban, mely az 1861-iki szervezet szerint hat éves középiskola fölébe illesztett három éves lycealis berendezést nyert, a közvagyonosodás, nevelés és közegészség érdekeinek specialis szolgálatára — az akkori fölfogás szerint — megvoltak az öntudatos törekvések. A chemia és természettan három évfolyamban, heti 3 + 4 + 4 = 11 órán úgy taníttattak, mint — a szervezet szavaival — „az emberi szellemnek, a nemzetek anyagi jóllétének egész új alapot, új lendületet adók gépeikkel, gyáraikkal s az ipar és gazdaság újjá teremtésével," s jelesen a vegytan törvényei „tekintettel mindig azon befolyásra, melyet a különböző iparágakra, földmívelésre és *élettanra* gyakorolnak;" a természetrajzban pedig (mely mindhárom évfolyamban heti 3—3 órán taníttatott) a rendszeres állattan „súlyt fektetve az *állati boncz- és életműtanra, ide értve az embert is.*" Vegyük hozzá, hogy az erdélyi

*) Emlékszünk, hogy valamelyik középiskolai törvényjavaslatban a nemzetgazdaságtan föl is volt véve a reáliskola rendes tárgyai közé, valószinűleg olynemű ötletből, a milyenből most az egészségtan tanításának kérdése származott. V. T.

ref. kollégiumoknál mindig megvolt a hajlandóság a természetrajzi s rokon tudományok tanítására *orvosi készültségü* férfiakat alkalmazni (Pl. Nagyenyeden dr. Baritz János, ki az 1819-diki „Norma discendi“ értelmében, az u. n. encyclopaediai cursusban, állatgyógytant is tanított). A mi pedig a neveléstant illeti, ezt az 1861-iki szervezet a bölcsészeti tárgyak között taníttatni rendelvén, rá mint „a gyakorlati életbe annyira belevágó“ tárgyra „a réginél nagyobb nyomatékot“ óhajtott fektetni.

Világos ezekből, hogy az általános műveltség adására hivatott iskolát a nemzet *gyakorlati* érdekeinek is szolgálatába állítani nem új és nem kipróbálatlan gondolat; de figyelembe veendő, hogy azon iskola, mely erre vállalkozott vala, s mely a mai középiskolával állott coordinatioban — nem nyolcz, hanem *kilencz* évfolyamú volt. És íme ez azon fonal, melyet föl kell fognunk, ha középiskoláinkat akár tantárgyakkal, akár újabb feladatok kitűzésével terhelni akarjuk.

Közbevetve megjegyezzük, hogy valahányszor panaszt hallunk, hogy Magyarországnak nincsenek tanügyi hagyományai: e panaszt mindig arra értjük, hogy közös, általános, országos hagyományai nincsenek; mert máskülönben alig van számbavehető elv, irány és elmélet, mely Magyarországon egy vagy más szűkebb körben absolute új volna, s mely iskoláink fejlődésének divergens jellemű múltjában valahol, valamiképen ki nem próbáltatott. Az a nemzetközi középiskolaügyi enquête, melynek eszméjét Trefort miniszter egyik közelebbi levelében megpendíté, Magyarország tanügyének történetében kivonatosan minden anyagot megtalálna tárgyalásaihoz. Kár, hogy saját tanügyünk részletes történetének adatait kelleténél kevesebb figyelemben részesítjük, s olykor inkább a külföld idegen talajában tanulmányozzuk oly növénynek életét, mely hazánk egy-egy ismeretlen völgyében valamikor meghonosodván válfajt producált. Ha hajlandók volnánk az itthoni viszonyokat homoeopathikus módon javítani, akkor könnyen megtalálnók az orvosságát annak a bajnak is, melyet Trefort minister 1885. november 9-iki levelében „febris gymnasialis nervosa stupidának“ nevez s úgy jellemez, hogy „minden mezőváros gymnasiumot akar, s mindenki a gymnasiumokba küldi gyermekeit, akár van hozzá talentuma, akár nincs . . .“

De ne térjünk messze tárgyunktól.

Látók, hogy az egészségtan jó móddal csak a kilencz osztályú középiskolába fér be. Természetesen ma már a meghozott közép-

iskolai törvénynyel s a rajta alapuló rendszeres intézkedésekkel állunk szemközt. De — bármily különösen hangzik is ez — egy országos törvény-novella kimondhatná, hogy az ország népesebb középiskoláinál az érettségvizsgálatot kiállott önként vállalkozók számára egy kilenczedik évfolyam rendeztetik be, melyben az egészségtan, nemzetgazdaságtan, statistika és neveléstan rendszeresen taníttatik; ezen fölül mindenik hallgató köteles lesz két, legfölebb három szabadon választott középiskolai tárgyban az illető tanárok vezetése alatt folytatott rendszeres magántanulmányokról vizsgálatilag beszámolni; a kik ezen iskolai évről nyert bizonyítványt érettségi bizonyítványuk mellett fölmutatják, azok számára az országgyülés jövő ülésszaka alatt meghozandó *főiskolai törvény*, valamint egy szintén meghozandó *minősítési-törvénynovella* megfelelő előnyökről fog gondoskodni.

Ilyszerű terv alapján (melyről egyszersmind azt is hisszük, hogy a középiskolákat mind a főiskolákkal, mind pedig az élettel szorosabb kapcsolatba hozná), csak örvendeni tudnánk annak, hogy az egészségtant megfelelően képzett *orvosok* tanítsák: bő óraszámot lehetne nekik adni, érett hallgatók közé lehetne őket vezetni, függetlenek volnának a középiskolai didaktika és módszeres kapcsolatok nyügeitől, melyekbe a most szervezett három havi tanfolyam munkája s a képesítő vizsgálat követelményei aligha fogják beleszoktatni őket, a mikor, mint mindnyájan tudjuk, az ex professo középiskolai tanárok is, pályájok első éveiben csak botorkálnak e nyügök közt.

Eddig az igénytelen elmefuttatás, csekély adalékul a fontos kérdés elméletéhez.

(Nagy-Enyed). *Váró Ferencz.*

Magunkról magunknak.

— A latin és görög classicusok német kiadásainak használatáról. —

A tudományos pályára készítő középiskoláink szervezetének folytonos javulása idején nem jár talán majd haszon nélkül, ha mi a középiskolák körében működők sem hagyjuk figyelmen kivül azokat a korszerű elveket, a melyeknek megvalósításától — a szellemi képzésen kivül — nemzeti erősödésünk főképen függ, értem közgazdasági állapotunk emelésére való tekintetből a hazai irodalomnak, a hazai iparnak és kereskedelemnek a középiskolák körében is nagyobb mértékben támogatását, mint azt eddig tettük.

A közgazdaság, mint tudomány, a társadalmi élet nyilvánulásain, tapasztalatokon és az ezekből levont következtetéseken alapszik, főtámogatója a statisztika, mely — e czélból — a szükséges tárgyak keletkezésének, fogyasztásának, forgalmának viszonyait kutatja.

Egészséges nemzetgazdasági állapotok vannak ott, a hol a termelés nem haladja túlságosan fölül a szükségletet; a hol a szükségletet a termelés kielégíti és a hol a termelés az értékénél fogva őt megillető fogyasztásnak örvend.

E természeténél fogva a nemzetgazdaság épen napjainkban hozzánk, középiskolai tanárokhoz is hangosan kezd szólani, mert bármennyire rajongjunk is az ideákért, állapotunk kényszerít bennünket annak elfogadására, hogy az egyes tudományszakok ismertetése, a nemzetek multjából vett tanulságos jelenségek föltárása, az erkölcsi és hazafias érzeteknek puszta szóval hirdetése és ajánlása szellemi és erkölcsi életünkre véghetetlen hatásu lehet ugyan, de e hatás félszeg marad mindaddig, mig ifjainkat az anyagiaknak tekintetbe vételéhez is nem szoktatjuk, mig ennek tekintetbe vételére nekik magunk is példát nem adunk.

S megteszszük-e ezt mi?

E kérdésre feleljenek a következő sorok.

Középiskoláink Értesítőinek forgatásakor nagyon föltünt, hogy igen sok tanintézetben a görög classicusok műveit lipcsei, berlini s csekély részben bécsi kiadások után ismertetik. Minthogy csak görög és latin irókról szólok, összeszedtem a hat és nyolcz osztályú gymnasiumoknak a mult iskolai évről szóló Értesitőit; 81 állott rendelkezésemre; közülök 7 református és ágostai hitvallásu főgymnasium Értesítője között a használt könyveket csak kettő jelöli meg, s már itt térek ki annak följegyzésére, hogy e kettő (a csurgói és a miskolczi ev. reform. gymnasium) egy szerzőnek kivételével, a többinél mindannyinál hazai kiadást használt; a használt könyvek nincsenek még megjelölve két kir. kath. főgymnasiumnál s igy az alábbi kimutatás csak 63, még pedig nem vegyes vagy nemzetiségi, hanem tisztán magyar nyelvü főgymnasiumra vonatkozik.

E 63 főgymnasium 124 osztályában a latin és görög classicusoknak 25 különféle lipcsei, berlini és bécsi kiadását használták; ha minden osztályra középszámitással csak 30 tanulót veszünk, kitünik, hogy Magyarország 63 gymnasiumában 3720 tanuló használt a classicusok tanulásánál külföldi kiadást, mely 3720 darab iskolai könyvnek csak $^1/_8$-ad része bécsi, a többi lipcsei és berlini kiadás.

Minthogy pedig a hat és nyolcz osztályú gymnasiumaink száma nem 63, hanem mégegyszerannyi, ha a fentebbi számot kétszeresen vesszük, azt látjuk, hogy a classicusok olvasásánál körülbelül nyolczadfélezer tanuló használt nem magyarországi kiadást.

Ennek hallatára meg kell hökkeni a nemzeti érzületnek a középiskolai tanárok keblében; lehetetlen be nem látniok, hogy

ezen eljárásukkal — a nélkül, hogy eddig ügyet vetettek volna rá — nemzeti irodalmunknak ártottak, mert nyolczadfélezer könyvért nem csekély összeg szivárog évente külföldre s ezen összeggel egyrészt tankönyv-íróinknak, másrészt kiadóinknak jövedelmét csonkítják, rontják azoknak anyagi helyzetét, gyöngítik adófizető képességüket s igy akadályozzák őket abban, hogy államháztartásunk költségeinek fedezéséhez a jelenleginél nagyobb mértékben hozzá járulhassanak. Pedig nekünk kétszer is szivünkbe kellene vésnünk a nemzetgazdaságtannak azt a tételét, hogy hanyatlani kell azon országnak, melynek termelése kellő fogyasztásra nem talál; találó ez irodalmi tekintetben főleg mi reánk, mint a kik nem számíthatunk arra, a mire a német, franczia vagy angol, mert mi irodalmi termékeink fogyasztásában egyedül magunkra vagyunk szorítva.

De engedjék meg t. tagtársaim, hogy a fenti számadatokat kisérő rövid elmélkedés közben egy tisztán didaktikai kérdést is vethessek föl.

A túlterhelés kérdése uton-utfélen kisért; a sikertelenség okait sok mindenfélében keressük. Arról, hogy tanulóink mily kevéssé vannak hozzászoktatva ahhoz, hogy az ókori irónak megértéséhez szótár használatával készüljenek, nem is szólva, hát nem a túlterhelésnek egyik neme-e az, ha tanulóink kezébe az olvasmánynak csak puszta szövegét adjuk (mert az alább megjelölt idegen kiadások, alig egy-kettő kivételével, tisztán szövegkiadások) akkor, midőn teendőiket a magyarázatos magyar kiadásokkal csak csökkenthetnők? mert legyenek e kiadások bármilyenek is, elvitázhatatlan először az, hogy belőlük a mi tanulónk többet tanulhat, mint a puszta szövegből; másodszor az, hogy azok minden gyöngeségük mellett is a mi iskoláinkhoz alkalmasabbak, mint a még oly jó idegen kiadások.

Vagy midőn tudjuk, hogy — ha teljes sikert akarunk elérni — még az se elég, ha mindent töviről-hegyire megmagyarázunk, hanem, a hol csak lehetséges, még szemléltetőleg is kell oktatnunk, nem épen saját eljárásunkban rejlik-e a sikertelenség egyik főoka akkor, ha tanítványunknak kezébe oly könyvet adunk, mely neki a szövegen kivül épen semmiféle tájékoztatást sem nyújt?

Mi a bürokratizmushoz már meglehetősen hozzá szokott nép vagyunk; annál csodálatra méltóbb tehát, hogy eddig senki se emelt szót ama káros anomalia ellen, melyet gymnasiumainkban elkövetünk akkor, midőn azokban külföldi munkákat oly nagy mértékben használunk, holott rendszabályunk is azt mondja, hogy csak a közoktatási tanács véleményezése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumtól engedélyezett könyveket szabad használnunk.

Én meglehetős figyelemmel kisérem az engedélyezéseket, de azt nem tudom, hogy Abicht, Böhme, Capellmann, Dietsch, Fleckeisen, Gittlbauer, Grysar, Halm, Heine Hermann, Hochegger, Hoffmann, Klotz, Ludwigh, Müller, Moebius, Paully, Petschenig, Ribbeck, La Roche, Reinhold, Schneider, Weissenborn, Wilhelm, Zingerle, Wohlrab s mit tudom én, hogy még kiknek kiadásait a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyezte volna.

Vagy talán épen azért használjuk mi, magyar középiskolai tanárok eme német, legtöbbnyire szövegkiadásokat, mert attól tartunk, hogy tanulóink a magyar magyarázatos kiadásokból, ha azok talán egyik-másik tekintetben még nem is egészen tökéletesek — többet tanulnak, mint a német szövegkiadásból? — Vagy talán másban rejlik az ok? — Ezt itt szellőztetni nem akarom.

Az államkormánynak a középiskolákra vonatkozó ujabb intézkedései — látjuk — honi termelésünk fogyasztására nemcsak alkalmat nyujtanak, hanem arra bennünket utasítanak is. Nekünk tehát kötelességünk ezen intézkedés sikerességét minél jobban előmozdítanunk; előmozdítjuk pedig azt akkor, ha nem hunyunk szemet korunk ama szavai előtt, hogy — ma már nem annyira a kard, mint inkább a munka tartja fenn és teszi hatalmassá a nemzetet; a hazaszeretetet manap már nem pusztán a multak dicső emlékein kell ifjaink szivébe csepegtetnünk és ápolnunk, hanem azon is, hogy ismertessük és szerettessük meg vele hazai termelésünket — még a tankönyvirodalom terén is; ez ébreszti föl majd benne is a cselekvésre való vágyat, erőt és állhatatosságot ad neki azon küzdelemre, melyre okvetetlenül rá kell szánnunk magunkat, ha idővel a külfölddel diadalmaskodva versenyre akarunk kelni.

De nézzük e most jelzett állapotunkat még egy más oldalról!

Mennyi beszédet hallunk arról, hogy sem ebben, sem abban nem vagyunk önállók s mennyien vagyunk, kik a hangzatos szavaknak igazat adunk s elhitetjük magunkkal, hogy ennek is, meg amannak a bajunknak is a kormányrendszer az oka; pedig — ha már annak a terjedelmes kormányrendszernek csak oly csekély részecskéjét képező saját körünkben is találunk olyasmire, hol a baj lényeges oka kétségtelenül önmagunkban, a mi eljárásunkban rejlik, — ugyan mennyit találhatnának, ha saját foglalkozásuk körében mások is — a nálunk oly annyira szokásos, már-már második természetünké válni készülő fölületes könnyenhivőség helyett — a bajok okainak kutatásába mélyebbre hatni nem restellenének!

Közművelődési, magyarnyelv-terjesztő, magyar iskola-egyesületekre e nemzetnek áldozatra készsége százezreket hord össze; tehetségünkhöz képest még az idegenek közt élő véreinket is segítjük, őket magyar irodalmi termékekkel látjuk el, hogy azokon táplálkozzanak és e nemzet testéről le ne szakadjanak: s mi középiskolai tanárok saját körünkben ne igyekezzünk-e megtenni azt, a mit nemzeti érdekünkben minden anyagi áldozat nélkül egyetlenegy tollvonással megtehetünk?

De legyen elég a nemzeti lelkesülés hangzatából; az eddigieket is tudják be t. kartársaim azon elszomorító érzületnek, mely mindannyiszor fölébredt bennem, valahányszor az utóbbi nehány év alatt iskoláink Értesítőit lapozgatni szoktam. Vajha a jövő a sok külföldi görög-latin classicus kiadásnak Értesítőinkből eltüntével kellemesebb érzetet keltene bennem!

Köpesdy Sándor.

IRODALOM.

Görög nyelvtan, *gymnasiumok számára irta* **Szamosi János**, *második rész, Mondattan. — Ára 1 frt. Budapest, kiadja Zilahi Sámuel. 1883.*" *)

Szerző művéhez írt előszava szerint „olyan könyvet igyekezett az ifjúság kezébe adni, mely egyrészről semmi fölöslegest se tartalmazzon, más részről a paedagogico-didaktikai mozzanatok tekintetbe vételével a nyelvet mint élő organismust ismertesse meg, a növendéket vezesse be a nyelv szellemének ismeretébe s tanulmányai közben ne hagyja cserben soha." Ugyancsak előszavában mint a saját művének jó oldalát emeli ki a többi, addig (1882. máj.) megjelent görög mondattanokkal szemben, hogy a magyar és görög nyelv egymáshoz való viszonyára lehetőleg tekintettel volt s hogy anyag tekintetében csak a lehető legszükségesebbre szorítkozott, de ezt aztán iparkodott érthetőleg és világosan előadni.

Hogy idegen nyelvet mint „élő organismust" megismertetni egy rendszeres tanulmányozásra szánt, de alaktani alapra fektetett mondattan utján nem lehet, ezt mai napság már nem szükséges bizonyítgatni. A műről szóló szaktanári jelentés két évtizeddel maradt el s ignorálja a miniszteri utasításokat, ha a mondattani alapon álló mondattani tanítást csak anyanyelvnél látja helyén. Helyén van az mindenütt, a hol a nyelvtanításhoz füződő követelmények annyira emelkednek, hogy az illető nyelvnek szóval vagy irásban való helyes kezelését tüzik ki czélúl, — s főképen: a hol az illető nyelv tanítására fordítható idő megengedi, hogy a tanítás első perczétől szerzett mondattani ismereteiket rendszeresen át is tekinthessék a tanulók, természetesen azon alapon, a melyen ismereteiket megszerezték s egyedül értékesíthessék kellőleg, tehát mondattani alapon. Ez mai napság vita tárgya sem lehet, — mert hiszen a miniszteri utasítások is határozottan ez értelemben nyilatkoznak. A kérdés tehát különösen a görög mondattan tanítására szorítandó; s a feletetet itt is ama követelmény szabja meg, melyet a görög nyelvnek gymnasiumainkban való mostoha helyzete tűz ki a tanítás elé. Az érettségi-vizsgálati utasítások csak valamely görög auctor iskolában nem olvasott részletének fordítását követelik a tanulóktól; s valóban a rendelkezésre álló négy év alatt nem is remélhető, hogy az irodalmi tanítás arányos hasznát venné a rendszeres mondattani tanításnak, különösen ha meggondoljuk, hogy a görög irodalmi tanítás főtárgya Homeros, kinek igen kevés köze van az attikai syntaxishoz. A görög mondattan rendszeres tanulmányozásának a min. utasítások értelmében helye sem lehet gymnasiumainkban, s a görög irodalmi tanítás egyáltalán nem is teszi szükségessé ezt a rendszeres áttekintést. Igy állván a dolog, érthe-

*) Felolvastatott az Orsz. Közoktatási Tanácsban.

tővé válik, miért tartjuk elképzelhetőnek, ha az iskolai görög mondattan, a mennyiben róla szó lehet, nagyjából nem mondattani alapon halad, mint a hogyan más mondattanoknak kell haladniok. Görög mondattan, mint kézikönyv, a görög tanítás mostani helyzetében nem lehet egyébre való, mint arra, hogy az a tanuló, ki valami tudni valóját elfeledte, egyes kétségeiben valamely classicus olvasásakor tájékozódást nyerjen. Már pedig, hogy áttekinthetőbb, utána nézésre alkalmasabb egy alaktan összeállítása, — vagy mondjuk, akár a, b, c rendben haladó, mint egy (jó indexszel el nem látott) mondattani alapon készült mondattan, ez bizonyos. Melyik való rendszeres tanulmányozásra, ez megint más kérdés.

Tanulságos e tekintetben az, a mit maga a szerző mond tankönyvének használatáról az előszóban: „nem könyvnélkül betanítani való könyvet irtam, azaz soha semmi esetben sem igazolható e szabályoknak sorban való betaníttatása.“ A szerző maga sem kívánja, hogy szabályait az alaktani sorrend szerint egymásután betanulják a tanulók; ő maga is elismeri ezzel, hogy munkájának alapja tudományos tekintetben helytelen, s paedagogiai tekintetben is arra válnék, mihelyt rendszeres tanulmányozásra lenne szánva. Ő maga is érzi, hogy a görög nyelvet, mint „élő organismust“ tulajdonképen csak ott mutatja be, a hol az alaktani főkategoriákon belül (mert általában ezek szerint halad) mégis csak mondattani álláspontra helyezkedik. Igy: az esetek használatáról szólva sorba veszi az egyes eseteket, de minden eset tárgyalásának kezdetén sokszor igen terjedelmesen reflectál a mondatviszonyok (állítmány jelentőségére) (l. 26. §. 1. 28. §. 36. §. és kül. 37. §. 1. Jegyz. — 45. §.) A praepositiók tárgyalásánál (49. §.) sem szakít a régi, alapjában hibás renddel, pedig elősorolásuk előtt ismét olyan jegyzeteket ad, a melyekben határozottan a kifogástalan mondattani alapra helyezkedik; — ámbár a régi felfogás nyüge alatt még maga is hibázik néha: így p. o. a hol az eset jelentéséről szól (49. §. 6.) — mintha bizony képzelhető volna, esetnek jelentése mondaton kivül. A névmások tárgyalásánál ismét az alaktan sorrendét követi és sub titulo: „birtokos névmások“, így szól: „a birtokviszonyt a görögben négyféleképen lehet kifejezni“ és beszél a a személyes és visszatérő (reflexiv) névmások genitivusairól is. 72. §. Azaz a czim ellenére ismét mondattani alapon indul, — a mi nagyon helyes volna, ha nem állana ellentétben azzal az úttal, a melyet munkája egészében követ. Mennyire ellenkezik ezzel pl. az az eljárás, melyet az u. n. visszavivő (relativ) névmások functiojának előadásakor követ. Itt annyira ragaszkodik a formalis szemponthoz, hogy még a relativ névmás u. n. attractioját is itt tárgyalja. Ellenben ismét mondattani alapon osztja fel pl. a 96 §-ban a főmondatokat.

De abban hagyjuk e kimutatást, mert hiszen mennél inkább szakított a szerző, ha nem is az egész munka beosztásában, de legalább részleteiben az alaktani alappal, — annyival magasabb

szinvonalon áll munkája s annyival haszna vehetőbb is, föltéve, hogy jó indexet csatolt hozzá. Lássuk inkább röviden, menynyire érte ell többi czélját, melyet idézett szavai szerint maga elé kitüzött.

Örömmel constatáljuk, hogy a magyar nyelv észjárására sok tekintettel volt és szívesen megengedjük azt is, hogy e tekintetben a mi a görög nyelvet illeti, csakugyan úttörőképen szerepelt. A hol egészen alaktani alapon áll is, mint p. o. a névelő tárgyalásánál, szinte kibékíti az olvasót az a körülmény, hogy a görög és magyar nyelv közötti különbségből indul ki. Sajnos azonban, hogy távolról sem aknázta ki egészen mind azt, a mit az ilyen összehasonlítás nyujthatna, hogy a latin nyelvvel általában keveset tőrődik, sőt hogy az ige functiojánál, a hol legszükségesebb lett volna a hasonlóságok és különbségek kiemelése, még a magyar nyelvvel való összehasonlítás is háttérbe szorul. A medialis igéknél elmaradt a tanulságos összehasonlítás a magyar „ik"-es igék functiojával; de legnagyobb a baj az u. n. igeidők functiojának tárgyalásakor. Mint a 80. §. is mutatja, szerző eléggé ismeri az u. n. objectiv (actio) és subjectiv (tempus) időviszonyok közti különbséget, de elmulasztotta a különbséget a latin és magyar nyelv segélyével illustrálni. Nagy baj első sorban már az is, hogy ámbár a 80. §. ban szól az actio és tempus közötti különbségről, nyomban azután mégis megtartja a régi rosz terminusokat, és időtörzsekről beszél, akár csak Curtius, a helyes actio tövek helyett. Ebből aztán sokféle zavar következik. A perfecta actiót időtörzsnek tekinti, — persze, mert nem hasonlítja össze a magyarral, a hol a perfecta actio objectiv viszonya a praeteritum tempus subjectiv viszonyának enged, s épen ezért rosszúl fordítja ő maga is az ἀπολώλαμεν alakot (= elvesztünk volna e. h. el volnánk veszve, t. i. most). Nem hasonlítja össze a görög futurumot a magyar beálló alakkal, s nem vonja ki ez összehasonlításból azt a tanulságot, hogy a görög-, magyar-, (német-) nyelvben egyaránt az instans actio (aoristos) objectiv viszonya a futurum (tempus) subjectiv viszonyának engedett: igy történik, hogy 60. lapon hibásan szerkeszti a táblázatot s a τύψω, ἀποδανοῦμαι alakokat rosz helyre osztja be. Időtörzsnek nevezi az aoristost, — s ez az oka, hogy az u. n. aoristos gnomicusnak gnomicus jellegét az aoristosban s nem a praeteritum tempusban keresi, melyet a személyjel és augmentum jelez. (86. §. 2. b.) Általában nincs eléggé kiemelve az, hogy a σ-ás aoristos eredetileg a beálló cselekvést kifejező alak, bár feltünhetett volna a szerzőnek, hogy a 86. §. c) pontjában elősorolt alakok mind σ-ás aoristosok; már pedig ezt, mint a görög nyelv kizárólagos sajátságát, nagyon ki kellett volna emelni. Baj az is, hogy az u. n. I. és II. aoristos egy kalap alá van foglalva. Általában a görög, magyar és a latin subjectiv felfogás megkülönböztetésére az, a mit a szerző a 86. §, d) pontjában mond, mai napság már nem elegendő. Hiszen ezen fordul meg az egész u. n. consecutio temporum, — s a ki ezt a különbséget ille-

tőleg világosan nincs tájékozva, az nem érti az illető nyelvek „organismusát.“ A terminologia bizonytalanságának tudjuk be, a 97. §-ban az u. n. fő- és mellékidők hallattan felosztását, meg azt is, hogy szerző a részesülők tárgyalásánál is (89. §.) jelen idejü, aoristos, végzett jelen idejü, — etc. részesülőkről szól; pedig a részesülők magukban véve a görögben tudvalévőleg ép oly kevéssé fejeznek ki subjectiv időmeghatározást, mint a módok s az infinitivus. Az a mit még ezzel szemben a szerző a 88. §. 2. pontjában az optativusról és infinitivusról mond, az csak azt bizonyítja, hogy a ferde nomenclatura őt magát is tévutra vitte. Hát még a tanulót?! Pedig ha nem tévesztenők szem elől, hogy a görög conjunctivus és optativus nem fejez ki időt, csak actiót, milyen könnyü volna akkor pl. megérteni az u. n. modus irrealis használatát (V. ö. a francziával.)

A mi végre a szerzőnek azon törekvését illeti, hogy semmi fölöslegest ne adjon, de a mit ád, azt világosan és érthetőleg adja elő, erre már válaszoltunk is némileg; de mégis leszámítva az ige functiójánál levő zavarokat, elmondhatjuk, hogy szerző e czéljának igazi lelkiismeretességgel és elismerésre méltó buzgalommal iparkodott megfelelni. Mekkora fáradsággal járt el az anyag kiszemelésénél és csoportosításánál, rögtön kitünik, ha pl. Curtius mondattanával hasonlítjuk össze a szóban levő munkát, mely hozzá képest valóságos bábeli zavart mutat.

Nyelve általában véve magyaros, — szabályai kevés kivétellel [pl. 42. §. 1. e) „gyűnév“ „kötszó“] szabatosak. Sajtóhiba sincs sok a munkában; mindössze körülbelül 10 található benne.

Nem sokkal e munka kiadása után megjelent egy mondattani alapon álló görög mondattan is, Petz Vilmos tanártól, melyre a szaktanári vélemény is reflektál. A két bülönböző alap, de meg Szamosi munkájának sok jó tulajdonsága is mellőzhetővé teszik az összehasonlítást. Petz kitünő mondattana arra az időre készült, mikor a görög nyelv elfoglalja őt megillető helyét gymnasiumainkban. Bátran kimondhatni, hogy Szamosi mondattana is elég haladást mutatott az akkori körülmények között, és hogy gymnasiumi használatra társainál jelenleg is inkább ajánlható addig, mig a görög syntaxis rendszeres áttekintésére nem lesz idő a gymnasiumi tanításban, s ott, a hol az alaktani tanítás is kézikönyv, és kiváltképen a Szamosi-féle alaktan alapján halad, — ámbár az ilyen tanitás határozottan nem egyezik meg a min. utasítások követelményeivel.

Bartal Antal.

Elemi vegytan, a középiskolák alsóbb osztályai, valamint a polgári iskolák és tanító képző-intézetek számára, irta **Balló Mátyás.** Harmadik kiadás. Budapest. Franklin-Társulat.

A chemia középiskolai tanításának jogosultsága, szükségessége felett még a tanférfiak sincsenek mindnyájan egy értelemben. Ne neveljen a középiskola sörfőzőket és eczetgyárosokat, mondják sokan. Elvégzik majd azt a szak- és felső iskolák. Igy beszélnek különösen azok, kik mai napig is azt vallják, hogy a tudományok

középiskolai tanításának egyedüli czélja ismeretszerzés; kik a középiskolai tantárgyakat az életre és közmiveltségre való kihatásuk szerint osztályozzák.

Mi bár csak másodsorban tartjuk azt a középiskola czéljának, mégsem mernők kicsinyleni azt az elsőséget, melylyel pl. a chémiát kellő óraszámban tanuló reáilskolai növendék a chémiai ismeretek szerzésére alkalommal nem biró gymnásiumi növendék felett vegytani ismereteinél fogva bír. Chémiai ismeretei ugyanis képesek az ipar minden jelentősebb ágában, a földmüvelés- és egészségügy legfontosabb napi kérdéseiben tájékoztatni őt.*) A középiskolai tantárgyak és specialiter a chémia tanításának czélja azonban nem azoknak gyakorlati alkalmazása, hanem a tudomány maga, önmagáért és az ember szellemi életére gyakorolt jótékony hatásáért. E hatások: a fantásia, az értelem, az ítélet fejlesztése, a megfigyelő tehetség felkeltése, művelése, egyszerű és könnyen áttekinthető kisérletek alapján az induktiv módszer iránt való érdeklődés felkeltése.

Minden vegytani tankönyv értéke azon mértéktől függ, a menynyire általa a czélba vett hatások megközelíthetők. Az egészen kezdők számára irott magyar vegytani tankönyvek között kétségtelenül *Balló Mátyás „Elemi vegytana“* az, mely e mértéket leginkább megközelíti.

Szerző kezdő tanulók számára irta kis művét. Magától értetődik, hogy ily terjedelem mellett és czélzattal e munkácska nem szabhatta anyagát és tárgyalási módját a tudományos rendszer követelményeihez, hanem a kezdők felfogásának megfelelőleg a közvetlen tapasztalási körünkbe eső testekből, tüneményekből kiindulva fokozatosan halad az ismertekről a kevésbbé ismertekre, a könnyebbről a nehezebbre, az egyszerűről az összetettre.

Hogy csakugyan ez a legrövidebb és legbiztosabb út arra, hogy a tanterv intentiójához képest a fontosabb testekről, műveletekről kellő ismeretet, a vegytani jelenségek felől tiszta, világos áttekintést nyujtsunk a tanulónak, sőt alkalmas helyen és módon kisérletezvén a megfigyelés ápolására, a gondolkodás fejlesztésére is tevékenyen befolyjunk, arról magam is tanuskodhatom, ki már kilenczedik esztendeje járok a könyvecskét használtatva ezen a nyomon, mondhatom, igen jó eredménynyel.

A tárgyalás a víztől indulván ki, szerző az ismeretlent kiváló tapintattal füzi az ismerthez s fokozatosan bővíti ki a tanuló ismeret-

*) Jó s e mellett lelkiismeretes chémia- és természetrajz-tanárokkal bíró reáliskolákban teljesen fölösleges is higienét oktató orvosokról gondoskodni. Ha megbizatnának, elvégeznék e feladatot a chémia és természetrajz tanárai, akképen osztván fel egymás között a teendőket, hogy a táplálkozás, lakás, ruházkodás, foglalkozás, életmód befolyását az életre, egészségre a khémia tanára tárgyalná; az emberi test szerkezetének és élettörvényeinek tanát pedig a természetrajzé. A fűtés, szellőzés, világítás ellenőrzése, az iskola vizének egészségi szempontból való megvizsgálása pedig oly teendőit képeznék a chémia tanárának, melyekre évek folyamán szerzett qualificatiója jobban képesíti őt, mint az orvost az orvosi. *H. V.*

körét a fontosabb vegyületekben és elemekben, valamint a chémiai műveletekben és alapfogalmakban.

Szerző a tananyagot a következő huszonöt fejezetben tárgyalja. 1. A levegő és a víz. 2. Az életben alkalmazott más nemfémes elemek és vegyületeik. 3. A szervetlen savak. 4. A fémek. 5. Az aljak. 6. A sók. 7. A karbonátok. 8. A szulfátok. 9. A nitrátok. 10. A szilikátok. 11. Más fontos sók. 12. A tűz. 13. A lassu égés. 14. Az ammoniák és a kénhydrogén. 15. A legfontosabb szénhydrogének. 16. Szénhydrátok. 17. Az erjedés tüneményei. 18. A borszesz és rokonai. 19. A szerves savak. 20. A zsiradékok és azok alkalmazása. 21. Cyánvegyületek. 22. A szerves aljak. 23. A festőanyagok. 24. A gyanták. 25. A protein anyagok.

Az anyagok fentebbi elrendezése mellett is a tárgyalásban megvan tartva a természetszerű egymásután, a kellő összefüggés s az egészben a kerekdedség.

A munka első és második kiadása iránt táplált jó véleményemet a harmadik kiadás csak megerősítette. E kiadás ugyanis — a mi az anyag methodikai elrendezését, feldolgozását illeti — még fölötte áll a két elsőnek.

Előnyös változás e kiadásban, hogy szerző a tárgyalást a vízzel vezeti be és nem mint az első és második kiadásban a levegővel, a melyről oly fogyatékos képzetekkel rendelkezik a kezdő tanuló. Jelentékenyen előmozdította szerző ezáltal az oktatás sikerét, melyet kellő tapintat hiányában nem csak azon körülmény veszélyeztethet, hogy a chémiai jelenségek lényege közvetlen észlelés tárgyát nem képezi, más szóval, hogy a mindennapi tapasztalás itt kevésbbé szolgál támaszúl mint a physikában, hanem az óraszám sajnos megszorítása is. Az óraszám-reductió kényszerítő nyomásának engedve, szerző is rövidített a mennyire csak lehetett munkáján. A fémek feldolgozásában történt változás is csak emeli a munka becsét, értékét.

Mindezen jó tulajdonságokon kivül bírja e kis munka a jó tankönyvek legnagyobb erényeit. Tárgyalási módja könnyen folyó, nyelve világos, előadása szabatos, nyelvezete eléggé magyaros, egyszerű és síma.

A műszavakat illetőleg, szerző — igen helyesen — az eredeti kifejezéseket tartotta meg; helylyel közel azonban a meghonosodott, közhasználatú magyar szavakat is alkalmazza. Valóban, az éleny, kőneny, légeny, villany, mireny, hamany stb. elnevezéseknek még csak historiai jelentősége sincs; örülhetünk, ha elfelejtjük; helyes dolog, a tanuló memoriáját nem is terhelni velük. Az élenynyel, könenynyel azonban következetesen el kellett volna szerzőnek feledtetnie a „göreb“ szót is, mely alig helyesebben képzett amazoknál.

Felette kívánatos ugyanis, ha valamely tárgyra helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar nevet nem találunk, tartsuk meg annak idegen nevét és magyarosítsuk meg, ha szük-

séges úgy, hogy a magyar szóképzőknek és ragasztékoknak elfogadására alkalmatosabb legyen.

Ezen principium szemelőtt tartásával vettem munkába megbizás folytán közmegállapodhatás czéljából a középiskolákban használt chémiai műszók revisióját. Természetes, hogy ily munkálat teljesítése közben épúgy, mint egy iskolai czélra szánt tankönyv megírásánál a hangoztatott principium mellett figyelmen kivül nem hagyhatók azok a műszavak megállapítására vonatkozó aranyszabályok sem, melyeket *Szily Kálmán*, a műegyetem nagy tudományú tanára s a Természettudományi Társulat érdemekben gazdag vezetője, a következőkben formulázott:

1. A mely természettudományi fogalomnak vagy tárgynak nincs internationális elnevezése, jelöljük azt mi is a magunk nyelvéből való műszóval. Ha arra eddigi irodalmunkban többféle helyes alkotású szót használtak volna, szemeljük ki közülök egyakarattal műszóul azt, a melyik a leghatározottabb, legvilágosabb és az illető tudományszakban leghasználatosabb.

2. Ha valamely tudományos tárgyra helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szavunk már van, ne polgárosítsuk meg az idegen szót, még ha internationális kelendőségű volna is, hanem őrizzük meg és használjuk közakarattal a magunkét.

3. Ha valamely roszúl alkotott magyar műszót az eddigi folytonos használat már egészen érthető és határozott értelmű szóvá tett, és ha a kiirtás megkisértése előreláthatólag sok nehézséggel járna s a megállapodást sokáig késleltetné, még az ilyen magyar műszót is tartsuk meg szoros kivételképen és használjuk ezentúl is.

Balló vegytanának kiváló előnye, hogy a műszavak megválasztásában a felhozott szabályokra — a mennyire csak lehetett — figyelemmel volt; tárgyi és methodikai erényei mellett olyan erény ez, mely eléggé megmagyarázza a könyvecske nagy népszerűségét.

Dr. Hankó Vilmos.

Wallensteins Tod. *Trauerspiel v. Fr. Schiller. Magyarázta* **Alexander Bernát.** *Kiadta a Fraklin-Társulat. Ára 80 kr.**)

Wallensteinnak a középiskolában való olvastatása kétségenkivül igen üdvös és kivánatos dolog. Ez ellen bizonyára senkinek sem juthat eszébe legkisebb nehézséget is támasztani. Azt is valószinüleg mindenki, ki a jelen iskolai kiadást átlapozza, készséggel elismeri, hogy tárgyi tekintetben sem a szövegmagyarázat, sem a dráma ismertetése és kritikai méltatása ellen számbavehető kifogást nem emelhetni. A szövegmagyarázat ugyanis általában véve helyes. E részben legfeljebb annyit jegyezhetni meg, hogy itt-ott felesleges magyarázat is fordul elő, másrészt meg hiányzik egynémely nehezebb helynek értelmezése. Kivánatos lett volna továbbá, hogy

*) Felolvastatott a Közoktatási Tanács f. év márczius hó 10-én tartott ülésében.

magyarázó a nyelvi magyarázatra nagyobb súlyt fektessen. Iskolai könyveknél mindig helyesen járunk el, ha a kevésbbé kedvező viszonyokat tartjuk szem előtt. A mi pedig a drámát ismertető értekezést illeti, azt meg épen kiválóan sikerültnek jelezhetni. Mit magyarázó a mű történeti alapjairól, keletkezéséről, szerkezetéről, alapeszméjéről, a személyek jelleméről stb. mond, mindarról csak a legnagyobb elismeréssel szólhatni. Mindaz ugyanis nemcsak a kutforrások beható tanulmányozásáról és helyes felhasználásáról tanuskodik, hanem egyszersmind érdekesen, több helyen emelkedett, lendületes nyelven van előadva.

Midőn azonban mind a szövegmagyarázatról, mind a dráma ismertetéséről tárgyi tekintetben, sőt az előadás szempontjából is ily meleg elismeréssel nyilatkozom, kötelességemnek tartom egyuttal azon nézetemet kifejezni, mely szerint nyelvi tekintetben és az iskolai használat szempontjából jelen kiadás ellen több nyomós kifogást hozhatni fel.

1. Először is bántólag hatnak az olvasóra és megzavarják az olvasásból merített élvezetet az itt-ott előforduló nyelvtani botlások, melyek, megvallom, annál kellemetlenebbül hatottak reám, minél kevésbbé vártam azokat a jelen iskolai kiadás rendezőjétől, és minél közönségesebb grammatikai szabályokba ütköznek.

Ilyenek különösen az igekötő, az „is“ használata, az alanyi és tárgyas ragozás és a szórend ellen elkövetett hibák; továbbá több nehézkes és magyartalan mondatszerkezet.

Ime nehány mutatvány:

A 165. lapon: Midőn Wallenstein Max halálát tudja meg, fájdalmasan fölkiált!

A 169. lapon: Hogy Wallenstein már fejedelmi hatalmat elért is, azt a költő majdnem hallgatással mellőzi.

A 170. lapon: Midőn Wrangel távozik, gyönyörü szavakban magasztalja a hűséget, melyet minden ember vérbeli rokonának tekint, melynek megszegőjét az emberek közös kipusztítandó ellenségüknek tartanak.

A második mellékmondatban helytelenül használja az alanyi ragozást.

Ezen felül a két mellékmondat vagy egyszerüen kapcsolatos vagy nézetem szerint helyesebben okviszonyban állván, e viszony okvetetlenül megfelelő kötőszóval megjelölendő; igy: Midőn Wrangel távozik, gyönyörü szavakban magasztalja a hűséget, melyet minden ember vérbeli rokonának tekint s melynek megszegőjét ez okból az emberek közös ellenségüknek tartják.

A 193. lapon: (Wallensteinnak) az alapgondolathoz még inkább kellett ragaszkodni (e helyett: ragaszkodnia).

A 189. lapon: A választó fejedelmeknek tartaniok kellett attól, hogy stb. Helyesebb: A választó fejedelmeknek attól kellett tartaniok, hogy stb.

A 149. lapon: Mert a csak egy hadakozó féllel kötött béke folytán a zavart fentarthatni reméli. Nem helyesebb és érthetőbb volna igy: mert remélte, hogy ha csak az egyik hadakozó féllel köt békét, akkor a zavart fen fogja tarthatni.

A 153. lapon: A hadi tanácsban Wallenstein lemondását jelentette be. Talán: bejelentette lemondását.

A 154. lapon: Gyorsan készül Prágába. Talán: Gyorsan Prágába készül.

A felhozott és hasonló nyelvtani hibák kissé lehűtik a lelkesedést, melyre bennünket a máskülönben jeles értekezés ragad, és sulyosan esnek a mérlegbe, mikor arról van szó, vajjon megfelel-e a jelen kiadás az iskolai könyv követelményeinek.

2. A másik körülmény, melyet az iskolai használat szempontjából szükségesnek tartok felhozni, az, hogy a drámát ismertető és fejtegető értekezés, a mily szakavatottan van máskülönben irva, oly nehéz, magvas stilben van tartva. Magyarázó, ugy látszik, a szakembereket tartotta szem előtt. A szaktanárra való tekintettel pedig nem okolhatni meg eljárását, mert az a forrásokhoz is folyamodhatik, melyekből magyarázó is merített, feltéve, hogy elég buzgó, hogy a tárgygyal behatóbban foglalkozzék; ha pedig nem az, akkor bizony az ő értekezését sem teszi studium tárgyává.

De továbbá azt sem szabad felednünk, hogy a tanár nem foglalkozhatik egy műnek tárgyalásával oly részletesen és behatóan, mint azt a jelen kiadásban látjuk, és ha teszi, nagyon rosszúl teszi, következésképen sokat a tanuló magánszorgalmára kell bíznia. Már pedig ezeket a magvas, tartalmas fejtegetéseket, melyeket, ismétlem, a tanár élvezettel fog olvasni, középiskolai tanuló saját erejére hagyatva alig fogja megemészthetni.

Elég legyen e részben a dráma alapeszméjének magyarázatára és ebben az antik és modern tragédia közti különbség feltüntetésére, nemkülönben a mű compositiójának fejtegetésére utalnom, melyek mindmegannyi szép részletet képeznek, de melyeknek másutt, nem tankönyvben, volna a helyük.

3. Harmadik és utolsó észrevételem, melyre már az előbbi pontban céloztam, az, hogy magyarázó értekezését igen széles alapra fektette és igy természetesen terjedelmesebbé tette, mint azt az iskolai használat szempontja megengedi.

Míg ugyanis maga a dráma a szövegmagyarázatokkal együtt 9 ivet tesz ki, addig a dráma ismertetése és az előszó, a mely tulajdonképen szintén a dolog lényegéhez tartozik, minthogy a Wallenstein-trilogia két első részének tartalmát, mint a harmadik rész megértéséhez szükséges előzményt hozza, — öt ivre terjed, a mi iskolai kiadásban határozottan sok s a minek aztán az lett a következménye, hogy a könyv árát is igen magasra kellett tenni.

Mert hát számítsunk csak egy kissé; realistikus irányu korunkban ez, azt hiszem, senkit sem fog meglepni.

Wallenstein tragédiája nézetem szerint csak a 8-ik osztályban olvasható. Hiba, hogy ez sem a könyv czimlapján nincs kitéve, sem a szaktanár birálatában nem emlittetik. Pedig ez nézetem szerint elkerülhetetlenül szükséges. A reáliskolai utasítások értelmében ugyanis már az 5-ikben olvastatandó egy drámai mű. Nem lehetetlen tehát, hogy valamely tanár épen a Wallensteint szemelné ki e czélra. Ezt pedig semmi szin alatt sem tartom megengedhető-

nek egyrészről a mű rendkivüli tárgyi és stilaris nehézségei miatt, másrészről meg azért, mert ahoz, hogy a Wallensteint sikerrel olvastathassuk, elkerülhetetlenül szükséges, hogy Schiller szellemi fejlődésének egész folyamát, jelesen azon korszak történetét, melyben Schiller historiai és philosophiai tanulmányokkal foglalkozik és Goethével való együttes működése kezdődik, alaposan ismerjük. Az említett tényezőknek köszöni ugyanis a nagy költő aesthetikai nézeteinek tisztulását és Wallenstein az első drámája, a mely arról a legfényesebben tanuskodik.

Már pedig a 8-ik osztályban, hol a Wallenstein olvastatása egyedül lehetséges, a heti órák száma 2; az évi óraszám pedig, tekintetbe véve, hogy a 8-ikban a tanév az érettségi vizsgálat miatt már april hóban végződik, körülbelül 55—60. Ha már most elgondoljuk, mi mindent kell e rövid idő alatt végeznünk, könnyen belátjuk, hogy aggodalmam nagyon is alapos. A Wallensteinon kivül ugyanis még egy kis prózát és pedig tudományos prózát, továbbá más költői műveket is kell olvastatnunk s mindezen felül egy kis irodalomtörténetet, ha nem többet, legalább Schillert s főbb vonásokban a romantikus iskolát tárgyalnunk; sőt az utasítások határozottan megkivánják, hogy az érettségi irásbeli vizsgálatra való tekintetből magyarból is fordittassunk, a mi bizonyára igen szép dolog; csakhogy ki e feladatnak megfelelne s mindazt 55—60 óra alatt elvégezné, annak bizony ezermesternek kellene lennie. Ezen alapszik épen a tanterveink és utasításaink idealis voltáról uralkodó általános meggyőződés.

Az előirt tananyag és az elvégzésére kiszabott idő közt létező emez aránytalanság szükségképeni következménye aztán az, hogy a tanár ide-oda kapkod és hogy mindent elvégezhessen, semmit sem végez.

Ily körülmények közt ugyan mi sors várna a Wallensteinra a 8-ik osztályban? Az, hogy 1—2 felvonást talán olvastatnánk belőle; többet lehetetlenség volna felvenni, mert különben minden egyebet el kellene hanyagolnunk. A Wallensteinnak tárgyalása ugyanis a legkedvezőbb viszonyok közt is 45—50 órát venne igénybe, tehát csaknem az egész évi óraszámot felemésztené.

De mi következik ebből? Az, hogy nem igazságos és nem méltányos dolog, megvétetni a tanulókkal egy drága könyvet, melynek harmad részét sem végezhetni el.

Különben a gyakorlati szempont számba nem vétele eredendő bűne a „Jeles irók iskolai tárának“ általában. Ez okozza, hogy a vállalat nem tud népszerűségre vergődni s a tanárok a Reclam-féle kiadással vagy a német iskolai kiadásokkal segítenek a bajon A Reclam-féle kiadás ugyanis 12 krba, a német iskolai kiadások pedig átlag 80 Pfennigbe kerülnek. A Wallensteinnak is füzetenként 80 Pf. az ára. A kezemnél levő 17 füzet közt csak 4 van, melyek egyenként 1 márkába kerülnek. A magyar iskolai kiadás

23 füzete közt csak 8 van, melyek ára a német kiadásokénak némileg megfelel.

E jelenség okát, tévednénk, ha pusztán a különböző irodalmi és társadalmi viszonyokban keresnők. Az ok egyszerüen az, hogy Németországban az iskolai kiadások rendezői nem tévesztik szem elől az iskolai használat szempontját és nem irnak 5—6 ivre terjedő bevezetéseket és ismertetéseket, mint minálunk, hanem megelégesznek egy vagy másfél ivre terjedőkkel, a minek aztán az a természetes következménye, hogy kisebb lévén a volumen, kevesebbre tehető az ár is. A kezemnél levő német iskolai kiadások közt egyetlenegy füzet van, melyben a dráma ismertetése épen egy ivet tesz ki; a többi mind rövidebb előszót vagy ismertetést tartalmaz.

Csodálkozhatunk-e aztán, hogy nálunk oly általános a panasz az iskolai könyvek drágasága miatt, a mely drágaság természetesen annál nagyobb, minél kevesebbet veszünk át a könyvekben foglalt anyagból.

Nagyon kivánatos volna a mondottaknál fogva, hogy a kormány vagy a Közoktatási Tanács mondja ki, hogy a jeles irók iskolai kiadásához egy vagy legfeljebb másfél ivnél hosszabb bevezetést vagy ismertetést irni nem szabad.

Ezek után, ha a Közoktatási Tanács a felhozott körülményektől el akar tekinteni, én részemről a Wallenstein jelen iskolai kiadását középiskolai használatra engedélyezhetőnek találom.

Dr. Szemák István.

LAPSZEMLE.

Az egészségügy az iskolában. — Sokat beszélnek most az egészségügyről nemcsak nálunk, hanem Németországban is. Egymásután jelennek meg a könyvek, melyek evvel a kérdéssel foglalkoznak, vagy legalább egyes kérdéseit méltatják behatóbban. Az orvosok és a tanárok még congressusokat is tartanak, hogy a közös megbeszélés tisztázza a homályosabb pontokat. A „*Zeitschrift für das Gymnasialwesen*“ ez idei januári füzetében Kübler áttekinti a hygieniát tárgyaló egész újabb irodalmat. Ebből az értekezésből adjuk a következőket.

Abban mindenki megegyezik, hogy az iskolának mindig orvosi felügyelet alatt kell állani, s hogy ez a felügyelet ne csak a fiúk egészségi állapotát tekintse, hanem hogy gondja legyen az épület berendezésére is. A megtartott congressusok különösen két nehézséget emeltek ki, a mi a sikeres haladást gátolja. Az egyik az, hogy a hygienia nagyon is fiatal tudomány, s tételei még mindig nagyon is kétségesek maga e tudomány művelői előtt is. Másrészt

pedig az a csekély működési kör, melyet az orvosok az iskolában nyerhetnek, majdnem lehetetlenné teszi, hogy a jelentkező betegségeket sikeresen elnyomják, mert hisz ők csak pár perczig láthatják a gyermekeket. A tanító, a kinek folyton szeme előtt van a gyermek, a ki természetüket, sajátságaikat ismeri, s észrevehet rajtuk minden változást, mindenesetre sokkal többet tehet. Tekintettel ezekre a körülményekre az egyik congressus a következő három pontba foglalta össze a tanácskozások eredményét: 1. Az iskolai egészségügy akkor fog haladni, ha orvosok, a kik az iskolát minden tekintetben megfigyelik, az egyes kérdéseket tudományosan fogják tárgyalni. 2. Az egészségügyre vonatkozó minden határozathozatal alkalmával, vagy pedig ha egyes kérdéseket kell eldönteni, meg kell hallgatni mindig tekintélyes orvosok tanácsát. 3. Hogy mindenütt a már megállapított szabályok szerint cselekedjenek, szükséges, hogy a tanítók is szerezzenek az egészségügyben kellő ismereteket, s hogy az orvosok is segítsék őket működésükben.

Az egészségügyet tárgyaló munkák közül legtöbb figyelmet érdemel Dr. Reimann-é (Die körperliche Erziehung und die Gesundheitspflege in der Schule, Kiel 1885). Ő is azt tartja, hogy több haszonnal jár, ha a tanítónak van elég tájékozottsága a hygieniában, mintha bejáró orvos ügyel az iskolára. Jeligéje: „Die Hygienie muss Gemeingut der Lehrer werden". Az első fejezet az iskolaépületről szól, az egyes osztályok számára szolgáló termek nagyságáról és alakjáról, falakról, tetőről, lépcsőről s az árnyékszékről. A világosság szempontjából kivánatosnak tartja, hogy csakis egy oldalt legyenek ablakok, hanem aztán csak 6, legfölebb 8 ülés lehet egysorban. Ha mesterséges világításra van szükség, a petroleum ajánlatosabb a gáznál. Kiemeli a szellőzés fontosságát, de megemlíti azt is, hogy az iskola rossz levegőjének nem annyira az az oka, hogy sokan vannak egy szobában, mint inkább az, hogy a nedves ruhákat tartják ott benn. A fűtésre nézve nagy iskolaépületekben a légfűtést tartja legalkalmasabbnak. Nagyon fontos kérdés, hogy milyen padot használjunk az iskolában. S igaza van abban is, hogy ha a tanár a görbe ülés káros következményeitől meg akarja menteni a fiúkat, még a legjobban készült padok mellett is, éber figyelemre s erős akaratra van szükség. Még szigorú büntetést is alkalmazhat a tanár, ha másképen nem akadályozhatja meg a ferde ülést. Sok bajjal jár az egyenes tartásra szoktatás irás közben. Erre nézve is sok praktikus utasítással szolgál a szerző. Szól azután a látó és halló érzék megóvásáról. Külön fejezetet szentel a tornászásnak. Minden orvos elismeri, hogy a tornászás nagyon fontos az ifjúra nézve s mégis nagyon gyakori ma a fölmentés épen az orvos bizonyítványa alapján. Pedig az orvosnak arra kellene hatni a családban, hogy a fiúk minél jobban gyakorolják testüket. Csakis acut betegség lehet a felmentés alapja. Végül még egyetmást mond a szerző a ruházatról és a táplálkozásról, a mi már nem az iskola körébe tartozik.

*

Az irásbeli dolgozatokról. — A „*Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis der Gymnasien und Realschulen*“ cz. folyóiratban „Die Stilübung als Kunstarbeit“ hangzatos czimmel értekezik dr. Hildebrand Rudolf a házi irásbeli dolgozatokról. Abból indul ki, hogy a nyelv szintén műtárgy (Kunstwerk), és hogy a nyelv kezelése, felhasználása az élet magasabb rendü vagy köznapias czéljaira valódi művészet, s hogy minden egyes ember a közben mint művész dolgozik. Mert hisz ép ugy, mint bármely művészetnél, itt is adva van az anyag és az alak, melyeknek egy harmadikban, a mi mindkettőt magába öleli, kell egyesülniök. Valójában, ha jól megfigyeljük, semmi különbség sincs a két feladat között, melyet egy művész, s melyet egy olyan ember tüz ki magának, a ki a nyelvet használni akarja. Ennek is az a feladata, hogy valami gondolat vagy érzetanyagot, a mi benne még alaktalan, lelkében ugy átalakitson, hogy abból egységes élő egész legyen, azután a nyelv nyujtotta eszközök által ez egységet ugy kell külsőleg megjelenitenie, hogy rajta mindenki felismerje azt a belső jelenséget, a mi létre hozta, s hogy azt magában meg is alakithassa. Vagyis e külső közvetités által a léleknek lélekhez kell szólnia.

Csakhogy ez az egész processus oly gyorsan mulik el, hogy mi majdnem semmit sem tudunk róla. De már magasabb fokon, s magasabb czélok szempontjából szükséges e psychikus folyamat tudatos kezelése. Megtörténik ez néha a tanár vezetése nélkül is, a mikor a fiú első verseit csinálja, habár ekkor is megesik, hogy az érzelem egész önkénytelenül alakúl rythmikus és rímes sorokká. De legtöbbször nehéz munkába kerül, a mig a meglevő érzelem kielégitő alakot ölt. A mellett a lélekben mindig marad valami az érzelemből, a mi nem tudott alakot ölteni. Ugyanez történik az irásbeli gyakorlatok készitése alkalmával is. Epúgy váltakozik ekkor is a szerencsés ötlet hosszadalmas keresgéléssel, az örvendetes siker bántó sikertelenséggel, a megelégedés a ki nem fejezett gondolatok szomorító hatásával. Itt is arról van szó, hogy anyag és forma úgy alakuljon át, hogy belőle egy harmadik, mindkettőt magába foglaló egész jőjjön létre. Müvészeti munka ez kicsinyben: meg van benne a müvész bajlódása és öröme.

Pedig a tanárok a gyakorlatokat rendesen csak a grammatika és logika szempontjából itélik meg, noha a müvészeti érzék fejlesztése, a miről itt szólottunk, volna az iskola egyik legfőbb feladata. Ily dolgozatokat készitve fel lehet használni a fiúknak már meglevő ismereteit. Ha pl. az alsó osztályokban egy elmondott mesét kell leirniok, vagy a felsőbbekben egy-egy történelmi részletet dolgoznak ki, a tanárnak száz meg száz alkalma nyilik a tárgyi vagy alaki hibákon a stilus törvényeit tudatossá tenni, de mindig ugy, hogy a javitás alkalmával, az illető fiú maga dolgozzon, vagy még jobb, ha az egész osztály vele munkálkodik. A tárgyi hibák is, pl. ha egyes részletet elhagy a fiú, vagy egy másikkal összetéveszt, sokkal jobb alkalmat szolgáltatnak maga-

sabb rendü tárgyalásra, mint egyes stiláris hibák. Az ilyen kihagyást vagy összetévesztést már a történet menete maga feltünteti, s a kis iró a tanár vezetése mellett maga pótolhatja, a mit elmulasztott. A legfontosabb hiba az ily gyakorlatokban, hanem a mi egyúttal legjobban segíti elő a tanár czélját, ha tévedett mind tárgyi, mind alaki szempontból. Az olyan esetre gondolok, midőn egy félig jó gondolat hibásan van kifejezve, de mégis látszik belőle, hogy valami helyes lebegett a fiú lelke előtt. Mily könnyen megesik, hogy a tanár javítás közben az ilyesmit egyszerüen ostobaságnak nézi, s elnyomja a csirát, a miből valami helyes fejlődhetett volna. Engem magamat a hosszú praxis arról győzött meg, hogy az iskolai gyakorlatokban alig van valami egészen rossz vagy ostoba. Nagy figyelemmel s lelkiismeretes buzgalommal mindig ki lehet betűzni, hogy micsoda helyes gondolat lebegett az illető előtt. Az ilyen részleteket legjobb aztán az osztályban tárgyalni, hogy a tanuló lehetőleg maga találja meg a helyeset. Ez által lesz ez a munka valódi müvészeti munka.

*

A szóbeli vizsgálatokról. A „*College of Preceptors*“ egyik ülésén Baumann a szóbeli vizsgálatokról értekezett s e dolgozatát közölte azután az „Educational Times.“ Arról szól, hogy mennyire czélszerübb szóbeli vizsgálat által szerezni meggyőződést az egyes osztályok haladásáról, mintsem irásban. Szól azután arról a módról is, a mint az ilyen osztályvizsgálatokat vezetni kellene; három tárgy módszerét egész részletesen is tárgyalja: a számtanét, földrajzét és a franczia nyelvét. Itt csak ez utóbbiról fogunk szólani, megjegyezve, hogy a mit a franczia nyelv tanításáról mond, az áll minden élő idegen nyelv tanításáról is; tehát nálunk különösen a németre kell gondolni.

Ha a tanuló nyelvismeretét akarjuk megvizsgálni, a következő öt pontra kell különösen figyelni: 1. Megérti-e a tanuló az idegen nyelven mondott szavakat és mondatokat? 2. Képes-e a saját gondolatait azon az illető nyelven kifejezni? 3. El tud-e olvasni egy könnyebb szöveget a nélkül, hogy a kiejtésben vagy hangsúlyozásban nagyobb hibákat követne el? 4. Le tudja-e fordítani a saját nyelvén hallott mondatokat a másik nyelv sajátságos kifejezéseire? 5. Elég világosan és elég pontosan emlékezetébe véste-e a mondatok alkotására szükséges nyelvtani szabályokat?

Ha már most a vizsgálat feladata az, hogy benne, mint egy tükörben lássuk a tanár munkájának eredményét, hogyan kell ezt intézni, hogy a kép lehetőleg hű legyen? Semmi esetre sem elégséges, ha a tanuló végig conjugál egy igét, vagy a nyelvtanból egy pár mondatot lefordit, vagy elmondja egy pár szó etymologiáját, hanem ki kell hallgatnunk az illető ismeretanyag minden ágában, a mennyire az az iskola körébe tartozik. S hogy intézzük az ilyen vizsgálatot? Az első tiz perczet franczia nyelven folytatott beszélge-

tésre fordítanám. Ha azonban a fiúk annyira elfogultak, hogy tőlük értelmes feleleteket nem kaphatunk, egyes mondatokat mondjon a tanár francziául, a mit a fiuknak meg kell érteni. Ezután könnyebb szövegek olvasása és fordítása következheik. Az olvasott szöveggel kapcsolatban intézhetünk a fiukhoz egyes nyelvtani kérdéseket. Evvel egy óra eltelik.

A második órát avval lehet kezdeni, hogy egy ledictált kis franczia szöveget fordítsanak anyanyelvükre. Azután mindegyik fiú külön fordítson a táblánál egy-egy mondatot francziára, a mit az osztálynak közösen kell megbirálni.

Ha igy akarunk eljárni, mindenesetre a szóbeli vizsgálatot kell alkalmaznunk, mert ez által megfigyelhetjük a tanulók kiejtését, figyelemmel kisérhetjük, hogyan tudják a mondatokat nyelvtanilag elemezni s megismerjük egész nyelvészeti tudásukat. Miután közvetetlenül érintkezünk az osztálylyal, többet tudhatunk meg néha egy-egy félénken kimondott feleletből, mint az egész irásbeli dolgozatból. S a fordításnál vagy úgy járunk el, hogy kis részeket fordittatunk s kiterjeszkedünk annak minden apró részletére; vagy akár fordittathatunk folyton hosszabb részeket s megelégszünk egyes fontosabb kérdések felvetésével. S ezen módon járva el, ha előttünk van a tanulók névsora, nagyon könnyen megitélhetjük, mit tud mindegyikük. *B. J.*

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

8. A választmány márczius 9-én tartott ülése.

Elnök: *Berecz A.*, jegyző: *Brózik K.*

Jelen voltak: *Hofer K.*, *Köpesdy S.* alelnökök, *Mayer J.* pénztárnok, *dr. Szerelemhegyi T.* titkár, *Bartal A.* tiszt. tag, *Bermüller F.*, *Deme L.*, *dr. Dékány R.*, *Felsmann J.*, *dr. Károly Gy. H.*, *dr. Lechner L.*, *Müller J.*, *Névy L.*, *dr. Riedl Fr.*, *Sebestyén Gy.*, *Tiber Á.*, *Tomor F.*, *Volf Gy. és dr.*, *Wagner A.* vál. r. tagok.

A mult ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után *az elnök* bejelentette, hogy m. hó 20-án egy nagyobb küldöttség élén kifejezte a vall. és közokt. miniszter úr előtt a választmány köszönetét az egyesületi könyvtárnak nyujtott 500 frtnyi segélyért, tolmácsolta előtte a középiskolai tanároknak iránta való hódolatos tiszteletét és ragaszkodását és végre átnyujtotta neki azon feliratot, a melyben az egyesület a helyettes tanárok szolgálati éveit a véglegesítésnél beszámittatni kéri.

Köpesdy S. alelnök bejelentette, hogy a Szvorényi-ünnepen a rendező bizottság meghivására az egyesületet képviselte és az ünnepeltet különösen mint középiskolai tanárt üdvözölte.

A pénztárnok bemutatta a tagdíjjal hátralékosok nevét és tartozásuk összegét.

A választmány szomoruan vette tudomásul, hogy a tagdijhátralékok összege csak azoknál, a kik két vagy több esztendővel tartoznak, 1948 frtot tesz ki; megbízta a főtitkárt, *hogy a tagdíjjal tartozókat fizetésre felszólítsa;* ha ezen felszólítás kellő eredményre nem vezetne, a választmány a régibb tagdíjhátralékokra nézve az alapszabályok 15. §-át fogja alkalmazásba venni.

A pénztárnok bejelentette, hogy *Tarkeöy János* és *Radics György* tagtársak időközben elhunytak. A választmány elszomorodásának jegyzőkönyvileg adott kifejezést.

A párisi magyar egyesületnek — saját kívánságára — a Közlöny továbbra is küldetni fog.

A főtitkár ezután felolvasta *b. Prónay Dezső* és *dr. Szamosi János* tiszteletbeli tagok köszönő leveleit. B. Prónay Dezső levele, melylyel egyúttal egyesületünk alapító tagjai közé lépett a következő:

Tekintetes Főtitkár Ur!

Becses soraiból értesültem, hogy az Országos középiskolai tanáregyesület 1885. évben tartott közgyülésén tiszteletbeli tagjai közé igtatott.

Midőn tekintetes úrnak köszönetemet nyilvánítom, hogy erről értesíteni szives volt, egyúttal arra kérem, legyen tolmácsa a középiskolai tanáregyesületnél is őszinte köszönetemnek azon kitüntető szives figyelemért, melyet ezen egyesület irántam tanusított az által, hogy tiszteletbeli tagjai közé sorozott. Nagyra becsülöm ezen, az igen tisztelt egyesület részéről irántam tanusított kitüntető szives jó akaratot és ezt részemről is viszonozni kivánván s az egyesület czéljait ez által is előmozdítani akarván, ezennel az egyesület javára alapítványkép száz forintot ajánlok fel s arra kérem Tekintetes urat, mint az egyesület főtitkárát, sziveskedjék értesíteni, hogy ez alapítványom hol és mikor fizethető le?

Fogadja őszinte tiszteletem kifejezését, melylyel maradok

Budapesten, 1886, márczius 5-én

kész szolgája

b. Prónay Dezső, s. k.

A választmány a nemeslelkű báró adományát köszönettel fogadta.

Dr. Szamosi János, egyesületünk legrégibb tagjainak egyike, a következő sorokban fejezte ki köszönetét a választmánynak:

Mélyen tisztelt Elnök Ur!

Tekintetes Választmány!

Mikor az egyesület részéről nyert nagy kitüntetésért őszinte köszönetet vagyok mondó, a legnagyobb zavarban vagyok az iránt, mikép tegyem ezt legméltóbban.

Méltatlan voltomat hangsúlyozni — mint szokás — tiltja az egyesület iránti őszinte tiszteletem. Csak nem vethetem szemére a közgyülésnek, hogy méltatlanra pazarolja kegyét? De sértés volna ez mindenek előtt a Tekintetes Választmányra nézve is, melynek kétszeres kötelessége indítványait, melyekkel a közgyülés elé lép, jól megfontolni.

És még is, bár mennyire gondolkozom azon, mi vezérelhette a mélyen tisztelt egyesületet elhatározásában, nem tudok semmi olyan okot találni, mely személyemben lelné magyarázatát. Hogy egyike voltam az egyesület alapitóinak, éveken át intéző testületének tagja, egy ideig — igaz nehéz körülmények közt — közlönyét szerkesztettem, hogy tőle soha, sem jóban sem

roszban, el nem pártoltam, ... mindez nem érdem, hanem becsületbeli *kötelesség*, melyben — Istennek hála! — velem együtt még elég sokan osztoztak.

De ha magamat méltatlannak nem is vallom, bizonyára az sem jut eszembe, hogy a kitüntetést, — mely életem egyik legszebb és legtisztább öröme, saját *személyes* érdemeimnek tudjam be.

Részemről ugy fogom fel a dolgot, hogy az egyesület tiszteletbeli taggá való megválasztásommal azt a szoros kapcsolatot akarta kiemelni, mely az egyetemi felsőbb-, és a középiskolai oktatás között van; rá akart utalni ennek a kölcsönös hatásnak nagy fontosságára, és arra, hogy e két nemű tanintézet tanárai között gyakoribb érintkezés, kölcsönös eszmecsere, szivélyesebb viszony szükséges, mint a minő — fájdalom — jelenleg van.

S ha ezt akarta, akkor szerénytelenség nélkül mondhatom, az eszme képviselőjeül csekély személyemben helyesen választott.

Rólam is állanak a classicus költő szavai: Quo semel est imbuta recens servabit odorem, testa diu. Lelkem gyökérszálai ott vannak a középiskolában, hol (már csak napok hiján), negyedszázados tanári működésemet kezdettem, hol életemnek csaknem legszebb éveit töltöttem, hol több nemes keblű, derék kartárssal az első *tudatos* baráti frigyet kötöttem, s hova lelkem az emlékezet szárnyain most is újra — meg újra visszaszál.

Azután mostani hivatásom és hatásköröm is szorosan összefűz a középiskolákkal. Egyetemeink bölcsészeti karai még mindig és még soká tulajdonképen tanárnevelő intézetek. Nem húnyhatunk tehát szemet a középiskolák igényei, bajai, ügyei előtt, azon középiskolák előtt, melynek növendékeit kapjuk, melynek növendékeinket adjuk! Hát még a középiskolai tanárképző, melynek igazgatását kartársaim és a magas kormány megtisztelő bizodalma már tizenharmadik évben bizta reám! — Nem is teljesíthetném kötelességeimet pontosan, ha a középiskolákról csak egy perczig is megfeledkezném.

Ennek a szoros kapcsolatnak nevében látom tehát megválasztásomat jogosúltnak, s fogadom hálás szívvel. Egyúttal pedig ünnepélyes igéretet teszek, hogy míg Isten élnem és működnöm enged, a középiskolai tanügynek s az országos középiskolai tanáregyesületnek — együtt a régi gárda, fájdalom, már gyérülő tagjaival, együtt a lelkes új nemzedékkel — vállvetve, rendületlenül híve és harczosa leszek!

Fogadják kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Kolozsvárt, 1886. februar 14.

Dr. Szamosi János.

A főtitkár bejelentette, hogy a *Sümeghen és Beszterezebányán* egy-egy kör alakult. A választmány örvendetes tudomásul vette.

A főtitkár továbbá bemutatta a *brassói*, *trsztenai* és *budapesti* körök jegyzőkönyveit, Tudomásul vétettek.

A főtitkár jelentette, hogy az Ifj. iratok tárából az V. füzetet dr. Csánki Dezső munkáját 107 példányban az intézeteknek megküldötte; 10 példányt adott a szerzőnek, 530 példányt pedig megrendelésre küldött szét. E füzetekért eddig befolyt 178 frt 90 kr.; az előbbi évfolyamból fenmaradt 197 frt 49 kr., kiadás volt 47 frt 82 kr. A rendelkezésre álló készpénz tehát 328 frt 57 kr. Tudomásul szolgált.

Sebestyén Gyula bejelentette, hogy a VI. füzet 10—12 ívnyi terjedelmű lesz. A választmány mindemellett e füzet árát is csak 50 krban állapította meg; és ugyanekkor elhatározta, hogy ezen évben ennél több füzetet kiadni nem fog.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium által adományozott 500 frton beszerzett könyvek és folyóiratok kezelésével *dr. Riedl Frigyes* bizatott meg.

A főtitkár bemutatja *dr. Erődi Bélának*, a fiumei kör elnökének, Köpesdy S. alelnökhöz intézett következő levelét:

Nagyon tisztelt Alelnök Ur!

A választmány meghagyásából Önhöz fordulok, mint a közgyülés ügyében kiküldött fővárosi bizottság elnökéhez, hogy a február 7-ikén kelt levelem óta történtekről értesítsem.

A választmánynak február 9-iki ülésében hozott azon határozata után, hogy a tanszerkiállítást csak akkor tartja czélszerűnek, ha azt a mi helyi viszonyaink kivánatossá teszik, kimondottuk, hogy ennek rendezésétől elállunk.

A vidéki kirándulás rendezése levén a legtöbb teendővel összekötve, ezen ügyben kellett eddigelé egész működésünket összpontosítani. Az illető albizottság mult hó 21-ikén megalakulván, megtette a kirándulásra vonatkozó szükséges intézkedéseket. Kidolgoztuk a kirándulás részletes programmját, megkerestem az osztrák-magyar Lloyd igazgató-tanácsát, hogy kirándulásunk számára külön hajót a lehető legnagyobb ármérséklés mellett adni szíveskedjék. Tegnap vettem nevezett igazgatótanács iratát, melylyel megkeresésemet a legkedvezőbben elintézte. Kirándulásunk számára egy külön hajót bocsátott rendelkezésre, melyen 150—160 személy kényelmesen ellátható ágyakkal. E számot is meghaladhatják az utasok; de akkor a számfelettieknek ágyról le kell mondaniok. Az utazást 6 napra számítva, a hajó bérét 1500 frtban szabta meg, mely összeghez hozzáadandó még a szénfogyasztás, ami 850 frtra fog rúgni. Ellátás fejében minden utas fizet naponként 3 frtot, mely következőleg oszlik meg: reggeli kávé 25 kr., villásreggeli 1 frt, ebéd 1 frt 40 kr., thea 35 kr. Megjegyzendő, hogy a Lloyd-hajók konyhája igen jó hirnek örvend. A kikötő illetékeket az utazó társaság maga tartozik fizetni. Ezen illetékek, melyek minden kikötőben, hol ki- és beszállás történik, fizetendők, majdnem 1000 frtra rugnának. Lépést tettem azonban Dr. Zichy Ágost gróf kormányzó úrnál, mint a m. kir. tengerészeti hatóság főnökénél, hogy ezen illetékeket a magyar kikötőkben elengedni kegyeskedjék s egyszersmind a trieszti osztrák tengerészeti hatóságot megkeresni szíveskedjék, hogy ez a maga hatósága alá tartozó kikötőkben fizetendő illetékeket szintén elengedni szíveskedjék. A kormányzó úr kegyes volt a magyar kikötők díjait elengedni s az osztrák hatóságnál ezen ügy kedvező elintézését kilátásba helyezni. Igy összes költségeink 2300 frtot tennének ki, a melyből — 150 résztvevőt számítva — egy személyre az egész útra 15 frt esnék, azaz 2 frt 50 kr. napjára. Ehhez hozzávéve a 3 frtnyi ellátást naponkint, azonfelül 50 krt még esetleges egyéb kiadásokra (kocsi, csolnak, vasut), a tengeri kirándulás egy napja kerül 6 frtba, az egész dalmácziai 6 napi kirándulás Fiumétól Cattaroig és vissza, beleértve a vitelbért, teljes ellátást, kerül 36 frtba. Ez olyan minimum, melynél csekélyebbet kivánni sem lehet. Rendes körülmények között csak a vitelbér Fiumétól Cattaroig és vissza I-ső helyen 40 frtba kerül, ágy nélkül, melyért külön 4 forint fizetendő. Az ellátás is kedvezményáron van számítva.

Az igazgatótanács nem ajánlja a kirándulásnak Velenczéig való kiterjesztését, amint én terveztem s amint a kedvezményt kértem is. Ez sok időbe kerülne és rendkivül magas kikötő illetékeket kellene fizetni. Ha azonban bármely tagja társaságunknak útközben elhagyja a hajót és saját költségén bármely rendes járatú hajóján a Lloydnak kivánja útját folytatni, 50% árelengedést nyer a rendes árak után.

Az igazgatótanács kiköté, hogy a Fiuméból történő elindulás előtt egy hónappal tudomására hozassék, vajjon a kirándulás létre jön-e és hányan lesznek a kirándulók. Ezt szükséges tudnia azért, hogy a hajót a mi czélunkra visszatartsa, ágyakkal és egyéb szükségesekkel kellően felszerelhesse és elláthassa.

A kirándulás iránt részben már Dalmácziában is megtettük a kellő intézkedéseket és reménylem, hogy az mindenben sikerülni fog.

Ime ezekben kivántam közölni a kirándulás részletes feltételeit és a programmot. Reményljük, hogy a programm érdekes, vonzó volta s a költségek csekélysége számos tagtársunkat fogja e kirándulásban való részvételre birni. 150—160 tagnak részvétele mindenesetre szükséges, hogy a kirándulás létrejöhessen. A nők részvétele a kirándulás érdekességét csak növelni fogja s a Lloyd-társasághoz intézett levelemben a nők részvételét szintén megemlitvén, külön kényelmes ellátásukról gondoskodva lesz. Városunkban nagy az érdeklődés e kirándulás iránt.

Ezek után részemről felhivandónak tartom a t. tagtársakat akár közlönyünk, akár hirlapok útján, hogy ismerve immár a feltételeket és a programmot — a részvétel iránt mielőbb nyilatkozni szíveskedjenek. 160-ig jelentkezők azon előnyben részesülnek, hogy ágy lesz részükre biztosítva, a kitett számon túl jelentkezők ennek előnyétől természetesen elesnek.

Kartársi kiváló üdvözlettel vagyok nagyon tisztelt Alelnök úrnak

Fiume, 1886. márczius 6-án.

igaz híve

Dr. Erődi Béla,

a tanári kör és rend. biz. elnöke.

A választmány köszönettel fogadta a fiumei kör elnökének értesítését és arra utasította a főtitkárt, hogy a kirándulás részletes programmját és a szükséges felszólításokat kellő időben és helyen tegye közzé. A választmány a jelentkezés végső határidejéül április 20-át tűzte ki.

Volf Gy. felolvassa azon kérvényt, a melyben a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister felkérendő volna, hogy a műszótár kidolgozására anyagi segélyt is nyujtson. A választmány a kérvényt elfogadta s minélelőbb fölterjeszti.

A főtitkár bemutatta a lőcsei kör elnökének a kézsmárki, kilépni szándékozó tagtársak ügyében beterjesztett véleményét. A választmány az egyesület kötelékéből kibocsátotta: Gretzmacher Gyula, Klein Pál, Koller Károly, Scholtz Frigyes, Votiszky Károly és Kiszelly Ervin kézsmárki tanárokat.

Uj tagokul felvétettek; *Hermély Győző* polg. isk. tanárjelölt Körmöczbányán, aj. dr. Versényi Gy.; *Bicsovszky Károly* és *Fodor László* főgymn. tanárok Bbányán, aj. dr. Keleti V.; *Kocsner József* és *Nikolics Ignácz* bpesti II. ker. főgymn. tanárok, aj. dr. Szerelemhegyi T.; *dr. Kopp Lajos* bpesti polg. isk. tanár, aj. dr. Bekè M.; *Kazaly Imre* theol. hittanár Váczon, aj. dr. Miltényi A.; *Panyák Ede* gymn. tanár Privigyén, aj. Tomor F.; *Stern Ábrahám* hittanár a bpesti IV. ker. reáliskolában, aj. Deme L.; *Babik József* eperjesi főgymn. tanár, aj. Lévay J, és *Bricht Lipót* okl. tanár, a bpesti ker. akadémia titkára, aj. Brózik K. *B. K.*

II. A körök.

A budapesti kör *jan. 26-án* tartott ülésén a vidéki köröktől érkezett kérdésekkel, illetve indítványokkal foglalkozott.

I. *A kecskeméti kör* indítványát, hogy az irodalomtörténet tanítása a gymnasiumokban is úgy, mint a reáliskolákban a VII. és VIII. osztályra essék, a *kör nem* tartja czélszerűnek, sőt *Névy László* még a

reáliskolákban sem tartja czélszerűnek e tárgyra két külön évfolyamot szentelni; tüzetesebb eszmecsere után a kör kimondja, hogy *nem járul az inditványhoz.*

II. *A szabadkai kör* indítványához a szorgalmi jegy behozatalát illetőleg a budapesti kör is hozzájárul, sőt szükségesnek tartja az előmeneteli fokozatoknak a négy érdemjegy — jeles, jó, elégséges, elégtelen — szerint való behozatalát is, minthogy a tanuló ambitiója ezen classificatio szerint valóban fokoztatik.

IV. *A trsztenai kör* kimondatni kívánja, hogy a tanárok gyermekei föltétlenül fölmentendők a tandíjfizetés kötelezettsége alól; a budapesti kör azon módosítással járul emez indítványhoz, hogy igen, ha az illető tanuló legalább elégséges eredményt tanusít.

IV. *Az ujvidéki kör* a tanárok fizetésjavítását kívánja; egyhangúlag kívánja a budapesti kör is.

V. *A pozsonyi kör* okát akarja tudni annak, hogy miért oly csekély az előmenetel a franczianyelvben a reáliskolákban! A bpesti kör először is nem látja konstatálva, hogy az említett előmenetel az egész országban nem kielégítő, s ha az volna is, czélszerűnek tartja megvárni, mig az új tanterv teljesen keresztül vitetik.

VI. *Az ujvidéki kör* azt kívánja, hogy az irásbeli érettségin bukott tanulókkal azonnal közöljük a vizsgálat eredményét. A bpesti kör ezt lehetetlennek tartja, minthogy a tanár itélete még nem döntő; tehát nem járul hozzá az indítványhoz.

A *február 23-án* tartott ülésen két értekezés volt Először *Eberling József* járult némely adatokkal a trigonometria tanításához, melyek didaktikai czélja a trigonometria iránt a tanulóban az érdekeltséget fokozni.

Ezután *Dezső Béla* mutatta be csillámlemez jegecz mintáit, melyeknek ismertetését magától a szerzőtől következő füzetekben közöljük.

A *márczius 16-án* tartott ülésen *dr. Beke Manó* értekezett a *geometriai axiomákról.* Előadó azon kezdi, hogy a mint a tudományos haladás maga időnkint vissza-visszatér az alapelemekhez, úgy a középiskolai tanárnak is előnyös azon alkotó elemek vizsgálata, a melyekből az egész épületet felrakja. A geometria ez idő szerint még nem taníttatik úgy, hogy az a paedagogiai és tudományos követeléseket kielégíthetné. A nyugalom e téren csak látszólagos. A most megjelenő tankönyvek, különösen a németek igen feltünő eltéréseket mutatnak. A tüneménynek természetes oka az, hogy Euklides geometriája nem felelhet meg egyik igénynek sem. Az algebrával való kapcsolatról szó sem lehet, mert a görögök számelmélete is geometriai szemléleten alapult; még kevésbbé lehet az Euklides geometriáját a természettudományokkal kapcsolatba hozni. Ez a geometria minden geometriai módszernek hijával van. Minden egyes része a legszigorúbb logikai következetességgel épül fel; de *geometriai módszer* nincs benne. Ez az utóbbi már nemcsak a paedagogiai kifogások közé tartozik, hanem a tudományos szempontból tehetők közé is. Az ujabb geometriai vizsgálatok ugyanis lényegesen eltérnek a régiektől és a geometriai elvekre a tanításban is kiváló szerep vár. Ezek indokolják az eltéréseket. Hanem, sajnos, Euklides geometriájától az

eltérés nagyrészt egészen másként nyilvánult. A methematikai disciplinákkal szorosabb kapocs nem tétesíttetett, a tudományos haladás nem nyert kellő bebocsátást; hanem lazíttatott az a szigorú logikai kapocs, mely az eukliticus geometriát a „tudományok mintaképévé" tette. Ezután áttér előadó az axiomák fejtegetésének filosofiai fontosságára, a mennyiben az axiomákban a térszemlélet elemeinek kell kifejezést nyerniök, ezen elemek mivoltából a térszemlélet mivoltára is igen természetes következtetés vonható. Ráutal arra, hogy az eukliticus axiomák mind syntheticus ítéletek *Kant* értelmében, tehát a térszemlélet aprioristicus felfogására Kantnál nagy befolyással lehettek.

Végig veszi előadó a definitiokban és az axiomákban kifejezést nyert *sajátságait* a térnek. A sík és egyenes meghatározását adja Bólyai szerint, miután a *távolság* fogalmának mathematikai értelmezését adta és a három fajta geometriára a távolság eme definitiojából ráutalt. Az axiomákat két részre csoportosítja: az általános logikaiakra, a melyeket a tanításban *egészen mellőzendőknek* tart, mivel az identitás elvét fejezik ki és a geometriaiakra. Ezek azonban részint nem teljesek, részint feleslegeset tartalmaznak; reducálja őket azokra, a melyek a tér *homogeneitását*, *három dimensióját*, *végtelenségét* és *határtalanságát* fejezik ki. Bővebben foglalkozik a XI. axiomával és kimutatja, hogy az eddigi bizonyítások nem voltak képesek megszüntetni axiomaticus jellegét, sőt az *Gauss*, *Bólyay*, *Lobatschevsky*, *Beltrami*, *Riemann* és *Helmholtz* vizsgálataiból egészen nyilvánvalóvá lett. Mindezen vizsgálatokra és a jelenlegi *projectiv geometriai* elméletekre, melyek a transformatio elméletével vannak szoros kapcsolatban, röviden ráutal. Üdvösnek tartaná a geometriai tanítás átalakítását — nem ilyen értelemben, hanem a szigorú logikai összefüggés megtartásával, az algebrai és természettudományi tanítással létesítendő kapcsolat és a geometriai elvek által. *Kiss E. János.*

A brassói kör tekintettel azon körülményre, hogy az alapszabályokra vonatkozó módosítások márcz. 6-ig bejelentendők voltak: márczius havi ülését egy héttel hamarább, *február hó 27-én* tartotta meg. Az ülés tárgya *Méhely Lajos* főrealiskolai tanárnak a szabadkai kör által felvetett s azóta a pozsonyi kör munkaprogrammjába is befogadott s a trsztenai kör által már tárgyalt azon kérdésre vonatkozó előadása volt: „tanítható-e a földrajz s természetrajz együttesen a gymnasium alsóbb osztályaiban?"

Értekező nagyobbszabású s kellően kidolgozott munkálatában mindenekelőtt bemutatja a gymnasium s realiskola tantervének idevágó részét, párhuzamot von a kettő között s felolvassa a gymn. tanterv indokolásaul tekinthető „Utasítások" általános részét. Sorra veszi az „Utasítások" egyes pontjait s kimutatja a természetrajz s földrajz együttes tanításának *helytelenségét*.

Főbb érvei következők: 1. A gymn. utasítás helyteleníti a földrajz tanításának eddigi módját és kevesli a használatos módszer által elért eredményeket s mégis, a helyett hogy a földrajz methodikáját iparkodnék megjavítani, megterheli még a természetrajzzal is, miáltal a földrajz taní-

tására fordítható órák számát csökkenti s egy helyes tanítási módszer kifejlődését teszi lehetetlenné. 2. Az „Utasítások“ a „földrajzot az összes természeti tanulmányok széles alapú elemi fokává“ teszik — helytelenül. A földrajz és természetrajz összekapcsolása a gymn. alsó osztályaiban indokolatlan és erőltetett, mert a két tárgy között fenálló benső vonatkozás a tanítás ezen fokán ki nem fejezhető. 3. A jelenleg fenálló gyakorlat lehetetlenné teszi a természetrajznak tervszerűen egységes és fokozatos tanítását, egyrészt a tanítás keretébe felveendő fajok túlságosan *nagy száma miatt*, mely több mint kétszer annyi, mint a realiskolában külön természetrajzi órában tárgyalandó fajok száma; másrészt, mert e fajok nem választhatók meg a szükséges, tervszerűen fokozatos egymásutánban, hanem a véletlen, illetve a földrajz tananyaga által vettetnek, löketnek a tanítás körébe. Tehát 4. a természetrajz tanitásában rejlő képző elemek a jelenlegi gyakorlat szerint minden erejüket elveszítik. 5. Hozzájárul ezekhez a tanár egyedisége, ki — tetszésére levén bizva egyik vagy másik résznek túlsúlyra emelése — vagy az egyik, vagy a másik ágat hanyagolja el kisebb-nagyobb mértékben.

Mindez indokok alapján előadó a természetrajznak a földrajztól külön választását véli kimondandónak, mire nézve concret indítványokat is tesz. A kör igen beható s hosszas megbeszélés után, melyben a számosan megjelent tagok többsége részt vett, magáévá tevén az indokokat, kimondja, hogy 1. földrajz- s természetrajznak együttes tanítása jelen alakjában a gymn. alsó osztályaiban *helytelen*. 2. E tárgyban *véleményes jelentés* kidolgozását látja szükségesnek, melyet a közp. választmány által a közgyülés tárgysorozatába felvétetni kér. E jelentés kidolgozásával *előadót* bízza meg a kör. 3. Az érdekes felolvasásért köszönetet szavaz előadónak.

E felolvasást megelőzőleg *Rombauer Emil*, mint kiküldött előadó, bemutatja az alapszabályok némely czikkelyein teendő módosításokat. A kör beható vita után minden módosítást czélszerűnek talált s azok a kellő időben felfognak terjesztetni, indokolás kiséretében, a központi választmánynak.

Elnök figyelmezteti a kör tagjait az egyesület által megindított „Ifjúsági Iratok Tára“ czimű vállalatra s kéri a pártolást.

Jövő gyülés április hó első szombatján; tárgy: *Az irodalomtörténet tanítása egy vagy két osztályban*. Előadó: *Balogh Tamás*.

Göllner Károly, jegyző.

A kecskeméti kör *decz. 7-én* tartott ülésében először is *dr. Fodornak* a középiskolai *egészségtan* tanításáról Közlönyünkben megjelent ujabbi czikkére reflektálván, kijelenti, hogy előbbi inditványát fenntartja, sőt e tárgyra vonatkozó véleményét azzal toldja meg, hogy tiltakozik azon eljárás ellen, mely szerint a hygiene-tanárjelöltek (orvosok) *hat heti tanfolyam* után középiskolai tanárokul qualifikáltassanak. Ezután következett a kör *ügyrendjének* tárgyalása folytatólag, melynek bevégeztével *Pintér Kálmán* jelentkezett előadóul azon kérdést illetőleg, hogy *a magyar irodalom történetének rendszeres tárgyalását* nem kivánatos-e a

gymnasiumban is úgy, mint a reáliskolában a *7. és 8. osztályok* feladatává tenni. Hathatós okokkal támogatott előterjesztésének eredményét a következő indítványba foglalja össze: *hasson oda az Egyesület, hogy a magy. irodalom történetének rendszeres tárgyalása a gymnasiumban is úgy, mint a reáliskolában a 7. és 8. oszt. feladata legyen.*" *Hornyik J.* egészen egyetért az előadóval s mindenben helyesli nézeteit, csupán a felsőbb osztályok magyarnyelvi tananyagának az előadótól ajánlott némi megváltoztatását tartja kevésnek s czélszerűbbnek látná, ha e tananyag a gymnasiumban is a reáliskolai tanterv szerint osztatnék be. E fölszólalás után a kör magáévá teszi *Pintér* előterjesztését s azon óhajának ad kifejezést, hogy az egész terjedelmében közöltessék a Közlönyben is.

A szabadkai körnek azon inditványát, hogy a *szorgalmi jegy* a bizonyítványokban és értesítőkben ujból hozassék használatba, *dr. Szombathy István* tárgyalta s hozzájárulván az indítványhoz azt óhajtja, hogy a szorgalmi jegy minden egyes tantárgy mellé tétessék ki. Szólottak a tárgyhoz pro et contra többen, s a vita után a többség véleménye folytán kimondotta az elnök, hogy a szorgalmi jegy visszaállítását a kör nem tartja szükségesnek.

Január és februárius hónapokban — közbejött akadályok miatt — körünk nem tarthatta meg rendes üléseit, s így az ötödik rendes gyülést *márczius 4-én* tartotta. *Dr. Szombathy István* elnök jelenti, hogy a fiumei kör megkeresésére az Ügyrend tervezetének másolatát a jegyző a nevezett társkörnek megküldötte. Bemutatja továbbá a trsztenai körnek indítványát a tanárok gyermekeinek tandíjmentességéről. A gyülés egyhangulag óhajtja, hogy eszközölje ki az Egyesület az indítvány foganatosítását. Az ujvidéki körnek indítványát a felekezeti tanárok fizetésének emelésére és nyugdíjára vonatkozólag azóta a felekezeti tanintézetek segélyezésének kérdésében már megoldottnak látja a gyülés

Az egyesületi alapszabályoknak a vidéki választmányi tagok számáról szóló pontjait úgy óhajtja a kör megváltoztatni, hogy a tagok száma a körök tagjainak számával legyen arányban, s ha a körnek 20-nál több tagja van, minden 10 tag után egy választmányi tag legyen. E javaslatot az elnök a főtitkárnak már beküldötte.

Végül *Szabó Ferencz* értekezett a tervezett tanügyi kiállításról.

Előadó bevezető soraiban megokolja a céltudatosan és szakszerűen rendezett kiállításoknak hasznos, sőt szükséges voltát. Majd utal azokra a nehézségekre és akadályokra, melyek egy ilyen kiállítás rendezésének útjában állanak s kijelöli a feltételeket, melyek betöltése biztosíthatná csak az üdvös eredményt. Szerinte mulhatatlanul szükségesnek mutatkozik minden egyes középiskolának részvétele a kiállításon s arra az egyes intézetek, ha más út nincs, esetleg törvényhozásilag kényszerítendők. Ép így szükséges az Egyesületnek módokról és eszközökről gondoskodnia, melyek a tanárvilág teljes vagy legalább tömeges megjelenését a kiállításon előmozdítják, illetőleg megkönnyítik. Óhajtja a tanszereknek s egyáltalában mind ama dolgoknak a kiállítását, melyek egy minta-iskola teljes felszereléséhez igazán szükségesek. Előadása további folyamán megpendíti az eszmét, nem tartathatna-e a vallás- és közoktatásügyi miniszter

úr egyetemes középiskolai congressust ugyanezen alkalomból? Ennek a congressusnak lenne az a magasztos hivatása, alaposan megvitatni a — legalább egy évvel előbb kijelölt s a tanárkarok által előzőleg behatóan megbeszélt — fontosabb tanügyi kérdéseket. Előadja röviden véleményét e congressus megtartásának módozatairól is. Végül pontonként előszámlálja azokat a tárgyakat és dolgokat, melyeknek ott kell lenniök a kiállításon, (hacsak a sikert problematicussá tenni nem akarjuk), hogy azokból az egyes középiskolák belső és külső állapota, multja és jelene egyképen megismerhető, jobban mondva tanulmányozható legyen.

A gyülés nagy tetszéssel fogadta Szabó Ferencz előterjesztését s főleg a congressus eszméjének megvalósítását melegen óhajtja.

Pintér K., jegyző.

A pozsonyi kör *február hó 6-án* tartott ülésében *Fridrik A. Dezső*, főreáliskolai tanár értekezett *„az iskolai fegyelemről"*. Nézete szerint a középiskolák feladatukat csak úgy oldják meg, ha növendékeiket nemcsak a szaktudományokra készítik elő, hanem ha a tanulókat általános műveltségre vezető ismeretek birtokába juttatva fogékony keblökbe erkölcsi magot is plántálnak, melynek nemes hajtásait, a szépre és jóra való törekvést, kötelességérzettől áthatott akaratot, munkás tetterőt, az érdemek méltatását és tiszteletét. igazságérzetet ápolva és nevelve — belőlök jellemes egyéneket, hű és hasznos hazafiakat képeznek. Azon eszköz, melylyel a társadalmi létnek eme nélkülözhetlen faktorait bennök megteremthetjük, nevelhetjük és megszilárdíthatjuk a czélszerű fegyelem. Ennek eszközeit — értekező — két részre osztja; t. i. fegyelem gyakorlása az iskola falain belül, és másodszor vizsga őrködés a tanulók minden cselekedetei fölött az iskola falain kivül.

Az iskola falain belül gyakorolandó fegyelmezés vonatkozhatik ismét a tanóra folyamára és a tanórák között engedélyezett szabad időközökre. A tanórák tartama alatt az oktató tanár maga van hivatva a fegyelem fentartására. Ez függ első sorban a tanár megjelenésétől, magatartásától, a tanulók iránti bánásmódjától. Követeljünk a tanulóktól rendet és tisztaságot; mindenik tanítványunkhoz ugyanazon jósággal, szivélyességgel és szeretettel közeledjünk, szorgosan kerüljük a sympathia és antipathia szülte személyválogatást. Ne legyen a tanár tanítványaitól félt főnök, sic volo, sic jubeo-féle uralkodó, hanem gondos atya, szerető barát és igazságos vezér; ne követelje se egyesektől se az egész osztálytól oly cselekmény véghezvitelét, mi szolgai szerepet involvál, és ha néha a tantárgy érdekében szükséges is bizonyos szolgai cselekedet, eszközölje ezt a tanár úgy, hogy szivességből folyó cselekedetnek tűnjék fel. — De hathatós fegyelmi eszköz az iskolában maga a tantárgy és ennek kezelési módja is. Főfeltétel itt a kérdezésekben való tanítás, nem úgy azonban, hogy egy fiút kiexaminálunk és a többiekkel nem törődünk, hanem a tanár a mult óra tananyagát általános kérdezéssel minél több tanuló által, mintegy közös feleltetésben átismétli; ugyanezen kérdezési módot kell követni akkor is, midőn új tananyagot közlünk a tanulókkal. A tanórák között engedélyezett időközökben a hangosabb

szóváltás, lárma, padokon való járkálás vagy ugrándozás stb. szigorúan tiltandó; általában az óraközökben való magaviselet módjaira minden osztályfőnök már a tanév elején figyelmeztesse tanítványait, jelölje ki azon tetteket, melyeket megengedhetőknek tart, valamint azokat is, melyek tilalmasak. A tantermekből való kijárás általában korlátozandó.

Az iskola falain kivül való fegyelmezést illetőleg figyeljünk a tanulók magatartására a nyilvános helyeken, utczán, köztereken, és pedig: egymással szemben megvan-e bennök a kölcsönös becsülés, szeretet; a közönséggel szemben ildomosak, szerények és előzékenyek-e, tanáraikkal szemben tanusítanak-e a meggyőződésből fakadó tiszteletet. Végre igen hathatós fegyelmi eszköz az iskola falain kívül az, ha az osztályfőnökök tanítványaikat koronként lakásaikon meglátogatják. — Az értekezlet a jelzett nézeteket bővebb eszmecsere után magáévá tette és előadónak a kerekded és kimerítő előadásáért köszönetet mondott. Az ugyanezen ülésre kitűzött második értekezés (a földrajz és természetrajz tanítási módjáról) az idő előrehaladottsága miatt a jövő havi ülésre halasztatott. *Markusovszky Sámuel*, a kör jegyzője.

A selmeczbányai kör *február 6-iki* havi gyülésén *Jezsovics Károly* tagtárs Fehér Ipolynak „Kisérleti természettan“ czímű iskolai kézikönyvét ismertette. Előadó mindenekelőtt kijelenti, hogy ismertetésében Fehér Ipoly fizikájának „Kinematika“ czímű szakaszát veszi kiválóan a megbeszélés tárgyául. Megemlítvén röviden a kinematika feladatát és fejlettségét jelenben, valamint sikereit a tudomány terén, azt a kérdést veti fel, lehet-e a mechanikát a középiskolákban a VII. osztályban sikeresen a kinematikával kezdeni? Az előadónak az a véleménye, hogy nem. Elébb kell a tanulót a physikai abstrahálás körébe bevezetni; a közvetetlen megfigyelés alá tartozókból kiindulva mehetünk csak át helyesen azokra, a miket közvetetlenül meg nem figyelhetünk. Előadó úgy vélekedik, hogy az Attwood-féle ejtőgéppel kellene kezdeni, úgy azonban, hogy egyelőre csak az egyenletes és az egyenletesen változó mozgás képezné a tanulmány tárgyát. Feltéve, hogy ezen nézete helyes, az előadó most már azon kérdést veti fel: megfelelte-e Fehér Ipoly főigazgató úr feladatának, s jogos-e a mechanika első szakaszának sokat igérő czime? Az előadónak az a nézete, hogy Fehér Ipoly akart, de nem tudott kinematikus lenni.

Az előadó ezután egyenkint átveszi a kiválóan kifogás alá eső helyeket s azt találja, hogy a hol Fehér Ipoly röviden akar valamit mondani, ott a lényeges dolgot rendesen kihagyja; a hol valamit különösen ki akar emelni, kidomboritani, ott a szóáradat eltemeti a lényegest. A mathematikai tárgyalást megelőző physikai bevezetések majdnem kivétel nélkül gyarlók, s maga a mathematikai tárgyalás nehézkes; némelykor észre sem veszi a szerző, hogy a mit ő két dolognak tekint, az tulajdonképen csak egy. A középiskolai mathematikai tanítás jelenjét sok helyütt egészen ignorálja. Legvégül kiemeli az előadó, hogy Fehér Ipoly az ő physikájában csak nagyon kevés helyen gondolkozik világosan; gondolkodása többnyire homályos, sokszor egészen érthetetlen s nagyon sokszor ugy a

gondolat, mint a kifejezése éretlen. Az előadó minden állítását Fehér Ipoly fizikájából felolvasott példákkal kellően illusztrálta, s így azok valóban meggyőzőleg hatottak a kör tagjaira. *Bulyovszky Sándor* tagtárs még különösen kiemelendőnek tartja, hogy Fehér könyve nem nyújt elég gyakorlati példát; másrészt azonban előadóval nem ért egyet abban a kérdésben, hogy mivel kezdjük a physika tanítását; szerinte a physikai mértékegységek ismertetésével kellene kezdeni. Az előadónak viszonválasza után s miután *Spotkovszky Károly* tagtárs is azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy Fehér Ipoly könyve valóban nehezen érthető kézikönyv, elnök a vitát befejezettnek nyilvánította s a kör nevében köszönetet mondott előadónak szakszerű s érdekes ismertetéseért.

Király Ernő, jegyző.

A sümegi tanári kör *márczius hó 3-án* tartott ülésében *Horvát Rezső „az idegen nyelvek tanításáról és azok hatásáról az anyanyelvre"* cz. dolgozatát olvasta fel. Fejtegetésében a következő pontokat emelte ki:

1. Az iskola hivatását valamely idegen nyelv tanításában akkor teljesíti, ha első sorban megőrzi a gyermek részére anyanyelvének sajátosságait, typusát. Ezzel hat a nemzetiség megszilárdítására és a nyelvek idegenszerűségeinek kigyomlálására.

2. Az erre vezető módok közül felemlíti felolvasó a kellő időben kezdett nyelvtanítást és a helyes módszert. A kellő idő az, midőn nem éretlen korban, hanem akkor kezdjük az idegen nyelv tanítását, mikor a gyermek anyanyelvének alaki és anyagi elemeit ismeri és bizonyos észbeli ellenállási képességre tett szert.

3. Idegen nyelvek tanításánál felolvasó a helyes módszert abban látja, hogy ha tisztán a nyelvben uralkodó sajátságokra fektetjük a súlyt (a tankönyveknek is ily szellemben irottaknak kellene lenniök) és hogy a fordításoknál a végleges tiszta magyaros kifejezéssel fejezzük be a technikus műveletet.

A támadt élénk eszmecsere különösen két pont körül vált élénkebbé, ezek: az összehasonlítás módszere és az idegen nyelvek melyikének és mely időben kezdendő oktatása középiskoláinkban.

A gyülés az elsőre nézve kimondotta, hogy az összehasonlítás módszerét a III. osztálytól kezdve helyesli; sőt az I. és II. osztályban is, a mennyire azt a tanulók ismeretköre engedi. Tisztán az összehasonlítási módszerre fektetett tankönyv is ajánlatos a III. osztálytól kezdve.

A másik kérdés függőben maradt. A gyűlés azt új tárgyalásra jelölte ki, mivel sem a felolvasó tüzetesen nem foglalkozott vele, sem a vitatkozás folyamában döntő okok nem nyilvánultak határozott alakban.

A jövő gyülés napja márczius 27-ike, melyben Földi János értekezik ezen tételről: inkább tanítsunk vagy neveljünk.

Dr. Kellemen Károly, a kör jegyzője.

A trsztenai kör *február 24-én* tartott ülésén elnök bemutatja az egyesületi főtitkárnak az egyesületi alapszabályok esetleges módosítására vonatkozó felszólítását. A kör nem ajánl módosítást.

Erre *Csáka Károly* azon előterjesztést teszi, hogy a trsztenai kör jegyzőkönyvileg fejezze ki köszönetét és legmelegebb üdvözletét mélt. gróf *Zichy Ágost*, fiumei kormányzó úrnak azon érdeklődéseért, melyet a tanügy és ennek munkásai iránt tanusít az egyesületi közgyülés ügyének buzgó felkarolása által. A kör az indítványt nagy lelkesedéssel egyhangulag elfogadta. Ugyancsak *Csáka Károly* indítványára a kör Szvorényi Józsefet, az egri kath. főgymnasium érdemekben kitünő igazgatóját, a munkás tanférfiút és jeles tudóst 50 éves irói jubilaeuma alkalmából lelkesült örömmel üdvözli és elhatározza, hogy erről az ünnepelt férfiut jegyzőkönyvileg értesíti.

Ezek után *Csáka Károly* felolvasta véleményes jelentését a pozsonyi kör által felvetett ezen kérdésben: „A szigorú felügyelet alatt álló önképző körök szükségesek-e vagy sem?“ Értekező szerint a pozsonyi kör kérdésében implicite benfoglaltatik már a tagadó válasz s a maga részéről a tagadó feleletet a következő okokkal támogatja.

Az önképző körök b. Eötvös aerájából valók ugyan, de e körök barátjai és terjesztői nem reflectáltak Eötvös azon életszabályára, hogy normalis viszonyok között naponkint 8 órát kell dolgoznunk, 8 órát szórakoznunk és 8 órát alvásra fordítanunk. Az 1883. XXX. t.-cz. alapján módosított 1879. évi 17.630. sz. tanterv a főgymnasium egy-egy osztályára 30 kötelező heti órát stipulál; a tanuló naponkint 5 órán át előadásokat hallgat, 3 órát pedig házi készületeire kell fordítania, több szellemi munka ellenkeznék az említett elvvel.

Értekező felveti továbbá a kérdést: vajjon az önképző körök stilgyakorlatokat, irodalmi szárnypróbálgatásokat végezzenek-e, vagy irodalmi munkásság-e a czéljuk? Az elsőhöz nem kellenek az önképző körök, mert ott vannak a tanárok által feladott gyakorlatok; hogy pedig valaki irodalmi tevékenységet fejtsen ki, ahhoz kettő kell: bevégzett tanulmány, sok gondolkodás és egybevetés; az elsőt még nem sajátította el a gymnasiumi ifjú, a másodikra nincs ideje és kellő érettsége. Olyan az, mint mikor a kicsinyeket gyermekbálba viszik.

Az önképző körök a középiskolai ifjúságnak bizonyos időelőtti önállóságot adnak, mely a középiskola fegyelmével össze nem egyeztethető, sőt nevelés tekintetében határozottan káros. Az önképző kör tagja képzelgő lesz, folytonosan azon inger alatt áll, hogy más társának dolgozatait személyeskedő bírálat tárgyává tegye; az ily önképző körök közel állnak ahhoz, hogy irigykedés, féltékenység, bosszú melegágyai legyenek; a középiskola czélja pedig, hogy a tanulókat egymás megbecsülésére tanítsa és a kötelességérzetet ébreszsze, ápolja az ifjúságban. Már pedig az önképző körök igen könnyen elvonják az ifjúságot legelső kötelességei pontos teljesitésétől. Mindezek után értekező inditványozza, mondja ki a kör, hogy „Semmiféle, de még felügyelet alatt álló önképző körök sem szükségesek, mert ezek úgy a nevelés, mint a helyes irányú fegyelem érdekeit károsan érintik.“ A kör az értekező érveivel egyetért és az inditványt elfogadja.

Ezen paedagogiai kérdés tárgyalása után *Kotunovics Győző* felol-

vassa a kör tagjai által nagy érdekkel hallgatott Gasparo Gozzi „Novelle orientali“ czimű művének egy darabját magyar fordításban.

Végül a kör elhatározza, hogy a kör tagjainak közreműködése mellett, a gymnasium által ujonnan beszerzett dynamo-elektrikai gép és az ezzel való kisérletek bemutatásával összekötött nyilvános zeneestélyt rendez. *Dr. Kovalik János*, jegyző.

M.-szigeti kör. Mult levelem óta körünk tagjainak érdeklődése a kör munkássága iránt semmivel sem fokozódott; maradt úgy és olyan, mint és a milyen volt, s ezt bizony nem lehet az érdeklődés gradus comparationisának tartani!

Mint jeleztem volt, a trsztenai körnek a „Közlöny“ január havi számában is közölt azon 3-ik indítványát, mely a tanárok gyermekeit a tandíj fizetése alól feltétlenül felmentetni kivánja — körünk, tekintve az indítvány nagy fontosságát, nem tartotta eléggé precizirozottnak, eléggé részletezettnek. Azért is azt, csak a következő, kiszélesítő módosítással tette magáévá.

„Minden az országos középiskolai tanáregyesület tagjai közé való felvételre jogosított, ténylegesen tanítással foglalkozó, szolgálatban levő vagy nyugalomba jutott felekezeti és nem-különbségnélküli (?) személy gyermekeit az állami és az államilag segélyezett, vagy az annak fenhatósága alatt álló fiú- és leányiskolákban minden tan- vagy egyébnemű díjaktól menten taníttathatja.“

Említenem kell még t. elnökünk, Szilágyi István vezetése alatt kiküldött négyes bizottságunknak azon fáradtságot nem kimélő munkálkodását, melylyel az Orsz. középiskolai tanáregyesület alapszabályainak revidiálását eszközölte.

E módosítások többféle természetűek. Nem egy közülök jelentékeny is. Igy az, a mely az ügyvédi kamarák mintájára az egyesületi tagoknak a körökbe való beosztását, még pedig szükségszerű és kötelező beosztását illeti.

A tagoknak csak ilyen kötelezettsége után vihető keresztül az alapszabályok 13. pontja, melyszerint az irodalmi uton botrányt okozó vidéki tagoknak az egyesületből való kizárása előtt „a kör, a melyhez az illető tartozik, véleményadásra szólítandó fel“.

Ilyen az is, mely a vidéki tagoknak, alperességök esetére, költségkimélés szempontjából, illetékes bíróságul nem valamely budapesti, hanem lakóhelyük bíróságát kivánja kimondatni stb.

Szűkebb bizottságunk e módosítási ajánlatait a kör magáévá tevén, azokat a fiumei közgyülés elé terjesztendő, főtitkár úrnak megküldte.

Még két, a középponti választmánynak elfogadás, és ha szükségesnek látszik a körök hozzájárulása (a mi különben a dolog természeténél fogva kétségtelen!), az azokkal való közlés czéljából, megküldött indítványról kell e helyütt megemlékeznem.

Ez indítványokat körünk e hó 1-én tartott helyi ülésében tette.

1. Hasson oda a választmány illetékes helyen, hogy a körök úgy

a központtal, mint az egymással való levelezéseikben és küldeményeikben a portómentesség kezvezményében részesüljenek.

2. Hogy a vidéki tagok az egyesület könyvtárába meglévő munkákról tájékozást szerezhessenek: az országos középiskolai tanáregyesület könyvtárának jegyzéke a körök részére küldessék meg.

Tompa Árpád, jegyző.

A fiumei kör tudósítása megkésve érkezett hozzánk; azért egész terjedelme szerint csak jövő füzetünkben közölhetjük. Addig is kiemeljük a tudósításból, hogy a *márczius 17*-ki ülésen két előre kitűzött tételt vitattak meg: 1. *az irodalomtörténet rendszeres tanítására* vonatkozólag (előadó: *Kőrösy Sándor*) a kör kívánatosnak tartja, hogy az irodalomtörténet a gymnasiumokban is két éven át, a VII. és VIII. osztályban rendszeresen tárgyaltassék, miként az a fiumei nem-magyar tannyelvü gymnasiumban történik; — 2. *A földrajz és természetrajz* együttes tanításáról (előadó: *Mátisz János*) a kör véleménye az, hogy e két tárgy egymással szervesen összefügg, elválasztásuk tehát a tanításnál nem kívánatos; hogy a két tárgy együttes tanítása eddigelé mégis általában sikertelennek mutatkozik, annak okai: a jó tankönyv és tanár hiánya, meg a csekély óraszám. A kör nemcsak hogy elfogadta az előadó fentebbi nézeteit, hanem fel is kérte őt, hogy e *tárgyat bővebben kidolgozva adná elő a közeledő és Fiuméban tartandó közgyülésen.* Mátisz előadó engedett a felszólításnak s a kör azzal a kéréssel fordul a választmányhoz, hogy e tárgy a közgyülésre fölvétessék.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.

A februári füzet kérdezője a márcziusi füzetben felelőnek.

Egyik kérdés ez volt: fordult-e elő valahol, hogy az érettségin bukott tanuló a VIII. osztályt ismételve, ezuttal magát az osztályt végezze elégtelenül? S mily elv szerint jártak el ügyében?

Egyenes felelet helyett —*ss.* a kérdezett esetet annyira kivételesnek itéli, hogy rendes körülmények közt előfordulnia nem volna szabad. Igaz. De hisz ha az eset rendes volna: bizonyára meg is volna rá a félreérthetetlen szabály. Ám kivételes, s kivételesen csakugyan előfordul. (Mostani tudomásom szerint két intézetnél bekövetkezett.) Kerestetik hozzá az eljárás elve. —*ss.* igen nagyot, elvnek igen kétes értékű dolgot mond azzal, hogy ily „esetben a tanári testület maga-magát itéli el, hacsak azóta bekövetkezett rendkívül gyors szellemi fogyatkozás nem idézte elő a csekélyebb eredményt.“ Mert, hogy áll a dolog? A tanuló a VIII. osztályt elégséges eredménynyel végezte s csak az *érettségin* bukott vala meg; azt érzi tehát (a mit —*ss.* is jelez), hogy neki az osztályismétlés csak eszköz arra, hogy tüzetesen az érettségire, ennek

tárgyaira készülhessen minden erejéből; így aztán a VIII. osztály azon tárgyait, melyek az érettségineknek, sőt melyek a szóbeli érettségineknek *nem* tárgyai (vallás, propaedeutika, német irodalom), ösztönöztetve van ezuttal kevésbe venni, s feleleteivel, — ha csakugyan feleletre szorítják — az „elégségesnek“ szinvonalán, jelenlegi tanulótársai között, alól maradhat. Hát még, ha az illető tárgynak az idén történetesen más a tankönyve, vagy más a tanára (csak semmi ideális ellenvetéseket!); s hát még, ha a tanuló is sejti azon fölfogást, melyet —*ss.* vall, hogy „a tanári testület maga-magát itéli el... stb.“ Nyilvánvaló, hogy —*ss*-nek ezen elve helyett más, komolyabb, s *mindnyájunk* gyarlóságaival jobban számot vető elvre van szükség. Ilyen elvnek tartom az erdélyi ref. főhatóságnak azon új keletű, s épp a fölvetett kérdésre felelő rendelkezését, mely szerint az érettségin bukott tanuló, mint a VIII. osztály ismétlője, — minthogy ez osztályról elégséges bizonyítványa már van — nem osztályozandó.

—*ss.*-nek a második kérdésre adott feleletével egyetértek, de szintén csak az előbbi elv alapján, hogy t. i. az, a ki a VIII. osztályt már egyszer elégségesen végezte: ugyanazon osztályról második bizonyítványt, sem jobbat, sem rosszabbat, sem azon, sem más intézetnél, sem osztályismétléssel, sem magánvizsgálat kiállása utján ne kaphasson. Ily megszorítás nélkül — gondoljuk csak meg — sok furcsa eset fordulhatna elő.

(N. E.) —*ó.*

VEGYESEK.

A tanári társalgó kör márczius 27-én tartotta meg közgyülését Klamarik János m. oszt.-tanácsos elnöklete alatt. Jövő számunkban részletesen fogjuk ismertetni a kör ügyeinek állását; egyelőre csak annyit közlünk, hogy a kör mind erkölcsi, mind anyagi tekintetben diadalmasan küzdötte magát keresztül az első év nehézségein. Ma már gazdag gyüjteménye van paedagogiai és tudományos folyóiratokból; a fővárosi tanárság társas életének valóban központjává kezd válni s az évi számadást — a mit a legvakmerőbbek sem mertek volna hinni — pénztári fölösleggel zárta le.

Hirek a vall.- és közokt. miniszteriumból. A mint a legjobb forrásból értesülünk, a kir. főigazgatók a husvéti ünnepek alatt ismét tanácskozásra gyülnek össze a vall.- és közokt. miniszteriumban; e tanácskozások tárgya lesz a rendtartás reviziója s az iskolaorvosok teendőinek s hatáskörének részletes megállapítása. — Az iskola fentartó hatóságok hivatalosan felszólíttattak, hogy ott a hol a tanulók létszáma az utóbbi három év alatt osztályonként meghaladta a 60-at, a jövő isk. évben okvetetlenül párhuzamos osztályokat állítsanak fel. — Eddig már hét gymnasium kapta meg az első intést a közokt. miniszteriumtól, mivelhogy a törvény követelményeinek nem feleltek meg.

Névváltoztatások. A mint értesülünk, *Prasek Gyula* pancsovai reálisk. tanár *Párkányira, dr. Szivák Iván* tanár ugyanott *Szigetvárira* magyarosította nevét.

Kinevezések. A vall. és közokt. m. kir miniszter *Pöltzel Dezső*, lőcsei, *Német Illés* és *Vigh Béla*, n.-kállói áll. főreálisk. tanárokat ezen minőségükben véglegesen megerősítette; továbbá *Simon Péter*, fehértemplomi áll. gymn. rendes tanárt hasonló minőségben a budapesti II. ker. kir. kath. főgymnásiumhoz helyezte át s *Szerelemhegyi Tivadart*, az utóbb nevezett főgymnásium helyettes tanárát ugyanazon intézethez rendes tanárrá nevezte ki.

Azon tanulók felvételére vonatkozólag, a kik semmiféle anyakönyvbe sincsenek bevezetve, a vall. és közokt. miniszter a következő rendeletet bocsátotta ki: Előfordult eset alkalmából kérdés intéztetvén hozzám az iránt, hogy mi a teendő oly tanulók felvételénél, kik semmiféle anyakönyvbe bevezetve nincsenek, — miheztartásul értesítem, hogy ily tanulók szülei avagy gyámja utasíttassanak, hogy a születési esetet utólagosan anyakönyveztessék s e részben az illető politikai hatósághoz forduljanak kérelmökkel; az utólagosan történt anyakönyvi beirást pedig az illető középiskola igazgatójánál igazolják.

A vall.- és közoktatási miniszterium által engedélyezett tankönyvek XXVI. jegyzéke.

1. *Istoria pragmatica a Ungarii*, Serisa pentru scole si privati de dr. *Franciscu Ribáry* Revedinta de dr. *Ludovicu Mangold* ca concesiunca crediloru s' a tradusu dupa edilianea a IV. a eniendata. Blasiu, 1884. Cu lip. sem. Achdiec Pret. bros. 2 fl. A román tannyelvi gymnasiumok részére engedélyezett. 48518. sz. 1885.

2. *Az angol nyelv vezérfonala*, a Jacobot-féle módszer alapján a saját alapelvei tekintetbe vételével kidolgozta *D. Lewis Lajos*. Budapest, 1886. A szerző tulajdona. A középiskolák figyelmébe ajánlott. 48517. sz. 1885.

3. *Magyar olvasókönyv*. Szerkesztették *Lehr Albert* és *Riedl Frigyes*. Harmadik kötet. Tört. térképekkel és illustrátiókkal. Budapest Franklin társ. 1885. Ára 1 frt 50 kr. A gymnasiumok és reáliskolák részére engedélyeztetett. 41684. sz. 1885.

4. *Az állattan alapvonalai*. Középiskolák felső osztályai számára kidolgozta dr. *Róth Samu*. 356 ábrával. Második kiadás. Budapest 1886. Franklin társ. Ára 1 ft 60 kr. A gymn. és reáliskolák részére engedélyezett. 3117. sz. 1886.

5. *A növénytan alapvonalai*. Középiskolák felső osztályai számára kidolgozta dr. *Roth Samu*. Második kiadás. 267 ábrával. Budapest 1885. Franklin társ. Ára 1 frt 20. A gymn. és reáliskolák részére engedélyezett. 3117. sz. 1886.

6. *A magyarok oknyomozó története*. Tanterv és az utasitások alapján a középiskolák VIII. osztálya számára irta *Varga Ottó*. Budapest, Franklin társ. 1885. Ára 1 frt 60 kr. A gymn. és reáliskolák VIII. osztály részére engedélyezett. 3114. sz. 1886.

7. *A magyarok története*. A tanterv alapján a középiskolák alsó osztályai számára irta *Varga Ottó*. Budapest, 1886. Franklin társ. Ára 80 kr. A gymnasiumok és reáliskolák részére engedélyezett. 3114. sz. 1886.

8. *Magyar olvasókönyv* a középiskolák I—IV. osztályai számára szerkesztették *Tomor Ferencz* és dr. *Váradi Antal*. I. R. 4. kiadás, II. R. 3. kiadás, III. R. 3. kiadás, IV. R. 2. kiadás. Budapest, Lampl R. 1885. Ára 90 kr. 1886. Ára 1 frt. 1885. Ára 1 frt 20. 1886. Ára 1 frt 20. A gymnasiumok és reáliskolák részére engedyélezett. 3118. sz. 1886.

Előfizetési hirdetések. A következő művekre szóló előfiz. hirdetések küldettek be hozzánk:

1. *Dr. Klamarik János „A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása“* cz. munkájának mintegy folytatásául és kiegészítéséül u. a. szerző-

től a *Hoffmann és Molnár* (Eggenberger) czég új, 36—40 ívre terjedő könyvet ad ki. A munka ára megrendelés utján 4—6 frt; bolti ára magasabb lesz. A megrendelő ívek április 15-ig küldendők be az Eggenberger-féle könyvkereskedésbe.

2. *Milesz János*, budapesti II. ker. főreálisk. tanár előfizetést hirdet „*Katona József családja, élete és ismeretlen munkái*“ cz. műre. Szerző „rokoni összeköttetéseinél fogva a költő édes testvéreivel, az ezektől nyert szóbeli értesítések, továbbá a költőnek birtokában levő, nagyrészt ismeretlen kéziratai s egyéb családi iratok alapján közli mindazon adatokat, melyek a nagy drámairó s a Katona-család életviszonyaira az eddiginél nagyobb fényt vetnek s az eddigi adatokat kibővítik, kiegészítik.“ A mű 18—20 íven, f. év június hó elején jelenik meg. Előfizetési ára 2 frt; bolti ára magasabb lesz. Az előfizetési pénzek *april 10-ig* köldendők be a szerzőhöz. (Budapest, Vár, Országház utcza 8. sz.

Felhivás a középiskolák igazgatóihoz. A Kir. Magy. Természettudományi Társulat választmánya f. évi márczius 17-én tartott ülésén elhatározta, hogy a Társulat kiadásában megjelent következő munkákat:

1. Helmholtz: „Népszerű tudományos előadások“,
2. Greguss Gyula: „Összegyűjtött értekezései“,
3. „Természettudományi értekezések“ Arago, Bessel, Dove, Haeckel, Heer, Herschel, Humboldt, Kirchhof, Liebig, Lyell, Melloni és Virchow népszerű munkáiból,
4. „Természettudományi Előadások“ Faraday, Helmholtz és Pettenkofer-től;
5. „Népszerű természettudományi előadások“ Lengyel Béla, Klug, Paszlavszky, Pethő, Keleti és Mihalkovics-tól,

a mely munkák hasznos olvasmányul szolgálnak az érettebb ifjúság körében: a középiskolák felsőbb osztályainak jeles előmenetelű tanulói között a tanév végén *jutalomkönyvekként* való kiosztásra ajánlja fel.

A választmányuak, midőn a természettudományokban jelesebb tanulókat e munkákkal megjatalmazni óhajtja, különösen a természettudományok iránt való kedv és érdeklődés ébresztése lebeg a szeme előtt.

A t. középiskolai igazgatók, kik ez ajándékkönyveket intézetük jeles tanítványai számára óhajtják, szíveskedjenek a f. évi május 5-ig a Társulat titkári hivatalához (Budapest, V. ker. Eötvös-tér 1.) fordulni, s a könyvek elviteléről gondoskodni. A vidéki intézeteknek a munkákat május 5—10. napjaiban postán küldjük meg; a szállítás és csomagolás költségeit az illető intézetek fedezik; ugyanazért szíveskedjenek a t. Igazgató urak a jelentkezés alkalmával szállítólevél, csomagolás, porto s egyéb kiadásra összesen 60 krt küldeni be akár postabélyekekben, akár postautalványon.

A Természettudományi Társulat szivesen veszi, ha az ajándékkönyvek kiosztása után a megjutalmazottak nevei vele közöltetnek.

Kelt a K. M. Természettudományi Társulat 1886. márczius 17-én tartott választmányi üléséből. *Fodor József*, e.-titkár.

Felszólítás.

Felkérem a t. tagtársakat, a kik ez évi közgyülésünkön előadást kivánnak tartani, szíveskedjenek ebbeli szándékukat előadásuk tárgyának megnevezésével **május hó 10-ig** velem közölni.

Brózik Károly,
e. főtitkár.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 9. szám. Május hó. 1885—86.

A középiskolai oktatás jelene és jövője.

(Befejező közlemény.)

Ha már most ezen előzmények után kérdezzük, hogy miféle ismeretek tehát azok, melyekre a középiskolai növendékeknek szükségök van, s melyeknek tanúlásával azok szellemileg oly míveltségre tehetnek szert, hogy egyrészről szakszerű kiképeztetésük lehető legtökéletesebben mehet végbe, másrészről értelmileg és erkölcsileg olyanokká válnak, hogy jövendő hivatásukat a körülményekhez képest lehető legjobban be is tudják tölteni: akkor elvileg kénytelenek vagyunk kimondani, hogy *a különböző szakszerű hivatásokkal összefüggésben álló, egyrészről minőség, másrészről mennyiség szerint különböző ismeretek azok, melyekre a különböző pályákra törekvő középiskolai növendékeknek mai napság szükségük van*; mert ugy vagyunk meggyőződve, hogy a középiskolai nevelés czélja az, hogy a növendék szakszerű hivatására lehető legtökéletesebben előkészíttessék, már pedig ez alig fog megtörténhetni, ha a középiskola az egyes növendékek specialis igényeit és érdekeit is tüzetesebb figyelemre nem méltatja.

Különösen már a természet szolgáltatja egyrészről azon ismereteket, melyek az ember életét és cselekvését függésben tartják és szabályozzák, s melyekre azon mértékben van kisebb vagy nagyobb mennyiségben szüksége az embernek, amint kisebb vagy nagyobb mértékben lesz alávetve a természeti hatásoknak és kisebb vagy nagyobb mértékben akarja majd felhasználni azokat jövendő állásában. Másrészről a történelem, mint a már lezajlott változásoknak tudománya szolgáltatja a középiskolának azon ismereteket, melyekből a növendékek jövő életére nézve irányadó és termékenyítő elvek consolidálódnak. A történelem tanít meg az okoknak méltánylására az okozatokban és ad követendő ideálokat mint közelebbi középiskolai czélokat.

Míg azonban a természet és történelem csak közvetve juttatják el a középiskolai növendéket nevelési czéljához, addig a mindennapi érintkezés az emberekkel közvetetlen úton érleli meg benne, a gyermekben annyira erős utánzási hajlam alapján az állandó cselekvési irányt vagy jellemet s így válik azután a másokkal való érintkezés is egyik hathatós eszközévé középiskolai nevelésünknek.

Természetes, hogy a természeti és történelmi ismeretek, valamint az emberekkel való mindennapi érintkezésből származó szokások mellett, az anyanyelv használhatásában való ügyesség is nélkülözhetetlen kiegészítője a középiskolai míveltségnek; mert hiszen anyanyelvünk, közlekedésünk, szóval kifelé való hatásunk eszköze, s minél tökéletesebben tudjuk azt használni, annál eredményesebbek lesznek működéseink is. Csupán viszonylagos, de azért eléggé fontos segédeszközök az életben az idegen nyelvek is, melyek, minél becsesebb ismeretek birtokába juthatunk tudásukkal, annál becsesebb mívelődési eszközökké válnak ránk nézve; miért is az idegen nyelveknek, mint továbbfejlődésünk segédeszközeinek szintén helyük van a középiskolákban. Talán mondanunk sem kellene, hogy a családi életben gyökerezni tartozó vallásosságot szintén fejlesztendőnek tartjuk a középiskolákban; mert hiszen egyrészről a vallásos hit is irányzója lesz cselekvésünknek, másrészről pedig a hit nyújthat csak az életre megnyugtató elveket s a hitben rejlik valódi boldogságunk alapja. Végül a testnek káros behatásoktól való megóvását, valamint annak egyes részeiben ugy mint egészben való edzését és fejlesztését is a középiskolai nevelés egyik, még pedig nagy fontosságú feladatának tartjuk.

Ugy de, ha a természet- és történelem nyújtotta ismeretekből nem egyforma tömegekre van szükségük különböző szakszerű foglalkozásra készülő középiskolai növendékeinknek; ha ismeretkörüknek különösen szakmájukba vágó kitágíthatása végett is egyiknek egy, másiknak más idegen nyelv fog majd alkalmasabb eszközül szolgálni és végül, ha még az anyanyelv használásában való ügyességre is egyiknek p. o. a leendő jogásznak vagy papnak nagyobb szüksége van mint a másiknak p. o. a leendő orvosnak vagy mérnöknek: — akkor tévedünk-e, ha azt állítjuk, hogy a középiskolai nevelésnek, minél inkább akar az a kor kívánalmainak megfelelni, annál inkább elágazónak és sokfélének, szóval

szakbavágónak kell lennie. Nem az egységes, de *a sokféle középiskolákat tartjuk ép azért a jövő középiskolai nevelés iskoláinak*, melyekben, minél inkább halad a kor, annál inkább hódolni kell majd a szakszerűen általános kiképzés követelményeinek is. Ily középiskolák már ma is az ipari, kereskedelmi és katonai középiskolák, (ámbár egy kissé tán túlnyomó szakképzési iránynyal) s ily iskolák kell, hogy legyenek a jövőben a jogi, orvosi, papi stb. középiskolák.

Korántsem akarjuk azonban azt mondani, hogy a különböző középiskoláknak egyszersmind szakiskolákká is kell fejlődniök. Ellenkezőleg azt tartjuk, hogy igen nagy tévedés lenne, ha a középiskolákba mint valóságos nevelő iskolákba akár ma, akár a jövőben a szakoktatás bevitetnék. Abban azonban, hogy a középiskolák előbb-utóbb kénytelenek lesznek a ma ugynevezett általános képzést kiváló tekintettel a képzendő szakmájára adni meg, csak a középiskolai nevelésnek a társadalom jogos igényeihez való alkalmazkodását látjuk majd, és e tekintetben előre is semmiseknek tünnek fel előttünk azok az ellenvélemények, melyek egyrészről a korai pályaválasztás nehézségei, másrészről a költségesebb nevelés miatt kivihetetleneknek tüntetnék föl az ily többféle és egymástól korán már elütő irányú középiskolákat.

Addig azonban, míg a sokféle, szakszerűen általános középiskolák létrejöhetnek, sőt részben akkor is, midőn már azok létesültek (az utóbbi esetben a nagyobb kiadásokat birni nem tudó szülők gyermekei számára), legczélszerűbbek fognak lenni az olyan középiskolák, melyek alsóbb tagozataikban egységesek és csak felsőbb tagozataikban válnak szét a növendékek szakszerűen általános kimüveltetése végett.

Nem lehet ugyan czélunk jelen sorainkban bármiféle középiskolai tantervvázlatot is adni; de mégis, mivel az eddig fölvetett kérdésekből kifolyólag a középiskolai tanítás módszeréről is szükségesnek tartjuk, hogy szóljunk, nem térhetünk ki azon szükséglet elől, hogy főbb vonásokban be ne mutassuk azon alsó tagozataiban egységes és felső tagozataiban szétváló középiskola tantervét, melynek felállításától várnók mi, már a legközelebb jövőben középiskolai nevelési miseriáink megszűnését, következőleg a középiskolai nevelés sikerességét.

Az a középiskola, mely már a legközelebb jövőben a kor igényeinek megfelelő képzést volna hivatva adni növendékeinek,

nézetünk szerint alsó tagozatában (talán a három alsó osztályban,) a természeti és történelmi ismeretek propaedeuticus közlése mellett kiváló súlyt kellene, hogy fektessen az anyanyelvnek szóban és irásban való elsajáttítatására; középtagozatában pedig kettéválván, (tán a további három osztályban,) ugyancsak bizonyos könnyebben csoportosítható természeti és történelmi ismeretek, valamint az anyanyelv mellett tért kellene, hogy engedjen az egyik ágazatában a latin, a másikban pedig a német nyelvnek.

Végül legfelső tagozatában, (a két vagy három legfelső osztályban,) mindegyik ágazat, tehát a latin és német is ismét kétkét ujabb ágra válván szét, ezek egyikében, a nyelvi ágban mindegyik egy új nyelvet vévén fel és pedig a latin ágazat esetleg a görög nyelvet, a német ágazat a franczia nyelvet, a fősúlyt a nyelvek tanítására, a másik ágban pedig ismét mindegyik a fősúlyt a reáliák tanítására kellene, hogy fektesse.

Az ily középiskola, mely középtagozatában bifurcálva és felső tagozatában inkább csak a növendékek hajlamai vagy szükségletei szerint, de nem egyszersmind valósággal quadrifurcálva volna, tagozataiban az ujabb franczia és ágazataiban az angol középiskolák előnyeit egyesítené magában.

Egészen mellesleg említjük csak meg, hogy mégis félre ne értessünk, hogy a mathematikát, geographiát és rajzot a természettudományok közé helyeztük felvevéseinkben; hogy a tulajdonképeni történelmi oktatást a középtagozatban vélnők elkezdhetőnek, és hogy a legfelsőbb tagozatnak reálirányú ágaiban, bár korlátoltabb mértékben, de szintén helyet vélnénk engedhetni a görög és franczia nyelveknek is.

Ezek után áttérve a középiskolai nevelés, tehát a tanítás és fegyelmezés megbeszélésére, e tekintetben is csak a főbb vonásokra s csak azon momentumokra óhajtunk szorítkozni, melyekkel az elvi kérdéseket véljük tisztázhatni jelenlegi helyesnek nem tartható középiskolai oktatásunk és fegyelmezésünk javítása érdekében.

Általában igen nagy hibának jeleztük már középiskolai nevelési rendszerünk azon téves kifolyását, hogy tanítás közben a tanárral akarunk mindent megrágatni s a gyermeket egyrészről nem tanítjuk tanulni, de másrészről alkalmat sem adunk neki a tanulásra. E hiba azonban jó részt a nyelveknek mint túlnyomóan formalis képzési eszközöknek túlbecsülése folytán csúszott be középiskoláinkba.

Remélhető ép azért, hogy mihelyt a nyelvek, mint középiskolai nevelési eszközök, kellő értékükre redukáltattak, azonnal meg fog szünni e baj is középiskoláinkban. Mert, ha jobban meggyőződtünk majd arról, hogy valamint az anyanyelvet különféle nyilvánulási formáinak szóban és irásban való folytonos és gyakori utánzása s nem a grammatika, syntaxis, stylistika, poetika és rhetorika abstractiói alapján sajátíthatják el kellően gyermekeink, ugy az idegen nyelveket is csak szóbeli és irásbeli gyakorlattal tanulhatják meg: akkor be fogjuk majd látni, hogy még egyrészről a nyelveknek az értelmességre appelláló, ugynevezett inductiv tanítási módszerével rendkivül csekély eredményeket érhettünk csak el középiskoláinkban, addig a nyelveknek az emlékezésre támaszkodó methodusával ugy a gyermekek emlékezésének, e minden szellemi fejlődés alapját képező tehetségnek erősbödésével és tágulásával, valamint a nyelvnek mint a megértés eszközének elsajátíttatásával mindent elértünk, a mit e tekintetben csak elérni lehetett s elérni akarhattunk.

A reális tárgyak jelen tanítását illetőleg csak nagyon kevés a kifogás, mit az ellen joggal felhozhatni vélnénk. Egyet azonban még sem hagyhatunk említés nélkül: hogy t. i. az inductió szemléltethetőségének napról-napra mindinkább feláldozzák tankönyviróink és tanáraink az inductió anyagait. Még a mathematika is valóságos olvasókönyv lett ma már és a mindenféle olvasókönyvekből nemcsak a tanuló, de még a tanár is alig bírja kiválogatni az emlékezésre elsajátítás, az értelemre pedig rendezés szempontjából értékes anyagokat.

A tanuló pedig azonkivül emlékezésének támogatására épen nem képes felhasználni azután ezt az okoskodásba fullasztott ismeretanyagot. Legyen a tanítás igenis inductiv, de az inductió elveit, melyeknek megértésével csak siker nélkül fárasztjuk növendékeinket, hagyjuk ki oktatásunkból és kézikönyveinkből mint nem oda valókat. E helyett tegyük inkább a reális oktatást is gyakorlatibbá s engedjük, hogy lehetőleg önerejükön gyűjtsék össze és rendezzék e tekintetben is növendékeink az oktatás anyagát.

Egy nagy kifogásunk van még azonban a történelemnek, mint középiskolai nevelési eszköznek, mai felhasználása ellen.

A történelmi ismeretek, bármily fontosak is a középiskolai nevelésben, ha azokat azon módon közöljük növendékeinkkel, miként az mai napság is történik még, azt hisszük, nem lehetnek

eléggé gyümölcsözők. Először talán a történelmi ismereteknek bizonyos gyermeki felfogáshoz mért és a gyermek érdekeltségét inkább felköltő csoportosítása lenne szükséges. Előbb nagyobbszerű, sokszor csudálatos események, később jellemrajzok, még később összefüggő történetek s csak végül rendszeres oknyomozó történet, volnának a történelmi ismeretek azon egymásutánjai, melyek a gyermeket korához képest fokozatosan mindinkább megtudnák nyerni ezen a növendékek által különben ugyis kedvelt tudománynak. Azután legalább a történelmi oktatás alsó fokán tökéletesen száműzni kellene a gyermeki értelmet fárasztó és teljesen kimerítő egyetemi előadást, e helyett inkább a tanulókkal kellene válogatott történelmi művekből olvastatni s az olvasottakat elbeszéltetni; a szóbeli oktatás inkább csak az emlékezésbe vésendő ismeretek compendiosus csoportosíttatására, vagy csoportosítására szotítkozván. Sőt még a felső fokon is minél ritkábban s inkább csak izleltetőül volna szabad a történelmi oktatásnál a huzamos előadást alkalmazni.

Hátra volna még a középiskolai fegyelmezés, melylyel összefüggőleg a közvetetlen nevelésről, tehát az emberekkel való érintkezésre támaszkodó erkölcsi és vallási nevelésről is szólni akarunk. Mielőtt azonban e kérdéseknek csak rövid megvilágosításához fognánk, tisztáznunk kell egy másik kérdést, azt t. i., hogy kik is tulajdonképen a középiskolai nevelés hivatott tényezői?

Némely középiskolák, mint az angol collegiumok és régibb franczia lyceumok, valamint hazai collegiumaink és convictussal ellátott középiskoláink is, egészen maguknak akarják fenntartani a középiskolai nevelés jogát. Más középiskolák ismét, s ezek között csak a mi állami felügyelet alatt álló középiskoláinkra hivatkozom, meg akarják osztani a családdal a középiskolai nevelést, midőn a positiv erkölcsi nevelést majdnem egészen rája bizzák.

Nem akarunk a kérdés elméleti feszegetésébe bocsátkozni. Egészen gyakorlati szempontból s ennél fogva főleg hazai viszonyainkra való tekintettel óhajtunk csak ez ügyhöz szólni.

Mi azt véljük, hogy amennyiben az ember természetszerűleg családi életre van hivatva s valamint az igazi vallásosság, ugy a helyes erkölcsi irány is a családi életből szokott felsarjadzani s a családi életnek éltető melege mellett erősbödik és gyarapszik mind a kettő: — ott, hol a család melegháza lehet a lassan fejlődő gyermeki jellemnek, a család kell, hogy hivatva legyen arra, hogy az

ifjak közvetetlen vallásos és erkölcsi nevelésének oroszlánrészét magára vállalja s így a középiskolai nevelés teendőiben az iskolával bizonyos tekintetben osztozkodjék. Ott azonban, hol bármely okok miatt inkább burjánt mint nemes sarjat tud csak nevelni a családi élet, ott feltétlenül helyeselnünk kell, ha a középiskola teljesen magára vállalja a nevelés munkáját.

Egészen jogosultaknak tünnek fel ép azért előttünk az internatussal összekötött középiskolák is, de csak mint a felhozott körülmények alapján keletkezett és fenntartott intézetek, melyekre természetesen, mihelyt a család, vagy annak helyettese meg tud és meg is akar felelni a gyermeknevelés tekintetében fennálló kötelességeinek, — nincs és nem lehet szükség.

Egy nagy hibájuk van mai középiskoláinknak, s ez: *a szorosan vett leczkeórákon kivül a gyermekekkel való nem törődés.* Pedig mennyi bajnak: a szellemiekben való visszamaradásnak és az erkölcsiekben való sülyedésnek lesz sokszor forrása az iskolának, illetőleg a tanároknak ezen rideg elzárkozása!

És mily áldásos eredményeket teremhetne a gyermekek szellemi ugy mint erkölcsi fejlődése tekintetében sokszor egyetlen szó, egy rövid, de kellő időben adott tanács a nevelő ajkairól a leczkeórákon kivül, bizalmas érintkezés közben; midőn a növendékek szive is inkább leveti azon jégkérget, melylyel a nagyon is abstract s néha nagyon is merev tanítás azt körülveszi. Nem abban rejlik a középiskolai nevelés eredménytelenségeinek egyik fő oka mai napság, hogy tanáraink nem elég tanultak, avagy nem elég jártasak a tanítás módszereiben, és hogy felettébb túlterjeszkednek; hanem abban, hogy a tanítást nagyon is mesterségszerűleg űzik és nem teszik növendékeiket velük való bizalmas érintkezés közben tanulmányozásuk tárgyaivá s nem utasítják, nem támogatják kellőleg azokat teendőik közben.

Igazságtalanok volnánk azonban, ha ezért csakis a tanárokat vádolnók; mert hiszen mind erre physikai időre volna szükség; már pedig mai középiskolai nevelési rendszerünk mellett az oly tanárnak, ki a rendszer követelményeinek meg is akar felelni, minél kevesebb szabad ideje marad. Kössük össze a középiskolai neveléssel, mint annak szükségkép kiegészítő részeit, a tanulni-tanítást és az egyéni cselekvéseknek azok nyilvánulásai alkalmával (tehát mikor a növendékek szabadon mozoghatnak,) való szabályozását. Szóval alakítsuk át bejárással összekötött középiskolai

nevelőintézeteinket a franczia externatusokkal összekötött középiskolákhoz hasonló nevelőintézetekké. És ha majd leszállítva a túlságosan kiszabott elméleti oktatási órákat, a tanár utbaigazító vezetése mellett, de önerejükön s legfölebb növendéktársaiktól támogatva tanulnak középiskolai növendékeink a gyakorlati órákban; ha alkalom adatik nekik egy vagy más téren, talán az angol középiskolai növendékekhez hasonlólag, egyesületileg is mutathatni fel működéseik eredményeit; ha még játékaikban is, természetesen a mi középiskolánk udvarainál tágasabb téreken, tanáraik vezetése, mondhatnám inkább csak éber felügyelete mellett mehet majd végbe testi edződésük és bizonyos tekintetben erkölcsi fejlődésük is: akkor bizonyára nem lesz majd okunk középiskolai növendékeink testi elcsenevészesedése, értelmi fásultsága és szellemi munkaképtelensége miatt panaszkodni. Sőt ellenkezőleg csakis akkor mondhatjuk el, hogy középiskolai nevelésünkben eltaláltuk azt a módot, melylyel egyedül nevelhetni a szaktanulmányokhoz érett, értelmes, munkabiró és munkáravágyó ifjakat, kik minden tekintetben hivatva lesznek a hazának hozzájuk jogosan fűződő reményeit és várakozásait a lehető legtökéletesebben megvalósítani!

(Arad.)

Kuncz Elek.

A magyar irodalomtörténet tanítása a gymnasiumban.*)

A mult iskolai évben valamelyik köri ülésünkön csak ugy mellékesen említettem föl azon kényelmetlenséget, melyet okvetetlenül tapasztalnia kell annak, ki a gymnasium 8-ik osztályában a magyar irodalom rendszeres történetét tanítja, midőn az anyag sokasága s az idő kimértsége miatt ugyancsak számot kell vetnie dolgával. Ez az egyszerü észrevétel szolgált kiinduló pontul körünk azon határozatához, hogy a budapesti közgyülés figyelmébe ajánlja a következő kérdést: „Elég-e a gymnasiumban a magyar irodalomtörténet tanítására egy év, s nem kivánatos-e, hogy e tantárgy itt is ugy, mint a reáliskolában a 7. és 8. osztályokban adassék elő?“ — A közgyülés azonban nem foglalkozott a kérdéssel, sem a körök munkaprogrammjába föl nem vette. Nézeteim, melyeket e tantárgy tanítása közben szerzett tapasztalataimra alapitottam, a kérdést

*) Fölolvastatott a kecskeméti kör f. é. decz. 7-ikén tartott ülésén.

illetőleg nem változtak ugyan, de emlegetésétől azóta visszatartott annak elgondolása, hogy a felsőbb osztályok irodalmi tananyagának lényegesebb megváltoztatása nélkül a kérdéses dolognak életbe léptetése alig gondolható; ama tanterv-változtatás pedig mostanában bajosan jöhet szóba, a kérdéssel való foglalkozás tehát meddő lenne. Minthogy azonban a központi választmány ujabban a vidéki körök által fölvetett kérdések közé ezt is besorozta, némileg kötelességemmé vált, hogy nézeteimet e tárgyról előterjeszszem.

Mióta a magyar irodalom történetét tanítom a gymnasium 8. osztályában, évről-évre tapasztalom annak a helyzetnek szűk voltát, melyet az utasítások e tantárgynál a tanár számára kijelölnek. A régibb irodalmat csak futólag érintvén, mintegy lázas sietséggel kénytelen a tanár egy Balassával, Zrinyivel, Pázmánnyal, Gyöngyösivel, Faludival és Mikessel végezni, hogy a mult századbeli irodalmi irányokhoz, majd Kazinczyékhez jutva dolgát itt is — ugy, a hogy — mielőbb végezhesse, s még *elég* ideje maradjon a magyar költészetnek és tudománynak legalább kimagasló alakjait Kisfaludy Károlytól kezdve napjainkig „életrajzi keretben" méltányolni, „mint koruk szellemi életének és törekvéseinek képviselőit tekintve, *tüzetes* s a mennyire lehet, fejlődésökre is kiterjedő tárgyalásban részesiteni." A 8. osztály szorgalmi ideje pedig egy hónappal rövidebb a többi osztályokénál, tehát heti 3 órában az egész magyar irodalom történetét be kell fejezni a 2-ik időszak végeig. Természetes, hogy ekként a tanítás sok érdemes dologban csak *töredékes, hézagos* képet nyujthat.

A régebbi irodalomról azt mondja az utasítás, hogy „egy méltató visszapillantás az ismeretes nemzeti mondákra, tájékoztatás fő nyelvemlékeink jelentősége körül, (részletes nyelvészeti magyarázatok nélkül) bevezetésül fog szolgálhatni az irodalom fejlődésének áttekintéséhez." De — a nemzeti mondákról nem szólva — az a „tájékoztatás", mely a nyelvemlékek jelentőségét van hivatva kimutatni, terjeszkedhetik-e vajjon annyira, hogy világos képet adjon a régi nyelvről? A Halotti Beszédre ugyan az idő rövidsége daczára is rá szentelünk egy-két órát; de a codexek nyelve is annyi tanulságot foglal magában (a nyelv és irodalom történetét tanulóra nézve), hogy szintén részesülhetne egy kissé tüzetesebb ismertetésben; mert hasztalan beszél majd a tanár Révai tört. nyelvészetéről, a nyelvalakok fejlődésének vizsgálatáról, ha az ifjaknak nem volt elég alkalmok a nyelvfejlődés folyamatába bepillantani. Aztán

a vallási viták kora is sok hasznos tudni valót foglal magában, nem csupán azért, mert e vitáknak a magyar nyelv erősítésében nagy részök van, hanem, mert azt a sajátszerü nemzeti felfogást, mely e kort jellemzi, a vitázók egymáshoz való viszonyából s vitairatainknak legalább szemelvényes egybevetéséből lehet megismerni.

A 6. osztályban a prózai irásművekkel kapcsolatban a magyar próza története, a 7. osztályban a poetikai elmélettel együttesen a magyar költészet, vagy inkább a költői műfajok története is előadatik; de tekintve, hogy amott a történelmi, szónoklati és értekező próza köréből vett olvasmányokkal s ezeken kivül még egy shaksperei dráma olvasásával, emitt a költői remekek olvasása s megfelelő aesthetikai magyarázatával és aesth. tanulmányok olvasásával kell eltölteni az időt, lehet-e sokkal több ez osztályokban az irodalomtörténeti rész, mint szintelen nomenclatura, kiszakitva az egészből?

Az irók aesthetikai álláspontjának, főbb műveiknek, az irodalomra és a társadalomra gyakorolt hatásuknak jellemzésénél a 8. osztályban a tanárnak részint az előbbi osztályok olvasmányaira kell hivatkoznia, részint — mint az utasítás mondja — ilyenek olvasásában a *magánszorgalomra* számítania. De kérdés, hogy a mi az előbbi osztályok olvasmányaiból megmaradt, elég *erős* alapul szolgálhat-e a tárgyaláshoz, másrészt arra a magánszorgalomra lehet-e általában csalhatatlanul számítani? Megvallom, hogy ezekkel a magánszorgalomra bizott olvasmányokkal soha sem tudtam — minden utbaigazítás és buzdítás daczára sem — kedvemre való eredményt elérni. Ha kényszermunka gyanánt szabom ki, hiányozván a hajlandóság, nem sok lesz benne a köszönet; ha kinek-kinek tetszésére bizom, komoly törekvésre, lélektani okoknál fogva, csak kevésnél számíthatok. Az irodalmi tanítással szorosan összefüggő olvasmányoknak nem igen lehet máshol a helyük, mint az iskolában; itt a tanár belátása és a szükség szerint vezetheti és használhatja föl azokat czéljaira, midőn az irodalomtörténeti méltatás föladatát teljesíti. Az irók méltatása csakis műveik alapján lehetséges, és ha nem akarjuk a tanítást dogmatikussá tenni, e művek közül a tanulóknak szükségképen ismerniök kell legalább azokat, melyekben az iró egyénisége kiválóan nyilatkozik. Igaz, hogy a 6. és 7. osztály olvasmányai már e czélra szolgálnak; csakhogy mindent, a mire nyilván szükség lehet, ezekben az osztályokban sem lehet elolvasni.

Nagyon kapóra jönne tehát ez a kiegészítés vagy pótlás az irodalomtörténeti méltatásnál, ha az a kellő kényelemmel történhetnék. De a 8. osztály olvasmányaiul történelmi és irodalomtörténeti nagyobb tanulmányok vannak megszabva s így egyes irodalmi termékek iskolai olvasásáról vagy legalább bemutatásáról ezen osztályban már alig lehet szó. Hogy ama tanulmányok iskolai olvasása is mily mértékben lehetséges, arra nézve elég utalni a tananyag mennyiségének a szorgalmi idő- és a heti órák számához való viszonyára.

Figyelmet érdemlő körülmény az is, hogy az összes nemzeti irodalom története, tehát fejlődésének föltüntetése és legalább kimagasló alakjainak (pedig — dicsekvés nélkül szólva — sokan vannak !) kellő méltatása a gymnasiumban éppen csak a 8. osztályra van hagyva, tehát arra az időre, midőn az *érettségire* készülő ifjak figyelmét és munkálkodását az osztály tananyagán kivül is sok egyéb lefoglalja, s az iskola fegyelme alól kiszabadulni készülő fiatal embert a közeledő vizsgálat gondolata különben is szinte türelmetlenné teszi; hiányzik tehát az a nyugodt odaadás, melynek segítségével az életbeli általános műveltséget annyira kiegészítő eme studiumba mintegy bele élné magát. Hogy aztán majd a középiskolán túl hányadiknak lesz alkalma a mulasztást és hézagokat utólagosan pótolni, az olyan kérdés, melyre a felelet egy okkal többet szolgáltatna annak erősítésére, hogy a nemzeti irodalom rendszeres története a gymnasiumban is ne egy, hanem két év feladata legyen.

Hogyan lehetne már most eszközölni ezt a felsőbb osztályok mostani magyar nyelvi tananyagának lényegesebb megváltoztatása nélkül? A hogy én gondolom nem is valami nagy bajjal. Az 5. osztályban a tananyag aránylag kevés; egy kis stylistika és költői olvasmányul balladák meg lyrai költemények. A 7. osztály poetikájából tehát ide lehetne vonni a ballada-félék és a lyrai műfajok elméletét, azután a tanító elbeszélő költeményeket, mert a stylistikában ugyis szó van a meséről, paraboláról stb. A 6. osztályban a drámai olvasmány mellett ugyis szükség van egy kis elméletre ugy, hogy a 7. oszt. drámai elmélete ugy szólván kiegészítése és rendszerbe foglalása az előbbi osztályban hallottaknak. A 7. osztály poetikai tananyagát tenné tehát az epikai és drámai műveknek, a tankölténeknek, idillnek, episztolának és szatirának elmélete, mi mellé — egy órával a heti óraszámot valamikép megtoldva — föl

lenne vehető az irodalomtörténet egy része, és pedig a poetikai tananyaggal inkább összeillően a *népies nemzeti kor* tárgyalása.

Összefoglalva előterjesztésemet a következő inditványt ajánlom a t. kör figyelmébe:

Minthogy

1. a 8. osztálynak rövidebb szorgalmi ideje miatt is a magyar irodalom története sok dologban csak hézagos tárgyalásban részesülhet;

2. a nyelv fejlődését illetőleg a régibb irodalom tárgyalása is többet érdemel, mint csak futólagos áttekintést;

3. az irodalmi méltatáshoz az előbbi osztályok olvasmányain kivül még kiegészítő szemelvényekre van szükség;

4. a tantervben megszabott tanulmányok iskolai olvasása több időt kiván, mint a mennyi jelenleg ez olvasmányokra fordítható;

5. az összes magyar irodalom története egy rövid év alatt tárgyalva az érettségire készülő ifjakban alig fog maradandóbb hatást előidézni, s némelyik a hiányt később sem pótolhatná:

hasson oda az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület, hogy *a magyar irodalomtörténet rendszeres tárgyalása a gymnasiumban is a 7-ik és 8-ik osztályra terjesztessék ki.*

(Kecskemét) *Pintér Kálmán*

IRODALOM.

Frary Rezső: A latin nyelv kérdése. Franciából fordították, *dr. Ferenczy József és dr. Varga Bálint.* Budapest, Franklin t. 1886. (Ára ?)

Raoul Frary „La Question du Latin“ cz. könyve, a mely taval óta annyi port vert föl, megjelent magyar fordításban is. E fordításnak pedig a rendesnél nagyobb jelentőséget kölcsönöz az a körülmény, hogy egyenesen közoktatásügyünk vezetőjének, Trefort miniszternek megbizásából készült. Abból a nyilt levélből tudjuk meg ezt, melyet a miniszter az egyik fordítóhoz, dr. Ferenczy Józsefhez, az Orsz. közokt. tanács titkárához intézett, s a mely levél a munkának mintegy ajánlásaképen a magyar fordítást az irodalomba s a szakkörökbe bevezeti. A miniszter eme levele, rövidsége mellett is, több tekintetben annyira fontos, hogy helyénvalónak látom azt egész terjedelmében ide igtatni. „Oly időben — ugymond a miniszter — midőn a középiskolák tanításáról európaszerte panaszok hangoztattak s azok fokozatosan nálunk is ismételtettek, — magam is gondolkoztam, másokkal is tanakodtam ezen bajok orvos-

lására szolgáló módokról és eszközökről. A *Revue des deux mondes* utján figyelmessé lettem *Frary*: *La question du latin* cz. munkájára. *Nem merném a szerző minden egyes állítását aláirni, vagy azok nyomán középiskoláinkat rögtön ujjá szervezni; a munkát annak daczára oly alaposnak, oly tanuiságosnak, egyes részleteiben oly gyakorlati jelentőségünek találtam, hogy magyar nyelvre fordítását elhatároztam.* Köszönettel fogadtam önnek erre vonatkozó ajánlatát s csak azt óhajtom, hogy fáradozásának sikere is legyen. *„Bizton hiszem azonban, hogy azon siker, a melyet a szerző is vár, az t. i., hogy e fontos tárgy komolyan, alaposan meg fog vitattatni s a vita által kiderülni: miként kell a középiskolákat reformálni, nem fog elmaradni.“* Helyesen fogta-e föl a miniszter úr Frary könyvének értékét s várhatni-e a könyv sikerébe vetett reménységének teljesülését: nem bolygatom, hanem legott áttérek magának a munkának ismertetésére. Igyekezem híven feltüntetni eszmemenetét, lehető röviden elmondom az egyes fejezetek tartalmát s végül nehány sorban összefoglalom a magam véleményét a fölvetett kérdésről.

A kis nyolczadrétü munka a magyar kiadásban 220 lapra terjed és XVII fejezetre van osztva. Lássuk e fejezeteket egyenként:

I. A könyv tárgyául a szerző a *középiskolai* oktatást tüzte ki, melyről sokat beszéltek, de mindig szem elől tévesztették a czélt. Szerző azt hiszi, hogy könyvével használni fog hazájának. Ha nem haladunk a korral, ugymond, maradunk; határ- és vámőrök nem védenek meg balfogásaink következményei ellen. A rossz oktatás ma több áldozatot követel mint hajdan (1—12).

II. Az *állam mindenhatósága* az ellenség, mely a szerző ujításainak útjában áll. Az állam, ugymond, monopolizálja a közoktatást; ő szabja meg, hogy az orvosi rendelvények szerkesztése végett szükségesek a holt nyelvek; gyakorló orvosok, bármily ügyesek, soha sem fognak végrehajthatni műtéteket, ha képtelenek voltak egykoron a latin mondatfűzés szabályait kellően alkalmazni. Az állam vetélytársa az *egyház*; de miután ez sem vágyik ujításokra, szivesen bele nyugszik az állami fennsőbbségbe. A család sem törődik azzal, hogy mit tanuljon a fia, csak boldoguljon. A siker képezi a szülék örömét és büszkeségét. Legnagyobb befolyást gyakorol pedig az állam a középiskolákra, legkisebbet az elemi és felsőiskolákra. Ha szólsz a középiskolai oktatásról, az állammal gyűl meg a bajod; tehát a középiskolai kérdés politikai kérdés (12—18).

III. A gymnasiumok *eredete* nem a középkorban keresendő hanem a (renaissance) korszakában. A 16. században vált az ókori oktatás, a latin, nevelésünk alapjává, és a jezsuiták alapitották a (franczia) középiskolákat. A 17. század is beérte még a jezsuiták nevelési rendszerével, kevésbbé a 18-dik. A forradalom mindent lerontott, semmit sem épitett. I. Napoleon a középiskola alapjául a

latint és mennyiségtant tette: a latint, mert ez a szokás; a mennyiségtant, mert ő tűzér volt (19—21).

IV. A *nemzetgazdászati* fejlődés lassú de biztos. A mit az európaiak megkezdettek a 16. században, a világrészek meghódítását, azt a 19. században készülnek befejezni: ma a nyugati áruk és eszmék mindenüvé elhatnak. Hajdan kalandozási vágy ösztönözte az embereket a kivándorlásra, ma az iparforradalom. Eddig az áruk befurakodása ellen védte az országokat a távolság és a vám; ma távolság nincs, vámzárlat hasztalan. Szükség és kényelem ezt a korlátot is lerombolja. A bukás veszedelme ellen csak ernyedetlen munkásság óv meg. Azok a jó törvények, s a helyes intézmények, a melyek a népet képessé teszik arra, hogy a versenynek mind békében mind háborúban ellentállhasson (22—39).

V. A franczia *nemzet érdeke* kívánja, hogy könnyítsünk az ország kiadásán, s ez meglesz, ha a hivatalnokoknak csak annyit fizetünk, a mennyire épen szükségük van, s akkor nem kell az ifjuságot csupán csak a nyilvános hivatalokra nevelni. Nem elég, hogy a hivatalokra legyen kelleténél több képes pályázó; gondoskodni kell arról is, hogy egyik hivatás (carrière) ne legyen elárasztva s a másik elhagyatva. Vigyázni kell, hogy fel ne szaporodjék azoknak a száma, kik, felszólítva bizonyos hivatalra s minden előleges feltételnek eleget téve, állomást nem kapnak. Van productiv és improductiv foglalkozás (profession): produktiv a földmíves, a kereskedő, iparos, kézmives, munkavezető, mert megteremtik munkájukkal az emberiségnek szükséges, hasznos vagy kellemes tárgyakat. Ellenben a katona, pap, orvos, politikus, törvény embere nem gazdagítja az ország jövedelmét, csak fogyasztja azt. Ha kevesebb fogyatkozásaink volnának s veszedelemtől biztosak volnánk, megmaradhatnánk akár a mostani rendszer mellett is. Az ókori oktatás nem készíti elő a fiatal embert a produktiv osztályok egyikére sem, csak tollra és szóra képesíti. Innen kerülnek az ügyvédek, hirlapirók, politikusok, szóval az állomástalanok (déclassés). Pedig az állam felelős a tanuló fiatalság jövőjeért és tartozik nekik megfelelő foglalkozást szerezni. Ellenben az állam akárhány fiatalt dob világgá, vizsgálati okmánynyal a zsebében, latin nyelvvel a fejében és nem ad neki semmi biztosítékot arra, hogy meg is élhessen. A latin iskolákhoz a tódulás, mely napról napra fenyegetőbb, csak akkor fog megszünni, a mikor az egyetem és az állam felhagy ezzel az avult és téves szellemi hierarchia fenntartásával. Az államtól dédelgetett hitvallásbeliek legkevésbbé munkások, ellenben az üldözött felekezetek mintegy rákényszerítettek a produktiv foglalkozásokra, mivelhogy a hivatalokat elzárták előlük s ez által életrevalóbbakká váltak s anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyarapodtak. (40—54).

VI. A *pénz kérdéséről* természetesen Franciaország szempontjából így nyilatkozik Frary: Ha önhibánkból veszítünk itthon, az még nincs elveszve a hazára nézve. De mikor az ország milliar-

donként viszi ki tőkéjét valamely bukott szultánnak, bomló köztársaságnak vagy idegen vállalatnak segítségére, az annyi mintha idegen győztesnek adót fizetnénk. Mindazáltal lehetetlen, hogy oly gazdag nép mint a franczia ne iparkodjék s ne legyen kénytelen feles pénzét a külföldön elhelyezni. Csak válogatná meg jól a helyet. A nemzetek gazdagságát ma nem az ingatlan értéke szerint számítják. Az ingó vagyon és ipar ma nemzetközi. Ma az egész világ nyitva áll jó és rossz üzleteknek. A pénzvágynak mindenki rabja s ne engedjük magunkat elámíttatni az ókor szónokai által: maga Athen kereskedelmi város volt, s Alcibiades polgártársai is csak azért viseltek háborut, hogy szaporítsák az adófizetők számát. Hasonlót mondhatni a régi Rómáról és a mai Angliáról. Az önzetlen tudomány is csak mások (anyagi) javát mozdítja elé. A szerzetesek könnyen tehetnek szegénységi fogadalmat, ha van közös birtok, a melyből megélhetnek; a pénz megvetése csak álarcz. A költő s a művész is csak általános gazdagságban él meg. Különben a szabad művészetek üzése nem a mi századunkba való. Eleget utánoztuk a görög és római mintákat, tanulmányozzuk ezentúl az angolokat és amerikaiakat (55—66).

VII. A *görög nyelv* vagy eltörlendő vagy bővítendő; ilyen kevés óraszám mellett tíz tanuló közt nincs egy, a ki képes görög irót folyékonyan olvasni, száz közt nincs egy, a ki arra komolyan törekszik is. De az órákat nem lehet szaporítani is túlterhelés miatt. A görög nyelv csak a jövendő tanárnak való s a gazdagnak, a kinek van vesztegetni való ideje (67—74).

VIII. A *latin nyelv* megtartása mellett szóló okok:

1. *hogy a latin nyelv tanulása a gyermekek eszének pompás gymnasticája.* Igaz — ugymond Frary — hogy gyakorolja a gyermek emlékezetét; de ezt lehet élő nyelvvel is elérni. Azonban a latin név- és igeragozás nem hogy bevezetné az embert az ókor szellemébe, ellenkezőleg mint két várőrség visszariasztja tőle a tanulót. Míg a francziából az angolba, németbe, olaszba szolgailag, majdnem szóról-szóra, lehet fordítani, a latinhoz az ember csak sűrű nyelvtani bozóton át jut ennyire. A maturans a ki siet elégetni szótárait, csak azt bizonyítja, hogy a czél el van tévesztve. Az olvasmányok nyujthatnának még kárpotlást ezért a kínos fáradságért, de milyen későn! Tizenkilencz huszadrésze a tanulóknak nem élvezheti azokat a gymnasiumon az idő rövidsége miatt. A (kath.) papnövendék, a ki ministrál, még csak látja a latin nyelv alkalmazását, de a közönséges ember fia távol áll ettől. Tehát mire való a latin nyelv tanulása? ez a kulcs, mely ajtót nyit állami hivatalokhoz, semmi egyéb. A lélekölő latin nyelvtanozás, az u. n. szellemi gyakorlás, elpuhítja a tanulókat.

2. *A latin nyelv ismerete szükéges annak, a ki a francziát alaposan akarja tudni.* — Ez sem áll, mondja Frary; nincs nyelv, melyet az ember belőle magából ne ismerhetne, meg ne tanul-

hatna. Igen, de a franczia nyelv leszármazása! mondják a hagyomány bajnokai. Legyen igazuk, de ne felejtsék el, hogy ebben a tekintetben is Littré szótára többet ér mint a latin szótár, a tudósok számára pedig Du Cange nagy műve „A középkori és konyhalatinság szótára“ sokszorta becsesebb, mint Cicero egész szókincse. A latin kölcsönszók értelme sem okoz nehézséget; megtanuljuk ezeket az egyes tudományokkal, a többire pedig megtanítnak az anyák és dajkák. A középiskola feladata, művelt embereket képezni, nem pedig irodalmi férfiakat. Megengedem, hogy legyen a tudósoknak oly osztálya, mely a latinnal mint régiséggel foglalkozzék, de ne képezze örökké a latin az oktatás alapját. Euripides nélkül Racine talán nem lett volna az a mi; de kell-e nekünk előbb Euripidest olvasnunk, hogy megértsük Racinet?

3. *Az ókor nagy férfiaival s nagy iróival való társalgás képezi az elmét és szívet.* Ezt az állitást is tagadja szerzőnk. Erkölcstelen embereket a klasszikus korban is találhatni. A kik őket utánozták, azok csinálták az 1789. forradalmat. Ha vannak is hősök a sokat magasztalt ókorban, de vannak szolgai lelkek is; és a czárok birodalmában az igazi zsarnokság szószólói az ifjuságnak az ókort szabják tanulmányul! Augusztus korszaka romlott korszak. Az ókori művekben olvasható hősökhöz hasonlókat találunk az ujkorban is. S ha azokat kevesebben olvasnák, könyvtáraink évről-évre remek művekkel szaporódnának, a melyek zárva maradnak, a míg legszebb éveinket a rómaiaknak szenteljük. A görögök eredetiségre felülmulhatatlanok, de a rómaiak csak az ő másolóik, kiket az ujabb koriak mind felülmulnak. Az u. n. emberség (humanismus) a római irókban egy pehelynyit se nyom. A lelkesedés, melyet a renaissance korszakában ébresztettek, a keresztény és pogány élet közti ellentétnek tulajdonítható. A keresztények hosszas elnyomatás mulva vették észre, hogy az élet szép, hogy a vágy nem mindig vétkes és hogy a földi élet nem kárhozatos. Ha franczia eredetünket akarjuk nyomozni, akkor nem a latinra, hanem a keltaságra kellene tekintetünket vetnünk. A mai népek közt a rómaiakhoz nem mi hasonlítunk, hanem az angolok. A franciától sem nemzeti, sem vallási kötelék nem követeli a latin nyelvtanulást, csak a társadalmi szabály. Meneküljünk e szükséges rossztól, *tegyük helyébe a hasznost.* Mert a társadalom sem követel egyebet csak műveltséget, és ezt egy végzetes balitélettől mentjük meg, midőn meggyőzzük, hogy nyolcz évi tanulásnak egyéb sem volt az eredménye mint — latin gyakorlatok (75—112).

IX. *Elhibázott kisérletek* voltak a középiskolai kettős rendszer (bifurcatio)*) és a szakiskolák. A kettős rendszernek meg kellett

*) Bifurcatio, az V. osztály után ketté válása a középiskolai pályának reáliskolaira és gymnasiumira. Akarta ezt nálunk is boldog. br. Eötvös 1869-ben hármas rendszer (trifurcatio) alakjában meghonosítani. De mindjárt életbeléptetése kezdetén megbukott a kisérlet, a franciáknál az 1870. év érlelte meg a bukást.

buknia; mert azoknak a tanulóknak, a kik hivei maradtak az ó-classicai tanulmánynak, elsőséget adott azok felett, a kik megváltoztatták (a VI. osztály előtt) pályájukat. A mostani reáliskola (enseignement secondaire special) sem középiskola, sem szakiskola, csak felsőbb népiskola. A tanulók gyengébb része, mely visszavettetve az V. osztálybeli vizsgálatnál a szakiskolákra ment, tanulmányai végeztével nem talált alkalmazást; mert az állami hivatalokat elárasztották tanultabb fiatalok. Ma követelik, hogy e szakiskolák legyenek egyenjoguak a gymnasiumokkal, de hiába: mert az egyenjogusított reáliskola veszélyeztetné a gymnasiumot. Addig pedig szó sem lehet, hogy a gymnasium felett győzedelmeskedjék a reáliskola (113—119).

X. *A latin- és reáliskolák* másutt csak előkészítenek a felső oktatásra. A franczia érettséges már kaphat állomást*) és a ki folytatni akarja tanulmányait, az vagy tanár lesz vagy jogász, vagy orvos. Kár a jogászokat kényszeríteni a római törvények latin szövegére, s ha okvetetlen szükséges az elavult jogviszonyokat ismerni, akkor inkább fordításban nyujtsák nekik. E nehézségek ellenére szaporodnak a jogászok és gazdagodnak az ügyvédek, mint a papok a laikusok rovására. Törvénykezésünk oly bonyolódott, oly nehézkes, akár a középkori bölcsészet (scholastica) vagy a hajdani orvostudomány. Ennek a jogállapotnak meg kell változnia és változik is másutt. Jó lesz mívelni az összehasonlító jogtudományt. A leendő orvos is hiában tanulta a görögöt; eredetiben ugy sem tudja olvasni Hippocratest és Galenust. De bár tudná olvasni eredetiben a Londonban, New-Yorkban, Bécsben, Berlinben történt orvosi felfedezéseket! Az orvosnak szaktudomány kell és két három élő nyelv. A latin vagy görög műszókat nem kellene alkalmazni, ezek csak leplezik a tudatlanságot. Hasonlóan kell követelni a jövendő katonától Polybius vagy Caesar helyett pl. Rüstowot, a mérnöktől az angol hajószerkesztést és az amerikai vasutépítést, meg élő nyelveket. Igaz ugyan, hogy a latin nyelv megkönnyíti az ujaknak megtanulását, de hosszadalmasságánál fogva el se jut oda. A hivatalnok az ő érettségi bizonyitványában egy évdij-czímet nyer az államtól, egy váltót, a melyet az egyetem neki aláirt, hogy a miniszter fizesse ki. A hirlapirás legtöbb erőt nyer a gymnasiumtól; mert Boileau szerint az irás mesterségéhez elég, ha gondolkodni tud az ember s felejti, hogy ehez tudás is kell (120—129).

XI. *A természettani és mennyiségtani tudományok* régóta versenyeznek a nyelvészettel, melyiket illesse az elsőbbség a középiskolai oktatás körében. Frary álláspontja: az ó-classicai irodalmak, mint elavultak, eltávolitandók a középiskolából; a természettudományok, mathematika, mint túlságosan elvontak, korlátozandók. Nem hiszi, hogy sok haszonnal járna a természettudományok tanításának megkezdése a 14—15. éves kornál előbb; ellenben a számtanhoz jókor

*) Nálunk is.

kell a tanulókat szoktatni, csak ne vegyítsük azt unalmas okoskodással. Mértan, betüszámtan már élemedettebb kornak való. Különben tévedés, hogy a mennyiségtan az észtannak szakasztott mása. Természettan és vegytan sem gyermeki kornak való. A természetrajz, ha tényekből áll és nem okoskodásból, ajánlatos a gyermeknek. A rajz munka, és pedig némely emberre fáradságos munka. A természettudományok tanításának súlypontja általában a felsőbb osztályokra esik. Minden müvelt fiatal embernek szüksége van egy kis számtanra, algebrára, geometriára és csillagászatra, azután egy kis természettanra, vegytanra s elegendő természetrajzra. A baccalaureatus-vizsgálaton — ha megmarad — a tudományos ismereteknek meglehetősen magas minimumát kell majd megkövetelni (130—136).

XII. A jövő középiskolai rendszerében a holtak helyét az *élő nyelvek* foglalják el, a mint azok az irodalomban szerepelnek, de hosszas nyelvtanozás nélkül. Az angol ma már terjedtebb a franciánál; ez a kereskedelmi nyelv három világrészben; de tanulásra érdemes irodalmánál fogva is. A német hasonló fontosságú; beszéli ezt 60 millió európai. Terjedtsége, irodalma s a németekkel való versengésünk megköveteli tőlünk e nyelv tanulását. Ez nehezebb az angolnál. De ha túlestünk a nyelvtani szabályok tömkelegén, jutalmazó lesz. A német a legéletrevalóbb nyelv: önmagából képezi a műszókat, a melyeket a mai tudósok a görögtől kölcsönöznek, — hogy egyhamar meg ne értsék. Irodalma szegényebb mint a franczia s az angol, de kivált költői érdemesek az olvasásra. E fontosságnál fogva képezze anyanyelvünkkel együtt az angol és német a mi középiskolai oktatásunk alapját. Ezeken kivül, ha rá érünk, figyelmet érdemel még szomszédságánál fogva a spanyol és az olasz, s a keleti nyelvek közt az orosz, az arab, az annani, a khinai és japáni (137—150).

XIII. A *franczia* (anya) nyelv oktatása legyen ment a nyelvtani szabályok bozótjától; a szabad gyakorlatok ne legyenek szónoklati szabályokkal körülvéve; legjobb gyakorlat a párbeszéd alakja (151—158).

XIV. A *történelemben* a követelés most nagyobb, mint hajdan. A történelem nem elszigetelt s magára álló tudomány többé. Miként a mesebeli tölgy, melynek töve a holtak birodalmáig nyúlt le, ennek is egész a geologia és zoologia szivéig hatolnak gyökerei. S mialatt birodalmának határait csaknem a végtelenségig terjeszti, ennek talajában is folyvást mélyebbre hatol. Tárgya ma már nemcsak a kormányoknak, ezek változásainak s az ellenök támadt forradalmaknak története, hanem az egész emberiségnek fejlődése. Az államok története az egyetemes történelem tanulmányozásához csupán keretül szolgál. E keretet be kell tölteni s a fiatal embernek lehetőleg tiszta fogalmat nyujtani ama sokszorta fontosabb átalakulásokról, melyek a műveltségben, az erkölcsökben, szokásokban, foglalkozásokban stb. végbe mentek. Hogy tanítása minél termé-

kenyebb legyen, a lehető legnagyobb szabadságra van szüksége. Itt nem a tanterv, hanem a tanár egyénisége dönt (159—170).

XV. A *földrajz*, melynek fontosságát beláthattuk 1870-ben, legyen az élő nyelvekkel együtt a fő tantárgy. Hogy ily fontosságra emelkedett, Reclusé az érdem. A földrajz ma a föld életével, fejlődésével ismertet meg bennünket; organikus összefüggésben tünteti fel mindazt, a mi a föld szinén él és helyet foglal. Ez a jövő tudománya, a melynek tanítása, mind az elméleti, mind a gyakorlati képzés szempontjából a legszebb s leghasznosabb gyümölcsöket igéri. Frary könyvének ép a földrajzról szóló fejezete van a legtöbb gonddal kidolgozva s fejtegetései még ellenfeleit is lebilincselik, ha meg nem győzik is. Reformjainak súlypontja ép erre a tárgyra esik s e fejezet ismertet meg bennünket leghatározottabban a merész ujító egész felfogásával s ebből kiinduló törekvéseivel (171—194).

XVI. A *bölcsészet* az emberi és isteni tudományok összesége volt; magában foglalta az isten, ember és természet ismeretét. Azonban a tudományok lassan-lassan elváltak tőle mint egyenjogosított gyermekek. A classicus philosophia számára ugyan megmaradt még az istennek és önmagunknak ismerete, vagyis a psychologia, logika, theodicea, az erkölcstan, nem is szólva magának a philosophiának történetéről: de a középiskola ezek sikeres tanításában is megtagadja a szolgálatot. Helyesebb is, ha a philosophia kimarad a középiskolai oktatásból. Megtalálja helyét a felsőbb oktatásban, ott a hol a tanárok szabadabbak, a tantervek tágabbak s a hol az állam nem felelős többé sem a kathedrán előadott elméletekért, sem a padokban eltöltött időért (195—205).

XVII. *Befejezés*. Mostani középiskolai oktatásunk fája elszáradt, gyökere elrothadt. Már pedig minden fa mívelhető, csak a holt fa nem. Mindenekelőtt a latintól és görögtől kell megszabadítanunk középiskolánkat, mert ne ámítsuk magunkat — a míg classicai oktatásunk lesz, addig nem is lesz középiskolai oktatásunk. Minden ujítás rombolással jár; ne sajnáljuk az áldozatot, ha azt a mi nélkül el nem lehetünk, biztosítani akarjuk magunknak. A reform megvalósításának módjáról s arról a czélról, a melyet könyve által el akart érni, Frary ezeket mondja: „Az általam óhajtott reformot, mielőtt teljesedésbe menne, hosszú vitának kell megérlelnie. Nem óhajtok diktátort, a ki egy tollvonással felforgassa az ifjuság nevelését. Csupán arra törekszem, hogy a kérdést őszintébben tegyem fel, mint eddig tették s nehány új vagy felujított érvvel járuljak oly felfogáshoz, mely nem ismeri önbecsét, melynek nincs tudata teljes erejéről; s ha nem találok fel új érveket, legalább csoportosítom őket. A mit mondok, sok ember gondolja magában, de nem meri bevallani gondolatát, mert visszaijeszti a hagyomány ereje. Vannak eretnekségek, melyeknek tanai a levegőben úszkálnak, a hívők magukba szivják, de az egyház tekintélye megfojtja bennök mindaddig, míg közkifejezésre, határozott tanácsolóra nem találnak.

A csengetyüt csak fel kell kötnünk s csengését nem sokára hallani fogjuk" (206—220).

*

A mint e rövid kivonatból látjuk, Frary műve a VIII. szakaszon sarkallik, melyben a latin (és görög) nyelv felesleges és avult voltát bizonyítgatja, és a XII—XIII. szakaszokon melyekben az ókori nyelveket az élőkkel óhajtja pótolni. E nyelvek tanítását kiegészíti a legtágabb értelemben vett földrajzzal (XV.).

A latinnak törlésével és az élő nyelvekkel újjá alakított középiskola nálunk tulajdonképen megvan, s ez az u. n. *reáliskola*. Igen de Frary ezzel nem éri be; ő azt állítja, hogy a gymnasiumok mellett a reáliskolák csak tengenek; életet ezek csak a gymnasiumok eltörlésével nyernek.

Az ókori nyelvek ellen nyilvánuló hangulat nem új sem külföldön sem nálunk. Sokszor hangoztatták Frary követelését nálunk a hatvanas években, és élénk kifejezést nyert ez az ország házában a hetvenes években ismételten egész az 1883-iki törvény megalkotásáig. Azóta ha nem is általános meggyőződést, de némi megnyugvást merítettünk a külföld példájából; mert ha Ausztriában, ha a nagy Németországban s az egész keresztény Európában szükségét érezik az ókori (gymnasiumi) műveltségnek, ettől mi sem zárkózhatunk el.

Az ókori nyelvek ellen felhozott vádakra soha sem maradtak el a védő okok. Nem is óhajtom én ezúttal ezeket ismételni. A szakértők előtt régen ismeretesek. Csak a mi helyzetünkből kifolyó gondolkodást akarom előadni, a mint én felfogtam azt, Frary támadásaival szemben.

A mintaszerű (német) gymnasiumokban feltüntetett eredményt az ókori nyelveket illetőleg soha sem fogjuk elérni. Ha ezzel az egynyelvű Franciaország sem dicsekedhetik, melyben a latin nyelvtanulásnak segítségére van a franczia anyanyelv is, mi soknyelvüségünk mellett beérjük, ha *jelen gymnasiumi intézményünkkel az ország nyelvét uralomra segítjük és a jövendő honpolgárokat magyar nemzeti öntudatra ébresztjük*. És e kettőt mostoha viszonyaink ellenére is megvalósíthatjuk.

Szabad-e jelen gymnasiumi rendszerünkön változtatnunk? Ha a változtatással meg akarjuk közelíteni az említett mintagymnasiumokat, a változtatást hazai viszonyaink szem előtt tartása mellett megengedem. De a latin a görög nyelvnek megcsonkításával vagy az ókori műveltség megcsonkításával járó változtatást tanácsosnak nem tartom. Mert ha már átvettük a gymnasiumi intézményt, kénytelenek vagyunk ennek fejlődését is figyelemmel kísérni és lehetőleg utánozni. Abban a pillanatban, a melyben a jelen gymnasiumi intézményt eltörölnők, lemondanánk európai műveltségünkről s koczkáztatnók kereszténységünket és európai helyzetünket. Találóan jegyezte meg Grünwald B. mult január 16-án az országházban tar-

tott beszédében: „A magyar állam akkor lehet csak magyar nemzeti állam, ha egyszersmind *európai* állam is lesz.“

A többi tantárgyakról már a kivonatban szóltunk. Itt csak azt jegyzük meg, hogy azok a szerint, a mint hivatva vannak Frary középiskolájának tantervében szerepelni, vannak több-kevesebb kimélettel tárgyalva.

Ha azonban a főbb dolgokban nem is értünk egyet Fraryval, nem tagadhatjuk meg tőle, hogy a részletekben sok érdekes, élvezetes és tanulságos ötletet, megjegyzést és fejtegetést foglal magában könyve. Különösen figyelemre méltók, a miket az egyenlősített módszer balgaságáról, a grammatizálás borzasztóságairól stb. mond; továbbá egyes míveltebb európai nemzetek (angol, német, spanyol, olasz) jellemvonásai; a hasznosság elvével összefüggő nemzetgazdászati kérdések és elvek megbeszélése (mint az iparáruk világforgalma, a védvámok felállításának hiábavalósága, a productiv és improductiv osztályok minősítése, s kivált a mai népvándorlás okai). De mindezek a kérdések, bármily ügyesen, szellemesen, mondhatni vonzóan vannak is tárgyalva, a tanügytől és Közlönyünk feladatától oly távol esnek, hogy ismertetésem keretébe nem vonhatom őket.

(N.-Szeben.) *Veress Ignácz.*

Magyar verstan. A hangsúlyos és időmértékes versek ismertetése. Középiskolák és magánosok számára irta *dr. Dengi János.* Budapest, 1884. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. 179. lap.

Dr. Dengi János buzgó s tehetséges iró, a tankönyvirodalom terén is hasznos erőnek igérkezik. Az új áramlat embere s az „Utasítások“ szellemének érdekében küzd. Stilisztikájában és a hozzávaló Olvasókönyvben igen jó praktikus könyveket adott. A Stilisztika egész berendezése egészen új s igen ügyes, áttekinthető; módszere is inductiv, előadása világos, valóban szépen sikerült egyszerűvé tennie tárgyát. Ujabban Verstant adott ki, hasonló szép törekvéssel, hogy egyszerű, világos legyen és itt is ujítson. Egyszerű legyen ez annyiszor összebonyolított kérdésben s ujítson, a hol az ujítás már eleve rosszhirű. Uj nála, hogy elismeri s megpróbálja a zenei alapot, egységes szempontból tekinti a különféle verselésmódokat, de leginkább új s eléggé nem dicsérhető gondolat a formák ritmikai jellemének fejtegetése. Mindebben a józan s észszerű irány bajnokának, a reform emberének mutatja magát s ez a törekvés megérdemli a tüzetes hozzászólást.

Fájdalom azonban, e könyvében inkább méltányolhatjuk az igyekezetet, mint az eredményt. Dengi a verstannal nem áll oly jó lábon, mint a stylistikával. *A szakember kénytelen kimondani e munkára, hogy dilettáns munka, hogy nem reform, hanem jóhiszemű reparálás, hogy egy igazi ritmikai alapon nyugvó ujításnak inkább útját vágja, mint egyengeti. Egy zenei alapon álló ritmikus kénytelen érzi magát, hogy e „rendszeres és tudományos zenei alapon*

kidolgozott verstan felfogásával való minden solidaritás ellen tiltakozzék.

Zenei alap! Hányszor dobált s mily kevéssé tisztázott fogalom! A dolog nyitja pedig az, hogy a verstannak voltaképen nem is *zenei alap* kell, hanem *ritmikai alap*. A ritmus megvan a zenében is, megvan a versben is, és mindakettőben ugyanaz. Azért is nem egymásra kell zenét és verset alapítani, hanem mindakettőt egy közös alapra, a ritmusra. Igen, ez egyezik mindakettőben, de nem a legapróbb részletekig. A zenében legerősebb s legkifejlettebb a ritmus, ezzel okadatolják az illetők, hogy a vers törvényeit a zenéből kell elvonni. Pedig épen ezért nem szabad zenei *alapra* állani. A zene folyékony, tagolatlan hangjait igen parányi részekre aprózhatja s abból rendkívül finom szövedékeket képezhet, ezerféle formatiókat, a mitől a beszéd messze elmarad. E filigrán szerkezeteket soha sem vihetjük át a versre. És a zenétől kérni kölcsön a törvényt teljesen fölösleges is. Ha megvan a versben a ritmus, leljük meg mindjárt benne, ha nincsen, úgyis hiába kölcsönözzük máshonnan. A versnek elég a maga ritmusa, alapul pedig a közös ritmikai alap való. A zenére hivatkozni, vele összehasonlítást tenni, a kapcsolatot zene s költészet közt magyarázni szabad is, kell is, de a zenetan ne diktáljon a költészeti formáknak szabályokat soha.

Különben „zenei" vagy „ritmikai" alap nagyjában egyre megy s bár esnék Dengi abba a hibába, hogy zenei alapra áll! De ő csak igéri azt.

Avagy zenei alapon áll az a könyv, mely még mindig hangsúlyos és időmértékes formákra osztja a verseket? Hiszen a zenetan nem különböztet meg hangsúlyos és időmértékes formákat, minden zenében súlyok és időmérések vannak együtt, épen ezek alkotják ritmusát és minden versben van hangsúly és időméret egyszerre, mert azok adhatnak ritmust csak. Igy van ez, egyformán a zenében és versben, mert a kettőben a ritmus *közös*.

Zenei básis-e — mondom — hangsúlyos és időméretes ritmust különböztetni meg? Épen ez alapon kell-e így osztályoznunk? Ép ez alapon, nem a nemzetek szerint kellene-e fölosztanunk a versfajokat? Hiszen a népeknek saját — „nemzeti" — zenéjük, tánczuk, költészetük, nemzeti ritmusuk van; és Denginek igazában görög, latin, német, magyar ritmusokról kellene beszélni. Mindegyik e népek közül tulajdon versformákkal bír, melyek magukon viselik a nemzeti génius bélyegét, melyek nem a verselésmódban különböznek, hanem a ritmikus compositióban, a formák hangulatában, lelkében.

A világon minden vers időméretes és hangsúlyos. Figyelje meg Dengi valamelyik tanítványát, mikor kivált élénk ritmusu magyar verset (Zács Klára, Irószobám) kedve szerint elrigmusol, nem fogja-e úgy találni, hogy a hang lüktetése egyenletes, az ütemek egyenlő hosszúak? Nem időmérték-e ez? S még szorosabban az egyes ütemek két egyenlő huzamú félből állanak már a természetes

versmondásban, úgy, hogy lépdelni, tánczolni lehet rajtok, s ép oly tempóval, mint a szintén kétnegyedes magyar zenére. Nem időmérték-e ez? S aztán a hexameterben csak észreveszi azt a hat nyomatékot: nem hangerő, hangsúly-e ez?

Hangsúlyból *és* hanghuzamból, energiából *és* időmértékből áll minden ritmus. Az adja neki a mozgást, ez a symmetriát. Más kérdés aztán, hogy e vagy ama nép a maga nyelvét, ez anyagot, mint önti bele abba a ritmusmintába? a közönséges beszéd melyik eleme érvényesül ritmusi elemül: a hangsúly lesz-e ritmusi hangsúlylyá? vagy a szótagok időtartama lesz ritmusi időhoszszá? Ez merőben a verselő eljárás kérdése, minden nyelynek privát házi ügye s épen nem ritmikai kérdés. Elég felületes, elég megrögzött osztályozás, az igaz, de mindez nem menti és Dengit csak hibáztatni lehet, mikor a ritmikus elvet porba ejti s egy tisztán technikai elvet, a prosodiait teszi osztályozási alapul.

Igen, a ritmikai hangsúlylyal s ritmikai időrészekkel kell a növendéket megismertetni — tehetjük ám azt is szép inductióval — s aztán úgy megmutatni neki, miből állítja ki e vagy ama nyelv a ritmusi hangsúlyt s a ritmusi időrészeket.

Zenei alap! En sehol sem találtam a könyvben fejtegetve, hogy a vers *épen mint a zene*, érzésünkre hat közvetlenül, hangulatot fejez ki s hangulatot költ. És hogy értelme, czélja épen az, hogy mintegy zenekiséret kövesse a költeményt, emelje, szinezze a tartalom hatását. Hogy a versnek is mint a zenének kifejezése, tartalma van, hisz az érzés *beszéde* a zene is, a versidom is, hogy a periodus (strópha) egy kerek sensatiót fejt ki, mint a beszédbeli (értelem nyelvében) periódus; hogy a sorok párhuzamosak a nyelvbeli mondattal, egy-egy altételt foglalnak magukban s hogy a taktusok mintegy a zene és vers szavai, a hangulat egyes momentumait rejtik magukban, mint a szók a fogalmakat. A versnek ezt az eszmei felfogását, hogy a ritmus, a versidom mintegy *beszél*, hiába keressük a könyvben. Hát az, hogy a versidomban symmetrikus alakzatok lépnek föl, épen mint az építészetben s hogy a műszellem hogyan testesítette meg a geometriai ábrákat bizonyos térbeli s bizonyos időbeli művészetekben ily meglepő analogiával? Pedig minderre érdemes volna rámutatni, ha tudományos alapon áll az ember, s olyan szép inductióval! megértenék azt a fejlettebb tanulók és a magánosok közül is sokan. Hisz csak így lehet a vers egész jélentőségét méltóan feltüntetni.

Az egész munka értékét ez a sarkolatos hiba dönti el. Még mindig tanítja a 28-féle verslábat az összes molossusokkal és epitritusokkal. Pedig szabad-e ezt tennie zenei alapon? Van-e ezekre szükség? megmondaná-e Dengi, micsoda értelme és szerepe van e lábak öt hatodrészének? Ujra lenyomtatja a régi haszontalan chablont, mely csak az emlékezetet terheli és azt a felfogást költi a növendékben, hogy az ütemek mesterkélés, permutatió szüleményei s nem úgy termettek. Általán az egész verstan úgy beszél, mintha

szótagokból származtak volna az ütemek, ezekből a sorok, végül a strófák. Pedig ez minden ratióval ellenkezik s eleget hallottuk eddig is.

Igen helyes, hogy megkisérli az egyes formák jellemzését is. Ezt egy modern szinvonalon álló verstantól meg is követeljük. Csakhogy Dengi kisérlete nem igen sikerült! A magyar formákat úgy találomra jellemzi s olyan hangulatúnak mondja, a milyen az épen például felvett költemény tartalmából ráolvasható, nem magából a szerkezetből magyarázza meg a ritmusi charactert.

A classicai formákat másodkézből jellemzi, nem önálló tanulmányok alapján, s nem is elsőrangú ritmikusok — bármily híres filologusok — után. A nevek, a melyekre hivatkozik, legjobban mutatják tanulmányai határát. Előtte Grysar, Nauck, Schiller, Hermann, Müller, Lucian és Petz Vilmos a legfelső appellatiorum forumok. Hogy e téren is minő szerencsével jár, mutatja a sapphói strópha fejtegetése, melynek ritmusa szerinte „komoly és ünnepies s rendes formája az imaszerű fohászoknak, költői elmerüléseknek."

De a sorok rendszere is hibás. A magyar sorokat egyneműekre s különneműekre osztja (egynemű 4—4, 3—3—3—3; különnemű 4—2, vagy 4—4—4—3). Nem hogy di-tri- és tetrapodiákra osztaná — nevezhetné aztán magyarul is. Mert csak ez lehet az igazi ritmikai szempont.

Sajátságos, miben találja a magyar ütemek törvényeit. Nem azt tanítja róluk, hogy mindegyik egyenlő huzamú, hogy mindegyik feleződik (vagyis páros részü) és hogy erős része elül van (ereszkedő), hanem csak az utóbbit. Ebből foly aztán, hogy „*minden ütemnek külön szóval kell kezdődnie.*" s mint naivúl nagy nyomatékkal hozzáteszi: „*de végződnie is külön szóval kell.*"

Nem állja meg helyét ez a minden további észrevétel nélkül felhozott s ennélfogva általa helyeselt nézet sem a *szlókáról*: „Sokan abban a nézetben vannak, hogy ez az első versalak." S ugyanott hivatkozik a mondára, mely szerint Valmiki jós találta fel. Ilyet nem szabad mondani manapság. Ez olyasmit jelent, hogy a szanszkritok találták fel a verset s ez akkor lenne igaz, ha bebizonyodnék, hogy a szanszkritok a legrégibb nép, s hogy a többi népek tőlük tanultak éneket és táncot. — Ennek a példának testvérpárja a következő. Dengi azt állítja a magyar alexandrinusról, hogy „*ha a francziáktól sajátítottuk is el, nálunk önállóan, nemzeti ritmusunk alapján fejlődött.*" A ki a magyar alexandrin kompositióját és a francziáét érti s nem a külső szótagszámra néz, ily föltevést egyszer s mindenkorra elvet.

Denginek különben inductiójához is szó fér. A szórendből indul ki s a különféle elhelyezésekből érteti meg a hangsúlyozást, ezután megy át a szók hangsúlyára, majd a szótagokéra, úgy a fő és melléksúlyokra, s mikor négy lapon át ezzel foglalkozott, akkor kezdi el, hogy a beszédben ezek váltakozása ritmust ad, s még egy czikkel később tér rá a próza és vers különbségére. Nem te-

kintve, hogy a vers ritmusára nézve mily másodrendű kérdés az, hogy hangsúlyos-e ez vagy az a szótagja a közbeszédben is, a mint nem is jár egy nyomon minden verselés: az nagy hiba már itt, hogy a növendék figyelmét több czikken át a versnek a többi közül kiszemelt egyetlen sajátságára köti le, a nélkül, hogy az egyelőre tudná, mi czélból, s így fárasztja. Mily nehezen tud rátérni a kérdés velejére! Mikor azt az egy sajátságot kiemelte, voltakép *elvonással* dolgozik és inductió helyett ha nem deductiót, de annál sokkal rosszabbat: abstractiót ád in optima forma. Pedig a növendéknek concrét, megfogható egészet kell adni. Állítson párhuzamba egy prózai s egy verses szöveget és úgy mutasson rá a különbségre. Az az igazi tanmenet, mindjárt in medias res lépni, a tárgyat derékon ragadni, felmutatni a növendéknek a mint közönségesen ismeri és ez alapról szóni tovább a fejtegetést, e concretumból inducálni az általános törvényekre, az egészből választani ki az egyes elemeket, csinálni meg az abstractiót.

Mire való az idegen, határozott versalakokat oly bőven, az elméleti rész egy hetedrészében tárgyalni, mikor a sestinák és cansonék költészetünkben teljességgel semmi jelentőséggel nem birnak?

Igen helyes és üdvös gondolat ellenben olvasmányokat, mintegy példatárt csatolni a verstanhoz, ritmikai magyarázatokkal. E magyarázatok ellen sok kifogást tehetnénk, de az eszmét mégis gyümölcsözőnek tartjuk. — A példatár összeállítása azután nemcsak versfaji, hanem költészettörténeti szempontból is változatos és dicséretreméltó.

Ez véleményünk e munkáról. Bírálatunkkal különben nem elidegeníteni, hanem meggyőzni szeretnők a szerzőt. Óhajtjuk, hogy vertana *második* kiadása *javított* is legyen.

(Eger.) *Négyesy László.*

A lefelé menő láncztörtekről. Analytikai tanulmány irta Gerevich Emil. Ára 2 ft. A szerző tulajdona. (Beszterczebánya.)

Nem ritkaság szegényes mathematikai irodalmunk könyvpiaczán egy-egy iskolai tankönyv megjelenése, de ilyen specialis irányu s a tudomány jelen szinvonalán álló mű — fehér holló. Ép ezért kétszeresen üdvözölhetni szerző sok évi tanulmányainak művében nagy sikerrel feldolgozott eredményeit. Tanúságot tesznek ezek szerzőnek a felsőbb analysis terén való tág látásköréről, alapos ismereteiről és nem csekélyfoku önállóságáról.

A mű tartalmazza a láncztörtek fogalmát és felosztását, a közelítő törteket; a láncztörtek átalakítását sorrá; a közönséges törtek átalakítását láncztörtekké. Ezután következnek a végtelen láncztörtek, szakaszos láncztörtek, a sorok átalakítása láncztörtekké, láncztörtek és szorzatok egymásba való átalakítása, a természetes logarithmusok alapszámának és π irrationalitásának bebizonyítása, a láncztörtek alkalmazása az egyenletek megfejtésénél, első fokú

congruentia megoldása láncztörttel, gyökvonás láncztört segélyével, a láncztört alkalmazása logarithmusok kiszámítására; végre a négyzetes alakok aequivalentiája.

Szerző az egész mű folyamán következetes marad kitűzött czéljához, igyekszik ugyanis kimutatni, hogy a láncztörtek a felsőbb analysisben nagy haszonnal alkalmazhatók, a mi — dicséretére legyen mondva — nagy bravourral sikerült is neki. Előadásában komoly hang és szerény modor nyilvánul. Bizonyító eljárásait szoros logikai benső összefüggés jellemzik. A végtelen láncztörtek összegezhetésének és divergentiájának feltételeit kellő óvatossággal állapítja meg. A nehezebb problemáknak láncztörtek által való kifejezésénél és megfejtésénél a mathematikai tüzetesség minden követelésének megfelelve, nagy ügyességgel jár el részben inductiv, részben deductiv módszert követve. Mindezen eredmények oly gondos előtanulmányokra és fáradságos kutatásokra vallnak, melyeknek értékét alig méltányolhatni kellőleg.

Daczára azon körülménynek, hogy szerző anyagát a legkülönbözőbb forrásokból merítette, mégis fényesen sikerült művét önálló szerves egészszé alkotnia; miért is Gerevich munkáját, mint irodalmunkban páratlanúl álló igen jeles könyvet, bátorkodom a szakférfiak becses figyelmébe a legmelegebben ajánlani.

(Ujvidék) *Szutrély István.*

LAPSZEMLE.

A művelődés philologiai eleme. E czím alatt *Willmann O. a Zeitschrift für das Gymnasialwesen*, 1886. február-márcziusi füzetében igen figyelemreméltó dolgokat mond el a nyelv- és irodalom oktatásáról.

A nyelv, a beszéd, a tudattalan nyelvhasználat, mind az emberiség közös szellemi életének terméke és birtoka. Mind a kiejtett, mind a megértett szó befolyással van minden civilisatio, műveltség, és erkölcsiség alapjának letevésére. Jóval előbb, hogysem a tanítás a nyelvet a művelődésre felhasználja, már is arra szolgál, hogy az egyik nemzedék szellemi kincsét a másiknak átadja, s hogy az emberiség gondolatait és érzéseit lehetőleg egyformává tegye. A gyorsan elhangzó szónak csak az irás ad állandóságot s tartósságot, s csakis az irásmű lehet a tanitás anyaga. Az irásművekből lesz irodalom és pedig mind tudományos, mind szépirodalom. S ezek tanulmányozása közben ébred fel a törekvés a nyelvvel helyesen és művésziesen bánni, hogy a tudattalan nyelvhasználat lehetőleg tudatossá váljék. Erre meg szükséges a nyelvismeret, a minek kettős feladata van: hogy kulcsul szolgáljon a nyelv kincsestárába és hogy útmutatást adjon, hogyan kell beszélni és szónokolni, vagyis

a nyelvhasználatra tanítson. Tehát a nyelvismeret (Sprachkunde) és nyelvhasználat (Sprachkunst) és az irodalom az a három kör, melyek együtt alkotják a művelődés philologiai elemét. S így művelődési czélból foglalkozva a nyelvvel azt akarjuk elérni, hogy 1. megismerjük a nyelvet magát s technikáját; 2. ügyességet szerezzünk e technika alkalmazásában s végre 3. hogy megismerjük az irodalom alapvető remekműveit. Az iskolának e czélra szolgáló három eszköze: a nyelvtan, az irásbeli dolgozatok s az olvasmányok.

A gyermek első lépése a művelődés felé, az irni tanulás. Ez által jut a szellemi termékek megőrzésére szolgáló legáltalánosabb eszköz birtokába, s általa a nyelvvel is egész új viszonyba lép. Az irás és olvasás az első alkalom a nyelv elemzésére: fel kell osztani a beszédet szavakra, a szavakat szótagokra s hangokra. Belátja, hogy a beszéd, mely természetes lefolyása miatt előbb nem lehetett az elmélkedés tárgya, nagyon bonyodalmas, kisebb-nagyobb egységekben előhaladó cselekvés. Ez által válik az irni és olvasni tanulás az ész fejlesztőjévé s ez annál fontosabb, mert ez az első alkalom a gyermek eszének gyakorlására.

A nyelvismeret s első sorban ennek alapvető része, a nyelvtan két szükségletet akar kielégíteni: kulcsul kell szolgálnia az irásművek megértéséhez s meg kell tanitania arra, hogyan kell a nyelvvel bánni. Az első szempontból tekintve, folytatja azt, a mit az irni tanulás megkezdett: amaz az irásművek külső jeleinek megértésére tanított, ez már a belső formához vezet, s a gondolat lelki jegyeit akarja megértetni. Ennyiben az eljárás analytikus, a másik szempontból pedig, midőn a nyelvhasználatra tanít, az eljárás synthetikus: arra tanít, hogyan kell összefűzni az egyes nyelvelemeket, melyeket az elemzés által nyertünk, s a nyelvhasználatot szabályossá és tudatossá teszi. A nyelvtanulás feladata nemcsak az, hogy az illető nyelvet megértesse, hanem hogy a beszélést tudatos cselekvéssé tegye, s hogy megértesse a szavak, alakok s egyes szerkezetek használatának módját és okát. Nemcsak érteni és ismerni kell az irásműveket, hanem létre hozni is kell tudni.

De ha nem tekintjük is a nyelv használatát, már maga a nyelv, a gondolatok kifejezésére szolgáló eszközök összesége, az alakrendszer, a szókincs, a hangtörvények elég anyagot nyújtanak a művelődés számára. S a nyelvismeret további feladata, hogy szabályozza s minél könnyebbé tegye az érintkezést szellem és szellem között: hogy hasznosan, termékenyítően fűzze össze az egyes irásművekben letett gondolati tartalmat az olvasó vagy tanuló gondolatkörével.

Mindezeknél sokkal fontosabb a nyelvtanulás hatása a nyelvérzékre. A ki csak beszél valamely nyelven, annak tudattalan a nyelvérzéke. A nyelvtanulás feladata ezt a helyes nyelvérzéket tudatossá tenni. A kinek tudatos a nyelvérzéke, az megtudja különböztetni a hálót, melyet a beszéd a dolgok köré von a dolgoknak maguknak egymáshoz való viszonyától; képes arra, hogy kifejtse

a gondolatot a nyelvi kifejezésből, s a nyelv nyujtotta eszközöket jól felhasználhassa gondolatai kifejezésére. A nyelvérzék tudatossá tételére szolgáló egyik út az anyanyelv grammatikai feldolgozása, a másik valamely idegen nyelv megtanulása oly módon, a mint az anyanyelvet megszereztük; a harmadik út, idegen nyelv tanulása nyelvtanból. Mindegyik útnak megvan a maga haszna.

Ha anyanyelve grammatikájával foglalkozik a fiú, nem tanul ujat, inkább a már ismertet kell átalakitania. Igy könnyebben s kevés fáradsággal válik tudatossá nyelvérzéke; de másrészt az anyanyelv sohasem lehet a tanulásnak oly igazi tárgya, mint valamely idegen nyelv. Idegen nyelvet a használatból tanulni meg főleg arra jó, hogy el tudja választani az ember a gondolatot a nyelvi kifejezéstől, midőn látja, hogy ugyanazt a tartalmat különfélekép lehet kifejezni. Igy tanulva idegen nyelvet, az ember új nyelvérzéket szerez; tehát nem annyira tudatossá teszi a nyelvérzékét, mint inkább sokoldaluvá. Megtanul több nyelven beszélni, de nem jut nyelvismeretének tökéletes átértéséhez.

Ennyire csak valamely idegen nyelv grammatikai tanulása juttathatja a tanulót, a ki rendszeresen halad előre, s úgy veszi magába az idegen nyelvet s folytonosan összeegyezteti a saját nyelv érzékével. Annyiban ér ez többet az anyanyelv grammatikai tanulásánál, hogy itt az anyag maga egészen új, s azért több figyelmet is lehet rá fordítani; a praktikus nyelvtanulást meg abban mulja felül, hogy ekkor a tanuló a gondolat és a nyelvbeli kifejezés szétválasztását, a gondolat tartalmának különböző kifejezésmódokkal való összeegyeztetését, a megjelölendő dolog s a megjelölésre szolgáló nyelvi kifejezés megkülönböztetését lassabban s nagyobb gonddal és figyelemmel végezheti. Minden nyelv másfélekép fejezi ki az anyagi és szellemi világ viszonyait: a szavak, alakok és kifejezésmódok nem födik egymást kölönböző nyelvekben; a jelentések és a használatmódok nem egyformák minden nyelvben. Az ilyen különbségek tudata fog működni az idegen nyelv grammatikai tanulása alkalmával, s ez fogja a nyelvérzéket is tudatossá tenni.

Már a latinul tanuló fiú érzi ezt; kezdetben tán haragudni fog, ha szótárában egy latin szó mellett több németet lát s megfordítva, és ha megtudja, hogy a német mondatot nem lehet úgy változatlanul szóról szóra latinra áttenni. Lassankint majd megismerkedik a latin nyelv szellemével, fel fog ébredni benne az a tudat, hogyan kell szavakkal és kifejézésmódokkal bánni, s be fogja látni, hogy a német mondatot előbb át kell alakítani, ha latinra akarja fordítani.

A nyelvtanulmány ezen kívül realis ismereteket is nyujt. A nyelvismeret egyúttal népismeret s a nyelvtanulmány műveltségtanulmány. A latin nyelv egy darab római, a görög pedig egy darab görög történet.

Abból a módból, a mint valamely nép nyelvét megalkotta,

a gyököket megteremtette, azokat tovább képezte, az alakokat egyszerűsitette s a kifejezésre szolgáló eszközöket mind megalakította, épúgy következtethetünk különös szellemére, mint abból a módból, a mint lakóhelyet szerzett magának, a mint iparral foglalkozott, az épitéshez fogott, s a mint dalait megteremtette. A nyelvtanítás realis ismereteket nyújt, a mennyiben az irodalom és a történet által nyujtott anyagot kiegészíti. Irodalmi s költői munkákat csak akkor lehet igazán érteni, ha megismerkedünk avval a nyelvvel, a melyen termettek, s a mely általuk fejlődött. A homerosi nyelv s a homerosi költemények mintegy ikrek, kifejezéseiket azon korbeli régiségek közé kell sorolnunk. A modern nyelvek még inkább mutatják, mint világítja meg a szókincs valamely nép történetét. Bármely nyelv idegen szavaiból megismerhetjük azokat az áramlatokat, melyek arra az illető népre nagy hatással voltak. Az idegen szavak egy jól rendezett lajstroma magába foglalná az illető nép culturájának egész történetét.

A nyelvtan csak arra tanít, hogy hogyan kell az irónak vagy a beszélőnek a nyelvvel helyesen bánni; a nyelvtanulmány más része tanít meg arra, hogyan kell a helyes beszédet a kifejezés erejével, szépségével és kellemével egyesíteni. S a beszéd szépsége által sok mindent elérhet az ember. Ilyen valóságos hatalmi eszköznek és ékességnek tekintette a nyelvet különösen az ókor s a humanisták kora.

Mindezen nyelvismeret még nem sokat ér, ha annak, a ki beszélni vagy irni akar, nincs mit mondania, ha hiányzik a gondolati vagy érzelmi tartalom, a minek alakot akar adni. Erre már a stylistika és a rhetorika tanít, s a legjobb gyakorlat erre nézve, ha a tanulót irásbeli feladatok készítésére szoritjuk. Csak akkor érti át igazán az egyes remekművek szépségeit, ha látja, mennyire hiányoznak azok a saját dolgozataiban, nem pedig, ha a tanár egyszerűen emlegeti s eldicséri azokat a szépségeket. Az ily remekművek taglalása a nyelvi tanítás legjobb anyaga. S az irásművek egyúttal legjobb kifejezői annak a kornak, a melyben létre jöttek. A művelt népnek azonban nem elég, ha megismerkedik az elmult korok irodalmi termékeivel, hanem teremt mindig a maga jelene számára is irodalmat, a mely avval a multtal többé-kevésbbé összefügg. Ez is fontos tanulmányi anyag, de már nem az iskola számára; ezt már magán úton kell megszerezni. *B. J.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A földrajzi oktatás az ó- és új-világban.

A nemzetek jelleme nagyon érdekesen tükröződik politikai, társadalmi és közmivelődési reformjaikban. Egyik nemzet ugy tesz a reformmal, mint a divatos lakásra vágyó tulajdonos a fölépitendő új házzal, terveket, javaslatokat készittet, azokat megvitatja (pl. az országgyülésen) aztán szentesiti s rábizza a társadalomra, az életre, hogy a fiatal, sokszor egészen külföldről hozatott intézményt védje, ápolja és gyökeret verni segitse. Egy másik nemzet az e fajta tervezetektől és újításoktól óvakodik, s jól találja magát avult intézményeiben is, mert azok az övéi, s mielőtt a régi bástyákhoz uj szárnyakat épitene (mert azokat lerontani semmi szin alatt nem akarja) alapos tapasztalatokra tesz szert ez irányban a szomszéd és távoli nemzeteknél.

Nem szükség bizonyitgatnom, hogy az angol nemzet ez utóbbi fajtáju nemzeteknek a mintaképe. Oktatásügyi reformjait szintoly erőteljes conservatismussal csinálja mint a politikaiakat. Középiskolái és egyetemei ma is olyanok arczulatban és szervezetben, melyek az ó- és új-világ összes ilynemű intézeteitől nagy mértékben elütnek, s melyekben Locke avagy Bentley ma is bátran folytathatnák ezelőtt közel kétszáz esztendővel félbeszakadt előadásaikat. Ez intézetek egyik nevezetes jellemvonása — mint tudjuk — a human studiumok alapos tanitása, s a másik: az utilitarius tanulmányok hiánya vagy hézagossága.

Vannak tantárgyak melyeket az angol középiskola fölöslegesnek tart tantervébe fölvenni, mert a mit rájok nézve heti néhány órán tehetne, azt a család és a társadalom sokkal sikeresebben elvégzi. Ily tárgyak: az angol irodalom és a földrajz. A növendék mind kettőből gyakorlati leczkéket kap otthon, társalgás és olvasás közben; s a földrajzból még a templomban is, mert hiszen a a világ legtávolibb zugából hazajött hittérítők, a templomokban szoktak számot adni működésök eddigi sikeréről, s ily alkalommal beaggatják isten házát különböző térképekkel, s saját tapasztalataik alapján a gyülekezet aprajának nagyjának a legérdekesebb előadásokat tartják a távoli országok természeti viszonyairól, az idegen népek életéről, szokásairól, miveltségéről stb. Tapasztalásból mondhatom, hogy az angol királyság nagyobb városaiban nyilvános téreken, piaczokon, börzéken megforduló tömérdek idegen nemzetbeli egyéneknek (chinaiak, hinduk, japánok, négerek stb.) csak puszta látása is fölér egy-egy gazdag ethnographiai gyüjteményből meritható tanulsággal. Angolország, mint a világkereskedelem legnagyobb piacza, kézzelfoghatóan illusztrálja a földrajznak azt a jelentékeny részét, mely a változó népéletnek egy szempillatással mintegy panorámában való áttekintése. Ha a mondotakhoz adjuk még az

angolnak az utazásra természettől fogva való rendkivüli hajlamát, úgy hogy egynémely gunyoros megjegyzés szerint „Anglia fölösleges geographiai fogalom, mert az angolok soha sincsenek otthon", tehát a nagy világot, — s utazással épen a leggyakorlatibb földrajzi tanfolyamot járják: átlátjuk, hogy ők az élet hosszu tanfolyamán kitünően végzik azt, a mit más nemzetek fiai az iskolában (még a legjobb szervezet mellett is) gyarlóan végeznek.

Ily viszonyok között alig tünik fel a földrajznak, mint középiskolai külön tárgy rendszeres oktatásának a hiánya. Mill Stuart egyik beszédében tüntetőleg mondja: „ugyan ki tanult valaha földrajzot az iskolában?" Azonban elvégre mégis észrevette ezt a hiányt a londoni földrajzi társulat, s titkárát (*Keltie Scott J—t.*) a continensre küldötte, hogy tanulmányozza, minő lábon áll a többi nemzeteknél a földrajz tanítása? Keltie derekasan megfelelt feladatának, mert bejárta Európa legjavát, nevezetesen meglátogatta Németország, Austria, Francziaország, Olaszország, Svajcz, Belgium elemi szak és középiskoláit és egyetemeit, továbbá a legilletékesebb kezekből szerzett adatokat Svédország és Spanyolországnak e szakra vonatkozó haladásáról, azutan az Egyesült Államok és Canada földrajzi oktatásáról, s mind e tapasztalatokat és informátiokat Nagy-Britannia földrajzi oktatása részletes adataival kibővitve, egybevetve, egy terjedelmes jelentésben a földrajzi társulat elejébe terjesztette, mely a nagybecsü tanulmányt mult évben közzétette.

Hadd tájékozódjunk ennek alapján a földrajzi oktatás mai állása felöl az ó- és újvilág középiskoláiban.

I. Angolország és Skóczia.

Angolországban és Skócziában mintegy ötven középiskola igazgatójától kért feleletet Keltie a földrajzi oktatást tárgyazó kérdéseire. A mű függelékében közli is e feleleteket, melyek még a nem szakemberre nézve is igen tanúságosak. Egynémelyik csupa emlézésre való tárgynak tekinti a földrajzot, melyet disciplinává tenni, s benne problemákat felállítani, nem lehet. Vannak, kik a földrajzi oktatás gyarlóságának okát egyrészt a tárgy szárazságában, másrészt a közönségnek iránta való apathiájában, s végre a nem arravaló tanitókban keresik; vannak mások a kik u. n. sokat utazott speciálistákkal óhajtanák taníttatni e tárgyat, ha mindjárt azok — hajlamuknak megfelelően — vándortanárok lennének is, kik iskoláról iskolára járva tanítanák a mit láttak. Nehány felelet az egyetemi vizsgáló testületekben is keresi a földrajz tanítása hiányosságának okát, minthogy gyakran nem odavaló kérdéseket adnak fel.

A földrajzi oktatás általános helyzetét az angol középiskolákban, szerző saját tapasztalatai és az igazgatók értesitései nyomán, következőleg vázolja:

A mely középiskolában a földrajz rendes tantárgy, mint olyan,

rendszerént csak az alsó osztályokban szerepel középszámban heti másfél órán vagy más szóval különböző osztályokban és csoportokban 1—2½ órán, szemben a mathematikai 4—8, és a classicai studiumok 8—16 közép óraszámával. A tanítás rendszerint rendes osztálytanítók kezében van, kik köztudomás szerint, classicai míveltségüek. Mindamellett a szerző által elészámlált ötven középiskola közül nyolczban jól taníttatik e tantárgy, 4—5-ben pedig ugy, mint akármely német reáliskolában. Sőt szerző egy olyanra is akadott (University College School, London) melynek földrajzi vizsgálati kérdései (a 8-ik osztályban) még a szakgeographust is zavarba hozhatnák, ha rájok specialiter nem készült volna.

Némely skót középiskolában szintén kitünően történik a földrajz tanítása.

Néhány iskolát kivéve, nincs e tárgy ugy beillesztve az általános tantervbe, hogy a teljes tanfolyamot végző ifju a földrajzból bevégzett egészet tanult legyen. Még a legnagyobb középiskolák között is van olyan, melyben a tanuló az egész tanfolyam alatt vagy semmit, vagy legfeljebb nagyon töredékes és sovány leczkéket kap a földrajzból. Vannak továbbá iskolák, melyekben e tárgy meglehetősen taníttatik, és mégis a tanítók sötétben tapogatóznak, mind a tárgy terjedelmére, mind pedig gyakran a tanítás módszerére nézve is. Majdnem általános az iskolák panasza, hogy híjával vannak a kellő tankönyveknek, a jó térképeknek és egyéb tanszereknek.

Egyik legnagyobb középiskola igazgatója feleletének nehány tétele talán legjobban jellemzi e tantárgy országos helyzetét: „a legalsó két osztály kivételével, nincs rendszeres földrajzi oktatás, az-az nincsenek a földrajzra megszabott leczkék, sem külön tanítók. A történelem iskolánk minden osztályban taníttatik, s abba, valamint a classicai studiumokba szőnek be esetlegesen egy kis földrajzot. A legalsó két osztályban az osztálytanító hetenként két rövid leczkét ad a földrajzból; de a felvételi vizsgálaton is követelünk bizonyos foku földrajzi ismereteket, s ezzel az előkészítő iskolákat e tárgy tanítására buzdítjuk. Egyébként az év két harmadában physikai földrajzi tanfolyamot is tartunk, e tanfolyam azonban részint természettudományi, részint földrajzi.

Rendes kézikönyvünk nincs, hanem a fiuknak vagy egyik vagy másik országot valamely módon okvetetlenül tanulniok kell, s arra vonatkozólag aztán a tanító katechetikai leczkéket tart. Rendszerént Európa különböző országait veszik, s időnként (k. b. kéthetenként) a tanult ortzágokról térképeket készítnek.

Alkalmilag szünidei feladatnak földrajzi tételt adunk pl. a karácsonyi szünidőkre s a rákövetkező szorgalom szak kezdetén a a feladott tantárgyból vizsgálatot tartunk.“

A földrajz eme rendszertelen, azaz *a rendszeren kivül álló* helyzetének Angolországban igen nevezetes oka az a körülmény, hogy nem vizsgálati tantárgy, s mint ilyennek a tanulása, mint

mondani szokás: nem fizeti ki magát. Az egyetemeken nincs számára sem rendes, sem rendkivüli tanszék, s e miatt a tantárgyak között nem is birhat igazi polgári joggal mind addig, mig azok részben jobb példával nem járnak elől. Ez az oka, hogy e tárgyat némely iskolák vagy igen eleminek, vagy igen közönségesnek, s inkább leányiskolába valónak tartják. A középiskolai igazgatók általában nem buzdítják a tanulókat e tárgy tanulására; az egyetemek szintén nem nyújtanak serkentő motivumokat a kiadóknak sem, hogy kitűnő térképeket, földgömböket, s más e tárgyhoz való alkalmas eszközöket kiadjanak; sem alkalmas tankönyvek irására, melyek kevés kivétellel ügyetlen compilátiók; sem végül az iskoláknak arra, hogy külön földrajzi tanítókról gondoskodjanak. Egyedül csak az elemi tanító nevelőintézetek vannak ugy szervezve, hogy a leendő néptanítókat e tárgy tényeibe és elveibe, s tanítása legjobb módszerébe bevezetik.

A physikai földrajzot a középiskolák ugynevett *modern* szakaszaiban — nálunk reáliskolák — rendszerint tanítják, és gyakran jól tanítják. Ámde ez az ága a földrajznak nem több, mint a németek „Allgemeine physische Erdkunde"-ja, vagy gyakran egy kis geologiánál alig több. Vannak iskolák, a hol e czimen beérik a Huxley-féle physiographiával. A legjava középiskolák bizonyos mértékü physikai földrajzot tanítanak, s azt vagy kötelezővé teszik bizonyos osztályban, vagy pedig önkéntes vállalkozók specialis tárgyául hagyják. Mintegy hat középiskola van olyan, melyeknek növendékei katona iskolába is szoktak menni, kiknek kedveért aztán az intézetek külön osztályt szerveznek e tárgyra, minekutána a katonai iskolák felvételi vizsgálatain a földrajz és geologia mértéke meglehetős magas.

A földrajzot nem szabad feldarabolni. Ezt az elvet állítja fel Keltie a polgári és középiskolák mostani szétdaraboló eljárásával szemben. Hiszen a vegytan általános elveit nem választják el azoktól a tüneményektől, melyekre alkalmazhatók; a növénytant és állattant szintén nem szokták feldarabolni, s az iskola különböző osztályaiba utasítani. Ez nem azt teszi, hogy a földrajz különböző ágait ugyan egy ember tanítsa, és teljességgel nem lenne nagy baj, ha a természettudomány tanítója tanítaná a physikai földrajzot: vagy egy alkalmas készültségü tanár a politikai és specialis physikai földrajzot. De a két ágat egyöntetü terv szerint és ugy kell tanítani, hogy a tanított részekben a tárgy arczulatát a növendékek felismerjék. Ha a földrajzot kellő készültségü egyének egy tárgyként, azaz ugy tanítanák, hogy részei benső kapcsolatban álljanak egymással, nem csak nagyon becses ismerettőkévé válnék, hanem valódi disciplinává lehetne. A politikai földrajz is, mint olyan, jó szolgálatokat tehetne az ismeret más köreiben. A földrajznak ez az ága az ember és az ő physikai környezete egybevágó működésének az eredménye s ha a tanár ki birja mutatni e részben az ok- és okozati kapcsolatot, a földrajz

merőben más tanulmány-tárgygyá válnék, mint a milyen jelenleg. A földrajznak ez alapon való kidolgozására Angolországban egyetlen komoly kisérlet a néhai *Green* következő czimü könyve: „Short Geography of the British Islands" melyet ifju és öreg egyiránt örömmel és haszonnal olvashat, s melyet a Keltie megvizsgálta iskolák közül csak egyetlenegy használt kézi könyvül. Hughes néhai egyetemi tanárnak egyik kézi könyve előszavából látszik szintén, hogy volt fogalma a physikai és politikai földrajz e benső viszonyáról, bár nem mondhatni, hogy a gyakorlatban e részben messze ment volna.

Földrajz és történelem. Nem egy iskolát talált szerző, melyben a történelem alapos értésére a földrajzot elkerülhetetlennek tartják. A leghiresebb középiskolák egyikében a történelem kitűnő tanítója megvallotta, hogy az ő történelmi tanításának több mint fele földrajz. És az természetes, mert talán nincs az emberi ismeretnek oly köre, melyre a földrajz több világot vetne, mint a történelem; mert hiszen a történelem, legigazibb értelmében, nagyrészt nemcsak az embernek embertársára való egybeműködéséből áll, hanem az ember és környezete közti összehatásból. Innen van, hogy ezelőtt Francziaországban, sőt Németországban is a földrajz és történelem egy tanár kezére volt bizva. Ennek aztán az a kérlelhetetlen következménye, hogy a történelem minden, s e földrajz épen semmi, azaz még szolgálója sem a történelemnek. Ma már arra törekesznek mindenütt, hogy a két tárgyat külön válasszák, s más-más tanár kezébe adják.

Néhány középiskolában (Harrow, Eton, Rugby) külön ösztön vagy jutalomdíjak vannak a földrajzban legjártasabb növendékek számára. Az ily iskolák verseny-vizsgálati mértéke valóban magas, s ha pl. Harrowban az egész ifjuságot annyira vinnék, mint a mennyire viszi évenként a földrajzban, az a 30—35 növendék, kik a kitüzött jutalomért versenyeznek: a legszőrszálhasogatóbb geographus is meglehetne vele elégedve. Az ily jutalmak tehát kielégítő tanterv mellett valóban élesztő hatásuak lehetnének az iskolai munkára.

Módszerek és taneszközök. Sajátszerü, hogy Angolországban az elemi iskolák a földrajz tanításának módszere és eszközei dolgában a haladás útján vannak és a középiskoláknak jóval fölötte állanak. Igaz, hogy a felsőbb leányiskolákba be van vive a térkép-rajzolás; de azt ritka esetben mondhatni gyermekjátéknál többnek. A térképrajznak az volna tulajdonképen a czélja, hogy megtanitsa a növendékeket a közönséges térképek olvasására és magyarázatára; ámde a térképirás alapelveit édes kevesen ismerik az angol tanítók közül. A mai iskolai térkép-rajzolás nem a pontosságra hanem csak a tisztaságra törekszik, melylyel azonban csak azt az egyetlen czélt lehet elérni, hogy egynehány hely fekvése a figyelmes tanuló emlékezetébe beiródik.

Egy-két iskolában ugy találta Keltie, hogy a fekete táblán

szines krétával vázolta a tanító a szőnyegen levő vidék arczulatát. Egyik iskolában az összes falak fel voltak szerelve fekete táblákkal, s a növendékek a tanító felügyelete alatt irták rájok a térképet. Más iskolákban fővenyet használtak az ország arczulata fővonásainak kiformálására. A manchesteri Grammar Schoolban egyik lelkes tanító, első tekintetre nehéznek tetsző, de a gyakorlatban sikeres módszert talált ki a földrajzi tanulmány emlékezetbe vésésére. Növendékei t. i. megtanulják könyvnélkül, a térképre való folytonos utalással, a különböző continensek főhelyeinek, arczulatának, és természeti arczvonásainak szélesség és hosszusági vonalait, s aztán gyakorlásul emlékezetből rajzoltatja az egyes vidékek térképeit, melyeket csak parallelekkel és a délkörvonalakkal határoznak meg. Ekként készítette el pl. (Keltie jelenlétében) a mintegy harmincz fiuból álló osztály, a keleti hosszuság 30-ik foka és az egyenlitőtől északra eső 90-ik fok közt eső terület rajzát. Ismét más tanítók nevezetes fénykép gyűjteményeket szereztek össze a földrajzi leczkék szemléltetésére. Aberdeen egyik iskolájában a földrajz tanítása valóban kitűnő módszer szerint történik; egyebek között a tanító kiviszi növendékeit a vidékre, s egyszerü, de rájok nézve érdekes és tanuságos módon tanítja meg őket, hogy a bejárt vidék durva térképét magok számára hogyan készítsék el.

Térképek. Az angol nagy középiskolák közül kevés van ellátva a legjobb physikai és politikai fali térképekkel, földgömbökkel, stb. pl. (Dulwich College, Charterhouse School); de az iskolák többségében a geogr. taneszköz készlet szintoly lábon áll, mint maga a tantárgy. Természetes, hogy e miatt a földrajzi taneszközök rendszeres beszerzése csak szórványosan fordul elő. A mely iskolának 12—20 fali térképe van, az azt hiszi, hogy gazdagon el van látva. A mi a vonzó és szép földrajzi festményeket, ethnologiai képeket, reliefeket, ásványtani, növénytani, állattani és ipari szemléltető darabokat, s egyéb idevágó oly taneszközöket illeti, minőket a szegény Svájczban és Olaszországban még elemi iskolákban is találhatni: olyasmiket Angolországban kevés tanító ismer, jóllehet országszerte az a panasz, hogy a földrajz tanítására alkalmas térképeknek és egyéb eszközönek szükében vannak.

A kiadókat is terheli egyrészt e vád, mert némelyikök azt hiszi, hogy mentől excentrikusabb térképeket ad ki, annál több igényt tarthat az eredetiségre és hasznosságra. A csillagászati földrajz, szemléltetésére szintén nem egy munkás és elmés combinatiójú globus jelent meg, melyek meglehetősen hasztalanok és tévutra vezetők, mert mentől elemibb fokon tanuljuk e tárgyat, annál jobban és czélszerűbben használhatjuk az egyszerübb taneszközöket. A mi a relief térképet illeti, ezek hovatovább mind nagyobb számban fordulnak elé a skót iskolákban. A kisebb terjedelmü jó reliefek, melyeken mindkét azaz vizszinti és magassági méret egymást a lehetőleg megközelíti, nagy szolgálatokat tesznek a földrajz tanításában; de a nagy terjedelmüek és szinezettek, melyeken a magassági méret

aránytalanúl nagyobb, rendkivül könnyen tévutra vezetnek, ha csak a bajt a kitűnö tanító el nem hárítja. *) A reliefek főhaszna abban áll, hogy megtanítják a tanulókat a térkép-olvasásra, s e részben ezeket a continensen nehány intézet kitűnö eredménnyel használja.

E részben szerzönk a bécsujhelyi hadapród iskolát és Zürichet emeli ki különösen.

Az egyetemek. Oxfordban és Cambridgeben a polgári iskolai u. n. *Local* vizsgálatokon a szakcsoportok között a physikai, politikai és kereskedelmi földrajz is előfordulván, az egyetemi bizottságok zárthelyi irásbeli feladatokat szoktak kidolgoztatni mind a haladókkal, mind a kezdőkkel. Cambridgeben 1884-ben 1688 haladó jelölt jelentkezett, kik közül 1603 vette a földrajzot, de mint az *angol irodalom és történelmi szakcsoport* egyik tagját; és csak 185-ön vették a physikai földrajzot, mint a természettudományi csoport tagját. Az ifjabb jelöltek csoportja 6454 tagból állott, s köztök 6124 vette a történelmet és földrajzot, mint az angol irodalmi csoport tagját. Az oxfordi u. n. évi jelöltek száma nincs megadva, de a földrajz vizsgálói a haladók csoportja dolgozatait, általában nagyon kielégítőknek találták, csak a térkép készitéssel nem voltak megelégedve. Az ifjabbak csapatjának földrajzi ismereteit szintén *haladónak* jellemezték, mert kivált a térképrajzolás szabatosságában tüntek ki. **)

A cambridgei vizsgáló bizottság az idősebbek physikai földrajzi feleleteivel általában nem volt megelégedve, mert jelentése szerint, a jelöltek inkább tények halmazát tanulták meg, mintsem gondosan kiválasztott példákat, melyekből biztos következtetéseket vonhattak volna.

E mellett az egyetemek *egyesült vizsgáló bizottsága* évenként k. b. az országnak mintegy hatvan középiskolája végző növendékeit szokta megvizsgáltatni, mely vizsgálatok az oxfordi és cambridgei

---

*) Azt hiszem, hogy itt a tanító sem segithet, mert ha — amint szokás — a térkép magassági mérete 8—10-szerte nagyobb, mint a vizszinti méret: a tanuló ebbeli *szemléleteit* a világon semmiféle magyarázat sem birja ledisputálni és azt eszközölni, hogy a tanuló *ne azt lássa szemével amit lát.*

**) *Oxfordban* 1884-ben a haladó jelöltek három csoportban 12 kérdést kaptak a földrajzból, s mindenik csoportból *legalább* egyet meg kellett fejteniök. Néhányat például idejegyzek. I. csop. Vázold a Rhone térképét főbb mellékfolyóival és a partjain lévő városokkal; *vagy* Wales térképét megyéivel és nagyobb városaival. II. csop. számláld elé Ausztria-Magyarország országait és az azokat lakó nemzetiségeket. Add földrajzi fekvésöket és általános jellemzésöket. — Mit tudsz Japan, India, Peru, Svédország, Svajcz alkotmányáról? Magyarázd meg Svajcz semlegessége fontosságát. III. csop. Ird le az Észak- és Dél-Európa közt eső főbb forgalmi utak vonalát a középkorban. — Számláld elé Ceylon, Zanzibar, Peru, európai Oroszország és Uj-Zeeland fő terményeit. — Magyarázd meg a következő földrajzi fogalmakat: Chamsin, delta, partvidék, folyótorok, prairie, erdő, hegy, pampa, forgószél. — Mit értesz a növényeknek magassági zóna szerint való (vertical) feloszlásán? Irj le ily növény példákat. — Add az Amazon és az Ob fő mellékfolyóit; — s kisérd térképvázlattal.

egyetemekre való felvételi vizsgálatok első részét helyettesítik. Azonban ez a bizottság sem tekinti a földrajzot önálló tantárgynak s nagyjában épen ebből származik annak a középiskolákon való alantas helyzete. Igaz ugyan, hogy a physikai földrajz és geologia a természettudományi négy tárgy egyike, s belőlük 1884-ben mintegy ötven (a természettudományi jelölteknek körülbelül harmada) tett vizsgálatot; ámde a vizsgálati kérdésekből az tűnik ki, hogy az egész vizsgálat inkább a geologiát ölelte fel, mint a földrajzot.

Végül sem Oxfordban sem Cambridgeben nincs a földrajznak külön tanára; a londoni egyetem vizsgálói pedig e tárgyat a történelemmel kapcsolják össze. Pl. 1881-ben a londoni egyetemi felvételi vizsgálaton a történelemből adott tizenöt alapos kérdés mellett, a földrajzból meglehetős könnyü öt kérdés lézengett.

Kétségtelen, hogy ha Oxford és Cambridge önálló tárgynak ismernék el a földrajzot, a legnagyobb hatással lenne a középisko lák földrajzi oktatására. Az oxfordi egyetemen az ujkori történelem tanára tanítja a földrajzot is. Cambridgeben sokkal biztatóbb körülmények vannak e tekintetben, valamint a manchesteri *Owen Collegeben (Victoria University)* is; s bizton remélhetni, hogy a két utóbbi egyetemen nemsokára önállóságra vergődik a földrajz.

(Kolozsvár.) *Felméry Lajos.*

(Folytatása köv.)

* * *

Izraelita tanulók irásbeli munkája a szombati napon. E tárgyban a vall. és közokt. miniszter 1885. évi 49225. sz. kelt rendeletével a következőképen intézkedett:

Több izraelita szülő azon kérelemmel fordult hozzám, hogy középiskolába járó fiaik szombati napon az irásra és rajzolásra ne kényszerittessenek. E kérelemnek azzal, hogy szombati napon e tanintézeteken irásbeli gyakorlatok ne tartassanak vagy rajz óra ne adassék, helyt nem adhatok, és pedig az oknál fogva, mert e tanítás óráinak beosztása a középiskolákon úgy is nagy nehézségekkel jár. Megengedhetőnek találom azonban, hogy az ily tanulók a szombati nap tanóráin az irástól és rajzolástól tartózkodhassanak, de csakis a következő módozatok mellett:

1. Az ily engedélyért minden egyes szülőnek az illető iskolai igazgató és főigazgató utján hozzám kell folyamodnia. 2. Az engedélyt csakis kivételesen egyes figyelmet érdemlő esetekben, például rabinusok fiainak vagy a rabinusi pályára készülő tanulóknak fogom megadni. 3. A fölmentett tanuló az illető órában, fölmentettsége daczára, jelen tartozik lenni s ha lehetséges,, például a mennyiségtannál, szóbeli feleletre fel is hivható, sőt a rajzolásnál a rajzolandó tárgy szóbeli értelmezésére is. Ha a tanosztály csupa irással vagy rajzolással van elfoglalva — s magyarázat nem fordul elő — a felmentett tanuló ez idő alatt ugyan e tartárgy elméleti vagy értelmező leczkéinek ismétlésével tartozik foglalkozni; szép-

irási órán más tárgy ismétlésével is foglalkozhatik, de csakis ha magyarázat nem fordul elő. Az ily tanuló irása más dolgozataiból birálandó meg. Minthogy azonban szépirási óra hetenkint csak egyszer tartatik, a lehetőség szerint azon kell lenni, hogy az ily óra szombatra ne essék. 4. A fölmentett tanulók egyéb órákon annál behatóbb vizsgálatnak vetendők alá.

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

9. A választmány márczius 23-án tartott ülése.

Elnök *Berecz A.*, jegyző *Brózik K.*

Jelen voltak: *Köpesdy S.* alelnök, *Mayer J.* pénztáros, dr. *Szerelemhegyi T.* titkár, dr. *Csengeri J.*, *Deme L.*, dr. *Dékány R.*, dr. *Károly Gy. H.*, dr. *Lechner L.*, *Névy L.*, dr. *Schmidt Á.*, *Sebestyén Gy.*, *Tiber Á.*, *Tomor F.* és *Volf Gy.*

Az ülés kizárólagos tárgya az alapszabály-revisió volt. A választmány csakis a fontosabb, az elvi jelentőségü módosításokat tárgyalta. Megállapodásai a következők voltak:

1. A *választmány* 90 tagból álljon és pedig 30 fővárosi és 60 vidéki tagból (a brassói kör indítványa); ez utóbbiak közül a közgyülés 30-at szabadon, 30-at pedig a vidéki körök jelöltjeiből választ mindig hármas kijelölés alapján oly formán, hogy a mely kör 10 tagnál kevesebb tagból áll, csak 1 választmányi tagot ajálhat, a mely körnek 10-nél több, de 20-nál kevesebb tagja van 2 tagot, a 20-nál több tagból álló kör végre 3 vál. tagot ajánlhat. (A szabadkai kör indítványa).

2. A *budapesti kör* megszüntetendő, a fővárosban visszaállítandók a szakosztályok oly szervezettel, minőt a régi alapszabályok értelmében birtak. (Berecz A. indítványa.)

3. A *szerkesztő* a közgyülés által 3 évre választassék (Volf Gy. indítványa); a stabilitás érdekében szükséges, hogy az *elnök* és az *alelnökök* is, tehát az egész tiszti kar szintén 3 évre választassék. A budapesti választmánynak szintén csak egy harmada választandó évenként ujból, még pedig olyatén módon, hogy ezen intézkedés életbe lépte után az első évben a választmány egy harmada kisorsolandó, a második évben a két éves választmányi tagok fele sorsolandó ki és a harmadik évben a fenmaradt egy harmad, azontul pedig mindig azon harmad esik uj választás alá, a melynek 3 éves mandátuma lejár. A kisorsolt vagy kilépett választmányi tagok természetesen mindig ujból választhatók. A vidéki választmánynak azon tagjai, kiket a közgyülés szabadon választ, hasonló eljárás alá esnek. A körök ajánlottai azonban évenként választandók.

4. Végre kivánatosnak mondta ki a választmány, hogy a *budapesti tanári társalgó kör az egyesülettel egyesíttetessék*. Az egyesülés módozatai-

nak kidolgozásával illetőleg előkészítésével *Deme L.*, dr. *Csengeri J.*, *Köpesdy S.*, *Mayer J.* és a főtitkár bizattak meg.

Az alapszabályok módosítására vonatkozó egyéb ajánlatok tárgyalása az aprilisi ülésre bizatott.

*

10. A választmány április 13-án tartott ülése.

Elnök *Berecz A.*, jegyző *Brózik K.*

Jelen voltak: *Köpesdy S.* alelnök, *Mayer J.* pénztáros, *Bermüller F.*, *Deme L.*, *Heller A.*, dr. *Károly Gy. H.*, *Sebestyén Gy.*, dr. *Szemák J.*, *Tiber Á.*, *Tomor F.* és *Volf Gy.*

Az elnök bejelentette, hogy a segélyző alap gyarapításához hozzájárultak *Neruda István* 5 frttal, *Calderoni és társa* 50 frttal, *Lippert Gyula és Fiai* tanszerkereskedők szintén 50 frttal; ez utóbbiak azon igéretet is tevén, hogy üzletök fenmaradása esetén adományukat később 100 frtra fogják kiegészíteni. A választmány az adományokat köszönettel fogadta.

Az elnök bemutatta a *nmgu vallás- és közoktatásügyi miniszter urnak* 12064. számu, hozzá intézett következő átiratát:

„A középiskolai műszótár ügyében tekintetes Uraságod f. évi márczius 13-án III. sz. a. kelt előterjesztését s az ahhoz csatolt programmot jóváhagyó tudomásúl veszem."

„Elismerem azon nehézségeket, melyeket tekintetetes Uraságod e mű kiadását illetőleg felsorolt, ennél fogva készségesen kijelentem, hogy a munkát minden *lehető erkölcsi támogatásban részesíteni fogom s ezen felül 500 forint pénzbeli segélyt* is bocsátok e czélra a tanáregyesület rendelkezésére, sőt később, ha a rendelkezésemre álló javadalmak meg fogják engedni, e segélyt nagyobbítani is szándékozom."

A választmány az erkölcsi és anyagi támogatásért köszönetet mondott.

A *földhitelintézet* átirata szerint a kamatszelvények után 71 frt 30 kr. iratott a segélyző alap javára.

Tiber Ágost jelentést tett a tanári társalgó kör és a segélyző alap javára rendezett *hangverseny* jövedelméről. A tiszta jövedelem, minden kiadás levonása után 180 frt 41 kr. volt, ebből a segélyző alapnak jut 60 frt 20 kr. A választmány köszönetet mondott a hangversenyben közreműködőknek: Tiber Ágostné ő nagyságának, Dávid István, Ney Dávid, Gosztonyi Béla és Rausch Károly uraknak, továbbá a hangverseny rendezőinek: Berecz Antalnak, Tiber Ágostnak, Köpesdy Sándornak, Harrach Józsefnek és Berecz Edének.

A műszótár szerkesztője *Volf Gy.* a következő jelentést terjesztette be:

Meghivandó tagok: Balló Ede, Beőthy Zsolt, dr. Finászy Ernő, Györök Leo, dr. Hankó Vilmos, Harrach József, dr. Szinnyey József, dr. Wagner Alajos.

Munkakiosztás:

Philosophia: dr. Alexander Bernát, *Magyar:* dr. Szinnyei József (grammatika), Király Pál (statisztika), Volf György (rhetorika), Beőthy Zsolt (poetika és irodalomtörténet). — *Classica philologia:* dr. Finászy Ernő (latin), dr. Csengery János (görög). — *Német:* Harrach József. — *Franczia:* Györök Leo. — *Történelem:* Sebestyén Gyula. — *Földrajz:*

Brózik Károly. — *Természetrajz:* Paszlavszky József (zoologia és egészségtan), dr. Borbás Vincze (botanika), dr. Fialovszky Lajos (mineralogia). — *Physika:* Müller József. — *Mathematika:* dr. Beke Manó (arithmetika és algebra), Suppan Vilmos (geometria és rajzoló geometria), Kreybig Lajos (ábrázoló geometria). — *Tornázás:* dr. Fialovszky Lajos. — *Szépirás:* Suppan Vilmos. — *Gyorsirás:* dr. Hankó Vilmos. — *Ének:* Harrach József.

Az anyag legnagyobb részt már a következő iskolai év elején együtt lesz és tanácskozás alá vehető.

A választmány helyeslőleg vette tudomásul a jelentést s az abban foglaltakat megerősítette.

A *főtitkár* a közgyülést illetőleg a választmány tudomására hozza, hogy a közgyülésre 200-nál jóval többen, a dalmátparti kirándulásra pedig közel 200-an jelentkeztek; mivel azonban a hajón csak 150—160-an kaphatnak ágyat, a választmány azoknak, kik később jelentkeztek, tudomásul kivánja adatni, hogy a hajón ágyra biztosan nem számithatnak.

A *főtitkár* bemutatja az alapszabályok megváltoztatását czélzó módosításokat, a melyeket a brassói, kecskeméti, m.-szigeti és szabadkai körök terjesztettek be. A választmány e módosításokat tárgyalván, a következőket fogadta el:

A 24. pontnál d) alatt „uj tiszteletbeli tagok“ helyett lesz „tiszteletbeli tagok“; *i)* és *k)* alatt e helyett: „a körök számának és székhelyének megállapítása; az ügyrend megállapítása“ legyen *i)* „a körök számának és székhelyének meghatározása és *k)* az ügyrend megállapítása.“ (M.-szigeti kör indítványa.)

A 25. pontnál e helyett „Ha 100 tag nem jönne össze, akkor a közelebbi rendes vagy rendkivüli közgyülés 40 taggal is határozatra képes“ lenne: „Ha pedig 100 tag nem jönne össze, akkor a közelebbi rendes közgyülésre halasztandó.“ (M.-szigeti kör indítványa.)

A B) pont alatt a „nagy“ szó kihagyandó. (M.-szigeti kör indítványa.)

A 26. pontnál e helyett: „*b)* a középponti választmányból, *c)* a vidéki választmányból“ lenne: „*b)* a választmánynak budapesti és vidéki tagjaiból.“ (M.-szigeti kör javaslata).

A 28. pontnál e helyett: „A nagy bizottság határozatot csak akkor hozhat, ha a bizottsági tagok egy ötöde van jelen, a határozatok szótöbbséggel hozatnak“ lenne: „A bizottság határozatot csak akkor hozhat, ha a bizottsági tagoknak legalább egy ötöde jelen van. A személyesen meg nem jelenhető tagok véleményöket irásban beküldhetik.“ (M.-szigeti kör javaslata).

A 30. pontnál e helyett: „A választmány tagjainak hivatalos működése egyik rendes közgyüléstől a másik rendes közgyülésig tart“ lenne: „A választmány . . . az egyik közgyüléstől a másik rendes közgyülés tartásáig tart.“

Ugyanezen pontban a „lelépők“ helyett „kilépők“ irandó. (M.-szigeti kör.)

A 32., 33., 34. és 37. pontokban e helyett: „közgyülésileg megszavazott évi tiszteletdíjban részesül“ lenne: „évi tiszteletdíjban részesül,

a melyet előlegesen a közgyülés állapít meg." (A M.-szigeti kör javaslata.)

A 42. pontra nézve a brassói kör javaslata fogadtatott el. E pont a módosítás szerint igy szólna: „E gyülés teendői: 1. A jegyző jelentése a kör évi működéséről. 2. A 40. pontban említett azon tételekre és kérdésekre vonatkozó vélemény, illetőleg határozatoknak végleges megállapítása, melyeket a kör munkaprogrammjába felvett. A 3., 4. és 5. pont változatlan maradna. A 6. helyébe ismét ez volna teendő: „6. A vidéki választmányi tagságra való kijelölés eszközlése, tekintettel az ajánlás sorrendjére."

A 44. pontnál a „beterjesztik" szó kimaradna. (M.-szigeti kör javaslata).

A 46. pontnál e helyett „A közgyülés tagjai szükség szerint szakosztályokra oszlanak" lenne: „A közgyülés tagjai a szükséghez képest szakosztályokra oszlanak." (M.-szigeti kör javaslata.)

A 48. pontnál e helyett: „Az orsz. középisk. tanáregyesületnek saját kebelében levő segélyző alapjából pénzbeli segélyt nyerhetnek rendesen csak az egyesületnek szükölködő tagjai, ugy szintén ezek özvegyei és árvái" lenne: „Az orsz. középiskolai az egyesületnek szükölködő tagjai és ezek özvegyei és árvái." (M.-szigeti kör javaslata.)

Az ügyrendre vonatkozólag csak a M.-szigeti kör küldött be módosításokat, ezek közül a választmány a következőket fogadta el:

A 2. pontnál e helyett: „A közgyülési vitatkozásokban részt vehet minden egyesületi tag és az iskolák küldöttei, szavazati joguk azonban csak az egyesületi tagoknak van" lenne: „A közgyülési vitatkozásokban részt vehet a közgyülésnek minden tagja. Szavazati joguk csak az egyesület tagjainak van."

A 9. pontnál e helyett „kijelölt" szó „kiküldött" által helyettesítendő.

A 10. pont a módosítandó alapszabályok illető pontjához alkalmazandó.

A 38. pontnál e helyett: „Könyvek térítvény mellett egy hónapi használatra minden tagnak kiadatnak" lenne: „Könyvek térítvény mellett a budapesti tagoknak egy hónapi, vidékieknek két hónapi használatra adatnak ki".

A 48. pontnál e helyett: „A Közlöny tartalmáért egészben és részben a szerkesztő felelős" lenne: „A Közlöny tartalmáért a hatóság előtt a sajtó törvény értelmében a szerkesztő felelős."

Az Ifj. iratok tárának szerkesztője a következő jelentést terjeszti be:

Tekintetetes választmány! Az Ifj. Iratok tárának nyilt pályázatára a kitűzött határidőig, f. év márczius végéig a következő pályamunkák és pályázati ajánlatok érkeztek be:

1. *A Balaton és melléke.* Dr. Vida Károly-tól. Részletes tervezet, tájékoztató mutatványokkal.
2. *A Balaton.* Lasz Samu-tól. Csupán csak ajánlkozás, tervezet és mutatvány nélkül.
3. *A Magas Tátra.* Ekkert Antal-tól. Kész dolgozat, képekkel.

4. *Képek az állatvilágból.* Brehm felolvasásai után PASZLAVSZKY JÓZSEF. Kész dolgozat. (Már megjelent a Term. tud. közlönyben.)

5. *A hazaszeretet.* Lacombe után ford. LANKÓ ALBERT. Világtörténeti képek. Kész dolgozat.

6. *A léghajózás története.* DARVAI MÓRICZ-tól. Csupán levélbeli ajanlkozás.

A pályázat számszerinti eredménye tehát nem mondható olyannak, a mely a várakozásnak megfelelt volna. Hogy tartalmi tekintetben milyen a pályázat, itéljék meg a szakbirálók, a kiknek kiküldését a tekintetes választmánytól ezennel alázatosan kérem.

A választmány az idő előrehaladta miatt a pályamunkák, illetőleg pályázati ajánlatok megbirálásáról jövő ülésén fog gondoskodni.

Uj tagokul felvétettek: *Kempf József*, V. ker. főgymn. tanár aj. Mayer J., *Fillinger Károly*, IX. ker. polg. isk. igazgató aj. dr. Kopp L., *Vincze Dániel*, főgymn. tanár és ifj. dr. *Nagy Albert*, orvos, N.-Enyeden aj. Váró Ferencz, *Timár Izidor*, tanárjelölt aj. Volf Gy., *Cserhalmy József*, kegy. r. főgymn. tanár Nyitrán aj. Ferenczy Józs., dr. *Kohut János*, fels. lányisk. r. kath. hitoktató, *Stauffer Emilia*, *Litschauer Teréz* fels. lányisk. tanitónők Beszterczebányán, aj. Gerevich E., *Becker Lujza*, fels. lányisk. segédtanitónő aj. Kárpáti E., *Fleischhacker Mór Fridolin*, főreálisk. tanár Sopron, aj. Salamin Leo, *Perjéssy László*, polg. isk. tanár Nagy-Őrczén, aj. dr. Lovassy S., *Riegler Henrik*, gymn. tanár, aj. Terlanday G.

B. K.

II. A körök.

A **budapesti kör** február 23-án tartott üléséről szóló tudósításom pótlásául közlöm *Dr. Deseő Bélától* az általa csillámlemezből készitett *kristályalakok* ismertetését.

Az eddig kristályalakká feldolgozott anyagok sok tekintetben nem felelnek meg a czélnak.

A homályos, át nem látszó anyagok elzárják a kristályok belsejét s e miatt a tengelyrendszer ki nem tüntethető, s ezenfelül készítésük sok vesződséggel jár, különösen sok időbe kerül, mi pedig különösen a tanulókra nézve nagyjelentőségű. Az üveg sem eléggé alkalmas; nehéz a lapokat kivagdalni, s ha mégis sikerült az alak, az első földreejtés tönkre teszi.

A 7·5. cm. muskovitlemezek e czélra a legalkalmasabbaknak bizonyúltak kisérletezéseim közben, melyek arra törekedtek: olyan olcsó, átlátszó anyagot felfedezni, melyből könnyen lehessen a tanulónak is a kristályalakokat megcsinálnia. E kristálylemezeket Calderonitól vásároltattam s aránylag olcsóbba kerülnek, mint az üveglemezek, ha a felgolgozás kiadásait is tekintetbe vesszük.

A csillámlemezből szerfelett egyszerűen lehet a kristályokat megcsinálni. A kérdéses alak lapjaiból egyet pontosan lemetszünk, s azt a csillámlemezre téve, a lapokat ollóval kivágjuk a szükségelt mennyiségben s aztán a lapokat átlátszó, enyvezett papirral megragasztjuk. E papirt Posner árultatja bankjegyek ragasztására, egy kis füzet ára 30 kr. A kész alakokban aztán a tengelyeket kötőtűk tüntetik fel.

Természetesen a boltban árult muskovit-lemezeket feldolgozáskor lemezekre kell választani, hogy a kellő vékonyságú lemezeket megkapjuk.

A mi az alakok nagyságát illeti: a tanulókkal maguk számára legjobbnak tartom a Szabó József-féle kis alakokat megcsináltatni, mert a Wissinger-féle háló alakjai igen nagyok s e miatt sokba kerülnének. Ily módon a teljesen megfelelő kristályalakok a tanulóknak két frtjába sem kerülnek.

En intézetem számára a Wissinger és Szabó alakjainak nagysága között állót választottam s az alakokat utasításaim szerint s felügyeletem alatt egyik tanitványom, Tolnay Ödön csinálta.

Az alaktan tanításáról bátorkodom ezúttal annyit megjegyezni, hogy az csak úgy tanulható meg, ha a tanulók is megcsinálják, s ha az alaktan a szabályos rendszerből levezettetik. Ez okból én a szabályos rendszerben három törzsalakot veszek fel: 1. az oktaédert, ebből keletkeznek a piramissorok; 2. a hexaédert, ebből keletkeznek a véglapok; 3. a rhombtizenkettőst, ebből keletkeznek az álló és fekvő oszlopok. A rendszerek többi alakjait csak mellékesen tárgyalom s ez alapon így is taníthatom. Nem hagyom megemlítés nélkül, hogy az oktaéderből, illetőleg a piramisból az oszlopok és véglapok keletkezését is felemlítem tanítványaim előtt: szóval genetikai alapon tüntetem fel s csináltatom meg az egész rendszert, s tanításom elért eredményeivel meg vagyok elégedve.

A mai tanrendszer szerint, mely csaknem egészen a chémiára nehézkedik s mégis csak három órát rendel e czélra hetenkint, a fontosabb részek elhanyagolása nélkül, a szabályos és hatszöges rendszer valamennyi alakjára egyforma módon kiterjeszkedni nem tanácsos.

A márczius 30-án tartott ülésnek két tárgya volt; 1-ször *Kreybig Lajos* értekezett „a geometriai oktatás alaki képzéséről" s igen terjedelmesen fejtegette azon módszereket, melyekkel szerinte különösen az elképzelés nevelhető; ilyenek gyanánt tünteti föl értekező a tájékozási irányok kellő használatát, a forgatást, elmozdítást stb. Értekezésével kapcsolatban kifogásolja a reáliskolai új tantervet; szerinte nagy hiba pl. a tanterv azon intézkedése, melynek értelmében a második osztály geometriai tananyaga mellett mint módszer a centrális projectio a parallel projectioval egyaránt használható; határozattan perhorreskálja a parallel projectio czélszerűségét. Az értekezés még a tankönyvek birálatára is kiterjeszkedett s az ujabbak közül a *Krisz-Kiss* geometriai alaktanában kifogásolja azon elrendezést, mely szerint a symmetriáról előbb történik említés, mint a síkidomokról, holott azt szerinte éppen a síkidomokból kellene kimagyarázni. Az értekezés két fölszólalást vont maga után, elsőnek *Kiss E. János* emelt szót, köszönettel adózván t. értekezőnek — látszólag hosszas tanulmány és tapasztalás alapján összeállított — értekezéséért s teljesen egyetért érkezővel az elképzelésre vonatkozó módszerekben, de kiemeli, hogy az új tantervek a II. osztályra vonatkozó passusát teljesen jónak tartja, sőt értekezővel ellenkezőleg, elébe helyezi a centr. perspectivának a parallel perspectivát, minthogy a 10—12 éves gyermek értelme még nem képes distingválni a perspectivában összefutó egyeneseket; ő még azokat a valóságban is parallelnek látja, egyébiránt a II. osztály tananyagának nem feladata azt tanítani, hogy milyennek *látszanak* a testek, hanem hogy alakjuk *milyen* azoknak, szóval itt nem a *centr. perspectiva* — hanem az *alaktan* a tanítás czélja; végül helytelennek tartja az említett tankönyv ellen fölhozott kifogást; minthogy a tanuló a symetria általános fogalmát már *az életből hozza* magával; tehát egy, már *létező fogalom* szolgál alapúl uj forgalmaknak. Ily értelemben szólal föl *dr. Beke Manó* is.

2-szor. *Dr. Kovács János* értekezik ily czimen: „A *kilogramm súlyegység legyen-e vagy tömegegység?*" Szintén élénk vitára adott alkalmat értekező és Müller József között.

Az április 7-én tartott ülésnek szintén két tárgya volt. 1-ször. *Szilasi Mór tartott fölolvasást* arról, hogy *mi pótolhatná nálunk az internátust?* Bevezetésében bőven foglalkozik a franczia, angol internátusokkal. Kimutatja, hogy azok honi viszonyainknak meg nem felelnek. Egy eszmét pendít meg; a tandíj fölemelésével (3—4 akkorára) el kellene távolítni az iskolából azon ballastot, melylyel a legkitünőbb paedogogus sem képes eredményre jutni; s az így megmaradt *tanulóknak házi tanítását venné át az iskola.* Délután 2—3 ismétlő óra tartatnék, melyek vezetésével a tanárok felügyelete alatt működő tanárjelöltek bizatnának meg. Értekező ugyanis nagy szorgalommal összeállított statisztikai adatok alapján kimutatja, hogy az egyes iskolákba járó tanulók nagy részének házi oktatása hivatlan házi tanítók kezében van; átlag 10—12 forintot fizetnek a szülők egy házi tanítónak; az iskola 6—8 forintért elvállalná a correpetitiót s így a szülők is, de az iskola is elérné czélját. Az eredeti eszme igen élénk vitára adott alkalmat; különösen *dr. Riedl Frigyes* helyteleníté az eszmét; több visszaélésre adna ez alkalmati mint az eddigi állapot, a felelősség pedig épen nem hárítható az iskolára.

2-szor. *Dr. Szterényi Hugó* értekezett az *ásványtan tanításáról.*

Kiss E. János.

A beszterczebányai kör *márczius 20-án* tartotta harmadik felolvasó gyülését, melyen *Szilágyi Albert* gymn. tanárnak a körbe való felvétele után *Blanár Ödön* olvassa fel értekezését *„a classicus nyelvek sikeres oktatását előmozdító eszközökről“.* Mindenekelőtt felemlíti azon vádakat, melyeket manapság a cl. nyelvek ellen felhoznak; ilyenek, hogy azok holt kincsek, melyeknek gyakorlati hasznuk nincs; hogy kárba veszett munka a velők való foglalkozás, mert létjogukat rég elveszítették. Egyenkint felel a felhozott vádakra, s czáfolja azokat, állítván, hogy a jellemképzésre első sorban a cl. nyelvekkel való foglalkozás alkalmas; továbbá hogy ezek a iudiciumot élesítik, hogy a szellemi téren jártasságot s ügyességet kölcsönöznek, mely maradandó birtoka lesz az ifjúnak még akkor is, ha minden nyelvtani tényt el is felejt. Ha az ifjúság mindezek daczára nem lelkesedik eléggé ezen tárgyak iránt, úgy ennek okait részint a tanárokban, kik e téren maguk sem fáradnak egyetértőleg; részint a szülői házban kell kutatnunk. Ez csak hasznossági elveket emleget a tanuló előtt, melyek éppen elegendők arra, hogy gyülöletessé tegyék a tárgyat előtte, ki a távolfekvő jutalmakat nem, hanem csak azokat látja, melyek közvetlenül előtte fekszenek. Ilisz a megváltozott közszellem, de a törvény szava is arra utal, hogy ma már nem úgy kell bánni a cl. nyelvekkel, mint mikor — különösen a latin — az állami s magánéletben, az otthon és az iskola, a mívelt érintkezés terén a társalgás nyelve volt; jelenleg a cl. nyelv eszköz arra, hogy az általános műveltséget elsajátítsuk, finomítsuk izlésünket, képezzük szivünket, nemesítsük hajlamainkat, s müveljük értelmi tehetségünket. A tanításon kívül tehát még azon feladat is vár a tanárra, hogy a közönségnek megerősbödött ellenszenvét a cl. nyelvek ellen minden nemes eszközzel leküzdje. Az oktatás sikertelensége ezen külső okainak vázolása után tárgyalja a belsőket s elsorolja egyszersmind azon eszközöket is, melyek a cl. nyel-

vek grammatikai oktatásának sikerességét emelnék. Az Utasítások követelte czél elérését, a felolvasó véleménye szerint, nehezíti azon fejletlenség, melyet az elemi iskolák legnagyobb részéből kikerült növendékeknél tapasztalhatni; magyar nyelvismereteik oly csekélyek, hogy azokat a latin nyelv tanításának első fokán sem lehet alapul felvenni. Hibáztatja a túlsok fordítást is; az Utasítások megkivánják ugyan a mondattani alapon való haladást, de nincsenek segítségünkre oly könyvek, melyek a követelményeknek minden tekintetben megfelelnének, s a grammatikai oktatásnak megfelelő s átdolgozott olvasmányokat nyujtanának. Ajánlja, hogy a szabályok közül csak a legfontosabbakat tanítsuk, nehogy a tanuló a tömkelegben eltévedjen; ha a keveset, a mit eléje adunk, megemésztette, úgy a kört lassankint kibővithetjük, természetesen ujból az olvasmány alapján. Az olvasmány ne álljon apró-cseprő mondatocskákból, de legyen az összefüggő s prózai, mely Róma történetének egyik korával ismerteti meg a tanulót. Helyeslené azt, ha a miniszterium az illető szakközegek meghallgatásával kijelölné az irányt, mely szerint az olvasókönyvnek készülnie kell, s ha arra jutalmat tűzne ki. Addig is, mig az állapotok az olvasókönyvekre nézve javulni nem fognak, kétségkivül a Bartal-Malmosiféle olvasókönyv a gymnasium első s második osztálya használatára a többi közül a legmegfelelőbb, föltéve, hogy ha szükséges simitásokon átmenne; a harmadik s negyedik osztály számára Lhomond-Holzer Urbis Romae viri illustres czimü munkája nyomán kellene olvasókönyvet szerkeszteni, vagy azt a tanuló igényei szerint átdolgozni. Emliti e helyen Hunfalvy Pál javaslatát is, hogy az iskolában a Vulgatából kiszedett részletek is olvastassanak, melyek könnyed nyelven vannak irva, s érdekesek a gyermek előtt. A grammatikai kézikönyvekre nézve megjegyzi, hogy azok azon oknál fogva, mert tömérdek sok nyelvtani anyagot halmoznak fel, nem tanulóknak valók; az itt elősorolt szabályok közül igen sok az olvasmányban ritkán, vagy épen soha sem talál alkalmazásra. Tartalmaznak azonfelül oly lingvistikai fejtegetéseket, melyeket 9—10 éves fiu alig képes megérteni. Ezen baj orvoslására, melynek gyökeres kiirtása, az előadó véleménye szerint, sokáig ugy sem késhetik, igen ajánlatosnak tartja az olvasmány alapján tanult szabályoknak, ugynevezett Diariumba való beiratását; különösen vegyesajkú intézeteknél ez igen czélravezető eljárási módnak bizonyult be, mert a tanuló már a leirás folyama alatt is tanul, rendszeresen összeállitott anyagot kap, s igy munkája nagyban meg van könnyitve; de másrészt meg észrevehetőleg jobb kedvvel is végzi ezt, mert mintegy saját művének tekinti. Mindezekhez hozzájárul a czélszerűen beosztott, szüntelen való ismételgetés, mely az egyszer tanultat még világosabbá s érthetőbbé teszi; ezzel kapcsolatos volna az is, hogy a gymnasium alsó osztályaiban bevégzett grammatikát a felsőbb osztályokban — a szükségesekkel kibővitve — rendszeresen kellene ismételni. A nyelvtani begyakorlás kiegészítő része: az irásbeli dolgozatok, s azok pontos s lelkiismeretes javítása. A tanár, mondja az előadó, az irásbeli dolgozatokból, s az azokban előforduló hibák összeállitásából s egybevetéséből fogja tudni, hogy miben s mennyire gyönge osztálya, hol s hogyan kell a bajon segíteni; az irásbeli dolgozatok tükröt tárnak elébe,

melyben osztálya minden növendékének hiányait meglátja; azért oly szükséges, hogy azokat a megkivántató pontossággal javítsuk, mert azok hanyag kezelése csak a pontatlanság magvát hinti el a növendékek között, s ily körülmények között nem igen fogják erejöket összeszedni, hogy jól dolgozzanak. A gyakorlatok átnézését, a birálatot, a hibák tűzetes megbeszélését lelkiismeretesen kell teljesíteni. Magok az irásbeli dolgozatok úgy legyenek szerkesztve, hogy azokat a tanulók $^3/_4$ része közepes eredménynyel kidolgozhassa. Az irásbeli dolgozatok számára vonatkozólag az Utasítások követelményeit sokalja; elég volna kéthetenkint egy irásbeli dolgozat az alsó osztályokban, s a felsőbbekben havonkint egy. Az irásbeli dolgozatok megcsökkent számát bőven kárpótolná a gyakoribb szóbeli fordítás, míg jelenleg 6 óra helyett tulajdonkép csak négygyel rendelkezünk. A latin, szóval a cl. nyelvtanításra vonatkozólag majdnem elengedhetlenül szükségesnek tartja, hogy gymnásiumaink minél nagyobb mérvben, s lehetőleg teljesen fel volnának szerelve az ókori történet nevezetesebb momentumait ábrázoló képekkel s szobrokkal; ehhez mintegy kiegészítésül tartozik, hogy ifjúsági könyvtáraink lehetőleg bőven el legyenek látva a görögök s rómaiak életére vonatkozó művekkel; de ennek csak akkor volna gyakorlati haszna, ha ezt a latin vagy görög nyelv tanára ellenőrizné, azaz, ha a tanulók egy időköz után az illető tanárnak beszámolnának azzal, a mit olvastak. Fontosnak tartja azon körülményt is, ha az alsó osztályokban a nyelvek egy kézben vannak öszpontosítva; szól ez különösen a latin s magyarra. Szól végül a módszerről, s úgy találja, hogy az osztály ügyes megfigyelése rávezeti a tanárt, hogy mikép járjon el; nem a módszer szerint kell akarni az osztályt átidomítani, de az osztályhoz mérten kell a módszert megváltoztatni s alkalmaztatni; ezen eljárásra céloznak az Utasítások szavai is. De legyen ennél is, mint mindennél, a tanár lelkiismeretessége a főtényező; legyen a tanár szerető barát, munkatárs s jóakaró mentor, de úgy, hogy e szeretetnek zománcza a megkivántató szigor s pontosság legyen, s akkor az eredmény soha sem fog elmaradni. A görög nyelvről külön nem szólt, mert ennél jó akarat s helyes beosztás mellett egész biztonsággal lehet haladni, minthogy a növendékek már fejlettebbek s a nyelvtani fogalmakkal már ugyis tisztában vannak. Ezek után a következőket indítványozza:

1. Tartassanak minél gyakrabban felolvasások, melyek a nagy közönséget a cl. nyelvek jelességeivel megismertetnék.

2. A gymnasiumba került tanulók az első 4—5 hétben ne tanuljanak latin nyelvet, hanem az erre szánt órákat fordítsák a magyarra.

3. Mondassék ki a felvételi vizsgálatok szükségessége.

4. Nyujtsanak az olvasókönyvek történeti összefüggő olvasmányt; a nyelvtanok pedig csak gyakrabban előforduló szabályokat tartalmazzanak.

5. Szállíttassék le a dolgozatok száma a fent említett számra.

6. Rendeztessenek be philologiai múzeumok; szereztessenek be oly könyvek, melyek a görögök s rómaiak életére vonatkozó adatokat érdekesen előadva tartalmazzák.

7. Legyenek az alsóbb osztályokban a nyelvek, de különösen a latin s magyar, egy kézben.

A felolvasás befejezte után *Spitkó Lajos* elnök indítványára a kör jegyzőkönyvi köszönetet szavaz az előadónak, s kifejti a tételre vonatkozó nézeteit. A tanárok működéséről való tudomásvétel kéthetenkinti conferentiákon volna legczélszerűbben eszközölhető; ily gyakori hivatalos érintkezés mellett a tanárok eddigi óraszámának természetesen csekélyebbnek kellene lennie. Hunfalvy Pálnak a Vulgata olvasására vonatkozó javaslatát sem pártolhatja; sokkal alkalmasabb olvasmányt képezhetne Herodot, szintén átidomított szöveggel. Osztja felolvasónak azon nézetét is, hogy az ifjusági könyvtárak oly könyvekkel rendelkezzenek, melyekből a görögök s rómaiak állami s privát életére vonatkozó adatotokat meglehetne ismerni; de a czél, csak a tanárnak szüntelen ellenőrzése mellett lesz elérve. Helyesnek találja, ha a nyelvek egy kézben vannak, de csak is az I—III. osztályig, minthogy a következőkben a czél már teljesen megváltozik. Utasításaink inductiv tanítást, továbbá a tananyagnak órák szerinti felosztását kivánják; mindkettőt a tanárra véli bízni, ki lelkiismeretes ember létére nemcsak a helyes módszert fogja alkalmazni, de az oktatás alsóbb fokán az órák felosztását is a szükséghez képest fogja teljesíteni. Legyenek az olvasókönyvek ugy szerkesztve, hogy az egyes szabályokat apróbb mondatokban mutassák be; szerfölött hasznos, ha ily mondatoknál már kezdetben bemutatjuk az eseteknek mondattani functióját. A szótanulás legyen a szöveggel kapcsolatos, s idővel etymologicus szempontból csoportosított. Helyesebbnek tartja, ha a mondattanban a casusok használatát esetek szerint csoportosítva tanítjuk; s viszont a mellékmondatok tanával nagyobb eredményt mutatunk fel, ha mondattani alapon haladunk, a nyelvtan azért csak egy legyen. Végül a készülési módra vonatkozólag megjegyzi, hogy a tanár által eszközlendő előkészítés ne történjék a végletekig, mert a tanuló munkásságát bénítja, sőt teljesen ki is zárja.

Hozzá szóltak a tárgyhoz még *Szkunzevics*, *dr. Keleti*, *dr. Gerevics* s *Fabuss*, kik közül *dr. Keleti* a terminologia különféleségét is akadálynak jelezte; *Szkunzevics* pedig az elnök által kimondott vélemény ellenében azt helyesli, ha az eseteket mondattani categoriák szerint tanítjuk, s a tanultakat csak utólagosan foglaljuk össze esetek szerint.

Ez időszerű felolvasás általában élénk eszmecserére adott alkalmat, mely után az előadó röviden ujból kifejtvén álláspontját, némely ellenvéleményre felelt. Legközelebbi gyülésünkön Spitkó L., a körelnök fog a tanári conferentiákról, továbbá e sorok irója a magánolvasmányról értekezni.

Jurkovich Emil, jegyző.

A brassói kör aprilis havi rendes gyülését szombaton *aprilis hó 3-án* tartotta meg, a szokott érdeklődés kiséretében. Az ülés elején bejelenti elnök, hogy a kör tagjainak száma egygyel szaporodott: *Benke István*, sepsi-szt.-györgyi ref. algymnasiumi igazgató-tanár kiván a kör tagjai közé felvétetni. A kör egyhangulag fölveszi tagjai sorába s uta-

sítja jegyzőt, hogy az ügyrend értelmében gondoskodjék a tárgysorozat, valamint a gyülés napjainak kellő módon való közléséről.

E tagfelvétel után áttér a gyülés a napirendre, mely azonban ismét programmon kivüli volt. *Balogh Tamás* sulyos betegségéből még csak lábadozó levén értekezését nem tarthatta meg; e helyett *Méhely Lajos* volt szives egy rögtönzött szabad előadást tartani „*a természetrajzi szertárak*“ miként való felszereléséről. Előadását a folytonos szemléltetés tette különösen érdekessé; demonstrálva bemutatta a tömést, a csontvázak készitési módját, az injiciálást, a spiritusban való eltételt stb., nemkülönben a növény és ásványgyüjtemények összeállitási módjait is.

A tanulságos értekezés után elnök megköszönvén előadó szivességét, megállapittatik a jövő gyülés programmja: melyben *Balogh Tamás* elmaradt értekezése mellett *Göllner Károly* fog „az iskolai fegyelem fentartásának eszközeiről“ előadást tartani. A jövő gyülés május hó 8-án; az évi gyülés pedig május hó közepe táján leend.

Göllner Károly, jegyző.

A csurgói kör *márczius 6-án* tartotta ez iskolaévben harmadik gyülését. Az elnök az előbbi tudósitásomban említett Szilveszter-esti felolvasásról tett jelentést, melyből kitünik, hogy körünk helyesen fogta fel társadalmi hivatását, midőn egyik czéljául felolvasások rendezését tüzte ki. Már az első fellépéssel sikerült a művelt közönség teljes érdeklődését körünk működése iránt felkelteni. Elhatározta tehát a kör, hogy legközelebb ismét felolvasó estére gyűl össze oly műsorral, mely tárgyaival és előadásmódjával egyre szélesebb körben terjeszthetí a hasznos ismereteket.

A gyülés többi tárgyait a körök inditványai képezték. Még ezek előtt tárgyalás alá került *dr. Brózik K.* titkár úr felhivása az alapszabályok esetleges módositását illetőleg. Bár némely pontra volnának megjegyzéseink, de sehogy se tarthatjuk az egyesületre nézve üdvösnek, ha alapszabályait lépten-nyomon módositgatjuk; ezért az inditványozástól egy időre elállunk.

A trsztenai kör indítványáról, hogy t. i. a tanárok gyermekeiktől ne fizessenek tandíjat, a kör pártolólag nyilatkozott, ha különben a gyermek a követelményeknek megfelel.

Ezután került szóba a selmeczbányai kör által felvetett rajztanítás kérdése. Hosszabban foglalkoztak vele *Bátori L.* és *dr. Vida K.* Előbbi elegendőnek tartja, ha a rajztanár ragaszkodik a jelenlegi tantervhez s az utasítások szerint jár el. A gymnasiumban többre kiterjeszkedni csak más tárgyak rovására lehetne, a reáliskolai rajztanítás pedig semmi kivánnivalót se hagy fenn. *Vida* sem óhajtja e tárgyat szélesebb alapra terjesztetni. Ha az eredménynyel most talán nem lehet megelégedni, az onnan van, hogy nem rendelkezünk kellő számú képzett rajztanárral. E bajon pedig nekünk nincs módunkban segíteni.

Komoly megfontolásra ajánlja a kör a kecskemétiek indítványát, mely a magyar irodalomtörténet tanítási idejének meghosszabbításáról

szól. E tantárgy több tekintetben annyira jelentős, hogy a vele való *egyévi* foglalkozás szinte kicsinylésnek tünik fel, ezért a kör pártolja az indítványt, mely a tanítás idejét két évre kivánja szabatni.

Olvastatott a szabadkaiaktól fölvetett kérdés, hogy helyes-e a föld- és természetrajzot együtt tanítani? Hozzászóltak *Bátori*, *Kulcsár* és *Vida* s jelentéktelen eltéréssel úgy nyilatkoztak, hogy a tantárgyakat lehetőleg csoportosítani kell s ez elv alapján a fenti kérdésre is csak *igenlőleg* válaszolhatnak; de a föld- és természetrajznak olyan arány- és módbeli egybevonása, mint a *kelendő tankönyvekben* történik, *nem czélszerű*. Egyébiránt a kérdés tüzetes tárgyalására *dr. Vida K.* vállalkozott.

A szorgalmi jegy ujból való felvevését nem tartaná a kör nyereségnek, mert megállapítása népesebb iskolában sok, szinte el se hárítható nehézségbe ütközik; a szakiskolákban meg, hol már igazi értéke van s könnyebb a tájékozódás, úgyis alkalmazzák.

Végül az érettségi vizsgálaton görögből, németből vagy franciából nem kielégítő jegyet nyert tanulók sorsa került szóba. (Ujvidéki kör ind.) A kör *Héjas P.* nézetét fogadja el, mely szerint óhajtandó, hogy az irásbeli dolgozatok a szóbeli vizsgálat előtt legalább 8 nappal biráltassanak meg s adassék meg a jog a szaktanárnak, hogy a gyenge tanulót a megbirálás után azonnal figyelmeztethesse a készülésre.

Kulcsár E.

A fiumei körnek mult füzetünkben csonkán közlött tudósítását igéretünkhöz képest, a következőkkel egészítjük ki: A kör a trsztenaiak amaz indítványát, hogy a tanárok gyermekei a tandíjfizetés alól minden folyamodás nélkül fölmentessenek, elfogadta. A közgyülés idejére tervezett tanszerkiállítás rendezéséről a kör lemond. A *márczius 17-én* tartott ülésen *Dr. Erődy Béla* elnöknek a közgyülési előmunkálatokról tett jelentése után (l. Közlönyünk VIII. f. 520—21 l.) következett ama két felolvasás, melyekről már múlt füzetünkben megemlékeztünk s a melyeknek fontosabb részeit a következőkben ismertetjük.

I. *Elég-e a magyar irod. történet rendszeres tárgyalására a gymnasiumban egy év s nem kivánatos-e, hogy ennek tárgyalása itt is úgy, mint a reáliskolában a VII. és VIII. osztály feladata legyen?* Előadó *Körösy Sándor*, a ki a kérdésre vonatkozó nézeteit a következő pontokba foglalta össze: a) a gymnasiumból kikerülő ifjúság legnagyobb része, miután az iskolát elhagyta, nem foglalkozik többé irodalomtörténettel. Minthogy azonban a nemzeti müveltségnek, a nemzeti érzületnek és gondolkodásnak épen az irodalom a kifejezője és mert saját nemzete irodalomtörténetének alapos ismerete az általános müveltségnek is egyik főkelléke, szükséges, hogy már a gymnasiumból kilépő s bármily pályára lépő ifjú tüzetesen és részletesen megismerkedjék nemzete irodalmával. b) Igaz ugyan, hogy legújabbkori irodalmunk több remekművével már a hét alsó osztályban megismerkedik a gymnasiumi tanuló s így a VIII. osztályban a régibb korszakok irodalmának ismertetése mellett a meglevő ismeretek rendszeresítése s a történeti fejlődés áttekintése volna a tulajdonképeni feladat; mindazonáltal így is annyi tárgyalni való marad, annyi jeles művet kell ismertetni, hogy egy év, különösen az érettségi éve erre nem elégséges. Főkép, ha tekintetbe veszszük még, hogy az utasítások értelmében jeles irodalmi tanulmányok alapján kell az irókat tárgyalnunk, lehetetlen egy esztendőt e széleskörü és nagyfontosságú tárgy számára elégségesnek tartanunk.

II. „*Helyes-e a természetrajz és a földrajz tanításának egybekapcsolása a gymnasium alsó osztályaiban?*“ Előadó: *Mátisz János.* A következő négy kérdést állítja fel: a) az együttes tanításnál melyik tárgy az alárendelt: a földrajz-e, vagy a természetrajz? b) Előnyös-e e kettőt a tanításnál elkülöníteni? c) Az együttes tanítás gátolja-e a földrajz, illetőleg a természetrajz sikeres tanítását? d) Melyek a tanítás sikertelenségének okai?

Az első kérdésre nézve véleménye az, hogy a természet-földrajznál alárendelt szerepe egyiknek sincsen; valamint a földrajz, úgy a természetrajz önálló tárgy, és mégis olyan összefüggés van a kettő között, a milyen van az ok és okozat között. Az ok a szorosabb földrajzi tényezők; úgymint: a szélességi és magassági, a domborzati és hydrographiai viszonyok és az éghajlat; az okozat a növényi és az állati élet s az emberi lakóhelyek, városok alakulása. Ily szempontból a természetrajz alá volna rendelve a földrajznak. Másrészt tekintve, hogy a domborzati és hydrographiai viszonyok a talaj minőségétől függnek, ez esetben a természetrajz az ok és föltétel. Ebből világosan látjuk, hogy hol a földrajz, hol a természetrajz van túlsúlyban, alárendelve azonban egyik a másiknak nincsen, mindazonáltal egymással szervesen összefüggnek. A 2-ik kérdésre Mátisz „nem“-mel felel és így argumentál: a természet-földrajznál a föld szerepel mint az életnek hordozója, már pedig ezt csakis az együttes tanítással lehet feltüntetni, másrészről pedig, ha a természetrajzot elhagyjuk, nem is az önálló, de a csonka földrajzhoz jutunk, mely szárazon a térképolvasásra, az éghajlatra stb. fog szorítkozni. A földrajzi tanítás ily formán veszítene. Ha pedig a természetrajzot tárgyaljuk önállóan, több tananyagot fogunk ugyan bevégezni, de a tanítás egyoldalú, pusztán leíró lesz; s míg a természetrajz tananyaga terjedelmileg nyer, s rendszeresebb is lehet a tanítás, a tanulóknak nem nyújtatik alkalom az oknyomozási képesség fejlesztésére s hiányzik ama rugó is, mely a gondolkozó tehetséget a reflexio útján élesíti. A 3-ik kérdésre, t. i. az együttes tanítás gátolja-e a földrajz sikeres tanítását? az előadó így felel: A természetrajz nem gátolja a földrajz sikeres tanítását; ellenkezőleg kibővíti és kikerekíti azt. Előnyére van pedig a természetrajz a földrajznak akkor, ha a természetrajzi anyag a kellő mértékre, lehetőleg a minimumra szállíttatik. Igaz, hogy ez ellen a természetrajz tanára feljajdúl, mert — úgymond — tárgyát ki nem merítheti, de gondolja meg, hogy a 4., 5. és 6-ik osztályban (a gymnasiumban) e tárgyat önállóan tárgyalhatja érettebb korú ifjaknak. A 3-ik kérdés másik fele az, valjon az együttes tanítás gátolja-e a természetrajz tanítását? Az előadó nézete szerint nem gátolja, csupán szűkebb körre szorítja; mert a tanárnak szabadságában áll már az utasításoknak megfelelőleg is e tárgyat kibővíteni különórákban a mikor tisztán természetrajzot tanít. A természezrajz tananyagánál rendkívül hasznosnak bizonyúl az összefoglalás és csoportosítás, mert ez által a tananyag nem csak folyton ismételtetik, de rendszeresíttetik is. Ilyenkor a tanuló önálló gondolkozásra van utalva, s ez sem megvetendő didaktikai tényező. A 4-ik kérdés: Mik tehát a sikertelenségnek okai? Előadó szerint a) a tankönyv; b) a tanár hiánya; c) a csekély óraszám. A legtöbb gymnasiumban használt Brozik-Paszlavszky-féle természetrajz oly nagy terjedelmű, hogy azt két év alatt elvégezni lehetetlen. A fiumei gymnasium azon szerencsés helyzetben van, hogy a rövidített, mindössze 113 lapra terjedő földrajzot használhatja. A sikeres tanítás érdeke úgy kívánná, hogy ez ikertárgyat egy szaktanár adja elő. A sikertelenség 3-ik főokára nézve előadó egyetért a trsztenai körrel.

A kör a fentebbieken kívül még egy karmadik kérdéssel is foglalkozott ezen az ülésen: *Joris Máté* főgymn. tanár adta elő s támogatta hathatósan az újvidékieknek amaz indítványát, hogy a görög, illetőleg franczia nyelvből az irásbeli vizsgálaton megbukottak legalább 8—10 nappal előbb értesíttessenek arról, hogy szóbeli vizsgálatra is kötelezteknek. A kör az előadóval egy értelemben azt javasolja, hogy az említett tárgyak irásbeli részén *elégtelen* jegyet kapott tanulót azonnal értesítse az

igazgató, a mennyiben pedig az ilyen irásbeli dolgozat valamelyikének jegyét a főigazgató redukálná „elégtelen"-re, az esetben kéressék fel ez utóbbi, hogy az ily sorsot ért irásbeliek tulajdonosairól az illető intézet igazgatóját mihamar értesíteni szíveskedjék.

Az *április 13-án* tartott ülésen történtekről a következőket jelentem: Mint ez évi üléseink mindegyikén, úgy most is körünket első sorban a Fiuméban tartandó közgyűlés ügye foglalkoztatta. Dr. Erődy Béla, körünk fáradhatatlan elnöke tett mindenekelőtt jelentést az albizottságok eddig kifejtett munkásságáról. *A lakásrendező bizottság* már gondoskodott arról, hogy a helybeli szállókban mintegy 150 személy legyen elszállásolható; de folytatja munkáját s körülbelől még annyi számára magánosoknál lesz lakásokról gondoskodva. *Az ismerkedési estélyt és közebédet rendező bizottság* is megállapodásra jutott arra nézve, hogy az ismerkedési estély a „Giardino publico"-ban, Fiume város eme extra muros fekvő édenjében s a közebéd a „Hotel Deák" tengerre néző s lombos fáktól árnyékolt kerti helyiségében fog megtartatni. *A vidéki kirándulást rendező bizottság* az előmunkálatokat a legapróbb részletekig teljesítette. Intézkedett, hogy Cattaróból rövidebb kirándulások is rendeztessenek Montenegróba; esetleg egész a fővárosig, Cettinjeig.

Örömmel jelenté végre Dr. Erődi elnök, hogy a kirándulással járó portualis illetékek, valamint Zichy Ágost gróf kormányzó, úgy a Lloydtársulat igazgató tanácsa által elengedtettek és hogy e kegyességért körünk Zichy Ágost gróf kormányzónál küldöttségileg tisztelgett, megköszönvén a nemes grófnak a tanári közgyűlés iránt már eddig is tanusított kiváló támogatását és érdeklődését. Gróf Zichy kormányzó feltünő szívességgel fogadta a küldöttséget s kijelenté, hogy nem csak a körnek a közgyűlésre vonatkozó indítványait fogja érvényesíteni, hanem saját initiativájából is mindent megteend arra nézve, hogy a közgyűlés széppé és emlékezetessé tétessék. A kör mindezt örvendetes tudomásúl vevén, a napirendre tért, mely ezúttal két kérdés megvitatását ölelte fel.

Körösy Sándor értekezett a *magyar nyelv sikeres tanításának eszközeiről a nem-magyar tannyelvű középiskolában* s *Berecz Gyula* adta elő az újvidéki körnek a tanuló ifjuság körében jelentkező szembajokra vonatkozó inditványát. Ezekről legközelebb.

Dr. Gribovszky Jenő, a kör titkára.

A **kecskeméti kör** *április 1-én* tartott rendes ülésén *dr. Szombathy* elnök bemutatta a „Fiume" című lapot, melyre a kör elő is fizetett. Bizottsági tagul *Sárgay Antal* ujra megválasztatott. *Erdélyi Károly* főgymn. tanár ismertette *Bleibtreu Károlynak „Revolution der Litteratur"* című könyvét, melyben a szerző a legutóbbi 20 év német irodalomtörténetét ismerteti röviden s jelenleg egy új Sturm- und Drangkorszakot constatál Németországban, melyből a *naturalismus classicus kora* fog fejlődni. Az előadónak érdekes jellemzésekkel, összehasonlításokkal és észrevételekkel átszőtt ismertetését a kör tetszéssel fogadta.

Pintér Kálmán a pozsonyi kör következő kérdését tárgyalta részletesen: *„Szükségesek-e a szigorú felügyelet alatt álló önképzőkörök, vagy*

nem?“ Az előadó iparkodván eloszlatni azok aggodalmát, kik több okból nincsenek az önképzőkörök pártján, nemcsak hasznosaknak, de *szükségeseknek* is tartja az önképzőköröket lélektani, didaktikai és takarékossági szempontokból. A szigorú felügyeletet az eljárásra és a fegyelemre kívánja kiterjeszteni, s az ilyen felügyeletet egyszersmind az önképzőkörök elengedhetetlen föltételének mondja. Végül óhajtja, hogy az önképzőkörök ügye, mint minden középiskolai ügy, minél előbb az egyöntetüség stádiumába lépjen. A kör — *Virányinak* azon észrevétele után, hogy a vezető tanárnak esetenkint a többi szaktanárok is segítségére legyenek — Pintér előterjesztését egészen a magáévá teszi.

Pintér K., jegyző.

A selmeczbányai kört *márczius 6-án* tartott havi gyülésén az alapszabályok megváltoztatásának kérdése foglalkoztatta. A kör ugyan kivánatosnak tartaná, hogy a vidéken tartózkodó egyesületi tagok nagyobb számmal volnának képviselve a választmányban, de mivel a rendelkezésére álló adatok hiányos volta miatt határozott javaslatot nem tehet, elhatározta, hogy erre vonatkozólag indítványt nem fog tenni.

Ezután *Sulcz Endre* olvasta fel értekezését: „*Elég-e a magyar irodalomtörténet rendszeres tárgyalására a gymnasiumban egy év s nem kivánatos-e, hogy ennek tárgyalása itt is, mint a reáliskolában a 7-dik és 8-dik osztály feladata legyen?*“ Előadó összeveti, mikép osztatott fel a magyar irodalomtörténeti tananyag eddig a gymnasium egyes osztályai között, s mikép a reáliskolák számára kiadott miniszteri tanterv szerint. Tekintetbe véve azt, hogy a magyar nyelvi tananyagból ugyancsak kijut minden egyes alsóbb osztálynak a maga feladatából, azt hiszi, hogy helyes az irodalomtörténet rendszeres tanítását csakis a VIII. osztályra hagyni; annál is inkább helyes, mivel igy annak tanítása összeesik a magyar történelemnek tüzetesebb ismertetésével s a kettőnek ugyanazon évben való tanítása folytán a tanulók multunk mivelődési viszonyairól sokkal élénkebb képet nyerhetnek, mintha a tananyag felosztása máskép eszközöltetnék. Előadó azonban a 8-dikat megelőző osztályok irodalomtörténeti ismeretközlését nem tartja elégségesnek arra, hogy ennek alapján a 8-dik osztályban az irodalomtörténetet sikeresen lehessen ismertetni. Azért és mivel a magánolvasmányt nagyon kétes értékűnek tartja, az a véleménye, hogy az irodalomtörténet tanításának a 8-dik osztályban is olvasmánynyal kapcsolatosan kell történnie. Hogy ez eszközölhető legyen, azt indítványozza, hogy az irodalomtörténeti órák száma a 8-dik osztályban szaporíttassék. Előadó tehát a felvetett kérdést oly formán gondolja megoldandónak, hogy a magyar irodalomtörténet csak a VIII. osztályban taníttassék, de az eddiginél több óraszámban.

Szitnyai Elek tagtárs elégségesnek tartja a heti 3 órát s azt hiszi, hogy ha a többi osztályban is a tanterv szerint járunk el a magyarnyelvi oktatásban, akkor a VIII. osztály végeztével felmutathatják tanulóink az irodalomtörténeti ismeretek tekintetében a kellő eredményt. — Ugyanigy nyilatkozott *Zindl Béla* tagtárs is, ki még különösen figyelmeztetett ama kérdés megoldásának nehézségeire, hogy — ha csak az

órák összes számát nem akarnánk emelni — melyik tantárgy óraszámából vehetnénk el a végre, hogy az irodalmi órákat szaporíthassuk. — Előadó elismerte ugyan, hogy e tekintetben a nehézségek jelentékenyek, de az irodalmi tanítás sikerességét csak is az általa előadott módon véli biztosíthatónak.

Király Ernő, jegyző.

A trsztenai kör *márczius 13-án* tartott ülésében az elnök jelentést tett a gymnasium nagytermében, márcz. 9-én megtartott estélyről, melyet a kör rendezett. A sikerült estélynek mind zenei, mint physikai kisérleti része nagy tetszésre talált a város és vidéke közönségénél, mely nagyszámu megjelenése s meleg érdeklődése által arra buzdította a kört, hogy ebben az irányban tovább haladjon. Ez elnöki jelentés után *Csáka Károly* felolvassa a szabadkai körnek a „*szorgalmi jegy ujból való behozatala kérdésében*“ tett indítványáról a maga véleményét. Felolvasó csatlakozik a szabadkai kör indítványához s mivel a trsztenai kör már korábban elvül mondotta ki, hogy az iskolának egyik főfeladata a nevelés, a szorgalmi jegynek, mint fontos nevelési eszköznek ujból való behozatalát ajánlja. Az indokolásból kiemeljük a következő részletet: „Van jó tehetségű, hanyag, és van gyengébb tehetségű, szorgalmas tanuló, a classificationalis eredmény pedig mindkettőnél egy és ugyanaz; amannál nincs megróva a hanyagság, ennél nincs feltüntetve a szorgalom. Az iskola az élet számára neveli az ifjakat s a társadalom nagyobb hasznát veszi a kevésbbé tehetséges, de kitartó és szorgalmas egyénnek, mint megfordítva. A jó szorgalmi jegy nagyban ajánlja a tanulót. A classificatio a szülők kezébe adott birálat; ha a szülőknek, mint a nevelés fontos factorainak, minden ízében tárgyilagos bizonyítványt akarunk adni, abból a szorgalmi jegynek nem szabad hiányoznia. A szülő, ha azt látja, hogy a gyermek mindig tanul s a tanulásnak a classificatio szerint nincs eredménye: a tanár igazságérzetében kezd kételkedni, a mit legbiztosabban ellensúlyozna a szorgalmi jegy.“ Felolvasó indítványára a kör a legmelegebben pártolja a szabadkai körnek ez irányú kezdeményezését és javaslatát.

Az *április 3-án* tartott ülésen elnök bemutatja gróf Zichy Ágost fiumei kormányzónak levelét és Szvorényi József egri kath. gymnasiumi igazgató által a körhöz beküldött „Eger“ cz. lap 1886. márczius 2-iki számát, melyekben a hozzájok intézett üdvözlő feliratokért köszönetüket nyilvánítják a körnek. Ezek után *dr. Kovalik János* felolvassa értekezését az ujvidéki körnek ily czímü tételéről: „Melyek a magyar nyelv sikeres tanításának eszközei: *a*) a nem magyar tannyelvű középiskolákban; *b*) a magyar tannyelvű, de vegyesajkú középiskolákban, különös tekintettel mindkét esetben az alsóbb osztályokra.“

Értekező az idegen nyelvű, vagy vegyes nyelvű középiskolákban a magyar nyelv sikeres tanításának főtényezőiül, mellőzve a tanítás módszerének részleteit, a tanártestület összműködésében és a magyar nyelv tanárában rejlő komoly, odaadó akaratot tekinti, melyet fokozni fog azon, a tanulóba is beoltandó, meggyőződés, hogy az életbe lépő ifjúnak a magyar nyelv tudása szükséges.

A felolvasás után Csáka Károly jelenti, hogy a trsztenai gymnasiumnál fenálló tápintézet meg lett adóztatva, daczára a 4199/ex 1884. sz. pénzügyi birósági döntvénynek (lásd a „Közlöny“ 1885. novemberi füzet 205. lapját), mely a tápintézetek adómentességét kimondja; a tápintézet azonban nemcsak hogy nem fizeti meg a rá kivetett adót, hanem az eddig jogellenesen beszedett adóösszeget is az 1883. XLIV. t.-cz. 90. §-a alapján visszakövetteli, mert a tápintézetek sohasem képeztek adótárgyat, a mi ezennel a többi körök tudomására hozatik.

Dr. Kovalik János, a kör jegyzője.

VEGYESEK.

A Tanári Társalgó-Kör *1886. márczius 27-én tartott közgyűléséről* múlt füzetünkben csak néhány szóval emlékezhettünk meg; e közleményünket igéretünkhöz képest a következőkkel egészítjük ki:

A kör elnöke, *dr. Klamarik János*, min. tanácsos, megnyitó beszédében fejtegette a Társas Kör czélját és az eddig elért eredményeket. „A Társas Kör — így szól — nehéz vállalat. Mi, egészen híven nemzeti geniusunkhoz: számítás nélkül és nagy lelkesedéssel mentünk beléje. Nem lehet mondani, hogy a Társalgó Kör elérte volna czélját: a tanárok társadalmi érintkezését. De nem szabad azért iparkodásunkat hiábavalónak mondani; már mutatkoznak a nagyobb érdeklődés jelei. Erre a reményre kell építenünk, és minden erkölcsi erőnket megfeszítenünk, mivel ha most megszünnék a kör, akkor hosszú időn át nem létesülne egy új társalgó központ a tanárok számára. Annál inkább lehetünk a legjobb reménynyel, mert a kör pénzügyei a legjobb rendben vannak és teljesen kielégítők. Mint elnök, kötelességének tartja, még a Tanáregyesületnek köszönetet mondani azon nagylelkű támogatásért, melyben a Társalgó Kört részesítette. Hasonlólag köszönetét fejezi ki Berecz Antal igazgatónak, ki rendkívül sokat fáradott a Kör érdekében. Meglehet különben, hogy módot találunk arra is, hogy a Társalgó Kört egészen a Tanáregyesületbe olvaszszuk. Mindenesetre azonban van jogunk a jövőre számítani.“

Erre a titkár, *dr. Riedl Frigyes*, olvasta fel évi jelentését, melyből a következőket emeljük ki:

A *Társalgó Kör* múlt egyesületi éve a kezdeményezés és az első nehézségek leküzdésének éve volt. Egy éve, hogy a Társas Kör a múlt évi februárban 120 tag bejelentésével megalakúlt, a voltaképeni megnyitás azonban a kör mai termeiben múlt évi május hó 5-én történt az elnök által a tagok jó részének jelenlétében. A Társas Kör eleinte igen kevéssé volt látogatva: az országos kiállítás minden érdeket, a budapestiek minden szabad idejét absorbeálta. De a mint a késő ősz első köde és dere esett, a Társalgó Kör is megélénkült. November elején nagyobb társas vacsorát rendeztünk, a melyen vagy 60 tag volt jelen. Két hiány azonban feltünően éreztette magát: a kör nem adott alkalmat családi összejövetelekre és nem tartott elég külföldi folyóiratot és újságot. A választmány kebeléből kiküldött igazgató tanács Berecz igazgató indítványára elhatározta, hogy télen kéthetenkint zenével vagy tánczmulatsággal összekötött társas összejöveteleket tart, a melyen a tagok családjukkal is részt vehetnek. Ezen mulatságok egész új impulsust adtak a kör társas életének; már az első ilynemű estély annyira sikerült, hogy a rendezőség a másodikat már valamivel nagyobb mértékben tervezte. Ennél, valamint a következő kettőnél a siker és a résztvevők száma egyaránt fokozódott. Az említett második hiány: hogy körünkben nem volt elég külföldi folyóirat és

újság, különösen hogy nem volt elég szaklapja, szintén megszünt. Trefort miniszter ő excellentiája t. i. 500 frtot adományozott az Orsz. Tanáregyesületnek külföldi szaklapokra és kiválóbb paedagogiai művekre. A Tanáregyesület választmánya elhatározta, hogy az ezen összegen megrendelt folyóiratokat és könyveket, birtokjogának teljes megóvása mellett, használatra a Társas Körnek szolgáltatja át. Bátran állíthatjuk ezek után, hogy a Tanári Társas Kör sokkal gazdagabban van ellátva külföldi újságokkal és tudományos folyóiratokkal, mint bármely hasonló egylet. A nevezetesebb magyar napi- és hetilapokon kívül a következő folyóiratok járnak körünknek: Budapesti Szemle, Revue des deux mondes, Deutsche Rundschau, Ninentheth Century, Revue politique et litteraire, Revue pedagogique, Literarisches Centralblatt, L'Université, Bulletin administratif (Paris), Journal of Education, Educational Times, Verordnungs-Blatt (Wien). A könyvtárunkban levő nagyobb értékű művek közül csak a következőket említem: Grande Encyclopédie (eddig 15 füzet), az összes tudományágakat encyclopädicus módszerrel felölelő nagybecsű, 25 kötetre tervezett vállalat. Továbbá: Schmidt, Encyclopädie des Unterrichtswesens. (I—VII. kötet) és Dictionnaire pédagogique (Paris, 1884).

Mindezekből láthatni, hogy a *Tanári Társalgó Kör* mindinkább azon van, hogy kitűzött feladatának megfeleljen, hogy társadalmi, de egyszersmind mívelő központja legyen a fővárosi tanárságnak. Nem kecsegtetjük magunkat azzal, hogy minden várakozásnak eleget tett; de igenis kimondhatjuk, hogy a kezdeményezés nehézségeit számba véve, kimutatta életrevalóságát.

A Tanári Társalgó Kört a Tanáregyesület édes testvérének, kissé elmaradt fiatalabb testvérének tekintette. A Tanáregyesület néhány választmányi tagja penditette meg a *Kör* eszméjét: a Tanáregyesület adta meg neki előlegkép a beruházás költségeit; a Tanáregyesület támogatja, azzal a subventióval, melyet a körnek a titkári irodahelyiség és a választmány ülésező helyisége fejében fizet; a Tanáregyesület látja el végre külföldi folyóiratokkal is. Úgy hiszem, a Tanáregyesület támogatása kellően gyümölcsöző lesz reá nézve is; a Kör mintegy előcsarnoka az anyaegyletnek. Ha társadalmilag inkább közeledünk mint eddig, távolabbi, nagyobb czélokat is könnyebben fogunk elérni mint eddig. A kör a tanárok személyiségére akar hatni; a ki pedig nálunk a tanárt emeli, emeli a magyar tanügyet is.

Ezután a pénztárnok, *Deme László* olvasta fel jelentését, melyből kitűnik, hogy a Kör 1885. évi bevétele 3295 frt, kiadása 2949 frt 01 kr. 113 frt 1886—1887-re folyván be, a tényleges pénztári eredmény 232 frt.

A közgyűlés a jelentést tudomásúl vevén, a kisorsolt 9 választmányi tag helyébe a következőket választotta: Fialovszky L., Frecskai János, Köpesdy S., Goldzieher I., Farkas József, Felsmann J., Révy F., Tiber Ág., Corzan A Gábor.

Nyilvánossági jog megadása. A vallás- és közokt. miniszter a soproni *Csöndes-féle tan- és nevelőintézetnek* az 1886/7. tanévre — a gymnasium és reáliskola négy osztályára élvezett nyilv. jog helyébe — a *gymnasium hat osztályára adta meg* a nyilvánossági jogot. Hasonlóképen a soproni *Lähne-féle* tan- és nevelőintézetnek is az 1886—7. tanévre az eddig élvezett jog helyébe csupán a *gymnasium hat osztályára* adta meg a nyilvánossági jogot.

A kath. tanitóképzőintézetek kivétele a kir. főigazgatók hatásköre alól. A tankerületi királyi főigazgatóknak a középiskolákra vonatkozó teendői az 1883. évi XXX. t.-cz. intézkedései folytán annyira megszaporodtak, hogy a nevezett kormányközegek, kik eddigelé a *katholikus tanító és tanítónő képezdéknek felügyeletével* is meg voltak bizva, ez intézeteknek különben is a népoktatás köréhez tartozó ügyeit intézni, különösen pedig az érettségi vizsgálatokkal egy időbe eső tanképesítő vizsgálatokat vezetni nem voltak képesek. Ennélfogva a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1885. évi 7079. sz. a. kelt rendeletével a kath. praeparandiákat felügyeleti tekintetben a főigazgatók hatásköréből kivette s a kir. tanfelügyelőkre bizta.

Az osztr. magyar monarchiának a bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet által kiadott térképe a hadügyminiszter rendelete folytán iskolai használatra,

iskolák és tanárok által 30% árleengedés mellett megrendelhető az illetékes isk. hatóság útján. Az egész mű áll 45 lapból és legkevesebb 3—3 lapot tartalmazó füzetekben jelenik meg. A rendes bolti ár laponként 1 frtot tesz, a szétküldés már megkezdetett s az egész mű a jövő évben valószinűleg befejeztetik.

Trefort miniszter arczképe. A m. kir. államnyomdából Trefort miniszternek egy igen sikerült, szép kivitelű és művészi felfogású arczképe került ki, melynek rézkarcza Pap Henrik nagyreményű fiatal művészünk műve. A kép merített chinai papirosra van nyomva halvány színes alapra; magassága 60 cm. szélessége 45 cm. Ajánljuk megvételét középiskoláink főigazgatóinak és igazgatóságainak nemcsak azon oknál fogva, hogy miniszterünknek élethű, művészi képét szerezhetik meg, hanem azért is, mert megvétele által a magyarországi tanítók orsz. árvaházának alapját segélyezik. Az alap ugyanis megvette a kép tulajdonjogát s tiszta jövedelme az alap gyarapítására fog szolgálni. Megrendelések *Rohn József* képezdei tanár és árvaházi pénztárnokhoz intézendők (Budapesten, Krisztinaváros, tanítóképezde), ki a képet az árnak előleges beküldése után azonnal posta útján a megrendelőnek megküldi. Az ár csak egy forint; ebben bennfoglaltatik a csomagolás és szállítólevél költsége. is.

A természetrajz tanárainak figyelmébe. A lefolyt szünidő alatt a Vashegy bányáiban, hazánk egyik leggazdagabb vasérez-telepén, egyebek között mintegy 80 darab barna vaskövet (Limonit) gyűjtöttem azon czélból, hogy azokat ama középiskolák között, melyek természetrajzi gyűjteménye alkalmas e fajú példánynyal nem rendelkeznék, szétoszszam. Az átlagosan 12 : 8 : 2 cm. méretű vaskos kézi példánynyá idomított darabok mind typicusak s specialiter iskolai használatra vannak kiválogatva s idomítva.

A nevezett vasérczet, 2—3 darabot tartalmazó csomagonként, költségfelszámítás nélkül, küldöm meg azon tanintézeteknek, melyek nálam erre reflectálnak. Az intézeteket csak a 30 krajczárnyi portó fogja terhelni. *Dr. Lovassy Sándor*, okl. középiskolai tanár Nagy-Rőczén.

Pótlék

az **Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönynek** 1885/86 áprilisi füzetéhez mellékelt

tankönyvjegyzékemhez:

Visontay János — Dr. Borbás Vincze. **A MAGYAR ÁLLAM ÉS A FÖLDKÖZI TENGER KÖRNYÉKÉNEK FÖLDIRATA.** A gymnasiumok I. osztálya számára. 17-ik javitott kiadás. 1886. Ára 90 kr.

Visontay János — Dr. Borbás Vincze. **EGYETEMES FÖLDIRAT.** A gymnasiumok II. osztálya számára. 16-ik javitott kiadás. 1886. Ára 1 frt 20 kr.

Mindkét tankönyv a nagym. vallás- és közokt. m. kir. ministerium által 15063/1886. számu rendelettel engedélyeztetett.

* * *

Schröder Károly, **VEZÉRFONAL A MÉRTANI SZABADKEZÜ RAJZOLÁS TANÍTÁSÁNÁL,** a középtanodák alsó osztályai számára. 15 kőnyomatú táblával és 41 fametszvénynyel. Negyedik átnézett kiadás. Ára angol vászonkötésben 2 frt.

A nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministerium által 13195/1886. számu rendelettel engedélyezett tankönyv.

Tiszteletpéldánynyal jövő tanévre való alkalmazás czéljából szivesen szolgál

Budapest, 1886. május 28-án.

LAMPEL RÓBERT (Wodianer F.)

könyvkiadóhivatala.

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 10. szám. Junius hó. 1885—86.

Még egyszer a latin nyelv kérdéséhez.

Bigot Károly az ő egykori iskolatársának — ki ép a classicai tanulmányok terén szerzé meg a pályázatok alkalmával koszorúit, melyeket most levelenként tépdel szét, hogy a latin nyelv megtámadása által vívja ki rendkivül nagy népszerűségét — Frary Rezsőnek szemére hányja, hogy azt művelte, mintha az áldozó pap a szent szobrot, melyhez a laikus nyulni nem mer, maga törné szét. A hit és a hagyomány által megszentelt bálványt puszta bálványnak mutatja be. Az élő hitben élő eszmény tartalmatlan ködképpé, agyrémmé válik, „velut aegri somnia.“

Bigot ezzel nem elégszik meg, tovább megy és Frary eljárásától megtagadja a tapintatot, a neveléstani nagy küzdelemben szükséges taktikát. Ugyanis Frary a latin nyelv egyenes kiirtásának érdekében emelvén szót: azon reformjavaslatok utját is bevágta, melyek a humanismus és realismus közti ellentét kiegyenlítését, áthidalását czélozták. Föltétlen meghódolást követel, mint a korszellem diadalmas vezére. Még annyi kiméletet sem tanusít, mennyit a római hóditó még az ellenszegülő tartománynyal szemben is jónak látok tanusítani. Teljes fegyverzettel lép elő és sorompó elé hívja az antik-kor szellemét. Ennek egyszerű, természetes mesterkéletlen formáját szembe állítja a modern kor bonyolult világával és e szellem alkotásait mint gyermekálmokat, ifjúi ábrándokat utasítja el, melyek az ifju nemzedék izmait meg nem edzik az élet durva küzdelmeire, az ifju nemzedék szivét meg nem érlelik a modern világ nézet befogadására, az ifju nemzedék elméjét be nem butorozzák a modern tudás szükséges ismereteivel.

Frary könyvében majdnem kozmopolita hang van, hogy nem egyszer csodálkozva kérdezém meg magamtól: hol a chauvinista

franczia? Csak a földrajz és történelem tanítására vonatkozó gyönyörü és a szellem bájával megvesztegető fejezeteket kell elolvasnunk, hogy az iró egyetemes emberiségét magunk előtt megjelenni képzeljük. De a stil szellemessége, csillogó fénye eltakarja a durva valót: a nemzeti elkeseredést, a fékezhetetlen megtorlási vágyat, az anyagi küzdelem nagy harczában a nemzetgazdasági érdeket. A chauvinista ott van, csak lappang. Mikor büszkén hirdeti az utilista morált, épen nem akar tudni Stuart Millnak, az utilismus legmélyebb nyomon járó bölcsészének altruismusáról. Csodálatos módon, e szó elé sem fordul Frary könyvében. Pedig az altruismus: az önzésből üzött önzetlenség e műkifejezése legkétségbevonhatatlanabb bizonyíték a humanismus szükséges volta mellett.

Frary a latin nyelv kérdését oly fejezetekkel készíti elő, melyeknek bölcselmi kifejtését a földrajz tanításáról irott fejezetben találjuk meg.

Két külön világnézet áll egymással szembe.

Frary a franczia haza válságát, melyről koszorúzott pályaművet is irt, a nevelés radikalis reformja utján akarja orvosolni, szeretett hazáját régi dicsőségébe vissza helyezni.

Tulszárnyaltatva látja nemzetét ipar, kereskedés, világhatalmi állás tekintetében. Égeti az elmaradottság szégyene. Reá tör a középiskolára, mely a demokrat munka korában holmi diplomás aristocratiát nevel, mely improductiv elemét gyarapítja az országnak, mely alig birja e proletár had ambitióját, tömegét kielégíteni.

A hivatalkeresők legiója ellen támad és a munka, a kereskedés vagyoni jólétet teremtő pályáira utasítja az ujabb nemzedéket. A jól beszélő (parleur) nemzet helyett, végre a tett mezejére verítékes küzdelemre edzett ifjakat akar szétküldeni és pedig szét a világgá. Az anyaföld hadd bocsássa ki szorgalmas, munkás méhrajait: lepjék el a föld minden pontját. Tonking, a Kongó melléke, Kanada, Australia többé nem távolságok, a világ-verseny emporiumai: ez emporiumokon a szűk látáskör okvetetlenül szégyent vall. Birni kell az üzleti szellemmel, a tőke-elhelyezés titkával, a vagyonszerzés szenvedélyével, hogy Franczia ország helyet vívjon ki magának a világban. A classicai nevelés időrabló, terméketlen. A classicai ideal túlhaladott. A humanismus magasabb, realisabb alakot ölt a világpolgárság keretében. Az aristokrat intézmények

egyike az universitás diplomagyártása; az értelmi aristocratia ép oly külön kaszt, mint a születési aristocratia.

A bolt, az üzlet, a mühely és a gyár: egyenlővé tesznek. Mindenki utat törhet. A kormányzók és kormányzottak érdeke nem külön érdek. A kormányzók biztosítását nem az állam eszközli többé, hanem a kormányzottak érdeke a mérvadó. Töröljük el a hivatalnoknevelő collegiumokat, melyeket Frary egy új hűbériség melegágyának nevez.

A gúnyszót, melyet Guizotnak szemébe vágtak: „Gazdagodjatok," vegyük komolyan. Ugy is a nyereségvágy ellen a nyereségszomjasok tudnak legszebben beszélni. A magánéletben a fitogtatott önzetlenség csúfot vall. Ósdi jelszó: Román kivül nincs üdvösség. Meg kell dönteni. Még pedig mielőbb. Mert a társadalmi forradalmak aknái felett járunk. Bastiat szerént a baccalaurea gyümölcse a socialismus. A termelés költségei szaporodtak. A terméketlen fogyasztók tömege gyarapszik. Az állam ereje kimerül; a társadalom jólétét kiszivattyuzza. Ha egy szóval akarnók kifejezni Frary irányát, törekvését: e szó egy negativum, egy mély jelentőségü positiv valaminek tagadását kifejező szó volna: eszménytelen nevelést akar.

Nevelés eszmény nélkül!

Egész erélylyel tiltakozik e feltevés ellen ugy Frary, mint tiltakoznak mindazok, kik vezérlete alá szegődnek.

Maga Frary azt mondja, hogy a miért ő a latin nyelvet eltörli, azért nem barbár. — „Eretnek vagyok, de nem istentelen."

Vagy Frary indokolását, sokoldalu érveinek irányzatát nem fogadják el azok, kik a classicai oktatás ellen harczolnak és helyébe a modern irodalmak nevelő hatását teszik, vagy magok is human nevelést képzelnek human tanulmányok nélkül.

Merésznek és egy elfogult classicus elmaradottságban ledző korlátolt felfogásának tünik talán föl ez alternativa; de ha figyelmesen át meg át olvasta valaki azt a gazdag irodalmi vitát, mely Frary könyve nyomán kitört, lehetetlen nem éreznie, hogy két világnézet összetűzéséről, elkeseredett tusájáról van szó. — Kérdés: lehető-e a humanismus human irányu műveltség nélkül? Ha nem lehetséges, akkor: az érdek harczaira, az anyagi jólétre, az üzlet fogásaira, a szerzés szenvedélyére kell-e nevelnünk, mikor az élet úgy is kifejleszti alsóbb tehetségeinket, ugy is megbénitja mora

lis erőink kifejtését, meggátolja — hogy egy régi kopott mondással éljek — hogy a fák az égig nőjenek.

A szeg fejére üt Brunetière a Revue d. d. Mondes 1885. deczember havi füzetében irott gyönyörü czikkében, melyben Frary irányát egypár szóval így jellemzi: „haszontalanok a latin tanulmányok, ha az iskolát a bolt előszobájának tekintjük.“

Ha a Frary elvét valló harczosok a vezért, az érvelés, az indokolás terére nem követik; a hasznosság túlnyomó előtérbe tolását tőle tapintatlan eljárásnak veszik; azon *érveit* szinezik ki gazdagabban, melyek a modern irók tökélyesebb, képzőbb hatását állitják szembe a latin irókéval, egész élvezettel idézik Macaulay sokszor idézett állítását, hogy a régiek által ránk hagyott szellemi tőkét a kamatok kamatjai felülmulják. Egy modern angol művelt nő több műveltséggel bir, mint Grey Johanna, ki Medeát olvasta. Frary meleg passusát, mely a franczia irók fölényét tünteti föl a latin irók felett, kiegészíti azon állítása, hogy a régi kor irodalmának értéke folyton csökken, mert töredéke az egyetemes irodalomnak, és a számláló állandó lévén, a nevező a végtelenségig növekszik.

Shakespeare fölénye a görög tragikusok felett, különösen azon csekély mérvű olvastatás mellett, mennyire a gymnasium itt-ott kiterjeszkedik, Racine magassága Seneca felett, Lafontaine finom elegantiája, gazdag életbölcsesége Phaedrus felett, Michelet előnye Cornelius és Caesar felett, Macaulay-é Tacitus és Salustius, Lamartine-é Horatius felett, az ujkori bölcsészek széles látásköre a Stoa hívei felett: oly meggyőző erővel toborzanak Frary követői közé, hogy szinte csodálkozunk az elfogultság, előitélet nyügöző hatalmán, mely a classicai irókat még a tanterv programmján tartja meg.

Egész diadallal hirdették a mi sajtónkban is Bodnár és tártársai, hogy a humanismus ügye nem veszt a classicai oktatás mellőzése mellett. Ha tehát Frary hasznossági elve visszariasztja a gondolkodókat az új eszme elfogadásától, ez elv hangoztatását csak a franczia társadalom megnyerésére irányzott fegyvernek kell tekinteni. Ez csak ostromgép, de nem az ostrom terv egész mivolta. A várat ha nem lehet egyenes rohammal bevenni, meg lehet kerülni. A classicai oktatást, ha nem lehet mellőzni, lehet aequivalenssel pótolni.

Igaz, hogy akkor Fraryt kiragadják eszmeköréből, min

nem lehet csodálkozni. A társadalmi eszmék oly előhaladott harczosa, mint Frary, gyanus vezér Magyarországon, hol e kérdések fenyegető viharát még csak tengerpartról szemléljük és már Lucretius szépen megmondá, hogy édes dolog a tenger hullámzását nyugodt kikötőben szemlélni. Frary társadalmi jelszót hirdet. Ez a tessera a mi hadunknak nem tetszik, holott ez a küzdelem auspiciuma. Frary bene auspicatusnak véli magát: a mi közöttünk harczoló hívek még érintetlen épségében akarják fenntartani a *várat*, habár „proximus ardet Ucalegon", hiszen a gőz és villany korában mi van távol, hol rázkodik meg a közrend teljesen elszigetelt hatással?

De hiába kerülik a kérdés lényegét. A human műveltség az élő nyelvek keretében egységre sehogy sem tud jutni.

Egységes elvek a nemzeti különleges irodalmakban hol találhatók?

A versenygő nővérek: a versenygő nemzetek élő nyilatkozatai ez irodalmak, tele a kölcsönös küzdelmek fájó emlékeivel, az elkeseredés, izgatottság kifakadásaival, telve a nemzeti gyülöletben lángoló honszeretet túlzásaival, a mától holnapig élő eszmék jelszavaival. Hogy képletesen szóljak: az istenek vére, az *ikhor* helyett párolgó vér gőzölög az irodalom mezején is. Mint Kaulbach Hunnok harczá-ban az elesett hősök árnyai a levegőben folytatják a küzdelmet, a nemzetek véres csatamezeje felett emelkedő ujkori Parnassuson foly e harcz.

Hiszen Hugo Victor egyetemes emberszeretete, egyetemes emberi vallása, mely a felekezet falai közé nem zárható, a Rémes év lapjain gyülölséget hirdet, a Chatiments-ban a felháborodás ostorát csattogtatja. A küzdelem oka a közvetlen multban keresendő.

Vajon a mi magyar fajunk faji küzdelmeiben nem az elkeseredett chauvinismus táplálékát nyujtja-e a XIX. évszázad legnagyobb költője?

És tovább megyek. Heine gunyja, szellemessége, mely nevet az egybeomlott Olymp felett, a romantika érzelgését szintén kaczajjal teszi pellengérre: mily eszményt, mily cultust hirdet? Ad-e egy nyugodt, egy szilárd pontot, melyen az ifju fölépithesse világnézetének épületét.

Minden valódi nemzeti költőnél ugyanezt ki lehet mutatni.

Petőfy csupa tűz, csupa forrongás, csupa láz, a szenvedély égő vulkánja, mely ontja tüzét, hevét, gyujt, éget, az ifju sziv honszeretetét lángra lobbantja: de a mit a humanismus eszményе alatt és eszmény nevelő hatása alatt értünk, nyujtja-e? A Tobiás kalauzolására leszállt angyal megjelen-e a láztól megkapott ily világban?

A haragvó Akhilles lecsillapítására megjelen-e Pallas Athenae ott hagyva a fényes Olympust?

E Pallas Athenae a classicai irodalomban található fel.

Fraryt érti az, ki a socialis forradalmakban készülő eszményt megpillantá Louis Blancék terveiben. Fraryt érti az, ki a hasznosság címe alá rejtőző egyenlőség egy szinvonalra szállító törekvését látja a gyárak lerombolásában, az európai válságos rázkodásokban.

De olvassa el bárki az Élőnyelvek cz. fejezetet: nemcsak az van benne, hogy mily haszna van a franczia ifjunak, ha megtanul angolul, németül, olaszul, spanyolul, sőt arabul és khinai nyelven is: hanem az is benne van, hogy e nyelvek birtoka világ polgárrá teszi a francziát és a Nesthocker kimenekszik a haza szorító karjaiból és ..... jó üzletet csinál Indiában.

Ide nem merik követni Fraryt a mi magyarjaink. Pedig itt van a döntő különbség.

Van-e egységes vonása a cultura arczulatjának.

Van-e egységes alapvonala a humanismusnak?

Ez a kérdés lényege. Igen vagy nem?

Ha van: hol a megállás. Minden szükséges nyelvet gyurjunk bele az ifjuba, hogy megállja a helyét, hol?

A világ piaczán.

Ne időzzön a forumon. Ne vigye magával az emberiség jogairól a meddő vitát ki a világba.

És épen ezen fordul meg a kérdés megoldása is.

Az én hitem szerént: van az emberiségnek népcsaládokra szakadozott óriás csatamezején találkozási pont. Van a humanitásnak minden nép számára közös iskolája.

Ahelyett, hogy a modern irók izzó szenvedélyének láng italát adjuk a különben is izzó szenvedélytől égő ifjunak egymagára: van valami a nektárból, melyet Tantalos lerabolt az istenek asztaláról.

E Tantalos a classicai világ irodalmába önté e nektárt.

Az asztalt a Parnasson és Róma Palatiumán vagy az Esquilinushegyi palotában teríté meg.

A szétágazás a törzsben egyesül. Mint az indo-európai nyelvcsalád ágai felfedezik a közös szókban nyelvök csiráit: igy a modern cultura száz meg száz arczot öltö népei megtalálják a cultura közös emlékeit, első alapvonásait, első igaz benyomásait, első egyesítő eszméit a classicai nép hagyományában.

És Brunetière finom látással veszi észre a kérdés tulajdonképi nyitját említett czikkében.

A latin irókról igy szól: „könnyü kézzel, biztos vonással rajzolják, hogy úgy szóljunk, azon egyetemes ember lelki arczának körvonalait, kinek lelke, utánuk mindig módosúl, bonyolódik gazdagabb lesz ezerféle alakban, ezer meg ezer körülmény befolyása alatt, de azért nem szünik meg alapjában *ugyanaz* maradni.“

Brunetière e megjegyzését még ugyan ő kiegészíti egy másikkal, mely elvontnak tünik föl, de a dolog lényegét fejezi ki, hogy t. i. a latin irók a tér és idő categoriáin kivül alkotnak és irnak.

Tudom, hogy ez állítás a védelemben csupasz helyet hagy. Hiszen a görög irók nemzeti irók. A latin irók római irók. Az Aeneis magán viseli Augustus korának jellegét. Hiszen Beulé szemére is hányja Vergiliusnak, hogy Augustus alakja miatt törpül el Aeneas Homeres hősei mellett. Beulé élesen meg is támadja az iskolában olvastatható szerzők servilismusát, mely ugyancsak egykor nyomott szellemét viseli magán. És mégis állítni merem, hogy a *haza* és *vallás* egysége: az Olympos és a föld frigye, az egyetemes emberit kifejező istenek eszményi alakja soha szebben nem ragyogott és Platon transcendentalis világnapjának hajnali derengése sugárzik az Aeneis VI. énekében az Acheron busan zokogó hullámain túl. A túlpartra sovárgó, új életet, új testet kivánó árnyak: az emberiség egymást felváltó nemzedékei, kik a közös multból, az alvilág limbusából kerülnek ki a földi küzdelem csatasíkjaira.

Közös mult: egy emberiség, melyet a római a világhatalom alakjában fejezett ki, melyet Platon az *eszmék* közösségében tüntetett föl. Socrotes halála: az igazság egyetemességét szentesité. Tehát nem a nemzeti, a korok jelszavai alatt versengő részletes igazságok, melyeknek tükrei az élő nyelvek irodalmai:

hanem az ember joga az igazsághoz. És a római jogban ez igazság politikai formuláit véljük hallani.

A jus gentium — nem jura gentium — eszméjében vannak az egyetemes ember vonásai. Tiszta arcza ragyog az antik irodalmakban.

Mintha lemondanánk — egy időre — a classicai emlékek templomában a közös anya ölelő karjai közt a nemzeti, bármily jogosult és okvetetlenül szükséges küzdelmek egymás ellen ingerlő jelszavairól, hogy együtt találkozva, testvéreknek ismervén fel egymást, egymással szemben a *humanismus* jogait tartsuk tiszteletben.

A *mult* közös kincsét visszük a harczba és a legszentebb érdekek, a legjogosabb tusák közepette érezzük, hogy izlésünk az eszmény szeretetére esketett föl. És ez izlés, ha a modern nemzeti iró kifejezi gondolataink világát, vágyaink körét: önkénytelenül azon kanonnal méri, mely kanont az *emberiről* vettünk, — hol és mikor?

Megjelöli Brunetière ez izlés forrását. „Egész mult él mibennünk, melyről alig van tudatunk, melyet még gúnyolunk vagy bántalmazunk is olykoron, de a melyet magunkban le nem rombolhatunk; és szerencsére, mert talán ép ez valónknak legjava.“

E kincset szerteszórva találjuk meg az egyes népek irodalmában. Fáradsággal gyűjtögetik egybe az élő nyelvek valódi és nem üzleti czélból tanitói; de ama középiskolai kárba ment idő alatt, melyet classicai oktatás czím alatt támadnak meg itt is, ott is: e közös kincs értékének becslésével foglalkozunk és megtanítnak arra, hogy *keressük*. „Keressetek és megtaláljátok“ — mondja az Irás. De ha nem tanultuk megkeresni!

Hiszen akár a romantika, akár a realista irány az ember egészét ki nem fejezik. Jogosult mindkét irány, mert amaz a szív elévülhetetlen jogait, emez az élvezet és gyönyör kikerülhetetlen szükségeit védelmezi: de az érzéki szemlélet varázstükörében magát az embert nem sugározza vissza ugy senki, mint az antik költő.

A történelmi eszmék fejlődését behatóbban és tisztább öntudattal tárja fel a modern történetiró: de az ember jogát a halhatatlan hirnévhez, az egyéniség cultusát a társadalom és nemzet harczaiban nem tükrözi úgy vissza egy történetiró sem mint

Thukydides és Tacitus. Ez utóbbiról Thomas azt állitá, hogy egynehány lap Tacitusból több emberismeretre tanit mint a történetirók összes műveinek háromnegyed része.

A modern bölcsészet a lélektan határait a physiologia microscopicus világaira is kiterjesztvén végtelen távlatot teremtett, mely az öntudatot mélyebbé teszi, de a szív és elme tehetségeinek egyszerű rajzát, mely sokkal közelebb fekszik az eszményekért rajongó ifjú lelkéhez: az antik bölcsészet adta meg.

Az ujabbkor vívmánya, hogy az ethika elvont világa helyibe a sociologia törvényei alá helyezett ember kötelmi körét véghetetlen részletesen és szabatosan tudja megvonni: de azért Sokrates egyszerű diologjaiban mint Krisztus paraboláiban soha el nem évülő egyszerű alakban látjuk fölvetve a jó és rosz kérdését és a jó eszménye sugárzik Sokrates silenhez hasonlított alakjáról, melyet Alkibiades oly rajongó szeretettel rajzol Platónál. Jules Simon meggyőződésemet fejezi ki, midőn igy ir: „Gyermekeinket korunk s hazánk számára kell nevelnünk, de korunkat s hazánkat nem szabad elválasztanunk a latin fajok és az emberiség hagyományaitól.“

Nem bizony, mert az emberiség hagyománya a haladás örök vágyát repraesentálja. Az örök vágyat ép arra, hogy emberiséggé váljunk.

A mi a modern irodalom gazdagságával szemben a görög-latin irodalom termékeinek korlátolt számát és „csökkenő“ értékét illeti, kérdem: a műtökély értéke függ-e a későbbi műtökély értékétől?

Az idegen irodalom különleges történelmi leszármazása alapján létre jött eszme független-e magának az embernek mint ilyennek egész mivoltát átölelő classicai emlékektől?

A vallás értéke függ-e a vallásos eszmék történetének értékétől és a bibliát leszorítják-e legjelesebb kijelentői a vallásos életnek?

Dávid zsoltárainak egyéni hangja, egyéni küzdelmekből eredő forrása rontja-e az élet e vizének hatását?

A classicai eszmény hatása alatt létrehozott rengeteg irodalom ugyanazon ember tükre, melynek a classicai első sorban volt tükre, és ha a socialis ember lélektanát a szenvedélyek fejlődését a történelem kalauzolása mellett megismernünk a lélektan legbonyolultabb fejezetét alkotja: e bonyolult fejezet megértését megkönnyíti a philologiai képzés, igazán nemes irányu felfogás mellett.

Gyökerek nélkül nem próbált még senki sem ültetni. De nem, még

föld nélkül sem. Az egész fáknak átültetése koczkáztatott kisérlet marad mindenha. Pedig a cultura ős talaja a traditio, melyet a classicai emlékek együtt alkotnak. Renan mondá, hogy az emberiség valójában nagyobb mérvben alakult a holtakból mint az élőkből és a nemzedékeket összefűző solidaritás a történelmi korokon keresztül alkotja a társadalmak összekötő kapcsát, ha nem alkotja okát és a polgárosultság semmi egyébben nem különbözik annyira a barbarságtól, mint abban, hogy van hagyománya.

Brunetière ép a legsebezőbb: a gondolatok által elleplezett háttér ellen intézi támadását. A democratia eltörli a hagyományt azért, mert hagyomány. Nincs ideje, hogy hagyományt alkosson; mert a csatamezőn elhullottak szent emlékét az ujabb nemzedék romboló gunyja, sietős tevékenységi láza összetöri.

Élő példa Frary, ki a classicusok ellen tör lándzsát, holott ezek voltak az emberi értelem hosszú ideig tartott kiskorusága alól felszabadítóink.

A felszabadítókat az értelmi aristocratia kaszt-alkotóinak látja a mai utilismus hálátlan sietsége.

Ote-toi, que je m'y mette: mondja egyik nemzedék a másiknak.

Mikor jártunk el kegyeletes áhitattal a mult romjaihoz? Mikor másolgatta Petrarca Cicero műveit?

A cultus e neme együtt az ereklyegyüjtő vallással alkották polgárosodásunk legdrágább, legszentebb összekötő kapcsait.

E kapcsokat tördeljük össze.

Apáczai mondá a kolozsvári kollegium falai közt az ujonnan épült nagy teremben a philologia védelmére amaz emlékezetes szavakat, hogy a theologia sas, mely az égbe tör, de az egyik szárnya a philologia, a másik a philosophia.

A haladó emberiség sas-szárnyai lemetszéséről van szó. Ne hagyjuk, ha még a szárnyalásról lemondani nem akarunk.

(Kolozsvár.) *Hegedüs István.*

Internatus a tanárjelölteknek.

„Mindent lehet rögtönözni, csak jó tanácsot nem.“ *Frary.*

Ha nálunk, a mi tanárképzésünk terén valakinek bő tapasztalatai vannak, akkor érdemekben gazdag tagtársunk Bartal Antalnak bizonyosan vannak: hisz' ki is tapasztalhatott e téren többet, tanárképzésünk hasznos és káros oldalait ki is ismerhetné jobban, mint épen ő, a kit a tanárjelöltek — a tudomány bármely ága legyen is szakmájuk — egyenlőkép jóakaró atyjukként tisztelnek; kinek volna tehát több joga hozzá, hogy tanárképzésünkről, annak módjáról szóljon, mint épen neki, ki a döntő okokat közvetetlen tapasztalata gazdag tárából szedheti elé?

Hozzá is szól egyesületünknek a tanárképzés ügyében készült memorandumához e közlöny 6. számában, bonczolgatja annak két részecskéjét, de a nélkül, hogy az egésznek gyakorlati értékéről említést tenne.

Velem együtt, ugy hiszem, sokan gondolták, hogy Pirchala Imre, a memorandum szerkesztője, Bartal A. észrevételeit nem hagyja szó nélkül. Pedig ugy hagyta. Nem tűnöm föl tehát talán tolakodó színében, ha a kérdéses sorok megjelenése után mintegy harmadfél hónapra én kérek engedelmet a hozzászólásra.

Ismeretes mondás, hogy ‚le stil est l'homme'; B. czikke e mondást megczáfolta, mert a ki őt ama czikke után akarná maga elé képzelni, az a mindenben nyugodt, komoly férfiu helyett valami pezsgő vérű, izgó-mozgó alakot képzelne, — mert hisz az egész czikket bizonyos enyelgő elevenség, itt-ott némi gúny lengi át.

Vagy nem az-e az, ha a memorandumból azt olvassa ki, hogy az a fiatal tanárt valóságos gentlemanné óhajtja képezni, vagy midőn azt mondja, hogy ‚Csak nem képzeljük, hogy a műveltebb körök finom modorának elsajátitása czéljából a kormány illem- és táncztanárokat fog a fiatal tanárok mellé alkalmazni vagy arról gondoskodni, hogy divatos ruházatuk, stb. legyen.'

Ama memorandumból ilyesmiket csak az betüzhet ki, a ki az internatus intézményének határozott ellenzője.

Pedig a mi sajátságos állapotunknak minden oldalról tekintetbe vételénél az internatus fölállitása mellett sokkal több fontos ok szól, mint a mennyi általános tanügyi szempontból ellene fölhozható.

A memorandumban említetteken kivül legyen elég hivatkoz-

nom közoktatásügyi ministerünk ő nagyméltóságától már nehány alkalommal hangoztatott, bizonyosan bő tapasztalaton nyugvó ama kifejezésre, hogy ő az internatustól a tanárképzés terén igen sok üdvöset remél; meg Berzeviczy Albert közokt. min. tanácsos urnak a ‚Nemzet' 1885. é. decz. 24. sz. megjelent „A középiskolai tanárképzés kérdéséhez" cz. czikkére és a napokban a VI. ker. casinóban tartott fölolvasására vagy az ‚Egyetértés' tanügyi mellékletének czikkeire, melyek, ugy látom, az internatus kérdését mind a mai kor kivánalmainak és sajátos állapotunknak tekintetbe vételével fogták föl.

De lássuk B. kifogásait közelebbről.

Megütközik először e kifejezésen: „a tanárokkal érintkező közönség panaszt emel a társadalmi műveltség hiánya miatt." Az ehhez kapcsolt kérdéseit és elmeskedéseit nem bonczolgatom; messze elsodorna czélomtól; kérem azonban t. tagtársaimat, pillantsanak azokra vissza s a ki e kérdésnek a közgyűlésen tárgyalását hallotta vagy olvasta, látni fogja, hogy mily enyelegve akarja itt B. az internatus kérdését elütni: mert hisz' világos, hogy sem a közgyűlésen egyetlen hang, sem a memorandum egyetlen betüje sem mondta azt, hogy a tanárokkal ‚hivatalban' érintkező közönség ‚hivatalosan', vagy talán az illetőnek szemébe mondva emelt panaszt a tanár társadalmi műveltségének hiánya miatt, hanem a magán társaságokban, a foglalkozások és szórakozások mellett találkozók gyakran szokták emlegetni, hogy bizony egyik-másik tanárnak kevesebb a társadalmi műveltsége, mint a mennyit társadalmi állása megkiván.

És e mondás alaposssága azonnal szembe ötlik, hacsak átsurranunk gondolatban azon, hogy — ugyan van-e a művelt társadalomnak olyan osztálya, mely akár a politikai, akár a társadalmi ügyek intézésére oly kevéssé igyekeznék hatni, mint épen a középiskolai tanárok? Van-e olyan, mely nagyobb számu tagból álló családi vagy társas körben oly kevéssé érezné magát otthonosnak, mint épen mi közülünk igen sokan? Pedig ez a társadalmi élet első követelése, ha azt akarjuk, hogy tekintélyünk ne csak az iskolában, hanem a társadalmi életben is legyen.

Nem internatus kell, hanem „tiszteletet, tekintélyt kell a tanári osztály számára biztositani felülről és alulról — mondja B. — hogy páriává ne sülyedjen polgártársai előtt." Láttunk mi már egy társadalmi osztályt, melynek tekintélye ugyancsak biztositva volt

felülről is, meg alulról is, tiszteletre azonban szert soha se tehetett. A tanárnak tekintélyét is lehet biztositani hivatalos foglalkozásában s erről nem is lehet szó, azon kivül azonban csak maga biztosithatja azt magának — főleg tudományával; tiszteletet azonban, ugy itt mint amott, csak személyes jó tulajdonságai szerezhetnek neki, melyek közé bizonyosan nem tartozhatik az a szögletesség, melyet a társadalmi élet terén igen sok tanáron tapasztalunk a nélkül, hogy társadalmi műveltségük hiánya miatt a közönség panaszt emelne.

Ez az egyike ama hibáknak, melyektől egy modern alapra fektetett internatus fölállitásával a memorandum a fiatal tanárjelöltet megmenteni akarja olykép, hogy nem engedi őt át ama sanyaru sorsnak, melyben most számosan sinlődnek, melyben soknak ellenállhatatlanul oly tulajdonságai fejlődnek, melyeket később kiirtani vajmi nehéz, sőt itt-ott lehetetlen.

B. az ily tanárjelöltet egyideig inkább nyomorogni engedné s ha elvégezte tanulmányait, menjen el valamely előkelő családhoz nevelőnek, ott majd ‚lesz alkalma helyes megfigyelés utján azt a finom modort elsajátitani, mely a magasabb műveltségü köröket jellemzi.‘ — A társadalom egy igen lényeges és egyre népesebbé váló osztálya képzésének egyik igen fontos irányáról ilykép gondoskodni, szerfölött egyszerü és könnyü, de épen oly eredménytelen is — főleg nálunk akkor, midőn az előkelőkről örömmel kezdjük tapasztalni, hogy gyermekeiket napról napra jobban szeretik nyilvános iskolában, mint otthon taníttatni: ha ez igy fejlődik s helyesen igy is kell fejlődnie, akkor nem tudom, nevelői állásra helyezhető-e el több tanárjelölt vagy egy jól rendezett internatusba.

Arról pedig, hogy a nevelői álláson tanulhat-e többet a tanárjelölt vagy az internatusban s hogy az internatusban pariának sem nem tekintetik, sem azzá nem válhatik, mig ellenben a nevelői álláson ez nemcsak kizárva nincs, hanem néha csakugyan annak tartják is: mindezekről nem érdemes szólani. Arra azonban, hogy a társadalom alsóbb rétegében növekedő tanárjelöltnek gyakran hogy akad alkalma ‚a magasabb köröket jellemző finom modort elsajátitani,‘ hadd mondjak egy példát.

Egy főrangu apa gyermekei mellé nevelőt keres. Elküldik hozzá hosszu dicsérő levéllel a jelöltek egyik legkiválóbbikát; gyermekei leendő nevelőjét az apa nagy szivesen fogadja s magával szemben leülteti. A kiváló jelölt első teendője, hogy lábait keresztbe

veti s szegény talán még ma se tudja, hogy mért nem lett ő a főrangu családnál nevelő: pedig arra, hogy az internatusban figyelmeztessék őt rá, hogy oly alkalommal miként viselje magát, a kormánynak sem ‚illem- vagy táncztanárt alkalmazni, sem divatos ruháról stb., mint B. hiszi, gondoskodni' nem kellene; az internatust vezető férfiaknak száz meg száz alkalmuk ajánlkozik, hogy a jelöltet ilyesekre figyelmeztessék, s ezzel még nem válnának ‚illem- vagy táncztanárokká.'

‚A tapasztalat mutatja, hogy az ily alumneatusok vagy seminariumok növendékei mily szögletesek, ügyetlenek és érdesek, egyszóval járatlanok mindabban, a mit finom társadalmi műveltségnek szoktak nevezni.'

Ez a leirás illik a gymnasiumok régesrég alapitott s ma is régi szervezetükben levő szegényes alumneatusaira; némileg megfelel a szintén régi német seminariumoknak is: de következik-e ebből, hogy mi egy most keletkező internatust ne tudnánk oly alapra fektetni, mely ugy a tanulás, mint a társas élet követeléseinek teljesen megfelelhetne?

De ha pallérozná is az internatus a tanárokat, mondja B., nem érnénk czélt, mert a tanárjelöltek nagyon kis fractioja férne bele.

Valóságos üstökénél fogva elérántott ok az internatus ellen; mert először, ha az internatus eleintén kevés számu tagra állittatnék is, következik-e abból, hogy azt később, ha czélszerünek bizonyul, tágitani nem lehet? Azután meg itt vethető fel az is, hogy a 3—400 frt stipendium jár-e nagyobb haszonnal a jelöltre vagy az, ha ugyanazt az összeget az internatusban költenék reá? Továbbá ha összeszámitanók, hogy hány jelölt jut előkelő házhoz nevelőnek, főleg a már elébb jeleztem körülmények mellett, midőn a nevelőtartás napról napra ritkább: kétségtelenül azon eredményre jutnánk, hogy azok az előkelő házhoz jutott nevelők a jelölteknek még jóval kisebb fractioját képeznék, mint az internatusban elhelyezhetőké.

De még ha az ellenkezőt tapasztalnók is, az államra és a tanitásra nézve még akkor is jobb lenne az internatus, mert azoknak, kik 8—10 évi nevelősködésre vállalkoznak — mert rövidebb időre ritkán szerződtetik őket — nagy részük nyilvános iskola tanárává többé nem igen lesz.

Sajátságos, hogy B. kétszer is emliti a felekezeti, szerzetes

tanárokat, kérdvén: „hát a többi leendő felekezeti, szerzetes tanárok maradjanak-e kevésbbé műveltek?“

A ‚felekezeti‘ szót tisztán a ‚protestansokra‘ értve azt mondhatjuk, hogy az államnak a tanárképzés terén netalán teendő ujitását, ha hasznosságáról meggyőződnek, ők is utánozni fogják; a ‚szerzetesekről‘ pedig B. t. tagtársunk bizonyosan jobban tudja, mint sok más, hogy a panasz nem a szerzetesek tisztelete és tekintélyének ellen hiánya szokott rendesen fölmerülni; nekik a társadalmi élet terén szereplésök, azon való otthonosságuk pedig kifogásra alig szolgáltathat alkalmat: s igy azoknak ismételt fölemlitése legalább is fölösleges volt.

De a milyen gyöngék B.-nak az internatus ellen felhozott okai, ép oly sajátságos az azokból levont következtetése: „Az internatus nem bir és *nem is birhat* avval a kellékkel és eszközökkel, hogy azt a finom társadalmi műveltség elérhetése szempontjából számba lehessen venni.“ (?!)

Ha B. ‚a finom társadalmi műveltségü ember‘ alatt valóságos szalon-hősöket, divat-bábukat ért, helyes következtetése; de mindannyian tudjuk, hogy nekünk nem olyan tanárok kellenének s igy az internatusnak se az lenne a feladata, hogy a jelölteket olyanokká képezné s ennek tudatában egy intézményt, a melyről még azt sem tudjuk, hogyan terveznék, már keletkezése előtt ily határozottan elitélni, legalább is nagy merészség! De mert B. t. tagtársunk ellene van magának az internatusnak, a memorandum két részecskéjéből okokat szorit ki az egész intézmény ellen.

B. czikkének utolsó pontja arról szól, hogy miként tartja ő a tanári pályát mind anyagi, mind szellemi tekintetben annyira emelhetőnek, hogy annak szolgálatába állani a jobb módu szülék gyermekei se resteljenek. Ebben, ugy hiszem, vele mindnyájan egyetértünk; csak hogy itt is az a bökkenő, hogy a mit itt mond, az nem a tanárjelöltek képzésére, hanem a már állomáson levő tanárra vonatkozik; ha pedig mi tanárjelöltjeinket ezután is ugy akarjuk állásukra bocsátani, mint eddig, akkor B. tagtársunk ez utóbbi pontba foglalt üdvös óhajtásai közül csak nagyon kevésnek megvalósulását remélhetjük, s igy még amaz óhajtások teljesülése sem tehetné fölöslegessé az internatust; mert még ha az egyetemmel szoros kapcsolatban levő tanárképző tanitás tekintetében mindent megtehetne is, miben pedig azt a mi tanárjelöltjeink anyagi helyzete is szerfelett akadályozza, még akkor sem szabad szem elől

tévesztenünk, hogy nekünk tanárjelöltjeinket nemcsak tanitanunk, hanem a szó szoros értelmében nevelnünk, még pedig igen gondosan nevelnünk is kell, a mire az internatuson kivül számba vehető vagy az eredményről biztositó más módunk nem igen gondolható: s én azt gondolom, hogy a memorandum ‚társadalmi műveltség'-e szintén főleg erre vonatkozik.

Mindezek után „dato non concesso" fejezem be soraimat én is, mint Bartal tagtársunk: ha az internatusnak a tanárjelölt társadalmi műveltségére semmi haszna sem lenne is, tagadhatatlan, hogy 1-ször az egyetemi tanár a tudományszakok mai rohamos haladásánál kénytelen merő szakszerűségre szoritkozni; tanitványait megismerteti ugyan szaktudományának még apró részecskéivel is, de a középiskola követeléseivel nem sokat törődhetik; 2-szor az egyetemen létező tanárképző is csak ugy érheti el czélját, ha működését egy kivüle álló intézmény, az internatus, rendszeresen és szakadatlanul támogatja: miből kétségbe vonhatatlanul következik, hogy a mai kor kivánalmainak megfelelő alapon nyugvó internatus lenne nálunk az a forrás, melyből jelöltjeink pályájukra lépésük előtt az azon őket majdan vezérlő ideák nagy mennyiségét meríthetnék; a mai kornak és sajátságos viszonyainknak megfelelő alapon nyugvó internatus, a nélkül, hogy a tanárképző hatáskörébe vágna, ismertetné meg a jelölteket azzal, hogy mit kiván meg tőlük nemzeti, tudományos és társadalmi szempontból az az állás, melyet elfoglalni törekszenek; szóval az internatus lenne ama nemzeti intézményünk, mely — azon kivül, hogy a tanárképző munkásságát folyton támogatná — középiskolai nevelés-oktatásunknak sokára már ugy sem halasztható uj irányát tanárjelöltjeinkkel megismertetné, nemzedékről nemzedékre átvinné és fejlesztené; az internatus lenne ama góczpont, melyből az egyöntetüségnek, mire még eddig nem jutottunk, sugarai az internatusból kimenő jelöltekkel szétáradna az egész országon: e meggyőződésünkben elmondhatjuk, hogy az internatus ugy középiskolai tanitásunk sikeressége, mint a művelt körök helyes tulajdonságainak elsajátitása czéljából nemcsak kivánatos, hanem elkerülhetetlenül szükséges is s közművelődésünk emelésének minden esetre kárára válik már az is, ha anyagi helyzetünk miatt annak felállitását a közel jövőben még nem várhatjuk.

Köpesdy Sándor.

IRODALOM.

1. **H. Gossin.** Cours de Physique redigé conformément aux programmes officiels du 22 janvier 1885. Pour les classes de troisième, seconde et philosophie. Paris, Hachette 1885. 8° 656 pag. Ára 4 fr.

2. **C. J. Woodward.** Arithmetical Physics. Part II. B. Magnetism and electricity. London, Simpkin, Marshall and Co. 1885. 8°. 126 pag. Ára 3 sh.

3. **A. F. Chevallier et Ach. Müntz.** Problèmes de Physique avec leurs solutions développées a l'usage des candidats au baccalauréat ès sciences et aux écoles du gouvernement. 2. édition. Paris, Gauthiers-Villars. 1885 8°. VII et 205 pag. Ára 6 fr.

4. **E. Bichat et A. Blondlot.** Introduction a l'étude de l'électricité Statique. Paris, Gauthiers-Villars, 1885. 80. X. és 141 pag. Ára 4 fr.

5. **R. Colson.** Traité élémentaire d'électricité avec les principales applications. Paris, Gauthier-Villars. 1885. 8°. XII és 204 pag. Ára 3.75 fr.

6. **P. G. Tait.** Properties of matter. Edinburg, Black. 1885. 8°. VIII és 320 pag. ára 9 márka.

Nehány ujabban megjelent, a physika iránt érdeklődő tagtársaink figyelmét megérdemlő könyvről szándékom e helyen rövid ismertetést közölni. Nézetem szerint ez a rovat közlönyünkben még nem foglalja el azt a helyet, mely az ügy fontosságánál fogva meg illeti. Ha a „Tanáregyesületi Közlöny"-nyel hasonló irányú folyóiratok között szemlét tartunk, azt vesszük észre, hogy az irodalmi rovat valamennyiben igen tekintélyes helyet és nagy tért vesz igénybe és ez jól van igy, mert a lehetőleg teljes könyvszemle tájékoztat bennünket a nemzetközi tudományos irodalom rendkivül gazdag mezején és lehetségessé teszi, hogy a megjelenő sok könyv között azokat keressük ki, melyeknek bővebb tanulmányozása kivánatosnak mutatkozik.

Gossin tankönyve: „Cours de Physique", a középiskola három felső osztálya számára van irva. A „classe de troisième"-ben tárgyalt fejezetek a következők: nehézség, folyadékok és gázok egyensúlya, hőtan; a „classe de seconde"-ban a következő tananyag van: elektromosság, mágnesség, hangtan: a „classe de philosophie"-ban: fénytan és a physikai és chemiai tanítás anyagának áttekintésére és kiegészitésére czélzó fejezet, mely a mechanikának a két alsóbb osztályban nehezebben tárgyalható fejezeteit is magában foglalja. Ily fejezetek a következők: a tehetetlenség elve, az erő, a szabad esés törvényei, Atwood esőgépe, az inga és alkalmazásai. A munka, az eleven erő és az energia fogalmai. A hőnek mechanikai egyenértéke és alkalmazása a főbb physikai tüneményekre. A gőzgépről. A magneto-elektromos gépek elve. Az erő átalakitásai. A galvano-plasztika, a telephon. — A könyv berendezése a következő: Bevezetés czim alatt tárgyalja Szerző a physika alapfogalmait és az általános mechanikának tételeit (az anyag, a hal-

maz-állapotok, az anyag szerkezete, a tehetetlenség elve, az erők, a munka, az eleven erő és az energia). A tulajdonképi természettan hét fejezetre van osztva: A nehézség (esés, súly, súlypont, inga), a hydrostatika (a folyadékok szabad felülete, a folyadékok súlya okozta nyomások, a bemártott testekről, a nyomások átszármaztatása), a pneumatika (légköri nyomás, Archimedes elve a gázoknál, a gázok rugalmasságának törvénye, a lég- és vizszivattyúk), a hőtan (hőokozta kiterjedés, hőmérők, a hőokozta kiterjedés alkalmazásai, megömlés és merevedés, a gőzökről, a légnedvesség mérése és a légköri csapadékok, a testek hővezető képessége, gőzgépek, calorimetria, sugárzó hő), elektromosság és mágnesség (mágnesség, statikai elektromosság, az elektromos áramok előállítása és tulajdonságai, elektrochemia, elektromágnesség, elektromos telegraphia, inductio), hangtan (a hang keletkezése és terjedése, a hangok számtani viszonyai, a hurok rezgései, hangzó csövek, a hangok közlése, hangszínezet), fénytan (a fény terjedése és visszaverődése, egyenes és gömbtükrök, a fény törése, lencsék, fényszórás, fénytani eszközök, photographia). *Gossin* tankönyvei eléggé ismeretesek; rövid, világos előadásban tárgyalják a természettan alapfogalmait, a legfontosabb tüneményeket és ezek törvényeit, mindenütt tekintettel a természeti erők gyakorlati alkalmazásaira. A számítás alkalmazása nagyobbrészt el van kerülve, mi által a tárgyalás némiképen dogmatikaivá lesz. A nálunk a középiskola felsőbb osztályaiban a tanterv értelmében előirt tananyag sokkal többet kiván a physikából, mint a mennyit ebben a franczia tankönyvben találunk.

Woodward „Arithmetical physics. Magnetism and electricity" czímű kis könyve egy hat füzetből álló physikai, chemiai feladatgyűjtemény egyik része. Az egész könyvecske 12 leczkére van felosztva, melyek mindegyikének végén feladatok vannak. A tartalom a következő: Bevezetés. 1. Erő, energia, egységek. 2. Trigonometriai függvények. Elektrostatika 3. Vonzás, mennyiség, potential, capacitas, 4. Elektromos rendszer energiája, 5. Aequipotentialis felületek, inductió csövek, sűrítő energiája, 6. Elektromos erő, elektromos nyomás, sürűség, capacitás, elektrometer, elektrodynamika, 7. Ohm-féle törvény, 8. Joule-féle törvény, 9. Hőelektromosság, áramok és mágnesek. 10. Elektromágnesség, 11. Tangens- és sinusgalvanometer, mágnességi mérések. 12. Egység-átszámítás. Ehhez járul még több, kevésbbé fontos függelék, továbbá az egyes leczkékben foglalt feladatok feloldásai. Az egyes fejezetek a felsorolt fogalmak szigorú definitioit adják, ezután következnek a kiszámítandó példák. A feladatok jól vannak választva.

Egészen más irányú physikai feladatgyüjtemény *Chevallier* és *Müntz* könyve, mely feladatait a nehézség-, a hő-, a hang- és a fénytan köréből veszi. Mint már czíme is mutatja és a szerzők előszavukban külön kiemelik, e könyv bizonyos körök sajátságos szükségleteihez mérten van szerkesztve, mindamellett a dolog természetéből folyik, hogy ily művet, ha csak a felvett feladatok

különben ügyesen vannak választva, széles körben lehet használni. Ebben a tekintetben az előttünk fekvő könyv csakugyan megérdemli a figyelmet. Különös előnye abban áll, hogy a megfejtendő problemák feloldását a feloldás egész menetével közvetetlenül a feladat után hozza. A műnek tartalma a következő: I. rész. Feladatok a mechanika köréből; II. rész: a hőtanból; III. rész: a hang- és fénytan köréből. Az első részben előforduló feladatok a szabad esésre és különféle egyéb mozgásra vonatkoznak, továbbá az *Archimedes*-féle törvény alkalmazásait folyadékoknál és gázoknál, a testek fajsúlyának meghatározását czélozzák; következnek azután gyakorlatok a sphaerometer és az osztógép alkalmazását illetőleg, feladatok a légnyomásról és a barometrikus magasságmérésről *Laplace* és *Babinet* képletei szerint. A második részben előforduló feladatok a következő tárgyakra vonatkoznak: szilárd és folyékony testek hőokozta tágulása, a barometer javítása, gázok kiterjedése, gázok és gőzök keveréke, a vízgőz feszültsége. Nedvességmérés. A harmadik részben foglalt feladatok a hang terjedésére, húrok és sípok rezgésére, a hangmagasság kiszámítására vonatkoznak, továbbá a fény erősségére, a tükrözésre és a lencsékre. Egészben 254 feladat foglaltatik ebben a műben.

Ezekről a tankönyvekről és tankönyvi segédkönyvekről áttérünk kissé tudományosabb színezetü művekre. *Bichat* és *Blondlot* ‚Bevezetésével a statikai elektromosságtanba' kezdjük a szemlét. A szerzők azt mondják művökről, hogy ez átmeneti tanúlmányúl szolgáljon azok számára, kik a physika elemeit ismerve, a tulajdonképi tudományos physikára átmenni kivánnak. E czélnak megfelelőleg a tisztán mathematikai érdekkel biró feladatokat mellőzik, a mint a másik oldalról az elektromosságtan elemeit föltételezik. A könyvnek tartalma a következő: 1. Alapelvek és definitiók. Ebben a fejezetben találjuk az alaptünemények leirását, az elektromozás mennyiségének és egységének definitióját, az elektromos erő nagyságának meghatározását, a *Faraday*-féle hengert és alkalmazását. 2. Két elektromozott testrészecske egymásra való kölcsönös hatása. Ebben a részben találjuk a *Coulomb*-féle classicus megfigyelési módszerek leirását. Igen jó ötlet a szerzők részéről, hogy a *Coulomb*-féle eredeti értekezésekben levő fametszetek hű másolatait hozzák, melyekből az olvasó *Coulombnak* kisérleti berendezésével is megismerkedhetik. A most következő fejezetek az elektromos erők mechanikai viszonyaival foglalkoznak: erővonalak, az erő fluxiója, a Gauss-féle theorema, a potential definitiója és alkalmazása az elektromos erőkre, aequipotentialis felületek, a vezető potentialja, az erőcső fogalmának értelmezése.

Következnek azután a vezető testekre vonatkozó tételek, Coulomb theorémája, correspondáló elemek, elektrostatikai feszültség, homogén gömbrétegek tulajdonságai, elektromos diagrammok, az elektromosság egyensúlya, *Faraday* tantétele az elektromos ernyőket illetőleg és annak kisérleti bebizonyitása *Faraday* által,

az electromos capacitás fogalma, a sűritők elmélete, a „Cascade"-szerű töltés. Az elektromosság a vezetőkön való eloszlásának és az influentia hatásainak ezen tárgyalása után áttérnek a szerzők az elektromos munka és energia tárgyalására. Az energia fogalmának megállapítására és az energia megmaradásának elve után az elektromos energia értékének kifejezése (evaluatiója) következik az elektromos batteria energiájának kiszámítása, a *Riess*-féle thermometer, a *Riess*-féle, a batteriákra vonatkozó két törvény (1. Az energia arányos a töltés négyzetével, 2. egyenlő töltésre nézve az energia arányos a palaczkok számával), az egymás után (kaszkád-szerűen) összekapcsolt palaczkok batteriájának energiája. Következik most a mechanikai absolut egységek tárgyalása, az 1881-iki párisi elektromos kiállítás alkalmával összeült nemzetközi congressus határozatai az alapegységekre nézve, mely a centimétert hosszegységnek, a gramm tömegét tömegegységnek, a csillagmásodperczet pedig időegységnek veszi. Ezen egységrendszer szerint az elektromossági fő mennyiségek a következőkép méretnek: Az elektromosság mennyiségének egysége azon positiv elektromosság mennyiségével egyenlő, mely egy azonos mennyiségű, egy centiméter távolságban levő, mennyiségre egy „dyne" nagyságú erővel fölérő taszítást gyakorol, (tehát oly erőt, mely valamivel nagyobb, mint a milligrammos tárgynak a súlya), az elektromos capacitás egysége a centiméter, azaz oly gömb capacitása, melynek súgara a centiméter. A legérdekesebb fejezet az egész műben az, mely az elektroskópokról és elektrometerekről és azok alkalmazásairól szól. A elektrometerek két csoportra oszolnak: az elsőknél a tanúlmányozandó töltést átadjuk a szigetelt testek bizonyos rendszerének és észleljük a vonzás vagy taszitás hatását (ide tartozik a *Henley*-féle inga, az arany leveles elektroskóp, a *Coulomb*-féle torziomérleg), a másodiknál állandó töltésü testek rendszere hat egy mozgékony szigetelt vezetőre, melylyel a tanulmányozandó elektromosságot közöljük (ide tartozik a *Behrens*-, *Bohnenberger*-, Hankel-féle elektrometer, továbbá a *Thomson*-féle quadrans és a védőgyűrűvel ellátott absolut elektrometer. Ezután következik az elektromozó gépek leirása, a *Ramsden*-féle dörzsölő és az influentia gépek; a második csoportba valók: az elektrophor, a „replenisher" és a *Holtz*-féle elektromozó gép. Ezt követi a dielektromos állandó meghatározása, az elektromos szikra, az elektromosság kisugárzása. Egy rövid függelékben foglaltatik a *Faraday-Maxwell*-féle elmélet az elektromossági távolhatást illetőleg. — Mindent összefoglalva *Bichat* és *Blondlot* művé kis terjedelme mellett igen sokat tartalmaz, világos módon előadva is különösen alkalmas azokra nézve, kik az elektromosságtannal mai alakjában meg akarnak ismerkedni.

Lényegesen különbözik e műnek tartalmától *Colson* kis művének tartalma, ez utóbbi ugyanis a galvánáramokat és a mágnességet tárgyalja. Első fejezetében az áramra vonatkozó főbb fogalmakat adja.

Egy oly szivattyúművel, melyben a dugattyú elől menekvő folyadék mellékcsövön keresztül a dugattyú fölé kerül, hasonlítja össze a szerző az áram keletkezését és e hasonlatból kiindulva értelmezi az elektromotoros erő, az intensitás és az ellenállás fogalmait. Ezután következnek nyomban *Ohm* és *Joule* törvényei, az ellenállás és a vezetőképesség, az áram hő-, fény-, chemiai- és mechanikai hatásai, az energia megmaradásának elve. A második fejezetben találjuk az elektromos töltés, a potential fogalmát, a *Coulomb*-féle törvényt, azután az inductio, a dynamikai és a statikai elektromosság értelmezését. A harmadik fejezetben van a centimeter, gramm, másodpercz (C. G. S.) absolut egység rendszere és annak segítségével a Volt, Ohm, Coulomb és Farad, továbbá az Ampère-óra és a Volt-Ampère vagyis Watt definitiója. A negyedik fejezetben foglaltatik a mágnesség alaptételeinek tárgyalása, az ötödikben az inductio, az áramok egymásra való hatása, *Ampère* törvényei, a *Lenz*-féle törvény, a hatodik fejezetben az elektromosság forrásai: a különböző batteriák, thermo-oszlopok, a dynamo elektromos és magneto elektromos gépek, az accumulatorok. A hetedik fejezetben találjuk a mérőeszközök és az itt szükséges mérési módszerek leirását, a nyolczadikban és a többi fejezetben az áramhatás alkalmazásai, fényhatás, erőátvitel, telegraph, telephon és mikrophon. Az egész könyvecske 200 kis oldalon az elektromosságtan alapelveit és az elektromosság alkalmazásait könnyen érthető, áttekinthető módon adja elő. Szaktársaink figyelmébe ajánlhatjuk ezt a munkát.

Következik *Tait* műve: „Properties of matter"; szerzője a *Thomson*-nal együtt szerkesztett nagy theoretikai physika, valamint számos más műve által ismeretes angol természettudományi iró, az edinburghi egyetemen a physika tanára. Czélja e műben tanítványai számára a physika tanításába bevezető tankönyvet adni; szándéka hasonló bevezető könyveket még a dynamikára, hangtanra és elektromosságtanra nézve is szerkeszteni. — A jelen könyv ugy tekinthető, mint általános bevezetés a physika tanításába; azokat a fejezeteket tárgyalja, melyeket kényelmesség szempontjából rendesen a bevezetés czím alatt, vagy az anyag szerkezetéről, moleculáris physika vagy egyéb hasonló czím alatt szoktunk tárgyalni. Kezdődik a physikai kutatás philosophiai alapjaival, az anyag általános szerkezetével és tulajdonságaival, azután áttér az anyag végső szerkezetéről alkotott hypothesisekre és röviden tárgyalja az atomelméletet, az anyag-folytonosság hypothesisét és *Will. Thomsonnak*, még gyermekkorát élő nézetét: az örvény-atomok (Vortex atoms) theoriáját. Ezután következik nehány általános, az anyag minőségére vonatkozó megjelölés taglalása, „idő és tér" elnevezése alatt az általános kinematikai tételek tárgyalása, ezután külön fejezetben az áthatatlanság, likacsosság és oszthatóság, egy más fejezetben a tehetetlenség, mozoghatóság, centrifugális erő. Ebben a fejezetben a Newton-féle mozgási törvények foglaltatnak. A hetedik fejezet az általános nehézség elméletét tárgyalja, itt szerző *Le Sage* hypo-

thesisét a nézségi erő végső okáról *Clerk Maxwell* nyomán adja elő. A nyolczadik fejezet a rugalmasságot, a következő három fejezet a gázok és gőzök, a folyadékok és a szilárd testek összenyomhatóságát, meg az utóbbiaknak merevségét tárgyalja. A tizenkettedik fejezetben foglaltatik a cohaesio és a hajcsövesség, a tizenharmadikban a diffusio, osmosis, transpiratio, viscositas stb., végül a tizennegyedikben a halmaz állapotokról, a részécskék aggregatiójáról van szó. Ezt követi az igen érdekes függelék, mely négy részből áll. Az elsőben összeállítja szerző *Flint* tanár nyomán az anyag szerkezetére eddigelé felállított különböző nézetet, a philosophusok nézeteit sem mellőzve 25 különböző ilyen hypothesist talál (melyek közül *Leibniz*, *Berkeley*, *Schopenhauer* és *Hegel* nézetei, is helyet foglalnak). A második függelék *Clerk Maxwell* az „Encyclopaedia Brittanica" számára irt „atom"-czikkének kivonata, a harmadik *Vitruvius* „De architectura" czimű művéből idézi az *Archimedes*-féle ismeretes hydrostatikai kisérletnek leirását, végül a negyedik *Newton* „Principia" czimű művének egy, a szerző szerint, homályos helyével foglalkozik, melyből az angolokat illető bizonyos prioritási jogokat akar levezetni. — Ezt a művet is, még pedig közönséges, közkézen forgó physikai tan- és kézikönyveink elütő előadása miatt, noha tartalmilag ujat nem igen nyujt, szintén ajánlhatjuk szaktársaink figyelmébe.

Heller Ágost.

Válasz „Magyar Verstan"-om birálatára. *

Négyesy László birálatát e szavakkal fejezi be: „Birálatunkkal különben nem elidegeníteni, hanem meggyőzni szeretnők a szerzőt." Mitől el nem idegeníteni s miről meggyőzni? Ezt többszörös elolvasás után sem lehet ovatos birálatából kivenni. Ha jól sejtem, azt akarja tagadásba venni, hogy *zenei* alapon állok, holott szerinte „*a verstannak voltakép nem is zenei alap kell, hanem ritmikai* (alap)." Hogyan? Hát *zenei* vagy *ritmikai* alap nem mindegy? Hát a ritmus, mit Négyesy saját verstanának 8. lapján „egyenletes hangmozgásnak" nevez, én meg „a hang arányos váltakozásának" mondok, nem a beszéd zeneszerűsége-e? S a versbeli ritmus a költői előadásnak nem zenéje-e? S igy, mikor az ember a nyelv zeneszerűségét, a ritmust magyarázza, nem zenei alapon áll-e? Egyremegy biz az Négyesy szerint is; maga mondja ezt nehány sorral alább: „Különben *zenei* vagy *ritmikai* alap nagyjában egyremegy." S verstanában: „A vers ritmusa teljesen azonos az énekével vagy a mi egyremegy: a zenéével" (10. l.); olyat kifogásol hát, amit maga is vall s amit vall minden ritmikus, kinek, mint neki, „főczélja a ráczió."

---

* Lásd a birálatot a *Közlöny* IX. f. 555—559. lapjain.

Vagy zenei alapon áll-e az a verstan, folytatja, „mely még mindig hangsúlyos és időmértékes formákra osztja a verseket", holott „a zenetan nem különböztet meg hangsúlyos és időmértékes formákat" s „nem a nemzetek szerint kellene-e felosztani a versfajokat?" — Igaz, hogy a zenetan nem különböztet meg hangsúlyos és időmértékes *formákat*; de megkülönbözteti a *súlyt* és *időmérést*; hiszen pár sorral alább ujra csak maga biráló mondja, hogy „minden zenében súlyok és időmérések vannak együtt" s ujra: „A világon minden vers időméretes és hangsúlyos." Ez más szóval azt teszi, hogy a zenében is, a versben is megvan e kettős tulajdonság: a *hangerő* t. i. meg a *hanghuzam*; csakhogy, míg a zenében e kettő mindig *egyforma mértékben* érvényesül (a *hangfokkal* együtt), addig a versek egy részében (a magyarosban) a hangerő, másik részében (az idegenesben) a hanghuzam *dominál* ugy a taktusok elemeiben, mint azok compositióiban. Mikor tehát e kétféle sajátságot (és nem formákat) külön tárgyalom, csupán a hangerő és hanghuzam erősebb érvényesülésére akarom a figyelmet fordítani s távolról sincs eszemben ama régi s valóban elavult nézetet hirdetni, mintha a magyaros versek *csakis* hangsúlyosak s az idegenek *csakis* időméretesek lennének, mit biráló erővel rám akar fogni. Verstanom 9. lapján ez áll. „A hangsúlyos versekben az egyes szótagok hanghúzama *mellékesebb* dolog," „az időmértékes versekben a hanghúzam a *fő*." Azt hiszem, ezek világos mondások, ha a biráló szem *meg akarja látni*. Különben én a *hangsúlyos* és *időmértékes* distinctiókba éppen nem vagyok szerelmes s ha könyvemet *nem a tanulók számára, nem a tanterv szavaihoz ragaszkodva* irom, mint biráló a maga verstanát, egyszerűen elhagyom ez ominosus szavakat s szólok egyszerűen *magyaros* és *idegen* versekről, miket egyébiránt zárójelbe ugyis oda irtam, de miket birálóm szintén nem vesz észre. Az *egységes szempontnak*, a különféle verselésmódoknál, e szerint én is éppen olyan híve vagyok mint biráló; de ennek daczára lehetetlen észre nem vennem a különbséget, mi a magyaros és idegenes verselésmód között jelentkezik s ezt nem jeleznem. Kénytelen ezt ő is jelezni, mikor az eltérő verselési módokat *nemzeti vers* és *kölcsönvers* czimek alá vonja. (Én *magyaros* és *idegen* versalakoknak mondom). Hiába akarjuk mi a magyar alexandrint meg a görög hexametert, mint a melyekben a hangerő meg a hanghuzam „együtt jár," egy kalap alá vonni: egész más az egyiknek s egész más a másiknak a ritmikai jelleme. S mi okozza ezt más, ha nem a hangerő meg a hanghuzam dominálo szerepe?

„Zenei alap! — kiált fel ujra. — Én sehol sem találtam a könyvben *fejtegetve*, hogy a *vers épen mint a zene*. érzésünkre hat közvetlenül, hangulatot fejez ki s hangulatot költ" stb. Aki verstanomat ismeri, az tudja, hogy benne 59 költői olvasmányt is közlök s nem teszek egyebet, mint mindegyiknek ritmikai jellemét s az ebben kifejezett hangulatot, azaz a vers zenei hatását fejte-

getem. Négyesy az idézett szavakat bírálatának közepén mondja s igy, azt hiszem, elfeledte, hogy bevezető soraiban e mondás is ott áll: „*de leginkább uj s eléggé nem dicsérhető gondolat a formák ritmikai jellemének fejtegetése.*“ E hizelgő, de megbánt elismerés daczára is azt mondja tovább, hogy csak megkisérlem az egyes formák jellemzését, de csak találomra, „nem igen“ sikerül stb. Felütöttem az ő verstanának illető helyeit, kiváncsian: hogyan kell hát nemcsak találomra, de sikerülten jellemezni? Ime épen a sapphói strópha (melynek jellemzését nálam kifogásolja) ritmikai jellemzése: „A kedves (?) mozgásu három első sornak *igen alkalmas* point-t ad e kecses (?) kis záradék. Ha az alkajosi vers férfias (?) volt, ez nőies. Jelleme szintén izgatott, de gyöngéd“ (78—79. l.). *Miért* ilyen a jelleme? „Mert az arsisról hanyatlik alá a ritmus mindig a thesisre, de nem mint a hexameterben, hol azután egyensúlyra talál, itt nem lel nyugtot, a thesis rövid, nem ad neki megállást s tovább üzi.“ (79. l.) Hát a többi trochaikus sorok jelleme milyen lehet, mikor azokban is épen úgy hanyatlik alá a ritmus az arsisról a thesisre, mint ebben s a thesis épen ugy nem lel nyugtot rövidsége folytán mint itt? Mi teszi a sapphói sor ritmusát *kedvessé* s mi az adonisiét *kecsessé?* Bizony csak találom ez is s ugy nevezhető sikerültnek, mint nem sikerültnek. Rám azt mondja, hogy épen a például fölvett költemény tartalmából olvasom ki a ritmusi charactert; pedig ha figyelmesebben nézné meg ritmikai magyarázataimat, láthatná azon az 59 olvasmányon, hogy mindenütt a taktusok zengésének sajátságaiból indulok ki ugy a kisebb mint a nagyobb ritmusi compositióban. Hogy aztán az igy levont jellemet a például felvett költemény ritmusával s eszmei compositiójával (tartalmával) is összhangzóvá teszem: természetes. Mert a ritmikai character a költemény tartalmának zenei charactere is; a költemény ritmusa zeneileg festi a tartalom természetét s az eszmék s érzelmek menetét is.

A classicai formákat másodkézből jellemzem. Miért? Mert nem tömöm tele verstanomat görög és latin idézetekkel, mint ő? Hát nem látja Horatiusból és Vergeliusból és Phaedrusból és Lucretiusból és Luciliusból vett példáimat? S nem utalok-e egyes versfajoknál Horatius és Catullus illető helyeire? Vagy csak önmagáról s másról nem teszi fel, hogy eredeti tanulmányokat is képes tenni? Nem veszi észre, hogy a spanyol románczok ritmusát, a román kolindákét, az olaszokét is *eredeti tapasztalatok* alapján adom? Nem olvasta az előszóban s nem látja a könyvben, hogy boldogult Győry Vilmos is *munkatársam* volt? Tulságos önbizalom s legalább is elhirtelenkedés önmagunkról mindent föltenni, másról pedig semmit.

Nem is elsőrangu ritmikusokra hivatkozom, hanem csak hires filologusokra, mert — bírálóm szerint — tanulmányaim határát mint a legfelsőbb appellatiorum forumok: Grysar, Nauck, Schiller Hermann, Müller Lucian és Petz Vilmos teszik. Risum teneatis!

Hiszen én ezekre nem azért hivatkozom, hogy velük tanulmányaim határát fitogtassam; hanem azért, mert könyvem *tanulók, gimnaziumi* tanulók számára van irva s tudvalevő dolog, hogy latin nyelv-tanáraink a latin lyrikusok s főleg Horatius ritmikai magyarázatainál ezeket a szerzőket *szokták* használni. Ha a tantervben, illetőleg az utasításokban nem is volna ott e kifejezés: „a mértékes vers ismertetése, melyre *különösen a latin verselés tekintetéből* figyelmeztet a tanterv:“ akkor is utalnék e nevekre a fennebbi okok folytán. *Nem irói*, hanem *didactikai ok* tehát az, hogy e neveket s műveiket, *de csakis a latin verseknél* említem.

S aztán különösen Müller Lucián és Petz Vilmos illető munkáit kár annyira lenézni. Müller Lucián a latin metrikának igen tekintélyes munkása, Petz Vilmos Latin verstana is igen érdemes munka s láthatni könyvének 9. lapján, hogy a dologban megvan neki is a kellő tájékozottsága. Hogy Westphalra, Minckwitzre s másokra nem hivatkozom, annak egyszerűen az az oka, hogy ezek munkái nem gimnaziumok számára irt könyvek; különben Minckwitz nevét, ki egyike a legkiválóbb ritmikusoknak, vehette is eszre könyvemben. Képzelem, mennyire le fog nézni biráló, ha *szerkesztéstan*-omat veszi kezébe s látja, hogy az olvasmányok magyarázata végén holmi Kassai Gusztáv, Hunfalvy Pál, Télffy Iván, Fábián Gábor, Erődi Béla, Paszlavszky József műveire hivatkozom, akik pedig nem is „hires stiliszták.“ Csakhogy, szerencsémre, annak a könyvnek az előszavában meg is jegyzem, mit verstanomban sajnosan elmulasztottam, hogy azok a hivatkozások a tanulóknak szólanak.

De hibás nálam a sorok rendszere is — folytatja — mert a magyar sorokat egynemüekre s különnemüekre osztom, a helyett, hogy di-tri-tetrapodiákra osztanám, — nevezhetném aztán magyarul is. A dolog lényege az, hogy e felosztásban tovább megyek s élesebben distingválok mint ő. Ő egy kalap alá vonja az egynemű s különnemű sorokat is. Dipódiák mondja pl. (a 36. lapon) 414., 413., 412. Igaz, hogy dipódiák; csakhogy az első egynemű sor, az utóbbi kettő meg nem az s én ilyeneket *dipódia* helyett *kétméretünek* mondok, a di-tri-tetrapódia elnevezést fenn hagyom a classicus sorok elnevezésére, azaz a magyar sorok rendszerét magyarul nevezem amint ő is kivánja, de észre sem veszi. „Sajátságosnak“ találja, hogy a magyar ütem törvényeül az értelmi egységet is felállitom, aminek következménye: az egy ütembe tömörülő szavak megszakithatlansága. Először is ezt nem mondom ki ilyen mereven, másodszor meg *tény*, hogy a súlyos tag (az ictus) uralkodik az ütem minden többi tagján, igy lesz a részarányos felosztás bensőleg is tökéletes; ezért csoportosulnak egy ütembe a mondatnak azon részei, melyek szorosabb kapcsolatban állanak. Ha tehát az ütemben *bensőleg* is megvan ez egység: *külsőleg* is *jó*, ha megvan s nincs megszakitva az valamely szó kettévágásával. Inkább az a sajátságos, hogy biráló a maga verstanában ezt az

egységet *csak a taktusok csoportjában*: a membrumokban, a sorokban s a strophákban látja kivánatosnak s ezek elemében, az ütemben, nem; pedig ha az egység elvét a ritmikus compositiókban *következetesen* akarja keresztül vinni, ezt sem lehet mellőznie, annál kevésbbé sajátságosnak tartania. Hogy *minden* ütem erős része *elül* volna, amit általam kimondatni szeretne, egyszerűen nem áll. A nélkül, hogy itt Aranyra s másokra hivatkoznám, kik a versbeli ritmus alapjává is az *értelmi hangsúlyt* teszik, biráló verstanának 25. lapjáról idézek: „A magyar vers tehát *innen veszi* a maga ictusát. A mondatrészletek *értelmi hangsúlya* (s nem a fiziologiai szóhangsúly.)“ Ennek daczára a következő két sort igy hangsúlyozza:

Haza mennék|, **de** nem tudok,
A ki tudja|, **mért** nem mondja . . .

holott ezt igy kell hangsúlyozni (az értelmi s nem a fiziologiai szóhangsúlynál fogva:)

Haza mennék|, de **nem** tudok,
Aki **tudja**|, **mért** nem mondja. . . .

Fennebbi mondásával aztán *épen ellenkezőleg* igy okolja meg hangsúlyozását: „A versictus tehát akkor is az első szótagon van, mikor az értelmileg nem volna nyomatékos, hanem egy másik, hátrább eső szó. A logikai nyomatékot elhallgattatja a versnyomaték: *ám lássa a nyelv, miért nem oda tette a maga súlyát, a hová a vers kivánta volna.*“ Ám lássa!

Nem állja meg helyét, amit a *szlókáról* mondok: „Sokan abban a nézetben vannak, hogy ez az első versalak.“ Ez — mondja — annyit jelent, hogy a szanszkritok találták fel a verset s ilyet mondani manapság nem szabad. Qui tacet, consentire *videtur* — gondolta, vagyis: minthogy ellenkező nézetet nem fejezek ki s ezt közlöm (t. i. *sokak* nézetét) minden commentár nélkül, *tehát állítom is.* Az én logikámmal abból a citátumból épen az ellenkezőt lehet kiolvasni: hogy sokaknak ama nézetét nem osztom.

A magyar alexandrinra vonatkozó szavaimat ugy tünteti fel, mintha nem tudnám, mi a különbség a franczia meg a magyar alexandrin közt s ezt mondja: „*A ki a magyar alexandrin compositióját és a francziáét érti s nem a külső szótagszámra néz, ily föltevést egyszer s mindenkorra elvet.*“ E mondásában két dolgot állit: hogy nem tudom a különbséget a két alexandrin közt s hogy a külső szótagszámra nézek. A helyett, hogy ez állításokat egyszerűen visszautasitanám, idézem verstanomnak ide vonatkozó szavait: „Az alexandrin **szó** egy regénytől van véve, melynek hőse Nagy Sándor (Alexander Magnus) és szerzői két fr. dalnok: Alexandre de Paris (Bernay) és Lambert le Court 1184-ben. Ezek irták emlitett regényt tizenkéttagu sorokban s utánuk lett kedvelt e sor egész Európában. *Magyar alexandrinnak* mégis azért nevezik, mert *a magyarban egészen más törvényei vannak mint a fran-*

cziában. *Ott időmértékes és emelkedő ritmusu, nálunk hangsúlyos és eső lebegésű*; mi azt mutatja, hogy, ha a francziáktól is sajátitottuk el (t. i. a **szót**), *nálunk önállóan, nemzeti ritmusunk alapján fejlődött.*" (25. l.) A franczia alexandrinról meg ezt mondom: „A magyar alexandrin *minden tekintetben más tulajdonságokat tüntet föl*, csak tagszáma (12) egyenlő ezzel." (73. l.) Ez idézetek elég világosan beszélnek első állitása valódiságáról. Hogy a verssorok természetének magyarázatánál *a külső szótagszámra nézek-e*: már e második idézet is megczáfolja; de megczáfoljuk verstanom összes fejtegetésein kivül előszavamnak e sorai is: „Ebből látható (t. i. a magyar ritmusból), hogy *a szótagszám* — mire a franczia verstanok mintájára a legtöbb magyar verstani magyarázat rendszere épitve van — *a ritmus lényegénél nagyon is alárendelt dolog.*" Ezek elég jellemzően mutatják, minő igazságszeretet az, melylyel biráló könyvemet illeti. Azt hiszem különben, inkább az exclusiv patriotismus, mint az igazságérzet hiánya mondat vele ellent annak, hogy az alexandrin elnevezés a francziáktól jött át hozzánk. Szivesen visszavonom ez állitásomat, ha biráló nem hogy felmutat, de legalább *említ* egy olyan költeményt irodalmunkban, mely *1784 előtt* alexandrinban volt irva.

„Inductiómhoz is szó fér, mert a szórendből indulok ki stb." Itt (az 558. oldalon) ismét elfeledte, hogy előbb (557. old.) inductiómat „olyan szép inductiónak" mondta. A szórendből, inversióból indulok ki persze s igy megyek át lassan a magyar ritmusra, hogy a gimnazium III. osztályának tanulója, ki épen a szórenddel foglalkozik, *ismert alapon* menjen át a magyar hangsúlyozásra s illetve a magyar ritmus tanulmányára, melyet a tanterv ez osztálynak ir elő. Az idegen versalakokat bővebben azért tárgyalom, hogy alaposabbá tegyem a róluk való ismeretet, mint az eddigi verstanok hibás és tájékozatlan fejtegetései tették. Aki nem akarja tanitani, hagyja ki.

Ennyiben körülbelül minden lényegesebb észrevételére feleltem birálónak. Gondolom, sikerült feltüntetnem azt a tendentiát, mely e birálat megirását sugallta. Lehet, hogy *birálóm felfogása szerint* könyvemnek vannak fogyatkozásai, mert hisz melyik műnek nincsenek? De nem kell felednie, hogy az én könyvem *középiskolák számára irt tankönyv*, mely a tanterv keretén belül akar maradni s ennek követeléseihez s a tanulók értelmi niveaujához alkalmazkodik, miért kerüli mind amaz aprólékos zenei, azaz ritmikai distinctiókat (az előszóban ki is van jelentve), miket biráló ez *ő magánhasználatra* szánt *segédkönyvében* felhoz s miket *ez alapon* tőlem is követelne.

Dr. Dengi János.

(Lugos.)

LAPSZEMLE.

A tanárjelöltek képzéséről. A német philologusok és tanférfiak 38-ik közgyűlésén a paedagogiai osztály a tanárjelöltek képzésének ügyét tárgyalta. E tárgyalás érdekesebb részleteit adjuk a következőkben a *Pädagogisches Archiv* 3. füzete nyomán. — A szóban forgó kérdésről dr. *Hampke*, göttingai igazgató tartott előadást. Ő különösen arról akart szólani, mennyi előismerettel kell birni a fiatal tanárnak, ha kötelességének meg akar felelni, s azután hogy miképen szerezheti meg ezeket az előismereteket. Az a szaktudományi képzettség, melyet az egyetemen szerzett, még nem facultas docendi, erre nézve csak avval rendelkezik, a mennyire iskolai életére emlékszik. S a mi paedagogiát az egyetemen tanult, keveset ér, ha a tanitást nem gyakorolja is. A jó tanárnak 1. vezetni kell tudni és kormányozni kell tudni a sokaságot, 2. nevelni és 3. tanitani kell tudnia az embert. Hogy képes legyen a tanulókat vezetni, először is magán tudjon uralkodni a tanár, sohse ragadja magával a harag. Ment legyen minden gyengeségtől, elfogultságtól, s ne szoruljon semmiféle idegen segitségre. Lélekjelenlétre és folytonos őrködésre van legnagyobb szüksége. Azért legjobb, ha mindig a szeretet és a barátság hangján szól. De mindenek fölött őszinte legyen, és sohase vonakodjék bevallani, ha valamit nem tud. Mindig igazságos legyen, még a tanulók szemében is; mert ezek pl. nem látnák, ha a tanár, követve azt a paedagogiai szabályt, hogy az emberrel individuálisan kell bánni, ugyanazon hibáért más büntetést szabna egyik, mint a másik fiura.

A tanitásra nézve szükséges, hogy a tanár világosan és határozottan beszéljen, erre nézve jó, ha egész előadását már előre, irásban kidolgozza; világosabb lesz előtte a dolog, s egy-egy uj eszme is felmerül előtte. A mit mond, világosan legyen elrendezve, szoros összefüggésben álljon s teljes egészet alkosson. Tárgyát tehát, ennek megfelelőleg, részekre kell osztania, nem szabad a megkezdett tárgyat félbe szakitania, s a mit nyujt, ne legyen csak könnyen elmosódó kép. Kérdések által szerezzen tudomást arról, hogy milyen alapra épithet az uj anyag tanitásában. A tárgyalás ne haladjon egész egyfolytában, hanem ossza részekre s emelje ki a fontosabbakat. Nagyon fontos a kérdezés módja is. A kérdés rövid és határozott legyen, hogy reá csak egy helyes feleletet lehessen kapni; sohase legyen afféle találós mese. S mindig az egész osztályhoz kell intézni, hogy mindegyik tanulót foglalkoztassa.

Nagyon fontos a szemléleti tanitás, a mire régebben nagy súlyt fektettek. A fiu előbb az egyest látni és ismerni akarja, mielőtt a törvényekre térne át. Az idegen nyelvek grammatikájára alkalmazva, megköveteli ez az elv, hogy a mondatból s a szavak alakjából induljunk ki, ehhez füződjenek a declinatio s a nemek szabá-

lyai. Ide tartozik az is, hogy nagy súlyt kell fektetni az olvasmányok tartalmára is. Ha ezt csak mellékesnek tekintjük, könnyen fölületességhez és könnyelműséghez szokik a tanuló.

Ezeken kivül ügyelni kell a jelöltnek a különböző tanszakok beosztására az egyes osztályokban, módszerükre s összefüggésükre az általános műveltséggel. A tantárgyak sokfélesége megnehezíti a tanár feladatát; a sokféle tárgy szétszakgatja a gyermek lelkét, ha nem tudjuk a különböző tárgyakat kellőkép összefűzni. Mindebben a fiatal tanárnak ügyes vezetőre van szüksége. Hogyan készittesse a szóbeli és irásbeli dolgozatokat, hogyan javitsa őket, hogyan beszélje meg a hibás dolgozatokat, mindebben utasitásra van szüksége, ha jókor czélt akar érni. A nyert útmutatás ne csak praktikus legyen, hanem theoretikus alapon kell állania. De az elméleti tanitás is csak akkor lesz eredményes, ha gyakorlati kisérletekkel egyesül. Erre nézve oly paedagogiai seminariumra van szükség, mely valami iskolával áll kapcsolatban. A probaév mindezt, különösen a theoretikus tanitást, csak ritkán nyujthatja, vagy mert általában a viszonyok nem kedvezők, vagy pedig nincs elég idő, vagy pedig hiányzik a kellő philosophiai készültség. Legjobb, ha a mintegy 2 évig tartó seminarium vezetője egy képzett igazgató, a ki a jelölteket ideje korán megtanithatja mindarra, a mi a tanitáshoz szükséges.

Az előadás után többen bemutatták a vezetésük alatt álló s már működésben levő tanárképző seminariumok szervezetét. *Uhlig* gymn. igazgató seminariuma Heidelbergában az egyetemmel áll kapcsolatban, s tagjai diákok. Akkor lehet valaki az intézet tagja, ha az egyetemen már az 5-ik félévet kezdette meg. Előbb a *tertia*-ban tanit, mert ez a legkönnyebb, azután az alsó s végre a felsőbb osztályokban. Előbb végig hallgatja a jelölt az igazgatóval egyik tanár óráját, azután részletesen megbeszélik a tartandó óra anyagát. Az órán ismét jelen van a tanár és az igazgató, azután ujra megbeszélik s az igazgató négyszemközt figyelmezteti a jelöltet a tett hibákra.

Dr. *Weicker* seminariumának rendesen 4 tagja van, s mindegyik 10 óra adására van kötelezve, ezért szabad lakást, fűtést és 450 márkát kapnak. Rendesen különböző szakokból vannak összeválogatva. Időnként próbaelőadásokat tart a jelölt. S ekkor mindig jelen van az igazgató a többi tagokkal együtt. A jelölt az igazgatónak már előre átadja az óra részletesen kidolgozott tervét; az óra után pedig a tagok ülést tartanak, a melyen az előadást minden oldalról megbirálják. Csak az a kár, hogy a jelölt egészen maga tanit s nem áll mellette mindig egy vezető-tanár.

Hampke seminariuma összefügg az egyetem elméleti paedagogiai seminariumával. A tagok a szakvizsgálat letétele után lépnek be az intézetbe; két rendes tagja van 750 márka fizetéssel, a kik hetenkint 10 órát adnak; van még 4—5 rendkivüli tag is, de ezek nem kötelesek tanitani. Hetenként az egész tanári kar előtt 2 próba-

előadást tartanak, a melyet egy előleges és egy utólagos tanácskozásban részletesen megbirálnak.

Hampke végre arra kéri az értekezletet, hogy fogadja el a következő határozatot: A közgyűlés, attól az óhajtástól inditva, hogy társaik ne csak szaktudományukban, hanem a paedagogiában is kellő jártasságot szerezzenek, s belátva, hogy a próbaév mai intézménye ezt nem nyujthatja, égető szükségnek tekinti, hogy minél több oly intézet jöjjön létre, a melyben a tanárjelöltek — rendesen két év alatt — mind kellő gyakorlati képzést nyerhetnek, mind pedig a paedagogia szabályaival alaposan megismerkedhetnek; s hogy az ily seminariumok látogatása a tanárjelöltek számára kötelezővé tétessék. *B. J.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A földrajzi oktatás az ó- és új-világban.*

II. A continens.

Általános áttekintés. A continens számos országában nevezetesen Belgiumban, Hollandiában, Németországon, Ausztriában, Olaszországban, Svájczban, Francziaországban, Svédországban és Norvégiában, sőt Spanyolországban is, kedvezőbb helyzetűnek találta szerzőnk a földrajzi oktatást. És ezt főképpen annak tulajdonítja, hogy az oktatás mindenik foka többé-kevésbbé az államhatalom vezetése alatt áll. A kormány szabja meg a különböző iskolákban az oktatás jellemét, a tantárgyakat és azoknak óratervét. Mindeme hivatalos szabályzatokban a földrajznak külön hely jutott. A tanítás anyaga ugy van megszabva, hogy a növendék a különböző foku iskolákban más-más; de azért mindenikben teljes földrajzi tanfolyamban részesül. A tulajdonképi középiskolákban, nevezetesen Németország gymnasiumaiban és reáliskoláiban, Francziaország lyceumaiban, Belgium athenée-iben szóval az angol középiskoláknak megfelelő intézetek alsó osztályaiban, hetenként átlag két óra, s a felsőbbekben is, egészen a hetedik osztályig, egy-két óra van szánva a földrajzra. Minthogy a tanfolyam 6—9 évig tart, s minthogy a tananyag ugy van beosztva, hogy e tárgynak minden ágát (általános és különös, mathematikai, physkai és politikai, és földünk minden részét) felöleli: bizonyos, hogy a mely növendék kielégítően tanul, meglehetősen bevégzett földrajzi ismerettel kerül ki az iskolából. A fődolog az, hogy a nevezett országokban a földrajz egyes ágai nincsenek egymástól külön választva, mint Angolországban, hanem a tárgyat ugy tanítják mint elválaszthatlan egészet, mint a melynek részei egymásba fonódnak.

Németországot tekinthetni a földrajz-tanítás dolgában oly min-

* A megelőző első közleményt l. a *Közlöny* IX. f. 564—571 lapjain.

tának, melynek a Continens többi országai nyomában haladnak. Ámde a földrajzra nézve itt is sok a kívánni való. Az ország huszonegy egyeteme közül még kilenczen nincs a földrajz tanszéke rendszeresítve; s aztán a felsőbb iskolákon működő földrajz-tanítók míveltsége nem oly magas, mint a többi tárgy tanítóé, mert hiszen Poroszországban is még gyakran összekapcsolják a történelemmel a földrajzot. Idejárul, hogy az említett tizenkét egyetem földrajzi tanszéke is legnagyobbrészt az utolsó 10—12 év alatt szerveztetett. Tagadhatatlan azonban, hogy ez egyetemek példája a legjelentékenyebb hatással volt mind az iskolák földrajzi oktatására, mind pedig a földrajznak mint tudománynak előbbvitelére.

Természetes, hogy Németország különböző részeiben e tárgy tanítására nézve eltérések vannak. Néhol a földrajzot és történelmet *egy* időre szabják vagy szorítják; ellenben másutt elkülönítik s más-más időben tanítják. Általában mindenütt arra törekesznek, hogy a két tárgy külön választassék, s egy 1882-iki közoktatási miniszteri rendelet arra inti az igazgatókat, hogy a menynyire lehet, a földrajz és történelem tanítását ne bizzák egy tanárra. Természetes, hogy a német geographusok szeretnék e tárgyat kizáróan a földrajz tanítására jogosított egyének kezébe adni; de attól még nagyon távol állunk, jóllehet ma is találhatni Németországon, sőt még inkább Francziaországban, Hollandban és Belgiumban egy-egy oly tanárt, a ki csak a földrajzot tanítja az egész iskolában.

Kiváló földrajzi tekintélyek, (pl. dr. Lehmann, münsteri földrajzi tanár) épen nincsenek megelégedve a földrajz iskolai tanításával. E most említett tekintély abban a nézetben van, hogy Németország némely iskoláiban jól tanítják ugyan a földrajzot, de általában mégis rendszertelenül és értelmetlenül. Még a földrajz tanítói között aránylag sok van a kellő szakmíveltségnek hijával. És sok a kívánni való nem csak a tanítók készültsége, hanem a tanítás módszere, és a taneszközök dolgában is. Dr. Lehmann szerint az elemi és polgári iskolákban aránylag módszeresebben és értelmesebben tanítják a földrajzot, mint a középiskolákban. Különösen sok kívánni való van a térképekre nézve is. Kiepert térképei az európai országokról aránylag a legjobbak ugyan, de igen kicsiny méretűek, aztán iskolai használat szempontjából kelleténél sokkal több rajtok a név és a folyó. Lehmann tanár úgy gondolja, hogy legjobb lenne, ha minden ország maga készíttetné el a saját térképét.

A földrajz oktatásában az az eszményi tanfolyam lebeg a németek szemei előtt, mely szerint e tárgyat az elemi iskola osztályain kezdve fel az egyetemig egy szakadatlan tanfolyammá szervezzék. A középiskolai földrajz gymn. és reáliskola tanításában *Szászország* fölötte áll Poroszországnak, a mit annak tulajdoníthatni, hogy amott a földrajz tanárai jobb készültségűek, mint emitt, s hogy a földrajz inkább el van választva a történelemtől, mint emitt. Ide járul még az is, hogy a reáliskolák általában bővebben és jobban

el vannak látva e tárgyra vonatkozó taneszközökkel, mint a gymnasiumok. Az első osztályu (vagy rangu ?) reáliskolákban a földrajz tanfolyama kilencz éves, hetenként két órán. Szerzőnk a legkitünőbb középiskolák földrajzi leczkeóráin volt jelen, s örömmel tapasztalta, hogy a tanár egyéniségével és tanításával szemben, a tankönyv mindenütt háttérbe szorul. A tankönyvből nagyon csekély részt olvastatnak fel vagy vesznek kiinduláspontúl, s ezt aztán kibővitik a tanárok számára készített könyvekből szerzett tanulmányok alapján. A földrajz tanára folyvást gondolkodásra buzdítja növendékeit, s meg nem szűnik arra sarkalni, hogy papirra rajzolják a mit már tudnak, vagy a mit térképekről, festményekről, ethnologiai képekről, reliefekről, s egyéb e szakba vágó tárgyakról magok is leolvoshatnak. A földrajz tanárának mindég keze ügyében van a szines kréta, s szakadatlanúl és sikeresen használja a fekete táblán, a névtelen térképen, globusokon, stb. Ily módszerrel nyolcz-kilencz év alatt heti két órán is sokra lehet vinni e tárgyban a növendékeket. A legjobb tanároknak eszök agában sincs a földrajzi leczkéket megtömni apró részletekkel, nevek sorozatával, statisztikai kimutatásokkal, avagy rettentővé tenni a városok népessége, folyók hosszusága, hegyek magassága számadataival. Tagadhatatlan, hogy ezek nélkül is kijut az emlékezetnek, ha csak a nagy vonásokat, nevezetesebb tényeket és főbb elveket kell is megtartania.

Szerzőnk jelen volt Halléban a reálgymnasium Quartájában azon a földrajzi leczkén, melyen egy gyakorlott tanárjelölt Ausztrália földrajzát tárgyalta. Az osztályban Bamberg Austrál-Ázsiát ábrázoló fali térképét használták. A tanár egy a falon függő papirlapra Ausztrália térképét nagy méretben hirtelenében lerajzolta; de a partvonalokon egy-két hibát ejtett, s megjelölésökre a fiúkat szólitotta föl, a mit többen hiba nélkül megtettek. Aztán kikérdezte a növendékektől, hogy hány Continens és Oceán van, s hogy azok aránylag mily nagyságuak, a mit aztán parallelogrammokkal illustráltak. Ausztrália arczulatát összehasonlitották más földrészekéivel; Orosz-, Német- és Angolországokéval; előszámlálták partjait, öbleit, szigeteit, sajátszerűségeit; földrajzi általános alakulatát, hegyrendszereit, benső felföldjét. Egyik tanuló fekete táblára rajzolta e földrésznek keletről nyugotra terjedő szeletjét, megjelölvén mind a felföld, mind pedig a partvidék általános magasságát. Azután a folyókat tárgyalták, nevezetesen azoknak forrásait, folyását, esését, általános jellemvonását és hajókázhatóságát. Aztán rátértek az uralkodó szelekre s keletkezésök helye jellemvonásaira; a szeleknek a keleti partok- és a földrész belseje égaljára való hatására, s végre az égalj általános vonásaira és a növényzetre való hatására.

Ausztrália sajátszerű növényzetét egy eucaliptus felmutatott leveleivel illustrálták.

Ehez járult egy ausztráliai benszülött életnagyságu fejképe, melyből az arczvonások olvasására késztette a tanár növendékeit.

Majd egybe hasonlították a benszülötteket más törzsekkel, még pedig nemcsak az arcz, hanem a haj, orr, (illustrálva ezeket a fekete táblán) ruházat, lakás, táplálkozás, fegyver stb. tekintetében. Bumerangok és nyársak is voltak az osztályban kiállítva.

Tovább menve, Austrália felosztására tértek; a nagyobb városok fekvését és nagyságát összehasonlították Halléval és Drezdával, folyvást ábrákkal kisérve. Általában a különböző szinü krétákkal vetett ábrákat sürün használták. Az Ausztráliával való távirdai összeköttetés fölemlítésekor felmutatták a tenger alatti huzal mintáit; a terményei felemlítésekor pedig a gyapjumintákat. Röviden érintették Austrália fölfedezése történelmét. A fiuknak lehetőleg okadatolniok kellett az Ausztráliára vonatkozó főbb tényeket. Végül papirt kelle elővenniök, melyre Austrália térképét, a fali térkép mintájára lerajzolták, még pedig gyorsan és jól.

A magyarázat jelentékeny részét ezuttal hallották elsőben a fiuk, kik — a mint látszott — már megszokták e módszert, mert a rákövetkező kérdésekre meglepően bő és értelmes feleleteket adtak.

A tanár ritkán utalt könyvekre, avagy jegyzetekre; azonban mind a maga, mind növendékei nagyon éberek és állandóan tevékenyek voltak. Valóban ez a módszer nem csak a tanulók érdeklődését tartja élénken, hanem a velejáró alapos okulás mellett megtanítja az ifjakat önállóan gondolkodni és következtetni.

Ugyanaz a tanár az iskola egyik alsó osztályában szintén nagyjában e módszer szerint tartott leczkét Ausztráliáról. A fiukat kérdezgette a kartographiai különböző vonások jelentéseit, hogy miképen jelöltetnek árnyalattal és körvonalokkal a lapályok, a felföldek, a hegyek stb.

Kiemelte az állatvilág sajátszerü jellemét; a húsevő nagyobb állatok hiányát, s egyszersmind bemutatta egy fias kenguru nagy képét.

Szerzőnk jelen volt Lipcsében az első reáliskola földrajzi leczkéjén, melyet dr. Götze tartott Olaszországról. Itt is az a nagy mértékben szemléltető módszer tette a tanítást nagyon vonzóvá és érdekessé. Olaszország physikai földrajzát bevégezvén, a politikaihoz kezdettek. Mind a physikai, mind a politikai térképeket falra függesztették és a physikai földrajz főbb vonásaira, a politikai térképen pillantottak vissza, úgy, hogy a két rész teljesen egymásba kapcsolódott. Áttekintették a hegyláncokat és a velök szomszédos vagy kapcsolatos rendszereket, elágazásaikat, sajátszerü jellemvonásaikat stb. A főbb magosságokra jól emlékeztek a fiuk, s azokat szakadatlanúl viszonyították Szászországnak vagy Németország egyéb részeinek ismeretes magaslataihoz. A folyókat szintén áttekintették, valamint át azoknak a hegyekkel való kapcsolatait. Miért szélesebbek az Alpokból eredő folyók, mint az Apenninekből? Miért van a Pó-nak északon több mellékfolyója, mint délen? stb. Szintén oly módon tárgyalták Középolaszország folyóit, azoknak ke-

reskedelmi értékét és érintették a velök kapcsolatos történelmi társításokat. Általában nagy gondot fordítottak Olaszország Németországéval analog vonásainak feltüntetésére.

A térkép-olvasás czéljából, az iskola ifjai a lipcsei kerület katonai térképe (Staff-map) alapján készítettek reliefeket, melyek közül némelyik készítője nagy ügyességét tanusította.

Szerzőnk általában mind a gymnasiumokban, mind a reáliskolákban, Lipcsében és másutt (pl. Frankfurtban az u. n. Wöhlerschule-ban,) azt tapasztalta, hogy nemcsak a történelem, hanem a vegytan, természettan, növénytan és földtan tanítása közben is folytonosan utalnak a földrajzra. Ekként a tanulók a növények és állatok eloszlásáról, a climatologiáról, a csillagászati és történelmi földrajzról sok ismeretre tesznek szert.

Berlinben lényegben ugyan a szerént a módszer szerént tanítanak, mint a szászországi iskolákban, azonban Keltie több iskolát talált, melyekben a tanárok készültsége nem állott magas szinvonalon, és a térképek is avultak és szegényesek voltak. Szerzőnk oly iskolára is akadt, melyben Afrikát mintegy harmincz éves térképről tanították; azonban az általa meglátogatott két középiskolában a tanítás majdnem oly jó, s a módszer nagyjában ugyan az volt, mint Lipcsében, Frankfurtban, Hallében és Göttingában.

Megjegyzésre érdemes, hogy a növendékek osztályozásánál a földrajzbeli előmenetel szintugy számít, mint a többi tantárgy. Az érettségi bizonyítványban pedig a felső Secundában nyert földrajzi osztályzat egyenrangu a latin és görög nyelvbeli osztályzattal. Ezekből világos, hogy a földrajzot a német iskolák komolyan veszik, rá a kormányok nagy figyelmet fordítanak, s általában alkalmas tanárok tanítják, nagy terjedelemben és oly gazdag apparatussal, minőnek alig van párja.

Térkép-olvasás. A földrajz tanításában egyik legnehezebb feladat annyira vinni a növendékeket, hogy valóban tudják, mi az a térkép és hogyan kell azt olvasni? Még felnőtteknek sem könnyü dolog elképzelni, hogy bizonyos lapos fölületre vetett jeleknek voltaképen mik is felelnek meg? Ennek okáért természetes, ha a német iskolák az elemi fokon, sőt még fennebb is, nagy gondot fordítanak a földrajz tanításnak erre az ágára. Dr. Lehmann, Németországon a legsikeresebben működő földrajzi tanárok egyike, reálgymnasiumi tanárkodása idején (Halle) a tanfolyam első három évének jókora részét arra szentelte, hogy gyakorlódjanak tanítványai a szabatos térképrajzolásban, még pedig a fekete táblára vagy a rajztáblára általa irt mintákról. Alaposan megértette velök az összes symbolumok jelentését, gyakorolta a körvonalak irásában, a fokozatos hegyárnyékolásban, a méretek gondos használatában stb. A három év lejárta után teljesen békét hagyott a rajz ez ágának, minekutána a czélt már elérte. Dr. Lehmann iskolájában Keltie kiszólított az alsóbb osztályok egyikében négy fiut,

épen az Ausztráliáról szóló leczkeórán. Kettejök Keltie mellé ülve emlékezetből fehér lapra nagyon szabatos térképét irta le Ausztráliának, a szélességi és hosszusági vonalakat, valamint e földrész fővonásait értelmesen és szabatosan jelölvén meg. Ez alatt a más kettő a fekete táblán a kézi atlasbeli Ausztrália térképét m. e. négyszer nagyítva ugy irta le, hogy a szines krétával kitöltött physikai fővonásokból, a hegy árnyalat gondos fokozatosságából s egyebekből is az tünt ki, hogy tiszta fogalmuk volt arról, mi a térkép?

Dr. Lehmanu egy üvegszekrényben kis relief térképeket tartott, hogy tanítványai azokat a leczke után is szemügyre vehessék; főtörekvése lévén annyira megértetni a tanulókkal a földrajzi symbolumokat, mint a mily alaposan meg kell tanulnia a gyermeknek az abc betűit, hogy olvashasson.

A térképolvasásra vonatkozólag azt is meg kell jegyezni, hogy országszerte szokásban van a kerület (district) fővonásait szemléltető reliefeknek fövényből való készítése. Pl. Lipcse első reáliskolájában a kerület katonai térképének megfelelő reliefeket készítettek a növendékek, különös tekintettel a körvonalokra. A cartographiai symbolumok jelentései megtanításának más módszerével is találkozott szerző Zürich egyik polgári iskolájában; de erről később lesz szó. — Legtöbb iskolában földrajzi vezérfonalúl Kirchhoff kézikönyvét használják.

A német egyetemek földrajzi oktatását, Rein és Wagner, Richthofen, Kirchhoff, Kiepert tanárok földrajzi tanfolyamainak részletes ismertetését ezuttal mellőzve, bemutatjuk röviden a földrajz oktatása helyzetét és sikerét Európa más országaiban.

(Kolozsvár.) *Felméri Lajos.*

EGYESÜLETI ÉLET.

I. A választmány.

11. A választmány május 11-én tartott ülése.

Elnök *Köpesdy S.* később *Berecz A.*

Jelen voltak: *Mayer J.* pénztáros, *dr. Szerelemhegyi T.* titkár, *Bernmüller F.*, *Deme L.*, *dr. Károly Gy. H.*, *dr. Lechner L.*, *Müller J.*, *dr. Riedl F.*, *Sebestyén Gy.*, *Suppan V.*, *dr. Szemák J.*, *Tiber A.*, *Tomor F.* és *Volf Gy.* vál. tagok.

Az elnök meghatott szavakkal emlékezett meg azon sulyos veszteségről, a mely a nemzetet dr. Pauler Tivadar igazságügyminiszter elhalálozása folytán érte. Az elhunyt az egyesületnek is tiszteletbeli tagja volt; halála sulyos csapást mért az egyesületre is. A választmány mély elszomorodását jegyzőkönyvbe igtatta és elhatározta, hogy dr. Pauler Gyulához részvétiratot fog intézni.

A választmány Homicsko F. egy. tag elhalálozása fölötti elszomorodásának is jegyzőkönyvileg adott kifejezést.

A pénztáros bejelentette, hogy április végén 323 db postai megbizást küldött szét, a melyek közül 83 db érkezett vissza beváltatlanul; ezáltal az egyesület kiadásai ok nélkül ismét szaporittattak.

A választmány sajnálattal vette tudomásul, hogy az egyesület tagjai közül ismét számosan okoztak az egyesületnek kárt a postai megbizások visszautasitása folytán. Ugyanez alkalommal határozattá emeltetett, hogy mindazoktól, a kik legalább 3 éven át tartoznak tagdíjjal, a szigoru behajtás, minden további felszólitás nélkül a következő egyesületi év elején szeptember havában eszközöltessék.

Ezután Müller J. beterjeszti az ország különböző részeiben a lakbérviszonyokat feltüntető kimutatást. A választmány az igen érdekes munkálatért szerzőnek köszönetet mondott és az ennek alapján szerkesztendő kérvény elkészitésére Tomor Ferenczet kéri fel. A kimutatás a Közlönyben is közzé fog tétetni.

Ez alkalommal inditványba hozatott, hogy a közlöny 20 évfolyamából egy tartalomjegyzék és tárgymutató készittessék, a mely a jövő évben ki fog nyomatni. A munka teljesitésével dr. Szerelemhegyi bizatott meg.

Az Ifj. iratok tára részéről beérkezett pályamunkák kiadattak birálatra.

A választmány ezután dr. Riedl Frigyest megbizta, hogy állitsa össze azon munkák jegyzékét, a melyekből a nyelvek tanitásánál külföldön követett módszerek megismerhetők legyenek. A választmány a rendelkezésére álló pénzerőhöz mérten e munkákat be fogja szerezni.

A közgyülés programmjának végleges megállapitása a f. hó 25-én tartandó ülésre halasztatott.

Uj tagokul felvétettek: *Kőhalmi József* főgymn. tanár Nagy-Szombat aj. Schmidt Á., *Kiss Lajos* és *Mendly Károly* polg. isk. tanárok Zala-Egerszegen aj. Kiss D., *Láng Károly* polg. leányisk. tanár Körmöczbányán aj. Teschler Gy., dr. *Zsilinszky Endre* főgymn. tanár Szarvason aj. Mihálfi J.

*

12. A május 25-én tartott választmányi ülésen megállapittatott a közgyülés következő programmja:

Jul. 8-án a tiszti jelentések után *Matisz J.* fog előadást tartani a földrajz és természetrajz együttes tanitásáról.

Jul. 9-én a módositott alapszabályok tárgyalása után dr. *Vida K.* fog értekezni a magántanitásról a középiskolában.

Jul. 10-én a választásokon kivül két előadás lesz: dr. *Várkonyi Endrétől:* Miért nem tudunk kellő sikert felmutatni az ó-klassikus irodalom tanitásából. Dr. *Szerelemhegyi Tivadartól:* A latin nyelv kérdése.

B. K.

II. A körök.

Beszterczebányai kör. Mindenekelőtt legyen szabad *Spitkó Lajosnak* a classicus nyelvek tanitására vonatkozó és a Közlöny májusi füzetében némely tekintetben hiányosan közölt nézeteit helyesebben formulázva előadnom. Körünk elnöke Blanár Ödön felolvasása alkalmából körülbelül a következőket mondta:

Az inductiv módszer alapjában helyes, de tulságig hajtva oly szellemi munkát követel, melyre a tanulók többsége képtelen. A grammatikai tudás ez úton nem lesz eléggé mechanikussá, és a kellő biztosság az alakok ismeretében és alkalmazásában nem éretik el. S minthogy különben sem lehetséges az egész nyelvtani anyagot inductio utján elsajátitani, azért a paradigma tanulását nem kell nagyon későre halasztani. Hiszen a paradigma sem elvont szabály, hanem mintául szolgáló concret eset. A paradigmákra sok gondot kell forditani s azok gyakorlását a legváltozatosabb módon eszközölni. Magától értetődik, hogy mindjárt a legalsó fokon a nyelvtani alakok főbb mondattani functióit is meg kell értetni. S ha ez megtörtént, nagyon czélszerű a paradigmák elmondásánál a mondattani functiókra is tekintettel lenni. Midőn tehát pl. egy tanuló a II. osztályban az imperfectumot ragozza, nem szabad csak ennyit mondania: *laudarem* dicsérnék, *laudares* dicsérnél, hanem: *laudarem* dicsérnék, ut *laudarem*, hogy dicsérjek stb. Egyszerre ne tanitsuk a legheterogenebb nyelvtani dolgokat. Gyakorlókönyveink jóformán kivétel nélkül e tekintetben helytelenül vannak szerkesztve. Vannak parthiek, melyek ellen tapasztalás szerint a tanulók (kivált a magyar ajkuak) legtöbbször hibáznak. (Pl. *gen. dat.*, személyragos határozók forditása, szenvedő ige, gerundivumi szerkezet stb.). Ezeket a gondos tanár különösen megjegyzi magának és ezekre ismétléskép minduntalan visszatér. A görög alaktan tanitásánál az összehasonlitó nyelvtudomány eredményeire okvetetlenül tekintettel kell lenni, de csak annyiban, a mennyiben a dolog methodikai haszonnal is jár. A mondattanban az esetek használatát mondattani kategoriák szerint tanitani nem praktikus, mert a nyelv concrét alakjai logikai consequentiák kedveért nagyon szétszakittatnak, és mert a határozók tanában még hiányzik a kellő megállapodás. Czélszerübbnek bizonyul a mondattani alap a függő mondatok tanitásánál. — A gyakorlókönyv összefüggő szöveget nyujtson, de olyat, mely a szép rendszerben egymás után következő nyelvtani anyaghoz képest praeparálva van. Egyetlen egy gyakorlókönyvünk sincs e tekintetben kifogástalanul szerkesztve. A Vulgatát ily módon feldolgozni nem találkoznék az egyház helyeslésével. S ha az összefüggő szöveg már az első osztály latin gyakorlókönyvében kivánatos, úgy az ötödik osztály görög gyakorlókönyvében conditio sine qua non. Különös dolog azon tanulót, ki a Cid-románczokat és Liviust olvassa, a görög órában apró-cseprő mondatocskák forditására kárhoztatni. Annál csodálatosabb, hogy a közoktatási tanács ily módon szerkesztett görög gyakorlókönyveket egymás után engedélyeztet s egy helyesen szerkesztett gyakorlókönyv megjelenését megnehezíti. Az olvasmányt az alsó fokon emléztetni, a megtanultat pedig rendszeres és folytonos ismétlés által biztositani kell. Az alsó osztályokban csakis elemezve szabad forditani. Az első osztályban a szöveg a nagyobb szemlélhetőség végett a táblára irandó s onnét elemzendő. Soha sem szabad szem elől téveszteni, hogy a négy alsó osztályban az olvasmány fejtegetése mindenek felett grammatikai. A nyelvtani és olvasmányi órákat az utasitások szerint a két első osztályban is mereven elkülönitni nem bizonyul czélszerűnek. — A szótanulás az olvasmány fonalán történik. A tárgyi szócsoportokba csak annyi szót szabad felvenni, mennyit kis mondatokban tényleg gyakorolni is lehet. Nagyobb haszonnal jár a szókincs bővitése etymologikus csoportok szerint. Korán rajta kell lenni, hogy a tanulók ne csak egyes szókat (még a felsőbb oszt. tanulók praeparatiós füzetei is telvék ilyenekkel), hanem inkább szólásmódokat jegyezzenek fel. — Az auctor olvasásnál súlyt kell

fektetni az értelmes, helyes olvasásra. Ez elemi szabály ellen nagyon sokszor vétenek. Mintha a latin és görög irót máskép nem is lehetne olvasni, mint darabosan, vontatva, logikátlanul. A tanulót hozzá kell szoktatni, hogy az otthoni készülésnél construálva fordítson. Fordítás közben a tanár kimélje a szót és a tanulónak csak akkor legyen segitségére, mikor az egészen megakad. Korán kell a tanulót a fordításnál követendő bizonyos műfogásokra figyelmeztetni (pl. periodusok felbontása, participiális szerkezetek és kisebb mellékmondatok lehetőleg egyszerü mondatrészekkel való fordítása, összehalmozódó főnevek fordítása stb.) Gondot kell fordítani a classicus művek aesthetikai méltatására is. E tekintetben iskoláinkban kevés történik, és jegyzetes kiadásaink is következetesen mitsem nyujtanak. Az olvasmányt is kell alaposan ismételni, óránkint, egységes részletek és az egész befejezése után. Ily ismétlések egyebek közt kedvező alkalmat nyujtanak beszédgyakorlatokra. A classicus olvasmány gyümölcseit a magyar szabad dolgozatoknál jobban kell értékesiteni, mint az rendesen történni szokott. — Kiváló gond fordítandó az antiquitásokra. Az ókori élet ismerete a tanulók közt rendszerint nagyon hiányos s ez főoka annak, hogy a classicus olvasmányhoz oly kevéssé vonzódnak. Idevágó alkalmas és olcsó könyvekről a kormánynak kellene gondoskodni. A jegyzetes kiadások is sokat tehetnének e tekintetben. Sok felesleges és szellemtelen jegyzet helyett befejezésül inkább az ókori élet (az olvasott classicus tartalmának megfelelő) részeiről összefüggő, tanulságos képet kellene nyujtaniok. Philologiai muzeumot teremteni minden gymnasium kötelessége. Csakhogy a nagyobb arányokban dolgozott szemléltető eszközök száma még aránylag kevés, kisebb illustrátiós könyvek köröztetése pedig sok bajjal jár. A kormánynak kellene tehát methodikusan összeállitott olcsó képes atlaszról gondoskodni, ugy hogy azt a szegény tanuló is megszerezhesse. A magánkiadóktól e tekintetben mitsem várhatni. — Stilistikai gyakorlatokra okvetetlenül az olvasmánynyal kapcsolatban dolgozott gyakorlókönyvek kellenek. A tanár által készitett és az Utasitások szerint élő szóval végzett gyakorlatok tapasztalás szerint nem vezetnek czélhoz. Ily gyakorlatok szerkesztésére kiváló ügyesség kell, melylyel aránylag kevés tanár rendelkezik. Az élő szó nem biztositja eléggé az eredményt, a szöveget pedig tollba mondani időfecsérlés. — A nyelvek a négy alsó osztályban egy kézben legyenek. Csak a 4-ikben lehet már a magyart külön is választani. A felső osztályokban egyrészről a classicus nyelvek, másrészről a modern nyelvek lehetőség szerint egy kézben legyenek. — Különben mint egyebütt, ugy a classicus nyelvek tanitásánál is a tanár lelkiismeretessége és a gondos előkészület a fődolog. Tapasztalásom szerint rendesen az a jobb, az ifjuságban is lelkesedést gerjesztő tanár, ki tárgyát folytonos tanulmány tárgyává teszi s esetleg önálló kutatásokat is végez. Nálunk azonban a tudós tanár kevés vagy épen semmi elismerésben nem részesül. Előléptetéseknél, kitüntetéseknél erre nincsenek eléggé tekintettel, a felszines műveltséghez szokott közönség pedig az alapos szakembertől csaknem idegenkedik. Üdvös hatással lehetne a tanitás eredményére a tanácskozásoknak helyesebb alapon való szervezése. Ujabban sok az irott malaszt, de élő szóval az osztályok állapotát illetőleg annál kevesebbet közlekednek. A módszeres tanácskozásokra jelenlegi alakjukban nincsen szükség. E helyett minden intézetnek a legapróbb részletekig kidolgozott állandó tanterve legyen. Külön csak az olvasmányok és gyakorlatok tüzetnek ki. A tanitásnál követendő módszert főbb vonásaiban (e tekintetben a tanár kezét nagyon megkötni nem tanácsos), ugyszintén a fegyelmezés főbb elveit minden intézet szintén codificálja. A mi nem bizonyul czélszerűnek, idővel a szükséghez képest módosittatik. Igy azután minden intézetben határozott traditió fejlődnék, melynek hasznát első sorban a kezdő tanár látná. Az ellenőrzés végett minden második héten az osztályfőnök elnöklete alatt osztályconferentiák tartatnak. Az itt hallottak és saját tapasztalatai alapján (az osztályfőnök ugyanis sürűn hospitál és éber figyelemmel kiséri osztályának összes viszonyait) az osztályfőnök osztálya állapotáról referatumot készit, melyet az összes conferentián felolvas. Ily összes conferentiák a második hónaptól kezdve minden hónap közepén tartatnak. Azonban csak négy ily conferentiáról vétetik és

terjesztetik fel hivatalos jegyzőkönyv. Az osztályfőnök természetesen kevesebb órát kap, vagy külön dijazásban részesül.

Utolsó felolvasó gyűlését a kör *május hó 1-én tartotta*, *melyen Jurkovich Emil a magánolvasmányról értekezett.* Miután ennek czélját kimutatta, áttért a jó és rossz olvasmányok jó, illetőleg káros eredményeinek fejtegetésére. Elsorolta a következőkben azon tudományköröket, melyek tanulságos s egyszersmind gyönyörködtető olvasmányt nyujtanak; ilyenek költői művek, irodalomtörténeti dolgozatok, czikkek, a költészetről, életrajzok, természettudományi, földrajzi és történelmi munkák, utóbbiak közt természetesen a sokszor hangoztatott történelmi kutfők, melyek a három felsőbb osztályban kötelező magánolvasmányt képeznének. A külföld tanférfiainak idevágó nézeteit röviden érintvén, elsorolja azon követelményeket, melyeket minden magánolvasmányul szolgálandó munkával szemben nyelvezeti szempontból tenni kellene, hogy az olvasó nyelvérzéke a mű olvasása után nyerjen, ne pedig veszitsen. Szól végül az olvasandó művek czélszerü, kellő kiállitásáról is. Záradékul tételeit következőleg állitja fel.

1) Készittessék egy catalogus, melyben az ajánlatos munkák rövid tartalma s birálata foglaltatnék, hogy a szülő s nevelő a munkák beszerzését a jegyzék szerint intézhesse;

2) az ifjusági könyvtár számára beszerzendő munkákról *kimeritő megbeszélés* után a tanári conferentia tegyen javaslatot;

3) akadályoztassék meg az ifjuság lehetőleg abban, hogy olvasmányát kölcsönkönytárakból szerezze be;

4) legyen *minden intézet* valamennyi tantermében, ugyszintén a conferentiális szobákban az ifjusági könyvtárban meglévő könyvek pontos jegyzéke kifüggesztve;

5) ajánlja a tanár az osztály számára kijelölt munkák olvasását; létezzék egyszersmind egy canon minimumkép s az abban elsorolt munkák olvasását tekintse a tanuló becsületbeli kötelességének;

6) sokszor használt művek többször legyenek meg;

7) kéressék föl a kormány, hogy az ifjusági irodalmat jutalomdijjakkal emelje.

Ezen pontok a kör helyeslésével találkoztak.

A gyűlés többi tárgyait a körök egyes inditványai képezték. A szabadkai kör inditványát a szorgalmi jegynek, mint fontos nevelési eszköznek ujból való behozatalát illetőleg *Spitkó Lajos* elfogadásra ajánlja. Előadó szerint az iskolában három momentum jön tekintetbe: a nevelő tevékenység (magaviselet, rendszeretet) a tanitó tevékenység (szorgalom és figyelem) és a tudás (előmenetel). Mindezekről illő, hogy az iskola alapos és igazságos itéletet mondjon. Ha a szorgalmat is kell osztályozni, akkor a tanár, ha csak nem akar igazságtalan lenni, indittatva lesz behatóbban megfigyelni a tanulót, a tanuló pedig figyelmeztetve lesz a szorgalom fontosságára s ambitiója fokoztatni fog. Az iskola nemcsak magának classificál, hanem a szülőknek és a közönségnek is. Nem egy pályán a szorgalom és lelkiismeretesség a tehetségnél is fontosabb. Végül a szorgalmi jegy mellett a külföld majdnem egybehangzó gyakorlata is szól. — A kör 7 szavazattal 6 ellenében a szorgalmi jegy ujból való behozatala mellett nyilatkozik.

A pozsonyi kör azon kérdést vetette fel, valjon szükségesek-e a szigoru felügyelet alatt álló önképző-körök vagy nem. *Spitkó L.* az önképző-köröket pártolja, mert jó átmenetnek tartja a szabadabb egyetemi tanulmányokra és tevékenységre. Az iskola nagyon uniformál, az individualismus, a korán ébredező speciális hajlamok, az önmunkálkodási kedv legczélszerűbben az önképző-körben érvényesülhetnek. Általában az önképző-körök üdvös hatással vannak a tanulók kiterjedtebb olvasottságára és jobban biztositják az ideálisabb törekvéseket. Az önképzőköri munkálkodás kinövéseit épen a szigoru felügyelet és helyes vezetés van hivatva megakadályozni. Előadó a szépirodalmi kisérleteket sem zárja ki az önképző-körökből. Sokan a magasabb irodalmi fajok művelésére itt kapták az első impulsust. A legszebb plaidoyer az önképző-körök mellett a magyar irodalom története. — A kör 7 szavazattal 6 ellenében a szigoru felügyelet alatt álló önképző-köröket pártolja.

A gyűlés elfogadja továbbá a trsztenai kör inditványát, hogy a tanárok gyermekei a tandijfizetés kötelezettsége alól felmentendők, de csak akkor, ha legalább elégséges előmenetelt tanusitanak. Hozzájárul az ujvidéki kör inditványához, hogy a tanárok fizetése javittassék. Az ujvidéki kör azon inditványát azonban, hogy az irásbeli érettségin bukott tanulókkal a vizsgálat eredménye azonnal közöltessék, nem tartja kivihetőnek. Végül csatlakozik az ujvidéki kör azon inditványához, hogy a tankönyvek papirjának szine, betüinek alakja felsőbb hatóságilag állapittassék meg. A közoktatási tanács a tankönyvek kiállitására, ugy látszik, nincs tekintettel, mert nem egy esetben oly tankönyvek is nyertek approbátiót, melyek kiállitás tekintetében a szem hygienájának legprimitivebb követelményeit sem elégitik ki. Közli *Jurkovich Emil*, jegyző.

A pozsonyi kör márczius hó 6-án tartott gyűléséről van szerencsém következőket jelenteni:

Első tárgy volt az egyesületi alapszabályok módositásának ügye: a kör abban állapodott meg, hogy a maga részéről semmiféle módositást nem ajánl. Ezután *Győrik Márton*, lyceumi tanár a szabadkai körnek a központi választmány utján előterjesztett ama kérdéséről értekezik: „*Helyes-e a földrajz és természetrajz együttes tanitása?*“ — Értekező rövid visszapillantást vet a tudományos földrajz megalapitásának mozgalmaira, s kifejti a földrajznak, mint tudománynak, ugyszintén annak, mint a középiskola tantárgyai egyikének czélját, mely utóbbi szerinte nem más, mint a *külvilág alakulásáról pozitiv ismereteket nyujtani, ezek által az ifjuság szellemét módszeresen gyarapitani s a világról való felfogást tisztázni és kiegésziteni.* Áttér azután ama nézetek, pártok ismertetésére, melyek a földrajz középiskolai tanitását illetőleg még ma is fennállanak, a mely pártok közül az első a földrajzot tisztán történelmi tudománynak tekinti, a második tisztán természetrajzinak, mig a harmadik azt állitja, hogy a földrajz a kettő között állva, az egyikkel ép oly benső viszonyban áll, mint a másikkal. A két első párttal szemben kimutatja, hogy a tudományra és a tanitásra nézve mily káros szélsőségekre vezet az egyoldalusag s kimondja, a dualistikus alapon álló geographiának egyedül

helyes voltát s azt, hogy a középiskolai földrajzi tanitás most már szintén az egyedül helyes alapon áll: a *dualistikuson*. Minthogy azonban a földrajzi tananyagnak ilynemü felosztása egészen uj valami, itt-ott zavarok, félreértések támadtak, mely zavarokat és félreértéseket a földrajznak a budapesti gyakorló-gymnasiumnál gyakorlatban lévő tanitása sem oszlatta el, s értekező eme zavarok és félreértések kifolyásának tartja a szabadkai kör által fölvetett ama kérdést is: „Helyes-e a földrajz és természetrajz együttes tanitása?“ E kérdés véleménye szerint már magában véve is helytelen; mert a földrajznak és természetrajznak *együttes tanitását* maguk az „Utasitások“ sem kivánják. Maguknak az „Utasitások“-nak szószerinti szavaival bizonyitja be ezt; s hogy általában mit kivánnak az „Utasitások“, azt egy a nagy magyar Alföldet tárgyazó nagy gonddal kidolgozott előadásával illustrálja. — Minthogy már maga a kérdés is helytelen, helytelen ennélfogva az abból folyó minden okoskodás s a kérdés megokolása is. A szabadkai kör megokolása első pontját illetőleg, mely szerint a két tantárgy, tananyagának összevonása által annyira bő lett, hogy sem az egyik, sem a másik irányban heti négy, több helyütt három óra alatt eleget tenni nem lehet: azt jegyzi meg, hogy, ha a földrajz tanitására vonatkozó „Utasitások“-at helyesen fogjuk fel, akkor a hetenkinti négy óra igenis elég. — A megokolás második pontjára nézve, mely szerint az előirt eljárás szerint a növendékek a természetrajzból sem leirást, sem rendszert nem képesek tanulni: megjegyzése az, hogy azt senki sem kivánja, legkevésbbé az „Utasitások“. — A harmadik pontot illetőleg, melynek értelmében a tanitás vagy az egyik, vagy a másik tantárgy kárával történik, ahhoz képest, a mint a tanár vagy az egyik, vagy a másik szaknak a mivelője: ugy vélekedik, hogy ez a dolog természetében rejlik. De ha az „Utasitások“ szigoruan előirják, mi tanitandó és mikép, s ha a főhatóság annak keresztülvitelét szintoly szigorral ellenőrzi, e pont magától elesik. — Tökéletesen osztja azonban a szabadkai körnek nézetét a tankönyveket illetőleg, melyeket szerinte az aránytalanság (a földrajzi és természetrajzi tananyag mennyiségét illetőleg) s a czifra frázisos stilus jellemez. A maga részéről a legjobbnak a Laky Dániel-féle könyvet tartja. — Osztja továbbá a szabadkai körnek ama nézetét is, hogy a jelenlegi földrajzi tanitás a felsőbb tanhatóságot ki nem elégitheti, s hogy tehát a középiskolai czél e tekintetben megközelitve sincs. Okát pedig e sajnálatraméltó körülménynek abban látja, hogy a középiskoláknál a földrajzra nem fektetnek kellő súlyt, rendszerint annyi tanár tanitja, a hány osztályban előadják, a tanitás ritkán van a szaktanár kezében, — pedig a földrajz tanitását a szaktanárra bizni annyival is inkább tanácsos volna, mert oly bő az anyag, oly sokat kell beléje vonni, s mégis oly kevés idő szentelhető reá. — A középiskolai földrajzi tanitás csekély eredményének további okát a geographiai tanitás decentralisatiójában látja, a mit pedig az „Utasitások“ határozottan követelnek. — Elismeri, hogy jelenlegi tantervünk és az „Utasitások“ határozottan javulás, haladás, bár még e téren sok a tenni való. — Az érdekes és tanulságos felolvasás felett hosszabb eszmecsere fejlődött ki a tagok között, a mely után a kör a következőkben állapodott meg:

Földrajzot és természetrajzot együttesen tanitani nem helyes; de ezt a tanterv s az „Utasitások“ sem kivánják. Földrajzot kell tanitani, a mely nek kapcsolatában a természetrajzi rész typikus alakjaiban bemutatandó. A természetrajzi oktatást a IV., V. és VI. osztályra kellene hagyni. — Körünk és egyuttal a tanáregyesület e gyülésen egy uj taggal szaporodott: *Andrejczo Tivadar* okl. tanár és főigazgatósági tollnok személyében. — A jövő havi gyülésen *Hirschmann Nándor*, lyceumi tanár következő tételről ertekezik; *„A mértani rajz a gymnasiumban.“*

Dr. Schönvitzky Bertalan,
másod-jegyző.

A sümeghi kör *márczius hó 27-én* tartott gyülésében *Földi János* olvasta fel következő értekezését: *„Inkább tanitsunk-e vagy neveljünk?“* Felolvasó a nevelés minél hathatósabb eszközölhetése szempontjából a következő pontokat állította fel:

1. a felvételi vizsga szigoru legyen; 2. a vidéki szülők a szállásadók megválasztásánál a tanárok tanácsával éljenek; kiváló tehetségü és házi nevelésben nem részesülhető tanulók részére tanárok vezetése alatt internatusok állittassanak fel; 3. a tanárok sürűbben érintkezzenek a szülőkkel és a tanulókkal, mindegyiknél szolgáljanak tanácscsal, felvilágositással, különösen figyeljék meg a tanulók környezetét, társaságát s hogy miként töltik szabad idejüket; 4. szükséges a fegyelmi szabályok revisiója, nem elegendő azonban azok elolvasása és értelmezése, hanem adjunk a tanulóknak folytonos utbaigazításokat a viseletre nézve is; 5. nyujtsunk alkalmat a tanulóknak kedélynemesitő, kellemes és egészséges szórakozásra s készitsük elő őket a nyilvános életre is, mire nézve előadó javasolja: iskolai ünnepélyek tartását, dal- és önképzőkörök alakitását, ifjusági szindarabok előadását, ifjusági olvasmányokat, tanulmányi kirándulásokat, testedző szórakozásokat, korcsolyázást, kellő korlátok közt és a tanárok felügyelete alatt; 6. az oktatás szempontjából: a tehetségek összhangzatos fejlesztését, tekintettel az élet követelményeire és a hazai viszonyokra; továbbá az alsóbb osztályokban ne a tananyag bőséges részletezésére, hanem az alapfogalmak kellő megértésére törekedjünk; 7. Az oktatásnál szemünk előtt lebegjen, hogy nevelve tanitsunk. E czélból használjuk fel következetesen az egyes tantárgyakban rejlő nevelési mozzanatokat; 8. Pályaválasztáskor kérjék ki a szülők a tanárok véleményét; 9. A tanárképzés reformjával sokáig ne késsünk.

A kérdés gyakorlati fontossága élénk eszmecserére hivta fel a tagokat. *Orbán Lajos* a vallásosság hiányának okát egyrészt abban látja, hogy a tanárképzésnél szó sincs a vallásosságról és ép azért a tanárképzés reformját óhajtja oly irányban is, hogy a vallás-erkölcsös nevelésre kellő tekintet legyen; az internatust és externatust nevelési szempontból nem helyesli, ez utóbbit különösen azért nem, mert a régi priváta-rendszer életbeléptetése volna, helyettük anyagi szempontból tápintézetek felállitását javalja; a Kuncz ajánlotta osztályrendszert tanitási szempontból elitéli, mint a melylyel a tanitásnak ártanánk. — *Ádám Iván* a neveléshez a szülők közremüködését elengedhetetlen kelléknek mondja és ép ezért a szülők és tanárok közt a gyakoribb érintkezés fontos; mivel azonban előadó e tételt tüzetesebben nem fejtegette, a tanárok és a szülők közti viszonyt külön tételnek inditványozta, a mit a gyülés el is fogadott. Továbbá a nevelésnél hathatós eszközül emliti fel a tanár példaadását, mert a tanuló nemcsak a szó, hanem és külö-

nösen a példa után indul és itt legelső sorban a tanár saját tanártársa tekintélyét ne rontsa; neveljen a tanár lelkesen, meggyőződésből, tanácsai szivből fakadjanak, mert csak akkor szólnak a szivhez s találnak fogékony talajra; igen helyesli előadó véleményét a tekintetben, hogy a minden tantárgyban rejlő vallás-erkölcsös nevelési mozzanatot következetesen használjuk fel; a mostani szakrendszer mellett az osztályfőknek nagyobb hatáskörrel felruházását ajánlja, hogy az osztályfő valóságos atyja lehessen osztályának. — *Horvát Rezső* a felvételi vizsgálat nagy szigoruságát nem helyesli, mert minden gyermeknek joga van a tanítás és nevelés jótéteményeiben részesülhetni s mert alkalmunk van később is a középiskolába nem való tanulók eltávolítására; szerinte az irásbeli tudósítás, melyet a megrótt tanulók szülői kapnak az ellenőrző gyülések után, nem vezet czélhoz, mert a szülők nagy része azt csak boszantásnak tekinti, szerinte czélszerübb eljárás volna, hogy a gyermekek beiratásakor a szülők kis könyvecskét (brochure-t) kapnának, melyben a tanári karral való érintkezés haszna, szükségessége volna fejtegetve. — *Dr. Kellemen Károly* elfogadja előadó nézetét a felvételi vizsgát illetőleg, valamint a Kuncz részéről ajánlott osztályrendszert, az elsőt azért, mert a középiskola egyrészt felsőbb tudományos képzésre előkészítő hely, tehát nagyobb fejlettségü tanulókat is kell nyernünk az elemi iskolából; az utóbbit t. i. az osztályrendszert elfogadja azért, mert az elemi iskolában osztályrendszerhez szokott tanuló bajosan tud egyszerre több tanárhoz alkalmazkodni.

A kör véleményét a felvett tételt illetőleg következőben összegezem.

A középiskolákban a nevelésre általában nagyobb súlyt kell fektetni mint a tanításra, mert a társadalom nemcsak ismeretekkel ellátott, hanem neveltséget, jellemességet kiván az iskolázott egyéntől s mert ha nevelés nélkül tanítunk, többet ártunk mint használunk. Továbbá a kör teljesen elfogadta az előadó részéről felállított 3., 5. és 7-ik pontokat, a 4-ikhez pedig ezt csatolta: és nagyobb sulyt kell fektetni az ellenőrző gyülésekben a tanulók erkölcsi viseletének megvitatására; a 2-ik pontban ajánlott internatust nem helyesli, anyagi szempontból tápintézet felállítását javalja; a 9-ik pontban felhozott tanárképzés reformját oly irányban is óhajtja, minőt Orbán Lajos felszólalásában említett; az 1-ső, 6. és 8-ik pontok inkább az oktatásra vonatkozók és igy kevésbbé tartoznak a neveléshez. Helyesli a kör Ádám Iván nézetét, a tanár példaadását és az osztályfőknek nagyobb hatáskörrel felruházását illetőleg.

A május hó 8-án tartott gyülésben *Ádám Iván* értekezett a tanügyi kiállításról.

Előadásában három kérdést tüzött ki.

Az első kérdésre: legyen-e kiállítás, előadó határozott igennel felelt, mert *a*) sohasem felesleges és haszon nélküli az iskolai tárgyak kiállítása; *b*) mert a mult évi országos kiállításnak a közoktatásügy csak hiányos részlete volt s főbb bajai voltak, hogy a sok látni való közt a közoktatás pavillonja eltörpült és hogy a középiskolai tárgyak kiállítása sem anyagra, sem helyre, sem az iskolák minőségére nézve nem adott tiszta képet; *c)* de szükséges a tanügyi kiállítás azért is, mert itt az idő, hogy kimutassuk, vajjon az uj tanterv kivánta eredményt mennyiben értük el, *d)* mert a kiállításnak nemzetgazdászati oldala is van, *e*) mert

a középiskolai oktatás a nemzet műveltségi állapotának mérője, igy hát erkölcsi kötelességünk egész terjedelemben rámutatni képességünkre, melylyel missionális feladatunknak eleget tudunk tenni.

A második kérdésre: a kiállítás rendezésének idejére nézve előadó a honfoglalás ezeréves jubileumát ajánlja.

A harmadik kérdés; minő legyen a kiállítás? Előadó a kiállítást a lehető legtágasabb arányokban szeretné rendeztetni, hogy ez által a nálunk égető szükséget képező középiskolai muzeum is alapot nyerjen. Előadó e czél elérésére a következő irányelveket állította fel a rendezendő középiskolai kiállításnál:

1. Iparkodjunk nemzeti irányunk és törekvésünk kimutatására, melylyel magyar és nem cosmopolita intelligens nemzedéket akarunk nevelni. Erre szolgálnak a históriai oktatás és segédeszközei, minden históriai értékü tudományos vagy pedagogiai műszer, az oktató személyzet jelesebb alakjainak ismertetése műveikben és képekben és a kulturalis értékkel biró iskolai emlékek fejlődés szerinti sorozata.

2. A középiskolai kiállítás oly általános alapon nyugodjék, hogy a jelenlegi középiskolai oktatást és annak módszereit tisztán és világosan állítsa elénk, annak eddigi nevezetesebb phasisait is kitüntesse és különösen tiszta képet nyujtson arról, hogy az ország nagyobb részében, a fontosabb vidékeken minők az iskolai tanítás eszközei és szerei, az oktatás és nevelés módja, minők az iskolák és berendezéseik, minő kezelésük s fentartásuk.

3. Legyen a kiállítás tanulságos és necsak a tanügybaráti osztályt, hanem a közönség nagy részét is vonjuk be érdekkörünkbe. E czélból a kiállítás nyujtson világos áttekintést rend, osztályozás és csoportosítás tekintetében; törekedjünk szemléleti módon tiszta fogalmat adni a középiskolák működéséről (minta tantermek, jól felszerelt muzeumok, rajztermek, ifjusági és tanári könyvtárak stb. bemutatása.

4. Gondoskodni kell róla, hogy a kiállítást tömegesen látogathassák mind a tanárok mind a nagy közönség.

A kör a közoktatásügyi kiállítás rendezésének szükségességét illetőleg egyetért előadóval. A kiállítás idejét, a honfoglalás ezeréves ünnepélye alkalmával rendezést szintén helyesli, mert — mint az előadó felemlítette — e kettő közt a kapocs világos: most az iskolával akarjuk biztosítani, a mit őseink fegyverrel szereztek és meghódítani, a mi hozzánk való; más részt azon okból is, a melyet a vitában Horvát Rezső említett fel, hogy a nagy közönség, hacsak a kiállítás más ünnepélyességgel nincs összekötve, tisztán a tanügyi kiállítás megnézése czéljából fáradságot, időt s pénzt nem áldoz. A kör egyszersmind azon véleményt is kifejezte, hogy a tanügyi kiállítás az ezeréves ünnepély kiegészítő, vele szervesen összefüggő része legyen és az ajánlott időre nézve ily értelemben a választmány és a körök figyelmét felhivja. — A kiállítás programmját az értekező oly alaposan és részletesen fejtette ki, hogy ahhoz a kör csak helyesléssel járulhatott.

A jövő gyülés *május 29-én* lesz. *Orbán Lajos* e tételről értekezik: „Mivel lehetne a mostani, czélra kevésbbé vezető módszertani gyülést pótolni?“

Dr. Kellemen Károly,
jegyző.

A selmeczbányai kör *április 3-án* tartott gyűlésén *Zindl Béla* olvasta fel „*A class. nyelvtanítás ügye a nevelés szempontjából*“ czimű értekezésének első részét. Bevezetésképen megemlékezik azon támadásokról, melyeket a modern társadalom szükségletei czimén ujabb időben a class. nyelvek tanitása ellen intéztek. Ő e vitába nem elegyedik, csak arra figyelmeztet, hogy az egységes középiskola tervezete, mely a legkülönbözőbb pályákra készülő ifjakat egy és ugyanazon tanfolyamba kényszerítené, többé komolyan meg nem valósitható. A mi az ó-classicus nyelveket illeti, ezek ismerete a jog- és államtudomány, theologia, bölcsészet, történelem s még más tudományágak alapos mivelőire nézve praktikus szükségletet is képez; ugy hogy középiskolánk terjedelmességénél fogva, mely az egész nyelvtanulásra alkalmas ifjukort lefoglalja, tanitásukat már ez iskola feladatává kell tennünk. E mellett megfontolandó, hogy ugyanezen tudományágak mivelői a történeti tájékozottságot meg a szó hatalmát is legfontosabb kellékeik közé számitják. Hogy mennyiben képes előmozditani ezek mindegyikét az ókori remekműveknek épen eredetiben való tanulmányozása, annak kimutatása szorosan véve nem tartozott az előadó feladatai közé, de értekezésében alkalmilag néhány adattal e kérdés tisztázásához is hozzájárult. — Mily arányba volna hozandó az ily jellegü iskolák száma más, reális pályákra előkészitő iskolák számával: ez az oktatásügyi administrationak a dolga.

Ezek előrebocsátása után előadó áttért tulajdonképen kitüzött themájára s vizsgálat alá veszi, miként illeszthető be az ó class. nyelvek tanitása szerves módon a nevelői munkásságba. — Megemlékezett arról, hogy Sturm és a jezsuiták valóságos latin oratort képeztek tanitványaikból. De midőn a latin nyelv ugy a közéletből, mint a tudományból mindinkább kiszorult, az iskolákból később a latin beszédgyakorlatok is elmaradoztak, s az egykor életteljes organismusból csupán a grammatikai csontváz maradt hátra. Ezalatt kettős forradalom viharzott el a latin iskolák felett, de meglehetős hatástalanul. Az egyik alatt magának a class. philologiának Wolff Fr. Ág. által történeti szellemben meginditott reformja, a másik alatt a paedagogiai eszmék forrongása értendő. Wolff eszméi maiglan sem hatották át teljesen a középiskola class. tanulmányait, s ez ma is, még a legfelsőbb osztályokban is, ugyszólván kizárólag a grammatikai iránynak hódol. A másik áramlattal, a paedagogiaival szemben oly jogczimre hivatkozott a philologia, mely számos félreértésre adott alkalmat, midőn t. i, azt az oktató hatást, mely többé-kevésbbé minden idegen nyelvi tanulmányt megillet, a formalismus neve alatt kizárólag magának vindicálta.

Elméletileg manapság egyetértünk már abban, hogy a grammatikai és stilistikai szempont mellett a történeti s ezzel kapcsolatosan ethikai, valamint másodsorban az aesthetikai okulást sem szabad pusztán véletlen megjegyzésektől várnunk. A gyakorlatban mindazáltal túlsokat grammatizálunk. Oka ennek részben a csökönyös szakrendszer, de van benne kényszerüség is. Nemcsak hogy sok a gymnasiumba nem való elem miatt a legtrivialisabb dolgokra is minduntalan vissza kell térni, de a kellő didáktikai segédeszközök is hiányzanak.

Ezek után előadó kijelentette, hogy ezuttal a class. tanulmányoknak csupán történeti, illetőleg ethikai értékesitéséről kiván még szólani. Az az iskola, melynek csak tanórák és fegyelmi szabályok állanak rendelkezésére, kétszeres buzgalommal igyekezzék magából a tanitás anyagából annyi erkölcs- és akaratképző erőt kifejteni, a mennyit az egyes tantárgyak természete csak megenged. Ily szempontból a történet és és irodalom megbecsülhetetlen. Eszmei társalkodás ez a Herbart-iskola szellemében, mely a növendék erkölcsi tapasztalatainak szűk körét kibővíti s hathatós alkalmat nyujt erkölcsi axiomák képzésére és továbbfejlesztésére. — Az ókori remekművek tárgyalásánál sem szabad elhanyagolnunk e szempontot, mint a mely minden nevelés centrális czéljával, a jellemképzéssel a legszorosabb összefüggésben áll. Igaz, hogy ily tárgyalás az ó-classicus nyelvekben nagyobb jártasságot, ez megint az alsóbb osztályokra nézve gyakorlatiasabb nyelvtanitást feltételez.

Az előadó ezután irányelveket tüzött ki az igy szerzett erkölcsi tapasztalatoknak rendezésére nézve. A létért küzdő nyers egyéniséget az erkölcsös jellem polczára emeli a lelkiismeret hatalma; a puszta érdekegyeztetésen alapuló társadalmat áthatja és megnemesiti az erkölcsi kötelezettség eszméje; s végre a vallásos érzelmeknek is e kettős forrásuk van, érezzük t. i. tökéletlenségünket nemcsak a nagyobb hatalommal, de a nagyobb erkölcsi tökélylyel szemben is; a mindenhatóság mellett ott van a végtelen jóság. — A fejlődés feltüntetett két együtthatója az ókori népek életében nagy világossággal szemléltethető. Előadó kijelenti, miszerint távol áll attól a föltevéstől, hogy az ókori népek életében valami nagy tökéletességet lásson. De hát — kérdi — hol az a tökéletes népélet? S nem fontos-e a hiányok birálatán is növelni az erkölcsi éleslátást, kivált ha e hiányok az emberiségre nagy befolyással voltak, sőt részben ujból elő is kerülhetnek?

A felolvasó azzal az igérettel végezte előadását, hogy értekezését legközelebb folytatni fogja. A mily érdeklődéssel hallgattuk annak ez alkalommal felolvasott részét, olyannal várjuk a folytatást.

Király Ernő,
jegyző.

A trsztenai kör *május 12-én* tartott közgyüléséről van szerencsém a következőket jelenteni:

I. Elnök megnyitó beszéde. II. *Hruschka Lipót*, körelnök felolvassa értekezését a szabadkai körnek következő tételéről:

„Mi szerepe van a rajzolásnak a középiskolai nevelés körében?

Értekező paedagogiai szakavatottsággal kidolgozott munkálatában kifejti a rajztanításnak fontosságát a középiskolai nevelés terén, a mennyiben az per excellentiam a szemléleti oktatást magában foglalja, a megfigyelő és az itélő tehetséget fejleszti, a szépérzéket felkelti és ez által a kedély nemesítésére nagy befolyással van; czélja nemcsak praktikus de theoretikus is, minél fogva nemcsak a reál, hanem a humanistikus nevelésnek is egyik kiegészítő sőt nélkülözhetlen tényezője lévén, egyrangu a többi tantárgyakkal. Végül kivánatosnak tartja, hogy a rajzoktatás oly módon eszközöltessék, a mint azt b. Eötvös József tervezte.

III. *Podhradszky Mihály* értekezett a *latin nyelvtanítás és classicus képzés elvitázhatatlan előnyeiről.* Indokolásából kiemeljük a következőket: A gymnasium jellege lényegében humanistikus és főczélja: a humanistikus képzés által a tudományos pályára való előkészítés. A humanistikus tanulmányok ismertetik meg velünk az emberiség történelméből a legmagasztosabb képeket, az emberi elme remek műveiből a legnagyobb eszméket, a legtökéletesebb nyelvekből a legnemesebb kifejezéseket, a legfejlettebb művészetekből a legfenségesebb alakokat. A gymnasium a classicus képzéssel a jó, szép és nemes principiumait állítja fel és az ember minden tehetségeit egyenlő arányban fejleszti.

Az 1883-iki középiskolai törvény biztosítja a két classicus nyelv tanítását a gymnasiumban. — Értekező magáévá teszi Veress Ignácznak, a Közlöny f. évi IX-ik füzetében kifejezett véleményét: „Abban a pillanatban, a melyben a jelen gymnasiumi intézményt eltörölnők, lemondanánk európai műveltségünkről s koczkáztatnók kereszténységünket és európai helyzetünket."

IV. Elnök jelentése a kör ez évi működéséről, melyről szóló tudósítások a Közlöny $188^5/_6$. évi III., IV., VI., VII., VIII., IX. és X. füzeteiben olvashatók.

V. A tisztviselők leköszönése. A jövő évre egyhangulag *Hruschka Lipót* elnöknek, *Podhradszky Mihály* alelnöknek, *dr. Kovalik János* jegyzőnek ujra megválasztatnak.

VI. Vidéki választmányi tagnak *Hruschka Lipót*, a kör elnöke ajánltatik.

VII. A kör ez idő szerint tételeket nem ajánl; programmja: a tanügy terén felmerülő kérdéseket figyelemmel kisérni, más körök kérdéseit, valamint a localis viszonyokból folyó kérdéseket tárgyalni.

VIII. *Dr. Kovalik János* inditványára a kör azon óhajának ad kifejezést, hogy a vidéki körök tudósításainak, melyek ugy a központtal, mint a többi körökkel való érintkezésnek, az együvé tartozás érzetének, az eszmecserének főföltételei és ápolói, a Közlönyben nagyobb tér engedtessék és ennek a közgyülésen való tárgyalást ajánlja.

Dr. Kovalik János,
a kör jegyzője.

A fiumei kör. Az apríl 13-án tartott ülésről szóló tudósításomban csupán csak említettem *Kőrösy Sándor* és *Berecz Gyula* értekezését; a mit akkor a tér szüke miatt el kellett mulasztanom, pótlom most az illető értekezések tartalmának s a kör rájuk vonatkozó határozatának közlése által.

Kőrösy Sándor értekezésének czime ez: *„Melyek a magyar nyelv sikeres tanításának eszközei a nem-magyar tannyelvü középiskolában, különös tekintettel az alsó osztályokra?"*

Kőrösy Michel Bréal-nak a Sorbonne-ban tartott értekezéséből indul ki, mely szerint az élő idegen nyelvek tanításánál a sikertelenségnek az a főoka, hogy a tanárok legnagyobb része a görög és latin nyelv tanításának methodusát alkalmazza az élő nyelvekre is. Nálunk is rendszeres nyelvtant tanultatnak még sok helyütt a kezdőkkel, vagy pedig az olvasmány minutiosus, szá-

raz elemzésével igyekeznek elérni a czélt. Kőrösy az inductiv módszerre s a beszédgyakorlatra helyezi a fősulyt, s e végből kívánja, hogy:

a) Tartsuk meg az I. és II. osztályban az elemi iskolai methodust; vagyis az egész tananyagot az iskolában kell elsajátíttatni.

b) A nyelvtanítás az olvasmányon alapuljon. E végből nagy szükség volna jól szerkesztett s a külön-külön nyelvvidékeken létező, nem magyar tannyelvű középiskolák külön czéljaira szolgáló olvasókönyvekre, melyekben az olvasmányok egyszerű mondatokból indulva ki, fokozatosan bővűlnek s folytonos tekintettel volnának a methodikusan kezelendő nyelvtani anyagra.

c) Fordítás közben ne grammatizáljunk.

d) Egy-egy mondat vagy mondatcsoport lefordítását és megbeszélését mindig begyakorlásnak és beszédgyakorlatnak kell követni.

e) A nyelvtani anyag az olvasmány alapján tárgyalandó. Ne oktroyáljunk a gyermekre olyan nyelvtani szabályt, mely az olvasmányt követő begyakorlásból önmagától is ki nem világlik.

f) Egy-egy kisebb egység bevégzése után szedjük össze a bevégzett anyagot s állítsuk rendszerbe.

Előadó kiemeli, hogy a fiumei áll. főgymnasium növendékei a 4-ik osztálytól kezdve még az előbbi évek szép sikerével szemben is aránytalanul rohamos léptekben haladnak előre. E gyors fejlődés csakis annak tulajdonítható, hogy a 4-ik osztálytól kezdve egy tárgyat, a magyart magyar nyelven tanúlják. Nagyon előmozdítaná a magyar nyelv tanításának sikerességét, ha a 4-ik osztálytól kezdve a magyaron kivül legalább még egy tárgyat magyar nyelven tanulnának. Legalkalmasabb volna erre a történelem.

g) Az irásbeli feladatok ne legyenek fordításgyakorlatok. Eleinte rövid magyar kérdésekre kelljen a tanulóknak felelniök, később a kérdések felirása is elmaradhat.

h) A javításra különös gond fordítandó.

i) Ha a hibák a javítások daczára is minduntalan visszatérnek, akkor javításúl analog példákat kell követelni a tanulótól.

Miután az elnök köszönetét fejezi ki a szépen kidolgozott értekezésért, a kör általánosságban elfogadta az előterjesztést s elhatározta, hogy egy nyelvészekből álló szükebb gyülésen fogja azt részletesen tárgyalás alá venni.

Berecz Gyula „a tankönyvek papirjának színe és betüinek szemrontó alakja által okozott szembajok elhárításáról" értekezett. Nézeteit a következőkben foglaljuk össze:

Mindenekfölött sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a kérdést felvető kör erre nézve nem gyűjtött adatokat, vagy ha gyűjtött is, azokat nem közölte. A mutatkozó szembajok okát nem a középiskolában, de az elemi iskolában keresi; mert — ugymond — a mellett, hogy népiskoláink dologi berendezése még sok kivánni valót hagy maga után, a tanitók is csak legujabb időben hangoztatják azon fontos elvet, hogy a növendéknek nemcsak szellemi, de testi nevelésére is gondot kell fordítani. Ezért a kérdéses mozgalmat nemcsak a középiskolák, hanem a polgári és elemi iskolák tankönyveire is ki kellene terjeszteni.

A tankönyvek megválasztásánál alaki tekintetben a következők lennének irányadók: 1. A könyv ne legyen sem igen nagy, sem igen kicsiny (közép nyolczadrét). 2. A papiros kissé homályos, ugynevezett szennyes fehér legyen. 3. Egy lap két hasábra legyen osztva. 4. A betűk alakja legyen *cicero*. 5. Lehetőleg kerülendő a nagyobb és kisebb betűk váltakozása s a csillag alatti jegyzetek is csak ritkán alkalmaztassanak. 6. A gót betűket mint szemfárasztó alakokat mindenütt latin betűkkel kell helyettesíteni. — Az iskola a szembajok meggátlására a következőket teheti: 1. Figyelmeztetni kell a növendéket arra, hogy olvasás és irás közben mily távolságra tartsa a könyvet. 2. Nem szabad a tanulókat szükségtelen irásbeli dolgozatokkal fá-

rasztani. 3. Maga a szülői ház az által járulhat a szembajok megakadályozásához, hogy a növendékek munkaidejét helyesen osztja be; lehetőleg úgy, hogy legalább a rajz- és irásbeli munkák a nappali órákban végeztessenek.

A kör a tankönyv lapjainak két hasábra való osztását kivéve, rövid vita után teljesen magáévá tette Berecznek a kérdésre vonatkozólag kifejtett nézeteit. Berecz ezzel kapcsolatban a következő indítványt teszi: „*Tekintve azon nehézségeket, melyek kellő határozati javaslat hiányában a tételek tárgyalása alkalmával felmerülnek, kéressenek fel a a körök, hogy indítványaik, illetőleg tételeik mellé határozati javaslatot is terjeszszenek be.*“ A kör ez indítványt elfogadja és elhatározza, hogy az a központi választmánynak tudomására hozassék.

*

(Évi közgyülés). Május 19-én tartotta meg körünk évi közgyülését, melynek első tárgya volt e kör jegyzőjének évi jelentése. A jelentés örömmel constatálta, hogy a kör ez évi munkássága buzgóság és sikeresség tekintetében méltán sorakozik a tavalyihoz. A buzgóság jeléül tekinthető, hogy a kör tagjainak száma 18-ról 27-re emelkedett, s hogy a havi üléseken a tagok legnagyobb része jelen szokott lenni. Hogy a kör munkássága nem volt eredménytelen, kétségtelenül bizonyítja az a tény, hogy a kör kilencz paed. didactikai kérdést vitatott meg alaposan a tagok legélénkebb részvétele mellett. S mivel az egyesület közgyülése a mi városunkban fog tartatni, körünket érte az a kitüntető feladat, hogy a közgyülés minél impozánsabb megtarthatását a maga körében ő készíthette elő. A jelentés ezután egyenként elsorolta a letárgyalt tételeket s a körnek azokra vonatkozó határozatait. Ezek közlését azonban bátran mellőzhetem, mivel azokat a *Közlöny* tudósításaiból amugy is ismerik az olvasók.

A jegyző évi jelentésének felolvasása után a közgyülés napirendjére kitüzött két tétel tárgyalására került a sor.

Az első volt *Cortesi Plinius* következő cz. értekezése: — „*Miképen volna eszközölhető a nyelvtan sikeres tanítása és melyek a társalgás és stilbeli ügyesség megszerzésének eszközei?*“ Az előadó a modern nyelvek mondattani alapon való tanításának czélszerűségét elismeri, de mindenesetre a nyelvalakok ismerete hozza létre a szokás által teremtett harmonikus összefüggést. Panaszkodik a tanuló ifjuság szorgalomhiányán az anyanyelv tanulásánál és annak okát főkép ama helyes irány hiányában keresi, melynek a tanulmányokat általában vezérelnie kellene. Ezeket előre bocsátva, reflexióit kétfelé tereli: az elemi és középiskolai oktatásra. Az elemi oktatásnál, vonatkozással a grammatikai oktatásra, részletesen kifejti a gyakorlati analytikus módszer kifejlődését a franczióknál és a modern népeknél, kiemelvén e módszer kiváló czélszerűségét; mindamellett nem szűnnek meg a panaszok a csekély eredmény fölött. E csekély sikert sok elemi tanitó egyoldalu, a gyakorlati módszerrel ellenkező tanítási módja eredményezi, mely a nyelvtan tanítását száraz és unalmas magoltatás eszközévé teszi, s a logikai elemzést a gondolkozó képesség e hathatós fejlesztő eszközét a gépies gyakorlatok helyettesítik. Azért mindenekelőtt jó elemi tanítókra és erkölcsileg s értelmi-

leg jól nevelt ifjúságra van szükség. Ezután előadó áttér az értelemfejlesztés eszközeire; fődolognak tartván, hogy az ifjú értelmi nevelése nem passiv, hanem activ uton történjék, vagyis engedjünk a nyelvtani logika közvetitésével szabad menetet a figyelmes szemlélődésnek és helyes okoskodásnak. Előadó szerint ez képezi a kivánt czél elérésére szolgáló eszközt a tétel első felét illetőleg. A tétel második részére t. i. a társalgás és a stilbeli ügyesség megszerzésére nézve megjegyzi, hogy az anyanyelv lelkiismeretes tanulására mindenekfölött a fölébredt nemzeti érzület indít, s hozzáteszi, hogy minden népnél a nyelv és irodalom hanyatlását a nemzeti érzület gyöngülése idézte elő. Tagadja és czáfolja dr. Badicsnak azon állítását, hogy a társalgási és a stilbeli ügyesség tekintetében a francziák fölülmúlnák a többi nemzeteket; hivatkozik más nemzetek nyelvtanítási módjára és a franczia nyelv külső és belső jellegére, jelesül pedig költői jellegére, szembe állítva azt főkép az olasszal. Állításait több római classicus münek igen sikerült sőt népszerüvé lett olasz fordításával támogatja; ilyenek a *Caro* által fordított és kommentált Aeneis, a Davanzati által fordított Tacitus stb. Idézi Napione-t, az olasz nyelv fényes tulajdonainak méltatóját.

A társalgási és stilbeli ügyesség megszerzésének alapkövét a középiskolában keresi. Az arra vezető eszközök a következők volnának: 1. A nyelvtan észszerű és logikai tárgyalása. 2. Irodalmi remekek olvasása. 3. Stilgyakorlatok. 4. A formailag és tartalmilag kiváló becsű darabok elemzése. Végre 5. az idegen nyelvek tanulása és ezek kapcsán az összehasonlító tanítási mód, mely a mellett, hogy erőteljesen elősegíti az anyanyelv gazdagodását, a combináló és az itélőtehetség művelésének hatalmas rugója.

E minden tekintetben sikerült értekezés a körnek osztatlan tetszésével és helyeslésével találkozott s a közgyülés abbeli kívánságának adott kifejezést, hogy az Közlönyünk hasábjain egész terjedelmében napvilágot lásson.

A második tétel ez volt: „*Mi szerepe van a rajztanításnak a középiskolai oktatásban?*“ Előadó *Matisz János*. Az ifjuság fogékony kedélyére nemesítőleg hatni oly módon, hogy a mértani igazságokat is vigyük át alkalmazásban a diszítményi rajzra. A diszítmények ilyetén rajzolása a rajztanításnak egyik legfontosabb eszköze; mert a tanúlót 1. a részarányossághoz és pontos szemmértékhez szoktatja; 2. megismerteti a régi idők stilbeli szépségeit; 3. a mértani alapon nyugvó rajzoktatás által eszményíthetők az állati és növényi alakok.

A kör Matisz nézeteit is magáévá tette.

Az elnök ezek után melegen ajánlja a rendező bizottságoknak a további buzgó működést. Az évi ülés azzal ért véget, hogy a kör az elnöknek és a jegyzőnek buzgó működésükért elismerést szavazott.

Dr. Griborszky Jenő.

VEGYESEK.

Kormányképviselők a felekezeti középiskolák érettségi vizsgálatain. A vallás- és közokt. miniszter a felekezeti középiskolák folyó tanévvégi érettségi vizsgálataihoz a középiskolai törvény 23-ik §-ában gyökerező jogánál és kötelességénél fogva a következő kormányképviselőket küldötte ki:

1. A görög-keleti szerb patriarcha egyházi főhatósága alatt álló újvidéki főgymnasiumhoz *Dr. Asbóth Oszkár*, bpesti egyetemi ny. rdk. tanárt.

2. A gör.-kel. román érsek metropolita egyházi főhatósága alatt álló brassói román főgymnasiumhoz *Dr. Veress Ignácz*, nagyszebeni állami főgymnasiumi igazgatót.

3. A tiszántúli ref. egyházkerület főhatósága alatt álló debreczeni, m.-szigeti s hódmezővásárhelyi főgymnasiumokhoz *Békéssi Gyula*, debreczeni tk. kir. főigazgatót.

4. A tiszáninneni ref. egyházkerület főhatósága alatt álló miskolczi és sárospataki főgymnasiumokhoz *Beöthy Zsolt*, bpesti egyetemi ny. r. tanárt.

5. A dunamelléki ref. egyházkerület főhatósága alatt álló bpesti főgymnasiumhoz *Gönczy Pál*, miniszteri tanácsost, a nagykőrösi s kecskemétihez *Dr. Török József* debreczeni főiskolai rendes tanárt, a halasi főgymnasiumhoz pedig *Dr. Salamon Ferencz*, bpesti egyet. ny. rendes tanárt.

6. A dunántúli ref. egyházkerület főhatósága alatt álló csurgói és pápai főgymnasiumokhoz *Dr. Kerkápolyi Károly* v. b. t. t. s bpesti egyet. ny. r. tanárt.

7. Az erdélyi ref. egyházkerület főhatósága alatt álló nagyenyedi s szászvárosi főgymnasiumokhoz *Dr. Szabó Károly*, — a kolozsvári s marosvásárhelyi főgymnasiumokhoz *Dr. Szász Béla*, — a székelyudvarhelyihez *Dr. Jenei Viktor*, — és a zilahihoz *Dr. Kolozsvári Sándor*, kolozsvári egyet. ny. r. tanárokat.

8. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület főhatósága alatt álló kézsmárki, szepesiglói s eperjesi főgymnasiumokhoz *Dr. Hunfalvy János* bpesti egyet. ny. r. tanárt, — a rimaszombati egyesült protestans- és rozsnyói főgymnasiumhoz *Zsilinszky Mihály* orsz. képviselőt.

9. A bányai ág. hitv. ev. egyházkerület főhatósága alatt álló budapesti és selmeczbányai főgymnasiumokhoz *Dr. Medveczky Frigyes*, bpesti egyet. ny. r. tanárt, a szarvasihoz *Dr. Scholtz Ágoston*, bpesti egyet. ny. r. tanárt.

10. A dunántuli ág. hitv. ev. egyházkerület főhatósága alatt álló soproni, valamint a dunáninneni ág. hitv. ev. egyházkerület főhatósága alatt álló pozsonyi főgymnasiumhoz *Dr. Heinrich Gusztáv*, bpesti egyet. r. tanárt.

11. Az erdélyi ágost. hitv. ev. egyházkerület főhatósága alatt álló nagyszebeni főgymnasiumhoz s a főreáliskolához, valamint a beszterczei,

medgyesi, segesvári és brassói főgymnasiumokhoz *Elischer József*, nagyszebeni tk. főigazgatót. — És végre

12. Az unitarius egyházkerület főhatósága alatt álló kolozsvári főgymnasiumhoz *Dr. Berde Áron*, kolozsvári egyet. rendes tanárt.

*

A nyiregyházi ág. ev. gymnasium segélyezése és fejlesztése. Közlönyünk nov. III. füzete jelezte, hogy a felekezeti középiskolák közül a nyiregyházi hat osztályu gymnasium is kérte az államsegélyt, de még az ügy befejezésre nem jutott. — Szabolcsmegye és a nyiregyházi ág. ev. egyház már évekkel előbb kérte a közoktatásügyi kormányt, hogy a nyiregyházi gymnasiumot segélyével főgymnasiummá fejleszsze; időközben pedig a város képviselő-testülete 1884. tavaszán a teljes gymnasium befogadására alkalmas új épület emelésére 35 ezer frtnyi segélyt és szükséges téglamennyiséget szavazott meg majdnem egyhangulag az ily czélra rendelkezése alatt álló alapból. Ezen nagylelkü adományt előbb a megyéhez, innen a belügyi kormányhoz felebbezte a város egyik képviselője. A felebbezett ügyet f. évi április 16-án a belügyminiszter a közoktatásügyi miniszter meghallgatásával a gymnasium javára döntötte el. — Az államsegély ügyében 1885. április 10-én a közoktatásügyi miniszter a megyéhez s az egyházhoz oly értelemben irt le, hogy a kérelemnek ez időszerint a rendelkezésére álló javadalom korlátoltsága miatt helyt nem adhat; de újabb kérelemre megigérte, hogy a szerződés megállapítása végett rövid idő alatt szakférfiút fog küldeni. — Ez 1885. évi okt. 19-én történt meg, midőn Dr. Klamarik János, osztálytanácsos két napon át folytatott tárgyalás után a segélyezés ügyében a szerződés tervezetét megállapította, melynél fogva az egyház, a rendelkezésére álló városi segélyből és a szükséghez képest fölveendő kölcsönből, a jelenkor igényeinek megfelelő iskola-épületet és tornahelyiséget állit föl és rendez be körülbelől 70—80 ezer forintnyi költséggel; a főgymnasiumban 9 rendes, 1 segéd, 1 rajz-, 1 tornatanár fog müködni; 4 rendes és a rajztanár kinevezésének jogát, a szakok megjelölésével, az állam tartja fön magának, míg a többi tanárt továbbra is az egyház választja az állami képesitésnek megfelelő tanárok vagy tanárjelöltek közül. — A rendes tanárok fizetése 1100 frt és 200 frt lakpénzben állapíttatott meg; az évi költségvetés megállapításából kitűnt, hogy az állam a tanintézet segélyezéséhez évi 8990 frttal járul. Gondoskodás történt arról, hogy idővel a tanerők szaporíttassanak s a tanárok fizetése javittassék, illetőleg az állami díjazás megközelíttessék. — Ezen szerződés végleges alakjában a közoktatásügyi miniszter f. évi április 30-án irta alá s ekként a nyiregyházi gymnasium fejlesztésének és segélyezésének ügye immár befejezett tény. — Ekként Szabolcsmegye teljes főgymnasiumot nyer, mely hivatva lesz a megyének és székvárosának mind culturalis, mind anyagi fölvirágzását elősegíteni.

*

Pályázat tanári állásokra. 1. *A beszterczebányai m. k. áll. felsőbb leányiskolánál rendes rajztanári állásra.* A rendes tanár illetmé-

nyei: 1200 frt r. fizetés, 200 frt lakásbér, 100 frt ötödéves pótlék; ha az állás esetleg helyettes tanárral töltetnék be, ennek fizetése 800 frt. — A kinevezendő tanár kötelessége lesz a rajzon kivül a szükséghez képest mathematikai tárgyakat is tanitani az alsó osztályokban. A kellőképen felszerelt folyamodványok *junius hó 20-ig* a nm. vall. és közokt. miniszterhez czimezve *Dr. Gerevich Emil*, felsőbb leányiskolai igazgatóhoz küldendők Beszterczebányára. — 2. *A miskolczi kath. algymnasiumnál az 1886/8. isk. év kezdetétől két class. philologiai tanszékre*, melyek egyikével a német nyelv tanitása is egybe van kötve. — Ez állomások mindegyikével 1200 frt fizetés, 200 frt lakáspénz s 100 frt ötödéves pótlék jár. A kellőképen felszerelt folyamodványok, ha a folyamodók szolgálatban vannak, az illető isk. előljáróság utján, különben pedig közvetlenül a debreczeni kir. tank. főigazgatósághoz *f. évi junius 10-ig* küldendők be. — Minősített pályázó hiányában helyettes tanárok (évi 800 frt fizetéssel) fognak alkalmaztatni.

*

Középiskolai programm-értekezések repertoriuma. — *Dr. Panyák Ede*, gymn. tanár ily czimü munkájára hirdet előfizetést *Lampel Robert* (Wodianer F.) könyvkiadóhivatala: „*A magyarországi középiskolákban 1861—1885. megjelent összes programmértekezések repertoriuma.*“ A munka 150—200 lapra terjed s előfizetési ára 1 frt 20 kr; bolti ára magasabb lesz. — A szóban forgó mű hasznosságát, sőt fontosságát felesleges hosszasabban fejtegetnünk; ha adataiban pontos lesz és lehetőleg kimerítő, hézagot fog pótolni irodalmunkban s méltó a legszélesebb körü pártolásra. Ajánljuk a t. kartársak figyelmébe,

*

Egészségtan Dr. Fodor Józseftől. Ugyancsak a *Lampel Robert (Wodianer F)* czég előfizetést hirdet *Dr Fodor József* ily czimü munkájára: „*Egészségtan a középiskolák felső osztályai számára, valamint magánhasználatra.*“ E munka az összes népek irodalmában az első középiskolai használatra szánt egészségtan s Fodor neve kezeskedik róla, hogy értékét tekintve is a legkiválóbb egészségtani munkák közt foglal helyet. A teljes mű, mely díszes kiállitásban körülbelül 12 ívre fog terjedni, már junius 10-én kerül ki a sajtó alól. Előfizetési ára 1 frt 50 kr. A kiadó kéri az előfizetőket, hogy megrendeléseiket a mondott időig tudassák vele.

*

Beküldött könyvek. A szerkesztőséghez utóbbi kimutatásunk óta a következő könyvek küldettek be.

A reáliskolai tanitás terve s a reávonatkozó utasitások. Kiadja a m. kir. közokt. miniszterium. Kapható a m. kir. egyetemi könyvnyomdában 1886. *Ára 60 kr.*

A kisérleti természettan kézikönyve a középiskolák felsőbb osztályai számára. Irta *Ráth Arnold*, gymn. tanár. Franklin társulat. 1886. *Ára 2 frt.*

Magyar Verstan. Középisk. segédkönyvül s magánhasználatra irta *Négyesy László*. Franklin társulat. 1886. *Ára 70 kr.*

Magyar Irálytan. (A stilisztika első része.) A gymnasiumok és

reáliskolák IV-ik osztálya számára. Irta *Góbi Imre*, gymn. tanár. Franklin társulat. 1886. *Ára 80 kr.*

Kereskedelemisme. Irta *Dr. Sebestyén Jenő*, a budapesti keresk. akadémia tanára. Kiadja Hornyánszky Viktor. 1886. *Ára 1 frt.*

A franczia költészet ismertetése. Olvasókönyv a középiskoláknak és magán használatra. Szerkesztette *Haraszti Gyula.* Kiadja Hornyánszky Viktor. 1886. *Ára 1 frt 80 kr.*

Franczia nyelvkönyv. Olvasókönyv, gyakorlókönyv, nyelvtan, szótár. A reáliskolák IV-ik osztálya számára. II-ik rész. Szerkesztette *Theisz Gyula*, reálisk. tanár. Franklin T. 1885. *Ára 1 frt 80 kr.*

Rendszeres franczia nyelvtan a reáliskolák felsőbb osztályai számára és magánhasználatra. Szerkesztette *Theisz Gyula*, reálisk. tanár. Franklin Társulat. 1884. *Ára 2 frt 80 kr.*

Franczia nyelv- és olvasókönyv. II-ik rész. A reáliskolák III. és IV-ik osztálya számára. Irta *Polóczi Lipót*, reálisk. tanár. Franklin Társulat. 1884. *Ára 1 frt 80 kr.*

Kereskedelem- és forgalomisme. Irta *Jónás János*, a pozsonyi keresk. akadémia igazgatója. Pozsony-Budapest. Kiadja Stampfel Károly. 1886. *Ára 1 frt 60 kr.*

A Gabelsberger-Moskovics-féle Gyorsirászat tankönyve. Iskolák és különösen magántanulók számára. Huszonöt tanórában. Irta *Szilágyi Aladár*, tanár. I. rész. *Levelező irás.* Budapest, Kunosy Vilmos kiadása. *Ára ?*

Az angol nyelv vezérfonala a Jacotot-féle rendszer alapján. A saját alapelvei tekintetbe vételével kidolgozta *Dr. Lewis Lajos*, a budapesti m. kir. egyetemen az angol nyelv m. tanára. Budapest. A szerző tulajdona. — *Ára ?*

Paedagogiai Encyclopaedia, különös tekintettel a népoktatás állapotára. Szerk. *Verédy Károly.* 19. 20. füzet, melyekkel a munka be van fejezve. Athenaeum. 1886. *Egy-egy füzet ára 30 kr.*

Paedagogiai Plutarch. Jelesebb paedagogusok, kiválóbb tanférfiak arczkép- és életrajzgyüjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerkeszti *Orbók Mór.* 5 füzet. (Tartalma: Bél Mátyás, Salzmann, Dr. Klamarik János, Campe J. Henrik, Mednyánszky J.) Budapest-Pozsony, 1886. Kiadja: Drodtleff Rudolf. *Egy-egy füzet ára 20 kr.*

*

A vallás- és közokt. miniszterium által engedélyezett tankönyvek XXVII., XXVIII., XXIX. és XXX-ik jegyzéke.

(XXVII. jegyzék.) *Magyarország történelme.* Tanodai használatra irta: *Visontay János. Negyedik kiadás.* Budapest, 1886. Lampel R. A gymnasiumok és reáliskolák III. osztálya részére. 3116. sz. 1886.

Hohenauer Ignácz. Magyar hősök a XVI. században. Budapest, Lauffer Vilmos. A középiskolai ifjúsági könyvtár részére ajánlott. 4626. sz. 1886.

Állat-növénytan. A reáliskolák alsó osztályai számára a legujabb tanterv és utasítás nyomán. Irta: *Báthory Nándor. Első kötet.* Az 1. oszt. számára. Második kötet. A 2. oszt. számára. Budapest, Lampel R. Prága Tempszky 1886. A reáliskolák részére. 4624. sz. 1886.

Tirocinium poëticum. Bevezetéssel a latin költők olvasásához Siebelis János nyomán szerkeztette dr. *Szamosi János. 4. javított kiadás.* Budapest, 1883. Nágel B. Ára 1 frt. A gymnasiumok részére. 4625. sz. 1886.

Görög nyelvtan. Gymnasiumok számára. Irta: *Szamosi János.* I. Rész,

Alaktan. 2. javított kiadás. Budapest, 1885. Zilahy S. Ára 1 frt. A gymnasiumok részére. 4625. sz. 1886.

Görög olvasókönyv. A gymnasiumok V. osztálya számára szerkesztette *Szamosi János.* 2. javított kiadás. Budapest, 1885. Zilahy S. Ára 1 frt. A gymnasiumok részére. 4625. sz. 1886.

Alaktan. Gymnasiumok I osztálya számára. *Harmadik változatlan kiadás.* Irta: *Békési Gyula.* Debreczen, ifj Csáthy Károly 1885. A gymnasiumok részére. 5387. sz. 1886.

Latin gyakorlókönyv. Gymnasiumok II. osztálya számára. *Második kiadás.* Szerkesztette: *Békésy Gyula.* Debreczen, 1885. Ifj. Csáthy Károly. A gymnasiumok részére. 5387. sz. 1886.

(XXVIII. jegyzék.) *Német mondattan.* Tanodai és magánhasználatra. Irta: Dr. *Szemák István. I. R. Második javított kiadás.* II. R. Második javított kiadás. Budapest, Franklin társ. 1876. Ára 70 kr. 1880. Ára 70 kr. A gymnasinmok és reáliskolák részére. 5543. sz. 1886.

Gyakorlati német nyelvtan. Ollendorf H. G. tanmódszere alapján tanodai és magán használatra. Irta: *Ney Ferencz.* I. R. 15. kiadás. II. Rész 3. átdolgozott kiadás. Budapest, Lampel R. 1882. Ára 1 frt. 1883. A gymnasiumok és reáliskolák részére. 5541. sz. 1886.

Görög elemi olvasókönyv. Curtius görög nyelvtanához szerkesztette dr. Schenkl Károly. A tizenkettedik eredeti kiadást forditotta dr. *Ábel Jenő.* Budapest, Lampel R. 1886. Ára frt 1.40. A gymnasiumok részére engedélyezett. 5545. sz. 1886.

Magyar irálytan. A stilistika első része. A gymnasiumok és reáliskolák IV. osztálya számára irta: *Góbi Imre.* Budapest, Franklin-társulat 1886. Ára 80 kr. A gymnasiumok és reáliskolák részére. 5544. sz. 1886.

Stilistika. I. Rész. Irálytan. Irta és szerkesztette *dr. Koltai Virgil. Második javított kiadás.* Budapest, 1886. Lampel R. A gymnasiumok és reáliskolák részére. 5542. sz. 1886.

Szénássy Sándor. Latin olvasó könyve a gymnasiumok I. és II. osztálya számára átdolgozta *Elischer József.* Ötödik javított kiadás. Budapest, 1883. Lampel R. A gymnasiumok részére. 5735. sz. 1886.

Kis Livius. Függelékül gnómák, Phaedrus és Ovidius. A gymnasiumok III. és IV. osztálya számára. A gymn. új tanterv és utasítások nyomán szerkesztette, jegyzetekkel és szótárral ellátta *Polgár György. Második teljesen átdolgozott kiadás.* I. füzet. Budapest, Franklin-társulat 1886. Ára 70 kr. A gymnasiumok részére. 5734. sz. 1886.

Görög nyelvtan. Gymnasiumok számára irta: *Szamosi János. Második rész. Mondattan.* Budapest, Zilahy S. 1883. Ára 1 frt. A gymn. tanári könyvtárak és a tanároknak segédkönyvül való beszerzésre ajánltatott. 5732. sz. 1886.

(XXIX. jegyzék.) *M. Tullius Cicero* válogatott levelei. Magyarázta *Jánosi Boldizsár.* Budapest, 1885. Eggenberger-féle könyvk. Ára 80 kr. A gymnasiumok részére. 5731. sz. 1886.

Világtörténelem a középtanodák felsőbb osztályai számára. Irta: *Vaszari Kolos. III. kötet. Ujkor.* III. kiadás. Budapest, 1883. Lampel R. Ára frt 1.50 A gymnasiumok és reáliskolák részére. 6104. sz. 1886.

Deutsches Lesebuch für Mittelschulen von *Josef Felsmann.* I. Theil 10. Auflage, II. Theil 6. Auflage, III. Theil 3. Auflage, IV. Theil 2. Auflage. Budapest, Lampel R. 1886. Preis 80 kr., 1884. Preis 80 kr., 1879. Preis 90 kr., 1876. Preis 1 frt. A reáliskolák részére. 5733. sz. 1886.

Nevezetes találmányok könyve. Irta: *Thomas L.* Ford. *Fésüs Gy.* I. és II. kötet. Pozsony, 1886. Budapest kiadja Stamfel Károly. A középiskolák ifjúsági könyvtárai részére ajánltatott. 7964. sz. 1886.

Olvasókonyv a prózai irásművek elméletéhez. A gymn. és reálisk. utasítások szerint középiskolák használatára. Irta: *Dr. Tóth Sándor.* Budapest, 1886. Révai testvérek kiadása. Ára: frt 1.80. A középiskolai könyvtárak részére ajánltatott. 8004. sz. 1886.

Homeros Iliasa bő szemelvényekben, kiadta és bevezetésekkel ellátta: *Dr. Csengeri János.* Budapest, 1886. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. Ára: frt 1.60. A gymnasiumok részére. 8129. sz. 1886

Rajzoló stereometria a középiskolák II. osztálya számára irták *Fodor L. és dr. Wagner A. Második kiadás.* Budapest 1885. Nágel Bernát. Ára 70 kr. A középiskolák részére. 8129. sz. 1886.

Constructiv planimetria a középiskolák III. és IV. oszt. számára irták *Fodor L. és dr. Wagner A. Második kiadás.* Budapest, 1885. Nágel B. Ára frt 1.20. A középiskolák részére. 8129. sz. 1886.

A növényország tankönyve. Dr. Thomé O. W. munkája alapján irta *dr. Borbás Vincze.* Harmadik magyar kiadás. Budapest, 1886. Az Eggenberger-féle könyvk. kiadása. Ára frt 1.60. A középiskolák részére. 10264. sz. 1886.

Földrajz a reáliskolák I. és II. oszt. számára a reáliskolai utasítások alapján irta *dr. Brózik Károly* a szövegbe nyomott számos térképpel. Budapest, 1885. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. Ára 1 frt. A reáliskolák részére. 10264. sz. 1886.

(XXX. jegyzék.) *Franczia nyelvtan.* Módszeres tanmenet iskolai és magánhasználatra *irta Noel Károly, IV. bővített kiadás.* Magyarra átirta *Sasváry László.* Budapest. 1884. Lampel R. (Wodiáner F.) könyvkiad. Ára 1 frt 80 kr. A reáliskolák részére. 10269. sz. 1886.

Szemelvény Platon müveiből. Gymnasiumok számára összeállította, bevezetéssel, tartalom-kivonatokkal és jegyzetekkel ellátta *dr. Szamosy János.* Budapest. 1883. Az Eggenberger-féle könyvkeresk. kiadása. Ára 70 kr. A gymnasiumok részére engedélyeztetett tankönyvül. 10267. sz. 1886.

Ihász Gábor magyar nyelvtana. Középiskolák használatára. *Huszonötödik kiadás.* Sajtó alá rendezte: *Barbarits Róbert.* Budapest, 1886. Lampel R. könyvkiad. Ára 1 frt. A középiskolák részére tankönyvül engedélyeztetett. 10267. sz. 1886.

Plato Socrates védelme és Critó. Iskolai és magánhasználatra kiadta *Szamosi János.* Budapest, 1880. Nagel B. Ára 80 kr. A gymnasiumok részére tankönyvül engedélyeztetett. 10267. sz. 1886.

Rendszeres franczia nyelvtan. A középiskolák felsőbb osztályai számára szerkesztette *Hofer Károly. I. kötet. Alaktan, második javított kiadás.* Budapest. Az Eggenberger-féle könyvker. kiadása. Ára 1 frt 50 kr. A reáliskolák részére tankönyvül engedélyeztetett. 10263. sz. 1886.

Rendszeres franczia nyelvtan. A középiskolák felsőbb osztályai számára szerkesztette: *Hofer Károly. II. rész. Mondattan* a franczia verstan elemeivel. Budapest. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása. Ára 1 frt. A reáliskolák részére tankönyvül engedélyeztetett. 10268. sz. 1886.

A növények természetrajza. A középiskolák alsó osztályai számára irta *dr. Borbás Vincze. Második kiadás.* I. és II. füzet. Budapest. 1886. Az Eggenberger-féle könyvk. kiadása. Ára 70—70 kr. A reáliskolák I. és II. osztálya részére tankönyvül engedélyeztetett. 10263. sz. 1886.

Magyar balladák. Magyarázzák: *Greguss Ágost és Beöthy Zsolt.* Budapest. Franklin-társulat 1885. Ára 70 kr. A középiskolák részére tankönyvül engedélyeztetett. 10263. sz. 1886.

Világtörténelem középtanodai használatra, irta *Mangold Lajos, harmadik kötet. Ujkor és legujabb kor. Második* az uj tanterv alapján ujonnan kidolgozott kiadás, képekkel és térkepekkel. Budapest. Franklin-társulat 1885. Ára 1 frt 50 kr. A középiskolák részére tankönyvül engedélyeztetett 10263. sz. 1886.

A természettan elemei. Irta *Stewart Balfour. Fordította Müller József* 150 fametszetü ábrával és egy szintáblával. Budapest, 1885. kiadja az Eggenberger-féle könyvk. Ára 3 frt. A középiskolai könyvtáraknak beszerzésre ajánltatott. 10268. sz. 1886.

Sajtóhiba javitása. A Közlöny IX. füzetében az 558-ik lapon a 13-ik és 14-ik sor igy olvasandó: *Grysar, Nauck, Schiller Hermann, Müller Lucian és Petz Vilmos.*

ORSZÁGOS
KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLETI
KÖZLÖNY.

XIX. évfolyam. 11. szám. Julius hó. 1885—86.

A vidéki választmány és a körök.

Az országos középiskolai tanáregyesület, mióta a reformok utjára tért s előbbi centralisticus szervezetét a körök által részben decentralizálta anélkül, hogy az egyesület egységét megtörte volna, minden tekintetben sokat fejlődött. Nemcsak a tagok száma emelkedett nagyban, hanem az egyesületi kedv is fokozódott; a körök jó részt vesznek középiskolai tanügyünk fejlesztésében; az egyesületi közvélemény könnyebben megtalálja utját a nyilvánossághoz s a tanári tekintély is gyarapodik. Az egymásra hatás elve az egyesületi életben jótékonynak bizonyult be. De azért korán volna abban a hitben ringatóznunk, hogy az eddig elért eredménynél megállapodhatunk. Minél tovább élünk a jelen szervezetben, annál jobban érezzük, hogy a reform, melyet az egyesület a körök megalapítása által létesített, csak félreform, melyet, hogy az egyesület minél izmosabb, s hatása a tanügyre minél gyümölcsözőbb legyen, ki kell egészíteni. A rendezésre váró számos körülményből ez alkalommal csak a vidéki választmány ügyét hozzuk fel, melynek sorsa a körök sorsától elválaszthatatlan. Az 1884-iki közgyülés helyesen járt el, hogy a vidéki választm. tagságot a körökhöz kötötte; biztosabb, egészségesebb alapot nem találhatott volna; csak az baj, hogy a köri tagságot az egyesület nem mondotta ki kötelezőnek, s igy sokkal kevesebb kör alakult, mint a mennyi várható volt. Mikor a közgyülés az alapszabályok közé iktatta azt a pontot, hogy annyi vidéki választm. tag legyen, a hány kör van: senki sem gondolt az eshetőségre, hogy csak 14—15 kör fogja hirdetni a köralakitás buzgalmának dicsőségét, mindenki azt hitte, hogy nem találkozik egyesületi tag, ki a köri munkásságban nem óhajtana részt venni. A remény nem vált valóvá s ennek köszönhetni, hogy a választmányban a vidék egy éven át majdnem képviseletlenül maradt.

A hiány természetesen nem maradt észrevétlenül, s az 1885. közgyülés a központi választmány feladatává tette, hogy terjesszen az idei közgyülés elé javaslatot a vidéki választmány szervezése ügyében. A budapesti választmány szükségesnek látván a vidéki körök meghallgatását, hozzájuk fordult, s a beküldött javaslatok

alapján (Orsz. T. Közlöny. IX. 572. l.) a brassói és szabadkai körök indítványából némi megtoldással össze is állította az 1886-iki közgyülés elé terjesztendő javaslatát.

E javaslatból csak azt emeljük ki, ami tételünkkel kapcsolatban áll. A javaslat igy szól.

A választmány 90 tagból álljon és pedig 30 fővárosi és 60 vidéki tagból (a brassói kör indítványa); ez utóbbiak közül a közgyülés 30-at *szabadon*, 30-at pedig a *vidéki körök jelöltjeiből* választ mindig hármas kijelölés alapján oly formán, hogy a mely kör 10 tagnál kevesebb tagból áll, csak 1 választmányi tagot ajánlhat, a mely körnek 10-nél több, de 20-nál kevesebb tagja van, 2 tagot, a 20-nál több tagból álló kör végre 3 vál. tagot ajánlhat. (A szabadkai kör indítványa). Továbbá: a budapesti választmány tagjai három évre választatnak, minden évben egy harmadrész kisorsoltatik; hasonló eljárás alá esnek a vidéki választmány azon tagjai, kiket a közgyülés szabadon választ. A körök ajánlottai azonban évenkint ujra választandók.

A választmányi tagok számának meghatározása ellen nincs szavunk; lehet az 90 vagy száz egyaránt. Nincs azon arány ellen sem, melyet a központi és vidéki választmány közt megállapítottak, mert Budapesten mint központban az összes vál. tagok egy harmadára szükség van. Jól van az is, hogy a körök választm. tagjai minden évben választás alá esnek; azt pedig, hogy a körök számarányukhoz képest szolgáltassanak tagokat, épen vivmánynak tekintjük; de kifogásunk van az ugynevezett *szabadon választás* ellen, mely úton a vid. választm. tagoknak épen fele kerül ki az urnából. A szabadon választás, mely nem a szabadkai kör indítványa, a hogy a Közlönyben áll, visszaesés a régi állapotba, mikor még körök nem voltak, s a választmányi tagokat legnagyobb részt ismeretség után jelölték ki, a vidékek tekintetbe vétele nélkül. Hogyan fog majd a választás megtörténni, ha a javaslat elfogadtatik? A régi jó idők módjára? A közgyülés tagjai közt névsort fognak szétosztani, azok névsorát, kik szabadon választott vid. választm. tagoknak szemeltettek ki. A tagok aztán egyet-kettőt törülni fognak, az üres helyet pótolni fogják valamely jó barátjuk nevével vagy egy kis ajánlgatás révén más ismeretlenével s aztán? — nyugodtan szavaztak. Azt azonban, hogy ki vagy kik állították össze a névsort, miért épen azokat szedték össze, kik a névsorban vannak, milyen alapon, a vidékek érdekei szerint, s a legérdemesebb egyének vannak-e összeirva, eszükbe sem jut kérdezni, de hát haszontalan is lenne, feleletet ugy sem kapnának. A körök jelöltjeivel ilyesmi nem lehetséges, mert a körök némi kitüntetésnek tekintvén a vál. tagságot, csak olyanokat ajánlanak, kiket érdemeseknek tartanak rá, s kikről tudják, hogy a választm. tagsággal járó kötelességeket nem igyekszenek lerázni magukról, mint valami kellemetlen terhet. A körökben a tagok ismerik egymást, s azért az ajánlottak közé nem oda való alig juthat.

A budapesti választmánynak javaslata az előbbiek szerint részben haladást, részben visszaesést jelez, jóllehet a dolog rendje azt hozná magával, hogy csupán a haladás kifejezője legyen.

Szerintünk minden reformnak a következő szempontokból kell kiindulnia : 1. a létező intézményeket kell fejleszteni ; enélkül fokozatos haladás nincs, de van kapkodás, iránytalanság. S 2. nem szabad félmunkát végezni, mert csak féleredményt kapunk, sőt a reform életrevalóságát is veszélyeztetjük vele. Ilyen félmunkát végzett az egyesület, mikor a körök alakítását az egyesületi tagok tetszésére bizta, jóllehet tudhatta, hogy az ország nem minden vidékén találkoznak oly ügybuzgók, ha különben nem is ellenzik a köri intézményt, kik a köralakítást magukra vállalják. Az első szempontot pedig csak részben vette figyelembe a választmány, a mennyiben a vidéki választm. tagságot felerészben a körök számarányához kötötte, de másrészt a körök fejlesztését illetőleg mit sem tett, sőt a szabadon választott vid. választm. tagok ujból való ajánlásával egyenesen — de bizonynyal nem készakarva is — a köri intézmény ellen fordult ; pedig az egyesület már azzal, hogy a vid. választm. tagságot a körökkel kapcsolta össze, beismerte, hogy a vid. választm. tagság és a köri intézmény egymásra vannak utalva, s hogy minél több kör van, annál több választm. tag választandó. A választmánynak e fonalat kellett volna megragadni s javaslatba hozni, hogy *minden egyesületi tag valamely körnek is tagja legyen.* Ez által fejlesztette volna a köri intézményt, s pótolta volna a közgyülés félmunkáját.

A köri tagság legyen kötelező. Lehet-e ez, kérdezik talán némelyek, hiszen a ki az egyesületbe belépett, nem oly feltétellel tette azt, hogy köri tag is lesz, s nem fog-e ez sokakat visszariasztani az egyesületbe való belépéstől vagy épen a kilépésre birni? Az első ellenvetés látszólag alapos, de csak látszólag, mert hiszen a közgyülésnek, mely az egyesület jövője felett határoz, a tagokra joga van kivetni, azaz : az egyesület önmagára kirohatja e kötelezettséget! Fogyni fog talán a tagok száma? A ki tudja, hogy a körök megalakulása óta néhány százzal emelkedett a tagok száma épen a körök által, az nem fog hinni e csalóka érvnek. Ellenben mennyi ok szól mellette! Mily üdvös eredményre van kilátás! Azonkivül, hogy a vidéki választm. tagság alul minden mesterkélt, egészségtelen alapot kirántana, nagyban előmozdítaná a czél megvalósítását, melyért a körök létrejöttek. A czél volt : a középiskolai tanárság felrázása a közönyből, belevonása a gyakorlati munkába, a viták kereszttüzébe, hogy nevelje magát ugy önnönmaga, mint a középiskolai tanügy érdekében ; hogy a középiskolai jellegü, de főként a felekezeti és az állami középiskolák tanárai csoportosuljanak, fejlődjék közöttük a testületi szellem, s ezáltal oly középiskolai tanárság keletkezzék, mely összetartozóságát érzi, közös czéljának, állásának, tekintélyének, szellemi és erkölcsi tőkéjének tiszta tudatában van. S mind ez csak félig sem sikerült, leg-

nagyobb részt a félmunka miatt! S vajjon a jelenlegi körülmények közt az egyesületi elnök által a miniszteriumhoz a középiskola érdekében benyujtott kérvények, memorandumok, javaslatok mondhatók-e az egyesület közvéleménye kifolyásának? Az a 14—15 kör, mely megvan, legfeljebb harmadrészét foglalja magában az összes tagoknak. A közvélemény kifejezője tehát nem lehet. S még inkább szükség van a kötelező köri tagságra maguk a körök érdekében. A paedagogiai s didacticai kérdések egész serege vár a fejtegetésre, s a nagy munka sok erőt kiván. A mostani körök közül főként azok munkálkodnak, melyek népesek, s az előadói tisztet mindig uj és uj erők vállalhatják el; a kevésbbé népes körök névben élnek vagy épen hogy élnek.

Javaslatomat a következő pontokba foglalom össze:

1. A vid. választmányi tagság a körökhöz legyen kötve; szabadon választott tagokra nincs szükség.

2. A köri tagságot kötelezővé kell tenni.

A részleteket, melyek e pontokhoz füződnek, mellőzöm azon egynek kivételével, hogy a vid. választmányi tagok számát javaslatom értelmében nem kellene megállapítani, mert hiszen azt a körök száma, illetve számaránya határozza meg. Bizonyára nem lenne nagy különbség a jelenleg meghatározott szám és az ekkép választottak száma közt; de a nagyobb eltérés sem lenne baj, mert ez is csak az egyesület közvéleményének lenne kifolyása.

Ezeket kivántam röviden elmondani a vidéki választm. tagok s a körök viszonyának rendezését illetőleg. Nem dicsekszem azzal, hogy az elmondottakkal a felmerülhető vélemények ki vannak meritve, hiszen az elme oly találékony, hogy útja ki nem számítható. Ha azonban a javaslatok gyakorlati hasznát, üdvös eredményét veszszük figyelembe, talán a javasoltam mód az egyesület életére termékenyebb a puszta ötletnél s vele egy csapásra sokfélét hosszu időre elintéznénk. Ne ingadozzunk, ne tegyünk félmunkát, mert a fejlődés ereje előbb-utóbb ugy is oda sodorja egyesületünket, hogy a köri tagságot kötelezővé kell tenni, ellenkező esetben az egész köri intézmény megszünt életrevaló factor lenni.

(Szabadka.)

Toncs Gusztáv.

IRODALOM.

Magyar irálytan. A stilisztika első része. A gymnasiumok és reáliskolák IV. osztálya számára irta *Góbi Imre* gymn. tanár. Budapest. Franklin-társulat. 1886.

Megvallom, nem tartozom azok közé, a kik feljajdulnak azért, hogy gombamódra szaporodnak az iskolakönyvek. Hiszen igaz, megjelen sok hevenyében összetütött, felületes munka. De utoljára itt is, ott is kikristályosodik a zavaros tömegből egy-egy derekas

dolog. Igy lassanként eljutunk oda, hogy a tanár nyugodt lélekkel válogathat. A magyar nyelvi és irodalmi oktatásnál épen nem panaszkodhatunk a versenyről. Már is közkézen forognak Simonyi nyelvtanai, a Lehr-Riedl-féle olvasókönyvek, Greguss költészettana, Beöthy irodalomtörténete.

A munka, melynek czímét fentebb közöltem, szintén jóravaló mű s határozott nyereség iskolakönyv-irodalmunkban. Az inductiv-módszert tartva szem előtt, szerzőnk a fősúlyt az olvasmányokra veti s úgy válogatja meg a példatárul szolgáló olvasmányokat, hogy abból az elmélet értelemfejlesztően, könnyen levonható legyen. Igy az elméleti rész nem egyéb, mint az olvasmányokból nyert eredmények összegezése, rendszerbe foglalása. E rendszer igen helyesen a leglényegesebb dolgokra szoritkozik s világos és természetes felosztása az egész anyagot könnyen áttekinthetővé teszi. A szerző szakit azzal a hibás, semmivel sem támogatható hagyománynyal, mely az egyszerű és szép irályt egymással szembe állítja s a tropusokat és figurákat nem pusztán mint az irálybeli szépség eszközlőit tárgyalja, hanem a nyelv természetéből, fejlődéséből magyarázza ki. Ezért a bevezetésben megmagyarázván az irály fogalmát, szól a főbb lelki tehetségekről, hogy az irály különbféleségeit az iró tehetségei természetadta fokára, minőségére és fejlettségére vihesse vissza. Az irálytant, a stillel foglalkozó tudományt három fejezetre osztja. Az első fejezet a nyelvről tanit általában. Megismertetvén a nyelv alkotó részeivel és fejlődésével oda jut, hogy a nyelv szókincsét nemcsak idegen szók átvételével s újak képzésével gazdagitja, hanem ugy is, hogy a meglévő szót tulajdonképeni jelentésén felül új jelentéssel ruházza fel. S igy származik az átvitt értelmes vagy képes beszéd. Aztán külön tárgyalja a szóképeket vagy tropusokat s az érzés képeit vagy figurákat. S a mi eléggé nem méltányolható, a szerző nem vetemedik kicsinyes, elaprózó felosztásokra, hogy a tanuló lelkére egy csomó haszontalan ballasztot rakjon, mely annak emlékezetét terheli, de tudását nem segíti elő. A fő a képes beszéd mivoltának megértetése s a leggyakrabban előforduló, legfontosabb tropusok és figurák megismertetése. A második fejezet az irály tulajdonságairól szól, még pedig az irály tiszta magyarságáról, világosságáról, szabatosságáról, erejéről és csinosságáról. A harmadik fejezet a költészet és próza röviden való megkülönböztetése után megismerteti a tanulót az ó-classicai, modern vagy nyugateurópai és a magyar nemzeti versformákkal. Mindenütt a leglényegesebb, legéletrevalóbb dolgokra szoritkozva, kerülve a fölösleges részletezést.

A példatárul szolgáló olvasmányok nemcsak helyesen vannak megválogatva az elvonás alapjául, hanem ellátva a szükséges tárgyi és stilisztikai jegyzetekkel, a módszeres eljárásra s az irásbeli dolgozatok kijelölésére vonatkozó némi útmutatással.

Ezekhez járul, hogy a szerző stilje mindenütt kiválóan magyaros, tiszta.

A mondottakban megismertetvén a derék munkát, szeretnék mégis egy pár megjegyzéssel előhozakodni.

A könyv olvasása közben egy pár apróbb dolog ötlött szemembe, melyről úgy tetszik, hogy egy új kiadásban némi simítást, reszelést megérdemelne.

Igy a lelki tehetségekről szóló czikkecske (1. l.) a világosság szempontjából tán nem egészen teljes. Pl. a 14—15 éves növendék aligha megérti az értelem fogalmát, ha azt mondom: „a dolgok jelentését, összefüggését fogja fel, fogalmakat készít, itéletet alkot, következtet.“ Itt az ismeretlent (értelem) a dolgok jelentésének, összefüggésének felfogásával magyarázván meg, e magyarázatot három ismeretlennel akarom világosabbá tenni (fogalom, itélet, következtetés.)

Ugy hiszem „A nyelv és alkotó részei“ czimű czikkben (3. l.) e mondatból: „Van tehát élő beszéd s irott beszéd, *köznapi nyelv s irodalmi nyelv*“ az aláhuzottakat ki kellene hagyni vagy szabatosabban stilizálni, mert úgy tünik fel, mintha az élő beszéd és a köznapi nyelv két congruens kifejezés volna. Pedig, hogy egyebet ne feszegessünk, a szónoklat is élő beszéd.

A képekről azt mondja a szerző (5. l.), hogy előmozdítják a nyelv világosságát, szabatosságát, fokozzák erejét, szépségét. E magyarázat *itt* egy kis hysteron proteron.

A mi (6. l.) a metaphora stilbeli szerepéről s kellékeiről van mondva, az *minden* tropusra illik. Azt hiszem szükséges is volna a tropusok használatára vonatkozó dolgokat végül egy külön czikkben összefoglalni kissé részletesebben s felhozni a leggyakrabban előforduló vétségeket is, pl. a katachresist stb.

A metaphora, personificatio és allegoria (6, 7. l.), mivel e két utóbbit a szerző is — igen helyesen — csak a metaph. sajátságos módosulatainak tekinti, egy kalap alá vonható, egy czikkben tárgyalható.

A tropusok felosztásánál (5. l.) megkülönbözteti a synecdochét és metonymiát, s mint tán fontosabbat, amazt teszi elől. Később (8. l.) csak a metonymiát tárgyalja külön s a synecdochét úgy tünteti föl, mint annak egyik alfaját. Én ez utóbbit helyesebbnek tartom. Mindenesetre a két hely közt összhangzást kell létesíteni.

Ugyancsak a fokozást (climax) előbb (5. l.) figurának mondja, később (9. l.) tropusként tárgyalja. Talán jobb is volna az ellentétellel együtt a figurák közé sorolni. Ez, természetes, nagyon is az egyéni felfogás dolga.

Az elméleti részben feles számú példa idegen és különböző olvasmányokból van véve, pl. Katonából, Arany Katalin-jából stb. Jó volna, ha a példák az olvasókönyvül szolgáló részből volnának merítve, még pedig *lehetőleg* úgy, hogy egy czikk összes példái ugyanazon olvasmányból. A 12. lapon levő példa nem is épen gyerekeknek való.

A hibás szóképzéseket (14. l.) részletesebben, illetőleg teljesebben tárgyalni nem ártana.

A conditionalis igemód nem magyaros (latinos) használata nincs elég világosan megmagyarázva a kötőszó szerepéből (ut stb.).

Meg lehetne említeni (20. l.) a régi és tájszók használatát a jellemzetesség kedvéért.

A szabatos irályról azt mondja a szerző (23. l.), hogy a tartalmat határozottan kerekded formában fejezi ki. A szerző szellemében is még e meghatározásba bele lehetne illeszteni e kifejezést: jellemzetesen.

Különböző helyeken említi az iró, hogy a stil minősége függ az iró egyéniségétől, a tárgy keltette érzésektől. Belé lehetne még szőni: az alkalomtól, a céltól (megértés, megindítás, rábirás.)

A jó hangzásról (30. l.) igy szól: a jó hangzás egyfelől azt kivánja, hogy betűk, szótagok és szók a hallást kellemesen érintő sorban kövessék egymást. Itt a *betük* helyett jobb volna: *hangok*.

A hosszú és rövid szótagokról szóltában meg lehetne mondani, hogy az u. n. *közös* szótagokban, mi a conventionalis (Tōmori, dē) s mi a természetes (ā tanīt stb.), a mint ezt a jegyzetben említi is.

Az asklepiadesi soroknál (38. l.) figyelmeztetni kellene a növendéket, hogy vannak tiszta asklepiadesi sorokból álló költemények is, valamint olyan alkajosi versszakok, melyekben a második sor asklepiadesi. Igaz, hogy ez német találmány, de a mi Berzsenyink is használja.

Kellene vagy egy példa (43. l.) a középrímre is s nem ártana szólani az ősibb magyar verselésről (gondolati parallelismus stb.)

Jó volna az olvasmányokban előforduló latin kifejezéseket a jegyzetek közt magyar fordításban is közölni. Igaz, hogy ezt minden tanár meg birja tenni, de könnyíti a reáliskolákban a magánolvasást.

Végre még valami! Ha olvasmányok alapján tanítunk valamit, ha az elméleti rész csak az azokon nyert eredmények összegezése szükséges, hogy a tanuló azt jól megtanulja. Ezért stilizálásában semmi fölösleges ne legyen. Greguss jeles költészettanában is van valami tárczaszerű modor, bizonyos lyrai vonás. Néhol elvétve Góbi stilistikájában is fordul elő ilyen, inkább rhetorikai hatás, mint — felvilágósító magyarázat. Példákat fölösleges felhoznom, mert ha szerző helyesli azt, a mit mondtam, könnyen felfogja maga is találni.

Tudom, hogy mindezek apróságok. De nem árt, ha egy jó könyvet még az apróságokban is jobbá lehet esetlegesen tenni. Pedig Góbi könyve valóban jó munka s örömmel ajánlhatom kortársaim figyelmébe.

(Körmöczbánya.) *Dr. Versényi György.*

Ásványtan és geologia vegytani előismeretekkel. A gymnásium IV. osztálya számára készítette *Buza János* sárospataki tanár. Kiadja a „sárospataki irodalmi kör" a főiskola költségén. Ára füzve 1 frt 20 kr, füzetlen 1 frt 13 kr. Sárospatak. 1885.

A sárospataki irodalmi kör már a megelőző évtizedekben is hasznos szolgálatokat tett a hazai tanügynek olcsó és jó nép- és középiskolai tankönyveivel, melyek a hazában mindenütt közkelendőségnek örvendtek. A tanügy haladását a kör mindig szem előtt tartotta s munkás tagjainak alkalmat és módot nyujtott arra, hogy a mai kor kívánalmainak megfelelő tankönyveket irhassanak, mit ujabbi kiadásai is eléggé igazolnak. Ha a kör ezentúl is a szigorú kritika rostáján bocsátja keresztül az általa kiadandó tankönyveket, úgy bizton számíthat a tanférfiak elismerésére, mely nem homályosodik el a szakavatatlan és czélzatos megjegyzések által. Mindenesetre ajánlom az irodalmi kör figyelmébe, hogy tankönyveink árát nagyon magasra ne szabja, mert ez egyik feltétele azok elterjedésének.

Buza János ásványtana az új tanterv értelmében készült s egészben véve 152 lapra terjed, melyből a vegytani előismeretek 1—43, a tulajdonképeni ásványtan 44—122, a kőzet- és földtan 123—152 lapot foglal el s igy beosztása nem aránytalan.

A *vegytani rész* felöli mindazt, mi a IV. osztályban e tárgyból kezdetül felvehető s a minek alapján az ásványok képződése megérthető. Nem elvont alapfogalmakkal kezdi ezt, hanem azokat igen tapintatosan magából a tárgyból vezeti le. E módszer vonúl keresztül az egész tankönyvön s ezért a szerzőt méltán megilleti a dicséret. Mindamellett *hiánya* is van e résznek, nevezetesen az *elméleti képleteket* teljesen mellőzi s mindenütt a tapasztalatiakat használja; ebből kifolyólag az u. n. gyökökről szó sincs sehol. Szerzőnek lehet az a nézete, hogy a tapasztalati képlet mindig használható, az elméleti pedig nem, mert ez még nincs minden vegyületre biztosan megállapítva s e mellett a tanulóval kissé nehéz megértetni, mindazonáltal, nézetem szerint, ma a vegytan tanításánál az elméleti képletek el nem hagyhatók.

A tanuló, ha egyszer megtanulta valamely vegyület elméleti képletét, azt egyhamar nem feledi el s ez az egy képlet is vezércsillaga lehet az egész vegytanon keresztül; egész sor vegyületnek a képlete lebeg mindig szemei előtt, pl. ha tudja azt, hogy a kénsavhydratnak $\left.\begin{matrix} SO_2 \\ H_2 \end{matrix}\right\} O_2$ a képlete, ugy a vegyértékűség ismerete alapján az összes kénsavas vegyületekét megalkothatja magának. Az elméleti képletek tanítása fejleszti az értelmet s kedvet ád a tanulónak a tárgy tanulásához, mert látja, hogy a mit tanult, nem hull ki hirtelen emlékéből. A tapasztalati képletek tanítása száraz és fárasztó, a tanuló mihamarább bele ún; nem csoda, mert akár a latin szótárt adnók szegénynek a kezébe bemagolásra. Nem helyeselhetem e tankönyvben azt sem, hogy az elemek erőltetett magyar neveit

mind anyai keblére ölelte; nem vagyok ugyan nyelvünknek őre, de az ily magyar szók: bórany, büreny, halvany, folyany, éleny, kovany, mireny, sulyany, higany, kékleny stb. stb. az én füleimet is rendkivül sértik s meg nem engedném tanítványaimnak egy világért, bár csak egy ily vad névnek a kiejtését is. Természetrajzi munkáink ma, kétségen kivül magasabb fokon állanak, mint nehány évvel előbb; csak már egyszer az ilyen rossz szókat ne vennék fel tankönyv iróink! A modern philologusok korholnak bennünket mindig, mint a rossz napszámosokat, s valamint ezeken nem, úgy mi rajtunk sem fog semmit a szidás. Minden elemnek meg van a maga becsületes műneve, elégedjünk meg ennek a tanításával, miért adjunk mi mindig elferdített magyar neveket is a fiúk szájába? Kettős munka s e mellett nyelvrontás!

Helyesnek találom szerző amaz eljárását, hogy a nevezetesebb savakat (30. l.) és sókat (38. l.) csoportositva állitja a tanuló elébe.

Az *ásványtani* részben a crystallographia engem nem elégit ki, nem pedig azért, mert abban szó sincs a *parameter-viszonyról*; e nélkül pedig a kristályok tanítása csupa gyermekjáték. A régebbi tanterv szerint a II-ik osztályban taníthattuk igy az ásványtant, de most a IV-ikben azt nem tehetjük. A parameter-viszony elhagyása a crystallographiában annyi, mint az elméleti képletek mellőzése a vegytanban. Ismételni nem akarok. Azt sem értem, hogy szerző az ásványok vegytani tulajdonságai tanításánál a százalékos összetétel kiszámítását a vegytani képletből miért hagyta el; hiszen ez a tanulót érdekli, mert elméleti ismereteit gyakorlatilag is érvényesitheti; e nélkül mi értelme van a paránysuly tanításának? Szerző a nevezetesebb s az iparban használatos vagy kohászatilag feldolgozható ásványok százalékos összetételét közli, tanítványaitól azonban megvonja azt a kis örömöt, hogy ők is ki tudják számitani, ha kérdi tőlük valaki, hogy pl. a kősóban mennyi a natrium meg a chlor vagy érdemes-e pl. a gyepvasércz vastartalmának kohászati kiolvasztása? Nem ártott volna a hetero- és isomorphismus, valamint a pseudo- és paramorphismus tüzetesebb kidolgozása sem. A leiró ásványtan elég jól van szerkesztve, a hazai nevezetesebb és gyakoribb ásványok részletesen tárgyaltatnak s azok ipari használata sincs figyelmen kivül hagyva. Egy kis következetlenségnek tartom azt, hogy az ásványok vegytani összetételére az általánosan elfogadott „képlet“ helyett nem kevesebb, mint ötféle kifejezést használ (vegyjegy, vegy, vegyszerkezet, vegyképlet, képlet). Itt-ott értelemzavaró hibával is találkozunk, igy pl. a 67. lapon „Az ásványoknak rendesen vegyi szerkezetöknek megfelelő jegeczalakjok van, azért kivételt képez egy pár ásvány, mely két jegeczrendszerbe jeged (kén, szén).“ Több helyen a vegytani képletben az oxygen vegyjele kis „o“-val van jelölve, míg a másik elemé nagy betüvel, pl. a 98 lapon „Ba So_4,“ ugyanitt alább „Ca $So_4 + 2H_2O$,“ a 100. lapon „Fe $So_4 + 7H_2O$“ stb. Tévedés fordul elő a 83-ik lapon a

realgar és auripigment leirásánál, ugyanis fent a realgárról azt irja, hogy „Oszlopalaku jegecei a *hatszögü* rendszerbe tartoznak...“ alább pedig „Feltünőbb különbséget képez a kettő között azt hogy a realgar jegecei az *egyhajlásu* rendszerbe....“ (a realgár az egyhajlású rendszerbe tartozik. Dr. V.); ugyanigy a 113-ik lapon a muscovit leirásánál „.....de gyakran kisebb-nagyobb *hatszögü* táblákban van kiképződve. Ezen táblák ennek jegecalakjai, melyek mindig a *dülényes* rendszerbe....“ (a muscovit jegecei dülényes rendszerbeliek. Dr. V.)

A *kőség-* és *földtani* rész igen ügyesen van szerkesztve; nem sok, de tökéletesen elég a IV-ik osztály számára. A kőségek közül a nevezetesebb tömeges és réteges kőségek képződésük módja és ideje szerint ismertetnek meg, hazai előfordulásuk megemlítésével. A föld képződésének theoriáját mellőzi szerző, hanem e helyett a föld változatos arczának előidézőit: a levegőt, a hőt, vizet és szerves testeket, mint chemiai és mechanicai tényezőket, igen tanúlságosan adja elő. A kövületek közül az egyes korszakokat jellemző alakok vannak felsorolva s képekkel illustrálva.

E tankönyv előadása, nyelve, módszere kezdettől fogva végig világos, szabatos, könnyen érthető és tapintatos; nyomása igen jó s igy nem tarthatunk attól, hogy tanítványaink szemét rontani fogja; bir tehát e tankönyv azon kellékekkel, melyeket a jó tankönyvtől első sorban megkivánhatunk; mindazonáltal határozott elismeréssel csak akkor nyilatkozhatom róla, ha az általam jelzett hiányok pótoltatnak s a földtani rész hazánk geologiai viszonyainak rövid ismertetésével egészittetik ki; mely utóbbi óhajtás igen könnyen teljesíthető magyar geologusaink eddigi sikeres munkálkodása után. Ezzel, csekély nézetem szerint, még azt is elérnők, hogy a tanuló a nagy részt elméletben tanultakat, mindjárt alkalmazhatná hazai viszonyainkra.

(Csurgó.) *Dr. Vida Károly.*

KÖZOKTATÁSI SZEMLE.

A földrajzi oktatás az ó- és új-világban. *)

(Befejező közlemény.)

Francziaország. A francziák földrajzbeli jártassága a hetvenes évek óta közbeszéd tárgya Európában, de legkivált a németeknél. Dr. Rommel csak minapában bocsátotta világgá egy a francziákat gyalázó röpiratában azt a megjegyzést, hogy Calvados-megyében történt utazása alkalmával mintegy tizenkét parasztól kérdezősködött Madagascárról. A kérdezettek közül öten nevét sem ismerték, öten pedig nem tudták, hogy város-e vagy földrész, a térképen

*) L. a megelőző közleményeket a *Közlöny* IX. f. 564—571, és X. f. 620—625. lapjain.

pedig egyetlenegy sem birta ezt a szigetet megtalálni, holott — úgymond Rommel — Madagascar ép akkor volt napi renden, és e parasztok is mint választók erélyesen hozzá járúlnak szavazatukkal a gyarmati politikához. Erre a tényre helyesen jegyezte meg egyik franczia iró, hogyha Rommel Pomeránia parasztjait a Samoa-szigetek felől kérdezte volna meg, szintoly keveset tudtak volna róluk, ha ugyan nem annyit, mint azok a bretagnebeli parasztok, kik nem tudták megmondani, ha vajjon Francziaország-e nagyobb, mint a világ többi része, vagy megfordítva.

A társadalom alsó rétegeiből vett eme példa keveset bizonyít, s a ráépített okoskodás meglehetősen ingatag lábon áll. Sokkal helyesebb módja a franczia földrajzi oktatás felől való tájékozódásnak, ha megemlítjük röviden, hogy hol állott a középiskolák földrajzi oktatása 1870-ben, s hogy azóta minő haladást tett.

A középiskolákban akkor 150 tanár foglalkozott a történelem és földrajz tanításával, kik közül (Levasseur és Himly jelentése szerint) csupán hét értette és érezte a földrajz jelentőségét. Az alsó u. n. grammatikai osztályokban e tárgy szánalmas állapotban volt. Legtöbb iskolában a fali térképek avúltak, olvashatlanok, s ennélfogva hasznavehetetlenek voltak. Leggyakrabban azonban ilyenek sem voltak. Földgömbökről alig lehetett ez időben beszélni.

Ám 1872 óta az állapotok sok részben megváltoztak. A háború lezajlása után az ország erkölcsi és értelmi fölemelése érdekéből elsőrendű tudósok tudományos társaságot alakitottak (Association française pour l'avancement des sciences), melynek különös földrajzi szakosztálya és a hirtelen felszaporodott vidéki földrajzi társulatok legkomolyabb munkásságot fejtették ki, hogy a mult hiányait helyrehozzák, s e tudományágnak mind az életben, mind az iskolában becsületet szerezzenek.

Mindez azonban a kezdet kezdete volt, mert kiadványokkal s önálló művekkel kellett új útat törni és a nemzetközi kiállításokon is kitünt hátramaradást kipótolni. 1878-ban Párisban a nemzetközi kiállítás alkalmával a franczia földrajzi társaságok *) közgyülést tartottak, melyben a tanácskozás egyik nevezetes tárgya volt az iskolák földrajzi oktatása. 1880-ban már egy bizottság szen-

*) A földrajzi ismeretek nagymérvű térfoglalását tanusítja Francziaországban az a tény, hogy az utóbbi tizenöt év alatt ötvennél többre szaporodott a vidéki földrajzi társaságok száma; mindenikök külön költségvetéssel, s legtöbben külön kiadványokkal és nagyszámú tagokkal fel egész a három ezerig, pl. Douaiban; holott hazánkban egyetlen földrajzi társaságunk alig hatszáz taggal tengődik. Európában legrégibb földrajzi társaság a párisi, mely 1821-ben alakúlt, s kivált a hetvenes évek előtt igen nagy tekintélyű volt. Tagjainak száma megközelíti a harmadfél ezeret. A kereskedelmi földrajznak külön társulata van Párisban, mely 1873-ban alakúlt. A németországi földrajzi társulatok száma nem megy többre 15-nél. Az is említésre érdemes tény, hogy a földrajzi főbb folyóiratok száma egyedül Francziaországban 18-ra rug, holott Angol-, Német-, Olaszország és Hollandia ilynemű folyóiratainak száma nem megy többre 15-nél.

tesíti az előbb történt kezdeményezés alapján a topographiai oktatást, melyet ezelőtt csak egy-két kiváló középiskolai tanár tanított ugynevezett topographiai kirándulások (séták) alkalmával. A hetvenes évek végén egy szerény kis társulat is alakult a topographia fejlesztésére, melynek 1884-ben, fennállása hetedik évében 900 tagja volt nyolcz osztályba beosztva, melyeknek ketteje kizárólag a gyakorlati és alkalmazott topographiával foglalkozik, még pedig oly formán, hogy saját költségén helyrajzi tanfolyamokat szervez (Párisban 8-at 10-et) és topographiai kirándulásokat rendez, legtevékenyebb tagjai vezetése mellett. Szakadatlanúl érintkezik vidéki nagyobb városok hatóságaival, a hadsereg tiszti karával, a tanárokkal, a földrajzi társulatokkal, hogy Francziaország minden zegezugában buzdítsa, lelkesítse a társadalom minden rétegét, hogy a párisinak mintájára tanfolyamokat és kirándulásokat szervezzenek. A hadügyminiszteren kezdve le a legegyszerűbb néptanítóig, mindenkit lelkesít ez a társaság, s minden erejéből rajta van, hogy a topographiai tanulmányok mentől erősebben lábra kapjanak.

Minthogy tudományban az igazság felülről szokott terjedni, a bölcseleti és nyelvészeti fakultások legnagyobb részében külön tanszékeket szerveztek a földrajz számára, melyeknek elsőrendű hatások abban áll, hogy megtermékenyítik és átalakítják egyiránt e tárgy oktatását a közép és elemi iskolákban. Ha ezelőtt 15—20 évvel, a hagyományokhoz hiven, Francziaországban a földrajzot legtöbben a történelem szolgálójának tekintették: ma, midőn e tárgynak az iskolák tantervében önálló hely jutott, a legjobb tanítók és a legkitünőbb geographusok felfogása szellemében, a physikai földrajzot tekintik e tárgy igazi alapjának. E tárgy meglehetősen bő tananyagából a hivatalos tanterv — könnyen felfogható okoknál fogva — különösen kiemeli a nemzetgazdasági és hadászati vonásokat.

Az alsó fokú iskolákban itt is a honismével kezdik, de hiányzik a földrajzoktatás e részéből az a változatosság és alaposság, mely a német elemi iskolák e nemű tanítását jellemzi. A honisme igen gyakran puszta helyleirásból áll.

A középiskolák földrajzi tanterve, 1885. január 22-én kelt rendelet értelmében, nagyjában következő terjedelmű: előkészítő osztály (hetenként $1\frac{1}{2}$ fél órán); általános ismeretek; Francziaország physikai földrajza, a fali térképen és a földgömbön való tájékozódás. 8-ik osztály (heti $1\frac{1}{2}$ óra), a földrészek elemi földrajza; a főbb fölfedező utazások a XV. századtól jelenkorig. Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Oceania arczulata, tengerei, szigetei, félszigetei, hegylánczai, folyói, tavai; nevezetesebb állatai és növényei; főbb államai, kereskedelmi kikötői és fővárosai.

7-ik osztály (heti $1\frac{1}{2}$ óra) Francziaország és a gyarmatok elemi földrajza. A térkép-rajzolás elemei a fali térkép és fekete tábla segítségével. (A tanárnak gondosan kerülni kell az apró részleteket). 6-ik osztály (heti 1 óra) Európa és a középtenger-vidéki

országok általános földrajza. 5-ik osztály (heti 1 óra) Afrika, Azsia, Oceania és Amerika földrajza. 4-ik osztály (heti 1 óra) Francziaország physikai, politikai és közgazdasági földrajza. 3-ik osztály (heti 1 órán) Európa physikai, politikai, közgazdasági és ethnographiai földrajza. 2-ik osztály (heti 1 óra) Afrika, Ázsia, Oceánia és Amerika physikai, közgazdasági s kereskedelmi földrajza, kapcsolatban a földrajzi felfedezések történelmi áttekintésével. 1-ső osztály (classe de Rhétorique) (heti 1 órán) Francziaország és a gyarmatok physikai, politikai, közigazgatási és közgazdasági földrajza.

E vázlatból kitetszik, hogy a földrajz az előkészítő osztályon kezdve végig húzódik a középiskolán egész az első vagy philos. osztályig, még pedig oly formán, hogy négy ízben, azaz négy éven át tanítják Francziaország földrajzát, s öt éven át az idegen országokét, illetőleg földrészekét. Ámde a didacticai kulcsot nehéz megtalálni ahhoz, hogy miért tanítják pl. előbb Európa és a többi földrészek földrajzát, s csak azután Francziaországét; s hogy ez az idegen földrészekkel kezdődő cyclus miért ismétlődik másodszor is a felsőbb osztályokban? A földrajz az a szerencsés tantárgy, melyből teljességgel nem szükséges a legtávolabb eső anyagokra legkésőbb menni de másfelől azt sem lehet belátni, hogy miért kezdik a növendékek előbb Európával s a többi földrészekkel, hogy azután térjenek vissza Francziaországhoz? Ha e tárgyban a tananyag megtartása, illetőleg a tanulás megkönnyítése nagy mértékben függ az idegen földrészek viszonyainak és országok arczulatának a hazai viszonyokkal való összehasonlításától, akkor csakugyan hibásnak kell mondanunk a tananyagnak ilyetén beosztását.

A magán-középiskolák e tárgyban is, valamint egyébben, kötelesek tantervökkel a lyceumok hivatalos tantervéhez alkalmazkodni. Ilyenek pl. Párisban az École Alsacienne és az École St. Barbe; ez utóbbi az egész ország egyik legkiválóbb középiskolája. Szerzőnk jelen volt az École St. Barbe és a Lycée St. Louis intézetekben a katonai iskolába készülő osztályok földrajzi leczkéin. A tanítás mindene a fekete tábla, melyen az országok arczvonásai a tanár rajza útján mintegy megszülemlenek. Hasonló gyakorlatokat kell készíteni a növendékeknek is. Vannak lyceumok, melyekben a classicai studiumokra esvén a fősúly, a tanárok hajlandók a földrajzra kevesebb figyelmet fordítni. Ezek közé sorolták Keltie előtt a Lycée Louis-le-Grand-ot is, a hol mindamellett kitünő térképgyüjteményt talált.

Általában a franczia középiskolák nincsenek oly jól ellátva térképekkel, mint a német iskolák; jóllehet a franczia iskolai cartographia nagyot haladott az utóbbi 20—25 év alatt. — Hisz az 1862-iki londoni kiállításról tett jelentésében mondotta volt Rapet, tanfelügyelő, hogy „mig a többi nemzeteknél a földrajz lelkesen és izléssel teljesen mívelt tudomány, nálunk franczióknál nehezen türt jövevény. Ezzel szemben az igaz, hogy a hol a nemzet legkiválóbbjai nem szégyenlették hozzálátni a térképek és a földrajz taní-

tásához szükséges egyéb taneszközök készítéséhez, mint a hogy nem szégyenlik Francziaországban; ott a sikert mégis biztosan remélhetni.

Hollandiában az állami egyetemeken szintén nincs külön tanszéke a földrajznak. E tárgyat a természettudományi karban a természettan tanára adja elő. A vizsgálatokon is aránylag kevés súlya van a földrajznak. Az ó-classicai irodalom tanulói a tudori szoros vizsgálaton az ókori egyetemes történelemből is tesznek vizsgálatot kapcsolatban a földrajzzal. A holland irodalom tanúlmányozói a doctori rigorozumot megelőző alapvizsgálaton a közép és újkori egyetemes történelemből s azzal kapcsolatosan a politikai földrajzból is vizsgáltatnak. A mathesis és természettudományok tanulói nem tartoznak vizsgálatot tenni a földrajzból, de igenis a mathesis és természettan tudorai, kiket a tudori fokozat feljogosít a földrajznak gymnasiumi és felsőbb iskolai tanítására.

Az amsterdami községi egyetemen van külön tanára a physikai és politikai földrajznak, s Leydában az indiai archipelagus föld és néprajzának. Az egyetem tanulói alakítottak egy „Peschel Oskar" nevű földrajzi társulatot, a végre, hogy gyűléseiken földrajzi tételekről értekezéseket, vitatkozásokat tartsanak.

A középiskolák (gymnasiumok) földrajzi tanterve következő: első (legalsó) osztály, hetenként három órán; a másodikban heti két, a harmadikban szintén két órán. A negyedik osztályban egy órán ókori földrajzot tanítanak, s a hatodikban szintén egy órán a math. és physikai földrajz főbb vonásait.

Ausztriában ép úgy, mint Németországon, a földrajztanítás a „Heimatskunde"-vel kezdődik, s folytatódik tovább a középiskola osztályain. A mariahilfi real-gymnasiumban a földrajzot oly jól tanítják (dr. Schwab és dr. Umlauft, a „*Geogr. Rundschau*" szerkesztője), mint akár a legjobb iskoláiban Németországnak.

A módszer a németekével teljesen azonos, s a tanszereknek bővében vannak. Az imént említett iskolának kitünően fölszerelt földrajzi gyűjteménye van, s egyéb szakbeli gyűjteményei is egész termeket megtöltenek. Csupán a földrajzra többet költenek évenként 150 frtnál. A Hölzel-féle „geogr. Characterbilder" mellett van ez iskolának közel 500 fényképe a világ minden részéről és az ethnologia tanítására életnagyságú fejmintái, idegen népek fegyverei, viseletei, távol országok terményei stb. stb. és m. e. 100 térképből álló gyűjteménye. Szerzőnk közli (függelékben) dr. Umlauftnak a középisk. földrajzi múzeum fölszerelésére vonatkozó tervezetét is.

A carthographiát itt is nagy gonddal tanítják, s e végre Umlauft speciális atlast is adott ki.

Olaszországban a földrajz tanítása szintén az utóbbi 10—15 év alatt tett jelentékeny haladást. Iskoláiban rátalálhatni ugyan a németek legjobb módszereire és atlasaira; La Dalla Vedova, Cora Guido (Turin) és Malfatti (Florencz) egyetemi tanárok és más geographusok közreműködésével az olaszok egy sereg iskolai fali

térképet és atlast produkáltak, melyek némelyike bátran kiállja a versenyt a németek e nemű legjobb készítményeivel. Relief-térképekből pedig talán ők adnak ki legtöbbet (Turinban); vannak köztük igen sikerültek, de vannak igen kicsiny méretűek és ügyetlen kivitelűek is. Maga az a nagymennyiségű készítés eléggé mutatja, hogy a földrajz Olaszországban jelentékeny tárgy. A közoktatási miniszter nagyon liberális a tanszer ajándékozásban; Olaszország nagy relief-térképéből 200 példányt ajándékozott a középiskoláknak. Azonban mégis jelentékenyebb e részben a haladás az elemi iskolákban, mint a lyceumokban.

Az olasz egyetemek legtöbbjén külön földrajzi tanszéket találunk (nevezetesen Róma, Nápoly, Florencz, Genua, Bologna, Milano, Padua, Palermo, Pavia, Pisa, Velencze és Turin egyetemein). Ez utóbbi egyetemen Cora Guido tanfolyama hasonló a német egyetemek ilynemű tanfolyamaihoz. Hallgatói száma k. b. 70—75. A bölcselet tudori szigorlatnak szükségképi része a földrajz.

Svájcz egyetemein, Zürichet kivéve, nincs külön földrajzi tanszék. Mindamellett e tárgy mondhatni virágzik az iskolákban. Az elemi iskolák honismei kézikönyve (pl. Zürichben) mondhatni egyetlen a maga nemében. Az ipar- és középiskolákban a térképolvasásra nagy gondot fordítnak. Az kézi atlasból kiindúlva szerkesztenek a 12—13 éves tanulók reliefeket és egyéb mintákat. Keltie jelen volt egy középiskolai leczkén, midőn Ausztrália térképén, e földrész partjairól centimétereikkel méreteket vettek és a térképméreteket átszámították kilométerekre

Az ily méréseket — úgymond Keltie — nagyon hirtelen és bámulatos correctséggel végzik; a miből kitetszik, hogy a fiúk értik a térképmérést. Zürich cantonban Wettstein kitünő térképeit használják, de úgy, hogy a kézikönyv szerepe alárendelt, ellenben maga a tanár a lelke és mindene a földrajzi leczkének.

A fövenyből való relief-készítés is nagyon szokásos. A leányközépiskolák egyikében tanúja volt szerzőnk annak, hogy a növendékek Nagy-Britannia hegyrendszere reliefjét készítették fövenyből. A laterna magicát is sikeresen használják iskoláikban földrajzi czélokra.

Svájcz carthographiája kitünő, Wettstein és Randegger atlasai a magok nemében páratlanok.

Svédország. A kilencz éves középiskolai tanfolyam gymnasiumi szakaszában a földrajzot az alsó öt osztályban, s a modern vagy reál-szakasznak alsó hét osztályában tanítják. A gymnasiumi szakaszban hetenként k. b. 2 órán (egész éven át), a modern szakasz felső osztályaiban heti 3 órán, de csak 2—3 hónapig. A földrajznak külön tanára nincs, s rendszerint a történelem tanára kezén van, minthogy a két tárgyat a svédek egynek számítják. A világrészekkel való általános ismerkedés után a növendékek rendre veszik az egyes földrészek és országok physikai és politikai földrajzát. A mathesis és természetrajz tanára szintén szokta tárgyalni a

mathematikai földrajz némely részeit. A physikai földrajzi tanfolyam tárgyalja az egyes országok, illetőleg continensek oro- és hydrographiáját, éghajlatát, növény- és állatországát, természeti és *ipari* terményeit. A politikai földrajz felöleli a népek nemzetiségét és nyelvét, vallását, miveltségét, számát, iparát, közlekedését, az államok történelmi keletkezését, jelen arczulatát, közigazgatását stb. A class. és történelmi tanulmányok alkalmával a földabroszt és történelmi térképeket folyvást használják. E tárgy tanítására kézi- és falitérképeket, globusokat, valamint ethnographiai alakokat és tájképeket gyakran használnak; de relief-térképeket ritkán.

Megjegyzendő, hogy a svéd egyetemeken (Upsala és Lund) a földrajznak nincs külön tanszéke. A polit. földrajz elemeit általában a politikával kapcsolatban tárgyalja a politika tanára.

Belgium középiskoláiban (athenées royaux) a földrajzi tanfolyam berendezése hasonlít a franczia középiskolákéhoz (hét éven át heti 1 óra), módszere pedig a németekéhez. A hivatalos szabályzat szerint a történelmet és földrajzot külön tanteremben tanítják, mely fel van szerelve különféle szemléltető eszközökkel, fényképekkel, metszvényekkel, reliefekkel, atlasokkal, globusokkal stb.

Brüsselben is szintúgy, mint Párisban és Zürichben, állami tanszergyűjtemény van, ellátva a földrajzi oktatáshoz, a térképolvasás tanításához szükséges sok rendbeli készülékkel, eszközzel stb.

Spanyolországban az 1857-iki közoktatási törvény értelmében, a földrajzot a philosophiai facultásokon a történelem szempontjából tanították. 1880-ban ez a tanterv eltöröltetett, s a történelem mellé a földrajzot, mint önálló tárgyat állították oda, s ma, mint olyant tanítják a természettudományi facultásokon, főként a cosmographiára és geologiára való tekintettel.

A hat osztályú középiskolában a történelembe és természettudományokba való bevezetésképen tanítják a földrajzot.

Az „Institution libre de Enseñanza“ új módszereket vitt be e tárgy tanításába, s motivumokat adott a földrajzi kirándulásokra, a földrajzi minták készítésére, a reliefek szerkesztésére, a térképrajzolásra stb. A középiskolai tanulók szép számmal vesznek részt a földrajzi kirándulásokban. Ily alkalommal a tanulók vázlatokat készítenek és az igy készült térképeket az iskolában összehasonlítják kézi atlasaik képeivel.

III. Északamerika.

Sajátszerű, hogy az amerikai elemi iskolákban szintén jobb lábon áll a földrajztanítás, mint a középiskolákon és egyetemeken. Nem jut ezuttal hely a tüzetesebb ismertetésre; csak egyet jegyzek meg, hogy a földrajz népszerűsítésére sokat tesznek a középiskolákon és egyetemeken az u. n. „Agassiz-társulatok,“ melyek rajta vannak, hogy a belföldi terményeket, iparczikkeket stb. a

legtávolabb országok hasonló termékeivel és czikkeivel kicseréljék, s ezzel a földrajz érdekessé és tanúságossá tételét megfelelő gyűjteményekkel elősegítsék.

*

Az elmondottakból hadd vonjak néhány következtetést a középiskolai földrajzoktatás módszerére.

Lejárt az idő, midőn a földrajznak könyvből való tanítását jónak tartották. Ma a földrajzi fogalmakat a helyszínén figyelik meg és demonstrálják; tételeit régen a könyvből értelmezték, ma a térképen igazolják vagy inductive állapítják meg. A földrajzi kirándulások szintoly kiegészítő része, hogy ne mondjam előfeltétele e tárgy alapos tanításának, mint a növényező kirándulások a növénytani tájékozódásnak.

A földrajztanítás központja ma nem lehet más, mint a *térkép*, mely egy valóban bonyolult synthetikus egész, s melyet, mint olyat, a közkeletű szemléltetési elvek szerint történő elemzés útján a növendék elé kell tárni. Ezt az analysáló tisztet a tanár végzi, ki a kirándulások alkalmával rendszeresen gyakorolja az ifjakat a *topographiai látásban*, hogy a különböző téri viszonyokat felfogni, a téri távolságokat s a magasságok közti arányokat becsleni tudják. Ez az a módszer, melylyel a tanár bevezeti a tanulókat a cartographia *levés-folyamába*. Szintén az ő vezetése mellett történik fövenyből és agyagból a térkép részleteinek reliefekben való mintázása, előállítása stb. Ő az, a ki az osztályban a fekete táblán mozgásba hozza és reproducálja a falitérkép kiválóbb vonásait, s ezzel egyszersmind szemlélteti, hogyan alakúltak a hegyek, völgyek, síkságok stb.

Ennek következtében a térképrajzolásra s a földrajzi dictandókra csak akkor kerül a sor, midőn már a növendékek eléggé gyakorlottak a topographiában, s tájékozottak a földrajzi alapfogalmakban, és a térkép-*olvasásában*. És ez az olvasás annyira fontos, hogy ma ez dönti el néha egész nemzetek sorsát; s a háborúk tartamát. A térkép-olvasás segélyével ismeri fel magát az ifjú bármily változatos arczulatú vagy alakulatu helyen, a hol elsőben jár; s találja fel magát a térképnek sokszorosan egymásba fonódó symbolumai között. Egyszóval, Drapeyron megjegyzése szerint, a földrajz abcéje a topographia; s hozzá tehetjük, hogy: bibliája a térkép, főpapja pedig a tanár.

Régen a történelem tanára született geographus volt, azaz egyúttal szintúgy tanára volt a földrajznak, mint a hogy a franczia király királya volt Franczia ország mellett Navarrának is, a nélkül, hogy Navarrát birta volna. Ha régen nem volt földrajz történelem nélkül, ma nincs történelem földrajz nélkül, szintúgy, mint nincs geographia topographia nélkül.

A topographus kisérletező geographus. A földrajz immár megszünt a történelem palotájának *vak ablaka* lenni.

Ily módszer mellett a földrajz nem könyvből tanúlt élettelen

hulla; hanem élő és mozgó test, melynek meg van a maga folyamrendszeri vérkeringése, hegylánczi csoportozata, geologiai izomrendszere.

A földrajz ilyformán egyszerre ragadja meg a növendék képzeletét, ítélő erejét, s ha lehet e szót használnom, *gyakorlati* észjárását. A geolog, az astronom — úgymond Petit — a földet elvont szempontból tárgyalják: rájok nézve a kőszén ásataggá vált fa; a szél, a föld mozgása resultánsa; ellenben a geographusra nézve a kőszén mindenekelőtt a hajózás és ipar elengedhetlen tápszere, mindennapi „kenyere," minélfogva szemügyre veszi annak minőségét; szállítása költségeit stb.; a szél pedig gazdasági factor, melyet azért tanúlmányoz, hogy mentől jobban tudja hasznosítani. Ha a szaktudósok az okokat keresik, a geographus az eredményeket ragadja meg: számít, okoskodik, mint a kereskedő, pozitiv adatokat gyűjt, mint egy naturalista regényiró. A különböző szakbeli ismereteket összpontosítja s a maga számára kivonatolja; gyakorlatilag értékesíti, de részleteiket mellőzi.

Egyszóval ma a földrajz tanulása nem a tanteremben, hanem első sorban isten szabad ege alatt történő *gyakorlatokkal*, tehát a szó szoros jelentésében gyakorlatilag kezdődik, s mondhatni a gyakorlati életbe vágóan végződik. Első tanítómestere tehát nem a könyv, hanem a nagy Alma Mater: *a Föld*, a maga arczulatának ezernyi ezer vonásával. A szem, a kéz és az értelem kellő gyakorlata után kezdődik az iskolai studium, melynek központja a térkép, a föld arczulatának ez a stenographikus complexe, melynek néma jegyeit a tanár lelkes tanítása szólaltatja meg s teszi oly annyira beszédessé, hogy a tanulók látását és ítélő erejét egyformán foglalkoztassa, s képzeletét úgy lekösse, mint a hogy leköti Robinson Crusoe története vagy a népmesék tündére.

(Kolozsvár.) *Felméri Lajos.*

Magyar paedagogusok a tanárképzésről századuk elején.

Mivelhogy tanárképzésünk ügye ujabban ismét sokat foglalkoztatja az illetékes köröket, talán nem mivelek egészen fölösleges dolgot, ha e becses közlönyben rövidesen megemlékezem arról, hogy miképen gondolkoztak ezen ügyről jelesebb magyar paedagogusaink a jelen század első felében. Tudtommal három jelesünk foglalkozott a tanárképzés kérdésével az ötvenes évek előtt, nevezetesen *Fejes János*, a gömör-kis-hontmegyei ev. esperesség tudós paedagogusa, *Schedius Lajos János*, a pesti tud. egyetem tanára és *Hetényi János*, a Komárom mellett levő Ekel ref. lelkésze, a magyar tudós társaságnak egykoron egyik legtevékenyebb tagja.

Fejesnek és Schediusnak véleménye a század első évtizedéből származik, Hetényié a 1840-dik évből. Az első azon inditványban foglaltatik, melyet Fejes a gömör és kishontmegyei ág. ev. esperesség elé terjesztett; a másodikat azon „*Iskolai rendszer*" foglalja magában, a me-

lyet Schedius az ágostai htv. evangelikusok egyetemes gyülésének megbízásából készített az 1805-dik évben ; a harmadikat a Pestre tervezett ref. főiskolára vonatkozó javaslatban találjuk, a melyet a dunamelléki helv. hitv. egyházkerület közgyülése megjutalmazott és 1843-ban Kecskeméten ki is nyomatott.

Legrészletesebben szólnak a tanárképzés kérdéséről Fejes és Hetényi, és a mi fölötte nevezetes, e két jeles tudós nézete sok tekintetben megegyezik a tanárképzés módozatait illetőleg azon határozatokkal, a melyeket ezen ügyre nézve az orsz. középisk. tanáregyesület legutóbbi közgyülésén hozott s a vallás és közokt. miniszterhez felterjesztett memorandumában kifejtett Schediusnak egészen elütő nézetei vannak a tanárképzésre nézve. Szerinte a tanárképzést nem akkor kell megkezdeni, a midőn az ifju a középiskolát elhagyván az egyetemre megy tanúlni, hanem akkor, a midőn már az egyetemi tanulmányokat befejezte. A tanárképzést — véleménye szerint — nem is az e czélra alkotandó külön intézetekben, hanem az egyes *lyceumokban* lehetne eszközölni oly módon, hogy az egyetemről visszatérő tanárjelölteket azon lyceumokba kellene rendelni a gyakorlati kiképzés czéljából, melyekben tanulmányaikat végezték volt. Minden lyceumban egy külön tanárképző professort is kellene szerinte alkalmazni, a ki az ifjakat a nevelés és oktatás elméletébe és művészetébe bevezetné. A tanárjelöltek az egyes tanárok mellé rendeltetnének mint segédek, collaboratorok, kik a képző tanárnak és az illető főnöknek megegyeztetendő utasításaik szerint gyakorolnák bizonyos órákban az oktatást a rendes osztályokban. Egyébként Schedius is csak azért ajánlja a tanárképzésnek ilyetén módját, mivel meggyőződött arról, hogy olyan tanárképző intézetnek felállítása, mint a minőt Fejes ajánlott, az ág. ev. egyetemes egyház anyagi körülményei miatt nem lehetséges. A Fejes és Hetényi-féle javaslatok közül a Hetényiét tartom olyannak, a mely minden tekintetben méltó arra, hogy ma is foglalkozzunk vele. „*A protestans főiskolai tanítás-rend tervezete*“ című rendkivül érdekes pályamunkában az ötödik fejezet tizenkét oldalon (157—169-ig) tárgyalja az elemi- és a középiskolai tanítókat képezendő seminarium kérdését. Legyen szabad ezen fejezetből a következőket közölnöm :

„A seminariumok eszméjét azon lélektani és nevelési tény szülte, hogy sajátságos ügyesség és czélszerű gyakorlat által nyert képesség kivántatik ahhoz, hogy még azt is, a mit már tudunk, másokkal közölhessük, kivált pedig, hogy a tudományokat a kevés előismeretekkel biró növendékekkel felfogassuk. Nagy és káros előitélet vala eddig nálunk, hogy mi a tanítás mesterségét könnyünek gondoltuk, holott az oktatás minden művészet közt a legnehezebb és a legfontosabb.

Az elemi iskolák és gymnasiumok álladalmi fontosságáról egy szót sem akarok szólni, nem akarván ennek fejtegetésével koromnak és nemzetemnek becsületét bemázolni, csupán arra teszem figyelmesekké hazám fiait, hogy soha addig jó elemi- és középiskoláink nem lesznek, mig jól organizált seminariumokban fogyatkozást szenvedünk és itt az idő, hogy

ezt az életkérdést megfejtsük: *Minőnek kell lenni az elemi- és a középiskolai tanítókat képző seminariumoknak?*

Kettős seminariumot kell a pesti protestáns főiskolában felállítani, az egyik: *alsó folyam* az elemi tanítókat képző intézet lenne; a *másik folyam* pedig a polgáriskolák és a humanisticai iskolák oktatóit képezné s mindakettő három évfolyammal birhatna. A humanisticai iskolák és a polgári iskolák oktatóit képző tanfolyamba csak olyan növendékek vétetnének föl, a kik a reálgymnasium osztályait jeles eredménynyel elvégezték, csengő hanggal birnak, éles és nem közellátó szemüek, egészségesek és mentek minden testi hibától, a magyar nyelvben tökéletesen jártasak, jó erkölcsüek és az elemi tanítókat képező tanfolyambeli nevelés és oktatástani általános ismereteket már birják,"

Azon kérdésre, hogy mi kivántatik a középiskolai tanárokat képző seminariumtól, Hetényi eme választ adja: Az, hogy a tanárjelölteknek 1. *tudományos*, 2. *methodicai*, 3. *erkölcsi* és *illedelmi* kiképzést nyujtson.

A seminaristák tudományos kiképzésére nézve többek között a következőket mondja:

„Fő elv legyen az, hogy a tudományok számát igen sokra tenni nem kell, de kevésre sem; hogy továbbá amit kiszabtunk, azt szigorral és pontosan teljesíttetni kivánjuk; és hogy a tanításnak itt elméletinek, de egyuttal gyakorlatinak is kell lenni. Ez alapelvekből folyik, hogy a seminaristáknak az intézeti tanulmányokban olynemű ismerettömegre kell szert tenni, hogy mint leendő tanítók bizton felléphessenek leendő osztályukban; de azért egyéb hasznos ismeretek hiával sem szabad őket hagyni." Hetényi szerint a tanárjelöltek hároméves tanfolyamában a következő tantárgyakat tanítják: I. *philosophiát*, még pedig úgy, „hogy a philosophia tanítója előre bocsátván a bölcsészet encyclopediáját, az elméleti és szemlélődő philosophiában megösmerteti ugyan tanítványait a metaphisycai tárgyakkal, minők az idő, tér, állomány, isten és a lélek lényege, szabadság és több e félék; de ezeket leginkább historice, mivel ezek jobbadán kifürkészhetlen tárgyak, és a ki ezekbe mélyen belé bonyolódik, inkább kétkedővé lesz, mint erős hitűvé, mi pedig nem akarjuk, hogy a bölcsészet tanítójának éretlen elmeskedése és viszketege által elrontsa azt, mit az elemi- és középiskolákban ifjaink szivében nagy munkával fölépitettünk, sőt inkább azt, hogy ezeket megerősítse." A tanárképző II-dik tantárgya a *história és földrajz*, főleg a classicai régiségé és az újkoré; a III-dik tantárgy a *philologia*, a szónak teljes értelmében. E tárgyról is bőségesen értekezik a pályamunka. A seminarium tárgyai még Hetényi szerint IV. a *vallástan*, V. a *mértan*, VI. a *természetrajz és természettan*, VII. az *embertan*, VIII. *felsőbb neveléstan*, melynek fogalmához tartozik az ifjuságnak testi, tudományos, erkölcsi és vallásos képzése a didacticával együtt. A tanulni valók sorát bezárja IX. az *uj nyelvek ismerete*, minők: magyar, német és franczia, melyeket tökéletesen kell a seminaristáknak érteni.

A methodicai kiképeztetést illetőleg a következőket olvashatjuk Hetényi javaslatában:

„Nem csak a középiskolai alaptudományokban kell a leendő tanítóknak jártasaknak lenniök, hanem el kell sajátítaniok az ezek betanítására mulhatatlanul szükséges tanmódot és didacticai fogásokat, mi is huzamos gyakorlat és czélszerű vezetés nélkül nem eshetik meg.“ — Ezután szól H. azon *tanalakról*, melyre a legnagyobb gondot kell a tanárképző intézetben fordítani, nevezetesen a kifejtő vagy socraticus tanalakról és aztán a gyakorlati kiképzésre vonatkozólag a következő eljárásokat ajánlja:

1. „A seminarium igazgatója köteles a képző-intézetbeliek paedagogiai tanulmányait vezetni, őket a legjobb neveléstani könyvekkel megismertetni, themákat adni a tárgyban a kidolgozásra és nekik megengedni, hogy nemcsak a minden hónapban tartandó iskolai conferentiákon megjelenjenek, hanem a nyilvános és magánvizsgálatokon is részt vehessenek, hogy a tanmódoknak és a fegyelemtartásnak elveit kitanulhassák és az oktatás fogásaiba minél jobban beletanuljanak.“

2. „Megengedtetik nekik, hogy a jelesebb s methodicai ügyességeikről ismeretesebb oktatók és tanítók leczkéin hospitálhassanak több izben, hogy ezeknek czélszeres tanítási módját és bánásmódját elsajátíthassák.“

3. „Némely árva-gyermek felügyelése reájok bizatik és ezeknek erkölcsi, tudományos kiképzése, valamint a testgyakorlatokban való ügyesítése általuk eszközöltetik, hogy ez által alkalom nyittassék számukra a neveléstani eszmék megvalósítására.“

4. „Megengedtetik nekik, hogy bizonyos órákban próba és gyakorlat kedvéért a gymnasiumi osztályokban mint tanítók föllépjenek és a gymnasiumi tanárok és a seminariumi igazgató jelenlétében a kimutatott tárgyról tanítást tartsanak.“

Ugyancsak a gyakorlati kiképzés szempontjából megkivánja a javaslat, hogy a seminárium könyvtára el legyen látva *a*) a legjobb régi és az ujabb nevelés és oktatástani művekkel, *b*) az egyes tantárgyakra vonatkozó legczélszerűbb vezér- és kézikönyvekkel, *c*) forrás-munkákkal. Szükséges továbbá a seminarium számára egy jól felszerelt tanszergyüjtemény és egy kert is.

A tanárképző-intézetbelieknek erkölcsi és illedelmi kiképeztetésére vonatkozólag a következő részleteket emelhetem ki a pályamunkából:

A tanároknak oly lelkületű férfiaknak kell lenniök, a kik nevelőleg tudnak hatni példájok által is az ifjuságra. A tanár vagy áldása vagy átka lehet az iskolai ifjuságnak, a szerint a mint fölséges rendeltetését fölismerni és betölteni képes vagy nem. Aztán a törvényhozói méltányosságtól és bölcseségtől függ polgárilag is oly helyzetbe állítani a tanárt illő jövedelem és külső tiszteletadás által, hogy az állásának szépségét és fontosságát elevenen érezze s hivatala iránt hűségre lobbanjon és hivatásának szellemében teljes odaadással munkálkodjék.

A tanítóknak szerény véleményem szerint — mondja Hetényi — saját kis világot kell alkotniok — nem zárdai rideg életet — melyben baráti viszonyban legyenek egymás közt; ilyen életet kell megkezdeni a tanárképző-intézetben is már, hol a tanítók és tanulók között bizalmas viszony-

nak kell fejlődni, hogy a tanárok a tanár-jelölteket nemes ösztön és példa által minden jóra és szépre serkenthessék. Nem vagyok ellensége annak, hogy a seminaristák együtt lakjanak; de megkivánom, hogy velük lakjanak egy házban előljáróik is, kiket ne maguk választszanak maguk közül az eddig fenálló collegial-rendszer szerint, mely helv. hitv. iskoláinkban divatozik. A tanárképző-intézet igazgatója és a benlakó tanár érett és élettapasztalatokban gazdag egyének legyenek, kiknek kölcsönös óvása és lelkiösmeretes felügyelete és őrködő szemeik mindenüvé kisérjék a tanárjelölt ifjuságot. Az előljáróknak legnagyobb feladatuk az legyen, hogy az együttlakó, de azért tökéletesen szabad ifjuság közé olyan testületi szellemet vigyenek, mely által az nemes érzelmekre buzdíttatva és az igaz becsületérzés által ösztönöztetve és kormányoztatva, hevesen serény legyen annak bebizonyítására, miként a tanárjelöltek mindegyike érzi az ő szép rendeltetését és meg akarja azt mindenekben és mindenütt mutatni, hogy a neki nyujtott szabadsággal tud is, akar is élni és becsüli azon intézetet, mely tiszteli ugyan a szabadság szellemét az ifjuságban is; de meg akarja óvni a szabadsággal való visszaéléstől. A jó és tekintélylyel biró benlakó felügyelők a tanárképző-intézetben nélkülözhetlenek, de az ilyeneket lámpával kell előbb keresni; mert nehéz oly férfiakra akadni, kiknek jelenlétök szilárd törvény és egyuttal vonzó példa is lehet. Az intézet igazgatójának olykor-olykor el kell vezetnie a tanárjelölteket müvelt családok házaihoz is, hogy itt illedelemmel és jó társaságbeli hanggal megismerkedjenek.

Szól még Hetényi az ő munkájában a tanárképesítő vizsgálatokról és arról is, hogy az iskolafentartó hatóságoknak ne engedtessék meg, hogy más tanárokat is alkalmazzanak, mint a kiket a kormány által felállítandó tanárvizsgáló választmányok szigoruan megvizsgáltak és a tanári pályára méltóknak találnak. Meg kell még említenem, hogy Hetényi az ő iskolai rendszerében, melyet a ref. főiskola számára készített, mind a gymnasiumi, mind a reáliskolai osztályokban akkoriban még uralkodó osztályrendszer helyett, a *mérsékelt szakrendszert* kivánta alkalmaztatni s ebből azt következtethetem, hogy szerinte, a midőn az ifju az ő általa tervezett tanárképző-intézetet bevégezte és a tanári képesítő vizsgálatot kiállotta, még az egyetemre is elküldetett volna, hogy az általa választandó szakokban magát tüzetesebben kiképezze. És mindezeket Hetényi már 1840-ben irta meg; csak az kár, hogy a terv irott malaszt maradt, mert a pesti ref. főiskola nem jöhetett az ötvenes évek előtt létre és igy jeles paedagogusunk ezen müvéről is csak kevesek birtak tudomással. Nem érdekelhette az a későbbi nemzedéket sem; pedig a mint a javaslatnak bemutatott részlete is mutatja, az a kisfalusi lelkész a tanárképzés kérdésében is helyesen gondolkozott már ezelőtt 45 évvel, s hogy az ő fölfogása csak igen kevésben tér el azon jeles munkálatban foglalt véleménytől, a melyet az országos középiskolai tanáregyesület választmánya a közoktatásügyi ministerhez fölterjesztett. *Péterfy Sándor.*

EGYESÜLETI ELET.

I. A választmány.

13. A választmány junius hó 8-án tartott ülése.

Elnök *Köpesdy S.*, jegyző *Brózik K.*

Jelen voltak: *Bermüller F.*, *Dr. Dékány R.*, *Dr. Lechner L.*, *Paszlavszky J.*, *Dr. Riedl Fr.*, *Mayer J.*, *Szerelemhegyi T.*, *Sebestyén Gy.* és *Tomor F.*

A jegyzőkönyv hitelesítése és a szokásos pénztárosi jelentés után a *segélyző alapot* kezelő bizottság elnöke tette meg jelentését, a mely szerint az alap ez évben 492 frttal gyarapodott.

A főtitkár jelentést tett arról, hogy a *dalmácziai kirándulás* a résztvevők hiánya miatt nem jöhet létre; igen sokan azok közül, a kik a kirándulásban való részvételre jelentkeztek, szándékukról a szomszédos Olaszországban uralkodó kolera miatt lemondtak.

A cholera terjedése Olaszországban oka annak is, hogy több egyesületi tag a *közgyülés áttételét Fiuméből Budapestre* ajánlatba hozta. A választmány ez ajánlatot magáévá tette oly föltétel alatt, ha az a fiumeiek beleegyezésével is találkozik.*) A választmány továbbá kimondotta, hogy ha a fiumeiek a közgyűlés áthelyezésébe beleegyeznek, az *julius 5 és 6-án* tartassék meg; ehhez mérten a programm is változást fog szenvedni.

A főtitkár ezután bemutatja a trsztenai kör beküldte 3 jegyzőkönyvet és a brassói kör évi jelentését. A választmány tudomásul vette.

A főtitkár bemutatja a *vágújhelyi izr. reáliskola* és a *m.-szigeti kör* indítványát, a melyek a felekezeti iskolák tanárai részére nyugdíj biztosítását czélozzák. A választmány az indítványokat kiadta Deme Lászlónak tanúlmányozás és jelentéstétel végett.

A pénztár megvizsgálásával megbízattak *Heller Á.* és *Tomor F.*, az irattár megvizsgálásával *Dr. Dékány R.* és *Tiber Á.*, végre a könyvtár megvizsgálásával *Bermüller F.* és *Dr. Lechner L.* *B. K.*

II. A körök.

A besztercezebányai kör f. évi *május hó utólsó napján* tartotta évi gyülését. E gyülésen az elnök röviden registrálta azon tételeket, melyek a kör által megbeszéltettek, s a maga részéről a jövő iskolai tanév végén tartandó egyesületi közgyűlés elé, kellő indokolással a következő programmtételeket nyújtotta be: 1. Hasson az egyesület oda, hogy a világtörténelem, vagy legalább ennek ó-kori része, a gymnasiumban ismét az érettségi vizsgálat tárgyává tétessék. 2. Kérje föl az egyesület a kormányt, hogy a classikus tanúlmányok emelése czéljából egy methodikusan összeállított olcsó ó-kori képes atlaszról gondoskodjék. A kör jegyzője által felolvasott jelentésből kitünik, hogy a körnek 17 tagja volt; hogy rövid öt s fél havi működése alatt négy felolvasó gyülést tartott, melyen öt értekezés olvastatott föl; hogy megvitatott azonfelül még oly tételeket is, melyek más körök által megvitatásra kitűzettek.

*) A fiumei kör elnökének levelét lásd alább a 678-ik lapon.

A mi a kör jövő évi tisztviselőit illeti, úgy a tagok az eddigieket egyhangúlag újból megválasztották, u. m.: *Spitkó Lajos*, főgymn. igazgatót elnöknek, *Jurkovich Emil*, főgymn. tanárt pedig jegyzőnek. Candidálta végül a kör a vidéki választmányba beválasztandó tagjait: első helyen *Spitkó Lajos* igazgatót; másodikon dr. *Gerevich Emil* felsőbb leányisk. igazgatót; harmadikon *Fabuss Alajos* polg. isk. igazgatót.

Jurkovich Emil, jegyző.

A brassói kör ez évben utolsó havi gyűlését *f. évi május hó 8-án* tartotta meg. A gyűlésen a tagok kellő számmal voltak jelen, sőt még vendégek is vettek részt. Tulajdonképen két tárgy volt napirenden, melyek közül azonban csak egy intéztetett el; a másik a közgyülésre halasztatott. A tárgy, mely ezuttal elintézve volt: *Balogh Tamás* előadása a „*magyar irodalomtörténetnek tanításáról a gymnasium két felsőbb osztalyában.*“ A kecskeméti kör ugyanis felvetette még az év elején azon kérdést: „vajjon elég-e a magyar irodalomtörténet rendszeres tárgyalására a gymnasiumban egy év s nem kivánatos-e, hogy ennek tárgyalása itt is úgy, mint a reáliskolában, a VII. és VIII. osztály feladata legyen?“ Előadó ez értekezése már hosszabb idő óta ki volt tűzve a kör munkaprogrammjába, de huzamos betegsége miatt csak most tarthatta meg. Hosszabb s lelkesen tartott előadása után azon eredményre jut, hogy igen is szükséges a gymnasiumban is két év az irodalomtörténet sikeres tanításához. Érvelése a következő főbb részletekbe foglalható össze:

1. A mai ifjúság nagy része az utilaritás elvének hódol; nemesebb életczélt, tiszta ideált, eszményt nem ismer. Mindinkább szaporodnak a jelenségek, melyek az ifjúság kedélyének, szellemi világának teljes elanyagiasodását mutatják: iparkodni kell az ideálizmust nevelni az ifjúban. Ámde a class. nyelvek tapasztalat szerint nem képesek ideálissá tenni az ifjút, sem nem lesznek az aesthetikai izlés, a történelmi belátás iskoláivá, mivel nem tudnak az ifjak a belső lényegbe hatolni, hanem csak a külső kérgen rágódnak; szükséges a magyar class. irodalomhoz fordulni, mely nemes, erkölcsös és hazafias. Ez a történelem tanúsága szerint is nemesítője; vészben, harczban vezetője, buzdítója volt a nemzetnek, ez által megnemesítjük az ifjú kedélyét, képesekké leszünk az ideális eszméket megkedveltetni. A XIX. század történelme igen szembeötlő példákat nyújt a fennebbiek bebizonyítására. Nemzetünk e század elején nagy apathiába volt sülyedve; a jelen nem adott semmit, a jövőben hinni nem lehetett; csak a múltra való visszaemlékezés éltette a nemzetet. Széchenyi azonban elmondja jelszavát, s az ennek nyomán megindúlt eszmemozgalom kiterjedt az egész nemzetre. A politikusok által könyvekben és szószéken, a költők által műveikben hirdetett és népszerűsített eszméket a nemzet magáévá teszi, s ezeknek hatása alatt végig vívja a titáni küzdelmet. De e műveket többé nem tanulmányozzák; ifjúságunk inkább foglalkozik a fantasztikus, a testet-lelket megmételyező regényolvasással, mely ábrándozóvá, önzővé, sivár kedélyűvé teszi. Ne csodálkozzunk tehát, hogy nemesebb, általános emberi eszmékért nem lelkesedik. Az iskola feladata s kötelessége tanítási módszerének megváltoztatása, a magyar nyelvnek s irodalomnak bővebb s lelkesebb tárgyalása által e bajon segíteni.

2. A magyar class. irodalom termékei egyedül képesek arra, hogy a család az iskola számára megnyeressék. A fiatal tanuló kedélyére egy elbeszélés, költemény élénk benyomást tesz. Felolvassa vagy elszavalja szülőinek, kik érdeklődni kezdenek gyermekük tanulmánya iránt. A tanulók felolvasásai, szavalásai rövid idő alatt megszokottá válnak, szükséggé, melyet a szülők nem nélkülözhetnek. S ha így fel van keltve az érdek a tanulmányok iránt,

az iskola rövid idő múlva bevonatik ez érdekkörbe s meg van a kapocs a család s iskola között.

3. A magas közoktatási tanács elismeri, hogy a középiskolák egyikében, a reáliskolában szükséges az irodalomtörténetnek két osztályban való tanítása; de a gymnasiumban nem. A magas közoktatási tanács indokolása azonban nem fogadható teljesen el. Mindenekelőtt a reáliskolában nem szűkebb az irodalmi tanítás, mint a gymnasiumban; mert a gymnasium két heti óra többlete keveset foly be az irodalom tanításához, mivel ez az I. és IV. osztályra esik. S másfelől a reáliskolai végzett tanulónak épúgy meg van adva az alkalom foglalkozni az irodalommal, mint a gymnasiumot végzettnek, ha akar.

Mindez indokok alapján, tekintetbe véve az irodalomtörténet tanításának fontosságát, véleményezi: *mondja ki a kör, miszerint az irodalomtörténet tárgyalására fordított egy évet kevesli a gymnasiumban s ennek tanítására több időt kíván: esetleg a latin órák rovására is.*

Az előadás után igen széles medrű vita indúlt meg. Többen szóltak hozzá a tárgyhoz, s míg nehányan, így Bournáz Ernő, Orbán Ferencz, Killyéni Endre s Rombauer Emil nem látják indokoltnak az időemelést; szerintök a gymnasium úgy is eléggé kedélyképző; míg Méhely Lajos ellenkező nézeten van s anomáliának tartja, hogy a gymnasium ép ezt hanyagolja el. Kétségbe vonják mások az ifjúságnak hangoztatott elsatnyulását. Hosszabb eszmecsere után a kör nem látja szükségesnek határozatot nyilvánítani a kérdésben: előadó értekezését azonban köszönettel veszi tudomásul.

A felolvasás után több folyó ügy intéztetvén el, az évi közgyülés napja határoztatik meg május hó 22-re, melynek tárgyai közé az alapszabályok által meghatározott teendőkön kívül, a mai gyűlésről elmaradt előadás is felvétetik.

*

A brassói kör első évi közgyülése *május 22-én* tartatott meg; s mint ilyen ünnepiesebb szinezetű lefolyású volt. A tagok nagy számmal jelentek meg s vendégek is többen vettek részt: így *Koós Ferencz*, brassómegyei tanfelügyelő; főtiszt. *Vargyasi Ferencz* r. kath. főgymnasiumi igazgató; *Léstyán József, Paál Géza* r. kath. főgymn. tanárok. Az ülés lefolyásáról részletesebben számolunk be, mivel zárkövéül szolgál az első év működésének. Elnök az ülést megnyitván, rövid beszéddel üdvözli a megjelenteket. Visszapillantást vet a multra s constatálja, hogy bár a kör működése zajtalan, de mégis eredményes volt. Bízva tekint azután a jövőbe, melybe megizmosodva, új erőkkel gyarapodva fogunk lépni. Körvonalozza a munkaprogrammot, melyet magunknak kitüznünk kell s végül üdvözölvén a vendégeket, a gyülést megnyitottnak jelenti ki.

Felolvastatik erre a múlt gyülés jegyzőkönyve, mely hitelesíttetik.

Jegyző olvassa *évi jelentését*. E szerint: A brassói kör Rombauer Emil főreáliskolai igazgató kezdeményezése folytán 1885. deczember hó 12-én alakult meg. Első rendes ülését január 9-én tartotta. A megalakulás történetére elegendő felemlíteni, hogy a brassói főreáliskola, róm. kath. főgymnasium és a polgári iskola tanárai közül azok, kik a tanáregyesületnek tagjai, többszörös találkozás és értekezés után 1885. nov. 14-én gyülés alakú értekezleten, melyben *Orbán Ferencz* elnökölt, mondták ki a megalakítás szükségét. Ez értekezletből történt a bejelentés a központba s a későbbi rendes megalakulás.

A kör öthavi működése alatt tartatott 5 havi, 2 alakuló s 1 évi közgyülés. Főczélja volt a megállapított kérdések tárgyalása, de ezen kívül más tanügyi kérdések megbeszélése is. A kitűzött kérdések közül tárgyalva volt négy. Ezek közül 3 esetben határozatot mondott a kör, egyben nem látta szükségesnek a határozathozatalt. Miután e kérdések ismeretesek a Közlöny t. olvasói előtt, nem szükséges ismételnünk azokat. Két más értekezés, mely nem a kitűzött kérdések körül forgott, szintén ismertetve volt már. S itt csak utalunk a Közlöny illető számaiban megjelent értesítésekre. Közreműködtek mint előadók: *Méhely Lajos* 2, *Balogh Tamás* 1, *Bournáz Ernő* 1, *Göllner Károly* 2 ízben.

A kör gyülései mindig kellő látogatottságnak örültek, s több ízben vendégek is voltak jelen. Az előadások után hosszas eszmecsere fejlett ki, melyben sokan vettek részt, s melyben mint különösen feltűnő veres fonal húzódik keresztül a human s reálnevelés szembeállítása.

Ezeken a tárgyakon kívül nyilatkozott a kör az alapszabály módosításokról, s több megkeresést intézett különféle helyekre.

Tagjai száma 16: közöttük egy kültag. Levéltári szám: 24.

A jegyző jelentésének felolvasása után áttér a közgyülés a jövő évi elnök s jegyző megválasztására, a választás eredménye, hogy *Rombauer Emil* elnöknek s *Göllner Károly* jegyzőnek ismételten megválasztattak. A nagy választmányba ajánltatnak: *Göllner Károly* 10, *Rombauer Emil* 8, *Orbán Ferencz* 6 szavazattal. A jövő évre a kör nem kér kitüzetni a maga részéről semmi kérdést.

Elvégezvén így a közgyűlés az alapszabályokban körvonalazott teendőket: *Rombauer Emil* megköszöni az iránta ismételten nyilvánult bizalmat s kijelenti, hogy nem szűnik meg a kör érdekeit szivén hordani. A rendes tárgysorozat után *Göllner Károly* olvassa fel értekezését: „*Az iskolai fegyelem fenntartásának eszközeiről.*“

Előadó röviden ismertetve a kérdés felvetésének történetét s fontosságát: kijelenti, hogy a fegyelem kérdése szoros kapcsolatban van az összes tanügyi s nevelési kérdésekkel oly mértékben, hogy azt elkülönítve, kiszakítva nem lehet sikeresen megoldani. Igen közelről érint e kérdés majd minden más oktatási kérdést s épen azért megoldottnak nem lehet tekinteni mindaddig, míg a többi kérdések megoldva nincsenek. Ezért csak a főbb szempontokat teszi vizsgálódása alapjául, s erre nézve következő három csoportot vesz fel, melyektől első sorban függ az iskola fegyelme u. m. a tanár személyisége, az iskola rendtartása s a család és iskola együttes működése.

1. A tanár személyisége. A legfőbb fegyelmi eszköz a tanár. Ő a lelke, élete az iskolának; mint folytonos példa áll a tanuló előtt. Ezért a tanár kellékei zálogul szolgálnak a fegyelemnek. E kellékek kétfélék, belsők és külsők. A belső kellékek: tudományos képzettség, az ifjúság szeretete, igazságosság, béketűrés; ezek biztosítják a tanár szellemi főlényét, e tulajdonságok előtt meghajlik az ifjú. Külső kellékek: feddhetlen életmód, rend és pontosság a saját dolgainak elvégzésénél, bánásmód, külső megjelenés és modor; ezek mint követendő példát állítják az ifjú elé tanárát. E kellékek harmonicus összhangban, betetőzve a helyes, methodicus tankezeléssel szeretve tiszteltté teszik az ifjú előtt: s így biztosítják a fegyelmet.

2. Az iskola rendtartására nézve, előadó elfogadván általánosságban a mostani rendtartást; szükségesnek véli, hogy minden iskolának részletes — specialis rendtartása legyen, mely a legtisztább humanismus elveire alapítva ugyan, de a már megállapított elveknek vas szigorral, ellentmondást nem tűrő

következetességgel való keresztülvitelével imponáljon a tanulónak, közönségnek egyaránt. Igen fontos momentumnak tartja a szokást, az általán elterjedt véleményt; a traditió befolyása igen nagy, s ezért szükséges minden iskolának az egyedi jellegű, megcsontosodott rendtartás. Itt röviden áttér a büntetéseknek psychologiai s didacticai fontosságára; felemlít több ellentétes elméletet s a mennyire lehet, azt kerülni óhajtja. A büntetésekre nézve nem állít fokozatot fel, hanem igen üdvösnek véli a testületnek teljesen egyöntetű eljárását, mely szerint minden tanár, hasonló körülmények között hasonlóan büntessen. E körülmények között azonban a tanuló egyénisége figyelembe veendő s a czél: javítani s nem fájdalmat okozni, szem előtt tartandó. Igen nehéz kérdés az iskola belső életébe vágó, egész osztályok által elkövetett hibák orvoslása. Az órákon való pontos megjelenés, a csend elhanyagolása, oknélküli ki s besétálások stb. mint megannyi szirt és zátony, melyen hajótörést szenved a rosszúl vezetett iskola fegyelme. A tanárt szeresse a tanuló s tisztelje, de az iskolai törvényektől féljen.

3. A fegyelem fenntartásához nagy mértékben járúl, ha a család az iskola törekvéseit pártolja s annak rendelkezéseit helyben hagyja. De ez csak úgy érhető el, ha az iskola minél gyakrabban érintkezik a családdal. Régi elv ez, de melynek kivitele a gyakorlati életben vajmi sok akadályba ütközik. Előadó jónak látná év elején minden családi viszonyról tapasztalást szerezni, még pedig ha lehet személyes meggyőződés alapján. Vannak individuumok, kik rossz családi viszonyok miatt, részint általános elerkölcstelenedés, részint műveltséghiány, részint az iskola tanári karával is ellenséges viszony behatása alatt valódi kárai az iskoláknak, megmételyezői az ifjúságnak. Ilyenekkel szemben csak két eszköz alkalmazható: vagy kiragadni a környezetből, vagy eltávolítani az iskolából. Hisz az iskola nem lehet ily existentiák folytonos incselkedéseiből s rossz akaratából származó kellemetlenségeknek kitéve. A család feladata a valláserkölcsi nevelésben különösen nagy, s itt pótolnia kell az iskola működését.

Élénken hozzá szól a kör az előadó értekezéséhez s hosszabb eszmecsere után általánosságban elfogadja a hangoztatott elveket s határozattá emeli.

Több tárgy nem levén, elnök megköszöni az érdeklődést s azt a jövő évre hatványozottabb mértékben kérve: az ülést bezárja, és szerencsés viszontlátást kiván a jövőben. *Göllner Károly*, jegyző.

A csurgói kör ez isk. évi utolsó közgyűlését jún. 9-én tartotta. Az elnök jelentést tett a kör évi működéséről, különösen kiemelve felolvasó-esti sikerünket, mellyel kitűzött czélunkhoz egy lépéssel közeledtünk. Összesen hat gyűlést tartottunk.

Programmtételül a jövő évi közgyűlésre az elnök indítványára körünk — miután a nevelve-tanítás elve általában el van fogadva — e kérdést ajánlja felvételre: *Mi módon vihető keresztül a nevelve-tanítás a mai viszonyok közt?*

A volt tisztviselők jövőre újból megválasztattak. E gyűlés egyik tárgya volt dr. *Vida K.* előadása a *földrajz és természetrajz együtt való tanításáról*. Abból a szempontból indulva ki, hogy a rokontárgyak együtt való tanításában egyiknek okvetetlen háttérbe kell szorúlnia, a természetrajzi anyagot a földrajzhoz csak kiegészítőként óhajtja felvétetni. Épen így tekinti a történelmet a földrajz mellett. Bárány és Bátori részletekbe ható felszólalásaik után a kör kimondja, hogy főtárgynak a földrajz tekintessék s melléje a természetrajzi tudnivalók csak egyszerű leírásban járúljanak, melyben a részletezés mellőztessék. Előadó óhajtaná még az alsó osztályokban a természetrajz külön tanítását is, e nézetét azonban a kör nem pártolja. *Kulcsár Endre.*

A kecskeméti kör május 11-én tartott rendes ülésén *Szabó Ferencz* foglalkozott a *szepesi körnek a középisk. bölcsészet tanításáról szóló előterjesztésével.* Az előterjesztés pontjait nagyobb részben elfogadja, csupán az ethika helyett óhajtana inkább némi metaphysikát, mely a bölcseleti rendszerekről és közkeletü metaphysikai fogalmakról nyujtana tájékoztatást. Nem fogadja el a javaslat 5. pontját, mely szerint csak a bebizonyítható és mindenki által igazaknak ismert igazságok tárgyaltassanak a középiskolában, mert ha ez szó szerint vétetnék, igen kevés lenne a tanítás anyaga. Az előadó szerint a 7. osztályban psychologiát, a 8-ikban logikát és valami kis metaphysikát kellene tanítani.

Dr. Szombathy általában elfogadja az előadó nézeteit, de nem tartja kivihetőnek a mostani viszonyok közt, hogy a 7. osztályban is taníttassék a philosophia; s így a metaphysikát illetőleg is abban látná megoldottnak a kérdést, ha a közlendő metaphysikai ismeretek a lélektanhoz és logikához füződnének.

A kör *Szabónak* nézeteit a középiskolai bölcsészet tanításáról dr. *Szombathy* módosításával fogadja el.

Ezután *Hanusz István* tárgyalta a *szabadkai körnek a földrajz és természetrajz együttes tanítására* vonatkozó kérdését s elfogadva a szabadkai körnek a Közlönyben (260—61. l.) indokolt indítványát, a trsztenai és brassói körök nyilatkozatával (l. a Közl.) egyetértve s ellentétben a fiumei kör (584. l.) nézetével, kivánatosnak látja, hogy a két tantárgy egy tanár kezében legyen, de külön tankönyv szerint s külön órában taníttassék. *Krécsy Béla* hasonló értelemben nyilatkozik. Ezek után a kör elfogadja a szabadkai kör inditványát.

*

Évi közgyülését körünk a közbejött akadályok miatt csak *junius 15-én* tarthatta meg. Ez alkalommal dr. *Szombathy István* elnök vázolta a kör évi működését. Megvitatásra került hét inditvány, illetve kérdés. Elkészítette s bemutatta az elnök a kör törzskönyvét, mely magában foglalja mindazoknak a nevét, a kik 3 év óta tagjai voltak a körnek. Jelenleg körünknek 25 tagja van. A kör ügyrendjét a közgyülés elfogadta s megbizta az elnököt, hogy terjeszsze föl a központi választmányhoz. Jelöltekül a vidéki választmányi tagságra megválasztattak: dr. *Szombathy István*, *Pintér Kálmán* és *Hanusz István*. A jövő évi választmány tagjaivá megválasztattak: *Erdélyi Károly*, *Hanusz István*, *Krécsy Béla*, *Pintér Kálmán*, *Szabó Ferencz* és dr. *Szombathy István*. E választmány a maga kebeléből választ elnököt és jegyzőt a jövő évre. Végül a közgyülés az elnöknek és jegyzőnek buzgó és fáradhatatlan működéseért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

Pintér Kálmán.

A m.-szigeti kör áprilisban elmulasztott s részben elkésett gyülésének legfontosabb tárgya *Meleg Gyula* kartárs nagy philosophiai apparatussal és széles ismerettel készített felolvasása volt a szepesi kör által fölvetett eme kérdésről: *„a bölcsészeti tantárgyak közül melyek és miként adassanak elő a középiskolákban?“*

Felolvasó értekezésében dr. Emericzy indítványával szemben sok tekintetben ellentétes álláspontot foglalt el. Reméljük, hogy a sok tekintetben érdekes értekezés a „Közlöny“ hasábjain napvilágot is fog látni.

Miután a szőnyegen lévő tárgy nem egy lényeges és még csak ezután megoldandó kérdést vetett felszinre, egy, a *Kovács Béla* tagtárs által tett s a nervus omnium rerum gerendarum-ot illető indítvány megvitatására tértünk át.

Az indítvány abból áll, hogy az orsz. középisk. tanáregyesület tagjai, ezenkívül a középisk. és a hasonló vagy magasabb fokú intézetek összes tanárai, illetve tanítónői oly kötelező egyesületté alakúljanak, melyek tagjai minden tagtárs elhalálozásakor csekély 1 frtnyi díjt adjanak össze. Az így begyűlt összeg a hátramaradt özvegy, esetleg árvák, egyszóval jogutódok részére tekintélyes, és a mi fő, rögtönös segélyül szolgálna, nagyobb összegben és kedvezőbb kötelezettség teljesítéssel, mint az bármely biztosító társulat által nyújtatnék.

E rögtönös segélyező egyesület eszméje oly mélyreható és megkapó, annyira kedvezőnek és tetszetősnek találtatott, miszerint az írásba foglalandó és megokolandó indítványnak szerkesztésére egy szűkebb bizottság jelöltetett ki. A dolgozat természetéből folyólag azonban az egységes szerkesztés szüksége forogván fenn, azt *Kardos Károly* kartárs volt szíves magára vállalni.

* *

Áttérek most körünknek *május hó 17-én* tartott rendes havi, egyszersmind évzáró gyűlésére. A tagok nem épen nagy számmal jelentek meg. Az ülés elején *Kovács Béla* tett közhelyesléssel fogadott indítványt, a tanárok társadalmi és anyagi helyzetének emelésére vonatkozólag; ezután *Szentimrey Tamás* olvasta fel értekezését *a latin stylusgyakorlatok sikerességének okairól*, melyben különösen és részletesebben szólt az I-ső osztálynak, mint alapvetőnek írásbeli gyakorlatairól.

Óhajtanánk, vajha e tanúlságos értekezés a „Közlöny“-ben is megjelenne! Köszönettel és haszonnal olvasnák különösen az ifjabb, több elméleti iskolával, mint gyakorlati tapasztalattal biró tanárok, okúlást merítve abból. A felolvasást ép oly élénken megéljenezték, mint az azt követő titkári jelentést, mely a kör évi működését vázolva, kiemelte azon jelentősebb mozzanatokat, melyek ez évben körünkben előfordultak. Ezek egyike körünk t. elnökének, Szilágyi Istvánnak Ő felsége által történt kitűntetése. A másik azon nem mindennapi szerencse, melyben körünk ugyanaz alkalommal az orsz. középisk. tanáregyesület elnökének látogatása által részesült, kinek tiszteletére körünkben való időzése alkalmából barátságos bankettet rendeztünk. A titkári jelentés után az új tisztikart alakította meg körünk. Elnöknek ez idei buzgó elnökünket, *Marikovszky Menyhért*, áll. felsőbb leányiskolai igazgatót kiáltottuk ki egyhangúlag; ép így választatott meg titkárnak *Tompa Árpád*, az eddigi titkár, ki azonban elfoglaltása miatt azt el nem fogadhatván, *Kovács Antal*, piarista tanártársunk lett a kör jövő évi titkára.

Tompa Árpád.

A selmeczbányai kör *máj. 8-iki* havi gyülésén *Szpotkovszky Károly* értekezett a körünk által megvitatásra ajánlott s a választmány által ki is tűzött e tétel felett: *„Mi szerepe van a rajzoktatásnak a középiskolai nevelés körében?“* Előadó mindenek előtt a feletti megütközésének ad kifejezést, hogy egy érdemleges megvitatója sem akadt a kitűzött themának. Vétkes mulasztásnak mondja főkép a szak mívelői részéről, hogy az ügyet fel nem karolták. Ennek magyarázatát abban találja, hogy a rajztanárok között nincs meg a kellő egyetértés, a menynyiben az öregebbek nem akarják méltányolni a fiatalok ismereteit, ezek meg nem akarják elfogadni amazok tapasztalatait. Együttes és egyértelmű fellépésük pedig sokat lendíthetne a rajzoktatás ügyén, annál is inkább mert a legújabb idő bebizonyitotta, hogy a magyarnak a képzőművészetekhez kiváló tehetsége van.

A szépészeti érzék felébresztésén és fejlesztésén már sok intézetünk fáradozik; csak középiskolai, különösen gymnasiumi nevelésünk marad el e téren. Előadó kárhoztatja ezt, főkép mert a rajz mellőzése azért történik, hogy a classicus nyelvek tanítására annál több idő jusson. Idézi az utasítások egyes tételeit, s azt mondja, hogy az azokban hangoztatott elveknek a gymnasium mostani szervezete szerint nem tesz eleget. Pedig ezen középiskolának is a szemléltető oktatásra kell fektetnie a fősúlyt; csak így nyer a tanúló lehető világos és maradandó képzeteket. Miveltessék a gyermek látó képessége, hogy meg tudja különböztetni a látottakban a lényegest a lényegtelentől. Ezt csak a helyes rajzoktatás által érhetjük el.

Előadó először is mint segédeszközt teszi viszgálat tárgyává a rajzoktatást. Tagadhatatlan, hogy általa nagy segítségére leszünk minden egyéb tantárgyaknak, így a természettudományoknak, a földrajznak, történelemnek, sőt még a philologiának is. Megérteni valamely rajzot csak az lesz képes igazán, a ki maga is tud rajzolni.

Ezután áttér a rajzoktatásnak, mint nevelő tantárgynak méltatására. Megtanítja az a gyermeket figyelni általában és különösen megfigyelni. Nagyon is előfordúlhat, hogy még valamely érdekes és új szemléleti tárgynak bemutatásakor is a tanúló esze másfelé jár; de midőn e tárgyat kénytelen lerajzolni, akkor csakugyan figyelnie és a tárgyat megfigyelnie is kell. Szoktatni a figyelemre, ez itt a főczél, s helyes eljárással ezt el is érhetjük, mert a gyermek a tárgynak lerajzolása közben meggyőződik, hogy mily hátránynyal jár ő rá nézve a figyelmetlenség. Ezzel azután közvetlenül összefügg, hogy megtanúl összehasonlítani, gondolkodni és gondolkodva látni, a mi megint ítélő tehetségét fejleszti.

Nagyon jól felhasználhatjuk továbbá a rajzoktatást arra, hogy a növendékben felébreszszük és fejleszszük a rendszeretetet. Ő maga restelli, ha munkája nem oly tiszta, helyesen beosztott, ízléses, mint társáé. Rávezetjük azután a szépnek megértésére, s így ápoljuk az ő műérzékét. E tekintetben különösen fontos hivatás juthatna a gymnasiumnak, mert belőle kerülvén ki azok, kiket a műveletlenek is szeretnek utánozni, így az összes társadalom finomabb ízlésének hatalmas terjesztőjévé lehetne.

A kör tagjai általában helyesléssel fogadták az előadó nézeteit,

csak *Lindl Béla* kifogásolja azt, hogy nagyon is kizárólagosan a rajzoktatásnak tulajdonít egyes nevelő hatásokat, pl. a megfigyelés, a szépérzék fejlesztését czélzót; *Jezsovics Károly* azt várta, hogy az előadó a rajzoktatásnak a képzeletre való hatásáról is fog szólni. Végül *Király Ernő* a tagtársak figyelmébe ajánlotta, hogy körünknek nem kellene-e az egyesületnél valamely, a rajzoktatás emelését czélzó inditványt tenni.

Király Ernő, jegyző.

A sümeghi tanári kör *folyó hó 4-én* tartott gyűlésében *Orbán Lajos* értekezett ezen tételről: „*Mivel lehetne a mostani, czélra kevésbbé vezető módszertani gyűléseket pótolni?*“

Előadó értekezése bevezetésében a módszertani gyűlés czéljairól szól, melyek: a tanitás egyöntetűvé tétele, az ellenmondások, ellenkező nézetek kiegyenlítése, a rokon tárgyak összeillesztése, önmagunknak a módszer terén való képzése és ellenőrzése. Előadó szerint ezen czélok a jelenlegi módszertani gyűlésekkel nem érhetők el, a minek igazolására felemlíti a mult év márczius havában tartott főigazgatói értekezlet megállapodását (a módszeres tanácskozások egyszerűbbé tétele) és a tapasztalatot. Előadó meggyőződése szerint csakis *a tanórákon tett látogatások és minta-előadások* lehetnek az említett czélok legbiztosabb előmozdítói. E tekintetben előadó javaslatai a következők:

1) Nehogy a látogatások s minta-előadások ujabb tehert rójanak a tanárokra, meg kellene állapitani, hogy mindenki hány órát köteles látogatni és ez a heti óraszámba betudatnék. — 2) A látogatást mindig legalább két tanár eszközölje be nem jelentve előre; így megvan az ellenőrzés is, minden esetre sikeresebben, mint az igazgatóság részéről sok helyen csak hivatalból tett rövid bepillantás által. — 3) A minta-előadást mindegyik tanár előre bejelenti, ha arra készül. — 4) Ha a látogatások s minta-előadások alkalmával szerzett tapasztalatok felszaporodnak, gyűlés tartandó. Főiskolákban czélszerű a realis és humanus, vagyis a rokontárgyak szerint kettőnél több csoportra oszolva tartani meg a gyűlést. A gyűlésen először mindenki az önmaga által felismert hibákat adja elő és javitsa ki. A tanításra mindenki tehet megjegyzést, azonban nem csak a hibák említendők fel, hanem a tanitás jó oldalai is, mert így érhető el az önképzés. Előadó ezen utóbbi pontot oly szigorúan megtartandónak véli, hogy a ki csak roszat akarna mondani, ne legyen a szóláshoz joga, hanem megjegyzését más által tétesse meg. A megjegyzéseket ne tisztán szóval, hanem — a hol lehetséges — szemléltetve kelljen megtenni, tehát tényleg megmutatni a helyesebb utat oly alakban, a mint a tanulók előtt kell annak megtörténnie. A gyűlésekről természetesen jegyzőkönyveket kellene felvenni és a felsőbb tanügyi hatósághoz felküldeni, de csak az év végén egyet, mely mintegy statisztikailag képet nyujtana az illető tanári kar működéséről.

A kör az előadó részéről ajánlott javaslatokat tárgyalás alá vevén, következő megállapodásra jutott: 1) Mivel a jelenlegi módszertani gyűlés czéljának nem felel meg, a tanári kör annak módosítását óhajtja. — 2) Az új módszeres tanácskozás alapját a hospitálás és a minta-előadás képezze. — 3) Minthogy e 2-ik pontban érintettek nem pótolják telje-

sen a jelenlegi módszeres tanácskozást, azért azok mellett a tanév elején gyűlés legyen, melynek tárgyát az egész tanévi tananyag részletes és módszeres beosztása képezze. — 4) A hospitálások és minta-előadások alkalmával szerzett tapasztalatok megbeszélése évharmadonként tartandó gyűlésben történjék. — 5) Az előadó azon véleményét, hogy a hospitálások az órabeosztásnál figyelemben részesüljenek, valamint az előadó javaslatait a hospitálás mikéntjére, a gyűléseken a megjegyzések módjára, a jegyzőkönyvek szerkesztésére vonatkozólag, a kör elfogadta.

Dr. Kellemen Károly, jegyző.

III. A fiumei előkészitő bizottság a közgyülés megtartásának helyéről.

Egyesületünk elnökének megbizásából egész terjedelmében közöljük a fiumei kör elnökének levelét, melyben a fiumei előkészitő bizottság ama határozatát közli, *hogy az idei közgyülésének Fiumeban való megtartását maga sem tartja tanácsosnak*. A levél a következő:

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Becses levelének vétele után, melyben az Orsz. középisk. tanáregyesület tekintetes választmányának megállapodását velem tudatni sziveskedett, a tanári kör, mint fogadó bizottság, a kiküldött városi képviselőkkel együtt Ciotta János podesta elnöklete alatt gyülést tartott f. hó 13-án. Alulirott előadván, hogy a Fiuméhoz közel eső vidékeken uralgó és mindinkább szaporodó és terjedő choleraesetek miatt a közgyülésnek Fiuméban leendő tartása iránt aggodalmak merültek fel és tekintettel azon körülményre, hogy legközelebbről a szomszédos Triesztben is merülvén fel két choleraeset, a közgyülésnek itt tartása esetén a tanáregyesület tagjai csak csekély számmal vennének részt azon, minthogy az eddig bejelentett 300 résztvevő közül már is számosan visszaléptek: *a gyülés egyhangulag kimondja, miszerint nem tartja tanácsosnak, hogy az Országos középiskolai tanáregyesület közgyülése ez évben Fiuméban tartassék*. A gyülés, midőn ezen határozatát a melyen tisztelt Elnök urral tudatni határozta, őszinte sajnálatának ad kifejezést a fölött, hogy az Országos középiskolai tanáregyesületet az idén nem lehet szerencséje fogadni, a mire pedig egész éven át a legnagyobb örömmel és gonddal készült; egyszersmind felkéri az Országos középiskolai tanáregyesületet, hogy jövő (1886/7) közgyülésének helyéül Fiumét kitüzni kegyeskedjék.

Kiváló tiszteletem kifejezésével vagyok mélyen tisztelt Elnök urnak

Fiume, 1886. junius 14.

alázatos szolgája
Dr. Erődi Béla,
a tan. kör elnöke.

XV. kimutatás a tanáregyesületi segélyző alapról.

Az adakozók nevei:	frt	kr.
Bevételek:		
A XIV. kimutatás szerint	134	61
Az egyesülettől $188^4/_5$-ki pénztári maradékából	50	—
Az egyesületi tisztviselők 10 évi jubilaeuma alkalmából gyűjtött összegből maradt	13	24
A mult évi hangverseny jövedelméből utólagosan befolyt még	8	—
A tagok elszállásolásából fenmaradt	9	56
A tanári társalgó körtől a felvett kölcsönök törlesztésére	500	—
Neruda Nándor kereskedő urtól Budapesten	5	—
Bartal Antal alapító tag $188^5/_6$-ra	24	—
A f. évi márcziusban tartott hangverseny jövedelméből	60	20
Rőser János igazgató urtól Budapesten	8	—
A társalgó körtől kamat fejében 1886. május 1-ig	65	90
Calderoni és Társától Budapesten	50	—
Lippert és Fay tanszerkereskedőktől Budapesten	50	—
Szabó Ignácz tanár urtól Egerben (alapítványának I. részlete)	25	—
Évi járulékokban*) befolyt	83	—
Összesen...	1086	51
Kiadások:		
Segélyezésekre 110.—		
Kezelési költségek 5.26	115	26
Marad uj számlára...	971	25

*) Dr. Lutter Nándor 10 frt. — Dr. Kármán Mór, Köpesdy Sándor 5—5 frt. — Dr. Dékány Ráfael, Hanusz István 4—4 frt. — Ávéd Jákó, Barts Ferencz, Csáka Károly, Lutter János, Violich Károly 3—3 frt. — Dr. Asbóth Oszkár, dr. Lucz Ignácz, Névy László, Radics György, dr. Szamosi János 2—2 frt. — Dr. Babics Kálmán, Bayer József, Bermüller Ferencz, Duma György, Gyurmann Andor, Gúta József, dr. Heinrich Károly, Hell Francziska, Hettlinger József, dr. Koch Antal, dr. Kóos Gábor, dr. Lechner László, Manyák Alajos, Marcsits János, Miálovics Mór, Oheroly János, Pröll Antal, Radlinszky József, Rybár István, Sándy Gyula, Schmidt József, Schröder Károly, Straubert Ödön, Téglás Gábor, Thewrewk Árpád, Tomor Ferencz, Virányi Ignácz, Volf György, dr. Wagner Lajos, dr. Wohlrab Flóris 1—1 frt.

A segélyző alap vagyona e szerint:

	frt	kr.
1. 4½ % zálogleveleken	3000	—
2. 2 darab tiszavidéki sorsjegy à 124.50	249	—
3. A „Tanári Társalgó kör"-nek tartozása	1200	—
4. Készpénzben: *a*) az egyesületi pénztárban 971.25		
b) a Földhitelintézetnél f. számlára. 135.77	1107	02
5. Magánkötelezvényekben	197	—
Összesen*)	5753	02
A XIV. kimutatás szerint volt	5260	05
Tehát 1886. julius 3-a óta a gyarapodás	492	97

*) Ezen összegből 1550 frt alapítvány. — Az értékpapirok a „Magyar Földhitelintézet-"nél vannak letétben.

Budapest, 1886. junius 8-án.

Tiber Ágost, ellenőr. — Köpesdy Sándor, elnök. — Mayer József, pénztárnok.

Az alapítványok jegyzéke:

Bartal Antal igazgató úr alapítványa	150
Berecz Antal elnök úr alapítványa	100
† Kruesz Chrysostom pannonhalmi főapát úr alapítványa	100
Weisz B. F. kir. tanácsos úr alapítványa	100
† Simon Vincze csornai prépost úr alapítványa	100
A losonczi államgymn. tanári karának alapítványa	100
Mayer József kir. igazgató úr alapítványa	100
Angyelits German szerb patriarcha úr alapítványa	100
Dr. Kuric Adolf csornai prépost úr alapítványa	100
A vallás- és közoktatási m. kir. ministerium alapítványa	500
Szabó Ignácz egri főgymn. tanár úr alapítványa	100
Összesen	1550

VEGYESEK.

Az egyetemi seminariumi oktatás. Az egyetemi seminariumi oktatás tárgyában — mint a „Nemzet" irja — a vallás- és közoktatási miniszter a budapesti tud. egyetem bölcsészeti karára nézve legújabban intézkedett. Egyelőre három seminarium állíttatik fel, melyek most csak ideiglenes helyiséget kapnak, de melyek részére a központi épület újjáalakitásakor megfelelő helyiségek fognak kijelöltetni. E három seminarium: a történelmi, a classica-philologiai és a modern philologiai, ez utóbbi

két osztálylyal; t. i. magyar és német nyelvészeti s irodalmi osztálylyal. A történelmi seminarium vezetésével a miniszter Salamon Ferenczet mint igazgatót s egy később megjelölendő tanárt, a classica-philologiai seminariuméval P. Thewrewk Emilt mint igazgatót és Ábel Jenőt bízta meg. A modern philologiai seminarium magyar osztályának vezetői lesznek: Gyulai Pál mint igazgató és Budenz József, a német osztályé Heinrich Gusztáv. E tanárok megbizattak, hogy seminariumuk szervezeti szabályaira s költségvetésére nézve javaslatokat dolgozzanak ki; az első szükségletek fedezéséről már a jövő évi költségvetésben gondoskodva lesz. E seminariumok olykép hozatnak kapcsolatba a tanárképzéssel, hogy vezető tanáraik a tanárképző-intézet tanárai közé soroltatnak s az alapvizsgálatokat jó sikerrel letett tanárjelöltek választott szakuk szerint az illető seminariumba lépnek be. Ezeken kivül azonban a vezető tanár a megállapított számig más hallgatókat is felvehet seminariumába, tekintet nélkül arra, hogy hányadik évfolyamhoz tartoznak, ha az illetők nem középiskolai tanári pályára készülnek, hanem a seminariumban az illető tudomány művelésének módszerét kivánják elsajátítani. A természettudományi szakokban már régóta alkalmazásban levén a gyakorló tanmód s ezek most már kivétel nélkül megfelelő laboratoriumokkal rendelkezvén, azokra nézve a seminariumok formaszerű behozatala szükséges nem volt.

Pályázatok tanári állásokra. 1. A pozsonyi állami főreáliskolánál az $188^{6}/_{7}$. tanév kezdetével *két rendes tanári állás* töltendő be: a) az *első* tanszék tárgyai *magyar és német nyelv;* b) a másodiké a *német és franczia nyelv.* E tanszékekkel 1200 frt fizetés, 200 frt lakáspénz és 100 frt ötödéves pótlék van összekötve. c) Ezenfelül betöltendő *egy helyettes tanári állás* is, melynek tárgyai a *mennyiségtan és ábrázoló mértan;* a vele összekötött fizetés 800 frt. — *Határidő julius 15.*

2. A zombori állami főgymnasiumnál az $188^{6}/_{7}$. tanév elejére egy *rendes tanári állás*, melylyel a *latin és görög nyelv* tanításának kötelezettsége és a mellett lehetőleg az alsó osztályokban a *magyar* vagy *német* nyelv tanitása van összekötve. Rendes évi fizetés 1200 frt, 200 frt lakáspénz és szabályszerű ötödéves pótlék. Az oly pályázók, a kik a szerb nyelvben is jártassággal birnak, mások felett előnyben részesülnek. — *Határidő junius 30.*

3. A szegedi állami főreáliskolánál *tornatanítói* állásra. Évi fizetés 500 forint. — *Határidő junius 30.*

Kinevezés. A vall. és közokt. m. kir. miniszter *Medgyesy Lajos*, ungvári kath. főgymn. kelyettes tanárt a kaposvári állami főgymnasiumhoz rendes tanárrá nevezte ki.

Sajtóhibák javitása. A Közlöny X. füzetében a 601-ik lapon, a czim alatti mottóban e szó „*tanácsot*“ igy javitandó ki: „*tanárokat*“; — a 615-ik lapon a 32—33. sor igy olvasandó: „*Dipódiák mondja* pl. (a 36. lapon) $^{4}/_{4}$, $^{4}/_{3}$, $^{4}/_{2}$“; — a 617-ik lapon pedig a 19-ik sor végén: nem 1784, hanem 1184; — a 643-ik lapon: Panyák Repertoriuma az értesitők értekezéseit nem 1861—1885-ig, hanem 1851—1885-ig ismerteti.

AZ

ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET BUDAPESTEN

1886. julius 5-én és 6-án

az állami felsőbb leányiskolában (Ujvilág-uteza 2-ik sz. a.)

tartandó közgyűlésének

PROGRAMMJA.

Julius 4-én esti 8 órakor találkozó a Széchenyi-téri vendéglőben.

Julius 5-én reggel 8 órakor választmányi ülés.

„ „ „ 9 órakor közgyülés, a melynek tárgysorozata a következő:

a) Elnöki megnyitó.
b) Főtitkári jelentés.
c) Pénztárnoki jelentés.
d) A segélyző bizottság ellenőrének jelentése.
e) A számvizsgáló bizottság jelentése.
f) Dr. Vida Károly értekezése: A magántanítás a középiskolában.
g) Az alapszabályok módosítása.

Este találkozás, kedvező idő esetén a svábhegyi Eötvös-villában, kedvezőtlen idő esetén pedig a „Vadászkürtben."

Julius 6-án reggel 8 órakor választmányi ülés.

„ „ „ 9 órakor a közgyülés folytatása, ennek tárgyai:

a) Dr. Várkonyi Endre felolvasása: Miért nem tudunk kellő sikert felmutatni az ó-classicus irodalom tanításából?
b) Választás.
c) Szerelemhegyi Tivadar értekezése a latin nyelv kérdéséről.
d) Köri és egyéb indítványok.*)
e) A választás eredményének kihirdetése.
f) A közgyülés berekesztése.

Délután 2 órakor közebéd; erre a jegyek a közgyülésen 2 frtjával Bermüller Ferenczné lesznek kaphatók.

*) Minden indítvány az elnöknek vagy a főtitkárnak legkésőbb julius 4-ig adandó be.

TARTALOM.

I. Értekezések.

Lap

1. A középiskolai oktatás sikerességének akadályairól. *Rombauer Emil* 20
2. Mit várjon a középiskola a családtól? *Dr. Darvai Móricz* 39
3. Középiskolai tanárképzésünk ügye. *Pirchala Imre* 52
4. A határozók logikája. *Dóczy Imre* 67
5. Érettségi dolgozat a magyar nyelvből. *Dr. Dengi János* 82
6. A középiskolák felsőbb osztályai physikai tananyagának czélszerű beosztásáról. *Dr. Darvai Móricz* 96
7. Néhány szó kartársaimhoz. *Dr. Hegedűs István* 103
8. Középiskolai hygiéne-tanárok és iskolaorvosok. *Dr. Fodor József* ... 106
9. A módszeres értekezletekről. *Dr. Ferenczi József* 115
10. A középiskolai műszótárról. *Volf György* 124
11. Az egészségtan a középiskolában. *Paszlavszky József* 164
12. A közé iskolai physika-tanítás sikerességének legfőbb akadályairól. *Czógler Alajos* 171
13. Megemlékezés Malmosi Károlyról. *Pirchala Imre* 211
14. Egészségtan és egészségügy a középiskolában. *Dr. Fodor József* 219
15. A franczia nyelv tanítása a reáliskolákban az 1884/5. tanévben. *Haraszti Gyula* 228
16. Helyreigazítás (A franczia irásbeliekről). *Haraszti Gyula* 299
17. Érettségi vizsgálatainkról. *Dr. Ferenczi József* 275
18. Adatok a stereographikus projectio tanításához (képekkel). *Kiss E. János* 284
19. Hogyan tanítom én a latin nyelvtant az első és második osztályban? *Danielovics Kálmán* 289
20. Az internatus és a tanárok társadalmi műveltsége. *Bartal Antal* 339
21. Mondattani alapon tanítsuk-e a német nyelvet? *Gretsch József* 343
22. *Dr. Say Móricz emlékezete. Hofer Károly* 396
23. A középiskolai oktatás jelene és jövője. I. II. *Kuncz Elek* 485; 535
24. Egészségtan és iskolaorvos. *Váró Ferencz* 493
25. Magunkról magunknak. *Köpesdy Sándor* 499
26. A magyar irodalomtörténet tanítása a gymnasiumban. *Pintér Kálmán* 542
27. Még egyszer a latin nyelv kérdéséhez. *Hegedűs István* 591
28. Internatus a tanárjelölteknek. *Köpesdy Sándor* 601
29. A vidéki választmány és a körök. *Toncs Gusztáv* 647

II. Irodalom.

1. Mauritz R.: Közönséges számtan. *Dr. Wagner Alajos* 129
2. P. Thewrewk Emil: Anakreon. (Görög és latin remekirók.) *Csengeri János* 132

Lap

3. Csemez József és Dr. Németh Antal: Német-Magyar és magyar-német zsebszótár. *Bauer Simon* 134
4. Ujabb paedagogiai munkák jegyzéke. I.—II. *Dr. Buday József* 137; 313
5. Dr. Radó Antal: Latin költők magyar fordításban. (Irodalom történeti Anthologiák.) *Kardos Albert* 177
6. Lehr Albert és Riedl Frigyes: Magyar olvasókönyv, 3-ik kötet. *Dr. Varga Bálint* 183
7. Guillemin: A magnesség és villamosság. (Ford. Bartoniek G. és Czógler A.) *P. K.* 186
8. Krísz—Kiss E. János: A geometriai alaktan elemei 187
9. *Búza János:* Növénytan. *Dr. Vida Károly* 236
10. König Gyula: Analysis. *Dr. Beke Manó* 241
11. Programm-értekezések az $188^4/_5$ évi középisk. értesítőkből. Közli: *Dr. Fináczy Ernő* 246
12. Pro domo sua. Brassai Sámuel: Abgebrai gyakorlatok. Irta *Brassai Sámuel.* I.—II. ..... 300—505; 355
13. Szepesi I. Latin nyelvtana. (Átdolgozta Tóth György). *Dr. Csengery János* 305
14. Válasz Csengery J. birálatára. *Tóth György* 370
15. Epilogus Tóth György úr válaszára. *Csengery János* 421
16. De Vittné: A keresztes hadak története. *Dr. F. E.* 309
17. Herr Ö. és Lichtenegger János: Történeti táblák. *Dr. Dengi János.* . 310
18. Mangold L.: Világtörténet polg. leányiskolák és leányintézetek számára. *Károly Gy. Hugo* 363
19. Lévay István: Görög-magyar szótár Homeroshoz. *Vida Aladár* 369
20. Fehér Ipoly: Kisérleti természettan. *Dr. Wagner Alajos* 409
21. Szamosy János: Görög nyelvtan. *Bartal Antal* 503
22. Balló M.: Elemi vegytan. *Dr. Hankó Vilmos* 506
23. Alexander Bernát: Wallensteins Tod. *Dr. Szemák István* 509
24. Frary R.: A latin nyelv kérdése. *Veress Ignácz* 546
25. Dengi János: Magyar Verstan. *Négyessy László* 555
26. Válasz „Magyar Verstanom" birálatára. *Dr. Dengi János* 612
27. Dr. Gerevics E.: A lefelé menő lánctörtekről. *Szutrély István* 559
28. Angol és franczia physikai kézikönyvek ismertetése. *Heller Ágost* ... 606
29. Góbi Imre: Magyar irálytan. *Dr. Versényi György* 650
30. Búza János: Ásványtan és geologia. *Dr. Vida Károly* 654

III. Lapszemle.

1. Az anyanyelv tanításáról. (Educational Times) 187
2. A mathematica és chemia tanításáról. (Ed. Times.) 189
2. Kant a nevelésről. (Revue internat. de l'enseignement) 316
4. A franczia közokt. miniszter a középiskolákról. (Revue int. de l'enseign.) 320
5. Stoy 24 tétele a paedagogiai képzésről. (Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis der Gymn. und Realschule) 374
6. Oroszország közoktatásügye a mult században. (Zeitschrift für das Gymnasial-Wesen) 376

Lap
7. Az egészségügy az iskolában. (Zeitschr. für das Gymnasial-Wesen)... 513
8. Az írásbeli dolgozatokról. (Lehrproben und Lehrgänge)..... 515
9. A szóbeli vizsgálatokról. (Ed. Times)..... 516
10. A müvelődés philologiai eleme. (Zeitsch. für das Gymn.-Wesen)..... 560
11. A tanárjelöltek képzéséről. (Paedag. Archiv)..... 618

IV. Közoktatási szemle.

1. Az erdélyi kath. status középiskolái és az állami felügyelet 142
2. Trefort Á. közokt. miniszter levele Teutsch superintendenshez 145
3. A magyar történelmi congressus a középiskolai történettanitásról.... 148
4. Egészségtan a középiskolában. (Miniszt. rendelet) 148
5. A középiskolai könyvtárak felszerelése..... 150
6. A közoktatásügyi költségvetés. *Alexander Bernát* 190
7. A hollandi közép- és felsőbb iskolák szervezete. I., II., III. *Kenessey Béla* 196; 251; 321
8. A módszeres értekezletekről. (Miniszt. rend.)..... 251
9. A bizonyitványi másodlatok kiállitása és kiadása (Miniszt. rend.) ... 258
10. A középisk. iskolaorvosok és egészségtan-tanárok kiképzése, képesitése és alkalmazása. (Miniszt. rend.)..... 327
11. A franczia tanárképzés (Fustel de Coulanges levele). Közli: *Theisz Gyula* 378
12. A középisk. iskolaorvosok és egészségtan-tanárok képesitő tanfolyamának előadási terve. (Miniszt. rend.)..... 381
13. A testgyakorlás, mértani rajz és szépirás tanulása alól való felmentés. (Miniszt. rend.) 386
14. A közoktatási költségvetés tárgyalása a képviselőházban 423
15. Középiskolai oktatásunk 1884/5-ben. (A miniszt. jelentés ismertetése.) *Alexander Bernát*..... 428
16. Nehány fejezet a módosított gymn. utasitások tervezetéből.
I. Utasitó észrevételek a történet tanitásához 437
II. Utasitó észrevételek a földrajz tanitásához 454
III. Utasitó észrevételek a rajzoló mértan és a szabadkézi rajzolás tanitásához 464
17. A földrajzi oktatás az ó- és új-világban. I—II—III. *Felméry Lajos*. 564, 620, 656
18. Izraelita tanulók munkája a szombati napon. (Miniszt. rend.)..... 571
19. Magyar paedagogusok a tanárképzésről századunk elején. *Péterfy Sándor*. 664

V. Egyesületi élet.

1. Az 1885. évi közgyülés.
I. Az elnök megnyitó beszéde 1
II. A főtitkár évi jelentése..... 3
III. A pénztárnok évi jelentése..... 13
IV. Kimutatás a tanáregyesület segélyző-alapjáról 16
V. Az 1885/6. évi költségvetés előirányzata..... 19
VI. Beterjesztett inditványok tárgyalása 63
VII. A választások eredménye 65
VIII. Szakosztályi tárgyalások..... 66

Lap
2. Tudósitások a választmányi ülésekről minden füzetben 152, 201, 259, 330 387, 470, 517, 572, 625, 669
3. Tudósitások a körök működéséről minden füzetben.
I. Budapesti kör 155, 203, 264, 332, 521, 576
II. Beszterczebányai kör 336, 391, 478, 578, 627, 669
III. Brassói kör 336, 390, 478, 523, 581, 670
IV. Csurgói kör 268, 582, 673
V. Fiumei kör 334, 479, 531, 583, 637
VI. Nagy-Kállói kör 269
VII. Kecskeméti kör 206, 267, 525, 585, 674
VIII. Lőcsei (szepesi) kör 267
IX. Pozsonyi kör 266, 475, 526, 630
X. Sümegi kör 528, 632, 677
XI. Selmeczbányai kör 207, 473, 527, 586, 635, 676
XII. Szabadkai kör 156
XIII. M.-Szigeti kör 206, 389, 530, 674
XIV. Trsztenai kör 205, 265, 388, 476, 528, 587, 636
XV. Ungvári kör 206, 335
4. Fölterjesztés a nm. vallás és közokt. miniszterhez a tanárképzés ügyében 159
5. Nyilt pályázathirdetés az Ifj. iratok tárába irandó dolgozatokra 269
6. A fiumei kör elnökének levele a közgyülés helyére vonatkozólóg ... 678
7. Az 1885/6. évi közgyülés programja 682

VI. Kérdések és feleletek.

1. Kérdések az érettségi vizsgálatok ügyében. —*ó*— 393
2. Válasz a februári füzetben közölt kérdésekre. —*ss*— 480
3. A februári füzetben kérdező a márcziusi füzetben felelőnek 531

VII. Vegyesek.

Fontosabb közlemények: Kir. főigazgatók külföldi tanulmányútja. 156. lap. — Miniszt. megbizottak a felekezeti középiskolákban az 1885/6. évre. 208. — Kuppis Leo és Szilágyi István jubileuma. 273. — Trefort Á. miniszter gymnasiumainkról. 274. — Margo-jubileum. 337. — Nuber Sándor halála. 338. — Trefort Á. miniszter a gymn. oktatás reformjáról. 338. — Középisk. tanárok tisztelgése Trefort miniszternél. 481. — A tanári társalgó kör közgyülése. 532, 588. — Miniszt. rendelet azon tanulók felvételére vonatkozólag, a kik semmiféle anyakönyvbe sincsenek bevezetve. 533. — A kath. tanitóképző intézetek kivétele a kir. főigazgatók hatásköre alól. 589. — Kormányképviselők a felekezeti középiskolák éretts. vizsgálatain az 1886. évben. 641. — A nyiregyházi ág. ev. gymnasium és az államsegély. 642. — Az egyetemi seminariumi oktatás. 679. — Engedélyezett tan- és segédkönyvek XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX. jegyzéke. 209, 482, 533, 644.

AZ

ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET TAGJAINAK

NÉVSORA

az $188^{5}/_{6}$-dik egyesületi év végén.

I. Az egyesület tiszti kara:

Elnök:

Berecz Antal.

Alelnökök:

Hofer Károly, Köpesdy Sándor.

Főtitkár:

dr. Brózik Károly.

Titkár:

Szerelemhegyi Tivadar. (Pirchala Imre helyett.)

Pénztárnok:

Mayer József.

II. Tiszteletbeli tagok:

Bartal Antal, középisk. tanárképző gyakorló iskolai igazgató.
Bubreg Mihály, sz. k. Pécsváros kiérd. polgármagyja.
Gönczy Pál, miniszteri tanácsos.
Hanzély János, kir. tanácsos, miniszteri számvevőségi igazgató.
Haynald Lajos dr., bibornok, kalocsai és bácsi érsek.
Ipolyi Arnold, nagyváradi püspök, az országos közokt. tanács elnöke.
Kaczvinszky Viktor, prémontréi prépost Jászón.
Kalmár Endre, kegyestanitórendi rendfőnök Budapesten.
Kárfy Titusz, miniszteri tanácsos.

Klamarik János dr., miniszteri osztálytanácsos.
Kunc Adolf dr., prémontréi prépost Csornán.
Lönhardt Ferencz, erdélyi róm. kath. püspök Károly-Fehérvárott.
Lutter Nándor dr., kir. tanácsos, kir. főigazgató Budapesten.
Ney Ferencz, a budapesti IV. ker. közs. főreálisk. igazgatója.
Báró Prónay Dezső, a magyarországi ág. ev. egyház világi főfelügyelője.
Révész Bálint, reform. püspök Debreczenben.
Schwarz Gyula dr., az országos köznevelési egyesületnek elnöke.
Supka Jeromos, zircz-cziszterczi apát Zirczen.
Szamosi János dr., egyetemi tanár Kolozsvárott.
Szász Domokos, ref. püspök Kolozsvárott.
Szász Károly dr., miniszteri tanácsos, ref. püspök Budapesten.
Sztoczek József dr., kir. tanácsos, műegyetemi tanár, a tanárvizsgáló bizottság elnöke, a magy. orsz. közokt. tanács alelnöke.
Tanárky Gedeon, államtitkár.
Tisza Kálmán, m. kir. miniszterelnök.
Trefort Ágoston dr., vallás- és közokt. m. kir. miniszter.

III. Alapító tagok:

Balog Péter (Papi).
Bartal Antal.
† *Görög Imre.*
Haynald Lajos dr., bibornok-érsek Kalocsán.
Ipolyi Arnold, püspök Nagy-Váradon.
Magyar nevelési társaság.
Sz. kir. Pest városa.
Báró Prónay Dezső.

IV. Választmányi tagok:

a) *Budapestiek:*

Bermüller Ferencz.
Csengery János, dr.
Dékány Rafael, dr.
Deme László.
Felsmann József.
Ferenczy József, dr.
Fialovszky Lajos, dr.
Harrach József.
Heller Ágost.
Károly Gy. Hugo, dr.
Lechner László, dr.
Müller József.
Névy László.
Paszlavszky József.
Riedl Frigyes, dr.
Schmidt Ágoston, dr.
Sebestyén Gyula.
Suppan Vilmos.
Szarvas Gábor.
Szemák István, dr.
Tiber Ágost.
Tomor Ferencz.
Volf György.
Wagner Alajos, dr.

b) *Vidékiek:*

Avéd Jákó.
Csáka Károly.
Erődi Béla, dr.
Frankl István.
Gerevich Emil.
Hanusz István.
Hawerda Mátyás.
Héjas Pál.
Markusovszky Sámuel.
†Radics György.
Róth Samu, dr.
Rombauer Emil.
Schurina István.
Schlott Gyula.
Zoltsák János.

V. Felelős szerkesztő:

Sebestyén Gyula.

VI. Tanári körök:

Hely	Elnök	Jegyző
Beszterczebánya	Spitkó Lajos	Jurkovich Emil
Brassó	Rombauer Emil	Göllner Károly
Budapest	Felsmann József	Kis E. János
Csurgó	Dr. Vida Károly	Kulcsár Endre
Eperjes	Ágoston Károly	Tragor József
Fiume	Dr. Erődi Béla	Dr. Gribovszky Jenő
Kecskemét	Dr. Szombathy István	Pintér Kálmán
Lőcse	Kupetz Lykurg	Klimkó Mihály
M.-Sziget	Marikovszky Menyhért	Tompa Árpád
Nagykálló	Schurina István	Vigh Béla
Pozsony	Wiedermann Károly	Markusovszky Sámuel
Selmeczbánya	Müllner Pál	Király Ernő
Sümeg	Ádám Iván	Dr. Kellemen Károly
Szabadka	Balás Imre	Tonos Gusztáv
Trsztena	Hruschka Lipót	Kovalik János
Ujvidék	Frankl István	Krecsárevics Márk
Ungvár	Szieber Ede	Medgyesi Lajos
Zombor	†Radics György	Krecsárevics Márk

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Abday Asztrik, gymn. igazg. Kőszegen	17	4	4	4
	Ábrai Lajos, keresk. isk. igazg. Aradon	5	4	4	4
	Abt Antal dr., egyetemi tanár Kolozsvárott	21	4	4	4
	Ádám Iván, reálisk. igazg. Sümegen	15	4	4	4
5	Adamis Károly, evang. lyc. tanár Pozsonyban	8	4	4	4
	Agáczy Norbert, prém. főgymn. t. Nagy-Váradon	19	4	4	4
	Ágoston Károly, kir. főgymn. t. Eperjesen	11	4	4	4
	Ágoston Lajos, kath. gymn. t. Brassóban	1	—	—	4
	Aiben Mátyás, kir. főgymn. t. Szatmárott	19	4	4	4
10	Aigner Lajos, könyvárus Budapesten, rkt.	17	4	4	4
	Albrecht János, államgymn. t. Kaposvárott	2	—	4	4
	Áldoi Bertalan, tanárjelölt Adonyban	1	—	—	4
	Alexander Bernát dr., főreálisk. t. Budapesten, V.	10	4	4	4
	Alliquander Ádám, főreálisk. t. Nagy-Váradon	11	4	4	.
15	*Altmann Imre, nagygymn. t. Selmeczbányán	6	.	.	.
	Ambrus Mór, államgymn. t. Losonczon	13	4	4	4
	Andrássy Jenő, kir. főgymn. t. Pozsonyban	2	—	.	.
	Andrássy Károly, államgymn. t. Nagy-Szebenben	3	4	4	4
	Angheben Albin, főgymn. tanár Fiumében	3	4	4	4
20	Antal Gábor, ref. főisk. tanár Pápán	2	—	4	4
	Antolik Károly, kir. főgymn. tanár Aradon	18	4	4	4
	Arányi Béla, főgymn. igazg. Nagy-Becskereken	17	4	4	4
	Asztalos József, főgymn. tanár Baján	1	—	—	4
	Aujeszky Lipót, főreálisk. t. Budapesten, IV.	21	4	4	4
25	Avéd Jákó, főgymn. tanár Gyulafehérvárott	17	4	4	3·50
	Babics Kálmán dr., főgymn. t. Budapesten, II.	21	4	4	4
	Babik József, kir. főgymn. tanár Eperjesen	1	—	—	.
	Back Izrael dr., izr. hittanár Budapesten	7	4	4	.
	Baczoni Albert, főreálisk. tanár Kassán	13	4	4	4
30	Badics Ferencz dr., főgymn. t. Ujvidéken	4	4	4	4
	Baksay István, főgymn. igazg. Rimaszombaton	2	—	4	4
	Balás Árpád, gazd. akad. igazg. Magyar-Óvárott	14	4	4	4
	Balás Imre, főgymn. tanár Szabadkán	20	4	4	.
	Balázsi József, k. r. gymn. igazg. M.-Óvárott	3	4	4	4
35	Balázsovits Norbert, polg. isk. t. Szentesen	12	.	.	.
	Baligo János, főgymn. tanár Kolozsvárott	14	4	4	4
	Balló Mátyás, közs. főreálisk. t. Budapesten, IV.	18	.	.	.
	Baló Gyula, államgymn. tanár Kaposvárott	5	4	4	4
	Balogh Ármin, izr. tanitóképezdei t. Budapesten	4	4	4	.
40	Balogh Károly, gymn. t. Nagy-Szalontán	2	—	4	4
	Balogh Kálmán dr., egyetemi tanár Budapesten	17	4	4	4
	Balogh Mór, főreálisk. tanár Budapesten, V.	3	4	4	.
	Balogh Tamás, kath. gymn. t. Brassóban	1	—	—	.
	Balugyánszky Béla, gymn. t. Zsolnán	1	—	—	4
45	Bánfi Alajos, reálisk. tanár Sümegen	1	—	—	4
	Bánfi Zsigmond dr., főreálisk. t. Budapesten, II.	2	—	4	4
	Bánóczi József dr., orsz. rabbiképző t. Budapesten.	11	4	4	4
	Baráczi Sándor, kath. gymn. t. Brassóban	1	—	—	.
	Bárány Gyula, képezdei tanár Csurgón	2	—	4	4
50	Bárány Lukács, gymn. igazg. Szamosujvárott	14	4	4	4
	Barbarits Róbert, főgymn. tanár Baján	5	4	4	4
	Barkász Károly, lyc. tanár H.-M.-Vásárhelytt	9	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Barkóczy-Dömök Antonia, fels. leányisk. igazgatónő Beszterczebányán	1	—	—	4
	Barna Ignácz dr., keresk. akad. t. Budapesten	5	4	4	4
55	Barna Mihály, főgymn. tanár Ungvárott	14	2	.	.
	Bartha Zsigmond, ref. főgymn. t. Nagy-Enyeden	1	—	—	4
	Bartoniek Géza, tanitónőképző t. Budapesten, VII.	1	—	—	4
	Bartos Fülöp, keresk. isk. t. Budapesten VI.	3	4	4	4
	Bászel Aurél dr., főgymn. t. Fehértemplomban	16	4	4	.
60	Báthori Nándor, főreálisk. t. Budapesten, IV.	19	4	4	4
	Bátori Lajos, képezdei tanár Csurgón	2	—	4	3
	Bauer Frigyes, okl. tanár Szegeden	2	—	4	4
	Bauer József, polg. isk. t. Csáktornyán	4	4	4	4
	Bauer Simon dr., áll. főreálisk. t. Szegeden	12	4	4	4
65	Bayer József, tanár, főigazg. tollnok Budapesten	9	4	.	.
	Bäumel Ede dr., főgymn. t. Zomborban	9	4	4	4
	Beck József, keresk. akad. t. Budapesten	12	4	4	4
	Becker Lujza, fels. leányisk. t. Lőcsén	1	—	—	4
	Becsek Sándor, ref. gymn. igazg. Szathmárott	15	4	4	.
70	Beczner Frigyes, főreálisk. t. Debreczenben	7	4	4	4
	Beksits Ignácz, államgymn. t. Kaposvárott	1	—	—	2
	Beke Manó, főreálisk. tanár Budapesten, V.	3	4	4	4
	Békési Gyula, kir. főigazgató Debreczenben	13	4	4	4
	Bellovits Ferencz, reálisk. t. Esztergomban	15	4	4	4
75	Bellus János, ev. lyc. t. Selmeczbányán	3	4	4	4
	Béndek József polg. isk. t. Zsombolyán	17	4	4	4
	Benedek Albert dr., főreálisk. t. Temesvárott	10	4	4	4
	Benedek Ferencz, prém. főgymn. igazg. Kassán	19	4	4	4
	Benka Gyula, ág. főgymn. t. Szarvason	17	4	4	4
80	Benke István, ref. colleg. igazg. Sepsi-Szt-Györgyön	1	—	—	4
	Benkó János, rajztanár Rimaszombaton	2	—	4	4
	Benő Berárd, főgymn. t. Nagy-Bányán	3	4	4	4
	Beöthy Miklósné, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	*Beöthy Zsolt, egyetemi tanár Budapesten	10	.	.	.
85	Berecz Antal, fels. leányisk. igazg. Budapesten	21	4	4	4
	Berecz Ede, fels. leányisk. t. Budapesten	7	4	.	.
	Berecz Gyula, polg. isk. igazg. Fiumében	2	—	4	4
	Berényi Gedő, minorita rendfőnök Ó-Aradon	19	4	4	4
	Berényi Salamon dr., okl. t. Budapesten	2	—	3	.
90	Berghoffer József, kir. főgymn. t. Fiumében	4	4	4	4
	Bergmann Ágoston, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4
	Berkeszi István dr., főgymn. t. Budapesten, II.	3	4	.	.
	Bermüller Ferencz, főgymn. t. Budapesten, II.	18	4	4	4
	Besse Dávid, államgymn. t. Losonczon	3	4	4	4
95	Bicsovszky Károly, kir. főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Bihari Péter dr., ref. főgymn. t. Budapesten, IX.	15	4	4	4
	Billmann Márton, főgymn. igazg. Lugoson	17	4	4	4
	Biró Béla, kanonok Kolozsvárott	14	4	4	4
	Blanár Ödön, főgymn. t. Beszterczebányán	2	—	4	4
100	Bockelberg Ernő, tornatanár Budapesten	5	4	4	.
	Bockelberg Ernőné, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	.
	Bod Lajos, főreálisk. t. Sz.-Fehérvárott	5	4	4	4
	Bodor István, gymn. t. Rimaszombaton	2	—	4	4
	*Bodnár István, áll. főreálisk. t. Budapesten, II.	20	.	.	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
105	Bodnár Zsigmond, áll. főreálisk. t. Budapesten, V..	17	4	4	4
	Bodola László, ref. főgymn. t. Csurgón	3	4	4	4
	Boga Imre, polg. isk. tanár Deésen	5	4	4	4
	Bogya Irma, felsőbb leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Bogyó Samu, keresk. akad. t. Budapesten	4	4	4	4
110	Bogsch Albert, ág. főgymn. tanár Kassán	18	4	4	.
	Bója Ferencz, főreálisk. tanár Szegeden	19	4	4	4
	Bóka Péter, főreáliskolai tanár Kecskeméten	15	4	4	4
	*Bokor Ferencz, főreálisk. t. Pécsett	16	.	.	.
	Bolkai Vilmos, prém. főgymn. t. N.-Váradon	17	4	4	4
115	Bonis Károly, gymn. t. Nagy-Kőrösön	19	4	4	4
	Borbás Vincze dr., áll. főreálisk. t. Budapesten, V..	17	4	3·15	.
	Boros Gábor dr., áll. gymn. t. Nagy-Szebenben	7	4	4	4
	Borostyán Béla, főreálisk. t. Déván	2	—	4	4
	Borostyán Sándor, főreálisk. t. Sz.-Fehérvárott	7	4	4	4
120	Bosányi Edwards Ellen, felső leányisk. t. Budapesten	2	—	4	.
	Bothár Emil, polg. isk. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Bournáz Ernő, gymn. tanár Brassóban	8	4	4	4
	Bournáz János, fels. leányisk. t. Kolozsvárott	3	4	4	.
	Bozsenik Béla, főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
125	Bömisch Ede, polg. isk. igazg. Iglón	2	—	4	4
	Bricht Lipót, keresk. akad. titkár Budapesten	1	—	—	4
	Bresiger Lajos, keresk. akad t. Fiumében	1	—	—	4
	Brózik Károly dr., főreálisk. t. Budapesten, II.	15	4	4	4
	Bruck Ferencz, áll. iparisk. igazg. Ujvidéken	14	4	4	4
130	Buday József dr., főreálisk. t. Budapesten, II.	3	4	4	4
	Bugala Gyula, kath. gymn. t. Zsolnán	1	—	—	4
	Bukoveczky Sándor, főreálisk. hittanár Nagy-Kállón	1	—	—	4
	Bulyovszky Sándor, nagygymn. t. Selmeczbányán	6	4	4	4
	Burány Gergely dr., főgymn. t. Szombathelyen	10	4	4	4
135	Burger Dózsa, prém. főgymn. t. Pecze-Szt.-Mártonban	16	4	.	.
	Burget József, gymn. t. Munkácson	2	—	4	.
	Burghard Leo, lelkész Nagy-Tevelen	16	4	.	.
	Burián János, államgymn. t. Losonczon	7	4	4	4
	Cherven Flóris dr., főgymn. t. Budapesten, V.	18	4	4	4
140	Chovancsák Dániel, gymn. t. Trsztenán	3	4	4	4
	Cortesi Plinius, keresk. akad. t. Fiumében	1	—	—	4
	Corzán-Avendano G., főgymn. igazg. Budapesten, V.	21	4	4	4
	Csáka Károly, gymn. igazgató Trsztenán	14	4	4	4
	Császár Árpád dr., főgymn. t. Budapesten, V.	1	—	—	4
145	Csávolszky József, püspöki titkár Váczon	13	4	4	4
	Cselkó József, főgymn. t. Lugoson	14	4	4	4
	Csengeri János dr., tanárképző-gymn. t. Budapesten	4	4	4	3
	Csengey Gusztáv, gymn. t. Aszódon	1	—	—	4
	Cseörgheő Aladár, főreálisk. t. Budapesten, II.	21	4	4	4
150	Cséplő Péter, prém. főgymn. t. N.-Váradon	19	4	4	4
	Cserép Sándor, k. r. főgymn. t. Szegeden	15	4	4	4
	Cserhalmy József, főgymn. t. Nyitrán	1	—	—	4
	Csics Gyula, kir. főgymn. t. Eperjesen	3	4	4	4
	Csomár István, gymn. t. Munkácson	14	4	4	4
155	Csonka Ferencz, főreálisk. tanár Szegeden	9	4	4	4
	Csuday Jenő, főgymn. tanár Szombathelyen	11	4	4	4
	Czehe Győző, községi népisk. igazgató Zentán	8	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Czeiner József, főgymn. tanár Budapesten, II.	14	4	4	4
	Czetz Gergely, gymn. tanár Szamos-Ujvárott	14	4	4	4
160	Czink Lajos, keresk. akad. t. Fiumében	1	—	—	4
	Czirfusz Ferencz, tanfelügyelő Zomborban	21	4	4	4
	Czógler Alajos, főreálisk. tanár Szegeden	12	4	4	4
	Dach János, fels. leányisk. t. Pozsonyban	2	—	4	4
	Dallos József dr., főgymn. t. Szombathelyen	11	4	4	4
165	Dalmartello Arthur, főgymn. t. Fiumében	2	—	4	4
	Daniel György, polg. isk. t. Brassóban	1	—	—	4
	Danilovics János, főgymn. tanár Lőcsén	11	4	4	4
	Danilovics Kálmán, főgymn. tanár Ungvárott	3	4	4	4
	Dankl Zsigmond, keresk. akad. t. Fiumében	1	—	—	4
170	Darvai Móricz dr., főreálisk. tanár Déván	14	4	4	4
	Décsei Janka, fels. leányisk. igazg. M.-Szigeten	1	—	—	4
	Demkó Kálmán dr., főreálisk. tanár Lőcsén	2	—	.	.
	Derra György dr., g. k. főgymn. tanár Ujvidéken	3	4	4	4
	Dékány Ráfael dr., igazg., főgymn. t. Bpesten, II.	21	4	4	4
175	Deme László, közs. főreálisk. t. Budapesten, IV.	14	4	4	4
	Demeczky Mihály dr., főreálisk. t. Nagyváradon	6	.	.	.
	Dénes Ferencz, főgymn. tanár Lőcsén	14	4	4	4
	Dengi János dr. főgymn. tanár Lugoson	7	4	4	4
	Deutsch Jakab, polg. leányisk. t. Budapesten, V.	3	4	4	4
180	Dezső Béla dr., államgymn. t. Budapesten, VII.	8	4	4	4
	Dischka Győző, főreálisk. igazg. Pécsett	15	4	4	4
	Dobay Sándor, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	1	—	—	4
	Dobó Adolf, polg. isk. t. Iglón	2	—	2	4
	Dóczy Gedeon, felsőbb leányisk. t. Debreczenben	7	4	4	4
185	Dóczi Imre, főgymn. t. Nagy-Kőrösön	2	—	4	4
	Domanovszki Endre, jogakad. t. N.-Szebenben	18	4	4	4
	Dömötör Iván, okl. tanár Budapesten	3	4	4	4
	Donáth Imre, polg. isk. t. Fiumében	1	—	—	4
	Draskóczi Gábor, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	14	4	4	4
190	Drohobeczky Gyula, g. k. képezdei ig. Ungvárott	1	—	—	4
	Droppa József, főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Dudinszky György, főgymn. tanár Lőcsén	7	4	4	4
	Duma György, főgymn. tanár Budapesten, II.	20	4	4	4
	Dunay Ferencz, jogakad. tanár Győrött	21	4	4	4
195	*Dvihally József, gymn. tanár Érsekujvárott	13	.	.	.
	Éberling József, főreálisk. t. Budapesten, VIII.	16	4	4	4
	Edelmann Otto, gymn. t. Selmeczbányán	1	—	—	4
	Edelmann Sebő dr., főgymn. t. Szombathelyen	8	4	4	4
	*Eder Géza, iparközépiskolai tanár Budapesten	13	.	.	.
200	Egan Lujza, felső leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Egner Adolf, képezdei t. Iglón	2	—	4	4
	*Elefanti József, polg. isk. igazg. Czegléden	13	.	.	.
	Elek Lajos, ref. főgymn. tanár Debreczenben	9	4	4	.
	Éltes Károly dr., kanonok Kolozsvárott	17	4	4	4
205	Emericzy Géza dr., képezdei ig. Iglón	2	—	4	4
	*Endrődy Gyula, gymn. rajztanár Nyitrán	11	.	.	.
	Endler Károly, polg. isk. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Endrei Árpád, reálisk. t. Vágujhelyen	2	—	4	4
	Entz Géza dr., egyetemi tanár Kolozsvárott	10	4	4	4
210	Engelbrecht Károly, szőlőszeti isk. ig. Pozsonyban?	2	—	.	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta ?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Eördeögh-Holzinger Anna, f. leányisk. t. Lőcsén ...	2	—	.	.
	Erdélyi Jenő, keresk. akad. t. Budapesten	2	—	4	4
	Erdélyi Károly, k. r. főgymn. t. Kecskeméten	1	—	—	4
	Erdélyszky Mihály, keresk. akad. t Budapesten ...	4	4	4	4
215	Ereky Alfonz, főgymn. tanár Székesfehérvárott	15	4	4	4
	Ertl Bertalan, gymn. rajztanár Szombathelyen.....	11	.	.	.
	Erődi Béla dr., főgymn. igazgató Fiumében.....	14	4	4	4
	Fábián Károly, képezdei t. Szabadkán	2	—	4	4
	Fabián L. Mór, keresk. isk. tanár Debreczenben ...	7	4	4	4
220	Fábry János, gymn. t. Rimaszombaton	2	—	4	4
	Fabuss Alajos, polg. isk. t. Beszterczebányán.....	1	—	—	4
	Faludi Miksa, keresk. isk. ig. Székesfehérvárott ...	1	—	—	.
	Falvai Antal, ág. el. igazg. t. Budapesten, IV. rkt..	16	4	4	.
	Fanda József nyomdatulajdonos Budapesten, rkt...	9	4	4	4
225	Fankovich Sándor, gymn. ig. Munkácson	13	4	4	4
	Faragó Lajos, rajztanár Pancsován	2	—	4	4
	Farkas Ferencz, főgymn. t. Szombathelyen	8	4	4	4
	Farkas László, főgymn. t. Szegeden.....	1	—	—	4
	Farkas Miklós, gymn. t. Keszthelyen.....	14	4	4	4
230	Farnos Dezső, főgymn. t. Nagy-Enyeden.....	1	—	—	4
	Fazekas Sándor, főreálisk. ig. Debreczenben	7	4	4	4
	Feichtinger Elek dr., keresk. akad. t. Fiumében....	2	—	4	4
	Fehér Ipoly, kir. főigazgató Szegeden	17	4	4	4
	*Fehér János, polg. isk. t. Galgóczon	10	.	.	.
235	*Fehérváry István, kegy. r. gymn. t. M.-Szigeten...	7	.	.	.
	Feichtinger Győző, főreálisk. t. Budapesten, IV.....	4	4	4	.
	*Feil Ede, főgymn. t. Kézdi-Vásárhelyen	13	.	.	.
	Fekete Endre, k. r. főgymn. t. Budapesten, IV.....	16	4	4	4
	Fekt Ferencz, kath. főgymn. t. Lugoson.....	4	4	4	4
240	Feld Vilmos, kath. gymn. ig. M.-Szigeten.....	1	—	—	4
	Felsmann József, főreálisk. ig. Budapesten, VIII ...	21	4	4	4
	*Ferencz Valdemár, főgymn. t. Fehértemplomban...	6	.	.	.
	Ferenczi Gyula, főreáliskolai tanár Déván	11	4	4	4
	Ferenczy Alajos dr., főgymnasiumi t. Zentán	14	4	4	4
245	Ferenczy József dr., tanácsjegyző Budapesten	11	4	4	4
	Ferenczy József, főgymnasiumi t. Nyitrán	8	4	4	.
	Ferenczy Zoltán dr., polg. isk. igazg. Kolozsvárott..	4	4	4	4
	Fest Aladár, főgymn. t. Fiumében	4	4	4	4
	Fésüs György dr., jogakad. t. Pozsonyban	19	4	4	4
250	Fesztory Lajos, főgymnasiumi t. N.-Szebenben	9	4	4	4
	Fialovszky Lajos, főgymn. t. Budapesten V.....	11	4	4	4
	Fibinger Sándor, hittanár Ungvárott	2	—	4	4
	Ficsor József, polg. isk. t. Budapest II.?.....	5	4	4	.
	Fillinger Károly, polg. isk. ig. Budapesten IX.	1	—	—	4
255	Finászy Ernő, államgymn. t. Budapesten VII.....	3	4	4	4
	Fischer Lajos dr., ref. főisk. t. Pápán.....	14	4	4	4
	Fischer Miklós, főgymn. t. Iglón.....	2	—	2	4
	Fischer Sándor, gymn. t. Ujverbászon.....	2	—	4	4
	Flaszik Ágoston, kath. gymn. t. Zsolnán.....	1	—	—	4
260	Fleischhacker M. Fridolin, főreálisk. t. Sopronban ..	1	—	—	.
	Fodor László, főgymn. t. Beszterczebányán.....	1	—	—	4
	Fogarasi Albert, ref. főgymn. t. Nagy-Enyeden	1	—	—	4
	Forberger Vilmos, reáliskolai t. Lőcsén.....	11	4	4	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Forgách János, esperes-plébános Beregszászon	17	4	4	3
265	Földesi Joakim, polg. leányisk. t. Budapesten V.	14	4	4	4
	Földi János, reálisk. t. Sümegen	1	—	—	4
	Francsis Vincze, főreáliskolai t. N.-Kállón	7	4	4	.
	Frankl István, főgymnasiumi igazg. Ujvidéken	20	4	4	4
	Freund Bernárd, polg. isk. igazg. N.-Bicsén	3	4	4	4
270	Fridrik A. Dezső, főreáliskolai t. Pozsonyban	19	4	4	4
	Fröhlich Róbert, ág. h. főgymn. ig. Budapesten IV.	17	4	4	4
	Futó Mihály, lyc. igazg. H.-M.-Vásárhelyen	9	4	4	4
	Fülöp Antal, főgymn. hittanár Csurgón	3	4	4	.
	Gáspár Károly, reálisk. t. Vágujhelyen	2	—	4	4
275	Gebé János, főreáliskolai t. Lőcsén	5	4	4	4
	Gecsányi Gusztáv, evang. lyc. t. Sopronban	3	4	4	4
	Gellért J. Jenő. főreálisk. t. Budapest IV.	4	4	4	4
	Genersich Antal dr., egyet. t. Kolozsvárott	11	4	4	4
	Geréb Márton, ref. főgymn. t. Kolozsvárott	9	4	4	4
280	Géresy Imre, ref. főgymnasiumi t. M.-Szigeten	11	4	2	.
	Géresi Kálmán, ref. főgymn. t. Debreczenben	12	4	4	4
	Gerevich Emil, felsőbb leányisk. ig. Beszterczebányán	10	4	4	4
	Gerevics Gusztáv, főgymn. ig. Fehértemplomban	19	4	4	.
	Geyer Gyula, főgymn. t. Iglón	2	—	4	4
285	Ghyczy Géza dr., keresk. akad. ig. Budapesten	2	—	4	4
	Ghyczy József, fels. leányisk. ig. Pozsonyban	2	—	4	4
	Giurissevich József, főgymn. hittanár Fiumében	1	—	—	4
	Giusti Antonia, fels. leányisk. t. M.-Szigeten	1	—	—	4
	*Gódor Gyula, t. Béládon, Bars megyében	12	.	.	.
290	Gohl Ödön, főgymn. t. Szabadkán	1	—	—	4
	Goldzieher Ilona, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Gonda István, prém. kanonok Jászón	19	4	4	4
	Gottl Rezső, főreáliskolai t. Sopronban	16	4	4	4
	Göllner Károly, főgymn. tanár Brassón	3	4	4	4
295	Göndör Károly, népisk. igazg. Pozsonyban	2	—	4	.
	Görög Gyula, főreáliskolai t. Kassán	18	4	4	4
	Grabovieczky Leo, főgymn. t. Budapesten V	8	4	4	4
	Grabovitz Gergely, kir. főgymn. t. Eperjesen	21	4	4	4
	Gresics János, g. k. főgymn. t. Ujvidéken	3	4	4	4
300	Gresits Miksa, államgymn. igazg. Losonczon	15	4	4	4
	Gretes József, főgymn. t. Nagybecskereken	7	4	4	4
	Gribovszky Jenő dr., keresk. akad. t. Fiumében	3	4	4	4
	Grohmann Vilmos, főgymn. t. Szabadkán	2	—	4	4
	Grosz Ernő, főgymn. ig. Késmárkon	2	—	2	4
305	Gruber Nándor dr., polg. leányisk. t. Budapesten, I.	1	—	—	.
	Grünwald István, áll. középiparisk. t. Budapesten	5	4	4	4
	Grünwald Miksa, okl. tanár Gyöngyösön?	3	4	4	.
	Guhr Márton, ágostai főgymn. t. Iglón	17	4	4	4
	Gunde Henrik, főgymn. t. Ujvidéken	1	—	—	4
310	Gúta József, fels. leányiskolai t. Trencsénben	6	4	4	4
	Gyertyánffy István, képezdei ig. Budapesten, I.	18	4	4	4
	Gyomlay Gyula dr., tanárképző gymn. t. Bpesten	3	4	4	4
	György Aladár, Budapesten	13	4	4	4
	György Lajos, államgymn. t. Losonczon	3	4	4	4
315	Győrik Márton, ev. lyc. t. Pozsonyban	2	—	4	4
	Gyulay Rudolf, gymnasiumi t. Komáromban	6	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Habina János, főreálisk. t. Kecskeméten	4	4	4	4
	Hadik Rikárd, főgymn. t. Lőcsén	14	4	4	4
	Hahóthy Sándor, polg. leányisk. t. Budapesten IV.	10	4	4	.
	Haits Lajos, ágostai főgymn. t. Eperjesen	18	4	4	4
320	Halász Gyula, polg. leányisk. t. Budapesten IV.	4	4	4	.
	Halász Ignácz dr., főreálisk. t. Székesfehérvárott	7	4	4	4
	Halász László, kir. főgymn. igazgató Lőcsén	21	4	4	4
	Halász Náthán, izr. leányisk. ig. Budapesten	8	4	4	.
	Halbik Ciprián, főgymn. ig. Győr-Sz.-Mártonban	17	4	4	4
325	Halmi János, ref. lyc. t. H.-M.-Vásárhelyett	9	4	4	4
	Halmi László, gymn. igazg. S.-A.-Ujhelyen	5	4	4	4
	Hám József, főgymn. t. Nagykanizsán	1	—	—	4
	Hankó Vilmos dr., főreáliskolai t. Budapesten, II.	9	4	4	4
	Hanusz István, reálisk. tanár Kecskeméten	13	4	4	4
330	Haraszti Gyula, reálisk. t. Nagyváradon	2	.	4	4
	Harmath Gergely, főgymn. t. Nagykanizsán	7	4	4	4
	Harmath Károly, evang. lyc. t. Pozsonyban	14	4	4	4
	Harrach József, főreálisk. t. Budapesten, IV.	13	4	4	4
	Hartberger Gusztáv, tornatanár Budapest, VIII.	3	.	.	.
335	Haslinger Ferencz, főgymn. t. Aradon	2	—	4	4
	Harzer József, főgymn. t. Nagy-Becskereken	3	4	4	4
	Havas Miksa, keresk. isk. akad. t. Budapesten	2	—	4	4
	Haverda Mátyás, főgymn. igazgató Szabadkán	18	4	4	4
	*Heckinger István, áll. gymn. t. Kaposvárott	6	.		.
340	Hegedüs Béla, államgymn. t. Budapest, VII.	4	4	4	4
	Hegedüs Károly, áll. köziparisk. igazg. Budapesten.	3	4	4	4
	Hegyesy Károly, főgymn. t. Aradon	2	—	4	4
	Hegyi Antal, főgymn. t. Váczon	4	4	4	4
	Hehelein Károly, főgymn. igazg. Szathmárott	18	4	4	4
345	Heinrich Gusztáv dr., egyetemi t. Budapesten	18	4	4	4
	Heinrich Károly dr., keresk. akad. t. Budapesten	7	4	4	4
	Héjas Elek, főgymn. t. Csurgón	1	—	—	4
	Héjas Pál, főgymn. t. Csurgón	2	—	4	4
	Héjja András, főreálisk. igazg. Székely-Udvarhelytt.	19	4	4	4
350	Held Károly, államgymn. t. Budapesten, VII.	2	—	4	4
	Hell Franciska, fels. leányisk. t. Trencsénben	2	—	4	4
	Heller Ágost, áll. főreálisk. t. Budapesten, II.	15	4	4	4
	Herald Ferencz, főgymn. t. Budapesten, II.	2	—	4	4
	Hermann Róza, fels. leányisk. t. M.-Szigeten	1	—	—	4
355	Hermann Antal dr., áll. képezdei t. Budapesten, I.	5	.	.	.
	Hermély Győző, polg. isk. tanár Körmöczbányán	1	—	—	4
	Hettlinger József, reálgymn. t. Pancsován	7	4	4	4
	Hidegh Kálmán dr., főreálisk. t. Aradon	18	4	4	4
	Hibján József, fels. leányisk. t. Lőcsén	2	—	4	4
360	Himpfner Béla, főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Hikl József, gymn. tanár Trsztenán	3	4	4	4
	Hirschmann Nándor, ev. lyc. t. Pozsonyban	2	—	4	4
	Hlatky József, főreálisk. t. Körmöczbányán	10	4	4	4
	Hlatky Miklós, reálisk. t. Székely-Udvarhelytt	12	4	4	4
365	Hlavatsek András, ev. gymn. ig. Beszterczebányán.	10	4	4	.
	Hock János, államgymn. t. Kaposvárott	1	—	—	4
	Hofer Károly, főreálisk. igazg. Budapesten, V.	21	4	4	4
	Hofmann Frigyes dr., ev. lyc. t. Pozsonyban	5	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Hofrichter József, polg. isk. t. Budapesten, IX.	5	4	4	4
	Hollós Gyula, főreálisk. tanár Győrött	15	4	4	4
370	Holosnyay Ambrus, főreálisk. t. Kecskeméten	3	4	4	.
	Hómann Ottó dr., kir. főigazgató Budapesten	17	4	4	4
	Hoppé Lipót, polg. isk. t. Gyergyó-Szt.-Miklóson	11	.	.	.
	Hornischek Henrik, fels. leányisk. t. Budapesten	5	4	4	4
	Hornyik József, főreálisk. t. Kecskeméten	3	4	4	4
375	Horostyák Gyula, főgymn. t. Ungvárott	1	—	—	4
	Horváth Ádám dr., jogakad. t. Kecskeméten	1	—	—	4
	Horváth Gellért, főgymn. t. Szombathelyen	8	4	4	4
	Horváth Henrik, főgymn. tanár Nagy-Bányán	14	4	4	4
	Horváth József, kir. főgymn. t. Ujvidéken	3	4	4	.
380	Horváth József, tanitóképző int. t. Csurgón	2	—	4	4
	Horváth József, nyug. főgymn. tanár Budapesten	21	4	.	.
	Horváth Lajos, községi isk. t. Kassán	13	4	4	4
	Horváth Rezső, reálisk. t. Sümegen	1	—	—	4
	Horváth Sándor, gymn. t. Rózsahegyen	2	—	4	.
385	Hrabár Mihály, állami gymn. tanár Munkácson	16	4	4	4
	Hruschka Lipót, gymn. tanár Trsztenán	9	4	4	4
	Hudra János, főgymn. t Temesvárott	13	4	4	4
	Hummer Nándor, Szt. István társ. titkár Budapesten	4	4	4	4
	Illés Gyula, főgymn. t. H.-M.-Vásárhelyen	1	—	—	4
390	*Imre Lőrincz, tanfelügyelő Szomolnokon	18	.	.	.
	Imre Lajos dr., főgymn. t. H.-M.-Vásárhelyen	1	—	—	4
	*Imrei János, főreáliskolai tanár Pécsett	14	.	.	.
	Iványi István, főgymn. tanár Szabadkán	17	4	4	4
	Izák János, fels. leányisk. t. M.-Szigeten	3	4	4	4
395	Jablonszky János, főreálisk. t. Budapesten, IV.	12	4	4	4
	Jancsó Benedek dr., főreálisk. tanár Aradon	5	4	4	4
	Janky Károly, k. r. főgymn. ig. N.-Kanizsán	17	4	4	4
	Jankovszky Demeter, főreálisk. t. Körmöczbányán	17	4	4	4
	Janny László, főgymn. t. Kecskeméten	16	4	4	4
400	Jánosi Béla dr., főgymn. t. Aradon	5	4	4	4
	Jánosi Boldizsár, kir. főgymn. t. Ujvidéken	13	4	4	4
	Jánosy Dezső, gymn. t. Nagy-Bányán	8	4	4	4
	Jánosy Döme, lelkész Aradon	14	4	4	4
	Jausz György, fels. leányisk. ig. Sopronban	2	—	4	4
405	Jeszenák Rafael, áll. gymn. t. Losonczon	7	4	4	4
	Jeszenszky Dezső, főgymn. t. Zomborban	13	4	4	4
	Jeszenszky Pál, főgymn. t. Iglón	2	—	2	4
	Jezsovics Károly, lyc. t. Selmeczbányán	14	4	4	4
	Jonás János, keresk. akad. igazg. Pozsonyban	14	4	4	4
410	Joris Máté, főgymn. tanár Fiumében	2	—	4	4
	Józsa Menyhért, fels. leányisk. t. Sopronban	2	—	4	4
	Jurkovich Emil, főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Kaán János, reálisk. t. Esztergomban	11	4	4	4
	Kacza György, gymn. t. Szilágy-Somlyón	8	4	4	4
415	Kalics Döme, g. k. polg. leányisk. t. Ujvidék	3	.	.	.
	Kalyávszky János, gymn. t. Lugoson	14	4	4	4
	Káplány Antal dr., főgymn. t. Szabadkán	1	—	—	4
	Kaplártsik Mihály, főreálisk. t. Kassán	14	4	4	4
	Karácson Márton, kath. gymn. t. M.-Vásárhelytt	8	4	4	4
420	Kardos Albert, okl. tanár Budapesten	1	—	—	2

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta ?	1883/4	1884/5	1885/6
	Kardos Károly, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	14	4	4	4
	Kármán Mór dr., gyakorló isk. t. Budapesten	15	4	4	4
	Károly Gy. Hugó dr., fels. leányisk. t. Budapesten.	19	4	4	4
	Kárpáti Endre, fels. leányisk. igazg. Lőcsén	2	—	4	4
425	Kartner Gyula, államgymn. t. Fehértemplomban	5	4	4	4
	Kassai Gusztáv dr., főgymn. t. Budapesten, V.	10	4	4	4
	Kátai Lajos, kir. főgymn. tanár Ujvidéken	1	—	—	.
	Katona Mihály, gymn. igazg. Nagy-Szalontán	8	4	4	4
	Kavalszky Ágoston, kir. főgymn. t. Eperjesen	19	4	4	4
430	Kazaly Imre, theologiai tanár Váczon	1	—	—	4
	Kékuss Vidor, prém. főgymn. t. N.-Váradon	19	4	4	4
	Kelemen Károly dr., reálisk. tanár Sümegen	1	—	—	4
	Keleti Vincze dr., főgymn. t. Beszterczebányán	7	4	4	4
	Kemény Ferencz dr., polg. leányisk. t. Bpesten, II.	1	—	—	4
435	Kempf József, főgymn. t. Budapesten, V.	1	—	—	4
	Kerekess Dezső, gymn. tanár Rimaszombaton	2	—	4	4
	Keresztessy Sándor, tornatanár Budapesten, VIII.	5	4	4	4
	Kerényi Nándor, főreálisk. igazg. Győrött	15	4	4	4
	Keserű József, főgymn. tanár M.-Vásárhelytt	18	4	4	4
440	Kiáltossy József, államgymn. t. Budapesten, VII.	1	—	—	4
	Killényi Endre, polg. isk. tanár Brassóban	1	—	—	4
	Király Ernő, ev. lyc. tanár Selmeczbányán	1	—	—	4
	Király József, gymn. tanár Nagy-Szalontán	2	—	4	4
	Király Pál, állami képezdei t. Budapesten, I.	17	4	4	4
445	Kis Dénes, polg. isk. tanár Zalaegerszegen	2	—	4	4
	Kis Ernő, ref. főgymn. tanár Pápán	2	—	4	4
	Kiss E. János, főreálisk. t. Budapesten, VIII.	3	4	4	4
	Kis Lajos, polg. isk. tanár Zalaegerszegen	1	—	—	.
	*Kiss Rezső, reáliskolai tanár Nagy-Kállón	15	.	.	.
450	Kis Sándor, keresk. akad. igazg. Kolozsvárott	1	—	—	4
	Kis Sándor, főgymn. tanár Nagy-Kanizsán	1	—	—	4
	*Klazsik Rókus, gymn. tanár Zentán	8	.	.	.
	Klein Gyula dr., műegyetemi tanár Budapesten	17	4	4	4
	Klekner Alajos dr., jogakad. igazg. Kassán	2	—	4	4
455	Klimkó Mihály, fels. leányisk. tanár Lőcsén	2	—	4	.
	*Klincsek József, főreálisk. tanár Nagy-Kállón	7	.	.	.
	Koch Antal dr., egyetemi t. Kolozsvárott	21	4	4	4
	Kocsner József, főgymn. t. Budapesten, II.	1	—	—	4
	Kohaut Rezső, egyetemi tanársegéd Budapesten	4	4	4	.
460	Kohlbauer Ferencz, reálisk. t. Sz.-Udvarhelyen	5	4	4	4
	Kohn Lajos, polg. isk. tanár Baján	3	4	4	4
	Kohut János dr., hittanár Beszterczebányán	1	—	—	.
	Kolbenheyer K. Arnold, főgymn. t. Nagy-Szebenben	6	4	4	4
	*Kolecskáry József, polg. isk. t. Murányban	17	.	.	.
465	*Kollmann Gyula, főgymn. tanár Aradon	17	.	.	.
	Kolonits Lipót, főgymn. tanár Sz. Fehérvárott	5	4	4	4
	Komáromy Lajos, tanitónőképző t. Budapesten, VII.	14	4	4	4
	Kondor Gusztáv dr., egyetemi t. Budapesten	21	4	4	4
	Kondor József, ref. főgymn. tanár Csurgón	3	4	4	4
470	Kont Gyula, polg. isk. t. Budapesten, VI.	14	4	4	4
	Koós Gábor dr., keresk. akad. tanár Budapesten	7	4	4	4
	Kopcsay János, gymn. tanár Szakolczán	14	4	4	4
	Kopp Lajos dr., polg. isk. t. Budapesten, IX.	1	—	—	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Kopper György, főgymn. tanár Ujvidéken	2	—	4	4
475	Korényschek Vincze, főgymn. t. Ujvidéken	2	—	4	4
	Koritsánszky János, borászati szakt. Kecskeméten	9	4	4	4
	Koronczy Imre, fels. leányisk. t. Beszterczebányán.	2	—	4	4
	Kosztka György, főreálisk. tanár Pécsett	14	4	4	4
	Kosztka Vincze, prém. főgymn. tanár Kassán	16	4	4	4
480	Kosztolányi Árpád, főgymn. tanár Szabadkán	3	4	4	4
	Kottler Dániel, fels. leányisk. tanár Lőcsén	2	—	4	4
	Kotunovics Győző, gymn. tanár Trsztenán	3	4	4	4
	Kotunovics Sándor, pr. főgymn. t. N.-Váradon	15	4	4	4
	Kovács Ábel, b. r. főgymn. t. Győr-Szt.-Mártonban	17	4	4	4
485	Kovács Antal, gymn. tanár M.-Szigeten	1	—	—	4
	Kovács Antal, kath. főgymn. tanár Sz.-Udvarhelyen	17	4	4	4
	*Kovács Béla, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	17	.	.	.
	Kovács István, gymn. t. Nagy-Szalontán	2	—	4	4
	Kovács János, főgymn. t. Ujvidéken	14	4	4	4
490	Kovács János, polg. isk. képezdei t. Budapesten, I.	4	4	4	4
	Kovács Mihály, főreálisk. t. Budapesten, II.	10	4	4	4
	Kovács Pál dr., jogakad. t. Kecskeméten	1	—	—	4
	Kovacsits Jenő, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	.
	Kovaliczky Antal, főreálisk. t. Sz.-Udvarhelytt	8	4	4	4
495	Kovalik János, gymn. t. Trsztenán	2	—	4	4
	Kovalóczy Benő, tanár Felbáron, Pozsonymegyében	2	—	4	4
	Kovalszky Lajos, gymn. ig. Ujverbászon	2	—	4	4
	Kozma József, áll. képezdei ig. Kolozsvártt	16	4	4	4
	Kőfalvy Vidor, pr. főgymn. ig. Szombathelyen	16	4	4	4
500	Kőhalmi József, főgymn. t. Nagyszombaton	1	—	—	.
	König Gyula dr., műegyetemi t. Budapesten	6	4	4	4
	König Pál, főreálisk. t. Déván	9	4	.	.
	*Könnye Nándor, főreálisk. t. Budapesten, VIII.	7	.	.	.
	Köpesdy Sándor, áll. gymn. ig. Budapesten, VII.	21	4	4	4
505	Körmendy József, főreálisk. t. Nagy-Kállón	15	4	.	.
	Kövi Imre, főgymn. t. Iglón	2	—	4	4
	Kővári Tivadar, nagyprépost Nagy-Váradon	18	4	4	.
	Kőrösi Henrik, okl. tanár Budapesten	3	4	4	4
	Kőrösi Sándor, kir. főgymn. t. Fiumében	3	4	4	4
510	Kövesdi Ignácz, főgymn. t. Aradon	15	4	4	4
	Közményi Ferencz, főrealisk. t. Körmöczbányán?	3	.	.	.
	Krajnyák Ede, főgymn. t. Pozsonyban	14	4	4	4
	Kramer János, polg, isk. ig. Szegszárdon	9	.	.	.
	Kramer József, polg. isk. ig. Kis-Mártonban	2	—	4	4
515	Krausz Jakab dr., polg. isk. t. Budapesten, III.	4	4	4	4
	Krausz Sándor, képezdei t. Iglón	2	—	4	4
	Krcsárevics Márk, g. k. gymn. t. Ujvidéken	3	4	4	4
	Krécsy Béla, főreálisk. t. Kecskeméten	5	4	4	4
	Krenedits Ferencz, főgymn. t. Váczon	11	4	4	4
520	Krenner József dr., műegyet. t. Budapesten	19	4	4	4
	Kreybig Lajos, főreálisk. t. Budapesten, II.	17	4	4	4
	Kriesch János, műegyetemi rektor Budapesten	20	4	4	4
	Kriesch Mihály, főreáliskolai t. Budapesten, V	15	4	4	4
	Krisztiani Alajos, főreáliskolai t. Debreczenben	11	4	4	4
525	Kronberger Jakab, reálisk. t. Sümegen	1	—	—	.
	Krüger Viktor, főreáliskolai t. N.-Váradon	9	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Kuhn Lajos dr., plébános Nagy-Szent-Miklóson	14	4	.	.
	Kulcsár Endre, ref. főgymn. t. Csurgón	3	4	4	4
	Kuluncsich Pál, főgymn. t. Szabadkán	2	—	4	4
	*Kun Pál, h. h. főgymn. t. Sáros-Patakon	14	.	.	.
530	Kun Róbert, főreálisk. t. Déván	12	4	4	.
	Kuncz Elek, kir. főgymn. igazgató Aradon	14	4	4	4
	Kuncz Kornél, polg. isk. ig. Gyergyó-Szt-Miklóson	11	4	4	4
	Kunos Ignácz, okl. tanár Debreczenben	3	4	.	.
	Kupcsay János, műfaragó Hosszúfalván	7	4	4	4
535	Kupetz Lykurg, főreálisk. ig. Lőcsén	12	4	4	4
	Kurovszky Adolf, főreálisk. t. Lőcsén	10	4	4	4
	Kuszák József, főreálisk. t. Győrött	9	4	4	4
	Kuthy József dr., gymnasiumi ig. Zentán	8	4	4	4
	Kutlik Endre, gymn. t. Szarvason	1	—	—	4
540	Kutrucz Rezső, főgym. t. Pozsonyban	1	—	—	4
	Láday Kázmér, pr. kanonok Jászón	13	4	4	4
	Laky Mátyás dr., főreálisk. igazg. Temesvárott	9	4	4	4
	Láng Károly, polg. leányisk. t. Körmöczbányán	1	—	—	2
	László Mihály dr., nev.-int.-tulajd. Budapesten, IV.	10	4	4	4
545	Lasztókay László, kir. főgymn. t. Eperjesen	21	4	4	4
	Lázár István, ref. főgymn. t. Csurgón	1	—	—	4
	Lechner László dr., főgymn. t. Budapesten, II.	21	4	4	4
	Lederer Ábrahám, izr. képezdei t. Budapesten	19	4	4	4
	Leffler Sámuel, gymn. t. Nyiregyházán	1	—	—	4
550	Lehmann Ágost, kath. hittanár Budapesten, VIII.	1	—	—	4
	Lehmann Róbert dr., keresk. ak. t. Kolozsvárt	2	—	4	4
	Lehóczky József, főgymn. t. Lugoson	3	4	.	.
	Lengyel Béla dr., egyetemi t. Budapesten	16	4	4	.
	*Lengyel Vilmos, gymn. t. N.-Becskereken	21	.	.	.
555	Lengyel Zsigmond, ref. főisk. t. Debreczenben	13	4	4	4
	Lenner Emil, államgymn. ig. Kaposvárott	1	—	—	4
	Lévay Imre, gymn. igazg. Veszprémben	16	4	4	4
	Lévay István, kir. főgymn. t. Eperjesen	21	4	4	4
	Leyer Antal dr., főgymn. t. Losonczon	7	4	4	4
560	Lichtenegger József, főgymn. t. N.-Becskereken	4	4	4	4
	Liebenwein Alajos, államgymn. t. Kaposvárott	1	—	—	4
	Lintner Lajos, közs. főreálisk. t. Budapesten, IV.	13	4	4	4
	Linder Róbert, gymn. t. Pozsony-Szt.-Györgyön	2	—	4	.
	Linkess Miksa, kir. főgymn. t. Lőcsén	19	4	4	4
565	Litschauer Teréz, fels. leányisk. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Lojka Hugó, felsőbb leányisk. t. Budapesten	10	4	4	4
	*Lovassy Sándor, polg. isk. t. Nagy-Őrczén	8	.	.	.
	Lubich Emil, keresk. akad. t. Budapesten	5	4	4	4
	Lucich Géza, főreálisk. t. Pozsonyban	17	4	4	4
570	Lucz Ignácz dr., főreálisk. t. Kassán	20	4	4	4
	Lukácsi György, főgymn. t. Szatmárott	12	4	4	4
	Lutter János, főgymn. igazg. Budapesten, II.	21	4	4	4
	Lux Ede, evang. tanitó Budapesten, IV. rkt.	15	4	4	4
	Mahalcsik Titus Mihály, főgymn. t. N.-Bányán	4	4	4	4
575	Madarassy Antal, plébános Sopronban	5	4	4	4
	Máday János, főgymn. t. Aradon	18	4	4	4
	Mahler Miksa dr., reálisk. ig. Vágujhelyen	2	—	4	4
	Majoros József, gymn. t. Pozsony-Szt.-Györgyön	1	—	—	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Maklári Pap Miklós, főgymn. t. S.-Patakon	14	4	.	.
580	Makróczy Gábor, pr. főgymn. t. Nagy-Váradon	19	4	4	4
	Malatinszky János, kath. gymn. t. Zsolnán	1	—	—	4
	Malesevits Miklós, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4
	Mally Nándor, polg. isk. t. Brassóban	1	—	—	2
	Mamuzsics Benedek, el. isk. ig. Szabadkán	2	—	4	4
585	Mandola József dr., okl. tanár Budapesten	7	.	.	.
	Marcsek Andor, főgymn. t. Iglón	2	—	2	4
	Marcsiss János, főgymn. t. Beszterczebányán	9	4	4	4
	*Margalits Ede dr., főgymn. t. Zomborban	12	.	.	.
	Marikovszky M., fels. leányisk. igazg. M.-Szigeten	9	4	4	4
590	Márki Sándor dr., főreálisk. t. Aradon	4	4	4	4
	Markusovszky Sámuel, evang. lyc t. Pozsonyban	4	4	4	4
	*Martelet Ágost, áll. főreáliskolai t. Pécsett	14	.	.	.
	Martinyi József, gymn. ig. Nyiregyházán	1	—	—	4
	Mártonffi Lajos dr., gymn. t. Számos-Ujvárott	6	4	4	4
595	Mártonfi Márton, polg. isk. igazgató Kassán	14	4	4	4
	Matcovich Pál, keresk. akad. ig. Fiumében	1	—	—	4
	Materny Lajos, evang. lelkész Debreczenben	7	4	4	4
	Matis M. András, g. k. főgymn. t. Ujvidéken	2	—	4	4
	Matisz János, főgymn. t. Fiumében	4	4	4	4
600	Mátray Gyula, képezdei ig. Csurgón	2	—	4	4
	Matskássy József, főreálisk. t. Szegeden	9	4	4	4
	Matyéka Károly dr., főreálisk. t. Brassóban	1	—	—	4
	Matzke Valér dr., főgymn tanár Egerben	9	4	4	4
	Mayer József, főreálisk. igazg. Budapesten, II	21	4	4	4
605	Mébold F. J., keresk. akad. t. Budapesten	12	4	4	4
	Medvigy János, kir. főgymn. t. Ungvárott	16	4	4	4
	Medgyesi Lajos, főgymn. t. Kaposvárott	2	—	4	4
	Medgyesi Ödön, főgymn. tanár Aradon	11	4	4	4
	Medreczki István, főgymn. tanár Ungvárott	3	4	4	4
610	Méhely Lajos, főreálisk. tanár Brassóban	1	—	—	4
	Melchár József, fels. leányisk. t. Sopronban	2	—	4	4
	Melegh Gyula, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	1	—	—	.
	Mendlik Ferencz, főreálisk. t. Budapesten, V	21	4	4	4
	Mendly Károly, polg. isk. tanár Zalaegerszegen	1	—	—	.
615	Merényi Lajos, kegy. r. főgymn. t. Kecskeméten	12	4	4	4
	Mérey Ágost, főgymn. tanár Szabadkán	3	4	4	4
	Mészáros Alajos, k. r. főgymn. t. N.-Károlyban	14	4	4	4
	Mészáros Ferencz, gymn. tanár Nyiregyházán	1	—	—	4
	Mészáros Nándor, kir. főigazgató Pécsett	21	4	4	4
620	Miálovics Mór, főgymn. t. Budapesten, II	13	4	4	4
	Michaelis Vilmos, evang. lyc. igazg. Pozsonyban	8	4	4	4
	Micsinay János, gymn. igazg. Aszódon	1	—	—	4
	*Mihálfy József, ág. főgymn. t. Szarvason	17	.	.	.
	Miháltz Ödön, ref. lyc. tanár Miskolczon	5	4	4	4
625	Mihály József, polg. isk. tanár Budapesten, IX	5	4	.	.
	Mihutiu Péter, főgymn. igazg. Belényesen	8	4	4	4
	Miklósy István, g. k. képezd. tanár Ungvárott	1	—	—	4
	Miletz János, főreálisk. tanár Budapesten, II	18	4	4	4
	Miller Gyula, gymn. tanár M.-Szigeten	2	—	4	4
630	Milovánov István, g. k. főgymn. t. Ujvidéken	3	4	4	4
	Miltényi Gyula dr., főgymn. tanár Váczon	4	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Mittelmann Nándor, áll. iparisk. t. Ujvidéken	3	4	4	4
	Mohr Péter, ref. hittanár Fiumében	1	—	—	.
	Mokos Gyula, ref. képezdei igazg. Pápán	4	4	4	.
635	Molnár István dr., főgymn. tanár Zomborban	2	—	4	4
	Molnár József, főreálisk. tanár Győrött	16	4	4	4
	Molnár Sándor, ref. főgymn. t. Budapesten, IX.	6	4	4	4
	Mondok János, kir. főgymn. t. Ungvárott	20	4	4	4
	Moós János, k. r. gymn. igazg. Podolinban	14	4	4	4
640	Moravcsik Géza, gymn. tanár Szarvason	4	4	4	4
	Morvay Ignácz, főgymn. tanár M.-Szigeten	14	4	3	.
	Moser József, főgymn. tanár Ujvidéken	12	4	4	4
	Mozog István, főgymn. tanár Fiumében	4	4	4	4
	Munkácsy Elek, főgymn. tanár Trencsénben	2	—	4	4
645	Müller József, áll. főreálisk. t. Budapesten, V.	12	4	4	4
	Müllner Frigyes, prém. főgymn. t. Kassán	19	4	4	4
	Müllner Pál, főgymn. igazg. Selmeczbányán	15	4	4	4
	Nagy Alajos dr., kegy. r. főgymn. t. Kolozsvárott	5	4	4	4
	Nagy Elek, ref. főisk. tanár Debreczenben	13	4	4	4
650	ifj. Nagy Albert dr., orvos Nagy-Enyeden	1	—	—	4
	Nagy Gyula, kath. hittanár Budapesten, IV.	2	—	4	4
	Nagy Iván, képezdei tanár Iglón	2	—	4	4
	Nagy József, ref. lelkész Nagy-Szebenben	3	4	4	4
	Nagy Pál, ref. főiskolai tanár Debreczenben	14	4	4	4
655	Nátafalussy Kornél, főgymn. igazg. Rozsnyón	19	4	4	4
	Nátolya Antal, főgymn. tanár Ungvárott	3	4	4	4
	Nemes Imre dr., főreálisk. t. N.-Váradon	10	4	.	.
	Németh Antal dr., kir. főigazgató Győrött	8	4	4	4
	Németh Illés, főreálisk. t. Nagy-Kállón	4	4	4	4
660	Németh Kelemen, főgymn. t. Jászberényben	17	4	4	4
	Németh Vilmos, gymn. igazg. Komáromban	15	4	4	4
	Némethy Károly dr., gymn. t. Selmeczbányán	2	—	4	4
	Nemtsák János dr., reáliskolai t. Esztergomban	10	4	4	4
	Nesnera Aladár, főreálisk. t. Aradon	5	4	4	.
665	Névy László, keresk. akad. t. Budapesten	21	4	4	4
	Nicora Vincze, főgymn. t. Fiumében	4	4	4	4
	Niedermayer György, áll. iparisk. t. Ujvidéken	3	4	4	4
	Niernsee József, képezdei t. Losonczon	9	4	4	4
	Nikolits Ignácz, főgymn. t. Budapesten, II.	1	—	—	4
670	Novák Antal, gymn. t. Szamosujvárott	5	4	4	4
	Novák Gerő, gymn. t. Szamosujvárott	13	4	4	4
	Novák Károly dr., fels. leányisk. t. M.-Szigeten	1	—	—	.
	Novák Sándor, keresked. akad. t. Budapesten	4	4	4	4
	Novák Sándor, polg. leányisk. t. Budapesten, VIII.	4	.	.	.
675	Oberknezevics Fülöp, g. k. főgymn. t. Ujvidéken	2	—	2	4
	Obermayer György, főreálisk. t. Esztergomban	10	4	4	4
	Odor Emilia, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Oheroly János, főgymn. tornat. Budapesten, II.	5	4	4	4
	Oláh Antal, főgymn. t. Sz.-Udvarhelytt	8	4	4	4
680	Olejovics János, főgymn. tanár Temesvárott	5	4	4	4
	*Okányi Pál, kir. főgymn. t. Kaposvárott	17	.	.	.
	Orbán Ferencz, áll. polg. isk. ig. Brassóban	1	—	—	4
	Orbán Lajos, reáliskolai t. Sümegen	6	4	4	4
	Ormay Lajos dr., ev. főgymn. t. Budapesten, IV.	3	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
685	Oszterlamm Ernő, ref. főgymn. t. Debreczenben	9	4	4	4
	Osztroluczky Gyula, ev. lyc. t. Selmeczbányán	3	4	4	4
	Öreg János dr., ref. főisk. t. Debreczenben	12	4	4	4
	Örvény Iván, gymn. tanár Zentán	5	4	4	4
	Paál Gyula, főgymn. t. M.-Vásárhelytt	18	4	4	4
690	Pacholek György, főreálisk. t. Budapesten, IV.	2	—	4	4
	Pákh Károly, ág. főgymn. tanár Iglón	17	4	4	4
	Palcsó István, főgymn. t. Késmárkon	2	—	2	4
	Palczer Ernő, kegy. r. házfőnök N.-Károlyban	21	4	4	4
	Palóczi Lipót, főreálisk. t. Budapesten, II.	11	4	4	4
695	Panghy Özséb, főgymn. t. Komáromban	7	4	4	4
	Panyák Ede, gymn. t. Privigyén	1	—	—	4
	Pap János, k. r. házfőnök Szegeden	21	4	4	4
	Pap József, főgymn. tanár Ujvidéken	18	4	4	4
	Parcsetics Vincze, főgymn. t. Ujvidéken	5	4	4	.
700	Párkányi (Prasek) Gyula, főgymn. t. Pancsován	3	4	4	4
	Paszlavszky József, főreálisk. t. Budapesten, II.	15	4	4	4
	Paszlavszky Sándor, nevelő Budapesten	5	4	4	4
	Patek Béla, iparisk. t. Ujvidéken	2	—	4	4
	Pauer Imre dr., egyet. t. Budapesten	19	4	4	4
705	Pavetics Mihály dr., képezdei t. Budapesten, I.	19	4	4	4
	Payer Jenő, főgymn. t. Iglón	2	—	2	4
	Perényi Adolf, főgymn. t. Budapesten, VII	1	—	—	4
	Perényi Ferencz, gymnasiumi t. Trsztenán	7	4	.	.
	Perényi Vilmos, reálisk. t. Vágujhelyen	2	—	4	4
710	Perjéssy László, polg. isk. t Nagy-Rőczén	1	—	—	4
	*Péter János, polg. isk. t. Budapesten, IX.	4	.	.	.
	Péterfy Jenő dr., főreálisk. t. Budapesten, VIII.	10	4	.	.
	Péterfy Sándor, képezdei t. Budapesten, VII.	21	4	4	.
	Petrák Jenő, kath. főgymn. t. Lugoson	4	4	4	.
715	Petricsko Jenő, kath. főgymn. t. Beszterczebányán.	11	4	4	.
	*Petrogalli Arthur, kir. főgymn. t. Trencsénben	5	.	.	.
	Petrovich Ferencz, kir. főigazgató Nagyváradon	19	4	4	4
	Petz Vilmos dr., ev. főgymn. t. Budapesten, IV.	5	4	4	4
	Pfeiffer Antal, főgymn. igazg. Temesvárott	14	4	4	4
720	Pfeiffer Mihály, polg. isk. t. Karánsebesen	9	4	4	4
	Pflanczer Gábor, főgymn. t. N.-Kanizsán	15	4	4	4
	Piller György, tanitóképző int. t. Szabadkán	3	4	4	4
	Pintér Elek, k r. gymn igazg. Tatán	17	4	4	4
	Pintér Ede, főgymn. t. Kaposvárott	3	4	4	4
725	Pintér Kálmán, k. r. főgymn. t. Kecskeméten	3	4	4	4
	Pirchala Imre, főgymn. igazg. Pozsonyban	7	4	4	4
	Piribauer Alajos, főreálisk. t. Debreczenben	10	4	4	4
	Pizetti Rókus, kir. főgymn. t. Fiumében	3	4	4	4
	Podhraczky Mihály, gymn. t. Trsztenán	3	4	.	.
730	Pogány Gyula, főgymn. t. Ungvárott	2	—	4	4
	Pokorny Frigyes, főgymn. t. Rév-Komáromban	17	4	4	4
	Polgár György, főgymn. ig. Jászberényben	8	4	4	4
	Polyákovits Alajos, főgymn. t. Szabadkán	19	4	4	4
	Porszász József, áll. főreálisk. t. Budapesten, V.	19	4	4	4
735	Potásy János, főreálisk. t. Nagy-Kállón	9	.	.	.
	Pozder Károly dr., főgymn. t. Budapesten, V.	7	4	4	4
	*Pöltzl Dezső, főreálisk. t. Lőcsén	9	.	.	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta ?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Pramer Elek, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4
	Prilisauer Adolf, államgymn. t. Kaposvártt	4	4	4	4
740	Prokes Ignácz, főgymn. t. Szabadkán	3	4	4	4
	Propper Ferencz, rajztanár Kolozsvártt	11	4	4	4
	Propper János, ker. isk. igazg. Debreczenben	7	4	.	.
	Pröll Antal, keresk. akad. t. Budapesten	15	4	4	4
	Pszotka Ferencz, főreálisk. t. Körmöczbányán	16	4	4	4
745	Pugin Leo, főreálisk. t. Budapesten, V	13	4	4	4
	Pusibrk Vazul, g. k. főgymn. ig. Ujvidéken	2	—	2	4
	Putsch Tóbiás, képezdei t. Iglón	2	—	4	4
	Rácz Béla, reálisk. t. Sümegen	1	—	—	4
	Radlinszky József, főgymn. t. Jászberényben	9	4	4	4
750	Radó Vilmos, tanitóképző t. Budapesten, II	3	4	4	4
	Rados Ignácz, keresk. akad. t. Budapesten	2	—	4	4
	Ragány Károly, főgymn. t. Szatmárott	12	4	4	4
	Raidl Sándor, polg. isk. t. Brassóban	1	—	—	2
	Rancz János, plébános Csik-Csatószegen	7	4	4	4
755	Rappensberger Vilmos, k. r. főgymn. ig. Trencsénben	13	4	4	4
	Ráth E. Ferencz, főgymn. tanár Rozsnyón	3	4	4	4
	Rayé Lajos, fels. leányisk. t. Budapesten	10	4	4	4
	Reichenhaller Kálmán dr., reálisk. t. Budapesten, V.	5	4	4	4
	Reif Jakab, áll. főreálisk. t. Budapesten, V	18	4	4	4
760	Reiner Róza, polg. leányisk. t. Vágujhelyen	1	—	—	4
	Reisz György, áll. főreálisk. t. Budapesten, II	15	4	4	4
	Reitmann Ferencz, lapszerkesztő Zentán	8	4	.	.
	Renner János, ev. lyceumi t. Sopronban	6	4	4	4
	Réthy Mór dr., egyetemi t. Kolozsvárott	17	4	4	4
765	Révay Manó, főreálisk. t. Kassán	9	4	4	4
	Requinyi Géza, főreálisk. t. Pécsett	11	4	4	0·05
	Révy Ferencz, fels. leányisk. t. Budapesten	15	4	4	4
	Rezsőfy György, jószágkormányzó Türjén	19	4	4	4
	Rezsuha Venczel, polg. isk. t. Verseczen	19	4	.	.
770	Riedl Frigyes dr., főreálisk. t. Budapesten, IV	5	4	4	4
	Riegler Henrik, gymn. t. Szakolczán	1	—	—	4
	Riegler Sándor, főgymn. t. Fiumében	4	4	4	4
	Ring Armin dr., főreálisk. t. Budapesten, VIII	1	—	—	4
	Robitsek Ferencz, kir. palotai káplán Budapesten, I.	3	4	4	4
775	Roch Gyula, k. r. főgymn. t. Kecskeméten	5	4	4	4
	Rombauer Emil, főreálisk. ig. Brassóban	4	4	4	4
	Romeiser József, plébános Budapesten, IV	12	4	4	4
	Roseth Arnold, főgymn. t. Aradon	4	4	4	4
	Rosiu Tivadar, kir. főgymn. t. Belényesen	18	4	4	4
780	Rostaházy Kálmán, orsz. képv., pléb. Budapesten I.	21	4	4	4
	Roth Márton, ág. főgymn. t. Iglón	17	4	4	4
	Roth Samu dr., főreálisk. t. Lőcsén	12	4	4	4
	Rózsa Iván, polg. leányisk. igazg. Ujpesten	5	4	4	4
	Rozsnyai Károly, főgymn. igazg. Zsolnán	15	4	4	4
785	Röser János, keresk. isk. igazg. Budapesten	2	—	4	4
	Röser Miklós, keresk. int. tulajdonos Budapesten	17	4	4	4
	Ruby József, kir. főgymn. t. Eperjesen	20	4	4	4
	Rucsinszky Lajos, főreálisk. t. Székely-Udvarhelyt.	3	4	4	4
	Rybár István, tanitónőképző t. Budapesten, VII	12	4	4	4
790	Sacher Gusztáv, főreálisk. t. Budapesten, VIII	15	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	188³/₄	188⁴/₅	188⁵/₆
	Sáfáry Irma, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Sáfrány Péter, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	14	4	2	.
	Sajósy Alajos, főgymn. t. Egerben	11	4	4	4
	Salamin Leo, főreálisk. igazg. Sopronban	19	4	4	4
795	Samarjay Mihály, főreálisk. igazg. Pozsonyban	17	4	4	4
	Sándy Gyula, főgymn. t. Budapesten, II	15	4	4	4
	Sárgay Antal, k. r. főgymn. t. Kecskeméten	9	4	4	4
	Sarmaságh Géza, főgymn. t. Szatmárott	7	4	4	.
	Schambach Gyula, államgymn. t. Kaposvárott	4	4	4	4
800	Schenek István dr., akad. t. Selmeczbányán	15	4	4	4
	Schey Lipót, főreálisk. t. Győrött	13	4	4	4
	Schill Salamon, orsz. rabbiképző t. Budapesten	7	4	4	4
	Schlatter Alfréd, prém. főgymn. t. Kassán	3	4	4	4
	Schlott Gyula, főgymn. ig. Eperjesen	9	4	4	4
805	Schmidt Ágoston, dr., k. r. főgymn. t. Budapesten	18	4	4	4
	Schmidt János, polg. leányisk. t. Pécsett	4	4	2	.
	Schmidt Kálmán, pr. főgymn. t. Kassán	19	4	4	4
	Schnábel Róbert dr., főgymn. t. Lugoson	5	4	4	4
	Scholtz Ágoston dr., egyetemi t. Budapesten	17	.	.	.
810	Schönvitzky Bertalan, főgymn. t. Pozsonyban	2	—	4	4
	Schröder Károly, főreálisk. ig. Körmöczbányán	18	4	4	4
	Schuch József, polg. isk. t. Budapesten, VI	15	4	4	4
	Schultz Imre, tanitóképezdei tanár Pécsett	15	4	4	.
	Schultz Antal, gymn. t. Munkácson	16	4	4	4
815	Schurina István, reáliskolai ig. N.-Kállón	15	4	4	4
	Schürger Ferencz, főgymn. t. Ungvárott	2	—	4	4
	Schwicker J. Henrik, főgymn. t. Budapesten, V	14	.	.	.
	Sebestyén Dávid, ref. főisk. t. Pápán	16	4	4	4
	Sebestyén Gyula, tanitónőképező t. Budapesten VII	8	4	4	4
820	Sebestyén Jenő dr., keresk. akad. t. Budapesten	2	—	4	4
	Sebesy Alajos, főgymn. tanár Szombathelyen	6	4	4	.
	Sebők Henrik, főgymn. t. Pozsonyban	1	—	—	4
	Simkó József, kath. férfi tanitóképző t. Budapesten?	5	.	.	.
	Simon J. Sándor, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4
825	Simonides Károly, főgymn. t. Váczon	7	4	4	4
	Simonyi Zsigmond dr., egyet. t. Budapesten	8	4	4	4
	Simsa Kornél, gymn. t. Munkácson	2	—	4	2
	Sinkó Károly, főgymn. t. Baján	21	4	4	4
	Sinkovits József, reáliskolai t. Sz.-Udvarhelytt	10	4	4	.
830	Simonkai Lajos dr., főreálisk. t. Aradon	4	4	4	.
	Siposs Bertalan, okl. tanár Csányon	3	4	4	4
	Sirokai Albert, főgymn. t. Ungvárott	3	.	.	.
	*Skoff Béla, főreáliskolai tanár Sopronban	11	.	.	.
	Skrobanek Fl. Péter, gymn. t. Érsekujvárott	13	4	4	4
835	Slosziárik János, főgymn. tanár Szabadkán	3	.	.	.
	Sólymosi Lajos, képezdei t. Szabadkán	2	—	4	4
	Somogyi Géza, képezdei t. Iglón	2	—	4	4
	Somogyi Gyula, keresk. isk. t. Székesfehérvárott	2	—	4	4
	Sonnenfeld Zsigmond dr., fels. leányisk. t. Budapesten	10	4	4	4
840	*Soostó Gyula, főgymn. tanár Pécsett	18	.	.	.
	Spitkó Lajos, főgymn. ig. Beszterczebányán	18	4	4	4
	Spotkovszky Károly, gymn. t. Selmeczbányán	6	4	4	.
	Stancel Károly, urad. számvevő Mernyén	21	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	188³/₄	188⁴/₅	188⁵/₆
	Staub Móricz dr., gyak. iskolai t. Budapesten	19	4	4	4
845	Stauffer Emilia, fels. leányisk. t. Beszterczebányán .	1	—	—	4
	Steinberger Ferencz, nőképző ig. Szathmárott	13	4	4	4
	Steinmayer János dr., Budapesten	17	4	4	4
	Stern Ábrahám, izr. hittanár Budapesten, IV.....	1	—	—	.
	Stettner Gyula, lelkész Felső-Lövőn.....	15	4	4	4
850	*Still Nándor, államgymn. t. Fehértemplomban.....	7	.	.	.
	Stirling Sándor dr., keresk. akad. t. Pozsonyban...	10	4	4	4
	Stofán Győző, főreálisk. t. Székesfehérvárott.....	15	.	.	.
	Stöhr Antal dr., pr. főgymn. t. Kassán.....	19	4	4	4
	Straub József, főgymn. t. Budapesten, V.....	17	4	4	4
855	Straubert Ödön, főgymn. t. Gyula-Fehérvárott.....	17	4	4	4
	Streitmann Antal, rajztanár Nagy-Becskereken.....	10	4	4	4
	Strommayer Máté, főreálisk. t. Budapesten, IV.....	17	4	4	4
	Stronszky Ágost, főgymn. t. Szombathelyen.....	7	4	4	4
	Stuppacher Lajos, főreálisk. t. Sopronban	18	4	4	4
860	Suba Mihály, gör. kath. hittanár M.-Szigeten.....	1	—	—	4
	Sulcz Endre, ev. lyc. t. Selmeczbányán.....	3	4	4	4
	Suppan Vilmos, képezdei tanár Budapesten, I.....	11	4	4	4
	Szabady József dr., keresk. isk. t. Székesfehérvárott	1	—	—	—
	Szabó Ferencz, kegy. r. főgymn. t. Kecskeméten...	17	4	4	4
865	Szabó Ignácz, főgymnasiumi tanár Egerben.....	19	4	4	4
	Szabó József, polg. isk. t. Budapesten, V.....	7	4	4	4
	Szabó József, főreáliskolai tanár Győrött	16	4	4	4
	Szabó József, gymn. t. Kis-Szebenben..... ...	2	—	2	4
	Szabó Károly, h. h. gymnasiumi t. Pápán	19	4	4	4
870	Szabó Lajos, képezdei igazgató Léván	17	4	4	4
	Szabó Sámuel, főgymn. t. Fiumében	3	4	4	4
	Szabó Szilveszter, főgymn. tanár Győrött.....	10	4	4	4
	Szafkai Ede, főgymnasiumi t. Budapesten, V.	9	4	4	4
	Szalkay Gyula dr., főreáliskolai t. Budapesten, II...	14	4	4	4
875	Szándics Sándor, g. k. főgymn. t. Ujvidéken	3	.	.	.
	Szántó János, Lähne-féle int. t. Sopronban	1	—	—	4
	Szántó József, főgymnasiumi tanár N.-Károlyban...	5	4	4	4
	Szántó Kálmán, polg. isk. t. Körmöczbányán	1	—	—	2
	Szántó Károly dr., fels. leányisk. ig. Lőcsén.....	2	—	4	4
880	Szarvas Gábor, nyug. főgymnasiumi t. Budapesten .	18	4	4	4
	Szász Béla dr., egyetemi t. Kolozsvárott	4	4	4	4
	Szauter Antal, nyug. főreálisk. ig. Görcsönyön.....	19	4	4	.
	Széchy Károly dr., fels. leányisk. t. Kolozsvárott ..	9	4	4	4
	Székely Salamon, főreálisk. t. Sz.-Fehérvárott	7	4	4	4
885	Szekeress Kálmán dr., főgymn. t. Rozsnyón	4	4	4	4
	Szemák István dr., államgymn. t. Budapesten, VII..	18	4	4	4
	Szemethy Béla, államgymn. t. Budapesten, VII.....	5	4	4	4
	Szenczy Győző, főgymn. igazg. Baján.	4	4	4	4
	Szendrői János, főreáliskolai t. Szegeden	16	4	4	4
890	Szentimrey Tamás, ref. gymn. t. M.-Szigeten	14	4	3	.
	Szepesi Géza, pr. főgymn. t. N.-Váradon	12	4	4	4
	Szépréthy Béla, főreálisk. t. Brassóban..	4	4	4	4
	Szerelemhegyi Tivadar, főgymn. t. Budapesten, II..	5	4	4	4
	Szerencse Menyhért, főgymn. tanár Egerben	18	4	4	4
895	*Szibenburger Károly, főgymn. t. Szabadkán	8	.	.	.
	Szidanics Ferencz, főreálisk. tornat. Budapesten, II.	16	2	.	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	$188^{3}/_{4}$	$188^{4}/_{5}$	$188^{5}/_{6}$
	Szieber Ede, kir. főigazgató Beszterczebányán	21	4	4	4
	Szigetvári (Szivák) Iván, főgymn. t. Pancsován	3	4	4	4
	Szijjártó Izidor, gymn. igazg. Kézdi-Vásárhelytt	15	4	4	.
900	*Szikay Lipót, főreáliskolai tanár Kassán	19	.	.	.
	Szikla Gábor, főreáliskolai t. Székesfehérvárott	11	4	4	4
	Szilágyi István, ref. lyc. igazg. M.-Szigeten	3	4	4	4
	Szilágyi János, ref. főisk. t. Pápán	1	—	—	4
	Szilágyi Sámuel, okl. tanár Budapesten?	4	.	.	.
905	Szilasi Móricz, államgymn. t. Budapesten, VII.	5	4	4	.
	Szily Kálmán dr., műegyetemi tanár Budapesten	19	4	4	4
	Szimányi Samu, fels. leányisk. t. Trencsénben	7	4	4	4
	Szinnyei József dr., egyet. m. t. Budapesten	3	4	4	4
	Szirtes Ignácz, főgymn. tanár Pancsován	9	4	4	4
910	Szitnyai Elek, nagygymn. t. Selmeczbányán	6	4	4	4
	Szivós Mihály, h. h. főgymn. t. Sáros-Patakon	18	4	4	4
	Szokán Sándor, gymn. ig. Kis-Szebenben	1	—	—	4
	Szkunzevics Kornél, főgymn. t. Beszterczebányán	1	—	—	4
	Szlaboczky Imre, gymn. t. Nyiregyházán	1	—	—	4
915	*Sz. Nagy Sándor, gymn. tornat. Aradon	5	.	.	.
	Szobissek József, fels. leányisk. t. Lőcsén	2	—	4	4
	Szól Sándor, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4
	Szombathy Ignácz dr., ny. főreálisk. t. Velenczén	18	4	4	4
	Szombathy István dr., reálisk. t. Kecskeméten	12	4	4	4
920	Szongott Kristóf, gymn. t. Szamosujvártt	14	4	4	4
	Szőke Adolf, államgymn. t. Losonczon	7	4	4	4
	Szőke Endre, gymnasiumi t. Fehértemplomban	13	.	.	.
	Szőke Gyula, főreálisk. t. Kecskeméten	3	4	4	4
	Sztasz Adolf, gymn. t. Zsolnán	1	—	—	4
925	Szterényi Hugó dr., Budapesten	2	—	4	.
	Sztrojiny Lajos, államgymn. t. Losonczon	3	4	4	2
	Szukovszky Mihály, főreálisk. t. Nagy-Kállón	7	4	4	.
	Szunter Nándor, kir. főgymn. t. Aradon	14	4	4	4
	Szutórisz Frigyes, gymn. t. Nagy-Szalontán	2	—	4	4
930	Szutrély István, kir. főgymn. t. Ujvidéken	18	4	4	4
	Szűcs Lajos, gymnasiumi tanár Zentán	6	4	4	4
	Tafferner Béla, főgymn. t. Lugoson	14	4	.	.
	Takács Gyula, tanár Pozsonyban	3	4	4	4
	Tamás István, államgymn. tanár Losonczon	7	4	4	4
935	Tankó János, főreálisk. t. Budapesten, VIII.	15	4	4	4
	Tapody Tamás, gymn. ig. Szilágy-Somlyón	14	4	4	4
	Tassy Pál dr., jogakad. t. Kecskeméten	1	—	—	4
	Tatay István, nyug. ág. főgymn. ig. Szarvason	17	4	4	4
	Téglás Gábor, főreáliskolai ig. Déván	15	4	4	2
940	Telegdy Gyula, fels. leányisk. t. Beszterczebányán	1	—	—	2
	Téri József, főreálisk. t. Déván	2	—	4	4
	Terianday Gergely, gymn. hittanár Szakolczán	21	4	4	4
	Terner Adolf dr., egyetemi t. Kolozsvárott	21	4	4	4
	Ternyei Ferencz, főreálisk. t. Budapesten, IV.	21	4	4	4
945	Teschler György, főreálisk. tanár Körmöczbányán	10	4	4	4
	Theisz Gyula, főreálisk. t. Lőcsén	2	—	4	4
	Thewrewk Árpád, főgymn. t. Budapesten, II.	20	4	4	4
	Thewrewk Emil, egyetemi tanár Budapesten	21	4	4	4
	Thoma Teréz, fels. leányisk. t. Lőcsén	2	—	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	188³/₄	188⁴/₅	188⁵/₆
950	Tiber Ágost, állami főreálisk. t. Budapesten, II.	14	4	4	4
	Tichy János, okleveles tanár Budapesten	5	4	.	.
	Timár Izidor, tanárjelölt Budapesten	1	—	—	.
	Tipka Antal, kir. főgymn. t. Szabadkán	19	4	4	4
	Tirczka Antal, főreáliskolai t. Kecskeméten	3	.	.	.
955	Tiszó Lajos, főgymn. tanár Lugoson	3	4	.	.
	Toldy László dr., főlevéltárnok Budapesten	4	4	4	.
	Tomor Etelka, fels. leányisk. t. Budapesten	2	—	4	4
	Tomor Ferencz, főgymn. tanár Budapesten, II.	19	4	4	4
	Tompa Árpád, f. leányisk. t. M.-Szigeten	2	—	4	4
960	Toncs Gusztáv, főgymn. t. Szabadkán	4	4	4	4
	Toperczer Gyula, áll. főreálisk. t. Budapesten, II.	18	4	4	4
	Topler Sándor, főgymn. tanár Budapesten, V.	19	4	4	4
	Tordai György, főgymn. igazg. Pancsován	17	4	4	4
	Torkos László, fels. leányisk. tanár Budapesten	21	4	4	4
965	*Tóth Bálint, főreálisk. tanár Sz.-Fehérvárott	7	.	.	.
	Tóth György, kegy. r. főgymn. tanár Budapesten	1	—	.	4
	ifj. Tóth István, próbaéves tanár Kecskeméten	3	4	4	4
	Tóth János, rajztanár Nagy-Kőrösön	11	4	2	.
	Tóth József, ref. főiskolai tanár Debreczenben	17	4	4	4
970	Tóth Lajos, gymn. tanár Zentán	8	4	4	4
	Tóth Sándor dr., főgymn. tanár Pozsonyban	4	4	4	4
	*Tölgyi Gyula, főreálisk. tanár Budapesten, VIII.	11	.	.	.
	Töreky Gábor, igazg., gymn. t. Budapesten, VII.	18	4	4	4
	Török Péter, gymn. tanár Hajdu-Böszörményen	2	—	4	4
975	Tragor József, főgymn. rajztanár Eperjesen	10	4	4	4
	Turcsányi Dezső, polg. isk. t. Budapesten, II.	4	4	4	4
	Turcsányi János, főreálisk. tanár Budapesten IV.	19	4	4	4
	Tury Imre, polg. isk. tanár Budapesten, III.	17	4	4	.
	Tyrnauer Károly, főreálisk. tanár Budapesten V.	20	4	4	4
980	Udvardy Ignácz. polg. isk. igazg. Zala-Egerszegen	11	4	4	4
	Ujlakán Sándor, főgymn. tanár Balázsfalván	2	—	.	.
	*Üllerich Gyula, polg. isk. t. Budapesten IX.	10	.	.	.
	Unger Román, plébános Szt.-Gotthardon	5	4	4	4
	Vadász József, főreálisk. tanár Kassán	13	4	4	4
985	Vágó Ferencz, gymn. igazg. Gyöngyösön	19	4	4	4
	Vajda Gyula dr., k. r. főgymn. igazg. Kolozsvárott	13	4	4	4
	Vajda Károly, államgymn. t. Fehértemplomban	9	4	4	4
	Vajdafy Géza, kir. főgymn. tanár Unghvárott	13	4	4	.
	Valkovszky Mihály, kir. főgymn. t. Eperjesen	21	4	4	4
990	Valkovszky Miklós, reálisk. igazg. Sz.-Fehérvárott	16	4	4	4
	Valló Vilmos, fels. leányisk. igazg. Temesvárott	10	4	4	4
	Vályi Béla dr., okl. tanárjelölt Budapesten	4	.	.	.
	Vámos Dezső, áll. középiparisk. t. Budapesten	9	4	4	4
	Vandrák Gyula, főgymn. tanár Iglón	2	—	2	4
995	Váradi Antal dr., főreálisk. t. Budapesten V.	12	4	.	.
	Váradi Károly, főgymn. tanár Szegeden	1	—	—	4
	Várady Károly, tanfelügyelő Kolozsvárott	12	4	4	4
	Várady Móricz, gymn. igazg. Rózsahegyen	21	4	4	4
	Várallyai Sándor, főreálisk. tanár N.-Váradon	10	4	4	.
1000	Varga Antal, lyc. tanár H.-M.-Vásárhelyett	9	4	4	.
	Varga Bálint, tanár, főigazg. tollnok Budapesten	4	4	4	4
	*Varga Ferencz, államgymn. tanár Kaposvárott	6	.	.	.

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Varga Ottó, főgymn. tanár Aradon	2	—	4	.
	Várkonyi Endre, főgymn. tanár Szegeden	5	4	4	4
1005	Váró Béni, polg. isk. tanár Fogarason	1	—	—	4
	Váró Ferencz, ref. főisk. igazg. N.-Enyeden	7	4	4	4
	Városy Tivadar, főgymn. tanár Zomborban	2	—	4	.
	Vas Adolf dr., kath. gymn. tanár Zsolnán	1	—	—	4
	Vass Bertalan, főgymn. tanár Sz.-Fehérvárott	7	4	4	4
1010	Vasvári Benő, főreálisk. t. Budapesten, VIII.	13	4	4	4
	Vaszary Dózsa, bened. r. perjel Tihanyban	17	4	4	4
	Vaszary Kolos, főapát Győr-Szt-Mártonban	17	4	4	4
	Végh Mátyás, polg. isk. t. Brassóban	1	—	—	4
	Vékony Antal, ref. főgymn. t. M.-Szigeten	1	—	—	.
1015	Verbőczy István, főgym. t. Pécsett	18	4	4	4
	Veress Ignácz, kir. főgymn. igazg. N.-Szebenben	18	4	4	4
	Vermes Imre, főgymn. t. Nagy-Szebenben	4	4	4	4
	*Versenyi György dr., reálisk. t. Körmöczbányán	10	.	.	.
	Vida Aladár, kir. főgymn. tanár Eperjesen	13	4	4	2
1020	Vida Károly, ref. főgymn. igazg. Csurgón	4	4	4	4
	Vida Sándor, gymn. tanár Zentán	8	4	.	.
	Vidovich Bonaventura, reálisk. ig. Nagy-Váradon	18	4	4	4
	Vigh Béla, főreálisk. tanár Nagy-Kállón	4	4	4	4
	Vincze Dániel, ref főgymn. t. Nagy-Enyeden	1	—	—	4
1025	Violich Károly, áll. főreáliskolai t. Budapesten, II.	17	4	4	4
	Virányi Ignácz, főreálisk. t. Kecskeméten	5	4	4	4
	Virkler Endre, főgymn. t. Budapesten, V.	21	4	4	4
	Visi Imre, orsz. képviselő Budapesten	8	4	4	4
	Visontay János, áll. főreálisk. t. Budapesten, V.	19	4	4	4
1030	Vlahovics Emil, főgymn. t. Trencsénben	6	4	4	4
	Vlkolinszky Béla, főgymn. t. Szathmárott	4	4	4	.
	Vojnits Dániel, kath. hittanár Zomborban	2	—	4	.
	Vojnits Nándor, kir. főgymn. t. Szabadkán	20	.	.	.
	Vojtás Mátyás, gymn. t. Selmeczbányán	3	4	4	4
1035	Volf György, gyakorló iskolai t. Budapesten	18	4	4	4
	Vozári Gyula, ref. gymnasiumi tanár Szatmárott	8	4	4	4
	Vukicsevics Miklós, g. k. képezdei ig. Zomborban	2	—	.	.
	Vutkovics Sándor, jogakad. tanár Pozsonyban	20	4	4	4
	Wagenhoffer Titus, főgymn. t. Győr-Szt-Mártonban	17	4	4	4
1040	Wagner Alajos dr., gyakorló isk. t. Budapesten	11	4	4	4
	Wagner Lajos dr., főreálisk. t. Pozsonyban	15	4	4	4
	Waldfogl Károly dr., plébános Szajkon	16	4	4	.
	Waligurszky Antal, polg. isk. t. Fiumében	1	—	—	4
	Wallachy Jenő, gymn. t. Ujverbászon	2	—	4	4
1045	Wargha Samu dr., ben. r. főgymn. t. Esztergomban	17	4	4	4
	Webel János, főgymn. t. Szabadkán	2	—	4	4
	Weber Pál, főgymn. t. Késmárkon	2	—	2	2
	Weber Rudolf. ág. főgymn. t. Budapesten, IV.	16	4	4	4
	Weixlgärtner Vincze, főgymn. rajzt. Budapesten, IV.	18	4	4	4
1050	Wenedikter Nándor, keresk. akad. t. Fiumében	1	—	—	4
	Wiedermann Károly, kir. főigazgató Pozsonyban	8	4	4	4
	Wiegand János, főgymn. t. Pancsován	4	4	4	4
	Wiener Péter, képezdei tanár Iglón	2	—	4	4
	Wilcsek János, főgymn. t. Ungvárott	15	.	.	.
1055	Wilheim József, keresk. isk. t. Kolozsvárott	3	4	4	4

	Rendes és rendkivüli tagok:	Hány év óta?	1883/4	1884/5	1885/6
	Wilim Ferencz, főgymn. t. Lugoson	3	4	4	4
	Willer József, főreálisk t. Kecskeméten	9	4	4	4
	Winter József, államgymn. tanár Losonczon	10	4	4	4
	Wittenberg Ignácz, ker. akad. t. Budapesten	12	4	4	4
1060	Woditska Antal, bányásziskolai t. Felső-Bányán	10	4	4	4
	Wohlráb Flóris dr., főgymn. t. Budapesten, II	12	4	4	4
	Wutz Albert dr., főreálisk. t. Budapesten, VIII	1	—	—	4
	Zachár Gusztáv, ev. gymn. t. Rimaszombaton	16	4	4	4
	Zachár János, főgymn. t. Kolozsvárott	9	4	4	4
1065	Zagróczky Jolán, felső leányiskolai t. M.-Szigeten	1	—	—	4
	Zahorai János, gymn. t. Munkácson	2	—	4	.
	Zahumenszky János, gymn. rajztanár Zsolnán	14	4	2	.
	Zalai Márk, keresk. iskolai t. Debreczenben	7	4	4	4
	*Zalka Antal, kir. főgymn t. Budapesten, V	20	.	.	.
1070	Zambra Péter, főgymn. t. Fiumében	2	—	4	4
	*Zanbauer Ágoston, k. főgymn. t. Ujvidéken	18	.	.	.
	Závodszky Adolf, főreálisk. tanár Szegeden	13	4	4	.
	Zaymus Vincze, főgymn. t. Ungvárott	3	4	4	4
	Zboray Tamás, pr. főgymn. t. Nagy-Váradon	15	4	4	4
1075	Zerdahelyi Ödön, főreálisk. t. Kecskeméten	1	—	—	4
	*Zerich Tivadar dr., ny. egyet. hittanár Brassóban	21	.	.	.
	Zierer Géza, főgymn. rajztanár Pozsonyban	11	4	4	4
	Zilahy Samu, könyvárus Budapesten, IV	12	4	4	4
1080	Zimann János, főgymn. igazg. Iglón	2	—	4	4
	*Zimmermann Gyula, főreálisk. t. Debreczenben	7	.	.	.
	Zindl Béla, gymn. t. Selmeczbányán	2	—	4	4
	Zolcsák János, kir. főgymn. t Ungvárott	17	4	4	4
	Zarkóczy Samu, lyceumi tanár Pozsonyban	9	4	4	4
1085	Zvarinyi Sándor, lyceumi t. Késmárkon	2	—	4	4
	Zvér Endre, főgymn. tanár Temesvárott	12	4	4	4
	Zsámár Lajos, főreálisk. t. Lőcsén	2	—	4	4
	Zsigmond József, gymn. t. M.-Óvárott	2	—	2	4
	Zsilinszky Endre dr., főgymn. t. Szarvason	1	—	—	4
1090	Zsilinszky Mihály, orsz. képviselő Budapesten	19	4	4	4
	Zsivkovits Döme, g. k. hittanár Zomborban	2	—	.	.
	Zsoldos Benő, főgymn. igazg. Sárospatakon	14	4	4	4
	Zsuffa Fausztin, főgymn. igazg. Nagy-Bányán	18	4	4	4
1095	Zsuffa Vincze, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	.
	Zsuljevics Ernő, főgymn. t. Zomborban	2	—	4	4

	Tiszteletbeli	Alapító	Rendes
	tag		
Az $188^{4}/_{5}$-iki kimutatás szerint volt	21	6	994
Az $188^{5}/_{6}$-iki egyesületi évben lett	5	1	143
Összesen...	26	7	1137
Ezek közül meghalt	1	—	8
„ „ kilépett	—	—	22
„ „ kitörültetett	—	—	11
Marad...	25	7	1096

1. A t. cz. tagok kéretnek a czímre vagy lakóhelyre vonatkozó észrevételeiket a pénztárnoknak m i e l ő b b tudomására juttatni, mert ezen névsorban foglaltak alapján lesz az új expeditió-könyv összeállítva. A kimutatás 1886. junius 24-ig bezárólag terjed.

2. Azon években, hol vonalok vannak, az illetők az egyesület tagjai még nem voltak; azon évekre pedig, hol pontok állnak, tagdíjaikat még nem fizették le. A csillaggal jelöltek még az előbbeni évekre is hátralékban vannak, a ? jelölteknek tartózkodási helye ismeretlen; az első rovatban pedig ki van téve, hogy kiki hány év óta tagja az egyesületnek.

3. A t. cz. tagok kéretnek, hogy a tagdíjhátralékokat minél előbb beküldeni szíveskedjenek.

4. A tagdíjak befizetéséről az alapszabályok 14., 15. és 16. §§. intézkednek.